

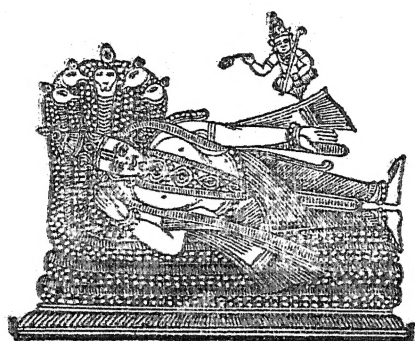
శ్రీంస్తు.

ఓమ నమోమండల మండనాయమాన మహిషా
ఽపురీ మధ్యవిద్యోతిమాన దివ్యరత్నసింహాసనా
రూఢ ఓమచ్చామరాజేంద్రస్థాన పండిత
సల్లారుసజ్జయ ఓనివాసాద్యతనూజ ఓనివాస
తిరుమలతాతాచార్య సాహాయకేన, నానాదేశానీ
తానేక ప్రాచీన విద్వత్పుస్తక సాహాయ్యేనద
యథామతి సశోభ్యవిప్రతిపన్నస్థలేఘవ్యభిషిక్తీకా
మపి విరచయ్యవీతదావ్యభిఖ్యాన సందిగ్ధలేమ
కవ్యేత్కుండలనామపివిన్యస్య పరిష్కృతః
ఓరామోపాసక ఓరామచంద్రబుధేంద్రవిరచిత
సాహిత్యమంజూషికాఖ్య వ్యాఖ్యాసహితః
ఓమదనవద్య నిఖిలవిద్యాభిజ్ఞ సర్వజ్ఞసార్వభౌ
మవిదర్భరాజ ఓంభోజమహారాజ విరచిత కాం
డపంచకసంయుతః ఓమత్కవికులసార్వభౌమ
లక్ష్మణకవికృత యుద్ధకాండాలకృతః

— శ్రీచమ్పూరామాయణాఖ్య ప్రబంధః శ్రీ —

తాదృశ ఓమచ్చామరాజమహారాజాశ్రితేన
ధర్తాధికారిచక్రవర్త్యయ్యేగా ర్యణ
ఓమహిషాఽపురీ మధ్యవతఃనాన్యం విద్యాతర
గ్గణ్యాశ్చి- స్వీయముద్రాక్షరశాలాయాం
ముద్రాపితో విజయతేతమామ్
ఇదానీమేతన్మూల్య సాధకమేకరూప్యమ్
సం ౧౮౯౪ నే- జయసంవత్సర
చైత్రశుక్ల ఓరామనవమ్యాం సంపూర్ణః
కాపిరైట్రిజర్వీడ్

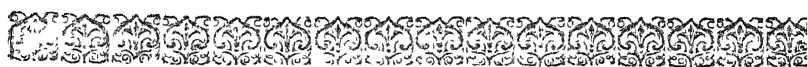
ట పజ్జి అశుద్ధం		శుద్ధ వ్రట పజ్జి అశుద్ధం		శుద్ధం	
౧	౧౧ నైనిం	నైవనిం	౧౩౦	౧౪ మాణా	రమాణాః
౫	౧౨ భావితు	భావం	౧౩౩	౫ సముడు	సముద్ధీ
	౧౩ భవతి	భజతి	౧౩౪	౫ సముదీ	సముద్ధీ
౭	౧౪ వానధ	వాంత్సతు	౧౩౫	౧౨ ని ర్మితా	వర్మితా
౧౦	౧౫ తామి	} తాంనిమిత్తం		౧౫ మకుటం	ముకుటం
	యం		౧౪౪	౩ దుల్లా	గుల్లా
౧౧	౧౬ పృథ్వాద్భుత	} పుత్రా	౧౪౯	౧ వనసా	వనా
			౧౬౫	౧౫ కరవ్యః	కర్తవ్యః
౧౩	౧౭ బోధే	భోధే	౧౬౬	౧౫ తస్మిన్	తస్మిన్
	౭ బోధః	భోధః	౧౯౮	౧ యంత్రీయ	యంత్రీత
౩౯	౪ వైతానా	వైతానికా	౧౦౮	౧ హహంత	హంత
౪౩	౧౧ ధాన్యేవ	ధాన్యేన	౨౩౬	౧ తాపమి	} భూరితా
౫౪	౧౪ నిధిధ్యా	నిధిధ్యా		త్వత్తరం	
౫౮	౧ త్పురమా	త్పురుషా	౨౪౩	౨ గణైత్వత్తరం	రచిత
౭౨	౧౭ రాగేన	రాగేణ	౨౪౮	౧౧ శమితః	ప్రశమితః
౮౦	౧౩ క్యజిదితి	క్యజితి	౨౭౪	౧ నాంగ	నాంగనాంగ
౯౩	౧౪ నిశాలాం	విశాలాం	౨౭౫	౧ జృభత	జృంభత
౧౦౨	౧౧ శేవ	శేఫ	౨౮౫	౧౧ నివృత్తం	నికృత్తం
౧౦౩	౧౫ చేత్యుక	చెత్యుక్త	౨౯౯	౧ లానిన్య	లావిన్య
౧౦౭	౭ ప్రవధన్	ప్రవధన్	౩౦౦	౧ దళిన్	దళితా
౧౧౪	౧౫ భావకి	భావః	౩౦౫	౧ ప్రపట	ప్రకట
౧౧౫	౧౯ స్యాద్దిశి	స్యాద్దిశి		౧౪ కషాయ	కాషాయ
౧౧౮	౧ సంవృత్త	సంవత్	౩౧౨	౪ త్యాస్యథ త్యాస్యార్థ	
	౧౫ సంస్కార	సంస్కార		౧౧ వైదుహీ	వైదేహీ
౧౨౦	౬ పలశో	పరశో	౩౧౩	౧ తాటకహ	} హటకతా
౧౨౪	౯ దారాన్	దారకాన్		టకేయ	
౧౨౭	౧ భుజబ	భుజాబ	౩౨౨	౧ దనంత	దనంతర

పుట పజ్జిఅశుద్ధం		శుద్ధం పుట	
౩౩౬	అవాణీవి	వాణీవి	౫౦౬ ౨౫ సహ సహస
౩౪౭	౧ లులాః	లులాయ	౫౧౬ ౧౯ ఆభీత్యై ఆభీత్యై
౩౫౧	౧ హాదాంకే-పాదాంగు	౫౧౮ ౨౧ ఘటిద ఘటిత	
౩౫౬	౪ ప్రితమే	ప్రియతమే	౨౨ సరాణా నరాణా
౩౬౨	౨౩ కుంభ	కుంభకుంభ	౫౧౯ ౨౫ ఋకూర్పి ఋకూర్పి
౩౭౯	౩ మనుషష్ట	మనుష్ట	౫౨౫ ౨౫ దుర్మయా దిశ్యత్రం
౩౮౪	౨౫ కిరణా	కరణా	౨౬ క్రమహనాటకే రెరేరావణ
౩౯౫	౫ శోణిక	శోణిత	రావణాఃకతిబహూనేతాన్వయంశు
	౨౨ ధృత	యోషిత	భృమప్రాగేకఃకిల కాత్తపీఠ్యనృప
౪౦౧	౧౯ గాయం	కాయం	తే దోర్దణ్ణపిండికృతః ఏకోన
౪౦౬	౨ మితిరె	తిమిరె	తానచాపితాన్నకబళోద్దేశ్యంద్ర
	౨౩ విహంగా	విహంగా	దాసీజనై రన్యంవకుమపిత్రపామ
౪౧౦	౧౩ సేనా	ససేనా	హ ఇహత్వంతేహకొన్యోధవాఇతి
౪౩౦	౪ సమయవ	సమవ	౫౩౧ ౭ ఇతథః ఇత్యథః
౪౪౩	౧౬ రామాయ	రామాయ	౨౫ హైవ హైవ
౪౪౯	౧౭ పులస్త్య	పులస్త్య	౫౩౬ ౨౧ అన్యత్ర అన్యత్ర
	౧౮ షకేన	షకేణ	౫౩౯ ౭ సువణ సువణ
౪౫౮	౮ యన్యత	యన్యత	౫౪౦ ౩ ధల ధల
౪౫౯	౫ వాలమే	వాలవ	౫౪౩ ౧౧ బహ్వ బాహ్వ
౪౬౧	౧౪ శీతలః	శీతః	౧౨ బహ్వ బాహ్వ
౪౭౪	౨౦ మారకో	మారకో	౫౫౧ ౧౪ నితన్య నితన్య
౪౮౧	౬ రావణ	రావణ	౫౬౯ ౨౧ చంద చంద్ర
	౧౦ హపది	హపది	౫౭౩ ౧౦ ధీయతే ధీయతే
౪౮౩	౮ కుముదా	కుముద	౫౭౬ ౨౦ మాయోః మాణయోః
౪౮౮	౨౪ క్రిము	క్రిమ్యే	౫౮౩ ౩ మనూన మనూన
౪౯౩	౬ కేరుహః	కైరుహః	౧౭ మతినుజ మనుజ
౪౯౯	౨౧ భాభీచ	భాషీచ	

పుట	పజ్జి అశుద్ధం	శుద్ధం	పుట	పజ్జి అశుద్ధం	శుద్ధం
౧౦౮	౧౨వవపు	సస్పృహ	౧౦౯	౧౨వవపు	భూతభ
	౩౩	సామంతరి	౧౧౦	౧౨వవపు	పురూ
౧౦౯	౧౩వవపు	పజ్జెన	౧౧౧	౧౩వవపు	విదేహ

సంస్కృతం	కన్నడ	తెలుగు	ఆరవ
నాగః—	సురహాన్మెమర	పోన్నమాను—	పున్నే
పున్నాగః—	సురగీమర	సురపోన్నమాను—	సురపున్నే
తాళః—	తాళైమర	తాటిచెట్టు—	పనెమరం
హింతాలః—	కిరుతాళైమర	గిరుకతాటిచెట్టు—	కూండుల్లనై
తమాలః—	కత్తలైమర	చీకటిచెట్టు పచ్చలైమరం	ఇరుళ్ళుట్టి
కృతమాలః—	కక్కేమర	రెలదట్టు—	కోనై
సరళః—	సరళదేవదారు	సరళపుదేవదారిచెట్టు—	సరళైమరం
వకులః—	పగడెగిడ	వోగడమాను—	మహిళైమరం
వంజులః—	అశోకదమర	అశోకచెట్టు	అశోకమరం
తిలకః—	తిలకదమర	తిలకపుచెట్టు—	మంజూడిచ్చడి
ఆమలకః—	బేట్టనెల్లమర	ఉళిరికచెట్టు—	నేల్లమరం
కుటుజః—	కొడలిగిడి	కోడలిపాలుచెట్టు—	వళ్ళపాలై
లికుచః—	గజనింబేగిడి	గజనింబచెట్టు—	రసమలిమిచ్చై
కతకః—	చిల్లదమర	చిల్లమాను—	లైతాంమరం
తక్కోలం—	తక్కోలైమర	తక్కోలపుమాను—	తక్కోలశడి
అంకోలః—	అంకోలదగిడి	ఉడుగుచెట్టు—	అళింజిల్లశడి
లవంగం—	లవంగదమర	లవంగపుమాను—	లవంగమరం
వికంకతః—	హలుమాచికదమర	పుల్లవెలగచెట్టునర్మురం	గైమరం
కైతకీ—	కైదిగెమర	మోగలిచెట్టు—	తాళైమరం
కదంబః—	కడపదమర	కడపచెట్టు—	కడపమరం
ఉదుంబరః—	అత్తిమర	మేడిమాను—	అత్తిమరం
కపిత్థః—	బేలదమర	వెలగమాను—	విళైమరం

అశ్వత్థః —	అరళిమర	రాశిమాను—	అరళమరం
కురవకః —	కేంపుగొరంటిగిడ	పొర్రగొరంటచెట్టు—	కురంజిమరం
మరువకః—	మంగారేగిడ	మంగచెట్టు—	మంగారైశడి
మాకందః—	మావినమర	మామడిమాను—	మామరం
కుందం —	మొల్లెమర	మొల్లమాను—	కుందమరం
తిందుకః —	తూబరెగిడ	తుముకిచేట్టు—	తుంబ్రే
చందనః —	క్రింగంధమర	గంధపుమాను—	శందనమరం
స్యందనః—	హులిగెమర	నేమ్మిచేట్టు—	తినిశిమరం
చంపకః —	సంపిగెమర	సంపంగిమాను—	శంబమై
చాంపెయః—	నాగసంపిగెమర	నాగకేసగపుచేట్టు—	నాగకెసరం
పనసః —	హుళిసమర	పనసమాను—	పలామరం
వేతనః —	హబ్బెగిడ	పల్లిబ్బలిచేట్టు—	వంజేశడి
పలాశః —	ముత్తకదగిడ	మోదుగమాను—	పలాశమరం
పాటలః —	పాదరీమర	పాదరిమాను—	పాదరీమరం
ముష్కకః—	మొక్కెమర	మొక్కమాను—	కాట్టుపతిశడి
ప్రియాళుః—	మోరలెగిడ	ప్రింఖణపుచేట్టు—	మురళంశడి
సల్లకీ —	తడుకినగిడ	అందుగమాను—	అనెవణంగిమరం
స్నుహీ —	కోలుకల్మీ	జమడు—	శదిర్కల్మీ
బంధూకః—	బందుగేగిడ	మంకెనచట్టు—	ఉచ్చిత్తిలహం
సౌలః —	తొరమత్తీమర	మద్దిమాను—	మరుధమరం
కణికారః—	చండుమల్లిగెగిడ	గురుగుచేట్టు	చండుమల్లిపా
కింకిరాతః—	చండుమల్లిగె	చండుమల్లీచేట్టు	చండుమల్లిపా
శింశుపా—		విరుగడచేట్టు—	
శిలీంధ్ర—	హణబె	పుట్టుగోక—	నాయికోడె
శ్రేణ—	గిడగ	త్యగ—	పరంధుపక్షి
చకోరిః—	బేళతింగళుమాకి	వెన్నలపిట్ట—	నిలామొక్కి
చక్రవాకః—	జక్కవక్కి	జక్కువ—	చక్రవాకపక్షి
గృధ్రః—	హద్దు	గద్ద-బొరవ—	కళవి
కంకః —	రణహద్దు	రాంపులుగు—	పేరుంపరంధు

శ్రీహయగ్రీవామనమః

సాహిత్యమంజూషికాశ్చివ్యాఖ్యాన సహిత

చంగురామాయణ ప్రారంభః

గురవే నర్వలోకానాం భిషజే భవరోగిణామ్ ।

నిభయేనర్వవిద్యానాందక్షిణామూర్తయే నమః ॥

శివానందాశ్రమగురోశ్చరణస్తరణంమమ । ఉత్సాహశక్తిజంతేజస్త
నోతుముఖపకజే ॥ ౧ ॥ సీతాకల్పలతాన్వితం దశరథాంభోరాశిజంఘో
డరోదారసగంధమభీష్టదుసుమనసాంశ్రేణీభిరామోదితం । నిత్యంసాన్వ
శ్రితనందనం కిసలయశ్రీపంచశాఖాజ్జ్వలం శ్రీరామామరభూరుహంహృ
దిసదాసేవేథాసంసిద్ధయే ॥ ౩ ॥ సుధాకరసుధాకరాచ్ఛరదభాస్వరాభా
స్వరాందితకృమవిపంచికాకవణనసాదరాసాదరా । విరందినవమోహనా
గమవిశారదాశారదా మదీయరసనాంగణై నటతునర్వదాసర్వదా ॥ ౪ ॥
యత్పదాంభోజరేణుం విబుధకవివరాః ప్రాప్యసిద్ధాంజనంవా ప్రజ్ఞా
దృష్టైః ప్రమీలాం పటుతరతమసాప్రాప్తవత్ప్రానిజాయాః । ఆసాద్యోన్మై
షమారాన్నిధిమివకవితాం ప్రాపురుద్యద్గుణాథాం నిషప్రత్యాహం
ముదాస్తాన్ ససురవరనుతఃపాతుషారంబదేవః ॥ ౫ ॥ శ్రీమాన్త్రైలింగ
దేశేనజయతివిబుధశ్రేణీకొటిరకోటికొటిమాణిక్యధూతాగణితగుణగణో
ఖండపాండిత్యశౌండః । ధీరశ్శాండిల్యగొత్యస్సకలకవికులాష్టాదినూక్తిప్ర
వీణోపీణోదాహర్యవిద్యావివరణనిపుణోరామచంద్రోబుధేంద్రః ॥ ౬ ॥
నిత్యంసంభ్రమజృంభితానటయజ్ఞహంసంగణభారతీజాయం లైకవిపుంగవా
త్తనుభృతాయద్వక్త్రనిర్వణానాత్ । భోజత్రోణధుజామునావిరచితశ్చ
మూప్రబంధోధునా వ్యాఖ్యాంతస్య కరోమి మంజుళతరాం సాహిత్య

లక్ష్మీంతనోతునితరామితరాసపెక్షమంఘ్రిదవ్యయంగిగమశాఖిఖివాప్ర
 మంజూషికాం || ౭ || వ్యాకుర్వంతినిబంధగౌరవభయాన్నైపస్ఫుటంయు
 క్తిభిర్యేతైః ధ్యేతృజనవృతారణపరాఃకానైపుణీవాతతః | వైఖర్యావచసాం
 కపిశహృదయంప్రఖ్యాపయన్నన్వయద్వారైవాహమిహాఖిలంప్రవివృణో
 మ్యుక్తివృజోజ్జ్వలభితం || ౮ || — || అథఖలుతత్రభవాన్ విచిత్రీసరస
 కవితాకల్పలతామంజర్యామోదితాశేషవిబుధసమాజః | అనవద్యనిఖిలవి
 ద్యాభిజ్ఞసర్వజ్ఞసారస్వభౌమోభోజనామా మహారాజః సమస్తసద్గుణమణి
 గణాభిరామస్య తారకబ్రహ్మరూపిణస్తత్రభవతౌ భగవతశ్శ్రీరామస్య
 చరితానువదానం నిశ్చేయసనిదానంనిజాంతరంగే నిర్వచ్యం || * || ప || కా
 వ్యంయశసేఘ్రకృతేవ్యవహరంవిదేశీవేతరక్షతయోనద్యఃపరనిర్వృతయేకాం
 తాసమ్మితతయోపదేశయజే | ఇత్యాద్యాలంకారికవచనప్రామాణ్యా
 త్కావ్యసాన్యనేకశ్రేయస్సాధనతాం కావ్యాలాపాంశ్చవజ్జయేదితి సమేధ
 స్యాసత్కావ్యవిషయతాంచపశ్యన్ సకలకల్యాణపరాయణం శ్రీరామా
 యణం చంపూప్రబంధాత్తనా చికిఘః చిషీతానంతరాయ పరిసమా
 ప్తిప్రచయగమనలక్షణఫలసాధనత్వాత్ || * || ఆశీర్వమస్మియావస్తునిదేశ
 శావాపితస్తుఖం ఇత్యాచార్యదండివాక్యాదాశీరాద్యన్యతమస్య ప్రబం
 ధముఖలక్షణత్వాచ్చతత్రాచాలక్ష్మీపదప్రయోగపూర్వకమూశిషం ప్రయు
 క్తే (లక్ష్మీమితి || ఆదౌ లక్ష్మీశబ్దప్రయోగాద్యణగణాదిశు ధైర్యభ్యుచ్చ
 యః | తదుక్తం * దేవతావాచకాశ్శబ్దాయేచభద్రాదివాచకాః | లెనర్వ
 నైనింద్యాస్సున్యలికపితౌగణతౌపివా ఇతి || నిగమావేదాః తపీవశాఖ
 నోవృక్షాః || ౯ || వృక్షోమహీరుహశ్శాఖిత్యమరః || + వ్రీహ్యదిత్వాదినిః ||
 లెషాంశిఖా ఉపనిషదః తావవశిఖాః అగ్రాణీతిల్లిప్తరూపకం (మాళయ
 శ్చప్రతీయంతే) తాసాం ప్రవాళం నవపల్లవం | వేదాంతవేద్యమిత్యర్థః ||
 ౯ || శిఖాజ్వాలాకేమూళ్యోశ్శిఖాశాఖాగ్రమాంశిత్వైజయంతీ || ప్ర

పాశం । హైరంబమంబురుహడంబరచోగ్నినిఘ్నం విఘ్నాదిభేదశతధా
హోవల్లకిదండే విమ్రపేనవవల్లచేత్తనిఘ్నంబుః ॥ అంబునిరోహతిశ్యం
బురుహం పద్మం తస్య యోడంబరః సౌభాగ్యాశ్చియసంరంభః తస్యచౌ
ర్యే అవహరణే + ద్వాష్టాణాదిత్వాత్వ్యం ॥ నిఘ్నమాయత్రం అంబు
రుహసౌభాగ్యాపహరీత్యథః ॥ ని ॥ అఘ్నోనిఘ్నాయత్రత్వ్యవరః ॥
అతఏవ సాదృశ్యవర్వరసానాడుపమా ॥ డంబరేత్యత్ర దమ్యంతే భీరవా
నేనేతిడంబరః + దమడవరమెదోణాదకత్వాద్వర్వరప్రత్యయః + వృషోద
రాచిత్వాద్వణావ్యత్యయః । సుబోధనీకారస్తుడంబవిత్తేపేత్తతి బాంతా
ధాతురస్తీత్యాహ । తన్తతే డంబంబిత్తేపం రాతి అదత్రత్వత్వంబరః ॥ ని ॥
అడుంబరోస్త్రీసంరంభశ్చమరశేషశ్చ । విహస్యంతేపభిరితివిఘ్నాఃప్ర
త్యాహః ॥ ని ॥ విఘ్నంతరాయఃప్రత్యాహాశ్చమరః ॥ ఘృజాశ్చేక
విధానమితకప్రత్యయః ॥ తపివాద్యయః పర్వతాః లెహంభేదెవిధారణ
శతధారసురంధరు వజ్రాయుధ సమాససారం అశేషవిఘ్నవినిశకమిత్య
థః । ధూరేవసురా + అపంచైవహలంతానామితివదనాదాప్ । తాంధా
రయతీతిసురంధరం + సంజ్ఞాయాభృత్యోన్మదభారీత్యాదినాఖచ్చప్రత్యయః
ఋత్యనన్యయస్యేతి పూర్వస్యహాస్యః । ఆరుష్వేషదిత్యాదినా ముమాగ
మః । ఖదిహాస్యేతి హారేర్హాస్యశ్చ హైరంబస్యేవంహైరంబం వైనా
యకం + తస్యేదమిత్యేత్ । అంఘ్నోద్వయం చరణయ్యం ఇతరేషానవి
ద్యతేపేషాయస్తికార్తృణితన్యభావవతితథాఇతరానపేక్షం భజనీయా
స్తరనిరపేక్షమిత్యథః । ఇదం క్రియావిశేషణం । యద్యఘ్నోద్వయవిశే
షణం । తదా సహకార్యంతరమనపేక్ష్య సావితంత్యేన్మదైవ సకలసేవక
జనాభీష్టితదానసమధఃమిత్యథః । నితరాం అతిశయేన + కిమేత్రిజ
వ్యయేత్యాదినాఅమృత్యయః ॥ సః అస్తాకం । లక్ష్మీం అశేషాభిలషితా
ధానంపత్రిం తనూతు కరోతు సంపాదయత్విత్యథః । తనూతః + ఆ
శిషి లక్ష్మీంటావిత్వాశ్చిరభేలోట్ ॥ ని ॥ శోభానంపత్రిపద్మాసు లక్ష్మీ

చవదనైకృతకతరైశ్చైత్ | టైమాం ప్రకాశనదశాచమహీసురైశ్చైత్తానం
తరణ నిపతేత్త్వసమత్ప్రణామః || ౨ || గద్యానుబంధః సమిశ్రితపద్య

ధృతిచేత్ * నను అన్యమహతాభూతస్య నిశ్చలమేతద్యద్యగ్వదో యజు
రేవదస్సామవేదఇత్యాదివాక్యా ద్వేదానాముత్పత్తిశ్రవణాత్కథమకృతక
త్వమితిచేత్ * అనాదినిధనానిత్యావాగుత్స్వప్తాస్వయంభువా | ఆదౌ వా
దమయీవిద్యా యతస్సర్వః ప్రవతీతః ఇతిప్రత్యైదకృత్రిమత్వావగమా
త్ | ఋచస్యామానిజజ్ఞైరెకత్యానిమ హిరణ్యగర్భే వేదావిర్భావవీవ జ
నేరధః + ఉతత్ శాస్త్రయోనిత్వాదితి వేదాంతసూత్రవ్యాఖ్యానావస
రే తత్రభవద్భిర్భాష్యకృద్భిస్సమగ్నివేచితం తత్రైవాను సంధేయమి
త్యలమత్రశాస్త్రనిచారణ | తేషామకృత్రిమవచనానాం ప్రకాశనదశా
పాతతాధాతశ్చస్ఫటికరణప్రకారశ్చ మహీసురైర్బాహ్యజైరిత్యర్థః
|| ౩ || ఆశ్రమోస్త్రీవిజాత్యగ్రజన్తభూదెవబాడవాఇత్యమః | తానం
తరణ తాన్తహీసురాన్వినా + అంతరాంతరణ యుక్తైకతిద్వితీయా ||
మత్ప్రణామః మత్కృతనమస్కారః క్వను కుత్సవా | నిపతేత్ప్రవరైతః
ఉక్తక్రమేణ వరమశ్రేయోపాతూనాం వేదవిదామేవ బ్రాహ్మణానాం
సమస్కార్యత్వాత్తైషామెవాయంసమస్కారోవిధీయలైకత్వధః | తథా
చశ్రుతిః * తస్మాద్బాహ్యజాత్యభ్యవేదవిద్యోద్భవిపదిపేనమస్కూర్యాది
తి | తతో బ్రాహ్మణావసనమస్కూర్యాఇష్టదేవతాశ్చ | తదుక్తం భగవ
తాశీకృష్ణేన మఽభారతే * దైవాధీనంజగత్సర్వం మంత్రాధీనంతుదే
వతం | తస్మంత్రైబ్రాహ్మణాధీనం బ్రాహ్మణోమమదేవతమితి || అత్యో
తరోత్తరస్య పూర్వసూక్ష్మప్రతివిశేషణత్వాదేకావశ్యలంకారః | తదు
క్తమేకావశ్యం * యత్రవిశేషణభావితుపూర్వంపూర్వంప్రతిక్రమేణైవ
భవతిపరంపరమేషాలంకృతిరెకావళిః ధీరైతి || ** ** ** **

ఇదానీం స్వచికిషీతనిబంధస్య స్వరూపనిరూపణద్వారా సహృదయా
నాం ప్రరోచనాముత్పాదయన్ తద్రచనాయాం నిజరసనాయాః ప్రవృ

సూక్తిహృద్యాహివాద్యకలయాకలితైవగీతిః । తస్తాద్ధధాతు కవిమార్గ
(విదాం)జుషాం) సుఖాయచాపూప్రబంధరచనాం రసనామదీయా ॥ ౩॥
వాల్మీకిరగఘృపుంగవకీర్తిలేశైస్తప్తపింకరొమి కథమప్యధునా బుధా
త్రిమాశాస్తే ॥ గద్యేతి ॥ గద్యాన్యపాదబద్ధాని ॥ తమక్తు * అపాదః
పదసంఘాతో గద్యః పద్యంచతుష పదమితి ॥ గద్యానామనుబంధేనాను
షంగేణ యోరసాస్వాదః తేనమిశ్రితా మిశ్రితా పద్యసూక్తిః పద్యానాం
సమ్యగ్రచనా ॥ ౧ ॥ ఆస్వాదేబ్రహ్మణిరసఇతికర్తవ్యం ॥ వాద్యకలయా
వీణావేణమృదంగాదివాద్యశిలేషన ॥ ౧ ॥ కలాశిల్పేవివృద్ధౌచేతిశ్లాజయ
నీ ॥ కలితా మిశ్రితాగీతిః గానవిద్యేవ హృద్యా మనోజ్ఞాహి । సహృద
యహృదయాహ్లాదినీఖల్విత్సృజః । తస్తాద్ధధవద్యమిశ్రితప్రబంధస్య స
ర్వానందకరత్వాద్ధేతూః । కవయః సోరసోల్లసితశబ్దార్థాః సంఘటనరగయా
రచనయా వణాయంతీలికవయః । తస్మాగజుషాం తద్వత్కావ్యమనర్తినాం
కవిత్వారసాభిజ్ఞానామిత్సృజః । సుఖాయ హృదయానురంజనార్థం ।
మమేయమదీయా + వృద్ధాచ్ఛఇతిభవత్సృయః । రసనా జిహ్వ । చ
మ్పాప్రబంధరచనాం * గద్యపద్యాత్మకంకావ్యం చంపూరిత్యభిధీయ
తే ఇత్యుక్తలక్షణంకావ్యం చంపూప్రబంధః । తస్యరచనాం నిర్మాణం ద
ధాతు । విశిష్టప్రబంధరచనాయామదీయారసనాప్రవతతామిత్సృజః ।
చమత్కారకారితయా గద్యపద్యాత్మకంకావ్యం కరోమితితాత్పర్యం ॥ అ
త్ర పూర్వవాక్యే ఉపమానాపమేయసాధారణధర్మసాదృశ్యప్రతిపాదకా
నాం చతుర్థాం ప్రయోగాత్ శ్రోతృపూర్ణోపమాలంకారః * నవతస్సిద్ధే
నభిన్నేన సమైవైవచధర్మతః । స్యాదాపమ్యేనవణ్యస్య వాచ్యంచేదే
కదాపమేతిలక్షణాత్ ॥ సచ శబ్దానుప్రాసేనచసంస్పృజ్యతే ॥ ౩ ॥ **
నను వాల్మీకిరచితేన శ్రిరామాయణేనైవ సకలజనసంతుష్టహృదయమా
నతావ్రతవపునః కోయం నూతనప్రబంధనిర్మాణప్రయాసఇత్యాశంక్య సో
షపత్తికం తత్ప్రణయనై స్వస్యాధికారుదర్శయతి ॥ వాల్మీకితి ॥ వల్మీ

నాం । గంగాజలైర్భువిధగీంధయత్న(కృష్ణైః)లక్ష్మ్యేః) కింతర్పణంనవిదధాతి
జనఃపితౄణాం ॥ ౪ ॥ వాచంనిశమ్యభగవానధనారదస్య ప్రాచేతసఃవృ
కస్యావత్సంవాత్తికిః * తమ కం బ్రహ్మకైవరై ॥ ఆథాబ్రహ్మీన్తహ
తైజాబ్రహ్మలోకపితామహః । వత్తికప్రభవో యస్తా తస్తాద్వాత్తికిరి
త్యసాఇతి + అతఇతితీర్థః । తేనగీతాః ఉపపణిఃతాః యే రఘుపుంగవశ్చ
రితేశాః । పుమాన్ శౌరివేతివిగ్రహమాత్మం । పుంగవః శ్రేష్ఠః ॥ ౫ ॥
శ్రేష్ఠోఽక్షాణాతుపుంగవావేతివైజయంతీ + గోరతద్ధిరలుకీతి సమాసాంత
ప్తచ్ ॥ రఘుపుంగవస్య రఘుశ్రేష్ఠస్య కీర్తయే దానక్షాత్రాదిగుణసము
ద్భవాయాస్సమాఖ్యాయాః లేశాః లవాఃత్రైః । బ్రహ్మలోకప్రసిద్ధస్య శ
త్రోటివిస్తృతస్య శ్రీరామదరితస్య చతుర్వింశతినహస్రసంఖ్యాపరిమితే
న శ్రీరామాయణేన కియతవవణితత్వాత్క్రితైరితై రిత్సుక్తమిత్యవగం
తస్యం ॥ అథునా ఇదానీం కథమపి మహతాయత్నైన చంపూప్రబంధని
ర్తాణూపాపేణేత్యధః ॥ ౬ ॥ జ్ఞాతహేతువివక్షాయామప్యాదికథమవ్య
యం । కథమాదితథావ్యంతం యత్నగౌరవవాధయోరిత్యుత్పలమాలాయాం
బుధానాం తజ్ఞానాం ॥ ౭ ॥ జ్ఞాతృచాన్ద్రీసురాబుధాఇతిక్షీరసావీమీ ॥
తృప్తిం నంతుష్టిం కరోమి । అత్రీదృష్టాంతమాహ ॥ భువి భూలోకే భ
గీరథేన రాజ్ఞాయశ్చక్రృష్టైఃప్రయత్నైనానీతైః అశ్వమేదీయాశ్వాశ్వేష
ణసమయే కపిలకోపానలదగ్ధానాం సగరాత్త్రానాం స్వలోకశ్చప్రా
పణాయ దుశ్చరతపశ్చరాయదిబహుతరప్రయత్నైన వియన్తాగ్గాఢ్భవప్రా
పితైరిత్యధః । భగీరథప్రయత్నఉత్తరత్రవక్ష్యతే । గంగాజలైర్భువా
కినీసలితైః నరః పుమాన్ పితౄణాం తర్పణం నివాపాంజలిదానైసం
తృప్తిం నవిదధాతి నకరోతికిం ॥ కరోత్యేవేత్యధః । అతోహమప్యవం
కరోమితిథావః ॥ అత్ర వైధర్మ్యేణ దృష్టాంతాలంకారః * యత్రవాక్య
దవయేబింబప్రతిబింబతయోచ్యతే ॥ సామాన్యధర్మవాక్యైశ్చేన్యదృష్టాం
తోనిగద్యతేఇతిలక్షణాత్ ॥ ౮ ॥ — ఇత్థంస్వస్య గ్రంథకరణయోగశ్చ

వచసాం ప్రథమఃకః -- నాం । మాభ్యుదినాయ నియమాయ మహామీనే
 తాం ప్ర నాభ్య సుప్రతి కిథాం ప్రసౌతి ॥ వాచమితి ॥ ప్రవచసాం ప్ర
 గల్భపదసాం కవినాం వ్యాసాదీనాం ప్రథమతద్యః సకలకవికులగురు
 త్యఫః । సః ప్రసిద్ధః ॥ అర్యనయచ్ఛబ్దాపేక్షా ॥ తదుక్తంకావ్యప్రకా
 శై * ప్రక్కృత ప్రసిద్ధానుసూతాథావిషయస్తచ్ఛబ్దః యదుపాదా
 నంనాపేక్షితైశ్చితి । తుశ్చ ఉత్కృష్టాథాకః అన్యయానామనేకాన్ధత్వా
 త్ ॥ భగవాన్ * ఉత్పత్తినిధనామైస సూతానామాగతింగతిం । వేత్తి
 విద్యామవిద్యాంచనవాచ్యభగవానతీత్యుక్తలక్షణః ॥ ప్రచేతసో వరు
 ణస్యాపత్యంప్రాచేతసోవాల్మీకిః + తస్యాపత్యమిత్యణ్ ॥ ని ॥ ప్రాచేత
 సస్తాద్వికవిసాన్యన్తైత్రావరుణిశ్చసః । వాల్మీకిశ్చేతినిఘంటుః ॥ సకమం
 తేశరీరేంద్రియవిషయోపనీతయా వివిధవేదనమేతి సరాః జీవాః లేషాం
 సంబంధినారంభజ్ఞానం ద్యతి ఖండయేతి శ్రీరామదివ్యనామసంకీర్తనేనై
 తినారదః ॥ తదుక్తంనారదీయే * గాయన్నారాయణకథాం సర్వలోక
 భయావహాం । నారదోనాశయన్నైతి నృణామజ్ఞానజంతమఃఇతి॥ అథవా
 * సరతీతిసః ప్రోక్తః పరమాత్మాసనాతనః ఇతి నారదీయవచనాన్నరః
 పరమాత్మా । తస్యసంబంధినాగం పరమాత్మవిషయకజ్ఞానం । తద్దదాతి ఉ
 పదిశతి పరమకారుణికతయా ముముక్షుభ్యిఇతినారదః । తేనాస్య శ్రద్ధే
 యవచనత్వముక్తమిత్యవధేయం । తస్యనారదస్యబ్రహ్మనియోగేన సమాగ
 తస్య దేవమీప్రవరస్య వాచనిశమ్య కొన్వస్థితాంప్రతంలాకే ఇ
 త్యాదినిజ ప్రశ్నానుసూపాత్తరతయా* మునెనక్ష్యామ్యహంబుద్ధావై
 ర్యుక్తశ్చక్రమ్యైతాంసరః ఇత్యాదినంక్షిప్తబాలరామాయణోక్తాం వాచం
 కథానిశమ్య శ్రుత్వా । గురుముఖాచ్ఛ్రుతవ్యమితిన్యాయేన సకల
 లోకగురోర్నారదస్య ముఖాచ్ఛ్రవణవిధేర్విహితత్వాదితిభావః *నిశా
 మ్యతీతిశ్రవణే తథానిశమయత్సపి ఇతిభట్టమల్లః ॥ తత్ర నిశామ్యతేరిదం
 రూపం । అన్యథానిశమయ్యేతిస్యాత్ ॥ అతవహావామసః ॥ నిశమ్య

వ్యాఁ పుణ్యామవాపతమసాంతమసాఁనిహంత్రీం॥౫॥ X ॥ తత్రకంచన
 క్రౌంచమిధునాదేకం పంచశరవిద్ధమపి వ్యాధేనానువిద్ధం నిధ్యాయ
 నిశమయ్యశబ్దాప్రకృతిభేదాత్ ॥ నను * ఉత్సంగాన్నారహజ్జ్ఞేద
 క్షోంగుష్ఠాత్స్వయంభువఇతిభాగవతప్రసిద్ధంహి నారదస్య బ్రహ్మపుత్ర
 త్వం ॥ తథాచ * వాల్మీకిరభవద్బ్రహ్మవాణీవాక్తస్యరూపిణీ । చకార
 రామచరితం పావనంచరితవ్రతఇతిస్కందే పార్వతీంప్రతి పరమేశ్వ
 రేణోక్తత్వాద్బ్రహ్మలోకప్రసిద్ధం శతకోటివిస్తృతం రామచరితం భూ
 లోకవర్తిచాతుర్వణ్యతాపత్రయవిమోచనాథం సంక్షిప్త రచయితు
 ముక్తపతఃపరమకాయణికస్య బ్రహ్మణవీవ భూమా స్యాంచేన వాల్మీకిరూ
 పెణావతీణతావదస్య ప్రప్తృత్వం నారదస్యోపదేష్టృత్వంచ కథముప
 య్యజ్యతఇతిచేత్ న ॥ మానుషలోకరూపాంతరేణావతీణాస్యతస్యసంప్ర
 దాయపవతానాథం ఇత్థముపయుక్తత్వాదిత్యలమతిప్రపంచేన॥మధ్యే
 భవోమాధ్యందినః మధ్యశబ్దస్య మధ్యందినాదేశః భవాథావృత్యయశ్చ
 స్యాదితివ్యాసకారః । మధ్యాహ్నవాచీ మధ్యందినశబ్దవీవ ఉత్సాదిమప
 తితఇత్యనే ॥ తథాచ + ఉత్సాదిభ్యోజిత్యిత్మాధ్యందినాయ నియమాయ
 మాధ్యాహ్నికక్రియాం కతుమిత్యథః । మహాషీభిఃఋషిప్రవరైః
 సేవ్యాం స్నానసంధ్యావందనాద్యనుష్ఠానాథామాశ్రయితుంయోగాయం
 మహాషీలక్షణంతు * తపశ్శౌచపరాదాంతాన్సత్యవాచా బహుశ్ర
 తాః । వేదవేదాంగతత్త్వజ్ఞాఋషయఃపరికీర్తితాఇతి ॥ కుతః పుణ్యాం
 పావనీం అతవీవ తమసామజ్ఞానానాం నిహంత్రీం వినాశినీం స్వసేవాత
 త్పరాణాం అశేషపాపనివర్తనేన జ్ఞానప్రదాత్రీమిత్యథః । తమసాంత
 న్నామకనదీంప్రాప లక్షణయా తత్తీరం ప్రాప్త్యథః । అత్రతమసాం
 తమసామితి వ్యంజనత్రితయస్యావృత్త్యావృత్త్యనుప్రాసశ్శబ్దాలంకారః ॥
 లక్షణంతూక్తం * వాచంనిశమ్యభగవానభేతినారాయణాదివ్యాఖ్యాకృద
 భిమతః పాఠః ॥ ౫ ॥ — ॥ తత్రైతి ॥ తత్ర తమసాతీరే పంచశరాయ

తాబద్ధానుకంపస్య భగవతో వాల్మీకేర్వదనారవిగదాచ్ఛందోమయాకా

స్యతేన పంచశరణ స్తురేణ విద్ధం-ప్రహృతం, కామమోహితమితియా
వత్ || ౧ || కామఃపంచశరస్తస్పృశిత్యమరః || పంచభిశ్చైర్విద్ధమితిగమ్య
తే || పంచశరశరవిద్ధమితిపాతేనకావ్యనుపవత్తిః || ౧ || అరవిందమ
కొకంచ చూతంచనవమల్లికా । నీహోత్పలంచపంచేతే పంచబాణస్య సా
యకాశిత్యమరః || తథాభూతమపి వ్యాధేన-లుబ్ధకెన,నిషాదేనేతియావ
త్ || ౧ || వ్యాధోమృగవధాజీవోమృగయులుబ్ధకశ్చసశిత్యమరః || అ
ను పశ్చాత్, విద్ధం-సంప్రహృతం, శౌచ్యతఃమిత్యధః + వ్యధతాడ
నేత్యతిధాతాఃకర్తృణిక్తః సంప్రసారణంచ || క్రౌంచమిధునాత్-క్రౌంచీ
చక్రౌంచశ్చ క్రౌంచౌ బకవిశేషా || ౧ || క్యుజ్జక్రౌంచౌధబకఃకహ్వ
శిత్యమరః+ పుమాంస్త్రీయేత్యేకశేషః । తయోర్నిధునాత్-దవందావ
త్, తద్యుగళాదిత్యధః । నిధానరణ్యపంచమి || ౧ || స్త్రీపుంసౌమిధు
నందవంద్యమిత్యమరః || కంచన ఏకంపుమాంసం నిధ్యాయతః పశ్యతః ||
నిర్వణానంతునిధ్యానం దర్శనాలోకనక్షణమిత్యమరః || అతఏవ బద్ధా
నుకంపస్య-ఉత్పన్నకరుణస్య, మైత్రీ-కరుణాముదితా ఉపేక్షాచేతి చత
స్పృణాం మహచ్చిత్తవృత్తితేన విద్ధపేదనాదర్శనస్య కరుణోత్పాదకత్వా
దితిభావః || ౧ || కృపాదయానుకంపాస్యాదిత్యమరః || భగవతోవాల్మీకః
పదద్వయం వ్యాఖ్యాతం! పదనమరవిందమివేత్సుపమితిసమాసః । నతు ప
దనమేవారవిందమితి రూపకసమాసః || తథాసత్యరవిందస్య ప్రాధాన్యే
న తస్మాత్సరస్వతీనిస్సగణాయోగాత్ || ఛందోమయా అనుష్టుప్ ఛందో
నిబద్ధా ద్వాత్రింశదక్షరానుష్టుబితిఛాందసాః+ ఛందశ్శబ్దాత్తాద్యూపి
మయత్ । టిడ్డాణఞ్ఞిత్యాదినాజీప్ || కాచిదపూర్వా ఏవంవక్తృమాణ
ప్రకారా సరస్వతీవాక్ నిస్ససార-నిజప్రయత్నంవివైవనిజఃగామ,ని||
గీర్వాణావణీసరస్వతీత్యమరః || నిసూర్వకాత్ సృగతావితిధాణోర్నిట్

చిదేవం నిస్ససారసరస్వతీ || ౬ || ప || మానిషాద ప్రతిష్ఠాంత్యమగమశ్చా
శ్వతీస్సమాః | యత్క్రొంచమిధునాదేకమవధీకామమోహితం || ౭ ||

|| ౬ || తామేవ సరస్వతీమాహ || మానిషాదేతి || హేనిషాద, త్వం శా
శ్వతీః సమాః-అనంతసంవత్సరాన్ || ౬ || సంవత్సరోవత్సరోద్భో హాయ
నాస్త్రీశరత్సమాశ్చమరః || అత్యంతసంయోగేద్వితీయా || ప్రతిష్ఠాం
స్థితిం మాగమః-మాప్రాప్నుహి, క్షిప్రమేవమరెత్యర్థః + గమేలున్
జీవుషాదిత్వాత్ చైరణాదేశః సమాజ్యోగఇత్యర్థాగమప్రతిషేధే వక్త
వ్యేపి అషత్వాత్తత్ప్రతిపేధాభావః || యద్యస్తాత్క్రొంచమిధునాదేకం
కామమోహితం-కీడాతత్పరం, అవధీః-హతవాసని, + హంతేలున్జీహ
నోవధాదేశఃఅయంశావత్సేన ప్రవృత్తఃస్థాకఃవాల్మీకి మహామేరిశ్వరా
మగ్రహేణకృత్సకావ్యాధానంగ్రహరూపేణనిషన్నః సంగ్రహశ్చా
యంమానిషాద మా లక్ష్మీః నిషేదతి తిష్ఠతి అస్తిన్నితి మానిషాద లక్ష్మీనివా
సశ్రీరామత్వం శాశ్వతీఃసమాః-చిరకాలం, ప్రతిష్ఠామగమః అఖండితై
శ్వర్యానందసంపన్నోవిజయీభవేత్యర్థః | యద్యతఃకారణాత్ క్రొంచ
మిధునాత్ xక్రొంచగతికౌటిల్యాల్పీభావయోరితిధాతోరదిక్రొంచారాక్ష
సీకేశసీ, తస్యాఅవత్యంక్రొంచారాక్షసః రావణః + తస్యైవత్యమిత్యణ్
తస్యపత్ని క్రొంచీ మండోదరీ అత్రాపి పూర్వవదేకశేషః | తయోర్మి
ధునాదేకం కామమోహితం లోకవిద్విష్టకర్తాణం రావణమవధీః | ఏతే
న మహామేణౌ వాల్మీకినా సంప్రదాయప్రవర్తకై న లక్ష్మీపతిరూపశ్రీ
రామస్తరణరూపంమంగళంకావ్యాదావవశ్యకతవ్యమాశీర్వాచనరూపం
కృతమిత్యవగంతవ్యం | ఇత్యేవం సరస్వతీనిస్ససారేతిపూర్వేణసంబంధః ||
జ్ఞాకాఖ్యమేతదానుష్టుభంవృత్తం * వంచమంలఘుసర్వేషానస్తమం ద్వి
చతుర్థయోః | గురుషస్థంచసర్వేషామేతచ్ఛ్లోకస్యలక్షణమితివచనాత్
* మానిషాద ప్రతిష్ఠాంత్యమగమఇత్యత్ర ప్రతిష్ఠాంతుఅమ-గమఇతిచే
దః | సవిద్యతేమాయస్యేతివిగ్రహః తస్యసంబుద్ధిః హేతిమనిర్భాగ్యిణ

గ ॥ తదను సమయోచితకృత్యం నిర్వృత్య స్యాశ్రమముపగతవతి భగవతి
 వాల్మీకీ ॥ ౨ ॥ ప ॥ వాణీవిలాసమపరత్రకృతౌపలంభమమౌజభూరస
 హమానఇవావిరాసీత్ । ఆభాతియత్కృతిగనైకవిధప్రపంచవ్యాజేంద్ర
 తినారాయణీయే ॥ ౩ ॥ — ॥ తదన్వతి ॥ తదను మానిషాదేత్యాది ఛం
 దోనిబద్ధవాక్ష్మిస్సరశానంతరం భగవతి-పూజ్యే, వాల్మీకీ సమయోచితం
 -మధ్యాహ్నకాలోచితం, ని ॥ సమయాశ్శపథాచారకాలసిద్ధాంతసంవి
 దఇత్యమరః ॥ కృత్యం-సానసంధ్యావందనాదికర్మ, నిర్వృత్య-కృత్యా,
 స్యాశ్రమం-స్వనికెతనం, పణశాలాంప్రతి, గతవతి-ప్రవిష్టవతీసతి,
 ౪ ॥ — ॥ తతఃక్రిప్రవృత్తమిత్యతహా ॥ వాణీతి ॥ అమౌజం-నా
 రాయణనాభీకమలం, తత్ర భవతీత్యంభోజభూః-బ్రహ్మ, * తదుక్తుంభా
 గవతే * యన్నాభిజాతాదరవిండకొశాద్బ్రహ్మవిరాసీద్యతపవలోకఇతి
 అన్యేభ్యోపి దృశ్యతఇతిక్లిప్ । అపరత్ర పురుషాంతరే వాల్మీకీ కృతౌ
 పలంభం-విహితానుషంగం, తత్రోపలభ్యమానమిత్యర్థః ॥ వాణ్యోమా
 నిషాదేత్యాదివాచః సరస్వతీదేవ్యా శ్చైతిగమ్యతే । విలాసం-లీలాంఅసహ
 మానః, అమృష్యమాణఇవావిరాసీత్-పొందురభూత్, నిజపరిగ్రహస్య
 పురుషాంతరాసక్తిం కోవాసపాతేతిభావః । వస్తుతస్తు పరమకారుణికత
 యా మహాషేరావల్మీకేః వ్యాధవిధక్రాంతచదర్శనానంతరజనితకాకాప
 నోదనాథం నిజాజ్ఞయా ప్రథమతానారదోక్తమేవాథం పునః స్వ
 యమపునఃదెష్టుం తత్సమక్షం ప్రత్యక్షోభూదితితాత్పర్యం ॥ యుక్తం
 చైతదిత్యాహ ॥ ఆభాతీతి ॥ యత్కృతిః-యస్య అమౌజభువఃకృతిః క్రి
 యా శక్తిః కర్త్రే అనైకవిధోదేవతిర్వజ్జనుష్యాదిభేదేన బహుప్రకా
 రో యః ప్రపంచః సగః సఇతివ్యాజోపదేశోయస్యనతథోక్తః ॥ యః
 ఇద్రజాలవిధిః * అదేశకాలాపరోక్ష్యం పరోక్షస్తేవవస్తునః । మంత్ర
 షఢాదిభిసోయమైంద్రజాలవిధిస్తన్మితఇత్యుక్తలక్షణః ॥ తస్య సాధక
 పింఛికేవ-నిష్పాదకపింఛవిశేషఇవ, ఆభాతి-ప్రకాశతే, అతపివ తద్యు

జాలవిధిసాధకపింఛికేవ ॥ ౯ ॥ ౫ ॥ తతఃపరమహామేధామహామేధా
విధిపదభ్యర్చితః పరమేష్ఠీ మధ్యమలోకేపి సప్తవృత్తం ప్రకాశయితుం
కీల భవంతమేవోపతిష్ఠమానయానయా భారత్యా రామచరితం యథాశ్చ

క్రం క్రొంచఘాతను తిద్ధ్య నెన మహామేధరసి హోకోత్పాదనంతడవనా
దాధం సప్తస్యావిర్భావశ్చేతిభావః|పింఛికేత్యత్యపింఛైవపింఛికా+సా
థేకప్రప్త్యయః॥కాత్పుష్పస్యేకారాదేశేయద్యపి॥ ౧॥పింఛభవ్యైన
పునకెక్యమరః॥తథాపిఅబన్తాయంపింఛాశ్చోనిఘంటవంతరేషుదృశ్యః
అథమామహాకవిప్రయోగదర్శనాత్సమాధేయం * యథోక్తకృష్ణకణా
మృతస్తవేమంగళైఃనవశిఃపింఛాలాంఛితమితి॥ తథాజ్ఞానవాసిష్ఠేశాంబరీ
కొపాభ్యానైః ఇత్యుక్తాపింఛికాతేనభ్యామితాప్రసభంతదా| నానా
విరచనాబీజంమాయేవపరమాత్మనెతిరత్నానశ్చోనిపింఛికాహస్తేనైంద్రజా
లికేనేతి॥జేనగ్రంథేచ|ఉత్సాహ్యపింఛయాశీవానిన్యసేచ్ఛరణంప్రతితినిరం
కుశాఃఖలుకవయః సాన్వపథీనాఇత్యలమతిప్రసంగేన ॥ అత్ర పూర్వవా
క్యేవాణ్యోర్వాచ్యప్రతీయమానయోఃక్లేషభిత్రికాభేదాభ్యవసాయమూ
లాతిశయోక్తిర్నిరూప్యథా | అనహమానఇతి జాతిస్వరూపోత్ప్రేక్షా| ఉ
త్తరవాక్యేతు ప్రపంచే వ్యాజశబ్దేన తత్త్వమపహ్నాత్యింద్రజాలత్వా
రోపణాదపహ్నవాలంకారః*ఫలాదిశబ్దైరసత్వత్వప్రతిపాదనమపహ్నా
తిరితిసర్వస్వసూత్రం ॥ తమజ్జీవితాచేయం పింఛికేత్యుపమానాచోక్తా
శ్చేక్షయా పరస్పరనైరపేక్షాత్సంస్పృజ్యతే ॥ వసంతతిలకావృత్తం ॥ ల
క్షణంతూక్తం ॥ ౯ ॥ తతఃపి ॥ తతః ప్రాదుర్భావానంతరం పరమహర్ష
ణ పితామహోయమేవంఘాతే మయిదయయాఆవిరభూదహోక్యతాధా
తేతి పరమానందభరితేనేత్యధాః ॥ మహామేధా * ఊర్ధ్వారెతాస్తవ
స్యగ్రోనియతాశీచసంయమి | శాపాసుగ్రహయోశ్చ క్రస్సత్వసందోభ
వేద్యసింహత్వ క్తలక్షణలక్షితేన ఋషిప్రవరేణ వాల్మీకినా విధివల్ -
విధ్యర్హం, యథాశాస్త్రమిత్యధాః ॥ అభ్యర్చితః-అభ్యుపాద్యాసనా
దిభిః పూజితః, పరమేష్ఠానేతిష్ఠతీతిపరమేష్ఠీ బ్రహ్మలోకకర్తా+ పరమే

తం వ్యాక్రియతామితివ్యాహృత్యాంతరథాత్ || ౧౦ — || ప || అథసరసిజ
యోనెరాజ్జయారామవృత్తంకరబదరసమానంప్రేక్ష్యదృష్ట్యాప్రతీచ్యా |
శుభమతనుతకావ్యం సావదురామాయణాఖ్యం మధుమయఃఫణితి నాం మా
కిదితిఇని ప్రత్యయః కిల్ ఔణాదికః || తత్పురుషే కృతిబహుళమితి సప్ర
మ్యుతిలుక్ అంబాం బెత్యాదినాపత్వంమధ్యమలొకె-భూలోకేపి, లోకత్ర
యపక్షేపిఅస్యమభ్యమత్వాదితిభావఃఅపిశబ్దో లోకాంతరప్రఖ్యాతినో
తయతి|స్వవృత్తం-నిజచరిత్రం, ప్రకాశయితుంప్రఖ్యాపయితుంకిలత్వభీకే
వస్తుతస్తుమచ్చండాదేవేతిభావః|భవంతం-త్వామేన, అన్యవ్యవచ్ఛేదార్థం
మేవకారఃతవైవయోగ్యత్వాదితిభావః|| ఏవకారోయంభారత్యావాసంబధ్య
తే|ఉపతిష్ఠమానయోఅనువర్తమానయోఅనయాభవన్తుఖాన్నిగతయాభార
త్యామానిషాదెత్యాదిసరస్వత్యాఈదృశే రేవక్లౌకేరిత్యర్థః| రామచరితం
శ్రీరామచరిత్రం, శుభ్రమనతిక్రమ్యయథాశుభ్రతం నారదముఖతఃశుభ్రక
మానతిక్రమణేనైవేత్యర్థః || ౧ || యథాసాదృశ్యయోగ్యత్వ పీపాససా
ధ్వానతిక్రమఇతిశబ్దాణావే || వ్యాక్రియతాం-వ్యాఖ్యానయతామిన్యేనం
వ్యాహృత్యాక్తావ ఉపదిశ్య || ౧ || వ్యాహృదఉక్తిలపితంమిత్యమరః || అ
ంతరథాత్-అదృశ్యాభూత్, అత్రైదంరామాయణబాలకాండవచనం *మ
చ్చందాదేవ తే బ్రహ్మ ప్రవృత్తయంసరస్వతీ|| రామస్యచరితంకృత్సృం
కురు త్వమృషిస త్తమేత్యారభ్య ఇత్యుక్తావ భగవాన్ బ్రహ్మ తత్రైవాం
తరధీయతేత్యంతం || ౧౦ || — || అథేతి || అథ బ్రహ్మతిరోధానానంత
రం || ౧ || మంగళానంతరారంభప్రశ్నకాత్యేన్యైషషడ్వధోఅథేత్యమ
రః || మధుమయ్యః-అమృతసాగ్రివిణ్యః, తాషాంఫణితి నాం రసాలంకారో
ల్లసితశబ్దార్థానంఘటనావిశేషాణాం, మధుమయేత్యత్ర + (స్త్రి)యాఃపుం
వదిత్యాదినాపుంవద్భావః || మంగళం పద్ధతినదర్శయతీతితాచ్చి లేసనకపి
నామితిమంగళదర్శి సకలకవిపలగురురిత్యర్థః + దృశేణ్యంతాత్తాచ్చి
ల్యేణినిః మహంశ్చాసౌఋషీశ్చమహషీః * తపోనిధూతపాష్టానా

గఁదర్శిమహాపీఠః ॥ ౧౧ ॥ గ ॥ వనంప్రబంధంప్రయోక్తుంకస్యమర్థ
 ఇతి చింతాముపగతవతిభగవతివాత్సీకా ॥ ౧౨ ॥ ప ॥ ఉపాగతామిళితపర
 యాథాతథ్యాభిధాయినః | వేదవేదాంగతత్వజ్ఞా ఋషయఃపరికీర్తితా ఇ
 త్యుక్తలక్షణఋషిశ్రేష్ఠోవాత్సీకిః ॥ సరసిజంయోనిః కారణాయస్య తస్య
 బ్రహ్మణః ఆజ్ఞయా శ్రురామచరితం వ్యాక్రియతామిత్వేన రూపనియో
 గేన పాతునా రామవృత్తం-శ్రురామచరితం, ప్రతీచ్యా-దృష్ట్యా, యో
 గదృష్ట్యా, బదర్యాఃఫలం బదరం + ఫలేలుక్ కరె-హస్తే, యద్బదరం
 తేననమానం తత్తుల్యమిత్యాధీః ఉపమా క్రియావిశేషణంవా నిశ్శేషమి
 త్యర్థః | ప్రేక్ష్య-దృష్ట్యా, శుభం-వక్త్రాణాం-శౌత్రాణాంచ, కల్యా
 ణకరం సావిదుపాతతాగానతశ్చమధురం ॥ ౧౩ ॥ త్రిషిష్టమధురం సావి
 దూఇత్యమరః ॥ రామస్య అయనం-స్థానం, వణక శ్చనేత్యన్వయఃసం
 జ్ఞా రామాయణమిత్యాభిప్రాయస్య తత్తదోక్తం + పూర్వపదాత్సంజ్ఞా
 యామగఇతిగత్యం ఉత్తరాయణవత్ కావ్యం-ప్రబంధమతనుత-అకరో
 త్, కవయతేవణయతఇతికవిః తస్య కర్త కావ్యం+బ్రాహ్మణాదిత్వాత్
 వ్యర్థో ॥ తస్య పంకజాదినమూఢత్వాత్ రసోల్లసితశబ్దాథాసంఘటనా
 త్తకమేవ సతుకర్తమాత్మం తతాగవ్యం రచితవాత్ * తథాచ శ్రురా
 మాయణై * తతఃపశ్యతిధర్మాత్తా తత్సర్వయోగమాస్థితః | పురాయత్త
 త్రినిర్వృత్తం పాణావామలకంయథేత్సాగ్రభ్య రఘువంశస్యచరితం చకా
 ర భగవాన్పరిత్యంతం ॥ మాలినీవృత్తం ॥ *సనమయయయైయంమా
 లినీహోగిలోకైరితిలక్షణాత్ ॥ ౧౪ ॥ — ॥ తదనంతరవృత్తాంతమాహ॥
 ఏనమితి ॥ వాత్సీకావేనంప్రబంధం శ్రురామాయణాఖ్యమేతతాగవ్యం
 ప్రయోక్తుమధ్యాపయితుం పరితుంవాకఃపుమాన్సమర్థోధికారిత్వేనం
 రూపాం చింతాం పర్యాలోచనముపగతవతీసతి ॥ ౧౫ ॥ — ॥ తతఃకింజ
 తమిత్యతఃపా ॥ ఉపాగతావతి ॥ మిళితా-సంగతా, పరస్పరౌపమా-
 నౌన్యసాదృశ్యం యయోస్తా యమళత్వాత్పరస్పరతుల్యరూపావిత్వర్థః॥

స్పృహమాబహుశ్చౌతౌశ్చౌతిమధురస్వరాన్వితౌ । విచక్షణావివిధనర
 స్త్రీలక్షణాకుశీలపాకుశలవనామధారిణౌ ॥ ౧౩ ॥ X ॥ ఏతౌ మునిఃపరి
 బహుశ్చౌతౌ-వేదవేదాంగాదిసకలవిద్యావిశారదౌ, ని ॥ శాస్త్రశ్రవణ
 యోశ్చౌతమితివిశ్వః ॥ శ్చౌతిమధురేణ-శ్రవణానందకరేణ, స్వరేణ శ్చ
 త్యారభానురణసలక్షణానాన్వితౌ, శ్చౌవ్యకరస్వరసంపన్నావిశ్వధః ॥
 స్వరలక్షణముక్తం సంగీతరత్నాకరే * శ్చౌత్యనంతరభావీయశ్శబ్దౌ నురణ
 నాత్మకః । రసాద్రంజయతిక్రొత్పచిత్తంసస్వరఉచ్యతేఇతి ॥ విచక్షాతేఇతి
 విచక్షణా-విద్వాంసౌ, X కర్తరిల్కుడితిన్యానకారః ॥ అనయోః ప్రతి
 షేధోవక్తవ్యఇతిచక్షిజః ఖ్యాతాదేశాభావః॥ వివిధాని-బహుప్రకారా
 ణి, నరేంద్రలక్షణాని-ఆజానుబాహుత్వాదిరాజవిహ్నినియయోస్తా మహా
 రాజకుమారత్వాత్ మహాభాగ్యసూచకరాజలక్షణలక్షితావిత్యర్థః ॥ కు
 శోలవశ్చౌతినామనీధారయతేఇతి కుశలవనామధారిణౌ, కుశేలఃవైశ్చ X
 ర్భక్తైదమాజ్ఞానాత్కుశలవావిత్యన్వధానంజ్ఞావిత్యధః ॥ ఉక్తంచ కాళి
 దాసేన * సతౌ కుశలవాన్తృప్తగర్భకృదౌ తదాఖ్యయా । కవికుశల
 వావేవ చకారకిలనామతేఇతి ॥ కుశీలవౌ గాయకౌ ॥ కుత్సితాశీలమస్యే
 తిబహుప్రీహః । కుత్సితంశీలంకుశీలంతదస్తీతిమతుబ్వా*పృషోడరాదిత్వా
 త్సఘః ॥ ఉపాగతౌ-చింతాసమకాలమేవవిశిష్టగుణసంపన్నౌ, మైథిలే
 యౌ కుశలవౌ సమీపంప్రాప్తావిశ్వధః * అవ్యాజేపౌభవిష్యంత్యాః
 కార్యసిద్ధిహేతులక్షణమితిభావః ॥ అత్రౌదా తతానామగుణః ॥ తదుక్తం
 విద్యానాథేన * శ్లామైర్విశేషణైర్వోగో యత్రసాన్యాదుదాత్తతే
 * రుచిరావృతం ॥ చతుగ్రేమైరిహరుచిరాజభస్మగాః ఇతిలక్షణాత్ ॥
 ౧౩ ॥ —ఏతావితి ॥ మునిర్నననశీలోవాత్తీకిః ॥ మునిలక్షణంతు * నిర్వి
 త్తస్సర్వతత్వజ్ఞఃకామక్రోధవివక్షతః । భ్యానస్థౌ నిష్క్రియోదాంతస్తు
 ల్యమృత్కాంచనౌమునిరితి ॥ ఏతౌకుశలవౌ పరిగృహ్య-శిష్యత్యైవ పరి
 గృహ్య, సాన్వం-స్వకీయాం, ని ॥ సోఽజ్ఞాతావాత్తనిస్వత్రిషాన్తీయే

గృహ్య సాంప్రదాయమపారయత్ ॥ ౧౪ ॥ తౌపునరిత స్తతాగాయమానౌ
 దృష్టావ రామః ప్రహృష్టమనాః సస్వభవనమాసీయ భ్రాతృభిఃపరివృతో
 నిజంచరితం గాతుమన్వయ్యుజ్జు ॥ * ॥ తతశ్చ ॥ ౧౫ ॥ ప॥ ఛందోమ
 యానాం నిలయస్యవాచామంత్రేవసంతామునిపుంగవస్య ఏతౌకుమారౌ
 సోవీశ్చ్రీయూంధనఇత్యమరః ॥ కృతిం శ్రీరామాయణాఖ్యం ప్రబంధం
 అపారయదధ్యాపయామాస ॥ * పఠేణ్యంతాల్లజ్జీ గతిబుద్ధిత్యాదిసా
 అణికదుఃకర్తవ్యం ॥ ౧౪ ॥ — తావతి ॥ ఇతస్తతస్తత్రతత్రప్రదేశిత్య
 ధః ॥ గాయమానౌ-గానెనైవ శ్రీరామాయణంపఠంతౌ, కుశలవౌకర్త ॥
 పునశ్శబ్దౌవాక్యాలంకారే ॥ దృష్టావ రామః ప్రహృష్టమనాః-రూప
 గానసంపత్తిభ్యాం సంతృప్తాంతఃకరణస్సక్, సస్వభవనం-నిజమందిరమాసీ
 య-భృతైఃప్రాపయ్య, భ్రాతృభిః-లక్ష్మణాదిభిః, పరివృతః-పరివేష్టితః,
 నిజంచరితం-స్వచరిత్రం, గాతుం-గానేనపఠనంకర్తుం, అన్వయ్యుజ్జు-అ
 పృచ్ఛత్, ప్రబంధమెనంపఠతమితి నియోజితవానిత్యధః ॥ ౧౫ ॥ ప్ర
 శ్నోనుయోగఃపృచ్ఛాచేత్యమరః ॥ తత ఇతి ॥ * తతః అనుయోగానంత
 రం, చశబ్దోవక్ష్యమాణకిరీయాయాం సంబధ్యతే ॥ ౧౫ ॥ — ఛందో
 మయానామితి ॥ ఛందోమయానామనుష్టబాదిఛందోనిబద్ధానాం, వా
 చాం నిలయస్య పద్యప్రపంచనిర్మాణచాతుర్యైకనికేతనస్యేత్యధః ॥ ౧౬ ॥
 ఛందఃపద్యేచవెదెచెతివిశ్వః + ఛందశ్శబ్దాన్తయజీజీవ ॥ మునిపుంగవ
 న్య-మునిశ్రేష్ఠస్య, వాల్మీకేః అంతేవసంతావంతేవాసినౌ శిష్యా ॥ ఏతే
 న అనయోరఖండితవచనత్వంనూచ్యతే ॥ ౧౬ ॥ ఛాత్రాంతేవాసినౌశిష్య
 ఇత్యమరః ॥ ఏతౌకుమారౌ మైథిలయా-కుశలతౌ, రఘువీరవృత్తం-శ్రీ
 రామచరితం, యథాక్రమం రూపదేశానుసారేణైవేత్యధః ॥ గాతుం-
 గానేనపఠితుం, ఉపాక్రమేతాముపకాంతవంతౌ, చశబ్దోయమనుయో
 గంసముచ్చినోతి ॥ ఏతేన ప్రశ్నానంతరమేవ అవిలంబేన ప్రార్థనగా
 యోరనయోశ్చీరామన్యచానోన్యం దైవవశాత్ప్రయమేవాత్మనా

రఘువీరవృత్తం యథాక్రమంగా తుముపాక్రమేతాం ॥ ౧౬ ॥ అస్తి ప్రశస్తా
జనలోచనానామానందసందాయమకోసలమ । ఆజ్ఞాసముత్సారితదాన
వానాం రాజ్ఞామయోధ్యేతి పురీరఘూణాం ॥ ౧౭ ॥ తామావనద్దశరథస్సు
రవందితేన సంక్రందనేన విహితాసనసంవిభాగః । బృందారకారవిజయేను
ప్రీతిరితి సూచ్యతే । ఇంద్రవజ్రోపేంద్రవజ్రా మిశ్రణాదుపజాతివృత్తం ॥
* స్యాదింద్రవజ్రాయదితాజగః ॥ ఉపేంద్రవజ్రాజతజాస్తతోగౌ ॥
అనంతరోదీరితలక్ష్మభాజౌ పాదాయదీయాపుపజాతయస్తాః ॥ ఇతికేదా
రేణోక్తత్వాత్ ॥ ౧౬ ॥ — ॥ ఉపక్రమప్రకారమేవాహ ॥ అస్తితి ॥
జనలోచనానామానందసందాయమ-సమస్తవస్తుసమృద్ధతయా సకలజన
సయశానందకరేషివీత్యర్థః, కోసలమాత్తరకోసలమజనపదేమ బహు
వచనాంతైవదేశవిశేషస్యసంజ్ఞా । ప్రశస్తా-ప్రఖ్యాతా, ఆజ్ఞయైవసము
త్సారితా నిరస్తా దానవాయేషాంతైషాం చండశాసనానామిత్యర్థః । గ
ఘూణాం-రఘువంశోద్భవానాం, రాజ్ఞాం-ప్రజానురంజకానాం, నృపా
ణాం రఘుశబ్దే యదుశబ్దవత్తదవత్సేవలక్షణా । రఘుశబ్దస్య జనపదవాచి
త్వాధావన అతద్రాజత్వాద్భవములుగ సంభవాత్ (కేచిత్తు ఉత్తరకోస
లానాం రఘుసంజ్ఞామంగీకృత్య తద్రాజత్వాద్విత్తవశబ్దవచ్చములు లుగి
త్యాహుః) రఘువంశ్యరాజసంబంధినీత్యర్థః । యోధ్యమశక్యా ఆయో
ధ్యేతి అన్వర్థః సంజ్ఞా పురీ-రాజధానీలస్తి । ఇంద్రవజ్రావృత్తం ॥ లక్షణం
తూక్తం ॥ * సంధాయషివీత్యపిపాఠః ॥ ఉదాత్తాలంకారః ॥ ౧౭ ॥ —
తామితి ॥ సురవందితేన-సురసేవ్యేన, సంక్రందనేన-ఇంద్రేణ, ని ॥ సం
క్రందనోదుశ్చ్యవసస్తురాషాణ్మేఘవాహన ఇత్యమరః ॥ విహితః ఆసనసం
విభాగః యస్యసః-దత్తార్ధాసనః, ఇంద్రస్యాపి మానసీయ ఇత్యర్థః । త
థా బృందారకారీణాం-దానవనాం, విజయేన-దానవేషు విజయేషు
త్పివీత్యర్థః । సురలోక-స్వగౌ, లద్ధాని పరితోషాత్సురైర్దీయమాన
తయా ప్రాప్తాని మందారాణాం మాలావవమాల్యాని పారిజాతగుళుమ

శలొకలబ్ధమందారమాల్యమధువాసితివాసభూమిః ॥ ౧౨ ॥ X ॥ అథా
 స్తిన్నసపత్యతయా దూయమాసమానసే పుత్రార్థం కృతుమశ్వమేధం
 విధాతుం మంత్రిభిస్సహమంత్రయమాణే దశరథే సుమంత్రః ప్రహృష్ట
 మనా మహాషేఠంగదేశసంగతావగ్రహనిగ్రహశౌండస్య విభండకసూ
 నారవశ్యమృశ్యశృంగస్య ప్రసాదాత్ప్రభవౌభవితాకుమారాణామితిస

 స్రజః తేషామధునా-పుష్పరసేన, వాసితా-సురభితా, వాసభూమి
 ర్నివాసస్థానంయస్యనతథోక్తః॥ భూలోకేపి స్వగృహసుఖానుభావకత్వ
 థః॥ని॥మధుమధ్యపుష్పవరస ఇత్విమరః ॥దశరథోనామరాజాతామయో
 ధ్యామావసత్-అధివనత్స్థ + ఉపాన్యధ్యాజ్వస ఇతికర్తవ్యం తత్ర వర్త
 మానోనిజకార్యనిర్వాహకతయా సురైఃపూజ్యమానః చిరకాలం సామ్రా
 జ్యశ్రియమనుబధూవేత్వథః । అనుష్ఠానోలంకారః ॥ వసంతతిలకావృ
 త్తం ॥ ౧౩ ॥ — ॥ అథేతి ॥ అథానంతరమస్తిద్దశరథే అనపత్యతయా-
 అపుత్రకతయా, దూయమానం-పరితప్యమానం, మానసం యస్యతస్త్వి ।
 * నాపుత్రస్యహిలోకాస్తితంస ర్వేవశవోవిదురితి ॥ అపుత్రస్యగతిర్నా
 స్తీతిశ్చుత్స్యతిభ్యామితిభావః + దూక్షపరితాపఇతిధాతౌః కర్తరిశా
 నచ్ ॥ అతపన పున్నామ్నానరకాత్త్రాయంతఇతిపుత్రాస్తదథంపుత్ర
 లాభార్థమిత్వథః+అథేనసహనిత్యసమాసస్సర్వలింగతాచవక్తవ్యా॥
 అశ్వమేధం కృతుం-అశ్వమేధయాగంవిధాతుంకర్తుం, మంత్రిభిస్సహ-
 సచివైస్సాకం, మంత్రయమాణే-విచారయమాణేసతి, తదా సుమంత్రః
 కులకృమాగతౌమంత్రప్రవరః కర్తా అంగదేశే-అంగరాష్ట్రే, సంగతః
 స్సాస్త్రంయోఽవగ్రహః-వృష్టిప్రతిబంధః, +అవగ్రహోవషణప్రతిబంధఇ
 త్యప్ ప్రత్యయః॥ని॥ వృష్టిర్వషణంతద్విఘాతేవగ్రహావగ్రహాసమావిత్వ
 మరః॥తస్యనిగ్రహే-నివర్తనె, శౌండస్య-దక్షస్య, నిగ్రహానుగ్రహాసమర్థ
 స్సేత్వథః Xసప్తమీశౌండైరితిసమానః॥విభండకసూనాః-విభండకాభ్య
 మునిపుత్రస్యృభుశ్యశృంగస్య మహాషేఠఃమహాషిఃలక్షణము క్తం॥ ప్రసా

సత్కుమారోదీరితం పురావృత్తమముష్టేదశరథాయకధయామాస ॥ ౧౯ ॥
 సోపి సుమంత్రవచనాచ్చాంతాధిశ్యాంతాకుటుంబినం సంబంధినమేనం
 మునిమాసీయ వసిష్ఠాదిష్టమశ్వమేధాధ్వరం సరయూరోధసి విధాయ త
 దాదనుగ్రహాత్, *ప్రభావాదిపాతేనామధ్యాత్ అవశ్యం నిశ్చితం కు
 మారాణాం-పుత్రాణాం, ప్రభవత్యస్తాదితి ప్రభవః కారణం x ఋ
 దోరప్ భవితా-భవిష్యతి, అనద్యతనెలుట్ దశరథఇతి శేషః ॥ ఇత్యేవ
 ససత్కుమారేణ పరాపరవిదా బ్రహ్మమానసపుత్రైశోదీరితం-బ్రహ్మస
 భాయాంకథితం, పురావృత్తం-పూర్వవృత్తాంతమముష్టేదశరథాయకధయా
 మాస పూర్వమిత్యాదుకుసారభ్యేన బ్రహ్మసభాంగతస్సుమంత్రస్తత్రభూలో
 కరాజప్రస్తావతత్పరైదేవైః పృష్టేన ససత్కుమారేణ త్రైకాల్యవి
 దా కథితస్య దశరథవృత్తాంతస్య మనసిస్థితత్వాత్తదానీమేతత్సర్వంనివేద
 యామాసేత్యధః ॥ ౧౯ ॥ — స ఇతి ॥ సః-దశరథోపి, సుమంత్రస్య
 పచనాత్తథ్యవాక్యాద్దైత్యః శాంతః-శమంగతః, అధిః-పుత్రాభావజాత
 మనోవ్యభాయస్యసతతోక్తస్య ॥ ౨ ॥ పుంస్యాధిర్దానసీవ్యధేత్యమరః
 శాంతానామ అంగదేశాధీశ్వరస్య రోమపాదనామ్నస్తనయా తయా కు
 టుంబినం-కుటుంబవంతం, శాంతాజానిమిత్యధః ॥ అవగ్రహనివారణాన
 స్తరం పారితోషికతయా నిజపుత్రికాయా దత్తత్వాదితిభావః ॥ అతవ
 సంబంధినం బంధుం రోమపాదస్య దశరథస్యచ సౌహార్దసంబంధరూపసో
 దరభావస్య విద్యమానత్వాదితిభావః ॥ ముని-మనశీలం, మునిలక్షణము
 క్తం ॥ ఋశ్యశృంగమాసీయ స్వయమేవేతి శేషః ॥ వసిష్ఠేన-నిజకులగురు
 ణా, ఆదిష్టముపదిష్టం, వసిష్ఠాధిష్ఠితమితిపాతే వసిష్ఠేనాధిస్థితం నియమి
 తమశ్వమేధాధ్వరం సరయూరోధసి-సరయావృత్తినదీతీర, ని ॥ కూలం
 రోధశ్చతీరంచేత్యమరః ॥ విధాయ-విధిబోధితకృమేణకృత్వా, తత్ర సర
 యూరోధస్యేవనత్వేషమేదే॥నహికర్తృణికర్తారంభఇతిశాస్త్రనిషేధా
 త్ ॥ పుత్రాణామిహంపుత్రియాతాంపుత్రాత్పదనచేతుమిత్యధః ॥

తృపుత్రీయామిష్టిం విధివత్కృతుమాంరథత॥౨౦॥ తదనుహవిరాహరణాయ ధరణ్యాం కృతావతరణాస్సర్వే గీర్వాణగణాశ్చతమఖప్రముఖాశ్చతురుభాయ దశముఖప్రతాపగ్రీష్టోష్ణసంప్లోషణమావేద్యై నేనసహ శరణమితి శౌజ్ఞధన్వానం మన్వానాః నానావిధప్రస్తుతస్తుతియః క్షీరాం

× వృద్ధాచ్ఛ ఇతి ఛప్రత్యయః ఇష్టిం-యాగం, పుత్రీకామెష్టిం విధివత్ విధిహేమం, యథాశాస్త్రమిత్యర్థః × తదహమితివతిప్ర ౩ ॥ కర్తృమారథత-ఉపాకృమత ॥ ౨౦ ॥ — తదన్వీతి ॥ తదను-ఆరంభానంతరం, హవిరాహరణాయ-హవిర్భాగానాహర్తుం, ధరణ్యాం కృతావతరణాః-భువంప్రత్యాగతాః, శతముఖప్రముఖా-ఇంద్రాద్యాస్సర్వే, గీర్వాణగణాః-దేవగణాః, చతుర్ముఖాయ-బృహ్మణే, దశముఖస్య-రావణస్య, ప్రతాపః-కోశదండజులైః, ని ॥ సప్రభావః ప్రతాపశ్చయత్రైజ్యగోశదండజమిత్యమరః ॥ నవగ్రీష్టోష్ణ-గ్రీష్మర్తుజనితసంతాపసేనయత్సంప్లోషణందాహః × ప్లోషదాహఇతిధాట్యుట ॥ తదావేద్య-విజ్ఞాప్య, తేనసహ-చతుర్ముఖైసాకం, శృంగస్యవికారఃశౌజ్ఞం ధనుర్దస్యతం శౌజ్ఞధన్వానం శ్రీమహావిష్ణుం, × ధనుషశ్చైత్యనజాదేశః బహుప్రీహితావత్ । శరణం-రక్షితారం, ని ॥ శరణంగృహరక్షితోరిత్యమరః ॥ ఇతి మన్వానాః-అవబుధ్యమానాః, శరణపదస్య కర్తృత్వేపి నిపాలనైతిశబ్దేనాభిహితత్వాన్నద్వితీయా ॥ తిజాద్యవసంఖ్యానసాస్యపలక్షణత్వాత్ ॥ యథాహవామనః*నిపాలేనాప్యభిహితైకర్తృణనకర్తృవిధక్తిః పరిగణనస్యప్రాయీకత్వాదితి నానావిధాఃబహుప్రకారాః ప్రసూతాః తత్కాలోచితాఃస్తుతయః-స్తోత్రాణియేషాంతైతథోక్తాః ॥ యద్వా నానావిధం యథాతథాప్రస్తుతా ఉపకాంతాః స్తుతయోద్యై తై తథోక్తాస్సంతః క్షీరాంబురాశిం-క్షీరాణానమాసేదుః శ్రుమహాపిష్టోః క్షీరాబ్ధిశాయిత్యాత్తత్తీరంప్రపురిత్యర్థః ॥ అంబురాశిశబ్దస్య రూఢ్యాణావవరత్వాన్నాధాంతరయోగాపేక్షయా రూఢిర్బలీయసీతిమీమాంసకాః ॥ ఏవముత్తరత్రావిద్య

మురాశిమాసేదుః || తత్ర || ౨౦ || — ప || సంతాపఘ్నంసకలజగతాం
 శౌజ్ఞచాపాభిరామం లక్ష్మీవిద్యుల్లసితమతసీగుచ్ఛసచ్ఛాయకాయం ।
 వైకుంఠాఖ్యమునిజనమనశ్చాతకానాంశరణ్యం కారుణ్యపంత్రిదశపరి
 ప్తవ్యం x షడ్వితరణగత్యనసాదనేష్వితిధాతొలిఁట్ || ౨౧ || — అ ||
 అథ త్రిభిఃశ్లోకైశ్చైవమహావిష్ణుంవణయతి || సంతాపఘ్నమిత్యాది || స
 కలజగతాం-సమస్తలోకానాం, సంతాపం తాపత్రయజనితం గ్రీష్మాదిజని
 తంచ సంజ్వరంహంతినాశయతీతిసంతాపఘ్నస్తంxహోహంఘ్రితికుత్వం
 శౌజ్ఞమేవచాపం ఇంద్రధనుస్తేనాభిరామం మనోజ్ఞం లక్ష్మీరేవ విద్యు
 త్ సౌదామనీ తయాలసితం-లసంతం x కర్తరిక్తః మతిబుద్ధిత్యాదినూ
 త్రై చకారణ వర్తమానాథత్వాత్ || అతసీనామ క్షుమాపరపర్యాయో
 వృక్షవిశేషః || ౨ || అతసీస్యాదుమాక్షుమేత్వమరిః || ఆంధ్రభాషాయాం
 సల్లపువ్వులుగలఅగిసి || తస్యాః గుచ్ఛస్య-పుష్పస్తబకస్య, సమానాఛా
 యా కాంతిర్యస్య తాదృశఃకాయోదేహోయస్య తమిత్వపమా || ౨ || ఛా
 యాత్వనాతపేకాంతావితివైజయంతీ x సమానస్య ఛందసీత్యాదినూత్యే
 సమానస్యేతి యోగవిభాగాచ్ఛాయాదిమపరేషు సమానశబ్దస్యసభావః
 మునయో మననశీలాః తపవజనాస్తేషాం మనాంస్యేవ చాతకాః పక్షివిశే
 షాః తేషాంశరణే-రక్షణే, సాధు శరణ్యం *సర్వంసహపతితమంబునచా
 తకానామిత్యాదినా లైషాం తదేకశరణత్యాదిదిభావః x తత్ర సాధురితి
 యత్ప్రత్యయః || అపాంసమూహఃఆపం x తస్యసమూహఇత్యేత్ || కా
 రుణ్యం-దయైవ, ఆపయస్యతం, అథవా కారుణ్యమేవఅపాయస్యతంకా
 రుణ్యంపం x ఋకూర్పరిత్యాదినాసమాసాంతః వికుంఠపవవైకుంఠోఽష్టాః
 x సావర్థేణప్రత్యయః || సత్తత్త్యాభ్యాయస్యతంకాలమేఘం-నీలాంబు
 దం,త్రిదశపరిషత్-బ్రహ్మాందాదిదేవసమాజోదదగ్ధ || త్రిదశేత్వత్రస్యో
 దశావస్థా బాల్యయావనకౌమారాణిజన్త సత్తావృద్ధయోవాయేషాంలయ
 ద్వా త్రిదశపరిమాణ మేషామితి x బహువ్రీహాసంఖ్యయేషత్యాదినాడచ్

షణ్మూలమేఘందదర్శ ॥ ౨౨ ॥ క్షీరాంబోధేజఃతరమభితాదెహభా
సాం ప్రరోహైఃకాలాన్తీలత్కువలయదళాద్వైతమాపాదయంతం । ఆ
తనాన్వనంఘజగళయనేకామపితౌమగౌరె నిద్రాముద్రానినిఖిలజగతీరక్ష
అత్రాపమాయాపకయోరనుప్రాసస్యచ పరస్పరనైరపేక్ష్యాత్సంస్పృష్టిః ॥
ఏతదాదిశ్లోకత్రయం మందాకాగ్రితావృత్తం ॥ మందాకాగ్రితాజలధిష
డగైర్మూఢనతౌతాద్గురూచేదితిలక్షణాత్ ॥ ౨౨ ॥ — క్షీరతి ॥ పునః
దేహభాసాం-నిజశరీరకాంతీనాం, ప్రరోహైరంకురైః, క్షీరాంబోధేః-
క్షీరసముద్రస్య, రూఢిర్వ్యగమపహరతీతిన్యాయేన యోగాద్రూఢేర్బల
యస్తాదితిభావః ॥ జతరమభితః-మధ్యప్రదేశస్యసమంతాదిత్యధః ॥ స
లిలమభితగత్యపిపాఠః x అభితఃపరితగత్యాదినాద్వితీయా ॥ కాలే-చం
ద్రోదయకాలే, ఉన్నీలంతి-వికనంతి, యాని కువలయదళాని-నీలోత్పల
పత్రాణి తైరద్వైతమధేదం తత్సాదృశ్యమిత్యధః ॥ ఆపాదయంతం-స
ముపదయంతం, కాలగ్రహణం దళానామమ్లానత్వద్వ్యోతనాధః-నిజదే
హకాంతిచ్ఛటాభిః క్షీరాణావస్య నీలవణాతాం జనయంతమిత్యధః ॥
ఏతేన త్రిమహావిష్ణుదివ్యశరీరస్యేంద్రనీలసాదృశ్యంసూచ్యతే ॥ తదుక్తం ॥
*క్షీరమధ్యేక్షిపెన్నీలంక్షీరంచెన్నీలతాంవ్రజేత్ ॥ సఇంద్రనీలోవిక్షేయస్స
ర్వసౌఖ్యకరశ్శుభఇతి రత్నశాస్త్రవచనాత్ ॥ అతఏవ క్షీరస్య స్వధవళిమ
పరిత్యాగేనాన్యనీలమస్మీకరణోక్తైస్తద్గుణాలంకారః ॥ * తద్గుణస్సవగుణ
త్యాగాదనోన్యత్కృష్టగుణాహృతిరితిలక్షణాత్ ॥ తథా తౌమశద్గుణకూలవ
ద్గౌరె సితఇత్యుపమా ॥ ౨ ॥ శ్లారోరుణేసి తేపితఇతివిశ్వామరా ॥ ఘ
జగళయనె-శైషపర్యంకే, నిఖిలజగతీశాం-శకలలోకానాం, రక్షణే-పాల
నె, ని ॥ జగతీవిష్టపేధూమ్యామితివిశ్వః x జాగరూకాం-జాగ్రతీం, సావ
ధానామిత్యధః + జాగురూకఇత్యుక్తప్రత్యయః ॥ అతఏవ కామశ్చాని
ర్వాచ్యాం-లోకవిలక్షణత్వాదితిభావః, నిద్రాముద్రాని-యోనిద్రావ
స్థాంతతనాన్వనమగురుర్వాణం, x తనోతేచ్ఛానన్ ॥ ౨౩ ॥ — ఆ ॥

జ్ఞానాగ్రూకాం || ౨౩ || ప్రహ్లాదస్యవ్యసనమమితం దైత్యవగఃస్య దం
భం స్తంభంవక్షస్థలమపిరిపోర్యాగపద్యేనభేత్తుం । బద్ధశ్రద్ధంపురుషవపు
షామిశ్రితేవిశ్వదృష్టే దంష్ట్రారోచిర్విశదభువనేరంహసాసింహవేషే || ౨౪
నారాయణాయనమః శివాయతలోచనాయ నామావశేషిత మహాబలివైభవా

అథ నృసింహవతారంవర్ణయతి || ప్రహ్లాదస్యేతి || అమితమపారం, ప్ర
హ్లాదస్య-హిరణ్యకశిపుతనయస్య, నిజభక్తాగ్రసరస్య, వ్యసనం-సర్పదంశ
నసముద్రపాతనాదితత్పితృకృతవిపదం, ని || వ్యసనంవిపదిభ్రంశఇత్యమః
తథా దైత్యవగఃస్య హిరణ్యకశిపుముఖాసురనికరస్య దంభం-మాయాడ
మ్బరం, స్తంభమయోమయస్తంభంచ రిపోహిరణ్యకశిపోర్వక్షస్థలమ
పురుఃస్థలమపి అపిశబ్దస్సముచ్చయే యాగపద్యేనైకవారజ్ఞైవ నతుకా
లక్రమేణైత్యధః || భేత్తు-విదారయితుం, పురుషవపుషా-నరశరీరేణ,
మిశ్రితే-మిశ్రితే, అతవ వ శ్వదృష్టే-అత్యశ్చర్యతయా విశ్వజనాలాకితే
దంష్ట్రాణాం-దంతవిశేషాణాం, రోచిర్భిః-కాంతిభిః, విశదాని-శుభ్రాణి
భువనాని కుక్షిస్థలోకాయస్యతస్మిన్ సింహవేషే-సింహాకారే, రంహసా-
వేగేన, బద్ధశ్రద్ధం-విహితాదరం, నరసింహరూపేణావతీర్ణమిత్యధః ||
దదర్శేతిపూర్వేణసంబంధః || ఉక్తంచక్రభాగవతే || భక్తప్రతిష్ఠాపరిపా
లనాయ సర్వాత్తతావ్యాప్తినిదర్శనాయ । దేత్యేంద్రవత్ప్రదళనాయవి
ష్ణుస్తంభాన్నసింహాకృతిరావిరాసీత్ || అత్ర కృమికస్య-స్తంభాదివి
దారణస్య, యాగపద్యాసంబంధేపి తత్సంబంధోక్తరతిశయోక్తిభేదః ||

౨౪ || — నారాయణాయేతి || నారాయణాయ-పరమాత్మనైతడుక్తం
* నారాయణఃపరోవ్యక్తాదండమవ్యక్తసంభవం ఇతి || యద్వా నరస్య
సంబంధీనినారాణి తత్వాని తాని అయనంస్థానంయస్యనారాయణః త
దుక్తం * నరాజ్ఞాతానితత్వానినారాణీతివిదుర్బుధాః || తస్య తాన్యయ
నంపూర్వం తేననారాయణః స్మృతఇతి || అథవా నారాఽపఃఅయనంయ
స్యతథా * ఆపవనాణావేతస్మిన్ యత్తదస్యానంగతాః । నారాస్తా

య ! నానాచరాచరవిధాయకజన్మదేశనాభీపుటాయపురుషాయనమఃపర
 స్తే ॥ ౨౫ ॥ X ॥ ఇతి ప్రణమ్యోఽర్చితా సేతాన్ స్తుతిరవముఖరితహరిన్
 ఖాన్ హరిహయ ప్రముఖానఖిలానమరానరుణాదుణతామరసవిలాసచా
 స్పృష్టికరణాః తేననారాయణస్తృతఇతి ॥ ఆపానారాఇతిప్రొక్తాఆపాపై
 నరసూనపః । తాయదస్యామనంపూర్వం తేననారాయణస్తృతఇత్యాది
 నా + నారాఇత్యజాదితావత్సిద్ధం ॥ ఆపోవాజీబభావః । తస్మై నారా
 యాయ నశినాయతలోచనాయ పుండరీకవిశాలాక్షాయ నామ్నా-నా
 మమాత్రేణావశేషితమవశేషవత్క్రతం మహద్భూయిష్టంబలివైభవంవై
 రోచనంపద్యేనతస్మై వామనావతారే బలిం పాదేనాక్రిష్య పాతాళేని
 ష్టిప్తవతఇత్యర్థః ॥ నానా-బహుప్రకారం, చరాచరం-స్థావరజంగమా
 త్తకం, జగత్ ॥ ని ॥ చరాచరంస్యాజ్జగతీతివిశ్వః ॥ తస్య విధాయకో-ని
 రాతా, బహు తస్య జన్మదేశో-జన్మస్థానం, నాభీపుటం-నాభీపద్మకొశం
 యస్యతస్మై పరస్మేపురుషాయ-పరమపురుషాయ,నమః x నమస్సప్తస్తీత్యా
 దినాచతుర్థే ॥ తథాచక్రిభాగవతే ॥ నతోస్త్యహంత్యాఖిలపాతుభూ
 తంనారాయణంపూరుషమాద్యమవ్యయం । యన్నాభిజాతాదరవిందకోశా
 ద్భ్రష్టావిరాసీద్యతపషలోకః ॥ ఇత్యుక్తత్వాత్ వసంతతిలకావృత్తం ॥
 ౨౫ ॥ — ఇతితి ॥ ఇత్యుక్తప్రకారేణ ప్రణమ్య-సాష్టాంగప్రణామం
 కృత్వా ఉత్థితాన్-ఉత్థానప్రాప్తాన్, స్తుతిరవైసారతరస్తాత్రధ్వనిభిః,
 ముఖరితాని-ప్రతిధ్వనివశాన్ముఖరీకృతాని, హరిశాం దిశాంముఖాని ప్ర
 దేశాపవ వదనానియోషాంతాన్ హరిహయ ప్రముఖానిందాగ్రదీన్, ని ॥
 జంభభేదీహరిహయఇత్యమరః ॥ ఏతాన్పూర్వోక్తానఖిలానమరానశేషసు
 రాన్ అరుణాదుణమరుణప్రకారం, అత్యంతలోహితమిత్యర్థః + ప్ర
 కారే గుణవచనస్యేతిద్విర్భావః ॥ కర్తృధారయవద్భవాతుస్సపోలుక్ ॥ తా
 ద్యుగ్యతామరసం-పద్మం, తస్య విలాసచారైః తత్తుల్యైరిత్యర్థః । మహా
 భాగ్యలక్షణసంపన్నస్యాస్య రక్తాంతనయనత్వాదితిభావః ॥ తదుక్తంసా

నైలోచనమరిచిసంతానైరానందయస్సగవానరవిందలోచనః స్ఫుటమి
 దమభాషత || ౨౬ || ప || జిహ్వశలమమర్త్యాస్సాప్తగతాసాంప్రతంవశ్య
 మితననుజదంభాకింసుదంభోళికళిః | అపిహవణమనిపానైర్నితానీమారా
 స్త్రిదశనగరయోగక్షేమకృత్యైక్షమంతే || ౨౭ || గ || ఏమంభగవత్కళశ
 లానుయోగపురస్సరీమమృతాసారనరసాం సరస్వతీం సమాకర్ణ్య సప్త
 ముద్రికశాస్త్రే ౧ || పాణిపాదతలేరక్తేనేత్రాంతౌచనఖాస్తథా | తాలు
 జహ్వధరోష్ఠంచ నవరక్తస్సుఖభవేదితి || లోచనమరిచిసంతానైర్దృష్టి
 ప్రభావరంపరాభిః, మరిచిపీచయ సంచారైరిత్యపిపాతః || ఆనంద
 య-సంతోషయ, అరవిందలోచనః-విష్ణుః, అరవిందగ్రహణం దృష్టి
 నాంసుఖాన్తిలనత్వద్యోతనార్థం స్ఫుటం-వ్యక్తం, ఇదం-వక్ష్యమాణం,
 అభాషత-అవోచత్ || ౨౬ || — అపీతి || హేఅమర్త్యా-ఇంద్రాదిదే
 వతాః, వః-యుష్మాకం, కుశలమపి-క్షేమం, కిం || ని || కుశలంక్షేమమస్త్రి
 యామిత్యమరః || అపిశబ్దః ప్రశ్నే || ని || గహ-సముచ్చయప్రశ్న శం
 కాసంభావనాన్వపీత్యమరః || తథా వః సాంప్రతమిదానీం శోభనమాగ
 తంసాప్తగతం-సుఖాగమనంకిం, భావైక్తః || దంభోళికళిర్వజ్రాయుధవిలా
 సః, శమితౌ నివారితౌ దనుజానాం-దానవానాం, దంభః-కపటాపా
 యోయయాసా తథోక్తా కింను విధ్వస్తహానవాకిమిత్యథః || తథాధిష
 ణస్య బృహస్పతేర్ననీషయా-బుద్ధ్యా, నిర్నితా-రచితాః, ని || బృహస్ప
 తిస్సురాచార్యోగీషత్తిథిఃషణ్ణగురురిత్యమరః || నీతిమాగాః-నీతిశా
 స్త్రపద్ధతయః, త్రిదశనగరస్యామరావత్యాః, యోగక్షేమకృత్యై-సంరక్ష
 ణకర్తృణి, క్షమంతేపి-సమర్థాభవంతికిం, పూర్వపదపిః ప్రశ్నే || అలబ్ధ
 లాభోయోగః లబ్ధస్య పరిపాలనం క్షేమమితి వివేకః || ని || యోగోఽలబ్ధ
 న్యలాభస్యాత్ క్షేమంలబ్ధస్యపాలనమితి కొశాత్ * కృత్యైఇత్యపిపా
 తః || కృత్యైనిష్పాదనాయ || మాలినీవృత్తమ్ || ౨౭ || — || ఏవమితి || ఏ
 వముక్తప్రకారేణ కుశలానుయోగేన పురస్సరీం-కుశలప్రశ్నపూర్వకామి

ర్థమనోరథా సుమనసాం సంసత్పుంసే పరస్తేవిజ్ఞాపయామాస ॥ ౨౫ ॥
 దేవ కథమశుశలమావిర్భవేర్భవతాకృతావలంబానామస్తాకం ॥ ౨౬ ॥ కింతు ॥
 ప ॥ అస్తిప్రశస్తవిభవైర్విబుధైరలంఘ్యులంకెతినామరజనీచరరాజధానిః
 మాణిక్యమందిరఘవాం మహసాం ప్రరోహైస్తేజస్త్రయాయదినదీపద
 తియావత్ + పురోగ్రాతాగ్రేమస లైఃరితిలచ్చిత్యయః టిత్వాల్ జేప్ ॥
 (కుశలానుయోగపురస్కరామితిపాతే బహువీహా పురస్కరశబ్దసోపసర్జ
 నతావన్నజేప్) ॥ ౨౬ ॥ ప్రశ్నానుయోగః పృచ్ఛాచైవమరః ॥ అమృతాసారో
 మృతధారాసంపాతస్తదవత్సరసాం దుచరాం ॥ ౨౭ ॥ ధారాసంపాతతనూ
 రఇత్యమరః ॥ భగవతః * విశ్వద్యస్య సమగ్రస్య వీర్యస్య యశస్య
 యః | జ్ఞానవైరాగ్యయోశ్చాపి షణ్ణాంభగఇతిరణేత్యుక్తలక్షణషడ్గుణైశ్చ
 ర్యసంపన్నస్య విష్ణోః సకస్వతింవాణీంసమాకణ్య-శృత్వా, సఃపూర్ణమ
 నోరథా యదథం వయమాగతాస్తదేవభగవానపి పృష్టవాః ॥ అతోస్త
 త్కార్యం జాతవ్యాయమేవేతి పరిపూణంవాంభితాసతీ సుమనసాం సం
 నతోదేవసమితిః ॥ ౨౮ ॥ సుమనాగభుష్పమాలతోః (స్త్రీ)దేవబుధయోగిభి
 మానితివైజయంతీ : సభాసమితిసంసదఇత్యమరః ॥ పరస్తేపుంసే-పరమ
 పురుషాయ, విష్ణునే, విజ్ఞాపయామాస-విజ్ఞాపితవతి ॥ ౨౯ ॥ — అ ॥
 కిమితి విజ్ఞాపయామానేత్యత్రతహా ॥ దేవేతి ॥ హేదేవ-ద్యోతమానస్వా
 మి, భవతా-మహత్తనాహేతునా, కృతావలంబానాం-యష్టదధీనా
 నామిత్యధః ॥ అస్తాకమశుశలమశుభం, కథమావిర్భవేదుత్పద్యేత నావి
 ర్భవదేవత్యధః ॥ తథాపి కించిద్విజ్ఞాపనీయమస్తీత్యాహ ॥ కింతితి ॥
 యద్యపి * ప్రభోపరాశయజ్ఞస్య దాతుర్దాక్షిణ్యశాలినః, కిమథామ
 ధి-నోవాక్యమలమేవాగ్రతః స్థితిరిత్యాద్యేన త్వం శరణంగత్వా పుర
 తావస్థానమేవాస్త్యుగ్రసాధకం తథాప్యత్యంతిశయేన కించిదుచ్య
 తఇతిభావః ॥ ౩౦ ॥ — అస్తీతి ॥ ప్రశస్తవిభవైః-ప్రఖ్యాతవస్తుస-ప
 ద్విరుపలక్షితా, విబుధైరలంఘ్య-లంఘితుమశక్యా, దేవానామప్యసాధ్యే

శాందిశంతి || 30 || ఏనాంపురాణసగరిసగరితీసాలాం సాలాభిరామభూ
జనిజితయక్షరాజః | హేలాభిభూతజగతాంరజనీచరాణాం రాజాచిరా

త్యధః || మాణిక్యమందిరభువాం-మణిమయగృహప్రభవానాం, x త్య
తీయాదిషు భాషితపుంస్కమితి పుంసర్భానామవజాదేశః | మహసాం
తేజసాం, ని || తెజాధామమహావిభేత్యమరః || ప్రరోహేరకురైస్తేజ
సాం భానుశీతభానుకృశానురూపాణాం ధామ్నాం త్రయాయ దినై - అ
హ్ని, యోదీపస్తస్య దశామవస్థాం, నిస్తేజస్కతామిత్యర్థః || ని || దశాప
రావసస్థాయామితివిశ్వః || దిశంతీ-దదానా, అత్రానుబంధేపిసంబద్ధరూపా
తిశయోక్తిః || లంకేతినామ-లంకేతిప్రసిద్ధా లంకానామ్నా, ప్రసిద్ధేత్యర్థః
రజనీచరాణాం-రాక్షసానాం, రాజదానీసగరి-ప్రధానసగరి, అస్తి x రా
జానాధీయంతేస్తామితిరాజధానీ కరణాధికరణయోశ్చైత్యధికరణాధే
ల్కుట్ || ఏతదాచిగ్లోకచతుష్టయం వసంతతిలకావృత్తమ్ * ప్రశస్తఃవి
భవః యేషాంలైరితి విబుధవిశేషణత్వేన మాణిక్యమందిరభువామితి స్వ
తంత్రితేనచ వ్యాఖ్యాంతరం || 30 || — || ఏనామితి || సాలాస్పర్శవృ
క్షాస్తద్వీదభిరామైరాయతత్వాదిగుణసంపన్నత్వాత్తత్తుత్యైర్భుజైర్విం
శతీసంఖ్యాకనిజవాహుభిః నిజలౌ యక్షరాజః కుబేరో యేన సతథో
క్తః || నిజితరాజరాజశ్చపిపారః || ని || సాలతనుజకార్యాన్యస్
కణకాశ్చత్యమరః || విశ్రవసోవత్సరావణః x తస్యావత్సమిత్యణ్ ||
విశ్రవసోవిశ్రవణరవణావితి ప్రకృతిరవణాదేశః || హేరాణికాస్తు రావ
యతీతిరావణశ్చిత్త్యత్వాదయంతి || తదుక్తముత్తరశ్రీరామాయణే * యస్తా
ల్లోకత్రయంచైతద్ద్రావిడంభయమాగతం | తస్మాత్త్వంరావణోనామ నా
మ్నాపీరభవిష్యసీతి x రౌలెణ్యంతాత్మతకరిల్కుట్ || రావణశ్చి
నామధేయంయస్యసతథోక్తః || హేలయా-విలాసేన, అవస్థయావా, అభి
భూతాని-తిరస్కృతాని, జగంతియైస్తేషాం || ని || హేలావజ్జాలిలాసయో
శ్చితివిశ్వః || రజనీచరాణాంరాజా-చక్రవర్తి, సగస్య-పర్యవస్యేవ రీతిరా

జనతిరావణనామధేయః ॥ ౩౧ ॥ యద్బాహురాహురసనాయితోఽస్త్ర
ధారాదికాష్టలకీర్తిమయచంద్రమసంగ్రసంతే । తద్వైష్ణవేంద్రాంకం కంఠమధాని
రణప్రదాయినైవాస్తికశ్చిదముమంతకమంతరేణ ॥ ౩౨ ॥ అంభోజ

కృతివ్యస్యసతిథాఘాతస్సాలః ప్రాకారోయస్యాస్త్రాం గిరిమరప్రాయ
ప్రాకారావృతత్వాః తిరుగమామిత్యథః ॥ ౩౩ ॥ ప్రాకారోవరణస్స
లభత్యమరః ॥ ఏనాం-పూర్వోక్తాం లంకానామ్నా ప్రసిద్ధాం, పురాణనగ
రీం-పురాతనపురి, చిరాద్భిరకాలమారభ్య, నిరతివ్రతీహంకరవన్యయిం
అవతి-రక్షతి, అనుపాసః ॥ ౩౧ ॥ అ ॥ అధర్వాశ్చ సన్తపిమన్వజణా
యతే ॥ యదిత్పాది ॥ యస్య రావణస్య బాహువిష్కంభసంభాగకాఢజాస్త
ఎవ రాహువిష్కంభుదాస్తేషాం కననాయితాః-రసనావదాచరితాః, శ
స్త్రసారా-అయుధానాం శేణయః లీక్ష్మణగానా, రసనాయితేత్యత్ర ॥
ఆచార్యజుతార్కరకంక్త ॥ దిక్పాలానామిదాదిగీర్షరాణాం, కీ
ర్తిమయో-యశోహంకారః, ॥ తాహ్లాప్యమయితే ॥ యశ్చంద్రమాశ్చ
ద్వయే ॥ ౩౩ ॥ హేమాంశుశ్చంద్రమాశ్చ ద్విజత్యమరః ॥ తంగ్రసంతే-గిరి
న్తి, రణకొవిదో-యం రావణః నివాహురస దిక్పాలాన్నిజిత్య త
త్క్రింది లుగసతీత్యథః ॥ విష్వక్వచంద్రమసః అశతరాహుసమృదేణి
మనస్తాంతరం వక్తవ్యమితిధామః ॥ రూపతస్య వైరిహం-శత్రూణాం, ర
ణముఖ-రణాగ్రే, ఆముమే-మితి హస్తేననిదేశః ॥ అంగం మంతరేణ-య
మంవినా, ॥ అంతరాంతరేణ యుక్తజతివృత్తియా ॥ కశ్చిత్కాపిదేవః
శరణప్రదాయీ-రక్షణరత్నరత్నత్యథః ॥ నాస్త్యేవ అన్యన్యవచ్ఛేదాద్ధ
మేవకారః ॥ రణపరాయణానైవ్విరిణోవిజిత్య యమక్షయంనయతీత్యర్థః ॥
రసనాయితేత్యత్ర ఇవశబ్దలొపాల్లుప్రోపమా ॥ సాచోక్తరూపకణ సంకీ
ర్యతే ॥ ౩౨ ॥ — అ ॥ ఏతాద్భుతసామర్థ్యం రావణస్య కుతతయాత
మిత్యతతహ ॥ అంభోజేతి ॥ ఉపకాంతత్వాదుత్తరత్ర తచ్ఛబ్దస్య విద్య
మానత్వాచ్చత్ర యచ్ఛబ్దోధ్యాహతవ్యః । యః రజనీతరతకృష్ణతే-

సంభవమముంబహుభిస్తవోభిరారాధయన్వరమవాప వరైరురాపం ।
 తస్మాత్సమస్తభువనంనిజశాసనస్య లక్ష్మీకరోతిరజనీచరచక్రవర్తి ॥ 33 ॥
 X ॥ లైస వయం పరాధీనాఇవభవామః ॥ 34 ॥ తథాహి ॥ సోయం క
 దాచనక్రీడాధరాధరమధిరుహ్య సావరౌధవధూజనశ్చరణాభ్యాం సంఘ
 రాక్షససార్వభౌమోరావణిః, బహుభిరనేక్షేస్తవోభిః పంచాగ్నిమధ్యేపి
 కపాదావస్థానాదిరూపోగ్రతవశ్చర్యాభిః అముమితి పురోవర్తినిదే
 శః । అమౌఘజసంభవం-బ్రహ్మాణం ఆరాధయే-సంభావయే, వరైరురా
 రాపం-దుర్లభమనన్యసాధారణమిత్యర్థః + ఈషడ్గుస్సుషివత్యాదినా
 ఖల్పిత్యయః ॥ పరం సురాసురావధ్యత్వరూపమవాప-ప్రాప, పూర్వ
 మితిశేషః ॥ తస్మాత్కారణాదశేషభువనమశేషలూకానిత్యర్థః । నిజశా
 సనస్య-నిజాజ్ఞాయాః, లక్ష్మీకరోతి-విషయాకరోతి, చండశాసనోయం ని
 జశాసనేనైవాశేషభువనాని శాస్తీత్యర్థః + అధూతతద్భావేచ్ఛః ॥ అ
 న్యచ్ఛావిలిదిఘ్నః ॥ 33 ॥ — తతఃకిమిత్యతతహ ॥ తేనైతి ॥ లైసరా
 వణాన వయం పరాధీనాః-పరతంత్రాః, తస్మాద్విమిశావేత్యర్థః ॥ భ
 వామః ఇదాసీమితిశేషః । వస్తుతస్తు భవత్పరతంత్రావేతివశబ్దార్థః ॥
 ని ॥ పరతంత్రాపరాధీనఃపరవాన్నాధవానపీత్యమరః ॥ పరాజితాః పరాధీ
 నావీవేతిపాఠాంతరం ॥ 34 ॥ — అ ॥ పరాధీనత్వమేవప్రతిపాదయతి ॥ త
 థాహిత్యాదినా ॥ సోయమితి ॥ సోయంరావణిఃకదాచన-కస్తింశ్చిత్సమ
 యే, అవరోధవధ్యవీవజససైన సహసావరోధవధూజనః-అంతఃపురస్త్రిజ
 నసహచరస్సన్నిత్యర్థః ॥ ని ॥ శుద్ధాంతశ్చావరోధశ్చైవ్యమరః + లైస
 సహేతి-శుభ్యమోగభిబహువీహిః ॥ వాపసజానస్యేతి సహశబ్దస్య
 సత్వః । క్రీడాధరాధరం-క్రీడాశైలం, దిగావిహారదేశమిత్యర్థః ॥ త
 మక్తంభావప్రకాశే * సరితఃపులిసంవెలకాంతారారామధూధరాః ।
 అతాగృహాశిచిత్రాణి శయాకిసలయాంచితా ॥ దివావిహారదేశాస్సుర్విరి
 తి ॥ అతహ్యధిష్టాయ,చరణాభ్యాం యానంవిహయ, పాతాభ్యామేవస

రతచేదాగమిష్యత్యాగఇశ్యనావిష్కృతాతపోభయేన భగవాంశ్చహస్య
 భానురసి సంకుచితభానురేవ తత్సానుని నూనం సమాశ్రయతే || 3౫ ||
 చరతిచిత్, పః రతయది + గమస్త్రీయాయ క్షాదితిచిత్ ఆగశ్చరణత
 లసంతా... సమాపోప రాధః || ౩౬ || ఆగోపరాగోమంతుశ్చైత్యమ
 రః || ఆగమిష్యత సమాపతే || ఉభానులి దండనంకుర్యాదితిభావః ఇ
 తిమిష్టప్రకేషః || ఇతి నైగమ్యనూనాథ-త్వాదప్రయోగః ప్రయోగ
 పౌనరుక్త్యమిత్యాలుకారికాః || అనావిష్కృతాతపః-అప్రకటికృతవ్యా
 తః || ౩౭ || ప్రకాశోచ్యతతపభక్త్యమరః || భగవాన్-పూజ్యః, అథ
 వా విశ్వర్యాదిషడ్గుణసంపన్నః మూర్తిత్రయమయత్వాదితిభావః || స
 హస్యంధానమౌమరిచయోయస్యసహస్యభానుస్సూర్యోపి సంకుచితభాను
 రుపసంహృతమరిచిరేవసత్ || ౩౮ || భానుఃకరోమరిచిస్త్రీపుంసయోదీ-
 ధితిస్త్రీయామిత్యమరః || తస్య క్రిడాధరాధరస్య సానుని-ప్రస్థాన్,
 అథగి ప్రదేశానిత్యథః || ౩౯ || స్మరిప్రస్థసానురస్త్రీయామిత్యమరః ||
 సమాశ్రయతే-సాధ్వసవశా త్రత్రనిలీయ వసతిత్యథః || లోకత్రయప్రకా
 శకస్యాపి భగవతః కిరణమాలినః ఉద్యశ్యవస్థేతిమహత్కష్టమాయాతమి
 తిభావః || నూనమితినిశ్చయే సతూత్పేక్షాయాం || అతపవ సహస్యభా
 నోస్సానుసమాశ్రయణాసంబంధేపి తత్సంబంధాభిధానాత్ అనంబంధేపి
 సంబంధరూపాతిశయోక్తిః || ఏవము త్తరత్ర గద్యత్రయేష్యతిశయోక్త్యను
 ప్పాసాపూహ్యా (చరణైరితిబహువచనాంతపాఠసాధుః | నాఠదీయశం
 హితాయాం జ్ఞేమినిరామాయణే ద్వాదశేధ్యాయే ఇతి శామునినా తే
 న దుఃఖహాషణసమన్వితా అచిరేణైవకాలేనసుఖం ప్రాప్నుమద్భుతం || ద
 శాస్యం వింశతిభుజం భిన్నాంజనవయోవము... || గ్రం
 తామోగ్రంథంతామ్రీమూర్థజం ఇతి || రఘువంశే... || రాధాని
 మూర్ధోఽనుబాహుశ్చాదేకోపి ధనదానుజః ఇతి... || ఉష్ణయ
 ప్రతిపాదనాత్ || దశాస్యంవింశతిభుజశ్చతుష్పన్నానమందితం... ||

ఏషమృగాంతోపి మృగయాయాసపరిశ్రాంతివిశ్రాంత్యైః ససంభ్రమం స
 మజ్జనపరివృతైః మజ్జనగృహాభిముఖైః దశముఖైః తత్రాత్మవిచిత్రతరశాతపంభ
 స్తంభాగ్రప్రత్యగ్రప్రత్యుప్రస్ఫటికశిలాసాలభంజికాపుంజ కరతలకలితని
 జోపలమయికలశముఖాదచ్ఛాచ్ఛాయఃచ్ఛిన్నధారానంబుధారానిజక
 ధానరత్నమాలాకైశ్చ)॥ 3౫ ॥ — అ ॥ ఏవం సూర్యానస్థాముక్తావస
 మ్ప్రతి చంద్రానస్థాంసవేదయతి ॥ ఏషఇతి ॥ ఏషమృగాంత శ్చంద్రోపి,
 సకలలోకాశాస్యాదయతయా శ్లాఘ్యోపితిభావః ॥ మృగయా-అఖటః,
 ని ॥ అఖటోమృగయాస్త్రియామిత్యమరః ॥ తత్రతయావా ఆయాగఃఖే
 దస్తేనయాపరిశ్రాంతిః-స్వేదాతిరెకానుభవరూపః పరిశ్రమః x స్త్రియాం
 క్తిక ॥ తస్యాః విశ్రాంత్యైః-విశ్రమాధః, నదపనోదాధఃమిత్యర్థః॥
 ✽ శ్రమఃఖేదోధ్వరత్యాదౌహతస్వేదాతిభూమికృదితిలక్షణాత్ ససం
 భ్రమం-ససాహ్యసం, సత్యరంభభావతీతథా సమన్విర్నమస్సురాన్వితై
 జన్వైః పరివృతైః-పరివేష్టితే, దశముఖై-రావతై, మజ్జనగృహాభిముఖై -
 సానగృహమండపోస్తభసతి, తత్ర మజ్జనగృహేభవాస్తభాత్మాః + అ
 వ్యయాత్త్యప్ విచిత్రరరాశ్యం శ్చంద్రకరాశ్చ, యే శాలకులభస్తం
 భాః-హిరణ్మయగృహాగరగారుషేషాః, ని ॥ హిరణ్యంహేమహాటకం ॥
 తపనీయశాకుంఠమిత్యమరః ॥ తేహేమక్రేమ-ఉపరిప్రదేశేషు, ప్ర
 త్యగ్రిమాతనంయథాతథా అత్ర ప్రత్యగ్రిగ్రహణం అవిలంబేన నిష్య
 వ్దయోతనాథః ॥ ప్రత్యుప్ర-కీర్తి, యః స్ఫటికశిలాసాలభంజికాపుం
 జః-స్ఫటికాశ్చక్రతవ్రతిమా శ్రేణిః తస్య కరతలమ కలితాస్స ఘటితాః
 నిజోపలమయాః-చంద్రికాంతమణివికారాశ్చ యే కలశాః-కుంభాః, తే
 హేమముఖాత్-ముఖాకారవివరేభ్యఃత్యర్థః ॥ ని ॥ ఉపలఃప్రస్తరేమ
 తోదితి స్వః + మకారార్థేమయత్ ॥ అచ్ఛాచ్ఛాయద్భప్రకారామ
 త్యంతనిర్మలాఽన్యథాః + ప్రకారేగుణవచనస్యేతిద్విర్భావః ॥ కర్త
 ధారణుపద్యానాత్సుపాటుక్ ॥ అవిచ్ఛిన్నధారామఖండితసంపాతాం,

రాభిమర్శాదాపాదయతస్యప్రసాదపిశునానాంశునాసీరచితకాంక్షితా
నాంవింశతివిధపిక్షణానాం క్షణమాత్రంపాత్రంభవతి॥౩౬॥ తేనపులస్త్యనం
దనేన సంక్రందననందనవనాత్ప్రమందిరోద్భాసవనమాసీతస్య మందార
ప్రముఖబృందారకతరుబృందస్య బందీకృతసురసుందరీనయనేందీవరద్వం
ని ॥ ధారాసంపాతతసారఇత్యమరః ॥ అంబుధారాం-సలిలధారాం, నిజ
కరాభిమర్శాత్-స్వకీయకిరణసంపర్కాత్, కరనికరైత్యపిపాశఃఆపాద
యన్నతృప్తదయక-తస్యరావణస్యప్రసాదపిశునానామనుగ్రహసూచకా
నాం॥ ని ॥కణైఃజవన్ముచకస్సాన్వితృషువోదుజ్జనఃఖిలఇత్యమరః+శుః
పూజాయామితిగణవాన్భూనే॥ఆత్రేవ శుఖపూజాయామితిశ్వశరఇతి శా
భనాఃనాసీరాఃఅక్రేసరాఃయస్యతేనశునాసీరేణ-పురందరేణ, చిరకాంక్ష
తానాం-చిరకాలమారభ్య ఆభిలషితానాం నతు ప్రాప్తానామితిభావః॥ఏ
తేనాత్మంతరులకభవంసూచ్యతే॥ని॥వృద్ధశ్రవాశ్చనాసీరఇత్యమరః॥ విం
శతివిధపిక్షణానాం-వింశతి సంభ్యాకకరుణాకటాక్షపిక్షణానాం, నతు కి
యతామేవేతిభావః ॥ తథాపి క్షణమాత్రంఅల్పకాలమేవ, పాత్రం-యో
గ్యోభవతి, ని ॥ మాత్రంకారైన్నివధారణే । యోగ్యభాజనయోఃపా
త్రమితిచామరః॥ (త్రిమపాత్రిత్యాద్యమరవచనాత్పాత్రశబ్దస్య త్రిలింగ
త్వేపి దుశ్చ్యవనాదివన్నపుంసకాతిరిక్తలింగే ప్రయోగో నాస్తీత్యభి
యుక్తవాదః) శునాసీరచిరకాంక్షితానామిత్వనేన పాకశా
సనస్యకారాగృహప్రవేశనదుఃఖం బ్రహ్మవాక్యేనతద్విమో
చనంచ సూచితంభవతి ॥ ౩౬ ॥ — ॥ అథ మారుతావస్థాం విజ్ఞాపయతి॥
తేనేతి ॥ పులస్త్యనందనేన-విశ్రవసంపుత్రేణ, తేన రావణేన సంక్రంద
ననందనవనాదింద్రోద్భానాత్ ఉద్భృత్యైతిశేషః॥స్వమందిరోద్భాసవనం
నిజగృహారామమాసీతస్య-ప్రాపితస్య నిజాశాకవనికాయాం ప్రత్యారో
పితస్యేత్యర్థః ॥ తథా బందీకృతాః-ఉపగ్రహీకృతాః, కారాగృహాన్ని
ప్రాఇత్యర్థః ॥ ని ॥ ప్రగృహోపగృహాబంద్యామిత్యమరః ॥ తాసాం

హ్వత్కారవిందకలితకనకకలశాచ్చ మందోష్ఠం స్యందమానేరంబుభి
జంబాలితాలవాలతలస్య పచేళిమానామపికుసుమానాం పతనభయమా
శంకమానాఃపవమానాస్సంతతం పరిస్పందితుమపి ప్రభవోనభవంతి॥32॥
ఏతేపిపావకారూఢిశంకావహం హృతవహాఖ్యాం పహంత స్తద్భ్రమే గా

సురసుందరీతాం-దేవతాస్త్రీణాం, నయనేందీవరద్యందావన్నైశ్శోత్పల
యుగళాత్ కరారవిదేష-తాసామేవహస్తపద్మేషు, కలితోయః కనక
కలశో-హిరణ్మయవారికుంభః, తస్మాచ్చ ఉభయత్రాపి జాతావేకవచనం
నయనారవిందద్యందేవభ్యః కనకకలశైభ్యశ్చైత్యథః॥ తాసామారామ
తరుమూలసేకవ్యాపారే నియోజితత్వాదితిభావః॥ మందోష్ఠమీషదుష్టం
యథాతథా స్యందమానైః-ప్రసృవద్భిరంబుభిర్పాషోషదక్షేః కలశోదక్షై
శ్చైత్యథః॥ కలశోదకానాం శీతలత్వేపి శోకానలసంతప్తబాషోషదక
మిశ్రణాన్తందోష్ఠమిత్పుక్తమిత్యవగంతవ్యం॥జంబాలచుతికృతానిజంబాలి
తాని పంకిలీకృతానీత్యథః + తత్కరోతీతిణిచి ఇష్టవద్భావాట్టిలోపే
ణ్యంతాతు-మణిక్రః॥తాదృశాన్యాలవాలతలానిజలాధారమూలవలయప్ర
దేశాయస్యతస్య॥ని॥ నిషద్యరస్తుజంబాలఇతి । స్యాదాలవాలమావాలమి
తిచామరః ।మందారప్రముఖబృందారకతరుబృందస్య-పారిజాతాదిసుర
తరునికరస్య, సంబంధినాంస్వయమేవ పద్యంతఇతిపచేళిమాని-పతనాన్తు
ఖానీత్యథః + కర్తృకతః-రికేళిమరఉపసంఖ్యానమితికేళిమర్పిత్యయః॥
తాదృశానామపి కుసుమానాం పతనభయమాశంకమానాఅభిపాతముత్పే
క్షమాణాః,తథాసతి కుసుమానాం పంకలెపే మహాపరాధేననిగృహ్ణీయా
దితిభావః॥ పవమానాః-మరుతః- పరిస్పందితు-చలితుమపి, కిముత య
ధేచ్ఛం విహర్తుమితిభావః॥ ప్రభవః-సమథానభవంతి॥ 32 ॥ —॥
అథ అగ్న్యవస్థానివేదయతి॥ఏత ఇతి॥ గాహపత్యః-పురోగోగ్రేసరో
యేషాంతే తథోక్తాః । ఏతే పరిదృశ్యమానాః పావకాః గాహపత్యా
హవసీయదక్షిణాన్వాహార్యావసథ్యాదిరూపాలగ్నయోపి రూఢిరశ్వకర్ణా

హాపత్యపురోగాః పోరోగవధురాందధతే || కింబహునా || ౩౨ || సీ
 ఏషమానవాదవమాననమాగమిష్యతీత్యమనావనస్తదితరైరవధ్యత్వం చతు
 రానవరాల్లభ్యా సముద్భతస్సంప్రతిసంప్రహారసమాకాంతదిగంతం
 చివదసయవాథాభావేన సముదాయప్రసిద్ధిః | తదుక్తమాచారైః *
 అసత్సవయవాధేహ యోగ్యతా భేష్యయ్యతే | తత్రానన్యగ
 తిత్వేన సముదాయఃప్రసిద్ధ్యతీతి || తద్భంకావహంతద్గోచరబుద్ధిజననీ,
 హుతవహాఖ్యా-హుతవహాభిధానం, వహంతస్సంతః పూర్వంహుతంయ
 జమానైహూయమానం హవిర్వహంతీతి హుతవహాఇతి || యోగసిద్ధే
 రావ్యభ్యాతామెవేదానీంలొకవిద్విష్టకమణా-రావణాన అధ్వరాణాం
 విధ్వంసితత్వాద్ధనిషామలాభేన తాదృక్భంకావహం దధానాఇత్యథః | త
 ద్భృషా-రావణమందిరే, పోరోగవధురాం-మహానసాధ్యతాభిశారం, ద
 ధతే-ధారయంతే || ౩౧ || సమానారసవత్సాంతుపాకస్థానమహానసే | పో
 రోగవస్తదధ్యక్షఇత్యమరః || ౩౨ || సర్వజ్ఞస్య భగవతః పురస్తాత్క్రిమవ
 స్థాంతరం విజ్ఞాపనీయమితినిగమయతి || కింబహునెత్యాదినా || బహు
 భిః-కాలయాపనకరైరాన్యక్తేన్ద్రలమిత్యథః || ౩౩ || — అ || కింతువ
 క్తవాంశమేవ విజ్ఞాపయామఇత్యాహ || సఇతి || సవీషరావణః మా
 నవాన్తసుష్యేభ్యఇత్యథః || జాతావేకవచనం | అవమాననమవజ్ఞాపరి
 భవఇతియావత్ || ౩౪ || రీడావమాననావజ్ఞావశేషసమిత్యమరః || ఆగమి
 ష్యతి-సమాపతేదిత్యేవమనావనోనవబుధ్యమానః | తేషాం తృణప్రాయ
 తావదితిభావః || తదితరైస్సురాసురావిభిరవధ్యత్వమహింస్యత్వం చతు
 రానవరాల్లభ్యా-ప్రాప్య, అతఏవ సముద్భతోదర్శోద్విక్రస్సక్ సంప్ర
 తీదానీం, సంప్రప్రాయతేనెనెతిసంప్రహారోయుద్ధం || ౩౫ || సంప్రహా
 రాభిసంపాతకలిసంస్పృటసంయగాఇతి యుద్ధపర్యాయేష్యమరః || త
 త్త్ర సమాకాంతాస్సమవరుద్ధా యే దిగంతంతావళా-విరావతాది దిగ్గ
 జాః, తేషాం దంతారదనావీసకుంతాః ప్రాసాస్తేర్వానివ్రణాని-క్షతాని, తై

తావళదంతకుంతప్రణకిణస్తపుటితవక్షస్తలః స్థలకమలిసీం వనవారణఇవరా
 వణస్త్రీలూకిమభిభవన్ భవదీయాఇత్యస్తాన్నజాతుకించదపిజానాతితి॥ ౩౯
 అథ భగవానాకణ్యో గీర్వాణగణవాణీం ॥ ౪౦ ॥ ప ॥ ఇంద్రసీలాచలో
 దంచచ్చంద్రికాభవశ్చిత్తః । వాచమూచేసుధాధారామఘరాం మధుసూ
 ర్జాతాయేకిణాశ్శుష్కవృణగ్రంథయః x తృతీయాతత్కృతైత్యాదినాసమా
 సః ॥ తైః స్థపుటితం-నిమ్నాన్నతీకృతం, వక్షస్తలముఠస్తలం, యస్యనత
 థోక్తస్య అతపవ 'వనవారణో'-వనగఙ్గః, వనగ్రహణం నిరగతత్వ
 ద్యోతనాథం స్థలకమలిసీం-స్థలప్రయాథవద్దీనీమివ, త్రయాణాం లోకా
 నాం సమాహారస్త్రీలూకి x తద్ధితార్థోత్తరసమాహారేచేతి సమాసః ॥ సం
 ఖ్యాపూర్వోద్విగుఠిద్విగుసంజ్ఞా॥ ఆకారంతోత్తరపదోద్విగుస్త్రీయా
 మిష్యత ఇతి స్త్రీప్వం ॥ ద్విగూరితిజీవ ద్విగురేకవచనమితి ఏకవచనం తాం
 జగత్త్రయీమాభిభవన్ ఆకాగ్రమస్పిడయన్నిత్యధః । అస్తాభవదీయాః
 తావకీనాః, నిగ్రహానుగ్రహసమధాస్య భవతః సంబంధిన ఇత్యధః ఇతి ।
 అత్ర నిపాతేనాభిధానాన్నద్వితీయా ॥ జాతు-కదాచిదపి, కించిదపిదపి
 నజానాతి । నకలలోకకంటకైస దర్పాంధేన రావణేన త్వన్తహిమైవ స
 జ్ఞాయతే అస్తాకంతు కాకథేలిభావః । ఇతివిజ్ఞాపయామాసేతిపూర్వేణస
 మ్బంధః ॥ ౩౯ ॥ — తతఃకిమతతహ ॥ అథేతి ॥ అథ-విజ్ఞాపనానంత
 రం, భగవాన్విష్టుః, భగవచ్చబ్దో వ్యాఖ్యాతః గీర్వాణగః స్వేంద్రాదీసు
 రసంఘస్య వాణీం-వాచమాకణ్యో-శృతాన్ ॥ ౪౦ ॥ — కిమకరోచిత్వ
 తతహ ॥ ఇంద్రసీలేతి ॥ మధుంసూదయతీతి మధుసూదనోవిష్టుః + క
 తేరిలున్యః । అత్ర మధుగ్రహణం మధ్యాదీమహాదేత్యసంహర్తురస్య కి
 యాన్ రాసణవధఇతిద్యోతయితేమిత్సవగంతన్యం ॥ ఇంద్రసీలాచలః-ఇ
 ద్రసీలపర్వతః, ఇంద్రసీలలక్షణముక్తం ॥ తత్రోదంచంతీ-ఉల్లసంతీ, యా
 చంద్రికా-కౌముదీ, తద్వద్ధవశం-శుభం, స్థితంయస్య స్థితపూర్వాభిధా
 పితాన్తో కృతమందహాసస్సౌ యద్యా డుమేదాంధోయరాక్షసభా

చనః || ౪౦ || ౫ || భవరామపరాధవిధాయినస్తస్య యాతుధానస్య నిధ
 నమధునేవ విధాతుంశక్తిం || కింతు || ౪౧ || సరసిజాననశాసనమప్య
 యోఘోపర్షన్తుర్నితే పుత్రయిరహుత్రా మమిత్రస్య దశగర్భస్యవనా
 వాఘృషనిగ్రహశిష్టపరిపాలనదక్షిణం, మాం జూయనశ్చక్రతి సాపిచా
 శనమదహానసన్నిధిభః || అత్ర మమ దనస్య ఇంద్రనీలకృశాం
 గర్వాధానస్యచ శుభ్రేన కవినమయ్యద్ధావ్దియముపమా | సుధాధా
 రా-అమృతస్యంపి, తిదవన్తభురాం-మాఘద్యగుణయక్తాం, * మధురం
 రసవదాపిసావ్యమన్యమిమధుస్మృతి | యేనమాద్యంతివిముధామభునెవమ
 భువ్రతాఇతివచనాత్ || వాచయూచే-ఉక్తవాక్, శ్లోకాభ్యమేతజ్జానన్ద
 భ-వృత్తం || లక్షణంతూక్తం || ఇత్థముత్తరత్రాపిదృష్ట్య, || ౪౨ ||
 అ || వాచమేవవివృణోతి || భవతామితి || హేదేవాభ్యుధ్యాహతఃప్యం
 భవతాం-యుష్మాకం, అపరాధవిధాయినః-ఉక్తరీత్యా అఽకర్తుస్తస్య పూ
 ర్వోక్తస్య యాతుధానస్యరాక్షసస్య-రాజణస్య, ని || యాతుధానఃపుణ్య
 జనఇతిరక్షపర్యాఘేష్టపరః || నిధనం-వినాశః, అభ-నైవ-ఇదానీమేవ,
 విధాతుం-శక్తుం, శక్తిం-యుక్తం (నిధనమితిద్వితీయాంతం విధానేకమే
 తయాన్వేతిసలోకేత్యాదినానష్ట-విధాతుమితితుమః-భావే | అన్యయక్ప
 తోభావేఇతిక్తే విధాతుం విధానశక్యంసాధ్యమిత్కర్తృ || ౪౩ ||—అ ||
 తహేవాదానీమేవ క్రియతామిహాశంక్య త్రాస్తానువత్త్రిమాహ || సరసి
 జేతి || కింతు సరసిజాననస్య-బ్రహ్మణః, శాసనం-సూర్యాం రావధ్యత్వరూ
 పాజ్ఞానచసమమి, || ని || శాసనంరాజత్రాస్సేలేభాద్రా శాస్త్రశాస్త్రి
 ప్సివితశేష్ఠః || అయోఘోపర్షక్-బ్రహ్మంసాధ్యమితిభా
 వః x అహుతిం వ్యావేష్వి || అస్యవాప్యంతిదుఃఖః || తథా ఉర్వితల-
 భూమండలే, పుత్రా నాత్తనఇచ్చతిపుత్రీయక్ x సుసకర్తనఃకృజతి
 క్యచ్ | సుయో-వాత్సిత్యాదినానుజ్ఞుకి | క్యచిచేతిదీదుఃఖః తస్య పుత్రా
 భిఃఫలప్రభః || సుత్రామమిత్రస్యేంద్రసఖస్య, దైత్యవినాశనాఖండి

తథాపి పూరయితుమాద్యతమానుషవేషస్సన్నహమేవ తంహనిష్యామీతి
 వ్యాహృత్యాంతరథాత్ || ౪౩ || తతస్సాపరిషదనిమిషాణామున్మిషితహ
 మా హృషీకశాదేశాత్ప్రశమితదుడశాని నిడశాననాని చతుడశే
 ఘననానిబుద్ధావ దుగ్ధసాగరాన్నిరగాత్ || ౪౪ || తతస్తానమరానాన్
 హస్తపితామహాః || ౪౫ || భవంతస్తావదవతరిష్యంతోలక్షీసహాయస్య సా
 తవైభవాభ్యాం తత్సుహృదఇత్యర్థః || ౫ || మిత్రంసుహృదిమిత్రోర్క
 ఇతి వైజయంతీ || డశరథస్య రాజ్ఞః మనోరథం వాంఛితమపి పూరయితుం
 నాభీకర్తృమాద్యతమానుషవేషోగృహీతమానవాకారస్యక, అహమేవతం
 హనిష్యామి-వినాశయిష్యామి, మదన్యస్యయస్య కస్యచిత్తద్దనై అసా
 మధ్యాదితిభావః || ఇత్యేవం ప్రకారేణ వ్యాహృత్యాంతరథాత్
 అద్యహృథాత్ || ౫ || వ్యాహరఉక్తిలపితమిత్యమరః || ౪౩ || — త
 త ఇతి || తతః-అంతరథానానంతరం, సా-పూర్వోక్తా, ననిమిషంతీత్యని
 మిషాః పచాద్యచ్ | అనిమిషాణామితిపా తేన విద్యంతే నిమిషాః పక్ష
 షాతాః యేషాం లెషాం పరిషత్ దేవతాసంఘః | హృషీకాణాం-విషయేంద్రి
 యాణాం, ఈతః-హృషీకేత ఇతిసావీమి || తస్య భగవత ఆదేశాదహమేవ
 తం హనిష్యామీత్యాజ్ఞావచనాదేవ | ఉన్మిషితహమాసముత్పన్నానం
 తాసతీ చతుడశఘననాని-పూరాదిచతుడశసంఖ్యాకలాకా నిడశ
 శాననాన్యరావణాని తెష్యపి సంహారసంభవాదితిభావః || అతఏవ ప్రశ
 మితా-ప్రశాంతా, దుడశా-దురవస్థాయేషాంతాని తథోక్తాని బుద్ధావ
 సత్యప్రతిజ్ఞస్య భగవతోత్పంతవిశ్వసనీయవచనతావత్తథావగమ్యేత్యర్థః ||
 దుగ్ధసాగరాత్-క్షీరాంభోధేన్యకాశాత్, నిరగాన్నిజగ్రామ || ౪౪ || —
 తత ఇతి || తతః-నిగ్రహమానంతరం, పితామహా-బ్రహ్మ, తానమరానిం
 ద్రాదీక, హ్రీహస్త-బూజితస్త, ఉవాచేత్యర్థః + లట్స్త ఇతి భూ
 తాధేబత్ || బుగ్రహపంచానామాదిలక్షణోబుగ్రవఇతిణలాదేశః బుగ్రహ
 హదేశ || ౪౫ || — తత్సేవవివృణోతి || భవంత ఇతి || హేదేవా ఇత్య

హామ్యోధకమప్పరః ప్రభృతిమ యవతిమ వానరాచ్ఛభల్లగోపుచ్ఛపే
 షభృతః ప్రథితప్రభావాః ప్రజాః ప్రజనయేయరితి ॥ ౪౬ ॥ పురైవకి
 లమమ జృంభారంభే సంభూతవాజ్జాంబవానితి ॥ ౪౭ ॥ తతస్తే గీర్వా
 ణౌస్తథాపర్వక ॥ ౪౮ ॥ అథ వైతానాదేవశాస్తనరాన్నరః ప్రాజాపత్య
 ధ్యాహారః ॥ భవంతః-యూయం, తావదిదానీం, అచతరిష్యతః-దాశకథి
 రూపేణోత్పత్స్యతః, లక్ష్మీసహాయస్య-క్రిమహవిష్టోః, సాహాయ్యార్థం
 సహాయకమకర్తుం, x గుణదచ నెత్వాదినాష్య ఇథో అథేనసహనిత్యస
 మాసస్సర్వలింగతాచ పక్తవ్యా । అప్పరసః-సేవ్యైశ్చాస్తేః, నిః (స్త్రీ)యాం
 వహుషవీష్వరసస్సవీర్యైశ్చాస్త్యిత్వమరః ॥ తతప్రభృతిమ-తదాద్యాసు,
 యవతిమ, గంధర్వయతాదిస్త్రీమ, యూన సిరితితిప్రత్యయః॥ వానరా
 మర్కటాః, అచ్ఛభల్లాః-భల్లూకాః, గోపుచ్ఛా-గోలాంగూలాః, నీలము
 ఖా, దీఘపుచ్ఛాశ్చమర్కటభేదాః తద్వైషభృతః-తద్భూమికాధారణః
 ॥ ౫౦ ॥ మర్కటావానగశకీకౌ వనౌకాఅథభల్లకా ఋతాచ్ఛభల్లభల్లూ
 కాఇత్యమరః ॥ ప్రథితప్రభావా-జగద్విఖ్యాతప్రతాపాః, ప్రజాయంతఇ
 తిప్రజాః సంతతీః-పుత్రానిత్యధః ॥ ౫౧ ॥ ప్రజాసౌత్సంతతౌజనఇత్య
 మరః x ఉపసగే-చసంజ్ఞాయామితిడప్రత్యయః । ప్రజనయేయరుత్పాద
 యేయరితి x శేషేప్రథమఇతిప్రథమపురుషః । భవచ్ఛబ్దస్య యష్టదష్ట
 ద్వ్యతిరిక్తతేవనశేషత్వాదితి ॥ ౪౬ ॥ — పురైతి ॥ కించ పురా-పూర్వ
 కాలే, సృష్ట్యాదావిత్సర్గః । మమజృంభారంభే-జృంభణసమయే, ౫౧ ॥
 జృంభసన్యత్రిమజృంభణమిత్యమరః ॥ జాంబవాన్నామ భల్లూకాధిప
 తిః సంభూతవాన్గిల-ఉత్పన్నఃఖలు, సోయమిదానీం వత్క-తేనసహాయక
 మకరిష్యతీతిభావః ॥ ఇతి ఏవమాహ స్తేతిపూర్వేణసంబంధః ॥ ౪౭॥—
 తతఇతి ॥ తతః-బ్రహ్మనిదేశానంతరం, తే-పూర్వోక్తాగీర్వాణా ఇంద్రాది
 దేవాస్తథాఅపర్వక అప్పరఃప్రభృతిమయవతిమ పుత్రాజనయామా
 సురిత్యధః ॥ ౪౮ ॥ — అథేతి ॥ అథానంతరం, వితానంక్రతుః పుత్ర

గృహేనుసాత్యః కశ్చి సత్తాయ పుత్రీనుతే దశుభాయ సాచురమపుర
 స్యాం న వామిచ్చత్ ॥ ౪౯ ॥ తతః ॥ ౫ ॥ కౌసల్యాయై శ్రీశముమిశ
 ద్మ్యుతిగి సా సాభం ప్రావాదభం ప్రణయమగుర కేయెంద్రస్య
 పుత్రై గృహీతేదే న్యాయమనసవత్పురాహవ్యభావంసాన్విధాంశాభ్యం
 కావేషితియావత్ ॥ తత్పుయోజనమన్యవైతానిః ॥ ౬ ॥ కృతువిస్తార
 యోరస్త్రీవితానమిత్యమరః × ప్యయోజనమితరత్ ॥ తస్మాదైవశాన్వనరా
 దగ్నేషికాశాత్ ॥ ౭ ॥ అగ్నిరైష్వరోవహ్నిరిత్యమరః ॥ సహేవపా
 త్యః-హిరణ్యయపాత్యపాణిరిత్యధః ॥ కశ్చిదదృష్టపూర్వః ప్రజాపతేస్సం
 బంధీప్రాజాపత్యః ప్రజాపతినాప్రేషితఇతియావత్ × దిత్యదిత్యాదిత్యవ
 త్య త్తరపదాణ్యితిత్యైత్యయః ॥ నరః పురుషవిశేషః ॥ ఉద్ధాయ నిగ
 త్య, పుత్రీయతే పుత్రానాత్మనఇచ్చతే × సుపతన్తనఃకన్య ॥ దశరథా
 య రాజ్ఞే యమనాయ అమృతప్రాయమమృతకల్పం (సుగ్రత త్తరపదే
 త్వమి ॥ నిభసంకాశనికాశప్రతికాతోపమాదయఇత్యైత్రాదివదేన కల్ప
 రూపాదిశబ్దవశ్యానియశబ్దస్యాపి గృహణౌదన్వపదవిగృహః ఇత్యమర
 వ్యాఖ్యానైస్సంస్థం) పయసానంస్కృతంపాయసం పరమాన్నం ॥ ౮ ॥ ప
 రమాన్నంతుపాయసమిత్యమరః + సంస్కృతంభక్షాఇత్యయో ప్రియచ్చ
 త్ పుత్రీయమేతదిది త్తవాత్ × స్రాఘ్నాధైత్యాదినాదాణోయచ్చ
 దేశః ॥ ౯ ॥ —తతఃపాయసలాభాన తరం ॥ అ ॥ పాయసంతక్తిమకరోదిత్య
 తతః ॥ కౌసల్యాయాఇతి ॥ ధూపతిర్దశరథఃకోసలస్య రాజ్ఞోపత్యః (స్త్రీ) కౌస
 ల్య తస్యేకౌసల్యాయై అగ్రమహిష్టే + వృద్ధేత్ కోసలాజాదాత్ ఇన్విజి
 తిఇన్విజ్ ప్రశస్యయః ॥ యజశ్చా వితిచాపి కర్తవ్యమభిప్రేతితి సంప్రదాన
 తావచ్చతుర్థీ ॥ ప్రథమమాద్యంపాయసస్యాద్ధం-నమవిభాగం, ని ॥ పుః స్వ
 ద్ధౌర్ధంస మంశక ఇత్యమరః × (బాహులకాత్పూర్వనిపాతాభావం) అదిశత్-
 దత్తవాత్, కేయెంద్రస్య-కేయదేశాధీశ్వరస్య, పుత్రైస్ కైకయైస్,
 ప్రణయెన-ప్రేమ, మధురం-మాధుర్యగుణయ క్తం, తస్యైత్యన్తపి

స్వయమకురుతాం పూణకామాంసుమిత్రామ్ ॥౫౮॥ అవభృథేఽవసితే
 మాస్పదత్వాదితిభావః ॥ అర్థమవశిష్టభాగం, ప్రాదాత్-దత్తవాత్, ప
 శ్చాదర్థమితిపారాంతరం॥తతఃకిమిత్యత్రాహ ॥ ఏతేదేవ్యా-కౌసల్యాకైక
 య్యా, తరళమనసః-సుమిత్రాయై పాయసాంశాప్రదానాత్పర్యాకులచిత్త
 స్య, పత్యుర్భరుర్దశరథస్య x పతిస్సమాసవేతిసిఃసంజ్ఞాభావః* ఖ్యత్యా
 త్పరస్యేతిజసోఽకారస్యఉకారః భావం కథంవా సుమిత్రాల్బపాయ
 సభాగాభవిష్యతీత్యభిప్రా యమాలోచ్యపరబుద్ధేరప్రత్యక్షత్వాన్తఖచి
 మ్నైరనుమీయేత్యర్థః । స్వయం సేవితేఽభేదత్యర్థః ॥ సాన్విధాంశాభ్యాం-
 స్వయోః-స్వకీయయోః, రాజ్ఞాదత్తయోరథాయోరధ్ధాంశాభ్యాం-అర్థభా
 గాభ్యాం, సుమిత్రాం పూణకామాం-సఫలమనోరథామకురుతాం-కృ
 తవత్సౌ, సాన్విధాంశాప్రత్యేకం సామ్యేన ద్వైధావిభజ్య ఏకమేకం
 భాగమాత్తాథాంనిక్షిప్య అవశిష్టభాగం సుమిత్రాయైదదతురిత్యథః ॥
 అయంచవిభాగో నరామాయణసమ్మతః తత్ప్రచరారథాం కౌసల్యాయై అ
 వశిష్టార్ధాథాం సుమిత్రాయై శిష్టార్ధాంకైకయ్యై శిష్టంపునసుమిత్రా
 యాఇత్యభిధానాత్ ॥ కింతు పురాణాంతరసంవాదోద్భిష్టవ్యః ॥ ఉక్తంచ
 నరసింహసంహితాయాం * లెపిండప్రాశనేకాలే సుమిత్రాయైమహీ
 పతిః । పిండాభ్యామల్పమల్పంతు సస్సపల్నైస్స ప్రియచ్ఛత్యతి * ఉ
 క్తంచకాళిదాసేన * అర్చితాఽనకౌసల్యపిరియాకెకయవశజా । అత
 స్సంభావితాంతాభ్యాం సుమిత్రామైచ్ఛదీశ్వరః ॥ లెబహుజ్ఞస్యచిత్తజ్ఞే
 పత్నోపతుర్తహీక్షితః । చరోరధ్ధాంశభాగాభ్యాం తామయోజయతా
 ముభేదతి ॥ ఏవమన్యత్రాపిసతివిరోధే పురాణాంతరాత్సమాధాతవ్యం॥
 మందాకాంతావృత్తం ॥ లక్షణంతూక్తం ॥ ౫౦ ॥ — ॥ అనంతరకృత్య
 మాహ ॥ అవభృథితి ॥ అవభృథే-దీక్షాంతస్నానాదికృత్యే, ని ॥ దీక్షాం
 తావభృథోయజ్ఞాఇత్యమరః ॥ అవసితే-పరిసమాపితేనతి x షోంతకర్తవ్యేతి
 ధాతోః కమణిక్తః ॥ అథానంతరం, జనే-యజ్ఞాథామాగతేజననమాజే

సరయూతటాదధయథాయథముచ్చలితేజనే । దశరథఃపరిపూణామనోర
 థఃపురమగాత్పురుహూతపురోపమామ్ ॥ తతిః ॥ ౫౦ ॥ అపాటవాక్ష్మే
 వలమంగకానాం మనోజ్ఞకాంతైర్తహిషీజనస్య । శనైశ్శనైఃప్రోక్ష్యేత
 సరయూతటాత్ యథాయథం-యథా స్వం- స్వకీయదేనవనతిక్రమ్యేత్య
 థః ॥ ౫౧ ॥ యథాస్వంతుయథాయథమిత్సవ్యయోష్యమరః x యథా
 సేవీ యథాయథమితినిపాతనాద్విర్భావోనపుఃసకత్వంచ x హాసోవన
 పునకేప్రాతిపదికసేవీతి హాస్వత్వం ॥ ఉచ్చలితే-ప్రస్థితేనతి, స్వస్య
 నియతదేశాః పృతిగతమతిసతీత్యథః ॥ తతా దశరథోరాజా పరిపూ
 ణామనోరథః పుత్రిప్రాప్త్యుపాయలాభాత్సఫలాభిలాషస్సౌ ఉపమి
 యతఇత్యవమా + అతశ్చౌపసగఃఇత్యజ్ఞే ॥ పురుహూతపురం ఉపమా
 ఉపమానంయస్యాస్తాం పురుహూతపురోపమాం-ఇంద్రనగరీతుల్యాం, (ఆ
 భావప్రభోవపమాభిఖ్యాప్రకారస్సన్నిభోనిభః । నీకాశాద్యాశ్చసామ్యా
 థాస్సమెస్సుశ్శబ్దతఃపరేఇతి మేదినికోశాత్ పురుహూతపురేణసద్భ
 శీపురుహూతపురోపమేత్యన్వపదవిగ్రహోవా)పురుమయోధ్యామగాత్ప్ర
 వివేశ ॥ పురుఘాయస్థంహూయతేయజ్ఞేష్యితి పురుహూతఇతివిగ్రహః ॥
 దుగ్రతవిలంబితవృత్తం ॥ దుగ్రతవిలంబితమాహనభౌభరావితిలక్షణాత్ ॥
 ౫౦ ॥ — అథ తాసాం గర్భోత్పత్తిప్రస్తాతి ॥ అపాటవాదితి ॥ మనో
 జ్ఞా-గర్భవిర్భావాత్పూర్వాపేక్షయాప్యత్యంతమనోహరా, కాంక్షిర్హ
 వణ్యం యస్యతస్య కృతాభిషేకా రాజపత్నీమహిష్యః తావజనస్త
 స్య కాసల్యాక్తే కేయాసుమిత్రాణామిత్యథః ॥ ౫౧ ॥ కృతాభిషేకామ
 హిషీత్యమరః ॥ అల్పస్యంగాన్యంగకాని తేషాం హస్తాద్యవయవానాం
 x అల్పభేకౌప్రత్యయః ॥ అల్పత్వమత్రకార్యం గర్భిణీనారీణాం
 తత్సంభవాదితిభావః ॥ కేవలమత్యంతంఅపాటవాత్ - పటుత్వాభావాద్ధై
 తాః, ప్రోక్ష్యేతాని-పరిత్యక్తాని, భూషణాని-కంకణాద్యాభరణాని దేహ
 తాని । తేషాం స్వస్థానస్థిత్యసంభవాద్భారాయమాణత్వాచ్చేతిభావః ॥

భూషణాని చ కాశిరే చోహృదలక్షణాని ॥ ౫౨ ॥ మందమందమనయద్వ
 ధిత్రయా గాధతావిషయనాభిగహ్వరా ! కోసలేంద్రదుహితశ్శతైరభూ
 వోపితభూషణానీతిపాదాంతరం॥ చోహృదలక్షణాని-శరీరసాదముఖపాం
 డిమకృష్టహూమకర్తావదీనిగర్భచిహ్నాని॥ శనైశ్శనైదివనక్రమేజ్ఞాశ్శిష్టాః॥ ఏ
 ప్సాయాంద్విర్భావః । చ కాశిరే-సుప్యక్రానిబభూవురిచ్ఛగః । స్వహృద
 యేన-గర్భహృదయేనచ ద్విహృదయా-గర్భిణీ, యథాచాచాహటః ॥ * ॥
 మాతృజన్యస్యహృదయం మాతృశ్చహృదయేనకు । సంబద్ధంజ్ఞేనగర్భిణ్యా
 నైష్ఠంశ్రద్ధావమాననమితి ॥ తత్సంబంధితాద్వర్తర్భృహృదమిహ్యచ్యవై॥
 సాచ తస్యోగాద్దోహృదినీ ॥ తమక్తంసంగ్రహే * ద్విహృదయాం నా
 రీంచోహృదినీ మాచక్షత్యైతి ॥ ఉపేంద్రచహ్నివృత్తం ॥ ౫౨ ॥ — ॥ అ
 భాగ్రమహిష్యాః కాసల్యాయాః ప్రాథాన్యేన మధ్యశారసరూపం చో
 హృదలక్షణంవణాయతి ॥ మందమందమిత్యాదిభిః త్రిభిశ్చవద్యైః ॥ మ
 న్దమందం-మండవ్రకారం + ప్రకారేగుణవదనసేతి ద్విర్భావః ॥ క
 మేధారయనదుత్రరేషివృత్తికమేధారయనద్భవాత్సవోలుక్ ॥ అపయ
 దవగచ్ఛత్వళీనాం మధ్యరేఖాణాంత్రయం యస్యాస్సాతఖాక్తా ॥ ౫౩ ॥ వ
 లీమేధ్యమరేఖామిజ్జణిత్యగ్రహదాదుషివృత్తివిశ్వః ॥ గాధతాయాఉ
 త్రానత్వస్య, విషయం-గోచరం, నాభిగహ్వరం-నాభీకుమారంయస్యాస్సా
 ॥ ౫౩ ॥ అథనాభిస్తుజంత్వంగైస్ససంజ్ఞా ప్రసారికేత్యమగశేషః ॥ అత్ర
 పూర్వం విద్యమానయోః మహాభాగ్యలక్షణత్వేన సాముద్రికశాస్త్రాత్త
 యోః పరిత్రయనాభిగహ్వరయోః ఇదానీం గర్భశారవాదవగమజ్ఞశ్చవగ
 నవ్యం ॥ అలీపవ కోసలేంద్రదుహితశ్శతైః-కాసల్యాయాః సంబంధినీ మ
 ధ్యయష్టిచ్యవీకల్పమధ్యమపి, శనైః-కాలక్రమేణ, దృష్టిగోచరా-చక్షు
 ర్విషయాఅభూత్ ॥ అపిశబ్దాన్త్రైకేయాసుమిత్రయోరపి మధ్యయష్టిశ్చ
 ముచ్చీయతే । అంగకార్మ్యైదిగర్భలక్షణభాహటః * త్రైమతాగ్రహ
 కుత్తౌ మూర్ఛాఛదికరోచనం । జృంభఃప్రసేకస్థలనరౌమరాజ్యాఃప్ర

స్తథ్యయష్టిరపిదృష్టిగోచరా || ౫౩ || న్యగ్రోధపత్రసమతాం క్రమశః ప్ర
యాతామంగీచకారపునరపునదరంకృశాంగాః | జీవాతవేదశముఖోరగ
కాశసమితి || రథోద్ధతావృతం || రాన్నరావిహరణోద్ధతాలగావితి లక్ష
ణాత్ || ౫౩ || — న్యగ్రోధేతి || కృశాని-కార్యస్యవస్థామాపన్నాని,
అంగాస్యవయవాయస్యాస్తస్యాః కాసల్యయాః + అంగగాత్రకంఠేభ్యో
వక్తవ్యఇతిజీవే || ఉదరం-కుక్షిః, ని || పిచండకుక్షీజరరౌ దరతుండమిత్స్య
మరః || క్రమశః-దినక్రమేణ, ప్రయాతామపగతాం, న్యగ్రోధపత్రసమ
తాం-వటపత్రసాదృశ్యం, * వటపత్రసమంస్త్రీణాముదరం పుత్రదాయక
మితిసాముద్రికే || న్యగ్రోధోబహుపాదవటఇత్స్యమరః || దశముఖా-రా
వణివ, ఉరగః-సర్పః, దశముఖవాన్ సర్పశ్చప్రతీయతే | తేన పీడితా
నాం-దుఃఖితానాం, లోకాశామితిశేషః || జీవాతవే-జీవనౌషధార్థం,
రావణంనిహత్య తత్పీడితాన్ జీవయితుమిత్స్యధః || ని || జీవాతుజీవ
నౌషధమిత్స్యమరః || గర్భచ్ఛలెన-కుక్షీస్థార్భకవ్యాజెన, ని || గర్భోపవర
కేంతస్థాగ్నోకుక్షీస్థార్భకమతః | ఛలంతుస్థలిలైవ్యాజఇతిశబ్దాణావవిశ్వ
ప్రకాశౌ || వసతా-తివ్రతా, వృథమేనపుంసా-అదిపురుషేణ, విష్ణునా
హేతునా, పునర్భూయోప్యంగీచకార|| పూర్వం మహాభాగ్యలక్షణతయా
విద్యమానే వటపత్రసామ్యే నిర్భరగర్భభారవశాదివాసీమపగలైపి వటప
త్రశాయినః త్రిమహావిష్టోనివాసత్వేన పునస్తత్సామ్యంబభారెత్వధః
ని || ఊరికృతమురరికృతమంగీకృతమాశుతంప్రతిజ్ఞాతమిత్స్యమరః + ఊ
ర్యాదిచ్ఛిడాచశ్చేతి అంగీశబ్దస్యగతిసంజ్ఞాయాం ధాతోః పాకప్రయో
గః విష్టోర్వటపత్రశాయిత్వంచోక్తం || త్రిమహాభాగవతే తృతీయస్కం
ధే త్రయస్త్రీంశేభ్యాయే కపిలదేవహూతిసంవాదే * సత్సంధ్యతామే
జరరేణనాథకథంనుయస్యాదరవీతదాసీత్ | విశ్వంయుగాంలైవటపత్రవీక
శ్చేతేస్తమాయాశిశురంస్ఫిరపానఇతి || అన్యత్రచ || అంభోధిశాయీ వటప
త్రశాయీ త్రింశశాయీరమతాంమనోమఇతి || అత్ర దశముఖోరగతి

పీడితానాం గర్భచ్ఛలనవసతా ప్రథమేనపుంసా || అపిచ || ౫౪ || మధ్యం
 తనుత్వాదవిభావ్యమానమాకాశమాసీదసితాయతాత్మ్యాః | గర్భోదయే వి
 ఘ్నపదాపదేశాత్కార్మ్యంవిహాయాపివిహాయవన || ౫౫ || తతః || ఉద్భ
 రూపకం || గర్భచ్ఛలనెత్త్యత్ర ఛలశబ్దేన నాయంగర్భః కింతు సాత్మాద్వట
 పత్రశాయితీగర్భస్యానత్యత్వప్రతిపాదనాచ్ఛలాదిశబ్దైరసత్వత్వప్రతిపా
 దనలక్షణోపహ్నవభేదః || తదుజ్జీవితాచేయం పునఃస్వీటపత్రసామ్యభగణో
 త్ప్రేక్షా || సాచ వ్యంజకాప్రయోగాద్దమ్య || సాచా క్రూపకణసంస్మ
 ర్యతే || వసుతతిలకావృత్తం || ౫౬ || — || మధ్యమితి || అసితే-అయతే
 చాక్షిణీయస్యాస్యా ఉత్పలపత్రాయతాత్మ్యాః, కాశల్యాయాః సంబంధి
 + బహువ్రీహౌ సక్ల్యక్షోస్సావంగాల్ షచ్ | పిఠ్గారాదిభ్యశ్చైతి జీ
 ష్ మధ్యమవలగ్నంకర్తృ || ని || మధ్యమంచావలగ్నంచమధ్యోస్త్రీత్య
 మరః || తనుత్వాత్సూక్ష్మత్వాద్దైత్యాః అవిభావ్యమానమజ్ఞాయమానమపరిదృ
 శ్యమానంసదితి యావత్ | ఆకాశమాసీదాకాశకల్పమభూత్ || పూర్వ
 మితి శేషః || తథా కవిసమయసిద్ధత్వాదితిభావః | గర్భోదయే-గర్భోత్ప
 త్రాసత్యాం, ఇదాసీమితి శేషః | కార్మ్యమాకాశభావశ్చిమిత్రంసాత్మ్యం
 విహాయ-త్యక్త్వాపి, విఘ్నోగర్భరూపేణ విద్యమానస్యపదం విఘ్నపదమ్
 కాశంఛతిప్రతియతే || తదపదేశాత్తదావ్యజాతదవ్యవదేశాద్వావిహ
 య ఆకాశమేవాసీదితినంబంధః || ని || వియద్విఘ్నపథంవాతు పు స్యా
 కాశవిహాయసీదత్యనరః || అత్రపూర్వాధేయధ్యాకాశయోగ్యేదేత
 దేవాసీదిత్యధేవాకైర్భదే అభేదరూపాతిశయోక్తిః || తయాచక్షమ్యం
 గమ్యతఇత్యలంకారణాలంకారధ్వనిః || ఉత్తరాధేయ ఆకాశభవననిమి
 త్రకార్మ్యంవిహాయాపి తదేవాసీదితివిరోధః || సచ విఘ్నపదతిశ్లేషభి
 కాభేదాధ్యవసాయ మూలాతిశయోక్త్యనుప్రాణితాపదేశ శబ్దాత్పాప
 హ్నానోజ్జీవితఇతినంకరః || ౫౭ || — || అథత్రివిఘ్నరావిరఘాదిత్యాహ
 || తతఇత్యాదినా || తతః-దౌహృదలక్షణప్రకాశనానంతరం, గృహణా

స్థేగ్రహశంఘకేసురగురౌ సేంద్రానవమ్యాంతిథౌ లక్ష్మీకర్కటకపునర్వ
 సుయుతేమేషంగతేపూషణి । నిరక్షణం నిఖలాశసమిధౌ మేధ్యావ
 యోధ్యారణరావిర్భూతమధూలపూర్వ (మనరం) విభవం) యత్క్రిందిచె
 సూర్యాదీనాం పంచక ఉచ్చేమ స్థానేమలిప్తతీత్యుచ్చస్థే + సుప్తిశ్చతి
 కః ॥ సూర్యాంగారకగురుశక్రశనిమ పంచసుగ్రహేషు, మేషాదీస్వయం
 గస్తానసంగతేషుసత్స్వివర్తభాః ॥ సురగురౌ-బృహస్పతౌ, సేంద్రావిం
 మయుకైసతి, పూషణి-చూర్య, + విభాషాజ్యోతిరివికల్పాదల్లాపాభా
 వః । మేషంగతే-మేషరాశింప్రవిష్టేసతి, పునర్వసుయుతే-పునర్వసున
 క్షత్రయైకై, సవానాం పూరణీనమీరస్యాం తత్సంబ్ధికవర్తభాః x త
 స్వపూరణీదత్త । నాంతాదనంభ్యాదేవకజిడిటటామదాగమః ॥ టిత్వా
 త్జీవ ॥ తిథౌ-చినే, అత్ర తిథిపబ్ధిపుల్లింగగ్రాహ్యః యథాశ మరసిం
 హః ॥ ని ॥ తవాద్యాస్త్రిసయోద్వయోరితి ॥ కర్కటక-కర్కటక
 నామ్నులగ్నై, రాశ్యుదయకాలే ॥ ని ॥ రాశీనాశుడయోలగ్నమిత్సవ
 ణః ॥ నిఖలాం-సమస్తాం, పలంమాంసమన్నలీతిపలాశారాక్షసాం, తవీవ
 సమిధః-కింశుకసమిధశ్చ, అరణిజన్యస్యగ్నైరైవయజ్ఞేన పలాశసమి
 థ్తాహకత్వాదివిభావః ॥ నిరక్షణం, నిశాశయిం-గస్తీకర్తుంచ, మేధ్యా
 త్వవిత్రాత్ అథవా మేధాకర్మణిరదర్శ్యాద్యాగయోగాద్విత్సర్ధాఅయో
 ధ్యైవారణిరగ్నిమంథనదాపవిశేషస్తస్మాత్ * మధ్యాదిపారే అయో
 ధ్యారణాశుభాత్ మధ్యదేశాదివర్తభాః ॥ ని ॥ యూపాగ్రం తవేని
 మేంధ్యదారుణిత్వజిడిద్వయోరిత్యేవరః ॥ అథూలీపూర్వమవిద్యమాన
 స్వనదృశం సజాతీయధేదరహితమిత్సవః । సవిద్యతేపరంయస్తాలదపరం
 అద్వితీయం, విజాతీయధేదరహితమిత్సవః ॥ అనూలపూర్వవిభవమితిపా
 తాంతరం ॥ ఏకం స్వగరభేదరహితం, అతవీవ యత్క్రిందిచిత్ త్రివిధధేద
 రహితతయా అనిర్వాచ్యం । మహస్తేజః పరంజ్యోతిరితియావత్ బ్రహ్మ
 త్యగః * ఏకమేవాప్యతీయంబ్రహ్మాతిహరైః ॥ తదేవమహోగ్నిరితిగ్ని

కలమహాం || ౫౬ || అపిచ || అథరామృతానాం కవేష్యరథయస్థిరః ।
 స్వరూపకం || ఆవిర్యాతం సన్వయచేవాభిష్యక్తమధూదిలికేషః || ఏతేనా
 స్యమాద్యసంబంధరాహిత్యం హాచ్యతే || గర్భవాసాదికమన్యత్సర్వం పా
 ర్శితం మేవ సహరమాధికమితిభావః || ఉక్తగుణయంత్రైశుభదినే శ్రురా
 మరూపేతాయోధ్యాయాం పరమాత్మా త్రివిష్టురావిరభూదితిఫలితార్థః ||
 అత్ర సమస్తసమర్థిశ్లేషసంకీర్ణాసావయవరూపకాలంకారః * అత్రై
 దమనుసంధేయం || అజన్మసభమృగాంగనాకుళీరాంఝసవణిజౌచదివాక
 రావిటుంగాః । దశభిఃసమయైక్తిభిఃప్రమాంశైఃప్రీతవకవింశతిభిశ్చతే
 ర్చనీచాః || 'హర్వాదీనాంసప్తాం గృహిణాం మేషాదయో రాశయః
 శ్లోకోక్తాః క్రమవిరహాశ్చస్తానాని స్వస్వయం గాపేక్షయా సప్తమస్తా
 నాని నీదాని అత్ర ఉక్తేష్యసి దశాదయో రాశిశ్రింశాలశాః, యథాక్ర
 మము పృథు పరమోచ్ఛాసీచేమ పరమనీవాఇతి జాలకశ్లోకార్థః । అ
 త్రాంశప్రీతాకాంధాః || యథాహనారదః * త్రిశతద్భాగాత్తక్తంలగ్న
 మిలి || లేపి సోవద్భస్థాః ఫలంతి నాస్తగానాపి నీచగాః || తదుక్తంరా
 జమృగాంశే || సోవచ్చేపూణంసర్వక్షగేభంసుహృద్భిఃపాదంద్విష్టి
 రావళుభంభవరేంద్రాః । నీచస్థాయీనాస్తగోవా సకించితాదాన్మూ
 నం స్వత్రిశాణేదదాతీతి || తదిత్యమాహకవిరుద్ధస్థితి || యస్య జనకా
 లెపంచప్రభృతయోగృహసోవద్భస్థాః సదవరుల్యాభవతీతి || తదుక్తం
 కృష్టియే * సుఖినఃప్రకృష్టకార్యరాజప్రతిరూపకాశ్చరాజానః । ఏ
 కద్విత్రిచతుర్థిభావం లేతేతతఃపరందివ్యాఇతి || తదిదమాహగృహపంచ
 కఇతి || యద్యపువచ్చస్తేగృహపంచకఇత్యనేనేవ సూర్యస్య సోవచ్చస్థా
 సగతౌవక్తైః పునరైషంగతే పూషణీతి పౌనరుక్త్యమాషణంప్రసజ్య
 తే || తథాపి గౌబలీనదన్యాయేన సమాధేయమిత్యలమతిప్రసంజన ।
 శామాలవిక్రీడితంవృత్తం || సూర్యాశ్చేవమనజాస్తస్మాస్మగురవశ్చ
 దూలవిక్రీడితమితిలక్షణాత్ || ౫౬ || — ఏవం తావత్తారకబ్రహ్మణో
 నస్యత్వేనావిర్భవముక్తావ సంప్రతి లౌకికరిత్యాప్త ప్రాకృతప్రాయవ

అలంచ కారకాదుత్యాద్రీఘునామన్వయంహరిః ॥ ౫౭ ॥ తమేనమన్వజా
యంతత్రయస్తే త్రాగ్ని తేజసః । అగ్రజస్యానుకుర్వంతః త్రైస్తేలోకోత్త
వతారమాహ ॥ అపిచేతి ॥ కించేత్యర్థః ॥ అథేతి ॥ అథ మహాః ప్రా
దుర్భావానంతరం హరతిభక్తజనమరితానీతిహరిర్విష్ణుః, రమంతే యోగి
నోత్రేతిరామః *రమ, లయోగినానంలెసత్యానందేచిదాత్మని । ఇతిరా
మపదేనాసా పరబ్రహ్మభిధీయతఇతిశ్రుతేః xకరణాధికరణయోశ్చేత్యధిక
రణాథేఽఘర్ష ॥ స ఇత్యభిధానం లెనరామనామ్నా కపేర్వాస్త్రీ కేఽఽః
వాచః, సురభీః-మనోజ్ఞాఃకుర్వన్, సురభయన్-సురభీకరిష్యన్నిత్యర్థః
॥ ౫౮ ॥ సుగంధాచమనోజ్ఞేచ సురభిర్వాచ్యలింగవదితివిశ్వః * తత్క్ర
రొతీతిస్వంతాల్లటశ్చత్రాదేశః । వతమానసామీప్యే వతమానప్ర
త్యయః ॥ సమనంతరమేవ మహాకవినా వాస్త్రీకినా శ్రురామచరిత్రస్యని
యమేన వణయిష్యమాణత్వాదితిభావః ॥ కాదుత్యాత్రాదుత్యాహౌ
తాః ॥ ౫౯ ॥ కాదుత్యాంకదుత్యాఘృణేత్యమరః x కరుణైవకాదుత్యామితి వి
గ్రహః ॥ సాన్వధేఽప్యర్ష, రఘునామన్వయం-రఘువంశం, అలంచక్రే
అలంకృతవాన్, భూషితవాన్, ప్రకాశితవానిత్యర్థః ॥ పగమకారుణి
కాయంహరిః శ్రురామరూపేణావతీర్ష్య రఘువంశమనుజగ్రాహేత్యర్థః ॥
జ్యేష్ఠశ్శ్రీరామః కాసల్యాయామజనీతిఫలితాథః ॥ పరమకారుణికాః
కింనకుర్వంతీతిభావః ॥ ౬౦ ॥ అలంభూషణపర్యాప్తిశక్తివారణవాచకమిత్య
మరః ॥ ఎతదాదిష్టాకచతుష్టయమానుష్టుభంవృత్తం ॥ ౬౧ ॥ — అథ భ
రతాదికుమారత్రయోదయమాహ ॥ తమితి ॥ త్రేతాగ్ని తేజసః-అహవనీ
యగార్హపత్యదక్షిణాగ్నిత్రయంత్రేతాగ్నిః, తస్యలెజఇవలెజాయేహంతే
తథోక్తాః లెజస్వినఇత్యర్థః ॥ వర్చసఇతిపారేష్యయమేవాథః ఉపమా
లంకారః ॥ ౬౨ ॥ అగ్నిత్రయమిదంలైలెత్యమరః ॥ లైతాశబ్దేనైవఅగ్ని
ప్రతిలైః పునరగ్నిశబ్దః కరికలభకణావతంసవంశకరీరాదిపదవదవగంత
వ్యః ॥ ఏకపీవాగ్నిః త్రిణ్యాహవనీయాదిరూపాణి ఇతఃప్రాప్తః త్రేతా

చైగుణైః ॥ ౫౮ ॥ భరతస్తేషుకే కేయ్యస్తనయోవినయోజ్జ్వలః । అ
 న్యోలక్ష్మణశత్రుఘ్నా సుమిత్రాయాంకృతౌదయా ॥ ౫౯ ॥ ఏతేవన్య
 ధిరపిరాఃబ్రహ్మక్షేమాయదీక్షితాః । లోకానందముకుందస్య చత్వారిషవ
 తదుక్తం * ఏకవీవావనథ్యాగ్నిరగ్నాన్యధేయేనకమణా । సంస్కృత
 స్త్రీఃపిరూపాణి తతస్త్రీతేతిశబ్దవృత్తతి ॥ అపసథ్యాగ్నిరూపాసనాగ్నిః
 స్త్రీత్వంలోకాత్ x లింగమశిష్యంలోకాశ్రయత్వాల్లింగస్యేతి॥ పృథో
 దరాదిత్వాద్వణఃవృత్తయేనఈకారస్థానెవీకారసతి లైలైతిరూపసిద్ధిః॥
 తథా లైస్త్యే విపాసయాంద్విర్భావః । లోకాత్తైలైలోకోత్కృష్టే, లో
 కేష్వసాధారణైరితియావత్ ॥ గుణైర్విద్యావినయాదిభిశ్చైర్వౌదాత్మగా
 మ్భిర్యాదిభిర్వా అగ్రజస్యాగ్రజం రామమిత్యథః x కర్తృకమణా
 ణోః కృతీతికమణిషష్ఠి । అథవా సంబంధసామాన్యేషష్ఠి । భగవతో
 నారాయణస్యానుకరోతీతివత్ ॥ అనుకుగ్వంతః-అనువతమానాః, తత్స
 దృశాఇత్యథః ॥ (తదుక్తంవండాచారైః ॥ * తదనేవిత్యనుబధ్నా
 తి తచ్చీలంతన్ని షేధతి ॥ తస్యవానుకరోతీతిశబ్దాస్సాదృశ్యవాచకాఇతి)
 త్రయశకుమారాః తమేనమనుతస్యాముష్య త్విరామస్యపశ్చాదిత్యథః
 * అనులక్షణఇతికమప్రవచనీయత్వాద్దివ్యతీయా॥ అజాయంత-జాతాః
 ॥ ౫౮ ॥ — భరతఇతి ॥ తేషు-త్రిమకుమారేషు, కేకయస్య రాజ్ఞౌప
 త్యంస్త్రీకైకేయా x తస్యాపత్యమిత్యణ ॥ కేకయమిత్రయుప్రళయా
 నాం యాదేరియఇతియశబ్దస్య ఇయాదేశః ॥ తస్యాః వినయేన-ప్రశ్ర
 యేణ- విశిష్టనీతిసంపత్త్యావా ఉజ్జ్వలః-వినయభూషణఇత్యథః భరతో
 నామతనయః జాతఇతిశేషః । తథా లక్ష్మణశత్రుఘ్నసామానౌ అన్యోభర
 తాపెక్షయా ఇతరౌకుమారౌ సుమిత్రాయాం కృతౌదయా సముత్ప
 న్నౌ ॥ ౫౯ ॥ — ఏతఇతి ॥ బ్రహ్మక్షేమాయ-బ్రాహ్మణపరిపాలనంకర్తం
 ॥ ని ॥ బ్రహ్మవిప్రః ప్రజాపతిరిత్యమరః ॥ దీక్షితాః-సంజాతదీక్షాః, కృత
 సంకల్పాఇత్యథః ॥ ప్రజాక్షేమాయేతిపారాంతరం * తదస్యప్రంజాతౌ

బాహవః ॥ ౬౦ ॥ X ॥ అథ కదాచిదపరిమేయమాయాభయానకయుద్ధస
ముద్ధతదైత్యబలావసగంద కాందిశీకబృందారకానీకపరివార్యమాణగః ప
క్షైరధః తపశ్చర్యాజాతానామాశ్చర్యాణామాయతనం నిశ్శంకం త్రిశం
తారకాదిభ్యతచ్ ఇతీతచ్ ॥ తారకాదిరాగృతిగణః చత్వారిః ఏతే పూ
ర్వోక్తాః పిరాః-దానదయాయుద్ధేమశూరాః, త్రిరామలక్ష్మణభరతశ
త్రుష్ణాః, లోకానందః-లోకానాం-భువనానాం, ఆనందకర్తా-కార్య
కారణయోరభేదోపచారాత్ సచాసాముకుందశ్చ (కమనీయత్వాత్స విభ
క్తమఖండనత్తి ఆనందబాష్పేణాద్రీకరోతీతిముకుందః) । పృషోదరాది
త్వాత్సాధుః । తస్య చత్వారిబాహవః ఉక్తవిశేషణవిజ్ఞాతృర్భూజాఇ
వ వపుధిరై-పుద్ధింగతాః, పూర్ణోపమాలంకారః ॥ ౬౦ ॥ — అథరా
క్షసవినాశనాటకస్య పూర్వరంగభూతం విశ్వామిత్రాగమనం తావదా
హ ॥ అథేతి ॥ అథానంతరం కదాచిత్కస్మిన్చిత్తేనే అపరిమేయాః, అ
పరిమితాః, యాఃమాయాః శాంబరీవిద్యాః, విచిత్రకపటవృత్తయశ్చతియా
వత్ ॥ ని ॥ స్యాన్తాయాశాంబరీత్యమరః ॥ తాభిర్భయానకాని-భయంక
రాణి, ని ॥ ఘోరంభీమంభయానకమిత్యమరః ॥ యుద్ధసముద్ధతాని-యు
ద్ధోద్ధతానిచ యానిదైత్యబలాని-దైత్యసేనాః, తేషామవస్కందాదాకృ
మణాతాగందిశీకైః భయదురైః బృందారకానీకేదేవసేనైః, పరి
వార్యమాణః-నిరీక్ష్యపరివెష్ట్యమాణోరథోయస్యసతతోక్తః ॥ దేవానా
మపిశరణ్యిత్యధః । అథవాపరిపాల్యమానః సందక్ష్యమాణోరథోయ
స్యసతతోక్తః । ఏతదాయత్తమస్తజ్జీవనమితిమత్వా తైః పరిరక్షితస్యంద
నశత్యధః ॥ (ప్రతిపాల్యమానైతిపారే కదాఆయాస్యతీతిప్రతీక్ష్యమా
ణైత్యధః) ॥ ని ॥ కాందిశీకాభయదురైః । అనీకినీబలంనైనన్యంచక్రంచా
నీకమస్త్రీయామితిచామరః ॥ పక్షిరథో-దశరథః, (ని ॥ పక్షిదశశాక్షర
చ్ఛందోదశసంఖ్యాశిషుస్త్రీయామితినిఘంటుః ॥ పక్షాదశసు దిక్షుఅ
ప్రతిహతారథోయస్యేతివిగ్రహః) ॥ తపశ్చర్యాజాతానాం పసిష్ఠసప్త

కుయాజినం భగవంతం పద్మప్రబంధమివదర్శితసగభేదం ప్రాకృతవ్యాక
రణమివ ప్రకటితవణ్యవ్యాసం బుధమివసోమసుతం కుశికసుతమద్రా
క్షీత్ ॥ ౬౧ ॥ తదను యథావిధిక్రతసపర్యేణ మర్యాదాతీతమహిమ్నా
యా బ్రాహ్మణ్యసంపాదనాధ౯ం విరదితవృత్తావవాసాదితపోన్మస్తానాజ్ఞని
తానాం, ఆశ్చ ర్యాణామమృతానాం ఆయతనమాస్పదంకాగణమిత్త్యక్షాఃచ
ర్యేత్సత్ర+గదమదచ రెత్యాదినాయత్ (శంకుశబ్దస్సంఖ్యావిశేషవాచకః|త
త్త్రితయపరిమితవత్స రెమరాజ్యక రణా త్రివంకురితి)త్రిశంకుర్నామరాజా
హరిశ్చంద్రపితా తంయాజయతి సదేహస్వర్గగమనార్థమితి త్రిశంకుయా
జినంx యజుర్వేదంతాత్రాచ్చిత్వేణినిఃపద్యప్రబంధమిష్టాకనిబద్ధకా
వ్యమివ దర్శితసగభేదః కథావిచ్ఛేదరూపః సృష్ట్యంతరంచయోనతం ।
ప్రాకృతవ్యాకరణమివ ప్రకటితః-ప్రకాశితః వణ్యవ్యాసః అక్షర
వ్యత్యయః క్షత్రియత్వపరిత్యాగేన బ్రాహ్మణవణ్యస్వీకారరూపవ్యత్యాస
శ్చయోనతం యథా ఆజ్యోత ఇతిసంస్కృతపదస్య అజ్ఞేర్విడవృణతి కర్త
ణి విడప్పాదేశే విడవృణతివణ్యవ్యాసాభిధాయినీప్రాకృతవ్యాకర
ణరీతిః ॥ ౬౨ ॥ వణ్యోద్విజాదాశుక్లాదాస్తుతౌవణ్యంతువాక్షరఇత్యమ
రః ॥ బుధమివ-సోమ్యమివ, సోమసుతం-చంద్రసుతం, సోమయాజినంచ
సోమం సోమలతాంసునాతి పీడయతీతిసోమసుత్ క్విప్ ॥ భగవంతంపూ
జ్యం, కుశికసుతం-విశ్వామిత్రమద్రాక్షీత్-దదర్శ + దృశేలుఁజ్ఞేరితా
వేతివికల్పదజభావపక్షేసిచివృద్ధిః *నదృశఇతినిషేధాల్ కాదేశానాశ్లేష
సంకీర్ణముపమాత్రయమన్యస్య నైరపేక్షాత్సంస్రవం ॥ ౬౩ ॥ త్రిశం
కుయాజనకథాముత్తరత్రవక్ష్యతి ॥ తదనివృత్తి ॥ తదను దర్శనానంతరం వి
ధిమనతిక్రమ్యయథావిధి-యథాశాస్త్రం, * అవ్యయంవిభక్తిత్యాదినావ్య
యీభావసమాసఃకృతా-దశరథేనవిరచితా, సపర్యా-అర్ఘ్యపాద్యార్పణా
దిరూపాపూజాయస్య తేన ॥ ౬౪ ॥ పూజానమసాన్యపదితిస్సపర్యార్పణా
ణాసమాఇత్యమరః ॥ మర్యాదాతీతమహిమ్నా-అపరిమెయమాహుఁడైన్య

మహితేన గాఢతరహృదయేన గాఢినంచేన సత్యపరిత్రాణార్థమి
త్థమభ్యధిఃతాభూత్ || ౫౨ || రాజస్థవతస్తనయేన వినయాభిరామే
ణ రామేణశతాననమాత్రమిత్తేణసౌమిత్రిమాత్రపరిజనెన క్రియమాణకృ
తురక్షోరక్షోమరితము తీర్థ్య కృతావభృధో వితుమభిలషామితి || ౫౩ ||

న, మహితః-సూజితః, తేన-గాఢతరహృదయేన, గంభీరచేతనా గాఢినం
చనెన-గాఢిరాజనందనేన, విశ్వామిత్రేణ, సత్యపరిత్రాణార్థం-యజ్ఞ
సంరక్షణార్థం || ౫ || సత్యమాచ్ఛాదయేజ్ఞఇత్యమరః || ఇత్థం-వక్ష్య
మాణప్రకారేణ, ౫ ఇదమస్థమరితిథము ప్రశ్నయః || అభ్యధిఃతః-యా
చితాభూత్ దశరథఇతిశేషః || ౫ || యాచ్ఛాయామభియానెచ ప్రార్థనా
శాకధ్యతేబుధైరితికేశవః || అభ్యర్థితః-అపరుద్ధఇతివాకర్థయతేఇత్యభియా
జ్ఞావరోధయోరితివచనాత్ || ౫ || — ప్రార్థనాప్రకారమాహ ||
రాజన్నితి || మేరాజన్నితిసంబోధనం యతారంజనాద్యాజాత్వంఅనౌ
స్తద్భవయరంజనమపికిరిష్యన్తివిజ్ఞాదయితుమిచ్ఛవగంతన్యం | భవతస్త
నయేన,పుత్రరూపేణావతీకృతానైత్యర్థః || వినయః-ప్రశ్రయః, తేనాభి
రామేణ-రమణీయేన, ఏతేనయథోక్తకారిత్యంసూచ్యతే || శరాననమాత్రం
భనురెవమిత్రం సుహృద్యస్యతేన ధన్వర్తాత్రనసయేనేత్యర్థః || సౌమిత్రి
మాత్రం-లక్ష్మణవీన, పరిజనా-భృగ్యవగోయస్యతేన, అత్రమాత్రశబ్దేన
పరిజనాంతరవ్యవచ్ఛేదకేనాస్యానసూయశూగత్వంసూచ్యతే | ఎవంభూతే
న రామేణ రక్షస్సంహరణార్థం త్రిరామరూపేణావతీకృతానైత్యర్థం విష్ణునా
క్రియమాణా-విధియమానా, కృతురక్షా-యాగపరిపాలనంయస్యతథోక్త
స్థానం, అనామితిశేషః | రక్షోడు రింతం-సుబాహుమారీచాదిరాక్షసరూప
విఘ్నం, తక్కుతంవిఘ్నంవా, అథవా తద్విరచితయాగదూషణలక్షణ
బుష్కృతం || ౫ || అంధోమరితదుష్కృతమిత్యమరః || ఉత్తీర్థ్య-తీర్త్యా
కృతావభృధో-నిర్వృతికరదీక్షాంతఃభవతుమభిలషామి వాంఛామి ఇత్యే
వంప్రకారేన ప్రార్థనాభూతివిధూర్వేణసంబంధః || ౫ || దీక్షాంతా

ఏతదాకణ్యకణపరుషం మహామీధాపితమతిమాతృపుత్రవాత్సల్య
 త్కౌసల్యజానిస్సశల్యంతఃకరణోభూత్ ॥ ౬౪ ॥ తతస్తస్మిన్పహుష్య
 కారైరప్యపరిహర్యనిశ్చయే భగవతివిశ్వామిత్రే దశరథస్తపనకులహిలైస
 పురోహితేనైవమభిహితోభూత్ ॥ ౬౫ ॥ ప ॥ పర్యాప్తభాగ్యాయ భ
 వానముష్టైవర్యాల్నపర్యాంకుశికాత్తజాయ । నిర్యాతుధానాఽవసుధాఽ
 వభృహోయజ్ఞాత్తమరః ॥ ౬౬ ॥ — ఏతిదితి ॥ కణపరుషం-కణకటో
 రమేతత్పూర్వోక్తం, మహామేః * డోభ్యైరేతాస్తస్మగ్గోనియశా
 శీచసంయమి । శాపానుగ్రహయోగ్య కస్తస్యసంధోభవేదృషీరిత్యుక్తల
 క్షణముపి శ్రేష్ఠస్య-విశ్వామిత్రస్య, భాషితం త్విరామః ప్రివణీయఇ
 త్యేవంరూపం వచనమకణ్యక-శృత్వా, మహామీధగ్రహణం-౪ నతిక్రమ
 ణీయవచనత్వప్యోతచాధాం ॥ ౬౭ ॥ భాషితంవచనంవచఇత్యమరః ॥ ఆతి
 మాతృపుత్రవాత్సల్యదతివేలపుత్రస్నేహద్వేతాః ॥ ౬౮ ॥ అతిచేలభృశాచ్య
 థాఽతిమాత్రోద్ధాఢనిర్భగమిత్యమరః ॥ సశల్యంతఃకరణః-విదిణాహృ
 దయోభవత్ ॥ తదవ్వచస్య శస్త్రప్రాయితావదితిభావః ॥ అత్ర మునివచ
 నే శల్యత్వనిరూపణాద్రూపకాలంకారః ॥ ౬౯ ॥ — తత ఇతి ॥ తతస్త
 దనంతరు తస్మిన్భగవతి-విశ్వామిత్రే, బహుప్రకారైః * అహమేవాగ
 మిష్యామి యోధుంతైఃకూటయోధిభిః । రామస్యాస్యసపశ్యామి మునె
 హంయద్ధయోగ్యతాం ॥ పప్లిగ్వవకసహసాణిజాతస్యమహకాశిక । య
 త్సైనోత్పదితశ్చాయం పరామంనేతుమహాసీత్యాద్యుక్తానేకాపాద్యై
 రిత్యర్థః ॥ అవార్యః-నివారయితుమశక్యః, నిశ్చయః త్విరామప్రేష
 ణరూపాయస్యతస్మిన్సతి, తదా దశరథః తపనకులస్య-సూర్యవంశస్య,
 హితైస-హితకారిణా, యోగక్షేమానుసంధానతత్పరైశ్చైత్యర్థః ॥ అహో
 స్య వచనమవశ్యమగ్గీకరణీయమితిభావః । పురోహితేన-వసిష్ఠేనైవం వ
 త్సయమాంప్రకారేణాభిహితానుశాసితోభూత్ ॥ ౭౦ ॥ — తత్ప్రశ్నా
 రమేవాహ ॥ పర్యాప్తైతి ॥ పారాజన్నిత్యధ్యాసోరః, భవాః పర్యా

విధాతుః నిర్యాతు రామస్సహలక్షణేన || ౬౬ || X || ఏవం వసిష్ఠేన ప్ర
తిష్ఠాపితధృతిదశశరథస్సుత ప్రదానై న కుశిక సుతమనోరథమేవ పూర
యామాస || ౬౭ || ప || యోగేనలభ్యోయఃపుంసాం సంసారాపేతచైత
సాం | నియోగేనపితుస్సోయం రామఃకౌశికమన్వగాత్ || ౬౮ || —||

ప్రం-పరిపూర్ణంభాగ్యం బ్రహ్మవర్చసప్రాప్తిరూపం భాగధేయంయస్య
తస్మై ఏతేన దుస్సాధబ్రహ్మవర్చససాధకస్య మహాత్మనో నకిమప్యసాధ్య
మస్తీతిసూచ్యతే | అతఃసూర్యాద్యేతిభావః | అముష్మై కుశికాత్మజాయ స
వర్యాం-త్రిరామ ప్రదానరూపం పూజాయ ర్యాత్, కురుష్వ ధవచ్ఛ
బ్దయోగే ప్రథమపురుషవన నమధ్యమపురుషఇతి భావ్యేష్ఠితత్వాత్ +
విధినిమంత్రణామంత్రణాధీష్ఠసంప్రశ్నప్రార్థనానేమలిజ్ | అతా వసు
ధాం ధుసం నిగతాయాతుధానాః యస్యాస్తానిర్యాతుధానామరాక్ష
సాం || ౬౬ || యాతుధానఃపుణ్యజనో నైర్మతోయాతురక్షసీ ఇత్యమరః ||
ఏవం విధాతుం-కర్తు, లక్షణేనసహ రామో నిర్యాతు-నిగచ్ఛతు X
ప్రాప్తకారేలోట్ || త్రిరామస్య రాక్షససంహారాధం నిగంతుం
కాలః ప్రాప్తఇత్యధః || ఇంద్రవజ్రావృతం | లాటానుప్రాసః || ౬౬ ||
సేవమితి || ఏవము త్రిత్యా వసిష్ఠేన పరిష్ఠాపితా-పునస్సంస్థాపితా, ధృ
తిర్ధైర్యం యస్యనతథోక్తః || ౬౭ || ధృతిర్యోగాంతరేధైర్యేధారణాధ్వర
తుష్టిషివ్రివిశ్వః || దశరథః సుత ప్రదానై-త్రిరామనమర్పణేన, కు
శికసుతమనోరథం-విశ్వామిత్రాభిలాషమేవ, పూరయామాస-సఫలీచ
కార, నత్వప్రదానరూపం నిజమనోరథమిత్యేవకారాధః || ౬౮ || —
యోగేనైతి || యఃరామః సంసారాత్పుత్రమిత్రకళత్రాదిబంధురూపా
పేతం నివృత్తంచేతఃచిత్తం యేషాంకైషాంపుంసాం పితరాగాణాం-యో
గీశ్వరాణామిత్యధః | యోగేనలభ్యః-ధ్యానైగమ్యః, * శ్రోతవ్యమం
ంతవ్యానిధిధ్యాసితవ్యఇతిశ్రుతేః || ౬౯ || యోగస్సన్నహనోపాయధ్యా
సగతియః కిష్టివ్యవరః || సోయం త్రిరామఃపితుర్నియోగేన-నిదేశేన,

తత్రసత్రంపరిత్రాతుంవిశ్వామిత్రామహామునిః । సోమిత్రీసహితంరా
మంనయన్నయమవోచత ॥౬౯॥ బలెనతపసాంలభ్యేబలత్యతిబలతేచ । వి
ద్యైతేమయికాకుత్స్థవిద్యైతేవితరామితే ॥ ౭౦ ॥

నితరాం యోగనచేతిగమ్యతే, కాశికమన్వగాదనుజగామ ॥ లోకా
నుగ్రహదయాళవః కింనవిడంబయంతితిభావః x ఇణోగాలుజీతిలుజీగా
దేశః ॥ ఏతదాదిశ్లోకత్రయమానుష్టుభంధంధః ॥ ౬౯ ॥ — తత్రైతి ॥
తత్ర-తస్మిన్ సమయే, అయంమహామునిః-మునిశ్రేష్ఠః- విశ్వస్యమిత్రం శి
శ్వామిత్రః * మిత్రేచమోవితివిశ్వశబ్దస్యదీర్ఘశ్చాండసః లోకే పిశి
ష్టప్రయోగాత్సాధుః సత్రంపరిత్రాతుం-యజ్ఞంపరిపాలయితుం, సోమిత్రీస
హితం-లక్ష్మణానుగతం, రామం నయన్-ప్రావయన్నవోచత-ఉక్తవాన్
॥ ౬౯ ॥ — తదేవాహ ॥ బలెనైతి ॥ కకుది వృషాంకేతిష్ఠితికకుత్స్థః
అత్రైతం పౌరాణికీకథా ॥ పురాకిల పురంజనోనామ సాక్షాద్భుగవతా
విష్ణోరంశావతారః, కశ్చిద్దేక్షావకోరాజా ద్వైతస్సహ సమయబంధనజే
వాసురయుద్ధే దేవసహాయార్థం మహాక్షరూపధారిణో మహేంద్ర
స్య కకుది స్థిత్యా పినాకిలీలయా అసురకులంనిహత్య కకుత్స్థసంజ్ఞామలభ
తేతి తస్యగోత్రావత్యం కాకుత్స్థః తస్యసంబుద్ధిఃపాకాకుత్స్థ-త్రైరా
మ, తపసాంబలేన-తపశ్శక్త్యా, తపసామితీవహువచనం విద్యయోరసుల
భత్వద్యోతనార్థం లభ్యే-ప్రాప్తేబలేతి అతిబలాచేతినామ్నాప్రసిద్ధేవిద్యే
మంత్రాయు విద్యేతే-వర్తతే, తెవిద్య, తే-తుభ్యం వితరాముప్రదేశా
మిత్యవోచ తెతినంబంధః ఉపదిదేశచేతివాక్యశేషః । అత్ర బలాతిబలే ప్ర
కృమ్యబ్రహ్మాయామశైలిభిహితం * ఉత్సాహబలయోర్వృద్ధిః పరశః ప్రసహి
ష్టుతా । నబాధాక్షుత్పిపాసాభ్యాం యతస్సాకథితాబలా ॥ ౭౦తః పరస్యస్థా
లిత్యం దృఙ్మనఃకాయకమణాం । స్వోపాయేచాప్యమోఘత్వంభవెత్సాతి
బలామతా ॥ ఇదం విద్యాద్యయం జ్ఞాతమాత్రంసిద్ధికరంనృణాం । విష్ణురే
తద్ద్యయంస్తృత్వా జితవాన్మధుకైటభావితి ॥ తథా రామాయణశ్లోకః *

గ॥ తతః ప్రతిగృహీతవిద్యస్య దాశరథేః ప్రదేశమేకం ప్రదర్శ్య భగవాన్ తత్తమ
 కథయత్ ॥ ౭౦ ॥ ప ॥ అస్తి న్పురా పురభిదః పరమేశ్వరస్య ఫాలాంతరాళనయన
 జ్వలవేమనోభూః । సద్యః ప్రపద్యశలభత్సమమంచదంగం తస్మాదమం
 జనపదం విదురంగసంజ్ఞం ॥ ౭౧ ॥ గ ॥ తదనుమానససరః ప్రసృతాంసఽయూ
 త్సుత్పిపాసెన తేరామ భవిష్యేతేనరోత్తమ । బలామతిబలాంచేవ పతతః
 పథిరాఘవేతి ॥ ౭౨ ॥ — అ ॥ అథ మునిః రామమనోవికాసాథాంక
 థాః కథయతుముపచక్రమఇత్యాహ ॥ తత ఇతి ॥ తతః-విద్యావదేశానం
 తరం, భగవాన్ విశ్వామిత్రః ప్రతిగృహీతే-స్వీకృతే, విద్యే-బలాతిబలా
 ఖ్యయేన, తస్య దాశరథేదేశరథనందనస్య-త్రిరామస్య, x అత ఇతి
 జ్ఞాత్యయః ॥ ఏకం-కమపి, ప్రదేశం-జనపదం, ప్రదర్శ్య-దర్శయిత్వా
 ఇత్తమకథయత్కథయామాస ॥ ౭౦ ॥ — అ ॥ తదేవవివృణోతి ॥ అస్తి
 నితి ॥ పురా-పూర్వకాలేస్తి, ప్రదేశే, మనోభూమి-స్తధః, పురభి
 దః-త్రిపురాంతకస్య, అస్యాన్యాంతకత్వం కిమువక్తవ్యమితిభావః ॥ పర
 మేశ్వరస్య-త్స్యంబకస్య, ఫాలాంతరాళే-నిటిలతపే, యన్నయనం-తృతీ
 యంనెత్రం, తదేవ జ్వలనోగ్నిః తజ్జనితజ్వలనోవా ॥ తత్ర సద్యః అ
 విలంబేన శలభత్వం-పతంగభావం ॥ ని ॥ సమాపతంగశలభావిత్యమరః ॥
 ప్రపద్య-ప్రాప్య, భస్మీభూయేత్యథః ॥ అంగం-శరీరమమంచత్-త్య
 క్తవాత్, x శేమచాదీనామితిముమాగమః । తస్మాత్కారణాదమంజన
 పదం వేశం (జనానాంపదుజనపదఇలివిగ్రహః । నాడ్యపజనోపపదాని
 వ్రణాంగపదానీతి లింగానుశాసనాత్పుంస్తవ్యం) అంగాఇతిసంజ్ఞానామధే
 యంయస్యతంతథోక్తం విదుర్జానంతి, పురావిదఇతిశేషః ॥ అంగమోచ
 నమేవాంగశబ్దప్రవృత్తినిమిత్తం కృత్వా తథాకథయంతీత్యథః ॥ ని ॥ సీ
 వృజ్జనపదోదేశవిషయాతూపవతానమిత్యమరః ॥ ౭౧ ॥ — తదన్వీతి ॥
 తదను-తదనంతరం, మానససరః ప్రసృతాంమానసాఖ్య కాసారాదుత్ప
 న్నాని, సరయాంనామనదీమతికృమ్య-తీర్త్వా, వృత్రవధేన- శ్చ త్రాసు

మతిక్రమ్య వృత్రవధ ప్రవృద్ధవృద్ధశ్రవః పంకక్షౌళనలబ్ధమలయోమలద
కరూశనామ్నోజనపదయోస్సీమ్ని కృతపదయోదాశరధోః పునర
ప్యేవమబ్రవీత్ ॥ ౭౩ ॥ ప॥ యక్షస్సుకేతుదుగ్రహిణప్రసాదాల్లాభేను
తాంకామపితాటకాభ్యాం । సుందఃకిలైనాంపరిణీయతస్యాం మారీచనీ
చంజనయాంబధూవ ॥ ౭౪ ॥ X ॥ ఏకదా సుందేవినిహతే మారీచఃకుంభ

రహత్యయా ప్రవృద్ధోవృద్ధింగతో యః వృద్ధశ్రవసఇంద్రస్య, పంకః-పా
ప్తాసఏవ పంకః కర్దమఇతిశ్లిష్టరూపకం ॥ ౭౫ ॥ పంకోశ్రీకర్దమైనసోరితి
నిఘంటుః ॥ తస్య క్షౌళనైవ లబ్ధమలయోః-ప్రాప్తకిల్బిషయోః, సంక్రా
న్తమాలిన్యయోరితియావత్ । అతఏవమలదకరూశనామ్నోఃమలదఃకరూ
శశ్చైతినామయయోస్తయోజనపదయోః దేశవిశేషయోస్సీమ్ని-పర్యంత
ఘ్నవి, దాశరధోః-రామలక్ష్మణయోః కృతపదయోః-విన్యస్తపాదయోః,
ప్రవేశితపాదయోస్సతోరిత్యర్థః ॥ పునః-భూయోప్యేవమబ్రవీదువాచ
మాలిన్యయోగాన్తలదః కరూశః క్షుల్ కార్మ్యంవా తద్యోగాతూరూశఇ
తిసంజ్ఞానిణయః ॥ ౭౬ ॥ —యక్షఇతి ॥ సుకేతుర్నామయక్షో దేవ
యోనివిశేషః ॥ ౭౭ ॥ విద్యాధరోష్సరోయక్షరక్షోగంధర్వకిన్నరాఇత్యమ
రః ॥ దుహిణస్యతపసా సమారాధితస్యబ్రహ్మణః ప్రసాదాదనుగ్రహ
త్ ॥ ౭౮ ॥ ధాతాబ్జయోనిదుగ్రహిణఇత్యమరః ॥ తాటకేత్యాభ్యానామ
యస్యాస్తాం కామపి కాంచిత్సుతాంపుత్రికాం లేభే-ప్రాప్, జనయామా
నేత్యర్థః ॥ అథ సుందోనామ కశ్చిద్యక్షః ఏనాంతాటకాం పరిణీయో
పయమ్య భార్యాలైవన పరిగృహ్యైత్యర్థః కిలేతివార్తాయాం ॥ ౭౯ ॥ వా
ర్తాసంభావ్యయోఃకిలెత్యమరః ॥ తస్యాం భార్యాయాం-తాటకాయాం,
మారీచఇతినీచం-క్షుద్రంమారీచనామానం కంచనతనయమిత్యర్థః॥ జన
యాంబధూవ-ఉత్పాదయామాస ॥ ౮౦ ॥ — ॥ అ ॥ తదనంతరవృత్తాన్త
మాహ ॥ ఏకదేతి ॥ ఏకదా-ఏకస్మిన్సమయే, సుందే-వినిహతేనతిఅగస్త్యే
నేతిశేషః ॥ మారీచః కుంభసంభవమగస్త్యం ॥ ౮౧ ॥ అగస్త్యఃకుంభసం

సంభవమభిధూయ తస్య శాపాదవాపకొణపతాం తాటకావ్యభూత్పురు
షాదినీ ॥ ౭౫ ॥ సేయమద్వాసనవరసిద్ధసింధురసహస్రప్రాణా అత్తజేసన
హ జనవదవిపదంవిదధానా వ్యాపాదనీయాత్వయేతి ॥ ౭౬ ॥ కించ ॥ వై
రోచనీం మంథరాంవసుంధరాపరాధధురంధరాంపురా పురందరేణ విని

భవఇత్యమరః ॥ అభిధూయ-పితృవధజనితరోషాత్తిరస్కృత్య తస్యకుంభ
సంభవస్య శాపాత్కొణపతాం-రాక్షసత్వమవాప-ప్రాప్తవాత్, ॥ ౭౫ ॥
రాక్షసఃకోణపఃకృవాదిత్యమరః॥తథా తాటకాపిపురుషాదినీ-సరమాం
సభోజినీ, రాక్షసీ అథూత్ ॥ అత్రైదంరామాయణవచనం * అగస్త్యః
పరమహృద్ధస్తాటకామభిశప్తవాత్ । పురుషాదీమహాయక్షీ వికృతావికృతా
సనా ॥ ఇదంరూపంవిహాయత్వం దారుణంరూపమాప్నుహీతి ॥ ౭౫ ॥—

అ ॥ తతఃకిమిత్యాశంక్యావశ్యం త్వయేయం హంతవ్యేత్యాహ ॥ సేతి॥అ
ద్వాసనస్య-ఽపఃపరితోషితస్య, బ్రహ్మణోవరాత్సిద్ధోనిషప్తః సింధు
రాః-గజాః, తేషాం సహస్రస్యప్రాణః పరాక్రమోయస్యాస్సా బ్రహ్మవ
రప్రాప్తమహాబలసంపన్నైత్యర్థః ॥ ౭౬ ॥ సింధురస్సామజశకుంభీతిగజప
ర్యాయేష్యమరశేషః॥అతవమఅత్త జేసనహజనపదవిపదం-నిజాశ్రమదేశో
పప్లవం విదధానా-కుర్వాణా సేయంతాటకా, త్వయావ్యాపాదనీయాని
హంతవ్యే తేవమబ్రవీదితిపూర్వేణసంబంధః ॥ ౭౬ ॥ — అ ॥ (స్త్రీ)హ
త్యాయాః శాస్త్రనిషిద్ధత్వాత్తాటకావధనంశయం త్రిరామమనసివిద్య
మానం పూర్వదృష్టాంతకథనేన నిరస్యతి ॥ కించేత్యాదినా ॥ వసూనిధార
యతీతివసుంధరా-భూమిః x సంజ్ఞాయాంభృత్రావృజీత్యాదినాఖచ్ *
అరుద్విషదిత్యాదినాముమాగమః॥ తస్యాఅపరాధే-ఉపద్రవాచరణరూ
పే ధురంధరాంసమథాం తదుపద్రవాచరణతత్పరామిత్యర్థః ॥ ధూ
రేవధురా తాంధారయతీతిధురంధరేతివిగ్రహః ప్రక్రియాత్పురాక్షవత్ ।
అతవ పురందరేణ-పురః శత్రుపురాణిదారయతీతిపురందరఃఇంద్రః, +
పూస్సర్వయోధాఃరిసహోరితిఖచ్ * ఖదిహ్రస్వఇత్యుపధాహ్రస్వః ॥

హతాం జనార్దనకృతార్దనాం భాగవజననీంద్రప్రదగ్ధ్య దాశరథేరమః
దాంసుందవధూవధవిచిత్సాముత్సారయామాస ॥ ౭౭ ॥ ప ॥ ఆశ్రుతశ్శృ
తవృత్తైన తైనసుందప్రియావధః । తమేవాన్వవదత్తస్య చాపశ్శింజారవ
చ్ఛలాత్ ॥ ౭౮ ॥ తత్కాలేపిశితాశనాశపిశునాసంధ్యేవకాచిన్తునైరధాన్వి

* వాచంయమపురందరౌచేతినిపాతనాన్తుమగమః ॥ తైన పురా పూ
ర్వంవినిహతాం-వ్యాపాదితాం, వైరోచినీ-విరోచనౌనామరాక్షసస్తస్యా
పత్యం(స్త్రీ)వైరోచనీ తాంవిరోచనపుత్రీం + తస్యాపత్యమిత్యణః ॥ టిడా
ణభీత్వాదినాజీప్ విశేషఃమెతల్లైకేయాదాసీసందేహానివృత్త్యథకం
మంథరాంచ తథాజనార్దనేన జామదగ్నరూపేణ విష్ణునా కృతం విక
చితమర్దనం విదారణంయస్యాస్తాం ఛిన్నశీమామిత్యథః ॥ భాగవజ
ననీ-పరశురామమాతరం, రేణుకాంచప్రదగ్ధ్య-దృష్టాంతతయానిదికా
శ్య, దాశరథే-త్రిరామస్యామందామనల్పం, సుందవధూవధవిచిత్సా
తాటకావధగౌచరంశయం ఉత్సారయామాసనిరసితవా ॥ ౭౯ ॥ యూ
థాలాపటునిర్భాగ్యామందాస్సన్యఃవిచిత్సాతునంశయఇతిచామరః౭౮
ఆశ్రుతశ్శృత ॥ శృతవృత్తైన-ప్రఖ్యాతచరిత్రేణ, అథవా శృతం విశ్వామి
త్రముఖాదాకణితంవృత్తం మంథరావధాదిపూర్వవృత్తాంతౌదేన తైన
తథోక్తేన ॥ ౮౦ ॥ వృత్తంపద్యేచరిత్రేత్రిష్వతీతేదృఢవర్తులఇత్యమరః ॥
తైన-త్రిరామేణ, సుందప్రియాయాః-తాటకాయాః, వధః ఆశ్రుతాంగీ
కృతః ॥ ౮౧ ॥ ఊరీకృతమరీకృతమంగీకృతమాశ్రుతంప్రతిజ్ఞాతమిత్యమ
రః ॥ అథ తస్య త్రిరామస్య చాపాధనురపి శింజారవౌగుణధ్వనిః సఇ
తిధలం కపటం తస్మాత్తం తాటకావధమేవ అన్వవదత్ - అనున్యాయోక్త
వా ॥ తాటకావధాంగీకారసమస్తతరమేవ జ్యోటంకారంచకారైత్యర్థః
॥ ౮౨ ॥ మార్వీభ్యాశింజనిగుణ ఇన్యామరః ॥ అత్ర ఛలశబ్దేన నాయశింజా
రవః కింతవనవాదఇత్యాసంసాన్సన్యత్ప్రతిపాదనాదపహ్నవభేదః ॥
ఛలాదిశబ్దేనానత్యత్ప్రతిపాదనమపహ్నవఇతిసంసన్యసూత్రం ॥ ౮౩ ॥
॥ తదా తాటకావధ్యుజ్జగమేత్సాహ ॥ తత్కాలఇతి ॥ తత్కాలే-

సంతరసాదురోధదుఃఖిరక్షోదారుణాదారుణా । స్వాధీనేహననేపురీంవిడభ
 తిమృత్యోస్సప్తకృత్యాత్యయ క్రీడత్కింకరసంఘసంకటమహా శృంగాట
 శింజారవనమయె, పిశితం మాంసమశ్నంతితిపిశితాశాః-రాక్షసాః, లెమాం
 నాశస్యపిశునానూచికా||త్రిరామవధ్యానాం రాక్షసానాంమధ్యేస్వస్య
 ప్రథమత్వాదితిభావః ॥ అన్యత్ర పిశితాశనానాం ఆశస్య-భోజనస్య, పి
 శునా, సంధ్యాయాఅనురభోజనకాలత్వేన ప్రసిద్ధత్వాదితిభావః ॥ ౧ ॥
 కణ్డజవన్సుచకస్సన్యత్పిశునోదుజన్సంఖలఇత్యమరః ॥ అత్ర జతుకా
 ప్రవచ్ఛబ్దయోరెవ శ్లిష్టత్వాచచ్ఛబ్దశ్లేషః ॥ రుధిరక్షోదేన-అస్మక్పంకెన, అ
 న్యత్ర రుధిరక్షోదవత్కుంకుమరజఇవ అరుణారక్తవర్ణా, ఏకత్ర హింస
 లయా బీభత్సితత్వాదన్యత్రస్వాభావాప్యచ్ఛేతిభావః ॥ ౧ ॥ రుధిరం కంకు
 మాన్యజోరిత్యుభయత్రాపివిశ్వః ॥ క్షోదోరజసిపేషణఇతి నానార్థరత్న
 మాలా॥ దారుణ-భయంకరీ, ఏకత్ర తథాభీషణాకారత్వాదన్యత్ర పిశా
 చాదిసంచారాప్యేతిభావః ॥ ౧ ॥ దారుణంభీషణంభీష్టంఘోరంభీమం
 భయానకమిత్యమరః । తథా హననే-హింసాకర్మాణి, స్వాధీనే-స్వామ్య
 లైనతి, మృత్యోపురీం-యమపురీం, సంయమినిమితియావత్ ॥ స్వేషాం
 యత్కృత్యం ప్రాణిపీడనవ్యాపారః తస్యాత్యయేన-విపర్యయేణ, క్రీడద్భి
 ర్యథేచ్ఛంవిహరద్భిః కింకరసంఘైర్యమదూతనివహైః సంకటం-సంకులం
 + సంప్రదశ్చకటజతికటచ్ ॥ మహద్విపులం శృంగాటకం చతుష్పథం
 యస్యాస్తాం తథోక్తాం విదధతి-విదధానా, x జథాతెశ్వతర్కుగితశ్చైజీ
 వ ॥ నాభిస్తాద్భతురితి నమభావః ॥ ౧ ॥ శృంగాటకచతుష్పథే ఇత్య
 మరః ॥ కాచిత్తాటకానామరాక్షసీ తరసా-బలెన, రంహసాహ, ౧ ॥ త
 రసిబలరంహసీ ఇత్యమరః ॥ సంధ్యేన-సాయంసంధ్యేన, మునేః-విశ్వామి
 త్రస్య, అధ్యానం-మాగ్నం, రురోధ-నిరుద్ధవత్, సంధ్యాయాఅపి నైషికా
 నాంతాదాత్వికానుష్ఠాననియమనేననిరోధకత్వత్వసంభవాదియముషమా
 శ్లేషసంకీర్ణా॥ అన్యథా అహరహస్సంధ్యాముపాసీతేతి విధిబలాదకరణైః

కాంతాటకా || ౭౯ || యదాదాశరథేఃకణఃమవిశత్రాటకాగుణః | తథా
 ధనుగుణస్తూణం ప్రావిశ త్రజ్జిహూంసయా || ౮౦ || తతోభావిని స
 గ్రామే బద్ధశృద్ధస్యతాటకా | స్వప్రాణాన్యామదాణస్య వీరపాణమకల్ప
 యత్ || ౮౧ || మునిర్భృశాశ్వాపజ్ఞానితాటకామాధినేదదా | అస్మాణి
 స్యథాకరణైవాప్రత్యవాయాపత్రైరితిభావః || శార్దూలకిక్రీడితంవృత్తంశా
 యదేతి || యదా-యస్త్వికాలే, తాటకాయాగుణః శబ్దః సింహశాదశ
 తియావత్ || దాశరథేస్మిన్ రామస్య, కణం-శోత్రం అవిశత్ || ౧||క
 ణశబ్దగ్రహాశోత్రమిత్యమరః || తదా-తస్మిన్నేవకాలే, తస్యాస్త్రాట
 కాయాః జిహూంసయా-హంతుమిచ్ఛయా, x హంతైస్సన్నంతాత్ (స్త్రి)
 యామప్రత్యయేటాప్ || ధనుషశ్చాపస్య, గుణోఽబ్యామార్షితియావత్ ||
 తూణం-క్షిప్రం, దాశరథేఃకణంప్రావిశత్ తాటకానిహ్నిదశృవణశ
 మకాలమేవ శ్రురామోమార్షిమాకణమాచక షేత్సధః || అతఏవా
 సంబంధే సంబంధరూపాతిశయోక్తిః || ౧ || గుణస్తావృత్తిశబ్దాదిజ్యేంద్రి
 యాముఖ్యతంతుస్త్వితిజయంతీ || ఏతదాదివద్యప్రయమానుష్ఠానంఛందః
 ౮౧ || — తతిఇతి || తతస్తాటకాభావినిభవిష్యతి సంగ్రామే సుబాహ్వ
 దిరాక్షసంప్రహరే బద్ధశృద్ధస్య-విహితాదరస్య, రామదాణస్య స్వప్రా
 ణాన్-స్వకీయప్రాణవాయూన్, వీరపాణమకల్పయత్-కల్పితవతీ, వీర
 పాణంనామయుద్ధోపకరమే ఉత్సాహవధానాఘం పీరైః క్రియమాణం
 పాసం శ్రురామోమోఘదాణవిద్ధానతీ ప్రాణాన్ తత్యాజేత్యథః || ౧ ||
 వీరపాణంతుయత్పాసం వృత్తై భావినివారణఇత్యమరః x వాభావకరణ
 యోరితివికల్పాన్విత్యం || వీరాణాంపాసంవీరపాణమితివిగ్రహః || నాంతో
 వ్యయంశబ్దోవతలే || పూర్వవదతిశయోక్తిః || ౮౨ || — మునిరితి ||
 మునిర్విశ్వామిత్రః, జంభనామాసం రాక్షసంశాస్త్రీతిజంభశాసనఇంత్రః+
 కతకరిల్కుః || తస్యశాసనాత్ మహాత్మనే శ్రురామాయ, అన్త్రకలాపం
 దేహీతినియోగాద్ధౌః భృశాశ్వానామకశ్చిద్భృషిః ఉపజ్ఞాయంతేఇత్య

జ్యంభకాదీనిజంభశాసనశాసనాల్ || ౨౨ || X || తత్రకంచనవిరించిలో
 కప్రత్యాదేశం ప్రదేశం ప్రదర్శయ(న్న)భగవాన) వాచత || ౨౩ ||
 ప || ప్రతిదినమవదాతైర్బ్రహ్మభిర్బ్రహ్మనిష్ఠైః ప్రశమితభవశ్చదైస్స
 దరంసేవ్యమానైః | బలినియమనశేతోర్వామనశశాసనేస్తి స్థలినియమప
 పజ్ఞాః x ఆతశ్చౌపసగణితకమణ్యజ్ఞప్రత్యయః || భృశాశ్వసోపజ్ఞాః
 భృశాశ్వోపజ్ఞాని భృశాశ్వేనాదౌజ్ఞాతానీత్యథః + ఉపజ్ఞోపకర్మమి
 త్యాదిశాసనపుంసకత్వం || ని || ఉపజ్ఞోపకర్మమాంతాశ్చ తదాదిత్వప్రకాశ
 నైశ్చత్యమరశ్చ || జ్యంభకమాదిద్యేమాంతానిజ్యంభకాదీని అస్త్రాణి-అస్త్ర
 మంత్రానిత్యథః || తాటకామధ్నాతి-హంతీతి తాటకామాధీ తస్మై
 శ్రురామాయ దదౌ-అదాత్, ఉపదిదేశేత్యథః x కమణాయమభి
 ప్రేతిససంప్రదానమితిసంప్రదానత్వాచ్చరూఢీ || తద్గుణసంవిజ్ఞానబ
 హువీహిః || ౨౩ || — తత్రైతి || తత్రవనై విరించిలోకస్య-బ్రహ్మలో
 కస్య, ప్రత్యాదేశం-ప్రత్యాదిశ్యత ఇతి ప్రత్యాదేశ ఇతివిగ్రహః || తం
 బ్రహ్మలోకకల్పమిత్యథః || కంచన-కమపిప్రదేశం, విషయం ప్రదర్శ
 య-నిదర్శయ-అవాచత-ఉక్తవా, భగవానితిపారాధావే మునిరి
 తిశేషః || ౨౪ || — అ || తదేవాహ || ప్రతిదినమితి||అవదాతైః-ప్ర
 న్నేర్నిషయవైరాగ్యసంపన్నతయా నిమలాంతఃకరణైరిత్యథః || అత
 ఏవ బ్రహ్మైవ నిష్ఠా విశ్రాంతిపదంయేషాంతైః అథవా బ్రహ్మణి నిష్ఠానియ
 మాయేషాంతైః నిదిధ్యాసనతత్పరైరిత్యథః || అతఏవశమితాః-శాంతిం
 గమితాః, భవఖదాస్సంసారిక క్లేశాయేషాంతైః తాపత్రయవినిర్మూలైర్వి
 థః || బ్రహ్మభిః-బ్రహ్మషీభిః, బ్రహ్మనిష్ఠేమహాద్భుతిపాతే మహా
 ద్భిమహానుభావైః ఋషిభిరిత్యథః || ప్రతిదినం-నిరంతరమితియావత్
 x అవ్యయంవిభక్తిత్యాదినావీప్సాయామవ్యయాభావసమానః || సాదరం
 నస్మేహం, సేవ్యమానే-అధిష్ఠీయమానై, అస్మిన్నాననై-పుణ్యరణ్యై, వా
 మనో-బ్రహ్మచారి, ఉపేంద్రతయావర్తిణామాయానఋర్విష్ణుః బలైర్వై

రస్సన్నస్త్రిహ్నాచారీచచార ॥ ౮౪ ॥ అపహృతవిబుధారైర్వామనస్యాజమూ
తైఃరఖిలభువనభిక్షోరాశ్రమానాకహానాం । తతిరియమతిసీలావ్యాప్తది
గ్వాప్రససీమా స్వయమపిపరిమాతుం లోక మభ్యుద్యతే ॥ ౮౫ ॥

రోచనెర్నియమనపేతాః బలిబంధనాథకమిత్యథః × పశ్యేషాతుప్య
యోగఇతిపశ్యే, ఇష్టదేవతాపూజాపహారాలయః శౌచసంతృప్తపస్సాన్వి
ధ్యాద్యేశ్వరప్రీణనాని నియమాః తత్పరస్తదాసక్తస్స చచార బహ్మచ
ర్యనిష్ఠాపారతంత్ర్యేణ ప్రావతతతేత్యథః ॥ ౮౬ ॥ బలిఃపూజోఽహారేచ
కరేదైత్యాంతరేపినఇతి నానాథకత్వమాలా ॥ ఏతదాదిష్టోకశ్రయం
మాలిసీవృత్తం ॥ ౮౭ ॥ — అపహృతేతి ॥ అపహృతా-నిరస్తా, విబుధా
నామింద్రాదిబృందారకాణామూర్తిః పీడాయేనతస్య ॥ ౮౮ ॥ ఆర్తిపీడా
ధనుష్కోట్యరిత్యమరః ॥ సహాయతఇత్యజోవిష్ణుః × అశ్వేభ్యోపి దృ
శ్యతఇతిఉప్రత్యయః ॥ తన్మా లేః-త్రివిష్టవ్వతారస్యేత్యథః ॥ (వా
మనవ్యాజమూలైరితిపాఠే వామనఇతివ్యాజః కపటో యస్యాస్తాదృశీ
మూర్తిర్యస్యేతిబహువ్రీహి గర్భితబహువ్రీహిః-విష్టోరిత్యథః । విశేషణ
మాత్రప్రయోగో విశేష్యప్రతిపత్తావితివామనః) అఖిలభువనభిక్షోః-
పాదత్రయపరిమితధూతలయాచ్ఛాపదేశేన త్రిభువనభిక్షాతత్పరస్యేత్యర్థః
+ సనాశంసభిక్షుడః । వామనస్యాశ్రమే-తపోవనె, యే అనాకహా-వృ
క్షాః, అనసః శకటస్యాకంఠింఘ్నతీత్యనాకహాఇతివిగ్రహః ॥ ౮౯ ॥ ఆ
నాకహాశకటస్సాలిఇత్యమరః ॥ లేషామియంపరిదృశ్యమానా అతిసీలాఅ
త్యంతశ్శామలాకారా, తథావ్యాప్తా-ఆవృతాః దిగోన్వృవసీమాః-ఽశాం
వ్యోమ్నశ్చసీమాః, పర్యంతభువాయయాసా॥ ఆక్రాంతదిక్షు భోతరా
శిత్యైనాతిసమున్నతేత్యథః ॥ ౯౦ ॥ సీమసీమే (స్త్రి)యాముభే ఇత్యమ
రః ॥ నాంతపాఠేపి × మనఇతినిషేధాన్నజీవ ॥ ఇదంచవిశేషణద్వయం
విభక్తిపరిణామేన వామనేపియోజ్యం ॥ తతిః-శ్రేణిః, స్వయమపిలొకం
త్రిభువనమిత్యథః ॥ జాతాపేకవచనం పరిమాతుమియత్రావధారణావ

ఇతి వివిధరసాభిఃకౌశిక వ్యాహృతాభిశ్చక్రితిపథమధురాభిఃపాదనీభిఃక
థాభిః| గళితగహనకృచ్ఛ్రం గచ్ఛతాదాశరథోస్సమకుచదివసద్యస్తా
దృశంమాగౌదేఘ్యం| ౮౬ || గ|| తత్సద్ధాశ్రమంప్రవిశ్య విశ్వామిత్ర
స్సత్రమారభత || ౮౭ || తదనంతరమంతరిక్షాంతరాశాదాపతంతమంతకా
నీకభయానకం పలాశగణమవలోక్యపలాయమానాఃకరతలగళితసమిత్కు

రిచ్ఛేత్తుం అభ్యుద్యతా-సముద్యక్తైవప్రతిభాతి వశ్యేతిశేషః * సంచగౌ
జా దోషగుణాభవంతీతి న్యాచేన త్రిభువనపరిమాతుస్తత్రభవతోవామన
స్యసహవాసవశాత్ తద్యత్స్వయమపి తథా కర్తుముద్యక్తేనప్రతీయత
ఇత్యర్థః అత్రోన్నత్యగుణనిమిత్తా అభ్యుద్యతత్వజాతిన్వరూపాశ్చే
క్షావ్యంజకసద్భావాదావచ్యా || ౮౬ || — ఇతీతి | ఇత్యనైనప్రకారే
ణ వివిధాః-బహుప్రకారాః, రసాఆస్వాదాయాసాంతాస్తథోక్తాస్తాభిః
శ్రుతీనాంపంథాఃశ్రుతిపథః + ఋక్పరిత్యాదినానమాసాంతః తస్య మ
ధురాభిః శ్రవణానందకరీభిరిత్యర్థః || పాదనీభిః-పక్షిత్రాభిః, కౌశిక
వ్యాహృతాభిః-విశ్వామిత్రకథితాభిః, కథాభిరుపాఖ్యానైహేతాభిః ||
+ చింతిపూజకధికుంభిచర్చశ్చేత్యజ్ఞప్రత్యయః || గళితమవగతంగహన
కృచ్ఛ్రం శాననసంచారజనితకష్టంయస్తి౯క మణితద్యథాభవతితథా || ౮౭ ||
సాత్రక్ష్మంకృచ్ఛ్రమాభీలమిత్యమరః || గచ్ఛతోః దాశరథ్యోః రామ
లక్ష్మణయోః, తాదృశం-తథావిధం, అత్యధికమిత్యర్థః || x త్యదాదిషు
దృశానాలోచనేకజ్జేతకజ్జేప్రత్యయః || ఆసర్వనామ్న ఇత్యాత్వంమా
గౌదేఘ్యం-మాగాయామః, సద్యస్సమకుచదివసంకోచమగమదివె
త్సుత్ప్రేక్షా || విశ్వామిత్రకథితమధురతరకథాశ్రవణకౌతూహలపారవ
శ్యాద్భవీయానపి మాగౌనెదీయానివప్రత్యభాదిత్యర్థః || ౮౭ || —||
తత ఇతి || తతస్తదనంతరం విశ్వామిత్రః సిద్ధాశ్రమం-నిజతపోవనం-ప్ర
విశ్య, సత్రమారభత-కృతుదీక్షితాభూదిత్యర్థః || ౮౮ || — తదనంత
రమితి || తదనంతరం-సత్రప్రారంభానంతరం, అంతరిక్షాంతరాశాన్నభా

శాశికునందనాం తేవాసిసస్ససంభ్రమమభిలషితాహవాయరాఘవాయ
 న్యవేదయత్ ॥ ౮౯ ॥ ప ॥ హృత్వా ద్రేశ్శిఖరాణితానిపరితః క్షిప్తావహాసితావ
 క్రిధా కృత్వాహస్తవిఘట్టనంతత ఇతస్సితావ నటితావ ముహుః । సిక్తావ
 త్తామస్సజాస్రజాం క్రకృతయాబద్ధావకచా ౯ ఖచరాస్తద్ధావగ్నేససదృశా
 వివరాదాపతంతముపసర్వంతం అంతకానీకభయానకం యమకికరసేనా
 భయంకరం, పలాశానాం-సుబాహుమారీచాదిరాక్షసానాం, గణం - స
 మూహమవలోక్య-దృష్టావ, పలాయమానాః-ప్రద్రవమాణాః, అలవీనక
 రతలేభ్యోగశితం-స్రస్తం, సమిత్కుశం-సమిధః కుశాద ర్భాశ్చ యజ్ఞే
 యా యెషాంతేతథోక్తాః ॥ ౯౦ ॥ అస్త్రీకుశంకుభోదర్భఇత్యమరః + జా
 తిరప్రాణినామితి ద్వంద్వైకవద్భావేఽహువీహేః । కుశినందనాంతేవాసి
 నో విశ్వామిత్రశిష్యః ॥ అంతేనమీపేదసంతీత్యంతేవాసినః ॥ ౯౧ ॥ ఛా
 త్రాంతేవాసినాశిష్యఇత్యమరః + శయవాసవాసిష్యకాలాదిత్యలుక్
 అభిలషితాహవాయ-సమగ్రాత్సుకాయేత్యధః ॥ రాఘవాయ-ఋరా
 మాయ, ససంభ్రమం-సోద్యేగం, న్యవేదయత్-వ్యజ్ఞిష్ణవత్ ॥ ౮౯ ॥—
 అ ॥ నివేదనప్రకారమేవాహ ॥ హృత్వేతి ॥ అద్రేశ్శిఖరాణి-గిరిశృంగా
 ణి, హృత్వా-ఆనీయ, తానిశిఖరాణి పరితః క్షిప్తావ-సమంతాద్వికీర్ణ, త
 థా హాసితావ-అట్టహాసంకృత్వా, క్రిధా-కోరోధేన, ని ॥ కోపకోధామ
 ష్కోషప్రతిఘాటంగ్రధాస్త్రీయామిత్యమరః ॥ హస్తవిఘట్టనం-క
 రతలాస్ఫానంకృత్వా, తత ఇతః క్షిప్తావ సమంతాద్వాన్త్యేత్యధః, ము
 హుః నటితావ పునఃపునరుత్సాహనాట్యంకృత్వా త్తాం-మేదినిమస్సజార
 కైస, సిక్తావ-ఆస్లావ్య, ని ॥ త్తావనిమేదినిమహి । రుధిరెస్సగ్లోహితా
 స్సరక్తక్షతజకౌశితమితిచామరః ॥ తథా ఆంత్రకృతయాస్రజా-ఆంత్రని
 మితయామాలయా, కచా-శిరోరహా, బద్ధావ-సంగ్రాహ్య, తథాగ్నే
 ససదృశా-అగ్నిజావలాకల్పయా దృశా నిజదృష్ట్యా, ఖచరంతీతిఖేచరాః-
 అంతరిక్షచారిణశ్చరణాదయః + తత్పురుషేకృతిబహుళమిత్యలుక్ తా

దృశానిశిచరాదుంధంతిరంధ్రంబివః ॥ ౯౦ ॥ ఇతి ॥ సంకాంతవణాంతర
 గాధిసూనోస్సంపర్కపుణ్యాదివరామభద్రః । తాత్రక్రమాత్పిష్పలదం
 చద్ధావ-సంతాప్య, నిశిచరా-రాక్షసాః, దివారంధ్రం-నభౌంతరాళం, రు
 స్థంత్యా వృణ్వంతి-ఆచ్ఛాదయంతీత్యర్థః ॥ ఇతి ఏవం న్యవేదయన్నితి
 పూర్వేణసంబంధః ॥ శామూలవిక్రీడితంవృత్తం ॥ ౯౦ ॥ — అ ॥ త
 తః కింజాతమిత్యతఃపా ॥ సంకాంతైతి ॥ x క్షణహింసాయామితిధా
 తాః సంపదాదితాన్విత్ ॥ గమ్యాదీనామితవక్తవాత్ అనునాసిక
 లోపే తుగాగమేచక్షుదితిహంసిద్ధం క్షతౌనాశాత్త్రాయతఇతిక్షత్రం
 క్షత్రవణః + సుపీతియోగవిభాగాత్కృప్యత్యయః ॥ తస్యసంబంధీతా
 త్రః తస్మాత్కృమాత్ క్షత్రియకులాచారక్రమాదిత్యర్థః ॥ పిష్పలదండ
 యోగ్యః-అశ్వత్థదండధారణార్హః, ఉపనయననమయేతథావిధివిహితత్వా
 దితిభావః ॥ ౯౧ ॥ పిష్పలఃకుంజరాశనః । అశ్వత్థఇత్యమరః ॥ రామభ
 ద్రః-ఊరామః, అన్యోవణఃవణాంతరం, ౯౧ ॥ అంతరమవకాశావధి
 పరిధానాంతధిభేదతాదధ్యుత్తమరః ॥ x సుప్సుపేతిసమానః ॥ స
 జ్జాగ్రంతం తపోబలాత్సంప్రాప్తం వణాంతరం బ్రాహ్మణ్యంయస్యసత
 త్తోక్తః ॥ తస్య గాధిసూనోగాధిరాజనందనస్య, విశ్వామిత్రస్య, సం
 పర్కేణ-సహవాసేన, యత్పుణ్యం-సుకృతం తస్మాదివేతి హేతూత్పై
 య ॥ పలాశదండే-కింశుకదండధారణే, ఆదృతః-ఆదరవాత్, పాణిర్వస్య
 సతతోక్తః । బ్రాహ్మణస్య పలాశదండధారణవిధానాత్ * తస్యచ సంస
 గజా దోషగుణాభవంతీత్యామేన సంభావితత్వాచ్ఛేతిభావః ॥ తథా
 పలం మాంసమత్సంతీతిపలాశాః-మారీచాదిరాక్షసాః, తేహిందండే-శిక్ష
 ణే, ఆదృతపాణిర్వస్యగ్రహస్త్రాసీత్ ॥ విశ్వామిత్రశిష్యవాక్యాకణానా
 నంతరమేవ రాక్షసశిక్షణవ్యగ్రాభూదిత్యర్థః ॥ ఆదృతపాణిర్వస్యయ
 ద్యపి పాణేరచేతనస్య ఆదృతత్వం చేతనధర్మోపయుజ్యతే ॥ తథాపితద్య
 తా ఊరామేణ సహభేదాధ్యవసాయాదౌపచారికఇత్యవగంతవ్యం ॥

డయోగ్యః పలాశదండాదృతపాణిరాసీత్ || ౯౧ || మారీచనీచమతిరాహు
 వమారచయ్య క్షిప్తః క్షణేనరఘునాయకసాయకేన | మధ్యేపయోనినిభయేన
 సను తేషాందండాః పాలాశోబ్రాహ్మణస్యాదుంబరః క్షత్రియస్యజ్వల్యా
 పి వైశ్యస్యేతి గృహ్యప్రకారేణ క్షత్రియస్యాదుంబరడండవిధానాత్ ||
 అత్ర పిష్పలడండయోగ్యఇతివక్తుం కథముపయక్తమితిచేత్ | సత్యం పా
 లాశవిల్వయోడండౌ బ్రాహ్మణస్య స్యగ్రాధకలదళయోః క్షత్రియస్య
 పీలూదుంబరయోర్విశిష్టత్యాదస్త్యన్సారాత్ పిష్పలడండయోగ్యత్వ
 కథనం నవిరుధ్యత ఇత్యలమతిప్రసంగేన || అత్ర పిష్పలడండయోగ్యాపి
 పలాశదండాదృతపాణిత్వాసాతతావిరోధస్య రాక్షసశిక్షణవరతయా
 పరిహృతత్వాద్విరోధాధానాలంకారః * ఆధానత్వేవిరోధస్య విరోధా
 ధాన ఇవ్యత ఇతిలక్షణాత్ || సచాక్రొత్ప్రేక్షానుప్రాణితఇతిసంకరః || ఉ
 పజాతివృత్తం || ౯౧ || — మారీచేతి || మారీచఇతినీచమతిరపశదబుద్ధిః
 రాక్షసః, మహాత్మనా-జగదేకవీరేణ, (౧) రామేణనహ యోద్ధుంసశక్య
 త ఇతినమ్యగుర్భ్యభావాన్నిచమతిత్వమవగంతవ్యం | ఆహూయంతేతత్ర
 వొస్తిన్నిత్యాహవః యద్ధం + ఆజీయుద్ధఇతిహ్వయతేరాజ్ పూర్వాద
 పృత్యయే సంప్రసారణం || ౯౧ || ఆహవస్సంగరయోగఇతివిశ్వః || తం
 ఆరచయ్య-కృత్వా, x ల్యపిలఘుపూర్వాదిత్యయాదేశః || రఘునాయక
 స్యసాయకేన-వాయవ్యాస్త్రేణ, క్షణేన-క్షణమాలేఖ, x విభక్తిప్రతి
 రూపకమవ్యయమేతత్ (వస్తుతః కార్యమాత్మంప్రతి కాలస్యచేతుత్వా
 ద్దేతాత్మతీయా) క్షిప్తః-పీరితస్సక్, శుష్క-పణ-వదిత్యధః | మధ్యేపయో
 నిని - పయోనిధేమధ్యే + పారేమధ్యే షష్ట్యావేత్యవ్యయాభావః || త
 త్సన్నియోగాదేవారాంతత్వం మధ్యశబ్దస్య | ఇయేన ప్రకాశనంచారేపు
 షః ప్రహరేవతిభీత్యా నిమగ్నమూర్తిజలంతర్నితశరీరస్సక్ జలమా
 నుషాజ్జలజనితమానుషవేషాన్నిర్వశేషమవిశేషం తత్రాల్పమిత్యధః | వే
 షం భూమికాం పుషోష-పాషితవాన్, తదవజ్జలధిమధ్యే నిమజ్జ్యాతిష్ఠతి

నిమగ్నమూర్తిర్వైషం పుష్పజలమానుషనిర్విశేషం ॥ ౯౨ ॥ సుబాహు
రాహువొన్నత్తకృత్తకాకుత్స్థపత్రిణా । మునీనామనభిప్రేతః ప్రేతనా
థాతిథిఃకృతః ॥ ౯౩ ॥ వంశస్పృశాహృదయహరిఫలాన్నితేనరామేరితేనస
హసాసహసాయకేన । స్నేహాద్విలైననిరగాఽనురాగిణీవ ప్రాణావలి
త్యధః ॥ వసంతతిలకావృతం ॥ ౯౪ ॥ — సుబాహురితి ॥ మునీనా
మనభిప్రేతః-అసమృతః, ఆహువొన్నత్త-యద్ధోన్నతః, సుబాహుర్నా
మరాక్షసః కాకుత్స్థపత్రిణా-త్రిరామబాణేన, ని ॥ పత్రిణాశరపక్షణా
విత్త్యమరః ॥ కాకుత్స్థశబ్దోవ్యాఖ్యాతః ॥ కృత్తః-శిన్నస్నక్, ×కృతీచే
దనఇతిథాతాఽకమఃకీర్తః॥ ప్రేతనాథాతిథిరంతకస్యాగస్తకబంధుఃకృతః
మారితవత్సర్గః॥ ప్రేతనాథాతిథీకృతఇతి చవ్యంతపాచేష్యయమేవాథః
౯౩ ॥ — వంశేతి ॥ వంశస్పృశా-వెణుసంభవేన, సత్కులవ్రనూతే
నచ ॥ ని ॥ వంశఃపృష్ఠాఽఽదేహోధ్వజా కాప్రేరేఖాకులెగుణఇతివిశ్వః +
స్పృశోనుదకేక్వీత్ ॥ హృదయహరిఫలాన్నితేన-ఉరోవిదళనకారిబాణా
గ్రియంతేన, మనోహరలాభసమృద్ధేనచ ॥ ని ॥ హృదయంమానసోరసాః
ఫలంబాణాగ్రిలాభయోరిత్యుభయత్రాపివిశ్వప్రకాశః ॥ స్నేహాద్విలై
న-తైలాదిస్నేహద్రవ్యపరిలేపితేన, సాహదృపరిపూజానచ ॥ ని ॥ స్నే
హోఽస్త్రివ్రహ్మార్దమౌరితివైజయంతి ॥ రామేరితేన-త్రిరామప్రయు
క్తేన, రామాభిరిరితేన రత్యధః-పెరితేనచ, సుందరీణాంస్వయమభిల
షణీయేనేత్యధః ॥ ని ॥ సుందరీరమణీరామేశ్వమరః ॥ సాయకేనసహ
బాణేనసాకం, ప్రియానాయకేనైతిచగమ్యతే ॥ శిఖితాశనానాం-రాక్షసా
నాం, ప్రాణావలిః-పంచప్రాణశ్రేణిః, హృదయతః-హృత్ప్రదేశాత్ ×
పంచమ్యాస్తసి ॥ అనురాగిణీ-అనురాగవతీయువతిరితి, సహసా-శేఘ్రం
× స్వరాదిపాదాదవ్యయమితిశాకటాయనః ॥ నిరగాన్నిజగమా, త్రి
రామశరతాశితారాక్షసాస్తత్త్వం ప్రాణాంస్తత్యజరిచ్ఛగః × ఇహో
గాలజీరిలుణిగాదేశః ॥ అత్ర ప్రాణావలినిగమనసాయకనిగమన

హృదయతః పిశితాశనానాం ॥ ౯౪ ॥ అథ నిశిచరమాథాద్వీతక్షతాశవి
 భూమ్న మునిరవభృథకృత్యం విప్రహృద్యం సమాప్య । అపసరజయలత్త్వా
 యోః కార్యకారణయోరసహభావినో స్సహభాషాక్షైః ॥ కార్యకారణ
 పౌర్వాప్యవివర్ణయదూపాతిశయోఽస్తు న్వివశిషీనహా క్తిరలంకారః ॥ స
 హాభావనాస్వయాయత్ర భవేదతిశయోక్తిః । కల్పితౌపమ్యపర్యంతాసా
 సహా క్తిరిహేష్యత ఇతిలక్షణాత్ ॥ సాయకవన్నిజగామేత్యౌపమ్యక
 ల్పనయా కారణగతా శుభావప్రతీతేశ్చమత్కారిరహస్యం । తథాప్ర
 స్తుతసాయకవిశేషణసామ్యాప్రస్తుతప్రాణనాయకప్రతీలెస్సమాసో
 క్తిః ॥ * విశేషణానాంతోర్దేవయత్రప్రస్తుతవర్తనాం । అప్రస్తుతస్య
 గమ్యత్వే సాసమాసోక్తిర్యవచితీలక్షణాత్ ॥ ఇదంచాలంకారద్వయమ
 న్యోన్యనైపెక్ష్యోస్సంస్మృష్టం అనురాగీవేత్త్యపమాసాపెక్షితత్వాత్తయా
 సంకీర్త్యత ఇతి సంక్షేపః ॥ వసంతితిలకాశ్చత్రం ॥ స్నేహాన్వితేనైపాపాంత
 రం ॥ ౯౪ ॥ — అధేతి ॥ అథానంతరం, మునిర్విశ్వామిత్రః, మధ్యత
 రిమాధిః మధనం x భావేసుఖే ॥ నిశిచరాణాం-రాక్షసానాం, మాథా
 త్సంహరణాద్భ్రాంతాః, పీతవైతానవిహ్నునిరస్తయాగీయాంతరాయస్సక్,
 విశ్వహృద్యం-విశ్వజనమనోహరం, లోకద్రోహిరాక్షససంహరణవూర్జ
 కత్వాస్థ్లోకావకారకత్వాచ్చ సకతినంతమిత్యర్థః ॥ అవభృథకృత్యం-
 దీక్షాంతస్నానాదికర్మ, ని ॥ దీక్షాంతోఽవభృథోయజ్ఞఇత్యుపాదాః ॥ స
 మాప్య-కృత్వా, అహ-యద్ధే ॥ ని ॥ సమిత్యాజినమిద్యధకృత్యమపః ॥
 జయలత్త్వా-విజయశ్రియా, సమేతం-సహితం, రామం-శ్రీరామభద్రం,
 యజనే-జనకయజ్ఞే, జనితామూర్తిసాస్త్రయాతత్రావతీకాయైత్యర్థః
 అవ్యాజలత్త్వా-సీశారూపిత్యా, నిజయా శ్రుతేవ్యా, యోక్తం సంఘట
 యితుం అమనుత-అబుద్ధ్యత, యాగాభంజనకేనాహూతోభగవాన్విశ్వా
 మిత్రః తత్ర భనుర్భుగవూర్వకః విష్ణుమూర్తైః-శ్రీరామస్య, సీతారూ
 పలక్షీవివాహోభవిష్యతీతి మహానిశ్చిత్త్య లక్షణానుగతం శ్రీరామం నే

రామమాజౌనమేతం యజనజనితమూర్త్యాయోక్తుమవ్యాజలత్వ్యా ॥౯౫॥

౧ ॥ అథమిథిలాంప్రతి ప్రక్షిప్తకౌశికః కాకుత్స్థసిద్ధిమకథయత్ ॥౯౬॥
పురాఖలు కుశేశయాసనజన్తా కుశాభిధానారాజషీఃకుశాంబప్రముఖై
శ్చతుర్భిః కౌశాంబీమహోదయధర్మారణ్య గిరివృజాఖ్యానాం పురీణాంక
ర్మభిఃపుత్రీబధూవ ॥ ౯౭ ॥ కుశనాభస్తుఘృతాచ్యాంక న్యాశతమజనయ

తుమైచ్ఛదిత్యధః ॥ అత్రైదం విష్ణుపురాణవచనం ॥ * రాఘవత్యైభవ
త్ప్రీతాదుక్తి ణీకృష్ణజన్త ॥ ౧ ॥ అన్యేషుచావతారేషు విష్ణోరేషానపాయినీతి ॥

మాలినీవృత్తం ॥ ౯౫ ॥ — అ ॥ తదను మునిః శ్రీరామంప్రతి నిజ
మంశకథాం కథయితుం ప్రారభతేత్యాహ ॥ అథేతి ॥ అధానంతరం, మి
థిలాం-జనక పగరింప్రతి, ప్రక్షిప్తః-ప్రవృత్తః, కౌశికా-విశ్వామిత్రః,
కాకుత్స్థః-శ్రీరామంప్రతీర్థం-వక్ష్యమాణిత్వా, అకథయదితి ॥ ౯౬ ॥

అ ॥ తదవవివృణోతి ॥ పురతి ॥ పురాఖలు-పూర్వకాల, ఖలుశబ్దః కే

లాధఃకః వాక్యాలంకారేవా ॥ కుశేశయాసనాత్మమలాసనాద్భిర్హ

ణోజన్తయస్యేతి వ్యధికరణబహువ్రీహిః * అవశ్యోబహువ్రీహీన్వయధి

కరణో జన్తాదుస్త్రరపదఇతివామనః ॥ ౧ ॥ శతపత్రంకుశేశయమిత్యమ

రః ॥ కుశాభిధానః-కుశనామా, రాజషీః-రాజాత్రయః, కౌశాంబీమ

హోదయఃధర్మారణ్యంగిరివృజశ్చేత్యాఖ్యానానాం తానాం పురీణాం-ప

త్తనానాం, కర్మభిః ఉద్దేశకృమేనైవ నిర్మాతృభిః కుశాంబః ప్రము

ఖఆద్యాయేషాంతైః కుశాంబకుశనాభాధూతారజసవసునామభిశ్చతు

ర్భిః కుమారైః పుత్రీ-పుత్రీవాన్భధూవ ॥ కుశాంబాదీన్ చతురఃపుత్రా

న్తహపౌరుషశాలినోజనయామాసేత్యధః ॥ తత్ర కుశాంబేన నిస్సృతా

కౌశాంబీత్యన్వధకసంజ్ఞా x తేననిర్వృత్తమిత్యేత * టిడ్డాణశీత్యాదినా

జీవే ॥ అన్యత్పురత్రయమైచ్ఛికనామాంకితమిత్యన్వగంతవ్యం ॥౯౭॥ —

తత్ర స్వపితామహస్య కుశనాభస్య పృతాంతమాహ ॥ కుశనాభఇతి ॥

కుశనాభస్తు అవధారణార్థకస్తుశబ్దః ॥ ఘృతాచ్యామస్సరసి కన్యాశతం

త్ ॥ ౯౦ ॥ కన్యాస్తాస్సన్నద్ధయావనాః కామయమానః పవమానః ప్ర
త్యాఖ్యానాత్ప్రత్యాపన్నమన్యరాసామవయవేష్వనార్జవమతనుత్స
అథ విదితవృత్తాంతేన కుశనాభేన క్షమామేవ ప్రతిక్రియాం మన్యమాన
న చూళిసూనవే సామదేయాయ రాజ్ఞేబ్రహ్మదత్తాయప్రదత్తాస్తాఃప్రకృ
తిస్తాబధూవుః ॥ ౧౦౦ ॥ పునరపి కుశనాభస్తుపుత్రీయౌపితుఃప్రసాదాద
శతసంఖ్యాకాఃకన్యకాః- అజనయల్-ఉత్పాదయామాస ॥ ౯౯ ॥ కన్యా
ఇతి॥ సన్నద్ధయావనాస్సంపూర్ణతారణ్యాః, తాఃకన్యాఃకన్యకాః, కామ
యమానః-అభిలషమాణః, ఉద్యానవిహారసమయఋతిభావః॥ పవమానా-
వాయుః, ప్రత్యాఖ్యానాల్-వయం పిత్రిధీనాఃతమభ్యర్థయేతి పరిహ
రాద్దేహీః ప్రత్యాపన్నమన్యరుత్పన్నకొధస్సక, ౧ ॥ మన్యదేన్య
క్రతౌక్రుధీత్యమరః ॥ ఆసాం-కుశనాభకన్యకానాం, అవయవేషు అనార్జ
వం-కొటిల్యమతనుత ॥ వక్రపాణిపాదాస్తాశ్చకారత్యధః ॥ తథాత్రి
రామాయణై ॥ * తాసాంతద్వచనంశ్చౌత్వా వాయుఃపరమకొపనః । ప్ర
విశ్వసర్వగాత్రాణి బభంజభగవాన్ప్రభురితి ॥ ౯౯ ॥ — అథతి ॥ అ
థానంతరం విదితా-విజ్ఞాతా, వృత్తాంతః - కన్యకాంగవైకల్యాపాదన
రూపా యేన లేన, తథా క్షమాం-క్షాంతిమేవ, నతుకొధమిత్యేవకారా
ధః ॥ ౧ ॥ క్షితిక్షాంత్యోక్షమేత్యమరః ॥ ప్రతిక్రియాం మన్యమాన
న క్షమేవాత్మోచితా నతు కొధఇతితూష్ణీంభూతేనేత్యధః ॥ తేన కు
శనాభేన చూళిసూనవే-చూళినామకమునిపుత్రాయ, సామదేయాయ-
సోమదాఖ్యగంధర్వాంగనాసంభూతాయ, చూళినాసోమదాయాముత్పా
దితాయేత్యధః x స్త్రీభ్యోధగితిథక్ ॥ బ్రహ్మదత్తాయ-బ్రహ్మదత్తనా
మై, రాజ్ఞేప్రదత్తాః-భార్యాత్వేనప్రతిపాదితాస్సత్యః, తాః కన్యాః ప్ర
కృతిస్థాః-తత్ప్రభావాద్యథాపూర్వరూపాబధూవుః ॥ ౧౦౦ ॥ — పునరి
తి ॥ కుశనాభస్తు పునర్బుయోపి పుత్రీయౌ-పుత్రీమాత్మనఇచ్ఛ, ఆ
నృణ్యాథమితిభావః + సుపఆత్మనఃకన్యచ్ ॥ పితుః-కుశస్వరాజ్ఞః, ప్ర

గాధనత్వాత్ గాధినంజ్ఞానస్తత్తాతపాదానుదపాదయత్ || ౧౦౦ || ఇట్టిం
దాశరథిః కౌశికోత్పత్తికథానిశమననిరాయామయామినీ యామానుబం
ధోబంధూకస్తబకబంధురణ సంధ్యా రాగణ ప్రాచీముఖశోణీకృతే శో
ణాభిధానం దధాననదే ప్రవతీతప్రత్యూషకృత్యః కృతనియమేనముని
నాసహ గంగాముపతిష్ఠమానెన పథాప్రాతిష్ఠత || ౧౦౧ ||

సాదాదనుగ్రహత్, అగాధనత్వానధికబలాత్, గాధినంజ్ఞాతనామ
కాత్, అస్తత్తాతపాదాత్ అస్తత్త్వితరమిత్యధః || ఉదపాదయసుశ్వా
వితవాత్ || ౧ || తాతస్తుజనకః పితృమరః || తాతపాదానితి బహువచ
నం పూజార్థం శౌడపాదానివత్ || ౧౦౦ || — || ఇత్థమితి || ఇత్థమ
నెనప్రకారేణ, దాశరథిః-త్రిరామః, కౌశికోత్పత్తికథాయాః-విశ్వా
మిత్రోదయోపాఖ్యానస్య, నిశమనెనాకణనెన, నిరాయామః-ఆయా
మరహితః, అదీక్షుః ఇతియావత్ || యామిన్యాః-నిశాయాః, యామాను
బంధః-ప్రహరాన్యత్రిన్యస్సతధోక్తః || కథాశ్రవణజనితకౌతూహలపా
రవశ్యాత్సంకుచితవత్ప్రతీయమానత్రియామిత్యధః || ౧ || ద్వాయామ
ప్రహరానమావిత్యమరః || తథా బంధూకస్తబకవత్-బంధూకపుష్ప
గుచ్ఛవత్, బంధురం-మనోజ్ఞం || ౧ || బంధూకౌబంధుజీవకఇత్యమరః ||
తెనసంధ్యా రాగణ ప్రాతస్సంధ్యా రుణిమ్నా, ప్రాచీముఖ-పూర్వదిగ్భా
గే, శోణీకృతే-అనురంజితే, న్యసావణ్యమాపాదితైస్సతీత్యధః || అ
భూతతద్భావేద్విః * అన్య చావతితాకారః శౌణిత్యభిధానం నామ ద
ధానే-ధారయతి * దధాతేకతరిశాసన్ || స-ప్రత్యక్సితసి, శో
ణాభిపుణ్యప్రవాహజలే ఇత్యధః || ప్రాక్సితసానద్యః ప్రత్యక్సీ
తసానదాః నమదాంవినేత్యాచుః || ౧ || శౌణస్తంభపాదపి | న
దేశ్వరక్తురగెరాగిత్యభిధానాత్ || ప్రవతీతప్రత్యూషకృత్యః-
విహితప్రాతన్నానసంధ్యావందనాదినిత్యకమతంత్రస్య, కృతనియమే
న-విరచితానుష్ఠానేన, మునినాసహ-విశ్వామిత్రేణసాకం, ౧ || సాకం

ప || ఆజానపావనక్షీరాంవృషానందవిధాయినీమ్ ! శ్శ్రుతి ప్రణయినీం
 త్రామంసహేత్యమరః || గంగాంభాగీరథీంఉపతిస్తమానెనలనుసరతా
 పథా గంగాప్రాసకమాగౌణత్యర్థః x ఉపార్దైఃపూజేత్యాదినాశా
 నమ్ || ప్రాతిష్ఠత-ప్రావతత, * సమవప్రవిభ్యస్థనిఇత్యాత్త నేప
 దం || పథేర్యత్ర తృతీయావిధానె ప్రకృత్యాదిభ్యఉపసంఖ్యానాత్తృతీ
 యోపపత్తిః || సమేనధావతీతివత్తత్రాపిచధఃకరణత్వస్య ప్రతీయ
 మాసత్వాత్కత్వకరణయోరెవతృతీయేతిభాష్యకారః || యథాహకాలి
 దానః || దక్షిణానప్రవృత్తాఇతి || బంధూకస్తబకబంధురణైత్యత్ర ఉప
 మా | శోక్త్యైత్యత్యనదస్య స్వనైఃపల్యం విహాయ సంధ్యా రాగ
 గృహణోక్తైస్తద్భూతాలంకారః || తస్మాదస్యవిగూఢత్యాగాదన్యోత్కృష్టగు
 ణాహృతిరితిలక్షణాత్ || ౧౦౨ || — ఆజానెతి || సోయంత్రిరామః ఆ
 జానపావనం-స్వభావశుద్ధ, క్షీరం-నీరంయస్యాస్తాం శుద్ధంభాగవతస్యా
 న్నం శుద్ధభాగీరథీజలమితివచనాదితిభావః || ఆజానశబ్దః స్వభావే
 రూఢః || ని || సహజంనిజమాజానమితికోశాత్ || అథవా జనానాం
 మూహోహనం + తస్యసమూహాఇత్యేవ || ఆసమంతాఽర్చహిరభ్యంతరే
 చేత్యర్థః || జానం-జనసమూహం, పావయతి స్నానపానాభ్యాంపవిత్రీ
 కరోతీతి ఆజానపావనం, క్షీరంయస్యాస్తాంతథోక్తాం || ని || క్షీరంస్యా
 న్నిరదుగ్ధమౌరితిరత్నమాలా || వృషైర్యమనియమాదిభిర్భక్ష్యమైర్యఆనం
 దః తం విదధాతీతివృషానందవిధాయినీం || తీర్థవిశేషస్నాననియమాది
 కమణాంనిశ్చేయసహేతుత్వేనశాస్త్ర ప్రసిద్ధేః || బ్రహ్మనష్టకరీమిత్యర్థః
 యద్వా వృషాణాం ధర్మాణాం ఆనందముల్లాసంవిదధాతీతితథోక్తాంధ
 ర్మాభివృద్ధికరీమిత్యేవ || అథవా వృషాణాం ఆనందంచ విదధాతీతి త
 థోక్తాం సమస్తధర్మనిర్వహణద్వారా నిరతిశయానందానుసంధాయినీ
 మిత్యేవ || ని || వృషస్సాన్యద్వాసవేధరై సారథయేచశుక్లజైః పుంరా
 శిభేదయోశ్శృంగ్యాంమూషికశ్రేష్ఠయోరపీతి విశ్వః || సుకృతే వృష

సాయమాపగామాపగామివ || ౧౦౩ ||

భేష్టపితృమరశ్చ || శృతిప్రణయినీ-శృతిపరిచితాం, వేదప్రతిపా
ద్యామిత్యధః * సితాసితే సరితౌ యత్ర సంగతే ఇత్యాదిశృతిప్ర
సిద్ధత్వాదితిభావః || ౧ || ప్రణయస్సాన్యత్పరిచయే యాచ్ఛాయాం సౌ
హృదేపిచేతియాదవః || అథవా తరంగసంగతఘమఘమధ్వనిభిః
కోత్రానందకరీమిత్యధః || ౧ || శృతిః క్రొత్తే తథామ్నాయే
వారాయాంకోత్పక్తర్తణీతి విశ్వః || అపాంసమూహః ఆపం + సమూ
హః థే-ఽణ్ || తేన గచ్ఛతీత్యాపగా + అన్యేషష్విపి దృశ్యత ఇతి ఉప్ర
త్యయః ఉపపదసమాసః || తాం భాగీరథీం లక్షణయా తత్కూలమి
త్యధః || ఆప-ప్రాప, కథమివస్థితాం గాం ధేనుమివస్థితాం ధేనుం
కీదృగ్విధాం ఆజానపావనమాజన్త శుద్ధం క్షీరం దుద్ధం యస్యాస్తాం వృ
షస్య-వృషభస్య ఆనందం విదధాతి రతిప్రదత్వాదితి తథోక్తాం || శృతి
ప్రణయినీ-శృతిసఖిం, తత్కూలమిత్యధః * చత్వారిశృంగా ఇతి
శృత్యా వెదవాచౌ ధేనుత్వేన నిరూపితత్వాదితిభావః || తథా గాం
కామధేనుమివస్థితాం కీదృశీం కామధేనుం ఆజానపావనక్షీరామితి స
మానం || వృష్టశ్శక్రస్య || ౧ || వాసవౌ వృత్రహౌ వృషేత్యమరః || ఆ
నందం విదధాతి వాంఛితార్థవౌద్ధృత్వాదితి తథోక్తాం || శృతిప్రణయి
నీ * స్వగే-లోకే కామధుగ్భవతీత్యాదిశృతిభిరుదాహరణీయామిత్య
ధః || తథా గాం భువమివస్థితాం కీదృశీం భువం ఆజానపావనక్షీ
రాం సకలపుణ్యతీర్థాధారభూతామిత్యధః || యద్వా ఆజానపా
వనాని స్వతః పవిత్రాణి క్షీరాణి క్షీరత్వేన పరిణతాని రత్నమహౌ
షధిప్రభృతివస్తూని యస్యాస్తాం * తాః క్షీరపరిణామినీరితివిష్ణుపురా
ణాత్ || పూర్వం గోరూపధారిణ్యాస్తస్యాస్తథా దుద్ధత్వాదితిభావః
అత్రాథే ప్రమాణం స్మాయతే * దుద్ధాపునర్దివ్యైర్వసుంధరా
నః శూనరీష గానంతి రతా నివివిదానిచ | వత్రశ్చ హేమవనానా

X || అథ భాగీరథీకథాం శ్రోతుకామాయరామాయ భగవాన్విజయభా
 సీద్ధోద్ధామేదుర్మహాగిరిరితి రత్నైషధిప్రభృతీనామాజానపావనత్వం
 స్తుతిసిద్ధం ద్రష్టవ్యం । కామవషిత్వాద్విద్యయోవిష్టుః * తేజోవృషా
 ద్యుతిధరస్సర్వశస్త్రభృతాంవరణతినహస్సనామస్త్రాస్త్రైః ॥ తస్యానందం
 విదధాతిపత్నీ త్వేనేతి తథోక్తామ్ * విష్ణుపత్నీం మహీం దేవీమితిశ్రుతైః
 శ్రుతిప్రణయినీం * మేదినీదేవీనసుంధరేత్వాది శ్రుతిప్రతిపాద్యామి
 త్యథః ॥ తథా గాం భారతీమివస్థితాం కీదృశీం భారతీం ఆజన్త శుద్ధ
 త్వాదాజానపావనా క్షీరసవణత్వాత్ క్షీరా అగ్నిర్దాణవకఞ్ఞత్వాది
 వద్రాణాయం ప్రయోగః ॥ అథనా క్షీరం క్షీరసావణ్యమస్యాఅస్తీ
 తిక్షితా + అర్చితద్యచ్ఛ్రుతియః ॥ ఆజానపావనాచ సాక్షీరాచతాం
 + స్త్రియాఃపుంవదిత్వాదినా ఆజానపావనశబ్దస్య పుంవద్భావః సు
 రశ్రేష్ఠత్వాద్ధర్మస్వరూపత్వాద్వావృషోబ్రహ్మ సస్యానందం విదధాతి
 పత్నీ త్వేనేతితథోక్తాం * విరించపత్నీకమలాసనస్థితా సరస్వతీసృత్య
 తువాచిమేన దెత్వాదివచనాదితిభావః ॥ శ్రుతిప్రణయినీం శ్రుతీతుస్య
 పలక్షామ్ । శ్రుతిస్త్వతీతిహాసపురాణాగమాదిరూపేణ పరిణతామి
 త్యథః ॥ ౧॥ గౌర్నాదిత్యైః ఒలీవదేకకృతుభేదవీధిభేదయోః ॥ స్త్రీ
 తుస్యాద్విభాజత్యాం భూమాచసురభావపీతికేశవః ॥ తదేవముపమా
 నేమాపమేయేచ అథాపంచకవాచనాత్ ॥ అథాపంచకవాచ్యవిష
 యశ్చిత్రభేదః అత్ర శ్లేషస్య శుద్ధవిషయతాయాఅనుభవేన సర్వాలం
 కారబాధకత్వాదుపమాప్రతిభోక్తాపితః ప్రకృతాప్రకృతశ్లేషోయమి
 త్యలంకారసర్వస్వకారః ॥ ఏమచ పూణోపమాయానిర్విషయత్వ
 ప్రసంగాత్ శ్లేషప్రతిభోక్తాపి లేయముపమైవేత్యన్వే ॥ ౧౦౨ ॥ —
 అథేతి ॥ అథాసంతరం భాగీరథీకథాం మందాకిన్యపాఖ్యానం శ్రో
 తుమాకణితుం కామోభిలాషోయస్యతస్తే + తుంకామమనసోరపీతి
 తుమునోమకారలూపః ॥ త్విరామాయ భగవాన్ * ఉత్పత్తించవి

షత || ౧౦౪ || ప || పురామనోఽమానామ సుమేరోగభవత్సుతా | గృహమేధీతయైవాసీచ్ఛక్రపతీఽథరాభృతామ్ || ౧౦౫ || కన్యాదన్వయమముష్యాసీదెకామందాకినీచయోః | అన్యా భగవతీ సాక్షాచ్ఛంద్యనాశంచ భూతానామాగతింగతిమ్ | వేత్తివిద్యామవిద్యాంచ సవాచ్యోభగవానిత్యుక్తలక్షణో విశ్వామిత్రః || ఇదం వక్ష్యమాణంగంగావతరణపణానపరం వచనమిత్యధః || అభాషత-ఉక్తవాక్||౧౦౬|| అథ చతుస్త్రింశతాక్లాక్తే రాసుష్టుభేన ఛందసా మందాకిన్యతప్తిప్రకారం వణాయితుమారభతే || పురెత్యాదినా|| పురా-పూర్వఽఽమనోరమానామ-మహారమెతివ్రసిద్ధేత్యధః, సుమేరోస్సుతా-మేరుకన్యకాభవత్ || ౧ || మేరుస్సుమేరుర్వైమాదీ రత్నసానుస్సురాలయిత్యమరః || తయా మనోరమయైన పరిగ్రహఽతరస్యవచ్ఛేదార్థమేవకారః || ధరాభృతాంచక్రపతీ, పర్వతసార్వభౌమో హిమవాక్ గృహమేధీ-గృహస్థః, ఆసీత్ || తాముపయేమిత్యధః+మేధుసంగమఇతిధాతోఽతాచ్ఛిన్యణినిః || గృహేషు సంగోగృహస్థిత్యధః అథవా * ప్రజాపతిరశ్వమేధమన్యజత యోమేధాయాలభ్యతే ఆశాసానామేధపతిభ్యాంచేధమిత్యాదిశ్రుతౌ దర్శనాన్తేధశబ్దోయాగపచనః || యథాత్వమేద పితృమేధఇతివత్ || ౧ || దారెష్వపి గృహోఽిత్యమరః || గృహైః షత్సాసహితామేధోఽస్యేతి గృహమేధీ సర్వధనీత్యాదివత్కర్తృధారయాదపిమత్వధీయప్రత్యయః||౧౦౭|| || కన్యేతి || అముష్యమనోరమాజానేః హిమపతః కన్యాదన్వయమౌసీత్, ద్వేకన్యే సముత్పన్నేఇత్యధః తయోః కన్యయోర్తద్వ్య ఏకా-ఆద్యాకన్యా, మందాకినీతినామ్నా ప్రసిద్ధాధూదిత్యధః || అన్యా ద్వితీయాకన్యా సాక్షాద్భగవతీ-ప్రత్యక్షపరమేశ్వరీ, ఆతః చంద్రచూడకుటుంబినీ-చంద్రశేఖరభార్యాఆసీదిత్యధః || భవిష్యదీశ్వరపరిగ్రహాభిప్రాయేణైతథం సిద్ధపదాభిధానైనా క్తమిత్యవగంతవ్యం || ౧ ||

చూడకుండునీ ॥ ౧౦౬ ॥ తాననదీవిబుధాల్బ్రాహ్మణాకలూకమనీన
యన్ ॥ తపస్వీతీరిగిరిగౌరీ దేవాయమహాతేదదే ॥ ౧౦౭ ॥ శివ
యోధ్యంజతోర్విధ్యం దృష్టాపభ్రాన్తంసమర్పితమ్ ॥ పావకఃప్ర
తిజగ్రహదైవతైరనున ధీతిః ॥ ౧౦౮ ॥ అనపత్యానభామర్యానృ
భార్యాజాయాథ పు ధూమ్ని దారాసాన్సన్తకటుంజీనీన్జీమరః ॥
౧౦౯ ॥ — తామితి ॥ విబుధా-దేవాస్తాం సదీం మందాకీనీం లబ్ధ్వా
యాచాపూర్వకం హిమవన్నియోగాత్పూర్వ సాకలూకం-స్వగృహం
కం ॥ ౧౧౦ ॥ ఆకాశేత్రిదివెనాక ఇత్యమరః ॥ ఆనీనయన్-పాపయామా
సుః, అతదవ సన్వర్తదీప్రసిద్ధిః+నయతేః తాచజీడుపభాహ్మణోద్భా
సదీర్ఘశ్చ ॥ నీవహ్యోర్వరలేశ్చ ద్వికర్తకతా ॥ లిథా గర్హిమవాన్
తపస్వీతీం-తపశ్చరతీం, ఈశ్వరపరిగ్రహలాభార్థమైవేతిభావః ॥
+ కర్తణోరోమన్దతపోధ్యంనతేచరోరితికృజ్ఞఃప్రయః॥తపసఃపర
సేపదంచగౌరీ-పార్వతీం, మహాలేదేవాయ మహాదేవాయ, దదౌభా
ర్యాత్సేవన దత్తవాన్ +కర్తణాయమభిప్రేతిసంప్రదానమితిసం
ప్రదానత్వాచ్చతుర్థీ ॥ ౧౧౧ ॥ అ ॥ ఏవ-కన్యయోర్వృత్తాంతంసం
క్షేపేణోక్తాప్రతిజహంపేక్షితత్వాన్తందాకీనీవృత్తాంతస్యఅఙ్గా త
ముపేక్ష్య సూచికీటాహంశ్యయేన గౌరీపృత్తాంతం తావదాహ ॥ శి
వయోరిత్యాదిభిఃపంచభిః ॥ శివాచశివశ్చశివో తయోఃశివయోః పా
ర్వతిపరమేశ్వరయోః + పుమాన్ స్త్రీయైశ్చకశేషః ॥ యంజతోర్వి
ధునకర్తృతత్పరయోస్సతాః భ్రాత్ర్యం, భువి, సమర్పితం-నిక్షిప్తం,
శివేనైవేతి శేషః ॥ పార్వతిగర్భసముత్పత్త్యమానమహాఘాతప్రభీతై
దేవైః వీర్యం భువి సముత్సృజేతి పార్థితత్వాదితిభావః ॥ వీర్యం
రేచోద్భవ్త్వా దైవతైరింద్రాదిభిదేవైరనునాధితః త్వమేవతద్గృహ
ణేతియాచితస్సన్ + నాథ్మయాచాయామితిధానోఃకర్తణీక్తః ॥ పా
వకోగ్నీః ప్రతిజగ్రహ-నీవకృతవాన్ ॥ ౧౧౨ ॥ — అనపత్యానీతి॥

హుభార్యంచమేదినిమ్ । అకరోదంబికాక్రోధఃపుత్రా లాభసముద్భవః ॥ ౧౦౮ ॥ అథసేనాన్యమిచ్ఛద్భిరు క్తస్సబ్రహ్మభిస్సురైః । వహ్నిరహ్నియజాహ్నవాన్యోన్యపిచద్విగ్ధమైశ్వరమ్ ॥ ౧౦౯ ॥ సాపిసప్తార్చిషాక్షిప్తం తేజస్తద్దోష్ఠధుమక్షమా । హిమవత్ప్రతీతకాంతారే

అథానంతరం పుత్రా లాభసముద్భవః-పుత్రా ప్రాప్తిజనితః, అంబికాక్రోధః-పార్వతీకోపః, అమర్త్యై-దేవా, అనవత్యా-అపుత్రకా, తథా మేషినీం-ఘనం, బహునాం రాజ్ఞాం భార్యంచాకరోత్ ॥ కొవవశాత్తథా శశాపెత్యథః ॥ తెషాం సప్తపుత్రలాభవిఘాతకత్వాదితిభావః ॥ తథా రామాయణే * అథ శ్రేణుంతారామత్రిదశానిదమబ్రవీత్ । అప్రియన్యకృతస్యాపి ఫలంప్రాప్స్యథ మేసురాః ॥ ఇత్యుక్త్వాసలిలంగృహ్య పార్వతీభాసరప్రభా । సమన్యరశవత్సర్వాకరోధసంరక్తలోచనా ॥ యస్మాన్నివారితాచైవసంగతా పుత్రకామ్యయా । అవత్యంసేషమదారేషు నొత్పదయితుమర్హథ ॥ అద్యప్రభృతీయష్టాకమప్రజాస్సంతుపత్నయః । ఏవముక్తాస్సురానర్వా శశాపపృథివీమపి ॥ అవనేనైకరూపాత్వం బహుభార్యభవిష్యసి । నచపుత్రకృతాంప్రీతిం మత్క్రోధకలుషీకృతా ॥ ప్రాప్స్యసిత్వంసుదుర్దైవమమపుత్రమనిచ్ఛతిఇతి ॥ ౧౦౯ ॥ — అథేతి ॥ అథానంతరం వహ్నిరగ్నిః, సేనానయతీతి-సేనానాయకః ॥ ౧౧౦ ॥ సేనానీరగ్నిభూగుహాఇత్యమరః + నయలైకిప్ ॥ తంసేనాన్యమిచ్ఛద్భిః తారకాసురసంహారార్థమితిభావః ॥ సబ్రహ్మభిః-బ్రహ్మదిభిస్సురైరుక్తః జాహ్నవామేతన్నిషించేతి వ్యాహృతస్సన్ అహ్నాయ ర్ఘుశితి ॥ ౧౧౧ ॥ సాగ్ ర్ఘుశిత్యంజసాహ్నయ ద్రాక్షజ్ఞుసపదిమ్రతేఇత్యమరః ॥ ఐశ్వరం-ఈశ్వరస్యసంబంధవీర్యం లైజః-జహ్నురవత్యం(శ్రీ) జాహ్నువీమందాకినీతీన్యాం న్యషించత్-నిక్షిప్తవాత్, ॥ ౧౧౦ ॥ — సేతి ॥ సా జాహ్నున్యపి సప్తార్చిషా-వహ్నినా, ౧౧౧ ॥

శ్రాంతాశరవశైజమా ॥ ౧౦౧ ॥ తత్రాఘాత్కృత్రికాప్రీత్యైషోఢా
 రూఢముఖాంబుజమ్ । తారక ధావంతవిధ్వంసి సద్యష్టాత్తామరంమహాః
 ॥ ౧౦౨ ॥ తైత్రివిధ్యంహృయతాంవత్ససరితస్త్రిదివౌకసామ్ । య
 ప్రార్చిర్వమునాశ్శుక్రశత్రుమరః ॥ క్షిప్తం-నిక్షిప్తం, తదైశ్వరం లైజః పీ
 ర్యం వోఢుః-ధారయితుమక్షమా, అసమధాన్ అతపవ శ్రాంతా-ఘ
 న్నానతీ, హిమవతాప్రంతకాంతారే తుహినభూధర నికటకాననే
 యద్భరవణం-శరప్రచురవనం- తత్ర జమా-తత్యాజ + పనిరంతశ్శ
 రత్యాదినావననకారస్యణత్వం ॥ ౧౦౩ ॥ — ॥ తలైతి ॥ తత్రశరవ
 నై కృత్రికానాం స్తస్యప్రహనాథం దేవైః పెరితానాం షణ్ణాం
 మాతృణాంప్రీత్యై-పరితాపాథం, యోధా-షడ్భిఃప్రకారైః, + సం
 ఖ్యాయావిధాథేధా । రూఢాని-ప్రాదుర్భూతాని, ముఖాంబుజా
 ని-వక్త్రకమలాని యస్యతత్తక్షాత్తం తాసామవైషమ్యేనస్తస్యగ్రహ
 ణాథం గృహీతముఖపట్కమిత్యథః ॥ అతపవ షణ్ణాంమాతృణా
 మపత్యంపాత్తాతురమ్ ॥ ౧౦౪ ॥ షాత్తామరశ్శక్తిధరశత్రుమరః+ మాతు
 రుత్సంఖ్యాసంభద్రపూర్వాయాశత్రుణ్విత్వయః ఉకారశ్చాంతాదేశః॥
 తారకస్తారకాసురపవ ధావంతం తిమిరం,విధ్వంసయతి-నాశయతితితా
 రక ధావంతవిధ్వంసి ॥ మహస్తేజః కుమారస్వామిత్యథః అథూల్-జా
 తం, ౧ ॥ తెజోధామమహోవిభేత్తమరః ॥ రూపకాలంకారః॥౧౦౫
 అ ॥ అథ వియద్గంగావతరణంప్రస్తాతి ॥ తైత్రివిధ్యమితి ॥ హేవత్త్వ
 త్విరామ ఆదరాతిశయేన సంబోధనమేతత్ త్రిదివః స్వర్గః ఓకః
 స్థానం యేషాంతే త్రిదివౌకసోదేవాః తేషాం సంబంధిన్యః సరిత
 మందాకిన్యాశత్రుధః ॥ అధ్వరే-యాగ,యథోక్తం-శాస్త్రవిహితం,
 హూయతఇతిహవ్యం ఆజ్యాదికమశ్నంత్యా దేవతాయాఇవ అగ్నరివే
 త్యథః ॥ తైత్రివిధ్యం-త్రిప్రకారత్వం, మయా కథ్యమానమితిశేషః॥
 హృయతామశన్యతామ్ ॥ ఆహవనీయగార్హపత్యదక్షిణాన్ని

ధోక్తమహావ్యవస్థంతా దెవతాయాగవాధ్యం || ౧౦౩ || పురిమయో
 ధ్యామధ్యాస్తసాదిత్యస్సగరోస్సవః | కేశినీసుమతిభ్యాం చ లంఘితప్ర
 భమాశ్రమః || ౧౦౪ || సపుత్రీయంత్యపత్నికస్తపసేపెనమాశ్శృమ్ |
 భృగుశ్రీతమనాస్తస్తే దదౌదాయాదనంపదమ్ || ౧౦౫ || అసమం
 జంసుత లేభేవైదర్భి కేశినీతయోః | షష్టిపుత్రసహస్రాంసుమతిశ్చ
 పేణ తస్యాపి త్రైవిధ్యసంభవాదితిభావః ఉపమాలంకారః || ఏతేనా
 త్యంతపావనత్వాదిగుణయ క్లౌఢ్యతాస్యాస్మాద్యతే || ౧౦౬ || —||
 అ || తదేవవివృణోతి || పురిమితి || సాదిత్యస్సవిత్సవంశోద్భవః త
 థా కేశినీసుమతిభ్యాం పత్నిభ్యాం లంఘితప్రభమాశ్రమః-ఆతిక్రాంత
 తబ్రహ్మచర్యగృహీతగృహస్థాశ్రమఇత్యర్థః | సగరోన మన్మథౌరా
 జా అయోధ్యాంపురి-అయోధ్యాభ్యాం సగరిం, అద్యాస్త-అధిష్ఠిత
 వాక్, + అధిశిష్ఠాస్థానాంకర్తృత్వత్వమ్ || ౧౦౭ || — సఇతి || నః
 సగః పుత్రానాత్మసఇచ్ఛా పుత్రీయై + సుపత్యనఃకన్యజిదిత్యన్
 సహపత్నిభ్యాం-సపత్నికస్సై + తేనసహేతి తుల్యయోగఇతిబహు
 వీహః + నద్యంతశ్చేతికప్ || శతంసమాః శతసంఖ్యాకాన్వహరాని
 త్యర్థః || ౧౧ || స-వత్సరోవత్సరోజ్జోహయహస్త్రీశత్రుమా ఇత్య
 యః + కాలాధ్వనారత్యంతసయోగేతిదివ్యతీయా || తపస్తేపె-తప
 శ్చరణతత్పరోఽహాదిత్యర్థః + తపస్తపఃకరకస్త్రేవేత్యాత్మనెపదమ్ ||
 భృగుర్దహషిః శ్రీతమనాః-తపసా సంతాప్తాంతఃకరణస్సై, తస్యేన
 గరాయ దాయాదనంపదం-సుశసంపత్తి, దదౌ-దతవాక్ || దా
 యం విధక్తృద్రవ్యం | విధక్తవ్యం పిద్రవ్యం దాయమాహుర్తసిపి
 ణః || ఇతికోశః || తదస్త్రీతిదాయాదఇతివిగ్రహః || ౧౧ || దాయాదౌ
 సుతదౌధవావిశ్యమరః || ౧౦౮ || —అ || పుత్రసమ్మతిమేవాహ||
 అసమంజమితి || తయోః రాజపుత్రౌరధ్యే విదభ్యన్యరాజ్ఞాపత్య
 స్త్రీవైదర్భి + తస్యావత్యమిత్యన్ || టిడ్డాణఇత్యాదినాజీవ కేశినీ
 జన్మపత్నీ అసమంజనామసుతం లేభే-పాప, స్వమనారథానుసా

యపీయసీ ॥ ౧౧౬ ॥ అసమంజసచారిత్రమసమంజసపౌహ్యసః ।
 ఆరబ్ధహయమేధస్సన్నముంచతతురంగమమ్ ॥ ౧౧౭ ॥ క్రవ్యాదవ
 పుషాసోయమహారిహరిణౌహయః । తతస్తం సప్తమన్వేష్టుం సౌమతే
 రేణైతిభావః ॥ తథా యపీయసీ-కనిష్ఠా + యవశద్ధాదీయసుని స్థూల
 దూరత్యాదినా పూర్వగుణయతాదివగలోపౌ ఉగితశ్చైతిజీవ ॥ సు
 మతిశ్చ పుత్రసహస్రాణాం షష్టిం షష్టిసహస్రసంఖ్యాకాః పుత్రా
 నిత్యథః లేభే పూర్వవద్భావః ॥ తతః పరిహరిణా మునినా ఏక
 పుత్రపక్షం షష్టిసహస్రసంఖ్యాకపుత్రపక్షంచ నిదిశ్యానయోః క
 స్యాః కోవా పక్షోభిమతఇతి పృష్టే బహుపుత్రపోషణానమథాకే
 శిసి ఏకపుత్రమగీచకార ॥ అన్యతవస్యమితి శ్రీరామాయణకథా
 త్రానుసంధేయా ॥ ౧౧౬ ॥ —అసమంజసేతి॥ సఃసగరిః అసమం
 జనచారిత్రం-పౌరజనౌపద్యసకారిత్యాదసాధుచరిత్రం, అసమంజం కే
 శిసి తనయం అపోహ్య-త్యక్త్యా, గుణగృహ్యవవ మహత్తానౌ నపక్ష
 పాతినఇతిభావః వక్ష్యతిచ * సిద్ధాథకౌమహామాత్యస్తత్పరిత్యా
 గమబ్రహ్మీ ॥ సరయాపాతితానేకప్రజామరణకారణాదితి ॥ ఆరబ్ధ
 హయమేధః-ఉపకృన్తాశ్వమేధస్సక్, తురంగమమశ్వమేధీయాశ్వ
 మముంచత-త్యక్తవాక్, ॥ ౧౧౭ ॥ —క్రవ్యాదేతి ॥ సోయంహయః
 అశ్వమేధీయాశ్వః, క్రవ్యాదవపుషా-రాక్షసవేషధారిణౌ, ని ॥ రా
 క్షసఃకోణపకర్కవ్యాదిత్యమరః ॥ హరిణౌ-ఇంద్రేణ, ని ॥ హరిరావ్
 తాచ-చంద్రేంద్రయమౌపేంద్రమరీచిషివ్విశాశ్వతః ॥ అహారి-అవ
 హృతః, న్వపడభ్రంశభయాదితిభావః + హరలైకర్తణిలుక్ ॥ భావ
 కర్తణౌరిచిణ్ ॥ చిణ్లోలుగితిలుక్ ॥ తతస్తదనంతరం సప్తమశహృ
 తం తం అశ్వమన్వేష్టుం పరిమాగీతుం, సుమత్యాః అపత్యాని పు
 మాంసః సౌమతేయాః షష్టిసహస్రసంఖ్యాకాః సుమతిపుత్రాః *
 సుమతీతి సమస్తస్యాక్తిన్నంతత్వాత్తస్మాత్కృదికారాదక్తినిఇతిజీషీ ॥

యాః ప్రతస్థిరే || ౧౦౮ || సర్వే సవర్వతాముర్విం ఖనంతస్సగరా
త్తజాః | చక్రజర్జ్వరితధావంతం నాగలోకంశుభిః || ౧౦౯
తపితేతపసాదీప్తై తమస్తామప్రమాధిని | కాపితేజ్వలనేపీరాలేభిరే
శలభోపమామ్ || ౧౧౦ || అసమంజసుతంపౌత్ర్యమంశుమంతమథా
బ్రహ్మిన్ | సప్తిహృత్వాన్సమాధత్తాం సప్తతంతుంభవానితి || ౧౧౧ ||

స్త్రీభ్యోఽథగితిథక్ || ప్రతస్థిర-ప్రస్థితాః, పితృజ్ఞయేతిభావః + స
మవప్రవిభ్యఃస్థిత్యాత్త నైవదమ్ || ౧౦౮ || —సర్వఇతి || సర్వ-ష
ష్ఠినహస్ససంఖ్యాకాః సగరాత్తజాస్సగరపుత్రాః, సవర్వతాం సశై
లాముర్వింభువం ఖనంతఃఅవదారయంతస్సంతః, సఖాంశుభిః-సఖికాం
తిభిః, నాగలోకం-పాతాళం, జర్జ్వరితధావంతం-విధ్వంసితాంధకారం
చక్రః సర్వామపుర్విం విచిత్ర తత్రాశ్వాలాభాన్నతైరేవ పాతా
ళవర్చంతం భువమవదారయామాసురిత్యర్థః || ౧౧ || అధోభువనపా
తాళబలిసద్గురసాతలమ్ | నాగలోకఇత్యమరః || ౧౦౯ || —తఇతి ||
ఏతే తేపిరాః-సర్వసగరకుమారాః, తపసా-వ్రతనియమోపవాసాదిక
ర్తణా దీప్తై-జ్వలితై, అతపిత తమ స్తామమంధకారపటం, గాఢాజ్ఞా
నంచ ప్రకషేణ మథ్నాతి నాశయతీతి తథోక్తే + తాచ్ఛిత్యణినిః
కాపితే-కపిలకుహర్షిరూపేనావతీణస్య విష్ణోస్సంబంధిని జ్వల
నే కొపాగ్నా శలభోపమాం-శలభసాదృశ్యం, లేభిరే-ప్రాప్తాః, కప
టనాటకపటునా మహేంద్రేణ పాతాళే కపిలనికటనిబద్ధమశ్వం దృ
ష్ట్యా అశ్వాపహర్తాయం లబ్ధఇతి తం బాధయంతస్సర్వ సగరకుమా
రాః కొపానలన భస్మీకృతాఇత్యర్థః || ౧౧౦ || —అసమంజేతి ||
అధానంతరం సగరః అసమంజస్య-కేశినీతనయస్య, సుతమంశుమంత
మంశుమన్నామానం పౌత్ర్యంప్రతి అబ్రహ్మదూతాచ, కిమితి భవాన్ స
ప్తిమశ్వమేధీయహయం హృత్వా-అనీయ, ని || వాజివాహర్వగంధ
ర్వహయస్తేధవనప్రయఇత్యమరః || సప్తభిగాయత్యాద్విదిభిశ్చం

సోపిగత్వాబిలంతత్ర దృష్ట్యాభస్తికృతాకాపిత్యం । సాశ్శుస్తేభ్యో
జ్జలిందిత్సుశ్చరక్ లభేతురంగమమ్ ॥ ౧౨౨ ॥ మాతులోగరుడస్తేషా
మనం తత్రైవమబ్రవీత్ । గంగామిహసయాంషున్నైషామేషాగ
తిఃపరా ॥ ౧౨౩ ॥ తతస్తనయవృత్తాంతం శ్శుత్వాబిలబ్ధతురంగమః

దాభః తస్యత ఇతి సప్తతంతుః సప్తతంతవస్సంస్థాయస్యేతివా సప్త
తంతురశ్వమేధకృతుః, ని ॥ సప్తతంతుర్త్వఃకృతురిత్యవరః + సితని
గమిత్యాదినాదౌణాదికస్తున్నృత్యయః ॥ తం సమాధత్తాం-సమాపయ
త్విత్యథః ॥ అన్యథా మహాననధోభవేదిధావః+శేషేప్రథమఇతి
ప్రథమః ॥ ౧౨౦ ॥ —స ఇతి ॥ సోపి అంశుమానపి - బిలం-పాతాళ
కుహరం, గత్వా తత్రబిల భస్తికృతాకా-నిడఁగ్ధాకా, + అభూతత
ద్భావేద్విః అన్యచ్ఛావిఃద్వీర్ఘః ॥ పితౄణా-పితౄస్తానీయా, సోమ
తేయాక దృష్ట్యా సాశ్శుః కృతరోదనః తథా తేభ్యః పితౄభ్యోజ్జ
లిం-తర్పణాంజలిం, దిత్సుదాతుమిచ్ఛసక్ + దదాతేసన్నస్తా
దుప్రత్యయః ॥ సనిమీమేత్వాదినాఇసాదేశః ॥ అత్ర లోపాభ్యాస
స్యేత్యభ్యాసలూపః ॥ చరక్-పర్యటక్, తురంగమమశ్వమేధీయాశ్వం
లభే-ప్రాప్, సాశ్శుతేభ్యో జలం యిత్సురితిపాతే సాశ్శుఇతిక్రియాఽశే
షాం । జలం నివాపోదకం ॥ ౧౨౧ ॥ —మాతుల ఇతి ॥ లైషాంసా
మతేయానాం మాతులో-మాత్ప్రభ్రాతా ॥ ని ॥ మాత్ప్రభ్రాతాత మ
తుల ఇత్యవరః ॥ గరుడో-గరుత్మాక, తత్ర పాతాళేవిఫమంశుమంతం
ప్రతిపివమనేనప్రకారేణాబ్రవీత్ ॥ పరమకాదుణికత్వాల్ సంబంధవ
శాచ్ఛ భాగినేయానాం తరణోపాయముపదిదేశేత్యథః ॥ తదేవవి
వృణోతి ॥ కౌత్యుష్మన్నిత్యాదరాదామంత్రణమ్ ॥ గంగాం-
మందాకినీమ్, ఇహ పాతాళ ఇత్యథః ॥ ఆనయ-
ప్రాపయ, ఏషాగంగా ఏషాం భస్తికృతానాం సోమతేయానాం ప
రాగతిః-పరలూకప్రాప్తికేత్యథః ॥ తద్వ్యతిరేకేణ నకన్బిత్తరణో
పాయోస్తీతిభావః ॥ ౧౨౩ ॥ —తతి ఇతి ॥ తతస్తదనంతరం, సగర్భః

సమాప్యసగరస్సత్రిం పుత్రశోకాద్దివంగతః || ౧౨౪ || అథాంశుమా
 నయంరాజ్యం చిరాయపరిపాలయన్ | దిలీపేన్యస్తభూభారస్తపస్తే
 పెహిమాలయే || ౧౨౫ || దిలీపేపిదివంయాలై శ్శుత్రావృత్తం భగీర
 థః | అమత్యసరితంకర్తు మేనేమత్యతరంగిణీమ్ || ౧౨౬ || త
 తోగోకణమాసాద్య తపస్సతిభగీరథే | దేవోదేవాపగాంవాఘ
 లబ్ధతురంగమః-ప్రాప్తాశ్వమేధీయాశ్వస్సన్, అంశుమతా ఆనీతత్వా
 దిత్తిభావః || తనయానాం వృత్తాంతం-వినాశవారాం, శ్శుత్రావృత్తం అంశు
 మన్తుఖాదితి శేషః || ౧ || వారాప్రవృత్తిర్వృత్తాంతఇత్యమరః || సత్ర
 మశ్వమేథయాగం సమాప్య-నిర్వత్య, పుత్రశోకాత్పుత్రనాశజనిత
 శోకాద్దైహికాః దివ-స్వగం, గతః || ౧౨౪ || — అథేతి || అథా
 నంతరమయమంశుమా రాజ్ఞఃకర్త రాజ్యం + పురోహితాదిత్వాద్య
 కృత్యయః || చిరాయ-చిరకాలమిత్యథః || ౧ || చిరాయచిరరాత్రా
 యచిరస్యాద్యాశ్చిరాథకాఇత్యమరః || విభక్తిప్రతిరూపకమవ్యయ
 మేతత్ || పరిపాలయన్-సంరక్షయన్, తతః దిలీపే-దిలీపనామ్ని,
 వ్యపుత్రే న్యస్తభూభారో-నిక్షిప్తభూపాలనకృత్యస్సన్, హిమస్యాల
 యఃస్థానమితి హిమాలయః తస్మిన్ హిమవత్పర్వతే తపస్తేపే గంగా
 యాఘూలోకావతరణార్థం తపశ్చర్యాతత్పురోభూదిత్యథః || సభ
 వతి కులధుర్యో నూర్యవంశోగృహయేతి || స్వకులాచారవిషవర్యవ
 సితమస్య తపానగంగానయనఇతి తాత్పర్యం+తపస్తపఃకర్తృకస్త్యేవే
 తితత్ || ౧౨౫ || — దిలీపఇతి || దిలీపేపి దివంయాలై-స్వగం గ
 లైసతి, భగీరథో-దిలీపపుత్రః, వృత్తం-పితృతర్పణార్థం సంచరత
 మంశుమంతంప్రతి గరుడేనోక్తం వృత్తాంతమిత్యథః || శ్శుత్రావృత్తం అ
 మత్యసరితం-సురనదీం, మత్యతరంగిణీ-మానుషనదీం కర్తుంమే
 నే పితృతర్పణార్థం స్వణాదీం భువమవతారయితుముద్యుక్తవానిత్య
 థః || ౧౨౬ || — తతఇతి || తతస్తదనంతరం భగీరథే గోకణం-

మన్వమంస్తదయానిధిః ॥ ౧౨౭ ॥ అథవీచిచయచ్చన్నదిగంతగగనాంతరా । శశాంకశంఖసంభిన్నానా రాజ్యక్షిప్తాని సంతాపితాని ॥ ౧౨౮ ॥ రంగాకృష్టమార్తంధతురుగాయాసతి దుతా । ధేనవృష్ణసృష్టయారం గమాగణవ్యగ్రవాసవా ॥ ౧౨౯ ॥ ఆవిశ్వాఖాశిఖాన్నేయసంపద

గోకణాభ్యసిద్ధక్షేత్రమాసాద్య, తపస్యతి-తపశ్చరతిసతి, దేవప్రసాదాథమితిభావః + కర్తవ్యోరొమంథతపోభ్యాం పరిజతోతి కన్యజే ॥ దయానిరుపధిపరుఃఖప్రహణేచ్ఛా, తస్యానిధిఃదయాసముద్ర ఇత్యధః ॥ దేవగోకణేశ్వరః, దేవాపగాం-సురనదీం, వాఘుం శిరసాధారయితుమన్వమంస్త-అంగీకృతవాక్ + అనుదాత్తత్వాదిబ్ధ్యతిషేధః ॥ ౧౨౭ ॥ — అథ గంగావతరణం చతుర్భిః క్షౌకైః కాతాపకేనాహ ॥ అధేతి ॥ అథాసంతరం, వీదిచయైస్తరంగపరంపరాభిః, ఛన్నం - ఆచ్ఛాదితః, దిగంతగగనాంతరం, దిగంతం నభోంతరాశంచ యస్యాస్మా శశాంకశ్చంద్రవవ శంఖః తేన సంభిన్నాని సం గతాని తారానక్షత్రాణ్యన మాక్షికాని ముక్తామణయః తైర్దంతరా-వ్యాప్తా, + దంతఉన్నతఉరజత్యురచ్ ॥ ౧౩౦ ॥ నక్షత్రమృక్షంభంతారెత్యమరః ॥ రూపకాలంకారః ॥ ౧౩౧ ॥ — తిరంగేతి ॥ పునస్తరంగేరాకృష్టాః అమాగప్రవర్తితా యేమాతేండతురంగా-సూర్యగథాశావీ, తైరాయాసితః పునర్నిజమాగప్రవర్తనశ్లేశవాక్ కృతః అరుణసూర్యసారథిర్యస్యాస్మా ॥ ౧౩౨ ॥ సూరసూతారుణోనూరుతిత్యమరః ॥ తథా ఫేనైశ్శిండిరమండలైః ఛన్నా-ఆచ్ఛాదితః, యోస్వమాతుగవిరావతః తస్య మాగణే అశ్వేషణే వ్యగ్రసంభ్రాంతౌవాసవౌయస్యాస్మా ॥ ౧౩౩ ॥ డిండిరోద్భిక్తఫలఃఫలకృత్పరః ॥ విరావతస్య శుభ్రత్వేన వివిచ్య గృహీతుమశక్యత్వానితిభావః ॥ ఆతపివసాహనాన్యలంకారః * సామాన్యంగుణసామ్యేనయత్యవస్తవంతరైకతేతివిశ్లేషాత్ ॥ ౧౩౪ ॥ — ఆవిరితి ॥ పునః ఆవిర్భూతాభిః-ప్రత్యక్షాభి

దుష్కమకషణాః । ఏకోదకనభోమాగౌదిజ్ఞూఢదివసేశ్వరా ॥ ౧౩౦ ॥
 అవతఃగతఃసంభ్రాంతవిమానప్లవవిప్లవా । నీలజీమూతశ్చైవాలకృత
 శ్వాఖ్యాశిఖాభిః, పల్లవపుష్పాద్విభిరభివ్యంజితైరున్నేయమనుమేయం
 సందనద్రుమాణాం-మందారాదిపురందరోద్యానతరూణాం, కర్షణం-
 విలెఖనం సమానయనంయస్యాంసా ॥ అనుమానప్రకారస్తు ॥ ఇయం మం
 దాకినీ ఆకృష్టనందనద్రుమాభవితుమర్హతి తత్పుష్పపల్లవకీలితత్వాత్
 యానైవంసానైవం యథా గౌదావరీతి కెవలవ్యతిరేకి అథవా అవి
 ర్భూతాభిశ్వాఖ్యాశిఖాభిశ్వాఖ్యాగ్రైరున్నేయం అభ్యాహసీయం సం
 దనద్రుమాణాం కర్షణమౌకర్షణంయస్యాంసా ప్రకాండానాం జలనిమ
 గ్నత్వాత్ సంలక్ష్యమాణశిఖామూలౌత్పైక్షణీయో నందనద్రుమో
 త్సాదికత్యథః ॥ తథా ఏకోదకః కెవలజలప్లువోనభోమాగౌయ
 స్యాంసా ॥ అతఏవ దిజ్ఞూఢో దిగ్భ్రాంతిమాక దివసేశ్వరస్సురో
 యస్యాంసా తథోక్తతి కృతబహువీహ్యోర్విశేషణయోర్తిథోవిశేషణ
 విశేష్యభావవివక్షాయాం + విశేషణంవిశేష్యణబహుళమితిసమా
 సః ॥ యద్వా ఏకోదకః-కెవలజలప్రాయః, యోనభోమాగౌస్తస్తిక
 దిజ్ఞూఢోదివసేశ్వరోయస్యాంసా అథవా ఏకోదకః జలప్రచురఃస
 భోమాగౌదిశశ్చయస్యాంసా ఏకోదకనభోమాగౌదిక్ ॥ అతఏవమూ
 ఢో మందరశ్చిద్దివసేశ్వరోయస్యాంసా తథోక్తతి వ్యస్తసమాసావా ॥
 ౧౩౦ ॥ — అవరైతి ॥ పురః ఆవరైః అంభసాం భిమాః, తపవ గ
 రైః ప్రదరైః తేషాం సంభ్రాంతాః పరిభ్రమంతః యే విమానా-
 వ్యోమయానాని, తేషాం ప్లవవిప్లవా-ఉన్మజ్జనమజ్జనే యస్యాంసా
 తథోక్తా ॥ ౧౩౧ ॥ స్యాదావర్తంభసాంభిమః । వ్యోమయానం విమా
 నోస్త్రీతిచామరః ॥ అథవా విమానావప్లవః ఉడుపాని తేషాంవి
 జ్ఞానోవిశిష్టప్లవసంయస్యాంసా ॥ ౧౩౨ ॥ ఉడుపంతుప్లవఃకోలఇత్యమరః
 తథా నీ లజీమూతా, నీలమేఘాః, తపవశ్చైవాలాని తైః కృతాః విరచి

రేఖహరిత్తటా ॥ ౧౩౧ ॥ అవలేపభరాక్రాంతాసురలోకతరంగిణీ । ప
పాతపార్వతీకాంతజటాకాంతారగహ్వరే ॥ ౧౩౨ ॥ అలబ్ధనిగమౌశ
మౌఖికపద్మాదమరాపగా । దధౌదూర్వాశిఖాలగ్నతమారకణికొప
మాం ॥ ౧౩౩ ॥ అదృష్టాప్తానదీంతత్ర తుష్టావపరమేశ్వరమ్ । భగీ
తారేఖాః శ్రేణయోయేమాంతానితథాక్తాని హరిత్తటాని-దిక్కులాని
యయాసాతథోక్తా ॥ నిజవేగాసహిష్ణుతయా మేఘానాం దిక్కులని
లయనాచ్ఛ్రేణీధూతమేఘవత్క్రూతదిగం లైత్యథః ॥ ౧౪ ॥ జలనీలీతు
శ్రేవాలశ్రేష్ఠవలగత్యమరః ॥ జీవనస్యమూతః పుటబంధోజీమాతగతివి
గ్రహః + పృథోదరాదిత్వాత్సాధుః ॥ రూపకాలంకారః ॥ శైవాల
శ్యామీకృతైతిపాఠాంతరమ్ ॥ ౧౩౧ ॥ —అవలేపేతి ॥ అవలేపోగర్వః
సవవభరోభారస్తేనాక్రాంతాఅధిష్ఠితామదీయవేగస్య కోవాసాఢేతి స
ముత్పన్నమహాగర్వైత్యథః ॥ ౧౪ ॥ అవలపస్తుగర్వేస్యాత్ల సేదూ
షణపిచైతివిశ్వః ॥ సురలోకతరంగిణీ-మందాకినీ, పార్వతీకాంతస్య
ధూజః-టేః, జటాకాంతారం-జటాగహనం, తస్యగహ్వరే-మహాకహ
రే, పపాత-ప్రాపతదిత్యర్థః ॥ భారాక్రాంతస్యవతనం యుక్తశ్చవేతిభా
వః ॥ ౧౩౨ ॥ —అలబ్ధేతి ॥ అమరాపగా-మందాకినీ, శంభోః కప
ర్దూత్-జటాజూటాత్, ౧౪ ॥ కపదో-స్యజటాజూటాత్యమరః ॥ అల
బ్ధనిగమ-అప్రాప్తబహిఃపరిసారాసతీ తద్ధర్మనిర్వాపణకృత్యసంరం
భేణ శమ్భునా తథాకృతత్వాదితిభావః ॥ దూర్వాశిఖాయాం - దూ
ర్వాగ్రి, లగ్నా-సంసక్తా, యా తుషార కణికా-హిమబిందుస్తదు
పమాం తత్సాదృశ్యం దధౌ-ధృతవతీ, తథాత్వలవతయాఽలక్ష్యతేత్య
థః ॥ కర్తృమకర్తృమన్యథాకర్తృం సమధాస్య భగవతశ్శమ్భోః
కిందుష్కరమితిభావః ॥ ౧౪ ॥ తుషారస్తుహిసంహిమమిత్యమరః ॥ ఉ
పమాలంకారః ॥ ౧౩౩ ॥ —అదృష్టేతి ॥ భగీరథః తత్ర ధూజః-ః
జటాగహ్వరే తాం నదీం మందాకినీమదృష్ట్యా-అనవలూక్య విభేః

రథోవిభేఃకార్యత్పరిక్షిణమనారథః || ౧౩౪ || గంగాసప్తాకృతిర్దూ
త్యాపతద్ధరమూర్ధని । తెనస్తుత్యాప్రసన్నైనక్షిప్తాబిందుసరస్వపి ||
తాసుప్రాచీంగతాస్తిస్రస్తిన్యఃప్రాచేతసీందిశమ్ । అన్యాపిత్పక్రియో
క్కార్యత్-దైవస్యప్రాతికూల్యాత్పరిక్షిణః, ప్రణష్టోమనారథో గం
గానతరణరూపోయస్యసతథో క్తస్సకా పరమేశ్వరం మహాదేవం తు
ష్టాన-స్తునవా, గంగాయాః పునర్నిగమనాథమితిభావః||౧౩౪
గంగతి || స్తుత్యా-భగీరథకృతస్తూత్రేణ, హేతునా, ప్రసన్నైన-ప్రసా
దమధికతేనతేన, పరమేశ్వరేణ, క్షిప్తా-ప్రేరితా గంగా సప్తకృత
యస్సాన్యతాంసియస్యాస్సా తథోక్తా జాతానతీ ఏకధారాసంపాతేన
హిమవాన్మనహేతేతిమత్వా నప్రభిఃప్రవాహైః ప్రవృత్తాసతీత్యర్థః||
ధరతీతిధరః పర్వతః హిమవానిత్యధః + పచాద్యచ్ || ౧ || అహఃస్వ
ధరఃస్వతాఇత్యమరః || తస్య మూర్ధని-శిఖరే న్యపతత్ ప్రథమం ప
పాత || అథ బిందుసరసి-బిందుసరోనామకకాసారవిశేషేసి న్యపతత్
అత్రైదంరామాయణవిరుద్ధం తత్ర గగనాచ్ఛంకరశిరస్తతాధరణిమాశ్చి
తేత్యేతావంతాత్మస్తేవకథనాద్ధిమవన్ముద్నిహితస్యాకథనాత్తథా
చ న్యపతత్ హరమూర్ధనీతి పదవిభాగం కృత్వా వ్యాఖ్యానే అసా
జ్ఞత్యపానరుక్త్యహోమపత్రైః అతః యథాశ్చిత్రమేవయుక్తమిత్యత్ప
శ్యామః విరోధపరిహారస్తు * శిరశ్శార్వంస్వగాత్పశుపతిశిరస్తః క్షి
తిధరమితి భర్తృహరివచనాత్ పురాణాంతరాచ్ఛావసేయ ఇత్య
లమతిప్రసంగేన * గంగాసప్తాకృతిజాతా నపరంహరమూర్ధనీతి
పాతే గంగా హరమూర్ధనిపరు సప్తాకృతిర్నజాతా || అపితు || స్తు
త్యా ప్రసన్నైన పరమేశ్వరేణ బిందుసరస్వపి క్షిప్తానతీ సప్తాకృతి
జాతా । సప్తా జటాయుక్తాకృతిగ్యస్యాస్సా ఇత్యేకత్ర, అన్యత్ర
తు సప్తప్రకారాకృతయః స్వరూపాణి యస్యాస్తథోక్తేత్యధః||
సప్తాఽఽంకాజటాయుక్తేనాంతస్సంఖ్యాంతరైస్త్యుతః || ఇతిసారస్వ
తః || ౧ || ప్రతినఃస్తాసత్తాత్యమరః || ౧౩౫ ||—తాస్వీతి || తా

దున్య క్తభగీరథపథాసుగా ॥౧౩౬॥ సైమాభాగీరథజహ్నుస్సత్రక్షేత్రం
 సమాన్యథోత్ । తాంసపీత్యావతశ్శాంతాజహ్నుశ్శ్రేణవత్తనా ॥
 తయాతటిన్యాజాహ్నువాప్రాపయ్యత్రిదివంపిన్యా । భగీరథః పు
 రీంప్రాపపరిపూణామనారథః ॥౧౩౭॥ X ॥ అథ దాశరథిరాక్షర్షి
 తభాగీరథీకథస్తాంసరితంవిలంఘ్య విశాలాంపురీచవిలోక్య కస్యేయమి
 సు-సప్తసుగంగాసు, తిస్రః-హ్లాదిసీప్రభృతయో గంగాః ప్రాపీం-
 పూర్వదిశంప్రతి గతాః తిస్రః సుచక్షుఃపృథ్వీతయః ప్రాచైతసీం-వా
 దుణీం, దిశం పృథిచీమిత్యథః గతాః ॥ అన్యా అవశిష్టా సప్తమిగం
 గా పిశ్యక్రియామాం-పిశ్యతర్పణే, ఉద్దున్య క్తస్య తత్పరస్య భగీరథ
 స్య పంథాః భగీరథపథః + ఋక్పూరిత్యాదిగాసమాసాంతః ॥ తమ
 నుగచ్ఛత్యనుస్మత్య యాతితి తథోక్తాజాలైతి శేషః భగీరథరథానుగతి
 పాతాంతరం ॥౧౩౮॥ — సేతి ॥ సైమా భగీరథస్యావత్యం(స్త్రీ)భా
 గీరథీ-గంగా, జహ్నుఃముసే సత్రక్షేత్రం యజ్ఞవాటం సమాన్యథో
 త్-సమంతాదావృతవతీ, తతః ఆవరణానంతరం, సజహ్నుః తాం గం
 గాం పీత్యా నిజసత్రక్షేత్రానరణజనితకోపాన్నిపీయ తతశ్శాంతః భ
 గీరథకృతస్తుత్యా ప్రసన్నస్య శ్శ్రేణవత్తనా-శ్శ్రేణయాపేణ
 మాశ్రేణ, జహ్ను-తత్యాజ ॥౧౩౯॥ — తయేతి ॥ భగీరథః తయాజ
 హ్నురపత్యేనజాహ్నువా ఉక్తరిత్యా తస్యాపి జనకత్వాదిత్తం నిదేశ
 శః॥తటిన్యా-గంగాయా, పిత్వా-కాపిలకోపాసలభస్తీకృతా, సౌమ
 లయా త్రిదివం-స్వగం, ప్రాపయ్య సీత్యా గంగాం పాతాళం
 నయభస్తీకృతా పిత్వా తయా ఆస్థాప్య తత్సంస్కారజనితపు
 ణ్యాత్స వగలోకనివాసినశ్చ కృత్వత్యథః + అపూలైన్యంతా
 త్క్రొత్వల్యపి అయాదేశః ॥ గతిబుద్ధ్యాదిగా అణికర్తుః కర్తృత్వం ॥ త
 తః పరిపూణామనారథస్య పురీమయోధ్యాంప్రాపప్రాప్తః ॥౧౪౦॥
 అథేతి ॥ అథానంతరం ఆకణికా-విశామిత్రముఖాచ్ఛ్రితా, భాగీ

తి గాధినందనమవృచ్ఛత్ ॥ సోపేవమవోచత్ ॥ ౧౩౯ ॥ పురాఖ
లు సురాసురాణాం సుధానిమిత్తం మిథోవిరోధేవృత్తైరమాయాం
విశ్వమోహినీం విశ్వరూపః ప్రదర్శ్య దైతేయనిధనం శతధారపాణి
రథ్యాః కథా ఉపాఖ్యానం యేననతథోక్తోదాశరథిః-శ్రురామః, తాం
సరితం-భాగీరథీం, విలంఘ్య-తీర్తావ, తతః విశాలాం-విశాలాఖ్యాంపు
రీం, విలోక్య ఇయం పరిదృశ్యమానా పురీ కస్య రాజ్ఞః సంబంధినీ
త్యేవం గాధినందనం విశ్వామిత్రమవృచ్ఛత్-పృష్టవాన్, సగాధితన
యోపేవం వక్ష్యమాణప్రకారేణావోచత్-అకథయత్ ॥ ౧౩౯ ॥
అ ॥ తదేవవివృణోతి ॥ పురేతి ॥ పురాఖలు-పూర్వకాలే, ఖలుశబ్దో
వాక్యాలంకారే ॥ ని ॥ నిషేధవాక్యాలంకారజిజ్ఞాసానునయేఖల్విత్ప్రమ
రః ॥ సురాశ్చాసురాశ్చసురాసురాః +యేషాంచ విరోధః శాశ్వతి
కఇతి నైకవద్యావః ॥ ఏషాం కార్యతఏవవిరోధః । గోవ్యాఘ్రాదివ
న్నశాశ్వతికః నజాతికృతఇత్యాహుః ॥ ఏతేన సురైస్సంగతాఅసురా
ఇతి మయూరవ్యంసకాదిత్యాత్మమానః ॥ ఉత్తరపదలూపశ్చ ॥ నతు
సురాశ్చాసురాశ్చైతిద్వంద్వః॥అత్రహి యేషాంచ విరోధశ్శాశ్వతికఇ
త్యేకవద్యావస్సానిదిత్యపాస్తం॥అేషాంసురాసురాణాం-దేవదానవా
నాం, సుధానిమిత్తం-సుధాలాభార్థమిత్వథః ॥ మిథోవిరోధే-అ
న్యోన్యవైరే, పృవృత్తై-పృసక్తేనతి, విశ్వరూపః-పృవంచస్వరూపః,
అథవా విశ్వాని-విశ్వరక్షణతత్పరాణి, రూపాణి మత్స్య కూర్తాద్యవ
తారాయస్యసవిశ్వరూపః శ్రుమాన్తహవిష్ణుః, విశ్వమోహినీం-జగ
న్తోహనజసనీమ్, మాయాం యోషిదాకృతిమిత్యథః ॥ ప్రదర్శ్య-ద
ర్శయితావ, అన్యోన్యవైరదాధ్యాపాదనేన దైతేయానింద్రేణ ఘా
తయితుం మాయాయోషిద్యౌపేణ స్వయమావిర్భూయేత్వథః ॥ శ
తధారపాణినా-ఇంద్రేణ, దైతేయవిదళనసమర్థ సాధనసంపన్నత్వ
ద్యోతనాథాం శతధారపాణినేత్యుక్తం । శతధారం పాణాయస్యేతి

నా కారయామాస ॥ ౧౪౦ ॥ తెషాం జననీదితిరవ్యతివేలమన్యశ్శత
మన్యశాసనం కమపిపుత్రం లబ్ధుకామా పత్యుర్తారీచస్య వచనా
త్కుశప్లవే సుచిరం తపశ్చచార ॥ ౧౪౧ ॥ తాం క్షేతవేన శుశ్రూష
మాణశ్శతధారపాణిఃపాదకలితకచకలాపామాపన్నినిద్రామపవిత్రైశ్చిని

విగ్రహః + ప్రహరణార్థేభ్యః పరెనిష్ఠానస్తమ్యాభవతఇతిన్స్తమ్యాః
పరనిపాతః దిత్వాఃఅపత్వానిపుమాంసోదైతేయాః + కృదికారాదక్తి
నఇతిజీషి (స్త్రీ)భ్యోధగితిధక్ ॥ తేషాం నిధనం-నాశం, కారయామా
స ॥ నచైతత్ప్రాచుణికహస్తేనసర్పమారణం కింతు కపటనాటకసూ
త్రధారోయం నిజమాయావైచిత్ర్యప్రకటనాథమిత్థక్రతవానిత్యవగ
స్తవ్యం + హ్యకొరన్యతరస్యామిత్యణిత్యుః శతధారపాణైః కర్తవ్య
వికల్పత్ప్రయోజ్యకత్వత్వం ॥ ౧౪౦ ॥ — అ ॥ తతః కింజాతమిత్య
త్రాహ ॥ తెషామితి॥ తెషాం-దైతేయానాం, జననీ-మాతా, దితిరపి
అతివేలమన్యః-పుత్రవినాశనాత్సముత్పన్నోత్కటకోపా, అతపివ శ
తంమన్యవః క్రతవోయస్యసశతమన్యః తం శాస్తి శిక్షతీతి శతమన్య
శాసనమింద్రహస్తారమిత్యథః + కర్తరిల్యుట్ ॥ ని ॥ మన్యఃకో
ధేక్రతౌదైన్యఇత్యుభయత్రాపివిశ్వః ॥ కమప్యనిర్వాచ్యబలుపుత్రం
లబ్ధుకామా-ప్రాప్తుకామాసతి + తుంకామమనసోరపీతితుమునామకా
రలోపః ॥ పత్యుర్భర్తుః + పతిస్సమాసవేతేసిసంజ్ఞాఽభావః॥ మారీ
చస్య-మరిచిబ్రహ్మపుత్రస్య కశ్యపస్య, వచనాదాజ్ఞావచనాత్కుశప్ల
వే విశాలాయాః పూర్వస్థానేతపోవనై ॥ సుచిరం-బహుకాలం, తప
శ్చచార-వ్రతనియమోపవాసాదిరూపకర్తాచరణతత్పరాబధూవేత్సర్థః॥
౧౪౧ ॥ — అ ॥ తదను ఇంద్రోపి తత్ప్రేప్రిక్రియాం చకారేత్యాహ ॥
తాంక్షేతవేనేతి ॥ శతధారపాణిర్వజ్రహస్తః, ఏతచ్చ విశేషణం భావి
కార్యోపయోగాథమిత్యవగంతవ్యమ్ ॥ శతధారపాణిరీద్రః, క్షే
తవేన సతిరండ్రో గర్భం నిర్భేత్సాన్వమితి కపటన తాం దితిం శుశ్రూ

ర్వణ్యావగగాహితదీయజతః సప్తధా గర్భం నిర్బంధన్ నిజగామః॥
 దితిఃపివిదితతనయవృత్తాంతా తాన్యసినప్తఖండానాన్విఖండలనసప్తమ
 షమాణస్తత్రతాగ్రాలాదితైరుపచారైస్సేవమాసస్సృజ పాదయోః-పాద
 స్థానై, కలితా-నిక్షిప్తః, కడకలాపః-చెళసమూహాయయాతాం ॥ ౧॥
 కలాబోధూషణైరహేమూచీరేపిచసంహతావిత్వీయరః ॥ తదైవాప
 న్మనిద్యాం-ప్రాప్తస్వాపాం, కచానివస్రస్య శయ్యాయాంనిద్యాణామి
 త్యథః ॥ ఏతిచ్చాస్త్రనిషిద్ధమితిభావః ॥ అతఃప తామపవిత్రా-అ
 శుచిరితి నిర్వణ్య, అవలోకన్ ॥ ౧ ॥ నిర్వణానంతునిధ్యానందగ్ధనా
 లోకనేక్షణమిచ్ఛమః॥ఆలోచ్యేలియావత్॥అనగాహితదీయజతః-
 పృవిష్టపితిజతకుహరన్యక, గర్భం-పిండం, సప్తధా-సప్తభిఃప్రకారైః
 + సంఖ్యాయాదిధార్థేధావిధాప్రకారః॥నిర్బంధన్-విదాన్, నిర్బంధామ-ని
 ర్గతః, జతరాదితి శేషః॥అవపిత్రేత్యత్రఅపవిత్రామితిద్వితీయానై ప్రయో
 క్తవ్యేపి + నివాతేనేతిశబ్దేన కర్తవ్యోభిహితత్వాన్నద్వితీయా కింతు
 ప్రాతిపదికాధామాలై పృథమేత్యక్రమేనాత్మవిద్యస్తవ్యం॥
 ౧౪౨ ॥—దితిరపీతి ॥ ఇంద్రనిగమనానంతర్యాథాకోయమపికబ్ధః
 విదానో విజ్ఞాతస్తనయస్య గర్భస్తస్యపృత్తాంవిచ్ఛేదనరూపవారా
 యయాసా తథాక్తాసతీ తాని సప్తసప్తసంఖ్యాకాన్యపీఖండాని గ
 ర్భశకలాని ॥ ఆఖండలనంద్రేణ, సప్తమరుతః-వాతాభిమానసిదేవ
 తాః, అవహాదీనాం సప్తానాం మరుతాం స్థానపాలానిత్యథః ॥ కార
 యితాన్వ తృతీయం విష్టపం స్వగం ప్రవిష్టా అవహాదీనాంనామాని *
 ఆవహాప్రవహశ్చైవ సంవహశ్చోద్యహస్తధా । వివహాభ్యః పరివ
 హాఃపరావహాఇతికర్మాత్ ॥ సప్తేతేమారుతస్కంధా మహాపిభిరు
 దాహృతాః । ఆవహోవరదేదావాయఃమేఘాలాగ్రవృష్టివిద్యుత్తః॥
 వర్తయేత్ప్రవహశ్చాపి తథామార్తండమండలం । సంవహా మారుత
 స్కంధస్తథాశీతాంశుమండలమ్ ॥ వర్తయేదుద్యహశ్చాపి తథానక్షత్ర

దుర్యోధనుఁ డాచరియిత్వా త్రివిష్టపం చ్ఛవిష్టా ॥ ౧౪౩ ॥ తతః ॥ ప ॥ అలంబు
 సాయామిహ్నోకౌజాతః కశ్చిన్నహీపతిః । విశాలేతిస్వనామ్నా త్రవి
 శాలాః విదధేపురిమ్ ॥ ౧౪౪ ॥ ౫ ॥ తదను తద్వాస్తవ్యేన సుమతినా
 మ్నా నృపతినా కృతాతిథ్యస్సరాజపుత్రాభగవాన్విశ్వామిత్రస్తత్రని
 శీధినీ నీత్యామిధిలాం ప్రతి పృథ్వితః ప్రతపసాముత్రమస్య గౌతమస్యా
 మండలమ్ । పంచమోపవహుః సుతత్రైవగ్రహమండలమ్ ॥ సప్తర్షిచ
 క్రింస్వగ్గం గాంషష్టః పరివహస్తథా । పరాపహస్తథా వాయుర్వతః
 యెద్ద్వవమండలమితి ॥ ౧౪౩ ॥ — అ॥ అస్తు తిర్హితథా తతః కిమిత్యాశం
 కాయాం పృశ్నన్యో త్రమాహ ॥ తతః కిమిత్యాశం దిలైః స్వగ్గం పృశ్నానం
 తరం ॥ అలంబుసాయామితి ॥ ఇహ్నోకౌ యష్టద్వశకూటస్థాధ్య
 జ్ఞః అలంబుసాయా-అలంబుసాభ్యాయాం, నిజభార్యాయాం జాతః-
 ఉత్పన్నః, కశ్చిన్నహీపతిః విశాలానామరాజా అత్రకుశలవే స్వస్య
 యన్నామ విశాలఇత్యభిధానం తెనైవ అకితామితి శేషః ॥ అశవవని
 శాలేతి నామ్నా ప్రసిద్ధాం విశాలాం-విస్తృతాపురిం, విదధే-నిర్దమే
 + వేశ్యాలచ్చ, కటదాపితిశాలచ్చృత్యయః ॥ విశాలనిర్మితత్వమేవ వి
 శాలాపదప్రవృత్తినిమిత్తమిథతిధావః ॥ ౧౪౪ ॥ — తదన్వీతి ॥ తదను
 విశాలానగరివృత్తాంతకథనానంతరం, భగవాన్పూజ్యో విశ్వామిత్రః త
 స్యాం విశాలాయాం వసతితి తద్వాస్తవ్యః తత్రావగ్గం + వస్తేస్తవ్య
 త్కర్తరితిచ్ఛేతికర్తరితవ్యసృత్యయోష్పద్విశ్చ ॥ తెన సుమతిరితి నామ
 యస్యలీన సుమతినామ్నా నృపతినా రాజ్ఞా కృతాతిథ్యః-విహితాతి
 థిసత్కారః, రాజపుత్రాభ్య-రామలక్ష్మణాభ్యం, సహసరాజపు
 త్రస్సౌ తత్రవిశాలాయాం నిశీధినీ-రాత్రిం, ॥ ౫ ॥ నిశానిశీధినీరా
 త్రిరిత్యమరః ॥ నీత్యా-గమయిత్వా, మిథిలా-పంచహసగరిం ప్రతిప్ర
 ణీతస్సౌ ప్రతపసాముత్రమస్య మహాతపస్విప్రవరస్య, గౌతమస్యము
 నేరాశృమం-తపోవసం, ప్రద్యుమ్న తస్య గౌతమస్య దారాః భా

శ్రమం ప్రదర్శ్య తద్దూరానుషక్తాం కథామిత్థమకథయత్ ॥ ౧౪౫ ॥
 ప ॥ అత్రాగమద్ధౌతమధర్మదారాసనార్యజుష్టేనపథామశౌందర్యః ।
 సచక్రధానిర్వృషణం వృషాణం భార్యమదృశ్యాంచ మునిశ్చకార ॥
 వనమెతద్గతేరామె శాపాస్తుక్తాభవిష్యసి । ఇత్యుక్త్వాగౌతమఃపత్నిం
 హిమాద్రింతపసేయయా ॥ ౧౪౬ ॥ ఇత్థంవిదితవృత్తాంతే దేవతానాం

రార్య అహల్యా తస్యామనుషక్తాం-తదనుబద్ధాం, కథాముపాఖ్యాన
 మిత్థమనేనప్రకారేణాకథయత్-కథయామాస ॥ ౧౪౫ ॥ — అ ॥ త
 దేవ వివృణోతి ॥ అత్రైతి ॥ అత్రాశ్రమే మహేంద్ర్యః అనార్యజు
 ష్టేన-అసాధుజనాచరితేన, వథాఃతపమాగే-జ్ఞాతృభవః ॥ గౌతమస్య
 ధర్మస్య దారా-ధర్మసాధికాంపత్నిమహల్యాం ప్రకృతివికృతిత్వాభా
 వేన తాదర్శ్యచతుర్థీసమాసాప్రాప్త్యాషట్టీసమాసః॥ని ॥ దారాఃపుంసీచ
 భూమ్యైవేత్యభిధానాత్పుంబహుత్వం॥అగమత్-గ్రామ్యధర్మైశం
 గతవాః + గమెలుఃజి పుషాదిత్వాఽచ్చైరజాదేశః॥ సమునిగౌత
 మశ్చ క్రథా-అహల్యాజారత్వజనితక్రోధేన, వృషాణం-మహేంద్ర్యం,
 ని ॥ వాసహవృత్రహవృషేత్యమరః ॥ నిర్వృషణం-విగతాండకోశం,
 ని ॥ ముష్కోండకోశోవృషణఇత్యమరః ॥ తథా భార్యమహల్యాం
 చ అదృశ్యాం పూర్వరూపపరిత్యాగేన పాషాణభావమాపన్నామిత్త్య
 భవః ॥ చకార-తథాశశాప ॥ ఉపజాతివృత్తమ్ ॥ ౧౪౬ ॥ — అ ॥ శా
 పాంతంకథయతి ॥ వనమితి ॥ రామే-శ్రీరామచంద్రే, ఏతద్వనమే
 తదరణ్యంగతే ప్రాప్తైసతి, శాపాత్పాషాణభావనిర్బంధరూపాల్ము
 క్తాభవిష్యసి । శ్రీరామచంద్రవదారవిందరజఃకణస్పర్శాదేవ మ
 చ్ఛాపపరిప్రాప్తాం పాషాణభావావస్థాం విహాయ నిజశరీరం ప్రా
 ప్స్యసీత్యభవః ॥ ఇత్యనేన ప్రకారేణ గౌతమః పత్నిమహల్యాం ప్ర
 త్యుక్త్వా తపసే-తపశ్చర్యాభవం, హిమాద్రిం యయా-ప్రాస॥౧౪౬
 ఇత్థమితి ॥ ఇత్థమనేన ప్రకారేణ, దేవతానాంగణై-అగ్న్యైదిదేవసం
 ఘ్నై, విదితవృత్తాంతే-గౌతమశాపాదింద్రో నిర్వృషణోభూదితి విజ్ఞా

గణతదా । పితౄణాం ప్రాభవాల్లాభే మేషస్యవృషణంవృషా ॥౧౪౮॥
తదేనామేనసాముక్తాం ప్రతిగృహ్వాతుశాతమః । ఇతితస్యాశ్రమం భే
జే సాకంరామేణకాశికః ॥ ౧౪౯ ॥ దుఃఖసుఖచరజవవబభూవహే
తుస్తాద్యగ్నిధేమహతిశాతమధర్మపత్నాన్యః । యస్తాద్ధృణేనరజసా వికృ

తన్వత్తంలైసతి, తదా-తస్మింత్సమయే, వృషా-ఇంద్రః, పితౄణాం-పి
తృదేవతానాం, ప్రాభవాన్తాహత్వాత్, మేషస్య హవిష్టే వినకల్పి
తస్య ఏడకాఖ్యపశువిశేషస్య, వృషణం లభే-ప్రాప, మేషవృషణంధి
త్వా ఏతద్వృషణస్థా నై యోజయామాసురిత్యర్థః ॥ అతవన మేష
వృషణఇంద్రఇతి లొకవేదయోః ప్రసిద్ధిః ॥ ౧౫ ॥ మేఢ్యోరభ్యోర
ణోణాంయమేషవృష్టయఏడకఇత్యమరః ॥ ౧౪౮ ॥ — తదితి ॥ త
త్తస్తాత్కారణాచైతమః ఎనసః-మహేంద్రసంభోగజనితపాపాత్,
ముక్తాం-యుష్మత్పాదరజామహిమేత్తిశేషః ॥ ఏనామహల్యాం ప్రతి
గృహ్వాతు-పునఃస్వీకరోతు ఇత్యుక్తే వ్రతిశేషః ॥ ఇతినేవగమ్యమానార్థ
త్వాదప్రయోగః ॥ ప్రయోగేవా పౌనరుక్త్యమిత్యాలంకారికాః ॥
కాశికో విశ్వామిత్రః రామేణసాకం తస్య శాతమస్యాశ్రమం భేజే-
ప్రాప ॥ ౧౪౯ ॥ —దుఃఖితి ॥ తాదృగ్విధే-తాదృశప్రకారే, అ
నిర్వాచ్యఇత్యర్థః ॥ మహత్యనల్పచ శాతమధర్మపత్నాన్యః-అహ
ల్యాయాః, దుఃఖ-పాపాణావస్థాజనితక్లేశే, సుఖ-పూర్వరూపప్రా
ప్తిజనితానందేచవిషయే, రజవవ రజాగుణోరేణుశ్చ ॥ ఏవకారోపధా
రణార్థఃకః ॥ సౌతుః కారణంబభూవ ॥ కుతఃయస్తాత్కారణాత్సాశా
తమధర్మపత్ని గుణేన-గుణరూపేణ రజసా-రజాగుణేనైత్యర్థః । వి
కృతింగతా-పాపాణావస్థావికారం ప్రాప్తా, తథా రామస్య శ్రి
రామచంద్రస్య పాదరజసా-చరణరేణునా, ప్రకృతిం-పూర్వరూపం
ప్రపేదే శ్రిరామచంద్రచరణారవిందరజస్సంపర్కాత్ పాపాణ
త్వం విహాయ నిజాకృతిం ప్రాపేత్యర్థః ॥ ౧౫ ॥ అథోరజాగుణేశే

తింగతానా రామస్యసాదరజసా ప్రకృతింప్రపదే || ౧౫౦ || X || త
 స్త్రిన్నహల్యయా గౌతమేనచ కృతమాతిధ్యం విశావమిత్రస్సరాజపు
 త్ర్యః ప్రతిగృహ్య మిథిలోపకంరభువిజనకయజనభవనమభజత||౧౫౧||
 తదను జనకేన విధివదభ్యర్చితే తస్త్రిన్నిమికులపురొధాశ్శతానందోర
 ణావార్తవచెతి నానార్కఃగత్నమాలా || రజఇతి కేవలప్రకృతగౌచ
 గః శ్లేషాలంకారః || యద్యపి పూర్వమదృశ్యాంచకారెన్యక్తం || న
 తు పాపాణావస్థాంతథాపి వికృతింగతా ప్రకృతింప్రపదే ఇత్యనై
 న పద్మపురాణోక్తపాపాదానస్థానూచ్యతే || తథాచపాద్యే * సాతత
 స్తస్యరామస్య పాదపుర్యాన్తహత్తనః | అనుత్సురూపాననితా శా
 పాకాంతామహారేలి * గుహానావ్యక్తమ్ * తాళయామితవపాద
 పంకజే నాథదారుదృషదోఃకిమంతరమ్ | మాసుషీకరణచూణామస్తి
 లెపాదయోరితికథాప్రధీయసీతి * మహానాటకపున్యక్తమ్ * శిలాకం
 పంథలై శివశివవియుజ్జైకరినతామహానారీచ్ఛాయామయతివనితా
 రూపమయతే | వదన్యేవంరామేవికసిలముఖివలలమురఃస్థలేభృతావ
 బద్ధావకచభరముదస్థాదృషీవధూః || * అన్యత్రగౌతమేనచ * పదక
 మలరజోభిర్దుక్తపాపానదేశమలభత యదహల్యాం గౌతమోధర్మప
 త్నిమ్ | తస్యిచరతివిశిణాగ్రావవింధ్యాద్రిపాదె కతికతిభవితారస్తాప
 సాదారవంతఇతి || వసంతతిలకావృత్తమ్ || ౧౫౦ || — తస్త్రిన్నితి ||త
 స్త్రిన్నాశ్రమే విశావమిత్ర్యః అహల్యయా గౌతమేనచ కృతమాతిధ్యం
 విహితమతిధిసత్కారం, స రాజపుత్రశ్శ్రీ గ్రామలక్ష్మణసహితస్సౌప్ర
 తిగృహ్య-స్త్రిప్రకృత్య, మిథిలోపకంరభువి విచేపనగరాంతికప్రదేశే,
 జనకస్య యజనభవనం-యజ్ఞశాలామభజత-ప్రావేశత్ || ౫ || విదే
 హోమిథిలాపురీ ఉపకంరాంతికాభ్యణాభ్యగ్రావ్యభితోన్యయమి
 తిచామగః || ౧౫౧ || తదన్నితి || తదను యజ్ఞశాలాప్రవేశానంతరం,
 తస్త్రిన్-విశావమిత్ర్య,జనకేన రాజ్ఞా విధివల్ విధ్యర్హయథాశాస్త్రమి

ఘనందనమేవమథాషత ॥ ౧౫౨ ॥ ప ॥ తిష్ఠక్షత్రార్హవృత్తౌము
నిరగమడసావాశ్రమంబ్రహ్మసూనోరాతిధ్యంతత్రలద్భావినిరవధిసురభేః
ప్రాభవాదిత్యవేత్య । సాతేనప్రాథితాభూత్తదనుమునివరేనాభ్యుపే
తైచకర్షక్రోశంతి తాంతయైవప్రచరబలన్యజా కాందిశీకోఽభూవ ॥

త్యధః + తద్వమితి వతిప్రత్యయః ॥ అభ్యర్చితే-పూజితేనతి, ని
మిర్నామ రాజావిదేశానాం కూటస్థః తతులపురోధాః-తద్వంశ
పారంపర్యాగతపురోహితః॥పురఃపురస్తాదేవ రాజ్ఞాహితంధలై పురో
ధాఇతివిగ్రహః ॥ ౧౬ ॥ పురోధాస్తుపురోహితఇత్యమరః ॥ శతానంబో-
గౌతమపుత్రః, మునిః రఘునందనం-ఊరామం, ప్రత్యేనం వక్ష్య
మాణప్రకారేణాథాషత-అవోచత్, విశ్వామిత్రమాహత్మ్యం వక్తు
ముపచక్రమిత్వత్యధః ॥ ౧౫౨ ॥—అ ॥ తదేవవిమృశోతి ॥ తిష్ఠన్ని
తి ॥ అసావయమితి హస్తనిదేశః ॥ మునిర్చననశీలో విశ్వామిత్రః,
క్షత్రార్హవృత్తౌ-క్షత్రవణయోగ్యవ్యాపారే, క్షత్రార్హైతిపాతే
క్షత్రధర్మయోగ్యవ్యాపారే తిష్ఠ, వతమానస్సౌ పురతిశేషః బ్ర
హ్మసూనోర్వసిష్ఠస్య, ఆశ్రమం-తపోవనమగమల్-ప్రావ, ఆఖటక
యాత్రాయామితిశేషః ॥ అథ తత్రఆశ్రమే నిరవధినిర్తర్యాదం ష
డ్రసాపేతచతుర్విధమృష్టాన్నపానాదినమృద్ధతయా నిర్వక్తు మశక్యమి
త్యధః ॥ ఆతిధ్యమతిధినత్కారం, + అతిథయే ఇదమితి తాదర్శ్యే-అతి
థేఽన్యైః ఇతి యప్రత్యయః ॥ లద్భావ - ప్రాప్య, వసిష్ఠకృతమితి శే
షః తతస్సురభేః-కామధేనోః ॥ ౧౭ ॥ సురభిగోవిచస్త్రియామిత్య
మరః ॥ ప్రాభవాత్సామధ్యాదిత్యేవమవేత్య-జ్ఞాత్వా, సాసురభి
స్తేన విశ్వామిత్రేణ, ప్రాథితా-మహ్యమియంచీయతామితివసిష్ఠము
ద్దిశ్య యాచితాభూత్ ॥ తదను యాజ్ఞానంతరం మునివరే-మునిశ్రే
ష్ఠే, వసిష్ఠే, నాభ్యుపేతే ధేనుం దాతుమనంగీకృతవతినతీత్యధః ॥
నఇథాస్యశశబ్దస్య సుఖ్నుపేతినమానుః ॥ క్రోశంతిమాతాన్వరంకు

౧॥ బహుశస్త్రద్వలచకితస్య తపోబలాధిగతవివిధాయుధనిగమన్యసూ
యోపి సురభినిమిత్తం సమారబ్ధసమరస్యాస్పదివ్యాస్త్రపరంపరాం
ర్వతీం, తాం ధేనుం చకషణ-బలాత్కారేణనీతవాక్, తతః ప్రచుర
బలజుషా-అత్యంతబలిష్ఠయా ప్రచురబలస్పజేతి పాతే ప్రకృష్టబలశ
కయవసామ్యత్వాదికయేత్యర్థః, తయాధేనేవ కాండిశీకో-భయదుక్తా
బధూవ ॥ మహాబలసంపన్నకామధేనువిదళితచతురంగబలస్సౌ పలా
యితోభూదిత్యర్థః ॥ ౧ ॥ కాండిశీకోభయదుక్తఇత్యమరః ॥ తయై
వేత్యత్ర ఏవకారోపసితవ్యవచ్ఛదాధుకః ॥ రాజా తపోబలైః సవ
ధ్యైతి తైనోపేక్షితత్వాదితిభావః*తదుక్తం శ్రీరామాయణాకిష్కిం
ధాకాండే * మలకాభస్యచధర్మస్య జీవితస్యశుభస్యచ । రాజానోవా
సరశ్శ్రేష్ఠప్రదాతాగోననుశయః ॥ తాన్నహింసాస్సచాక్రోశేన్న
క్షిపేన్నాప్రియంవచేత్ । దేవామానుషరూపేణ చరంత్యైవహిత
లైతి ॥ * సృగ్ధరావృతమ్ ॥ తదు కంకెదారేణ * మృతైర్నరై
నాం త్రయైఃత్రిమునియతియుతాసృగ్ధరాకీర్తిలైయమితి ॥ ౧౫౩ ॥—
అ ॥ ఏవంధూతౌపి సునర్యుద్ధాధుమేవ ప్రవృత్తఇత్యాహ ॥ బహు
శక్తి ॥ బహుశః-బహువారం, + బహుల్పథాః-చుసారకాదస్య
తరస్యామితి శస్పృత్యయః ॥ తస్యాః కామధేనోర్బలాత్ శక్తైశ్చక్రిత
స్య భయసంభ్రాంతస్య ॥ ౧ ॥ చకితోభయసంభ్రాంతైత్యభిధానాత్ ॥
తపోబలేన అధిగతాః ప్రిస్తా వివిధా బహుప్రకారాశ్చ ఆయుధని
గమా ధనుర్వేదాద్యస్త్రవిద్యా యేనతస్య అతివీణ సురభినిమిత్తం-
కామధేనుప్రాప్త్యర్థం, + తాదభ్యః-చతుర్థేనానే నిమిత్తపర్యాయ
ప్రయోగే సర్వాసాం ప్రియదర్శనమితి ప్రథమా ॥ భూయః-పునర
పి, సమారబ్ధసమరస్య-ఉపక్రాంతయద్ధస్య, అస్య విశ్వామిత్రస్యది
వ్యాస్త్రపరంపరామమానుషాస్త్రశ్రేణీం, బ్రహ్మదండేన-బ్రహ్మైజా
మయేన దండేన, నిరుంధక-నివారయక, మోఘీకుర్వన్నిత్యర్థః ॥

బ్రహ్మచర్యేన నిరుంధన్నరుంధతీజానిరవతసే || ౧౫౪ || తతోయం జా
తస్యభీతిః త్వా త్రాత్రైజనిః పరం బ్రాహ్మమేవమహామహీయఇతి ని
శ్చిత్త్య తస్మిద్ధమే దక్షిణస్యాంఢిశి ధీవ్రతరతపశ్చచార || ౧౫౫ || అ
థ సావిత్రిః క్షత్రియస్త్రిశంకుస్సరీరిః స్వగణిద్ధిసంధ్యగణయమా
నా వసితేషు పగత్యాభ్యాతస్తస్య పుత్రైర్గ్రహాదయాదిభిర్నిర్బంధ

అరుంధన్నున బాయాయస్య అరుంధతీజానిరవతసే + జాయాయానిజీతి
నిజా దేశః || అవతస్థే-బ్రహ్మభ్యేనస్థితవాక్, + సమపర్యవధ్యగత్యా
త్తినేపదమ్ || ౧౫౪ || — తత్సం || తత్ ప్రచనంతరం, అయ్యుశ్చామి
త్రా జాతవ్యభిక్తః-క్షత్రియబలం సముత్పన్నాప్రీతిస్సక్, ని || అభిక్తం
ప్రీతియేవైతత్సమరః || అథవా ఉత్పన్నముఖిః || ని || వ్యభిక్తమ
స్మృత్యుఖిభిజతివైజయంతి || అతఏవ త్వా త్రాత్-క్షత్రియసంబంధనిః తె
జస బలాత్ || ని || తెజఃప్రభావదీప్తౌపదలఇత్యమంః || పరమత్వం
తం బ్రాహ్మం-బ్రహ్మసంబంధ్యేన మహాస్తేజా, మహీయో-మహాత్తరం
ప్రశస్తమితియాచత్ | ఇతి నిశ్చిత్త్య-నిధాన్య * తథాత్రిరామాయ
తే * ధిగ్బలంక్షత్రియబలం బ్రహ్మజౌబలాబలమ్ | ఏకేన బ్రహ్మ
దక్షే సర్వాస్రాణిహతానిమేఇతి || తస్మిద్ధమే బ్రహ్మతేజః ప్రాప్త్య
ధం దక్షిణస్యాంఢిశి ధీవ్రతరతపశ్చచార ఘోరతరీణా
నిహోనూవిద్యధః || ౧౫౫ || — అథేతి || అధానంతరం, సావిత్రిః-
సంకృత్యశోభిరః, క్షత్రియా-క్షత్రకులప్రమాతః + క్షత్రాద్భుఇతిభు
ప్రీతియః || విశేషణద్వయేనాపిగృహీతా పరివ్రాజితత్వంచూడ్య ||
త్రిశంకురానా సశరీరిః-శిరీగసప తస్సన్నైవ, స్వగణిద్ధిః-స్వలోక
కప్రాప్తి, అభ్యగణయమాః సశరీరీవాహం స్వగణం యాస్యామి
తి యాచమాన్యస్సర్వభ్యుపకాః || వసితేషుగురుణా పగత్యాభ్యాతః సశ
రీః-స్వగణం చ సమశక్యమినిరాకృతిః | తథానిర్బంధకువైః || యష్టా
భిరపివా గురుపుత్రైర్గ్రహం సశరీరీవ స్వగణం ప్రాప్తయితి పు

కుపితైదే త్తచందాలధావస్తమేనం శరణమభజత || ౧౫౬ || అసౌ
 వపి తన్ననారథపరిపూతయే క్రతుమేకం ప్రాకృమత || ౧౫౭ ||
 తత్ర సమాగతేషు బ్రాహ్మణేషు జగుప్సయా త్రిశంకారనాగతాస్వసి
 స్థపుత్రానయంశాపేన శ్వభక్షకానకరోత్ || ౧౫౮ || తతఃకృతఘ
 జాం వగేహి స్వగౌదనవతీణై || ౧౫౯ || ప || అయంమహత్తా

శశిపునర్యాష్టానిర్బంధజనితౌపద్రవసంజాతకోపైఃమహాదయవీరజైః
 ర్యేషాంతైస్తస్యవసిష్ఠస్య పుత్రైః డతః చందాలభావాయస్యసత
 థాక్తః చందాలోభవేతిశప్తస్సన్నిత్యథః || తమేనం విశ్వామిత్రం
 తపస్యంతం శరణమభజత తత్ప్రతిపక్షతయా అయం మాం స్వీకృం
 ప్రాప్యవిష్యతి శరణాగతాభూదిత్యథః || ౧౬౦ || —అ || త
 తఃకిమతపహ || అసావితీ || అసౌ విశ్వామిత్రాపి తస్య త్రిశంకారనా
 రథపరిపూర్తయే-సశరీరస్వరప్రాప్తిరూపమనారథం పరిపూరయతుమి
 త్యథః || ఏకంకృతుం ప్రాకృమత-కంచిద్యాగం ప్రార్థ్యవానిత్యర్థః ||
 ౧౬౧ || —తత్రైతి || తత్ర త్రిశంకోస్సంబంధిని తస్మిన్కృతా, బ్రా
 హ్మణేషు-బ్రాహ్మణీషు, సమాగతేషు విశ్వామిత్రభయాదుపాగతేషు
 సత్సు, త్రిశంకోర్నృపాత్ + జగుప్సవిరామేత్యాదినాపంచమీ ||
 జగుప్సయా శాఖాంతరంప్రవిష్టః, జాతిభ్రష్టోస్తత్పరిపంథినం శరణం
 గతశ్చందాలోయం యజమాణః, క్షత్రియశ్చ యాజకస్తస్మాత్తత్ర గ
 మనమనుచితమిత్యతన్నమనస్సంకోచేనైతి ఘోషః || అనాగతాధనం
 ప్రాప్తా, వసిష్ఠస్య పుత్రా అయం విశ్వామిత్రః శాపేన శ్వ
 భక్షకానకరోత్ యతాస్తదుపకాంతయాగం పూజిష్వ యానసమా
 గతాస్త ఇమే వసిష్ఠస్యపుత్రాః అతః శ్వమాంసభక్షకాభవంత్యితి శశాపే
 త్యథః || ౧౬౨ || —తత్రైతి || తతస్తదనంతరం, క్రతుంభుంజతఇ
 తిక్రతుభుజః తేషామింద్రాదిదేవానాం, వగే-సంఘేహి, స్వగౌద
 నవతీణై జగుప్సయైవ అనవతరతిసతిహవిర్భాగా గృహీతుమితిశే
 షః || ౧౬౩ || —అయమితి || మహత్తా-మహానుభావాయం విశ్వా

తపసాంప్రభావాదారోపయామాస దివం త్రిశంకుమ్ । నీలాంబరం ని
హ్నుతరాజవేషం వహానిశీథాదవిశేషవేషమ్ ॥ ౧౬౦ ॥ అపాతయ
త్స్విగ్గముపాశ్రయంతం సంజాతమన్యశ్శతమన్యరెనమ్ । తనూవల
మ్ప్యస్యనియోగశంకుం లభేత్రిశంకుగ్గనేప్రతిష్ఠామ్ ॥ ౧౬౧ ॥

మిత్రః, తపసాంప్రభావాత్తపస్సామధ్యైత్, త్రిశంకుం దివం-స్వ
గ్గం, ఆరోపయామాస-ఆరోపితవాన్, + రుసౌఖ్యైంతాల్లిట్ ॥
రుహః పోస్యతరస్యామితివకారః ॥ గతిః, దీప్త్యాదినా అణిక్ ద్దుః క్షాక
ర్మత్వం ॥ కీచుశం త్రిశంకుం నీలమంబరం వాసోవ్యవచయస్యతం
ఏకత్ర చండాలాకృతిధారిత్యాదన్యత్ర మేఘావరణజనితాంధకారా
వృతత్వాచ్యైతిభావః ॥ ని ॥ అంబరంవాసనిన్యోమ్మితివిశ్వః ॥ తథా
నిహ్నుతః-అచ్ఛాదితః, రాజవేషోన్మేషనైవభ్యం, చంద్రప్రకాశశ్చయ
స్థితం ॥ ని ॥ రాజాప్రభాస్యపేదం ద్రేయక్షేత్రయశక్రయోరితి
విశ్వః ॥ అతపవ వహానిశీథాల్-ప్రావృటాల్-లాథరాత్రా దవిశే
షో విశేషరహితావేషోయస్యతం అథరాత్రేతుల్యాకామిత్యర్థః ॥
ని ॥ స్త్రియాంప్రావృట్ స్త్రియాంఘామ్నివహాఞ్గతి ॥ అథరా
త్రనిశీథాద్వావితిచామరః ॥ క్లేషాలంకారః ॥ ఇంద్రేవజ్జావృత్తం ॥
౧౬౦ ॥ —అపాతయదితి ॥ తతస్తదనంతరం శతం మన్యవః క్రతవా
యస్య శతమన్యరింద్రః ॥ సంజాతమన్యః చండాలంకిమితి స్వగ్గ
మారోపితవానితి సముత్పన్నకోధస్స ॥ ని ॥ మన్యదైన్యేక్రతౌ
కుశీత్యమరః ॥ స్వగ్గముపాశ్రయంతం-ప్రవిశంతమనం త్రిశంకుమ
పాతయత్-పాతయామాస, తతోనంతరం త్రిశంకుః పతమానఞ్గతి శే
షః ॥ ఆస్య మహత్తనా విశ్వామిత్రస్య, నియోగశంకుం త్వమత్రై
వ తిష్ఠైశ్చాజ్ఞాయాపాలంబనయప్తివిశేషం అవలంబ్యవప్తభ్య, గగనే
ప్రతిష్ఠాం స్థితిం, లభే-ప్రాప్, ఏతన్నియోగావలంబేన అంతరిక్షేస్థితో

౫ || తతాగీర్వాణగణ ప్రాధానయా పర్యంతం కథంసాతనిర్వాక
 త్తానం తత్ర తవిప్రత్యుసాః పృథ్వీర్వాతీతి పృథ్వీమాయాః విశి
 ష్టుష్కరే పుష్కలం తపశ్చంతమముమచరం యద్యదేవతానాం హ్యాయ
 శ్చిత్రాధానం బహ్వభిగోఽభిః క్రితావ నరపశుతాం నీమహాస్తావ
 దృచీకస్య మస్యమపుత్రశ్శ్చనశ్శేఫశ్శేఠణమయాచత || ౧౬౨ ||

భూదిత్యథః || మహాత్మానః కింవాం రుససమృదా తీతః పం బసహ
 తివృత్తమ్ || ౧౬౧ || — తతః || తతః-ప్రశంసాగేగః గంధర్వప్రాప
 నానంతరం, గీర్వాణగణ ప్రాధానయా పురుషరాదిబృహదాదిబృం
 దయాదయా, పరిష్కృత-విష్కృత, ధువనాగరిసర్వాచార్య-స్వరాం
 తరదవనైవకర్త యేనతథా తిత్త దక్షిణాస్యాదిశి తపః ప్రహ్లాదాం ప్ర
 పోషితుః || ౧ || విఘ్నాంతరాచుగిప్రత్యుహాశ్చమః || పృథ్వీ
 దూతస్సంజాతఇతిపశ్చిమాయాదిశి, పుష్కర-నిధాపశేషేషుష్క
 లం-సమగ్ని, తపశ్చరంతమముం విశావమిత్ర, అంబరీషస్య మహారా
 జస్య యజ్ఞపశునాశేనిమితై ప్రాయశ్చిత్రాధానం-ప్రాయశ్చిత్తంనా
 మ ప్రాగ్భక్తర్తలాపజనితమరసిరాకంబూసం, అవశ్యకర్తవ్యకర్త
 విశేషః || తపః-బహ్వభిరసేతాస్యశస భ్యానాభిర నిగః+మో
 తాగుణవచనాదిజీవ || గోభిరూ-వ్యసానాభిః, క్రితావ-క్రియద్ర
 వ్యదానేవోవ్యోమ, నరపశుతా నీమహాసః తత్వాద్యశ్చిత్రానాం ప
 శ్చువ్యోమ-దేవిన విధిబాధితవాదితిథా వా || తావత్తా నీ యువకస్య
 ఋషక నామ్నః కస్యచిద్దరిచాహ్వాణాన్, శుశ్శేఫ-శశశ్శేఫ మ
 శుభవశేఫాయ స్వేతివిగ్రహః+శేఫపుష్పలాంబూతంశు ఇత్యేలుక్
 మస్యమపుత్రః శునఃపుష్పః శునాలాంబూత ఇత్యాద్యన్వేదియపుత్ర
 పెషయా మస్యమాయ పుత్రః మద్విశ్రామ స్వపి+మిథాన్వేద్యతి
 మన్యోమః+పితాజ్యేష్ఠమవిశ్రామ మాతాచావాం నీమహా+పక్తి
 తమస్యమంమన్యే రాజపుత్రయస్సనూమితి రామాయణం || ౧౬౩ ||

అయినగవాన్ని సతనయని నియమముగ జే ననున్తుఁజరచుభావ్య
 సేసినచో నుదాది నృశ్శాపెనెనిస్తా యడశా దత్తవాగధ ద్వ
 యప్రతాన నమియోపేంద్రాభావమలరీషం శునశ్శేఫం చ కలపూ
 వాక్త్రావృత ॥ శరణమయాచత ఆపనోహం మత్ప్రణసంక్షణం
 రివృతి ప్రాధికతవానివృథః ॥ నను ఋషీగోయం బ్రాహ్మణః తత్క
 థం నవదగ్ధోదరపూరకాయ పశ్వనకం నవపుత్రదానరూపంపాపకృ
 తవాక్, కి చ ఆత్మావైపునామాసీతిశ్రుతే ॥ పుత్రస్యాత్మరూప
 త్వాత్ ఆత్మహుప్తివోషపసంగాచ్ఛేతిచత్ ॥ సోఽన్యం బుభక్షిత
 స్యాప్య తాచ్ఛాప్తివోహూన్యోవత్, తదుక్తమ్ * త్వజేష్టదరామ
 హిశోఽపుష్కాఢుక్షేభుః పరాధువగిన్వమడమ్ । బుభక్షితాకిం
 నకిరోతివాపం క్షిప్వాసరా క్లిప్తకుశాభవతి ॥ అన్యచ్చ * అన్యదగ్ధో
 దరస్యాభేదా కింసకున్వంత్యసాపరమితి ॥ అతస్తథాకృతవాన్యోలమ
 తివసంగేన ॥ ౧౬౨ ॥ —౩ ॥ తతఃకింకృతవాన్సనిర్యతాహ ॥ అ
 యమితి ॥ అయమితి పురోవర్తినానిదేశః ॥ భగవానుత్పత్తిచ వి
 నాశుచేత్య కలసణః విశావ్రిమి ॥ నిజతనయనినిమయేన-స్వపుత్ర
 ప్రప్యప్తాన, ఏనా శునశ్శేఫం రక్షితుం-పాలయితుమున్తుఁజ * సర్వ
 కామసమృద్ధ్యహ్యశ్వమేఘస్వయత్ఫలమ్ । తత్ఫలాలభలైర్లసే రక్షితే
 శరణాగత్యతి ॥ శరణాగరక్షణ మహాఫలశ్రవణాత్ నిజతనయాభిషే
 నాపేనం పశుభావనిర్బంధాన్తోచయి సంకృతనిశ్చయస్సన్నిత్యర్థః ॥
 పరాబ్రుకేభ్యః వెనిమయాగగీకారణ ప్రతికూలేభ్యః హవిష్యదః
 ఆదిగృహంలభ్యహవిష్య దప్రముఖభ్యః ॥ లైభ్యనిజతనయేభ్యః
 తాపేన పసిన్తరయదశాం శ్వభక్షకావస్థాం చత్వా పసిష్ఠతనయాశ్చ
 శ్వహుససానిభవంతిశిశువృత్తభః ॥ ని ॥ దశావరావస్థాయా
 మితివిశ్వః ॥ గాధాద్యయప్రీతాభంగం-గాధయోరిద్యోపేదో ప్రసా
 దకసూక్తివిశేషయోద్భవయేన శునశ్శేఫగీతేన ప్రీతాభ్యం-సంతుష్టా

ణమనారథా కారయామాస ॥ ౧౬౩ ॥ తతస్తపస్యంతమేనం మేన
కానంగతస్తపాభంగశ్చిరమంగీచకార ॥ ౧౬౪ ॥ పశ్చాత్పశ్చాత్తాపా
భిఘాతాయముత్తరే ధూభృతికాశిశీరె ఘోరం తపశ్చచార ॥ ౧౬౫
తత్ర జంభాద్యహితాం రంభాం శైలీభవేతిశప్త్యా పూర్వసాన్యందిశి ని

భ్యామింద్రోపంద్రాభ్యాన్, యాగాధస్తాశ్చ దేవతాభ్యాన్ అంబరీషం
శునశ్శేఫంచేత్యుభౌ పరిపూణణమనారథౌ-సంపూణాణభిలాషాకార
యామాస ॥ ఇంద్రోపంద్రసంతోషోత్పాదనపూర్వకం యజ్ఞస్య
సాంగత్వాపాదనేన అంబరీషమనారథం ప్రాణపరిత్రాణేన శునశ్శే
ఫమనారథంచ పూరయామాసేత్యర్థః ॥ ౧౬౩ ॥ —తత ఇతి ॥ తత
స్తదనంతరం, తపస్యంత-తపఃకుర్వాణం, తపోనిష్ఠమిత్యర్థః ॥ ఏ
నం విశ్వామిత్రం మేనకాయాః మేనకాఖ్యాయా అప్పరసస్సంగ
తః-సంగాత్, + పంచమ్యాస్తసిః ॥ తపోభంగస్తపోవిఘ్నః కర్తా,
చిరం-బహుకాలం, అంగీచకార-అనుసార, మేనకానంభోగతాత్పర్యే
ణ చిరకాలమయంపరిత్యక్తనియమోధూదితిభావః ॥ తపోభంగస్సప్రా
బల్యం బోధయితుం కర్తృకర్తవ్యత్వానః ॥ ౧౬౪ ॥ —పశ్చాదితి ॥
పశ్చాత్తదనంతరమయం విశ్వామిత్రః పశ్చాత్తాపేనకిషోతదసదాచరి
తమంగీకృతమిత్యనుతాపేనాభిధూతః ఆకాంతస్సన్నుత్తర - ఉత్తర
స్త్రిభూభృతి-హిమవత్పర్వతై + పూర్వాదిభ్యోనవభ్యోవెతివికల్ప
త్ స్త్రిన్నాదేశాభావః ॥ కాశిక్యాస్తత్రిత్యాయాః స్వభగిన్యా స
ద్యాస్తీరే ఘోరమత్యగ్గ్రం తపశ్చచార ॥ తథాచక్రిరామాయణాకా
శికిషరమోదారాపవృత్తాచమహాసదీ । విషయపుష్కాదకారమ్యాహిమ
వంతముపాశ్రితా ॥ లోకస్యహితకార్యాధంప్రవృత్తాభగినీమమేతిశ్చ
రామంప్రతి సేవనేనాక్రమ్ ॥ ౧౬౫ ॥ —తత్రేతి ॥ తత్ర హిమవ
త్పర్వతై, జంభారిణ-జంభాఖ్యదైత్యదేవీణాంప్రణ, ప్రహితాం-త
పోవిఘ్నాధంప్రేషితాం, ధంభామప్పరసం ॥ ౧ ॥ స్త్రియాంబహ

రస్తనిశ్వాసంతపశ్చరత్యముష్టిన్నూష్ణణా తపోగ్నైరుద్విగ్నామరసఖ
 స్తామరసాసనస్సన్నిధాయ జితేంద్రియతావద్బ్రహ్మషీరసి వసిష్ఠో
 ప్యేవం వ్యాహరతుభవంతమిత్యభాషత ॥ ౧౬౬ ॥ ష ॥ అసౌ వసిష్ఠ
 నిదేశాద్బ్రహ్మషీత్వమవిందత । యథోపనయసంస్కారాద్ద్విజ
 ప్తస్సరసస్త్వరైవశ్వాఙ్ఘ్రిశీముఖాః ॥ ఙ్ఘ్రిశీమేనకారంభాఘృతా
 చీదతిలోత్రమేత్యమరాః ॥ శైలీ-శిలామయీ, మయడధేఅణ ॥ శిలా
 రూపాభవేతి శస్త్రావ శాపేన పాషాణావస్థాం దలైవ్యథాః ॥ పూర్వ
 స్యాందిశి-ప్రాచ్యాం, నిరస్తనిశ్వాసం-నిరుద్ధప్రాణసంచారం యథాత
 థా రేచకపూరకకుంభకలక్షణప్రాణాయామసహితమిత్యథాః ॥ అము
 ష్టిన్విశ్వామిత్రే తపశ్చరతి మహాగ్రతపానిష్ఠావరతంత్రైసతి తపో
 గ్నైస్తపోరూపవహ్నీరూష్ణణాంతాపజనకజావలయా, ఉద్విగ్నా
 విహ్వలాః యేఅమరా దేవాస్తేషాంసఖాతత్సఖః భయసంభ్రాంతాః
 లగ్నీర్వాణసహితస్సన్నిత్యథాః + రాజాహస్సుఃఖభ్యవృజితిటచ్ ॥ తా
 మరసాసనో-బ్రహ్మ, సన్నిధాయ-సన్నిహితాభూత్వా, జితేంద్రియ
 తావద్విషయప్రవృత్తివ్యతిరోధేన శిక్షితేంద్రియగ్రామత్వాద్ధేతాః బ్ర
 హ్మషీరసి జాతః వసిష్ఠోపి త్వత్ప్రతిపక్షోపి భవంతమేవం బ్రహ్మని
 రసీతి వ్యాహరతు-వదతు, మదనుగ్రహేణైతిశేషః ॥ తతైవ తవ మ
 నసివిద్యతఇతిభావః ॥ ఇతీత్యమభాషత ॥ ౧౬౬ ॥ —అ ॥ తతఃకింత
 త్రాహ ॥ అసౌవితి ॥ అసౌవిశ్వామిత్రః వసిష్ఠస్సనిదేశాన్నిరూపణా
 ద్బ్రహ్మరిత్వం-బ్రాహ్మణఋషిత్వం, ద్వైజన్తసిఉత్పత్తికర్తృభ్యాం యస్య
 సద్విజన్తా-బ్రాహ్మణః, ఉపనయసంస్కారాదుపనయనరూపసంస్కా
 రాద్బ్రహ్మవర్చసంయథా బ్రహ్మతేజఃప్రసవించిత-అలభత + బ్రహ్మహ
 స్తిభ్యాం వర్చనఇతిఅచ్చరిత్యయః ॥ అత్ర యథాశబ్దఃఇవాధాకః ॥
 ఇవవ ద్వాద్యథాశబ్దాఇతి దండ్యాచార్యానుశాసనాత్ ॥ అతపవోప

స్తాబ్రహ్మపర్వసమ్ || ౧౬౭ || ఇతిజనకపురోధశ్లాఘితగాధిసూను
 స్సహస్రపతనయాభ్యాం శర్వరీంతత్యసీత్వా । విధివదదిశదఘ్నం పు
 షపదర్భగ్రగర్భం సరసిజదయితాయజ్యోతిషేఛాండసాయ || ౧౬౮ ||
 గ || తదను రామలక్ష్మణనిరీక్షణకౌతుకాదనవరతవతితైస [వికచకువల
 మా || ౧౬౭ || —ఇతీతి । ఇత్యుక్తప్రకారేణ జనకస్య పురోధసా-
 పురోహితేన, శతానందేన, శ్లాఘితః-ప్రశంసితః, గాధిసూనుర్విశ్వా
 మిత్రః, సృపతనయాభ్యాంసహ-శ్రిరామలక్ష్మణాభ్యాంసాకం, తత్ర
 యజ్ఞశాలాయాంశర్వరీం-రాత్రిం, సీత్యా-గమయిత్యా, సరసిజదయితా
 య-పద్మబాంధనామృతాండసాయ-ఛందోమయాయ, సంధ్యాత్రయేపి
 క్రమేణ ఋగాదివేదత్రయమయత్యావదితిభావః || తథాచశ్రుతిః || ఋ
 గ్భిఃపూర్వాన్తే దివిదేవతయతే || యజుర్వేదేతిప్రతిమధ్యే అహ్నిః
 సామచేదేనాస్తమయేమహియతఇతి జ్యోతిషే-సూర్యాయ, పు
 షపదర్భగ్రగర్భం-పుషపదర్భాంకుమిశ్రం, తథాఘాతస్తేన శాస్త్ర
 చాదితత్యావదితిభావః || ఉక్తంచ జ్ఞానవాసిష్ఠే * దత్వాఘ్నంపక్షిణా
 కుసుమం ప్రణమ్యాశుప్రదక్షిణైః । విష్ణుమాహద్విజావాక్యైరంభో
 దమినచాతకఇతి || అర్థాథాం పూజాథాం ద్రస్యమఘ్నం జలాం
 జలిః + పాదాఘాభ్యాంచెతియత్ప్రత్యయః || ని || మూల్యపూజా
 విధావర్తః || షట్పుష్పమఘ్నంమర్థాథాఇతిచామరః || విధివల్-విద్య
 ర్తయథాశాస్త్రమిత్యధః + తదర్థమితివతిప్రత్యయః || అదిశత్
 దత్తవా, అత్రశ్రుతిః || * తమహవావతేబ్రహ్మవాదినః పూర్వాభి
 ముఖాస్సంధ్యాయాం గాయత్ర్యాభిమంత్రితాఃపక్షిణధ్వం విక్షిపం
 తి తావతాఽపవజ్రభూత్వా తానిరక్షాగ్ంసిమందేహరుణాద్విపెప్రక్షి
 పంతీతి || మాలినీవృత్తమ్ || ౧౬౮ || —తదన్వీతి || తదనులఘ్నంప్ర
 దానానంతరం, విశ్వామిత్రః రామలక్ష్మణయోః కర్తృణోః నిరీక్షణ
 కౌతుకాద్విలోకనకౌతూహలాద్దైత్యః || ని || కౌతూహలం కౌతుకం

యనిచయోపచయమానమేచకమరిచిమలిష్టుచెన పౌరనారీజనలాచ
 నరొచిమా కవచితనరపతిపథాం జనకరాజధానీం విశ్వామిత్రః ప్రవి
 శ్య దశరథతనయావిదమభాషత ॥ ౧౬౯ ॥ అస్యాంఖలునగర్యామా
 రబ్ధయజ్ఞస్య రాజ్ఞోజనకస్య భాగధేయాత్సితానామధేయభాజనమజీ
 చ కుతుకంచకుతుహాలమిత్యమరః ॥ అనవరతపతితెన-నిరంతరప్రసృ
 తెన, వికచకువలయానాముత్పుల్లనీలాత్పలానాం, నిచయేన-సమూ
 సౌన, ఉపచీయమానా-ప్రవర్ధమానా, యా మెచకమరిచిశ్చాన్యమల
 కాంతిః ॥ ౧౭౦ ॥ కృష్టేనీలాసిరశ్చామకాలశ్యామలమేచకాశత్యమరః ॥
 తస్యాః మలిష్టేవెన-పాటచ్చరేణ, తిరస్కారకణ్డతీయావత్ ॥ త
 ద్వస్మిలవణైః-నెత్త్యభః ॥ అతఏవోపమా॥ ౧౭౧ ॥ ప్రతిరోధివరాగ్రం
 దిపాటచ్చరమలిష్టుచాశత్యమరః ॥ పౌరనారీణాం-పురసుందరీణాం,
 లోచనరొచిమా-నయనకాంత్యా, కవచితః-సంచలితః, నరపతేః పం
 థా నరపతిపథః రాజమాగో-యస్యాస్తాం + ఋక్పూరిత్యాదినాన
 మాసాంః ॥ రాజానాధీయంతేస్యామితిరాజధానీ ॥ జనకస్య రాజ
 ధానీ జనకరాజధానీ మిథిలానగరీ తాం + కరణాధికరణయోశ్చేత్య
 ధికరణాథే-ల్కుట్రుత్పయః ॥ ప్రవిశ్య దశరథతనయా-ఊరామలక్ష
 ణౌ, ప్రతీదం వదనమభాషత ॥ ౧౭౨ ॥ — అ ॥ తదేవాహ ॥ అ
 స్యామితి ॥ అస్యాం-నగర్యాం-మిథిలాయాం, ఖలుశబ్దః ప్రసిద్ధార్థకః
 భగవతీ-సూర్యా, రత్నానిమణయోగభేయస్యాస్సా రత్నగర్భభూః
 ॥ ౧౭౩ ॥ జగతీరత్నగర్భాచేత్యమరః ॥ ఆరబ్ధయజ్ఞస్యోపక్రాంతసవన
 స్య, రాజ్ఞః హలముఖకషణైః-యజ్ఞభూమిం శోభయతఇత్యభః ॥
 భాగధేయాద్భాగ్యాద్దేతాం ॥ ౧౭౪ ॥ దైవందిష్టభాగధేయం భాగ్యం
 స్త్రీనియతిర్విధిరిత్యమరః ॥ సీతాలాంగలపద్ధతి-స్తజన్యతావస్థితేత్యనవ్ద
 సంజ్ఞా ॥ ౧౭౫ ॥ సీతాలాంగలపద్ధతిరిత్యమరః ॥ సీతేతినామధేయస్యనా
 మ్నోభాజనం-పాత్రం + నామరూపభాగభ్యః సావధేయోవక్రవ్య

జనత్కన్యారత్నం రత్నగర్భభగవతీ ॥ ౧౭౦ ॥ అస్యాఃపురః కిమవ
 రం మాహాత్మ్యం ॥ కుతః ॥ ౧౭౧ ॥ ష ॥ దేవ్యాయస్యావసనముదధిః
 పీఠికాహాటకాద్విధ్వారస్సింధుస్సగరతనయస్వర్గమాగ్నేకబంధుః ।
 కీర్తాశ్చైలఃపరమపురుష క్రోడదంష్ట్రాచతస్యాస్సీతామాతుజఃగతిమి
 ఇత్యుభయత్రాపి ధేయప్రత్యయః ॥ కన్యారత్నం-శ్రేష్ఠాంకన్యకామి
 త్యథః ॥ అజీజనల్-జనయామాన, రత్నగర్భాయాస్తస్యాః రత్నజ
 ననం యుక్తమేవేతిభావః + జనేనౌచజ్యుషధాయాహ్రస్వాభ్యా
 సదీర్ఘశ్చ ॥ ౧౭౨ ॥ రత్నగ్రేష్ఠేమణావపీతివిశ్వః * జాతౌజాతౌచయ
 ఛేచ్ఛ్యం తద్రత్నమభిధీయతఇత్యభిధానాల్ ॥ ౧౭౩ ॥ — అస్యా
 ఇతి ॥ అస్యాః పురోమిథిలానగర్యాః, అవరం-ఇతోన్యన్తాహాత్మ్యం,
 మహానుభావత్వం కిం వణానీయమస్తి నకించదస్తీత్యథః ॥ కుతఃయ
 తః యస్తాత్కారణాల్ ॥ ౧౭౪ ॥ — దేవ్యాఇతి ॥ యస్యాదేవ్యా
 భూదేవ్యాః, ఉదకానిధీయంలెస్తిన్నిత్యదధిః - సముద్రః + ఉదక
 సోదస్సంజ్ఞాయామిత్యదకశబ్దస్య ఉదాదేశః ॥ వసనం-వస్త్రం, త
 థా హాటకాద్విస్సర్వణాచలః ॥ ౧౭౫ ॥ స్వణం సువణాంకనకంహే
 రణ్యంహేమహాటకమిత్యమరః ॥ అల్పంపీతం పీఠీ సైవపీఠికా ఉపవేళ
 నపీఠం + గౌరాదిత్వాల్ జీమ్ ॥ తతః స్వాధేకక కణఇతిహ్రస్వః
 తథాసగరతనయానాంకపిలకోపానలదద్ధానాంస్వర్గమాగ్నేకబం
 ధుః-ముఖ్యసుహృత్ - స్వలోకప్రాపికెత్యథః ॥ సింధుస్సరిల్-
 మందాసీతియావత్ ॥ హరోముక్తాకలాపః ॥ ౧౭౬ ॥ దేశేనదవిశేషే
 ఛౌ సింధుర్నాసరితిస్త్రియామిత్యమరః ॥ తథా పరమపురుషః-పు
 రుషోత్తమో విష్ణుః, సచాసా క్రోడోవరాహశ్చ తస్యదంష్ట్రా దంత
 విశేషశ్చ కీర్తాశ్చైలా-విహారాచలః, సర్వత్రాభూదితిశేషః ॥ త
 స్యాస్సీతామాతుస్సీతాజనన్యాః-భూదేవ్యాః, జగతి-జగత్స్విత్యథః
 మిథిలాం పరిచ్ఛిన్నతయా వతమానాం మిథిలానగరిం సూతికాగ

ధీలాంసూతికాగెహమాహుః ॥ ౧౭౨ ॥ ప ॥ అత్రసీతావివాహాధామ
మరైరిపిదుష్కరమ్ । జనకఃకల్పయామాస ధనురారోపణంపణమ్ ॥
౧౭౩ ॥ ఇతి ॥ తతోమహాషీజకనకస్యరాజ్ఞస్సభాంసుధర్తాసదృశీం
హు-సూతికాగృహమాహుః-బుర్రవంతి, యతవవమపరిమేయానుభా
వాయా భూదేవ్యా మిథిభాం సూతికాగెహం కథయంత్యిహస్యామా
హాత్మనీం కిమన్యద్యక్తవ్యమస్తీత్యథః + బుర్రవః పంచానామిత్యా
దినాణలాదేశః ॥ బుర్రవఃహదేశశ్చ అత్రోదధ్యాదిమాపరంజకఃస్విన
వననత్వాదిరూపణాత్సమస్తవస్తువర్తిరూపకాలంకారః ॥ * ఆరోపవి
షయస్యస్యాదతిరోహితరూపిణః । ఉపగంజకమారోప్యమాణంతద్యూ
పకంమతమితిలక్షణాత్ ॥ అత్ర తథాల్పయస్యాం మిథిలాయాంసాగ
రాంబరాదిమత్తయా మహీయస్యా భూదేవ్యా ఆధేయత్వకథనాదధి
కప్రభేదోలంకారః ॥ తదుక్తమ్ ॥ * ॥ ఆధారాధేయయోరాసురూ
ప్యాధావాధికోమతఇతి । అయంచాక్తరూపకానుప్రాణితఇతిసంకరః॥
మందాకాగ్రంతావృత్తం ॥ ౧౭౨ ॥ అలైతి ॥ అత్రమిథిలాయాం -
సీతాత్పత్తినమయే జగకోరాజాపితాచ ॥ ౧ ॥ తాతస్తుజనకఃపితే
త్యమరః - సీతాయావివాహాధామమరైరింద్రాదిభిరపికిముతాన్త్యేరి
తిభావః - దుష్కరంకర్తుమశక్యం + ఈషద్దుస్సుష్విత్వాదినాఖిల్
ప్రత్యయః - ధనుషఃహరకోదండస్య - ఆరోపణంఅవసమనం - పణం
మూల్యంకల్పయామాసయోవాకోవాఇదృ ధనురారోపయతి తస్మై
ఇయంకన్యాదీయతే నతవన్యస్తాఇతి ప్రతిజ్ఞాతవానిత్యథః ఇతి ॥ ఇ
దమభావతేతి పూర్వేణసంబంధః ॥ ౧ ॥ పణోద్యూతాదిమాత్సృ
ప్తైశ్చతా మూల్యేధనేపిచేత్యమరః ॥ ౧౭౩ ॥ తతఇతి ॥ తతః ॥ సీతా
వృత్తాంత కథనానంతరం - మహాషీర్విశ్వామిత్రః- ఋషీలక్షణము
క్తం । సుధర్మానదృశీందేవసభాసమా ॥ ౧ ॥ స్యాత్సుధర్మాదే
వసభేత్యమరః - జనకరాజస్య సభామాస్థానం ప్రాప్తేప్రాప్-తథా

ప్రపదే । తౌచాపతుశ్చాపవిలొకలోలౌ సచాపకానోసలరాజపు
 త్రా ॥ ౧౭౪ ॥ X ॥ తత్రవిధిపదభ్యర్చితకథిలదశరథతనయవృత్తాం
 తఃకాశికః- కాశికప్రముఖైరమరైరస్తత్కులమహాత్రరైదెపరాతై ని
 క్షిప్తం విశేషతస్సేతాశుల్కార్థం మయా గక్షితమిదమితి జనకేన
 చాపవిలొకలోలౌ ధనుషశఃనలాససౌ ॥ ౧౭ ॥ లోలపాలోలుభో
 లోలౌ లంపటోలాలసగ్భసఇతియాదవః- కులఃచాపాభ్యాం సహస
 చాపకాధన్వినౌ- ఇతి ధనుర్విద్యాపిశాంపదత్వం సూచ్యతై + లైన స
 మేత్యాదినా బహువ్రీహిః శేషాద్విభాషేతిఃపప్రత్యయః- తాకోన
 లరాజపుత్రా రామలక్ష్మణౌచ-ఏతేనమహాతులీనత్వాదినకలగుణసంప
 త్తిస్సూచ్యతై- ఆపయఃప్రాప్తవంతౌ - ఉపజాతిన్వితం - లక్షణం
 తూక్తం ॥ ౧౭౪ ॥ తత్రైతి ॥ తత్రసభామాం- కుశవంశసంభూతత్వా
 త్ కాశికోవిశ్వామిత్రః * కుశవంశసహస్రార్థంకాశికం ఓఘుగఃదన
 ఇతి శ్రీరామాయణ- విధిపదభ్యర్థాశాస్త్రమగ్యర్చితఃపూజితః-రాజ్యేతి
 శేషః-తథాకథితఃఉపవశేఃతః దశరథతనయస్య వృత్తాంతావంశప్రశం
 సాదిప్రవృత్తిర్యేన స తథోక్తస్య ॥ ౧౭ ॥ నారాఃప్రవృత్తివృత్తా
 న్తైఇత్యమరః- తథాకాశికప్రముఖైరమహేంద్రాదిభిరమరైః ॥ ౧౭ ॥
 మహేంద్రగుణులూకవ్యాతగ్రాహిషుకాశికఇత్యమరః-అస్తత్కు
 లమహాత్రరైస్తత్కులవంశశ్రేష్ఠైదెపరాతేరాజ్ఞ- నిక్షిప్తంవిన్యస్తంవిశేష
 తావిశేషకారణ- సీతాయాశ్శుల్కార్థం వివాహహాల్యాధం-
 తదారోపణస్తేన సీతాప్రదానమూల్యకావదితిభావః ॥౧౭॥ శుల్కార్థ
 స్త్రీస్త్రీధనేపిచేత్యమరః- మయారక్షితంగుప్తమిదంధనురితిశేషః-ఇ
 త్యక్తా- ఇతిస్తేనగమ్యమానాధాత్వాదప్రయోగః - జనకేనప్రదశి
 తస్యచాపస్యారోపణాయుతనమనాయ - రామభూమిదేశజాపయా
 మాన- నస్వీత్య రణ ధనుదేవరాతేన్యాసఘాతతియానిక్షిప్తమితిరా
 మాయణాదాహ్మయై - అహేంద్రాదిభిరితికథాపేతస్య గచ్ఛతైతి

తపసాంప్రభావాదారోపయామాన దివం త్రిశంకుమ్ । నీలాంబరం ని
హ్నుతరాజవేషం వహానిశీథాదవిశేషవేషమ్ ॥ ౧౬౦ ॥ అపాతయ
త్స్వగ్ముపాశ్రయంతం సంజాతమన్యశ్శతమన్యరెనమ్ । తహావల
మ్భస్యనియోగశంకుం లభేత్రిశంకుగ్గనేప్రతిష్ఠామ్ ॥ ౧౬౧ ॥

మిత్రః, తపసాంప్రభావాత్తపస్సామధ్యాత్, త్రిశంకుం దివం-స్వ
గ్గం, ఆరోపయామాన-ఆరోపితవాన్, + రుశౌణ్యైః తాల్లిట్ ॥
రుహః పోన్యతరస్యామితివకారః ॥ గతిబుద్ధ్యాదివలంబితః శాక
ర్మత్వం ॥ కీర్తుశం త్రిశంకుం నీలమంబరం వాసోవ్యావచయస్యతం
ఏకత్ర చండాలాకృతిధారిత్యావస్యత్ర మేఘావరణజన్తాంధకారా
వృతత్వాఞ్చైతిభావః ॥ ౧ ॥ అంబరంవాసనివ్యామ్నితివిశ్లేషః ॥ తథా
నిహ్నుతః-అచ్ఛాదితః, రాజవేషోన్యవనైషభ్యః, చంద్రప్రకాశశ్చయ
స్త్రికాతం ॥ ౧ ॥ రాజాప్రభాస్యపెదంద్రే యత్క్షేత్రీయశక్రయోరితి
విశ్లేషః ॥ అతపన వహానిశీథాత్-ప్రావృటా-లాఢ్య-రాత్రా దవిశే
షో విశేషరహితావేషోయస్యతం అథరాత్రాక్షుల్యాకామిత్యర్థః ॥
౧ ॥ స్త్రియాంప్రావృట్ స్త్రియాంఘ్రామ్నివహాఇతి ॥ అథరా
త్రనిశీథాద్వావితిచామరః ॥ శ్లేషాలంకారః ॥ ఇంద్రవజ్రావృత్తం ॥
౧౬౦ ॥ —అపాతయదితి ॥ తతస్తదనంతరం శతం మన్యవః క్రతవా
యస్య శతమన్యరింద్రః ॥ సంజాతమన్యః చండాలాకీమితి స్వగ్గం
మారోపితవానితి సముత్పన్నక్రోధస్య ॥ ౧ ॥ మన్యదైన్యేక్రతౌ
కృశీత్యమరః ॥ స్వగ్ముపాశ్రయంతం-ప్రవిశంతమనం త్రిశంకుమ
పాతయత్-పాతయామాన, తతోనంతరం త్రిశంకుః పతమానఇతి శే
షః ॥ ఆస్య మహత్తనా విశ్వామిత్రస్య, నియోగశంకుం త్వమత్రై
వ తిష్ఠైత్యాజ్ఞాయాపాలంబనయప్తివిశేషం అవలంబ్యవష్టభ్యః గగనే
ప్రతిష్ఠాం స్థితిం, లభే-ప్రాప్త, ఏతన్నియోగావలంబేన అంతరిక్షేస్థితో

౧౭౬ || ప || రామాకషణభగ్నకామకభువాధ్వానెనరొదోరు
ధాదృప్తక్షత్రయశస్సితచ్ఛదకురేజీమూలనాదాయరమ్ । వీరశ్రీప్రథ
మప్రవేశసమయే పుణ్యాహఘోషాయితం మైథిల్యాఃకిలమానసేపరిణ

రావపితనిజభుజగరావబహుపురిత్యథః - శౌరూలవిక్రీడితంవృత్తం
౧౭౬ ||—|| రామెతి || రామాకషణాన శ్రీరామకర్తృకాకషణ
న- భగ్నంవిదళితంయత్కామకంతస్తాద్భవతీతితథోక్తై- తథారో
దసీద్యావాభూమీరుణద్ధ్యావృణోతీతిరొదారుధా ||+|| అన్యభ్యోపి
ద్యశ్యతఇతిక్రీష్ట సర్వవాపినెత్యథః || ౧ || ద్యావాభూమీచరొద
సీ ఇత్యమరః - ధ్వానెనభవనినాకత్రా - దృప్తామదోద్రిక్తాయేక్ష
త్రాఃక్షత్రియాః- అత్రజాతివాచినాక్షత్రజ్జేనతజ్జన్యాఃక్షత్రియా ల
క్ష్యంతెతేషాంయశవసితచ్ఛదకులంహంసశ్రేణీతి రూపకంతస్థిన్విష
యే || ౧ || హంసాస్తుశ్వేతగరుతఇత్యమరః - జీవనస్యజలస్యమూతఃపు
టబంధోజీమూతామేఘః + మూతబంధనివృద్ధాదరాదిత్వాత్సాఘః||
౧|| జీమూతామేఘపర్వతావిత్త్యమరః జీమూతనాదేన జలధరగజేతే
నేవాచరితంజీమూతనాదాయితం తస్యతన్నివారకత్వాదితిభావః +క
తుఃకిర్యజ్సలోపశ్చ - తతఃభావేక్తఃఅకృత్సర్వభాతుకయోద్ధీర్ఘఇతి
దీర్ఘః ఏవముత్తరత్రాపీయోజ్యం-తథాపీరశ్మియోవీరలక్ష్మ్యాః-ప్రథమ
ప్రవేశసమయే ప్రథమప్రవేశకాలే || ౧ || సమయాశ్వపథాచారకాలసి
ద్ధాంతసంవిద ఇత్యమరః - పుణ్యాహఘోషేణ స్వస్తివాచనరవేణ
వాచరితంపుణ్యాహఘోషాయితంపుణ్యంచ తదహశ్చపుణ్యాహమితి
+విశేషణమితిసమాసః|| రాజాహస్సఖిభ్యష్టజితిటచ్ - పుణ్యసుదినా
భ్యామహ్మఃక్లిబలైక్లిబత్వం- తథామైథిల్యాస్సీతాయాః మానసేమ
నసిప్రవర్తమానఇత్యథః, పరిణయేవివాహవిషయేమాంగల్యతూర్యై
ణమాంగల్యార్థతూర్వధ్వనినెవాచరితం మాంగల్యతూర్యానితంకి
లెతిసంభావనాయాం || ౧ || వాతాసంభావ్యయోః కిలేత్యమరః- లు

యేమాంగల్యతూర్వాయితమ్ ॥ ౧౨౨ ॥ ప ॥ రవఃకరినకషణత్రుతి
తచాపజన్తాక్షణాద్విశాంద్విరదఘీట్కృతైఃకృతహరిత్పతిస్వాగతః । జగ
ద్భ్రమణకౌతుకోచ్చలితరామకీర్త్యంగనా ప్రయాణపటహఢ్వనింప్ర
ధయతిస్తతారాధ్వని ॥ ౧౨౩ ॥ గ ॥ తత్ర దశరథస్సీతాపరిణయవిహీ
తనిర్భయజనకప్రహితదూతామూతః పురోహితాభ్యుపగమాన్నిధిలా
హ్నిపమాలంకారః- పుత్రంపూర్వవత్ ॥ ౧౨౪ ॥—॥ రవశతి ॥ కరిన
కషణాద్భ్రుథాకషణాద్దైతాఃత్రుతితఃభగ్నః యశ్చాపః తస్మాజ్జన్మ
యస్యసతథో క్తశ్చివ్యధికరణబహువీహిః + అవజ్యోబహువీహిః
వ్యధికరణాజన్తాయన్తరపదశ్చివామనః-క్షణాదతిశ్చే ఘ్రిణదిశాంద్వి
రదఘీట్కృతైర్దగ్గజఘీట్కృతైర్పాతాభిఃస్వభయజనితైరేవేతిభావః॥
శృతావిహితఃహరిత్పతిస్వాగతాదిగీర్షిర కర్తృకౌభనాగమన ప్ర
శ్నాయస్య స తథోక్తః - అతివేగేన దిగంతవ్యాపీత్యధః - రవః
భస్మిః- తారాధ్వనినక్షత్రమాగే అంతరిక్షే జగద్భ్రమణకౌతుకాత్
బాకసంచారకౌతూహలాద్దేతాః- ఉచ్చలితాప్రవృత్తారామస్య కీ
ర్తిరేవాంగనెతిరూపకం- తస్యాఃప్రయాణపటహఢ్వనిం యాత్రార
మేఘభేరిభాంకారం - ప్రథయతిస్త ప్రకటయతిస్త తాదూప్యమవా
పెత్యధః - అత్రధనుర్భంగజనితధ్వనాపటహఢ్వనిత్వారోపణాదూ
పకాలంకారః - తథాన్యనిమేషఘీట్కృతైఃస్వస్వకత్వకస్వాగతత్వ
రూపణాద్వ్యధికరణరూపకమిత్యనయోరైగపేక్ష్యాత్సంస్పృష్టిః- పు
ధీవృత్తం॥ జసాజసయలావసుగ్రహయతిశ్చపృథ్వీగురులిలక్షణాత్ ॥
౧౨౫॥—॥ తత్రైతి ॥ తత్రతస్మిన్ సమయే- దశరథఃసీతాపరిణయే సీ
తావివాహే- విహితనిర్ణయేసకృతనిశ్చయేన ॥ ని ॥ సమానిర్ణయ
నిశ్చయాచిత్తమగః - జనకేనప్రహితాః పెరిషితాయేదూతాః ప్రే
మ్యాఃతైరామూతస్య పురోహితాభ్యుపగమాద్విస్మయిశాకారాత్
॥౧॥ అంగీకారోభ్యుపగమ ప్రతిశ్రవసమాధయ ఇత్యమరః, మిథిలా

మగమల్ ॥ ౧౭౯ ॥ ప ॥ యత్క్రిర్తిస్తిలకాయతే సురవధూసంగీ
తగోష్ఠీముఖే యేనాద్యఃపితృమాన్సుమాన్వసుమతీయైవరాజనవతీ ।
ఇంద్రస్సంగరసంకటేషువిజహా పీరస్యయస్యోన్మఖప్రేక్షిత్సన్వదన

మగమల్ పాద ॥ ౧౭౯ ॥ — తమేవదశరథంవణాయతి ॥ యదితి ॥
యశ్యదశరథస్యకీతిఃదానతాత్రోద్భవాసమాఖ్యా, సురవధూనాం
దేవతాస్త్రీణాం సంగీతగోష్ఠీసంగీతప్రస్తావః, తస్యాముఖప్రాసం
భః సవముఖం వక్త్రమితిశ్లిష్టరూపకం, తస్మిన్ ॥ ౧ ॥ ముఖంప్ర
ధానేప్రాసంభే వక్త్రఇతి నానాధారత్నమాలా, తిలకాయతేతిల
కాభూషణవిశేషః సఇవాచరతి, సురవధూనామపి గేయాంతరాపె
క్షయా ప్రథమతపనవణానయోగ్యాభవతీత్యర్థః ॥ + కతుఃకన్యజ్సలూ
సశ్చైతికన్యజ్, అకృత్సారవధాతుకయోదీక్షుఃఇతిదీక్షుః ॥ ౧ ॥ తమా
లపత్రతిలకచిత్రకాణివిశేషకం - ద్వితీయంచతురీయంచ నస్త్రీయామి
త్యమరః, తథాయేనదశుభేన, ఆద్యఃపుమా పురాణపురుషావిష్ణుః పి
తాస్యాస్తీతిపితృమానభూదితిశేషః - శ్రీరామరూపేణాస్యతద్గర్భా
సంభూతత్వాదితిభావకి, ఏతేనాస్యమహాభాగ్యసంపత్తిస్సుచ్యతే-
యేనదశరథేన నాన్యేనైవైవకారాధః - వసుమతీపృథివీ, సురాజ్ఞా
స్యా అస్తీతిరాజనవతీసురాజ్ఞాఅభూత్ ॥ ౧ ॥ సురాజ్ఞాదేశేరాజనాన్
నిత్యమరః ॥ + రాజనాన్వంత్రైరాన్యఇతి నిపాతనాత్సాధుః ॥ ఉ
గితశ్చైతిజీవ తథాయస్యపీరస్య దశరథస్యాన్మఖంఅభిముఖంయథాత
థా, ప్రేక్షిత్సన్వదనకేతనాంబరద
శాః రథనిబద్ధభజపతాకాంచలానితాసాంనందర్శనాత్సవ్యగర్భానాద్ధై
తాః ॥ ౧ ॥ వత్సవస్థాంశుకాంతేషుదశేతిరత్నమాలా, ఇంద్రతీతిం
ద్యః ॥ + ఇదిపరమైశ్వర్యే, పరమైశ్వర్యసంపన్నః పాకశాసనః, + ఋ
శ్రేం ద్రేత్యాదినా ఔణాదికోరప్రత్యయః, సంగరసంకటేషు దేవాసు
రయుద్ధసంఘదేషు ॥ ౧ ॥ అథప్రతిజ్ఞాజనంవిదాపత్సుసంగర ఇత్య

కేతనాంబరదళానందర్కనాద్భుర్దళామ్ ॥ ౧౦౦ ॥ జనకస్సవకసీయాంస
మాజహావకుశధ్వజమ్ । హత్వాపియధిసుధనాన్వసంసాంకాశ్యేష్టాపితం
పురే ॥ ౧౦౧ ॥ X ॥ తదను తాభ్యామభ్యర్చితస్సపురోహిణోవశరథ
స్తత్ర పుత్రాణాం గోదానమంగళం నిర్వర్తయామాస ॥ ౧౦౨ ॥

మరః, దుడఁశాందురపస్థాం విజహాత త్యాజ, ఇంద్రస్యాష్టాశాస్య
పౌరుషఇతిభావః, సాయందశరథః మిథిలామగమదితిపూర్వేణసంబం
ధః, తిలకాయతఇత్యత్రలుప్తౌపమా - సాచాక్రరూపకేణసంకీర్యతే
శామాలవిక్రీషితంవృత్తం ॥ ౧౦౦ ॥—॥ జనకఇతి ॥ జనకౌరాజా
స్సవస్యకసీయాంసంఅనుజమిత్యథః ॥ ౧౧ ॥ జఘన్యజేస్యః కనిష్ఠయ
వీయోపరజానుజాత్యమరః + యవాల్పయోఃకనన్యతరస్యామితివిక
ల్పత్కనాదేశః - తథాయుధియద్ధైసుధనాన్వసం నామరాజానం హ
త్వాసాంకాశ్యేసాంకాశ్యాభ్యపురేసుధన్వపత్తనెష్టాపితం వ్రతిష్ఠితం-
కుశధ్వజమాజహావతత్పుత్రికయోరపి వివాహమహాత్మవంకతుమా
కారయామాసేత్యథః ॥ ౧౦౧ ॥—॥ తదనిష్ఠితి ॥ తదనుతదనంతరం
తాభ్యాంజనకకుశధ్వజాభ్యాం, అచింతియథాహంపూజితస్సపురో
హితస్సవసిష్ఠోదశరథఃతత్రతస్త్రింశ్చమయే - పుత్రాణాం శ్రీరామాదీ
నాం చతుర్ణాంకుమారాణాం, గోదానమేవమంగళంనిర్వర్తయా
మాస - వివాహదీక్షాంగత్వేన కృతవానిత్యర్థః ॥ ౧౧ ॥ శౌర్యాదిత్యై
బలీవదైకృతుభేదర్విభేదయోః - స్త్రీతుస్యాద్విభారత్యాంభూమాద
సురభావపి, సృష్ట్రీయోఃస్వర్గవజ్రాంబురశ్చిదృక్పాణిలోమస్త్రికేశ
వః - గామలోమానికేశాదీయలైఖండ్యంలెఙ్గతివృత్పత్త్యా గోదా
నంనామబ్రాహ్మణాదీనాం యోడశాదిషు వర్షేషుకర్తవ్యం కేశాంతా
భ్యం కర్తౌచ్యతే, తదుక్తంమనునా ॥ * ॥ కేశాంతంయోడశేవర్షే
బ్రాహ్మణస్యవిధీయతే - రాజస్యబంధోద్ధావంశే వైశ్యస్యద్వ్యధి
కృతత ఇతి ॥ * ॥ వేదానధీత్యవేదోవాచెదంవాపియథాకృమం- ॥

ప॥ జగ్రాహజనకాత్మీతాం తాతాదేశనరాఘవః । ఆమ్నాయశాస
 నెనారాఘం యజమానాదివాసలః ॥ ఆశ్చర్యమేతత్ ॥ ౧౦౩ ॥ గుణ
 మనిమిషచాపెకంచదారోప్యసీతాంకుశికతనయవాక్యాదగ్రహీదాగ్రి
 మభద్రః । తదనుతదనుజన్తామైథిలేంద్రస్యచిత్తై నిహితబహుగుణస్స
 విప్లుతబ్రహ్మచర్యోగృహస్థాశ్రమమావసేదితి ॥ ౧౦౨ ॥—॥ జగ్రా
 హేతి ॥ రఘోర్గోత్రావత్సంభ్రమాత్ రాఘవః త్రిరామః - తాత
 స్యపితౄర్దశరథస్య ఆదేశనఆజ్ఞయా ॥ ౧ ॥ తాతస్తుజనకఃపితౄత్వమ
 రః జనకాద్ధాతుఃసీతాం, అనలోహుతాశనః. ఆమ్నాయశాసనెనక్రూ
 తిహౌదనయా- యజమానాద్యజనశీలాద్గృహస్థాత్ ॥+యజతేతాచ్ఛి
 లేచ్ఛానశ్ - ఆనెముగితిముగాగమః - అర్చాంహోమాదిసత్కీర్తనా
 మిన- జగ్రాహగృహీతవాత్ పరిణీతవానిత్యథః- బింబప్రతిబింబ
 భావేన ఉపమాంకారః - ఆశ్చర్యమేతత్ ఏతదాశ్చర్యమద్భుతం ॥
 ౧౦౩ ॥—॥ అ ॥ కింతదిత్యతఆహ ॥ గుణమితి ॥ రామభద్రః-శ్రీ
 రామః, అత్ర భద్రశబ్దప్రయోగః సకలకల్యాణస్వరూపత్వాత్ వి
 వాహకమృదీక్షితత్వాచ్చేత్యవగంతవ్యం ॥ ౧ ॥ శ్పశ్రేయసంశివంభ
 ద్రం కల్యాణంమృగశంభుభ మిత్యమరః- కుశికతనయవాక్యాద్విశ్వా
 మిత్రనిరూగపచనాత్ - ననిమిషంతీత్యనిమిషాదెవాః ॥+పచాద్యచ్
 తెషాంచాపెమూర్తత్వాన్నిత్యైవణాహృతిభావః - కంచదేశంకు
 ణంహార్యోవిద్యాదిష్టేకతమంగుణంచెతిగమ్యతే - ఆరోప్యనిక్షిప్య-
 సీతామగ్రహీత్ గృహీతవాత్ - తదనుసీతాగ్రహణానంతరం, తస్య
 త్రిరామస్య అనుపశ్చాజ్జన్తయస్యానుజన్తాలక్షణాపి - మైథిలేంద్ర
 స్య జనకస్యచిత్తైఅమూర్తత్వాన్నిత్యైవణానర్హాపీతిభావః - నిహితాః
 పరయోగంవివైవనిక్షిప్తాః బహవః అనెకేగుణాఃవిద్యావినయాదయో
 మాప్యీశ్చయేన స తథోక్తస్స- ఊర్తి శాంజనకస్యారసీం కన్యా
 మగ్రహీత్ ఉక్తరీత్యా - శ్రీరామస్యసీతాగ్రహణంయక్తం లక్షణ

మ్నూర్తిశాంలక్షణోపి || ౧౦౪ || తతోభరతశత్రుఘ్నా కుశధ్వజని
 యోగతః | మాండవీశ్రుతిక్తిర్భ్యామభూతాంగృహమేధీనా || ౧౦౫ ||
 గ|| అథదశరథస్తనయైస్సహకృతవివాహైర్విదేహేభ్యః ప్రతినివర్తమా
 స్యోర్తిశాగ్రహణమేవాశ్చక్యమిత్యధః- దురారోపహరచాపారో
 షణౌదమానుషస్యవత్తాం నిరీక్ష్య- జనకః శ్రీరామాయసీతాంపీఠ్య
 శుల్కాందదౌ- వీర్యవినయాదిసకలసద్గుణ సంపన్నతయాయోగ్యతా
 మాలోచ్య లక్షణాయడోమిశ్రామితిపరమాధః- నాత్రవృత్క్ర
 మవివాహదోషః భిన్నోదరత్వాత్తైమాం || * || పితృవ్యపుత్రసా ప
 త్న్యపరనారీసుతేషుచ- వివాహోపనయేయజ్ఞైసభవెత్సాహిదూషణీ||
 ని|| గుణోప్రధానే రూపాదామా రావ్యంనూదేవ్యకోచరే - స్తంభ
 సత్వాదిసంధ్యాదివిద్యాది వినయాదిప్వితీ విశ్వః - అత్రీడపమానా
 చ్చీర్రామాదుపమేయస్య లక్షణస్యాధిక్య ప్రతీతైః వ్యతిరేకాలంకా
 రః ||*|| ఉపమానాద్యదన్యస్య వ్యతిరేకస్సఉచ్యత ఇతిలక్షణాత్ - స
 చోక్తశ్లేషానుప్రాణితజ్జతినంకరః || మా లినివృత్తమ్ || ౧౦౪ ||
 || తత ఇతి || తతః రామలక్షణవివాహానంతరం భరతశత్రుఘ్నా-కుశ
 ధ్వజసన్యజనకానుజస్య నియోగతః నిదేశాత్, + పంచమ్యాస్తసిః ||
 నియోజితావతిపారే కుశధ్వజేన నియోజితౌ మదీయం కన్యాద్వీయం
 యథాయోగ్యం ప్రతిగృహ్యతామితి నియక్తాంతౌ మాండవీ
 శ్రుతిక్తిర్భ్యాం గృహమేధీనా-గృహస్థావభూతాం, మాండవీశ్రుతిక్తి
 ర్భ్యాం కుశధ్వజపుత్రౌక్రమేణ భరతశత్రుఘ్నా పరిణీతవంశా
 విత్యధః || శృష్టేర్దారైర్గృతేనంగచ్ఛేతే ఇతిగృహమేధీనా || ౧ ||
 దారేష్వపిగృహే ఇత్యమరః || జాయాచగృహిణీగృహే ఇతిహాలాయభ
 శ్చ + మేధ్యసంగమ ఇతిధాణోనిః || ౧౦౫ || అథేతి || అథ తన
 యవివాహానంతరం, దశరథః కృతవివాహైర్విహితపరిణయైర్నవౌఢా
 షంగతైరిత్యధః || తనయైస్సహ-రామాదిభిస్సాకం, విదేహేభ్యః-

నస్సంవృత్తీ సమయసముజ్జ్వలిభృత హుతవహదుస్సహరౌషభీషణం
 ధుర్వా రప రాక్రమక్షత్రవర్గగర్వసర్వంకషపరశ్వధధారాధీనరుధిరధా
 రాపరికల్పిత పితృతర్పణం దర్పవతామక్రేసర ముదగ్రప్రతాపం త
 పస్సముచితం వల్క్లలమయం వసనంవసానమపి వాసనావశాదనతిపరి
 జనపదేభ్యః, + అపాదానె పంచమీ || ప్రతినివర్తమానః-నిజరాజ
 ధానీంప్రత్యావృత్తస్య, సంవర్తసమయే-ప్రళయకాలే, ||ని || సంచ
 త్రజ్వలయఃకల్పితత్వమరః || సముజ్జ్వలభితౌజాజ్వల్యమానౌ యౌ
 హుతవహోగ్నిస్తద్వద్దుస్సహసౌధుమశశ్యౌ యౌ రోషః శాన భీష
 ణం-భయంకరం+భీషణైత్యత్ర భీష్మోర్వైతుభయఇతిమత్ || దుర్వారో
 నివారితుమశక్యః పరాక్రమః భుజబలం యస్యతస్య క్షత్రవగఃస్య
 క్షత్రియనివహస్య, గర్వసర్వంకషా అహంకారనిరాసికాయాపరశ్వధ
 స్య పరశాఃధారా అగ్రభాగః || ని || ద్వయోఽకుతారస్సద్ధితిఃపరశు
 శ్చపరశ్వధత్వమరః || తదధీనా-తదాయతా, తన్నిష్పాదితేతియావ
 త్ || యా రుధిరధారా-రక్తప్రవాహస్తయా ||ని || ధారాఘాఃకాపి
 సేనాగ్రిం పతదంబాద్విదినంతతిః | ఖడ్గాదినిశితస్త్రింతఇతి రత్నమా
 లా || పరికల్పితమనుష్ఠితం పితృతర్పణం యేనతంతనోక్తం || నవప్రతి
 జ్ఞం త్రిసప్తకృత్వః క్షత్రియాన్ నిజకుతారేణ నిహత్య తదీయరుధి
 రేణ పితృనివాపాంజలిం కృతవంతమిత్యధః సర్వంకషేత్యత్ర + న
 ర్వహాలాభికరీషేషితిఖల్పిత్యయః || అరుర్విషదిత్యాదినాముమా
 గమః || దర్పశ్శ్చోర్యాదిమదః తద్వతామక్రేసరమతిమదౌద్ధతమిత్య
 ణః || ఉదగ్రప్రతాపం ఆజ్ఞాదండప్రతిజ్ఞాదండాభ్యాం ప్రచండప్ర
 తాపమిత్యధః || తథా తపస్సముచితం-తపశ్చర్యానుకూలం, వల్క్ల
 లమయం వృక్షత్వజ్నిర్మితం వసనం-వస్త్రం, వసానమాచ్ఛాదయంతం
 + వఫలచాచ్ఛదనఇతిధాతోశ్శానమ్ || తథాపి వాసనావశాత్ క్ష
 త్రియక్షేత్రజనసంస్కారవశాదనతిపరిముషితా అత్యంతానపహృతా

ముషితయద్ధశృద్ధం మధ్యేమాగ్గమన్విష్టరామభద్రం భార్గవఃముని
 మద్రాక్షీత్ ॥ ౧౦౬ ॥ X ॥ అపాక్షీచ్ఛ ॥ తన్నిరీక్షణక్షణా
 దేవప్రక్షీణహయోపిమహాపిభిస్సమం విధాయ సపర్యామర్యశీ
 లకుశలమితి ॥ ౧౦౭ ॥ ప ॥ అథదశరథవాణీం తామశృణ్వన్నసన్నాం
 భృగుపతిరిదమూఁచె ప్రశ్రితంరామభద్రమ్ । అవజగమిమరానంజీర్ణ
 యద్ధశృద్ధా-యద్ధాదరోయస్యతం * ఇదం బ్రాహ్మమిదంత్రాత్యంశా
 పాదపి శరాదపీతి వచనాదితిభావః ॥ అన్విష్టరామభద్రం-అన్వేషిత
 రామచంద్రం, ముని-మనసశీలం, భాగవం-భృగువంశోద్భవం, జా
 మదగ్మ్యం మధ్యేమాగ్గం మాగ్గస్యమధ్యే + పారెమధ్యేషష్ఠావె
 త్యవ్యయాభావః ॥ తత్సన్నియోగాదేకారాంతత్వంద మధ్యశబ్దస్యతి
 ద్రాక్షీత్-దృష్టవాక్ + దృశేలుఁజీర్ణరితావేతివికల్పదజభావపక్షే
 సిచివృద్ధిః నదృశేరితిక్వాదేశాభావః ॥ ౧౦౮ ॥ —అపాక్షీడితి ॥ త
 స్య భాగవస్య నిరీక్షణక్షణాదేవ నతు వ్యవహితకాలాదిత్యైవకారా
 భావః ॥ ప్రక్షీణహయోపి నిహతానందోపిమహాపిభిస్సహవసిష్ఠా
 దిమహాపిభిస్సాకం సపర్యాం-పూజాం ॥ ని ॥ పూజానమస్యాపచి
 తిస్సపర్యాంఛార్వణాస్సమాజత్సమరః ॥ విధాయ-కృత్వా, అవశ్య
 కర్తవ్యత్వాత్కాలోచితత్వాచ్చేతిభావః ॥ హేతర్యశీలసత్సవ్భావస
 మున్నేతి భయభక్తిభ్యామామంత్రణం కుశలమితికాకుః ఇత్యప్రాక్షీ
 త్పృష్టవాక్*బ్రాహ్మణంకుశలంవృచ్ఛేత్ తత్రబంధుమనామయమితి
 స్తరణాత్ దర్శనసముచ్చయార్థకశ్చశబ్దః॥ని॥ప్రశ్నోనుయోగఃపృచ్ఛా
 చేత్యమరః ॥ ౧౦౯ ॥ —అత్రతఃకిమిత్యతఃహ ॥ అథేతి ॥ అథ-కుశ
 లప్రశ్నానంతరం, భృగుపతిర్భాగవరామః ప్రసన్నాం-ప్రసాద
 గుణసంపన్నాం, శ్రౌవ్యామిత్యర్థః ॥ తాం పూర్వోక్తాం, దశరథ
 స్య వాణీం-వచనమశృణ్వ-అనాదరాదనాకణాయక్, ప్రశ్రితం
 బ్రాహ్మణోయమితి వినయప్రహ్లాం రామభద్రం త్రివిధంక్షపనమూ

చాపా త్తకీరైరవిదితపరశోస్తేదోర్తదంకార్తుకెక్కిన్ || ౧౨౮ || ఆదా
యతత్సగుణమాశువిధాయతత్సంధాయబాణమవధాయ తపోధనత్వం
తజ్జీవితస్యదయమానమనామనీషీసంభూతఘోరసమరాద్విరరామరా
చె-ఉక్తవాన్, కింతద్వచనమతఃపా || అవేతి || జీణచాపేన- శిథిల
హరచాపారోపణేన, సౌతునా ఆత్మకీరైస్సంప్రాప్తయశసఇతి సావ
సౌశనవచనం తథా ఇవిదితపరశోరజ్ఞాతనిజాయథప్రభావస్యేతి భ
యోత్పాదనవచనం యేనపరశునా త్రిస్సప్తకృత్వః క్షత్రియావిహారి
తాఇతిధావః || తె తవ దోర్తదం భుజదర్పమస్మిన్నైష్ఠ్యవే కార్తుకెక
ర్తణే ప్రభవతీతికార్తుకం + కర్తణఉకఇతిఉకఇప్రత్యయః తస్మిన్న
వజగమిమః జ్ఞాతుమిచ్ఛుః ఆసం-అభవం + గమెస్సన్నంతాదుప్ర
త్యయః || శిథిలతరహరచాపస్య కిం నమనెనభంగెనవా మదీయ చా
పారోపణేనత్వదీయభుజబలం జ్ఞాతుమిచ్ఛామీతుక్తవానిత్యర్థః || మా
లిసీవృత్తమ్ || ౧౨౮ || — అ || తతః శ్రీరామః కిమకాషీదిత్య
తఃపా || ఆదాయేతి || మనసఃకషీ మనీషీ - వివేకసంపన్నః,
శకం ధావదిత్వాత్పరరూపం - ప్రీహ్యదిత్వాన్తత్వద్దైగినిః రామః- త
ద్భాగవకాముకంఆదాయగృహీత్వా, ఆశుశీఘ్రం సగుణంసజ్జరి
విధాయకృత్వా || ని || మార్వీజ్యశింజినీగుణత్వమరః - తత్సకార్తు
క - శరంబాణంసంధాయయోజయిత్వా, తత స్తపోధనత్వమవధాయ
అయం తపస్వీబ్రాహ్మణః అవధ్యఇలినిర్ధార్యైత్యర్థః- అతఃవతజ్జీవిత
స్య భాగవరామస్రాణధారణంప్రతీత్యర్థః || కర్తృక ర్తణోఃకృతీ
తిక ర్తణిషష్ఠీ- దయమానంతాచ్ఛీలేనదయాతత్పరం మనోయస్య స
తథోక్తస్సన్- సంభూతఘోరసమరాత్ సముపస్థితదారుణరణాద్విర
రామవిరతోభూత్ + జగుఘ్నవిరామేత్యాదిసాపంచమీ||వ్యాజురి
భోరమఇతి పర్వస్తేపదం ఉక్తరీత్యాచాపారోపణాద్యాడంబరమేవ
కృతవాన్ నబ్రాహ్మణోహంతవ్యఇత్యానయేన యద్ధంనకృతవానిత్య

మః॥౧౦౯॥ తామ్రభౌదభ్యగువంశసంభవౌచాపదండజమదగ్నిసంభవౌ
 ప్రహ్వభావమవలంబ్య కేవలం రాఘవార్పితగుణౌబధూవతుః ॥౧౦౯॥
 ॥ప॥యుగపత్న్యాప్తగుణయోశ్చౌపభాగ౯వరామయోః । ఋజుతావ
 థః- నహియక్తాయ క్తవిచారతర్పరవిచేకినోనిజఘజబలమేవవశ్యం
 తీతిభావః. నసంతతిలకావృత్తం ॥ ౧౦౯ ॥—॥ తావతి ॥ కించేతిచా
 ర్థః - భ్యగువంశౌ భ్యగుమునిదేణాసంభవః కారణంయోయోస్తౌతజ్జన్యా
 విత్స్యథః- యదావభ్యగువంశే శైలప్రపాతజవేణౌభ్యగుమునికులేచ
 సంభవః ఉత్పత్తిర్యయోస్తా ॥ ౧ ॥ భ్యగుదైత్యగురోశమ్భా జమద
 గ్నిప్రపాతయోరితి నానార్థరత్నమాలా- తామ్రార్వక్తా ఉభౌచాప
 దండ జమదగ్నిసంభవౌ ధనుర్వష్టి జామదగ్నౌ- కేవలమత్సంతంప్ర
 హ్వభావం ఆరోపణప్రయక్త నమ్రత్వం వినయాపసతత్వంచావలం
 బ్య- రాఘవేణార్పితానిక్షిప్తః గుణోహూర్వీసాధుత్వంచయయోస్తా
 యద్వా రాఘవే అర్పితః గుణః పరాక్రమః సత్వగుణశ్చ యాభ్యాం
 తౌబధూవతుః- ఏకత్రస్వారోపణస్య మహాపరాక్రమసూచకత్వాద
 న్యత్ర విష్ణవవతారత్వే సతత్రస్వసత్త్వగుణసమర్పణాచ్యేతిభావః-అ
 త్రచాపదండ జమదగ్నిసంభవయోః కేవలప్రకృతయోరేవ ప్రహ్వభా
 వావలమ్బనరూపసమానధర్మణౌపమ్యస్య గమ్యమానత్వాల్లైవలప్ర
 కృతగోచరాతుల్యయోగితాలంకారః ॥ * ॥ ప్రస్తుతానాంతథాన్యై
 షాం కేవలంతుల్యధర్మతః - ఔపమ్యంగమ్యలైయత్ర సామతాతుల్య
 యోగితేతిలక్షణాత్. సచాక్రశ్లేషాంగేన సంకీర్యతే - రథోద్ధతావృ
 త్తం ॥ * ॥ రాన్నరావిహరథోద్ధతాలగావితలక్షణాత్ ॥౧౦౯॥—॥
 ॥యుగపదితి ॥ యుగపదేకదాప్రాప్తః గుణోహూర్వీసాధుత్వంచయ
 యోస్తయోఃచాపభార్గవరామయోః చాపభాగ౯వయోస్తయోరితిచ
 పాఠః- ఋజుతాఆర్జవంవక్రతాంనమ్రత్వంప్రాప్త - తథావక్రతాకాటి
 అమృతార్జవంప్రాప్త + ఆపోల్లైరిట్ సజ్యతావద్భుజశ్చాపోనమృతా

కృతాంప్రాపవక్రతాచతథార్జవమ్ || ౧౯౧ || తతస్తత్తణమమోఘేన
 రాఘవశ్చరణభార్గవస్య స్వర్గతిందరౌధ || స్థానేహితత్ || ౧౯౨ ||
 ప || నూనంజనెనపురుషేమహతిప్రయక్తమాగవివరుతదనురూపః
 లంప్రచూతే | కృత్వాపరఘూర్జహగతౌక్షణమంతరాయం యద్భా
 త్రాద్భగ్గురుమనదక్షమిమమహంకికరుంశక్నోమీత్యహంకారంపరి
 త్యజ్యసాధుత్వగ్రహణాద్యకౌభార్గవః ఋజురాసీదీకవశ్యార్థః- అ
 త్రస్యాప్రగుణపదార్థస్య విశేషణగత్యాఋజుతావక్రతయో చితరేతర
 భావస్యాప్తిప్రతి హేతుత్వాత్పదార్థ హేతుకం కావ్యలింగమ
 లంకారః * హేతుర్వాక్యపదార్థత్వే కావ్యలింగముదాహృతమి
 తిలక్షణత్ || తథా ధనుగుణస్యాప్రసంగంతరకాలీనత్వేపి భాగవ
 గుణప్రాప్తేః యగవచిత్త్యేకకాలసత్త్వాత్ తదసంబంధేపి సంబం
 ధాభిధానాదసంబంధే సంబంధరూపాతిశయోక్తిః || సాచస్వతస్సిద్ధక
 విప్రోఘోక్తిసిద్ధకార్యకారణ పౌర్వాపర్యవిచారయనిబంధనైతి రహ
 స్యం తథాఋజుతా- వక్రతాం, వక్రతాచాజవంప్రాపేతిస్ఫురతౌ
 విరోధస్యాకరిత్యా సమాధానాద్విరోధాభానశ్చేతినంకరః || ౧౯౧ ||
 తతః || తతస్తదనంతరం, రాఘవస్తత్తణం-తస్మిన్నైవక్షణే, అత్యంత
 తసయోగే ద్వితీయా || అమోఘేనావ్యథేనశరణ భార్గవస్య-భృగు
 నందనస్య రామస్య, స్వర్గతిం, స్వర్గాకగమనం, రురోధ-బంధంజే
 త్యర్థః || ౧ || స్వరవ్యయం స్వర్గనాకెత్యమరః || దేహోపాయగమగ
 తిరితివైజయంతీ || స్థానేహితత్ || తద్గతినీరోధనంస్థానేహి యక్తంఖ
 లు || ౧ || యక్తేద్యేసాంప్రతంస్థానైత్యమరః || ౧౯౨ ||—తత్క
 ధమిత్యతహ || నూనమితి || జనేన మహతిపురుషే-మహానుభావేవి
 షయే, ప్రయక్తంకృతం ఆగోపరాధః || ౧ || ఆగోపరాధోమంతు
 శ్చైవ్యమరః || పరమత్యంతం తస్యాగసః అనురూపం-అనుగుణం, ఫ
 లం, ప్రచూతే-జనయతి, నూనమితి వస్తువిచారత్వాన్నాయముత్ప్రే

ర్కవఃపరగతేర్విహతిం ప్రపెదె ॥ ౧౧౩ ॥ ౫ ॥ అథ సంక్రాంతయా
జామదగ్న్యైశ్చక్రిసంపదాచలపన్నం పన్నగపరిబృథభోగభుజాభిరా
మం రామమవిరళమాలింగ్య మూర్ధన్యసాఘ్రియచడశః ధుఃపరిఖయే
తౌలంకారః ॥ కుతఃయద్యస్తాత్కారణాత్ భాగ్యవః ఉద్వహ తిత్కుద్య
హో రఘూణాముద్యహో రఘునందనః ॥ ౧౧ ॥ తస్యాస్తుతాకాపత్యం
చ ప్రసవోద్యహనందనాశ్చాన్యమరశేషః ॥ + సందిగ్రహీత్యాదిచా
పచాద్యచ్ ॥ తస్యగతౌ విషయే క్షణం-క్షణమత్రముతరాయం-వి
ఘ్నం నిరౌధమితియావత్ ॥ కృత్వా పరగతే-స్వలోకప్రాప్తిః,
విహతిం-హనిం, ప్రపెదె-ప్రాప, విహికాముష్టికగతోరన్యతరవి
చ్ఛేదంపుష్టస్సన్నిహలోకసంచారతాత్పర్యేణాముష్టికగతినిరౌధమే
వాంగీదకార భాగ్యవః ॥ అతస్తన్నిరౌధమేవ త్రిరామశ్చకారత్య
థః ॥ విశేషేణసామాన్యసమర్థనరూపాధ్ధాంతరన్యాసాలంకారః ॥
సామాన్యవిశేషకార్యకారణభావాభ్యాం నిదిష్టప్రకృతసమక్షనమ
థాంతరన్యాసఇతి సర్వస్వచూత్రిం ॥ ౧౧౩ ॥—ఆథేతి॥ ఆథవామద
గ్న్యైశ్చపరలోకగృహిత్యవంతిరం, దశరథఃసంక్రాంతయా-ప్రతిఫలి
తయా, జామదగ్నైరపత్యంపుమాన్ జామదగ్న్యః + గగాదిభ్యో
యిశ్ తస్య భాగవరామస్య శక్రిసంపదా-సామధ్యస్, వత్తాన్య,
సంపన్నం-సమృద్ధ, అవశారాదవతారాంతరసక్రిమణనియమాత్సం
ప్రతిపన్నైష్టవలెషః పరివ్రాణమిచ్ఛథః ॥ పరిబృంహతితి పరిబృ
థః ప్రభుః + బృహేబృంహేర్వాకరైకప్రత్యయః పభౌపరిబృ
థఇతి సకారహరయోలోకావోనిష్ఠాతకాన్యస్య ధర్మ-చనిపాత్యలై ప
న్నగపరిబృథస్య-ధుజగెంద్రస్య, భోగః కాయః తత్కల్పాభ్యాంభు
జాభ్యామభిరామం-మనోహరం ॥ ౧౧ ॥ భోగస్సుఖైస్తాన్రిదిభృతావ
శేశ్చఫలకాయయోరిత్యమరః ॥ రామం-త్రిరామభద్రమ్, అవిరళం
గాఢమాలింగ్య, అశ్లిష్య, తథామూర్ధని-శిరసి, ఉపాఘ్రియ-అఘ్రి

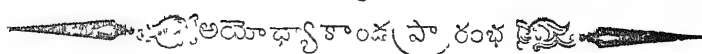
వ పరిసరెపరిసరంతా సరయాసరితానువిద్ధామయోధ్యాం సదా
 రాక్ష దారకాంతాదరమాలోకయంతీనాం పౌరపురంధ్రీణాం నీరం
 ధ్రితగవాక్షైఃకటాక్షైఃసౌందర్యవంచితతాపింశ్చైః పింఛాతపత్రాయ
 బంచకృతావ్, కృచ్ఛ్రానిగతం పుత్రం పితాశిరసిజఘ్రితిశాస్త్రాచా
 రవసద్ధిః ॥ పరిఖయా-సత్తనస్య వలయాకారేణ నిఖాతజలాధారదుర్గ
 విశేషేణైవత్యైత్పైతా ॥ పరిసరె-పర్యంతధువి, ని ॥ పర్యంతధూః
 పరిసరఇత్యమరః ॥ పరిసరంతా-ప్రవహంతా, సరయాసరితా-సర
 యాఖ్యాయానద్యా, అనువిద్ధామావేష్టితాం, అయోధ్యాం-నిజరాజ
 ధానీం, సదారాంతనధూకాదారాక్ష త్రిరామాదికుమారాక్ష ॥
 ని ॥ దారకాదాలభేదకావిత్యమరః ॥ సాదరం-సన్నేహమాలోకయం
 తీనాం, పౌరపురంధ్రీణాం సంబంధిభిస్తథానీరంధ్రితగవాక్షైర్నిరంత
 రగవాక్షమాగ్నేః ॥ ని ॥ వాతాయనంగవాక్షఇత్యమరః ॥ సౌందర్యవం
 చితతాపింశ్చైః-సౌభాగ్యనిజితమాలకుసుమైస్తత్పద్మశ్రేరిత్యధః ॥ అ
 తవవౌపమాలంకారః ॥ ని ॥ కాలస్కంధస్తమాలసాన్వితాపింఛఇత్య
 మరః ॥ తాపింఛస్య పుష్పంతాపింఛం + పుష్పమూలేమబహుళమి
 తిలుప ॥ ని ॥ ద్విహీనంపరిసరేనగ్నిమిత్యమరః ॥ కటాక్షైరవాంగావ
 లూకనేః ॥ యద్యా - యద్గతాగతవిశ్రాంతివైచిత్ర్యేణ వివర్తనం ॥
 తారకాయాః కలాభిజ్ఞాస్తం కటాక్షం ప్రచక్షతఇత్యుక్తలక్షణైః పిం
 ఛాతపత్రం-బర్హమయచ్ఛత్రం, తద్వదాచరతీతి పింఛాతపత్రాయ
 మాణం ॥ ని ॥ పింఛబద్ధైనపుంసకెఇత్యమరః + పింఛాతపత్రశబ్దాదా
 చారకృజంతాల్లటశ్శాసజాదేశః ఆనెముగితిముగాగమః ॥ తథాభూ
 తం ధవళాతపత్రం- శైతచ్ఛత్రం యస్యసతతోక్తస్స, ప్రవివేశ
 ప్రవిష్టవాక్, అత్రాతపత్రస్య స్వధవళివపరిత్యాగేన కటాక్షసీలిమ
 స్త్వీకరణోక్తేస్తద్గుణాలంకారః ॥ తేనచాక్రౌపమా నిరూఢేన ధవళాత
 పత్రస్య పింఛాతపత్రత్వములైప్రక్ష్యతఇత్యయాణాం సంకరః ॥౧౫౪

ఘోరాధవశౌతపత్రఃపరివేశ ॥ ౧౯౪ ॥ ప ॥ లజ్జానశాదవిశదన్తరణ
క్రియాభిసాభిర్వధూభిరితివెలమవాప్తసౌఖ్యాత్ । ఇత్వాపకునాథతన
లజ్జేతి॥లజ్జానశాల్లజ్జాయిత్రతావద్ధేతి, త్రిపాపారతిత్క్రియోద్ధృతః
ని ॥ వశతయ త్తతాయాంసాన్యదవశమిచ్చాప్రభుత్వయోరితికేశవః ॥ అ
విశదా-అస్ఫుటాః, స్తరవిక్రియా-మన్తధచేష్టాయాసాంతాభిః, ఏతేన
ముగ్ధానస్థానూచ్యతే॥*॥ఉదయద్యౌననాముగ్ధాలజ్జావిజితమన్తధేతి
క్షణాత్ ॥ తాభిర్వధూభిస్సీతాదిభిర్నవోధాభిః ॥ ని ॥ వధూజాన్
యానవోధయోరితివిశ్వః ॥ అతివెలమత్వథామవాప్తసౌఖ్యాత్-ప్రా
ప్తానుదాత్, చతురశ్చతుస్సంఖ్యాకాత్, ఇత్వాపకునాథస్య-దశరథ
స్య, తనయాత్-శ్రీరామాదీన్కుమారాత్, తాదృశ్యయోగే-యావ
నసంగతిదశాయాం చతురోనిపుణః వినోదకరశ్చతియావత్ ॥ ని॥యో
గస్సన్నహనోపాయధ్యానసంగతియ్యక్తిషివ్యవహరః ॥ రసానాంనవా
నాంపరిధయః శృంగారరసస్సిషేవే-సేవితవాత్, సవధూకానాం-తరు
ణానాం, చతుశ్చానాం రాజకుమారాణాం శ్రీరామాదీనాం సంభో
గశృంగారిః ప్రవృత్తతత్వథాః ॥ నవరసాస్తవలంకారశాస్త్రీఉక్తాః ॥
*శృంగారపీఠకదళారాద్రహాస్యభయానకాః । బీభత్సాద్భుతశాంతా
ఖ్యాతసాఃపూర్వైరుదాహృతాఇతి ॥ తత్ర-శృంగారోద్వివిధః ॥ సం
భోగోవిప్రలంభశ్చేతి ॥ తదుక్తం శృంగారతిలకే ॥ సమ్మోగోవిప్రలం
భశ్చ ద్విధాశృంగారశ్చవ్యతే । సంయుక్తయోస్తుసమ్మోగోవిప్రలంభో
వియుక్తయోః ॥ విప్రలంభశ్చతుర్థాత్ప్రవణ్యతే రసకోవిదైః । పూ
ర్వానురాగమానాఖ్యప్రవాసేకరుణాత్తనా ॥ పౌగసంగతయోర్యూ
నో రాద్యసాన్యదుత్తరత్రయః । సుస్యపాక్సంగతయోరేవ తత్రసూ
ర్వానురంజనమితి ॥ అత్రచ సమవాయికారణైవినాలంబనయోర్నా
యికానాయకయోస్సమాగమజన్తారతిస్థాయీసమ్మోగశృంగారిః ॥ ర
తిర్నామసమ్మోగవిషయశ్చచ్చావిశేషః ॥ తదుక్తం ॥ యూనోరన్యో

యాస్పృధమోరసానాం తాటణ్యయోగచతుశ్చతుర్విషయైః ॥ ౧౯౫
విద్యయేవత్రయాదృష్ట్యాదృశత్రాగ్రిష్ఠస్సుఖం । రాజపుత్రావ్రత
యారామః ప్రపేదే పృథిమత్రమాన ॥ * * * * *

ఇతి త్రివిధర్భరాజవిచిత్రే చమ్పరామాయణ చాలకాండః

స్యవిషయాస్తాయినీచ్ఛాంతిస్తస్మాత్తేతి ॥ సమృద్ధిగర్భయానాం న్య
నానందజనకం దర్శనలింగనాదికం త్త ॥ తేహ క్తమ్ భావప్రకాశే ॥
* కామోపచారసంధూతకామస్త్రీపుఃసయోస్సుఖం సుఖమానందసం
భేదఃపరస్పరవిమర్దః ॥ ఉపచారస్తథాన దకాంతకర్తకధ్యతఇతి ॥
తద్విషయఇచ్ఛావిశేషః స్వప్రహంపరపర్యాయః ప్రమోదాత్తకమనో
వృత్తివిశేషోఽతిరిత్యర్థః ॥ తు క్తమ్ ॥ * సంపన్నైశ్చోర్మసూక్ష్మయో
రశేషగుణయ క్తయోః । నవయాసయోశ్లాఘ్యైశ్చకృత్యోన్మీసరూప
యోః ॥ నారీపుషయోస్తుల్యపరస్పరవిభావనా । స్వప్రహంషయాచి
త్తవృత్తి రతిరిత్యభిధీయత ఇర్వలమలిచనంశగ ॥ వసంతిలకావృ
త్తమ్ ॥ ౧౯౫ ॥ —విద్యయేతి ॥ దర్భపత్రాగ్రిష్ఠి-నిశితబుద్ధిరిత్య
ర్థః ॥ సుధీః-విద్యావృత్తా, కర్తా, విశేషణద్వయవేరద్రావేపి యో
జ్యోత్రీయా-ప్రీతి ॥ ని ॥ ఇతివేదాస్త్రయస్త్రయాయత్నమః ॥ త
స్యః దృష్ట్యా పర్యాలోచనేన యా విద్యాజ్ఞానం తదేవరామః త
యా రాజపుత్రా-జానక్యా, (* సుతాగ్రరాజభోజవేదభోగదు
హితః పుత్రవద్వక్తవ్యఇతిమహిష్మగ్భస్య పుత్రవదాదేశః ॥) ఉత్త
మాఽప్రీతిం-పరమానందం, ప్రపేదే-హావ ॥ ఉపమాలంకారి ॥ ౬॥
అథ కవికావ్యవణనాఖ్యానపూర్వకం కాండసమాప్తింకథయతి ॥
ఇతిత్యాది ॥ ఇతిశబ్దఃపరిసమాప్తౌ । విదర్భాతాం జనపదానాం రా
జా విదర్భరాజోభోజః, తెన విరచితై-ప్రణీతఇతికవిమహిమకథనం ॥
గద్యపద్యాత్మకంకావ్యంచమ్పారిత్యభిధీయతఇత్యక్తలక్షణః చ-పూః
తథాభూతం రామస్యానందం చరితం స్మృతం చమ్పరామాయణం ॥

గచ్ఛతాదశః ధేనన్వీతిం ధూమజామసులభాం భుజిశీలాత్ ।

మాసులస్య గచ్ఛేయ భాజితస్థాపితౌ భరతలక్ష్మణౌ నజౌ ॥ ౧ ॥

తస్మిన్నితి కాన్యవద్యాయోః కథనం శిష్టం స్పష్టం ॥ ***
ఇతి శ్రీమత్పరమయోగీంద్రబృంద మాససేదీవరసందోహమందానన్ద
లాభాభిషుదితరఘునందనచరణాంబుజదమకరందాసాదనకచళితసా
రస్యలైనాఖండతపః ప్రచండమునివ్రకాండమండలశ్వశాంఢిల్యమ
హమునిగోత్రావరంసస్య మందనాన్వయసుధాపారావారపారిజాత
స్య ధన్వంతర్యువతారాంతరసాస్య ర్వైదవ్యముఖనిఖిలవిద్యాసార స
ర్వజ్ఞసార్వభౌమస్య కోదండవంశితవర్యస్య తనూజైన గంగాంబికా

గర్భరత్నాకరసుధాకరేణ శ్రీరామచంద్రబుధేంద్రేణ

విరచితాయాం చంద్రారామాయణవాగ్భాషాయాం

సాహిత్యమంజూషికా సమాఖ్యాయాం బాలకాండస్సమాప్తః

రామచంద్రాగ్రరచితా రామచంద్రపదార్పితా ।

బాలకాండస్య సందర్భార్థావాగ్భాషామంజూషికాభిధా ॥

శ్రీరామార్పణమస్తు

౧ ॥ అ ॥ అథ శ్రీమదయోధ్యాకాండోవాగ్భాషాయతే ॥ గచ్ఛ
లైతి ॥ ధూమబలాత్ నిజభుజశక్తైః ॥ ౧ ॥ బలంశక్తాబలాసురైశ్చిశా
శ్వతః-అత్ర భూకాశబ్దప్రాంబతః ॥ ౧ ॥ ద్వాపరౌద్వయోః । భుజబాహూ
ఇత్యమరః ॥ త్రైతాయాంగమునాయః స్వమహితఖ్యాతా భుజాయాయ
ధేతిప్రయోగశ్చ - ధూమజాం రాజ్ఞాం అసులభాం దులభాం అనస్య
సాధారణమిత్యనః ॥ * ॥ నిర్వృతిం సుఖం ॥ ౧ ॥ నిర్వాణం నిర్వృ
తిస్సుఖమితి పర్యాయః - గచ్ఛతాప్రాప్తవతా అనుభవలైతియావత్

అథదశరథఃపుత్రంరామంస్వతస్త్రిజగత్పతిం స్వవిషయమహిమాత్రై
కర్తుంవతివిదధేమతిమ్ || ధువనభరణేకల్యం కల్యాణభూధరమాదరా

గుణవత్పుత్రలాభేన నిజభుజబలస్య సాఫల్యసిద్ధిరితిభావః - దశరథేన
భరతలక్ష్మణానుజౌ భరతశత్రుఘ్నా - శత్రుఘ్నస్యరామానుజఽప్యపి
నైయత్యేనభరతానుజత్వం శ్రులక్ష్మణస్యచ శ్రురామానుజత్వమిత్య
భయస్యాపి స్వతస్సిద్ధత్వాదితిభావః, యథాజితే యథాజిన్నామ్నః-
మాతులస్యమాతృభ్రాతృః- తయోరెవేతిభావః || +పితృన్యమాతులమా
తామహపి తామహాజితీ నూత్రైణమాతృశబ్దాద్భ్రాతృభేదంబలచ్ఛి
యః || ౧ || మాతృభ్రాతృమాతులఇత్యమరః - సగరేకేయస్య
పురే, అశ్వమేధఘరేవాస్థాపితౌ- ప్రతిష్ఠాపితౌ - దాహితృదిదృ
క్షోర్వృద్ధస్య కేకయస్యాజ్ఞయా - తదానయనాథముపాగతవతియ
థాజితీ- రాజా - తనయాపిషితవానిత్యథః, శ్రురామాయణే అ
యోధ్యాకాండప్రారంభే - గచ్ఛతామాతులకులమిత్యాద్య పద్యే-
పుథమతః ప్రయుక్తంగచ్ఛతేతిపదంవాత్రికినాతదేతద్భోజేనాత్రా
పిమంగళౌచరణతయాచమత్కారకారితయావా ప్రియక్రమిత్యనుసం
ధేయం - ఏవము తరత్రాపి తత్తత్కాండాద్యపదంతత్తత్కాండా
దౌ ప్రియక్రమిత్యవగంతవ్యం - రథోద్ధతావృత్తం- రాన్నరావిహ
రథోద్ధతాలగాఽతిలక్ష్మణాత్ || ౨ || — || అ || తదనంతరంరాజా
శ్రురామాభిషేకం కర్తుముద్యుక్తవానిత్యాహ || ఆధేతి || అథభరత
శత్రుఘ్నయోర్మాతులనగరపత్రిష్ఠాపనానంతరం , దశరథఃస్వతః స్వ
భావాదేవ- త్రియాణాంజగతాంసమాహరస్త్రిజగత్ + తద్ధితాథేత్యా
దినాద్విగుణితస్యపతింత్రిలోకాధీశ్వరం పుత్రంనిజభాగ్యోదయాత్పుత్ర
రూపేణాపతిణం రామంశ్రురామనామాకితంవిష్ణుమిత్యథః-స్వ
విషయాస్వస్యపరిపాల్యత్వేన గోచరా, యామహిభూస్తద్దాత్రైతా
పత్యాం మహ్యమిత్యథః || ౩ || మాత్రంకాత్యేన్యవధారణఇత్య

త్స వ్యగ్రహపటలీభుర్యస్తంభంవిధాతుమనాదవ ॥ ౨ ॥ X ॥ తదనంత
రమసా సమస్తవ్యమంత్రిభిస్సహపౌరవృద్ధాన్వృద్ధశ్రవః పురోధన్సు

మరః - పతింకతుంమతింవిదధేనిధాంతవానిత్యథః*అథఃనిర్ధా
రణంమతిరితితజ్జ్ఞాః - కథంభూతఇవభువనభరణైతిలోకోద్వహనే॥ని॥
భువనంసలిలేలోకఇత్యజయ్యః - కల్యంసమథఃకల్యాణ భూధరం
స్వతాఃచలం ॥ ౧ ॥ కల్యాణమక్రయేస్వణేకల్యాణంమంగళేపిచేతి
విశ్వః- ఆదరాచ్చాఘ్నాయమిత్యాసక్తేః స్వగృహపటలీనిజగృహని
వహః । గౌరాదిత్వాత్ జీమే తస్యాఃఘరంపహతీతిభుర్యః ఘరింధరః
భురోయద్ధకావితీ యత్ప్రత్యయః - సచాసాస్తంభశ్చతంవిధాతుమ
నా ఇవకతుంకామఇత్యేత్యుప్రేక్షా+ తుంకామమనసోరపీతికము
నామకారలోపః-త్రిరామస్యపరిమితమహీపతిత్వకరణనిర్ధారణాను
మేరోర్గృహధారదారువిశేషత్వకరణనిర్ధారణప్రాయమివత్యుప్రే
క్షాః - తయాచవిశిష్టమతివిధానమేయస్తంభవిధానయో ర్వాక్యా
థఃయోర్విదేషైకతాన్వసంభవాత్సాదృశ్యలక్షణాయామసంభవదప్
స్తుసంబంధవాక్యాథవృత్తిర్నిదగ్ధనాభేదోవ్యజ్యతఇత్యలంకారేణాల
జ్కారధ్వనిః-నచాయాదృష్టాంతిధ్వనితోవాక్యభేదేన ప్రతిబింబకర
ణాక్షేపితస్యాత్థానాత్ ॥ * ॥ అత్రతువాక్యాథేవాక్యాథఃసమా
రోపాత్ వాక్యైకవాక్యతాయాం తథాభావఇత్యలంకారసర్వస్వకా
రః - హరిశీవృత్తం ॥ * ॥ భవతిహరిశీనాస్కాంస్థాగోరసాంబుధిష్ట
ప్తేరితిలక్షణాత్ ॥ ౧ ॥ — ॥ తదితి ॥ తదనంతం మతివిధానానంత
రం, అసా దశరథఃమంత్రిభిస్సుమంత్రప్రముఖై రమానైస్సవేత్య
థః , సహథఃవివక్షాయాం తృతీయా- ఆతమివనినాపిసహశజ్ఞేనభవ
తీతికాశికా, సంమంత్ర్యసమ్యగాలోచ్యవృద్ధశ్రవఃపురోధాఃపురహూ
తపురహితాబృహస్పతిస్తత్సమావిద్యావృద్ధాభిగుణైస్తత్క
ల్పానిత్యథః- ఉపమాలంకారః- పురేభవాఃపౌరాఃతేచలెవృద్ధాశ్చ

మాంత్సమాహూయనమాదిదేశ || 3 || విదితమేవహిభవతాం శివతా
తిమేవమతిందధానాస్సుపథా సంచరమాణాః పాణినాం దయమాన
మానసామానధనా యశస్సమార్జనజాగరూకాజనోపతాపసమ్మార్జనప
రాః పరాం నిర్వృతిముపేత్య దేవభూయంగతాస్సర్వైః సః పూర్వపు

తాన్వయోవృద్ధాన్విప్రాంతసమాహూయామంత్ర్య - సమాదిదేశ ఉ
క్తవానిత్యధః || 3 || — || అ || సమాదేశప్రకారమేవవివృణోతి || విదితమి
తి || శివతాతింశివంకరింకల్యాణీమేవేత్యధః || ౧ || శివతాతిశ్శివంకరఇత్య
మరః మతింబుద్ధిందధానాః ధారయంతః - నతు కదాచిదప్యాఘ్రాతదు
ర్బుద్ధిగంధాః సుపథానీతిశాస్త్రాక్రమాగేణసంచరమాణాః, ప్రవృత్తిత
త్పరాః నతూత్పథవతిః + సమస్తృతీయాయుక్తాదిత్యాత్మనైవదం ।
సుపథేప్యత్రనపూజనాదినిషేధాత్సమాసాంతాభావః || తృతీయావిధానై
ప్రకృత్యాదిభ్యఉపసంఖ్యానమితితృతీయోపపత్తిరిత్యాద్యుక్తః ప్రాక్-
తథాప్రాణినాందయమానమానసాః సకలభూతదయాపూర్ణాచిత్రాఇత్య
ర్థః, నతు కతిపహృదయాః + ప్రాణినామితి అధీగర్థదయేశామితికర్త
ణిషష్ఠీ- మానధనామానేకదిత్యాః - నతు యథాకథంచిత్రాణామ
ణపరాయణాః యశస్సమాజనజాగరూకాః కీర్తిసంపాదనసావధా
నాః నతు కేవలార్థాజనతత్పరాః || + జాగురూకఇత్యుక్తప్రత్యయః -
జనోపతాపసంమాజనపరాః నిరుపాధిపరదుఃఖప్రహణేచ్ఛా పరతం
త్రాః నతూపేక్షాతత్పరాః, ఇత్థంభూతాః నోస్తాకం - ఇదాసీంతన
పుక్తాభిప్రాయసంభావనయా అస్తదోద్వయోశ్చైతివానఇతి బహువ
చనం- సర్వేనిఖిలాః పూర్వపురుషాః ఇత్యైకుప్రభృతయః పురాతన సృ
పాలాః పరానిర్వృతింపరమసుఖముపేత్య దేవభూయందేవత్వం + భు
వౌభావేక్యవ్, గతాః ప్రాప్తాః ఇత్యేతద్వృత్తం భవతాంవిదితమేవ
భవద్విజ్ఞాతమేవేత్యధః || నతుమయాజ్ఞాపసీయం- తథాపివక్తవ్యా
ధాసంగత్యధః జ్ఞాపితమిత్యేనకారార్థః || + మతిబుద్ధీత్వాదినావర్త

దుషాభితి || ౪ || తస్మాదస్తాభిరపి తేషామేవమనీషామనుసరమాణైరే
తావంతం కాలం పరిపాలితాః కిల సకలాః పృజాః || ౫ || ప్రమాణమ
త్రపరిపాలనక్రియామిమాం మదీయామనుభవంతా ననుభవంతపవ || ౬ ||
భవతామభ్యుపగమానాం నిగమానాం వా ప్రతిపగామినీం పడపిం న
మానాథే క్తః క్తస్యచ వర్తమానఇతిషష్ఠీవిశేషణానామభిప్రాయ
గర్భతాత్పరికరాలంకారః || ౭ || సాభిప్రాయవిశేషణం పరికరఇతిల
క్షణాత్ || ౪ || — || తస్మాదితి || తస్మాత్కరణాత్ - తేషామస్తు
త్పూర్వపురుషాణాం సంబంధినీం మనీషాంబుద్ధిం || ౫ || బుద్ధిర్నసీషా
ధిషణేత్యమరః , సరణిమితిపాఠే సరణింపత్తతిం మాగ్మిత్సర్థః - అ
నుసరమాణైరనువర్తమానైః తాచ్ఛీల్యేచానచ్ - అవశ్యంపితురాచా
ర ఇతిన్యాయేన శివతాతిబుద్ధిధారణాదివైశిష్ట్యేనేవ ప్రపతః మానైరి
త్సర్థః ; అత్రాన్యమనీషాయా అన్యత్రా సంభవాత్తత్సద్భూతిం
నీషామితిసాదృశ్యాక్షేపాదసంభవద్వస్తుసంబంధరూపా నిదగ్ధనాలం
కారః, అస్తాభిరపివీతావంతంకాలంబహుకాలమిత్సర్థః || కాలాధ్వ
నొరత్యంత సంయోగఇతిద్వితీయా - సకలాః పృజాః పరిపాలితాః కిల
నీతిశాస్త్రానుసారేణ సంరక్షితాఃఖలు|| ౬ || వార్తాసంభాష్యయోఃకిత
త్వమః || ౫ || — || అ || నతువార్తామాత్రమేవకింతుభవంతావ్యత్యవ్ర
మాణమిత్యాహ || ప్రమాణమితి || అత్రాస్తిన్నద్ధే - ఇమాం ప్రవ
ర్తమానాం మదీయాం- పరిపాలనక్రియాం ప్రజాసంరక్షణకృత్యం- అ
నుభవంతః ప్రత్యక్షమనుసందధానాః భవంతాయూయమేవ- ప్రమా
ణం నను సాక్షిణః ఖల్విత్సర్థః సన్నిత్యామంత్రణేవాకిం ప్రమాణాం
తరోపన్యాసేనేత్యేవకారార్థః || ౬ || — || అ || అస్తుత్సర్వితతికింతత్రా
హ || భవతామితి || భవతామభ్యుపగమానాం భవతార్యకాంగీకా
రాణామిత్సర్థః || ౭ || అంగీకారాభ్యుపగమేత్యమరః, నిగమానాంవాసీ
తిశాస్త్రాణామివ || అత్రీవాశబ్దఇవార్థః | ప్రతిపగామినీంప్రతికూల

ప్రత్యేతిఖలులోకః తదస్తికించదభ్యధా నీయమ్ ॥ ౭ ॥ ప ॥ మమసు
 తనరగితఖ్యాతిభిష్టాతిభిర్వాదివిభువిచసమానప్రకృతైః బిష్టైః మైర్వా
 నియతమపరిహార్యాయాజరాసామదంగే వికచకమలషండే చంద్రిక
 వావిరాసీత్ ॥ ౮ ॥ X ॥ తస్మాత్సమస్తక్షత్రవగగన్వపాటనపటిష్ఠ
 వరిసిం పదపింమార్గం లోకోజనః కశ్చిదపీతిశేషః ॥ ౯ ॥ లోకస్తుభు
 వనేజనఇత్యమరః - సప్రత్యేతినానువర్తనేఖలు - యష్టశుపదిష్టమా
 గ్గమేవానుసరతీత్యర్థః - తస్మాత్కారణాత్క్రింఽత్ప్రయోజనం అభ్యర్థ
 నీయం యాచనీయం ప్రప్రచ్యమితియావత్ - అస్తి ॥ ౧౦ ॥ — ॥ అ ॥ కిం
 తదభ్యర్థనీయమిత్యతః ॥ మమేతి ॥ సురనరగీశఖ్యాతిభిః దేవమా
 నుషాభిహ్వాప్రతిష్ఠైః హేతిభిరాయుధైర్వా ॥ ౧౧ ॥ హేతిజ్ఞానం
 శురాయుధమితివైజయంతీ- హేతిశ్చస్త్రేపి సృష్ట్రయోరితి కేశవశ్చ
 తథాదివిభువిచసవగమర్త్యలోకయోః-సమానప్రకృతైః కృత్యప్రకా
 రైః లోకద్వయేష్య ప్రతిహతప్రసారైరెత్యధాః- విక్రమైః - పరా
 కృమైర్వా, యాజరాపలితాదిరూపజ్ఞానవస్థా ॥ ౧౨ ॥ పలితంజరసా
 శౌక్ల్యం కేశాచావిప్రసాజరేత్యమరః, నియతనిశ్చితమపరిహార్యా
 పరిహారమశక్యాత్యుధశక్త్యావీర్యేణవాదుష్పరిహారేత్యధాః-సా
 జరామదంగమదీయరీరే వికచకమలషండే వృష్ణల్లాంబుజకదంబే-
 చంద్రికాకౌముదీవావిరాసీత్ పాక్షరథాత్ యథాచంద్రికాకమల
 సంకొచచ్ఛానతాది హేతుః తథాచాదీయంగసంకొచాదిహేతుజ్ఞా
 రాసమస్తనాభూదిత్యధాః ॥ ౧౩ ॥ మృతాశమ్బుసమష్టాదికదంబే
 పండమస్త్రీయూచంద్రికాకౌముదీశ్చోత్పన్నతీచామరః - ఉపమాల
 జ్ఞానః, మాలినీనృతమ్ ॥ ౧౪ ॥ — ॥ తతఃకిమిత్యతః ॥ త
 స్మాదితి ॥ తస్మాజ్జరావిభావాద్దేహాః, సమస్తక్షత్రవగగన్వకార
 పీర్యాద్యశేషక్షత్రియనివహన్య, గర్వపాటనసలహంకారవిదళన
 పటిష్ఠాపటుతరాద్యధృతరేతియావత్ ॥ పటుశబ్దాదిష్టనిశ్చప్తేమేయస్సిత్తి

ధారవరశ్వసగరణభీషణవెషభాగవంధుగాదపరిచ్ఛిన్నతలశౌర్యశాలిని
 పౌజస్యభాజనేజనానురాగనిలయేనిర్మత్సరేవస్సతవస్సన్ద్విశ్వాంవిశ్వం
 భరాధారం చిరకాలధాన్యమాణమాన్రైరసుమతస్సన్నవతాశ్శవిశా
 న్నిపుఖమనుభవితమభిలషామీతి || ౯ || తతస్తేప్రావృషేణ్యవయో
 వాహవ్యూహస్తనితనిభచాకణానసముదీణానిరతిశయాన్లాదసంసర్గ

టిలోపఃకాదృశీధాచాయస్య సతథో కఃపరశ్వధఃకురారః తస్యభరణే
 నధారణైవభీషణాభయకరౌవేషాన్దేవధ్వంయస్యసః తథోక్తస్యభా
 త్సస్యజామదస్యస్య భాగేనగర్వనిర్వాపణైవ అపరిచ్ఛిన్నతలమతి
 గంభీరం యచ్ఛాన్యం తేనశాలలైఆభీష్ట్యైనైతితథోక్తే || + బహుళమా
 భీక్ష్యైశ్చతిశినిఃపౌజస్యభాజనే సుజనత్వైకనికతనై, జనానురాగనిల
 యే సకలపాణిలోః పెరిమాస్పదే- నిమత్సరే పరోత్కర్షానహ
 నంమత్సరః, తద్రహిలైఅననూయశ్చత్యధః, వత్సలెనగర్వత్సిద్ధి వ
 త్సః స్నేహాసోస్యాస్తీతివత్సలః || ౧ || స్నిగ్ధస్తువత్సలశ్చమః + వ
 త్స్పృశాధన్యకామబలశ్చతిలద్విత్యయః - అస్తికవత్సై వీతాదృశ
 సకలసమృదాసంపన్నై శ్రీరామే - చిరకాలమారభ్య ధాన్యమాణము
 హ్యమానం విశ్వంబిభీషణివిశ్వంభరా|| + సజ్జాయాంభృతౌష్ఠజ్ఞత్యా
 దినాఖచ్ఛ్రిత్యయేముమాగమః - విశ్వంవిశ్వంభరాభారమశేషభూపరి
 పాలనవ్యాపారం అవతాగ్యనివేశ్యతరైస్సస్త్రభవద్భిరనవతః తపో
 వనాశ్రయాధామనజ్ఞాతస్సక్ - విశ్రాంతిసుఖంవిశ్రమానందం అను
 భవితమనుసంధాతుమభిలషామీచ్ఛామీత్యేవమాదిదేశేతి పూర్వేణ
 సుబుధః || ౯ || — || ఆ || తతః కేంజాతమిత్యతలహ || తత ఇతి ||
 తతః ఆదేశానంతరం ప్రావృషిభవః ప్రావృషేణ్యవాషికః || ౧ ||
 వాషికంప్రావృషేణ్యస్యాదిత్యమః + ప్రావృషేణ్యతిష్యప్ర
 శ్చయః - తావృశోయః పయోవాహవ్యూహజలధరఃటటతస్యప్రసి
 తంగజాతమేవనినబోధ్యనిః || ౧ || స్తనితంగజాతంమేఘనిశ్శాలో

నిరగళనిగళళత్తైకాలాపినః కలాపినఇవజనాః ప్రమదభవకలకల
రవముఖరితదిట్టుఖాబభూవుః || ౧౦ || ప || అనందబాష్పవిసరోసయ
నే ప్రజానామావిర్భూతావమకరందఇవారవిందే | రామస్యకాంతిమ
భిషేకదినేభవిత్రిం ప్రక్షాళ్యచక్షురివప్రీతుమాదరేణ || ౧౧ || X ||

రసితాదిచేత్యమరః - తస్యాకణానైన శ్రవణైససముదీణాస్సముత్ప
న్నఇత్యథః - గౌణార్థతావదగ్రామ్యత్వంప్రత్యతోత్కషాఃసహ మే
వ యథాహదండీ || * || నిష్ఠ్యాలోద్ధీణావాంతాదిగౌణవృత్తి స్వపా
శ్రయం - అతిసుందరమస్యతగ్రామ్యకక్ష్యాంవిగాహతఇతి, తథాభూ
తాయోనిరతిశయాన్లదః పరమానందఃతస్యసంసగౌణావేశేననిరగళ
ళమప్రతిబంధం యథాతథానిగళంత్యానిగళచ్ఛంత్యాయాః కేశాః
స్వవాణ్యస్తాః ఆలపంతి తాచ్ఛిల్యేన కూజంతీతి తథాక్తాః - కెమూ
ర్నికాయతి ధ్వనతీతి విగ్రహః || ౧ || కేశావాణీ మయూరశ్లే
త్యమరః - కలాపినోబహిణిః మయూరాఇవేతుప్రమా-జనాఃశ్లో
తారః ప్రమదభవః హషాసముత్పన్నః + ప్రమదసంమదౌ హషా
ఇత్యప్రత్యయాంతానిపాతః - యఃకలకలరవఃకోలాహలధ్వనిః || ౧ ||
కోలాహలఃకలకలఇత్యమరః తైన ముఖరితానిముఖరికృతానివాచాల్
కృతానీత్యథః || తత్కరోతీతిన్యంతాత్కర్తృణిక్తః తానిదిట్టుఖాని ది
గంతరాణితాన్యేవ ముఖానివదనానియేషాంతేతథోక్తాభూపురితిశ్లి
ష్టరూపకముక్తౌపమయాసుకీర్వతే, శ్రీరామాభిషేకవారాశ్రవణజని
తానందాతిశయోల్లాసితకోలాహలేనాశేషదిగంతరాశాని ప్రతిధ్వనించ
క్కురిత్యథః || ౧౦ || — ఆనందేతి || ఆనందబాష్పవిసరఃఆనందా
శ్రుహరః - ప్రజానాం సయనేనెల్రైలరవిందే పద్మైమకరందః పుష్ప
రసఇవేత్యుపమా- ఆవిబాభూషప్రాదురాసీత్ || ౧ || మకరందఃపు
ష్పరసఇత్యమరః కింకతుమివ అభిషేకదినేభట్టాభిషేకదివసేభవి
త్రిభావినీం రామస్యకాంతిం శోభావిశేషంచక్షురేత్రాణీత్యర్థః

రాజాపి తెషాం సంపత్స్యమానమహాత్మవౌత్సుకేజనసమృద్ధజనిషన్య
 మాణరజోరాజపాతపరిజహీర్షయేవ రోమాంచప్రపంచేన కంచుకితాం
 గానాం ప్రమాణాతీతాం ప్రీతింప్రపన్నానాం హర్షప్రకషేణద్వి
 గుణీకృతమానందమంతర్నియమ్య సుమంత్రప్రముఖాన్తంత్రము
 ప్రత్యాశ్శ్యసంశోధ్య - ఆదరణప్రేక్షాపీక్షితుందృష్టుమివేతి ఫలాత్మై
 త్తా, యథాలోకేచక్షుః ప్రత్యాశ్శనపూర్వకం దృష్టవ్యంశస్తుపశ్యంతి,
 తథాత్రాపి జనావిశిష్టశ్రీరామశరీరకాంతిం దృష్టుకామాఃచక్షుఃప్ర
 త్యాశ్శయితుమివానందాహ్లాదేషవతేయమాసురిత్సన్ప్రేక్షాధః-
 ఉక్తాలంకారయోరనౌన్యనైరపేక్షాన్యత్సంస్పృష్టిః వసంతతిలకావృత్తం
 || ౧౦ || — || రాజాపీతి || రాజాదశరథోపి, సంపత్స్యమానఃప్రత్యా
 సన్నతయా సంభవిష్యక్యోమహాత్మనః హఘోత్పాదకశ్రురామ
 పట్టాభిషేకరూపవ్యాపారః ఉక్తంచభావప్రకాశేఽఉత్సాహేహర్షమి
 త్యేషఉద్భవఃపరికీర్తితౌతి తెనొత్సుకాః కాలాక్షమత్స లక్షణొత్సు
 క్యసంపన్నాః + ప్రసిత్తోత్సుకాభ్యమిత్యాదినా తృతీయాసమాసః
 యే జనాః తెషాం సమృద్ధేన సంభ్రమేణ జనిష్యమాణఉత్పత్స్యన్
 మానోయోరజోరాజపాతః భూళినికుదుంబపతనం, తస్యపరిజహీషణ
 యాపరిహరణేద్భయేవేతి షేతూత్ప్రేక్షా - ఉత్పన్నస్యప్రతీకారా
 దనధన్యోత్పత్తిప్రతిబంధవపరమితి న్యాయేనప్రాగేవ రజస్సంశ్లేష
 పరిహరణోపాయ చికిషయేవేత్సుత్యై గ్రతాధః+పరిపూర్వాద్ధరతే
 స్సన్నంతాల్ స్త్రియా మప్రత్యయేటాప్-రోమాంచప్రపంచెనరోమహ
 షణవాప్త్యా || ౧౧ || రోమాంచోరోమహషణమిత్యమరః || కం
 చుకితాని-కంచుకవత్కృతాని- నిర్మితానీత్యధః || తాన్యంగాని యే
 షాంతేషాం + కంచుకశబ్దాత్తత్కరోతీతిన్యంతాత్కర్తృణీకృతః || తతః
 ప్రమాణాతీతాం-ప్రీతిమపరిచ్ఛిన్నానందం ప్రపన్నానాం షేషాం జ
 నానాం హఘోప్రకషేణ ఇష్టలాభజన్యోమనఃప్రసాదోహఃషణః త

ఖ్యానేరమాచఖ్యా || ౧౨ || ప || అస్తానసశ్చితపిపోవనధూమిభా
గానుస్తుప్యలోకపరిపాలనజాగరూకాః | అహ్లాసమౌద్ధ్యమవిరాడ
వలంబ్యరామమెరువిధః కథముదెతిజనానురాగః || ౧౩ ||

సప్రకషేణాతిశయేరపాతునా ద్వాగుణావాప్యస్త్రీయస్ససద్విగు
ణః || ౧౨ || గుణస్తాన్య తిశద్వాదిజ్యేంద్రియాముఖ్యతృతుష్టితిజయం
తి || ద్విగుణీకృతఃద్విరావృత్తః + పూర్వవత్కర్తృణిక్తః || తమానంద
మిష్టానుష్టానానుభవజన్యసుఖం రాజ్యాభిషేకస్య ప్రజాహవణమూల
త్వాత్తమపబృంహితానందాతిరేకమిత్యథః || అంతర్నియమాన్గత
రంగైనిరుక్తస్య, సుమంత్రప్రముఖాంతుమంత్రా దీన్ మంత్రముఖ్యా
నమాత్మప్రవరాన్ప్రతి ఏవంవక్ష్యమాణప్రకారేణాచఖ్యా-ఉవాచేత్య
థః || అత్రి ప్రీతిహాషానందశబ్దానాం వృత్తిభేదాద్భేదోపసేయః
|| ౧౨ || — అ || ఆఖ్యానప్రకారమేవాహ || అసానితి || అనాశ్చితః
అనధిషితుః, తపోవనధూమిభాగః-పుణ్యాగ్రణ్యధూప్రదేశః, యోస్తాన్
తథాక్రాన్, అస్వీకృతవాన ప్రస్తావనమానిత్యథః || కిచ లోకా
నాం-ప్రజానాం, పరిపాలన-నీతిమగణనంగక్షణే, జాగరూకాః
సావధానాః, విశేషణద్వయేనాచ్యుపరత్యాభ్యుత్పన్నసూచ్యతే || ఏవం
విధానప్రస్తాన్ నః బహువచనమంత్రాత్తనంభావనయా దృష్టవ్యం ||
ఉన్నచ్య-త్యక్తావ, అహ్లాసముణః, మౌద్ధ్యం ముగ్ధభావోయస్య త
మనతిప్రౌఢమిత్యర్థః | త్రిజగత్పటే-సకలకార్యధురంధరస్సత్రి
రామస్య, తత్త్వతః అత్యంతప్రౌఢిమసంపన్నభావేష్యాదరాతిశయా
దిత్థం నిర్దిష్టమితిసంధేయం || రామమదిరాత్-క్షిప్రమేవావలం
బ్యశ్చిత్త్య, ఏవావిధః-ఇత్థంభూతప్రకారోనిర్వాచ్యఇతియావత్ || జ
నానురాగః-ప్రజాభిలాషవిశేషః, కథం కుతావా ఉదెతి ఉత్పద్యతే
ఏతదశ్యంతాశ్చర్యమిత్యథః || మనఃప్రవృత్తైః పరతంత్రావన
జానసంస్తవపరతంత్రా ఇతిభావఃఏతచ్చ సర్వతోజయమన్విచ్ఛేతు

॥౫॥ తేపినియమితనిజమనారథాయదశరథాయసవినయమేవంవ్య జిజ్ఞ
 షణ్ ॥౧౮॥ప॥ దేవేస్థితేపితనయంతవరామభద్రం లోకస్సవ్యయం భజ
 తునామకిమ త్రచిత్రమ్ । చంద్రువినాతదుపలంభనశేతుభూతంక్షీ

త్రాదిచ్చేత్పరాజయమితిన్యాయేన రాజ్ఞోభిమతమేవేతిరహస్యం ॥
 వసంతతిలకావృత్తమ్ ॥ ౧౩ ॥ — తఇతి ॥ తె సుమంత్రప్రముఖమ
 స్త్రిణాపి నియమితా-నిధానితః, నిజః-స్వకీయః, మనోరథః శ్రీ
 రామాభిషేకకరణరూపోయేన తస్మై, యద్వా నియమితఃప్రజానురా
 గస్య శ్రీరామే ప్రసృతత్వాత్సంకోచితః నిజమనోరథో రాజ్యాభి
 లాషోయేన, యద్వా నియమితః అంతరాచ్ఛాదితః నిజమనోరథఃరా
 మాభిషేకవిషయకస్వకీయాభిలాషోయేనతస్మై దశరథాయ సవినయం
 సప్రశ్రయంయథాతథా ఏవం వక్ష్యమాణరిత్యా వ్యజిజ్ఞషణ్-విజ్ఞాప
 యామాసుః ॥ ౧౪ ॥—అ॥విజ్ఞాపనప్రకారమేవాహ॥దేవఇతి : దేవ
 -రాజ్ఞే, త్వయి ॥ ౧౫ ॥ దేవస్సురేభునెరాజ్ఞేతివిశ్వః ॥ స్థితే ప్రజాపరి
 పాలనదక్షతయా వర్తమానైసత్యపి లోకో-జనః, తవతనయం-రామ
 భవ్రం, స్వయంచౌదనాంవినైవ భజతు-సేవతాం, సమాశ్రయత్విత్వ
 థః ॥ నామేతిసంభావనాయాం, అస్మిన్నథేఽకించిత్రమాశ్చర్యం స
 కించిదపీత్యథః ॥ కుతఏతదిత్యాశంక్య దృష్టాంతమాహ ॥ చంద్రమి
 తి ॥ తృప్తితః-పిపాసితః, చకోరః-చంద్రికాపాయాపక్షివిశేషః*చకో
 రశ్చంద్రికాపాయాత్సృక్తత్వాత్ ॥ చంద్రంవినా-చంద్రంవిహయేత్వ
 థః + పృథగ్విన్యాదినావికల్పద్వితీయా ॥ తదుపలంభనస్య చం
 ద్రోత్పత్తైః శేతుభూతం-కారణభూతం, క్షీరాణ్యదకానియస్య తం
 క్షీరోదం-క్షీరసముద్రం + ఉదకస్యాదసంజ్ఞాయామిత్యుదకశబ్దస్యా
 దాదేశః ॥ ఆశ్రయతి-సేవతేకిం, నాశ్రయత్వేవేత్యథః ॥ అతఏవత
 స్మచిత్రమితివైధర్మ్యేణ దృష్టాంతాలంకారః *బింబానుబింబన్యాయే
 ననిదేశాధర్మధర్మిణోః । దృష్టాంతాలంకృతిజ్ఞేయాభిన్నవాక్యాథ

రోదమాశ్రయతికిం తృప్తితశ్చకోరః ॥ ౧౫ ॥ X ॥ తదనంతరం చత్వరే
తత్వరే తత్పరస్త్యత్త్వవిదాం పరిష్టస్య పసిష్టస్య శాసనాదభిషేకోపక
రణాహరణాయ సామాత్యః పౌరవగః ॥ ౧౬ ॥ ప॥ ఆహూయరామం
వినయాభిరామమావిః ప్రమోదః ప్రభురైషమూఘః । తవోత్తమాం
గేమకుటంవిధాతు మహ్నయతిష్యేదివసేయతిష్యే ॥ ౧౭ ॥

సంశ్రయేతి విద్యాచక్రివర్తిలక్షణాత్ ॥ వృత్తంతుపూర్వవత్ ॥ ౧౫ ॥
తదనంతరమితి ॥ తదనంతరం-రాజమంత్రి సంభాషణానంతరకాలే, త
త్త్వవిదామాగమరహస్యవైత్త్యుణాం, పరిష్టస్య శ్రేష్ఠస్య-పసిష్టస్య
మహాపేః, శాసనాదాజ్ఞావచనాత్, అభిషేకోపకరణానాం పుణ్య
తీర్థ-పరిపూరితకనకలభద్రాసనచ్ఛత్రచామరాదిరాజ్యాభిషేకసా
ధనానాం ఆహరణాయతాన్యాహర్తుమిత్యర్థః * తత్పరః సత్తస్య
॥ ౧౬ ॥ తత్పరేప్రసితాసక్తావిత్యమరః ॥ సామాత్యః-మంత్రిసహితః,
పౌరవగః-నాగరికసమూహః, చత్వరే-అంగణే, తత్వరే-త్వరాంచ
కార ॥ ౧౬ ॥—అనంతరవృత్తాంతమాహ॥ ఆహూయేతి ॥ ప్రభుర్దశ
రథః, పరాపెక్షయా సవస్త్రిన్నికృష్టతానుసంధానం సాపెక్షయా ప
రస్త్రిన్నికృష్టతానుసంధానంవా వినయః తేన వినయేన- ప్రశయే
ణాభిరామం-రమణీయం, రామమాహూయ ఆవిః ప్రమోదః, సము
త్పన్నానందస్య వీచం వక్ష్యమాణప్రకారేణ డోచ-ఉక్తవా ॥ త
దేవాహ॥ అహ్నయదుక్రతం తిష్యే-పుష్యవక్షత్రీయ క్షణత్యర్థః ॥ ౧౭ ॥ పు
ష్కేతు సిద్ధ్యతిష్యావిత్యమరః ॥ పుష్యస్సర్వాధిసాధకత్యతిశాస్త్రాత్స
కలకార్యసిద్ధిసాధకత్వేన ప్రశస్తత్వాదితిభావః + సక్షత్రేణ యుక్తః
కాలఇతి విహితాణః లుబవిశేషేణతిలుప్ ॥ దివసేశ్వరీవైత్యర్థః ॥
తథా రామాయణే దశరథవచనం ॥ శ్వవీచపుష్కేభవితాశ్వాభిషించ
తు మేసుతఇతి॥ తవోత్తమాంగే-శిరసి ॥ ౧౮ ॥ ఉత్తమాంగం శిరశ్శీర్షమి
త్యమరః ॥ మకుటం మహారాజ్యలక్షణం కనకకోటిరం విధాతుం-ని

త్వజసుఖాన్యసుమన్యనాశ్చైవేవాపవంబుభరచననచేష్యదేయమ్ ॥
 హేలనార్యే-మశ్మిలే, అయిన యమి-మలోక చలనమి-సదస్యత్తిసం
 వన్నాను, సాధ్యసిద్ధిచక్రగః + శిలసర్వదా దేవద్యుత్తావత్ప్రమరః
 గణ్యాగణనీయానేవాచమః నైవాసిః + ఘనాలంకారపతాసంపాత్తన
 శ్చైవయోఽధావన భువనలహనేవ్యాధిన్ననిస్సరః ప్రభుభృంశేపి సు
 ఖాపాప్తిరిత్యాదివత్ ఉభయభృష్టాసీచ్యభః ॥ తథా సరామః పి
 తృమతాం-జీవత్పితృకాణాం, రాజనాన్యనామధ్యే గణనాం-సంఖ్యాం
 నైవాభజత్-నస్రాద్ధాత్, పితాద్యదేవద్యుతా కాంతస్య మమా
 కించిత్కరతావత్ పితృకరవ్యాధిచేకాదిసంతానానిధౌరితిభావః ॥ త
 థాహమప్యాత్మజై ర్యానిసుఖాని తానినైవాపంవాభః కృతః కృతో
 పచారాదిజనితసౌఖ్యాని నైవప్రాప్నువమిత్యర్థః ॥ రామప్రవ్యాజనే
 న మహాదుఃఖపూర్వకమరణస్యానభ్యంధానిత్యాదితిభావః ॥ సర్వత్రై
 వకారోనధారణార్థః + అవృత్తితేలుఁడ, పుషాదిర్వాఙ్మైత్రజాదే
 శః ॥ తథా భరతేన మే-మహ్యం, నివాపః-పిచ్చరద్వణం ॥ ౧ ॥ పి
 తృదానంనివాపస్యాన్యదిత్యమరః ॥ తస్యసంబంధినైవాపం + సంబం
 ధాధే-౨౯ ॥ అంబు-ఉదకం, సప్రదేయం-నదాతప్యం, భగతస్యాగృహ్యే
 వ్యనారాయాస్తవమర్బుగగర్భసంభూతత్వాత్ * సద్భీజాన్యసిసస్యా
 నిమష్యేయః జేత్రవోషః । ఇతినాయేన అయోగ్యయా మహా
 భ్యుదేహికక్రియానకర్తవ్యేర్యభః । భవన్తరణభయాద్రామే ప్ర
 వ్రాజిత అత్తనాపి మరణం సునిశ్చితమేవేతిభావః ॥ అత్ర వలేతస్య
 నివాపోపకమిష్టమేవ తథా, భవేయమినిపేధితత్వాదనిష్టాభిరేవేష్ట
 నిషేధస్యాప్యనుపపద్యమానతయా ఆధానత్వాత్తైవనిజమరణమాశ్రిప్య
 తిత్తరాశ్చేపాలంకారః, ఉక్తంపదద్యానాధేన * సమానార్థతయా
 నిష్టవిధ్యాభాసోప్యాజ్జేవజిత్యుపగమ్యతే యథాచేష్టనిషేధస్యాప్యను
 పపద్యమానతయా ఆధానత్వం తథా అనిష్టవిధేరప్యనుపపద్యమానత

౧౯ || తత్ర || యామేవాహుర్నిశిచరకులోన్మూలనేమూలహేతుః
 స్యాశ్చిత్తం ప్రకృతికుటిలం గాత్రమిత్రంబధూవ ! అంభోజస్యాశ్చిర
 సరసంకాసరివాద్భుమః భుక్తే కేయాస్సహృదయమదయంమంథరాని
 నాం ప్రమోదతనందః, ఉజ్జ్వమ్భితః-ఉతగటాభూదిత్యర్థః || అత్ర
 తూర్యఘోషాణాం దిగ్గజకర్ణతాళపూరణాసంబంధేపి తత్సంబంధాభి
 ధానాదసంబంధే సంబంధరూపాతిశయోక్తిః || ఇంద్రవజ్రావృత్తమ్ ||
 || ౧౯ || — తత్ర తస్మిన్, ప్రమోదోజ్జ్వంభణసమయేఇత్యర్థః ||
 యామేవేతి||యాంమంథరాం ఏవకారోన్యప్యవచ్ఛేదార్థకః||నిశిచరా
 ణాం-రావణాదిరాక్షసానాం,కులోన్మూలనే-వంశనాశనే, గణవిధ్వం
 సనెవా || ౧ || సజాతీయగణైగపా గోలైపికథితకులమితి విశ్వః ||
 మూలహేతుమాద్యకారణమాహుః-బుగ్గవతే, జనాఇతిశేషః +బుగ్గవః
 పంచానామిత్యాదినాణలాదేహోబుగ్గవతహాదేశశ్చ || తద్గురోర్భాద్వివ
 రితబుద్ధ్యా కైకేయా, రామే వసంప్రవాజితే తతస్సీతాపహరణే
 సతి శ్రీరామేణ రావణాదిసంహారస్య ప్రకృతత్వాదితిభావః తథా
 ప్రకృత్యా కుటిలం సస్వభావేన వక్రం + ప్రకృత్యాదిభ్యస్తృతీయే
 తి తృతీయయాసమాసః || యస్యాః శుంథరాయాశ్చిత్తంగాత్రమిత్రం
 తస్యాఏవ శరీరసదృశంబధూవ || యథా తద్గాత్రం సస్వభావవక్రం త
 థా చిత్తమప్యాసీదిత్యర్థః || ఆకారసదృశేప్రక్షేపితచనాత్ప్రాయేణ
 ప్రజ్ఞాయాఆకారసదృశత్వ నియమాదితిభావః- సామంథరామంథరా
 భిధానా కైకేయ్యాగృహవాసినీ-కాసరివ-వసమహిషీవ || ౧ || టులా
 యోమహియోవాహుద్విషత్కాసరనేరిభాఇత్యమరః || + || జాతేరస్త్రి
 విషయాదయోపథాదితిజీవ, శిశిరంచతత్సరసంమధురంచెతి విశేషణ
 యోరపి మిథోవిశేషణ విశేష్యభావవివక్షాయాం + విశేషణవిశే
 ష్యేణ బహుళమితిసమాసః - ఆచ్ఛంనిర్మలం - ఏతద్విశేషణ ద్వ
 యంహృదయేపి యోజ్యః- అంభోజస్యాః సరస్యాఃఅంభుఇవకైకేయా

ర్థమంధ ॥ ౨౦ ॥ ప ॥ అలఘుచలితజంఝావాతనిష్పేషదోషాదశని
రివకరోరశ్శీతలాంభోదపక్షౌ ॥ అపహృతజనసౌఖ్యాన్తంధరాభేద
వాక్యాదపి భరతజనన్యాం హంతదౌర్జన్యమాసీత్ ॥ ౨౧ ॥

హృదయం - అచయందయారహితం యథాతథానిర్థమంధ అలాడ
యామాస - యథాతన్యః శ్రురామాభిషేకవిఘాత ప్రవణంస్యాత్త
థా - నిజచిత్తగాత్రమిత్రై రివవాక్యైః ప్రలాభయామాసేత్యర్థః, మ
నోవాక్యాయక ర్థసుకుటిలాయాస్తస్యాకింకపటంనాటయితుమశక్య
మితిభావః - పూర్వోపమాంకారః - మందాక్రాంతావృత్తమ్ ॥ ౨౦
॥ అలఘ్వితి ॥ అలఘుఅమందం - చలితఃప్రవృత్తౌయోజంఝావాతఃధ్వ
నివిశేష సూక్ష్మామ్బువహమిశ్రితౌమహామాటతః తేనయోనిష్పేషః
సంఘర్షణం సవవదోషస్తస్తాద్దైత్యః ॥ ౨౧ ॥ జంఝాధ్వనివిశేషస్యా
దపిసూక్ష్మాంబువర్షణఇతి నానార్థరత్నమాలా - శీతలాంభోదపక్షౌ
శిశిరజలదపటలేకరోరస్తీక్ష్యః అశనిఃదంభోళిరివ - అపహృతవిధ్వంసి
తం జనానాంసౌఖ్యం శ్రురామాభిషేక మహోత్సవజనితానందోయేన
తస్మాత్ మంధరాయాభేద వాక్యాత్ - రాజా ఇదాసిం శ్రీరామమభి
షేకుముద్యతస్తతస్తవం శ్రీరామస్య - ప్రవ్రాజనం భరతస్యాభిషేక
ఇచ్ఛురౌషదత్తవరద్వయేనాభ్యర్థయ- అన్యథామహాననధాస్సాన్విదిత్యు
పజాపవచనాదిత్యర్థః ॥ ౨౧ ॥ భేదోపజాపాదిత్యమరః- భరతజనన్యాం
భరతస్య మాతరి కైకేయ్యామపి, దౌజన్యం-శ్రురామాభిషేకవి
ఘాతుకత్వరూపమసాధుత్వమాసీత్-ప్రాదుర్భూదిత్యర్థః ॥ భరత
జనన్యామిత్యనేన భరతే సౌజన్యం సుప్రసిద్ధమేవ తథాచ తజ్జనన్యా
అపి తథాత్వముపపద్యతే ॥ కారణగుణపూర్వకత్వాత్కార్యగుణానాం
అతస్సౌజన్యయక్తాయామప్యస్యాం దౌజన్యమాసీదితి విరోధనూ
చకోయమపిశబ్దః ॥ ఏతేనమంధరాయావచనస్య తాదృక్కిల్బిషోత్పా
దనపాటవగునూచ్యతే హంతైతివిమాదే ॥ ౨౧ ॥ హంతహర్షేనకం

గ॥ నైషామంథరాభిధానపిశాచికావేశపరవశనిజాశయాపూర్వం దండ
కైవైజయంతపురవాస్తవ్యశంబరాసురసంగరసంగతవేదనా పనాదనా
భ్రమాత్తనేవితిర్ణంవరద్యయంవరాయ దశరథాయ న్యవేదయత్ ॥౧౨॥

పాయాఃవాక్యారంభవిషాదయోరిత్యమరః ॥ అలంకారస్తుపూర్వవత్ ॥
మాలినీవృత్తమ్ ॥ తథా శ్రీరామామణ కై కేయాంప్రతిమంథరావా
క్యమ్ * తవదైవాసురయద్దైవహరాజషీభిఃపతిః ॥ అగచ్ఛత్త్వా
ముపాదాయ దేవరాజస్యసాహ్యకృదిత్యారభ్య తౌవరా యాచభర
రంభరతస్యాభిషేచనమ్ ॥ ప్రవాగ్జనందరామస్యత్వంపమాణిదతుర్ద
శేత్యంతమ్ ॥ ౨౧ ॥ — అ ॥ తతఃకై కేయాకిమకరొదిత్యాశంకాయా
మాహ ॥ సేతి ॥ మంథరేత్యభిధానం నామయస్యాస్మా తథోక్తాయా
పిశాచికామహాభూతగ్రహః + స్వాధేకఃకేణఇతిహాస్యః ॥ తస్యాఆ
వశేన ఆవాహనేన ఆక్రమణేనేతియావత్ ॥ పరవశః-పరతంత్ర్యవి
చేకశూన్యఇత్యర్థః ॥ నిజాశయస్సవ్యకీయాంతఃకరణంయస్యాస్మాతథో
క్తా, సాప్రాక్సుగుణా, ఏషాకై కేయాపూర్వం-పూర్వకాలే, దండకేననే
వైజయంతమితియత్పురంతద్వాస్తవ్యస్త్రవసక్ + వసే స్తవ్యత్కర్తరి
ణిచ్ఛేతికర్తరి తవ్యప్రత్యయోవృద్ధిశ్చ॥యశ్శంబరాసురి-శంబరాఖ్య
మహాదైత్యః, తస్య సంగరె-యుద్ధే, సంగతా-ప్రాప్తా, యా వేద
నాఅసురశత్రుక్షతిజనితభేదః॥ ౨౨ ॥ ఖదేపివేదనైత్యమరశేషః ॥ తదవ
నాదనం-తన్నివారణం, ఆభాః-ప్రయోజనం, మిస్యతత్ తత్సంభా
వితమిత్యర్థః ॥ ౨౩ ॥ అథో-భిధేయరైవస్తుప్రయోజననివృత్తిసి
త్యమరః ॥ ఆత్మనై-స్వస్తే, విశీణం తాదృగ్ గ్రణసంకటాదవసార్య
తత్రత్యదాధాయా నివర్తితతత్వాత్పారితాపికతయా దత్తమిత్యర్థః ॥
సరయోః ద్వయం-ద్వైవరావిత్యర్థః ॥ ౨౪ ॥ దేవాదవ్యతైవరః శ్రేష్ఠ
ఇత్యమరః ॥ వరాయ భర్తృదశరథాయ + క్రియాగ్రహణమపికర్త
వ్యమితి సంక్రదానతావచ్చతుభీః ॥ న్యవేదయత్-విజ్ఞాపయామాన;

ప || తయోరేకస్యసంరంభోభరతస్యాభిషేచనమ్ | అన్యస్య శన్యవృ
త్తైవ వనేరామస్యవర్తనమ్ || ౨౩ || తస్మిక్షణేవరయగం చిరత
ప్రతామృనారాచవేధపరుషంశృవసీవిదార్య | సత్సప్రహణచకితస్య

తథా రామాయణమ్ * స్మరరాజకపురావృత్తం తస్మిక్ దైవాసు తే
రణే | తత్రచాచ్యావయచ్ఛత్రుస్తవజితమంతరా || తత్రచాపిషయా
దేవయత్వంసమభిరక్షితః | జాగ్రత్యాయతమానాయాస్తతోమేష్వా
దదావరా || తౌతుడత్తావరా దేవనిత్రేపంమృగయామ్యహమ్ | తవై
వపృథివీపాలసకాశేసత్వసంగరేతి || ౨౪ || — అ || విజ్ఞాపితశ్శ్వవర
ద్యయస్య వినియోగప్రకారమేవాహ || తయోరితి || తయోర్వయో
ర్తద్ధేవీ ఏకస్య వరస్య సంరంభస్సంభ్రమో పృష్ఠ్విరితియావత్ || ని ||
సంరంభస్సంభ్రమేకోపగతిశ్చద్వాణావో || భరతస్యాభిషేచనం-రాజ్యా
భిషేకః, అన్యస్యవరస్య సంరంభః వన్యవృత్త్యా-మునివృత్త్యా, జటా
వల్కులధారణకందమూలఫలాశనరూపవ్యాపారేణైత్యర్థః || ఉపజా
పబుద్ధిజనకవృత్త్యంతరవ్యవచ్ఛేదార్థమేవతారః || రామస్య వనే-
దండకావనే, వర్తనం వృత్తిరవస్థానమితియావత్ || పూర్వం సామా
న్యేన దత్తావరావిదానీం భగతాభిషేకరామవివాసనరూపేణ దాత
వ్యావిత్కృతవతీత్యర్థః || తథాచరామాయణమ్ || నవపంచవర్షరా
ణి దండకారణ్యమాశ్రితః | చీరాజనజటాధారీరామోభవతుతాపనః ||
భరతోభజతామద్యయావరాజ్యమకంటకమితి || ౨౫ || — అ || త
దానీం కింజాతమిత్యాహ || తస్మిన్నీతి || తస్మిక్షణే-తత్కాలే, ని ||
నిర్వాప్తపార్థివౌకాలవిశేషాత్సవయోఃక్షణైత్యవరః || తిరం-చిరకా
లం, తప్తః-అగ్నిసంతప్తః, అతఏవ తామో-రక్తవర్ణో యోనారా
చః శలాకాకారతీక్షణశస్త్రవిశేషః తస్య వేధస్సంప్రహారస్తద్వత్పరు
షం కఠోరం దుస్సహమితియావత్ || వరయగం కర్తృ, సత్వస్య-
సూన్యతభాషితవస్య, ప్రహణం-ప్రచ్ఛతి, + కృత్యవ్యతిరేకత్వం |

సృష్టస్య కామమూరిదకార హృదయే పుటపాక రీతిమ్ || ౨౪ ||
తనయవిరహవారామాత్రసంతప్యమానా దధదశరథవిత్తాచ్చేచనానిర్జ
గమ | దవహుతవహరొదిహ్వాలయాతెహ్యమానాజ్ఞుజితిగహనదు

తస్మాచ్ఛక్తితస్య-భయసంభృతస్య, సృష్టస్య-రాజ్ఞోదశరథస్య, శృవ
సీ విద్యా-శ్రోత్రేవిభిద్య, బాహ్యేంద్రియదావరా అంతరింద్రియ
సాగ్రహగ్రాహకత్వాదిభిః || ౨౫ || కణశబ్దగ్రహాశ్రోత్రం శృ
తిశ్రీశ్రవణంశృవణత్వమరః || హృదయే-తస్యేవమానసే, పుటపాక
రీతిం-మూషికాసంపుటమధ్యే సువర్ణాదికం నిగూఢం నిక్షిప్య అ
గ్నినా సంతాపనంపుటపాకః, తస్యరీతిం-తత్సద్భృశీం, పరిపాటిమిత్య
భః, అతవ వ నిదర్శనా || కామమత్యంతం ఊరిచకారాంగీచకార ||

ప్రతిశృతస్యాశ్రవణే అగ్రహణేవా సత్యవిప్లవోభవేదితిశృత్యాగృ
హీతత్వాచ్చ తప్తనారాచదుస్సహం వరయుగం ద్వారభూతశ్రవణవి
దాహపూర్వకం రాజ్ఞోంతరంగంప్రవిశ్య తం నిరుచ్ఛావసం తాప
యామాసేత్యర్థః || ౨౬ || ఊరికృతమురీకృతమంగీకృతమాశృతంవృతి
జ్ఞాతమిత్యమరః + ఊర్వాది చ్చిదాచశ్చేతిగతిసంజ్ఞాయాం కుగతి
ప్రాదయఇతిసమాసః || వసంతతిలకావృత్తమ్ || ౨౭ || — తనయో
తి || అథ-అసంతరం, తనయవిరహవారామాత్రేణ శ్రురామవియోగ
వృత్తాంతాకర్ణశ్రవణే సంతప్యమానాద్దహ్యమానాత్, విరహవీచనతి
కింభవిష్కృతివా సజ్ఞాయతఇతి మాత్రశబ్దార్థః, దశరథస్య చిత్తార్థద
యాత్ + ధృవమపాయేఽపాదానమిత్యపాదానత్వాత్పంచమీ || షేత
నానంజ్ఞా-జీవనశక్తిః, దవహుతవహస్య-వనవహ్నిః, రోచిష్టావలయా
దీప్తశిఖయా, రోచిషా-జ్వాలయావా || ౨౮ || వనచ వనవహ్నాచ ద
వోదావధిపీఠఇతిశాశ్వతః || లేహ్యమానాదాసాద్విద్యమానాత్, ద
హ్యమానాదితియావత్ || గహనగుల్మత్కాసనకుంజాత్, ఉజ్జ్వహానాని
గమనశీలా + ఘోషగతావితిధాతోశ్చానచ్ || మృగీవ-కురంగీవ,

ల్లాదుజ్జహానామ్యగీవ ॥ ౨౯ ॥ X ॥ అధదశరథఃకథమపిలబ్ధసంజ్ఞః కై
కేయిమిదమభాషత ॥ ౨౬ ॥ ప ॥ రామః కామముపాశ్రయిష్యతి
వనం త్యక్త్యావృతం కాతుకం లోకస్త్యక్త్యతికాతుకంచరభృతంతస్యా
భిషేకేకథమ్ । ధర్మపాయభయేనవత్సవరహంవత్స్యామివత్స్యామికిం

+ జాలేరస్త్రీవిషయాదయోపధాదితిజీమ్ ॥ ర్ముడిత్యంజనా ॥ ని ॥ స్త్రా
గ్ముడిత్యంజనాహ్నయేత్ మరః ॥ నిర్జగామ-నిరగాత్, త్రిరామవిర
హనారాంశుకావ అతిమాత్రపుత్రవత్సలోరాజా సపది సూర్యా
మగచ్ఛదిత్యర్థః ॥ పూర్వోపమాలంకారః ॥ మాలినీవృత్తమ్ ॥ ౨౫ ॥
అథేతి ॥ అథ-చేతనానిర్గమనానంతరమ్, దశరథః కథమపి కృచ్ఛే
ణ, లబ్ధసంజ్ఞః-ప్రాప్తచేతనస్సక, కైకేయాం ప్రతి గదం వదనమ
భాషత-అవోచత ॥ ౨౬ ॥ —తత్ప్రకారమేవాహ ॥ రామఃకైకే రా
మః భృతం రాజ్యాభిషేకాంగల్వేనాముక్తంకౌముదం చాస్తనూత్రం,
త్యక్త్యా-లీలయైవ వినృజ్య, కామవత్సంతం అప్రవిబంధమిచ్ఛేర్థః ॥ వ
నముపాశ్రయిష్యతి-ప్రవేశ్యతి, ధర్మచారతత్పరత్వాదనాయాసేనై
వ ప్రవృజిష్యతీత్యర్థః, తథా లోకోజనః, తస్య త్రిరామస్యాభిషే
కే విషయే చరభృతం-చరకాలమారభ్యసంభృతం గౌరవం-మార్గం, క
థం-కథుమిత్, త్యక్త్యతి-దుస్త్యజమవ్యతిక్రేచ్ఛేణ విసగ్యతీత్యర్థః,
తథాధర్మస్యాజీకృతపరిపాలనరూపసుకృతస్య నిపాయాన్వినాశాత్సద్భ
యం తేనవత్సవరహం-రామవియోగం, వత్స్యామిభారయస్యామిఅహ
మితి శేషః+హమాప్రావణ్యస్యస్తాద్ధాన్యార్థం ॥ కింప్రతిపదకంవత్స్యా
మ్యలపిష్యామివస్తమపకాశాభావాదిధావః+ అత్రప్రవచనభాషణజ
త్యస్తాద్ధాన్యార్థం ॥ అథవావత్స్యామివత్స్యామిచివహ-నార్థోద్విరుక్త
య-శబ్దః, పునఃపునఃభారయస్యామిస్యధాని+చాపలేద్యేభవతఇతి
ద్విరుక్తిః - సంభ్రమేణప్రవృత్తిశ్చాపలమితికాశికా, అతిమస్సహపు
త్రవిరహవేదనాజనితోద్వేగాత్సంభ్రమః, కిం కింతు సాజాయే హేభా

యావత్కల్పమకీర్తికారా ర్రిజననీజాయెతజాయేతవ || ౨౭ || వత్సంక
 తోరహ్యవయేనయనాభిరామం రామంచినానఖలుత్థిష్ఠతి జీవితంమే !
 ధాతుర్బలామపయస్తస్త్వయిజాతస్మాద్యః కైకేయిమామపయమం నయ
 ర్దే - తవ యావత్కల్పం కల్పాంతపర్యంతమిత్యథః + యావదవ
 ధారణాత్పవ్యయీభావః , ఆ ర్రిజననీపీఠాకీర్తిమమకథేదనీతి యావ
 త్ || ౨౮ || అతిశయోదాధనుక్యోక్తిరీత్యమః-అకీర్తిఃశ్రురామా
 భిషేకవిఘ్నాచరణజన్యాపభావతి జాయెతిప్రాదుర్భవత్ || + జనేన్ది
 జీవత , యథాతథావాస్తాకం నిర్వాహోభవిష్యతి జాయాత్వేన స
 భావితాయాస్తవైవమహానసః || ౨౯ || సంభావితస్యచాకీర్తిర్జగ
 తాదతిరచ్యత ఇతి గీతాయాం భగవతాఉక్తకర్వాదితిభావః - వృత్తీను
 ప్రాచ్య , శామాకలపక్రీడితంస్మరం || ౩౦ || -||వత్సమితి || హే
 కతోరహ్యవయేకరసవిత్త్రైయశిష్యస్మైపిచస్సహం శ్రురామచిరహం
 సాక్షాత్త్వబోధయసి - అతేస్తద్విత్త్యదయస్య కతోరహ్యంకింవక్తవ్య
 మితిత్వేతత్సంబోధనం నయనాభిరామంచైత్రాన్మదకరంవత్సం బా
 లుతనయంపారకవిరహసహిష్ణువ్యభోగితనాథకమేతద్విశేషాద్వయం
 || ౩౧ || వశినాకుటేనచేకాచణకైరసయాదికృత్విజయంతి, రామం
 చినారామంచరంభేషః || ౩౨ || గ్నినేత్యాచినా వికల్పద్వితీయా,
 మేమమబీవితంపదసంసరిష్ఠతిభులుసనిశ్చితం మరిష్యామీత్యథః - అ
 తః హే కైకేయి అత్రయద్యపి భార్యానామగ్రహణం శాస్త్రనిషి
 ధ్ధం , తథాపిభార్యేయవంశీలిప్యవహరుణం యజ్యత ఇత్యేవమామం
 త్రిరమిర్యవధేయం, ధాతుర్బలాద్విధిబలాత్ త్వయివిషయే పూర్వంజా
 తః జాతపూర్వః + సుష్టుపెతిసమాసః - ఉపయమోవివాహాయమ
 సమీపంచభ్యస్యతే || ౩౩ || వివాహోపయమాసమావిత్యమః, మాం
 యమస్యాంతకస్య సమీపముపయమం + అవ్యయంవిభక్తిత్యాదినావ్య
 యీభావః - నయతిప్రాచయతేవ్యనమిన్యేబుధ్యామి - ఉపయమ

తీతిమన్యే ॥ ౨౫ ॥ ౫ ॥ తదనునిజమనౌరధైకపరిపూరణకృతా దరా
 కైకేయాసాపహాసమవాదీత్ ॥ ౨౬ ॥ ప ॥ సత్యవిప్లవమపశ్యసంగత
 స్సంగతంభృశమపశ్యతస్తన । ఆశ్రుతస్యవిఫలత్వమస్తిచేదాశ్శ్చ తస్య
 స్య ఉపయమప్రాపకత్వం యుక్తమశౌమమాప్యేసం మరణముపయు
 జ్యత ఇత్యధః - లోకేలక్షణవతీనాంకస్యకానాం పరిణయోభర్తృజీవ
 నాయభవతి ఈదృగవలక్షణ దుభాగాయాస్తవపరిణయస్తు మమమర
 ణాయభవతితిభావః-వసంతతిలకావృత్తమ్ ॥ ౨౭ ॥ - తదన్వీతి ॥ తద
 నుదశరథభాషణానంతరం-నిజమనౌరథస్యఏకస్య భరతాభిషేచనరామ
 ప్రవ్రజనరూపసావభిలాషస్త్యేవ పరిపూరణేనిష్పాదనే - అత్రమనౌ
 రధైక శబ్దయోగ్యవిధాగవతమత్సమాసః - అథవాఏకపరిపూణముఖ్యవ
 రిపూరణై ॥ ౨౮ ॥ ఏకముఖ్యాన్యకేపలా ఇత్యమరః కృతాదరావిహితా
 స్థా, కైకేయాసాపహాసంసోల్లుంతసమవాదీత్ ఉవాచ ॥ ౨౯ ॥ సోల్లుం
 తనంతుసాత్పాసం సాపహాసంసమాస్త్రయి ఇతిహలాయధః ॥ ౩౦ ॥
 అ ॥ ఉక్తిప్రకారమేవ వివృణోతి ॥ సత్యేతి ॥ అపశ్యసంగతః పుత్ర
 మోహాద్భ్రాంతః + పంచమ్యాస్తసిః సంగతం ప్రాప్తంసత్యవిప్లవంస
 త్యవాక్యప్రచ్యుతి - భృశమశ్యంతమపశ్యతః అనాలోచయతిః ఈష
 దప్యవనుసందధత ఇత్యధః తవఆశ్రుతస్య పరదవ్యయం దాస్యామీతి
 ప్రతిజ్ఞాతవచసస్య ॥ ౩౧ ॥ అంగీకృతమాశ్రుతిం ప్రతిజ్ఞాతమిత్యమరః -
 విఫలత్వం నైషఫల్యమస్తిచేత్ తత్ప్రతిశ్రుతంవిఫలంభవతియదీత్యర్థః
 ఆ ఇత్యపహాసే విసగ్రాహణానిపాతః - శ్రుతస్య సత్యంవద ధమంచ
 ర సావధాన్యాన్తాప్రమదః - అంగీకృతంహి కృతినః పరిపాలయంతీ
 త్యాది ధమశాస్త్రస్య ॥ ౩౨ ॥ శ్రుతంశాస్త్రానధ్యతయోరిత్యమరః-
 అయమంజలిః ప్రణామః ॥ ౩౩ ॥ తాయతానంజలిఃపుమానిత్యమరః ॥
 రచితః విహితః, శాసనాచ్ఛాస్త్రమితి వ్యుత్పత్త్యాదురధవ పశ్యతి
 ప్రతిషేధకత్వేన పరిధ్ధంశాస్త్రం - ఈదృశాశ్రుజ్ఞసావభవతాయ

రచితోయమంజరిః || ౩౦ || ప || కింనాగతస్తేశ్రవసోస్సకాశమరింద
మస్సత్యసతాంపురోగః | శ్వేన-మిషీభూ తు పోలపో తజీవాతపేశస్త్ర

ద్యవం ప్రవృత్తిసాస్య తహ్య కించిత్కరతావత్తన్నమస్కరోమిశ్య
భః || * | తస్మాచ్ఛాస్త్రంప్రమాణంతే కార్యకార్యవ్యవస్థితా వి
త్యాదిభవగద్వచనాచ్ఛాస్త్రమనుసంతాన్వయాప్రతిశ్రుత నిర్వాహావ
శ్యం కతఃవ్యః - నాగ్యథాశ్రేయంతి తాత్పర్యః - భక్తిశ్రద్ధాదర బం
ధురాంతఃకరణతయా - విధేయమానాసమస్కారః ప్రసిద్ధః, తథావహ
సాదావపినమసాగరస్సంభవతి - తథాప్రయత్నం పూర్వైః - విందు
ద్వంద్వతరంగితాగ్రసంఘః కర్తాశిరబిందుకం కర్తృత్వికమశ్చితాన్వ
యకలాయేకపితేభ్యోంజరిః - యేషుగ్రంథసహస్రశాతకషణత్ర్యంబ
త్కళంకైఃకైరాముల్లాసైఃకవయంతిల్పణకవిస్తేష్యేనసన్నహ్యతీతి||
రథోద్ధతావృత్తమ్ || రాన్నరావిహరథోద్ధతాలగావలిలక్షణాత్ || ౩౧ ||
|| అ || ప్రతిశ్రుతమవశ్యం కర్తవ్యమితి పురాతనరాజవృత్తాంతం దృ
ష్టాంతయతి || కిమత్యాదినా || సత్యవతాంపురోగః సత్యసంధాగ్రగ
ణ్యః అతఏవానామిషమూమిషం సంపద్యమాసమామిషీభూతం || + అ
భూతలద్భావైః - కుగతిప్రాచయంతిసమానః- శ్వేరస్య శ్వేనభూ
మికాధారిణ ఇంద్రస్య - అమిషీభూతః మాంసఖండిభూతః || ౩౨ ||
శిశితంతరసంమాంసంపలలంకృత్యమామిషమిశ్యమరిందయద్వాభోగ్య
వస్తుభూతఃఅమిషంభోగ్యవస్తునీతి కేశవః - యఃకపోలపూతః కపోత
డింభజేషధారీయమః || ౩౩ || పోతఃపోలోర్భక్తోక్షింభఇత్యమరింతస్యజీవా
తపజీవసోషధాథకంలముషజీవయితుమిత్సభః || ౩౪ || జీవాతుజీవసో
షణమిత్సః || + తాదర్థ్యచతుర్థఃశస్త్రనికృత్కాత్యక్షిద్దవిదళితశరీరః
అరికా దమయతీత్యరిందమః శిబిచక్రవర్త్యపరనామాత్వద్వంశ్యామ
హారాజః + సంజ్ఞాయాంభ్యుక్త్యాపృజిత్యాదినా ఖచ్ అరుద్దిష్షదిత్యా
దినా ముమాగమః తెలివ - శ్రవసోస్సకాశం శ్రోత్రవధం-నాగతఃకిం

నికృతగాత్రః ॥ కించ ॥ ౩౧ ॥ ప॥ అభ్యర్చ్య కస్తే చిదుపాశ్చితాయవతి
 త్వయానశ్శుతిః కిమభ్యర్థః - శ్రుత్యైశ్శుభమేవ వత్సనీతిభావః
 పురాకిలేంద్రయమాశివిసత్ప్రసంధతాయాం వివదమానాతత్పురీక్షార్థం
 శ్వేనకపోతా భూత్వాతత్ర సుకలపూర్వకం శ్వేనెనాపదుని త్వమా
 త్తనానాటయకపోతాయాగడ్డతం శిమింశరణం జగామసాపిశ్వేనై
 నమదామిషీఘాతాయం దేయఇతిసృష్ట్యరణాగతపరిత్యాగదోషస్వర-
 ణా తత్పురిమాణస్వశరీరమాసపిడదానేనైవ విమోచయితుకామః
 కపోతంతులాయామారోహ్యస్వమాం సకలదానేకైరవేన భారాయ
 మాణకపోతవిప్రలబ్ధః ప్రతిభాధగవయాఒశేషశరీరనికృతవాని
 తి పౌరాణికభాత్రానుసంధేయా - వతంతిచాలైమన్యోకమ్ ॥ ౩౨
 ర్వస్తవచశివిర్ధానం ప్రాణాజీవీమూతవాహనః, దదాదధుచిరస్థీనికిమ
 దేయం మహాత్మనామితి ॥ వృత్తముపజాతిః ॥ ౩౧ ॥ - ననుబహూ
 నామనుగ్రహాన్త్యాయుషి ఇతి లాకప్రసిద్ధైరెకేనద్వైత్తాతేన కించరి
 తార్థలైప్యత్రాహ ॥ కించతి, నేవీవాయుద్వైత్తాతేన కించరాజాంతర
 మపి విద్యతేతత్సర్థః తమేవాహ ॥ అభ్యర్చ్యతి ॥ ప్రజ్ఞావీప్రాజ్ఞః
 ॥ ౩౨ ॥ ధీరోమనీషీజ్ఞః ప్రాజ్ఞఇత్యమరః ॥ * ॥ ప్రజ్ఞాదితావత్సంధైర్వై
 త్యయః, అభవాప్రజ్ఞాసాన్యస్తీతి ప్రాజ్ఞః । ప్రజ్ఞాశృద్ధాచ్ఛాభ్యాణఇతి
 ణప్రత్యయః - ప్రథితప్రభావః ప్రఖ్యాతలైజాః ॥ ౩౩ ॥ సప్రతాపః
 ప్రభావశ్చయలైజాకొశదండజమిన్యమరః - ఆలర్కసంజ్ఞౌఅలర్క
 నామాశ్చిద్రాజా ॥ ౩౪ ॥ సంజ్ఞానామనిగాయత్ర్యాం చేతనాయాం
 రవిస్త్రియామితివిశ్వః ॥ ఉపాశ్చితాయ నెత్రయాచనాథమతిధిభా
 వేన సమీపమాశ్చితాయేత్యధః ॥ కస్తే చిదజ్ఞాతమలగోత్రాయసత్
 పరిచితాయ, విశేషంప్రాసయతితి విప్రాయ-బ్రాహ్మణాయ, పెదవ
 దాంగపారగాయ + కర్తవ్యాయమభిప్రేతి ససంప్రదానమితిసంప్ర
 దానత్వాచ్చతుర్థీ ॥ అభ్యర్చ్య-సూరియత్వా, సత్వసజ్ఞాయేత్యర్థః

ర్యవిప్రాయవిలోచనెస్సే । అపూరయత్కశ్చిదలర్కసంజ్ఞః ప్రాజ్ఞః
 పృతిజ్ఞాంపృథితప్రభావః ॥ ౩౨ ॥ అసురసమరవేళౌజాతదాధావసానె
 వరయుగమదౌత్తవంప్రీతిపూర్వంయయామె । ఆశిధిలగుణబంధాన్
 అన్యథా * అసత్కృతమవజ్ఞాదం తత్రామసముదాహృతమితి గీతా
 యాం శ్రీ భగవదుక్తరిత్యా అప్రఖ్యాపనీయతాస్యాదితిభావః ॥ శ్వే-
 -స్వకీయే, ని ॥ సోప్జ్ఞాతావాత్తనిస్వంత్రీప్రాప్తియశత్యమగః ॥ విలో-
 చనె-నేత్రే, ద్వితీయాద్వినచనమేతత్ నల్వేకమిత్యధః ॥ వితీర్ణ-ద
 త్వా, పృతిజ్ఞాం-సత్యసంధతాం, అపూరయత్పరిపూరయామాస, సమ
 ధితవానిత్యధః ॥ సత్యసంధతానిర్వాపేణ కీర్తనంపాదనతత్పరా
 రాజానానాత్మకేశం గణయంతీతిభావః ॥ తపతునేవంవిధక్లేశః । త
 స్తాదాశృతం పరిపాలనీయమితి క్లౌకద్యయస్య తాత్పర్యం ॥ వృత్తం
 పూర్వవత్ * శైబ్యః శ్వేనకపోతీయేస్వమాంసం పక్షిణైదదౌ । అల
 ర్కశ్చక్షుషీదత్వా జగామగతిముత్తమామ్ ॥ తథా ॥ సంశృత్య
 శైబ్యశ్వేనాయ స్వాంతనుంజగతీపతిః । ప్రదాయపక్షిణైరాజాజగా
 మగతిముత్తమామ్ ॥ తథాహ్యలర్కస్తేజసీ చాహ్లాణై వేదపారగై ।
 యాచమానెస్వకేనేత్రే ఉద్భృత్యానిమనాదవానిల్వేరత్ ఉక్తక్లౌక
 ద్యయస్యాపిమూలమ్ ॥ ౩౨ ॥ — అ ॥ యద్యేవమప్యశృతంనపరి
 పాల్యేత తర్హి సత్యసంధసమానస్కంధగర్వణరూపానథఃస్సమపతే
 దిత్యాహ ॥ అసురేతి ॥ అసురసమరవేళౌయాం-శంబరాసురయద్దస
 మయే, జాతా-సముత్పన్నా, యా బాధా అసురశస్త్రక్షతిజనితవేద
 నా, తస్యాఅవసానే-అంతే, సంగ్రామాదన్యత్రాపసారణేనతదాబ
 థాయానివర్తితత్వాదితిభావః ॥ త్వం యయాగిరా వాచా, మె-మ
 హ్యం, వరయోద్యుగం-యుగళం ॥ ని ॥ యుగ్గంతయుగళంయుగమి
 త్యనమగః ॥ ప్రీతిపూర్వం బాధానివర్తనజనితపరిణోపపూర్వకంయథా
 తథా విధి-దత్తవాససి పారితోషికలయా నరద్వయం దాస్యామితి

తాం నిక్షిప్య చక్షేవ హులం రక్ష్యోరఘూదన్వహే ॥ ౧ ॥ తదనుశూలమఖం
 డయదంజనా శితశిఖం రఘునాయక సాయకః । నియతమేవ విరాధవి
 రోధినాం హృదయశూలమపి త్రిదివౌకసామ్ ॥ ౨ ॥ X ॥ విరాధోపి
 కుర్రాసరభసమభివత్స స్కంధేనిధాయ రామలక్ష్మణౌ గతినిరోధా
 పరాధపరిహారాయేవ మిహిరహిమక రౌప్రస్తేవహన్వింధ్యజనప్రతస్థే ॥
 ధః సీతాం నిక్షిప్య నిధాయ, రఘూదన్వహే-రఘునాయకేవిషయే, హు
 లంచిత్రేవ-ప్రయుయోజ ॥ ౧ ॥ — తదన్నితి ॥ తదను-తదనంతరం, ర
 ఘునాయకస్య సాయకౌబాణః, శితశిఖం-తీక్ష్ణాగ్రం, హులం-విరాధ
 ప్రయుక్తం త్రిశూలం, అంజనా శిఖ్రం అఖండయదన్నిసత్, తథా వి
 రాధవిరోధినాం-విరాధోపదుక్రతానామిత్యర్థః ॥ త్రిదివః-స్వర్గః,
 ఓకః స్థానం యేషాంతేషాం దేవానాం నియతనిత్యానుస్మృతం ఏ
 వకారస్తవ్యయోగవ్యవచ్ఛేదాధికః ॥ హృదయశూలం-హృచ్చల్యమ
 పృఖండయత్ శ్రురామబాణఖండితం విరాధశూలం నిరీక్ష్య దేవావి
 శల్యాంతకణ్ఠాబధూపురిత్యర్థః ॥ అత్రీదన్వయోశ్శూలయోః ప్రకృత
 యోరేవ ఖండనక్రియారూపసామ్యాదౌపమ్యస్య గమ్యమానత్వాత్-
 కేవలప్రకృతగోచరాతుల్యయోగితా ॥ దుశ్రీతవిలంబితం ॥ * దుశ్రీతవి
 లంబితమాహనభౌభరావితలక్షణాత్ ॥ ౨ ॥ — విరాధఇతి ॥ విరా
 ధోపి కుర్రా హులఖండసజనితక్రొధేన సరభసం-సవేగం, ని ॥ రభ
 సౌవేగహర్షయోరితివిశ్వః ॥ అభివత్సాభ్యుపగమ్య గతినిరోధాపరా
 ధపరిహారాయేవనిజాగమనప్రతిబంధనిరాకరణార్థమివరామలక్ష్మణౌ
 స్కంధే అంసయోరిత్యర్థః ॥ నిధాయారోప్య మిహిరహిమకరౌ-
 సూర్యాచంద్రీమసౌ, ప్రస్తే సాన్వయః ॥ ని ॥ స్పృశ్యస్తస్పృశ్యసంప్రీ
 యామిత్యమరః ॥ ఉభయోః జంశ్యేకవచనమ్ ॥ నహ-ధారయమా
 నౌ వింధ్యః-వింధ్యాచలః, ప్రతస్థే-చదార+సమవప్రవిభ్యస్తఇత్యా
 త్తనేపదమ్ ॥ అత్ర వింధ్యస్య మేదుష్పదాయా సూర్యచంద్రగతినిరో

త్ప్రవర్తమానమ్ || ౩౪ || X || ఏవంవాదినీమేనాంఘాయోపి సూపతి
 రవాదీత్ || ౩౫ || అయికరిసహృదయే కిముక్తమున్తుక్తలోకమర్యా
 దయా దయాపెతయాత్వయా || ౩౬ || ప || నైవాభవస్తస్త్వమిహాశీ
 లవతిసుగత్యానైవాభవత్ప్రశ్నమతాగణనాసరామః | నైవాపమా
 నపత్నిసన్నానిస్య హ్రోనాన్యచిహ్నం దుస్సుహృత్వదితిభావః || అతః
 ప్రవర్తమానం-సంపద్యమానం, సన్నాహం-రామాభిషేకసంభ్రమం,
 సత్యజసిచెల్-నవిస్మజసియది, శె-తవ, వశ్యేనస్సతః-వశ్యంతం త్వ
 మనాదృత్యైత్యనః + పప్తిచు-నాదరణతిపప్తి, విషమువహుభ్య గర
 శమభ్యవహృత్, || ౩౫ || క్షేప్తిశస్త్రగరళవిషమిన్ద్రమరః || సంస్థాశ్చ-
 మరిష్యే, హీనశీవనాద్వరం మరణమేవేతిభావః || ౩౬ || సంస్థాధారే
 స్థితౌమృతావిత్యమరః + నమవప్రవిశ్యస్తథాత్వాత్ నేపదం || ఉపసర్గవ
 శాదభావంతరం || అత్రరామాయణజ్ఞానః || * తత్ప్రచిన్మృత్యుధర్మణ
 నచేద్దాస్యసిమేవరమ్ | అద్యైవహిప్రహస్యామిజీవితంశ్వేదమానితే
 తి || అహంహి విషమద్యైవపీర్వా పిహితవాగ్గతః | వశ్యతస్తేమరి
 ష్యామిరామోయద్యభిషిచ్యతఇతి || ప్రహాషిణీపుత్రమ్ || మ్నా
 జ్యోగస్త్రీదశయతిఃప్రహాషిణీయమితిలక్షణాత్ || ౩౪ || —ఏవమి
 తి || ఏవంవాదినీమేనాం కైకయోః, భూయః-పునరపి, భూపతిర్దశర
 థః, అవాదీత్-ఉవాచ || ౩౫ || —||తదేవాహ || అయీతి || కరిన
 హృదయే-కరినదితే, పునఃపునరనుభవేపి మార్దవాభావాద్భృదయస్య
 ఇదంసంబోధనం, ఉన్తుక్తా-పరిత్యక్తా, లోకమర్యాదా సతీ పతిన్యా
 యిరూపాయ యాతయా సమతిక్రాంతకులవహుసమాచారయైత్యర్థః||
 దయాపెతయా-దయాహీనయా, కూగయేతియావత్, త్వయా కింకు
 శ్చితవచనముక్తం బహువచనములత్వాత్సన్యాద్యామిత్యాదికుత్సిత
 వచనం పక్తుమనుచితమిత్యర్థః || ౩౬ || కుతాప్రశ్నవితరేష్వాప్యేపే
 కింశబ్దఇవ్యతే ఇతిశాశ్వతః || ౩౬ || —అనథానైవాహ || నేతి ||

త్వజసుఖాన్యహమన్యసా-ల్యే నైవాపమంబుభరదేననచేద్యదేయమ్ ||
 హేలనాల్యే-మశ్మికై, అ-మక ల్పమి-హా-క-పిల-మ-స-దన్వ-త్తి-సం
 పన్నాను, సా-స్య-సి-ప్తి-గ-క- + పిల-స-స్య-హ-ద-స-స్య-త్తి-స-ప-స్య-మ-ర-
 గ-హ-గ-న-స-య-న-ై-వా-మ-న-ై-వా-సి- + ఘ-మ-ల-ద-ప-ర-ప-త-ప-ప-త్తి-న
 శ్చ-గ-య-౨-ధ-వ-న-భ-ప-ల-చ-న-ై-వా-సి-ర-ని-స్-ర-ప్ర-భ-శ-పి-సు
 ఖ-ప-స్య-త్తి-రి-త-వి-న-త్ ఉ-భ-య-భ-ప్ర-స-న-స్-ర-క- || త-థా-స-రా-మ-ః-పి
 త-మ-తా-ం-జీ-వ-త్తి-త్తి-కా-తా-ం, రా-జ-నా-స్య-నా-ం-మ-ధ-స్య-గ-నా-ం-స-ం-ఖ-య-ం
 న-ై-వా-భ-జ-త్-న-స్-రా-న-ై-త్, పి-క-వి-య-ప-స్య-య-కా-ం-త-స్య-చ-మ-
 కి-ం-చ-ర-ర-న-ై-త్ పి-ర-క-ర-వా-ని-జీ-క-ది-న-స్-రా-సి-ధ-రి-తి-భ-వ-ః || త
 థ-హ-మ-ప-స్య-త్తి-ర-ని-సు-ఖ-ని-త-ని-న-ై-వా-ప-ం-వా-భ-క-త-క-త్తి-
 ప-చ-రా-ది-జ-ని-త-స-ఖ-ని-న-ై-ప్ర-ప్ర-పు-వ-మ-స్య-ర-క- రా-మ-ప్ర-వా-జ-నే
 న-మ-హ-దు-ః-ఖ-ప-ర-వ-క-మ-ం-చ-స-య-న-స్-ర-భ-క-న-ై-తి-భ-వ-ః || స-ర-స్య-
 వ-క-ర-వ-ధ-ర-న-భ-క- + అ-ప-స్య-త-ల-క-త్తి, పు-ప-ది-న-స్-ర-క-ర-జ-దే
 శ-ః || త-థా-భ-ర-త-న-మె-మ-హ-య-ం, ని-వా-ప-ః-పి-ర-క-ర-న-ై-త్ || ని || పి
 త-మ-న-ం-ని-వా-ప-స-య-ని-ది-త్తి-మ-ర- || త-స్య-స-ం-బ-ం-ధి-న-ై-వా-ప-ం + స-ం-బ-ం
 ధ-భ-క-న-ై-త్ || అ-ం-బ-ం-ఉ-ద-క-ం, స-ప్ర-ద-య-ం-న-ద-త-వ-య-ం, భ-ర-త-స-య-ర-స్య-
 వ-క-ర-న-ై-త్ వ-మ-ర-క-గ-గ-భ-స-ం-భ-క-త-న-ై-త్ + స-ద-స్య-జ-న-స్య-పి-స-స-య-
 ని-మ-ప-స్య-య-జీ-త్తి-వా-ప-ః | ఇ-తి-న-య-యే-స-అ-యో-గ-య- మ-హ-
 భ-వ-దే-హి-క-య-న-క-ర-వ-య-భ-క- | భ-వ-న-ర-క-య-ద-య-మె-ప్ర-
 వ-జ-తి-అ-త్తి-న-పి-చ-ర-ం-సు-ని-శ్చి-త-మె-చ-భ-వ-ః || అ-త్తి-వ-ర-త-స్య-
 ని-వా-ప-క-మి-ప్ర-మె-ప-త-థా-భ-వ-య-మి-ని-పి-ర-క-న-ై-త్ ని-ప-
 ని-ప-భ-స-య-న-ప-ప-ద-య-న-త-య- ఆ-భ-న-త-న-ై-త్ ని-ప-మ-ర-క-య-
 త-ఇ-ర-న-ై-త్ ప-ల-ం-క-ర-క- ఉ-క్త-ం-చ-ద-య-న-ై-త్ స-మ-న-భ-క-య-
 ని-ప్ర-వి-భ-య-న-ై-త్ స-ప-ద-య-న-ై-త్ య-భ-చే-ష్ట-ని-ప-భ-స-య-న-ై-త్
 ప-ప-ద-య-న-త-య- ఆ-భ-న-త-య- త-థా-అ-ని-ప్ర-వి-భ-య-న-ై-త్ ప-ప-ద-య-న-త

౩౭ || కించ || వాసస్త్యచాంభవతుకించనతారపీఠాం ఛాయాదుగ్రమా
 శ్చభవనానిభవంతువధన్యాః | కైకేయితస్యశయనానికథంభవేయస్తస్వి
 యా అభాసత్వమిలిరామాభిషేకవిఘాతేపి పుత్రస్య రాజ్యలాభ
 స్సాన్యదితిలోభేనశీలవరీషుగణ్యత్వాభావాద్యనర్థాంగీకారినైఃపిన్వ
 స్యవైధవ్యం స్యపుత్రస్య పితృకర్మాచరణానహాత్వంచేత్యైహి
 కాముష్టిక వియద్ధమసంఘాద్యయం స్యాదితివా మత్వా అస్తాదభినివే
 శాద్విరతాభవిష్యతీతి మన్వాసేనరాజ్ఞా భరతనివాపాంబుదాననిషే
 ధోవన్యాసేన నిజనిధనం సూచితమితిపరమరహస్యం - అత్య్రామా
 మణిక్లోకః || రామఃకారయితవ్యమే మృతస్యసలిక్రియాం - సపు
 త్రయాత్వయానైవ కర్తవ్యాసలిక్రియేతి; యద్వాభరతేననేవాప
 ంబు- మేసప్రదేయమితి కాకుః ప్రదేయమేవత్యర్థః - రామప్ర
 వృజ్ఞాత్తరక్షణమేవనిజమరణస్యావశ్యం భావిత్వాత్తత్సాన్నిధ్యాభా
 వేన భరతపవమహాధ్వైదైహికక్రియాచరణ తత్పురోభవిష్యతీతిభా
 వః - వసంతతిలకావృత్తం || ౩౭ || వక్తవాంతరం విద్యతృత్యాహ ||
 కించేతి || హేకైకేయ తస్యరామస్యదివాంబరభారిణఇతిభావః , తా
 దపీఠాం తరుసుబంధసింహం + సంబంధాథేఽన్-టిడ్డాణఞ్చిత్యాది
 నాజీప్- త్వదాంగంబంధికించన కించిద్వల్కులాదికమిత్యర్థః || ౧ ||
 త్వక్తీన్రివల్కులవల్కులమస్త్రీయామిత్యమరః - వాసోవస్త్రంభవతు
 తథాభన్యాః త్రిరామస్యనివాసత్వేన సఫలజన్తానః-ఛాయాప్రధానా
 దుగ్రమావృక్షాఃఛాయాదుగ్రమానమేరుతరవః|| + శాకపార్థివాదిత్వా
 న్తథ్యమపదలోపీసమాసః || ౧ || ఛాయావృక్షోనమేరుస్సాన్యదితి శ
 బ్దాణావః - నీరుభ్రదుగ్రమావా భవనానిగృహభవంతుదివ్యభవనసం
 చారిణఇతిభావః - వన్యాఇతిపారాంతరం + కాననతారపీఠాం కానన
 కారపీఠామితి పాతద్వయేవ్యనుశతికాదిత్వాదుభయపదవృద్ధిః | అనుశ
 తికాదేరాకృతిగణత్వాల్ | రురుర్త్తుగః||౧|| కృష్ణసారరుద్రస్యంకురంకుశ

చెప్పితసాపకరినానిశిలాతలాని || ౩౮ || సీమంధర్రాభస్మితాపార్వర్తి
 చిత్రామాఘదేహమంధరాకృతస్థుతిః | రాకాచంద్రేరామనా
 మ్భరరాహమాజ్యమః | తత్సంబంధినినాం | లవ్వాచననానాం
 కింతు, లవ్వాచననానాం తస్మాదయాదపికరినానిక రోరాణి ఉష్ణచైత్రవా
 తికరినం తతోవ్యలికరినత్వేపి తేషాంయోగ్యతాకింవక్తవ్యలిభావః-శి
 లాచలానిశిలాప్రదేశాఃశయనానిశయాః కథంభవేయః- వల్కలచ్చా
 యామృమైశ్యథాకథంబద్ధహయాత్రాచవిష్యతి కించిదిరీషపుష్పాభి
 క సౌమమార్గసంపన్న శరీరస్య హంసతూలికారల్పస్వాచోచిత్సక
 రిసతర శిలాచలాన్యేవ శయనానిభవతుం సామాన్యత్యభావః || ౪ || ఏ
 తదేవమమహ్యదయం నికృంతిరితిభావః - వృత్తంతుపూర్వసత్ || ౩౮ ||
 || ఏవమితి || ఏవముక్తరిత్యాభరతాత్మీయైవ భరణకరాత్రేసప్రాణే
 శ్వరేణ దశరథేన + భృశస్తాచ్ఛీలేశ్వకభర్తృతాత్రావవాదితాపి || ౫ ||
 భర్తృనంత్వపవాదనమిత్యమరః - మంధరయాపిశాచకల్పయాకాగ్రిం
 తాఘన్నానిహ్నైతియావత్, వృత్తిస్సద్వర్తనంయస్యాస్యా || ౬ ||
 వృత్తిస్సద్వర్తనజవనైశ్చ్యమరః - ఏషాకైకేయారాకాచంద్రేస్రాణిమా
 చంద్రే || ౭ || సూర్యాకానిశాకరజ్యమరః- అబాధంమేఘావర
 ణాదిప్రలిబంధరహితం యథాతథా, రాజమానప్రకాశమానేసత్యపి
 పియశ్చన్నాలరాచ్ఛాదితా || ౮ || లతాప్రళానినీపిరుతిత్వమరః, చం
 ద్రకాంతస్తరిచంద్రకాంతమణిసూమిరివ + జానపదేత్యాదినా అకృ
 త్రిమాథేజీవ - ఆద్యోచిత్రాస్నేహద్రోహాదయా రామాభిషేకవి
 ఘాతాభినివేశపరాజ్ఞుభితియావత్, మాధవాత్ నాసీత్ సహిదుష్టా
 క్కారాః ప్రయత్నేనాపిప్రకృతిం ప్రలిపద్యంతజతిభావః || ౯ || ఆహ
 మాజోనజభక్తరవాన్తాజీలుజోనాశిరఃఖల్యావకాశః అత్రసర్వపిభ
 త్స్వితర్పకారణవిత్తస్యాపిభావమానా రాధ్యసుదయంత్ విశేషా
 క్తిరలంకారః || ౧౦ || తత్సామగ్నావసుత్పత్తిర్నశేషోక్తిర్నిగద్యతే ||

ప్రవాచంపీరుచ్చన్నాచంద్రరానస్తలీప ॥ ౩౯ ॥ ౪ ॥ తదనుముహూ
 త్రమాత్రమపిరామముఖాదహాక సనుభుమనుభూహుః కుమారమా
 సయోతిదశరథస్సుమన్త్రయాచిదేర ॥ ౪౦ ॥ ౫ ॥ అనునర్థం రాజగ
 వసుంద్రజెగితారామకృతహృదయః పరమమధాభూతముఖవికాస
 మారాదాలక్ష్యశకిమయినిమిదమిదైవయోగ్యమిదమిదైవ ॥ ౪౧ ॥
 ఇతిలక్షణాల్ - ఉధామంబుల క్రమమిది షష్ఠి విశేషణగత్యచిర్రా
 ద్దీక్షాధావాధాపం శ్రుతిహారా విలక్షణ్యంబుల కారణ - ఉధాచ
 చంద్రకాంతస్తతిచెల్వతి రుపవేది త్రయారామనృత్యసాపేక్షతావ
 త్సంగరః-శాలినీయత్రం-శాలిన్యత్రాప్రాతగో గోభిలోక్షేరితి లక్షణా
 త్ ॥ ౩౯ ॥—॥ తదస్మిన్ ॥ తదపత్యేకేయాదిత్రస్యాన దీక్షాధావాన
 న్తరం, ముహూర్తమాత్రింషణ్మ-త్రంభుత్యావ్యయమివా- సమ
 నంతరం త్రురామదిరహాస్యసంభాదిత్యావ్యయమివా - వీతనకైక
 యోగినివాన్యనిశ్చయచ్యవధిమకాభిరారాజ్ఞోరామగృహజన పీఠి
 తత్వంచ నూచ్యతిఇతివగంఠవ్యం ॥ ౪౧ ॥ ముహూర్తమల్పకాలస్యా
 ధ్భటికాద్విరయేపిచేతివత్వః - రామముఖావలోక సేన యస్సమా
 శుదస్తటనుభూహుః లనుమలమిచ్చా, అరామందిప్యహుస్స
 నిత్యసదా+ భువస్సన్నిహితృకాశంసభృత్యుడం దపరభి, కుమారం
 రామమానయసమీపం సాగ్రమయి సుమంత్రింశామ మంత్రిణమాది
 దేశాజ్ఞాపయామాస ॥ ౪౦ ॥—॥ అనెన్ ॥ తేనసుమంత్రేణసంప్రమవిలంబి
 తంరాజ్ఞోవిలంబాసహి-క్ష్యత్యావ్యయిభావః ॥ ౪౧ ॥ సర్వంచపలంతూణా
 మవిలంబితమౌశుచ్యం - రాజావసం బంధుమహంప్రబేతస్సక
 + విశేష్యాకంఠార్కమకాంతిక్ర - రామకృత ప్రణామకృతాభివాద
 నస్సకలయథాభూతః శృంగార్భవఃసారావ్యసయోగిలయముఖవి
 కాశంపక్త్రంత్రిస్యతంపితరందంధమ అన్యమిదే ॥ ౪౧ ॥ అరా
 మ్మారకమనయోరిత్యయః - అలక్ష్యదృష్ట్యా-చకితమతిభయసంభా

[illegible]

రామస్తదాకన్యః ప్రముదితహృదయః కృరాంజలిరేనాం ప్రలిప్తని
 జ్ఞపత్ ॥ ౩౫ ॥ ప ॥ భీమోధూభారకమంబభరతః కింవాచనాత్పా
 వనాత్త్రస్తాహం నగరాన్వవాయకకుడతలకశస్యశతి । దివాన్య
 త్యమరః-తవభవతఃమునివృత్త్యా తాపసశృత్వైగ్మసవకారోధేదబుద్ధిబసక
 వృత్త్యంతరవ్యవచ్ఛేదార్థకాపినెడండకాపనేపరసం చరుద్ధ్వజస్సరా
 వస్తాసం తథాభరంసస్య అననైవనసంహారక్షణంబ + అంబుజాభావ
 ల్యుత్, తవవనవాసవికోవరః, భరత్యస్య స్థాపరిహారవ మపరశ్చాన్య
 భః ॥ ఇతిర్వాక్యశమాప్తౌ - ఆధవాచరిత ప్రస్థవాదవినిమలంబః
 యదాన్య ఇతి నరక్షయంతావల్ నరక్షయంభుర్విస్వవ్యయః ॥ ౪౪ ॥
 రామఇతి ॥ రామస్తద్యరవ్యయమాకన్యః-సహ్యేనంశ్చౌతాన్య, ప్ర
 ముదితహృదయః-భీరోదాత్తతయా వికారమలస్సంసృత్య - సుం
 హ్మోంతకరణఇవసక్, ధీరోదాత్తలక్షణం * మహాసత్త్వాంగభీ
 రః కృపావాసవికత్థనః । సువతాచంసద్భీరోదాత్తస్సంసృత
 ఇతి ॥ ఏతేనధైర్యముక్తమ్ * మనసానిర్వికారస్వంధైర్యంసస్పృహ
 తుస్వితిరసికాః ॥ అతపిత కృరాంజలి-నిరదితకరంబుటా భక్తిని
 యదిధేయతాలక్షణమేతల్ ॥ ఏనాం కైశేయాంప్రతి స్మృజ్జపత్-వి
 జ్ఞావయామాస ॥ ౪౫ ॥—తదేవాహ ॥ భీలఇతి ॥ హేఅంబ-మాతః,
 ని ॥ అంబామాతాభదాలాస్యాదిత్యమరః + అంబాభావహ్యోర్హాస్య
 ఇతిహాసన్వః ॥ అత్ర సవత్సమాత్పలేష్విపి సాంస్కరికవేదోధాచరణ
 త్పరత్వేపి భర్తృప్రాతికూల్యపరాయణత్వేపి స్వయం సర్వకారణ్యా
 దేవమామంత్రితవానిత్యనగంతవ్యమ్ ॥ ఇతరః ర్భిత్సుత్రః భూభరతః
 భూభారాత్, నతు వృధాభారాత్ + పడహ్యస్తసః ॥ భీరా
 భానాం భయపాతురిత్యపాదాసత్వార్పంచమి ॥ భీరః-భయ నిభ్ర
 స్తః, కింసభీతపిషేత్యభః ॥ తథాహం రామః పానయానపానచాల్ప
 విత్రితా సాతాః, నతు నైరభాక్యాసాకాల్ + పుత్రానైక

యోగ్యుని రోనివాపకరణాల్లస్థింప్రతిజ్ఞామిమా మాహాభ్యాసభిప్రూఠ
 ర్నిత్యం ॥ పాత-రవోనుసూత, పూర్వపత్నంపమి త్రస్తోభిః, కిం
 సత్ప్రవీచయేధః ॥ ని ॥ చక్రవర్తత్రాసాభీతిర్భిన్నాస్పృశ్యసంభయ
 మిష్టమి ॥ అత్యగరస్య-సగరచక్రవర్తిః, అన్వవాయస్య-కుల
 స్య, కపట-శైలి, అభవా సగరాన్వవాయానాం రాజ్ఞాంశ్రేష్ఠః ॥
 ని ॥ సుహృన్వవాదసంసృతానభివృద్ధిమరః ॥ కకుద్వత్కతు శైష్ట
 వ్యమౌగె రాజలక్షణే విశ్వవ్యకాశః ॥ అత్ర సగరాన్వవాయగ్రహ
 ణం సర్వేషి సగరహృద్యవా భగీరథాబయోరాజానః దుస్తరప్రతిజ్ఞా
 సారాచార హరివాహర, అరస్త్రుల శైష్టసాన్వయ చదృశ్యప్రతిజ్ఞాకు
 ల్యాదిం కింనిత్యచూచనాథః మిశ్రవగంతస్యవ ॥ అతాస్తత్ప్రతి
 సూహృభిఃపుత్రజనకః పశుభః కుతాపేతాఃకౌదతి-భిద్యతి, పశుతాపి
 శోభితవ్యమిత్త్యగః ॥ శోకకారణయోదుభయోరవ్యవస్థాసాభివా
 దితిగౌఢః ॥ తమలచక్రవర్తాశంక్యాహ ॥ దివిభవాదివా తస్యాస్పరితా
 వియ్యగ్గంగాయా నివాసకరణాత్ప్రత్యతర్పణంజలివిధానాత్, అస్త
 త్పూర్వమహారాజభగీరథకర్తృకాదిభావః ॥ ని ॥ నివాసపిత్వతర్ప
 ణమిత్త్యమరః ॥ లక్ష్మీమల్పం, సతత్సమాం-సతతావ్యధికాంజేత్యగః
 + విద్యోగునిచనాదిజీవ ॥ ఇమాంప్రతిజ్ఞాం-వరద్వయరూపం,
 అరమ సత్సాహిత్యాన్యం-సదలహంచలవాంతాభ్యాంసాధనభూతా
 భ్యంభరతేన మయాచ్యేధః + త్వదాదీని సర్వైర్నిత్యమితి స
 విగ్రహితాద్యదాదినా భరతేనసహస్తదస్త్యదాదితాన్వయకశేషః ॥
 యువాపాద్యివదనఇత్యావాచకః ॥ యష్టదస్త్రదోరనాదేవఇత్యాకా
 ర్ంతాదేవస్త్వ ॥ నాభిపూర్ణుష్యతిచేత్-సనిర్వహిష్యతిచేత్, క
 భం కుతః పుష్క-సగరస్తపుత్రవాక్ + ప్రశంసాయామిని, స్యాత్ భవ
 త్ సస్యాదేవ పున్నామోనరకాత్త్రాయతఇతిప్రవృత్త్యాఅనన్యసా
 ధారణనిరయోద్ధరణైకసూత్రాణాం పుత్రాణామస్తాకంజనవైభవా

యిష్యశినచెత్తుశ్రీః భంసాన్యసయిమః ॥౪౬॥ వసభువిరసః ఛోత్సోర్తాణమూ
జ్ఞాపితంమే సకలభువనభాంధ్యసిదేవో నన్యమాప్నోత్ ॥ రేణు-సుకర
తాయామావయో స్తర్కిలాయాంమయి-స-లి గతిః క సంచ సదసౌచి ॥

క్లౌభాగినాన్య రాక్షోస్తత్పూర్వ రామన్య సుప్త్యధానాదైహపెక్ష
యా అల్పరరాయానిస్సానిర్వహణాభావే కల వా ని పుల్కేష్టవా
చ్యతా కుతాయంవా పున్రవాంతాన్యైస్తావావాధాప్యేషున్యమ
జ్ఞీక్రిమతే తాలెనాపి నభోదిరద్యమిన్యైః ॥ శామాకలద్రేదిరం
ప్రత్యమ్ ॥ ౪౬ ॥ — వనెతి ॥ హేలంబ ఏ-మదన్య, వసభువి-కా
న్తారసిమ్మి, తనుమాత్రస్య-సూమిక ఘోషే ప్రేరకన్యైవ, త్రాణం-ర
క్షణమల్పభారభరణమిత్యధః ॥ అర్జునితమాదిస్త, హమైరత్సృకర
మితిభావః ॥ కింతు మస్మింబాలం ధ రోన్యకానా సహధాన్యాయాదత్
తస్య భరతస్య న్యగభ్యసంభూతస్య, సూన్యై-శిరిసి, సకలభ-వనభా
రః-అశేషభూభారః, గురుతంత్యాన్యైహాన్యధః ॥ స్థాపితో-నిక్షి
ప్తః ॥ ౫ ॥ భువనవిష్టపేలాకే సలిలేపినియద్యపీవిశ్వః ॥ తత్రస్తా
త్కారణాదిహ అస్మిన్ కాన్యవ్యవహారయో, ఆపదాః-భరతస్య మమ
చేత్యధః ॥ సుకరతాయాం-సౌకర్యేల్పరాచూం, అలోచితాయాం
సత్యాం, గరియా-గురుతరః, + గురుగద్యాదీయ సునిప్రియైస్థితైత్యా
దినా గురొగరాజేనః ॥ తే-తన, వక్షపాతః-అదరః, మయి పతతి-
ప్రసరతి, స్వతనయేభరతే సవత్సిన చనే మయిదాదరానాచరాభ్యాం
సుఖాసుఖసంపాదక రాజ్యాభిషేకవ-వాసవిధానాథః ప్రయత్నః
కృతః సాయం విచార్యమాణే దిదర్శి-గోజారః ॥ అతస్తదేగ్గరూక
రణప్రస్నత్తో మర్కటభావన్యాయోప్రాయం సుఖాధాంచల-సలేప
వాతోద్యోకప్రసంగకల్పంచాభూదిన్యధః ॥ అరవీన విషమాలంకా
రః ॥ విరుద్ధకాన్యస్యైత్వత్రిగ్రత్రానగదస్యవాభవత్ ॥ విహపభట
వాసాస్యాద్విషమాలంకృతిప్రిధేతిలక్షణాత్ ॥ మాలినీప్రత్యమ్ ॥ ౪౭ ॥

|| ౪౭ || కించ || తాతస్సప్రవాచా వ్యవహృత్య హృద్యం వత్సా
 భిషేకోత్సవమంగళమ్ | పృథామసంజ్ఞస్యమయాద్వితస్య కింపూర్వ
 పాత్రస్యనపాత్రమాసీత్ || ౪౮ || X || తిష్ఠణమశనిహతశ్చన పర్యటిః
 ల || ఆస్తాంతావయక్తిరచనాసునిశ్చితం వక్తవ్యాంతరమస్తీతావ్యహా||
 కించెతి || తత్ప్రకారమేనాహ || తాలశతి || తాతాస్తత్ప్రతితా, స్యహ
 చా-స్వముఖోచ్ఛారి తేననియోగవచనేన, భవస్వపనెనైవ భరతాభిషే
 కమభినందయతా మమ స్వవచనెనచేతర ముపక్రవ్యమితిభావః||హృ
 ద్యం మనోహరం, వత్సస్య ఉభయోరప్యసలంసీయస్య భరతస్యాభి
 షేకోమూర్ధాభిషేకస్సప్రవాచః * ఉత్సూరేహషణ్మిశ్రేష ఉ
 త్సవఃపరికీర్తితత్యక్తలక్షణః సప్తమ మంగళం - కల్యాణం, మే-మ
 హ్యం, వ్యవహృత్యాక్రావ, కథయిత్వలియాసత్ || ౫ || వ్యాహరణ
 క్తిలఃపితమిత్యమరః || మయా అర్పితస్య-పత్తస్య, పృథామసంజ్ఞస్య
 నమస్కారాభ్యస్య, పూర్ణాపాత్రస్య ఉత్సవాదిహా దేయవస్తునాపా
 త్రం యోగ్యః, నాసీత్కిం-నజాతగమితికారః || చాలేన భరతాభి
 షేకః క్రియితశతివక్తవ్యం || మయాచాంగీహరపూర్వకం సమస్కర్త
 వ్యంచేత్యథః || సత్యసంధస్య సప్తస్య సప్తముఖోచ్ఛారణ కస్యంకో
 చః తతానిస్సంకోచంపదత్వితితాత్పర్యమ్ * ఉత్సవాదిమయద్దేయం
 పూర్ణాపాత్రంరమ్యతగర్వభియతాః || ౫ || యోగ్యభాజనయోగ
 పాత్రమిత్యమరః || అప్ర నాసీత్కిమితి కావ్యా రాజ్ఞోయోగ్యతాపా
 దనద్వారా రామస్య భరతాభిషేకాంగీకరణమాక్షిప్యతగతిసంభూత
 వ్యంగ్యమ్ || తదుక్తమ్ || అగూఢమపరస్యాంగం వాచ్యసిద్ధ్యంగమ
 స్ఫుటమ్ | సందిగ్ధతుల్యప్రాధానేయే కావ్యాప్రిప్రమసుంగమితి|| వృ
 త్తముపజాతిః || ౪౮ || —శిష్టణమితి || తస్మిన్నెవమశని రామస్యభ
 రతాభిషేకాంగీకరణసమయశత్యథః + అత్యంతసంయోగే ద్వితి
 యా || పక్షిరహోదశభః|| ౫ || పక్షిర్దశాక్షరచ్ఛందోదశనంఖ్యా

సగ్వతః పరీతడవదహనశ్చ వ సనస్పతి ద్విసస్పతిపదభ్యః శబిధరశ్చ వ స
హుషః పపాతనిస్సంజ్ఞః పజ్జిగ్ధః ॥ ౪౯ ॥ తతస్సాపి త్పనిదేశమవిచా
రమచిరాదాదతెతి రామమాదిదేశ ॥ ౫౦ ॥ సవషః ॥ ప ॥ మాతురా
జ్ఞాంపహస్తా ధ్వాన్ మాలామివ మహాయశాః । కనాయరామోవన్త్రా
ళిమస్త్రియామితికౌశః ॥ అశనిహతౌ పజ్జవిదారితః, పర్వతశ్చ వ స
గ్వతస్సమంతాత్పరీతడవదహనౌ వ్యాప్తడవాగ్నిః వసస్పతిః పృక్షశ్చ వ
॥ ౫౧ ॥ వసస్పతిర్వృక్షమాప్రేవినాపుష్పేః ఫలదుః శుభ్రతివిశ్వః ॥ ది
వః-స్వగః స్య, పతిర్దివస్పతిరింద్రః ॥ ౫౨ ॥ శతమన్వర్దివస్పతిరిత్యమ
రః + షష్ట్యాః పతిపుప్రేత్యాదినా అలుకికస్కాదిశావ్త్ దివజః సీయ
స్య సత్యం తస్యవదాద్భ్యుంచేన ప్రచ్యుత్యా విధురః విశ్లిష్టః ॥ ౫౩ ॥
విధురః పత్న్యపై తే హ్యన్తిష్ఠన్తేష్టిష్ఠయోరపీతి వైజయంతీ ॥ సహాయో
యయాతిపితవ విసంజ్ఞౌ విఘతనస్సృగ పపాత రామవిరహసహిష్ణు
త్వాన్తుమూర్ఛైత్యథః । పురాకిల సహుషః కుతశ్చిత్పూర్వోదయా
త్సగ్ధే ఇంద్రత్వంప్ర్యాప్య తత్ర నిజాహంకారమలంకారవ్రకోపితే
న కుంభనంభవేన భుజంగోభవేతిశప్తః స్వగః పదాత్ప్రచ్యుతోభు
విపపాతెతి పౌరాణికీకథా ॥ వక్ష్యలించారణ్యకాండే ॥ మాలోపమా
లంకారః ॥ ౪౯ ॥ —తతశ్చతి ॥ తతస్తచనంతరం, సాక్షాకేయాపితూ
దశశరధస్య నిదేశమాజ్ఞాం అవిచారమనాలోచనం, అచిరాజ్ఞుడితి, ఆ
చర-విధేహీతి రామమాదిదేశ-అజ్ఞాపయామాస ॥ ౫౦ ॥ —తనౌరా
మః కిమకాషీదిత్యతలహ ॥ నశ్చతి ॥ యోయం క్రేకేయాజ్ఞప్తస్స
వీషః మహాయశాః-కిర్తిసంపన్నః, రామః మాతుః-క్రేకేయాన్యః, ఆ
జ్ఞాం వసవాసాయ వ్రజేన్యేవం రూపశాసనం మాలాం పుష్పస్రజ
మివ మూర్ధ్నాపహ్నా శిరసా ధారయన్నిత్యాదరౌక్తిః ॥ వనాయ
దండకావనంగం కుమిత్యర్థః + క్రియాధౌ పపదస్యేత్యాదినాచతుర్థీ ॥
తథా జగతామవనాయకగదగ్రక్షణాయచ, వవ్రాజ-జగము, వసంప్ర

నగ్వతః పరితడవదహంశఘన వనస్పతి ద్విసస్పతిపదభ్రంశవిభురభవ న
 హుషః పపాతనిస్సంజ్ఞఃపజ్జిగ్గః ॥౪౯॥ రతసాస్పతిత్వనిదేశమవిచా
 రమచిరాదాదతతి రామమాదిదేశ ॥ ౫౦ ॥ సవషః ॥ ప ॥ మాతురా
 జ్ఞాంవహన్తూ ధ్నాన్ మాలామివ మహాయశాః । కనాయరామోవస్త్రా
 శిమస్త్రీయామితికౌశః ॥ అశనిహృత్పజ్జివిదారితః, పర్వలభవ న
 గ్వతస్సమంతాత్పరితడవదహంవాప్యప్తదవాగ్నిః వనస్పతివృక్షభవ
 ॥ ౫౧ ॥ వనస్పతిర్వృక్షమాలైవినాపుష్పేషుభువిమృశతివత్సవః ॥ ది
 వః-స్వగఃస్య, పతిర్దిశస్సర్పిరీద్రః ॥ ౫౨ ॥ శతమన్యర్దిశస్పతిరిత్యమ
 రః + షష్ట్యాఃపతిపుట్రైత్యాదినా అలుకికస్కాదిత్యాత్ వినజన్తీయ
 స్య సత్వం తస్యపదాద్భృంశేన ప్రచ్యుత్యా విభురః విశ్లిష్టః ॥ ౫౩ ॥
 విభురఃపత్న్యపైత్యైర్వాత్సల్యప్రవృత్తిప్రయోరపీతివైజయంతీ ॥ సహమో
 యయాతిపితవ వినంజ్ఞౌ విచతనస్సన్ పపాత రామవిరహస్పిష్ట
 త్వాన్తమూర్ఛేత్యథః । పురాణిల సహుషః కులశ్చిత్పూర్ణోదయా
 త్స్వగే ఇంద్రత్వంప్రప్య తత్ర నిజాహంకారహుంకారవ్యక్తోపితే
 న కుంభసంభవేన భుజంగోభదేశితవ్రః స్వగఃపదాత్ప్రచ్యుతోభు
 విపపాతైతి పౌరాణికిథా ॥ వక్ష్యతిచారణ్యకాండే ॥ మాలాపమా
 లంకారః ॥ ౪౯ ॥ —తత ఇతి ॥ తతస్తవనంతరం, సాక్షాకేయాపితూ
 దశరథస్య నిదేశమాజ్ఞాం అవిచారమనాలోచనం, అదిరాజ్ఞుడితి, ఆ
 చర-విభేహితి రామమాదిదేశ-అజ్ఞాపయామాన ॥ ౫౦ ॥ —తనౌరా
 మః కిమకాషీదిత్యరతహ ॥ స ఇతి ॥ యోయం క్షేత్రేయాన్జిప్తస్స
 వషః మహాయశాః-కీర్తిసంపన్నః, రామః మాతః-క్షేత్రేయాన్, ఆ
 జ్ఞాం వనవాసాయ వ్రజేన్యవం రూపశాసనం మాలాం పుష్పస్రజ
 మివ మూర్ధ్నావహన్ శిరసా ధారయన్నిత్యాదరౌక్తిః ॥ వనాయ
 దండకావనంగంకుమిత్యర్థః + క్రియాథోపపదస్యేత్యాదినాచతుర్థి॥
 తథా జగతామవనాయ-జగద్రక్షణాయచ, వవ్రాజ-జగమ్, వనంప్ర

జ జగతామవనాయచ ॥ ౫౧ ॥ ౫ ॥ అసాసమాసాద్యసద్యఃకాసల్యా
సదసమిధిః ప్రతిబంధం కైకేయానిర్బంధమార్తసశ్చసనవాసప్ర
ణామానంతరం తస్యేన్యవేదయత్ ॥ ౫౨ ॥ సైతదాకణ్యం విదీణా
హృదయా విషదిగ్ధసుఖశీలీముఖనిద్ద్రాణాయుగళేన సహసా నివర్త్య
విలలాప ॥ ౫౩ ॥ ప ॥ రేఖాః ధాగసరసీరుహశంఖవిష్ణౌ క్షేమంక

తి గంతుమైచ్ఛదిత్యథః ॥ పనవాసేదుష్టనిగ్రహశీష్టపరిపాలనాభ్యాం
లోకనిర్వాణస్య జాయమాసత్సాన్విగతామవనాయచన్యక్తమిన్యవగం
తవ్యమ్ ॥ ఉపమాలంకారః ॥ ౫౧ ॥ — అసాదితి ॥ అసారామః స
ద్యః-అవిలంబేన, కాసల్యాసదస-నిజమాత్మగృహం, అసాద్య-ప్రవి
శ్య, అభిషేకస్య-నిజరాజ్యాభిషేకస్య, ప్రతిబంధమంతరాయభూతం
కైకేయానిర్బంధం-సంకటం, వరద్వయాఖ్యపాశేన రాజాసంనిర్బం
ధ్య భరతస్యాభిషేకప్రవర్తనచూపాభినివేశమిన్యథః ॥ తథా ఆత్మ
నా వసవాసంచ ప్రణామానంతరం-నమస్కారానంతరకాలే, తస్యేన్య
కాసల్యాదై, న్యవేదయత్-కథితవానిత్యర్థః ॥ ౫౨ ॥ — సైతదతి ॥
సాకాసల్యా ఏతదామవనవాససచనమాకణ్య-శుక్త్యా, విదీణా
హృదయా-విదళితాంతరంగాసతీ, తస్య పజ్యప్రహరప్రాయత్వాదితి
భావః ॥ శీలీ శల్యంముఖే యస్యశీలీముఖం, విషదిగ్ధం-విషరూషితం,
ముఖమగ్రభాగోయస్యసతహాక్రొయిశ్చీలీముఖబాణః ॥ ౫౩ ॥ ముఖం
స్యాదగ్రభాగేఽలిబాణాశీలీముఖావిద్యభయత్రాన్యవరః ॥ తేన
విద్ధం సంప్రహృతం శ్రీనిదాయగళం-కణాయగ్ధం, యస్యాస్సాన్వేధో
కైవేత్సులౌప్యహా ॥ తయాచైరద్యదసస్య విశిష్టబాణవదత్సంతమస్స
హత్వంనూద్యతే ॥ సహసా-శిఘ్రం + స్వరాదిపాదాదవ్యయమితి
శాకటాయనః ॥ నివర్త్య-భ్రువిపలిత్వా, స్థాతుమశక్యత్వాదితిభావః ॥
విలలాప-పరిదేవితవతి ॥ ౫౩ ॥ విలాపనిపరిదేవనమిత్యమరః ॥ ౫౩ ॥ —
అ ॥ తడేవాహ ॥ రేఖేతి ॥ రేఖావన రథాంగాని-చక్రాణిచ, సరసీరు

౫౫ || ఆర్య నకార్యమిదమ్ || ౫౬ || లోకగర్వణార్హాయాః శ్రే-
యాః పచసా రజసా జరసాచ సమాక్రాంతసాన్వితచోక్త్యాన్యకృ-
త్యవివేకసూక్ష్మస్యరాజ్ఞః ప్రజ్ఞాశ్రేణిలాన్విస్సుతే వచసా సంత్యక్త-
రాన్యమటపిపర్యటనవిధాతుమ్ || ౫౭ || కీఠః తుభ్యమ్సర్గయమానయ
శ్చేత్యేద్యుత్తయః || అతిమాత్రిప్రవృద్ధమన్యః త్రిరామవనవాసక-
థాయాః శ్రోతృమతకన్యతాన్వితస్యచప్రన్నద్దకౌపసన్, శతమన్యస-
మాసంభోగైర్వార్యాసంపత్త్యాన్యకృత్యమిచ్ఛపమా || అగోజస్తానం
శ్రేన్యభ్రాతరిం త్రిరామం ప్రత్యేపం వక్ష్యమాణరిత్యా ఆకంఠయద-
వాచత్ || ౫౫ || — అ || తత్ప్రకారమేవవివృణోతి || ఆర్యే || హే
ఆర్య-పూజ్య, ఇదమేతస్మకార్థంకాద్యం-అయ్యక్తంకైతన్నాపవ-
ద్యత్యత్యర్థః || ౫౬ || — అ || కిమిదమిత్త్యతాహ || లోకేతి || లో-
కగర్వణార్హాయాః ఈదృగకార్యకరణశీలత్వాల్లాకనిందాయాః || ని ||
కుత్సానిందాచగర్వణాన్యమరః || కైకేయ్యాః పచసా విప్రలాపేన
రజసా-సంభోగసృజనచ, ని || రజోరజోగుణైర్ధూశౌ పరాగారవయోర-
పీతిశాశ్వతః || జరసా-వార్ధకాపస్తయాచ, + జరాయాః జరసన్యతర-
స్యామితిజరాశబ్దస్య జరసాదేశః || సమాక్రాంతసాన్వితతయాసమభి-
భూతాంతకరణతయాహేతునా || ని || సాన్వితంహృన్తానసంమనః
త్యమరః || కృత్యాన్యకృత్యవివేకమూఢస్య కార్యాకార్యవివేకశూన్య-
స్య, ఉక్తత్రితయమథ్య ఏకైకమప్యనథానయ భవతి మేళనెతు కిము-
వక్తవ్యమితిభావః || రాజ్ఞః ప్రజ్ఞాశ్రేణిలాన్విష్పద్ధిమాంద్యాత్, ని-
స్సుతేన వచసా-నిర్వతేనానర్థకవాక్యేన, రాజ్యం-ప్రజాపరిపాలనా-
త్తకం రాజకృత్యం సంప్రజ్య-పిహాయ, అటపిపర్యటనమరణ్యసంఘా-
రం విధాతుం కిన్తంతకార్యమితి పూర్వేణసంబంధః || ౫౭ || — అ ||
నను భవతుయథారథావా శ్రేయస్కామేన పుంసా గురునిదేశోప-
శ్యంకర్తవ్యః || అన్యథా నిషేధస్తరణాదిత్యాశంక్య తత్త్రయ్యక్తింవక్తి ||

ప్రథమమేవ శి.త్రా ప్రథమత్రానచుష్పథీ ॥ ౫౮ ॥ క్షుద్రధర్మోపిభర్తాన్
 త్పథః ప్రమాద్యాపి వర్తాన్మరక్షణః సమీచిః ప్రా యోణ పురు
 కింతితి ॥ కింతు తతః కిషువ్యపేచేదిత్యథః ॥ అనభ్యర్థాయమానా
 య-అయాచమానాయ, పునఃపునరాన్వీక్షానిర్బంధేనానుపద్రవకారణ
 ఇత్యథః ॥ అభ్యర్థాయమానా యైషదత్తం పునర్నగ్రాహ్యం అనభ్య
 థాయమానాయచక్రిమువక్తస్యమితిభావః ॥ * అత్రేమేథాయతే
 రథా-యానేయాజ్ఞావరోధయోరితినవనాత్ తుగ్ధం-భవతే, + కర్త
 తాయమభిప్రేతి ససంప్రదానమితి సుప్రదాన త్వాచ్చతుథీ ॥ పి
 త్రా శృణ్వీ భూద్వత్తా నను వితీణాఖలు, అతః ప్రగృహీతాయాఃపు
 ఖగ్రహణేన తవాపి వ్రతిగ్రహపరిశ్యాగవోషః తస్యాపి నన్వయం
 దత్తాపహరణవోషః తస్మాదుభయతాకర్తావత్త్వయాపునరవశ్యం పు
 ధీన్గ్రాహ్యేతి తాత్పర్యమ్ ॥ ౫౮ ॥ —అ ॥ సను తథాపి న మమా
 యంధర్మః పురుషార్థవాహలిహేతుత్వాదినిమంతవ్యమ్ * క్షత్రి
 యస్యసరోధర్మః ప్రజానామేనపాలనమితి మనవచనాత్ ॥ వస్తుతః
 ధర్మమార్గభ్రంశేపి సమ్యక్ప్రజాపరిపాలనతర్పణస్య పురుషస్య మో
 క్షసాధకత్వాదిర్యాహ ॥ క్షత్రి ॥ సమీచీనస్సమథః, క్షత్రిధర్మః—
 క్షత్రియకులాచారాపి వస్తుస్వభావావధారణార్థకోయమపి శబ్దః ధ
 ర్తాదనపెతోధర్మస్య + ధర్మవభ్యర్థనాన్యాయాదనపెత ఇతియత్ప్రశ్న
 యః ॥ తస్మాత్ప్రభోమాగా-త్ + జగదస్సవిరామేత్యాదినావంచమి
 ప్రమాద్యాపి- ప్రమాదంప్రాప్యపి, ధర్మమార్గానవహిణోభూత్వా
 పీత్యథః ॥ వనా- బ్రాహ్మణాదయః, అశ్రమాః బ్రహ్మచర్యాదయః
 తెషాం రక్షణతః-పరిపాలనార్థేన, ప్రా యోణ-భూమ్నా, ని! ప్రా
 యోభూమ్నన్యంతగమనఇత్యమరః ॥ పురుషం నితరాం శ్రేయోనిశ్చే
 యసం + అదతురాదినా సూత్రేణాచ్యుర్యయాం-నిపాతితః ॥ త
 స్మిన్ నకలపురుషార్థాధ్యక్షే మోక్షేనియోజయేత్ ॥ ప్రవర్తయేత్,

ప్రసవమేన పితౄ ప్రసవత్రాగమశ్చగ్ధే ॥ ౫౦ ॥ క్షుద్రాగ్ధౌవిభక్త్యా
 త్పుభిః ప్రమాణ్యానాం వర్ణాన్తరమునః సమీక్షాః ప్రేమసేవా శ్రమ
 కింతివతి ॥ కింతు లిలః కిమువ్యలచేద్యధః ॥ అసభ్యధఃయమనా
 య-అయంచమానాయ, పునఃపునర్యాజ్ఞానిర్భంగధేనానుపద్రవకారిణ
 ఇత్యధః ॥ అభ్యగతయమానాదైవదత్తం పునర్నగ్రాహ్యం అసభ్య
 భయమనాయచేత్కిమునక్తివ్యదిలిధిపః ॥ ౫౧ ॥ అత్యేమధయతే
 రథా-యానేయాజ్ఞానరోధయోలితపదనాత్ తుభ్యం-భవతే, + కర్త
 తాయమభిప్రేతి ససంప్రదానమితి సుప్రదానతావచ్ఛత్రాధి- ॥ పి
 తౄ వృగ్ధి భూద్వత్తా నను వితరణభయ, అతః ప్రగృహితాయాఃపు
 ఖగృహణేన తవాపి ప్రతిగృహపరిశ్రాంత్యగోపః తగ్వాపి సన్దయం
 దత్తాపహరణదోషః తస్మాదుభయకాగ్రావ్యత్వవిగ్రహపునఃపశ్యం వృ
 ధ్యేగ్రాహ్యేతి తాత్పర్యమ్ ॥ ౫౨ ॥ —అ ॥ సను తథాపి స మమా
 యంధర్మః పురుషార్థవ్యాహతి హేతుత్వాదితి, మంత్రవ్యమ్ ౫ క్షత్రి
 యస్యపరోధర్మః ప్రజానామేవపాలనమితి మనుపచనాత్ ॥ వస్తుతః
 ధర్మమార్గభ్రంశేపి సమ్యక్ప్రజాపరిపాలనలక్షణస్య పురుషస్య యో
 క్షసాధకత్వాదిర్యాహ ॥ క్షుద్రేతి ॥ సమీచీనస్సమభః, క్షుద్రేధర్మః-
 క్షత్రియమలాచారాపి వస్తుస్వభావావధాంతాభఃకోయమపి శబ్దః ధ
 ర్మాదనపెతోధర్మస్య + ధర్మపథ్యధఃస్వాయాదనపెత్యదియత్ప్రస్థ
 యః ॥ తస్మాత్పథోమాగాత్ + జగుస్సవిరాజేత్వాదినావంచమీ
 ప్రమాద్యాపి- ప్రమాదంప్రాప్నోతి, ధర్మమార్గానవహిణోభూత్వా
 పిత్యధః ॥ మాక చ్చాహ్వానాదయ, ఆశ్రమాః బ్రహ్మచర్యాదయః
 తెషాం రక్షణతః-పరిపాలనాదైవతే, ప్రాప్తేణ-భూహ్య, స "స్రా
 యోభూమ్నస్సంతగమనభ్యవహరః ॥ పునఃపునరేతరాం శ్రేయసాశ్చ
 ముసం + అదతురాదినా సూక్రేణాచ్యుక్త్యాం సూక్రేణాచ్యుక్త్యాం ॥ త
 ప్తికా సకలపురుషార్థాధ్యక్షే మోక్షేనియోజయిత్ ॥ ప్రసవదైవే, ॥

షంనిశ్చ్రయసే నియోజయేత్ ॥ ౫౯ ॥ నియతం నియతిబలమతిలంఘ్య
 పౌరుషమైవ భీరవ్య పురుషార్థాన్ సమర్థయేత్ ॥ ౬౦ ॥ ప ॥ నూ
 ధూత్వర్షపపద్మ యోః రుణిమా కాంతారసంచారతః పాణిపాటలిమా
 మోహాని కారిణం పు ర్యాదిత్యగుణః ॥ కుతశ్చిత్కారణార్థగ్మా గణ-పృ
 మా దేన వైగుణ్యేపి నవభర్తృ తావత్సమ్యక్ప్రజాపరిపాలనాత్మకస్య క్ష
 త్రభర్తృస్యమునిజనాచితాటవీపభృటసరూపపరిధర్మానప్రానాపెక్షయా
 శ్రేష్ఠత్వాచ్చేత్రిమసూరత్వంసంభవతి ॥ శ్రేయాన్ సవభర్తృః గుణః ప
 రభర్తృత్వస్యనుష్ఠితాత్ ॥ సవభర్తృనైవసం శ్రేయః సరభర్తృభయావహాభి
 భగవత్పదనాచిచ్ఛావః ॥ ౫౯ ॥ — అథ దైవబలం లంఘనెనాపి పౌ
 రుషస్య పురుషార్థాన సమర్థానసామర్థ్యం సంభవాత్తత్త్రభర్తృనిర్వాహ
 కః పురుషకారవీన సమాశ్రయణీమిత్యాహ ॥ నియతమితి ॥ పురు
 షస్యకర్తృపౌరుషం పురుషకారవీన ॥ ని ॥ పౌరుషం పురుషస్యోక్తం
 భావకర్తృణి తేజసితిదిశ్యః + యవాదిత్యావేత్ ॥ అవధారణాధో
 యమేవకారః ॥ నియతం నిశ్చితంయథాకథా, నియతిబలం-దైవబలం,
 ని ॥ నియతిర్నియమేదైవశక్తిర్యః ॥ అతిలంఘ్యాతిక్రవ్య, భీరవ-ధై
 ర్యశాలిసఃపుంసః, పురుషార్థాన్-భర్తృభావకామమోక్షరూపచతుర్వి
 ధపురుషార్థాన్, సమర్థయేన్నిర్వచేత్ ॥ సవకత్యా పౌరుషనిర్వా
 హకస్త్రేవ పురుషార్థాలాభః సత్వస్యస్య, అతః పురుషకారవీన స
 మాశ్రయణీమిత్యాహ ॥ ౬౦ ॥ — అ ॥ ఇత్థం స్వమలముపనస్యస్య త
 స్య ఫలితమాహ ॥ మాఘాది ॥ పౌర్య-పూజ్య, శౌర్యజలధే- అ
 పారశౌర్యసంపన్నైర్నర్థః ॥ తస్మత్పదపద్మ యోః సుచంద్రాంబుజయోః,
 కాంతారసంచారతః-అరణ్యసంచారాత్, అరుణిమా-అరుణ్య, కౌహి
 త్యమితియావత్ + వణాదృఢాదిస్యవ్యక్తేర్భృతిచకారాదిమనిచ్ ॥
 మాఘాస్తాస్త్ర + మాఙ్గిలుజిత్యాశిషేలుజ్ ॥ కింతు జ్యోతిర్వణాత్ -
 మార్యాకర్తృణాత్, ని ॥ మార్వీజ్యోశింజనీగుణాత్త్యక్తరః ॥ మ-మ

మనాకప్రసరతుజ్యాకర్షణాదేవమే । కైకేయ్యాగరిభూతతాతపచనే న
 మోక్షభవాన్తాస్తథూత్కించినామకమాన్యశోగ్ధులభేనహ్రింహం ట్టిర్
 మ, పాణా-హస్తవిష, పాటలిహూ-రక్తియా, ని ॥ శ్వేతరక్తస్తువాట
 లఇత్యమరః + పూర్వవదిమనిచ్ ॥ మనాగీషత్, ప్రసరతు ప్రవర్త
 తాం, లథా భవాత్ కైకేయ్యాపరిభూతస్య-విమోహితస్య, తాతస్య
 పితుర్వచననిషయే, నమసి-ప్రహస్వి, విధేయఇతియాహ్ ॥ మాన్య
 భూత్-మాఘాదిత్యధః॥ స్త్రీణవచనస్యానాదరణీయత్వాదితిభావః ॥
 + స్తూతరేలజ్ఞేతిదకారాచాశీలభేలుజ్జనమాజ్యోగభవ్యత్ప్రతిషే
 ధః ॥ శేషే ప్రథమఇతిప్రథమపురుషత్వం కింతు కిందిదీప్తస్తామకంమ
 దీయం + తవకమమకావేకవచనఇతిమమకాదేశః ॥ ధనుః నమ్రంస
 త్ పర్వతాం స్త్రీపరతంత్రస్య పితుర్వచననియోత్ప్రతపయా కాంతా
 రసంచారతత్పరోసభవ కింతు మార్వాన్యకర్షణపూర్వకం వదీయం
 ధనురాయమ్య బాణప్రయోగేన కార్యాకార్యనిచారవిభజనమమిక్రి
 భూతం పితరం హనిష్యామిత్వధః ॥ తథాచరామాయణమ్ ॥ * ॥
 ప్రోత్సాహితాయంకైకేయ్యాసంకుప్తోయదినఃపితా । అమిత్రభూతా
 నిశ్శంకం వన్యతాంబుధ్యతామితి ॥ లథాస్తూతిశ్చ * గురోరప్యవలిప్త
 స్య కార్యాకార్యమజానతః । ఉత్పథంప్రతిపన్నస్య కార్యంభవతిశా
 సనమితి ॥ లక్షణస్య ధీరోద్ధరతాన్వినిభ్రముక్తిరిత్యనుసంధేయం ॥ లక్ష
 ణంతు * దర్పమాత్సర్యభూయిష్టశ్చండవృత్తిరివ్యక్తజనః । మాయావీను
 లభకోధస్సధీరోద్ధతఉచ్యతఇలి ॥ అత్ర సామయికత్వేన ప్రోప్తయోః
 త్విరామపాదపద్మహస్తాదుణిమపాటలిమోః త్విరామపాదపద్మాదు
 ణిమానం కంఠోక్త్యా నిషిధ్య పాణా నియమనాదేశః చరిసం
 ఖ్యాలంకారః ॥ తథోత్తరార్ద్ర త్విరామధనుర్నమ్రత్వయోః ప్రోప్త
 యోః త్విరామనమ్రత్వం నిషిధ్య ధనుషి నియమనాదవరఇతి త
 యోస్సాపెక్షితత్వాత్సంకరః ॥ ఏకస్యవస్తునః ప్రాప్తావనైకవైరక

దుష్ప్రభృతయః కుర్వాణా నిర్విచారం తేనాచారవతామగ్ర్యాణ్యి
తిగణ్యంతే ॥ ౬౪ ॥ తస్మాదవశ్యంవశ్యేవ పితురవగాపేగహనమితి॥

తాకృత్యవినియోజకోపి పితృనిదేశోనలంఘనీయః॥ ఇయత్యాంలవనవా
సమాత్రవినియోజకస్తు కిం వక్తవ్యఇత్యపిశబ్దప్రయాధః ॥ నిర్విచా
రం-విచారరహితంయథాతథా ధర్మశాస్త్రనిషిద్ధం గోహత్యాది మహా
పాతకం కథంకారు కర్తుం యుక్తం స్యాదితి శంకాశూన్యమిత్యర్థః ॥
కుర్వాణాః-ఆచరితవంతః + కరోలేస్తాచ్చీలేశానన్ ॥ తేనాచరణే
న ఆచారవతాం సదాచారసంపన్నానాం అగ్రీముత్కర్షం నయంతి
ప్రాప్నువంతీత్యగ్ర్యాః శ్రేష్ఠాః + సత్సుద్ధిపెత్వాదినాక్విప్ ॥
అగ్రీగ్రామాభ్యాం నయన్తేర్హివక్తవ్యఇతితత్వం ॥ ఇత్యేవంగణ్యంతే
సంఖ్యాన్యంతే-ప్రశస్యంతేభవిత్ప్రధః ॥ పితృనిదేశం గురుకుర్వ
తామీదృగకార్యకరణమేవ ప్రశంసాపాతురధూత్కిముతవనవాసాది
కార్యకరణమితిభావః ॥ కుర్వాణానిర్విచారమాచారవతామగ్రగణ్యా
ఇతిపాతః ॥ నిర్విచారమిత్యస్యగణనక్రియాయాం విశేషణత్వేనాన్వ
యః ఇతికెచిత్ ॥ ౬౪ ॥ —ఉక్తమర్థంనిగమయతి ॥ తస్మాదితియ
స్తాత్పితృనియోగోవశ్యమనుష్ఠేయస్తస్మాత్కారణాదిత్వధః ॥ అవ
శ్యంనిశ్చితం పితుర్వశ్యోవశంగతవసన్ నతు విమతఇత్యేవశారా
ధః + వశంగతఇతియత్ప్రత్యయః ॥ గహనమరణ్యమవగాపౌప్రవి
శామిఇత్యవోచతేతి పూర్వేణసంబంధః ॥ అత్రరామాయణమ్* ఋ
షీణాచపితుర్వాక్యం కుర్వతావ్రతచారణాం । గౌర్వతాకండునాధర్మం
జానతాపివివశ్చితా ॥ జామదగ్న్యైసరామేణ రేణుకాజననీన్వయం ।
కృత్తావరశునారణ్యే పితుర్వచనకారణాత్ ॥ అస్తాకంతుకులేపూర్వం
సగరసాన్వజ్ఞయాపితుః । ఖనద్భిస్సాగరైర్భూమిమవాప్తస్సుమహాన్వ
ధఇతి ॥ పూరుస్తు సరామాయణేసంగృహీతః ॥ తస్యేయంకథా మహా
భారతాదౌ కథితా ॥ పూర్వం తుక్రీశాపవశాదసమయసంప్రాప్తదు

| ౬౫ || తత్ర విస్తృత పుత్రవాత్సల్యా కాసల్యా లేనసహగం
 పుహభిలషంతీ కృత ప్రణామేన రామేణ సవినియమేన మభిహితా || ౬౬
 || ప || కాంతారభాజ మయికెకయరాజపుత్ర్యాః కార్కశ్యేకం దళిత
 యాదళితస్యవాచా | తాతస్యకోకదహనగ్లపితం శరీరం మాత స్తవ్యయా
 స్సహజరాధారవిహ్వలన పిత్రా యయాతినానియాక్తః పూరుషస్వ
 తారుద్యంతస్తేదత్వా తజ్జరాం స్వయం గృహీతవానితి || అత్రగోహ
 త్యాదుద్విష్టకృమేణ కండాప్వదీనాముద్వేదాత్ గ్రామాపరనామాయథా
 సంఖ్యాబంకారః * ఉద్విష్టానాం సదార్ధానాం పూర్వం పశ్చాద్భృభా
 క్రిమమ్ | ఉద్వేషస్తు భవేన్యస్య తద్యథాసంస్కముచ్యతే తిలక్మణి ||
 ౬౫ || — తత్రేతి || తత్ర తస్మిన్ సమయే, విస్తృత పుత్రవాత్సల్యా-సమ
 ధిక పుత్రస్నేహ, కాసల్యా, లేనసహ-పుత్రేణ సాకం, గంతం వనం
 వృత్తిత శిషః || అభిలషంతీ-కామయమానానతి, కృతప్రణామేన-విహి
 తనమస్కారేణ, రామేణ సవినయం-సప్రశ్నయం, ఏవం వక్ష్యమా
 ణరీత్యా అభిహితా-ఉక్తా || ౬౬ || — అ || తత్ప్రకారమేవాహ ||
 కాంతారేతి || హేమాతః మయికాంతారభాజ-అరణ్యంగలైసతి, కెక
 యరాజపుత్ర్యాః-క్షత్రియతనయాయాః క్షేకేయాః, అతః క్షాత్ర
 యుక్తమేవ కరిష్యతీతిధానః || కార్కశ్యేన-క్రాశ్యేణ, ని || కర్క
 శంకతినంకూరమిత్యమరః || కందళితయా-ఉత్పన్నయావాచా, శస్త్ర
 ధారాకల్పయేత్వభావః || దళితస్య-విదారితస్య, పీడితస్వేత్వభావః ||
 తాతస్యాస్తత్ప్రేతః సంబంధికొకదహనగ్లపితం-మద్విరహజనితకౌశా
 నతనపీడితం, సంరక్షమితియావత్ || శరీరం తస్యేన కదాచిత్ క్షణ
 మాత్రమపీత్యభావః | నాపెక్షానీయం-నానాదలనీయం, కులసభారణా
 భావః || కింతు తత్తత్కాలాచిత్ పశులైస్సర్వేనాపితౌషణీయమిత్య
 భావః || వాక్కుస్త్రనిదనమేవ మిస్సహం, పిత్రాది కోకాసలసంతా
 వశ్యైత్కిమున కష్టం || ఛగ్నవైశోపరపంసలమాత్రప్రాయత్వాదిభా

నతుకదాదిదు పెక్షణీయమ్ || ౬౭ || గ || తలస్స తనయస్య సప్తస్త్వ
యనాయ సమస్తదేవతాసంక్షీర్తనపురస్సరిమాశిషమాచచక్షే || ౬౮ ||
తదను రామస్తామభివంద్య నిష్కాంతః ప్రకాంతనైవధ్యాయాస్మీ
తాయాః ప్రాసాదమాససాద || ౬౯ || ప || కల్యాణవాదసుఖితాం
సహస్రేవకాంతాం కాంతారచారకథయాకలుషీచకార | అంభోదనా
దముదితాంవిపినేమయూరిం స-త్రాసయన్నివధనుర్ధ్వనినాపుళిండః
పః || మయైకనైవ వనంప్రతిగమ్యతే పతిదేవతయా త్వయాతు తదు
పచారతాత్పర్యేణ గృహవీవ స్థాతవ్యమితిభావః || వసంతతిలకావృ
త్తమ్ || ౬౭ || —తత ఇతి || తతస్తదనంతరం, సాకౌసల్యా తనయస్య
రామస్య సప్తస్త్వయనాయ మాంగల్యసంపాదనాథమిత్యర్థః | స
మస్తదేవతాసంక్షీర్తనపురస్సరింశంబ్రాదిసకలదేవతాస్తుతిపూర్వికాం||
+ పురోగ్రతాగ్రమనరైరితిటప్రత్యయేడిడ్ధాణభిత్యాదిసజీప్ || ఆ
శిషమాచచక్షే-ఉవాద * యన్తంగళంసహస్యాక్షైసర్వదేవసమస్కృ
తే | వృతనాశేసమభవత్తత్తైభవతుమంగళమిత్యాద్యాశీర్వాదంచ
కారెత్యర్థః || ౬౮ || —తదన్నితి || తదనుకీర్తుక్త్యనంతరం, రామ
స్తాం కౌసల్యామభివంద్య-సమస్కృత్య, నిష్కాంతః-మాతృగృహాద్వి
నిగతస్సక్, ప్రకాంతంసభిభిరాఽర్జుంనైవధ్యమభిషేకోచితవేయో
యస్యాస్తస్యాస్మీతాయాః ప్రాసాదం-సదనమాససాద-వివేశ || ౬౯ ||
—అ || తతః శ్రురామః కిమకరౌదిత్యాహ || కల్యాణైతి || కల్యాణ
వాదేన-రాజ్యాభిషేకమంగళకథనేన, సుఖితాం-సంజాతసుఖాం,+
తారకాదిత్వాదితచ్ || తాంకాంతాం ప్రియతమాం సీతాం కాంతార
చారకథయా-అరణ్యసంచారవార్తయా, విపినే-అరణ్యే, అంభోదనా
దేన-జలదగజ్జలైస, ముదితామానందితాం, మహ్యమతిశయేనరాతీ
తిమయూరి తాం మయూరాంగనాం + పృషాదరాదిత్వాత్సాధుః||
జాలైరస్త్రీవిషయాదితిజీప్ || ధనుర్ధ్వనినా-ధనుష్టంకారేణ, పుళిం

॥౨౦॥ X॥ అయమేనామనుగంతుముపకాంతాంతామకథయత్ ॥౨౦॥
 ప ॥ ప్రియేజనకనందిని ప్రకృతిపెశలామీదృశీ కథంగ్లవయితుంసహే
 తవశిరిషమృద్వీంతనుం । గృహీతహరిణీగణత్రికవిసారి నానాసిరాక్ష
 దో-వ్యాధఇవ, సంత్రాసయత్-భీషయత్, సహసా-సదృషీవ కలు
 షీచకార-సంక్షోభయామాస ॥ క్షే క్షయివచననియంత్రితైస రాజ్ఞాని
 యక్తోహం వసంత్రతి గమిష్యామిశ్యేవంరూపవచనైవ విమనీచకా
 రేత్యర్థః ॥ ఉపమాలంకారః ॥ నాత్రనీచాపమాశంకాధర్మప్రాధా
 న్యకథనేనేవ తథాత్వాపవతైః ॥ కింతవత్త్ర సంత్రాసనమాత్రవీవ
 కవివిశ్రాంతిః అన్యథాత్రిప్రసంగాదిత్యలం ॥ వృత్తం పూర్వవత్ ॥౨౦॥
 తతఃకిమతఃసా॥ అయమితి॥ అయంత్రురామః అనుగంతుమనుసర్తుముప
 కాంతాం కృతాదరాం కాంతామేనాంసీతాంప్రతిఅకథయిషవాచత్
 ॥ ౨౦ ॥—తదేవాహ ॥ ప్రియఇతి ॥ ప్రిణాతితిప్రియా + ఇగుసభేతి
 కప్రీత్యయః అకారాంతత్వాట్టాప్ ॥ హేప్రియే జనకనందిని - జనక
 రాజపుత్రి + కృత్యల్ప్యటోబహుళమితిబహుళగ్రహణసామర్థ్యా
 ల్లున్యట్ప్రీత్యయః॥ టిత్వాన్తోజీప్ వీతత్సంబాధనద్వయం కాంతారసం
 చారశ్లేశానర్హతాద్యోతనార్థం ప్రకృత్యా పెశలాం-చాదుతరాం,ని॥
 చారాదక్షైవ పెశలఇత్యమరః ॥ అతవీవ శిరిషమృద్వీం-శిరిషపుష్పవ
 స్త్పదులాం, ఉదృశీమిత్తంధూతాం సుఖోపచాగోచితామిత్సద్భః ॥త
 వతనుం శరీరం, గృహీతు దష్టం యద్ధరిణీగణత్రికం కురంగనికురుం
 బత్రికప్రదేశః ॥ వృకాహిజిఘృక్షితజంతౌస్త్రికప్రదేశమేవప్రథ
 మం గృష్టాంతీతిప్రసిద్ధిః ॥ ని ॥ పృష్టవశాధరేత్రికమిత్యమరః॥ త
 త్ర విసారిశ్యానిస్సరంతోస్య యాః నానాసిరాః నానావిభనాడ్యః ॥
 ని ॥ నాడితుధమనీసిరేత్యమరః ॥ తాభ్యః అక్షతమవిచ్ఛిన్నయథా
 తథా యదావ్ తాసాంక్షలైభ్యో-వ్రణైభ్యః, క్షరితిం పరిసృతం య
 చ్ఛోణితమస్మక్ లెనారుణాని వృకాణామీహామృగాణాం అనినాని

తక్షరితశోఽథితాయువ్యకాననేకాననై ॥ ౭౨ ॥ X ॥ తదను నానావిధ
 ప్రయత్నైసాప్యనున్తిషదనుజగమిషావైధిల్యాం యాం దైధిల్యాం లక్ష్మ
 ణైవ్యనవసితానుగమనవ్యససాయే వాసిష్ఠాయ సుయ్యభ్యాయ భూష
 ణమశేషం నాగసహస్రేణ సహశత్రుజయోహ్వావితం మాతలదధం
 మత్తహస్తిమగస్త్యకాశికాధ్యంచ పితీర్య మహర్థానిరత్నాని త
 యస్తికాతస్తికా హింసరప్రచురతయాన్యతరభయంకరభయభయః ॥ ౭౩ ॥
 కొః స్తీప్తహమ్మగోవుక ఇత్యేమరః ॥ కాననై-అటవ్యాం, గ్లపయతుం-
 పరిక్లెశయితుం, కథంసహే కుశావా మృష్యే సకథంచితసహధ్యే
 ధః ॥ ఏవమకథయదితి పూర్వేణసంబంధః ॥ దృఢీకృతమ్ ॥ అక్ష
 ణంతూక్తమ్ ॥ ౭౪ ॥—తదన్వీతి ॥ తదను-తదనంతరం, మైథిల్యాం-
 జాగర్యాం, నానావిధేన శిపితబుద్ధ్యాః సుపహానైర్మయైః సహాయైః
 సహానుభం సహానామి దుఃఖమేవనవాపనమిత్యేది రామాయణోక్త
 ప్రకారేణాపి యత్నైన బహుప్రకారైః సృష్టయైర్గోచరః ॥ అనన్తి
 షదనుదయత్ అనుజగమిషా వైధిల్యామనుగమనేచ్ఛా దౌర్బల్యం
 యస్యాస్తస్యామనివృత్తానుసరణైచ్ఛాయాంసత్యామిత్యేధః ॥ తథా
 లక్ష్మణపానవసితానుగమనవ్యససాయే-అనునర్తితానయాత్మాద్యోగే
 సతిఅనవసితేత్యత్ర + యోంతిర్నణీతిధాతాకర్తృకర్తరిక్రీతతానజ్ఞ
 మానః ॥ తతః వాసిష్ఠాయ-వసిష్ఠపుత్రాయ, తస్యావత్యమత్సేవ
 సుయజ్ఞాయ-సుయజ్ఞనామైఅచార్యాయ, అశేషంధూషణం, ధూషణ
 జారం కనకరత్నమయకేయూరకంకణమండలాద్యశేషభూషణాసీర్ష్య
 ధః ॥ శత్రూకృజయతీశత్రుజయః + సంజ్ఞాయాం భృత్రాన్మజీ
 త్యాదిసాఖశ్చిత్తయః ॥ అరుద్విషదిత్యాదిన-ముమాగమః ॥ సఇల్యా
 వ్యవహాయస్యతం శత్రుజయనామ్నా వ్రసిద్ధమిత్యేధః ॥ చూటల
 నదంతం మత్తహస్తిమత్త్రైః సాగసహస్రేణసహ-గజసహస్రే
 ణసాకం, ని ॥ గృహాధ్యక్షిగజానాగాఇతియైవయంతి ॥ పితీర్య-దలన్

చనునిజఁరారాతిపీఠ్యముసీధనుషీనిరపాయత్రాణకర్తణీవర్తణీ నిర్త
 ర్యాఽశిలీమఖకృరానుషంగౌ నిషంగౌ నిర్వర్తితపిరిషాణౌ పృషాణౌ
 వరుణౌన జనకసదసి మేదత్రమేతత్సమస్తమాయుధబాలమదాయమా
 తథాగస్త్యకౌశికాభ్యాం కుంభసుంభసవిశ్వామిత్రాభ్యాంచ మహా
 ధ్రాణ్యనూలాని ॥ ౧ ॥ మూలేప్యపూజావిధానర్హజ్యమరః ॥ త్నా
 ని-మణికాంచనాదీని శ్రేష్ఠవస్తునిచ ॥ ౧ ॥ రత్నంశ్రేష్ఠమణావపీతి
 విశ్వః ॥ వితీర్య తదను నిజఁరారాతీనాం దేవద్విషాం దైత్యానాం పీ
 ర్యం ప్రభావం-సామధ్యంవా, ముష్టితః-అపహరతః తితథోక్తే ॥ ౧ ॥
 అమరానిజఁరాదవాః ॥ వీర్యంబుత్కృప్రభావచ తెజస్సమధ్యం
 యోరక్షీర్యమరశాశ్వతౌ ॥ ధనుషీచ నిరపాయం-నిరాతంకం, త్రాణ
 కర్తర్తక్షణకృత్యం యయోస్తేతథోక్తే వర్తణీ కంచుకే ॥ ౧ ॥ తసుత్యంవ
 ర్త్యదంశనమిత్యమరః ॥ తథా నిర్తర్యాదా-అనంభ్యయా యే శిలీము
 ఖా బాణాః తైః కృతః అనుషంగౌ-అనుబంధోయదౌస్తౌ అక్షయసా
 యకావిత్యధః ॥ నిషంగౌ-తూణీరాచ ॥ ౧ ॥ తూణోపాసంగతూ
 ణీరనిషంగౌఇహధిర్ద్వయోరిత్యమరః ॥ నిర్వర్తితం-నిష్పాదితం, పీరపా
 ణం-రణసమాప్త్యనంతరకర్తవ్యమఖపానంయాభ్యాంతౌ శత్రుసంహా
 రకావిత్యధః ॥ ౧ ॥ పీరపాణంతుయత్వానంవృత్తేభావినివారణజ్యో
 త్యమరః ॥ కృపాణౌ-ఖడ్గాచ్యోత్యమస్తం + సపుంసకమనపుంసకేనే
 త్యేకశేషః ॥ జనకసదసి-జనరయజ్ఞసభాయాం, వరుణౌన మే-మహ్యం
 దత్రమాయుధబాలమస్త్రకలాపం-అదాయ-గృహీతాం, మాం అనుగ
 చ్చ-అనుసగతి లక్ష్మణమస్యగృహీత్-అనుగృహీతవాక్, అజ్ఞాపితవా
 నిత్యధః * తథాఽపి రాజుయణమ్ ॥ యేచరాజ్ఞౌదదాదివ్యేమహా
 తీవరుణస్సవ్యయమ్ । జనకస్యమహాయజ్ఞేధనుషీతేప్రదర్శయ ॥ అభేద్య
 కపచెదిప్యే తూణీచాక్షయసాయకౌ । ఆదిత్యావివతాచోభా ఖడ్గా
 సౌమపరిష్కృతౌ ॥ సత్కృత్యవిహితంసర్వమేతదాభ్యన్యసత్త్వని । ౧

మనుగచ్ఛతి సౌమిత్రిమన్వగ్రహిత్ ॥ ౨౩ ॥ సీతాపి నిజాభరణజాతం
 సుయజ్ఞపత్యైస్సన్యదాత్ ॥ తతస్సౌమిత్రిరపి స్వాధీననధనేన కంచి
 త్కౌసల్యాశ్రితముపాధ్యాయమతాషయత్ ॥ ౨౪ ॥ తత్ర సకుటుం
 బాయ త్రిజటాభిధానాయ నిర్ధనాయశవధనాయస్వహస్తవిక్సిప్తదండ
 త్వమాయుధమదాయ క్షిప్రమావృజలక్షణైశ్చ ॥ అత్రైకవ్యాఖ్యాతా
 రః కించిదాశంక్యసమాదధుః ॥ తత్ప్రకారస్తు ॥ నను జనకయజ్ఞే ధను
 రాదిప్రదానస్యాశ్రవణాత్ కథమప్రసిద్ధస్యానువాదఃక్రియతే ॥ స
 త్యమేతత్ ॥ ధగవతావాల్మీకేరియం శ్రేణీప్రస్తుతాధాపృతిపాదనపా
 రవశ్యాత్ యత్ర యోవక్రవ్యార్థః తం తత్రానుక్రాంతతరత్ర కేనచి
 ద్వాప్యజేన ప్రసిద్ధపదమవదతితి ॥ యథా బాలకాండేనభిహితంమణిబం
 ధనమ్ ॥ * మణిరత్నమిదుదత్తంవైదేవ్యైశ్వశురేణమగతిసుందరకా
 ణ్డై అభిహితవాక్ ॥ అయోధ్యాకాండే వక్రవ్యం కాకాసురవృత్తాం
 తమ్ * సపిత్రాచపరిత్యక్తస్సురైస్సరైఃమహాషిభిరిత్యాదిసుం
 దరకాండే ఉక్తవానితి ॥ అతస్తదనుసారిణా తత్రభవతా భోజేనాపిత
 ణైవోక్తత్వాన్నవిరోధఇతిమంతవ్యమ్ ॥ ౨౩ ॥ —తతఃకిమిత్యత్రతహ
 ॥ సీతాపీతి ॥ చాథోఽపిశబ్దః నిజాభరణజాతం రత్నకాయూరకంకణ
 రశనాదిస్వకీయభూషణకలాపంసుయజ్ఞస్యపత్యైస్స-భార్యయైస్సన్యదా
 త్-దత్తవత్తి, మహాప్రభోః శ్రురామస్యాచార్యసంభావనంతత్పత్నాన్వ
 స్సీతాయాస్తత్పత్నిసంభావనందయక్తమితిభావః ॥ తతః సౌమిత్రిర్ల
 క్షణోపి స్వాధీనేన-స్వాయత్రైన, ని ॥ అధీనోనిఘ్నాయత్తఇత్యమ
 రః ॥ ధనేన-రత్నకాంచనాదిరూపేణద్రవ్యేణ, కౌసల్యాశ్రితం కౌస
 ల్యాయాః ప్రత్యేకం పురోహితమిత్యధాః ॥ కంచిత్రైత్తిరీయాచార్యం
 బ్రాహ్మణమతాషయత్ ॥ స్వకీయద్రవ్యప్రదాననసంభావయామాసే
 త్యధాః ॥ ఏతేన సౌమిత్రేర్నిజజనన్యపేక్షయా కౌసల్యాయామేవా
 త్యంతాదరన్సుచ్యతే ॥ ౨౪ ॥ —తలైతి ॥ తత్ర-తస్మిన్మయే, ర

పతనదేశావధికం గౌధనంచ కపింజలాదిభ్యోద్విజాతిభ్యశ్చ రఘుపతి
 ర్విత్తానివివిధాని వివరతార ॥ ౭౫ ॥ తతస్తేపౌరనారీణాం నిశ్వాసబం
 ర్ఘానిలచలదధంకిసలయానామస్రసలిలాసారేణ శౌకపావకేనచ వ
 ప్తాంషి మనాంసిచ సిక్త్యా దద్ధావచనిషిద్ధపరిజనానుగమనతయా ప్ర
 ఘుపతిః సకుటుంబాయ-కుటుంబసహితాయ, పశ్చిపుత్రసమేతాయైత్య
 ర్థః॥త్రిజటిత్యభిధానం నామధేయంయస్యతస్త్వేనమథనాయశాస్త్రాయ
 కస్తేద్విద్విజాతయేత్యర్థఃసప్తహస్తేన-త్రిజటహస్తేనవిక్షిప్త్యపరిక్షిప్తదం
 డపతనైః యావద్భూతలమకగ్ర్యలై తావద్భూతలపరిమితం గౌధన
 మవాప్సుస్సీతి బ్రాహ్మణానాం గౌగ్రహణదాపల్యప్రదర్శనార్థముదీ
 రితత్త్రైరామవచనవశాల్పైరితాయోదంఙః తస్యచతనం పితః తదధి
 కరణం యోదేశః సవీవావధిర్త్వర్యాదాయగ్రతఃకోక్తం తావద్దేశస్థ
 మిత్యర్థః ॥ గౌధనం-గోవ్రజంచ ॥ ౭౬ ॥ గోకులంతు గౌధనంస్వా
 ద్దవాంవ్రజిత్యమరః ॥ తథా కపింజలోనామ బ్రాహ్మణఆదిచ్యేషాంతే
 తథోక్తాస్తేభ్యోద్విజాతిభ్యః కతకలాపదండమాణవాదిభ్యో బ్రాహ్మ
 ణేభ్యశ్చవివిధాని-నానారూపాణి, విత్తాని గౌరత్నాంబరయానాదీని
 ద్రవ్యాణి ॥ ౭౭ ॥ ద్రవ్యంవిత్తంస్వాపతేయమిత్యమరః ॥ వివరతార-వి
 శ్రాణితవాక్ ॥ ౭౮ ॥ విశ్రాణనంవివరణమిత్యమరః ॥ ౭౯ ॥—తతః
 తి ॥ తతిః-విశ్రాణనానంతరం, తై సీతారామలక్ష్మణౌ నిశ్వాసైరేవ
 జంఘానిలైస్సధ్వనిమహామారుతైశ్చలంతి వలమానానిఅధరికిసలయా
 న్యోస్తపల్లవాయాసాంతాస్తథోక్తాస్తాసాం పౌరనారీణాం వప్తాంషి
 మనాంసిచ ॥ అస్రసలిలాసారేణ-అశ్రుజలధారాసంపాతేన, ౭౬ ॥ అ
 స్రమశ్రుణిశోణిలైఞ్చితివత్సః ॥ శౌకపావకేన-శౌకడహనేనచసిక్త్యా-
 ఆదీకృత్య, దద్ధావ-సంతాప్యచ, వప్తాంష్యస్రసలిలాసారేణ సిక్త్యా
 మనాంసి శౌకపావకేన దద్ధావచేతి యథాక్రమమన్వయాద్యథాసం
 ఖ్యాతంకారః తథోద్వలవిషాదముత్పాద్యైత్యర్థః ॥ నిషిద్ధపరిజనా

కాశిత ప్రవాససిద్ధాంతాశ్శుద్ధాంతాన్నిశ్చక్రముః ॥ తత్ర ॥ ౭౬ ॥
 ప ॥ సీతాపురాగగనచారిభిరవ్యదృష్టామాభూదియంసకలమానవనేత్ర
 పాత్రమ్ । ఇత్యాకలయ్యనియతంపిదధేవిధాతాబాష్పీదయేన నయనా
 నిశరీరభాజామ్ ॥ ౭౭ ॥ తతః ॥ రుద్ధాపి యాంతమనుగచ్ఛతి మైథిలీ
 నుగమనతయా వికాంతికత్వాన్నివారితభృత్యానుయాత్రతయాశాతు
 నా ॥ ప్రకాశితః-ప్రకటికృతః, ప్రవాససిద్ధాంతాపసవాసరాద్ధాం
 తోయైస్తేతతోక్తాస్సంతః శుద్ధాంతాదంతఃపురాత్, ని ॥ సమాసిద్ధా
 న్తరాద్ధాంతా । శుద్ధాంతశ్చావరోధశ్చేతిచామరః ॥ శుద్ధః-కాపటి
 కజనరహితః, అంతస్సమీపఃసంస్పృశః ॥ ని ॥ అంతోస్త్రప్రవసితేమృ
 త్యై న్వరూపేనిశ్చయేంతి కెఇతివిశ్వః ॥ సిద్ధః-నిష్పన్నః, అంతో ని
 శ్చయోయస్మిన్ ససిద్ధాంతః ॥ నిశ్చక్రముర్నిర్జన్మః ॥ తత్రనిగమ
 నసమయే ॥ ౭౮ ॥ —సీతేతి ॥ సీతా పురా-పూర్వం; గగనచారిభిః
 ఖాపరైరపి కిముతాన్వైరితిభావః ॥ అదృష్టానావహాకితా మహారాజ
 పరిగ్రహత్వాదితిభావః ॥ ఇయంసీతా సకలమానవనేత్రపాత్రం-నమ
 స్తజనదృష్టిగోచరా, మాభూల్-మాస్తు + మాజిలుజిత్యాదినా ఆశీర
 థేలుడ సమాజ్యోగఇత్యుత్పత్తిషేధః ॥ ఇత్యేవమాకలయ్య-విచా
 ర్య + కలిగకామధేనుః విభక్తఇతివిధాతా యుక్తాయుక్తసమాధానత
 త్పరోబ్రహ్మబాష్పీదయేన-అహూత్వాదనేన, శరీరభాజాంప్రాణినాం
 నయనాని-సేత్రాణి, పిదధే-ఆచ్ఛాదితవాన్, నియతం-నిశ్చితమిత్య
 త్యైత్రాయాం, మన్యేశంకెభ్యుప్రాయో నూనమిత్యేవమాదిభిః ।
 ఉత్ప్రేక్షావ్యజ్యతేశబ్దైరివశద్దోపితాదృశ ఇత్యాచార్యదండివచనే ఆది
 పదేననియతశబ్ద స్యాపిగ్రహణాత్ ॥ శ్రీరామప్రవాసమసహమానామా
 నవాస్సద్వేగం రుదరురిత్యర్థః ॥ ని ॥ అపిధానతిరోధానపిధానాచ్ఛా
 దనానిచేత్యమరః + వష్టివాగురిరల్లోపమవాప్యోరుపసగయోరిత్య
 పెరకారలూపః ॥ ౭౯ ॥ —తతస్తదనంతరం ॥ రుద్ధేతి ॥ మైథిలీ-సీతా, రు

మాం వత్సోజహాతినకదాచనలక్ష్మణోపి । ఇత్యేతయోరనుగతిం ప్రతి
 బోధ్యగంతుంభూయోపిరాజభవనం ప్రవివేశదామః ॥ ౭౨ ॥ X ॥ త
 స్మై సుమంత్రేణ విజ్ఞాప్య ప్రదర్శితేభు పతిర్భూతావిష్టభవ విష్ట
 రాన్నిపత్య సదారస్సదాశదితపరిచేషనావనాత్క్రూరాం స్వయమ
 ప్యకరోత్ ॥ ౭౩ ॥ తదా సుమంత్రః క్షేకేయామబ్రవీత్ ॥౮౦॥ దేవి

ద్ధా-బహుప్రయత్నైననివారితాపి, యాంతం-వనంప్రతిగచ్ఛంతం +
 యాతేశ్యత్వప్రత్యయః మాం అనుగచ్ఛత్యనుసరతితి ప్రథావత్సానుజః
 లక్ష్మణోపి, కదాచన-క్షణమాత్రమనీత్యర్థః, ఘోర-సజహాతి-నచ్యజ
 తి, సోప్యనుగచ్ఛతీత్యర్థః ॥ ఇత్యేతేన ప్రకౌచేతయోస్సీతాలక్ష్మ
 ణయోరనుగతిమనుయాత్రాం, ప్రతిబోధ్య-విజ్ఞాప్య, దశరథాయే
 తి శేషః ॥ గంతుం-వనంప్రతియాతుం, రామః భూయః-పునరపి, రా
 జసదనం-దశరథగృహం, ప్రవివేశ-సర్వత్ర తదాజ్ఞాయావప్రప్రథా
 న్యాదితిభావః ॥ ౭౨ ॥ —తస్మిన్నితి ॥ తస్మై-శ్రీరామే, సుమం
 త్రేణ-మంత్రీవృద్ధేన, విజ్ఞాప్య రామోయంభవద్దర్శనార్థం సమాగ
 తఇతి విజ్ఞాపనంకృత్వా ఇత్థంభూతవ్యవహారస్య రాజభర్తృత్వాదితిభావః
 ప్రదర్శితే-దృష్టిగోచరికృతేనతి, భూవతిః రాజాభూతావిష్టః శిశాచా
 క్రాంతభవ, ॥ ౭౩ ॥ భూతంత్రాదాపిశాచాదాన్యాయేనత్యోవమాన
 యోరితివిశ్లేషః ॥ విష్టరాదాసనాత్ + వ్యతాసనయోర్విష్టరఇతినిపాతి
 తః ॥ ఘృవమపాయోపాచానమిత్యపాదానత్వాత్పంచమి ॥ నివత్య
 శోకవేగస్య సోభుమశక్యత్వాన్మూర్ఛయా భువి పతిత్యైత్యర్థః ॥ స
 దా అవిచ్ఛిన్నం పరిచేషనక్రియావిశేషణమేతత్ రదితపరిచేషనః-కృ
 తవిలాపస్సక్, సదాశ-కౌసల్యాసహితః, స్వయమపి వనాత్క్రూ
 రాం-వనవాసాత్సుకన్యం, వనాత్క్రూరామతిమితిపాతే వనవాసాత్సు
 కాం బుద్ధిమకరోత్ ॥ ౭౪ ॥ —తదేతి ॥ తదా-తస్మై సమయే, సు
 మంత్రః క్షేకేయామబ్రవీత్-అనాచత్ ॥ ౮౦ ॥ — అ ॥ తత్ప్రకా

విరమ రామాభిషేకసమున్మిషితాహ్లాదాంతురావగ్రహహాగ్రహాత్ ||

౮౨ || పురాఖలు వరప్రసాదాదవగతసకలప్రాణిభాషణతయా వ
 ర్యంకపర్యంతవరిసర్వప్రీతికాలాపె కృతహాసం తవపితరం హసనకార
 ణం పృష్టా తద్వివరణం వత్సర్థరణకారణమిద్యవెత్తాపిభూయసా
 నిర్బంధాత్కుపితనరాజ్ఞానభారాయాఃమాతునేవిధాంమానుకుర్వీథా
 రమేవాహా || దేవిత || పాదెటక్తే యి, రామాభిషేకేణ-త్రిరా
 మరాజ్యాభిషేకోత్సవన, సప్తక్ జలసేకెనద సమున్మిషితస్సము
 త్సన్నోన్మితాహ్లాదాంతురం, ఆనందకలశశ్రుతిరూపకం తస్యావగ్రహా
 త్-ప్రతిబంధకాత్, + అవెగ్రహావషణశ్రుతిబంధశ్రుతివైకల్పిణ
 చ్చుత్ప్రయః || ౧ || తద్విభూతవగ్రహావగ్రహాసమావిత్వమరః || ఆ
 గ్రహాదభిషేకాత్ + బుగుప్సానిరామెత్వాదిసావంచమి || విరమ-
 విరతాభవ, తాద్యగ్రహం పరిత్యజేత్సధః + వ్యాజ్ఞపరిభ్రష్టతి పర
 స్తైపదం || ౮౩ || అ || పునస్తస్యా దౌశ్చిల్యపరిత్యాజనాథం తన్నా
 త్యగోచరమితిహాసమాహ || || పురేతి || పురా-పూర్వకాలే, ఖలుశ
 బ్దోవాక్యాలంకారే || పరప్రదాతుః-కన్యచిద్వాగినః వరరూపాప్య
 సాదాదనుగ్రహాత్, అవగతసకలప్రాణిభాషణతయా-విజ్ఞాతసకలజం
 తుసచనలయాసేతునా, పర్యంకపర్యంత-శయనసమీపే, పరిసరంతి
 నాం-వగ్రసర్వంతినాం, విపీలికానాంధూవివరసంచారిసూక్ష్మజంతువిశే
 షాణాం, అలాపే-భాషణవిషయే, కృతహాసం కిమేతెఅజ్ఞానిజంతవః స
 మాబలంతితిహాసతవంతం తవపితరం కాయం హసనకారణం-హాసమే
 తుం, పృష్టాకేసమేతనామామయంపరిహససీతి జిజ్ఞాసయానుయత్యై
 త్సర్థః || తద్వివరణం హాసకారణకథనంపర్యర్థరణకారణమిత్వ
 జేత్య-జ్ఞాతాపి, తద్వచనాదేవేతిభాషః || భూయసాబహాశాత్ + బ
 హూలోకావోభూచబహూరితిభూరాదేశః బహూలోకపశ్చ || నిర్బం
 ధాత్ప్రియాసకరణాద్భూతిః, కుపితన-కుర్వీథేన, రాజ్ఞా-కేతయేన, అవ

ఇతి || ౨౨ || ప || కృతానమంజనిర్వాసంసగరంకయాత్తజా । నిద
 ర్శనత్వేనిర్దిశ్య నిరబధాన్నిజంపతిమ్ || ౨౩ || తత్ర || సిద్ధాథఃకో
 మహామాత్యస్తత్పరిత్యాగమబ్రవీత్ । సరయాపాతితానేకప్రజామర
 ణకారణాత్ || ౨౪ || గ || అథ దశరథేనరామస్సపరిచ్ఛదగీవగచ్ఛ
 జ్ఞాతాయాః-అనమానితాయాస్తేతవ, మాతృర్విధాం-ప్రకారం || ౨౫ ||
 విధావిధౌప్రకారేచేత్యవరః || మాగఃమితిపారాంతరం మాగః-
 సగణిం, మానుకుర్విధాః-నానుకురుషేత్వ్యధః || భర్తృప్రాతికూ
 ల్యాచరణేన మాతృవద్విగర్హణీయామాభూరిత్యధః + కిరీకలి
 జిహ్వా || ఇత్యబ్రవిదితిపూర్వేణసంబంధః || ౨౬ || అ || సుమంత్రవ
 చసంశ్చత్వా సాకిమకాషీ=దిత్యతతహ || కృతేతి || కేకయాత్తజాకే
 కయా, కృతః-విహితః, అనమంజనామ్నః పుత్రస్య నిర్వాసః-పరి
 త్యాగః యేనతం అనమంజనపుత్రాగ్నిసమిత్యధః || సగరం రా
 జానం నిదర్శనత్వే-దృష్టాంతత్వేనిర్దిశ్య సగరనత్వమపి పుత్రంపరిత్య
 జేతి నిరూపేత్వ్యధః || నిజంపతిం-స్వభ్రాతృం, నిరబధాన్నిరుత్త
 రం చకారేత్వ్యధః || ౨౭ || అ || అత్రాంతరేక్షకయావచనమనహ
 మాసః కర్షిదమాత్యసృద్ధః ప్రత్యవోచదిత్యాహ || తత్రేతి || తత్ర-
 కేకయానిర్బంధవాక్యసమయే, సిద్ధాథఃకః-సిద్ధాథఃకనామా మ
 హామాత్యస్సుమంత్రాదనూనూర్యప్రవరః + అమాసహభవశీత్య
 మాత్యః శుభాశుభకార్యేషునదాసహవర్తనత్వార్థః + అవ్యయోత్త్య
 వ్ సరయాపాతితాః-సరయాసదీనిక్షిప్తానామనేకప్రజానాం బ
 హుజనానాం, మరణమేవకారణం నిమిత్తం, తస్మాత్ తత్పరిత్యాగం
 రస్యాసమంజస్య పరిత్యాగం నిర్వాసమబ్రవీత్ || అనమంజనచరిత్ర
 త్యాదనమంజస్యోగస్సమంజసః || సమంజసస్య నకలసద్గుణాభిరా
 మస్య త్రిరామస్యేషు పరిత్యాగం కథంసమంజసత్వతిభావః || ౨౮ ||
 అ || ఇత్థం బహూపాలంభేవ్యవార్థనిశ్చయంతామవబుధ్య రాజా

తినిద్విష్టః కేవలం ఖనిత్రపిటకౌ వల్కలయగళంచ ప్రాగ్గయత ॥౮౪॥
 ప ॥ సుఖోచితానాంసువ్యక్త దివ్యలావణ్యసంపదామ్ । త్రాణాః
 మపికైకేయావల్కలాన్యదపాహరత్ ॥ ౮౫ ॥ అథగృహసలనాథో
 మధ్యమాంబానియోగాద్ధూనవతిపరిధానైమంగళాన్వైనిరాశః । అగ్ర
 రామమేవమువాచత్యాహ ॥ అథేతి ॥ ఆధామాల్యక్తస్యసంక
 దశరథేన రామః సపరిచ్ఛదః-సపరివారస్సన్నైవగచ్ఛ సృష్ట్యేవ ని
 ద్విష్టోనియుక్తస్త్వ, పరిచ్ఛాద్యతేఅనెనేతిపరిచ్ఛసభితి నిగ్రహః +
 వుంసిసంజ్ఞాయాంఘఃప్రాయెణైతిఘప్రత్యయః ఛాదేచ్ఛైవస్యేవస
 గ్-స్యేతిహ్రాస్వః ఖనిత్రపిటకౌ-ఖనిత్రమవదారణం, ఖనససాధనం
 కుద్దాలాదికమిత్యర్థః । పిటకః-కంచములఫలాద్యాహరణయోగ్యః
 కండోలః తౌకేవలం-తావేవ ॥ ౮౪ ॥ ఖనిత్రమవదారణం । కండోల
 పిటకావిచితామరః ॥ కేవలశబ్దస్తవధారణార్థః । తథావల్కల
 యగళంచ-వల్కలవస్త్రయుగ్మంచ, ప్రాథమ్యే-అయాచత, త్యక్త
 సంగస్య మమపరిచ్ఛదేన కింకార్యం ॥ అపితు మునిజనౌచితం న
 లాల ఖనిత్ర పిటకమాత్రమేవ దాతవ్యమితి ప్రాధికతవానిత్యర్థః॥
 ౮౫ ॥ —అ ॥ అత్రాంతరే త్విరామవివాససదీక్షితా కైకేయావి
 లంబాసహిష్టుతయా దుశ్రుతరం వల్కలాన్యాజహారేత్యాహ ॥ సుఖో
 చితానామితి ॥ కైకేయాసుఖోచితానాం-సుఖార్హాణాం, సువ్యక్త
 స్వపే దివిభవ్యదివ్యే శ్రేష్ఠే + తత్ర భవ్యతి భవాదేయప్ర
 త్యయః ॥ లావణ్యం - శరీరసౌందర్యాది, సంపత్ - లక్ష్మీర్చులయే
 మాంతేతథోక్తాస్తేషాం సకలగుణసంపన్నానామిత్యర్థః ॥ త్రయా
 ణాం-సీతారామలక్ష్మణానామపి, నైకస్తేవరామస్త్యేవపిశబ్దార్థః॥
 వల్కలానిచీరాణి ఉదపాహరత్-పరిదధ్యమితి ప్రావాదిత్యర్థః ॥
 ౮౬ ॥ —అథేతి ॥ అథ-వల్కలాహరణానంతరం, రఘుకులనాథో-ర
 ఘుచంశశ్రేష్ఠః, త్విరామః మధ్యేభవామధ్యమా+మధ్యాన్త ఇతిమప్ర

చతుర్వలజ్ఞానకీదాష్టసేకాదవగతఖరభావలంపగ్యధత్త ॥ ౨౭
 ॥ ౫ ॥ తత్రాచిత్రీయతస ర్వేనిర్వికారవిదనలక్ష్యకమిత్యావకకులాధ్యక్ష
 త్యయఃసాదసాఅందాచ తస్యామధ్యమాంబాయాః కేకయాన్యః, నియో
 గాదాజ్ఞానశాత్, మంగళార్హై-రాజ్యాభిషేకకల్యాణోచితే, గుణవ
 తి-మార్గవాదిగుణసంపన్నే, తంతునిర్మితేవాపరిధానే అధోంశుకే॥౧॥
 అంతరీయోపసంవాసనపరి నానాస్వధోంశుకఇత్యమరః ॥ నిరాశః - ని
 స్పృహస్సౌ, కుచతటే-అధికుచటం + విభక్త్యర్థేవ్యయాభావః
 తత్ర వల్లంతః-ప్లవంతః, యే జానకీదాష్టా-సీతానేత్రాంబుని, తై
 స్సేకాత్ కరినలరకుచతటపతనోత్పతనాద్భాష్టవిందూనాం తత్రన
 స్క్రమణాదితిభావః ॥ ఏవేన జానక్యాభర్తరత్వంతసాన్నిధ్యం వల్కు
 లధారణానసీన్యుత్పవనసూచ్యతే ॥౧॥ కామోనేత్రాంబుధూమయో
 రిత్తభిధానాత్ ॥ అవగతః ఖరభావః కార్మశ్యేయన్యతత్సంప్రా
 ప్తమార్ద్రవం సద్ధారణానుకూలమిత్యధః ॥ వల్కులం పర్యధత్త-పరి
 హితవాక్, అత్రకెచిత్ రాజ్ఞః కైకేయా-తృతీయైవమహిషీ, మధ్య
 మాశబ్దప్రయోగస్తు మధ్యమాధందోపత్ ప్రసిద్ధత్వాన్నతుమధ్యభవ
 త్యాత్ అజానే కుంతిసుతమధ్యమాశబ్దప్రయోగవదితివచంతి తదేతద
 ఏచారరమణీయం చకబంధప్రయాసప్రాయత్వాత్ ॥ కించిజ్ఞప్రామాది
 కప్రయోగాణామేవ తాదృక్సమాధానత్వాత్ ॥ కింతుస్వర్గపాతాళయో
 ర్మధ్యే భవత్వాద్భూతాకేయథా మధ్యమలోకఇతిప్రయోగః ॥ తథాకా
 సల్యాసుమిత్రయోరన్యాసాం ద మాత్మ్యాణాం మధ్యభవత్వాన్మధ్యమే
 యమితి యుక్తముత్పశ్యామః అమధ్యమేతివాచ్ఛేదః ॥ ఏతదభిప్రాయే
 తైవ* నతేంబామధ్యమాతాతగర్హితవ్యాకథంచనెతి అగణ్యాకాండషో
 డశసర్గసప్తత్రింశత్తా కానుసారేణ సర్వజ్ఞాభోజోపిఅధరఘుకులనాథో
 మధ్యమాంబానియోగాదితిప్రయుక్తవానిత్యలం ప్రసక్తానుప్రసక్త్యా
 మాలిసీవృత్తమ్ ॥ ౨౭ ॥—తత్రేతి॥తత్ర-తస్మిన్కాలే, త్రిరామవల్కుల

మధ్యక్షయంతః తేషామేవ శోకశంకుకీలమానసానామాననేచ సార
 మ్మర్యాణాస్ఫురద్వికారః ॥ ౧౦ ॥ కింతు ॥ ప ॥ సవలాలెదాశరథౌ
 విషాదాదామీలితాక్షోయదభూద్వసిస్తః । తదేవభూతం కరణం మహా
 ధారణసమయే, సర్వైశ్చైషాజనాః నిర్వికారా ధీరోదాత్తత్వాద్వికార
 రహితా ప్రసన్నా వదనలక్ష్మీర్ముఖశోభాయస్యతం + జేషికకప్ ప్ర
 త్యయః ॥ ఇత్యావకులూధ్యక్షం-ఇత్యావకులశ్రేణం, త్రిరామంతభ్య
 క్షం ప్రత్యక్షంకుర్వంతః అధ్యక్షయంతః వశ్యంతస్సంతి ఇత్యర్థః + అ
 ధ్యక్షశబ్దాత్తతరూపీతిన్యంతాల్లటశ్శత్రాదేః ॥ అచీరియంత-ఆశ్చ
 ర్యమకుర్వత్, ఆశ్చర్యమభజన్తి త్యర్థః ॥ వికారకారణసత్వేపి వి
 కారాదర్శనమాశ్చర్యమితి భావః + సమోచరివశ్చిత్రజః కృజిత్య
 త్రి చిత్రజఆశ్చర్యఇతి క్యచ్ ॥ చిత్రజోజితాస్తజ్జే ॥ శోకపవశం
 కుః తేన శోకశత్యన కీలతమానసానాం విద్ధహృదయానాం తేషా
 మేవ జనానామాననేమ-ముఖేషు, మాననేషి వీరిపారే మాననేషు-
 హృదయేషు ॥ ని ॥ చిత్తంతుఘోహృదయం సావంతం హృన్మానసం
 మనజిత్యమరః ॥ పారంపర్యేణ-అవిచ్ఛేదేన, వికారః-వైవర్ణ్యంవై
 కల్యంచ అస్ఫురత్ వల్కలం వసానం త్రిరామం దృష్ట్వా సర్వే జనా
 వివణవదనా-వికలమానసాశ్చ బభూవురిత్యర్థః ॥ నిర్వికారవదనద
 ర్శనైవ వికారోత్పత్తైర్విషమాలంకారః ॥ ౧౦ ॥ —అ ॥ తదాసీంస
 ర్వసాధారణ్యాదవసిష్టస్యాపున్వత్పత్నం వికారమన్యథాయోజయతి ॥
 కింతితి ॥ తదేవాహ ॥ వవల్కలఇతి ॥ దాశరథౌ-త్రిరామే, + అత ఇక్ష
 సవల్కలై ॥ దుర్మత్సగ్వికారవాసోధారిణిసతీత్యర్థః ॥ విషాదాత్-
 ఖతాత్, వసిష్ఠః ఆమీలితాక్షః దగ్ధమశక్తతయా ఈషన్నిమీలితన
 యనః + బహువ్రీహాసక్త్యక్షోస్సావంగాత్త్వచ్ ॥ అభూదితియల్ త
 న్నిమీలితాక్షత్వమేవ మహాక్షేః ఋషిశ్రేష్ఠస్య వసిష్ఠస్య మహర్షి
 లక్షణముక్తమ్ ॥ కాకుత్స్థయాభాగ్యవిలోకితస్య త్రిరామశత్రవ

షేః కాకుత్స్థయాథాభ్యవీలొకితస్య ॥ ౮౯ ॥ అన్యపీతాంబరత్యా
 గే కింజాతావిక్రియాపురా । ఇతిప్రత్యద్వృశాంశ్రేష్ఠోపసిష్ఠో నాతివి
 దశనస్య, భావైక్యః, కరణం సాధనంజాతంఆమీలితనయనానామ్మ
 పీణాం తత్త్వావమర్శసంభవప్రసిద్ధైః ॥ మహాషేరముష్యామీలితన
 యనత్వం తారకబ్రహ్మణః త్రిరామస్య తత్త్వావబోధకత్వేనోపకా
 రకమభూదిత్యథః ॥ తత్త్వానుసంధానసమయే సంయమినామర్థోన్మి
 లితనయనత్వం యోగశాస్త్రసిద్ధం ॥ కేవలనిమిలనై నిద్రాస్యాత్ కే
 వలోన్మిలనై విషయదర్శనైచిత్తవిక్షేపస్యాదితి ॥ అత్రవిషాదకృతా
 మీలనస్య తత్త్వానుసంధానపరత్వేనోత్ప్రేక్షణాదుత్ప్రేక్షా ॥ వ్యంజ
 కాప్రయోగాద్గమ్యా ॥ వృత్తముపజాతిః ॥ ౮౯ ॥—ఆ ॥ అతఏవన
 వ్యధితోధూదిత్యాహ ॥ అస్యేతి ॥ అన్యత్త్రిరామస్య పీతాంబరత్యా
 గే-కాంచనాంబరవిసజనైసతి, పీతాంబరంత్యక్త్యావల్కలం దధానే
 సతీత్యథః ॥ అపురా-అపూర్వా, పీతాంబరధారణసమయే, అనుప
 లభ్యమానైత్యథః + పూర్వాధానాదినా నిపాతేన పురాశబ్దేన న
 జ్ఞామానః ॥ విక్రియా-వికారః, జాణా-ఉత్పన్నాకిం; నజాతైవైత్యర్థః
 స్వతొనిర్విక్రియాణా మలంకారానలంకారయోరకించిత్కరత్యాదితి
 భావః ॥ ఇత్యాలోచ్యైతి శేషః ॥ ప్రత్యద్వృశామంతర్దుఖానాం జ్ఞాని
 నామిత్యథః ॥ శ్రేష్ఠః ప్రశస్యః + ప్రశస్యస్యశ్రేష్ఠిశ్చాదేశః ॥ వ
 సిష్ఠః నాతివివ్యధే-అత్యంతవ్యధాంసప్రాప్త, లొకి కానుపృత్యా కించి
 దవ్యధాంప్రాప్తేవైత్యతిశబ్దాథః ॥ పీతాంబరంత్యక్త్యావల్కలంధృ
 తవతిః త్రిరామస్య బాహ్యభ్యంతరవికారరాహిత్యేన విశుద్ధచిత్త్వ
 భావమనుసంధాయ నశుకొచేత్యథః ॥ ఉక్తంచజ్ఞానవాసిష్ఠే శ్రియో
 నిత్యమధ్యాత్మమయోనిత్యమంతర్దుఖస్సుఖీ । నిర్వచిదనుసంధానస్స
 నశోకనబాధ్యత ఇతి ॥ కేచిత్తు పురా క్షీరాద్ధౌ రావణభీతదేవాకొ
 శనసమయే తదనహిష్టోద్భవతస్తవరయా పీతాంబరం విస్తృత్యాగ

వ్యధే ॥ ౯౦ ॥ ౫ ॥ సాయం మైథిలీవల్ల-లధారణమరుణదరుణసార
 ధికులగురుః ॥ ౯౧ ॥ తత్ర ప్రయాణాయ ప్రణివతంతీంస్సుషామాలిం
 గ్య ప్రస్నుతపుత్రవాత్సల్యాకౌసల్యాబాష్పగద్గదమవదత్ ॥ ౯౨ ॥
 ప ॥ ఘర్తైనిదాఘుకిరణస్యకరైకరౌరైః కాంతారమధ్యపదపీఠనఖం
 పచాసు । త్వంపీక్ష్యసంస్థలపదాంవనదేవతాభిర్నిందిష్యతైనియత

మనాత్ప్రీతాంబరత్యాగోజని । తదా కా విక్రియా బాలైత్యథాక్షత్యా
 హుః ॥ ౯౦ ॥ —సఇతి ॥ సోయమరుణసారధికులగురుః-అరుణోనూ
 రుస్సారధిక్యస్యారుణసారధిస్సూర్యః ॥ ౯౧ ॥ సూరసూతౌరణోనూరు
 రిత్యమరః ॥ తస్యకులం-వంశః, తస్యగురురాచార్యోవసిష్ఠః, మైథిలీ
 వల్లలధారణమరుణత్-వ్యవారయత్, అస్యాస్సకుమార్యా-రాజకు
 మార్యాః, నెద్యగ్వసనధారణం యోగ్యమితినివారితవానిత్యథాః +
 దుధేర్లజీరుధాదిభ్యః శ్చమితిశ్చమ్ శ్చసోరల్లోపఇత్యకారణాపే సం
 యోగాంతలోపః ॥ రషాభ్యామిత్యాదినాణత్వం ॥ అత్ర లక్ష్మణవల్ల-
 లధారణాకథనెపి త్రిరామస్య తద్ధారణకథనాత్ప్రీతాయాశ్చతన్నిషె
 థాత్సౌపి ధృతవానేవైత్యనుసంధయః ॥ ౯౧ ॥ —తత్రేతి ॥ తత్ర
 తస్మిన్సమయే, ప్రయాణాయ-వనవాసయాత్రాథాం, ప్రణివతంతీం
 నమస్కుర్వాణాం, స్సుషాం-త్రిరామవధూం, సీతాం ॥ ౯౨ ॥ సమా
 స్సుషాజనీవధ్యఇత్యమరః ॥ ఆశ్లిష్యాలింగ్య, ప్రస్నుతం - సముత్ప
 న్నం, పుత్రే-త్రిరామేషవ వాత్సల్యం-స్నేహోయస్యాస్యా తథోక్తా
 స్సుషాయామపి సుతనిర్విశేషం స్నేహవతీత్యథాః ॥ కౌసల్యాబా
 మైర్గద్గదం-అవిస్పృష్టం, వచనమవదత్-అవౌచత్ ॥ ౯౨ ॥ —అ॥
 తత్ప్రకారమేవవివృణోతి ॥ ఘర్తృఇతి ॥ ఘర్త-గ్రీష్మతా, నిదాఘ
 కిరణసోష్ణాంశోః కరౌరైః-తీక్ష్ణైకరైః-కిరణైః, నఖాన్పచంతి-సం
 తాపయంతీతినఖంపచాసు + మితనఖచేతిభిముమాగమః ॥ కాంతార
 మధ్యపదపీఠ-శహానాంతరాళమాగేమ, సంస్థలపదాం-వరిష్ఠిత

మేవనిమేషహానిః ॥ ౯౩ ॥ X ॥ అథ మైథిలీనాథస్సలక్ష్మణః సహద
క్షిణం రాజానం జననీజనంచప్రణమ్య ప్రతిషిద్ధప్రతిహరచక్రనిశ్చ
క్రామ ॥ ౯౪ ॥ రథోపి దశరథాజ్ఞాపరతంత్రేణసుమంత్రేణద్వారి స
మానీతః ॥ ౯౫ ॥ ప ॥ పార్థివయాత్రస్యరఘూద్వహస్య పార్శ్వ
పాదవిన్యాసాం, పరిస్ఫుటితపాదాంవా, పదవీనామత్యంతసంతప్తతా
త్ పరిక్లిప్తసంచారామిత్యర్థః ॥ త్వాంవీక్ష్య-దృష్ట్వా, వనవదెతా
భిర్వనాభిమానినీభిరదేవతాభిరీత్యర్థః ॥ నిమేషహానిః - సవ్యయ ని
ర్నిమేషత్వం నిందిష్యతే-గర్హిష్యతీతి ॥ నిర్నిమేషత్వాదస్తాభిరీ
దృక్సుకుమారీపరిక్లేశావిచ్ఛిన్నదర్శనజనితసంతాపానుభూయతే ॥ స
నిమేషత్వేతు నైవంస్యాద్ధి కష్టం బ్రహ్మణాకిమేతత్కృతమిత్యపాలం
భిష్యత ఇత్యర్థః ॥ నియతమిత్యుక్తేప్రకాయాం ॥ వసంతతిలకావృ
త్తమ్ ॥ ౯౩ ॥ — అథేతి ॥ అథానంతరం, మైథిలీనాథః-సీతావలిం-
క్రిరామః మైథిలీగ్రహణం-తయాచనహితస్సన్నిలిసూచనార్థం స
లక్ష్మణః-లక్ష్మణసహితస్సన్, సప్రదక్షిణం-ప్రదక్షిణప్రక్రిమపూర్వకమి
త్యర్థః ॥ రాజానం-దశగథం, జనన్యవజనః తంచ కానల్యాదిజననీ
శ్చేత్యర్థః ॥ ప్రణమ్య-నమస్కృత్య, ప్రతిషిద్ధప్రతిహరచక్రః నివా
రితద్వార్షనివహస్సన్, అనుసరణోద్వారపాలకాన్నివారయన్నిత్య
ర్థః ॥ నిశ్చక్రామ-నిజగమ, అంతఃపురాదితిశేషః ॥ ని ॥ ద్వా
రిద్వార్చైప్రతిహర ఇత్యమరః ॥ ౯౪ ॥ — అ ॥ తతఃకిమిత్యలతహ ॥
రథఇతి ॥ దశరథాజ్ఞాపరతంత్రేణ-రామప్రయాణార్థం రథమాసయేతి
దశరథనియతైవేత్యర్థః, సుమంత్రేణ రథోద్వారి-ద్వారప్రదేశే, స
మానీతః-నంప్రాపితః, ని ॥ స్త్రీద్వార్షావరంప్రతిహర ఇత్యమరః ॥ అ
॥ తదానీమాత్సుక్యాత్ప్రథమం సీతైవ రథమారురౌపేత్యాహ ॥ పార్శ
వేతి ॥ సీతాపార్శ్వయాత్రస్య-ప్రకాంతప్రయాణస్య, వసంప్రతి జ
గమియోరిత్యర్థః ॥ రఘూద్వహస్య-రఘుసందహస్య, అగ్రసరీసతి

సీతారథమారుహం । ఆనీలరథ్యంరథమారురుక్షోరహంప్రభోరగ్గ
 నరిప్రభవ ॥ ౯౬ ॥ చ ॥ దాశరథీదతంరథమారుహతుః ॥ ౯౭ ॥
 ప ॥ యథాయథారాఘవరాజధానీం విహాయసీతావిపినోత్సుకాభూ
 త్ । తథాతథాజాయతయాతు శామాలంకాంవినారాక్షసరాజలక్ష్మీః॥
 ఇదంచవాక్యాంతరస్థమప్యన్వయసాక ర్యాథఃప్రత్రానుషంజనీయం
 ఆన్యథా + అన్యారాదితరర్థైత్యాదినాపంచమీ స్యాత్ ॥ ప్రాక్-
 ప్రథమమేవ, రథమారుహ-ఆరూఢవతీ, కథమివ, రథంవహంతీతి ర
 థ్యాః + తద్వహతి రథయగప్రాసంగమిత్యుత్పత్తయః ॥ ఆనీలా
 ఈషన్మీలా హరిద్యణౌఇత్యథః ॥ రథ్యా రథంవాధారః అశ్వాన్య
 స్యతం రథం ఆకురుక్షోరారోఢుమిచ్ఛోః + రుషేస్సన్మంతాదుప్ర
 త్యయః ॥ అహంప్రభోరహర్షభైశుస్సర్వస్య అగ్రేసరతీత్యగ్గనరిపు
 రస్సరీ + పురోగ్రతాగ్రమనరైరితిటప్రత్యయః ॥ బాహులకాదనే
 దంతత్వం ॥ టిత్యాత్ జీప్ ప్రభాదీప్రిపేతిశ్రాంతిపూణోపమా । త
 యాద సీతారామయోరత్యంతావినాభూతత్వరూపంవస్తువ్యజ్యతఇత్య
 లంకారేణ వస్తుభ్యనిః ॥ ఇంద్రవజ్రాన్పత్తమ్ ॥ ౯౬ ॥ —దాశరథీ
 ఇతి ॥ దాశరథీ-రామలక్ష్మణౌచ, తంరథమారుహతుః ఆరూఢవం
 తౌ ॥ ౯౭ ॥ —యథేతి ॥ సీతా యథాయథా-యేనయేన ప్రకార
 ణ + వీప్సయాం ద్వీర్భావః ॥ రాఘవరాజధానీమయోధ్యాం, వి
 హాయ-త్యక్త్వా, విపినోత్సుకా-వనవానయాత్రాత్కంఠితాఽభూత్, త
 థాతథా-తేనతేనప్రకారేణ, పూర్వవద్ద్వీర్భావః ॥ రాక్షసరాజస్య ల
 క్ష్మీః - రావణస్య సామ్రాజ్యక్రిః లంకాంవినా-లంకాంవిహాయేత్య
 థః + పృథగ్వివేత్యాదినాపాక్షికద్వితీయా ॥ యాతుంకామోయస్యా
 స్సాయాతుకామా-గతుమనాః + తుంకామమనసోరపీతి తమనా
 మకారలోపః ॥ అజాయిత-జాతా, తద్వనవాసమూలత్వాత్తదపసర
 ణస్యేతిధావః ॥ వృత్తముపజాతిః ॥ ౯౮ ॥ —

౯౦ || ఆబాలవృద్ధమనుగచ్ఛతిరామభద్రజేషాపురీతదిహమాఖిలుని
 గుణాస్యామ్ | ఇత్యాదరాదిపథరాబహుధావిధాయ భూళీచ్ఛనా
 నిజతనుంతమనుప్రతస్థే||౯౧|| నృపసుఖవిముఖానస్వేన కాంతైససా
 కం దుహితరివిధిపాకాత్కాననాయవ్రజంత్యామ్| ఆకుశలమితివత్వా
 ఆదాలేతి || ఏషా పురీ-అయోధ్యా, బాలాశ్చవృద్ధాశ్చబాలవృద్ధాస్తా
 నభివ్యాప్య ఆబాలవృద్ధం + అభివిధావన్యయాభావః || రామభద్రం
 ప్రయాంతం శ్రీరామమనుగచ్ఛతి-అనుసృత్యగచ్ఛతి, తత్తస్తాత్కార
 తాదిహజగతి అహంనిగుణాఽననుసరణాద్గుణహీనా మాస్యాంఖిలు
 నభవేయంకిమితి కాకుః స్యామేవేత్యధః || భక్త్యా-గౌరవేణ, సు
 గధర్తైవా, మహదనుసరణస్య కర్తవ్యత్వాదితిభావః || ఇతివత్వేతి
 శైషః భరాధూః ఆదరాప్రేమవశాత్ నిజతనుం స్వకీయమూర్తిం, భూ
 లీచ్ఛలాద్రజోవ్యాజాల్, బహుధావిధాయ-బహుప్రకారంకృత్వా,
 తమను-త్రిరామస్య వశ్యాచిత్సద్ధిః||ని||వశ్యాత్సద్భవ్యయోఽనివృత్త్యమ
 రః + అనుర్లక్షణఇతికర్తృప్రవచనీయత్వంకర్తృప్రవచనీయయక్తద్వితీయ
 తిద్వితీయా||పురతఃఇతిపాతేతస్య పురస్తాత్ప్రతస్థే జగామెతిక్రియాన్వ
 రూపోల్పేక్షావాచ్యా || వ్యంజకసర్భావాల్ సాచధూళీచ్ఛలాదితిభ
 లశబ్దేనానన్యత్వప్రతిపాదనరూపాపహ్నవాజ్జీవితేతిసంకటః + సమవ
 ప్రవిభ్యస్తఇత్యాత్త నెపదమ్ || వసంతతిలకావృత్తమ్ ||౯౨||—||నృప
 తి || నృపసుఖవిముఖాన-రాజభోగవిరక్తేన, స్వేన-స్వకీయేన, కాంత
 ససాకం-ప్రాణనాథేన త్రిరామేణసహ, ని || జీవితేనప్రాణనాథః
 కాంతౌరమణవల్లభావితప్రతాపమూర్తాః || దుహితరి-న్వపుత్రికా
 యాం, విధిపాకాద్దేవవిపర్యాసాల్, కాననాయ-వనయ + క్రియా
 థోపపదస్యకర్తృణిధానినఇతిచతుర్థః || వ్రజంత్యాం-గచ్ఛంత్యాంస
 త్యాం, ధాతీ-సనుమతి జననీచ || ని || ధాతీజనన్యామలకీవనుమ
 త్యుపమాత్మసిద్ధివిశ్వప్రకాశః || ఆకుశలమమంగళమితివత్వా || ప

నూనమహ్నయధాత్రిపరిజనముఖబాష్పం పాంసుభిఃపర్యహాషీత్ ॥
 ౧౦౦ ॥ రామానుసారసనిగతపౌరవగాఽసంస్థానమాత్రగృహచ
 త్వరరాజమాగాఽ । నిర్దుక్తభోగభుజగత్వగివక్షణేనలఘ్వబభూవ ర
 ఘువుంగవరాజధానీ ॥ ౧౦౧ ॥ X ॥ అథ దశరథస్సాంతఃపురజనఃపు
 రాన్నిగత్య గత్యంతరాభావాత్తమేవ రామం సుచిరమాలోకయ
 న్నాలోకపథమతిక్రాంతైసుమంత్రాక్రాంతస్యందనే రఘునందనే
 రిజనముఖేషు-భృత్యజనవదనేషుయోబాష్పః సైత్రాంబు, అహ్నయ
 ద్ద్రాక్ పాంసుభిః-పరాగ్నేః, పర్యహాషీత్-పరిహృతవతీ + పరిపూ
 రాన్వద్ధరతైలుఽఙ్గిసిచివృద్ధిః ॥ నూనమిత్త్య త్ప్రేక్షాయాం ॥ మాలినీవృ
 త్తమ్ ॥ ౧౦౦ ॥ —రామేతి ॥ రామస్యానుసరణే యోరసారాగస్తే
 ననిగతః పౌరవగః-పురజననివహోయస్యాస్సా ॥ ౧ ॥ గుణైరాగ
 ద్రపేరస ఇత్యమరః ॥ అతవన సంస్థానమాత్రాఅవస్థితైవవశిష్టాః, న
 తు తత్తదనుగుణం సంభ్రమోజ్జృంభితా ఇత్యర్థః ॥ తె గృహః చత్వ
 రాణి అంగణాని రాజమాగాశ్చ యస్యాస్సా ॥ ౧ ॥ అంగణం చ
 త్వరాజరే ఇత్యమరః ॥ రఘువుంగవానాంరాజధానీ-ప్రధాననగరీని॥
 ప్రధాననగరీరాజ్ఞాం రాజధానీతికథ్యత ఇతిప్రతాపమారాండః ॥ నిర్దు
 క్తః త్వక్తఃభోగః కాయోయయాసాతథోక్తా యాభుజగత్వక్ నిర్దో
 కపట్టికాసేవ క్షణేనలఘ్వనిస్సారాశున్యేతియావత్ ॥ బభూవ ॥ ౧॥
 భోగస్సుఖేస్త్రాన్వదిభృతావపౌశ్చఫణకాయయోరిత్యమరః ॥ ఉపమా
 లంకారః ॥ వసంతతిలకావృత్తమ్ ॥ ౧౦౧ ॥ —అథేతి ॥ అథ-క్రిరా
 మనిర్గమనాంతరం, దశరథః సాంతఃపురజనః-సావరోధపథుకస్సౌ,
 పురాదయోధ్యానగరాత్, నిగత్య గమ్యత ఇతిగతి? గంతవ్యదేశః
 అన్యాగతిః-గత్యంతరం, + సుపుపేతిసమాసః ॥ తస్యాభావాదసం
 భవాత్ ॥ ౧ ॥ దేహోపాయగమేగతిరితివైజయంతీ ॥ తం రామమేవ
 సుచిరం బహుకాలమాలోకయత్, తతః సుమంత్రైణసారథినా, ఆ
 క్రాంతాధిష్ఠితః స్వందనోరథోయస్యతస్మిన్ ॥ ౧ ॥ శఛాంగస్సన్వం

స్వందమానబాష్పప్రవాహో మోహముపగమ్య భూమ్యాం పపాత ॥
౧౦౨॥ తతఃపరిజనకృతాశ్వాసాల్లబ్ధసంజ్ఞాయరాజ్ఞేకౌసల్యాసదనమరో
చత ॥ ౧౦౩॥ అథదాశరధిరహమహమికయా సంమూర్ఛన్తహజనౌఘదు
రవగాహతయా మందాయమానస్వందనవేగస్సకలజనవివేకకోకనదం

దనౌరథఇత్యమరః ॥ రఘునందనే ఆలౌకపథం-దర్శనమాగమం ॥ ని॥
ఆలౌకాదర్శనద్యోతావిత్యమరః + ఋక్పూర్విత్యాదినాసమాసాంతః
అతిక్రాంతే, అతీత్యగతేసతి, స్వందమానబాష్పప్రవాహో-విగళదశ్శు
పూరస్సౌ, మోహం-మూర్ఛముపగమ్య, భూమ్యాంపపాత ॥ ౧౦౨ ॥
అ ॥ తతఃకింజాతమిత్యతలహ ॥ తతఇతి ॥ తతస్తదనంతరం, పరిజనే
స్సేవకజనైః, కృతః-విహితః, యతశ్వాసః-మూర్ఛావగమోచితోప
చారః, తస్తాద్దైత్యః, లబ్ధసంజ్ఞాయ-పునఃప్రాప్తచేతనాయ, రాజ్ఞే-
దశరథాయ, + రుచ్యథానాంప్రీయమాణఇతిచతుర్థీ ॥ కౌసల్యా
యాః సదనం-గృహం, అరోచత-నివాసార్హతయాఇష్టమభూత్ తద్గృ
హం ప్రవివేశేత్యర్థః ॥ ఏతేన రాజ్ఞః పూర్వం కైకయీగృహమే
వ నియతనివాసఇతినూచ్యతే ॥ ౧౦౩ ॥ — అ ॥ తతః శ్రీరామవృ
త్తాంతమాహ ॥ అథేతి ॥ అథ దాశరధిః-శ్రీరామోపి, అన్యోన్యం
ప్రతిప్రప్తోహమిత్యభిమానోహమహమికా ॥ ని ॥ అహమహమికా
తుసాన్యాత్పరస్పరం యోభవేదహంకారఇత్యమరః+అహమితివిభక్తి
ప్రతిరూపకమవ్యయనిపాతితం ॥ తస్యపిస్సాయాంద్విరుక్తిః +సంజ్ఞా
యాంకప్రత్యయః ॥ తయా అహం ప్రథమికయేత్యర్థః॥ మూర్ఛౌ
సమ్మిళౌ, యో మహజనౌఘః తేన దురవగాహతయా-దుష్ప్రవేశ
తయా, మందాయమానో-మందీభవౌ, స్వందనవేగో యస్యసత్థో
క్తస్సౌ, మోహస్తమఇవ-మోహఇవ తమశ్చేత్యవమితసమాసః॥ తే
న మోహంధకారేణ సకలజనానామశేషజనానాం, వివేకః కోకన
దం-రక్తొత్పలమివ సఇవచ కోకనదం ॥ ని ॥ రక్తొత్పలం కోకనదమి

ముకుళయన్తో హతమసాతమసాతటముపాగమచ్చరమగిరిటమపి స
హస్రదీధితిః || ౧౦౪ || ప || ఆవిగప్రలాపమటవీంభజతోజనస్య
కాకుత్స్థపాదవిరహానహమానసన్య | ఆస్తీణాపణాశయనాన్యభవన్
గృహాణిమూలస్థలానితమసాతటభూరుహాణామ్ || ౧౦౫ ||

త్యమరః || ముకుళయన్-సంకోచయన్, విశేషణమేతత్సూర్యైశ్చయో
జ్యం || తమసానామనదీ తస్యాస్తటముపాగమత్-(ప్రా)ప, తథాసహ
స్రదీధితిస్సూర్యోపి చరమగిరితటమస్తాచలకూటమగమదితి సంబధః,
అత్ర పృస్తుతాపృస్తుతయోద్ధాశదధిసహస్రదీధితోర్ముకుళయన్నితి స
మానధర్మణౌపమ్యస్యగమ్యత్వాద్దీపకం || * పృస్తుతాపృస్తుతానాంచ
సామాన్యేతుల్యధర్మతః | ఔపమ్యంగమ్యైయత్ర దీపకంతన్నిగద్యత
ఇతిలక్షణాత్ || తచ్చాపమయాసంకీర్త్యై || ౧౦౪ || — ఆవిరితి || ఆ
విః-ప్రలాపమాఞ్ఞిర్భవత్పరిదేవనంయస్తికర్తృణి తద్యథాభవతితథా అ
టవీంభజతః-ప్రవిశతః, కాకుత్స్థపాదవిరహాన్య-శ్రిరామచరణారవి
ద్దవియోగస్య, నసహతఇత్యసహమసహిష్టు + వచాద్యచ్ || తన్తానసం
యన్యతస్య ఆస్తీణాన్యాస్తృతాని యానిపణాని తాన్యేవ శయనా
ని శయ్యామేషుతాని || తమసాతటభూరుహాణాం-తమసానదీతీరరూప
తరూణాం, మూలస్థలాని-మూలప్రదేశాః, గృహాణి-మందిరాణ్యభ
వన్, తేషు విశశ్రీమురిత్యధః || యద్యపి || ౧ || గృహాఃపుంసీచభూ
మ్యైవేశ్యమరః || తథాపి నపుంసకత్వే కవిరెవ ప్రమాణం ||
అత్ర మూలస్థలం గృహత్వరూపణాద్యౌపకాలంకారః || ౧౦౫ || —

యద్యపి తాన్యదిప్రమాణమిత్యంతంవాక్యంచింత్యం సుధాదిష్యమరవా
ఖ్యానెషుపున్స్తేబహువచనాంతవీచ గృహశబ్దఃపుంసకత్వేనరద్రవచ
నాంతాపీత్యుక్తేః || ఉత్తరరామచరిత్రేనీవారముష్టిపచనాగృహిణోగృహ
ణీతి || యాదవాభ్యుదయేన ప్రమనగే || మణిప్రదీప్తేరతమాంసిగోప్యః
ప్రవిశ్యరమ్యాణిగుహాగృహాణిఇత్యాది ప్రయోగదర్శనాచ్చత్యాహుః)

౫ || అథనిశీధే దాశరథిస్సుమంత్రేణ సమంత్ర్యి వంచితజనసంహతి
రతివినతానందనెనన్యందనేనవేదశ్శ్రుతిగోమతీనిష్యందికానామనదీత్ర
యపరిష్కృతామిత్యావకవే మనునాదత్తాంవసుమతీమతీత్యవివిధవనగ
హనపీరుత్త్రణపటలపిహితరథతుగగఖురముద్రయాపదవ్యాగంగాతరం
౫సంగతమూలం ౫గనగంగాలింగితశృంగం శృంగిబెరపురాలంకార

అథేతి || అథానంతరం, దాశరథిః - ఊరామః, నిశీధే - అథ
రాత్రే, ని || అథరాత్రనిశీధౌవావిత్యమరః || సుమంత్రేణ స
హ సమంత్ర్యినిద్రాణానిమానాపరాన్విలోభ్య గమిష్యామిత్యాలో
చ్య, వంచితజనసంహతిః-ప్రతారితాసుగతపౌరవక్షస్సృక్, వినతా
నందనమతిక్రాంతాతివినతానందనః తేనవైవతేయాధికజవనెత్సర్థః ||
+ అత్యాదయఃక్రాంతాద్యథేద్వితియయేతిసమాసః || స్సందనేన-ర
థేన, కరణేన వేదశ్శ్రుతిశ్చగోమతీచనిష్యందికాచెతి నామాని యస్య
తత్తథోక్తం యన్నదీత్రయం తేన పరిష్కృతాం వేదశ్శ్రుతిగోమతీని
ష్యందికాఖ్యాభిస్త్రిసృభిర్నదీభిర్భూషితామిత్యథః + సంవద్యపె
భ్యః కరోతేర్భూషణేనమవాయేచెతిసుడాగమః || తథా ఇత్యావక
వే-రాజ్ఞే, మనునాపిత్రావైవస్వతమనునా, దత్తాం వసుమతీం-భూ
మిం, కోసలదేశమిత్యథః || అతీత్యాతిక్రమ్య, ఏతేనాస్య రాజ్ఞీల
త్క్యాం తృణీకారస్సుచ్యతే || వివిధాని-నానాప్రకారాణి, వనానిస
ఞ్చారయోగ్యాని గహనాని దుష్ప్రవేశాన్యరణ్యాణివ తేషు, పీరు
థాం-లతానాం తృణానాంచ పటలన-జాలేన, పిహితా-అచ్ఛాదితా,
అనుపలభ్యమానెతియావత్ | రథతురగఖురముద్రారథాశ్చఖురన్యా
సోయస్యాంతయా పదవ్యామాగేణ * తృతీయావిధానే+ప్రకృత్యా
తిభ్యఉపసంఖ్యానాత్తృతీయోపపత్తిః || గంగాయా భూతలవాహిన్యా
మందాకిన్యాః, తరంగైరూర్తిభిః, సంగతం-సంశ్లిష్టం, మూలంయస్య
తం గంగాతీరరుహమిత్యథః || ఏతేనాత్వంతపవిత్రతానూచ్యతే ||

మింగుదీపాదపముపాగమత్ || తత్ర || ౧౦౬ || ప || దృష్ట్వా రామమ
నేకజన్మరచితైర్దృశ్యంశుభైః కర్మభిశ్చ శ్రీతావమాత్మవరద్వయాచుపస
తాం వృత్తిచవైఖానసీమ్ | అత్యుజ్జ్వలభితహషణోకజనితైర్బాహువై
ర్నిషాదాధిపశ్చీతాశీతగుణాన్వితైరవిరళైస్సంపృక్తవక్త్రోభవత్ || ౧౦౭ ||

తథా గగనగంగా-అకాశగంగా, ఆలింగితమాశ్లిష్టం, శృంగమ
గ్రభాగోయస్యతమిత్యాన్నత్యాతిశయోక్తిః || శృంగిబరపురస్య-గు
హనగరస్యాలంకారమాభరణభూతం శౌభావహమిత్యర్థః || ఇంగు
దీపాదపం-తాపసతరుముపాగమత్, తన్మూలప్రదేశమశిశ్రయదిత్యర్థః
ని || ఇంగుదీతాపసతరుతిత్యమరః || తత్ర తస్మిన్ తరుమూలే || ౧౦౬ ||
వృష్టైవతి || నిషాదావనగోచరాజాత్యంతరాస్తేషామధిపా రాజా గు
హాః అనేకజన్మరచితైః-జన్మాంతరసహస్రాచరితైరిత్యర్థః || శుభైః క
ర్మభిః-ప్రతినియమోపమాసాదిసత్పుత్రైర్దైత్యుభిర్దృశ్యం సాక్షాత్క
రణీయం, రామందృష్ట్వా తథా మాతుః క్షేకేయాః వరద్వయాత్పూ
ర్వోక్తాద్వరయగ్తాద్ధైశః ఉపసతాం-ప్రాప్తాం, వైఖానసానాం-వా
నప్రస్థానాంసంబంధినీం వైఖానసీం + తస్యేదమిత్యేన్ టిడ్ఢాణభి
త్యాదినాజీవ || వృత్తిచ జటావల్కలధారణకందమూలాద్యశనవనవా
సశ్యాపారంచేత్యర్థః || ని || వైఖానసావనెవాసీవానప్రస్థశ్చ తాప
సఇతియాదవః || శ్రీతావ అత్యుజ్జ్వలభితాభ్యాం-అత్యుత్కటాభ్యాం
హషణోకాభ్యామానందవిషాదాభ్యాం జనితైః శ్రీరామదర్శనాత్
హర్షఃసనశాసశ్రవణాచ్చాకఇతిచవివేకః || అతపవ శీతాశీతగుణాభ్యాం
శీతాష్టగుణాభ్యాం అన్వితైస్సమవేలైః, హర్షజతాన్విచ్ఛతగుణాన్విత
త్వంశోకజతాన్విదశీతగుణాన్వితత్వమితివివేకః || అవిరళైస్సాంద్రైర్బా
హువైరశ్రుభిః సంపృక్తవక్త్రః-పరిక్లిన్నవదనః, సంపృక్తగాత్రజతిపా
తాంతరంబిభవత్ || క్రిురామదర్శనవనవాసశ్రవణజనితానందవిషాదా
భ్యాం శీతాశీతగుణాన్వితాన్యశ్రుభిర్వర్తయదిత్యర్థః || అతపవ యథా

X || సాయంప్రియసుహృద్గుహస్సమాసాద్య కృతాంజలిరంజనా రఘు
 నాథమనునాథితవాక్ || ౧౦౮ || దేవ పితృనియోగప్రవణాంతఃకర
 ణమపి భవంతం విజ్ఞాపయితుమజ్ఞాతజానపదరీతిర్భారితే మాం ముఖర
 యతి || ౧౦౯ || అస్త్యేతదనివాద్యవీర్యోద్భూతభటుదుగ్ధవగ్ధయక్త
 క్రిమమనన్వయాత్క్రమాపరనామాయథాసంఖ్యాబంకారః || శార్దూలవి
 క్రిడితంవృత్తమ్ || ౧౧౦ || —స ఇతి || సాయంప్రియసుహృత్-ప్రియ
 మిత్ర + సుహృద్గుహాచౌమిత్రామిత్రయోరితినిపాతః || గుహ
 స్సమాసాద్య-సమీపమాగత్య, కృతాంజలిరచితకరసాపుటస్సృజిన
 యలక్షణమేతత్ || అంజనా యాథాభ్యేన సత్సావచారికతయేత్య
 భావః || ౧౧ || తత్సేత్సద్ధాంజసాద్యయమిత్యమరః || రఘునాథం-శ్రీ
 రామమనునాథితవాక్-యాచితవాక్ ప్రార్థితవానిత్యభావః + నా
 ధృయాచ్ఛాయామితిధాతౌః క్తవతుప్రత్యయః || ౧౧౧ || —అ || తత్ప్ర
 కారమైన వివరిష్యన్నాదౌ తావత్ప్రవినయమావిష్యరౌతి || దేవే
 తి || పేదేవ-సావిమిక్, పితృనియోగప్రవణం-పిత్రాజ్ఞాపరతంత్రమ
 న్తఃకరణం యస్యతంతథాక్తమపి అనివార్య నిశ్చయమపీత్యభావః ||
 భవంతంప్రతి విజ్ఞాపయితుం-వక్తవ్యాధాంకధయతుం, అజ్ఞాతా-అవి
 దితా, జానపదానాం-జనపదవాసినాం, అపామరజనానాం రేతిశ్లేషీ
 యస్యాస్సాతథోక్తా పామరసాధారణీత్యభావః || భారతీ-సరస్వతీ, మాం
 ముఖరయతి-ముఖంవాగస్యాస్తీతిముఖగౌనిరంతరభాషీ + నఖముఖకుం
 జేభ్యోరోవక్తవ్యఇతిరప్రకర్యయః || ౧౧ || దుర్ముఖేముఖరాబర్ధముఖావి
 త్యమరః || తతస్తత్కరోతితిన్యంతాల్లట్ || ముఖరికౌతి-వ్యాహర
 యతీత్యభావః || అతౌవిజ్ఞాపయామితిభావః || ౧౧౨ || —అ || స
 ప్రతి యద్విజ్ఞాపనీయంతచాహ || అస్తీతి || అనివాద్యవీర్యోద్భూత-అన
 తికృమణీయపరాక్రమోజ్జృంభితా, భటా-పీదయోధాయస్త్రికసతథో
 క్తయోదుగ్ధవగ్ధ-గిరిదుగ్ధాదిగుప్తిస్థాననివహః, తేన యక్తం-

మనుషక్త భౌగ్యజాతమంధరం మంధరాహృదయతొదావహమస్త
 దీయంరాజ్యమ్ || ౧౧౦ || తదిదమనిదుప్రథమప్రవృత్తం పరిగృహ్య
 కించిదనుగృహ్యచ పరిజనయోగ్యభాగ్యభాజనమముంజనం సవ్యయమ
 ముంచన్నేవ తాతాదేశం దేశేస్త్రివిస్తయసీయానుభావమునిబృందెమ
 ఘంకతం, యగేత్యత్రయఃఖనగమ్య తెత్రేతివిగ్రహః + సుదురౌరధి
 కరణైశ్చతిగమేర్దః || ఇత్థంభూతస్తేనరాజ్ఞామాశ్రయణీయత్వాదితిభా
 వః || తథాహమనుః || ✽ ధనురుగ్గంఘహీదుగ్గంఘబ్దుగ్గంఘ
 క్షంమేవచ | నృదుగ్గంగిరిదుగ్గంఘ సమాశ్రిత్యవసేన్నృపశ్చతి ||
 తథా అనుషక్తమనపాయి యద్భౌగ్యజాతం సృక్చందనాదిభోగార్హ
 వస్తువిశేషసమృద్ధిః || తేనమంధరం-నిర్భరం పరిపూర్ణమిత్యర్థః ||
 ఏవంభూతస్తేనోపాదేయత్వాదితిభావః || తథామంధరాయః య
 వ్మద్రాజ్యభిషేకవిఘాతకారణ్యాః కైకేయా దాసాః, హృదయ
 తొదావహం-మనోవ్యథాకరం, ఎతద్విఘటనె తస్యాఅనధికారాదితి
 భావః || అస్తదీయమస్తత్సంబంధి + త్వదాదీనిచేతివృద్ధసంజ్ఞాయాం
 సృద్ధాచ్ఛః | ఏతద్రాజ్యమయందేశిత్యర్థః || అస్తి-వర్తతే||౧౧౦||
 అస్తుప్రస్తుతే కింతత్రాహ || తదితి || హేరామ భవా ఇదం వృ
 థమం ప్రవృత్తం ప్రవృత్తిః ప్రాప్తిర్యస్యతదిదం ప్రథమప్రవృత్తం
 తన్నభవతీత్యనిదంప్రథమప్రవృత్తం | చిరకాలప్రాప్త్యా అనూత
 నమిత్యర్థః + ప్రవృత్తమితిభావేక్రః || పూర్వం యదాకదాచిద
 పీద్యుక్తహారాజాపరిపాలితత్వాదితిభావః || తత్సూర్వోక్తప్రకారమి
 థమేతద్రాజ్యం పరిగృహ్య-సీవకృత్య, తథా అముంజనం మామిత్య
 ధః || పరిజనస్య-భృత్యవగ్గస్య, యోగ్యమర్హంయద్భాగ్యం -భా
 గదేయం, తస్యభాజనం-పాత్రం, కించిదీషత్ పూర్ణానుగ్రహసాగ్ధన
 ర్హత్వాదితివినయాక్తిః || అనుగృహ్య-భృత్య తేననియుజ్యేత్యర్థః||
 తథా తాతాదేశం మునివృత్త్యా వనమాశ్రయేత్యేవంహంపంశిత్పనియో

ద్వాకినీసందర్శనైనమందాయమానజననీజనవియోగదుర్దశశ్చతుర్దశ దశరథకథితాస్సమాస్సమాపయతుభవానితి || ౧౦౧ || ప॥ తస్మిన్నిత్తప్రాథనాభాజసఖ్యాప్రత్యాచఖ్యారామభద్రః ప్రియోక్త్యా | మాతుర్వాక్యాద్యల్పలేనావృతం మేగాత్రంక్షాత్రప్రక్రియాంనార్హత్తితి || ౧౦౨ ||

గమిత్యథః || స్వయమముచన్నపరిత్యజన్నేవ, విస్తయనీయః-అశ్చర్యకరః, అనుభవస్తవస్సామర్థ్యం యస్యతత్తాదృశం మునిబృందం యస్తి తస్తి || గంగాతీరేవైనాస్యాత్వంతపుణ్యక్షేత్రత్వాన్నిరంతరమహాతపానిష్ఠనివహాధిష్ఠితఇత్యథః || ఏతేన సమావాసయోగ్యసంపన్నతయా నివాసార్హతాసూచ్యతే || అస్తి యదే-జనపదే, మందాకినీసందర్శనైనమేతునా మందాయమానా-మందీభవంతి జననీజనవిరహదుర్దశామాతృవగ్విశ్లేషజనితవిషాదోయస్యసతథోక్తస్స లోకజననీత్వాద్గంగాయాఇతిభావః || తేన మాతృణామత్వంతపవిత్రతాసూచ్యతే || దశరథేన కథితాః-నిర్దిష్టాశ్చతుర్దశసంఖ్యాకాస్సమాః వత్సరా నమాపయతు-అతివాహయతు, ఇత్యనునాధితవానితిపూర్వేణసంబంధః + సంపూర్వాదాప్నోతేః ప్రార్థనాయాం లోకా || శేషేవృథమః || ౧ || సంవత్సరోవత్సరోద్దాహాయనాస్త్రిశరత్సమా ఇత్యమరః || ౧౦౧ ||—తస్మిన్నితి || సఖ్యా-మిత్రే, తస్తి గుహే-ఇత్థమనెనప్రకారేణ, ప్రార్థనాభాజ-ప్రార్థనాఽకుర్వతీసతి, రామభద్రః ప్రియోక్త్యా-ప్రియవచనైన, అన్యథా తస్య మనఃకైశస్సాన్వదితిభావః || ప్రత్యాచఖ్యా-ప్రత్యాఖ్యాతవాక్, తత్ప్రార్థనాం నిరాకృతవానిత్యథః || కిమితి || మాతుర్వాక్యో-కై కయీనియోగవచనాత్, అత్ర మాతృగ్రహణం పితుర్నిర్దోషత్వప్రకాశనార్థం, వల్కులేనావృతం-మునివేషధారీత్యథః || మే-మమ, గాత్రం-శరీరం, షాత్రప్రక్రియాం-క్షత్రియోచితప్రకారం, రాజవేషమిత్యర్థః || గృహీతుమితి శేషః నార్హతి-యోగ్యంనభవతీత్యర్థః || + గృహీతంనపరి

౫ || తతస్తదనురోధేన రోధస్తరోరధస్తాత్సుమంత్రే నియంత్రీయర
 థేదాశరథ్యోరాతిథ్యం సమధువర్కంకర్తుమివ మందమందమరవింద
 బృందస్యందమానమకరందబిందుసందోహవాహినివాహినీతరంగమరు
 తి వాతి కాననగమనావస్తాం కాకుత్స్థస్య పెక్షితుమక్షమాయామి
 వత్తాభృతిచరమేతిరోహితాయామహ్నిమధిదేవతాయాం సంధ్యాం చ
 త్యజేదిత్యాధ్యాయాద్ధృహితపరిత్యాగస్య అనుచితత్వాదికభావః || ఇతి
 ప్రత్యాచఖ్యాపితిపూర్వేణసంబంధః || శాలినీచ్ఛత్రమ్ || ౧౧.౨||—
 తతఇతి || తతః ప్రత్యాఖ్యానానంతరం, తదనురోధేన-గుహానువర్తనే
 న, రోధస్తరోర్గంగానదీతలరుహస్య, కస్యదిదృష్టుక్షస్యేత్యర్థః || అధ
 స్తాచధః క్రదేశే సుమంత్రే నియంత్రీ తరథ్య-నియమితరథాశ్వేసతి
 దాశరథ్యోః-రామలక్ష్మణయోః, మధువర్కః-మధుగుదాదిమధురప
 దాథమిశ్రితం సూర్యానాం దేయబ్రవ్యం లేనసహసమధువర్కం
 ఆతిథ్యమర్థికిసత్కారం కర్తుమివెతిఫలోత్పేక్షా || అరవిందబృందా
 దబ్జషండాల్, స్వందమానం-ప్రసరివంతం, మకరందబిందుసందో
 హం-పుష్పరసశీకరనికురుంబంవహతీతితథోక్తేవాహినీతరంగమరుతి-
 గంగాతరంగమరుతే, మందంమందం-మందప్రకారం- + ప్రకారేగు
 ణవచనసేతిద్విర్భావః || కర్తృధారయవద్భవాత్సువోలుక్ || ఏలేన
 జేత్యమాంద్యసారభ్యసంపత్తిరుక్తా || వాతి-ప్రసరితిసతి + వాతేశ్వత్య
 ప్రత్యయః || వహతీతిపాఠే వహతి ప్రవర్తమానసతి తదా కాకుత్స్థ
 స్య త్రిరామస్య అత్రైకవచనగ్రహణం తస్యేవప్రాధాన్యాదిత్య
 వగంతవ్యమ్ || కాననగమనావస్తామరణ్యయాత్రాదుర్దశాం పెక్షి
 తుం-దృష్టుమక్షమాయామసహమానాయామిత్వత్పేక్షా || అహ్నిమ
 ధిదేవతాయామహఃపతా, చరమే-త్తాభృతి, అస్తాచలే || అస్తస్త
 చరమత్తాభృతీత్యమరః || తిరోహితాయామంతర్హితాయాంసత్వాం,
 సూర్యోస్తంగలెనతీత్యభావః || రామశ్చరమాం పశ్చిమాం సంధ్యాంస

రమాం రామస్సముపాస్యతస్యాంతరుమూలభువిలక్ష్మణః పరికల్పితం పర్వ
తల్పమభజత ॥ ౧౧౩ ॥ ప ॥ రామే విదేహసుతయా తరుమూలసంజ్ఞ
మంతఃపురం విశేతి లక్ష్మణసౌవిదల్లమ్ । నిధ్యాయతం నియమితామితవా

ముపాస్య-సాయంసంధ్యానందసంకృతే వృతథః ॥ తస్యాం పూర్వోక్తా
యాం తరుమూలభువి-ఇంగుదీవృక్షాధః ప్రదేశే లక్ష్మణేన పరికల్పితం
విరచితం, పణ-తల్పం-పణ-మయశయ్యాం, ॥ ౧౧ ॥ తల్పం శయ్యాట్ట
దారెషి వృత్యమరః ॥ అభజత-పాఠత్, తత్ర సంవివేశేత్యథః ॥ అ
త్ర సకలలోకవంద్యమానచరణారవిందస్యాపి భగవతః శ్రీరామస్య
సంధ్యానందనాచరణం లోకే సంప్రతాపప్రకర్తనాథ-మిత్యవగంత
ప్యమ్ ॥ తదుక్తం భగవతాగీతాసు ॥ * లోకసంగ్రహమేవాపి సంప
శ్యోకర్తుమర్హసి । యద్యదాచరతి శ్రేష్ఠస్తత్తదేవేతరోజనః ॥ సయ
త్ప్రమాణం పురుతే లోకస్తదనువర్తత ఇతి ॥ అథవా * అహరహస్సం
ధ్యాముపాసీతే త్యాదిసకలశాస్త్రాభిజ్ఞస్య సమస్తధర్మాచరణతత్పరస్య
త్రీలావిగ్రహధారిణః శ్రీరామస్యాయురారోగ్యాదిసకలశ్రేయోః పరిద
తావత్సంధ్యానందనం యుక్తమేవేతి ద్రష్టవ్యమ్ * తథాఞ్చ మహాభార
తే ॥ పితామహః పితౄణాం సృష్ట్యా మూర్తింతాముత్ససజ్జహ । సాస్త్రో
తస్సాయమాగత్య సంధ్యా రూపేణ వర్తతే ॥ పితాం సంధ్యాం యతాత్మా
నోయేతు దీఘః ముపాసతే । దీఘాయ యథాభిష్యంతి సీరుజః పాం
డునందనేతి ॥ ౧౧౩ ॥ — రామ ఇతి ॥ రామే విదేహసుతయా-వై
దేహ్య, సహేత్యథః ॥ అత్ర సహాధకాప్రయోగేపి తదథఃస్య గ
మ్యతాయాం వృద్ధో యూనేతి సూత్రనిర్దేశాదేవ జ్ఞాపకాత్సహాధ
కానామప్రయోగేపి సహాయక్తే ప్రధాన ఇతి సహాధే తృతీయా ॥
లక్ష్మణువ సౌవిదల్లః కంచుకిదౌవారికాయస్య తత్ సౌమిత్రికృతసంర
క్షణమిత్యథః ॥ ౧౧ ॥ సౌవిదల్లః కంచుకిన ఇత్యమరః ॥ తరుమూలం
వృక్షాధః ప్రదేశ ఇతి సంజ్ఞాయస్య తం తద్రూపమిత్యథః ॥ * * * * *

షష్ఠ్యష్టిర్నిద్రానిరస్యనిషసాదనిషాదనాథః ॥౧౦౪॥ X ॥ వ్యతీతా
యాం విభావర్యామర్యమమరీచిమాలభారిణేపూర్వోర్విధరమూర్ధ్ని
విరచితజటాబంధౌ చాశరథీ భాగీరథీకచ్ఛమగచ్ఛతామ్ ॥ ౧౦౫ ॥ త
త్ర రామః ప్రహృష్టచేతాస్సీతామాదప్త ॥ ౧౦౬ ॥ ప ॥ మేధ్యాశ్వి
మాగఃపరిమాగఃసంభవస్య దివ్యాషధీంకపిలశోపమహాజ్వరస్య !

రం-శుద్ధాంతం, ప్రవిశతి-ప్రవిష్టవతిసతి, నిషాదనాథోగుహాః, తంత
థాధూతం ధూతలశాయినం శ్రురామం నిధ్యాయ-దృష్టావ్, ని ॥ ని
ర్వణానంతునిధ్యానం దర్శనాలోకనైక్షణమిత్యమరః ॥ నియమితా -
అంతర్నిరుద్ధా, అమితా-అవిచ్ఛిన్నా, బాష్పవృష్టిరశ్రుసంపాతో
యేనసతథోక్తస్సౌ శ్రురామమదఃశాదర్శనేన రోదనప్రవృత్తావపి
అమంగలధియా-గళనిరుద్ధరోదనఇత్యథః ॥ నిద్రానిరస్య-త్యక్తావ్
నిషసాద-లక్ష్మణనల్లాపతాత్పర్యేణ జాగ్రదేవ తత్రాపవిష్టవానిత్యర్థః
వనంతతిలకావృత్తమ్ ॥ ౧౦౪ ॥ —వ్యతీతాయామితి ॥ విభావర్యాం-
రజన్యాం, ని ॥ విభావరీతమస్విన్యారజనీయామినీతమీత్యమరః ॥ వ్య
తీతాయాం-అపగతాయాంసత్యాం, పూర్వోర్విధరమూర్ధ్ని-ఉదయాచ
లఖిరే, ని ॥ ఉదయఃపూర్వపర్వతఇత్యమరః ॥ అర్యష్టసూర్యస్య,
మరీచిమాలా-కిరణపక్ష్మిం, తాంబిభీతి-తిలర్యమమరీచిమాలభారి త
థాధూతే సతీత్యథః ॥ సూర్యకిరణప్రసఙ్గానంతరమితియావత్ +
ఇష్టకేషీకామాలానాంచితతూలభారిష్టితిహాసవ్యః ॥ చాశరథీ-రామ
లక్ష్మణౌ, విరచితః-విహితః, జటానాంబంధః పటవృక్షక్షీరైర్గౌంధనం
యాభ్యాంతౌ సీతయాసహ భాగీరథీకచ్ఛం-గంగాతీరమగచ్ఛతాంప్రా
ప్తవంతౌ ॥ ని ॥ జలప్రాయమనూపంస్యాతుంసికచ్ఛస్తథావిధఇత్య
మరః ॥ ౧౦౫ ॥ —తత్రైతి ॥ తత్ర భాగీరథీకచ్ఛే, రామః ప్రహృష్ట
చేతాః-తద్దర్శనాత్ప్రసంతుష్టాంతఃకరణస్సౌ, సీతామాచప్టావా
ఛత్ ॥ ౧౦౬ ॥ —అ ॥ తదేవాహ ॥ మేధ్యేతి ॥ మేధ్యః-పవిత్రః

తాతానుతర్పణపచెళిమభాగధేయం భాగీరథీం భగవతీం శరణంభద్రా
మః ॥ ౧౧౭ ॥ X ॥ తదనంతరం రామస్సాంత్యవచసవారితనుమఃత్రి

యద్వా * ప్రజాపతిరశ్వమేధమస్మజత ॥ యోమేధాయాలభ్యతే ॥
ఆశాసానామేధపతిభ్యాం మేధమిత్యాదిశ్రుతౌ దర్శనాన్వైధశబ్దోయా
గవచసః ॥ యథా త్వమెవపితృమేధఇతివత్ ॥ ౧ ॥ మేధఃక్రతౌ మ
తౌమేధేతివిశ్వశ్చ ॥ తథాచ మేధేసాధుర్దైభ్యః + తత్రసాధురితి య
త్ప్రత్యయః ॥ అథవా మేధార్హః మేధ్యః + తదర్హమితి యత్ప్రత్య
యః ॥ సచాసావశ్వశ్చ అశ్వమేధీయాశ్వఇత్యర్థః ॥ తస్య మార్గప
రిమాగణైవత్రాన్వైషణై, సంభవః ఉత్పత్తిర్యస్యతస్య కపిలకోప
మహాజ్వరస్య-కపిలమునిక్రోధరూపమహామయస్య, దివ్యాషధీమసా
ధారణౌషధీఘాతాః, తదుపశాంతికరీమిత్యర్థః ॥ తథా తాతానుత
ర్పణేనాస్త త్పూర్వపితృసంతర్పణేన, పచేళిమం-పరిపక్వం, భాగధే
యం-భాగ్యంయస్యాస్తాం పరోపకారాచరణౌపయోగితయైవజన్తసా
ఫల్యసంభవాదితిభావః ॥ పచెళిమేత్వత్రి + కర్తకర్తరికేళిమరఉప
సంఖ్యానమితికేళిమర్పిత్యయః ॥ భగవతీం-పూజ్యాం, భాగీరథీం-గం
గాం, శరణంభద్రామః-(ప్రా)పుమః, యతోస్తత్కులమహత్తరేణభ
గీరథేనేంద్రపరిముషితాశ్వమేధీయాశ్వాన్వైషణనమయే కాపిలకోపా
నలదద్ధానాం పితౄణాం స్వలోకప్రాపణాయావతారితా కార్యసి
ద్ధిం కృతవతీ అతో భాగీరథీనామ్నా ఇయం వ్యవహీయతే ॥ తస్మాద
స్తాకమపి శరణాగతానాం కార్యసిద్ధికరిష్యతీతి తద్భజనం యుక్తమే
వేతిభావః ॥ స్పష్టోత్తరూపకాలంకారః ॥ వసంతతిలకావృత్తం ॥ ౧౧౭
తదితి ॥ తదనంతరం భాగీరథీభజనానంతరం, రామః సాంత్యవచనైః-

తాతానువర్తనైతిపారేతాతస్య పూర్వపురుషస్య, భగీరథస్యకర్తృణః అ
నువర్తనైనానుసరణేన, పచెళిమంభాగధేయం భాగ్యంయస్యాస్తాం ॥
భగీరథకర్తృకానుసరణేన గంగాపుణ్యప్రభావః ప్రకటితఇతిభావః ॥

స్ససామిత్తిర్మంగళాని ప్రార్థయమానయా తయా మైథిల్యాసహ గు
శానానీతాం నావమారురోహ ॥ ౧౦౮ ॥ సవీషనిషిధ్య నిషాదాధిప
తైరనుగమనమపి తూణమెవనిస్తీణసురసరితూర్సంపూర్ణససే
వత్సాభిధానై జనపదై కృతపదశ్చలలక్ష్యవెధనచతురశ్చతురో మృ
గాన్నిహత్య కుత్రచిద్వనస్సతిమూలే నిశామనైషీత్ ॥ ౧౦౯ ॥

పియోక్తిభిరేవవారితః త్వంపునరయోధ్యాం ప్రతియాహితినివర్తితః
సుమంజోయెనసతఘోక్తః ॥ అత్ర సాంత్యగ్రహణం తన్ననఖేదనిరా
సాధమిత్యవగంతవ్యమ్ ॥ ససామిత్తిస్సలక్షణస్స మంగళాని *
పుత్రోదశరథస్యాం మహారాజస్యధీమతః ॥ నిదేశంపారయిత్వైమం
గంగైతద్దభిరక్షితఇత్యాదిశ్రురామాయణోక్తకల్యాణానీత్యర్థః ॥ ప్రా
థమ్యమానయా-యాచమానయా * యాచ్ఛానామభియానేచప్రార్థ
నాకథ్యతైబుధైరిత్యభిధానాత్ ॥ తయా అనుసృతయా మైథిల్యాసహ
జానక్యాసాకం, గుశాన ఆనీతాం భృత్యద్వారాప్రాపితామిత్యథః
నావంతరిమారురోహ-అధిష్ఠితవా ॥ ౧ ॥ స్త్రియాంనౌస్తరణిస్త
రిరిత్యమరః ॥ ౧౦౮ ॥ — సఇతి ॥ యోనావమారురోహ సవీష రా
మః నిషాదాధిపతైగుహస్యాపి సుమంత్రానుసరణనిషేధసముచ్చ
యార్థకోయమపిశబ్దః ॥ అనుగమనమనుసరణనిషిధ్య త్వయాసమ్య
గ్భక్తిః పరిదర్శితా అతస్తవ్విమతై ॥ ౧వసేతినివార్య తూణంక్షిప్రమే
వ విలంబంతరాయస్సృదితిభయాదితిభావః ॥ నిస్తీర్ణ సురసరితూర్
స-విలంఘితగంగావహహస్సక్, సంపూర్ణససేప్రీహ్యదిసకలసస్య
సమృద్ధిఇత్యథః ॥ వత్సఇత్యభిధానమాఖ్యాంసృతస్త్విజనపదై-దే
శే ॥ ౧ ॥ నీవృజ్జనపదైదేశవిషయావిత్యమరః ॥ కృతపదః-ప్రవిష్టఇత్య
థః ॥ చలలక్ష్య వెధనచతురశ్చంచలశరవ్యప్రహారనిపుణః, అతపవ
చతురశ్చతుస్సంఖ్యాకా మృగా వరాహాదీ నిహత్య-ప్రహృ
త్య, కుత్రధర్మత్వేనానిషిద్ధత్వాదితిభావః ॥ కుత్రచిత్కన్ధిద్వనస్స

అన్యే ద్యుర్వన్యేనపథా ప్రియా తాస్తే ప్రియాగేప్రితాయమానహామ
 ధూమప్రాగ్భారం భరద్వాజాశ్రమమాశ్రయంతః శశ్చాదభివాద్య త
 మమందహర్షం మహర్షిమనేనాదిష్టనత్తనాజైకర్తసీపూర్వప్లవం ప్ల
 తిమూల-వృక్షాధః ప్రదేశే, నిశాంతరాత్రిమనైషీత్-స్యగమయత్,
 మత్స్యభిధానఇతిప్రామాదికఃపాఠః ॥ ఉక్తంచక్రిరామాయణే ॥
 తతస్సమృద్ధా శుభసస్యశాలినః క్షణేనవత్సాన్తుదితానుపాగవత్ ।
 తాతత్రహతావచతురోమహమ్మగాన్ వరాహమృశ్యంప్రపతం మహా
 రురుమిత్యాది ॥ ౧౦౯ ॥ — అన్యే ద్యురితి ॥ అన్యే ద్యురన్యస్తికాదినే
 + నద్యఃపరుదిత్యాదినానిపాతితమన్యయం ॥ ౧ ॥ అద్యాత్ర హ్ను
 ధపూర్వేహ్నిత్యాదౌ పూర్వోత్తరాపరాత్ ॥ తథాధరాన్యాన్యత
 రేతరాత్పూర్వే ద్యురాదయఇత్యమరః ॥ తే సీతారామలక్ష్మణాః వ
 నేభవోవన్యస్తేనపథా ఆరణ్యకవత్కనా,ప్రియాతాః-ప్రీతితాఃసంతః,
 ప్రియాగే-ప్రియాగాఢ్యై పుణ్యక్షేత్రే, ప్రితాయమానః-స్వయం ప్రత
 న్యమానోవ్యాప్నువానఇతియావత్ + తనోఽఃకర్తకర్తరి యకిలట
 శ్శానచిముమాగమః ॥ తనోఽతేర్యకీతిఅనునాసికస్య వైకల్పికఅకారః
 హామధూమప్రాగ్భారో-హామధూమసమూహో యస్తికాతం హ
 స్యగంధిధూమానుమేయమిత్యథః ॥ ప్రాగ్భారశబ్దస్సమూహే రూ
 ఢః భరద్వాజాశ్రమం-భరద్వాజాశ్రమహాషేస్తపావనం, ఆశ్రయం
 తః-ప్రాప్నువంతస్సంతః, అమందహర్షం-నిజాగమనాదమందఃఅనల్పః
 హర్షః ఆనందోయస్య తం మహర్షిం-ఋషిశ్రేష్ఠం, తం భరద్వాజం-అ
 గంగాయమునయోర్తచ్ఛేప్య ప్రియాగప్రదేశావత్సదేశః తతః పశ్చిమ
 భాగే పాంచాలః, యమునాదక్షిణదేశే శూరసేనః, తస్మాత్పశ్చిమతా
 మత్స్యదేశఇతి, ఇత్థం దేశవ్యవస్థాయా దృశ్యమానత్వాన్తత్సాన్నితి
 పాఠః ప్రామాదికఇతిచక్రిరామాయణాయోధ్యాకాండ త్రిపంచాశసగ్గ
 ఖ్యాఖ్యానై గోవిందరాజీయే ॥

ఐనవైణజెనని స్తీర్య శమధనజనసన్నిధానశమితశాత్రవసకలనత్వచరి
 త్రవిదిత్రం చిత్రకూటాచలమభజన్ ॥౧౨౦॥ ప ॥ అనుజరచితపర్ణా
 గారహృద్యానుమాద్యత్పరభృతగళదంచత్పంచమైరంచితాసు । జన
 కదుహిత్వయోగాజ్ఞాతసాకేతసాఖ్యశ్చిరమరమతరామశ్చిత్రకూటస్థతీ
 భివాద్య-నమస్కృత్యచ, రామస్సవ్యయం తాఁక బ్రహ్మపి క్షత్రియరూ
 పెణావతీణత్యాద్యద్యదాచరతి శ్రేష్ఠత్యాదిస్తఁతాన్ క్షత్రియ
 మర్యాదాం ప్రవర్తితవానితినూచితం ॥ అనైవమహర్షిణా ఆదిష్టం య
 ద్వత్త్వ చిత్రకూటమార్గస్తేనవికర్తనస్య సూర్యస్యావత్యంవైకర్తనీయ
 మునానదీ + తస్యావత్యమిత్యేత్ ట్థాణాశీత్యాది నాజీప్ ॥ తస్యాః
 పూరి-ప్రవాహవన, ఉపప్లవఆపత్ తం మార్గనిరోధకత్వాదితిభావః ॥
 ని ॥ కాళిఁదీచూర్యతనయామమునాశమనస్వ సేత్యమరః ॥ వైణవేన-
 వేణుమయేన, ప్లవేనోడుపేన ॥ ని ॥ ఉడుపంతుప్లవశిలౌల్యత్యమరః
 ని స్తీర్య-తీర్వా, శమో వైరాగ్యాదినా నిర్వికారచిత్రత్వం నపవధనం
 యోమంతే శమధనామహర్షయస్తవీవజనాః ॥ టేషాం సంనిధానై-సా
 న్నిధ్యేన- శమితశాత్రవాణి-ప్రశాంతవైరాణి, యానిసకలనత్వానిగా
 వ్యామూదిసమస్తజుతవః ॥ టేషాంచరిత్రేణాన్యోన్యసాహచర్యరూపే
 ణ విదిత్రమాశ్చర్యకరం నిర్వైరదేశతాన్నివాసార్హమిత్యర్థః ॥ చి
 త్రకూటనామ అచలంపర్వతమభజన్-ప్రాప్తుః ॥౧౨౦॥ ఆనుజైతి ॥
 అనుజరచితపర్ణాగారహృద్యాను- సౌమిత్రినిర్మితపర్ణాశాలామనో
 హరాః, తథామాద్యత్పరభృతానాం మత్తకౌకిలానాం, గళైః-కం
 తకుహరేషాం, చంచంతః-ప్రసరంతో యే పంచమాః-నవరవిశేషాస్తేః
 ॥ ని ॥ పికకకూజితపంచమమిత్యభిధానాత్ ॥ ని ॥ వనప్రియఃపరభృ
 తః కోకిలఃపిక ఇత్యమరః ॥ అంచితాసు-మనోహరాసు + అంచేఃపూ
 జాయామితీడాగమః ॥ చిత్రకూటస్య స్థలీషష్కృత్రిమభూమిషు +
 జూనపదేత్యాదినాఅకృత్రిమాథేజీప్ ॥ రామః జనకదుహిత్వయో

హం || ౧౨౦ || X || అథ మాంవనవాసవైరస్యాదపినామరామస్సమా
హ్వయేదితి ప్రత్యాశాపరతంత్రస్సుమంత్రః కానిచిదహనిగుహాసకా
శేసీత్వా నిరాశస్తతః పృతినివృత్తానివృత్తాత్సవామయోధ్యామాసా
ద్య నిర్దాశరథిస్సారథిరయంసమాగత్యతి శోకాతిరెకాతురపౌరజనజ
నితదీనాక్రందమందీభూతనేమిఘోషాదవరుహ్య రథాద్దశరథంప్రయా

గాల్-జానకీసాంగత్యాద్భైతాః || ౧ || యోగస్సన్నహనోపాయధ్యా
నసంగతియక్తిష్టివ్యశ్యమరః || జాతముత్పన్నం సాకేతే అయోధ్యా
యాం యత్యైఖ్యమానందః తత్సదృశంసౌఖ్యంయస్యనతథోక్తస్సన్ని
తినిదగ్గనాలంకారః || చిరం బహుకాలమరమత-ఆక్రీడత్ || ౧ || సా
కెతంస్యాదయోధ్యాయాంకోసలానందినీతథేతియాదవః || ౧౨౦||—
అథేతి || అథ చిత్రకూటభజనానంతరం, వనవాసే క్లేశభూయిష్ఠే వన
పంచారే వైరస్యాత్ ద్వేషాదపినామ అస్తత్సహవాసానురాగాభా
వపీత్యపిశబ్దార్థః || నామైతిసంభావనాయాం || ౧ || నామప్రకా
శసంభావ్యుత్సాహ్యుపగమేషుచేతివిశ్వః || రామః మాం సమాహ్వ
యేత్ ఆకారయేదిత్యేవంభూతాయాః ప్రత్యాశాయాః-ప్రత్యాశాం
క్షాయాః పరతంత్రః-పరాధీనః, తాదృగాశాబద్ధస్సన్నిత్యథః || సు
మంత్రః గుహాసకాశే-గుహానికౌ, కానిచిదహనిద్విత్రాణి దినాసీ
త్యథః || తథారామాయణమ్ * తతస్సాయాహ్నానమయే తృతీయే
హనిసారథిరితి || సీతా-గమయిత్వా, తతస్తదనంతరం, నిరాశః దృ
ఢప్రతిజ్ఞస్య కుతావైరస్యంకుతః పునరాహ్వానమిత్యాశారహితస్సకా,
పృతినివృత్తః-ప్రత్యావృత్తః, నివృత్తాత్సవాం-నిరానందామిత్యర్థః ||
అయోధ్యాం సమాసాద్య-ప్రాప్య, నిర్దాశరథిః-దాశరథిరహితః, అ
యంసారథిస్సుమంత్రః సమాగత్యతిపాతాః యశ్శోకాతిరెకః - వి
షాదాతిశయస్తేనాతురైః విహ్వలైః పౌరజనైజనైః ఉత్పాదితః
యో దీనాక్రందః ఆర్తఘోషస్తేన మందీభూతాంతర్హితా నేమిఘో

ణోస్తుఖప్రాణం ప్రాణంసీత్ || ౧౨౨ || ఏతద్దర్శనైన విసంజ్ఞౌ ద
శరథః కౌసల్యాసుమిత్రాభ్యాం సమాశ్వాసితః కథంప్రయాతం రా
మేణ కథంకథితం మైథిల్యాకింపుత్రస్సామిత్రిరితి ముహుర్ముహురశ్శు
కుంతితకంతస్సుమంత్రమస్వయం జ్ఞు || సోపిరాజ్ఞేవ్యజ్ఞపత్ || ౧౨౩ ||
దేవ కథంబ్రవీమి కఠినహృదయోహం || కుతః || ౧౨౪ ||

పశ్చక్రధారాధ్వనిగ్యస్యతస్తాదిత్యాక్రిందాతిశయోక్తిః || ౧ || చక్ర
ధారాప్రథిర్మైమిరిత్యమరశేషః || రథాదవదుహ్యప్రయాణోస్తుఖాడ
త్క్రమణోద్యక్తః ప్రాణాః యస్యతం పుత్రనియోగవేదనాసహిష్ణు
త్వైన ఆసన్నమరణమిత్యథః || దశరథం ప్రాణంసీత్ప్రిణతవాన్ ||
+ నమేలుజ్జే యమరమనమాతాంసక్వేతిసగాగమః చకారాదిడా
గమశ్చ ఇటఈటితిసిచోలుక్ నేటితిప్రతిపేధాద్వద్ధ్యభావః || అడ
భ్యాసప్యవాయేపీతిణత్వం || ౧౨౨ || — నీతదితి || ఏతద్దర్శనైన సు
మంత్రస్య కేవలస్యాలోకనైతేత్యథః || విసంజ్ఞౌవిచేతనః, మూర్ఛి
తఇతియావత్ || అథ కౌసల్యాసుమిత్రాభ్యాం కైకేయోఅనభిమ
తతయా బహిర్భూతత్వాదితిభావః || సమాశ్వాసితః యథా ససంజ్ఞ
స్సాన్యత్రహోపలాలితస్సన్నిత్యర్థః || దశరథః రామేణ కథం కేనప్ర
కారేణ ప్రయాతం ప్రస్థితం భావేక్తః || నతు దుఃఖేన ప్రయాతంకిమి
త్యథః || తథా మైథిల్యా కథం కయారీత్యా కథితముక్తం నతు ని
ర్వేదెన కథితంకిమిత్యథః || తథా సామిత్రిః కింవృత్తః కథంభూత
వ్యాపారః, అనువర్తనతత్పరోవా ఉతనవేత్యథః || ఇత్యేనం ముహు
ర్ముహుః-పునఃపునః, + వీప్సాయాం ద్వీరుక్తిః || అశ్శుకుంతితకంతః-
బాష ఎగద్గదవచనస్సక్, సుమంత్రమనన్వయం జ్ఞు-అపృచ్ఛత్ || ౧ ||
ప్రశ్నోనుయోగఃపుచ్చాచెత్యమరః || సోపిసుమంత్రోపి రాజ్ఞే-దశ
రథాయ వ్యజ్ఞపత్-విజ్ఞాపితవాన్ || ౧౨౩ || — తత్ప్రకారమేవా
హం || దేవేతి || షోదెవ రాజన్ కథం కుతోవాబ్రవీమి కథయామి

॥ ప ॥ సేవారసానుగతపారమనారథస్య దూరైరథస్యచ సుతౌ త
 వ వర్తమానౌ । భూత్వావిదేహదుహితుర్నవసావిదల్లో భాగీరథీతటన
 నై పథికావభూతామ్ ॥ ౧౨౫ ॥ కించ ॥ దేవత్వత్తనయస్యకుంతలభ
 రంక్షీరైస్సవధేనూద్భవైస్సేక్తుంనాలమరుంధతీపతిరభూ తస్యాభిషేకో
 ప్రత్యుత్తరమితిశేషః, కుతః॥ యతః అహం కరినహృదయో-నిర్దయచి
 త్తః, అరణ్యే రామంవిహాయ పునరాగతత్వాత్తస్య తాదృగాన్త్రాక
 థనవ్యాఖ్యాలరసనత్వాచ్చేతిభావః ॥ ౧౨౬ ॥ — ౨ ॥ ఏవమాత్మానం
 వినింధ్య సంగప్రతి ప్రశ్నత్రయస్య క్రమేణోత్తరమాహ ॥ సేవేతి ॥
 హేదేవ తవసుతౌ-త్వత్పుత్రౌ, రామలక్ష్మణౌ, సేవారసేన-భజనా
 నురాగేణ, అనుగతాః-అనుసృతాః, యే పౌరాః, పురవాసినోజనా
 స్తేషాం మనారథస్యానువర్తనరూపాభిలాషస్య తథా రథస్య-స్వంద
 నస్యచ, దూరై-విప్రశిషేః, వర్తమానౌ తమసాతీర నిద్రాణానాం
 పౌరాణాం విస్మయత్వాద్వినవానతత్పరాణామస్తాకం కిమనేన రథేన
 తి పరిత్యక్తత్వాచ్చేతిభావః ॥ భాగీరథీతటే యద్వినం తత్రవిదేహదు
 హితురైవిదేహ్యః, నవసావిదల్లో-నూతనకంచుకినౌ, భూత్వా తత్పు
 రిరక్షణతత్పరా సంఘాయేత్వథః ॥ ఏతత్సావిదల్లస్వేదం ప్రథమ
 త్వాజ్జాగరూకత్వబ్యోతనాథత్వాన్నవత్వం దృష్టవ్యమ్ ॥ పంథానం
 గచ్ఛతఇతిపథికౌ పాదచారిణౌవితియావత్ + పథస్థితి రసప్రశ్న
 యః॥ అభూతాం॥ అత్ర పూర్వాధేయనారథరథయోః కేవలప్రకృ
 తయోరూఃరికృతత్వరూపతుల్యధర్మేణౌపమ్యస్యగమ్యమానత్వాత్కై
 వలప్రకృతగోచరాతుల్యయోగితా॥ఉత్తరాధేయదాశరథ్యోర్నవసా
 విదల్లత్వరూపణాద్యూపకాలంకారః ఇత్యనయోరన్యోన్యనైరపేక్ష్యా
 త్సంస్పృష్టిః ॥ వసంతతిలకావృత్తమ్ ॥ ౧౨౭ ॥ — వక్తవ్యంతరమ
 ప్యస్తీత్యాహ ॥ కించేతి ॥ తదేవాహ ॥ దేవేతి ॥ హేదేవ అరుంధతీ
 పతిర్వసిష్ఠః, అభిషేకోత్సవే-రాజ్యాభిషేకమహోత్సవే, తస్య - త్వ

త్సవే । సిక్తోహహంతస ఏష మైథిలసుతాబాష్పదకోత్పాదకైర్ష్య
 గ్రోధక్షరితైజఃటాగచయతుంక్షీరైర్నిషాదాహృతైః ॥ ౧౨౬ ॥ త
 స్యావిదేహదుహితుఃపదయోర్నఖమ లాక్షౌవినాప్యదుఃఖిమా సహ
 సాబధూవ । వన్యేపథిప్రియతమేనసహవ్రజంత్యా వైవర్ణ్యమావిర
 త్తనయస్య, యష్మత్పుత్రస్య రామస్య కుంతలభరం-చికురనికురుంబం
 ॥ ౧ ॥ చికురఃకుంతలోవాలఇత్యమరః ॥ స్వధేనూద్భవైః-స్వస్యయా
 ధేనుః కామధేనుః తదుద్భవైస్తత్సంభూతైః, అత్యంతశ్లా మైర్నిత్య
 ధః ॥ క్షీరైస్సేక్తుమాద్రీకర్తుం, తదానీం గొక్షీరాభిషేకస్య శా
 స్త్రవిహితత్వాదితిభావః ॥ అలం శక్తోనాభూత్ వైవర్ణ్యాపత్తిభయా
 దితిభావః * అలంశబ్దయోగే + పర్యాప్తివచనేష్వలమథేషిష్వతి
 తుముక్ ॥ ౧ ॥ అలంభూషణపర్యాప్తిశక్తివారణవాదకమిత్యమరః॥
 సఏవ కుంతలభరః మైథిలసుతాయాః-సీతాయాః, బాష్పదకోత్పాద
 కైరశ్రుజలోత్పత్తిశాతుభిఃనిషాదాహృతైః-గుహపరిజనానీతైః,స్వ
 గ్రోధక్షరితైర్వటవృక్షోద్భవైః ॥ ౧ ॥ స్వగ్రోధోబహుపాదవటఇత్య
 మరః ॥ క్షీరైః జటాః రచయతుం-గ్రంథయతుం, సిక్తః-ఆద్రీకృతః
 హంఠేతిభాదే ॥ అత్రాదుంధతీపతే కామధేనుక్షీరాభిషేకశక్తత్వే
 పి తదశక్తత్వాక్తేః సంబంధే అసంబంధరూపాతిశయోక్తిః ॥ తయా
 చ కుంతలభరస్య తాదృగ్రామణీయకం వ్యజ్యతఇత్యలంకారేణ వస్తు
 భవనిః ॥ శామూలవిక్రీడితంవృత్తమ్ ॥ ౧౨౬ ॥ —తస్యాఇతి॥వన్యే
 పథి-కాంతారమాగే, ప్రియతమేన-భర్తా, త్విరామేణసహ వ్రజ
 న్త్యా-గచ్ఛంత్యాస్తస్యావిదేహదుహితురైవదేహ్యః, పదయోశ్చరణ
 యోర్నఖమ లాక్షౌవినాపి-అలక్తద్రవ్యాభావపీత్యధః+ పృథగ్వి
 నెత్యాదినాద్వితీయా ॥ అరుణిమా-లౌహిత్యం + వర్ణాదృఢాదిభ్యష్వస్వ
 త్తోచితచకారాదిమనిచ్ ॥ సహసా-శీఘ్రం, బధూవ-ప్రాదుర్బధూవ,
 పల్లవకోమలత్వాచ్చరణనఖైష్వరుణ్యమరణ్యసంచారేణావిరభూదిత్య

భవన్నకదాపివక్త్రే ॥ ౧౨౭ ॥ సీతాపలైకినలయైఃకరికల్పవృత్తల్పం
సంచార్యసత్త్వదమనాయనిశాసుదృష్టిమ్ । ధన్వీతదంఘ్రిభజనాదివ
పుణ్యలభ్యాదసప్తవీవ వనవత్కనిలక్షణోఽథాత్ ॥ ౧౨౮ ॥ ౧౧ ॥ ఏ
వం సుమంత్రనివేదితపుత్రచరిత్రశ్చరమగిరిశిఖరజుషి నిగమనపుషి

ధాః ॥ వక్త్రే १-ముఖేతు, కదాపి-కదాచిదపి వైవర్ణ్యం-కాంతిహై
న్యం, నావిరభవత్-సప్రాదురభూత్, పూర్వవదేవ వక్త్రమశోభతే
త్యధాః ॥ ప్రియతమసాహచర్యాదితిభావః ॥ తద్వచనంతు కిమపి న
శుత్రమితి వాక్యశేషః ॥ అత్ర లాక్షారూపకారణంవినావ్యవహిమ
రూపకారోత్పత్తికథనాద్విభావనాలంకారః ॥ తథా కాంతారసంచా
రరూపకారణసద్భావేపి వైవర్ణ్యరూపకార్యాసత్పత్తికథనాద్విశే
షాక్తిరిత్యసయోః పరస్పరనైరపేక్ష్యాత్సంసృష్టిః స్పష్టా ॥ వసంతతి
లకావృత్తమ్ ॥ ౧౨౭ ॥ —సీతేతి ॥ ధన్వీ-ధనుర్ధరః + వ్రీహ్యాదిత్వా
దినః ॥ లక్షణః వనవత్కని-కాంతారమాగే, నిశాసు-రాత్రిషు, సీ
తాపలేస్సీతానమేతస్య త్రిరామస్యేత్యధాః ॥ కేసలయైః-పల్లవైః, త
ల్పం-శయ్యాం, పరికల్ప-నిర్ణాయ, సుఖశయనాథ-మితిభావః ॥ త
థా సత్త్వదమనాయ-దుష్టజంతూన్ దమయితుమిత్యధాః ॥ ని ॥ స
త్వమస్త్రీతుజంతుషి వ్యత్యమరః ॥ దృష్టింసంచార్య-దిక్షుప్రసాద్యః, పు
ణ్యలభ్యాత్-పుణ్యైర్వృత్తోపవాసాది సుకృతవిశేషే లభ్యాత్వాప్ర
ప్యాత్ తదంఘ్రిభజనాత్తస్య త్రిరామస్యాంఘ్రిభజనాచ్ఛరణసేవ
నాదివేతిహేతుత్ప్రేక్షా ॥ అసప్తవీ-నిర్విద్యః, జాగరూకవేతియా
వత్, దేవశ్చేతిగమ్యతే ॥ ఏవకారః క్షణమాత్రనిద్రాసంబంధమపి
వ్యవచ్ఛిన్నత్తి అథాత్-జాతః, మహత్తనః తత్ర భవతః త్రిరామస్య
పాదసేవాయాదేవభూయస్రాపకత్వాదితిభావః ॥ అసప్తవిశ్రాంత్యత్ర ఆ
భిధాయాః ప్రస్తుతైకగోచరత్వాద్దేవవిషయశబ్దశక్తిమూలోఽభ్యుదయః ॥
సచోత్ప్రేక్షానిరాసహకత్వాద్వాచ్యసిద్ధ్యంగం ॥ ౧౨౮ ॥ —ఏవమి

జ్యోతిషి హృదయలగ్నశోకశల్యం కౌసల్యాంసమాశ్వాస్య సరపతిరి
 త్తమకథయత్ || ౧౨౯ || పురాఖలు సరయూరోధసి వివిధతరునివ
 హ పిహితదివస్పతౌ మృగయాస్పృహయా కమపినమయేమగమం ||
 తత్ర || ౧౩౦ || — ప || తోయాదానసనాదపుష్కరగజభ్రాంత్యాత
 వస్వీమయా విధ్వికశ్చనశబ్ద పేధనవిదాపాధస్సరయాంహరణ | తత్ప్రి
 తి || ఏనము క్తరిత్యా సుమంత్రేణ నివేదితం-విజ్ఞాపితం, పుత్రయోః-
 రామలక్ష్మణయోః, చరిత్రంవ్యాపారోయస్యనతథోక్తః || సుమంత్ర
 ముఖాదాకణితపుత్రసుమమృతాంతఇత్యధః || నరపతిర్దశరథః,
 నిగమవపుషి-త్రయీతనౌ, జ్యోతిషి-సూర్యే, చరమగిరిశిఖరజుషి-అ
 స్తాదలకూటభాజి అస్తంగతేనతీత్యధః || హృదయలగ్నం-శౌకవీవ
 శల్యం శంకుః యస్యాస్తాం దురంతశోకాక్రాంతాంతఃకరణామిత్యర్థః |
 కౌసల్యాం సమాశ్వాస్య తతా-లోచితైర్వచనైః ఉపలాల్య, ఇత్థం-
 వక్ష్యమాణరీత్యా, అకథయదవోచత్ || ౧౨౯ || — అ || తత్ప్రకా
 రమేవాహ || పురేతి || పురా-పూర్వకాలే, ఖలుశబ్దో వాక్యాలంకా
 రే || వివిధతరునివహేన-నానావిధవృక్షసందౌహేన, పిహితదివస్ప
 తౌ-భాదితసూర్యే, సూర్య లైజసోఽప్యనవకాశప్రదఇతి తరూణాంసాం
 దృశ్యాతిశయోక్తిః + తృతీయాదిమ భాషితపుంస్కం పుంవద్దాలవ
 స్యేతి పుంవద్రూపాతి దేశవికల్పాద్వచస్పతావితిసిద్ధం || సరయూరో
 ధసి-సరయూనదీతీరే, మృగయాస్పృహయా-ఆఖటకెచ్ఛయా, కమ
 పినమయం-కస్తింశ్చిత్కాలఇత్యధః || ని || సమయాశ్చ వధాచార
 కాలసిద్ధాంతసంవిదఇత్యమరః + కాలాధ్వనోరత్యంతసంయోగే ద్వి
 తీయా || అగమమగచ్ఛం || తత్కరిమతఆహ || తత్రేతి || తత్రనరయూ
 రోధసి || ౧౩౦ || — తాయేతి || తాయాదానేనోదకగ్రహణేన, స
 నాదం-సబృంహితం పుష్కరం శుండాగ్రంయస్యనతథోక్తౌ యోగజ
 స్సఇతి భ్రాంత్యా-భ్రమేణ, ని || పుష్కరంకరిహస్తాగ్రేవాద్యభాండ

జ్యోతిషి హృదయలగ్నశోకశల్యాం కౌసల్యాంసమాశ్వాస్య సరపతిరి
 త్థమకథయత్ || ౧౨౯ || పురాఖలు సరయూరోధసి వివిధతరునివ
 హా పిహితదివస్పతౌ మృగయాస్పృహయా కమపినమయేమగమం ||
 తత్ర || ౧౩౦ || — ప || తోయాదానసనాదపుష్కరగజభ్రాంత్యాత
 పస్వీమయా విద్ధశకశ్చనశబ్దచేధనవిదాపాధస్సరయాంహరణ | తప్తి

తి || ఏనముక్తరీత్యా సుమంత్రేణ నివేదితం-విజ్ఞాపితం, పుత్రయోః-
 రామలక్ష్మణయోః, చరిత్రంవ్యాపారోయస్యసతథోక్తః || సుమంత్ర
 ముఖాదాకణితపుత్రస్నుమావృత్తాంతఇత్యర్థః || సరపతిర్దశరథః,
 నిగమవపుషి-త్రయీతనా, జ్యోతిషి-సూర్య, చరమగిరిశిఖరజుషి-అ
 స్తాదలకూటధాజ అస్తంగతేనతీత్యర్థః || హృదయలగ్నం-శోకఏవ
 శల్యం శంకుః యస్యాస్తాం దురంతశోకాకాంతాంతఃకరణామిత్యర్థః |
 కౌసల్యాం సమాశ్వాస్య తతా-లోచితైర్దశనైః ఉపలాభ్య, ఇత్థం-
 వత్సమాచరిత్యా, అకథయదవోచత్ || ౧౨౯ || — అ || తత్ప్రకా
 రమేవాహ || పురేతి || పురా-పూర్వకాలే, ఖలుశబ్దో వాక్యాలంకా
 రే || వివిధతరునివహేన-నానావిధవృక్షసందోహేన, పిహితదివస్ప
 తౌ-ఛాదితసూర్య, సూర్య త్రైజసోఽప్యనవకాశప్రదఇతి తరూణాంసాం
 ద్రత్యాతిశయోక్తిః + తృతీయాదిమ భాషితపుంస్కం పుంవద్దాలవ
 స్యేతి పుంవద్రూపాతి దేశవికల్పాద్వచస్వతావితిసిద్ధం || సరయూరో
 ధసి-సరయూనదీతీరే, మృగయాస్పృహయా-ఆఖేలకెచ్ఛయా, కమ
 పినమయం-కస్తింశ్చిత్కాలఇత్యర్థః || ని || సమయాశ్శవథాచార
 కాలసిద్ధాంతసంవిదఇత్యమరః + కాలాధ్వనోరత్యంతసంయోగే ద్వి
 తీయా || అగమమగచ్ఛం || తతఃకిమతలహ || తత్రేతి || తత్రసరయూ
 రోధసి || ౧౩౦ || — తాయేతి || తాయాదానేనాదకగ్రహణేన, స
 నాదం-సబృంహితం పుష్కరం శుండాగ్రంయస్యసతథోక్తౌ యోగజ
 స్సఇతి భ్రాంత్యా-భ్రమేణ, ని || పుష్కరంకరిహస్తాగ్రేనాద్యభాండ

దుర్గ-శామునిః || ౧౩౨ || X || తదవశ్యం వశ్యవీవాస్తి మృత్యోరితి
 స్తుతిపథగతరామవన విరరామ || ౧౩౩ || ప || మునిశాపకృతోత్ప
 త్తిర్విపత్తిర్నిష్ప్రతిక్రియా । తతోదశరథాయాశు దిదేశ దశమీం ద
 శామ్ || ౧౩౪ || నాకాగ్రంతస్త్రిదివఃపరైస్సుమనసాం కాంతానబందీ
 గ్రతః-స్వలోకంగతః || ౧ || స్వరవ్యయంస్వర్గనాకత్రిదివత్ప్రిదశాల
 యాత్యత్సమరః || తథాచక్రిరామాయణే * బ్రహ్మహత్యాకృతం పా
 పం హృదయాదపనీయతామ్ । నద్విజాతిరహంరాజన్మాభూత్తై మన
 సోవ్యధా । శూద్రాయామస్తివై శ్వేన జాతోజనపదాధిపేతి || ౧౩౨
 తదితి || తత్తస్మాన్మునిశాపకారణాత్, అవశ్యం నిశ్చితం మృత్యోరంత
 కస్య, వశ్యో వశంగతవీవాస్తి, నాత్రసందేహాశ్చైవకారార్థః ||
 ఇత్యుక్తే వీతిశేషః || స్తుతిపథగతః-స్తరణగోచరారామో యస్యస త
 థోక్తస్సన్నైవ రామమనుశాచన్నేపేత్యధః || విరరామ-నిర్వచనా
 భూత్, కంతగతప్రాణోభూదిత్యధః + వ్యాజ్ఞురిభ్యోరమృతి ప
 రస్తేపదమ్ || ౧౩౩ || —మునీతి || తతోవిరామానంతరం, మునిశా
 పనోక్తరూపేణ కృతాఉత్పత్తిర్యస్యాస్సాతథోక్తా మునిశాపజనితే
 త్యర్థః || నిష్ప్రతిక్రియా-ప్రతిక్రియారహితా, ఉపాయాంతరైరపరిహ
 ర్యేత్యర్థః || విపత్తిరాపత్ దశరథాయ దశానాంపూర్వీ దశమీ + త
 వ్యపూరణేడపిడిట్ || నాంతాదసంఖ్యాదేర్మడితిడటోమడాగమః ||
 టిడ్థాణఇత్యాదినాజీవ్ || తాం దశమీందశాం-మరణానన్ధాం, దిదేశ-
 దత్తవతీ, అమోఘమునిశాపానుసారైశ్చైవాయం మమారెత్యధః || మ
 న్తథావస్థాసుఅస్యాదశమత్వాదిత్యేనిదేశః || తదుక్తమ్ || దృఙ్మనస్సం
 గసంకల్పా జాగరఃకృతారతిః । హీత్యాగోన్తాదమూర్ఛాంతా ఇ
 త్యవంగదశాదశేతిదశరూపకే || ౧౩౪ || —నైతి || అత్ర యద్యపితివ
 థం సర్వత్రానుబధ్యతే || యద్యపి విచార్యమాణే పరైశ్శత్రుభిః,
 త్రిదివః స్వగోనాకాగ్రంతః-నాస్కందితః, తథా యద్యపి సుమన

కృతానాకీర్త్యంపురుహాతశాననధరైస్సాకతబాహ్యంగణమ్ । నాదిష్టా
 స్సచివాశ్చభూతలపరిత్రాణాయయద్యవ్యహానాకం శోకవశాదగార్హ
 శరభానాస్థానవహన్వాహనే ॥ ౧౩౩ ॥ X ॥ అథ దశరథప్రకంసా
 మాంసైః కైకయానింహకంధలితైః కరామగుణకీర్తనద్విగుణితైరవ
 సాం-దేవానాం, ని ॥ సుమనాః పుష్పమాలతోన్మస్త్రీదివ్యబుధదయాః
 పుమానితివైజయంతీ ॥ కాంతాః సబంధీకృతాః - నౌపగృహీతాః, శ
 త్సుభిరితిశేషః ॥ ని ॥ ప్రగృహాప్రగృహాబంధ్యామిర్దవరః ॥ త
 థా యద్యపి పురుహాతశాననధరైః-ఇంద్రాజ్ఞాం రైర్దూతైః, సాకేత
 బాహ్యంగణం-అయోధ్యాపురబహిశ్చత్వరం, ॥ ని ॥ స్యాత్సాకతమ
 యోధ్యాయామిత్యమరః ॥ నాకీర్త్యం-నసంకీర్త్యం, ఇంద్రాజ్ఞయా నిజా
 హ్వనార్థమాగతైర్దేవమాలైర్నసంకులమిత్యర్థః ॥ తథా యద్యపిభూ
 తలపరిత్రాణాయ భూమండలసంరక్షణార్థం, సచివా మంత్రీణానా
 దిష్టానాజ్ఞప్తాః రాజ్ఞా దేశాంతగమనైః ధూభారస్య సచివేషు నిత్యే
 వ్యత్యాదితిభావః ॥ తథాపీతిశేషః ॥ దశరథః శోకవశాత్పుత్రవిరహజ
 నితకోకాయత్తత్వాద్దేహిః ॥ ని ॥ వశతయత్తతాయాంచెత్సమరః ॥
 వాహనే-రథే, ఆస్థామాదరం, నవహన్నగుప్తాన్నైవ వాహనం విహా
 యైవేత్సర్థః ॥ నాకం-స్వర్గం ॥ ని ॥ ఆకాశే త్రిదివసాక ఇత్యమరః ॥
 అగాతాప్రప అహో పూర్వం త్రిదివస్యపరాక్రమశాదినిమిత్తసంభ
 వే తత్రగచ్ఛతిస్త, ఇదానీంతు తాదృష్టిమిత్రాభావేష్యగాదిత్యా
 శ్చర్యమిత్యర్థః ॥ ని ॥ అహోహిచవిస్తయేఇత్యమరః ॥ ఆతపివ విభా
 వనాలంకారః ॥ పుత్రశోకాతురరయో స్థూలశరీరంవిహాయ మాక్ష
 శరీరేణ స్వలూకం జగమేతి లాత్పర్యం ॥ శార్దూలవిక్రీడితంపు
 తమ్ ॥ ౧౩౪ ॥ —అథేతి ॥ ఆథ -౮ జ్ఞః స్వలూకంగమనానంతరం,
 దశరథస్య ప్రశంసయా మహారాజోయం సత్సనంధః స్వలూకంగ
 త ఇత్యాదుప్రశ్నాకేన మాంసలైః ప్రచురైస్తృభ్యుయిష్టైరిత్యర్థః ॥ ౧౩౫

రోధవభూజనపరిదేవనగరవైర్ముఖరితేహదిట్టుభేమ ॥ ౧౩౬ ॥ ప ॥ అభూ
 దరాజకంఘానసద్గణంగగనాంగణమ్ । ఆలోక్యేవతదాశాంతమశే
 వంచమహీతలమ్ ॥ ౧౩౭ ॥ గ ॥ తతఃప్రభాలై వసిష్ఠవచసా సచివా
 ధ్వాదితావన్నత్యథీయోలచప్రత్యయః ॥ క్షేకయ్యాః నిందయా పాపి
 ష్ఠయాఅనయా రామే ప్రవ్రాజితై తద్విరహశాకాతురారాజా కా
 లభర్తృంగతజ్ఞత్యాదిగర్హణై న కందళితైః-కందళః కిసలయః, తద్వంతః
 కృతాః కందళితాః తైః సంవర్ధితైరిత్యర్థః + కందళవచ్చబ్జాణ్ణిచిణా
 విష్ఠపహ్లావాత్ విన్నతౌలుగితిలుక్ ॥ రామస్య గుణకీర్తనై గు
 రావజ్ఞాపరతంత్రః, నత్యభర్తృపరాయణాయం మునివ్రతచారీవసంగత
 జ్ఞత్యాదిసద్గుణవర్ణనై ద్విగుణితైః-ద్విరావరితైః, అవరోధవభూజన
 పరిదేవనగరవైరంతఃపురస్త్రిజనవిలాపాకృందైః, దిట్టుభామ-హరిదంతే
 రాభేమ, వదనైచుచేతిగమ్యతే ॥ ముఖరితేమ-వాచాలితేమ, ప్ర
 తిఘ్ననితేమసత్సివిత్యర్థః ॥ ౧౩౬ ॥—తతఃకింబాతమిత్యతఃపా ॥ అ
 భూదితి ॥ తదా-తస్మిన్మానమయే, నవిద్యతేరాజా చంద్రోయస్మిన్మాత
 త్తథోక్తం కృష్ణపక్షరాత్రితావచ్ఛంద్రరహితమిత్యర్థః + క్షేషికఃక
 ప్తప్రత్యయః ॥ అతఏవ ఘోషః-తేజోహీనసద్గణానక్షత్రమండలం
 యస్మిన్మాతత్తథోక్తం గగనాంగణం-నభస్థలమాలోక్య దృష్ట్యైవేత్యు
 త్ప్రేక్షా ॥ అశేషం-కృత్సం, మహీతలం-భూమండలంచ, అరాజ
 కం-దశరథరహితం, అతఏవ ఘోషసద్గణః సాధుజననివహాయస్మిన్మాత
 త్తథోక్తంసత్ శాస్త్రం-స్తిమితమభూత్ + వాదానశాంతత్యాదినా
 నిపాతః ॥ చంద్రరాహిణ్యై న గగనం యథా తేజోహీనసక్షత్రకం భ
 వతి తథా దశరథమహారాజరాహిణ్యై న భూతలమపి ఖన్నసాధుజన
 మభూదిత్యర్థః ॥ ౧ ॥ రాజామృగాంకేక్షత్రియేన్యపెద్ధత్యమరః ॥ ౧ ॥
 సకానల్యేదిమపి శ్రేష్ఠేసాధౌభవతిచత్రిమ ॥ సక్లిబమృక్షఇతినానా
 ర్థరత్నమాలా ॥ అత్యుత్ప్రేక్షాశ్లేషయోస్సాపెక్షతావత్సంకరః ॥ ౧౩౭
 తతఃఇతి ॥ తతః-పరిదేవనానందరం, ప్రభాలై-పాతకకాలే, సచివా

స్త్రీలద్రోహ్యాం నిక్షిప్య క్షితిపతేస్తనం క్షిప్రమేవ భరతమకథితదశక
ధకథాపవానయతైతి దూతాన్ కేకయేమప్రేషయామాసుః ॥౧౦౨॥

తైపి జితవనజననహయసంకోచితపథాః తురగపతిపురేమన్వప్నుదర్శ
నమాయమానమానసం భరతమభివంద్య గురునియోగం వ్యజిజ్ఞపత్ ॥
సోయం మాతామహేన మాతులేన యథాజితాచానుజ్ఞాతః కతిపయై

మంత్రీణః ॥ ౧ ॥ మంత్రీధీనచివోమాత్యుత్తమరః ॥ వసిష్ఠస్యవచసా
భరతాగమనవర్యస్తమేతద్భరిరం రక్షంత్యితినియోగవచనైః ॥ క్షితిప
తేః పరేతస్య దశరథస్య తనం-క ఛేదరం, త్రైలక్యోహ్యాం-త్రైలపూరి
తకాష్టాంబువాహిన్యాం, నిక్షిప్య-ఉచ్ఛాసత్వాదినా హైరూప్యైః వా
ధమితిభావః ॥ ౧ ॥ ద్రోహీకాష్టాంబువాహినీత్యమరః ॥ ఆకథితదశ
రథకథా-అనివేదితదశరథవృత్తాంతాన్సంతమీన, అన్యథా కార్యవిఘాతా
వత్రైరితిభావః ॥ భరతం క్షిప్రమవిలంబితమేవ, అనయత-ప్రావయత,
ఇత్యాదిశ్యేతిశేషః ॥ దూతాన్-సందేశహారిణి, కేకయేమ-తన్నామ
కదేశేమ, ప్రేషయామాసుః-ప్రహితవంతః ॥ ౧ ॥ స్వాత్సందేశహరౌ
దూతఇత్యమరః ॥ ౧౦౩ ॥ —తేషీతి ॥ తైపి దూతాశ్చ జితవనాః-
పవనాధికవేగాః, జవనా-జవశీలాశ్చ + జవంక్రమ్యేత్యాదినాయుచ్ఛ
యేహయాఅశ్వాస్త్రైస్సంకోచితస్సంకోచంప్రాప్తితత్తవపంథా యేహంతే
తథోక్తాస్సంతః తాదృగశ్వవేగవశాత్సంకుచితతయా ప్రతీయమానమా
గః దైర్ఘ్యాగత్యథః ॥ తురగపతిరశ్వపతేః, కేకయన్యపురే-పర్ర
మన్వప్నుదర్శనైః స్వపితుడుకరవస్థాశుని స్వప్నుదర్శనైః దూయ
మానం-పరితప్యమానం, మానసంయస్యతం, తాదృశం భరతమభివం
ద్య-నమస్కృత్య, గురోర్వసిపస్య నియోగం శీఘ్రమాగంతవ్యమిద్రై
వంరూపామాజ్ఞాం వ్యజిజ్ఞపత్-విజ్ఞాపయామాసుః ॥ ౧౦౪ ॥ — ॥సో
యమితి ॥ సోయంభరతః మాతామహేన-మాతుఃపిత్రా, కేకయేనమా
తులేన-మాతృభ్రాత్రా, యథాజితాచానుజ్ఞాతః, కతిపయైరేషునైః

శేవదివైరనిమిత్తసంపాతినాతంకస్సాకతమానసాద ॥ ౧౪౦ ॥ ప ॥ త
 లవకితమతిఃపురైవవశ్యేక పురమయథాపురచారపౌళవగణమ్ । న్యవి
 శతభరతఃపరీతయాతఃపితృభననంపితృకాననాదనూనమ్ ॥ ౧౪౧ ॥ సపి
 తరమనవేక్ష్యతత్రమాతుస్సచనగతఃప్రశిష్యతామపుచ్ఛత్ । కవ్విను

క్షేచ్ఛి దేవాహోభిః, మాతులగృహనిగణమననమారభ్యాస్తమేదినఇత్య
 భః ॥ తథా రామాయణే ॥ అద్యవే. సప్తమీరాత్రిశ్చున్యతస్యార్యక
 చేత్తనఇతి క్షేకేయాంప్రతి భరతవచనమ్ ॥ అనిమిత్తసంపాతేన-దుర్ని
 మిత్తపరంపరయా, సాతంకస్సభయసంభ్రమస్సృ, సాకేతమయోధ్యా
 మానసాద-ప్రాప॥౧౪౦— అతీతి॥పరీతమాతః-పరివెష్టితదూతాభరతః
 పురా-పురాభావమనతిక్రమ్యయథాపురం-యథాపూర్వం+యథాభే
 తనతిక్రమణైవ్యయాభావః ॥ అవ్యయాభావశ్చేతి నపుంసకత్వం ॥
 * హ్రస్వాసౌందర్యంసకేప్రాతిపదికస్యేతి హ్రస్వత్వం తన్నభవతీత్యయ
 థాపురం తతశ్చాగశజ్జేన సుపుష్పేతిసమాసః ॥ అయథాపురంచారః
 ప్రచారః పరిపాటీ యస్యసతథోక్తః ॥ పౌరాణాంవగణఃసమూహో
 యస్మిన్తత్తథోక్తం శ్రీరామవనవాసరాజవిపత్తిభ్యాం విషణ్ణజనన
 జ్కులమిత్యర్థః ॥ పురమయోధ్యాం, పురానికటవీవ, పశ్యన్నవలో
 కయన్, ని ॥ స్యాత్ప్రబంధేచిరాతీతే నికటాగామికేపురేత్యమరః ॥
 అతనివాతిచకితమతిరత్యంతభయసంభ్రాంతాంతకరణస్సృ, పితృకా
 ననాత్-శ్చశానాదనూనమన్యూనం భూతాకోశభూయిష్టత్వాత్తత్కు
 లమిత్యర్థః ॥ పితుడేశరథస్య భవనం-గృహం, న్యవిశత-ప్రవిష్ట
 వాన్ ॥ ని ॥ శ్చశానంసాత్పితృపనమిత్యమరః ॥ పుష్పితాగ్రావృ
 త్తమ్ ॥ అయజనయగరేభతోయకారోయజచనజౌజరగాశ్చపుష్పి
 తాగ్రేతిలక్షణాత్ ॥ ౧౪౧ ॥—సఇతి ॥ సభరతః తత్రభవనే పితరంద
 శరథమనవెక్ష్యాదృష్ట్యా, మాతుః-క్షేకేయ్యాస్సచనగతా-గృహంప్రవి
 ష్టస్సృ, తాం మాతరం ప్రశిష్యత్య గురుజనాదరతత్పరత్వాన్నమన్కు

మమగతవాక్పితేతి సేషాపరుషతరం భరతాయవాచమూచే ॥౧౪౨॥
 వనచరశవసాకం మైథిలీలక్ష్మణాభ్యాం పితృవిధిమనురోద్ధుం ప్రశ్నితౌ
 రామభద్రః । తదనుతపవితాఘాత్కాలధర్తానుకూలస్తవమనుభవయ
 థేచ్ఛంనిస్సపత్నాంధరితీమ్ ॥ ౧౪౩ ॥ మయూరీవమహానాగం కేక
 యాకేకయాత్మజా । భారత్యాభరతంచక్రే పరిక్షుభితమానసమ్ ॥౧౪౪
 గ ॥తదనుభరతశ్చిరతరం విలప్య విలుప్యమానవివేకః కైకేయీమిత్రమ్
 త్య మమ పితా-దశరథః, క్వను-కుత్రగతవానిత్యపృచ్ఛత్-పృష్టవాక్
 అథ సేషా కైకేయీ భరతాయ-భరతంప్రశీత్యథః ॥ క్రియాగ్రహ
 ణమపి కర్తవ్యమితి సంప్రదానతాన్వచ్చతుధీః ॥ పరుషతరమత్వంతక
 ణకరొరంయథాతథా వాచమూచే-ఉక్తవతీ, వృత్తం పూర్వవత్ ॥
 ౧౪౫ ॥ —అ ॥ తత్ప్రకారమేవాహ ॥ వనచరశతి ॥ రామభద్రః
 మైథిలీలక్ష్మణాభ్యాంసాకం పితృవిధిం-పితృనియోగం, అనురోద్ధుమను
 వర్తితుం, వనచరో మునిరివ ప్రశ్నితౌ గణః, మునివేషధారిసక్ త్వం
 గచ్ఛేతి పిత్రాజ్ఞప్తస్సక్ అరణ్యంగతశత్యథః ॥ తదనుతదనంతరం
 తవ పితా దశరథః కాలధర్తస్య-మరణస్య, అనుకూలః-యోగ్యః, ఆఘా
 జ్ఞాతః, మృతశత్యర్థః ॥ ని ॥ న్యాత్పంచతాకాలధర్తశత్యమరః ॥ అతస్తస్య ని
 స్సపత్నాం-నిష్కంఠకాం, ధరితీం, యథేచ్ఛం-స్వచ్ఛందమనుభవవ
 రిపాలయేత్యథః ॥ మాలినీవృత్తమ్ ॥ ౧౪౬ ॥ —మయూరీతి ॥ కేక
 యాత్మజా-కైకేయీ, భారత్యా-ఉక్తరూపయావాచా, భరతం మ
 యూరీబర్హిణీ + జాతే రక్త్రీవిషయాదయాపథాదితిజీమ్ ॥ కేకయా
 స్వవాణ్యో, ని ॥ కేకావాణీమయూరీస్యేత్యమరః ॥ మహానాగం-మ
 హాఘజంగమివ, పరిక్షుభితమానసం-క్షుబ్ధహృదయం, చక్రే ॥ ని ॥ మ
 యూరీబర్హిణోబహిః నీలకంఠో ఘజంగఘగిత్యభిధానాన్తయూ
 ర్వాస్తద్విరోధితావదితిభావః ॥ పూణోపమాలంకారః ॥ ౧౪౭ ॥
 తదన్వీతి ॥ తదను-కైకేయీవచనానంతరం, భరతశ్చిరతరం-బహుకా

కథయత్ ॥ ౧౮౫ ॥ ప ॥ పరిణతిపరుషాణాంపాష్టనాంసన్నిపాతాన్న
హిభవసిదతుణాం సాత్వమస్తాకమంబా । తదిహ తనయవత్సస్సల్లపి
ష్వంతికామం శుక్రిపుటరచితారైస్తావంసవిత్రిమకీర్తైః ॥ ౧౮౬ ॥ గ ॥
తదను తన్ముఖాదాకృష్టదృష్టిరనుజమిదమవాదీత్ ॥ ౧౮౭ ॥ ప ॥

లం, విలప్య-పితృభాతుద్వైశేన పరిదేవనంకృత్యేత్యధః॥ విలుప్యమా
నో లోపం ప్రా వ్నువత్ వివేకాయస్యసతథాక్రమ్పితృమరణభ్రాతృ
ప్రవ్రజనశ్రవణలు ప్తబుద్ధిస్ఫురణతయా కర్తవ్యాకర్తవ్యవిచారవిభరణ
త్యధః ॥ క్షేకేయామిత్థమకథయదవోచత్ ॥ ౧౮౫ ॥—తదేవవివృణో
తి ॥ పరిణతీత్యాదినా ॥ పేంకై కెయి పరిణతిపరుషాణాం-పర్యంతేదుర్ద
శాను సంధాయకానాం, పాష్టనామేవంవిధపాపానాం ॥ ౧ ॥ అ(స్త్రీ)
పంకంపుమానాపృథ్విత్వమరః ॥ సన్నిపాతాత్సంఘాతాద్ధైత్యాస్సాత్థా
భూతా త్వం చతుణాం శ్రిరామాదీనామస్తాకం, అంబా-మాతా,
నభవసిహి-నజాయసేఖలు, ఈదృశాపిష్టాత్వమస్తాకమమ్బాభవతుం
నార్హసీత్యధః ॥ తత్తత్తాత్కారణాత్ ఇహ-అస్తికాలోకే, తనయ
వత్సః-పుత్రవత్సః, స్త్రీయః తథాభూతానామేవ పరిజ్ఞానసంభవాది
తిభావః ॥ తావం శుక్రిపుటయోశ్శోక్రిగోళకయోః, రచితా-విహీ
తా, ఆర్తిః-పీడాయయాసా తథోక్తా తస్యాశ్శోక్రిత్యానామత్యంతఖ
దకారిణ్యోఽత్యధః ॥ అకీర్తైరుత్పీర్తైః, సవిత్రిమంబాం కామమ
త్యంతం సల్లపిష్వంతి పాపాచారేయం కిమేతదకృత్యమకరోత్ య
తో దుర్నివారావకీర్తిమూలమభూదిత్యన్యోన్యసంభాషణం కరిష్యం
తీత్యధః ॥ ౧ ॥ సల్లాపోభాషణంమిథత్యమరః ॥ సంభావితస్యచా
కీర్తిర్మరణోదతిరిచ్యతఇతి భగవద్వచనాదితిభావః ॥ అత్ర కై కెయా
నిజమాత్మత్వమపహ్నుత్య అకీర్తిమాత్మత్వస్యారోపాదపహ్నవభేదః॥
ఏతదాదిక్లోకచతుష్టయం మాలినీవృత్తమ్ ॥ ౧౮౬ ॥—తదితి ॥ తద
ను-తదనంతరం, తన్ముఖాల్లై కెయివదనాదాకృష్టా-అపసారితా దృ

అవిరళమివవంశందగ్ధుమాశ్రిత్యతాపంజనమనసికిరన్త్యాం హంతనశ్చ్యాం
 భవత్యామ్! అనునవనమపాపైదౌవతాపూజ్యమానావహతికథమిదా
 నీమాశ్రియాశాభిధానమ్ || ౧౪౮ || అవిరతకృషితాంతం వత్సమాలాః

ప్రేక్ష్య సతధోక్తిః || ఈర్ష్యపకారాంత్యా ముఖం కిమవలోకనీయ
మిత్ర జగుప్సయా తదపనితచక్షుస్సన్నిత్యథః || అనుజం-శ్శృంగముం
ప్రతీదంవచనమవాదీవచల్ || ౧౪౭ || —తదెవవివృణోతి || అవి
రళమిత్ర || భాతీతిభవత్వాం పూజ్యాయాం + భాదేశవతురిత్యాణా
దికొడవతుప్రత్యయః ఉగితి శ్చైతిజీవ || సత్వాః-సాధ్వీమసాన్వంతై
కేయ్యామిత్ర సొల్లంరనోక్తిః || ౧ || సతీసాధ్వీపతిప్రైర్యమరః || అ
విరళం-సాంద్రం, ప్రవృద్ధమిత్రయావల్ || అవికలమిత్రపారే వైకల్యర
హితమక్షతమిత్యథః || ఇనవంశం-సూర్యవంశం, వేణువనంచగమ్య
తే || దద్ధం-రాశయితం, భస్తీకర్తుచ, ఆశ్రిత్యాధిష్టాయ జనానాం
మనసి-హృదయే, తాప-సంతాపమాష్ట్యం, కిరంత్యాం-విక్షిప్త్యాం
ప్రవర్తయంత్యాం సత్వామిత్యర్థః || వంశవినాశకారిశ్యాస్తస్యాస్పృశనమన
స్సంతాపహేతుత్వాదితిభావః || సవనేష్వసుసవనం ప్రాతరాదిసవన
త్రయేపీత్యథః + విభక్త్యర్థేవ్యయాభావః || అపాపేస్తుకృతిభిర్య
జమానైః, పూజ్యమానా దేవతా పావకఇత్యథః || ఇదానీమస్మిన్న
వసరే, ఆశ్రయం-కాష్టగుల్మాదిక మశ్నాతిత్యాశ్రయాశః సఇత్యభిధా
నం నామధేయం కథం వహతి ప్రాప్తోతి-నవోధవ్యమిత్యథః || స
తిప్రతిపక్షే స్వప్రతిష్ఠాయాలనిరావహ్యత్వాదితిభావః || ౧ || ఆశ్ర
యాశోబృహద్బాసుఃకృశాసుఃపావకోనలఇత్యమరః || హంత అప్ర
చ్యుతస్యాస్తద్వంశస్యేయంప్రచ్యుతిం సంపాదితవతీతిఖేదఇత్యథః ||
అత్రోపమేయస్యాధికక్రథనాపెక్షయోపమానస్య పావకస్యాశ్రయా
శాభిధానవహనాక్షేపాత్ప్రతిపాలంకారః * యత్రోపమానస్యాక్షేపః
క్షేమభావేనకథ్యతే | యదోపమేయభావోత్తర ప్రతిపస్పృదలం

కృధేనోరపితనుజశతానాంమాతురస్సంబధూ వ । తదిహతసయశోకం
సంతరేదేకపుత్రా కథయకథమిదానీం కోసలేంద్రస్యపుత్రీ ॥౧౪౯

కృతిరితిలక్షణాత్ ॥ ౧౪౯ ॥ — అ ॥ పుత్రపీడనమతియస్సహదుఃఖ
కారణమితి దగ్ధయితుమితిహాసమాహ ॥ అవిరతైతి ॥ అవిరతా-అవిచ్ఛి
న్నా, మధ్యాహ్నపర్యంలైతి యావత్ ॥ తయాకృష్యాకర్షణేన తా
స్తం-గ్లానం, ఖిన్నం వత్సంతనయా-బలీవద్దావిత్పథః ॥ జాతావేక
వసనం ॥ స్వపంశ్యత్వాద్యత్సత్వేననిఙ్గేశః ॥ ని ॥ వత్సోనాకుటజేవ
షే తణకేతనయాదిక ఇతివైజయంతీ ॥ ఆలోక్య - దృష్ట్వా, త
న్వాంజాతాస్తనజాఃపుత్రాః లైషాం శతానాం మాతుః అనేకపు
త్రజనన్యాఅపీత్యథః ॥ ధేనోః-కామధేనోః, గగనస్థాయాఇతిశేషః
అస్రమశ్చ బహువ తనయశ్లేశజనితశోకవశామృదితవతీత్యథః ॥ ని॥
రోదనంచాస్రమశ్చచేత్యమరః ॥ తత్తత్తాత్కారణాదేకః క్రిరారామః
పుత్రాయస్యాస్సాతథోక్తా ఏకపుత్రా కోసలేంద్రస్యపుత్రీ - కౌస
ల్యా, ఇహస్త్రికాలాకే ఇదానీం తనయశోకం-పుత్రవిరహజనితశోకం
అతిదుస్తరమితిభావః । కథం కేనాపాయేన సంతరేత్-తరితుం శక్ను
యాత్, నకేనాపి సంతరేదేవేత్యథః ॥ కథయ-బ్రూహీతివిమోదా
భినయవచనం బహుపుత్రసంపన్నాపి స్వలోకనివాసిన్యపి కామ
ధేచరపి సాక్షాదనాత్తజస్యాపి వత్సస్య శ్లేశమసహమానా శోచితవతీ
ఏవంధూతాకౌసల్యా శోచిష్యతీతి కిమునక్తవ్యమిత్త్యథః ॥ తథాశ్చ
రామాయణమ్ * యస్యాశిపుత్రసహస్రాణి సాపిశోచతికామధుక్ ।
కింపురర్యావినారామం కౌసల్యావర్తయిష్యతి॥ ఏకపుత్రాదసాధ్వీ
చవివత్సేయంత్యయాకృతైతి ॥ అత్ర కామధేనవపేక్షయా అసారా
యాః కౌసల్యాయాః శోకసంతరణాశక్తత్వస్య కైముత్యన్యాయేన
కథితత్వాదథావపత్తిరలంకారః ॥ ఏకస్యవస్తునాభావాద్యత్ర వస్తువి
న్యథాపతేత్ । కైముత్యన్యాయతస్సాస్యాదథావపత్తిరలంకారియేతి ల

అపిబదియమమంప్రేకాలయోగాన్నరెంద్రే వరయుగరసనాభ్యాంప్రా
ణవాయంతదీయమ్ | అపనగగమముష్యావర్తనంయుక్తరూపం పితృవ
నవసుమత్యాం కావపివల్లీకవత్యామ్ || ౧౫౦ || ఏషా నికృష్టమతిరా
త్తగుణోచితేషు వంశేషుసత్సుబహుధాపిశితాశనానామ్ | మాకంద
క్షణాత్ || ౧౪౯ ||—అపిబదితి || ఇయంకైకేయాభుజగీచప్రతీయతే
నరేంద్రే-రాజ్ఞి, దశరథే, విషవైద్యేచ || ౧ || సరేంద్రఃపాథి-వేరా
జ్ఞవిషవైద్యేచకథ్యతఇతివిశ్వః || కాలయోగాత్కాలవశాత్, నవిద్య
తే మంత్రఉపాయమితనం భుజగస్తంభనమంత్రశ్చ యస్యతస్మిన్
అమంప్రే పూర్వం మంత్రసంపన్నైస్పి కాలవశాత్తద్విహీనైసతీత్య
థః || వరయుగమేవ రసనె తాభ్యాం తదీయం సరేంద్రసంబంధనం
+ త్యదాదీనిచేతివృద్ధసంజ్ఞాయాం వృద్ధాచ్ఛితిభవ్యత్యయః || ప్రాణ
వాయుమహిబత్-పీతవతీ, వరయుగావదేశేన సరేంద్రం నిహతవతీత్య
థః + పాపూర్ణత్యాదినాపిబాదేశః || అముష్యాం-కైకేయాః స
గరాదపసృత్య అపనగరం అయోధ్యానగరం వజ్రయిత్యేత్యథః +
అపపరిబహిరంచవఃపంచమ్యాఇత్యవ్యయాభావనమాసః || అవ్యయా
భావశ్చైతినపూసకత్వం || వల్లీకవత్యాం భుజగీనిపాసాచిత హేమలూ
రుప్రచురాయాం || ౧ || వామలూరుశ్చనాకుశ్చసత్తీకం పున్నపుంస
కమిత్యమరః || కావపి కన్యాంచితీ పితృవనవసుమత్యాం-శ్చశానభు
వివర్తనమనస్థానం యుక్తరూపం ప్రాశస్త్యేనయుక్తం + ప్రశంసా
యూరూపవత్ || ఈదృశక్రూరనమాచారేయం సగరాన్నిర్వాసనీయే
త్యథః || అత్ర వరయుగే రసనాత్వరూపణాలైకేయాభుజగీత్వ
ప్రతీతేః శ్లేషసంకీర్ణైకదేశవర్తిసావయవరూపకం తథా పూర్వవా
క్యాథాసోఽత్రరవాక్యాథంప్రతి హేతుత్వాద్వాక్యాథావేతుకం
కావ్యలింగమిత్యనయోరంగంగిభావేనసంకరః || ౧౫౦ ||— || ఏష
తి || నికృష్టమతిర్మీచబుద్ధిరేషా కైకేయా అత్తగుణోచితేషు-నిజదు

శాలినివనేవిషవల్లరిచహహంతకైకయకులేకధమావిరాసీత్ || ౧౫౧ ||
 జననీతివిహీనామేజననీతిచధర్మవిత్ | నిరయాన్నిరయాద్విరోనిరయా
 దివసానుజః || ౧౫౨ || X ; తత్ర సామాత్యస్సముపెత్యపత్యశ్చితా
 ధిరోహణమభిలషంతిం కౌసల్యాం భరతశ్శపథశలైర్నివాశ్య వసిష్ఠా
 గుణౌనుగుణేషు, పిశితాశనానాం-రాక్షసానాం,వశేషు బహుధా
 బహుప్రకారేణ, సత్సు-విద్యమానెషు, మాకందైశ్చాతవృత్తైశ్చా
 తెభీక్ష్యమితి మాకందశాలిని + బహుళమాభీక్ష్యఇతిఃనిః || తస్మిన్
 వనే-ఉద్యానె, విషవల్లరి-విషమంజరీవ || ని || వల్లరిమంజరీసమే ఇ
 త్యమరః || కేకయన్యరాజ్ఞఃకులె సకలలోకశ్లాఘ్యై మహారాజవంశ
 ఇత్యధః || కథం కుతః ఆవిరాసీత్-ఉదితాభూత్, తాదృచ్ఛహారా
 జకులె అస్యాఉత్పత్తిరనుచితైత్యధః || ఉపమాలంకారః || వసంతతి
 లకావృత్తమ్ || ౧౫౧ ||—జననీతి || వీరః దేయదానాదిమవీర్యశాతీ,
 ధర్మవిధర్మజ్ఞః సఃభరతః మే-మమ, జననీ-మాతా, జనానాం నీత్వా
 మర్యాదయా- విహీనేత్యుక్తేవతిశేషః || సానుజస్సశత్రుఘ్నస్సన్,
 నిరయాత్-రలయోరభదాన్నిలయాత్, కైకయాగృహాత్ నిరయాన్న
 రకాదివ || ని || స్యాన్నారకస్తునరకొనిరయోదుగతిప్రియామిత్య
 మరః || నిరయాత్-నిరగాత్ + నిర్పూర్వాత్ యాప్రాపణ ఇత్య
 స్తాధాత్వాలః || ఉపమానుప్రాసయోస్సంస్పృష్టిః || ౧౫౨ || —
 తత్రేతి || తత్ర-తస్మిన్సమయే, భరతస్సామాత్యస్సమంత్రీవర్గస్సన్
 సముపెత్య-సమీపమాగత్య, కౌసల్యాయాఇతిశేషః || పత్యః భర్తృ
 శరథస్య, చితాధిరోహణమనుగమనమభిలషంతిం కామయమానాం ||
 శ్లో || ఆర్తారేముదితేహృష్టావ్రోషితేమలినాకృశా | మృతేమీయేత
 యానారి సాస్త్రీజ్ఞేయాపతివృత్తిస్త్వత్స తస్య పతివృత్తాధర్మత్వా
 దితిభావః || కౌసల్యాం శపథశలైః * కృతా శాస్త్రానుగా బుద్ధిర్దా
 భూతస్యకదాచన | సత్యసంధస్సతాంశేష్టోయస్యార్యోనమతైగత

దిష్టేనపథా దశరథాయ సదాయాగశీలాయ యాయజూకాభిప్రేతం
ప్రేతకృత్యమకరోత్ ॥ ౧౫౩ ॥ ప ॥ తాతే పితృననంయాతేయాతుం
భ్రాతృవనంతదాభరతఃప్రార్థయామాస ప్రాంజలిః ప్రకృతీఃకృతీః॥
అథ తాభ్యాంకౌసల్యాసుమిత్రాభ్యామంతఃపురజనైచసాకమనుసీతా

ఇత్యాదిక్రిరామాయణాత్తానైకశపథైరిత్యధః ॥ నివాన్య చితాధి
రోహణాభినివేశాన్నివర్త్య, వసిష్ఠేన-నిజకులాచార్యేణ, మహర్షిణా
ఆదిష్టేన పథా అంత్యేష్టిమాగేణ సదా యాగశీలాయ దశరథాయ
యాయజూకః-అశ్వమేధాదిబహుయజ్ఞకర్తా ॥ ౧౫ ॥ ఇజ్యాశీలో యా
యజూక ఇత్యమరః ॥ + యజజనదశాం యజఇతియజలైర్యజంతాదూ
కప్రత్యయః ॥ తస్యాభిప్రేతమభివ్రతం ॥ ప్రేతకృత్యం దహనాదిమృ
తసంస్కారమకరోత్ ॥ ౧౫ ॥ మృతఃప్రేతఃపరాసుశ్చైతివైజయంతీ
౧౫౩ ॥—తతః కింజాతమిత్యతఆహ ॥ తాతఇతి ॥ కృతమనైకకృతీ
కుశలః కృతకృత్యఇత్యధః + ఇష్టాదిభ్యశ్చైతిఇనిప్రత్యయః ॥ భరతః
తాతే పితరి దశరథే పితృవనం-శ్మశానం, యాతే-గతైసతి, పరలోక
గామినిసతీత్యధః ॥ తదాతస్మిన్సమయే స్వయం భ్రాతృవనం క్రి
రామాధిష్ఠితం దండకావనమిత్యధః ॥ యాతుం-గంతుం, ప్రాంజ
లిః-కృతాంజలిస్సక్, + ప్రాదిభ్యఇత్యాదినాప్రబద్ధోంజలిర్యనైతిబహు
వ్రీహిఃప్రకృతీరమాత్యాదీః॥ని॥ప్రకృతిస్సహజేయోనావమాత్యేపరమా
త్మనీతివిశ్వః॥ సావ్యమృత్యుసుహృత్కౌశరాష్ట్రదుర్గబలానిచ । రా
జ్యాంగానిప్రకృతయఃపౌరాణాంశ్రేణయోపిచైత్యమరః ॥ ప్రార్థయా
మాస-యాచితవాన్॥ ౧౫౪ ॥ —తదనంతరవృత్తాంతమాహ ॥అథేతి॥భ
రతః అనుసీతః వసిష్ఠసుమంత్రాదిభిః ప్రార్థితస్సక్ తాభ్యాంమా
తృత్యేన ప్రసిద్ధాభ్యాంకౌసల్యాసుమిత్రాభ్యాం క్షేకేయ్యా అనా
దరాభిఘాతత్వాదితిభావః ॥ తథాంతఃపురజనై అన్వేషణ రాజావరో
ధవధూజనైచసాకం భవనరంగహం, అభజత-ప్రవివేకః॥ ౧౫౫ ॥—

భరతోభవనమభజత || ౧౫౫ || అథ యథావిధిః హితార్థవదైహికం గ
మితచతుర్దశదివసం దివసక రకులహితేన పురోహితేన గర్వద్యైశ్చ సా
ర్థమమాత్యాస్సముపేత్య ముకుట భరణాయభరతం ప్రార్థయామాసుః ||

అథేతి || అథ-గృహప్రవేశానంతరం, విధిమనతిక్రమ్య యథావిధి-య
థాశాస్త్రం + యథాసాదృశ్యశిష్యవ్యయిభావః || ఊర్ధ్వం దేహాద్భు
వమాధ్వదైహికం పరలోకక్రియాం || ౧౫ || మృతార్థంతదహే దా
నం త్రిమస్యాదౌర్ధ్వదైహికమిత్యమరః + ఊర్ధ్వదేహాచ్ఛృతి వ
త్తవ్యాటక్ || అనుశతికాదేరాకృతిగణతావదుభయపదవృద్ధిః || విహి
తమాచరితమాధ్వదైహికంయేనతంతథోక్తం గమితాసితాశ్చతుర్దశన
శ్చాకాదివసాయేనతం భరతం అమాపహవసంతీత్యమాత్యాః మత్రి
ణః + అవ్యయాత్త్యప్ || దివసక రకులహితేన-పురోహితేన సస్మిన్నేన
తథా నగర పత్తనే, యేవృద్ధా-జ్ఞానవిద్యావయోవృద్ధాః తైశ్చ సా
ర్థం సముపేత్య-సమీపమాగత్య, ముకుటస్య-రాజవిహస్య, కోటి
రస్యభరణాయ-భరతం ప్రార్థయామాసుః యాచితవంతః మూర్ధాభిషి
క్తోభూత్వా భువంపరిపాలయేత్యనునీతవంతశ్చత్వరణః || ననుక్షత్రియ
స్యబోడశాహసీతి బోడశాహశౌచసద్భావాల్ కథం చతుర్దశదివస
మిత్తుచ్యత ఇతిచెత్సత్సం || * క్షత్రియస్తుదశాహేన సప్తకర్తనిరతశ్చ
చిరిత్యాది విశేషశాస్త్రానుసారేణ దశాహేనాశౌచనివృత్తౌ ద్వాదశే
హేని శ్చార్థంకృతవానితిమంతవ్యం || చతుర్దశదివసమితితువాస్తవత్వా
దదిరోధః || తథాచరామాయణమ్ || * తేనోదశాహేతిగతేకృతశౌ
చాస్మపాత్తజః || ద్వాదశేహనిసంప్రాప్తేశ్చార్థకర్తాణ్యకారయల్ ||
తథా || తతఃప్రభాతసమయే దివసేచ చతుర్దశే | సమేత్య రాజక
దేహామార్గ మూర్ధ్వదేహః | రాజదంతాదిః | ఊర్ధ్వదేహేభవంబే
భ్వదైహికం | అధ్యాత్మాదిత్వాటక్ || అనుశతికాదిత్వాదుభయప
దవృద్ధిః | కేచిదుత్తరపదవృద్ధిం నెచ్చంతీత్యమరసుధాయాం ||

॥ ౧౫౬ ॥ తతస్తాన్నిర్బంధతోభగతః ప్రత్యవాదీత్ ॥ ౧౫౭ ॥ —

॥ ప ॥ బహుభిరిహ కిముక్తైస్త్యక్త సౌమిత్రివృత్తిర్మకుటమపి వ
హేయంయస్త దాజ్ఞాహిపూజ్యా । మమపరమవకాశః పణశాలాను
కూటః క్వచిదపివిపులాయానాస్తిచెద్దండకాయామ్ ॥ ౧౫౮ ॥ X ॥

త్రాహ భరతంవాక్యమబ్రువన్నితి * తతఃప్రభాతసమయే దివసేథ
త్రయోదశే । విలపమహాబాహుర్భరతశ్శోకమూర్ఛితః ॥ త్రయో
దశేహి భరతస్య శోకవిహ్వలత్వేన ప్రసాదయితుమయక్తత్వాద్దివ
సేచచతుర్దశితి శ్రీరామాయణాడక్రమ్ ॥ అత్రతు గమితచతుర్దశది
వసమిత్సనై చతుర్దశస్యాప్యహ్నిగమితత్వాత్పుంచదశేహిత్యా
యాశం ॥ తథాచ శ్రీరామాయణవిరోధఃకేచిత్ ॥ తర్హియద్యపివిరో
ధోదుర్వారః ॥ తథాపి యథాకథంచదుపాంత్యన్యాయేన చతుర్దశది
వసవేన పరిగమయితవ్యమ్ ॥ యద్వా గమితశత్యత్ర వర్తమానార్థే
క్తప్రత్యయే క్రియమాణే గమితోగమ్యమానః నీయమానఃకేచిత్ యావ
త్ ॥ చతుర్దశఃదివసో యేనతమితి చతుర్దశదివసవేన పర్యవస్యతితదా
నశోపి విరోధశత్యలమతి ప్రసంగేన ॥ ౫౬ ॥ — తతః ప్రార్థనాన
స్తరం, నిర్బంధతః ముకుటభంజనం నిర్బంధం కుర్వతః, తానమా
త్యాక్ ప్రత్యవాదీత్ - ఉవాచ ॥ ౧౫౭ ॥ — తదేవాహ ॥ బహుభి
రితి ॥ ఇహేదానీం బహుభిరనేకైరుక్తైః ఉక్తిభిః + భావైక్తః ॥ కిం
నకించిదపిర్వధః ॥ వృథా కాలక్షేపావహత్వాదితిభావః ॥ కింతు తస్య
క్తా-విస్మయ, సౌమిత్రిలక్షణస్య, వృత్తిర్వర్తనం శ్రీరామకైత
ర్యరూపం యేనసతథోక్తస్య ముకుటమపి వహేయం-ధారయేయం
రాజ్యాధిపత్యమంగీకర్యామిత్యధః ॥ అపిశబ్దస్సంభావనాయాం ॥
కుతః యష్టాకమాప్తానాం భవతామాజ్ఞానియోగః పూజ్యాహి-మాన
నీయాఖలు, అవశ్యకర్తవ్యేత్యర్థః ॥ కథంచేత్ విపులాయాం-విస్తృ
తాయాం దండకాయాం క్వచిత్కుత్రచిదపి మమ పణశాలానుకూ

ఇత్యుక్త్యా త్రిరామసేవాత్సుకమన నిశ్చక్రామ || తత్ర || ౧౫౯ ||
 ప || అనుపధిరచయిత్వాసత్ప్తభేపాంసులత్కం సుజననయససౌఖ్యప్రా
 తికూల్యంచకృత్వా | నరపతిగృహమధ్యాత్మూణామమృణామనా
 లః పణశాలానిర్మాణానుగుణః తావన్తాత్రికి ఇత్యధః || అవ కాశాంతే
 రం పరమత్స్యంతం నాస్తిచేత్ తదా వశాయమితిసంబంధః || అతా
 లక్షణవత్ త్రిరామకైంకిర్యతత్పరేణైవ మయాభూయతై నక్షముకు
 టభరణాదరవలైతి తాత్పర్యమ్ || ౧౫౮ || — ఇతీతి || ఇత్యనేసప్రకా
 రేణోక్త్యా త్రిరామసేవాత్సుకం-త్రిరామకైంకిర్యోర్కంధిశం, మ
 నః చిత్తం యన్యనతథోక్తస్సన్ నిశ్చక్రామ-నిజగమ, గృహాది
 తిశేషః || తత్రైతి || తత్ర తస్మిన్ భరతనిగమనసమయే || ౧౫౯ ||
 అనుపధీతి || అనుపధి-అకపటం, అగూఢమితియావత్ || క్రియావిశే
 షణమేతత్ || ని || కపటాస్త్రీవ్యాజదంభోవధయఇత్యమనః || స
 త్పథే త్రిరామాభిషేకాచుంబరూపసాధమాగే, అన్యత్ర సతాం న
 క్షత్రాణాం పంథాస్తస్మిన్నాకాశే + ఋక్పూరిత్యాదినా సమాసాం
 తః || పాంసవోహా అస్యాస్సంతీతిపాంసులా || ని || స్తేవ్రిణీపాం
 సులచస్యాదిప్యమరః || + సిద్ధాదితావల్లవృత్త్యయః || తస్యాభావ
 స్తత్త్వం తద్విసూలక రణరూపహోషకారింపిమిర్ల్యధః + త్వతలార్ధ
 ణవచనసేతిపుంపద్భావోవక్తవ్యః || ఆన్యత్ర పాంసవః-పరాగా అ
 న్యసంతీతి పాంసులః తద్భావస్తత్త్వం రచయిత్వా-ప్రకటయిత్వా, ఆ
 పాద్యవ, అతఏవ సుజననయససౌఖ్యప్రాప్తికూల్యం సజ్జననైత్యోన్మ
 వవిఘాతం, అన్యత్ర సుభుజనానాం నయససౌఖ్యస్య-నైత్రసుఖస్తితేః
 ప్రాప్తికూల్యం-విరోధచకృత్వా ఉద్ఘాటణమానా-పరిభ్రమమాణా,
 ఏకస్మాన్మత్తత్వాదన్యత్ర సౌఖ్యావ్యాప్తేతిభావః || కుటిలగతిః
 గతిః, ఏకత్ర కుబ్జత్వాదన్యత్ర తాదృశ్చక్రచలక్రమణశీలత్వాచ్చేతి
 భావః || మంథరానామ-మంథరేతిప్రసిద్ధా, వాత్యా-వాతసంహతిః,

కుటిలగతిరుదస్తాన్తంధరానామవాత్యా ॥౧౬౦॥ కేశహస్తంస్వహస్తే
 న గృహీతాన్తద్వధోద్భవమ్ । కౌసల్యావారయామాసక్రుద్ధం రామా
 నుజానుజమ్ ॥ ౧౬౧ ॥ X ॥ తతస్సాంతరికపుంజనంపపురాన్నిర్లభ్య శి
 ల్పివర్జసమీకృతసరణిన్కుంతరితపరితప్తసృతసరగజరథతురంగచరణక్షుణ్ణ
 త్తోఽంతలసముత్క్రిణేన రణునికురుంబెణజంబాలయన్నంబగంగం
 + పాశాదిభ్యోయశ్శతీయప్రత్యయః సంపత్తిగృహామధ్యలో-రాజభన
 నాంతరాత్, తూణం-క్షిప్రముదస్తామత్థితవతి నిగతసతీత్వధణః ॥
 + ఉహోనూభ్యః-కర్మణీన్యేనస్య ప్రత్యేవాహరణమేవల్ ॥ అత్ర ప్ర
 కృతాప్రకృతగతః శ్లేషాలంకారః ॥ * ప్రకృతాప్రకృతాభయగతము
 క్తం చేప్పబ్బ మాత్రసాధర్మ్యం॥ శ్లేషీయం శిష్టత్వంనాన్వితాద్యద్యయో
 నాంత్యిజితలక్షణాల్ ॥ ౧౬౦ ॥ — కేశహస్తమిత ॥ అతస్తదసంతరం
 కృద్ధం తద్దస్య నాత్మావోద్రిక్తం అతస్య స్వహస్తేన-నికలేం, కేశ
 హస్తం-మంధరాకేశకలాపం ॥ ని ॥ పాశవిక్షణ్ణహస్తశ్చ కలాపా
 ధాఃకచాత్పరభర్తృమరః ॥ గృహీత్వా తస్యః మంధరాయాః వభేడ
 ద్యతముద్యుక్తం ఈదృక్వాపిష్టాయావభేన స్త్రీహత్యాదోహానప్రస
 జ్యేతేతి తద్విధ్వంసనె విహితాగ్రహమిత్యధణః ॥ రామానుజస్య-భ
 రతస్య, లక్ష్మణస్యవా అనుజం శత్రుఘ్నం కౌసల్యావారయామాస కి
 మనెన క్షుద్రావాసీనిగ్రహేణేతితన్నిర్బంధాభినివేశాన్నివారితవతీత్య
 ధణః ॥ ఏతేనాస్యాస్యాభిజనోచితవియాసోశీల్యాదిగుణసంపత్తిస్స
 చిలేతి మంతప్యమ ॥ ౧౬౧ ॥ — తరభితి ॥ తః-రదసంతరమ్, భ
 రతస్సాంతరిపుంజనంపకౌసల్యాద్యంతరిపురస్త్రీసహితస్సన్నైవశిల్పివ
 గణా భుక్తపథఃకన్యకతదకప్రముఖశిల్పినిసహేన, సమీకృతాగర్త
 పాపాచగుల్తాదినిరసనెన ఋజుత్వానంతర్గతాగోక యస్యసత్యోక్త
 స్సౌ పురః-పుస్తాత్, ప్రసృతానాం ప్రస్తూతానాం, నరాణాం గ
 దానాం రథానాం ముగ్ధాదాం, చరణైః-పాదైః, క్షుణ్ణమవతారి

గంగాంచ సుమంత్రఫణితగుణనివహగుహనుమత్యా నిస్తీర్య దూ
రాదేవాశ్రమద్వారి నివేశితబలభారో భరద్వాజాభివందనమకరో
త్ ॥ ౧౬౨ ॥ సోయం ప్రీతమనామునిర్భరద్వాజో భరతం జననీజన
మపి ప్రత్యేకమౌలోక్య సేనామప్యాహూయ యథోచితమాతిథ్యమ
తంయల్ క్షోణితలం తస్తాత్సముత్క్రిణేన-సముద్దితేన, రేణునిక రుంజ
ణ పాంసుభరణ, అంబరగంగామాకాశగంగాం జంబాలయన్ జంబా
లవతీంకుర్వన్ పంకిలయన్నిత్యథః ॥ అనంబంధే సంబంధరూపాతిశ
యోక్తిః ॥ ౧ ॥ నిషద్వరస్తుజంబాలః శంకోశ్రీశ్చాదకర్షమావిత్యమ
రః + జంబాలశబ్దా తత్కరోతీతిన్యంతాల్లటశ్శత్రా దేశః ॥ తథాసు
మంత్రేణ ఫణితోవశితః గుణనివహస్సశీల్యసౌహార్దాది సద్గుణసం
పత్తిర్యస్యతథోక్తస్య గుహస్య నిషాదనాథస్యానుమత్యాంగీకారేణ
గంగాం-భూతలవాహీనీంచ, నిస్తీర్య-తీర్వా, అత్రాస్తాభిః క్రియ
మాణమతిథిసత్కారం పరిగృహ్య పునగంతవ్యమితి ప్రాథమ్య
మానం గుహం సాంత్యవచనైః ప్రసాద్య తదనుమత్యా లెనసహైవ
గంగాం సంతీర్యేత్యథః ॥ దూరాద్భూతపవ-విప్రకృప్తదేశపవ, మ
హాషేరవరోధభయాదీతిభావః + దూరాంతికాభేభ్యో ద్వితి
యాచేతిచకారాత్పంచమి ॥ ఆశ్రమద్వారె-తపోవనప్రతిహరప్రదేశే,
నివేశితబలభారస్సంస్థాపిత సేనానివహస్సున్ మహర్వాశ్రమపీ
ఠా భయాత్క్రొశాదేవవిస్మయస్తేన్యైత్యథః ॥ తథా శ్రురామా
యణమ్ ॥ ౨ ॥ భరద్వాజాశ్రమం దృష్ట్వా క్రొశాదేవనర్హభః । బ
లంసర్వమవస్థాప్య జగామనపురోహితఇతి ॥ అథ భరద్వాజస్య ము
నేరభివందనం-పాదవందనమకరోత్ ॥ ౧౬౨ ॥ —సఇతి॥ సోయం
మునిర్త్తననశీలః భరద్వాజః ప్రీతమనాస్సంతుష్టాంతఃకరణస్సన్, భ
రతం జననీజనమపి కౌసల్యాదిభరతమాతృజనంచ పృత్యేకం వివిక్తమా
లోక్య దయాదృష్ట్యానుగృహ్యేత్యథః ॥ సేనాం-భరతచమూమప్యా

కురుత ॥ ౧౬౩ ॥ ప ॥ తథాతిథ్యంచక్రే భరతబలభాజాంతనుభృతాంభ
 రద్వాజసోస్యంభుకృతికటకల్పఖలసురః । తవ స్తప్తాప్తాఘోరం దివి
 సుమనస స్తత్ఫలభుజో యథాఽహం తాంషక్షణవభిలషేయ్యద్యునికృ
 హూయ-ఆసీయతామితస్సేనైతి భరతనూజ్ఞాప్య తిద్భ్రష్టముఖేనా
 కారయితేత్వభవః । యథోచితం-యథార్హమాతిథ్యమపిధినతాగ్రం
 అకురుత-కృతవా ॥ ౧౬౩ ॥ —తస్మై కాంమేనసణయతి॥ తథేతి॥
 భుక్తుట్యా-భూభంగమాప్రేక్షేవషేతునా, ఈషదసమాప్తా భటాభ
 టకల్పః కి-కరప్రాయాఇతిమావత్ + ఈషదసమాప్తా కల్పజ్ఞే
 శ్వదేవిమరణతి కల్పవృత్తయః ॥ ౧ ॥ కల్పజ్ఞేశ్వరదేవియేవృత్త
 యాకించిమానకేశ్వరమః ॥ తే అఖలసురా-అఖలదేవా యస్యనత
 ధోక్తః ॥ లోకప్రయోవ్యసాసాధ్యం నకిందిద స్తీతిధావః ॥ అతవసో
 యంభరద్వాజః భరతస్య బలభాజాం చమూదరాణాం + భజోఽన్విః
 తనుభృతా-శరీరీదాం, తథా తేన ప్రకారేణ ఆతిథ్యం-అభ్యంగస్నా
 నవాసా గృహమాల్యాలంకారమృప్తాస్నాపనాద్యతిధినతాగ్రం చక్రే
 చకార + అతిథ్యేణ్యైతాదభ్యేణ్యప్రత్యయః ॥ కథం చకారేత్య
 తఆహ ॥ ఘోరం దుష్కరం తవః ప్రతాపవాసాదిహంపతప్తా కృ
 త్వా, సుమనసో దేవాన్సంతః అలవవ దివి-స్వగే, తస్ఫలభుజఃత
 స్య తవస్య ఫలభుజః రుభాసంభాగాదిఫలభాకాః పురుషాః ముని
 కృతం-భరద్వాజేన విహితం తాం గురచమాచరాణాం తాంషమా
 నందం, క్షణ-క్షణమంగ్రి, యథాఽభిలషేయః-క్షణమాత్రమపీద్యకృ
 ర్మాయోస్థాకంసంభవేద్యది తస్మై కృతార్థాభవేమేతి యథావాంఛేయ
 స్తథాచకారేత్యభవః ॥ సర్వేషాం చమూదరామునికృతాతిథ్యవశాత్స
 గానుభూదవ్యధికం సుఖమనుభూతురితిభవః ॥ అత్ర స్వర్ణితాంత
 త్పరిగోషతాభిలషతాన బ ధేవి తత్సంబంధోక్తాంతియోక్తిభేదః ॥
 శిఖరిశీర్షత్తమ ॥ రహేరుదైర్భిన్నాయమనసభలాగ్నిభిరిశీతిలక్షణా

తమ || ౧౬౪ || గ || ఇతి తద్దినం దినశతకల్పం తత్సంతాప్త మునైర్ని
దేశేన సర్వే చిత్రకూటవనాద్దేశమవిశా || ౧౬౫ || తత్ర సస్య స
స్తేన్య స్తత ఇతోగుహానసహ రామమన్విష్యత్ హవ్యగంధినః గ ధ
వహేన హోమధూమేనచ యూథాదేవ విభాస్యమానమచలమృగగ
ణం అదృశ్యరూపాభిర్వనదేవతాభిరసంస్థితా బలిరసుమమశేపపి
శితాశనపిశాచాచ్ఛాటనమం త్రాయమాణ లక్ష్మణచాపఘోషశ్రవణ

త్ || ౧౬౬ || — ఇతీతి || ఇన్యేనేనస్రకారేణ లద్దినం మునిదగ్భవః
సం దినశతకల్పం శ్రీరామదగ్భవోత్సృక్వాదృష్టహృదిన్మన్వీర్ష్య ||

† తత్ర భరద్వాజాశ్రమే నీత్యా-గమయిత్యా, అథ మునేః నిదేశే
న-భరద్వాజాజ్ఞయా సర్వే భగతోదయశ్చిత్త్రకూటస్య వర్షతస్య వ
నాద్దేశం-వన ప్రదేశమవిశా-ప్రవిష్టవంతః || ౧౬౫ || — తత్సంతాప్తః ||

భరతః తత్ర వనాద్దేశవివ సస్య సస్తేన్య సన్యక్రాంతిస్సక్, శ్రీరా
మమనస్సన్యథాప్రతీప్యనుదయాథామితిథావః || ౬౪౫ గుహేనసహ
గహనమ్మగజేదినానిషాదాధిపేనసాకం తత ఇో వ్యదేశే రామమ
న్విష్యన్మృగయత్ హూయత ఇతి హవ్యమాజౌదితగ్ధాధోస్యాస్తీతి
తథోక్తేన హవ్యగన్ధినా గంధనహేన వాయునః హోమధూమేన-హో
పాసనాద్యగ్నిసూచకహోమధూమేనచ యూథాద్విప్రకృష్టదేశవివ వి
భాస్యమానమనుమీయమాసంఅచలానిర్భయదేశత్యావదలాయమానా
మృగగణాః-హరిణాదిమృగయా ధాని, యస్త్రితం ఆదృశ్యరూపాభి
రంతర్హితా కా రాభిర్వనదేవతాభిర్వనాభిమానిసిభిదేవతాభిః అ
వకీర్యమాణాని-షక్తివ్యమాణాని బలిరసుమాని-పూజోపహారపుష్పాని
యస్త్రితం వనదేవతానామన్యస్థినీయమిన్యగః || ౧౬ || కరౌపహర
యోఃపుంసి బలిరీత్యవధః || అశేషాస్సవస్తా దేవేశితాశనః - ౬౪

† సుగ్రుత్రరవదత్వమి । నిభసంకారనీకాశప్రతీకాశోపమాదయద్ధ
త్వత్ర ఇదిశద్దవరిగ్మహేతకల్పశబ్దేన సహస్వపదవిగ్రహః ||

సముచితసామీప్యప్రదేశం నూతనపరికల్పితపణశాలావాస్తవ్యవైఖా
 నసమయమినినిదిరీసహాభాగం అనూకహశాఖావలంబమాన వల్క
 లాజినమమరతరుశాఖాపవిత్రైరంబరచరపతికరకిసలయవిముక్తైః అభిన
 వ్యాదాస్తవీవ పిశాచాభూతిగ్రహవిశేషాస్తేషాముచ్చాటనమంత్రీవ
 దాచలన్నుచ్చాటనమంత్రాయమాణో యో లక్ష్మణశాపఘోషః
 సామిత్రిభనుస్తంకారః తచ్చృణవణస్య తదాకణః సస్యసముచితాయో
 గ్యస్సామీప్యప్రదేశః ॥ ప్రాంతభూమిన్యస్యతం నిరంతరలక్ష్మణచా
 పఘోషఘోషుమసుమాయమానసమివదేశేమిత్సిధాః ॥ నూతనపరిక
 ల్పితాః క్రిరామసహవాసేన క్లృతాథకత్వసంపాదనాథం ప్రత్య
 గ్గం నిర్మితాస్తాసు పణశాలాసు పసంతీతివాస్తవ్యావనంతః + వ
 సేస్తవ్యత్కరరిణిచ్ఛేతి కరరతవ్యప్రత్యయోవృద్ధిశ్చ ॥ వైఖానసాస్త
 వోవిశేషలబ్ధసంజ్ఞాస్తాపసవిశేషాః ॥ యద్వా బ్రహ్మణానఖిజాతావై
 ఖానరాః ॥ యేనఖాస్తేవైఖానసాఇతిశ్రుతైః ॥ యద్వా విఖనసము
 చినాప్రాక్తం సూత్రమధికృత్య తన్తార్గానుసారిణో వైఖానసాఃనూ
 తనపరికల్పితపణశాలావాస్తవ్యాశ్చ తే వైఖానసాశ్చ కేషాం కు
 టుంబిన్యః పురంధ్ర్యః తాభిర్నిబిరీ సః నిబిడోభూభాగో భూప్రదే
 శోయస్యతం ॥ ని ॥ నివిడునిబిరీసంచదృఢంగాఢం ప్రదక్షతఇతి వైజ
 యతీ + నెర్పిడఃపిరీసదావితీ నిశ్శబ్దాద్విరీసచృత్యయః ॥ నిబిడితే
 తిపారే నిబిడశబ్దాన్నిరుక్తాత్తత్కరోతీతినిబిరీక్షకైః సాంద్రీకృత్య
 థాః ॥ అనూకహనాం-వృక్షాణాం, శాఖాసు లంఘమానాని సగ్రంస
 మానసం స్థాసకానివల్కలాని దీరవసనాన్యజనాని కృష్ణాజనానిచ య
 స్త్రితం తథా అమరతరుశాఖాభ్యః-కల్పనృక్షశాఖాభ్యః, అపచితై
 ర్విరూపైః అంబరదరపతయః-సిద్ధగంధర్వాదిభేదరాధీశ్వరా ఇంద్రా
 దయః, కేషాం కరకిసలయవిముక్తైః-పాణిపల్లవవికీర్ణైః, అభినవప
 ణీమంత్రీవదాచగతిత్యర్థైః + కరుకవ్యజ్జులౌపశ్చేతికృజస్తాల్లటశ్చానచో

వపల్లన సంగశబదైరితైః కుసుమనికరైః, గర్భవ్యమాసజానీనివాస
తరుమూలవేదికమాలక్ష్యమాణఖడ్గకార్తుకనిషంగమతిభిజససపర్యాప
ద్యుత్సుకసౌమిత్రిసమాహృత కండమూలఫలకలిక్లౌకదేశమవినాభూత
జనకదుహితృవరణసశినవిన్యాసమపహసితిసాకెతరామణీయకం రా
మాశ్రమం భరితస్ససంభ్రమమభజత ॥ ౧౬౬ ॥ ప ॥ అథావాసంశాం
తైరికృతమిక్యతానామసులభం నవాంభోదశ్యామంనశినసయసంవల్క
ల్లనభంగశబదైః బాలప్రవాహకలమిశ్రణికిర్పుపిచైః ॥ ని ॥ చి
త్రికింమిరకల్లాష శబదైతాశ్చకన్దుర్బలత్రిమరః ॥ అవిరితైస్సాంధ్రైః,
కుసుమనికరైః-పుష్పనికుదుభైః, లభ్యర్థ్యవ్యమానా-సంపూజ్యమా
నా జానకీనివాసతరుమూలవేదికా సీతానికెతినవృషాధఃప్రదేశవిత్తర్ది
కాయస్త్రికౌతం ॥ ని ॥ స్యాద్విత్తర్దిస్తువేదికెత్త్యమరః ॥ అలక్ష్యమాణాః
పరిదృశ్యమానాః, ఖడ్గకార్తుకనిషంగాయస్త్రికౌతం ॥ అతిభిజనానాం
సపర్యాయాం పద్యుత్సుకేనప్రోత్సాహవతా సౌమిత్రిణా సమాహృ
తైరానీతైః, కండమూలఫలైః కలితస్సమ్మద్భః ఏకదేశోయన్యతం క
ద్దావత్తులనూలపిందాః, మూలాని దీర్ఘాకారాణీతివివేకః ॥ అవినా
భూతాః నిరంతరానువృత్తాః జనకదుహితృచరణసశినవిన్యాసాః-జానకీ
పాదపద్మముద్రాః యస్త్రికౌతం ॥ అతఏవ అపహసితం-పరిహసితం
క్యృతమితియావత్ తత్సాకెతరామణీయకమయోధ్యాపుర సౌభా
గ్యంయేనతం+ రమణీయస్యభావోరామణీయకం యోపభాగ్యరూపో
త్తమాద్వైత్ ॥ రామాశ్రమం-శ్రీరామనివాసస్థానం, సంభ్రమేణ-
సంతోషజనితచేతన, సహితం యస్త్రికౌర్తణితద్వ్యాభావపరితథాససం
భ్రమం ॥ అభజత-ప్రాప్త, అత్రసాకెతరామణీయకస్యాపహసితత్వా
సంబంధేపి తత్సంబంధోక్తైరితయోకిభేదః ॥ ౧౬౬ ॥ —అథేతి ॥
అథాశ్రమభజనానంతరం, శాంలైరావాసశమైకనికేతనంఅకృతసుకృ
తానామనాచరితపుణ్యకర్తృణాం జనానామసులభం-దుష్ప్రపం, స

లభరమ్ । జటాజూటాపీడం ధుజగపతిభోగౌపవభుజం దదర్శత్రిమం
 తం విపినభుదిసీతాపహచరమ్ ॥ ౧౬౪ ॥ తతస్తస్యోపాంతే జనకయజ
 నాధీసజననాం వవందేచైదేహింగజనిఃరరేఖామివనవామ్ । అరణ్యా
 వాంభోదశ్యామం-నీలవె ఘకోమలాంగం, సశినయసం-పుండరీకా
 క్షం, వల్కలభరం-వల్కలవస్త్రధారిణం, జటాజూటవీవ అపీడః శైఖ
 రాయస్యతం ॥ ౧౬ ॥ శిఖాస్వాపీడశైఖరావిత్సమరః ॥ భుజగపతేరా
 దిశేషస్య భోగః కాయః సవీవ ఉపమా సదృశఃయయోస్తా తాదృశౌ
 భుజోయస్యతం ఉపమోపమానంస్యాదిత్సత్ర పరితౌపమాశబ్దస్య ని
 త్యస్త్రీలింగస్య సదృశసాదృశ్యోభయాభావకత్వాత్ ॥ వృత్తాయతవీవ
 రదామలమిత్యథః ॥ శ్రిమంతం సహజకోభానంపన్నం + నిత్య
 యోగేమశుప్ ॥ సీతాసహచరం-జానకిసమేతం, త్రిరామం, విపిన
 భువి-కాంతారసీమ్ని, దదర్శ ॥ ఏతదాద్విగౌకత్రయం శిఖరిణీవృత్తం
 ౧౬౫ ॥ —తత ఇతి ॥ తతః-త్రిరామదర్శనానంతరం, తస్యత్రిరామ
 స్యోపాంతే-పార్శ్వదేశే, నవాం-నూతనాం, రజనికరరేఖాం-చంద్ర
 కలామివస్థితామిత్యప్యైతా ॥ భూలోకగణాయశ్చంద్రకలాయా అ
 పసిద్ధత్వాన్నోపమా ॥ జనకస్యరాజ్ఞౌ యజనాధీసం-యజ్ఞాయత్తం
 జనన-జన్తయస్యాస్తాం ॥ హలముఖకృష్టజనకయజ్ఞతైత్రిసముత్పన్నా
 మిత్యథః ॥ ౧౬ ॥ అధీనోనిఘ్నాయత్త ఇత్యమరః ॥ తథాపుణ్యాత్ప్వ
 యదా భుజగపతిభోగస్య సదృశో భోగోపమా తాదృశౌభుజౌ
 యస్యతం । వాచ్యలింగాణత్యారభ్య స్మరుత్తరపదేత్యమి । నిభనం
 కాశసికారప్రకాశోపమాదయఇత్యుక్తేః ప్రకృతే విశేషస్యనిష్ఠేన
 సదృశార్థకోపమశబ్దేనాస్యవదవిగ్రహః ॥
 *యదాయముపమానాంకో లొకసిద్ధిమపేక్షతే । తదాపమైవయో
 నేవశబ్దస్సాధర్మ్యవాచకః ॥ యదాపుసరయంలొకాదసిద్ధైఃకవికల్ప
 తః । తత్రాత్మైవయేనేవశబ్దస్సంభావనాపరః ॥ ఇతిహరివచనాత్ ॥

నాంపుణ్యాత్పదక మలముద్రాపరిచయాదయోధ్యాసధీచీమవికలమవ
స్థాంవిదధతిమ్ ॥ ౧౬౮ ॥ స్వతస్సిద్ధంయస్మిన్నితరదురవా పంవిజయతే
సుమిత్రా పుత్రతావదపిజగతిరామానుజపదమ్ । యదీయాక్షిదన్వదన్వ

విత్రాల్, పదకమలముద్రాపరిచయాల్, నిజ పాదపద్మవిన్యాససం
స్థానాద్దైత్యోః అరణ్యానాం-విపినానాం, ॥ ౧౬౯ ॥ అటవ్యరణ్యంవిపినమి
త్యమరః ॥ అవికలం-దృఢంయథాతథా అయోధ్యాసధీచీమయోధ్యా
సహచరిం, తత్సద్భుజీమిత్యర్థః ॥ అతఏవోపమాలంకారః ॥ అవస్థాం
దశాం, విదధతి-సంపాదయంతీమిత్యర్థః ॥ యత్ర నిజసంచారస్త
నేనైవాయోధ్యాపురసబ్బద్రాచారిత్వాదితిభావః + దధాతేశ్వతర్యుగిత
శ్చైతిజీవ ॥ నాభ్యస్తాచ్చతురినుమధావః ॥ వైదేహీం-జానకీం, వ
వందే-నమశ్చకార, త్రిరామస్య దర్శనం సీతాయాశ్చ వందనంచేతి
నేతచ్ఛాద్యముద్భావనీయం ॥ త్రిరామాపేక్షయాపి తత్పత్నాన్వం
పరమపతివ్రతాయాం తస్యామేవాత్యంతాదరసంభవాదితిభావః + స
ధీచీమిత్యత్ర సహచరితి సధీచీ అంచలైః ఋత్విగిత్యాదినాక్షిక్
ప్రత్యయః ॥ సహస్యసచ్చిరితిసహశబ్దస్య సుధ్రావ్యదేశః ॥ అనిదితా
మిత్యాదినా సకారలోపః ॥ అచఇత్యకారలోపేచావితిదిద్వః ॥ ఉగి
తశ్చైతిజీవ ॥ ఉక్తాలంకారయోఃపరస్పరనైరపేక్ష్యాత్సంస్పృష్టిః ॥ ౧౬౮
స్వతస్సిద్ధమితి ॥ ఇతరదురవాషం-భ్రాతృతరదుష్ప్రపం, భిన్నోద
రదుల్భాభమిత్యర్థః ॥ రామానుజఇతిపదం శబ్దః యస్మిన్లక్ష్యణేను
మిత్రాపుత్రతావత్ సపత్నీమాతృజన్యత్వేన భిన్నోదరత్వాదపీత్య
ర్థః ॥ కాసల్యాగర్భసంఘాతతావభావేపీత్యపిశబ్దార్థః ॥ తథాత్వే

॥ రామానుజస్తాదిశేషే లక్ష్యణేపిధనంజయఇత్యభిధానాద్రామాను
జశబ్దస్య తత్రైవరూపేః స్వతస్సిద్ధంనదితరదురవాపం విజయతేఇత్య
న్వయః ॥ రూఢ్యా స్వతస్సిద్ధత్వమత్ర । అన్యత్ర రూఢ్యభావాత్తయా
తనాగగగుదవవాపత్వంచసిద్ధమ్ ॥

౧౬౯ || X || తదనంతరం మరుపథే పృథురంగీష్టోష్ఠాణి ద్వేవాత్క్ర
 తోపలంభమంభోరుహత్కం సుధాసారపూరితాపంసత్పష్టాన కృ
 ప్తసారో భరతస్సరథసం సముపెత్స రామం పాదయోర్నిపత్య చిరం
 రుదక్ దశరథకథామపి కథయిత్వా మైథిలీసహితాయ సలక్షణాయ
 రామాయ శోకమూర్ఛాంప్రాయచ్ఛత్ || ౧౭౦ || జననీజనాపి తత్ర
 వాగోపహితం యదిస్యాదిత్యామృతాహృత్యానలంకారసర్వస్వకారః
 స్పష్టిచకార || ౧౬౯ || — రదసంతరమిలి || తదనంతరం ధ్రురామ
 సీతా లక్ష్మణదర్శనానంతరం, పృథురంగీష్టోష్ఠాణి ద్వేవాత్క్ర
 గీష్టరుజనితసంతాపో యస్తి తస్తి దుస్సహనంతాపకారి. తీర్థ
 మరుపథే-ఊషరస్థలవత్కని, నిజలదేశఇతియావత్ + ఋక్పరి
 త్యాదినాసమాసాంతః || ద్వేవాద్భాగ్యవశాత్ || ౧ || ద్వేవదిష్టంభా
 X ధేయంభాగ్యమిత్యమరః || కృతొపలంభముపలబ్ధింప్రాప్తమిత్యర్థః ||
 సుధాయాఅమృతస్య సారశ్చససారశక్త్యప్రాంతోయాసాంతాః పూరి
 తాః పరిపూర్ణాశ్చ కర్తరిక్తః || ఆపోయస్తి తం అమృతప్రాయ
 పయఃపరిపూర్ణమిత్యర్థః + ఋక్పరిత్యాదినాసమాసాంతః || అం
 భోరుహత్కం-పద్మసరోవశేషం, భూరితాపః-బహుళసంతాపః, అ
 తపివ సత్పష్టః-విపాసాతుః, కృష్ణసారో-హరిణవిశేషఇవేత్యపమా
 భరతః సరథసం-సవేగంయథాతథా || ౧ || రథసావెగహర్షయోరిత్య
 మరః || రామం సముపెత్స-ప్రాప్య, పాదయోర్నిపత్య చిరంరుదక్
 రోదనంకుర్వక్, దశరథస్య కథాం పరలోకయాత్రారూపాం వా
 ర్తామపి కథయిత్వా మైథిలీసహితాయ-సలక్షణాయ, రామాయ శో
 కేష యా మూర్ఛాంతాంప్రాయచ్ఛత్-దత్తవాక్, భరతమఖిలాత్ దశర
 థపరలోకయాత్రాం శ్రీత్వా సీతారామలక్షణాః శోకవశాన్మూ
 ర్ఛాం ప్రాపురిత్యర్థః + పాఘ్రాధైత్యవిగా దాణోయచ్ఛా దేశః
 || ౧౭౦ || — జననీజనాపీత్యాదిర్నన్తః || తరగిమిశ్యతతహ ||

నిపద్య సువిరమరోదీత్ ॥ ౧౭౦ ॥ పేలోల్లంఘనమేలైషాంకోకోదనవ్య
 తిరస్వతి । అగస్త్యాయితమేతస్త్విన్వోచ్చేన త్తపదినా ॥ ౧౭౧ ॥ X ॥ త
 తః ప్రతిపద్య సుజ్ఞానసజ్జయా గురారమరసిరిజిలనముచిత ని
 వాచకృత్యం ప్రశోభ్య రాహం ప్రతినివర్తయతుం భట ప్రాసర్తత ॥
 వేలేతి ॥ ఏతేషాం శ్రురామాదీనాం సంబంధిని పంక్తికా పూర్వోక్తకోక
 ఉదన్వానిపేతుప్రమితిసమాసః ॥ అగస్త్యాయితమిత్యుపమానింగాత్
 తస్మిన్ శాకోదనవ్యతి-దుఃఖసాగరే + ఉదన్వానుదధాచేతి నిపాతనా
 త్సాధుః ॥ వెలోల్లంఘనం-కూలాచివర్తనం మర్యాదాతిక్రమణంచ ॥
 ని ॥ అబ్ధింబున్మితౌపేలాకాలమర్యాదయోరపీత్యమరః ॥ తనవ్యతి
 కున్వరి, ఉద్యేవనసిత్యర్థః ॥ అత్తపదినా-అత్తతత్త్వజ్ఞేన శాకాపన
 యోవిదేనెత్యర్థః ॥ వసప్తేనమహాషిణా అగస్త్యేనేవాచరితమగస్త్యా
 యితం కుంభసంభవోభోధిమివ వసిష్ఠస్తదీయశోకసంరంభం స్తంభి
 తవానిత్యర్థః + కర్తుం కృష్ణులోపశ్చేతి క్యజ్ఞే ॥ అకృతాన్వధాతుకయో
 దీర్ఘభృతీదీర్ఘః, తతోధావేక్తః ॥ ఉపమానాకారః ॥ ౧౭౧ ॥—తత
 ఇతి ॥ తతస్తవనందరం సంజ్ఞా-చేతనాంప్రతిపద్య ప్రాప్య, ప్రతిబు
 ద్ధ్యేత్యర్థః ॥ ని ॥ సః జ్ఞానామనిగాయత్ర్యం చైతనాయాం రవి
 ప్రాయామితివిశ్వః ॥ గురారమజ్జయా వసిష్ఠనిదేశేన అమరసిరి-
 గంగాయాం, విరచితమాచరిరం సముచితం న్యాయ్యం తత్కాలాచి
 తువా నివాచకృత్యం-పితృతర్పణకర్తయేనతం ॥ * ఇదం భుంక్ష్యమ
 హారాజప్రీతౌయదశనావయం । యదన్నః పురమౌభవతి తదన్నా
 స్తస్యచేవతాః ఇతి శ్రురామాయణోక్తరీత్యా ॥ తదానీం సంభవద్భ్యః
 పదాచైర్నిర్వర్తత పితృయజ్ఞమిత్యర్థః ॥ రామం ప్రణివత్య - నమ
 స్కృత్వా, భరతః ప్రణివర్తయతుం-వనవాసాత్ప్రత్యవర్తయతుం,
 ప్రాసర్తత-ప్రసృతౌభూత్, శ్రుగామదగినివ రసార్థం విజ్ఞాపయ
 తుముసాకృమత్సర్థః ॥ ౧౭౨ ॥—అప్యం యమవివృణోతి ॥

వికర్తనకులస్య యదనుకూలం గుణగణస్య యదనుగుణం యశోరూప
స్య యదనురూపం సమాచారస్య యత్సముచితం ప్రాచీనభాగ్యస్య
యద్యోగ్యం లోకగర్హణాయాయదనర్హం శ్రుతస్య యత్సద్వృతంతా
దృశమాశయం ప్రకాశయంతి భరతౌపజ్ఞం విజ్ఞాపనా ॥ ౧౭౩ ॥

వికర్తనెతి॥ అత్రానుకూలాదికట్టానాం ప్రాయశస్తావదేకార్థకత్వం॥
తథాపి కించిదావ్యభిఖ్యాయతే ॥ వికర్తనకులస్యారూపశస్య ॥ ౧ ॥ వి
కర్తనార్కమార్తం డేత్యమరః ॥ యత్ యాదృగితి సంస్మృత్య యచ్ఛబ్దా
ర్థః ॥ అనుకూలం-సమ్మతం, గుణగణస్య విద్యావిషయాదిసంపత్తైః,
యదనుగుణమనువృత్తం యోగ్యమిత్యర్థః ॥ యశోరూపస్య-ప్రశస్తయ
శసః + ప్రశంసాయాం రూపప్రశంసావచనైశ్చేతి సమాసః ॥ య
దనురూపమర్హం సమాచారస్య-సమ్మగాచారస్య, ॥ యత్సముచితం
స్వామ్యం ప్రాచీనభాగ్యస్య-పురాతనపుణ్యస్య, యత్ యోగ్యం-య
క్తం, లోకగర్హణాయాలోకాపవాదస్య యదనర్హమయోగ్యం లో
కనిందానివర్తకం యాదృగిత్వభేదః ॥ శ్రుతస్య-శాస్త్రస్య, యత్సద్వ
దృశం సమాసమవిరుద్ధమిత్యభేదః ॥ ౧ ॥ శ్రుతం శాస్త్రావధృతయోరి
త్యమరః ॥ తాదృశం-తాదృశప్రకారమేవ, విధేయప్రాధాన్యాత్పుష్టిం
గనిదేశః ॥ ఆశయమభిప్రాయం ॥ ౧ ॥ ఆశయస్సాన్వితభిప్రాయే
మాపసాధారయోరపీతివిశ్వః ॥ ప్రకాశయంతి-ప్రకటయంతి, విజ్ఞాప
నా-పాఠభేదానా, + ఉపజ్ఞాయత్తత్సవజ్ఞా ఆద్యజ్ఞానవిషయః +
ఆతశోచపసశేషాని కర్తవ్యజ్ఞప్రత్యయః॥ భరతసోపజ్ఞాభరతౌపజ్ఞం
భరతేనాదౌజ్ఞాతేత్యభేదః ॥ కర్తరిష్టస్యాసమాసే ఉపజ్ఞౌపకరమమి
త్యాదినా నపుంసకత్వం ॥ ౧ ॥ ఉపజ్ఞౌపకరమాంతాశ్చ తదాదిశ్యప్ర
కాశనశ్చత్యమరః ॥ మహాకులీనత్యాదిగుణసంపన్నత్వస్య యథా య
క్తంస్యాత్తథా భరతౌవిజ్ఞాపితవానితి ఫలితాధేయః ॥ శ్రీరామప్రశ్ని
సమయాచారస్యేతిపాఠే సుప్రదాయాదరణస్యేత్యభేదః ॥

తత్త్వణక్షణప్రభాభంగురలక్ష్యనమావేశలక్షణే ద్ద్రోణీపతిశతధృత్వాద్వైతే
ముకుటేవిఘటితాశంసాదగం ప్రణిపత్యమాం పాదుకాభ్యాం పరిష్కృ
రుతం యువామితిరఘువరచరణౌ స్వయమేవ ప్రార్థ్య ప్రతిశ్రయ
తుం స్థండిలశాయచరితమివ బభార భరసోత్తమాంగమ్ ॥ ౧౭౪॥వ॥

వర్తనాథం అనన్యసాధారణీం విజ్ఞాపనాం కృతవానితతాత్పర్యమ్ ॥

౧౭౩ ॥ —తతఃకింజాతమిత్యతాహ ॥ తత్త్వణమితి ॥ తస్మిన్నేవక్షణే
తత్త్వణం + అత్యంతసంయోగే ద్వితీయా ॥ క్షణం ప్రభాద్యుత్థిత్యసాన్య
సాన్య క్షణప్రభా-విద్యుత్, తద్విద్యుగురా-భంగశీలా, అతిచంచలత్య
థః + భంజభానమివోఘురచ్ఛతసాన్యలక్ష్యాః రాజ్యశ్రియః-సమా
వేశస్య సంప్రాప్తిఃలక్షణ-చిహ్నా, తథా ద్ద్రోణీపతిశతైరనేక ద్ద్రోణీప
తిభిః, ధృతంచ-తమద్భుతం త్యక్తంచెతిస్నాతానులిప్తవత్పూర్వకాలే
త్యాదిసాసమాసః తస్మిన్ విశేషణద్వయేనాపి కేయత్వంనూచ్యతే॥
ముకుటే-కోటిరే, విఘటితాశం-త్యక్తస్పృహం, భరతసోత్తమాంగం
శిరః ॥ ౧ ॥ ఉత్తమాంగంశిరశ్శిర్షమిత్యమరః ॥ అతపవ సాదరం-సకా
రవం, ప్రణిపత్య-నమస్కృత్య, యువాం పాదుకాభ్యాం భవదీయా
భ్యాం పరిష్కృరుతం-మామలంఘరుతం, నహిమేతద్వ్యతిరేకేణముకు
టమలంకారఇతిభావః + సంపద్యపేభ్యః కరోతాభూషణఇతిసుటౌ॥
కరోతేలోక్తాభ్యమపురుషద్వివచనం ॥ ఇత్యేవం రఘువరచరణౌ-ర
ఘునాయకపాదౌ, స్వయమేవోత్తమాంగమేవ ప్రార్థ్య - యాచ
యిత్యా, ప్రతిశ్రయితుం-నిజప్రార్థనామంగీకర్తం ॥ ౧ ॥ అంగీకా
రాభ్యుపగమప్రతిశ్రవనమాధయఇత్యమరః ॥ స్థండిల-భూతతె, శేతె
వ్రతవశాదితిస్థండిలశాయా ॥ ౧ ॥ యస్థండిలవ్రతవశాచ్ఛైతస్థండిల
శాయసావిత్యమరః + స్థండిలాచ్ఛయితేరి వ్రతఇతిః ॥ తస్య య
చ్ఛరితమాచరణం స్థండిలశాయిత్వరూపం తదప్రభారవేత్తుత్యేప్రిత్యా॥
యథా కశ్చిద్వ్యతి సేవ్యదేవతాయా యా వదనుగ్రహమృతయశ్యయతే

త్వయామయాచక ర్తవ్యస్సత్వవాచఃపితర్విధిః । ఇతిప్రత్యాదిశచ్చా
 మో భారతీమపి భారతీం ॥ ౧౭౫ ॥ ౫ ॥ తత్ప్రజాబాలిప్రా ధానాయా
 మపి వ్యథానాయామ్ ॥ ౧౭౬ ॥ ప ॥ భరత స్తదనుష్ఠానాన్ లేఖలాభ
 వ్రతనియమాదితాత్మర్యాణావత్తిస్తతే ॥ తథా భరతస్సోత్తమాంగమపి
 శ్రురామచరణనికటే పాదుకాదానరూపానుగ్రహవర్ణంతనివత్వా
 తిష్ఠదిత్యుత్ప్రేక్షాధాన్ ॥ ౧౭౭ ॥ — తతస్త్విరామః కిమకరోదిత్యత
 ఆహ ॥ త్వయేతి ॥ సత్యవాచస్సత్యవచనస్య, పితుర్దశరభస్య విధిః చ
 తుర్దశవత్సరావధికభూపరిపాలనవసవాసనియోగఇత్యధాన్ ॥ త్వయా
 మయాచ పుత్రాభ్యామూవాభ్యామిత్యధాన్ ॥ క ర్తవ్యః-ఆవశ్యంవిధే
 యః, అన్యథా హోషస్త రణాదితిభావః ॥ ఇత్యుక్తేతి శేషః ॥ భారతీం
 భరతసంబంధినీమపి, భారతీం ప్రాధానావాచం ప్రత్యాదిశత్ప్రత్యా
 ఖ్యాతవాన్, పుత్రస్య పిత్రాజ్ఞొల్లంఘనమనుచితమణావశ్యం మ
 యానియతకాలం వనేన స్తవ్యం త్వయాచ ప్రజాపరిపాలనతత్పరేణ భ
 వితవ్యమితి నిరాకృతవానిత్యధాన్ ॥ తాదృగ్విసయాదిసద్గుణసంపన్న
 స్య భరతస్తేవ ప్రాధానాంప్రత్యాఖ్యాతవాన్ కిముతాన్యస్యేతికిం
 వక్తవ్యమన్యసత్యప్రతిజ్ఞాపరిపాలకత్వమపీత్యపిశబ్దార్థః ॥ ౧౭౮ ॥ అథ కిం
 తత్రాహ ॥ తత్రేతి ॥ తత్ర-తస్మిన్ సమయే, ॥ జాబాలీతి ॥ అత్రరా
 మాయాం ॥ ఆశ్వాసయంతంభరతంజాబాలిర్బ్రాహ్మణోత్తమః (అలో
 క్యతిశేషః) ఉవాచ రామంధర్మజ్ఞంధర్మార్తాపేతమిదంవచః ॥ సాధురాఘ
 వమాభూతైబుద్ధిరేవంనిరర్థికా! ప్రాకృతస్యనరస్యేవహ్యభ్యుద్ధైస్తప
 స్వినః ॥ క కకస్యపురుషోబంధుః కిమావ్యంకస్య కేసదిత్ ॥ యదేకాజా
 యతేజంతురేక ఏవవిసశ్యతి । తస్మాన్మతాపితాచైత రామసజ్జత యోన
 రః ॥ ఉన్నతైవసజ్జేయోనాస్తికశ్చిద్ధికస్యచిదిత్యేవంభూతాయాంజా
 బాలేర్తహపేః ప్రాధానాయాం యాజ్ఞాయామపి వ్యథానాయామ్
 సంగీకృతాయాం సత్యాం జాబాలివచనెపి నిరాకృతేనత్యధాన్ ॥

విదాంవరః । కాకుత్స్థస్సపాదుకాకారం మహార్థం ముకుటద్వయమ్ ॥ ౧౭౭
 సవషసానుజః ప్రాయాడయోధ్యాంభ్రాత్ప్రశాసనాత్ । అటవీం పితృ
 మహామేరపి వచనం నాంకీకృతం కిముతాస్యస్యేత్యపిశద్ధాభావః ॥ భ
 రతప్రాధనానంగీకారసముచ్చయాభావోవా ॥ ౧౭౮ ॥ — భరత
 ఇతి ॥ తదను-జాబాలిప్రాధనానంతరం, లాభవిదామధికఫలప్రాప్తి
 వ్యవహారపరిజ్ఞాత్వాంతం, + విదేజ్ఞానాధాత్సంపదాదితాత్పర్య
 వ ॥ వరః-శ్రేష్ఠః ॥ ౧ ॥ దైవాద్యైతేషాం శ్రేష్ఠఇత్యవరః ॥ భరతః
 ప్రాధ్యక్షః * అధిరోహర్యపాదాభ్యాం పాదుకేహేమఘాషితే ॥ ప
 లేహసర్వలోకస్య యోగక్షేమంవిధాన్యత ఇతి రామాయణోక్తరీత్యా
 యాచయిత్వా కాకుత్స్థస్య-శ్రురామస్య, పాదుకాకారం మహార్థం మ
 మూల్యం ॥ ౧ ॥ మూలేష్వపూజావిధావర్త ఇత్యవరః ॥ ముకుటద్వయం
 కోటిరయుగళం, లేభే-ప్రావ, కిమేతేనాపకమోవహేన రాజలక్ష్మ
 ణకోటిరెణైతి పరిహృత్వాత్కమోవహం మస్తకాలంకారోత్తమం
 పాదుకాద్వయం స్వీకృతవానిత్యభావః ॥ ధర్మిష్ఠం జ్యేష్ఠం పరిత్యజ్య
 రాజ్యపరిపాలనమపూజ్యమితి మత్వా తదియపాదుకాద్వయపురస్కృ
 తేణ రాజ్యంకర్తుం తద్దవ్యయం సంగృహీతవానితిభావః ॥ అత్ర లాభ
 విద్వరపదాధాన్య విశేషణగత్యా ముకుటద్వయప్రాప్తిపదార్థహే
 తుత్వాత్ పదాధానహేతుకం కావ్యలింగమలంకారః ॥ మేతోర్వా
 క్యపదాధాన్యే కావ్యలింగముదాహృతమితిలక్షణాత్ ॥ ౧౭౯ ॥ —
 అనంతరవృత్తాంతమహా ॥ స ఇతి ॥ సవషభరతస్సానుజస్సశత్రుఘ్నస్స
 భ్రాతృశాసనాచ్ఛిరామనియోగాత్, అయోధ్యాప్రాయాత్ప్రా
 పత్, తథా రామస్సలక్ష్మణస్స పితృనియోగాత్పితృశాసనాత్, అ
 టవీ-దండకారణ్యం, యయా యథా శ్రురామస్య పిత్రాజ్ఞాపరిపా
 లనీయత్యేన గరిష్ఠా, తథా భరతస్య భ్రాతృజ్ఞేతిభావః ॥ ఎతేన భ
 రతస్య పిత్రాజ్ఞాపక్షయాపి భ్రాతృజ్ఞేవగరియసీతిసూచ్యతే ॥ ౧౮౦

సందేశాద్యయా రామస్సలక్షణః || ౧౭౮ || విలంఘ్యవివిధాన్ దేశాన్
భరతౌధృతవల్కలః | విషయంస్వముపాశ్రిత్యవిషయేవిముఖాభవత్ ||
౧౭౯ || X || తతశ్చాయం యావదాద్యస్య ప్రత్యాగమనం తావదయో
ధ్యాంనాధ్యాసేన్, తస్మిన్నవధిమతిక్రమ్య చిరాయతినతి సద్యవీవాశ్ర

విలంఘ్యతి || భరతః ధృతవల్కలస్సన్ జ్యేష్ఠే ధర్మిష్ఠే వల్కలధారి
ణీనతి మమ సమీచీనవస్త్రధారణమయ్య క్రమితి పరిధృతవల్కలవసన
ఇత్యర్థః || వివిధాన్నానావిధాన్ దేశాన్ భరదావాజాశ్రమాది ప్రదే
శాన్, జనపదానాన్, విలంఘ్యతిక్రమ్య, తతః స్వం-స్వకీయం విష
యం కోనలదేశముపాశ్రిత్య విషయే-రాజాద్వైభోగే, విముఖా-ని
రాస్థాభవత్ భాగ్యవత్క్రందమూలఫలాహారేణ శరీరయాత్రాతత్ప్వ
రోఘాదిత్యర్థః || అత్రాయంధస్యనిః || భరతౌనామ కశ్చనమునిః
వివిధాన్ తిర్యక్తునుస్యాదిరూపేణ బహుప్రకారాన్ దివ్యంతఇతిదే
శాన్ శరీరాణివిలంఘ్య తత్తత్కర్తానుసారేణ తత్తచ్ఛరీరోపాధ్యవ
చ్ఛిన్నతయా యావత్కర్తానుభవంస్థితాన్ తత్తత్కర్తృత్వయే తాని స
ర్వాణ్యతిక్రమ్యేత్యర్థః || ధృతవల్కలః చరమశరీరావచ్ఛిన్నదశా
యాం వైరాగాద్యవల్కలధారీసన్ స్వంస్వహృదయాకాశాంతస్థంవిష
యం జ్ఞేయతయా నిర్దిష్టం చిదానందాత్మకం బ్రహ్మపాశ్రిత్య కుత
శ్చిద్బాహ్యగోదయాద్ధ్యానగోచరంకృత్వా విషయే తుచ్ఛసాంసారికసు
ఖ విముఖః విరక్తోభవత్, అత్రాభిధాయాః ప్రకృతార్థనియంత్ర
ణాదప్రకృతమునిగోచరశబ్దమూలాయం ధ్వనిరితినంత్యేపః || ౧౭౯ ||
తతఇతి || తతస్తదనంతరమయంభరతః యావత్ యావత్పర్యంతం, ఆర్య
స్య-శ్రీరామస్య, ప్రత్యాగమనం-ప్రత్యావృత్తిః, తావత్ తావత్పర్యం
తం అయోధ్యాంనగరిం + అధిశిష్ఠాసాంకర్తైకర్మత్వం నాధ్యాసేన్
నాధితిష్ఠామి, సతివనవాసిని జ్యేష్ఠేతత్ర రాజ్యస్య కర్తృమనహాత్వాది
తిభావః || తథా తస్మిన్ శ్రీరామే అవధిం-చతుర్దశవత్సరాత్మకమర్యా

యాశమాశ్రిత్యాపి ప్రాణాన్నందయిష్యామితి నందిగ్రామసంజ్ఞమా
శ్రమమశ్రిత్యయత్ ॥ ౧౨౦ ॥ దాశరథిఃపి శమధనజనకధితనిచరగణ
కదనపరిహరణాయ గహనజతరమవజగామే ॥ ౧౨౧ ॥

దామతిక్రమ్యోల్లంఘ్య, చిరాయతిసతి సశిష్యుం నాయాతిచేషత్సద్ధిః
సద్ధిపివ-అవిలంబెనైన, ఆశ్రయమశ్నాతీత్యాశ్రయాశమనలంఆశ్రిత్యా
పిప్రాణాన్ నందయిష్యామి-సంతోషయిష్యామి, తదనంతరవిరహస్యా
గ్నిప్రవేశాదప్యత్యంతదుస్సహత్వాదితిభావః॥ ప్రాణపరితాపకొపా
యాంతరాత్సంతాభావనూచకొయమపితబ్ధః ఇతి ప్రతిజ్ఞాయేతి శేషః॥
నందిగ్రామఇతిసంజ్ఞా నామధేయం యస్యతం ఆశ్రమం-తవోర్హనివా
సం, ఆశ్రిత్యయత్-ఆశ్రితవాన్, తత్రార్యపాదుకయోః రాజ్యాభిషేక
కృత్యావతత్పరతంత్రతయా రాజ్యం పరిపాలయన్నతిష్ఠద్విద్యః + శ్ర
యతెలుఁజీణిశ్రిమృన్మభ్యుక్తర్తి చజీతిచజ్జే॥ చజీచెతిద్విత్వం॥ననుత
సూర్యానామతేలాకా అంధేనతమసావృతాః । తాంస్తే పెరిత్యాభిగ
చ్ఛంతి యేకేచాత్మహనోజనాఇతిశ్రుతేరాత్మహంతృకాణాం మహాన
భాశ్రవణాద్ధర్మశాస్త్రరహస్యాభిజ్ఞాయంభరతః కథమాశ్రయాశాశ్ర
యణయావప్రతిజ్ఞాంకృతవానితిచేత్సత్యం ॥ ఏవం కథయతి భగవతిశ్రు
తిః ॥ తథాప్యాతురస్య భరతస్యాత్యంతసాధ్వాత్రప్రదగ్ధనార్దకత్వాది
త్తం ప్రతిజ్ఞేతివేదితవ్యమ్ ॥ ౧౨౦ ॥—దాశరథిరితి ॥ దాశరథిః-శ్రీ
రామోపి, శమధనజనైర్తహషీభిః కథితం-నివేదితం, నిశిచరగణర
చితం-రాక్షసనివహకృతం, యత్కదనమాశ్రమోపప్లవరూపం తస్య
పరిహరణాయ-నిరసనాథం, మహోపద్రవకారిరాక్షససంహరణేన
మహషీన్ సన్విస్తాన్ కర్తుమిశ్యథః ॥ గహనజతరం-కాంతారాంత

(భావలక్షణసప్తమ్యాః గోషుషుష్యామానానుగతిఇత్యాదౌజ్ఞాప్యజ్ఞావ
కథావః॥పాథసీతే త్తస్మాశావ్యుత్థితౌ హేతుహేతుమద్భావః॥ప్ర
కృతే శ్రిరామాగమనచిలంబస్యాగ్నిప్రపేసహేతుర్వాద్భేతుహేతుమ
ద్భావోధః ॥)

ప॥ విస్తీర్ణాత్తైర్విపినహరితైర్విరబీతివక్రౌతైర్దృఢగ్రాసేవ్యకృతరుచి
 భిస్సస్పృహంబీక్ష్యమాణః॥ రాహుప్రాప్త్యప్రకృతిమహితంచానమత్రై
 ర్జహర్షైర్జగ్రాహస్యవృక్షముదిసద్ధియః॥ పెరిమవర్యాంసవర్యాం॥ ౧౦౨౨॥
 రాశం, అవజగాహ-ప్రబవేత ॥ ౧౦౨౩ ॥ — విస్తీర్ణేతి ॥ రాహువి
 తావగతా భీతివక్రౌహణభయావిర్భావామేషాం॥ ప్రసన్నతావది
 గుణదర్శనజనితవిస్రంభాదనుత్పన్నభయైరిత్యర్థః ॥ అతఏవ విస్తీర్ణా
 వ్యాప్తిక్యాదివిస్తారితాన్యక్షిణియేషాం॥ + బహువీహా సర్వక్ష్యో
 సాన్విష్కాత్మచ్ ॥ తథా దర్భాణాం గ్రాసే-కబలేపి, అకృతరుచిభి
 రవిహితాదరైః, త్విరామదివ్యమూర్తిదర్శనవ్యాసంగాన్నిజదేహయా
 త్రాయామవ్యాస క్రిరహితైరిత్యర్థః ॥ విపినహరితైః-అరణ్యమృగ
 విశేషైః, సస్పృహం-సాభిలాషంయథాలథా వీక్ష్యమాణః-అవలో
 క్యమానస్స, శ్రుతిభవపద్మభవప్రముఖానామవ్యగోచరోధగవాన్
 సీతాలక్షణోపేతశ్చిర్రామః వంగూపరింగాప్రవాహవదస్తాకం పు
 రతః ప్రాదురాసీదితి సకలజగన్తోహనదివ్యమంగళవిగ్రహదర్శనాన
 శ్చవిచ్ఛేదభయేన నిమేషరహితైర్నైర్నైర్విశిష్టమృగాదిభిరపి నవిస్త
 యం పరిదృశ్యమానశ్చిత్యర్థః ॥ తిరశ్చామ్యయంవిలొకనీయః కిము
 తాన్యేషామితిధావః ॥ ప్రకృత్యా-సర్వభావేనేన, మహితం-పూజ్యం,
 అత్రైరిత్రిగామో, మహాషేః-ఋషిశ్రేష్ఠస్య, స్థానమాశ్రమం ప్రా
 ప్య, ప్రముదితధియః-నిదాగమనాశ్చంత్రప్రాంతకరణస్య, అస్యాత్రి
 మహాషేస్సంబంధినీం పెరిమవర్యాం-వీరితిపూర్వకతావదుత్పష్టాం
 సవర్యామతిశ్రవణం, జగ్రాహ-సీద్ధిప్రవాన్, యథార్హాతిథినతా
 రాదరణతత్ప్రరేణ మహాషేః యావదుత్సాహం సంభావితాం-సూ
 జాం, గృహీతవానిత్యర్థః ॥ ౧౧ ॥ పూజానమస్యోపచిత్సపర్యా
 ర్చార్చనానమాశ్రయమరః ॥ సకలలోకపూజ్యస్యాస్య భగవతో ర
 ముసందస్య మహాషేఃపూజ్యత్వం యక్తమేవేతిధావః ॥ ౧౦౨౩ ॥

|| ౧౮౩ || సీతా హోత్యననూయాభిధానా తస్యపత్నిన్వభూషణైరణోషయత్
 || ౧౮౪ || ఖండనాచివసుధావభూషణైఃపుండరీకతుహినత్విషాద్య
 యైః | వంశకావసమనాన రాఘవచ్ఛండభా సురిషమెఘమండలమ్ ||
 లతాకిమలతపా || సీతామహి || అనసూయేత్యభిధానమాఖ్యాయసాస్య
 సాస్పరభాక్తా తస్య మహాచేతరత్రైః పత్ని-భార్యా, సీతాం-శ్రీరామ
 భర్తృపత్నిమపి, స్వభూషణైః-స్వకీయాలంకారైః, అణోషయదమో
 దయతో, వస్త్రమాల్యాదిదానేన సంభావయామాసేత్యథః || సా
 ధ్వీమణేశసాస్పద్యమణితోవణం యుక్తమితిభావః || తథారామాయణం
 * ఇదందివ్యంపరంమాల్యం వస్త్రమభరణానిచ | అంగరాగంచవైదే
 హిమహర్వృందవిలెపనమ్ || మయాదత్తమిదంసీతే తవగౌత్రాణి శో
 భయేదితి || ౧౮౩ || —ఖండనాయేతి || రాఘవః-రఘువంశౌద్భవః,
 శ్రీరామః ససుధైవనభూః భార్యారత్యతస్తస్య శ్రీమహావిష్ణుత్వేన
 భూపతిత్వాదిభావః || తస్యామనవీశ పుండరీకం-సీతాంభోజం || ౧౮॥
 పుండరీకంసీతాంభోజమిద్యమరః || తస్య తుహినత్విషాం-హిమక
 రాణాం- చంద్రాణామితియావత్ || చంద్రవత్తదుల్లాసనిరసనహేతు
 భూతానామితిథః || అధర్తాచరణతత్పరత్వేన మనస్సంతాపశారి
 త్వాదిభావః || నచానెకచంద్రగ్రహణం దోషాయ, విశేష్యబాహు
 త్యేనోపచరతత్వాద్విక్రం వివాహనాథేన || * ప్రోద్వన్నక్తాఘతా
 రాహుకరపరివృతస్వర్వభూషక్తృచలచేరి || ద్విషాం-రాక్షసాసాం,
 ఖండనాయ-సంహారణార్థం, వస్తుతః స్వయం దుష్టరాక్షసశిక్షణార్థ
 మవతీణారావైషాంచావర్ణముపలాపసియాయావసుధారూపనిజభా
 ర్యాయా మానసాల్లాసనిరాసనకృత్సికారిత్యాశ్చైతి ఖండభా
 నానుస్మర్యో దేఘులు పరిమన్త్రబ్బంధమివ రుంధి తాపసమహావ తత్స
 మీపం జగ మేర్చ్యంతే || దూరంకోపమయో స్సంసృష్టిః స్పష్టాశ్చబృల
 శ్కాకార స్త్వనఃచాగ్నిః || ఇతి శ్కంకారిలయాసంప్రదాయశుద్ధిశ్చ

ఇతి శ్రీవిదర్భరాజవిరచితే శ్రీమతిచంపూరామాయణే

అయోధ్యాకాండస్సమాప్తః

అథఅరణ్యకాండప్రారంభః

ప్రవిశ్యవిహినంమహాత్మదనుమైథిలీవల్లభో మహాబలసమన్వితశ్చ
చితనీలశ్రేణుచక్రవిః । నిశాచరదవానలప్రళమనం విధాతుంశరైశ్చచార
తకతయాచ శ్రీరామాయోఽయోధ్యాకాండాంతిమశ్లోకతురీయపా
దాంతిమోపమామత్రాప్యంతే ప్రయత్నవానిత్యనుసంధేయం ॥ త
థాచశ్రీరామాయణం * ఇతివత్రైఃప్రాజలిభిస్తపస్విభిర్ద్విజైఃకృ
తస్వస్త్యయసఃపరంతపః । పనంసభార్యఃప్రవివేశరాఘవః సలక్ష్మణ
సూన్యశ్చవాఘ్రమండలమితి ॥ రథోద్ధతావృత్తమ్ ॥ రాన్నరావిహర
థోద్ధతాలగావితలక్షణాల్ ॥ * * * * *

ఇతి శ్రీమత్పరమయోగీంద్రబృందమానసేందిందరనుదోహః
మండానందలాభాభినందిత రఘుశంధనచరణారవిందమకరద్వాసాన్విదన
కందళితసారస్వతేనాఖండతపఃప్రచండమునిప్రకాండమండలేశ్వరశౌం
డిల్యమహామునిగోత్రావతంసస్య సంచనాన్వయసుధాపారావారపారి
జాతస్య ధనవంతర్యవతారాంతరస్య ఆయుర్వైదప్రముఖ నిఖిలవిద్యా
సారసర్వజ్ఞసార్వభౌమస్య కోండపండితవర్జస్య తమాశేన గంగాం
వికాగర్భరత్నాకరసుధాకరేణరామదండబుదేంద్రేణ
విరచితాయాం చంపూరామాయణవ్యాఖ్యానాయాం

సాహిత్యమజ్ఞూషికాసమాఖ్యానాయాం అయోధ్యాకాండః
అథ శ్రీమదరణ్యకాండోవ్యాఖ్యానయతే ॥ ప్రవేశ్యేతి ॥ తదను-
దండకావనప్రాప్త్యనంతరం, మహాబలసమన్వితః-అప్రమేయవరా
క్రమశాస్త్రిత్యధః ॥ ఏతేన అవినంవాదితయా సకలరాక్షసశిక్షణదక్ష
త్వంసూచ్యతే ॥ అన్యత్ర మహాబలోవాయుః తేనసమన్వితః తస్మై
రిత్యత్యధః ॥ చలితస్య సంచలతానీలశ్రేణుస్య-ఇంద్రనీలాచలస్య ఛ
విరివచ్ఛవిర్యస్యసతతోక్తః ॥ సమాసమేతత్ ॥ ఏతేనాన్యంతాశ్చర్య

సశరాసనస్సురపథే తటిత్వానివ ॥ ౧ ॥ X ॥ తదను కంఠాలవనశం
 డాలకపోలకవణవిషమితామిత విటససాలషండనిర్వాహ నిర్వాహః ॥
 కరత్వం మహాన్నత్యంచనూచ్యతే ॥ వైధిబీజల్లభి-సీతాపతిః, త్రు
 రామః మహద్విసులం విపినం-దండకారణ్యం, ప్రవిశ్య శస్త్రైర్యాతై
 ర్నిరైశ్చ ॥ ౧ ॥ శరోధధ్యాద్యగ్రసారబాణకాండతృణాంతరే । శ
 రంతునీరభతినానాధారతమాలా ॥ నిశాచరా-రాక్షసాః, దవాసలా
 వనవహ్నయభవేత్యుపమితినమాసః ॥ తటిత్వానివేతి స్పష్టోపమం
 గాత్ ॥ తేషాం ప్రశమనం వినాశముపశమనం విధాతుం-కర్తుం,
 సశరాసనాధనుద్ధగస్సక్, అన్యత్ర సేంద్రచాపః, సురపథే-ఆకాశే,
 + ఋక్సూరిత్యాదినాసమాసాంతః ॥ తటితాన్యసంతీతి తటిత్వాన్ మే
 ఘభవ + తసామత్వధాతిభసంజ్ఞాయామేకసంజ్ఞాధికారేణాదత్వా
 త్పదకార్యం జత్వం సభవతి ॥ కేతు ఋయభతిమతుపోమకాన్య
 వకారః ॥ చచార-విజహరేత్యధః ॥ అత్రోత్తరాభే-శ్లేషానుప్రా
 ణిణాయముపమాలంకారః స్పష్టః, చలితనీలశైతత్యత్ర నీలశైలస్య
 చలనాసంభవాత్ ॥ ఇయమథూతోపమేత్యాచార్యదండిప్రభృతయో
 బభణుః అతఏవాప్రసిద్ధసోపమాసత్వానాగాదు త్వేక్షేత్యాధునికా
 లంకారికాస్సర్వే వణాయంతి ॥ పక్షచ్ఛేదాత్పూర్వం యది విషయా
 తపోపమైవేత్యలం ॥ పృథ్వీవృత్తమ్ ॥ లక్షణంతూక్తమ్ ॥ అత్ర
 రామాయణారణ్య కాండాద్యపద్యాద్యపదం ప్రయుక్తమిత్యవగంత
 వ్యమ్ ॥ తచ్చ ప్రవిశ్యతుం హారణ్యమితి ॥ ౧ ॥ —తదన్వీతి ॥ కంఠా
 ర్నాయ నఖాదుల్లేఖనావనెయస్త్వగోగ్రవిశేషః సా ఏషామస్తీతి
 కంఠాలాః + సిద్ధాదిత్వాల్లచ్ ॥ ౧ ॥ కంఠరాక్షజాశ్చ కంఠాయే
 త్యమరః ॥ శుండాస్తుండాపమాసంతీతి శుండాలాః + హ్రీస్థాదా
 తాలజన్యతరస్యామితి మత్వధేయాలచ్చిత్యయః ॥ రేఫాంత్యైకు
 టీశమీ శుండాభ్యోరభతిరప్రత్యయః ॥ కంఠాలాః యేవనశుండా

ధానపాత్రతగంధాన్నిదధానైరాహుతిగంధైరసామీయమానా నవినా
 భూతజలాశయానాశ్శ్రమభాగానభూతస్వరలారాభిధ్వజ్యశమిత జు-
 శ్రమయోరామలక్ష్మణయోరథ్యానం తరసా చరంభ విరాధాభిదానా
 లకపోలాః అగణ్యమత్రైభగంశస్థలాని త్రైమాం కషణేన సంఘషణాన
 విషమితాః-విశకలీకృతాః, విమితా-చనంభ్యాతాశ్చ విటపాశ్శ్యాభా
 యస్యసతథోక్తః ॥ ౧ ॥ విటపఃపల్ల చెసిద్ధైవిస్తారే స్తంబశాఖయోరితి
 విశ్వః ॥ తాదృకోయస్సాలపండసజ్జకతరునివహాః తస్మాన్నిర్యాతఃని
 గతః, నిర్యాసగంధోమజ్జావిశేషామోదోయేషాంతేతథోక్తానపిత
 త్రగంధాన్ పునఃసీక్వకృతామోదాన్ అభిభూతామోదానితచ గవ్య
 తే ॥ విదధానైః నిర్యాసగంధవిధురత్వేపి పునస్సావభివ్యాప్త్యా బ
 హుశతరగంధనంపన్నాన్ కుర్వాణైరిత్యథః ॥ ౧ ॥ సాలత సజ్జ
 కార్న్యాశ్వకర్ణకాస్సస్యసంవరః । ఆత్తగంధోభిఘాతస్సాన్యదితిచా
 మరః ॥ ఆహుతిగంధైహూయమావహవిరాద్యామోదైర్వైశ్చభిః ॥
 ౧ ॥ గంధోగంధక ఆమోదేలేశసంబంధగర్వయోరితివిశ్వః ॥ అనుమీ
 యమానానభూహ్యమానాన్, దూరాదేవేతిశేషః ॥ ఇమే ఋష్యా
 శ్రమాభవితుమర్హంతి ఆహుతిగంధసత్త్వాత్సంప్రతిపన్నాశ్రమవత్ ఇ
 త్యనుమితివిషయాకిర్యమాణానిత్యథః ॥ అవినాభూతాః సర్వతః
 ప్రతిపన్నాః జలాశ్రయా హృదాయేషుతాన్ శ్రమహరిణఇత్యథః ।
 ఆశ్రమభాగానభితి-తపోవనానాంసమంతాల్ + అభితిఃపరితఇత్యా
 దినాద్వితీయా ॥ చరణాస్సంచారతత్పరయోః, అతిభ్యేన-మునివిరచ
 తాతిథిసత్కారేణ + అతిభేణ్య-ఇతిణ్యప్రత్యయః ॥ శమితః - శాం
 తింగమితః, మాగేశ్వమోధ్వగమనప్రయక్తఖదోయయోస్తయోఃశ్ర
 మః ఖదోధ్వరత్యాదేరితిలక్షణమ్ ॥ రామలక్ష్మణయోః దాశరథ్యోః,
 అధ్వానం-మాగేం, తరసా-వెగెన ॥ ౧ ॥ రంహస్తరసీతురయస్సన్య
 చఇత్యమః ॥ విరాధఇత్యభిధానం నామయస్యసతథోక్తో యాతు

యాతుధానః || ౨ || X || సవీషరౌషభీషణవేషస్త్రీశిఖిశిఖావతంసిత
 వివిధమృగశవశతహృదయశ్శతహృదా తనయస్సీతామపజహార వ్యాజ
 హారదాశరథీద || 3 || కౌయువాంయువానౌ కుతస్త్రా వామాచారవ
 త్ప్రతిభాతి మేవామాచారఃచీరంనపుషిజటాశ్శిరసిక రెచచండకోదండ
 ధానౌరాక్షసః దురౌధ-నిరుద్ధవాన్ || ౧ || యాతుధానఃపుణ్యజనౌ
 నై రృతౌయాతురక్షసిఇత్యమరః || ౨ || — స ఇతి || రోషేణ-సహ
 జామషేణ, భీషణోభయంకరః, వెషోమన్యనతథోక్తః +నంద్యా
 దితాన్విల్లుః || త్రిశిఖిశిఖయా-త్రిశూలాగ్రేణ, అవతంసితాని-వోతా
 ని వివిధమృగశవశతహృదయాని శతసంఖ్యాకసింహాదినానావిధమృత
 మృగశరీరవక్షఃప్రదేశాయన్యనతథోక్తః || భక్షణార్థంశూలాగ్రోహో
 తసింహాద్యనేకమృగనివహఇత్యర్థః || తథారామాయణమ్ * త్రిన్
 సింహాన్చతురౌవ్యాహృన్ ద్వావృకౌపుషతాన్దశ | నవిషాణంవ
 సాదిగ్ధం గజన్యచశిరోమహత్ || అవసన్జ్యాయసేశూలెనినదంతం మ
 హాస్వనమితి || శతహృదాయాస్తనయః సవీషః సోయంవిరాధః సీ
 తామపజహార-అపహృశవాన్, దాశరథీ-రామలక్ష్మణౌ, ప్రతివ్యాజ
 హారౌవాచచ || ౧ || వ్యాహరడుక్తిలపితమిత్యమరః || 3 || —వ్యా
 హరప్రకారమేవాహ || కాచితి || యవానౌ-తరుణౌ, యవాం-భ
 వంతౌ, కా కస్తిన్వంశేజాతావిత్వర్థః || కుతః కస్తాద్దేశాదాగతౌ
 కుతస్త్రా + అవ్యయాత్త్యప్ || వాం-యువయోః + యష్టదస్తదో
 ష్ష్ష్టచతుర్థీద్వితియాస్థయోర్వామ్నావాచితి వామాదేశః || అచా
 రః-ప్రవృత్తిః, వామాచారవద్యక్రాచారవదతిరమ్యాచారవదితిపరమా
 ర్థః || ౧ || వామస్తునక్రేరమ్యేస్యాత్సవ్యేవామస్థితేపితేశబ్ధాణావే
 + లైనతుల్యం క్రియాచేద్యతిరితివతిప్రత్యయః || మే-మమ, ప్రతిభా
 తి-పరిస్ఫురతి, కుతః వపుషి-దేహే, చీరం-వల్కలం, శిరసి జటాఃక
 రెచచండః ప్రకాశమానఃకోదండదండః ధనుర్వష్టిశ్చాస్త్రీ, అయంపరిధృ

దండః కావ్యయమాకల్పః కవచనకల్పలతాకల్పేయమసల్పాభరణా తరుణీతి || ౪ || దాశరథిగపి కథితనిజాన్వయో విరాధాంకే వేపమానాం విదేహదుహితరంవిలోక్య సకోపస్సామిత్రిణాసాకం రక్షోవక్షసి శిలీముఖాన్నిచఖాన || ౫ || ప || విశిఖేవిశిఖతస్త్రిన్విధాత్పువరవర్తణి | సీశ్యమానః ఆకల్పః జటావల్కలశరచాపాసిధారణరూపావేషః || ౬ || ఆకల్పవేషానైపథ్యమిత్యమరః || కవ || ఈపదసమాప్తా కల్పలతాకల్పలతాకల్ప-కల్పనల్లినదృశీ, సకలమనారథపూరణీత్యథః + ఈషదసమాప్తాకల్పబ్రేశ్యదేశీయరత్నకల్పప్రత్యయః || అసల్పాభరణా-సకలాభరణభూషితా ఇయవేషాతరుణీ సుందరీ, కవచన, మునివేషధారణస్త్రీసాహచర్యయోరత్యంతవిరుద్ధత్వాదితిభావః || ఇతి వ్యాజహారేతి సంబంధః || ౪ || —దాశరథిరితి || దాశరథిః-శ్రీరామోపి, కథితః ఉక్తః, నిజాన్వయః-నిజవంశోయేనసతథోక్తస్య ఇత్యైకువంశవృథవత్వాది నిజకథాంకథయిత్వేత్యథః || విరాధస్యాంకే కటిప్రదేశఇతియావత్ || వేపమానాం భయసంభ్రాంతతయా కంపమానాం, విదేహదుహితరం-వైదేహీం, విలోక్య అతఏవ సకోపస్సామర్షస్సృక్, సామిత్రిణాసాకం-లక్ష్మణసహ, రక్షోవక్షసి-విరాధోరస్థలే, శిలీ శల్యముఖే యేషాంలె శిలీముఖా బాణాస్తానిచఖాన-నిఖాతితవాక్ సప్తభిర్బాణైః రక్షోవక్షో విదారయామానేత్యథః * ధనుషాజ్యగుణవతా సప్తబాణాన్తుమోచశేతి శ్రీరామాయణే || ౬ || అశిబాణా శిలీముఖావిత్యమరః || ౫ || —తతఃకింతత్రాహ || విశిఖఇతి || విధాత్పువరో-బ్రహ్మవరవీన వర్తకంచుకం యన్య తస్మిన్ వరరూపాభేద్యకవచఇత్యథః || ౬ || తనుత్ర్యంవర్తదంశనమిత్యమరః || అతఏవతస్మిన్ విరాధేవిషయే విశిఖ రామబాణాన్విత్యథః || జాతావేకవచనం || అతఏవ శిలీముఖానితి నబహువచనవిరోధః || విగతాః శిఖా అగ్రాణి యన్యతస్మిన్ అకించిత్కరేహసత్స్విత్యథః || రక్షః విరా

తాం నిక్షిప్య చిత్రేవ హులం రక్షోరఘూద్వజౌ ॥ ౬ ॥ తదను హులమఖం
 డమదుజసా శితశిఖం రఘునాయక సాయకః । నియతమేవ విరాధవి
 రోధినాం హృదయ హులమపి త్రిదివౌకసామ్ ॥ ౭ ॥ ౫ ॥ విరాధోపి
 కృధా సరభనమభివత్య స్కంధే నిధాయ రామలక్ష్మణౌ గతినిరౌధా
 పరాధపరిహారాయేవ మిహిరహిమక రౌప్రస్తేవహన్వింధ్యజవప్రతస్తే ॥
 ధః సీతాం నిక్షిప్య నిధాయ, రఘూద్వజౌ-రఘునాయకేవిషయే, హు
 లంచిత్రేవ-ప్రయుయోజ ॥ ౬ ॥ — తదన్వితీ ॥ తదను-తదనంతరం, ర
 ఘునాయకస్య సాయకౌబాణః, శితశిఖం-తీక్షణగ్రం, హులం-విరాధ
 ప్రయుక్తం త్రిహులం, అంజసా శిఖ్రం లఖండయదచ్ఛిసత్, తథా వి
 రాధవిరోధినాం-విరాధోపద్యుతానామిత్యర్థః ॥ త్రిదివః-స్వర్గః,
 ఓకః స్థానం యేషాం తేషాం దేవానాం నియతనిత్యానుస్మాతం ఏ
 వ కారస్తవ్యయోగవ్యవచ్ఛేదాధికః ॥ హృదయహులం-హృచ్ఛల్యమ
 ప్యఖండయత్ శ్రురామబాణఖండితం విరాధహులం నిరీక్ష్య దేవావి
 శల్యాంతశకరణాబహుపురిత్యర్థః ॥ అత్యద్వయోహ్నాలయోః ప్రకృత
 యోరేవ ఖండనక్రియారూపసామ్యాదౌపమ్యస్య గమ్యమానత్వాత్
 కేవలప్రకృతగోచరాత్మల్యయోగితా ॥ దురతవిలంబితం ॥ * దురతవి
 లంబితమాహనభౌభరావితిలక్షణాత్ ॥ ౭ ॥ — విరాధఇతి ॥ విరా
 ధోపి కృధా హులఖండసజనితక్రోధేన సరిభసం-సవేగం, ని ॥ రభ
 సావేగహర్షయోరితివిశ్వః ॥ అభివత్యాభ్యుపగమ్య గతినిరౌధాపరా
 ధపరిహారాయేవనిజాగమప్రప్రతిబంధనిరాకరణాథమిసరామలక్ష్మణౌ
 స్కంధే అంసయోరిత్యర్థః ॥ నిధాయారోప్య మిహిరహిమక రౌ-
 సూర్యాదంద్రియసౌ, ప్రస్తే సాన్వో ॥ ని ॥ సన్వో-ప్రస్తసౌ-ప్రస్త
 యామిత్యమరః ॥ ఉభయ్యౌ జుశ్యేకవచనమ్ ॥ నహౌ-ధారయమా
 నౌ వింధ్యః-వింధ్యాచలః, ప్రతస్తే-చవార+సమవప్రవిశ్యస్థిత్యా
 త్తనేపదమ్ ॥ అత్య-వింధ్యస్య మేనుస్వయో హుల్యచ-ప్రగతినిరో

౮ || రామ స్తత్రసామి త్రిం విరాధవఘోద్యుక్తమభిదధే || ౯ || ప ||
యాతునఃపదవీస్తేషాయాతునశ్చాస్యలక్షణ | యాతుకామంతయైవే
దం యాతుకామంనహస్యతామ్ || ౧౦ || అయికబళయమామమూవి
ముంచేత్సశిక రుణంరుదతీమవెక్ష్యసీతామ్ | అరమరదయతాముభావసి

ధకాన్న త్యసంభవేపిప్రస్థానాసంభవాదు త్ప్రేక్షా || ౮ || రామ ఇతి || తత్రత
స్త్రిన్ సమయే రామః విరాధస్యవధే హింసాయాముద్యుక్తం సన్నద్ధం
సామిత్రిం అభిదధే-ఉవాచ || ౯ || —త దేవాహ || యేతి || హేల
క్షణ యాతు యైన, తుశబ్దస్తవధారణార్థః || సః-అస్తాకంసంబంధినీ
పదవీ-మాగః, యా-స్తాభిజః గమిషితాపదవీత్యర్థః || స్తేషైవ అ
స్య యాతునారక్షసశ్చ పదవీ || ౧౦ || నైర్మతాయాతురక్షకీ ఇత్యమ
రః || అస్తేవనకింత్రాహ || ఇదంరక్షః తయాపదవ్యైవ యాతుం
కామోయస్యతల్ యాతుకామం-గంతుకామం + తుంకామమనసోర
పీతితుమునోమకారలూపః || అతః కామం యథేచ్ఛంయాతు-గచ్ఛ
తు + యాలెలో-ట్ || నహస్యతాం-నవధ్యతాం, దుగ-మేఅస్త్రిన్
కాంతారమాగే, అస్తద్వహనతాత్పర్యేణోపకారకత్వాత్ అయంస
హంతవ్యఇత్యర్థః || నహస్యాస్తాభిః అస్తాత్ త్సుద్రరక్షః కీటకాద్భేత
వ్యం || కింతు కతిపయప్రదేశాద్వహనైన సుఖంగత్వా అనంతరమముం
నిహనిష్యామః || అతాయథేచ్ఛంగచ్ఛత్వితిభావః || నీలైనాస్యాత్యం
తద్దైర్యసంపత్తిస్సూచ్యతే || మనసోనిర్వికారత్వం దైర్యం సత్సవ్విపి
హేతుషి వ్వితిరసికాః || అత్ర శ్రీరామస్య కాంతారసుఖనంచారే కా
కతాళీయన్యాయేనాస్యస్యాథాస్య రక్షావహనస్య కారణత్వకథనాత్స
మాధిరలంకారః || కారణాంతరయోగాత్కార్యస్యసుకరత్వంసమాధి
ఠితీమాత్రమ్ || ౧౦ || అయీతి || అయి హేరాక్షస మాం కబళయ-
భక్షయ, అమూరామలక్షణా విముంచ-త్యజ + శేముచాదీనామితి
నున్ || ఇత్యుక్తే వ్వితి శేషః || స్వాపేక్షయాపి తయోరత్యంతప్రేమాతి

భ్యాం పిశితఘజంఘజభారహీనమేనమ్ || ౧౧ || X || తతస్తేన తీక్షణ్య
 ప్రచారణ గవాక్షితవక్షసాపి ంక్షసానపరిత్యక్తేషు ప్రాణైశ్చ పరా
 క్రమావిషయపరాక్రమాయాం ప్రాక్రమేతానేతౌ తద గాం య
 శయవిషయత్వస్య సంభవాదితిభావః || అతికరుణమదీనం, రుచనీం
 రోదనంకుర్వాణాం, సీతామపేక్ష్య-దృష్ట్వా, ఉభౌ రామలక్ష్మణౌ,
 అరం-క్షిప్రం || ౧౨ || లఘుక్షిప్రమరంధ్రుతమిత్యమరః || అసిభ్యాం-ఖ
 గ్ధాభ్యాం, ఏనం పిశితఘజం క్రవ్యాదం విరాధం భుజావేవభావః తే
 నహీనం రహితం, ఆరచయతామరుతాం, లక్ష్మణస్సన్యదాహుం
 రామోదక్షిణంచ చిచ్ఛే దైత్యధః || తథాశ్రురామాయణమ్ || శతస్య
 తాద్రస్యసామిత్రిస్సన్యదాహుంబభంజమా | రామోపి దక్షిణం దా
 హుం తిరసాతస్యరక్షనశ్చతి || పుష్పిత్తాగ్రాస్పతమ్ || అయజనయు
 గ్ రెఫతోయకారో యజచనతౌజరగాశ్చపుష్పిత్తాగ్రేలిలక్షణాత్ ||
 ౧౩ || —తతశ్చతి || తతోఘజచ్ఛేదానంతరం, తీక్ష్ణతరప్రహరణేన -
 గాఢతరప్రహరణ, గవాక్షవత్క్రూతం గవాక్షితం-చిద్విశం + త-ర-
 తీతిణ్యంతాత్కర్తృణిక్తః || తదవక్ష-ఉంస్థలం యస్య తేనతథోక్తేన +
 శ్తేషికస్యకపోవైభాషికత్వాన్నకమ్ || తేనరక్షసా-విరాధేన, ప్రాణై
 శ్చ నపరిత్యక్తేషునత్సు తస్మిన్నమృతేనతీత్యర్థః + నశ్చిద్దస్య నశబ్దస్య
 సుపుష్పేతిసమాసః || ఏతౌ రామలక్ష్మణౌ పరాక్రమస్య-భుజబలస్యావి-
 షయః అగోచరః పరాక్రమః కాతస్యం యస్యాస్సా || తస్మాదఖననాశ
 క్యాయామిత్యర్థః || తథాతస్యవిరాధస్యాం గేభ్యోవయవేభ్యోగళితయా
 పరిస్రవంత్యా రుఫిరభారయా-రక్తప్రవాహేణ, యస్సేక ఆప్లవస్తేనఖ
 ననక్షమాయాం అవదారణయోగ్యాయాం కాననక్షమాయాం కాంతార
 పరాక్రమావిషయపరాక్రమావితీద్వివదనాంతసారే పరమావరీణాం
 ఆక్రమస్యావస్కందనస్య అవిషయః-అగోచరః-పరాక్రమః సజశక్తి
 భ్యయోస్తావితి రామలక్ష్మణవిశేషణమ్ ||

ధీరధారాసేకేన ఖననక్షమాయాం కాననక్షమాయాం రాక్షసశనోచిత
 మతివిశక్తమనటముత్పాదయితుమ్ || ౧౨ || తర్జణమేవ క్షణదాచరోపి
 మంజాతప్రత్యభిజ్ఞౌ రామాయ వ్యజిజ్ఞపత్ || ౧౩ || ఆత్మనో గంధర్వరు
 లసంభవం రమ్భాపరిరమ్భణౌ రమ్భసంరమ్భం తచ్చ గ్రీవణకుపితవైశ్రవణ
 క్షిప్తాన్ || ౧౪ || క్షిప్తాన్ తాన్ తాన్ క్షమామ్య క్షేమం శక్తే హితైర్హిషీన్ వ్రత్యమరః
 రాక్షసశవస్య - రక్షః కుచపక్ష్య, ఉచితమనురూపం తాదృశాం -
 తాత్పరీగతిరితివచనాద్రాక్షసానాం శ్రేతానాం గర్తవ్య క్షేపణస్య ధ
 ర్మత్వాదిభిభావః || తేనైవోక్తం శ్రీరామాయణ శ్రీరామం ప్రతి || * ర
 క్షసాం గతరక్షానామేషధర్మస్సనాతనః | అవశుదేవీధీయం తె వైషాం
 తో కాస్సనాతనా ఇతి || అతివిశంకటమత్యంతవిశాలం || ౧౫ || విశంకటం పృ
 థుబృహద్విశాలం పృథులం మహదిత్యమరః || అనటం - గర్తం || ౧౬ || గర్తా
 నకౌఠవిశ్వభిషత్సమరః || ఉత్పాదయితుం - రచయితుం, ప్రాక్రమ
 తాం - ఉపకాశ్రితవంతౌ || ౧౭ || — తర్జణమేవతి || తర్జణమేవ - త
 స్మిన్నైవక్షణే, గర్తంచనానమయవవెక్ష్యశః + అత్యంతసంయోగ
 ద్వితియా || క్షణదాచరః - విరాధో, సంజాతాస్తృత్యానూధా ప్ర
 త్యభిజ్ఞాపూర్వానుభూతసంనృత్యాం తపరామర్శోయస్య సతథోక్తస్స
 రామాయ వ్యజిజ్ఞపత్ - విజ్ఞాపయాయాస, నిజన్మత్తాంతమితి శేషః + క్రి
 యాగ్గహణమపి కతావ్యమితి సంప్రదానత్వాచ్చతుర్థీ || ౧౮ || —
 తత్ప్రకారమేవవివృణోతి || ఆత్మన ఇతి || ఆత్మనః స్వస్యేతి సర్వత్ర స
 మ్పద్యతే || గంధర్వాణాం - దేవయోనివిశేషాణాం, దేవగాయకానాం
 కుతే - నంశే, సంభవముత్పత్తిం, తథా రంభాయాః వైశ్రవణస్సూషా
 యాః పరిరమ్భా రమ్భసంరమ్భం - ఆలింగనోద్యోగసంభ్రమంచ త
 థా తచ్చ గ్రీవణస రమ్భాపరిరమ్భణౌ రమ్భసంరమ్భాకణనైవ కుపితః
 క్షిప్తౌ వైశ్రవణః కుపితః తెనైవతత్తామతిస్మన్మాం + విశ్రవణావత్యం
 క్షిప్తౌ ఇతి విగ్రహః || తస్మాదవద్యమిశ్యతో విశ్రవణోద్యోగవచన

దత్తాం రక్షోరూపిణీః శాపవ్యాపదంతస్యాస్తథావిధమపసానంచ ॥౧౪॥

॥ప॥రక్షోవధఃప్రకృతత్యయమేవశంసేత్స్వగ్గాయగాఢకపదం గమి
తోవిరాధః । నాగాలయాయచపురస్యవదేదితశ్వభేతదక్షిపదిమప్ర
హతంసరామః ॥ ౧౫ ॥ X ॥ తదనునాతలాకభజనాయపుడహూతే

ణావితిప్రకృతేర్విశ్వనణాదేశః ॥ ౧ ॥ కిన్నరేశోవైశ్రవణశ్రవణః-
రక్షోరూపిణీరాక్షసరూపదాయినీమిత్యథః, శాపవ్యాపదశాప
రూపమహావిపత్తిః, తస్యాశ్శాపవ్యాపదస్తథావిధంతాదృక్ప్రకా
రం వనవాససంచారతత్పరేణ త్రిరామేణశ్వభిప్రక్షేపణరూపమిత్య
ర్థః అనసానమంతంచ వ్యజ్ఞిపదితసంబంధః- అత్రైదంత్రిరామాయణ
వచనం ॥ * ॥ అభిశాపాదహంశారాం ప్రశిష్టోరాక్షసీంతనం-తు
మ్బురుర్నామగంధర్వఃకప్తావైశ్రవణేశహ ॥ ప్రసాద్యమానశ్చమయా
సౌభ్రవీస్తామహాయశాః - యదాదాశరథీరామస్తాసివధివ్యతి సం
యుగే ॥ తదాప్రకృతిమాసన్నోఽనాకస్వగ్గాయగమిష్యతి , ఇతివై
శ్రవణోరాజారమ్భానక్తమువాదయేతి ॥ ౧౪ ॥—॥ రక్షత్యై రక్షో
వధః రాక్షససంహారః ప్రకృతఃప్రకృతిః - రామేశ్చితశేషః - ఇతి
వీతద్వచనమిత్యథః - గాయకపదం గంధర్వస్థానం గమితఃఃప్రాపి
తః అయంవిరాధవన్స్వగ్గాయస్వగ్గాయకావాసిభ్యశ్రవణః- శం
సేత్ - స్వగ్గాయకగతమముండ్యప్రాప్తదేవాః ప్రకృతీరాక్షసవధ
ఇతిజాసియతిత్యథః , తథాస్యవిరాధస్యవపుష్కతశరీరం కత్వత్,
నాగాలయాయపాతాశ్చలోకవాసిభ్యశ్రవణః ॥ ౧ ॥ ఆఖోభువనపా
తాశ్చ బలిసద్ధృతసాతలం - నాగలోకశ్రవణమః, రక్షోవధః ప్రకృత
ఇతివదేత్ కథయేత్ - భూలోకేతుప్రసిద్ధమేవేతిభావః , ఇతిమత్ప్ర
తిశేషః - స రామః - ఇహభిర్వాణైఃప్రహతంప్రకషేణహతం త
ద్విరాధవపుః - శ్వభేగతే, అక్షిపత్క్షిప్తవానివేత్యుత్ప్రేక్షా,పా
తాశ్చపర్యంతగంభీరేగతేతద్వపునిపాతితవానిత్యథః ॥ ౧౫ ॥—

యాతుధానః ॥ ౨ ॥ X ॥ సవీషరోషభీషణవేషస్త్రిశిఖిశిఖావతంసిత
వివిధమృగశవశతహృదయశ్శతహృదా తసయస్సీతామపజహార వ్యాజ
హారదాశరథీచ ॥ 3 ॥ కాయవాంయువానా కుతస్త్రా వామాచారవ
త్ప్రతిభాతి మేవామాచారఃచీరంవపుషిజటాశ్శిరసిక రెచచండకోదండ

ధానోరాక్షసః దురోధ-నిరుద్ధవాన్ ॥ ౧ ॥ యాతుధానఃపుణ్యజనా
నే రృతోయాతురక్షసీశత్రుమరః ॥ ౨ ॥ — స ఇతి ॥ రోషేణ-సహ
జామషేణ, భీషణోభయంకరః, వెయోయన్యనతథోక్తః + సంధ్యా
దితావల్లభ్యః ॥ త్రిశిఖిశిఖయా-త్రిశూలాగ్రేణ, అవతంసితాని-హ్రీతా
ని వివిధమృగశవశతహృదయాని శతసంఖ్యాకసింహాదినానావిధమృత
మృగశరీరవక్షఃప్రదేశాయన్యనతథోక్తః ॥ భక్షణార్థంశూలాగ్రప్ర
తసింహాద్యనేకమృగనివహశత్రుధణః ॥ తథారామాయణమ్ * త్రిక్
సింహాచతురోవ్యామ్రాద్వావృత్తావృత్తాదశ । సవిషాణంవ
సాద్విధం గజన్యచశిరోమహత్ ॥ అవసజ్యాయసేశూతేనినదంతం మ
హాస్వనమితి ॥ శతహృదాయాస్తనయః సవీషః సోయంవిరాధః సీ
తామపజహార-అపహృతవాన్, దాశరథీ-రామలక్ష్మణౌ, ప్రతివ్యాజ
హారోవాచచ ॥ ౧ ॥ వ్యాహారఉక్తిలపితమిత్యమరః ॥ 3 ॥ — వ్యా
హారప్రకారమేవాహ ॥ కావితి ॥ యువానా-తరుణౌ, యువాం-భ
వంతౌ, కా కస్త్యేనంశేజాతావిత్యధణః ॥ కుతః కస్తాద్దేశాదాగతౌ
కుతస్త్రా + అవ్యయాత్త్యప్ ॥ వాం-యువయోః + యష్టదస్తదో
ష్టస్తీచతుర్థేద్వితీయాస్తసూర్వామృవావిధి వామాదేశః ॥ ఆచా
రః-ప్రవృత్తిః, వామాచారవద్వక్త్రాచారవదతిరమ్యాచారవదితిపరమా
ధణః ॥ ౧ ॥ వామస్తువక్త్రేరమ్యేస్యాత్సవ్యేవామస్థితేపితేశబ్దాణావే
+ తేనతుల్యం క్రియానేద్యతిరితివతిప్రత్యయః ॥ మే-మమ, ప్రతిభా
తి-పరిస్ఫురతి, కుతః వపుషి-దేహే, చీరం-వల్కలం, శిరసి జటాఃక
రెచచండః ప్రకాశమాసఃకోదండదండః ధనుర్వృష్టిశ్చాస్త్రైః, అయంషరిదృ

చండః కాన్వయమాకల్పః కల్పచనకల్పలతాకల్పేయమనల్పభరణా తరు
 ణీతి ॥ ౪ ॥ దాశరథిగపి కథితనిజాన్వయో విరాధాంకే పేవమానాం
 విదేహదుహితరంవిలాక్య సకోపస్సామిత్రినాసాకం రక్షోవక్షసి శిలీ
 ముఖాన్నిచఖాన ॥ ౫ ॥ ప ॥ విశిఖావిశిఖాతస్త్విన్విధాత్మవరవర్తణి । సీ
 శ్యమానః ఆకల్పః జూవల్కలశరచాపాసిధారణరూపోపేషః ॥ ౬ ॥
 ఆకల్పపేషానైపథ్యమిత్యమరః ॥ కప్ ॥ ఈషదసమాప్తా కల్పలతా క
 ల్పలతాకిల్ప-కల్పనల్లీనదృశీ, సకలమనారథపూరణీత్యథః + ఈష
 దసమాప్తాకల్పజ్ఞేశ్యదేశీయరతికల్పప్రత్యయః ॥ అనల్పభరణా-స
 కలాభరణభూషితా ఇయమేషాతరుణీ సుందరీ, కల్పచన, మునివేషధార
 ణస్త్రీ సాహచర్యయోరశ్యంతవిరుద్ధత్వాదీతిభావః ॥ ఇతి వ్యాజహారేతి
 సంబంధః ॥ ౪ ॥ —దాశరథిరితి ॥ దాశరథిః-శ్రీరామోపి, కథితః
 ఉక్తః, నిజాన్వయః-నిజవంకోద్యోగసతదోక్తస్స ఇత్వాన్వయవంశప్రభ
 వత్వాది నిజకథాంకథయిత్యేత్యథః ॥ విరాధస్యాంకే కటిప్రదేశఇ
 తియావత్ ॥ పేవమానాం భయసంభ్రాంతతయా కంపమానాం, వి
 దేహదుహితరం-చైదేహిం, విలాక్య అతపవ సకోపస్సామర్షస్స, సా
 మిత్రినాసాకం-లక్ష్మణేనసహ, రక్షోవక్షసి-విరాధోరస్థలే, శిలీ శ
 ల్యంముఖే యేషాంలె శిలీముఖా బాణాస్తానిచఖాన-నిఖాతితవాన్
 సప్తభిర్బాణైః రక్షోవక్షో విదారయామాసేత్యథః * ధనుషాజ్ఞా
 గుణవతా సప్తబాణాన్తుమోచసేతి శ్రీరామాయణే ॥ ౬ ॥ అభిబాణా
 శిలీముఖావిత్యమరః ॥ ౫ ॥ —తతఃకింత్రాహ ॥ విశిఖాఇతి ॥ వి
 ధాత్మవరో-బ్రహ్మవరపవ వర్తకంచుకం యస్య తస్మిన్ వరరూపాభే
 ద్యకవచఇత్యథః ॥ ౬ ॥ తనుత్కంవర్తదంశనమిత్యమరః ॥ అతపవత
 స్మిన్ విరాధేవిషయే విశిఖా రామబాణేష్యిత్వథః ॥ జాతాపెకవ
 చనం ॥ అతపవ శిలీముఖానితి సబహువచనవిరోధః ॥ విగతాః శిఖా
 అగ్రాణి యస్యతస్మిన్ అకించత్కరేషుసన్నివృత్త్యథః ॥ రక్షః విరా

తాం నిక్షిప్య చిత్రేషు శూలం రక్షోరఘూద్వపే ॥ ౬ ॥ తదనుశూలమఖం
 ఉయోదంజసా శితశిఖం రఘునాయకసాయకః । నియతమేవ విరాధవి
 రోధినాం హృదయశూలమపి త్రిదివౌకసామ్ ॥ ౭ ॥ X ॥ విరాధౌ పి
 కృధా సరభనమభివత్స స్కంధే నిధాయ రామలక్ష్మణౌ గతిని రోధా
 పరాధపరిహారాయేవ మిహిరహిమకరౌ ప్రస్తేనహన్వింధ్య ఇవ ప్రతస్తే ॥
 ధః సీతాం నిక్షిప్య నిధాయ, రఘూద్వపే-రఘునాయకే విషయే, శూ
 లంచిత్రేషు-ప్రయుయోజ ॥ ౬ ॥ — తదన్వతి ॥ తదను-తదనంతరం, ర
 ఘునాయకస్య సాయకౌ బాణః, శితశిఖం-తీక్షణగ్రిం, శూలం-విరాధ
 ప్రయుక్తం త్రిశూలం, అంజసా శిమ్రం అఖండయదద్భిసత్, తథా వి
 రాధవిరోధినాం-విరాధోపమృతానామిత్యర్థః ॥ త్రిదివః-స్వర్గః,
 ఓకః స్థానం యేషాంతేషాం దేవానాం నియతనిత్యానుస్మాతం ఏ
 వకారస్తవ్యయోగవ్యవచ్ఛేదాధికః ॥ హృదయశూలం-హృచ్ఛన్యమ
 పృఖండయత్ శ్రురామబాణఖండితం విరాధశూలం నిరీక్ష్య దేవావి
 శల్యాంతకరణౌ బహుపురిత్యర్థః ॥ అత్రోద్వయోశూలయోః ప్రకృత
 యోరేవ ఖండనకియారూపసామ్యదౌపమ్యస్య గమ్యమానత్వాత్
 కేవలప్రకృతగోచరాత్తుల్యయోగితా ॥ దురతపిలంబితం ॥ * దురతపి
 లంబితమాహనభౌభరావితిలక్షణాత్ ॥ ౭ ॥ — విరాధఇతి ॥ విరా
 ధౌ పి కృధా శూలఖండననిత్యోధేన సరభసం-సవేగం, ని ॥ రభ
 సావేగహర్షయోరితి విశ్వః ॥ అభిపత్యాభ్యుపగమ్య గతిని రోధాపరా
 ధపరిహారాయేవ నిజాగమనప్రతిబంధనిరాకరణార్థమివ రామలక్ష్మణౌ
 స్కంధే అంసయోరిత్యర్థః । నిధాయారోప్య మిహిరహిమకరౌ-
 సూర్యాచంద్రమసౌ, ప్రస్తే సాన్వయః ॥ ని ॥ సుక్షిప్తస్థస్సానురప్రి
 యామిత్యమరః ॥ ఉభయస్య జాత్యేకవచనమ్ ॥ నహా-ధారయమా
 ణౌ వింధ్యః-వింధ్యాచలఇవ, ప్రతస్తే-దచార+సమవప్రవిభ్యస్తఇత్యా
 త్తనేపదమ్ ॥ అత్ర వింధ్యస్య మేరుస్పర్శయా హూన్యచంద్రగతినిరో

౮ || రామస్తత్రసామిత్రిం విరాధవధోద్యుక్తమభిదధే || ౯ || ప||
యాతునఃపదవీస్తేషాయాతునశ్చాస్యలక్షణ | యాతుకామతయైవే
దం యాతుకామంనహస్యతామ్ || ౧౦ || అయిక బళయమామమూవి
ముంచేత్సృతికరుణంబుదతిమవెక్ష్యసీతామ్ | అరమరదయతాముధావసి
ధకౌన్నత్యసంభవేపిప్రస్థానాసంభవాదుత్ప్రేక్షా||౮||రామకతి||తత్రత
స్త్రికాసమయే రామః విరాధస్యనథే హింసాయాముద్యుక్తం సన్నద్ధం
సామిత్రిం అభిదధే-ఉవాచ || ౯ ||—తదేవాహ || యేతి || హేల
క్షణ యాతు యైవ,తుశబ్దస్తవవధారణార్థకః||నః-అస్తాకంసంబంధినీ
పదవీ-మాగః, యాస్తాభిజిగమిషితాపదవీత్యర్థః|| స్తేపైవ అ
స్య యాతునారక్షసశ్చ పదవీ || ౧౦ || నైర్వతాయాతురక్షసీఇత్యమ
రః || అస్తేవ్వనంకింతత్రాహ || ఇదంరక్షః తయాపదవ్యైవ యాతుం
కామోయస్యతల్ యాతుకామం-గంతుకామం + తుంకామమనసోర
పీతితుమునోమకారలూపః || అతః కామం యథేచ్ఛంయాతు-గచ్ఛ
తు + యాలెలో-ట్ || సహస్యతాం-నవధ్యతాం, దుగఃమేఅస్త్రిక
కాంతారమాగే, అస్తద్వహనతాత్పర్యేణోపకారకత్వాత్ అయంన
హంతవ్యఇత్యర్థః || నహ్యస్తాభిః అస్తాత్ క్షుద్రరక్షః కీటకాద్భేత
వ్యం||కింతు కతిపయప్రదకౌద్వహనైన సుఖంగత్వా అనంతరమముం
నిహనిష్యామః || అతాయథేచ్ఛంగచ్ఛత్వితిభావః || వీలైనాస్యాత్వం
తద్దైర్యసంపత్తిహుచ్యతే || మనసోనిర్వికారత్వం దైర్యం సత్సర్వపి
హేతుషి వ్వితిరసికాః || అత్ర క్రిరామస్యకాంతారసుఖసంచారే కా
కతాళీయన్యాయేనాస్యస్యాథకస్య రక్షోవహనస్యకారణత్వకథనాత్స
మాధిరలంకారః || కారణాంతరయోగాత్కార్యస్యసుకరత్వంసమాధి
రతిసూత్రమ్ || ౧౦ || అయితి || అయి హేరాక్షస మాం కబళయ-
భక్షయ, అమూరామలక్షణా విముంచ-త్యజ + శేముచాదీనామితి
నుచ || ఇష్యక్తే వ్వితి శేషః || స్వాపెక్షయాపి తయోరత్యంతప్రేమాతి

భాగ్యం పిశిత సుజంసుబధాలోనానకేంద్రమ్ || ౧౦ || X || గవత్తే శ్రిః క-
ప్రహారణ గవాక్షితకుసూపి ఉయరామర్చ్యక్తిష్టమ్ ప్రస్తుతమ్
కృమావిషయపరాకృమాయాం ప్రాకృమేతామేతా లద.గ.లిరు

శయవిషయత్వస్య సంభవాదితిభావః || అతికరుణమతిదీనం, రుదతిం
రోదనంకుర్వాణాం, సీతామచెత్త్య-దృష్ట్వా, ఉధౌ రామలక్ష్మణౌ,
అరం-క్షిప్రం || ౧ || లఘుక్షిప్రమరందుగ్రతమిత్యమరః | అసిద్ధ్యాం-ఖ
గ్గాభ్యాం, వినం పిశితఘృజం క్రవ్యాడం విరాధం భుజావేవభారఃతే
నహినం రహించం, ఆరచయతామకురుతాం, లక్ష్మణస్సన్నద్భావళం
రామోదక్షిణంచ చిచ్ఛే దైన్యభాః || తథామైరామాయణమ్ || *లస్య
దౌద్రస్యసామిత్రిస్సన్యంబాహుంబధంజహ | రామోపి దక్షిణం బా
హుం తరసాతస్యరక్షసఇతి || పుష్టితాగ్రాస్తృత్తమ్ || అయుజనయు
గరెఫతోయకారో యుచచనశోబరగాస్తృపుష్టితాగ్రేతిలక్షణాల్ ||
౧౧ || ——తత ఇతి || తతొఘృజచ్చదానురంగం, తీక్ష్ణతరప్రహరణేన -
గాఢచరప్రహరణ, గవాక్షనంత్యుత్తగవాక్షితం-భిద్రిశం + తమిరో
తీతిణ్యంతాతుర్తీనిక్ర : || తద్వక్షు-ఉరస్థలం యస్యతేనతథోక్తైన +
శ్రేష్ఠికస్యకపోవైధాషికతావస్మకమ్ || తెనరక్షసా-విరాధేన, ప్రాణ
హ నపరిత్యజేమునత్యు తస్మిన్నమృతేనతీత్యర్థః + నఇద్ధస్య నశబ్దస్య
సుప్పుపెతినమాసః|| ఏతౌరామలక్ష్మణౌ పరాక్రిమస్య-భుజబలస్యావి
షయః అగోచరః పరాక్రిమః కాన్యం యస్యాస్యా|| తస్యా-ఖననాశ
కాన్యాయామిత్యర్థః|తథాతస్యవిరాధస్యాంకేభ్యవయవేభ్య నిగోతయా
పరిస్రవంత్యా రుధిరధారయా-రక్తప్రవాహేణ, యస్నేకఆక్లవస్తేనభి
ననక్షమాయాం అవదారణయోగ్యాయాంకాననక్షమాయాం కాంతార

పరాక్రిమావిషయపరాక్రిమాపతిద్వివచనాంతపాలే పరమాపరిణాం
ఆక్రిమస్యావస్కండనస్య అవిషయః-అగోచరః-పరాక్రిమః నిశితక్తి
ర్వయోస్తావితిరామలక్ష్మణవిశేషణమ్ ||

ధీరధారాసేకేన ఖననక్షమాయాం కాననక్షమాయాం రాక్షసశవోచిత
 శుభివిశంకటమనటముత్పాదయతుః || ౧౨ || తక్షణ మేవ క్షణదాచరోపి
 మంజూత పృత్యభిజ్ఞౌ రామాయ వ్యజ్జపత్ || ౧౩ || ఆత్మనాం గంభీర్యప
 లసంభవంరమ్భాపరిరమ్భానారమ్భసంరమ్భం తచ్చ గ్రహణకుపితవైశ్రవణ
 క్షిత్యా || ౧౪ || క్షితితాన్త్యాః క్షిమాయక్తే క్షమంతక్తే హితేత్రిషి వృత్త్యమరః
 రాక్షసశవస్య - రక్ష కుబజవ్య, ఉచితమనురూపం తాదృశాం -
 తాదృశీగతిరితివచనాద్రాక్షసానాం సైతానాం గర్తృప్రక్షేపణస్య ధ
 ర్మత్వాదితిభావః || తెనైవోక్తం త్విరామాయణ శ్రీరామంపత్రి || ౧౫ ||
 క్షసాంగతనశ్వానామేషధర్మస్సనాతనః | అవశేషేనిధీయంతే శేషాం
 తోకాస్సనాతనాశ్చ || అతివిశంకటమత్యంతవిశాలా || ౧౬ || విశంకటంపు
 ధుబృహద్విశాలంపుధులంమహాదిత్యమరః || అవటం - గర్తృ || ౧౭ || గర్తృ
 నతాధువిశ్వధృతిత్యమరః || ఉత్పాదయతుం - రచయితుం, ప్రాకృమే
 తాం - ఉపకృంతవంతౌ || ౧౮ || — తక్షణమేవేతి || తక్షణమేవ - త
 స్మిన్నేవక్షణే, గర్తరచనాసమయవపెత్సంఘః + అత్యంతసంయోగ
 ద్వితియా || క్షణదాచరః - విరాధో, సంజాతాస్తృత్యానూధాప్ర
 త్యభిజ్ఞాపూర్వానుభూతసంసృత్యాతిపరామర్శ్యోన్యసతధోక్తస్య
 రామాయ వ్యజ్జపత్ - విజ్ఞానయామాస, నిజసృత్యానమితిశేషః + క్రి
 యాగ్రహణమపి కర్తవ్యమితిసంప్రదానత్వాచ్చతుర్థీ || ౧౯ || —
 తత్ప్రకారమేవవివృణోతి || ఆత్మనశ్చ || ఆత్మనఃస్వస్యేతిసర్వత్రస
 మ్బధ్యతే || గంభీర్యాశాం - దేవయోనివిశేషాణాం, దేవగాయకానాం
 కుల - మశే, సంభవముత్పత్తిం, తథా రంభాయాః వైశ్రవణస్సుషా
 యాః పరిరమ్భానారమ్భసంరమ్భం - అలింగనోద్యోగసంభ్రమంచ త
 థా తచ్చ గ్రహణ రమ్భాపరిరమ్భానారమ్భసంరమ్భాకర్ణణనైన కుపితః
 క్షిత్యా వైశ్రవణః కుబేరిః తెనైవదత్తామత్యిన్యప్రాం + విశ్రాంతసంపత్సం
 త్పత్తిః విగ్రహః || తన్యావశ్యమిత్యేవ విశ్రవణోద్యోగమరచ

దత్తాం రక్షోరూపిణీః శాపవ్యాపదంతస్యాస్తథావిధమపసానంచ || ౧౪ ||
 || ప || రక్షోవధః ప్రకృత ఇత్యయ మేవశం సేత్స్వ గాఽయ గాఽత్యకపదం గమి
 తోవిరాధః | నాగాలయాయచపురస్య వదేతివశ్యచేతదక్షిపదిమప్ర
 హతంసరామః || ౧౫ || X || తదనునాతలూక భజనాయపుడహూతే

ణావితిప్రకృతేర్విశ్రవణాదేశః || ౧ || కిన్నరేశోవైశ్రవణ ఇత్యమరః -
 రక్షోరూపిణీం రాక్షసరూపదాయినీమిత్యర్థః, శాపవ్యాపదం శాప
 రూపమహావిపత్తిః, తస్యాశ్శాపవ్యాపదస్తథావిధంతాదృక్ప్రకా
 రం వనవాససంచారతత్పరేణ త్రిరామేణశ్వభ్యప్రక్షేపణరూపమిత్య
 ర్థః అవసానమంతంచ వ్యజ్ఞేపదితీసంబంధః - అల్రేదంత్రిరామాయణ
 వచనం || ౫ || అభిశాషాగహంఘారాం ప్రక్షిప్తో రాక్షసీం తనుంతు
 మ్బురుర్నామగంధర్వః శబ్దోవైశ్రవణానహ || ప్రసాద్యమానశ్చమయా
 సౌబ్రహ్మీంతామహాయశాః - యదాదాశరథీరామస్తాంసంధిష్యతి సం
 యుగే || తదాప్రకృతిమాపన్నోభవాన్సర్వగ్గేఽగమిష్యతి, ఇతివై
 శ్రవణోరాజారమ్భసక్తమువాచపేతి || ౧౬ || — || రక్షతి || రక్షో
 వధః రాక్షససంహారః ప్రకృతః ప్రకృంతః - రామేణాతిశేషః - ఇతి
 ఏతద్వచనమిత్యర్థః - గాయకపదం గంధర్వస్థానం గమితః స్రాపి
 తః అయంవిరాధవినస్వగాఽయస్వగ్గేఽలోకావాసిభ్య ఇత్యర్థః - శం
 సేత్ - స్వలోకగతమముండృష్టాదేవాః ప్రకృంతారాక్షసవధ
 ఇతిబాసియురిత్యర్థః, తథాస్యవిరాధస్యచపుష్పతశరీరం కత్వ, నా
 గాలయాయపాతాళలోకవాసిభ్య ఇత్యర్థః || ౧ || ఆభోభువనపా
 తాళ బలిసద్ధృతసాతలం - నాగలోక ఇత్యమరః, రక్షోవధః ప్రకృత
 ఇతివదేత్ కథయేత్ - భూలోకేతుప్రసిద్ధమేవేతిభావః, ఇతిమత్స్వ
 తిశేషః - స రామః - ఇమభిర్వాణైః ప్రహతంప్రకక్షేణహతం త
 ద్విరాధవపుః - శ్వభేగతే, అక్షిపత్క్షిప్తవానివేత్యత్ప్రేక్షా, పా
 తాళపర్యంతగంభీరైరకతద్వపునిపాతితవానిత్యర్థః || ౧౭ || —

ద్ధాంమంత్రపూతామాహుతిమివాత్మనస్తనుమతనూష్ణణి తనూనపాతి
పాతయిత్వా శాశ్వతంపదమాశ్రితవాక్ ॥ ౧౮ ॥ తతస్తీక్ష్ణతవనస్సుతీ
క్ష్ణస్య నిదేశేనదేశా తస్మాదుచ్చలితస్సలిలనిధిపానసంభావితజీవనాభా
వశంకయా శరణాశ్రయణాయలంబమాననీలాంబుదసందోహసందేహః

భాగ్యవశాదాశ్రయంప్రత్యాగతమిత్యర్థః + సుపిష్ఠఇతికప్ ప్రత్య
యః॥ శాకుల్ స్థంకకుల్ స్థాన్వయేవతీణం త్రిరామమాతి ధ్యేనాతిధి
సత్కారేణ సమారాధ్య-సమ్యక్కూజముత్వా, తస్య త్రిరామస్యసా
న్నిధ్యేన-సన్నిధానేన, శుద్ధాం-పవిత్రామాత్మనః-స్వస్య, తను-శ
రీరం, మంత్రేణ-ముగ్యజుస్సామాదినా, మంత్రీవాదేన, పూతాం-పవి
త్రామాహుతిమాజ్యహుతిమివేత్సవమా ॥ అతనుః-అమండః, ఊ
ష్ణాయస్యతస్మిన్ జాజ్వల్యమానఇత్యర్థః ॥ తనూనపాతి-జాతవేదసి॥
ని ॥ జాతవేదాస్తనూనపాదిత్యమరః ॥ పాతయిత్వా-నిక్షిప్త్య, శాశ్వ
తంపదం బ్రహ్మస్థానమాశ్రితవాక్-ముక్తోభూదిత్యర్థః ॥ అత్తావాఅ
రెదప్రవృత్తో గ్రతవ్యామంతవ్యా నిదిధ్యాసితవ్యఇత్యాదికృత్వా పర
మాత్మరూపత్రిరామదర్శనస్య మోక్షపాతుత్వాస్తుక్తిద్యుక్తైవేతిభా
వః ॥ * వృద్ధశ్శౌచక్రియాలుప్తః ప్రత్యాఖ్యాతభిషక్రియః । అత్తా
నంఘాతయెద్యస్తుభృగ్వగ్ననశనాంబుధిరితివచనాత్ శరభంగస్య
న్యాయ్యవీవాగ్నిప్రవేశఇతిమంతవ్యమ్ ॥ ౧౮ ॥—తతఇతి ॥ తతస్కర
భంగమోక్షాసంతరం, రామః తీక్ష్ణం నిశితం తపః వ్రతోపవాసాది
రూపం యస్యతథోక్తస్య సుతీక్ష్ణస్యమునేర్నిదేశేనాజ్ఞాయా ఏతేనసు
తీక్ష్ణసందర్శనమపి కృతమితిసూచితం ॥ తస్మాద్దేశాత్-సుతీక్ష్ణాశ్రమప్ర
దేశాత్ + అపాదానేపంచమి ॥ ఉచ్చలితః-ప్రస్థితస్స, సలిలనిధి
పానెన-సముద్రాచమనేన, సంభావితా-సంప్రతిపన్నాయా జీవనా
భావశంకా-జీవనస్యోదకస్యజీవికాయాశ్చేతిగమ్యతే ॥ అభావశంకా
అభావోత్ప్రేక్షాతయాపాతునా॥ని॥అనిష్టాభ్యాగమోత్ప్రేక్షాంశంకా

వహేన నానానొకహనివహేన పిహితాభోగమగస్త్యాశ్రమం రామ
 స్ససంభ్రమమానసాద అకథయచ్ఛమైథిలీమ్ ॥ ౧౯ ॥ ప ॥ తస్యేద
 మాశ్రమపదంసరసీరుహాక్షిసంఖ్యావిహీనమహిమైకనికెతనస్య । భర్తా
 సమస్తసరితాంకుపితస్యయస్యహస్తారవిందమకరందదశామవాప॥౨౦
 మాహుర్తనీషిణ్యత్సభిధానాత్ ॥ ఉత్ప్రేక్షా-ఊహః, శరణాశ్రయ
 తాయ-శరణంగంతుమిత్యథః ॥ లంబమానః-స్రంసమానో, యో నీ
 లాంబుదసందోహః-నీలమెఘునికురుంబం, స ఇతిసందేహవహేన-సం
 శయప్రదేన నానానొకహనివహేన-నానావిధవృక్షపంజ్డేన, పిహితా
 భోగమాచ్ఛాదితదేశవిస్తారం, + వష్టివాగురిగల్లోపమవాప్యోరుపస
 గయోరిత్యపెరకారలోపః ॥ ని ॥ అపిధానతిరోధానపిధానాచ్ఛాద
 నానిచేత్యమరః ॥ అగస్త్యమునెరాశ్రమం ససంభ్రమమానసాద-ప్రా
 ప, అకథయదితి-మైథిలీంపృత్యకథయదుక్తవాంశ్చ, మనోవినోదార్థ
 మాఖ్యానికాః కథయతుమారబ్ధవానితిభావః ॥అత్రానొకహనివహే
 విశిష్టనీలాంబుదసందోహ సందేహవహణ్వత్ప్రేక్షణత్సందేహోజ్జీవి
 నీగుణనిమిత్తజాతిన్వరూపోత్ప్రేక్షేతినంకరః ॥ సందేహశబ్దన్యభ్యాం
 తివరత్వేన భ్రాంతిమదలంకారఇతివివేకః ॥ ౧౯ ॥—కథనప్రకారమే
 వాహ ॥ తస్యేత్యాదిభిశ్చతుర్భిః॥ సౌనరసీరుహాక్షి-పద్మలోచనే మైథి
 లి, ఇదమేతత్పరిదృశ్యమానం సంఖ్యావిహీనమహిమైకనికెతనస్య-అగ
 ణనీయమాహాత్మ్యముఖ్యనిలయస్య, మునెరాశ్రమపదం-ఆశ్రమస్థానం
 యత్తదొర్నిత్యసంబంధాత్తచ్ఛబ్దస్య యచ్ఛబ్దాకాంతాయామాహ ॥
 సమస్తసరితాంభర్తా-సముద్రః, కుపితస్య-కుర్ధస్య, యస్యమునేరగ
 స్త్యస్య హస్తవీవ అరవిందం తత్ర మకరందదశాం-పుష్పరసావస్థా
 మవాప, ఈదృశ్చాహాత్మ్యసంపన్నాయంమునిరితిభావః॥ రూపకాలం
 కారః ॥ తథా పరిచ్ఛిన్నై మునిహస్తే అపరిచ్ఛిన్నసముద్రస్యాభేయ
 త్వకథనాత్ అధికప్రభేదాలంకారః * ఆధారాధ్యయోరానురూ

ఇహనమదగ జేంద్రస్య స్తహస్తాతిభారాత్పథివిన(నియ)మితశాఖస్సల్లక్తి
 వృక్షవీషః । అభినయతినికామంసంగతోచ్ఛాగ్రియహానిర్దునిపగకర
 పాతాద్భుగ్నవింధ్యాద్రిముద్రామ్ ॥ ౨౦ ॥ అస్తిన్తహాపథధియా వద
 ప్యాభావాధికోమతఇతిలక్షణాత్ ॥ ససంతతిలకావృత్తమ్ ॥ ౨౦ ॥
 ఇహేతి ॥ ఇహాస్తిక్షపథి-అశ్రమమాగే, సమదగజేంద్రేణ-మత్తమ
 హామతంగజేన, స్యస్తావిశ్రమాధం పల్లనభక్షణాధంవా నిక్షిప్తా
 యోహస్తానిజతుండః సపవాతిభారో భారాతిశయస్తస్తాద్ధేతాః, వి
 సమితశాఖోభుగ్నశాఖః, అతవీష నికామమత్యంతంసంగతాప్రాప్తా
 ఉచ్ఛాగ్రియహానిరొన్నత్యభంగోయస్యసతథోక్తః ఉత్కృష్టశ్రావ్యః
 ఉచ్ఛాగ్రియఇతి + ఘృంతేనోపనగ్నస్యసమానః నోపసృష్టాద్ధృఙ్
 ప్రత్యయః ॥ శ్రీనీభువోనుపనగ్నఇతినియమాత్ ॥ వీషాయంపరిద్ధ
 శ్యమానః, సల్లక్తిచాసావృక్షశ్చైతివిశేషణసమానః ॥ గజభక్ష్యాభ్యవృ
 ష్టవిశేషః ॥ అత్యవృక్షశబ్దస్య సామాన్యవాచకత్వాన్నపౌనరుక్త్యం
 చూతవృక్షఇత్యాదివత్ ॥ ౨౧ ॥ గంధినీగజభక్ష్యాతు సువహాసురభీర
 సా । మహేరణాకుండరుక్తిసల్లక్తి హ్రదిసీతి చెత్యమరః ॥ సల్లక్తిస్యాద్గజపి
 యేతిహాలాయథశ్చ ॥ మునివరస్యాగస్త్యస్య మహామనేః కరపాతా
 త్ హస్తేననియమనాద్ధేతాః భుగ్నస్యావనతస్య వింధ్యాదైర్దుద్రాం
 పరిపాటిమభినయతి-నాటయత్యనుకరోతి ప్రకటయతిత్వధః ॥ ఏత
 న్మనినియమితవింధ్యాద్రిముద్రానుకరణమేతన్మన్యాశ్రమస్థ వృక్షస్య
 యుక్తమితిభావః ॥ పురాకిలమేరుస్పర్ధయా ప్రపథకమానం సూర్య
 మాగ్నీనిరొధినం వింధ్యాచలం త్రిదశాభ్యధితోగస్త్యః సవహస్తే
 ననియమితవానితిపౌరాణికీకథా ॥ అత్రాభినయశ్చాస్సాద్భుశ్యపథ్యప
 సానాదుపమా ॥ తథా ముద్రామిత్యత్ర తత్సద్భవీం ముద్రామితి సా
 దృశ్యస్యాత్పేపాత్ అసంభవద్యస్తసంబంధరూపా నిదర్శనాలంకారఇ
 త్యనయోస్సాసృష్టిః ॥ మాలినీవృత్తం ॥ ౨౦ ॥—అస్తిన్నితి ॥ అస్తి

సంవిగాహ్యనిగఁతుమక్షమతయాజరెలుతద్భిః । వన్యైగఁజైరజ
 గరాఃపిశితాశ నెభ్యోవాతాపిచానవదశాముపదేశయంతి ॥కించ॥౨౨
 చుళక గతసముద్రాస్వాదనేకుంభయోనేరితరకరసరస్తా మక్షికొత్సారీ
 త్యా । గగనగతివిహీనాయోఘనాఃపల్వలాంతే విపినమహిషవేషైఃకెవ
 న్నాశ్రమే అజగరాస్తిలిత్యాపరనామాసః-మహాఁగాస్సర్పవిశేషాఃక
 ర్తాః, ని ॥ తిలిత్సస్సాన్యదజగరభిత్సమరః॥ మహాపథధియా-మహామా
 గఁఇతిభ్రాంత్యా, అతపన భ్రాంతిమదలఁకారః ॥ వదనం-నిజవక్త్ర
 కుహరం, విగాహ్య-ప్రవిశ్య, నిగఁతుం-పునరాగతుమక్షమతయా
 అసమర్థతయా సంకటత్వాదితిభావః॥జరరె-కుక్షిగోళకె, లురద్భిర్విన
 త్రమాన్యైఃసేభవైర్వన్యైగఁజైః, పిశితాశనేభ్యఃక్రవ్యాదేభ్యః వాతా
 పిచానవదశా-వాతాపినామకదానవావస్తాం, ఉపదేశయంతుపదే
 శంకారయంతి ఉపమా + ఉపపూర్వాద్విశేష్యాఁతాల్లట॥ద్యుర్ధ్వావి
 వక్షితః॥ పూర్వమముష్యమహత్తనోగస్త్యస్య ఉదరే వాతాపినామా
 చానవః ఏవమేవ పరిలుత జీర్ణోభూదతాయష్టాభిః కైతవాచ
 రణైః సభవితవ్యమితిబోధయంతిత్వధః ॥ అత్రోక్తాధానంబంధేపి
 తత్సంబంధకథనాదతిశయోక్తిభేదః ॥ సచ పూర్వోక్తభ్రాంతిమతాసా
 పెక్షత్వాత్సంకిన్యతే॥అత్రశ్రీరామాయణః*అగస్త్యనతవాదైవైఃపా
 ర్థితైన మహాషిణా ॥ అనుభూయకిలశ్రోద్ధేభక్షితస్సమహాసురభిః ॥
 వసంతతిలకావృత్తమ్ ॥ ఆశ్చర్యాంతరమపివిద్యతభిశ్చాహ ॥కించ॥
 తదేవాహ ॥ చుళకేతి ॥ యోఘనా-మేఘాః, చుళక గతసముద్రస్య-
 గొకణాకృతిదక్షిణకరతలస్థసాగరస్య, ఆస్వాదన-పానసమయభిత్స
 ర్థః॥ మక్షికొత్సారీత్యా మక్షికానిరాకరణప్రక్రియయా, కుంభయోనే
 రగస్త్యస్య ॥ ని ॥ అగస్త్యఃకుంభసంభవభిత్సమరః ॥ ఇతరకరణస
 వ్యహస్తేన నిరస్తాః-నిరాకృతాః, జాతాఇతిశేషః ॥ తేఘనాః గగనగ
 తివిహీనాః నిరాకరణజనితచౌర్బల్యాన్నభోమార్గసంచారసామర్థ్యర

లం తే సలంతే ॥ ౨౩ ॥ X ॥ ఏవం విపినవిలాకనవిస్తితమతిస్తదుటజనికటమా
సాద్య రామశ్శిష్యైః ప్రవేశితస్సకలలోకవంద్యమానచః శారవిందమః
విందసంభవమివ బృందారకైర్దునిబృందారకైశ్చ పరివృతః కోపహుం కా
రనిరహంకారాయ నహుషాయభుజంగభావమాషితాయ దత్తః ॥ X ॥
హితాస్సంతః పల్వవాంతే-అల్పనరొమధ్యే, ని ॥ వెశితః పల్వలః చా
ల్పసరశ్శత్రుమరః ॥ విపినమహిషవేషైః-అరణ్యలులాయథామికాభిః,
కేవలమత్యంతం, వలం తే-సంచరంతి, వన్యమహిషవ్యాజేన పరిలుతం
తీత్యథః ॥ అత్ర వెషశబ్దేన మహిషశ్వమవహుత్వ పశిష్టఘనత్వప్ర
తిపాదనాత్ సాపహువౌత్ప్రితా వ్యంజకాపయోగాద్గమ్యా ॥ మా
లిసీవృత్తమ్ ॥ ౨౩ ॥ — ఏవమితి ॥ ఏవము క్తప్రకారేణ, విపినవిలా
కనెన-తపోవనదర్శనెన, విస్తితా-విస్తయః ప్రాప్తామత్యస్యనాథో
క్తః రామః తస్యాగస్త్యస్య మునెరుటజనికటం-పణశాలాభ్యణాం
॥ ని ॥ పణశాలాటజోస్త్రియామిత్యమరః ॥ ౨ సాద్య-ప్రాప్య, శి
ష్యైర్దుస్యం తేవాసిభిః శ్రిరామోయం మునిసః దర్శనాకాక్షితయా స
మాగతస్తస్మే నివేదయంత్యితి లక్షణవాక్యేన మునయేనివేద్య తదను
మత్యా పునరాగతైరిత్యథః ॥ ప్రవేశితామునిసమీపం ప్రాశ్రితస్సక
లలోకేన అశేషభువనస్థజనేన వంద్యమానే-నమస్కీయమాణే,
చరణారవింద-పాదపద్మైస్సతం ॥ ని ॥ లోకస్తు భువనైజనిశత్రుమ
రః ॥ బృందారకైర్దేవతైః, తథా మునిబృందారకైర్దునిముఖైః శ్చ
పరివృతం-పరివేష్టితం, సకలసుదమునిసేవ్యమిత్యథః ॥ ని ॥ బృం
దారకాదేవతాని పుంసివాదేవతాస్త్రియాం ॥ బృందారకౌరూపిము
ఖ్యాదిత్యుభయత్రాప్యమరః ॥ అతిపివారవిందసంభవం-బ్రహ్మణమి
వస్థితమిత్యుపమా ॥ తథా కోపహుంకారేణ-నిజరోషజనితహుంకా
రేణ, నికాతః అహంకారోయస్య తస్మై భుజంగభావేన-శరీరవిటభావేన
మాషితాయావలిప్తాయ, నహుషాయ-యయాతిజనకాయ, రాజ్ఞే ద

భావం ఖగగలినిరోధకల్యవైపుల్యయోద్ధురవగాహమహావనయోర్వింధ్య
 శ్తేలసింధురాజయోగాధతాగాధతాత్సర్కరకరోదరముదరజాత జాత
 వేదోవిర చిలవాతాపిదానవావలేపలోపం లోపాముద్రావల్లభం సక
 త్తః భుజంగభావః సర్పత్వం యేన తస్మై * భుజంగోవిటసర్పయోరి
 త్యుభయత్రాభిధానాత్ || పురాకిల సహయోరాజా కుతశ్చిత్పుణ్య
 వశాత్ సశరీరఃస్వగంప్రాప్య తత్రేంద్రస్సక శీచీజారణాభయాయా
 సమధిహుయ గచ్ఛత్ సాహంకారస్సర్పసర్పేతి భగవంతమాక్షిప్యకౌ
 పహంకారకారణా తేన సర్పభవతి శస్త్రఇతిపౌరాణికాః కథాంక
 థయంతి || భేగచ్ఛంతీతిఖగాః-పక్షిణః, తెషామపి గతినిరౌధే గమన
 ప్రతిబంధే కల్యం సమథం వైపుల్యం-విశాలత్వం, యయోస్తయోద్ధు
 రవగాహం-దుష్ప్రవేశం, మహావనం-మహాకాననం, అగాధజలం య
 యోస్తయోః || ౧ || వనెనలికాననెఇత్యుభయత్రాప్యమరః || విం
 ధ్యశ్తేలసింధురాజయోః-వింధ్యాచలసముద్రయోస్సంబంధిన్యో యేగా
 ధతా గాధతే-బౌద్ధత్యగాంభీర్యే తయోస్తస్కరమవలోపకంకరోద
 రం కరోహస్తః ఉదరం కుక్షిశ్చ యస్యతంతథోక్తం కరతలనియ మి
 వింధ్యత్వాత్ కుక్షినిక్షిప్తసముద్రత్వాచ్చేతిభావః || అసాధారణసామ
 థ్రైకాకనికేతనమిత్యథః || అత్ర వింధ్యస్య గాధతా సముద్రస్య అ
 గాధతేతిచయథాక్రమమన్వయాత్ వనెత్యత్ర శ్లేషసంస్కృష్టో య
 థాసంఖ్యాలంకారః || తథా ఉదరజాతజాతవేదసా జాతరాగ్నినా వి
 రచితోవిహితః వాతాపిదానవావలేపలోపోవాతాపినా మక దానవ
 గర్వనిర్వాపణం యేనతంతథోక్తమ్ || ౧ || అవలేపస్తుగర్వసాన్వితైవ
 నేమాషణైపిచేతివిశ్వః || లోపాముద్రాయాః వల్లభం-దయితం, ౧ ||
 మైత్రావదుణిరస్తేవ లోపాముద్రాసధర్మణీత్యమరః || వల్లభో ద
 యితేధ్యక్షఇతివిశ్వః || సకలానామశేషాణాం, సరితాం-నదీనాం, వ
 ల్లభః-పతిః, సముద్రః తస్య నిశ్శేషీకరణ-నిరవశేషతాపాదనె, బాడ

లసరిద్వల్లభనిశ్శేషీకరణబాడబం బాడబప్రశస్తమపాస్తసమస్తాశవ
 పుష్పగతదక్షిణాశం వృషైకతానజన్తానమపికుంభజన్తానం భగవంతః
 గస్త్యమవశ్యత్ ॥ ౨౪ ॥ ప ॥ ప్రభామివార్కీం తమసాంనిహంత్రీం
 బం-బడదానలం, పూర్వం నిజాదరస్య సామధ్యవణనమిదానీంస్య
 స్యేతి నపౌనరుక్త్యం ॥ అత్ర ముసౌబాడబత్వరూపణాద్యూపకం తే
 నప్రసిద్ధం బడదానలస్యేతచ్ఛృషకత్వమిత్యపూర్వత్వరూపం వస్తు
 వ్యజ్యతే ॥ బాడబప్రశస్తం-బ్రాహ్మణా త్తమం, ని ॥ బాడబోబడదా-
 లః । ఆశ్రమోస్త్రీద్విజాత్యగ్రజన్తభూదేవబాడబాణితి చామరః
 పాస్త సమస్తాశు నిరస్తాశైవత్పష్టమపి ఉపగతదక్షిణాశం ప్రాప్తదక్షి
 ణాయావద్రవ్యాతిత్పష్టమితివిరోధః అధిష్ఠితయావ్యదిశమితిపరిహారా
 ద్విరోధాభాసాలంకారః ॥ ని ॥ ఆశాదిగతిత్పష్టయోరిత్యభయత్రా
 పివైజయంతీ ॥ ఉక్తంచ బ్రహ్మాండపురాణే ॥ * అగస్త్యదక్షిణామా
 శామాశ్రిత్యనభసిస్థితః । వరుణస్యాత్తజాయోగీ వింధ్యవాతాపివర్షదగ్ధ
 తి ॥ తథావృషైకతాశం-సుకృతైకాయనం జన్తయన్యతం సకలభయై
 కనికేతనావతారతయా మహానుభావమిత్యర్థః ॥ వృషభాయత్తజన్తా
 నమితిచ ప్రతీయతే ॥ తథాపి కుంభజన్తానం క్షుద్రకుంభోద్భవమితి
 విరోధః ॥ ఊర్వశీదర్శనాత్ ప్రస్కన్నస్య మిత్రావరుణతేజసః కు
 మ్భే నిక్షిప్తత్వాత్ తత్కుంభవత్సేనాస్య వస్తుగత్యాపరిహారాత్ ॥ పూ
 ర్వవదలంకారః ॥ మాహాత్మ్యేతావనోత్పత్తిస్థానం వయోజకమితిభా
 వః ॥ భగవంతం వద్ధుణైశ్వర్యసంపన్నం అగస్త్యమవశ్యత్ ॥ ని ॥ సు
 కృతేవృషభేవృషః ॥ ఏకతానానన్యవృత్తిరేకాగ్రేకాయనావపీతిచామ
 రః ॥ ౨౪ ॥ —అ ॥ తతః శ్రురామః కిమకాషీదిత్యాశంక్యాహః ॥
 ప్రభామితి ॥ ఆర్కీమర్కసంబంధినీం, ప్రభాం దీప్తిమివ, తమసా
 మజ్ఞానజనితమోహానాం అంధకారాణాంచ నిహంత్రీం-విధ్వంసకారి
 నీం + కర్తృకర్తృణోః కృతీతికర్తృణిసప్తీ, బ్రాహ్మీం-లక్ష్మీం, బ్రహ్మతే

బ్రాహ్మిందధాననియమేనలక్ష్మీమ్ । తపోనిధిశౌర్యనిధిఃప్రసన్నస్సవీ
 నామసంకీర్త్యననామరామః ॥ ౨౫ ॥ ౫ ॥ తతఃపరమహర్షేణ మ
 హర్షిణౌ ప్రణీతాభిరాశీర్భిస్సహమురశాసనశరాసనం సరసిజాసనా
స్త్రంసౌత్రామణంతూణీరయగ్గంరుక్తమయికోశంఖడ్గంచ ప్రతిగృహ్య
 జః, నియమేన-నైయత్యేన, నిష్ఠాపారితలత్యేన సమిత్కుశాద్యాగ
 న్తుక సాధననిష్ఠాద్యకర్తృవిశేషణవా మౌతునా దధానం-ధారయంతం
 ॥ ౫ ॥ నియమస్తునయత్కర్తృనిత్యమాగంతుసాధనమిత్యమరః ॥ తపనః
 ప్రణాపవాసాదినహితమితమేధ్యాశనరూపస్యనిధిం నిధానం అగస్త్యం
 శౌర్యనిధిర్మహాశౌర్యసంపన్నః, ప్రసన్నః నిర్మలాంతఃకరణఇతిచ విశే
 షణద్యయేన దుష్టనిగ్రహశిష్టానుగ్రహసామర్థ్యోక్తిః ప్రసన్నఇతి
 పారే ప్రాప్తఇత్యర్థః ॥ రామః స్వనామసంకీర్త్య ననామ త్రిరా
 మవర్తాహంభో అభివాదయన్ ఇతి నిజనామోచ్చరణపూర్వకం నమ
 శ్చకారేత్యర్థః ॥ జ్యోతిసాంసమస్కారే తథా శాస్త్రాచారాదితి
 భావః ॥ * అభివాదపరంవిప్రం జ్యోయాంసమభివాదయేత్ । అసౌ
 నామాహమస్తీతి స్వనామపరికీర్తయేదితి మనుస్మరణాత్ ॥ అత్యశ్లేష
 సంకీర్ణోపమా ॥ వృత్తముపజాతిః ॥ ౨౫ ॥—తతఃప్రతి ॥ తతః-నమ
 సాగరానంతరం, రామఇత్యధ్యాహరః ॥ పరమహర్షేణ సాక్షాత్ప్ర
 రబ్రహ్మరూపోయం త్రిరామః మద్దర్శనాపదేశేనాగత్య స్వయం ప్ర
 త్యక్షోభాత్ప్రతనమస్కారశ్చభూదిత్యుత్పన్నా మందానందతుం
 దిలాంతఃకరణేనేత్యర్థః ॥ మహర్షిణా అగస్త్యేన, ప్రణీతాభిః స్వ
 యం మహర్షితావత్ తస్యచ ప్రతీత్యా రాజపుత్రీత్యాచ్చ విరచితా
 భిరాశీర్భిస్సహ-అశీర్వాదైస్సాకం, మురశాసనశరాసనం-వైష్ణవచా
 పం, సరసిజాసనాస్త్రం-బ్రహ్మాస్త్రం, సుత్రావ్యుదంసౌత్రామణం
 విద్యం తూణీరయగ్గం, అక్షయసాయకతూణయగళం, తథా రుక్త
 మయికోశం-హిరణ్మయపిధానం, ఖడ్గంచ ప్రతిగృహ్య - సీవకృత్య ॥

తదాజ్ఞాయా గోదావర్యాస్తటనికటప్రకటితాం పశ్చివటీమసేవత ||
 ౨౬ || తత్ర విస్తృతపక్షద్వంద్వమప్రతిద్వంద్వమతిశౌర్యావస్థా ప్ర
 త్యయంకృతాపరోక్ష్యమివ తాక్ష్యంమహామహీధృకల్పం గృధ్రరాజ
 ని || కోకోస్త్రీకుట్టతఖడ్గపీథానైథోఽఘదివ్యయోరిత్యమరః || తదా
 జ్ఞాయా-తస్యాగస్త్యస్యనిదేశేన, గోదావర్యాః తటనికటై రోధస్స
 మీపే ప్రకటితాం-ప్రసిద్ధాం, పంచానాంవటానాంసమాహారః పంచవ
 టీ తాం తదుపలక్షితత్వాత్తదాఖ్యయాప్రఖ్యాతం కంచిదాశ్రమమిత్య
 థః || అసేవత-నివాసాథః మభజత + పంచవటీత్యత్ర తద్ధితాథే
 త్యాదినాసమాసః || సంఖ్యాపూర్వోద్విగురితిద్విగుసంజ్ఞా || అకారా
 న్తాత్తరవదోద్విగుః స్త్రీయాంభాష్యరణతిస్త్రీత్వం ద్విగోరితిజీప్ ||
 ౨౭ || —తత్రైతి || తత్ర పంచవట్యం త్రిరామః విస్తృతం-విశా
 లం, పక్షద్వంద్వం గరుడ్యగ్తయన్యతం || ని || పక్షపాద్యవగరుత్సా
 హ్యసహాయబలభి త్రిషివ్తియాదనః || అప్రతిద్వంద్వమవిద్యమానప్రతి
 భటం జగదేకవీరమిత్యథః || అతిశౌర్యావస్థాయాః మహాశౌర్యమ
 ర్యాదాయాః ప్రత్యయమధీనం, లోకోత్తరశౌర్యసీమానమిత్యథః ||
 ని || ప్రత్యయోధీనశపథజ్ఞానవిశ్వాసపాతుషివ్తిమరః || అప్రతి
 ద్వంద్వశౌర్యావస్థాప్రత్యయమితిపాతే అప్రతిద్వంచాన్యయానిరుపమా
 యాశ్శౌర్యావస్థాయాః ఇత్యన్వయః కృతమాపరోక్ష్యం అపరోక్షతా
 యేనతం ప్రత్యక్షమిత్యథః || తాక్ష్యం-గరుడమివస్థితమితు్యపమా ||
 ని || గరుత్మాగరుడస్తాక్ష్యే ఇత్యమరః || మహింధరతీమహీధృః +
 మూలవిభుజాదితావత్కప్రత్యయః || యథాహవామనః || మహీధృద
 యోమూలవిభుజాదౌ తథాదగ్ధనాదితి || మహామహీధృకల్పం-ఈషద
 సమాప్తమహాపర్వతం + ఈషదసమాప్తౌకల్పప్రత్యయః గృధ్రాణాంరా
 జానం గృధ్రరాజం జటాయుషం + రాజాహస్సఖిభ్యష్టజితిటచ్ || అద్రా
 ష్ఠీదపశ్యత్ + దృశేలుజిసిచివృద్ధిః || ౨౮ || — పానెనెతి || ఏషో
 యదావశౌర్యావస్థాయాఃప్రత్యయోనిష్ప్రయోయస్తిన్నితిబహువ్రీహిః

మద్రాక్షీత్ || ౨౭ || ప|| పానెనహినజలమద్ధిమపాస్యనూనం మైనాక ఏష
మునిమాశ్రయతీతిజాతామ్ | శంకామిమాం రఘుపాశ్చ కిధితాత్మనంశ
స్తవిత్రాతమిత్రమహమిత్యహరజ్జటాయః || ౨౮ || గ || రామస్తు
దశరథమివ తంపశ్యన్కాశ్యపసమ్భూతం సమ్ప్రతేరనుజమనుజరచిత
యం మైనాకః పర్వతః, సిద్ధవత్స్ర్య నిదేహోత్తరథాప్రతీయమా
వత్వాదిత్యవగంతవ్యం || పానేన-మునిశ్చ ర్చకపానకియయాహేతునా
హీనజలం-జలరహితం, స్థలప్రాయమిత్యథః || అద్ధిం సముద్రమ
పాస్య-త్యక్తావ, పూర్వంపక్షచ్ఛేదోద్యత పురందరభయాత్తత్ర నిలీ
నత్వాదితిభావః || యథాహ కాళిదాసః || మైనాకమంభోనిధిబద్ధ
సఖ్యమితి || మునిమగస్త్యమాశ్రయత్యనునతి స్యాశ్రయభంగకారి
ణస్తస్య సేవనాశ్రయణీయత్వాదితిభావః || నూనమిత్యేప్పిత్రాయామ్ ||
ఇత్యేవంప్రకారేణ జాతానుశ్చన్నామిమాంరఘుపతేః-ఐరామస్య,
శంకాం వితర్కం || ని || శంకావితర్కభయయోరితిశాన్వితః || జటా
యుః కధికాత్మనంశః వినతాయాం కశ్యపాజ్ఞాతస్యారణస్య గరుడా
గ్రజస్య తనయోహం శ్యేనేగంభీరసంభవః సంపాతేగనుజఇత్యాదున్యపవ
ణితనిజాన్వయవృత్తాంతస్సక్ అహం త్వత్తాతస్య దశరథస్య మి
త్యం-సుహృత్, ని || మిత్రీసుహృదిమిత్రోర్క ఇతివిశేషః || ఇత్య
క్తవ్తిశేషః || అహరత్పరిహృతవాక్, ఐరామముత్తసందేహాఽహీ
తమకాషీదిత్యథః || * తథారామాయణమ్* ద్వౌపుత్రౌవినతా
యాస్తు గరుడోరుణపీఠపద | తసాజ్ఞాతోహమరుణాత్సంపాతిశ్చమమా
గ్రజః || జటాయురితిమాంబద్ధిశ్యేనేపుత్రమరిందవేతి || అత్రకనిసమ్మ
తసాదృశ్యాన్మహోన్నతై జటాయుషి మైనాకసందేహోదయాత్తస్యచ
తేనైవ పరిహృతత్వాత్ || నిశ్చయాంతస్సందేహాలంకారః || అత్ర శం
కాశబ్దస్య భ్రాంతిపరత్వే భ్రాంతిమదలంకారః || సహస్పేక్షయాం
గేనసంకీర్త్యతే || వసంతతిలకావృత్తమ్ || ౨౯ || —రామఇతి || రా

హాసన్తి యన్త్రస్య చ సుభగః కణిమదనక రణికురదిక్ష్ణీకరనికరా
యమాణతుషారభూభీభూసరహసంస్పృశీరుహ గహసదావిపావకస్తు
హినవ్రణితలాసి కాభదరసూరీధూరదలశక్రస్యః ప్రక్షీణతా రుద్యాశణ్యా
మంగారైః-ధూమరహితాంగారైః, భరితు-పూణం, యద్దసంతికా
యంత్రం అంగారశకటిరూపయంత్రం తస్య స || ని || అంగారభాని
కాంగారశకట్యపిహసంత్యపీత్యమరః || నిర్ధూమగ్రహణం నైత్రయో
రనుద్వేషకత్వాభామిత్వవగంతవ్యం అనుభగం సుభగం కుర్వంత్య నైతేతి
సుభంగకణి-సౌభాగ్యకరః, గర్భాగారాదీనాం వైత్యక్షేణనివృత్తకేవ
నోపయోగిత్వా త్తజ్జనతాసాఫల్యచంపాదక ఇత్యర్థః + ఆభ్యసుభ
గస్థూలవలితగాంధర్వీయేషుచ్యవ్యభేషవచోక్త్యాః కలణాఖ్యాన్ని
తిఖ్యుప్రప్రీత్యయః || అరుద్వేషదీప్తాదీనాం ముమాగమః || ఆత్రాపి
పూర్వపద్ధతాగృహాదీనాం ప్రకృతానామేవ సౌభాగ్యలాభరూపధర్మ
సమ్బంధేనోపమ్యగ్య గమ్యమాత్మవత్ కేవలప్రకృతగోచరాత్మల్య
యోగితాత్తథా మదనవివక రణిగజః తస్యగజోవాల్లస్యకలక్ష్మణ
తేనవికీర్ణాః యే శీకరనికరాః సూక్ష్మబిందుసంహారాః, తద్వదాచర
స్తః అతిపూర్వకారా ఇత్యర్థః కామోలైజకా ఇతియావత్ + ఆచా
రకృజస్తాల్లబ్ధశ్యాసజాదేశః || తాదృశామే తుషారాః నీహారస్తపి
వహాశ్యః పరాగా ఇతిరూపకం తాభిధూనరాః ధూమాః వాసరా
దినసాః యస్య సతథోక్తః || ని || క్షీణేదినసవాసరా విత్యమరః || స
రసీరుహశాం చావపావకో-దవాగ్నిః, తుషారక్షమానలసతద్దవీంసక
త్వాదితిభావః || ని || వనెవవవహ్నోచదమోదావచ్చకధ్యత ఇతి శా
శ్వతిః || తుహినేన వ్రణితానివ్రణమతికృతాని స్ఫుటితానీత్యర్థః ||
+వ్రణవచ్ఛబ్ధా తత్కరోతీతిజ్యస్తాత్కర్తృణీక్తః || తాదృశానియానిలా
సికానాం పద్మస్త్రీణామధరదశ్చాస్యధరోష్ఠపల్లవాని తేహంధూరీధూ
తం దూరతాపస్తం దుశక్రస్య-దంతక్షతిక్రియా యస్మిన్ నతథోక్తః

నిరానస్తతాం చందనానులేపే నిలోలుపతాం చంద్రశాలాయాం ని
 రాశతాం చంద్రోపలస్తలేనిరాస్తతాం వాతాయనసేవనేనిరుత్సుకతాం
 వాపీకూపోపకణ్ఠేనిరుత్కుణ్ఠతాం వాసరావసానె నిరాదరతాంవారివి
 హారే నిరాకాంక్షతామత్పలమాలాయాముపేక్ష్యతామపవనభజనే
 పువ్వుద్విగ్నతాంచజనానాంజనయన్ గమ్భీరాభోగగభగృహస్యఘనే
 మరః || తేనమల్యంతద్వదితి తద్ధితగతాలభిః ఉపమా + తేనతుల్యం
 క్రియాచెద్వతిరితివతిప్రత్యయః || తద్ధితశ్చాన్వవిభక్తిరిత్యన్యాయసం
 జ్ఞా || వత్తపుటాని-తరుపలాశసంపుటాని, తాన్యేవపాత్రాణి చవ
 కాశ్చితిరూపకం తేషుదృశ్యః సంలక్ష్యమాణః, అవశ్యామి బిందునం
 బోహః నీహారశీకరనికురుంబంయస్త్రిన్వతథోక్తః || ని || అవశ్యామి
 స్తునీహారస్తుషారస్తుహినంహేమమిత్యమరః || తథా చంద్రాతప-చం
 ద్రికాయాం, నిరానందతాం-ప్రీతిరాహిత్యం, చందనానులేపే పటిత
 చర్చాయాం నిలోలుపతాం-నిరపేక్షతాం, చంద్రశాలాయాం శిరో
 గృహే || ని || చంద్రశాలాశిరోగృహమిత్యమరః || నిరాశతామభిలా
 షరాహిత్యం, చంద్రోపలస్తలే-చంద్రకాంతమణికుట్టిమే, ని || ఉప
 లక్ష్మప్రస్తరేమణావితివిశ్వః || నిరాస్తతామాసక్తిరహితత్వం, వాతా
 యనసేవనె-గవాక్షమార్గానువర్తనే, ని || వాతాయనంగవాక్షసాన్య
 దిత్యమరః || నిరుత్సుకతామపరితోషతాం, వాపీనాం-దీప్తికాణాం,
 కూపోనాం-ఉదపోనానాంచోపకంఠేంతికసంచారే నిరుత్క్రంతతాం-
 నిరుల్లాసతాం, వాసరావసానె-సాయంతాలే, నిరాదరతామతత్పర
 తాం, వారివిహారే-జలక్రీడాయాం, నిరాకాంక్షతాం-నిస్పృహత్వం
 ఉత్పలమాలాయాం-కువలయదామ్ని ఉపేక్ష్యతామోదాసీన్యవిషయ
 తాం ఉపవనభజనే-ఉద్యానవనసేవనెపువ్వుద్విగ్నతాం-భీరుతాంచ, జనా
 నాం జనయన్-ఉత్పాదయన్, కాలాంతరొపయోగినాం చంద్రాత
 పాదిశీతలోపచారాణాం తదానీమనుషయక్రత్యేన ఆనపేక్షితత్వాత్తై

ష్టక చితభిత్తైరన్లక్ష్మ్యతిరస్కరణీపటలస్య శశోదరలోమమృదులకమ్ప
 లస్యకాలాగురుధూమస్య కాశ్చీరాంగరాగస్య నిఘామాంగారభరిత
 ము నిరానందత్వాదిజనక ఇత్యధః ॥ అత్ర చంద్రాతపనిరానందత్వా
 దీనాం కెవల ప్రకృతానామేవోత్పాదనక్రియారూపధర్మసంబంధేనా
 పమ్యస్య గమ్యమానత్వాత్ కెవల ప్రకృతగోచరా తుల్యయోగితా
 తదుక్తమ్ ॥ * ప్రస్తుతానాంతథాన్యేషాం కెవలంతుల్యధర్మతః । ఔ
 పమ్యంగమ్యతేయ త్ర సాన్యతాతుల్యయోగి లైతిలక్షణాత్ ॥ తథాగం
 భీరః తుషారవాతాదిదుష్ప్రవేశగాంభీర్యయుక్తః ఆభోగో విస్తారో
 యస్యతీత్రధోక్తం యద్గర్భగృహమానాసాగారం ॥ ని ॥ గర్భాగారం
 వాసగృహమిత్యమరః ॥ తస్య ఘనం నీరంధ్రంయథాతథా ఇష్టకాభి
 శ్చితారదితా భిత్తిః కుడ్యం తస్యాత్ప శీతబాధానివర్తకత్వేన తస్యా
 అపుష్పయోగిత్యాదితిభావః ॥ ని ॥ భిత్తిస్తీన్రీకుడ్యమేడూకమిత్య
 మరః ॥ + ఇష్టకేషీకామాలానాం చితతూలభావిష్వతిహ్రస్వః ॥
 అశ్లక్ష్మ్యం అతను సుఘటితమితియావత్ ॥ తస్య తిరస్కరణీ పటలస్య
 పృతిసీరానికరస్య ॥ ని ॥ శ్లక్ష్మ్యం దభింకృతంతను ॥ పృతిసీరాయవని
 కా స్యా తిరస్కరణీచ సేతిచామరః ॥ + తిరసోన్యతరస్యామితిసత్త్వం ।
 శశస్య వృగవిశేషస్య, ఉదరే-కుక్షిప్రదేశే, యాని రోమాణి-కోమల
 తనూరుహాణి, తన్నిర్మితం యన్తృమలకంబలం అథవాతద్వన్తృమలం
 యన్త్రంబలం సుఖసంస్పర్శకంబలం తస్య ॥ శీతం నైవవిద్యతే, ప్రియ
 తమైరాలింగనం కమ్పలమితి చాచుచర్యావచనాదితిభావః ॥ కాలా
 గురుధూమస్య-కృష్ణాగురుధూమస్య కాశ్చీరాంగరాగస్య కుంకుమవి
 రేపనస్య * కాశ్చీరపంకేనకృత ప్రలేపోహైమంతికానాశు నిహంతి
 దోషానితి ॥ తస్య దోషనివర్తకత్వేన తవానీమపెక్షితత్వాదితిభావః
 ॥ ని ॥ కుంకుమంఘ్రస్పృణంపుష్పాన్ద్రోక్తం లోహితచంద్రమ్ । కాశ్చీ
 రజన్తవిద్యద్భిః కాలేయంజాంగలంస్తృతమితి హాలాయథః ॥ నిర్భూ

హసన్తి నాయన్త్ర్యవచ సుభగత రణః మదనక రణిక్ట శీకరనికరా
యమాణతుషారభూభిరూసరవాసంస్ససీరుహ గహనచాపావకస్తు
హినప్రిణితలాసి కాభందళమూరిధూచిదశకృత్యః ప్రక్షిణతా రుణ్యః త్యా
ముంగా రైః-ధూమరహితాంగా రైః, భరితు-పూణం, యద్ధ సంతికా
యంత్రం అంగారశకటిరూపయంత్రం తస్యేన ॥ ని ॥ అంగారధాని
కాంగారశకట్యపిహసంత్యపీత్యమరః ॥ నిర్ధూమగ్రహణం నెత్రయో
రనుద్వేషకత్వాభామిత్యవగంతవ్యం అనుభగం సుభగం కుర్వంత్య నెనతి
సుభంగక రణః-సౌభాగ్యకరః, గర్భాగారాదీనాం తైత్యక్షేణివత్ కర్వ
నోపయోగిత్యా త్రజస్త సత్తా సాధల్యచంపాదక ఇత్యభాః + అభ్యనుభ
గస్థూలపలిత సగ్నాంధప్రియేషుచ్యవ్యభేష్యచాక్మజాకరణాఖ్యాన్ని
తిఖ్యుప్ప్రత్యయః ॥ అరుద్విషదిత్యాదీనామమూగమః ॥ ఆత్రాపి
పూర్వపద్ధతాగృహదీనాం ప్రకృతానామేవ సౌభాగ్యలాభరూపధర్మ
సమ్బంధేనోపమ్యగ్య గమ్యమాంతవత్ కేవలప్రకృతగోచరాత్య
యోగితా॥ తథా మదనవిపక రణః గజః తస్య గజోవా॥ తస్య కిశ్కండా
తేనవిక్షిణాః యే శీకరనికరాః సూక్ష్మచిదుసందోహాః, తద్వదాచర
న్తః అతిసూక్ష్మాకారాశత్యభాః కామోలైజకాశతియానల్ + అచా
రకృజస్తాల్లటశ్శాసజాదేశః ॥ తాదృశామే తుషారాః సీహరాస్తపి
వభూత్యః పరాగాశతియాపకం తాభిధూనరాః ధూమాః వాసరా
దినసాః యస్య సతథోక్తః ॥ ని ॥ క్లిబేషివసవాసరావిత్యమరః ॥ న
రసిమహాశాం చావపావకో-దవాగ్నిః, తుషారకషానతేనతద్ధ్వంసక
త్వాదితిభావః ॥ ని ॥ వనెచవనవహ్నోచదవోదావశ్చకథ్యతఇతి శా
శ్వతః ॥ తుహినేన వ్రణితానివృణమతికృతాని స్ఫుటితానీత్యభాః ॥
+వృణదచ్చద్ధా తత్కరోతీతిజ్యస్తాత్కర్తృణీకః ॥ తాదృశానియానిలా
సికాశాం పణ్యస్త్రీణామధరదశ్శాన్యధరోష్ఠపల్లవానితేషాం దూరిభూ
తం దూరతాపాస్తం దుశకృత్యం-దంతక్షతక్రియాయస్త్వి నతథోక్తః

జ్ఞానాజ్ఞానతృప్తియాత సాభాగ్యైశ్చ సాగమ్యైశ్చ జ్ఞానైశ్చానికాలః
కామినీ సహకరియ గణేష్విన్ద్యయినీ నిదామథావా నివాభీత

స్వరస్థితితానాం దుశకృత్యానహిత్యాదితిథిః ॥ వశకృత్యానా
 పారే దూరీభూతం దూరతః పరిహృతం వశకృత్యానా వేణునాదక్రి
 యాయస్తిక్, స్థుతితానామధరాణాం వేణునాదానామధరాణాద్వి
 తిథావః ॥ కులవహనాదాదపుటానాం దంశకృత్యానాదా
 త్యాల్లాసికాగ్రహణందృష్టవ్యం ॥ ౧ ॥ నర్తకీలాసికానామేకత్వమరః ॥ ప్ర
 తీకాతాదృశ్యపద్యాంగనాంగవత్-వృద్ధవేశ్యావయవవిత్త్యపమా ॥ ప్ర
 యాతసాధాగోపకతరామణీయకఃప్రపాసన్నివేశః పానీయశాలికా
 సంస్థానయస్తిక్ సతథోకః ॥ విటానాం-పాంథానాంచానపక్షిత
 తావత్ప్రసాదనాభావేన వృద్ధ్యాం గనాంగనాం ప్రపాసన్నివేశా
 నాంచ అపకతరామణీయకత్వం దృష్టవ్యం ॥ ౧ ॥ ప్రపాపానీయశాలి
 కత్వమరః + ఘృతాభిరకవిధానం ॥ తాలవృంతానాం-వ్యజనానాం, వి
 శ్వాంతికాలావిశ్రమసమయః ॥ విశ్వాంతికరణతిపారే విశ్రమసంపా
 దకఇత్యధః ॥ గ్రీష్మరావితస్తతావ్యజనవాన్ధూనానానితజననదనం
 భవాదితిథావః ॥ ౧ ॥ వ్యజనంతాళవృంతకమిత్యమరః ॥ కామినీనాం-
 తరుణీనాం, స్తనభరః-కుచభారవీన, గిరిమగ్నసీమా-గిరిమగ్నస్థానం
 తత్ర నిర్భయః-నిరాతలంయథాతథా నిలీనో నిగూఢాయా ప్రవర్త
 మానో నిదాఘభావః ఉపాయస్తిక్ సతథోకః * కూపాదకం వట
 చ్ఛాయా తాలబూలంతరుణస్తనా ॥ శీతకాలేభవేదుష్టముష్టకాలేతుశీ
 తలమివ్యక్తే తదానీ కామినీకుచభరేషు అర్చితౌష్ణ్యస్య విద్య
 మానత్వాత్ ॥ ఇయము త్రైతూగమ్యూరూపకసంతా ॥ ఏతేనవే
 మంతినిదాఘయోః జ్యేష్ఠతీవ్యభావోవ్యగ్యతే ॥ ౧ ॥ నిదాఘాగ్రీ
 వ్తకాలేస్యాదుష్టస్యేదాంబునోరపి ॥ భవన్సతాసన్భవాభిష్యాయ
 చ్ఛ్వాత్తజన్తస్త్వితివిశ్వప్రకాశామకా ॥ దివాభీతవాత్సల్య-విమాతమా

వ్యాతస్యాప్యనతిభయంకరదివాకరశ్చకొరనికరస్యాప్యనతిక్షేమకగసు
 ధాకరః కాదంబకదంబస్యాప్యనతిప్రియంకరః మలాకరః కృతకగయగ
 శస్వస్తికబంధనతయా నీహరాతలకశలకయా హృదయకమలమివగౌ
 పాయంతమశ్రాంతదంబపీణావ్యాపారేణ వేషమానాధరపుటతయా శీ
 ని భయశీలస్య, ఘూకనికరస్యాపి || ని || దివాంధఃకౌశికౌఘూకఇ
 త్యమరః || అనతిభయంకరః-మండపకాశత్యాదీషద్భయంకరః దివాకరః
 సూర్యః యస్మిన్మనః || + మెఘుర్నిభయేషు కృతా ఇతిఖచి అరుద్విషద
 త్యాదినాముమాగమః || చక్షోరనికరస్యాపి దంద్రికాపాయపక్షివిశేష
 నివహస్యాపి || ని || చక్షోరశ్చంద్రికాపాయాత్యభిధానాత్ || అనతి
 క్షేమంకరః నీహరావరణేనమందరశ్చిత్వాదీషద్భయంకరః సుధాకరశ్చ
 స్త్రీయస్మిన్మనః + క్షేమప్రియమద్రేణ్ణైతిఖచిముమాగమః || కాదం
 బకదమ్బస్యాపి-కలహంసనికురుంబస్యాపి || ని || కాదమ్బఃకలహం
 సస్యాదిత్యమరః || అనతిప్రియంకరః పద్మోల్లాసహేనాదీషద్భయం
 తిజనకాః, కమలాకరాస్సరాంసియస్మిన్మనః + ప్రియంకరేత్యత్రపూ
 ర్యవత్తచ్చత్రయముమాగమా || తథా కరయగళస్య-హస్తయగ్గస్య,
 స్వస్తికః స్వస్తికాకారస్సన్నివేశవిశేషః || వ్యత్యాసస్తాపనంస్వస్తికశ
 ఙ్గాధః || తద్దూషం యద్బంధనం తత్ కృతం శీతబాధానివర్తకవస
 నకమ్పకౌద్యాచ్ఛాదనాభావాదురసివిరచితాయేనసతథోక్తః || శీ
 తబాధయా వ్యత్యస్తహస్తాచ్ఛాదితారస్థలఇత్యధః || తస్యభావస్త
 త్తా తయా హేతునా నీహరాతంకాత్తుహినోపద్రవాత్ యా శంకా
 భీతిః తయా || ని || శంకావితర్కభయయోరితియాదవః || హృదయక
 మలం-హృత్పద్మం, గౌపాయంతం-రక్షంతమివెత్సుత్యైహ + గుహూ
 ధూపవిచ్ఛిషణిపనిభ్యాయిత్యాపృత్యయః || దంతావీషపీణా-వల్లకీ
 వాద్యవిశేషః || శ్రేత్యజనితకంపవశేన ధ్వననశీలత్వాత్ అశ్రాంతం ని
 రంతరం యో దంతపీణావ్యాపారః చలనరూపకీయావిశేషః || తేనవే

తికాపిశానికానిహారణాయ నిపుణం మంత్రజపమివ కుర్వంతమవిరళ
పులకిపార్శ్వకబళితకళేబరతయా సకరుణవిధివిశీణరోమకంబలకృతాం
గంక్షమివ భిక్షామటంతం దుగతవగం నిర్ఘృతా కదాచిదపి క
మలానాలాకితవృత్తి తస్యైసాసూయఇవ తిదీయావాసతామరసం స
పమానాధరవృత్తతయా-క మ్పమానాధరోష్ఠతయా హేతునా, శీతికా
యాః-శ్రేత్సదాధాయావపిశాచికాయాః నిర్వరణాయ తాం నిరాకర్తు
ముచ్చాటయితుమిచ్ఛేధః ॥ నిపుణం-సమధం, మంత్రజపం-మం
త్రోచ్చారణం, కుర్వంతమివేత్యుచ్చైక్షా ॥ అవిరళపులకపాళ్యాసా
న్ద్రోమంచప్రపంచన కబళితం గ్రస్తం ఆచ్ఛాదితమితియావత్ ॥
కళేబరం-శరీరం, యస్య తత్తయా హేతునా సకరుణైః దయాళునావిధి
నా-బ్రహ్మణా, విశీణం-దత్తం, యదోమక మ్పలం-తనూరుహరూ
పకంబలం తేన కృతాంగరక్షం-విరచితాంగసంగోపనమివద్ధితమిత్వ
త్ప్రైక్షాణాం తిస్మాం సంస్పృష్టిః ॥ భిక్షామటంతం-భిక్షాచరణతత్ప్వ
రం, దుగతవగం-దరిద్రసమూహం ॥ ని ॥ దరిద్రోదుగతాపిన
ఇత్యమరః ॥ నిర్ఘృతా-నిష్కరుణా ॥ ని ॥ కాదుర్యంకరుణాఘృణైత్య
మరః ॥ కమలం లీలాపద్మం అస్యాః అస్తీతికమలా-లక్ష్మీః + అర్ఘ్య
ద్యచప్రత్యయః ॥ ని ॥ లక్ష్మీః పద్మాలయాపద్మాకమలాత్రివర్తరిచ్రమో
త్యమరః ॥-నాలాకితవృత్తి-నదృష్టవృత్తి, కరుణాకటాక్షపీక్షణేన తస్య ధ
న్యతాం నాపాదితవృత్తిత్యధః + సజ్జధాస్యనశబ్దస్య సుపుష్పేతిసమా
నః ॥ అథవా అలాకితవృత్తినభవతీత్యధః + అస్తిర్భవంతిపరోవ్రాయ
జ్యమానోప్యస్తీతిభావ్యకారవచనాత్ ॥ భవంతీతిలటః పూర్వాచా
ర్యాణాం సంజ్ఞా ॥ ఇతి మత్సైతి శేషః ॥ తస్యై కమలాదై తస్యాం కమ
లాయామిత్త్యధః + కృధదుగ్రహేష్యాసూయాభానాం యంప్రతి
కోవ ఇతిచతుర్థి ॥ సాసూయస్సేవ్యస్సన్నివేత్యుచ్చైక్షా ॥ సవత్రి
కోశం-సవణకట్టలం, సవాహనాథోఽఘంచ ॥ ని ॥ పత్రం-వాహ్నా

పత్రకోశం వినాశయన్మంగజమతంగజకరపుష్కరోజ్జిత శీకరనికరా
 కారైరతి పరుషస్తరశరనిపాతపత్రప్తగ్గనాక్లస్యవప్సేష్వదసద్భుతైరక్షీ
 ణమహిమహిమప్సనరైరధ్వగాంతకరణాని సీమంతయౌవేమంతసమ
 నపణయోః ॥ కోశోక్తీకుట్టలెఖడ్గపిథానెథౌఘదివ్యయోరిత్యు
 భయత్రాప్యమరః ॥ తస్యాఇదంతదీయం-కమలాసంబంధియదావా
 నతామరనం-నివాసపంచెరుహం ॥ ని ॥ పంకేరుహంతామరసమిత్య
 మరః ॥ తద్వినాశయన్నిధ్వంసయౌ, తత్రస్థాయాః కమలాయాః పృ
 తీకాగన్యదుష్కరత్యేన తదీయావాసతామరసప్రతీకారకథనాత్పృత్య
 నీకాలంకారః॥తదు క్తమ్ ॥ * బలినఃప్రతిపక్షస్యప్రతీకారే సుదుష్క
 రే । యస్తదీయతిరసాగరః ప్రత్యనీకంతదుచ్యతఇతి ॥ సచోక్తోత్పృ
 త్నోజ్జీవితఇతిసంకరః ॥ సపత్రకోశమితి శ్లేషస్తువిశేషః ॥ తథా అంగ
 జః-మన్తధీవ మతంగజః-కుంజరః ॥ ని ॥ మతంగజౌగజౌనాగఃకుం
 జరోవారణాకరీత్యమరః ॥ తస్య కరపుష్కరేణ-హస్తాగ్రేణాత్థితః-ఉ
 త్తిప్తః యశ్శీకరనికరోజలబిందుసందోహః తదాకారైస్తద్రూపేరితి
 రూపకసంకీర్ణతాద్యూహ్యోత్పేక్షాగమ్యా ॥ ని ॥ పుష్కరం కరిహ
 స్తాగ్రేవాద్యభాండముఖేజలఇత్యమరః ॥ ఆత్ర పుష్కరశబ్దేనైవకరా
 గ్రప్రతీతేః పునః కరగ్రహణంకరికలభకణౌవతంసాదిపద్మప్రవ్యం॥అ
 తిపరుషస్తరశరనిపాతేన అత్యంతకఠోరమన్తధబాణనిపతనెన,ప్రతప్తం
 సంతప్తం, యద్గగనమేవ అంగనా తస్యాః అంగం-శరీరం, తస్మాత్సృ
 వౌ-స్యందమానః, యస్సేష్వదః-ఘర్తాంబుకణగణః, తత్సద్భుతైః-త
 త్సద్భుతైరిత్యుత్పేక్షా ॥ అభూతోపమా॥ గగనస్యాంగస్సేష్వదయోరప్ర
 సిద్ధత్వాదిత్యుక్తంప్రాక్ + దృశేకస్వఇతికస్యప్రత్యయః॥అమూర్తస్యగ
 గనస్తేష్వస్తరశరసంతప్తత్యేకిముతాస్యస్యేత్యాశ్చర్యమితిభావః॥అక్షీ
 ణమహిమహిమప్సనరైః-అవిచ్ఛిన్నవైభవతుషారానారైః, అధ్వగాం
 తకరణాని-పాంధహృదయాని, సీమంతయన్నిదారయౌ, వేమంతస

యస్సముదజ్యభత ॥ ౩౦ ॥ ప ॥ యత్రకాంతానవశ్యంతి క్లాంతా విర
హవహ్నినా । నిశావసానవేలాంచ వెలాంచవ్యసనామ్ముధే ॥ ౩౧ ॥
౫ ॥ తత్ర పణశాలామధ్యమధ్యాసీనం లక్ష్మణోగ్రజముపససాదశూ
ర్పణఖా ॥ ౩౨ ॥ ప ॥ తస్మిన్నుజ్జృమ్భిష్టస్తనతటదయితాహీన
మయః-హేమంతకాలః, సముదజ్యంభత-విజృంభితోభూత్ ॥ ౩౦ ॥
యత్రేతి॥యత్ర-యస్మిన్ హేమంతే, విరహవహ్నినా-ప్రియవియోగా
గ్నినా, క్లాంతా-నిపీడితాః, కాంతాః-స్త్రీయః, నిశావసానవేలాం-
రజనీవిరామకాలం, వ్యసనాంబుధేః-దుఃఖసాగరస్య, వేలాం-కూలం
చ, సవశ్యంతి దుస్సహవిగహవేదనావశాత్ తయోస్తథాఅనవధికత్వే
నప్రతీయమానత్యాదితిభావః ॥ ౩౧ ॥ అబ్ధ్యంబువికృతౌవేలాకాలమ
ర్యాదయోరపీత్యమరః ॥ అత్ర వెలయోరుభయోరపి ప్రకృతయోరేవా
దర్శనక్రియారూపధర్తసామ్యేనౌపవ్యస్య గమ్యమానత్వాత్ కేవల
ప్రకృతగోచరాతుల్యయోగితా ॥ ౩౧ ॥ —తత్రేతి ॥తత్ర-హేమంతే
శూర్పంకోణితభాజనం సఖవిహూషణఇతిధాతోకః శూర్పణకోణిత
భాజనేన యజ్ఞాదిసత్క్రియాః సఖయతిసూషయతీతిశూర్పణఖా॥య
ద్వా శూర్పాకారాణి సఖానియస్సాస్సా శూర్పణఖానామరాక్షసీ
రావణస్వసా + పూర్వపదాత్సంజ్ఞాయామగతిణత్వం ॥ సఖముఖా
త్సంజ్ఞాయామితిసజీవ ॥ పణశాలామధ్యం తన్తధ్యఇత్యర్థః + అథి
శీజ్ స్థాసాంక రైతికర్తృత్వం ॥ అధ్యాసీనమధిస్థితః + ఈదాసఇతీకా
రః ॥ లక్ష్మణోగ్రజం రామముపససాద-ప్రాప్త, కామాతురతయేతిభా
వః ॥ భావికార్యకరణదక్షతాల్లక్షణగ్రహణం దృష్టవ్యమ్ ॥ ౩౨ ॥
తస్మిన్నితి ॥ ప్రళయాదాగతప్రాతయం + తతలగతఇత్యేత్ * కే
కయమిత్రయప్రళయానాంయాదేరియఇతియశ్చస్యఇయాదేశః ॥ప్రా
తయధారాభిర్నిహారాసారైః, కవచితః-ఆవేష్టితః, గగనాభోగో-గ
గనవిస్తారః, దిక్ష్పక్రమాశం దిక్కుండలంచ యెనతస్మిన్తథోక్తే ॥ ౩౨ ॥

సంహారకాలేకాలేప్రాత్రయధారాకవచతగగనాభోగదిక్పక్రవాళే||
కామాన్ధారాక్షసీసాపతిమతిమచనానైధిలీప్రాణనాథేలక్ష్మీలీలారవిందే

చక్రవాళంతుమండలమిత్యమరః || అతస్సన్మజ్జంభితాన్తం-ప్రవృద్ధో
వృస్తనతటం, కుచమండలం యాసాంతాభిర్దయితాభిర్వహభిః హీనా
విహీనా వియక్తావిరహాణ్యభ్యుధాః || తేషాం సంహారకాలే ప్రళయః
కాలే- అథవా తేషాం సంహారే సహారణక్రియాయాం కాలే కృతాం,
తరూపే || ౧ || కృతాంతానాహసోకాలాన్యమరః * హసంతీచహ
సంతీచ, హసంతీవామహోచనామ్ | హేమంబై యేనసేవంతే లెనః
రాద్రైవవంచితాఇతి వచనాత్ విరహిజనమారకాన్యభ్యుధాః || దిన్తిక్
కాలే-హేమంతసమయే, కామేశాంభావిభేకసృష్టిశూన్యైర్వభ్యుధాః ||
సా పూర్వోక్తారాక్షసీ శూర్పణఖా + జాలరక్త్రీవిషయాదయోప
ధాదితిజీవ || లక్ష్మ్యాః లీలారవిందే-విహారపద్దే, లీలయా కరభృతక,
మలెనా || సవపిశితధియం-సూతనమాంసబుద్ధిం, తస్వతీ-కర్వతీ, తా
దృగ్భాన్తిప్రావృత్తమిత్యభ్యుధాః || ౧ || పిశితంతరసంమాంసమిత్య
మరః || సవగ్రహణం జఘ్నుక్షోత్పదనాథమిత్యవగస్తవ్యమ్ || శ్వే
నికేవశ్వేనాంగనెవ వరచూనాసతీతిశేషః || శ్వేనా గృధ్రజాతీయఃక,
పింజలాదిక్షుద్రభగగ్రాహీ పక్షివిశేషః + జాలరక్త్రీత్యాదినాజీవ||
తతః స్వాభేదకః || కేణ్దలిహ్రస్వః || మైథిలీప్రాణనాథే-సీతాపల్ల
భే, శ్రురామే వీలైనాస్య సమ్మోగాథకం స్త్ర్యంతరాత్వస్తాభావ,
స్సూచ్యతే || పతిమతిం-పతిరయం మేభూయాదిబుద్ధిమతనోత్-ఆక,
రోత్, పతిత్వేనావృణోదిత్యభ్యుధాః || శ్వేనికాలీలారవిందే మాంసబు
ద్ధిమివ శూర్పణఖాపి శ్రురామే ప్రియతమబుద్ధిం చకారేత్యభ్యుధాః ||
అథవా రాక్షసీ శ్వేనికాలక్ష్మీలీలారవిందే సవపిశితధియమివ మైథిలీ,
ప్రాణనాథే పతిమతిం తస్వతీ విదధానాసతీ, అతనోద్యరణమితి శే
షః || త్వం మే పతిర్భవేతి శ్రురామమవృణోదిత్యభ్యుధాః || ఉపమాలు

నవపిశితధియంతస్వతీశ్యేనికెవ॥ ౩౩ ॥ X ॥ తతస్తేనజానకీజానిరితి జా
 నీహిజనమిమం మమానుజమతిమనుజఘజబలమబలావియుక్తంయుక్త
 జ్ఞాంః ॥ సచరవిందే శ్యేనికాయాః పిశితభ్రాన్తువదయకథనా
 ద్భాన్తిమితాంగేనసంకీర్తయతే ॥ స్తద్ధరావృత్తమ్ ॥ లక్షణంతూక్తమ్
 ॥ ౩౩ ॥ — తత ఇతి ॥ తతః-పతిత్యేనవరణానస్తరం, ఇమమేనం జనం
 మామిత్యథః ॥ తస్యా ఖండితమహిమాతిశయద్యోతనార్థమిదంశ
 బ్దేన నిదేశః ॥ జానకీ-జనకమహారాజపుత్రీ, జాయాయస్యజానకీజా
 నిః సీతాపతిః + జాయాయానిభితినిజాదేశః ॥ ఈదృక్సాభాగ్యశా
 లినీ మహాకులవక్రమాలయం సన్నిహితా మమ భార్యా నిసగతౌ
 హంచైకపత్నివ్రజితః తస్మాన్మమ త్వయావరణమయుక్తమితిభావః ॥
 ఇతి జానీహి జానకీపతిమమభ్యున్నేతి ప్రాతీతికార్థః ॥ వరమా
 ర్థస్తు దశరథనందనరూపేణ జననాజ్ఞనం దుష్టనిగ్రహశిష్టపరిపాలనార్థం
 రాజపుత్రైవైనావతీర్ణమిన్యథః ॥ ఇమం మాంజానీహి సీతారూపి
 త్యాలక్ష్యాః పతిః శ్రీమహావిష్ణుః ॥ తథాచ రాక్షససంహర్తుర్విష్ణోః
 నరాక్షసీవరణం యుక్తమితిభావః ॥ ఇతిజానీహి ॥ తతఃకీమిత్యాశం
 క్యాహ * గురుణాపినమంహస్యకర్తవ్యంకుటిలంవివేత్వాది న్యాయే
 న భ్రాతృవిషయకమపి పరిహసం వయోజయకరామోత్క్షణవిషయే
 త్వేన ప్రవృత్త్యాభాసప్రత్యాయాక్తేః తాత్పర్యేణనివృత్తిప్రతిపాదకైః
 శిష్టశబ్దైఃప్రలోభనాథకముద్రమనుభాషతే ॥ మమేవాదినా ॥ మ
 మానుజం-సోదరం, సతు యుక్తజ్ఞున ॥ సోశిల్యసౌష్ఠ్యదిభిర్జ్ఞాన్తు
 మిశ్యర్థః॥మనుజానతిక్రాంతమతిమనుజమ్ + అత్యాదయఃక్రాంతాద
 ధైర్వితీయయేతిసమాసః ॥ తద్భుజబలంయస్యతం అమానుషబాహుప
 రాక్రమశాలినమిశ్యర్థః॥ అబలావియుక్తమనుభాభార్యమశన్నిహితభా
 వ్యంవా అతౌభార్యాపేక్షిణమిత్యథః ॥ సాచ త్వమేవ శిష్టస్యసీతి
 భావః ॥ ఈదృశం లక్షణమాశ్రయితుం భార్యాత్వేనానువర్తితుం తవ

మాశ్రయితుంతవేతి ప్రత్యాఖ్యాతారామేణ సా సామిత్రిముపేత్య
యథామనీషితమథావత ॥౩౪॥ తెనాపిభద్రే తస్యార్యస్య దాసోహం
దాసభార్యాపదమనార్యం సనునార్యాః కులజాతాయాస్తస్మాత్తమేవ
య క్తమనురూపమితి పరిహాసానుకూలః ప్రాశీతికాధణః॥ అస్తరా
శయస్తు మమోనుజం ధర్మశీలత్వాదినా మత్సభాచారిణమిత్యధణః॥
అతిమనుజః పురుషోత్తమో విష్ణురితియావత్ ॥ తస్యేవ భుజబలంయ
స్యతం విష్ణుతుల్యపరాక్రమమిత్యధణః ॥ అబలావియుక్తం-పరదార
పరిగ్రహాదిహాన్యం, ఏకపక్షీవ్రతమిత్యధణః॥ ఆశ్రయితుం యక్తమి
తికాశుః ॥ సయక్తమిత్యధణః ॥ ఇత్యనేనప్రకారేణ రామేణ ప్ర
త్యాఖ్యాతా-ప్రత్యుక్తా, నిరాకృతావా శూర్పణఖా ॥సామిత్రిముపే
త్య తాత్పర్యానభిజ్ఞతయా త్రిరామవచనం సావనుకూలమేవమనాన్వి
నామద్వబుద్ధిరియం లక్షణసమీపంగత్వేత్యధణః ॥మనీషితమనతిక్రమ్య
యథామనీషితం యావదభిలాషమిత్యధణః ॥ అభావత మాం పరిగృ
హాణేత్యనాచత +యథాసాదృశ్యైత్యవ్యయాభావః॥ని॥యథాసాదృ
శ్యసీపాధణపదార్థానతివృత్తిషిన్వ్యభిధానాత్ ॥ ౩౪ ॥ —తతః,
కింజాతమిత్యతతహ ॥ తెనెతి ॥ భద్రే-సాకల్యాణి, ఆర్యస్య-శ్రేష్ఠ
స్య తస్య త్రిరామస్య యస్తవ్వియాప్రధమం వృతస్తస్యేత్యధణః ॥
అహం దాసోభృత్యః, అతః కులజాతాయాస్సత్కులప్రసూతాయాః
ఆర్యాయా ఇతియావత్ ॥ నార్యాః-వధావః ॥ ని ॥ నాదీసీమన్తినీవ
భూరిత్యమరః ॥ దాసభార్యాపదం-భృత్యభార్యాస్థానం, తథాభూత
త్వమిత్యధణః ॥ని॥ పదంవ్యవసీతిత్రాణస్థానలక్ష్యాంఘ్రివస్తుషిన్విత్యమ
రః ॥ అనార్యంసను-అయక్తంఖలు, దాసభార్యాభూత్వా దాసీభా
వం గంతుమసామ్యుతమిత్యధణః ॥ తస్మాత్కారణాత్తమాభ్యంత్రిరా
మమేవ భజేథాః-ప్రాప్నుయాః, ఆర్యాయా ఆర్యభజనంయక్తమి
త్యక్షరాధణః॥ వాస్తవార్థస్తువిరుద్ధలక్షణయా అపహ్ననెన పేంభద్రే

భజేథాః ॥ ౩౫ ॥ కించక్రూరసత్వభయానక కాననసంచారాచతురాం
విదేహరాజపుత్రీం విహాయ తత్రభవతీం భవతీమెవాసౌ పరిగ్రహిష్య
అమంగళే, కుజవాసరే అమంగళే మంగళశబ్దప్రయోగవత్ అభద్రే
జాతే సర్వంభవం జాతమిత్యాదిప్రయోగవచ్చద్రష్టవ్యమ్ ॥ ఆర్యస్య
శ్రేష్ఠస్య, త్రిరామస్య భార్యాత్వమేవ భవిష్యసీతిభావః ॥ ఈదృ
శం లక్ష్మణమాశ్రయితుం భార్యా నైవానువర్తితుం తవాయుక్తమనను
రూపమితి పరిహాసానుకూలః ప్రాతితికోధః సర్వసుపర్వసార్వభౌ
మస్య తస్య ప్రసిద్ధస్య త్రిమహావిష్ణురూపిణోహంధానః భక్తః శ్రీ
విష్ణురూపత్రిరామభక్తత్వేన అత్యంతపావనఇత్యర్థః ॥ అతః కుల
జాతాయాః నార్యాః భవత్యాః దానస్య త్రివిష్ణుభక్తస్య భార్యా
యాః యత్నదం తద్వరణమయక్తం ॥ శున్యాః ఆంతోభికారోహణ
వాంఛావదిత్యర్థః ॥ తస్మాత్తం విష్ణురూపం రామమేవ భజేథాః శర
ణంగచ్ఛే, యతఃఈదృగవకారిణీ త్వం ముక్తాభవిష్యసీత్యర్థః ॥ ౩౫
అథ గురుణాపిసమంహాస్యమిత్యాదిన్యాయేన లక్ష్మణఃత్రిరామే సీతా
యామపి పరిహాసం ప్రయుజ్జే ॥ కించేత్యాదినా ॥ క్రూరసత్వే
రావ్యేఘ్రాదిభిశ్చావదైః భయానక-భయంకరై, కాననే సంచారా
చతురాం-సంచరణాశక్తం, భీతామిత్యర్థః ॥ యద్వా సంచారే
ణాచతురాం-విహ్వలాం ఖిన్నాం ఉభయథాపివసవానప్రతిబంధకీభా
తామిత్యర్థః ॥ విదేహరాజపుత్రీం నతు సదేహరాజపుత్రీం అతపి
వ కృశాంగీమిత్యర్థః ॥ అనుదరాకన్యా అలవణాయవాగూరిత్యాది
భాష్యకారవచనాదీపదధావాచినఇథకోయంవిశబ్దః అవ్యయానా
మనేకాథాత్వాత్ ॥ విదేహశబ్దోయంరాజవిశేషణం రాజపుత్రీవి
శేషణంవా॥త్వంతు నొక్తవిశేషణవిశిష్టేతిభావః ॥ ఈదృశీం సీతామవ
హాయ-త్యక్త్వా, తత్రభవతీం-పూజ్యం, భవతీం తావమేవెత్యర్థః ॥
+ ఇతరాభ్యోపి దృశ్యతఇతి ప్రాగ్దిశీయస్త్రల్యుత్యయః సుష్టుపె

తీతి లక్ష్మణేనాభిహితావీతమతిస్సాహితమితి తదీయంవదనమమనత॥
 వ ॥ దశరథాత్మజయగ్తనిరీక్షణప్రణయమాకులబుద్ధిమింద్రాః॥ ఉభయ
 తినమాసః ॥ ఉగిరశ్చైలిజీవ ॥ ని ॥ త్రిషు తల్రహివానుష్యస్తదైవా
 త్రభవాసవీతియాదవః ॥ అసామిరామః పరిగ్రహీష్యతీ-స్వీకరిష్య
 తీతి ప్రాతీతికోర్ధః ॥ వస్తుస్తు తిమిష్టశ్చాపదవిశిష్టకాననసంచారే
 శౌచతురాం పీడితాం సుకుమారీమిత్యర్థః॥ యదాన్వలప్సించారభీరుమి
 త్యర్థః॥ భీరుత్వస్తేనవకులస్త్రీధర్మత్వాదితిభావః॥ విదేహరాజపుత్రీం-
 జనకమహారాజకన్యకాం, మహాకులవ్రహ్మాతాంవిశిష్టదేహరాజపుత్రీం
 చ, అతఏవ తత్రభవతీం బహుమాననీయాం సీతావేతాద్యకన్యకలగుణ
 సంపన్నైస్సేనాపరిత్యాగార్హామిత్యర్థః॥ విహాయ కరోహ్యదయాం
 కులవధూధర్మపరిత్యాగేన ఆశ్రతాయితయా కాననస్తేన్మచారతత్ప
 రాం రాక్షసీత్యేనాకులజాతాం వికృతాకారాంచ అతఏవ తత్రభవతీం
 విరుద్ధలక్షణయా అపూజ్యం పరిత్యాగార్హాం తావం పరిగ్రహీష్యతీ
 తికామః ॥ నపరిగ్రహీష్యత్యేవేత్యర్థః ॥ ఇత్యేవంప్రకారేణ తేన ల
 క్ష్మణేనాభిహితా ప్రత్యుక్తాసతి, వీతమతిః పరిహాసాశయానభిజ్ఞతయా
 నష్టబుద్ధిస్సాహుర్పణఖా తదీయం లక్ష్మణోక్తంవచనం హితమనుకూల
 మితి అమనత-అబుధ్యత, తత్ర వీతమతిపదార్థాదస్య విశేషణగత్వా
 మననశబ్దార్థంప్రతి మోతుత్వాత్పదార్థమోతుకం కావ్యలింగమల
 జ్ఞానః ॥ ౩౬ ॥ —తతస్సాకిమకరోదిత్యతలహ ॥ దశరథేతి ॥ ద
 శరథాత్మజయగ్తస్య రామలక్ష్మణయోః నిరీక్షణక్షణేన దర్శనాత్సవేన
 దర్శనావ్యవహితకాలేనవా సమాకులా ససంభ్రమాబుద్ధిగ్రస్యాస్సా అ
 నయోః కతరంభజామితి దోలాయమానమానసేత్యర్థః॥ ని ॥ నిర్వాప్య
 పారస్థితౌకాలవిశేషోత్సవయోఃక్షణఇత్యమరః ॥ ఇయంసూర్పణఖాఉ
 భేచతేకూలచ ఉభయకూల+ అత్రాభాదుదాత్తానిత్యమితివృద్ధకూన్య
 త్రకర్తృణాదేవ నిత్యత్యేసిద్ధే పునర్నిత్యగ్రహణసావభ్యావద్యత్తి

కూలనమస్థితశాద్వలభ్రమగతాగతభన్నగపిదశామ్ || 32 || వృషస్యం
 తివృషస్కంధం రాఘవంరావశానుజా | భూయహ్యుప్రణభేజేశూ
 విషయే ఉభశబ్దస్తానే ఉభయశబ్దప్రయోగపవ సాధురిత్యసంశ్లేయం
 యథాహ క్షేయః || అగ్రాధామదాత్మానిత్యమితినిత్యగ్రహణస్యే
 దం ప్రయోజనం పృత్తివిషయే ఉభశబ్దప్రయోగో మాభూత్ || ఉభ
 యశబ్దస్తేనైవ యథాస్వాదిద్యుభయపుత్రఇత్యాదిభవతీతి || ఏతద్వాన్వి
 భ్యాతం మదీయశృంగారనాటకే || తయోః పూర్వోక్తనదీతీరయోస్స
 మం తుల్యం యథాతథా స్థితౌ శాచ్ఛౌ శచ్చశ్యామదశౌ శాదా
 శ్శమ్నాన్వితయోదేశయోస్సంతి శాద్వలావితీవిగ్రహః || 31 || శా
 ద్వలశ్చాద్వలహరితఇత్యమరః || శాదశ్చకర్తృమతశ్చయోరితివిశ్వత్స + న
 ఉశాదాద్వలజతివలచ్చుత్సయః || తయోర్వ్యభిమః కుప్రవా గచ్ఛా
 మీతి చిత్తసంభ్రమః || తేనసౌతునా గతాగతాభ్యాం-యాతాయాతా
 భ్యాం, భిన్నా-భేదంప్రాప్తాయాగౌ-భేదుఃఖన్నగపి+గౌగతద్వితలు
 కీతిసమాసాంతప్రచ్ఛిత్వాత్ జీప్ || తస్యా దశామవస్థాంచ-ధృతవతి ||
 31 || దశావస్థావస్థాయామితివిశ్వః || రామలక్ష్మణయోరన్యతరప్ర
 ప్త్యాశాంఘోశనైవ పరమభద్యతైత్యధః || అత్రాశ్యధర్మస్యాస్యత్రా
 సంభవాత్తత్సదృశీం దశామితిసాదృశ్యాత్కేపాదసంభవద్వస్తుసంబంధ
 రూపోనిదర్శనాలంకారః || తదుక్తమ్ || * అసంభవద్వస్తుయోగాదు
 పమానోపమేయయోః | ప్రతిబింబక్రియాగమ్యాయత్రసాస్యాన్నిదర్శ
 నేతిలక్షణాత్ || ఉభయకూలనమత్థితైపారే ఉభయకూలయోఃసము
 త్థితఉత్పన్నాయశ్చాద్వలభ్రమఇత్యన్వయః || 32 || —వృషస్యంతీతి ||
 వృషః పుమాన్ || 31 || వృషస్సాన్యదాన్యసవేధరై సారభేయేచశుక్లజ
 పుంరాశిభేదయోశృంగ్యాం మూషికశ్రేష్ఠయోరపీతివిశ్వః || వృషం
 పురుషమాత్మనఃఇచ్చతీతి వృషస్యంతీ కాముకీ || 31 || వృషస్యంతీతు
 కాముకీత్వమరః || + సుపలత్తనఃకృతీకృత్ || అశ్వక్షీరవృషలవగా

ర్పకారాతిబాధితా || ౩౨ || X || తదను జనకదుహితురనితరయవతి
యోగ్యభాగ్యం రామస్య రూపరామణీయకంచ నిరూప్య పునరియ
మేవమచింతయత్ || ౩౩ || ప || లావణ్యాంబునిభేరముష్య దయితా

నామాత్మప్రీతౌ కృచిత్యసుగాగమః || అశ్వవృషయోమైథునేచ్ఛా
యామితివక్తవ్యమిత్యథానియమః || తతఃశత్రవ్రత్యయః || ఉగితశ్చేతిజీ
వ్ || రావణానుజా-రావణస్వసా, శూర్పణఖాశూర్పకశ్శంబరాపరనా
మాకశ్చిదసురః || తస్యారాతిర్తదనస్తేనబాధితాపీడితాపతీజగన్తాహన
దివ్యమంగళవిగ్రహశ్రిరామదర్శనజనితమదనాతురాసతీత్యథాః || వృ
షస్య వృషశస్య స్కంధావివస్కంధౌ భుజశీషేయస్యతం, స్కం
ధౌన్నత్యస్య మహాపురుషలక్షణత్వాదితిభావః || రాఘవం-శ్రిరామం
భూయః-పునరపి, భేజే-ప్రాప || ౩౨ || —తదన్వీతి || తదను-భజ
నానంతరమియం శూర్పణఖా జనకదుహితజ్ఞానక్యాస్సంబంధి అని
తరయవతియోగ్యం-అనన్యవధూసాధారణం, భాగ్యం శ్రిరామవత్త్వి
త్వరూపం భాగధేయం, తథా రామస్య రూపరామణీయకం-ఆకార
సౌందర్యంచ || ౩ || యావంస్వభావసౌందర్యే ఆకారశ్లాకయోరపీతి
విశ్వః + యోషధాద్గురూపోత్తమాద్వజ్ఞో || యద్వా కుండలముక్తా
హారనూపురాం గదాదిచతుర్విధభూషణాభావేపి భూషితవదవభాస
మానఆకారవిశేషాయాపం || తదుక్తంభావప్రకాశే ||* ఆవేధ్యారో
ప్యనిక్షేప్య బంధనీయైరభూషితమ్ | యద్యాభిషితమివాభాతితద్యూప
మితికథ్యత ఇతి || అంగాన్యభూషితాన్యైవ పెక్షణీయైర్విభూషణైః |
యేనభూషితవద్భాంతిద్యూపమితికథ్యత ఇతిభూపాలశ్చ || తస్యరామ
ణీయకంరమణీయత్వంచ, నిరూప్య-నిర్వణ్య, పునశ్శబ్దౌవాక్యాలంకా
రే || ఏవం వక్ష్యమాణప్రకారేణాచింతయత్-చింతితవతీ || ౩౩ || —త
త్ప్రకారమేవాహ || లావణ్యేతి || అస్తదన్వయగురోరస్తత్కులశ్రేష్ఠ
స్య అస్తత్కులకూటస్థస్య పులస్త్యసేత్యథాః || ౩ || గురుస్తుగీషన్

మనామిషై నంజనం కస్తాన్నానృజదస్తదవ్యయగురుదత్పత్తిభూష
ద్దభూః । ఆస్తామేతదరణ్యవాసరసికేహకష్టమస్మిన్నిమాంకాఽతిం కా
ననచంద్రికాసమదశాం కింనిర్త మేనిర్తమే ॥ ౪౦ ॥

తా శ్రేష్ఠ ఇతి విశ్వః ॥ ఉత్పత్తి భూజన్ స్థానం సాక్షాజ్జనక ఇతి యావత్ ॥ తథాచాన్త త్ప్రపితామహ ల్వేనాన్తాకం హితాచరణ తత్ప్రరణ భ వితవ్యమితి భావః ॥ పద్మ భూర్భుక్ష్మ లవణైవ లావణ్యం కాంతి విశేషః ॥ + చాతుర్వర్ణ్యాదితాన్వితాన్వీర్ణేష్య ఇప్రోత్యయః ॥ ని ॥ ల వణోరస రక్షోబ్ధిభేదేషు లవణా రుచీతి విశ్వః ॥ యదాన్వి ముక్తా ఫలమ చ్ఛాయాయాన్త రళత్వమివాంతరా ప్రితి భాతి యదం గేషు తల్లావణ్యమి హోద్య త ఇతి భూపాలః ॥ తస్యాంబునిధేః అపరిచ్ఛన్న లావణ్య సంపన్న స్యేత్యర్థః ॥ అముష్య త్రిరామస్య దయితాం భార్యామేనాం సీ తామివ ఏనంజనం మామిత్యర్థః ॥ కస్తాద్దైత్యో నాస్సజల్-నస్సప్త వాక్, ప్రిపితామహ త్వరూప సంబంధాదిత్య మేవ నృప్తవ్యా ॥ తథామా మకాంగం నన్యప్తవాక్ కుహరోవిధాతేత్యర్థః ॥ ఏవంచ దియమివా హమవ్యస్య లావణ్యాంభోధేః భార్యాభూత్వా ధన్యతాం ప్రాప్ను యామితి భావః ॥ కిమనయా అకాండవంతయేతి స్వమనసి న్యయమే వనిషేధతి ॥ ఆస్తామితి ॥ ఏతత్సజ్జనవిషయక చింతన మాస్తాంతిష్ఠతు గతిజల సేతు బంధన ప్రాయేణానన కిమిత్యర్థః ॥ కింత్యరణ్యవానర సికె వనవాస తత్ప్రరె, రాజ్యక్రీసంభోగాదినిస్పృహ ఇత్యర్థః + అత ఇనితనా వితిరస శబ్దాన్త త్వర్ణేయప్రస్పృత్యయః ॥ కుతః నిర్త మేమ మేత్యేతదిభక్తి ప్రతిరూపక మవ్యయం ॥ మమత్వాదావ్పంచితాభిహి తానిర్తమః తస్మిన్నైవ రాగ్య సంపన్న ఇత్యర్థః ॥ అస్మిన్ త్రిరామే కాననచంద్రికా సమదశా మరణ్యచంద్రికా ప్రాయాముపభోగా నుప యోగితయా నిష్ఫలామిత్యర్థః ॥ ఇమామేతాదృశీం కాంతిం లావ ణ్య సంపత్తిం, కిం కిమర్థం, నిర్తమే-నిర్మితవాక్, అరణ్యచంద్రికా

సీతామాహుర్త కామామసులభవిషయప్రార్థనోద్దామకామాంసోమిత్రిశో
 స్త్రపాణిర్ద్రశముఖభగిసీంతామనార్యానివార్య కామక్రోధాత్మకానామ
 హుమికయా పెంఖితామాయతానాంతస్యశ్శాన్వసానిలానామకురుతత

 శనిరథకతాన్వదీదృక్కాంతినిర్దాణమయ్య క్షమిత్యథః ॥ ప్రియ
 శవితాదృశానుపయ్య కనిర్దాతైవాయంవిధాతేతిభావః ॥ పె-తిభాదే ॥
 కష్టం బ్రహ్మణః ఏతాదృశకాంతినిర్దాణప్రియాస వైఫల్యాత్కృచ్ఛమి
 త్యథః ॥ అథవా ఈదృక్కురుషాలాభాదాత్తనః కష్టమిత్యథః ఏవ
 మచింతయదితి సంబంధః ॥ ౪౦ ॥ —తతః కింజాతంతత్రాహ ॥ సీ
 తామితి ॥ సీతామాహుర్తం కామోయస్యాస్తాం రామలక్ష్మణకృతావ
 మానజనితక్రోధాత్మీతాగ్రహణేచ్ఛయాఘ్నీర్ధచచ్ఛంతీమిత్యథః + తుం
 కామమనసారపీతితుమునోమకారలోపః ॥ అసులభో దులభో
 యోవిషయః త్రిరామసంభోగరూపాధః ॥ తస్య ప్రాథకానాయం
 తత్ప్రీతియాచ్ఛాయానుద్దామోబహుళః ॥ కామోభిలాషో యస్యా
 స్తాం మూర్ఖతయాత్యస్తాలభ్యలాభాకాంక్షిణీమిత్యథః ॥ ౪౧ ॥ కామో
 భిలాషస్తర్జశ్చైత్యమరః ॥ అతఏవానార్యాం దుర్బుద్ధివశీం తాంపూ
 ర్వాక్రాంతం దశముఖభగిసీం-రావనానుజాం, సోమిత్రిలక్ష్మణః, శస్త్రం
 పాణాయస్యసః శస్త్రపాణి-ఖండహస్తస్సక + సప్తమ్యుపమానే
 త్యాదినా బహుప్రీహిః ॥ ప్రహరణార్థేభ్యః పరే నిష్ఠాసప్తమ్యాభ
 వతఇతి వక్తవ్యాత్పాణిశబ్దస్యోత్తరనిపాతః ॥ నివార్య-నిరుధ్య, అల
 భ్యవస్తువాంఛావిశేషః కామః, తదభావాన్తనః పజ్వలనం క్రోధః త
 దాత్మకానాం తనయానాం, అహమధికోహమధికఇత్యన్యోన్యసంప్ర
 తియోభిమానోసావహమహమికా ॥ ౪౨ ॥ అహమహమికాతుసాస్యా
 స్యాత్పరస్పరంయోభవత్యహంకారఇత్యమరః ॥ + అహమితి విభక్తి
 ప్రతిరూపకమవ్యయం నిపాతితం ॥ తస్య వీప్సాయాం ద్విరుక్తిః ॥
 సంజ్ఞాయాం కన్వృత్యయః ॥ జ్ఞయోదరాదిత్వాదితిసుభూతిచంద్రః ॥

రసామౌగ౯విస్తారకృత్యం॥ ౪౦ ॥ గ॥ తతస్తస్యానికృత్తకణానాసికా
యాః కనీయస్యాః పరిభవం వదనైవచ నైవదృష్ట్వా శృతాష్టచ జనస్థా
నవతే సమరముఖముఖరః ఖరశ్చుల్లర్దశసహస్రసృఖ్యాకశాఖం చతుః

తయా అహమహమికయా హేతునా హైంభతాం పరిలుతతాం, నా
సావివరయోస్సంకుచిత తేష్విన సంతటత్వాదితిభావః ॥ ఆయతానాం-దీ
ర్ఘాణాం, తస్యాః శూర్పణఖాయాః శావసానిలానాం నిశావసమాద
తానాం, తరసా-బలెన, రంహసావా, ॥ ౪౦ ॥ తరసీబలరంహసీభిర్యభి
ధానాత్ ॥ మౌగ౯స్య విస్తారకృత్యం-విస్తారక్రియాం, అకురుత-కృత
వా, సంకుచితమౌగ౯ తద్విస్తారకృత్యస్య యుక్తత్వాదితిభావః॥ శ్రి
రామాజ్ఞయా ఖడ్గేన తన్నాసికాం చిచ్ఛేదేత్యథః ॥ తస్యాస్తధైవ
ప్రాయశ్చిత్తత్వాదితిభావః ॥ ఏలెన కణాచ్ఛేదోపిలక్ష్యతే ॥ తథా
చ శ్రిరామాయణం ॥ * ఇత్యుక్తావలక్షణస్తస్యాః కృద్ధౌ రామ
స్యపశ్యతః । ఉద్భృణ్య ఖడ్గంచచ్ఛేదకణానాసంమహాబలఇతి ॥ అత్య
నాసికాచ్ఛేదనరూపకారణైవ ప్రస్తుతేనైవ మౌగ౯విస్తారరూపస్యకా
ర్యస్యగమ్యతయా పర్యాయోక్తిరలంకారః ॥ * కారణంగమ్యతేయ
త్రప్రస్తుతాత్కార్యవణానాత్ । ప్రస్తుతజేష్వనసంబద్ధంతత్పర్యాయో
క్తిరిష్వతఇతిలక్షణాత్ ॥ ౪౦ ॥— తతఇతి ॥ తతస్తదనంతతం, జన
స్థానంనామ దంశకారణ్యమధ్యభూప్రదేశః, తత్ర వర్తితుం శీలమస్యా
స్తీతిజనస్థానవతే తదభివఇత్యథః + తాచ్చిల్యేణినివ్రత్యయః ॥ స
మరముఖై-రణౌగ్రే, ముఖరః-సింహనాదాడంబరతత్పరః, రణమూరఇ
త్యథః ॥ ఖరో-నామరాక్షసాధిపతిః, నిస్సృతం-భిన్నంకణానాసికం
యస్యాస్తస్యాః తథాభూతాయాః కనీయస్యాః అమజాయాస్తస్యా
శూర్పణఖాయాః సరిభవ-కణానాసికాచ్ఛేదనరూపంభంగం, వ
దనే వది నైవ దృష్ట్వా శృతాష్టచ వదనై దృష్ట్వా వచనేశ్చృత్వా ఇతి
యథాక్రమమన్వయాద్యథాసృఖ్యాలంకారః ॥ తదనంతరమేత శ్రి

ర్దశాధ్యక్షరక్షితం రక్షోబలం రామలక్ష్మణౌజీఘ్నుః పెషయామా
 న ॥ ౪౨ ॥ అథ దాశరథిర్నిరీక్ష్య రక్షోగణముపసర్పంతమపసర్పభూ
 తయా శూర్పణఖయా దర్శితసరణిమరణిరివమథనాత్పూర్వమనావి
 ష్కృతజేజః ప్రసరస్సితారక్షణై లక్ష్మణమాదిశ్య యాతుధానవధంతథా

ర్పణఖయా తత్సమీపంగత్వా ప్రత్యక్షం స్వముఖభంగం ప్రదగ్ధ్యశీ
 రామలక్ష్మణకథాయాః కథితత్వాదితిభావః ॥ వచనఇత్యత్ర + అపాదా
 నేవక్తవ్యేవ్యధికరణవివక్షాయాం సప్తమీ ॥ రామలక్ష్మణౌజీఘ్నుఃగ్ర
 హీతు మిచ్ఛుస్సక్త+గ్రహేస్సన్నతాదుప్రత్యయః ॥ చతుర్దశసంఖ్యా
 కాః శాఖాః వ్యూహాః విభాగాః యన్యత త్రధోక్తం ॥ స్వయంచతుర్ద
 శసహస్రసంఖ్యక రాక్షసాధిపతిత్వాదేకైకసహస్రకల్పితైకవ్యూహ
 మిత్యర్థః ॥ అతఏవ చతుర్దశాధ్యక్షైః చతుర్దశసంఖ్యకసేనానా
 యైకైః రక్షితం-పరిఘాతితం, ఏకైకవ్యూహస్తే ఏకైకనాయకేనభావ్య
 త్వాదితిభావః ॥ రక్షోబలం-రాక్షససేనయం, పెషయామాస-ప్రహీ
 తవాక్ ॥ ౪౨ ॥ —అథేతి ॥ అథాసంతరం దాశరథిః శ్రురామః అ
 పసర్పభూతయాచారసమావస్థానం ప్రాప్తయేత్యర్థః ॥ ౫ ॥ అప
 సర్పశ్చరఃస్పృశః ॥ యక్తేత్తాదావృతేభూతం ప్రాణ్యతీతేన మెత్రిష్వితి
 ఖామరః ॥ శూర్పణఖయా దర్శితా-నివేదితా, సరణిర్దాగోయస్య
 తం ॥ అతఏవఉపసర్పంతం-సమీపంప్రత్యాగచ్ఛంతం, రక్షోగణం-రాక్ష
 ససేనయం, నిరీక్ష్య మథనాత్పూర్వమరణిర్నినిర్తంధనదార్శివః ॥ ౫ ॥
 యాపాగ్రం తర్తనిర్తంధ్య దారుణిత్వరణిర్ద్వయోరిత్యమరః ॥ అనావి
 ష్కృతః-అపకటితః, తెజః ప్రసరః ప్రభావమ్నూర్ధిరసలప్రకాశశ్చ
 యన్యసః నిర్తంధనదారుణ్యగ్నివన్నిగూఢప్రతాపఇత్యర్థః ॥ శ్లేష
 సంకీర్ణాయముపమా ॥ ౫ ॥ తెజోశలేప్రభావేహ్నిజ్యోతిష్యర్చిషిరే
 తపీతివైజయంతీ ॥ లక్ష్మణం సీతారక్షణై ఆదిశ్యాజ్ఞాప్య స్వయమసహ
 యశూతత్వాత్తాదృక్స్వంకే వభూనాంరక్షణీయత్వాచ్ఛేతిభావః ॥ తథా

విధమకరోత్ ॥ ౪౩ ॥ యథా తపోధననిధనకరం కరనికురుంబమిదం
పరుషభాషణస్పృహయాభతాలుజాతమిదం పరదారనిరీక్షణనిరపత్ర
పం నేత్రబృందమిదం తాపసావసధచారణచతురం చరణయుగళమిద
మితినిశితతరనిజశరశకలితనిశిచరశరీరావయవానాహృత్యాహృత్యప్ర
త్యుటజం ప్రదర్శయద్భిస్తపోధనాధ్వశుద్ధిం విదధ్వమితిగృధ్రరాజనిదే

విధం తాదృకప్రకారం, యాతుధానవధం-రాక్షససంహారం, అకరో
త్ ॥ ౫ ॥ యాతుధానఃపుణ్యజనఇత్యమరః ॥ ౪౩ ॥—కీడ్వగ్విధంరా
క్షసవధమకరోదిత్యతతహ ॥ యథేతి ॥ యథా-యేనప్రకారేణ, ఇద
మేతత్ తపోధననిధనం-మునిహింసాంకరోతీతితథోక్తం కరనికురుం
బం-హస్తకదంబకం, ౫ ॥ నికురుంబంకదంబకమిత్యమరః ॥ ఇదం ప
రుషభాషణాయ కఠోరవచనాయ, స్పృహయాభ-స్పృహావల్+స్పృ
హాయతేరదంతాచ్చరాదిణిచిస్పృహిగ్రహిత్యాదినాఆభుచప్రత్యయః॥
అతోలాపస్య స్థానివత్త్వాన్నలఘూపధాగుణః॥ తాలుజాతం-కాకుద
నివహః, ౫ ॥ తాలుతుకాకుదమిత్యమరః ॥ ఇదం పరదారాణాం-ప
రస్త్రిణాం, నిరీక్షణ-సస్పృహావలోకనై, నిరపత్రపం-నిలజ్జం ॥ ౫ ॥
లజ్జాసావత్రపాన్యతఇత్యమరః ॥ నేత్రబృందం-నయనసమూహః, ఇ
దం తాపసావసధేషు-తపస్వినివాసేషు, చారణ-సంచారై, చతురం-
నిపుణం, చరణయుగళమిత్యేవంప్రకారేణ నిశితతరైరతితీక్షణైర్నిజశరై
స్సప్తకీయబాణైశ్శకలితాని-ఖండితాని,యానినిశిచరశరీరాణి-రాక్షసక
లైబరాణి, తేషామవయవాన్ పూర్వోక్తకరప్రభృతీన్యంగానాహృత్య
త్యాహృత్య+ వీహ్నయాద్విరుక్తిః॥ప్రత్యుటజం-ప్రతిపణఃశాలం+అ
వ్యయం విభక్తిత్యాదినా పీహ్నయామవ్యయాభావః ॥ ౫ ॥ పణశా
లాటజౌస్త్రియామిత్యమరః ॥ ప్రదర్శయద్భిః-ప్రత్యక్షీకుర్వద్భిః, తే
షామానందాధమితిభావః ॥ వ్యంజకాభావాద్గమ్యత్యైర్మతా తపో
ధనాధ్వశుద్ధిం-ఆశ్రమమార్గహోధనం, విదధ్వం రాక్షసశవధక్షతాన

జాదివ దేశాంతరాదాపతద్భిః కంకకాకప్రాచీకప్రాప్తయైః పతద్భిరస
వకాశమభూదాకాశమ్ || ౪౪ || తతా నికృతశిరసి త్రిశిరసి విస్రగం
ధినా శరీరస్సృతవసాస్సోతసా పెత్త్యాపి క్రియమాణాశ్రమదూషణే

కురుధ్వమిత్వేపంధూతాల్ గృధ్రరాజస్య జటాయుషోనిదేశాదాజ్ఞా
వచనాదివెతిషేతూత్పైక్షా||అన్యోదేశోదేశాంతరం తస్మాల్ తద్విష
యేభ్యఇత్యథః + సుపుపెతినమాసః || ౫ || నీవృజ్జనవదాదేశవి
షయావిత్సమరః || ఆపతద్భిరాగచ్ఛద్భిః, కంకకాకప్రాచీకప్రాప్తయైః
కంకాః లోహపృష్ఠా పరనామకాః పక్షివిశేషాః||౫|| లోహపృష్ఠస్తు
కంకస్సాన్వదిత్యమరః|| కంకోగృధ్రోలోహపృష్ఠఇతివైజయంతీచ||కా
కాః ధావంతూః ప్రాచీకాః మాంసభుజిః పక్షివిశేషాః తత్ప్రాప్తయైః
తద్భూయిష్టైః తద్భూపైర్వా || ౫ || ప్రాప్తయోభూయోమృత్యుతుల్య
బాహుశ్చానశనెమనెత్వేకాక్షరః || ప్రాచీకశబ్దః పక్షివాచకోనిఘం
త్వంతరెషు మృగ్యః యదా || ౫ || ప్రాచీకొల్కాపిపీలికతి స్త్రీ
లింగశేషేత్యమరః || తత్ర మధుమక్షికాః ప్రాచీకాఇతి తదాన్వీ
ఘ్యాతారః||తదా కంకకాకాః ప్రాచీకాఇవ నీరంధ్రత్వసామ్యాత్త
త్ప్రాప్తయైస్తప్ప్రచురైః పతద్భిరండజైః || ౫ || పతత్రిపత్రిపతగపతత్ప
త్రిరథాండజాఇత్యమరః || ఆకాశమంతరిక్షం అనవకాశమవకాశరహి
తం, నీరంధ్రమితియావత్ || అథూల్ తథావిధం యాతుధానవధమక
తోదితిసంబంధః || ౪౪ ||—తతఇతి || తతః-రాక్షసబలవధానంతరం,
త్రిశిరసి-త్రిశిరొనామరాక్షససేనానాయకే, నికృత-రామబాణచ్ఛి
సర్వత్ర కొశేషప్రాచీకప్రాప్తయైరితిచకారోత్తరదీర్ఘహ్రస్వాంతపాఠో
దృశ్యతే||సచాసాధురితిప్రాచీకొల్కాపిపీలికతి స్త్రీలింగశేషామరసు
ధాయాం పూచతి అచగతౌణ్వుల్ వనమక్షికేతి ముకుటాపక్షిభేదఇతి
సోప్సమి ఇతి పక్రియాధాయోఃప్రదర్శనాత్ ప్రాచీకాప్రాప్తయైరితిచకా
రోత్తరహ్రస్వేకారదీర్ఘాంతపాఠమనసాధురితిభాతి ||

దూషణేచ రోషభీషణవిక్షణభరః ఖరౌరాఘవమాహవాయాహ్వయ
 స్నం, శిరోయస్యతస్మిన్ తథోక్తే సతి, తథా దూషణే-చూషణాభ్య
 సేనాధిపతౌ, పెన్య-మృత్యావపి, జీవద్దశాయాంకింవ కవ్యమితిభావః॥
 విస్యగంధోస్యాస్తీతివిస్యగంధినా-ఆమగంధినా, ని ॥ విస్యగంధా
 మగంధయచిత్త్యమరః * అత ఇనితనావిలిమత్వధీః య ఇనిప్రత్యయః ॥ అ
 ధవావిస్యమామగంధివస్తుతస్యేనగంధోయస్యత తథోక్తే నేత్యుఃసమాన
 పూర్వపవాబహుప్రీహిః + ఉపమానాచ్చేతిగంధస్యేకారోస్తాదేశః ॥
 శరీరాల్-శరవిదళితనిజగాత్రాల్, సుగ్రీన-సుగ్రీవతా, వనాస్యాతనా
 మేదఃప్రవాహేన, ని ॥ మేదస్తువపావసేత్త్యమరః ॥ క్రియమాణమాశ్ర
 మదూషణం తవావసభీభత్సా యేనతస్మిన్ తథోక్తే ॥ తస్మిన్నపి ని
 హలెనతిత్యధః ॥ రోషభీషణాభ్యాం క్రోధావేశభయం కరాభ్యాం
 పిక్షణాభ్యాం నేత్రాభ్యాం ఖరస్తీక్ష్యః దుర్దృశత్యధః ॥ ని ॥ తిగ్మం
 తీక్ష్యఖరంతద్విదిత్త్యమరః ॥ ఖరో రాక్షసః ఆహవాయ ఆహవాధః,
 యోద్ధుమిత్యధః ॥ రాఘవం-ఊరామమాహ్వయత - స్పర్థయా
 మూతవాన్, నిహలైరేభిరాక్షసైః కాశ్లామామాంజితాంఖలు తవ
 కృతకృత్యైత్యాత్మనాసహాయశూరత్వగర్వాదాకారితవానిత్యధః ॥
 + హ్వయలైః సప్తధామజిత్యాత్మనైపదమ్ ॥ విపిసిచిహ్వ
 శ్చాత్మనైపదేష్యవ్యసరస్యామితి శ్లెరజాదేశః ॥ తత్రాయం పరమా
 ధఃస్ఫురతి ॥ తత్ప్రకారమేవాహ ॥ ఊరామోయం సాక్షాద్విష్టవి
 వతారః ॥ తదేతేన నిహతానాం-నిశ్చితాననుపరమదదప్రాప్తిః ॥ ఏ
 వచ సత్యేతావనా రాక్షసాన్నిహత్య హతశేషమేకమముం కిం హ
 నిష్యామితి యద్యుపేక్షేత తర్హితదేశన్తమానిష్టాస్యాత్ ॥ తస్మాత్ ॥
 * ఆహూతాననివరైతద్యాతాదపిరణాదపీతి ॥ క్షత్రియధర్మైవనా
 హ్వనెనతి పునర్నునివరైత తథాచ మమేష్టసిద్ధిస్సాన్వదితి మత్వాహా

త || ౪౫ || తత్ర విపశ్చిద్భిరప్యనిశ్చయమానజయాపజయమనిమిషేర
 వ్యననుసంధీయమానశరసంధానమోక్షమభూదభూతపూర్వం ద్వంద్వ
 యుద్ధమ్ || ౪౬ || తతః ఖరో గృహీతకోదండస్సకృదనుభూయమాన
 నమనోన్నమనాయాసస్సమరసమాపనచతురం చతురాననాస్త్రసం
 తవానితి || ౪౫ || — తత్రైతి || తత్ర-తస్మిన్ సమయే, విపశ్చిత్-వి
 ద్వాంసః, సందిగ్ధాథానిధాన్రకాఇతియావత్ || త్రైరపి కిముతానైవ
 రితిభావః || అనిశ్చయమానాననిధాన్రద్యమాణౌ జయాపజయాఅన్య
 తరవిషయా యస్మిన్ తత్తతోక్తం అన్యోన్యం తుల్యబలతయానిధాన్
 రితు మశక్యత్వాదితిభావః || నవిద్యతేనిమిషోయేషాంత్రైరనిమిషైః సు
 త్రైరతియావత్ || ౫ || సురమత్స్యాననిమిషావిత్సవరః || త్రైరపి కిము
 తానైవస్సనిమిషేరితిభావః || అననుసంధీయమానావవిభావ్యమానౌ
 శరాణాం రామఖరబాణానాంసంధానమోక్షమార్వీయోజనవిసగౌ
 యస్మిన్ తత్తతోక్తం తథా క్షిప్రహస్తత్వాదితిభావః || పూర్వంభూతం
 భూతపూర్వం + సుప్నుపేతినమానః || తతోనర్జునమానః నిరుపమ
 మిత్యధః || ద్వంద్వస్యాసహాయశూరయోర్యుద్ధం ద్వంద్వయుద్ధమ
 భూత్ || శ్రీ రామఖరయోరితిభావః || అత్ర జయపరాజయయోర్నిశ్చ
 యసంబంధేపి తథా శరసంధానమోక్షయోరనుసంధీయమానత్వసంబ
 ద్ధేవ్యసంబంధాభిధానాత్సంబంధే అసంబంధరూపాతిశయోక్త్యోశ్చ ప
 రస్పరనైరపేక్ష్యాత్సంస్పృష్టిః || ౪౬ || — తత ఇతి || తతః-ద్వంద్వయు
 ద్ధానంతరం, గృహీతకోదండశ్చాపపాణిః, ఖరః సకృదేకవారమను
 భూయమానః అనుభవగోచరీక్రియమాణః నమనోన్నమనాయాసః
 జ్యౌకషణప్రయానః శరసంధానమోక్షప్రయాసావా యేనసతతోక్త
 స్సౌ అసకృద్భరసంధానమోక్షప్రయాసేపిక్షిప్రహస్తత్వాత్తథాభూ
 తఇవ ప్రతీయమానఇతి వేగాతిశయోక్తిః || సమరసమాపనే-రణసమా
 ప్తికరణే, చతురం-నిపుణం, క్షిప్రమేవ రిపుమారకత్వాదితిభావః || చ

ధానదశార్హం దాశార్హశరాసనం గ్రాహయితుకామజ్ఞన రామహ
స్తాత్ప్రీక్షనం చాపంశరైరపజహఃర || ౪౭ || సాపి కోపపావకేనయా

టరాననాస్త్రసంధానదశార్హం - బ్రహ్మస్త్రసంధానక్రియాయోగ్యం,
తేనైవ సవశిరసచ్ఛేద్యమానత్వాదితిభావః || దశార్హస్యసంబంధిదా
శార్హం-వైష్ణవం, పూర్వమగస్త్యదత్తం శరాసనం-చాపం, గ్రాహయి
తుం-గ్రహణంకారయితుం, కామోయస్యనతథోక్తజవెతి ఫలాత్ప్రే
క్షా || రామేణైతిశేషః || ఉత్తరత్ర తస్మైవ గ్రహిష్యమాణత్వాది
తిభావః + గ్రహేణ్యన్తాత్ముక్త తతః తుంకామమనసోరక్షితి తు
మునోమకారణావః || రామహస్తాత్సకాశాత్ప్రీక్షనం-పురాతనం,
పూర్వధృతమిత్యర్థః + సాయంచరమిత్యాదినాట్యప్రత్యయస్తుదా
గమశ్చ || చాపం శరైరపజహఃర-అపహృతవాక్, నిజహస్తలాఘవం
ప్రదగ్ధయక్ త్రిరామచాపం ముష్టిప్రదేశే అఖండయదిత్యర్థః ||
తథాచత్రిరామాయణైఃతథాస్యనశరంచాపంచముష్టిదేశేమహాత్మనః |
ఖరశ్చైచ్ఛేదరామస్య దగ్ధయక్ హస్తలాఘవమితి || ౪౭ || —సోపీతి

|| సః త్రిరామోపి కోపపావకేన చాపఖండనజనితకొపాగ్నినాయా
వకవత్కృతం యావకితం కోణీకృతమిత్యర్థః + తత్కరోతీతిన్యన్తా

అసకృదనుభూయమాననమనోన్నమనాయాసమితి ద్వితీయాంతపాఠే
దాశార్హశరాసనస్య విశేషణమిదం || అనుభూయమానేత్యత్ర వర్త
మానసామిష్యే వర్తమానవద్యేత్యనేన వర్తమానసమిషే భవిష్యతి
కర్తృణిటశ్శాసన్ || అసకృదాకషణసమాత్వరూపదాఢ్యేంద్యోత
యదెతద్విశేషణము త్పైక్షాం దృఢయితి || కించ ఖరగృహీతః కోదం
డదండోసకృదనుభూయమాననమనోన్నమనాయాసఇతిపాఠే ఖరస
మృంధికోదండదండస్తేన త్రిరామేణ ధనురంతరస్య గ్రహణే ప్ర
యోజకత్వం || తద్వ యుజితి యద్ధసమాసనద్వారా స్వకీయనమనో
న్నమనాయాసపరిహారాధ౯భవేదితి భావోవణః సీయః ||

ఉకారణ్యభాగే మునిభిరభికితానామాశిషాంతాద్యశీనామ్ । స్వయ
 మచరమపాత్రం నేవ్విగుణైర్దంభరాధూత్తదనమనుకులేందు స్సాను
 ద-ఉకారణ్యభాగే-ఉఉకావనప్రదేశే, ఉఉనధేన-భరాసులనుహారణ
 పరిపదై పరిపూతై, నిర్బాధేనతీర్చ్యతః ॥ అతివప మునిభిస్తద్విష
 యవాసభిః తాపస్తేభిహతానాం నిర్బాధస్తీతిలాభజనితానందాతిరె
 కేతోతాహం, తాద్యశీనాం తథావిధానమమోమానామిత్యథః ॥
 ఆశిషా-స్వస్తివచనాం ॥ ని ॥ స్వస్త్యాశీషమపుణ్యాదావిత్యవః ॥
 మంధరాకేకయాదాసీ, సేవస్సప్తయైగుణైః కైకేయాదుర్జత్ర
 బోధ-శ్రురామరాచ్యభిషేకపూతుకవిస్సనవాస ప్రేరకత్వాభిః
 స్వయమచరమపాత్రమాద్యభాజనమథూత్ *దైవేనకూలే కిలమ
 నశివాయప్రవరతఇతినన్యాయేన దైవానుకూల్య అగుణమపిసగుణాభ
 వతి ॥ యతో విరుద్ధాచరణతత్పరాపి మంధరామున్యాశీర్వాదానా
 మపాత్రం నాథూత్ ॥ కింతు ప్రథమపాత్రమివైతద్భిత్తమిచ్ఛ్యథః ॥
 తస్మాదీవోక్తరీత్యా మునివిరోధిరాక్షససాశనిదానత్వాదితిభావః ॥
 ని ॥ యోగ్యనాజనయోపాత్రమిత్యవః ॥ తదను-తదనంతరం, శౌ
 భ్యరాశితశౌర్యశాలీత్యథః ॥ సానుజస్సలక్ష్మణః, మనుకులేందురైవ
 వస్వతమనుంతానాన్లోచకః శ్రురామః, నేవ్విగుణైశ్శౌర్యాదా
 ద్యమునిజుక్తేమంకరత్వాదిభిశ్చరమపాత్రమభూదితినంబంధః ॥ మం
 ధరామూలెహయంసమాగత్వాస్తాకం నిరుపద్యవలచకారేతి సానందం
 మునయః శ్రురామస్యాశిషం వాయుంజలైస్తేత్సథః ॥ అత్రశౌర్యరా
 శిరితి శౌర్యవస్త్రతారభేహోక్త ధౌదే అభేదయాపాతిశయోక్తిః ॥ తథా
 మంధరాయా అచరమపాత్రతాప్తనంబంధేపి తత్సంబంధోక్తరపంఖం
 భేసంబంధరూపాతిశయోక్తిర్జనయోస్సంస్మృతిః ॥ ౫౦ ॥—నను పా
 త్రాహృక్షసహంతారం సకలసద్గుణాభిరామం శ్రురామంవిహాయ అ
 మాన్వాయాః మంధరాయాః కథం మునిజనాశీర్వాదాచరమపాత్ర

జశ్శోభ్యరాశిః || తథాహి || ౫౦ || పాశ్చాంధరేతిమహాషీతివరదప్రయా
 తి ధర్మన్యయస్సధితథూపతిధారతీతి | కాకుత్స్థ కాననక థేతి వసంతసిం
 జ్ఞాఃపౌలస్త్య(హిన)భీతభువనత్రయధాగ్యవజ్రేః || ౫౧ || X || అథ
 శూర్పణఖా లంకాపురమపి జనస్థానమివ విజనస్థానం కాకుత్స్థేన
 తస్మిమితి కవిరాశంక్య నైతావద్యాక్షససంహారవిషేయం మూలాంకింతు
 త్రిలోకకంటక రావాదినంహారేచతి మనసికృత్వా తద్యుక్తమేవే
 త్యాహ || తథావాతి || తదేపనివృణోతి || ప్రాగితి || ప్రాకప్రభ
 మం మ ఫరతి, తతః మహిషీకైకేయాతి, తదను వరదప్రయా పూర్వ
 ద త్రవరదప్రయమితి, అనంతరంధర్మన్యయస్సధితస్యధర్మచ్యుతినిషీడితస్య
 భూపతేర్దశంధస్య భారతీరామవనవానప్రేరకవాక్యమితి, కాకుత్స్థ
 కాననకథా శ్రీరామవనవానవారైతిచ, ఏను పూర్వపూర్వసోప్తరౌ
 త్తరప్రేరకత్వేన ప్రసిద్ధా మంధరాదయశ్శత్రుః || పౌలస్త్యేనలూ
 కకంటకేన రావణేనహీనం రహితం యద్యువనత్రయం-తైర్లోక్యం
 తస్య భాగ్యవజ్రేః నిర్బాధస్థితిశాతుధూతభాగధేయశ్రేణ్యాః సం
 జ్ఞాఃనామధేయానివర్తంతే || అతో మంధరాయా అచరమపాత్రత్యం
 యుక్తమితిభాషః || వసంతతిలకావృత్తమ్ || ౫౧ || —అథ శూర్పణ
 ఖాయా లంకాగమసమృత్తాంతమాహ || అథేతి || అథ-ఖరప్రముఖరా
 జ్ఞససంహారానంతరం, శూర్పణఖా లంకాపురం-రావణరాజధానీమ
 పి, జనస్థానం-ఖరాసురదేశమివ విజనం-జనరహితం స్థానం యస్యత
 త్తథోక్తం శూన్యమిత్యధః || కాకుత్స్థేన-శ్రీరామేణ, కారయి
 తుం-విధ్వంసయితుమివేత్యధః || అతఏవ ఫలోత్పేక్షాగమ్యోపమ
 పౌలస్త్యభీతభువనత్రయేతిపాతస్తుసాధుః || పౌలస్త్యహీనైతిపాతే
 తు తదానీం హేన్యాభావాదాశంసాయాం భూతవచ్చేతిభవిష్యదర్థే
 భూతవత్ప్రత్యయఃకల్పనీయః || యద్వా పౌలస్త్యేనహీనం రావణ
 శాతౌకావకషణవద్యద్యువనత్రయమితిసంబంధః ||

కారయితुం దశకంఠోపకంఠే కృత్యేన నివర్త్య రామలక్ష్మణయోరన్య
 ధాతన్యం వైదేహ్యదేహసాందర్యం ఖరప్రముఖైస్సాకంషసీకన్యచం
 ద్దశసహస్రసంఖ్యాకస్య పంచతాకరణకారణభూతామాత్మావభాసవి
 యాంగేనసంకీర్ణా ॥ సీతాహరణోపదేశాదినాల్పథాభావయిష్యమా
 ణశాన్విదితిభావః + కరోతేన్యంతాత్తుముక్ ॥ హ్యక్రోరన్యతరస్య
 మిత్యేకకర్తృకర్తవ్యవికల్పత్కర్తృకరణయోస్తృతీయేతితృతీయా ॥ద.
 శకంఠోపకంఠే-రావణసమీపే, కృత్యేన మారణాధిదేవత్వేన ॥ నికృ
 త్యాక్రియాదేవతయోస్త్రిమభేద్యేధనాదిభిరిత్యమరః + కృషత్సత్తి
 చకారాత్కృష్ ॥ నివర్త్య-భువిపతిత్వా, రామలక్ష్మణయోరన్యధాత
 న్యం తథాభావమనతిక్రమ్యయథాతథం యథాస్వరూపమితియావత్ ॥
 ని ॥ యథాథేతుయథాతథమిత్యమరః ॥ + యథాథేన్యయాభా
 వః ॥ అన్యయాభావశ్చేతిసంకుచత్వమ్ ॥ హ్యసోన్వసంకుచేత్ప్రా
 తిపదికస్యేతిహ్యసంకుచత్వమ్ ॥ తన్యభావయాథాతథ్యం బ్రాహ్మణాదిత్వా
 ద్భావేష్యోప్రత్యయః ॥ ఇతిత్వాదాదివృద్ధిః * దీర్ఘచాహుర్విశాలా
 క్షశ్చిరకృష్ణాజినాంబరః । కందర్పనమరూపశ్చ రామోదశరథాత్మజఇ
 త్యాదిరామలక్ష్మణతత్త్వస్వరూపమిత్యర్థః ॥ తథా వైదేహ్యదేహ
 సాందర్యమన్యూనానతిరిక్తావయవసన్నివేశప్రయుక్తజగన్తోహసదీవ్య
 మంగళవిగ్రహరామణీయకమిత్యర్థః ॥ తదుక్తమ్ ॥ * అంగప్రత్యం
 గకానాంయస్సన్నివేశోయథోచితమ్ । సంశ్లిష్టసంధిబంధంయత్సాంఘ
 ర్యమితిచాచ్యతఇతి ॥ తథా ఖరప్రముఖైస్సాకం ఖరభూషణత్రిశిరః
 ప్రభృతిభిస్సహ ॥ ని ॥ సాకంసత్రానమంసహేత్యమరః ॥ చతురధి
 కాఃదశ చతుర్దశసహస్రాణీయస్యాంసాతథోక్తాసంఖ్యాన్యస్యతత్తథో
 క్తస్య అనీకస్య-రాక్షససైన్యస్య ॥ ని ॥ అనీకంతురక్షసైన్యజాతివిశ్వః
 పంచతాకరణై-మరణకర్తృణి, కారణభూతాం-కారణత్వేనపర్యవసితాం
 ॥ ని ॥ స్యాత్పంచతాకాలభర్తృదిష్టాంశఃప్రలయోత్పయః । అంతిమా

జ్ఞాపయామాస ॥ ౫౨ ॥ ప ॥ సదుడకాయాంకృతదుడకాయాం స్వ
సారమేనాంప్రధితస్వసారః । నిశామ్యరామస్యనిశమ్యస్మత్తచక్రే
పంరాక్షసచక్రపతిః ॥ ౫౩ ॥ X ॥ తతః ప్రస్తాప్యజనస్తానెరాక్షసా
ఖోద్వయోర్మృత్యుర్మరణనిభనాస్త్రియామ్యమరః ॥ అత్రావజ్ఞాం
కణానాసికాఞ్చైదనరూపనిహవమాసనాంచ, నిజ్ఞాపయామాస-విజ్ఞా-
పితవతి, సీతారామకథాకథనేః రావణస్య కామకోపాప్రదీపయా
మాసేవ్యధః ॥ ౫౪ ॥ రీడావమాసనా వల్లేత్సమరః ॥ ౫౫ ॥ — త
తో రావణః కింకృతమానిత్యతతమా ॥ స ఇతి ॥ ప్రధితః-సకలలోక
ప్రఖ్యాతః, స్వసారః స్వకీయభుజబలయస్యసతతోక్తః ॥ ౫౬ ॥ సా
రౌచలేస్థిరాంశే చిత్సమరః ॥ రాక్షసచక్రవర్తి-రాక్షససాక్షభౌమ
స్వరావణః, దుండకాయాం దుండకారణ్యే కృతో లక్ష్మణేనఋరచితౌ
దుండః కణానాసికాఞ్చైదనరూపశాసనం యస్యసతతోక్తః కామో
దేహోయస్యాస్తామితి బహువ్రీహిగర్భిత బహువ్రీహిః ॥ ౫౭ ॥ దండో
స్త్రీశాననెరాజ్ఞాం హింసాయాంలగుడేపచ । మర్యాదాయాంస్తేన్య
భేదఇతివైజయంతీ ॥ కామోదేహాఃక్లిబ్బంసోరిత్యమరః॥ ఏనాంస్వ
సారం భగినీం శూర్పణఖాం, నిశామ్య-దృష్ట్వా + శమోఽదర్శనఇ
త్యనేనశామ్యైద్దగ్ధనాథే ఆమిత్రావద్ధ్రస్వాదేశాధావః ॥ తథారా
మస్యస్మత్తం పూర్వోకమాచరితంనిశమ్య-శృత్యా, తన్మఖాదెవెతి
శేషః॥ ౫౮॥ నిశామ్యతీతిశ్రవణే తథానిశమయిత్యసీతిభట్టమల్లః ॥ అత్ర ని
శామ్యతైరిదంరూపమన్యథానిశమయ్యైతిస్యాత్ ॥ అతివీవాహ వామ
నః ॥ నిశమ్య నిశమయ్యశబ్దౌ ప్రకృతిభేదాదితి ॥ దుషంచక్రే మత్ప్ర
రాక్రమాసభిజ్ఞతయా వసగౌచర్యాయ రామః కియతాగ్రగ్గం కృత
వానితి చుకోపేవ్యధః ॥ వృత్తముపజాతిః ॥ ౫౯ ॥ — తత ఇతి ॥ త
తః-రౌషానంతరం, జనస్తానే-శిరాలయే, ఆప్తరాక్షసాన్ప్రస్తాప్య, త
త్సరిసాలనాథాం పృషయిత్వా, నష్టనీతిర్జ్ఞాతనయః, అమాగ్రవర్తి

నష్టనష్టనీతిరయంతాటకేయహాటకమృగం పురస్కృత్యసీతాహ్వయాం
హరిణీం గ్రహీతుం తస్యావనథమాససాద ॥ ౫౪ ॥ మారీచోప్యాకర్ణి
తరావణమతః ప్రియత్నశత్రైరవ్యనివార్యమాణై తస్మిన్ సుబాహుమే

త్యథః ॥ అయం రావణః తాటకాయాః అపత్యంతాటకేయో మారీచః
+ స్త్రీభ్యోఽథగితిథ్యేయాదేశః ॥ తద్రూపో హాటకమృగః మాయా
కల్పితహిరణ్మయహరిణః ॥ ౫ ॥ హిరణ్యం హేమహాటకమిత్యమరః ॥
హాటకస్య హాటకమయోవామృగోహాటకమృగఇతివిగ్రహః ॥ షష్ఠ్యా
వివక్షితార్థలాభేనతి మయడాదిగ్రహణాభావేవ్యవోషః ॥ తం పుర
స్కృత్య పురోధాయ సీతాహ్వయాం-సీతాభిధానాం, హరిణీం-మృ
గీం, గ్రహీతుం విచార్యేతిశేషః ॥ యథా లాకే లుబ్ధకః కంచనమృ
గంపురస్కృత్య వనంగత్వా తద్విప్రలబ్ధం మృగాంతరం గ్రహీతుమి
చ్ఛతి తద్వదిత్యథః ॥ తస్య మారీచస్యావనథం-స్థానం ఆససాద-ఆ
విశేశ ॥ ౫ ॥ స్థానావనథవాస్తుచేత్యమరః ॥ అత్రైవంజనస్థానంప్రతి
రాక్షసపిరిణం సీతాపహరణాత్పూర్వముక్తం ॥ త్రిరామాయణేతు
తదనంతరమిత్యేవం పౌర్వాపర్యవిపర్యయనిబంధనావిరోధః పురా
ణాంతరాత్సమాధేయః ॥ తాటకేయహాటకమృగమిత్యత్ర రూపకశం
కానకార్యా ॥ తస్యారోపహేతుకత్వాత్ ॥ మారీచేతు హాటకమృగ
త్వస్యాగమసిద్ధిరనారోప్యమాణత్వాదితి ॥ ౫౪ ॥ — మారీచఇతి ॥
మారీచోప్యాకర్ణితం శృతం, రావణస్యమతం సీతాపహరణరూపం
చికిషితం యేనసతథోక్తస్సన్, తస్మిన్ రావణే ప్రియత్నశత్రైరపి
* అపిరామోనసంకుర్ధః కుర్యాల్లోకానరాక్షసాన్ । అపిలైజీవితాం
తాయ నొత్పన్నాజనకాత్తజా ॥ ఇత్యాదిత్రిరామాయణోక్తబహు
ప్రియత్నైరిత్యథః ॥ అనివార్యమాణై నివారయితుమశక్యేనతి, త
ద్వినాశకాలస్య ప్రత్యాసన్నత్వాదితిభావః ॥ సుబాహుం-సుబాహు
నామానం, స్వభ్రాతరమేవ యోహి విశ్వామిత్రాధ్వరే త్రిరామే

వ బహుమన్యమానో గత్స్వంతరాధా వా త్తదభ్యర్థనామంగీకృత్య జా
 తరూపమయమృగరూపం గృహీత్వా సీతాం వంచయితుం పంచవటీ
 మగాహత ॥ ౫౫ ॥ దశముఖోపి జలధరపథస్థాపితరథః దాశరథివిఘ
 టనై కృతాస్థస్తస్థా ॥ ౫౬ ॥ ప ॥ విపినమవజగామేరాక్షసానాం క
 ణనిహతఇతిభావః ॥ బహు భూయిష్ఠం మన్యమానః సుబాహువత్పు
 ర్వమేవ ఆత్మనా మరణే ఇదానీమేతాదృశనిర్బంధో నస్యాత్, అ
 తః ససవధన్యఇత్యనబుధ్యమానస్సన్నిత్యథః ॥ గత్స్వంతరాధావాత్త
 ద్విపరీతబుద్ధినివర్తనే ఆత్మవిమోచనేవా ఉపాయాంతరాధావాత్ ॥
 ని ॥ దేశోపాయగమేగతిరితివైజయంతీ ॥ అభ్యర్థనామంగీకృత్య త
 తః జాతరూపమయః-కాంచనవికారః, వికారార్థేమయత్ ॥ యో
 మృగస్త్రమ్రాపం తదాకారం గృహీత్వా స్వీకృత్య, రాక్షసానాంకా
 మరూపత్వాన్తాయాకనకమృగభూమికాం ధృత్వైత్యథః ॥ ని ॥ చా
 మీకరంజాతరూపం మహారజతకాంచనైత్యమరః ॥ సీతాం వంచయ
 తుం ప్రలోభయితుం పంచవటీమగాహత అనేవత ప్రవివేశైత్యథః
 పంచవటీవ్యాఖ్యాతా ॥ ౫౫ ॥—దశముఖఇతి ॥ దశముఖోరావణశ్చ
 జలధరాణాం-మేఘానాం, వంథాః జలధరపథః అంతరిక్షం + ఋ
 క్షురిత్యాదినా సమాసాంతోకారప్రత్యయః ॥ ని ॥ తారావధోంత
 రిక్షంచేత్యమరశైషః ॥ తత్ర స్థాపితానిక్షిప్తారథోయేనసతథోక్తః ॥ నిజక
 పటాప్రకాశాధమితిభావః ॥ దాశరథి విఘటనై రామలక్ష్మణవియో
 జనై, కృతాస్థావిహితాదరః, తదేకాగ్రిచిత్తస్సన్నిత్యథః ॥ తస్థా-స్థి
 తవాత్ ॥ ౫౬ ॥ విపినమితి ॥ అథానంతరమేషన్యంకుః కనకమృగ
 రూపోమారీచః ॥ ని ॥ న్యంకుగురుకులస్థాయాంశిష్యేమీనే మునౌ
 మృగఇతినానాథరత్నమాలా ॥ కృష్ణసారదున్యంకురంకుశంబరచౌ
 హిషాఇత్యమరశ్చ ॥ రాక్షసానాం-ఖరాదీనాం, కరోటిః-శిరోస్థీని, క
 పాలానీతియావత్ ॥ ని ॥ శిరోస్థనికరోటిస్త్రీత్యమరః ॥ అనకృదనకృ

గోటీరసకృదసకృదావిర్భాషమాలోక్యకోదణ్ । కృతరుచిరివ వ
త్కన్యంకుశానాంకుశానాం పథికచరణలానిన్యంకురేన్యంకురెవః॥౫౭
తదనుజనకపుత్రీయాచ్ఛయాతం జఘ్నుషూరిణమనుజగాఢే చాప
మాందాయగామః ॥ సమయఇతిచథేజనక్రమాతత్ప్రమృత్యుః కుశిక

త్ పునఃపునః-బహువారమిత్యర్థః ॥ వీహస్యాంద్విర్భాషః ॥ ఆ
విర్భాషఏం ప్రాదుర్భవవశుజలంయథాతథా ॥ ని ॥ బాహ్వశ్రుణ్వ
మృభూమయోరితివైజయంతీ ॥ ఆలోక్య-దృష్ట్యా, శోచణ్ హాకష్టం
జనస్థానవాసినా రామేణఖలు నిహతాన్సర్వేపి దాంధవాస్తదేషామి
మాః కరోట్యఃపరిలుతంత్రోదృశ్యంతేసాన్స్తనాపి అస్తిదేశే మర
ణం నిశ్చింతమితి మనసి విషీదంతస్సన్నిత్యర్థః ॥ తథావత్కని-విపిన
మాగే, అంకుశానాం నైశిత్యసామ్యాత్ప్రణీప్రాయాణాం ॥ ని ॥
అంకుశోస్త్రీసృణిద్వయోరిత్యమరః ॥ కుశానాం-దర్భాణాం, సం
బంధిని ॥ ని ॥ అస్త్రీసశంకుభోదర్భఇత్యమరః ॥ అతవపథికానాం
పాంథానాం, చరణాన్పాదతలాని లునాతీతి పథికచరణలానిని + క
ర్తణ్యణ్ ॥ అంకురేఅంకురేష్విత్యర్థః ॥ కృతరుచిః-కృతాభిలాషఇ
వ, పశ్యతాం సప్తపటాప్రకాశనాథం మృగజాతిధర్మమనువర్తమా
నఇత్యేత్యర్థః ॥ వస్తుతస్తు సతథేతిభావః ॥ విపినం-పంచపటేనికటార
ణ్యమ్, అవజగాఢే-ప్రవివేశ, వైదేహ్యవిలోచనగోచరీభవితమితి
భావః ॥ మాలినీవృత్తమ్ ॥ ౫౭ ॥—తదనితి ॥ తదను-మృగప్రవేశా
నంతరం, రామః జనకపుత్ర్యో-జానక్యాః, యాచ్ఛయా ॥ * ఆర్యపు
త్రాభిరామోసామృగోహరతిమేమనః । ఆనయోనం మహాబాహూ
క్రీడాథంనోభవిష్యతీత్యాది ప్రాధానయా హేతునా తం హరి
ణం మాయాకనకమృగం జిఘ్నుషుః-గ్రహీతుమిచ్ఛుస్సన్ + గ్రహే
స్సన్నతాదుప్రత్యయః ॥ సహాకావ్యయేత్వాదినా షష్ఠీప్రతిషేధః ॥
పాశమాతలైతిపాశే పాశం రజ్జు అతత్ప్రతిధ్వహణార్థంవిస్తీర్యేత్యర్థః

శ్రీం.

సవ్యాఖ్యానై-జమ్మరామాయణ

సుతమఖాజౌ భగ్నిష్టమెనంజిమాంసుః ॥ ౫౮ ॥ అకృష్ణస్వదూరముటజా
 దధదర్శినాశః క్రవ్యాశపషరఘునాథశరేణవిద్ధః । కాన్తన్నరైణ తను
 చామమాదాయానుజగాహే-అనుసృత్యజగామ, తథా మృత్యురంతక
 శ్చ ॥ సమయః అయమేన కబళనావసరఇతిమత్వేతిశేషః ॥ వక్త్ర
 మాతత్య వ్యాదాయ కుశికి సుతమఖాజౌ-విశ్వామిత్రాధ్వరసమయ
 వృప్త్యుత్తయద్ధే ॥ ని ॥ సమిత్యాజసమిద్యుధత్యమరః ॥ భగ్నిష్టం-గళి
 తం, త్రిరామబాణేన సముద్రపథ్యే జీవతపవ తస్య వృషేతితత్వాది
 తిభావః ॥ వీనం మారీచం మాయామృగం బిహంసుః-హంతుమిచ్ఛ
 స్సౌ + హంతేస్సన్నంతాదుచ్యత్యయః ॥ పూర్వవత్ షష్ఠీవృత్తిషేధః
 భేజే-తదంతికం ప్రాపేత్యథః ॥ త్రిరామజిఘ్క్షితస్యతస్మావశ్యం
 భావిమరణకత్వాదితిభావః ॥ అత్ర పూర్వవాక్యాథానోత్తరవాక్యా
 థాహేతుత్వాత్కన్యలింగభదః ॥ వృత్తంపూర్వవత్ ॥ ౫౮ ॥—అ
 కృష్ణేతి ॥ అథానంతరమేషః పూర్వోక్తః క్రవ్యంమాంసమశ్వాశీతి
 క్రవ్యాశః మాయామృగరూపోమారీచః + కర్తవ్యేత్ ॥ ని ॥ పలలం
 క్రవ్యమామిషమిత్వమరః ॥ దర్శితా-ఉత్పాదితా, ఆశా గ్రహణకాం
 డాయేనసతథోక్తస్సౌ ॥ హస్తలభ్యవత్పునఃపునర్దాయయానన్నిహి
 తత్వాదితిభావః ॥ త్రిరామముటబాత్పణశాలాయాస్సకాశాత్, దూ
 రం-విప్రకృష్టం, ఆకృష్టోత్తరోత్తరాకాత్పాదనేన. దూరం నీలైవత్వ
 థః ॥ * ప్రలోభయితావైదేహిం యథేష్టం గంతుమర్హసీతి॥రా
 వణస్య కృతసంకేతస్య తథాభూతత్వాదితిభావః ॥ అథ రఘునాథస్య
 త్రిరామస్య, శరేణ-బాణేన, విద్ధః ప్రలోభనైన దూరాకషణజని
 తకోపాత్సంప్రహృతస్సౌ, హతోస్త్రి-మృతోభవామీద్యేవంరూపేణ

దర్శితాంగః క్రవ్యాదపషఇతిపాతే దర్శితాంగః ప్రదర్శితమృగదేహః
 క్రవ్యంపక్వమాంసమశ్తితిక్రవ్యాదః + కర్తవ్యేత్ ॥ ఆమమాంసార్థ
 కత్వైక్రవ్యేచేతి విటిక్రవాదితిరూపంసాన్విత ॥

జాంవిజహాహతాస్తీ త్యా ర్తస్వరేణ సహరామవచానిభేన ॥ ౫౯ ॥

X ॥ ఏతదాకణ్యం విదీణహృదయాహృదయదయితప్రేక్షాక ర్తవ్యా

రామవచసాసదృశేన-రామవచానిభేన, నిత్యసమాసత్వాదస్వపదవి
గ్రహః ॥ అతఏవ ॥ ని ॥ స్యురుత్తరపదేత్వమి । నిభసంకాశనికాశప్ర
తికాశోపమాదయశ్చత్వమరః॥ ఆ ర్తస్వరేణ సహ హాసీతే హాలక్షణైతి
దీనాక్రిందననసాకం, ఏవంచేత్సితారామంప్రతి లక్షణం ప్రేషయేత్త
చ్ఛానే వణశాలాభ్యంతరే సీతాం రావణోపహరేదితికపటాపా
యాదితిభావః ॥ కా ర్తస్వరమయా-హిరణ్మయా, ఏణతనుర్మృగశరీరం
యస్యకా ర్తస్వరేణతను స్తస్యభావస్తత్తా తాం విజహా-తత్యాజ ॥ ని
హిరణ్యంహేమహాటకం । రుక్మం కా ర్తస్వరం జాంబూనదమష్టాపదో
స్త్రీయామిత్యమరః ॥ దీనాక్రిందనపూర్వకం కృత్రిమమృగశరీరం ప
రిత్యజ్య పూర్వరూపం భృతవానిత్యథః ॥ తథాచరామాయణమ్ ॥
మియమాణస్తుమారీచోజహాతాంకృత్రిమాంతనూమ్ । కృత్వాతద్వచ
సంరక్షోదధ్యైకేనతులక్షణమ్ ॥ ఇహప్రస్థాపయేత్సీతాశూన్యేతాం రా
వణోపహరేత్ ॥ సంప్రాప్తకాలమాజ్ఞాయదకారచతతస్సర్వరమ్ । స
దృశంరాఘవస్సేవ హాసీతేలక్షణైతిచ । మృగరూపంతుతత్యక్తావరా
క్షసంరూపమాత్మనః ॥ చక్రేససుమహాకాయో మారీచోజీవిత్కర్తృజ
న్నితి ॥ అత్రార్తస్వరేణసహ దేహత్యాగకథనాత్సహా కిరలంకారః
తదుక్తం కావ్యప్రకాశే ॥ సహా కిస్తుసహాధాస్య బలాదేకాథావా
చకఇతి ॥ ౫౯ ॥ — ఏతదితి ॥ ఏతచ్ఛీరామవచనసదృశమార్తవచ
సం జాసకే ఆకణ్య-శ్చుత్వా, హృదయదయితే మనోవల్లభే-ప్రాణై
శ్వరఇతియావత్ ॥ యిరామే ప్రేక్షా-స్నేహేనహేతునా ॥ ని ॥
ప్రేమానాప్రియతాహార్దం ప్రేమస్నేహఇత్యమరఃవిదీణహృదయా
-విదళితాంతరంగా, అతఏవక ర్తవ్యాక ర్తవ్యం-విధేయావిధేయంకృత్యా
కృత్రిమజానానా-అనవబుద్ధ సమానా, ఇతి క ర్తవ్యతాశూన్యానతీత్య

క. రవ్యమజానానా జానకీజానీహి భ్రాతరమితి సామిత్రిమాదిదేశః॥ ౬౦
 తతశ్చ ర్యే సకార్యమిదమాదిష్టం దిష్టదోషాన్తి ధ్యాప్యతీతిః పరంపరి
 భవతిభవతీమ్ ॥ ౬౧ ॥ త్రిభువనైకదనుర్ధరస్య శౌర్యరాశేర్యాస్య
 ధః ॥ + జ్ఞాతవబోధనే ఇత్యస్తాద్భాసచ్ ॥ జ్ఞాననాజ్ఞేతి జాదే
 శః ॥ భ్రాతరం-త్రిరామం, జానీహి పరామృశేన్యవంప్రకారేణసా
 మిత్రిమాదిదేశ ॥ రాక్షసేభ్యో రామస్య విపత్తిమాశంశ్యేత్తమాజ్ఞా
 వయామాసేత్యధః ॥ తథారామాయణమ్ * ఆర్యసర్వరంతుతంభరున్వి
 జ్ఞాయసద్యశంవనే ॥ ఉవాదవచనసీతాగచ్ఛజానీహిరామసమిత్యాది ॥
 ౬౦ ॥ —తత ఇతి ॥ తతశ్చ నిదేశానంతరంచ, హేతర్యే-పూజ్యే, జా
 నకి, ఇదమాదిష్టమయమాదేశః + ధావెక్తిః॥ సకార్యం-సకరవ్యం, భ్రా
 తరం జానీహిన్యవమాజ్ఞాప్తుం నయక్తమితిధః ॥ కుళః॥ దిష్టదోషా
 త్కాలవిపర్యాసాత్ ॥ ౬౧ ॥ కాలోష్ట్యోప్యనే హేత్యమరః॥ అశవది
 ష్టదోషాద్దేవప్రాతికూల్యాత్ ॥ ౬౨ ॥ దైవందిష్టంభాగభేయమిన్యమరః॥
 మిథ్యాప్రతితిర్విపర్యయజ్ఞానం, అరామనంబుధిన్యా రసవరే తత్సంబం
 ధిత్యేన భ్రాంతిరిత్యధః ॥ భవతీం తావం పరమధికం పరిభవతి-తిర
 స్కరోతి, లోకచాకచక్యదోషాచ్ఛక్తారజతప్రతిపత్తివత్తవాపి అత
 స్త్రింస్తద్ధ్రహణముత్పన్నమభూత్ అతిపరం భ్రాంతాసీత్సర్వః॥ ౬౩ ॥
 సను త్వయాప్యయమారస్వరః ప్రత్యక్షమనుభూతః సన రామస్య వి
 పత్తిమంతరానావపద్యతే అతఃకథం మమభ్రాంతత్వమిత్యాశంకన్యనై
 తద్విశ్వసితం యోగ్యమిత్యాహ ॥ త్రిభువనైతి + త్రయాణాం భువ
 నానాంసమాహారస్త్రిభువనం తద్భితాభేత్యాదినాసమాహారసమాసః
 పాత్రాదిభ్యఃప్రతిషేధోవక్తవ్యఇతి స్త్రీలింగతాప్రతిపేధః ॥ ౬౪ ॥ పా
 త్రాద్యదంతైరెకాధోద్విగుణత్యాససారత ఇత్యమరః ॥ తతైక
 ధనుర్ధరస్య-జగదేకధానుష్కస్యేత్యస్త్రబలసంపన్నత్వాన్తి ॥ శౌర్య
 రాశేర్మహాశౌర్యసంపన్నత్వేతి శారీరబలసంపన్నత్వాన్తి ॥ ఏవంవిధ

కశ్యపేంద్రభీతతోణవఘుణనిమిత్తాం విపత్తిమితి ప్రణివత్య స్రత్యాచక్షా
ణం లక్ష్మణం హృదయతోదకారిణ్యావాణ్యా మోహవిహ్వలా సా
హ్వోజయత్ ॥ ౬౨ ॥ భూయోపి లక్ష్మణః ప్రజావతీం పరుషభా

స్యాద్యసృ మహాత్మసశ్చైర్రామస్య కోణపా-రాక్షసాస్తేఘుణాః కీట
విశేషాఙ్గవ తన్నిమిత్తాం తన్మూలాం, యద్వా మృగభూమికయా ప్ర
చ్ఛన్నమవ్యముం నిజబుద్ధ్యా రాక్షసం నిశ్చిత్యాహ ॥ కోణపా రా
క్షసోమారీచః సః ఘుణాఙ్గవ తన్నిమిత్తాం తన్మూలాం ॥ ౬౩ ॥ రాక్షసః
కోణపః క్రవ్యాదిత్యమరః ॥ విపత్తిం-ప్రాణసంకటం కః వివేకశ్రద్ధభీ
త-విశ్వసేత్, సశ్రద్ధభీలైవేత్యధః ॥ * పన్నగాసురగంధర్వదేవదా
నవరాక్షసేః । అశ్వస్తవదైహి భర్తాజేతుగనసంశయఇతి ఊరా
మాయణేపుస్తకత్వాదిత్యభావః ॥ + శృదంతరొరుపసగవద్వృత్తిర్వా
చ్యేతి శృద్ధబ్ధస్య పూర్వనిపాతః ॥ ఇత్యేవంప్రకారేణ ప్రణివత్య-స
మస్కృత్య, ప్రత్యాచక్షాణం-ప్రత్యాలపంతం, లక్ష్మణం హృదయతో
దకారిణ్య-ఋణోవ్యధోత్పాదికయా, వాణ్యా-వాచా * అనార్యా
కరుణారుభన్మశంకులపాంసన । అహంతవప్రియంమనస్యైరామస్యవ్యస
నంమహదిత్యాద్యారభ్య నత్వహం రాఘవాదన్యం పదాపి పురుషం
స్పృశేఇత్యంతేన ఊరామాయణోక్తప్రకారయేత్యధః ॥ మోహే
న ప్రియనివత్ప్రళంశంకాజనితచిత్తవైకల్యేన విహ్వలా విక్లబానతీ, సా
జానకీ బహు-భూయిష్టం, అతజయదభర్తయత్, అనిందయదితి
యావత్ + తజయతేఃపరస్తే పదంకవిప్రయోగాన్నిద్ధం ॥ తజయ
తేరనుదాతత్యేపి తస్యానుదాతైతశ్చక్షిజోజిత్కరణేనఅనుదాతని
మిత్తస్యాత్త నెవదస్యానిత్యత్వజ్ఞాపనాత్పరస్తే పదమితి ॥ అతవీవ తజ
యతి-భర్తయతి చైత్యపి దృశ్యతఇతిభట్టమల్లః ॥ ౬౪ ॥ —అ ॥ తా
మేతాం సీతావాణీమసహమానోలక్ష్మణః పునరువాచేత్యాహ ॥ భూ
యఇతి ॥ భూయః-పునరపి, లక్ష్మణః పరుషభాషిణీం-కణకరౌరాతా

షిణీమేవమథావత || ౬౩ || ప || సుముఖమమసుమిత్రాసత్యమం
బాయదాసీ స్తదభజమవితర్కమాత్యసంపర్కసౌఖ్యమ్ | సపది విధివి
పాకాద్యాహరంతీమరుక్తిం త్వమసి విపినమధ్యేమధ్యమాంబాపీజా
తా || ౬౪ || X || ఇత్యుక్తావ భ్రాతృసమీపగామినిలక్ష్మణతత్త్వణమేవ

హిసిం, ప్రజావతీం-భ్రాతృధార్యాం, సీతామేవం వక్ష్యమాణరీత్యాఅ
భావత-అవొచత, ని || ప్రజావతీభ్రాతృజాయేత్యమరః || ౬౩ || —
లక్ష్మణవాక్యమేవ వివృణోతి || సుముఖీతి || హేసుముఖ-మధురభా
షిణీ, జానకి + సాంవాదిత్యాదినా జీప్ || యద్యస్తాత్కారణోత్తవం
మమ సత్యం-యథార్థం, అకపటమితియావత్ || సుమిత్రాసుమి
త్రారూపిణ్యంబా-మాతా, ఆసీః-అభూః, సువచనోషలాలనాదినా
నిజజననీ జాతాఆసీరిత్యర్థః || తత్తస్మాత్కారణోడవితర్కం నిశ్శంకం
మాత్యసంపర్కేణ-మాతృసాన్నిధ్యేన, యత్యోస్థిభూనన్ద ప్రమభజం-ప్రా
పువం, అన్వభూవమిత్యర్థః || ఏతావత్పర్యంతమితి శేషః || మాతృ
త్వే తవతత్సహవాససౌఖ్యానుభవస్య యుక్తత్వాదితిభావః || సపదీదా
సీంతు విధివిపాకా ద్వే వప్రాతికూల్యాద్వైతాః || ని || విధిర్విధానే దై
వేపీత్యమరః || విపినమధ్యే-అరణ్యమధ్యే, త్వం దురుక్తిం-కణకరొ
రవచనం, వ్యాహరంతీ-ఆలపంతీసతీ || ని || వ్యాహరణక్షిల-పితమి
త్యమరః || మధ్యమాంబా-కైకేయ్యపి జాతాసి, నకెవలం సువచనేన
సుమిత్రైవ, కీంతు దుర్వచనేన కైకేయ్యపి జాతేతికృత్వా ఉభయ
థాపి త్వం మమాంబైవభవసి, అతః పుత్రే మయికాన్యశంకాకార్య
తిభావః || మధ్యమాంబావ్యాఖ్యాతా || మాలినీవృత్తమ్ || ౬౪ || —
ఇతీతి || ఇత్యేవముక్తావ లక్ష్మణే భ్రాతృసమీపం-త్రిరామనికటం, ప్ర
తిగచ్ఛతీతి తద్దామినిసతి తత్త్వణమేవ-తస్మిన్నైవక్షణే, విలంబే కార్య
విఘాతాదితిభావః + అత్యంతసంయోగేద్వితీయా || రంధ్రమపహర
ణాచితసమయమన్విష్యత్వాకాంక్షతఇతి రంధ్రాన్వేషీ దశకంధరో

రంధ్రాన్వేషీ దశకంధరస్స న్దనం విహాయ విహాయస్థలాదవతీర్య ని
జాంతకరణైవ్యమాంతం రాగం బహిఃప్రవటయన్మినః ధృతకామాయప
టః కపటసన్యాసివేషః పణఞ్చాలాభ్యణామాససాద ॥ ౬౫ ॥

రావణః, న్దనం శతాంగం ॥ ని ॥ శతాంగస్స న్దనోరధశత్యమ
రః ॥ విహాయ-త్యక్త్వా, విహాయస్థలాదాకాశమండలాదవతీర్య అవదు
హ్య ॥ ని ॥ పుంస్యాకాశవిహాయసీతత్యమరః ॥ నిజాంతకరణ-నిజ
మానసేవ్యమాంతం అతుల్యత్కటత్వాద్బహిర్నిగచ్ఛంతమిత్యర్థః ॥
రాగమనురాగం తోహిత్యంచ ॥ ని ॥ రాగోనురక్తామాత్సర్యేక్లేశాదా
లోహితాదిప్రతివిశ్వః ॥ బహిర్బాహ్యోపి ప్రకటయ-ప్రకాశయ
న్నివస్థితశత్యత్వైర్బా ॥ తస్యాశ్చ రాగయోః క్లేషభిత్తికాభేదాభ్య
వసాయమాలాతిశయోక్త్యనుపాణితత్వాత్సంకరః ॥ కపటసన్యాసి
వేషః-మాయాభిక్రమవేషధారీనః, సద్యవీవ తస్యా అనుద్వేగాధా
మితిభావః ॥ పణఞ్చాలాభ్యణాం-నీతానివాసపణఞ్చాలోపకంతం,

ధృతకమాయపటః-కమాయోరక్తః కామాయః + తైసరక్తం రాగాది
త్యక్త్వా ॥ తాదృశఃపటః ధృతాయేననః కామాయవస్త్రధారీత్యర్థః ॥
భట్టికావ్య పంచమసగే కమండులుకపాలేనెతి ద్వివస్థితమన్తాక
దండహా-త్రిదండీత్యర్థః ॥ అతపవ పూర్వమన్తాక శిఖిత్యక్తం ॥ ఏ
కదండినశ్శిఖాభావాదితి మల్లినాథసూరివ్యాఖ్యానమ్ ॥ కించ త్రిరా
మాయణారణ్యకాండే పట్టుత్వారింశే సగే శ్లక్ష్యకామాయసంపీతశ్శి
ఖి ధత్రి ఉపాసహివామెచాంసేవసజ్వాధశభేయష్టికమండులూ ఇతి
న్తోకవ్యాఖ్యానై యష్టిత్రిదండం శిఖిత్యనేన సాహచర్యాదితవిభిన్ ॥
యతైలింగంప్రవక్ష్యామియేనాసౌలక్ష్యలైయతిః । బ్రహ్మసూత్రంత్రి
దండంచ వస్త్రంజంతునివారణమ్ । శిశ్నంపాత్రం బృహీతైవ కౌశీనం
కటివేష్టనమ్ ॥ యస్తే న్దనద్విద్యలైలింగం నయతి ర్నారోయతిరిత్యంగిర
స్త్యుతిరపునదాహృతాతస్తాత్త్రిదండసన్యాసివేషవీవాలైలిన్ద్రయః ॥

ప || రామాశ్రమాద్విగతలక్ష్మణసన్నిధానాత్సీతాంజహరచపలఃపిశితాశ
నెంద్రః | మాలాంసమోత్పలమయీం పలలభ్రమేణ దేవాలయాదివనిరస్త

అనసాద-ప్రాప + సదేహి-టిద్విత్వం || ని || ఉపకంఠాంతికాభ్యర్థా
భ్యగ్రాభవ్యభితోవ్యయమిత్యమరః || ౬౫ || — రామేతి || చపల
శ్చంచలః అనియతచిత్తఇత్యర్థః || పిశితాశనెంద్రః-రాక్షసచక్రవ
తీ రావణః, విగతం లక్ష్మణస్య సన్నిధానం సాన్నిధ్యం యస్యతస్మా
త్ లక్ష్మణరహితాదిత్యర్థః || రామాశ్రమాత్-ఐరావనివాసాత్,
+ భ్రువమపాయేపాదానమిత్యపాదానత్వాత్పంచమీ || సీతాంజహ
రాపహృతవాక్, సాధారణవహూభ్రాంత్యేతిభావః || కథమివ నిరస్తజనా
త్ అర్చకాదిజనసూన్యాత్ దేవాలయాత్, దేవాయతనాత్ పూర్వవత్పం
చమీ || సమోత్పలమయీం-సూతనేందీవరవికారం, తద్గ్రధితామిత్యర్థః ||
సవగ్రహణమహ్లానజావ్యౌతనాథం + వికారాధేయమయిటిజీప్ ||
మాలాం-స్రజం, పలలభ్రమేణ-సకాలఖుడాంత్యభ్రాంత్యా, అన్యథా
పలలశబ్దస్య కేవలమాంసవరత్వే తస్యరక్తవణత్వేన నీలాత్పలమా
లాయాం తద్భ్రాంత్యనుదయాత్ || అలర్కః సాపస్తారశునకకర్ణవే
త్యుపమా || అలర్కస్య మాలాపహరణే యోలాభసస్పృహ సీతాపహ
ర్తుః రావణస్యాపీత్యుపమాధః || ని || శునకోభవకశ్శ్యావస్యాదలర్క
స్తుసయోగితఇత్యమరః || అత్ర కశ్చిద్రహస్యావదేశః కథితః ఐ
రామాయణవ్యాఖ్యాతృభిః || యద్యపి లక్ష్మీరూపాసీతా విష్ణురూప
రామస్య మృగాన్వేషణసమయే రామవివతిరోహితాతథాపి తస్మిన్
సమయే దేవైః స్వకార్యాధం ఐరామానుమత్యా మాయయాని
మితాసీతా తత్రస్థితా, తాం రావణో జహరతి || అన్యథా రా
మస్యసీతావియోగాంగీకారే క్షణమాత్రమపి విశ్లేషాభావప్రతిపాద
కం విష్ణోరేషానపాయినీతి వాక్యమప్రమాణంస్యాత్ || సనుక్షణమా
త్రవిశ్లేషస్యానంగీకారే వివాహాత్పూర్వం సంబంధాభావః కథమితి

జనాదలర్కః ॥ ౬౬ ॥ హానాథకవదిరాయసీతిబహుశో వ్యాకుశ్య
 బాష్పావిలం చక్షుర్దిక్షు విముంచతీం దగదస్యాద్యామవేక్ష్య సు
 షామ్ । రెరెరాక్షసమాసఘాంపబుడతీముంచేతిగృధ్రాధిబోధద్వా
 చేన్న ॥ సర్వదా సస్తిక్తా దిప్యమానాయావనతాయాః లోకవ్య
 వహరమనుసర్క జనుస్యగృహే ఆవిర్భాసు పరికల్ప్య వివాహాదీ
 లాకరణాత్ ॥ అన్వేషణవిలపనాదిఅనుకరణమాత్రం ॥ తచ్చ(స్త్రీ)నం
 గినామియమవస్తేతి ప్రభాస్యనాథం ॥ అతఏవోక్తం త్రిభాగవత్ ॥
 (స్త్రీ)సంగినామిలిగతింప్రసయింశ్చచారేతి ॥ రావణకుంభకణయోః
 పూర్వం పరప్రదానాదేవ సప్తవస్యైస్సిద్ధే యద్యపి ప్రకారాంతర
 ణాపి తయోర్వనస్సంభవతి తథాపి మాయారూపసీతాంకల్పయితాత్వత
 దపహరణాపరాధేన రావణహననాదికథాప్రవర్తనైవ లోకం పవిత్రీ
 కర్తుం పరదారాపహర్తురేవం విచాశఇతిజ్ఞాపనాథంచెత్సలమతికథ
 యా ॥ వసంతతిలకావృత్తమ్ ॥ ౬౬ ॥ —తతఃకింబాతమిత్యతహా॥
 హానాథేతి ॥ హేతిథదే, నాథ-ప్రాణేశ్వర, త్రిరామ, క్వ-కుత్రచి
 రాయసి విలంబసే ॥ యేనైతాదృశ్యసస్థానంప్రాప్తేతిభావః ॥ ఇత్య
 నైసప్రకారేణ బహుశః-బహువారం + బహుల్పథాఃచ్చస్కార
 కాదన్యతరస్యామితిశస్పృత్యయః ॥ వ్యాకుశ్య-ఉచ్చైర్రాక్రంద్య,బా
 ష్పానిలమృకలుషం చక్షుః దిక్షుదిగంతరేషు విముంచతీం-ప్రసార
 యంతీం,త్రిరామాగమనాశయేతిభావః ॥ దశరథస్యాద్యాంస్సుషాం-
 జ్యేష్ఠపుత్రాశ్చర్యోవత్ జ్యేష్ఠస్సుషాం, అవేక్ష్య-దృష్ట్యా, రేఇతి,
 ప్రకృతేర్భూతేనే చాపలాద్ధిప్రకాయం శబ్దోహీనసంబోధనవాచీ॥
 ని । హీనసంబోధనేతురేఇత్యమరః + చాపలేద్యభవంతిఇద్విరుక్తిః॥
 సంభ్రమేణ ప్రవృత్తిశ్చాపలమితి కాశికొపదేశాచ్చ సంభ్రమః ॥ అ
 త్ర సర్వరూపమృగి రేఇత్యాదినా ప్రాప్తస్య ప్లుతస్య, సర్వఃప్లుతః
 సాహసమనిగ్ధతావిభాషావక్తవ్యఇతిపాక్షికః ప్రతిపేదః॥శాస్త్రత్యా

ధ్యానమనల్పకొపమకరోదగ్రేవణం రావణమ్ || ౬౬ || సమభూత్సమ
యేతస్త్రింత్యమరంసమరంహసోః | మిథోమథనసంకుర్ధగృధ్రరాక్షస
రాజయోః || ౬౭ || దశముఖరథమాశుధ్వస్తరథ్యంవిసూతంశిధిలతరవ
రూఢంశీఘ్రచక్రంసచక్రే | గరుదభిహతశక్తిప్రాసదాణానభిధ్యత్రిశి
గస్సాహసమితి హరదత్తః || రాక్షసేతి తస్యనామాప్యుచ్చరితుమను
చితమిత్యామంత్రితమితి మంత్రవ్యం || మా, సీతాపహరణసాహసంమా
కుర్విత్యర్థః || మేలివారణే || ని || మాస్త్రమాలంచవారణే ఇత్యమ
రః || ప్రరుదత్తిం-పక్తి షేణకొశంతిం, వభూం-స్నుషాం, ముంచ-త్య
జ, మాప్రతిరుధఇతివాపాతః || తత్పక్షే నిరోధం మాకుర్విత్యర్థః |
ని || సమాస్సుషాజనీవధ్యఇత్యమరః || అత్ర దశరథస్యాత్మప్రియ
సుహృద్భావేన భ్రాతృశావృత్తస్సుషాయాఅపి సస్సుషాతాన్విదప్తి
ధూగ్రహణం దృష్టవ్యమ్ || ఇత్యుక్తే వృత్తిశేషః || గృధ్రాధిప-జటా
యః, అగ్రేవణం-వనపురోధాగఇత్యర్థః + వనం పురగామిశ్రకా
సిధిగాశారితోటరాగ్రేభ్యఇతి వనసశారస్యంత్యం || అధావనం -
మాగం, రుద్ధావ-నిరుధ్య, రావణంప్రత్యనల్పకొపమధికకొధమక
రోతే || అనుచితకారిణం రావణం విజిత్య సీతాం మోచయితుముద్య
క్తవానిత్యర్థః || శామూలవిక్రీడితంవృత్తమ్ || ౬౮ ||—సమభూదితి ||
తస్త్రింత్యమయే-సీతాపహరణకాలే, సమరంహసోస్తుల్యవేగయోః | అతప
వమిథోమథనేన-వరస్పరప్రహరణసంకుర్ధాసమ్యక్కుపితౌ, యాగృ
ధ్రరాక్షసరాజౌ, జటాయూరావణౌ తయోస్సమరం-యద్దం, సమ
భూతే-సమ్యక్ప్రవృత్తమిత్యర్థః || ౬౯ ||—తతఃకింత్రాహ || ద
శముఖాతి | సశమంతం-పక్షి, జటాయః || ని || శకుంతిపక్షిశకునిశకుం
తశకునద్విజాఇత్యమరః || శక్తయః-అయుధవిశేషాః, ప్రాసన్యంతఇతి
రుధిరాపరణేఇతి ధాన్యః మాజిలుజీతిలుజి సిపిఇరితౌపేతి స్థైరజాదేశే
ష్ఠ, మాజ్యోగైత్యడాగమప్రతిషేధే మాప్రతిరుధఇతిరూపం ||

ఖవిశిఖతూణీపాశకుంతశ్శకుంతః || ౬౯ || రాక్షసాసిక్షతేక్షివ్రంపపా
తవతతాంవరః | మైథిలీపరిపి తేన పక్షపాపివాప్యనః || ౭౦ || గ ||

ప్రాసాః కుంతాపరపర్యామూః షైవశీయా ఆయుధవిశేషాః || తదు
క్త-స్మృతికారేణ || అక ర్తరిచశారకెసంజ్ఞాయామిచ్ఛిర్య ప్రాస్యంత
ఇతి ప్రాసాఇతి || బాణా ఇషవః అస్యంతేఅనెనేతి బాణానః-కార్దు
కం||హల శ్చేతికరణైశుశ్చ || ౭౧ || ధనుశ్చాపౌధనుశరాసనకొడండకాత్ము
కం||ఇషావస ఇత్సమరః || ఖడ్గచ్ఛింద్రహాసః || ౭౨ || ఖడ్గైశునిష్క్రింశచం
ద్రహాసాసిరిప్తయత్సమరః || త్రిశిఖం-త్రిశూలం, విశిఖా-బాణాః|| ౭౩ ||
వృషత్క బాణవిశిఖాఇత్సమరః || తూణ్యా-తూణీరా || ౭౪ || తూణీ
పాసంగతూణీనిషంగాఇషంధిర్దన్వయోః | తూణ్యామిత్సమరః || పా
శాః-రజ్జ్వపరపర్యాయాఆకషణసాధనాయుధవిశేషాః, కుంతాః ప్రా
సాః వ్రసిద్ధాః || ౭౫ || పాసంకుంతఇత్సమరః || తే రావణవ్రయు
క్తా ఆయుధవిశేషాః || గరుద్భ్యాం-పక్షాభ్యామభిహతాః-పరాహ
తాయేనసతథోక్తస్సక్ || ౭౬ || గరుత్పక్షచ్ఛదాఃపత్రమిత్సమరః || ద
శముఖరథం-రావణస్యందనం, ఆకు-క్షిప్రం, ధ్వస్తా వినాశితా రథ్యా
రథవౌధారౌశ్వాయస్యతం || ౭౭ || రథ్యౌవౌధారథస్యయిత్సమరః ||
+ తదవహతి రథయగప్రాసంగమితీయప్రతిత్సయః || విగతస్మాతః
సారభ్యస్యవిసూతం || ౭౮ || సూతఃక్షత్రచసాఽధిరిత్సమరః || శిథిలత
రోత్యంప్రవిణ్ణిష్టోవహాధోరథగుప్తిస్యతం || ౭౯ || రథగుప్తిర్వరూధో
నేత్సమరః || శీర్షే-విచ్ఛిన్నై, చక్రే-రథాంగే, యస్యతం తథోక్తం
చక్రే-శ్శతవాక్, సీతావిమోచనాభినివేశదత్రయాయావచ్ఛక్తిరీభత్సం
చకారేత్సవః || మాలినిశ్చత్రమ్ || ౮౦ || —తతఃకింత్రాహ ||
రాక్షసేతి || సః పతతాంవరః అండజమండలేశ్వరోఽటాయః, మైథి
ల్యాం పక్షపాలెన ఆసక్తివిశేషేణ హేతునా, రాక్షసాసిక్షతః-రావ
ణచంద్రహాసవిదళితస్సక్, పక్షపాతం-గరుద్భంగమవాప్య క్షిప్రం ప

తత్త్వణమన్యరథాధిరూఢేన రావణేన భూయోఽపీనియమానాజానకీ శృం
 గసంగతప్లవంగమచకె పంచమాదశవత్సానుకుమారకె కస్తింబ్బిల్ త్తూ
 ధరే సుగ్రీవసాత్కృతదశగ్రీవప్రతాపానలనదృశం వాలినాశమశునమ
 పాత, పక్షపాతతత్పరాతాంపక్షపాతప్రాప్తిర్యక్తైఃకైభావః ॥ అసిని
 ర్భిన్నపక్షో భువి న్యవతదిత్యుభయః ॥ 20 ॥ పక్షపార్శ్వగరుత్మాద్యన
 హాయబలభిత్తిస్త్వితివైషయంతీ ॥ తథారామాయణమ్ * సచ్చిన్నప
 క్షస్సహసా రక్షసారాద్యైర్వృతాః । నిపాతహతాగృహ్యధరణ్యామ
 ల్పజీవితఇతి ॥ 20 ॥ —తత్త్వణమితి ॥ తత్త్వణం-తస్మిన్నేవక్షణే, జటా
 యనిపాతానంతరక్షణఇత్యుభయః ॥ అన్యరథాధిరూఢేన-రథాంతరాధి
 స్థితేన, పూర్వరథస్య జటాయమాదిభ్యస్తత్త్వాదితిభావః ॥ రావణేన
 భూయః-పురఃపి, నీయమానా-అపహ్రియమాణా, జానకీ శృంగసంగ
 తం-శిఖిరీపవిష్టం, ప్లవంగానాం సుగ్రీవాదికపీనాం పంచకంయన్యత
 స్త్రికృతభౌక్తై ॥ 21 ॥ కపిప్లవంగప్లవగశాన్మృగవలీముఖాఇత్యమరః॥
 అతపవ పంచమాదాఃశిఖాయన్యతస్త్రికృతై ॥ 21 ॥ శిఖాచూడాకశపా
 శఇత్యమరః ॥ త్వాధరకుమారః-రాజకుమారఇవద్వితీయత్యుక్తౌ రా
 జకుమారస్య పంచమాద త్వాచంభవాత్ ॥ యద్యుపనయనకాలీనశవ
 వివత్తా తదా ఉపమైవేతివిచేః ॥ కస్తికచిత్ త్వాధరే-పక్షతే, ఋ
 శ్యమాకఇత్యుభయః ॥ సుగ్రీవసాత్కృతః-బ్రహ్మణా సుగ్రీవాధీనఃకృ
 తః + దయెత్రాచేత్యుభయః చకారాత్సానిత్యుభయః ॥ తథాభూతా
 యోదశగ్రీవప్రతాపానలః-రావణప్రతాపాన్నిస్తత్సదృశం-తత్త్వల్యం, అ
 త్ర రావణప్రతాపానలస్య సుగ్రీవసాత్కృతత్వేన సవత్ససిద్ధత్వనందే
 హదుపమోత్ప్రేక్షయోస్సందేహసంకరః ॥ వాలివినాశస్యపిశునమన్
 చకౌ యో మహాల్కాపాతః తత్ప్రతిమం-తత్సదృశమితి పూర్వవ
 త్సందేహసంకరః ॥ ఉత్తరలృ ఏతర్పుర్యషీకరణతత్పరసుగ్రీవప్రత్యా
 ఋతేన త్రిరామేణ తథాకరిష్యమాణత్వాదితిభావః ॥ 22 ॥ కణ్డజ

హోల్కాపాతప్రతిమం రామసాహాయకప్రోత్సాహనాయ పుత్రమ
భివత్తత్పతంగబింబశంకాపహంకనకకపిశకాశైమోత్తరీయాంతరితమా
భరణజాలపాతయత్ ॥ ౭౦ ॥ తత్ప్రతనమపి స్వతేజఃపతనమివనాల
క్షయిక్ లంకాలంకారధూరాబిశోకవనికాం మైథీలీమనయదనయా

పన్నాచకస్సాన్వృత్తిశునశత్రుమరః ॥ రామస్య యత్సాహాయకం-సహ
యకర్త, + యోవధాన్ధరూపోత్రమాద్వయో ॥ తత్ర ప్రోత్సాహనా
య ప్రేరణాథః, పుత్రం సుగ్రీవంప్రద్యభిచతతః-ఆభ్యాగచ్ఛతః, ప
తంగన్య యద్వింశం మఃకలం ॥ ౭౧ ॥ పరింగౌ పక్షిచూర్యాచేత్యమ
రః ॥ తద్భూకావహం-తత్సంచేహజనకం, తద్భృంతిజనకంవా అత
స్తావేవాలంకారౌ ॥ తథా పతంగబింబస్య పతనాసంభవాత్ అభూ
తోపమోత్ప్రేక్షావా మతభేదాదిహ్యక్తం తచేతదుజ్జీవితముక్తాలంకా
రద్వయమితిసంకరః ॥ కనకేన కనకవద్వాకపిశం పిశంగం యతౌగ్-
శైయం ॥ ౭౨ ॥ కాశైయంక్రిమికోశోత్థమిత్యమరః ॥ తన్తయం-తద్యా
వం, యదుల్లేపం సంవ్యాసం లేనాంతరితం నిబద్ధం ॥ ౭౩ ॥ సం
వ్యాసముత్తరీయంచేత్యమరః ॥ అభరణజాలం-హరనూపురాద్యాభర
ణకలాపం, అపాతయత్ ॥ రావణైశ నీయమానాం మామిమే వాన
రాః ధిరాచూయ కథయేయరితిమత్వా పాతయామాసేత్యథః ॥
౭౪॥—తదితి॥ తత్ప్రతనమపి తస్యాభరణజాలస్యపతనమపి, స్వతేజఃప
తనమివ నిజప్రతాపనిపాతమివ, నాలక్షయిక్-నప్రత్యక్షయిక్, నక
లయన్నితిపాతప్రయమేవాథః ॥ కామాంధత్వాదితిభావః + నశర్థ
స్యనశబ్దస్యసుప్తుపెతిసమాసః ॥ సయాభిజ్ఞో-నీతినిపుణః, ని ॥ ప్రపీ
ణైనిపుశాభిజ్ఞవిజ్ఞనిష్టాతశ్చిత్తాశత్రుమరః ॥ ససభవతీత్యనయాభిజ్ఞః
దుర్విసీతశత్రుథః ॥ ఆనయజ్ఞఇతిపాతే నయంజానాతీతినయజ్ఞః సన
భవతీత్యనయజ్ఞః + అత్రాతౌనుపసగేకశత్రుకప్రత్యయః॥ నత్విగు
వధేత్వాది నాకప్రత్యయః ॥ అతవీవాహభగవాన్కృత్యామనః ॥ అ

భిక్షాదశగ్రీవః ॥ ౨౦ ॥ ప ॥ అహోకవనికాలభేరాక్షసీపరివేష్టితాం
సీతాంమారుతివాలాగ్నిసంభవార్థమిహపద్యమ్ ॥ ౨౩ ॥

శారాదనుపసగార్థస్కర్పపదోభవతివిప్రతిషేధేనీతి వార్తకవ్యా
 శ్చానీ భాష్యకారణార్థజ్ఞశబ్దముదాహృత్యాన్వేష్యసమర్థనాత్త
 తా నన్యమాసః ॥ అనయజ్ఞః-నీతిశాస్త్రాచారూన్యవ్యవర్తనః ॥ దశ
 గ్రీవారావణః, మైథిలీం-సీతాం, లంకాయాః అలంకారభూతాం- అ
 లంకారోపమికాం, తత్ప్రాయామిత్యధః ॥ ౧ ॥ ధూతలక్ష్మణదౌపి
 శాచాదౌ న్యాయ్యేనత్యోపమానయోరితివిశేషః ॥ అశోకవనికాం-ని
 జవిహారాదితాద్యానవనికాం, అనయల్-తత్రనిక్షిప్తవానిత్యధః+దు
 హదిత్వాన్నయైర్ద్వికర్తకత్వం ॥ అత్రరామాయణమ్ * హియమా
 తాతువైదుహికంచినాధమపశ్యతి ॥ దదర్శురిశృంగధాకపంచవానర
 యూధపాక్ష ॥ లెమాంమధ్యేవిశాలాక్షికౌశేయంనకప్రభమ్ ॥ ఉత్త
 రీయంవరారోహణుభాన్యాభరణానిచ ॥ ముమోచయదిరామాయ శం
 సేయురితిభామినీ ॥ వస్త్రముత్సృజ్యతన్నధ్యే వినిక్షిప్తసుధూషణమ్ ॥
 సంభ్రాంతస్తదశగ్రీవస్తత్కర్తృచనబుద్ధవానిత్యాది ॥ ౭౨ ॥ —అశో
 కేతి ॥ అశోకవనికా కఠీణ, రాక్షసీభిః నిగూఢనంగోపగాధాంరా
 వణనియక్తరాక్షసస్త్రీభిః పరివెష్టితాం-పరివృతాం, సీతాం మారుత
 స్యాపత్యంపుమాక్ష మారుతిః-హనుమాక్ష + అత్యభిఃఖింశితస్యవాలే
 లాంగూలే యోగ్నిస్సుందరకాండే వక్ష్యమాణరూపః తస్య స్తంభనే
 నిరోధనే అర్హాం యోగ్యాం, శక్తామిత్యధః ॥ ఓషధీం-లతావిశేష
 మివ, లేభే-ప్రాపెవెత్సృజ్యేత్ ॥ సీతాన్వేషణనమయే లంకాంప్ర
 విష్టో హనుమాక్ష సీతామాలాక్య నిజాగమనజ్ఞాపనార్థమశోకవని
 కాం భక్త్వాపితృనియక్తనేంద్రజితా నిబధానీతః వాలె వస్త్రే
 స్సంపేష్ట్యాగ్నినాప్రజావలిఖావైదేహీనివాసతయైకామశోకవనికామ
 వైరేణ కృతాన్నం లంకాందదాహేతి సుందరకాండే వక్ష్యతి ॥౭౩॥

కాకుల్ స్థావ్యధరక్షసామధిపతే రావగ్వాగురావెష్టితే కృత్యా తాటక
హటకేయహరిణేశామాణలవిక్రీడితమ్ । ఆగచ్ఛన్ననుజేనతత్రగదితా
మాకణ్యవా రాంతతస్సీతానంగమలాలసస్తదుటజం రామః ప్రతస్థే
అనంతరవృత్తాంతమాహ ॥ కాకుల్ స్థగతి ॥ కాకుల్ స్థా-రఘునాయకో
పి॥ రక్షసామధిపతేః-రావణస్య, వాక్ ప్రేరణవచనం, సేవ వాగు
రామృగబంధనీ రజ్జునిర్మితజాలవిశేషగతియావత్ ॥ తయాఆవెష్టితే-ఆ
వృతే, నియమితఇత్యర్థః ॥ ని ॥ వాగురామృగబంధనీత్యమరః ॥ హ
టకస్యవికారోహటకమయోమిస్తాటకేయో మారీచస్తస్తిన్నైవహరిణే
మృశే, శామాణలవిక్రీడితం శామాణలోవాప్యఘ్రి ॥ ని ॥ శామాణ
ద్వీపినావాప్యఘ్రిఇత్యమరః ॥ తస్య విక్రీడితవద్విక్రీడితంకృత్యా శార్దూ
లనత్తంనిహిత్యేత్యర్థః ॥ అథాఖంతరమాగచ్ఛత్ తత్రాగమనసమ
యే అనుజేన-లక్ష్మణేన, గదితాముక్తాం, వార్తా-దీనాకృందశ్రవణవి
షణ్ణసీతానిష్ఠురవచన ప్రేరితోహ మాగతోస్తే ట్యేవంయావవృత్తాన్తమి
త్యర్థః ॥ ని ॥ వార్తాప్రవృత్తిరవృత్తాన్తఇత్యమరః ॥ అక్షరణ్య-శు
త్వా, తతస్తదఖంతరం సీతాయాస్సంగమే-సమాగమే, లాలసాత్యంతా
భిలాషీసక్, విజనేవనే తద్విపత్తైరవశ్యంభావితావదితిభావః ॥ తదుట
జం తస్యాసీతాయాః ఉటజం-పణశాలాంప్రతి, తదితివాచ్ఛేధః॥ని॥
పణశాలాటజౌస్త్రియామిత్యమరః ॥ రామో ద్రిత-శీఘ్రిం, ప్ర
తస్థే-చచాల, అత్ర భిన్నవాక్యస్థితావతా-కుల్ స్థ రామశబ్దయోర్ను
పానరుక్త్యం ॥ యదాప్ కాకుల్ స్థః-కకుల్ స్థవంశాద్భవగతి విశేషణ
త్వేనవాయోజనా ॥ అత్ర వాక్తాటకేయయోరావగురాహరిణరూపణే
న కాకుల్ స్థే మృగయుత్యప్రతితేః ఏకదేశవర్తిరూపకం ॥ తచ్చ శా
ర్దూలవిక్రీడితమిత్యత్ర తత్సదృశం విక్రీడితమితిసాదృశ్యాక్షేపాదసంఖ
వద్యస్తుసంబంధరూపనిదర్శనయా సాపెక్షితత్వాత్సంకీర్యతే ॥ శార్దూ
లవిక్రీడితమిత్యత్ర అస్యాపి వృత్తస్య శార్దూలవిక్రీడితత్వాత్ కవే

ద్మృతమ్ || 28 || అయం కథః స్యాదితి బాష్యగర్భమాలోక్యమానో వ
 న దేవతాభిః | విలోకయన్ కైవలపణశాలాం వి(శ్రీ)న(గ్రస్త)చైతావిలలాప
 రామః || 29 || హాకష్టమత్యనహి సాకిమిదం ప్రవృత్తమాలోకయామి చటు
 లామిహపాదముద్రామ్ | మాంవీక్ష్యనూనమగృహీతమృగముహూ
 శ్చాత్పురుషమనుసంధేయమ్ * సూర్యాశైవీర్తసజాస్తతాస్సగురవశ్శా
 దూలవిక్రీడితమితి లక్షణాత్ || 28 || — అయం శ్రీరామః కథం-క
 థంభూతః స్యాత్ భవత్ ప్రియతమారహితవణశాలాం వృష్టేవ తి శే
 షః || ఇతి మత్సేవ్యధాన్ || బాష్పా అహూణిగర్భేయస్తికార్తణితద్య
 థాధవతితథా || వనదేవతాభిరాలోక్యమానో దృశ్యమానస్సత్, తా
 సామపి శోచనీయఇతి భావః || రామః కైవలాం సీతారాహిత్యేన హూ
 న్యాం పణశాలాముటజం విలోకయన్, అతః పిన వినష్టచైతాః - భ
 గ్నోత్సాహస్సత్, విలలాప-పరిదేవయామాస || 29 || విలాపః పరిదే
 వనమిత్యమతః || * మహాత్మగురుదేవానామశృపాతః క్షితాయది | దే
 శభృంశో మహద్దుఃఖం మరణంచ భవేద్ధృవమితి || క్షితాయదేవతాశృపా
 తనిపేదదర్శనాత్ శ్రీరామస్య క్షిప్రమేవ మహద్దుఃఖప్రాప్తిసూచ
 నాథం బాష్యగర్భమిత్యుక్తమ్ || వృత్తముపజాతిః || 29 || — వి
 లాపప్రకారమేవాహవంచభిః || హాకష్టమితి || హేతిభేదే, కష్టం కృ
 చ్చగ్రిం ప్రాప్తమితి శేషః || కుతః || అత్ర స్యాం పణశాలాయాం
 సాసీతా నహి-నాస్తిఖలు, * అస్తిర్భవంతి పరోప్రయుజ్యమానోప్య
 స్తీతి భాష్యకారవచనాత్ || భవంతీతి లటః పూర్వాపార్యాణాం సంజ్ఞా
 ఇదమేతత్సీతా-భావరూపం కార్యం కిం ప్రవృత్తం కేన కారణేన సంజాత
 మిత్యధాన్ || తథా ఇహాస్తికార్తణే భటులాం పాదముద్రాం వికలి
 తాన్ పాదవిన్యాసాని త్యధాన్ || అలోకయామి-పశ్యామి, కిమేతది
 త్యధాన్ || ఇత్యేవముక్త్యా స్వయం కథంచిదన్యథోత్పేక్షతే || మామి
 తి || అగృహీతమృగమనాహృతహిరణ్మయహరిణం, మాంవీక్ష్య సీతా

ర్తమంతర్హితా తరుమరొషవతీనసీతా ॥ 3౬ ॥ త్వదభిలషితపూర్త్యా
(త్రైక్) వంచితఃపంచవజ్ఞామచరమచరమోహం మోహభాజాంప్ర
జానాన్ । తద్విహసరళబుద్ధేనేషరోషస్యకాలస్సుముఖమమముఖంకిం
రోషవతీసపితేవ, వస్తుతస్తు నతథా పరమప్రేమాస్పదే మయి రోషా
భావాదితిభావః ॥ తరుష-వృక్షేషు, ముహూర్తం-క్షణమాత్మకం, ఘటి
కాద్వితయంవా ॥ ౩౭ ॥ ముహూర్తమల్పకాలేస్యాద్ధృటికాద్వితయేపిచెతి
విశ్వః ॥ అంతర్హితా-అంతర్భావనంగతా, నూనమిత్యుత్ప్రేక్షా లో
కేహ కాంతాః కాంతే స్వాభిమతాథానంగ్రహీతరి సతి రోషవిడ
మ్బనయా పుత్రచిన్నిగూఢతయా కంచితాల్లంగమయంతి తద్వదిత్య
ర్థః ॥ వసంతతిలకావృత్తమ్ ॥ ౩౮ ॥—ఏవంసామాన్యజారేణవిలప్య
సంప్రతి సీతామామంత్య విలపతి ॥ త్వదితి ॥ హేసరళబుద్ధే-ముజుబు
ద్ధైసుముఖ, సుందరాననే జానకీతి సంచోధనద్వయేన నైవం విప్రలం
భస్తవ్యయాకర్తుమచితఇతిచూచ్యతే త్వదభిలషితపూర్త్యా తవ అభిల
షితం అరణ్యేపి సహసంచారరూపమనారథః చిత్రమృగాహరణయా
పమనారథోవా తస్య పూర్త్యా పూరణేనపాతునా వంచితః విప్రల
బ్ధః, ప్రతారితః వ్యామోహితఇతియావత్ ॥ అహం మోహభాజాం
స్త్రైకప్రియాణామిత్యర్థః ॥ ప్రజానాం-జనానాం ॥ ౩౯ ॥ ప్రజాస్యా
త్సంతతౌజనఇత్యమరః ॥ చరమోంతిమోనభవతీత్యచరమః అద్యః-అ
గ్రేసరస్సన్నిత్యర్థః ॥ పంచవజ్ఞామచరం సంచరితవానస్తి ॥ ఏతా
వత్పూర్వతం త్వత్సాహచర్యాత్తవస్తనారథపరిపూరణతత్పరతయాన్య
వహృరహానస్తీత్యర్థః ॥ తత్తస్మాత్కారణాదిహ మహారణ్యే రోష
స్త్రైకకాలాన ॥ రోషంకర్తుమయంసంచయోనభవతీత్యర్థః ॥ సత్య
పి, రోషపాతాపీచ్యగ్భవవాసనంకేమనస్సమాధాయానుకూల్యేనై
వసత్రితస్యత్వాదితిభావః ॥ అస్తువాయ రోషకాలః ॥ మమ విలహాన
పూర్త్యైకఇతి చక్షుర్భృంతపాతే తదర్థం పూరణోద్దేశేనెత్యర్థః ॥

సోఢసీతావియోగం || 22 || యద్యస్తికౌతుకమపూర్వమ్యగే మృగాక్షి
చాంద్రగంహరామిహరిణం మమసన్నిధేహి | యావన్నముంచసి మ
యాహృతమేణమేనం తావద్దధాతుతవవక్త్రతులామ్మగాంకః || 23 ||

సోఢ్యత్వాద్వా త్వయైవంకరుమయ క్తమిత్యాహ || హేసుముఖమమ
ముఖం యత్త వత్సహవాసేనైవ సోల్లాసమితిభావః || సోఢః క్షాంతఃసీ
తాయాస్తవవియోగః విరహో యేనతత్తథాక్రం కిం || సీతావిరహాస
హిష్టుభవతికిం || నభవత్యేవేత్యభావః || అతస్సర్వధారోపంపరిత్యజ్య
సన్నిధేయమితిభావః || అత్ర సీతత్యన్యవదేశగ్రహణముఖండితప్రే
మాస్పదత్వద్యోతనార్థం || మాలినీవృత్తమ్ || 24 || —తథావ్యపూ
ర్వమృగాక్షరణే యది తవాభిలాషస్తదానేనతుచ్ఛేదన మాయామృగ
ణ కిం ఇత్యోప్యత్యంతక్లాఘ్యమానేష్యామిత్యాహ || యదీతి || హేమృ
గాక్షి-కురుగనయనె, జానకి, అపూర్వమృగే-అసాధారణమృగే, కౌ
తుకం-కుతూహలం, అభిలాషఇతియావత్ || ని || కౌతూహలంకౌతు
కంచకుతుకంచకుతూహలమిత్యమరః || అస్తియది-వర్తతెచెత్, తవ
తిశేషః, తద్వి చంద్రస్యాయంచాంద్రః-చంద్రనిష్ఠత్వభావః + తేస్యే
దమిత్యభావః || తంహరిణం హరామ్యానయామి, యదాప్య హరిష్యామి
త్యభావః || వర్తమానసామీష్యే వర్తమాన ప్రత్యయః || అతః మమ స
న్నిధేహి-సన్నిహితాభవ, || మత్సమీపంప్రత్యాగచ్ఛేత్యభావః || అతః
మయాహృతమాసీతంవీనంచాంద్రమేణంహరిణంయావత్ యావత్పర్వ
స్తం ఫలిముంచసి-నత్యజసి, కౌతుకాదితిభావః || తావత్ మృగః అంక
శ్చిహ్నం యస్య మృగాంకశ్చంద్రః తవవక్త్రేణ సమ-శంకేన త్వదీ
యవదనైవ తులాం-సాదృశ్యం, దధాతు-ధారయతు, + సంభావనా
యాంలాభః || తదనంతరమిదానీంవా వక్త్రసాదృశ్యధారణకరైవనా
స్తీత్యభావః || అత్ర తులాందధాత్వీతి సంభావితా ఆర్థే ఉపమా త
యాదౌపమానాదుపమేయస్యాధిక్యవృత్తిపాదనరూపా వృత్తిరైకో వ్య

సప్రాణాచైజ్జనకతనయాకిం నతిష్ఠేత మహ్యంహింసేస్సతైన్ద్రుఖలు
నిహతారక్తసిక్తానప్పగ్నీన్ । గోదావర్యాం వైలిసవిహృతిం రామశూ
నాన్యసకుర్యాద్యుక్తంన క్తంచరకబళనాత్సర్వధా సంక్షిప్తా సా ॥ ౭౯ ॥

జ్యోతిశత్యలంకారణాలంకారభవనిః ॥ లోకోత్తరబావణ్యసంపన్న భవ
న్ముఖావలోకనాభావే మమ కథం నిర్వాహాఇతిఫలితార్థః + వక్త్ర
తులామిత్యత్ర తుల్యాభైరతులూపమాభ్యామిత్యత్ర అసాదృశ్యవ
ర్యాయస్తేన తులాశబ్దస్య ప్రతిషేధాదత్ర సాదృశ్యవాచిత్యాత్త
ద్యోగేపి తృతీయాసమాసః ॥ వసంతతిలకావృత్తమ్ ॥ ౭౯ ॥ — ॥

ఇత్తం విలాపవ్యసన్నిహితాయాస్తస్యామృతిం నిశ్చినోతి ॥ సప్రా
ణాతి ॥ జనకస్యతనయాజానకే, విశిష్టపితృజన్యత్వాత్పరమసాధీష్ఠ్యర్థః
సప్రాణాచైత్-నజీవితాయది, మహ్యమత్యంతవిరహాసహిష్టవత్తథా
వః॥ శ్రుతైకే-ఆత్మానం ప్రకాశయంత్యేననవైతకిం, నరైతైవేత్యర్థః
అతానప్రాణసహితై + తిష్ఠతైలిజిప్రకాశన స్తేయాభ్యయోశ్చేత్యా
త్తనైపదం ॥ తర్హి వ్యామూదిభిః భక్షితాకిం నెత్యాహ ॥ హింసే
స్సతైన్ద్రావ్యసూదిఘాతుకజంతుభిః ॥ ని ॥ శరాదుర్ధ్వాతుకోహిం
సృశత్యమరః ॥ ననిహతాఖలు-నహింసితాఖలు, కుతః పృథ్వీ-భూః,
రక్తసిక్తా-రుధిరక్లిన్నానభవతీత్యర్థః ॥ తథాచేద్రక్తసిక్తాభవదేవేతి
శైషః ॥ తర్హి గోదావరీతీర విహర్తుం గతవతీకిం తథాఘాతాపి నభ
వతీత్యాహ ॥ గోదావర్యాం లక్షణయా గోదావరీతీరత్యర్థః॥ గో
దావర్యాఇతిషష్ఠ్యంతపాతే తస్యాః పులిసేషు-స్తేకలైషు, విహృతిం-వి
హారం, ని ॥ తోయోత్తితంతత్పులిసః స్తేకతంసికతామయమిత్యమరః ॥
రామేణ ప్రియతమేన మయాశూన్యా విరహితాసతి సకుర్యాత్ స
విదధ్యాత్, యుక్తం, ప్రియతమవిరహితహారస్య పతివ్రతానామథ
క్తత్వాదితిభావః ॥ కింతు జానకీ సర్వ-సర్వప్రకారేణ + ప్రకార
వచనెథాల్ ॥ నక్తంచరకబళనాదాక్రమసకర్తృకభక్షణాద్దైత్యం, సం

లోకాంతరప్రణయినంశ్వశురంప్రణంతుమాజ్ఞ ప్రకాలమతిలంఘ్య యది
ప్రయాసి । విజ్ఞాప్యమామహిసమాహ్వయసాధ్వత స్తే సామిక్రిరెవభర
తైనిదధాతురాజ్యం ॥ ౧౦ ॥ ఇత్థం విలప్యవిపినే దయితాంవిచిన్వత్

స్థితా-నష్టా, యక్తమేతద్విచారణం సంగతమిత్యథః ॥ ౧ ॥ సంస్థా
స్థితోవ్యవస్థాయాం నాశఇతివిశ్వః ॥ వ్యక్తమితి పారే స్ఫుటమిత్య
థః ॥ అత్రైవం బహుధా సందిహ్య నిశ్చయవర్తనసానకథనాన్ని
శ్చయాంతస్సందేహాలంకారః ॥ మందాక్రాంతావృత్తమ్ ॥ ౨౦ ॥—
లోకాంతరేతి ॥ మోక్షానకి, లోకాంతరప్రణయినం-స్వగత్యం శ్వశు
రం పత్యుః పితరం-దశరథం, ప్రణంతుం-నమస్కర్తుం, ఉపనగౌడస
మాసేపిణోపదేశస్సేతితత్వం ॥ ఆజ్ఞప్తశ్చతుర్దశవత్సరాత్కతయా సై
యుక్తః యఃకాలస్తమతిలంఘ్యాల్లంఘ్య తావంతం కాలమయాపయ
త్వైవేత్యథః ॥ ఇదానీం సాగ్రేవత్యరస్యవశిష్టత్వాదితిభావః ॥
అవిలంఘ్యేతిపారేసప్రద్యోధః ॥ ప్రయాసియది-గచ్ఛసిచేత్, యద్య
పి పరమపతివ్రతాయాస్తవ మాం పతిముత్సృజ్య పురస్తాద్గమనమనుచి
తం తథాపి శ్వశురప్రణామాత్సుక్యేన గచ్ఛసిచేదిత్యథః ॥ తస్మిన్
మోసాధ్వ-పతివ్రతే, అతామద్విరహం నసహిష్యసేఇతిభావః ॥ ౧॥స
తీసాధ్వీపతివ్రతేత్యమరః ॥ తస్మై శ్వశురాయ విజ్ఞాప్య ప్రియవియ
క్తాహంస్థాతుం సశక్నోమీతినివేద్య మామహి సమాహ్వయ-అకార
య ప్రవేశయేత్యథః ॥ ౧ ॥ హూతిరాకారణాహ్వనేఇత్యమరః ॥ త
ద్వినాశాదాత్మనాపి దినాశోనిశ్చితఇతిభావః ॥ తస్మిన్ రాజ్యస్యకా
గతిరిత్యత్రాహ సామత్రిలక్షణవివ భరతేరాజ్యంనిదధాతు-నిక్షిపతు
ప్వలూకయాత్రాతత్పరేణక్రిరామేణాహంఇతికర్తవ్యతాయాం ని
య్యక్తఇతిభరతం మదాజ్ఞాపరిపాలనతత్పరం సామగ్ర్యే అభిషేక్య
తీతిభావః ॥ నసంతతిలకావృత్తమ్ ॥ ౨౦ ॥—కవేర్వాక్యం ॥ ఇత్థమి
తి ॥ ఇత్థమనేనప్రీకారేణ విలప్య-ఛరిదేననకృత్వా, రామస్తత్ర-త

రామోనతత్రధృతిమాన్మహిలక్షణశ్చ । తాదృష్విధామపి కథాం కథ
యన్స్వవాచా వత్తీ కజన్మమునిరెవకరోరచేతాః ॥ ౨౦ ॥ X ॥ తతః
ప్రాచభ్యమాణప్రయాణాన్ ప్రాణౌనవష్టభ్య జటాయుస్తతఃతక్కి
యమాణసీతాన్వేషణం రామం సలక్షణమాలక్ష్యయన్నవోచత ॥ ౨౧ ॥
అయష్టస్తాంఖడ్గవిక్షతపక్షతిం క్షితితలనిక్షిప్య క్షిప్రమవజహరజూనశీం

స్త్రిన్విషినై అరణ్యైః, దయితాం ప్రేయసీం సీతాం విచిన్వన్త్యగయన్,
ధృతిమాన్-ధైర్యవాన్, నాభూత్, కింతు సీతావిరహవేదనయా వి
షణ్ణహృదయోభూదిత్యర్థః ॥ తథా లక్షణశ్చ ధృతిమాన్మహినాభూ
దేవేత్యర్థః ॥ తద్దంభస్తేతద్దంభతావదితిభావః ॥ కింతు తాదృశీవిధా
ప్రకారోయస్యాస్తాం ఇత్తమితి వక్తుంకొరతుంవా అశక్యామితిత్యర్థః ॥
తథాభూతామపికథాం శ్రురామదిలాపప్రకారవాక్యప్రబంధం న్వ
వాచా-నిజకరోక్త్యా, కథయన్-పునఃపునర్వణయన్, కరోరచే
తాః-కఠినహృదయః, నిర్దయహృదయఇతియావత్ ॥ వత్తీ కాజ్జన్మయ
స్యసతథోక్తస్సచాసౌమునిశ్చ సవీవ వాత్తీకి రెవ ధృతిమానభూత్ ॥ ౨౦ ॥
కలలోకానందకరనమస్తసద్గుణాభిరామస్య తత్ర భవతః శ్రురామ
స్య తాదృగ్విషాదవైక్లవ్యాభివ్యంజక విలాపకథా కథనానిర్వీణ్యచిత్తత
యా సవవాత్తిధైర్యసంపన్నోభూదిత్యర్థః ॥ పెలవచిత్రానామస్తాకం
కథం ధృతిమత్త్యమితిభావః ॥ వృత్తంపూర్వవత్ ॥ ౨౦ ॥ — తతఇ
తి ॥ తతస్తదనంతరం, ప్రాచభ్యమాణముపకర్ష్యమాణంప్రయాణంవ
రలోకయాత్రాయైస్తామత్క్రమణీలానిత్యర్థః ॥ పాణ్శాన్ జటా
యరవష్టభ్య-సంస్తభ్య, నిరుధ్యేత్యర్థః ॥ శ్రురామాయ వార్తాకథ
నాథ-మితిభావః ॥ తతఃతతఃప్రదేశేషు క్రియమాణ సీతాన్వేషణం-సీ
తామన్విష్యంతమితిత్యర్థః ॥ సలక్షణం-సౌమిత్రిసహితం, రామమాల
క్షయన్-వశ్యన్నైవమవోచత-ఉక్తవాన్ + బూజ్యోవచేర్వాలుజీవ
చడిమితుమాగమేగుణః ॥ ౨౧ ॥ — కిమిత్సవోచతేత్యతఃపా ॥ ఆ

రావణఇతి || ౮౩ || ప || స్వయమపిశరభంగస్వీకృతాం భంగహీనాం
సపదిగతిమవాప్తస్సంహృతాయుజ్జటాయః | నయనసలిలమిశ్రం
రామహస్తేనదత్తం దశరథదురవాపం ప్రాప్తవైవాపమంభః || ౮౪ ||

యమృన్నితి || హేతయమృత్ + ప్రశంసాయామతుమ్ సకలలోకహి
తాచరణతత్పురతయా సఫలజీవనైత్యర్థః || ఇద్ధవిక్షతపక్షతిం-చంద్ర
హాసవిదళితపక్షనుశాలం || ని || స్త్రీసక్షతిఃపక్షమూలమిత్యమగః ||
మాం క్షితితలెన్నిష్య పరిశ్రాంతం మాం పక్షవిచ్ఛేదపూర్వకం భూ
మా పాతయిత్వైత్యర్థః || రావణః క్షిప్రం ద్వుతం జానకిం మైథిలీ
మపజహరాపహృతవానిత్యనోచతేతిపూర్వేణసంబంధః || తథాచరా
మాయణమ్ || * పరిశ్రాంతస్య మేపతౌ చిత్వాశ్చిద్ధేన రావణః || సీ
తామాదాయవైదేహీముత్తపాతవిహయసమితి || ౮౩ || తతఃకింజాతంత
త్రాహ || స్వయమితి || జటాయః సపది-సద్యవీవ, శ్రురామస్య
పీతాపహరణవార్తాకథనమయవేత్యర్థః || సంహృతాయ స్తన్విక
జీవితస్సృక్ || న్వయమపి శరభంగన మునినాస్వీకృతాం ప్రాప్తాం భం
గహీనామక్షతాం శాశ్వతీమిత్యర్థః || గతిం వైకుంఠస్థానమవాప్తః
ప్రాప్తస్సృక్, నిజభాగ్యోదయేన పరబ్రహ్మరూపస్య శ్రురామస్య
దివ్యమంగళవిగ్రహసాక్షాత్కారాత్ శరభంగవస్తుక్తస్సన్నిత్యర్థః |
నయనసలిలమిశ్రం-బాష్పోదకమిశ్రితంపిత్తసఖ్యైవైన తస్యపిత్తవద్యో
దనార్హత్వాదితిభావః రామహస్తేనదత్తం దశరథేన దురవాపం-దుర్గ
భం, అసాన్నిధ్యాదితిభావః || వైవాపం పితృతర్పణసంబంధి || ని ||
పితృదానంనివాపస్సాన్నిదిత్యమగః || అంభః ప్రాప్త పితృనిర్విశేషం
తస్యాధ్వజైహికం రామశ్చకారేత్యర్థః || ఉక్తంచరామాయణే ||
* తతాగోదావరీగత్వానదీనరవరాత్తజ్ఞా ఉదకంచక్రతుస్తస్మై
జటాయురితిసకారాంతః ఉకారాంతోపి జటాయోమావమంధాస్తవ
మితిభట్టిప్రయోగాత్ ||

గ ॥ అథ దక్షిణారణ్యానీంప్రతిప్రస్థితేకాకుత్స్థే రాక్షసీ కాచిదయో
 ముఖీనామ సామిత్రిమభిధూయ తదీయశస్త్రేణ శూర్పణఖాఃస్థిమల
 భత ॥ ౮౫ ॥ తతః క్రొంచారణ్యనరణ్యా వయాతావేతామహ వ్యైః
 గృధ్రరాజాయతాపుభావితీ ॥ నను తిరశ్చాం కర్తానధికారాదగ్నిసం
 స్కారానర్హతావచ్చ ఉత్తమలోకాభావేన కథమస్య ముక్తియుక్త
 త్వమితీచెన్న * మయాత్వంనమనుజ్ఞాతశ్చాశ్వతీంముక్తిమాపుహీతి
 త్రిరామాయణోక్తతావదస్తేనవాస్యముక్తిః ॥ తదుక్తం సృసిహపు
 రాణ ॥ * మత్కృతేమరణంయస్తాత్వయాప్రాప్తంద్విజౌత్తమ ।
 తస్తాన్తమప్రసాదేన విష్ణులొకమవాప్ససితి ॥ సుగ్రీవోహనుమాన్పు
 ట్నోగజౌగృధ్రోవశిక్పథఇతిముక్తమధ్యపరిగణనాచ్చ జటాయవోము
 క్తిప్రాప్తిస్సద్ధైత్యవగమ్యతఇత్యుపరమ్యతే ॥ మాలినీవృత్తం ॥ ౮౬ ॥ —
 అథేతి ॥ అథ జటాయుర్ముక్త్యనంతరం, కాకుత్స్థే-త్రిరామే, మహా
 దరణ్యమరణ్యానీ ॥ ౧ ॥ మహారణ్యమరణ్యానీత్యమరః ॥ + ఇంద్రవ
 రుణత్యాదినామహత్వైజీవే ॥ అనుగాగమశ్చ ॥ దక్షిణాదక్షిణదిగవ
 స్థితా సాచసారణ్యానీచతాంప్రతి ప్రస్థితై-చలితేనతి, జటాయుషాత
 ద్దిగవస్థితేన రావణేన సీతాహరణస్యాక్తతావదితిభావః ॥ అయోముఖీ
 నామ-అయోముఖీతినామ్నాప్రసిద్ధా, కాచిద్రాక్షసీ, సామిత్రిం-లక్ష్మ
 ణం, అభిధూయ * ఏహారంస్యావపేత్యుక్తావ సమాలంబతలక్ష్మణమి
 త్యాదుక్తప్రకారేణాక్షిప్య తదీయేన-సామిత్రిసంబంధినా, శస్త్రేణ
 ఖడ్గేన, శూర్పణఖాయాః-రావణభగిన్యాః, యాసిద్ధిః ముఖభంగరూ
 పనిష్పత్తిః, తత్సదృశం సిద్ధిమితినిదర్శనా ॥ అలభత-ప్రాప్త, శూర్ప
 ణభేవ లక్ష్మణఖడ్గనికృత్తకణానాసికాబధూవేత్యర్థః ॥ ఉపలక్షణ
 మేతత్ ॥ నికృత్తస్తనాచబధూవతథాచోక్తంత్రిరామాయణే * ఏ
 వముక్తస్తుకుపితః ఖడ్గముద్యవ్యలక్ష్మణః । కణానాస్తేస్తనౌతస్యాః వి
 చకిర్తారీసూదనఇతి ॥ ౮౫ ॥ — తతఇతి ॥ తతః-అయోముఖీకణా

ఘోలశిరసశ్చాపాత్క్రాంతపతాం పృవన్నః పన్నగపతిభోగభీషణౌ
భ్యాం భుజాభ్యాం బబంధయథాథానామాకబంధః ॥ ౮౬ ॥ తదనంత

నాసికాస్తనచ్ఛేదనానంతరం, క్రౌంచారణ్యస్య సరణ్యా-మగేణ ॥
ని ॥ అయనంవత్తమాగాధ్వపంధానఃపదవీసృతిః । సరణిరిత్యమ
రః ॥ అత్ర తృతీయోపపత్తిర్యావ్యభ్యాతా ॥ప్రయాతా-ప్రగ్ధితా, ఏతా
రామలక్ష్మణౌ, కర్తృ, ఘోలశిరసస్తన్నామోమహాపే-ః-ఋషిశ్రేష్ఠ
స్య, శాపాత్క్రాంతపతాం-రాక్షసత్వం, పృవన్నః-ప్రాప్తః, యథా
థానామా-అన్వయాభిధానః, కబంధః రాక్షసః, పన్నగపతిః-కుం
డలీశ్వరస్య, భోగః కాయస్తదవద్భీషణాభ్యాం-భయంకరాభ్యాం, భు
జాభ్యాం, బబంధ-దురోధేత్యథః ॥ వస్తుతస్తు త్రిరామస్య సాక్షా
ద్విష్ణోః శేషాంకిశాయితాన్లక్ష్మణస్య శేషావతారత్వాచ్చతయోర్నా
యంబంధో నదుఃఖపాతుశ్చైతి జ్ఞాపయితుం పన్నగపతిభోగభీష
ణాభ్యామితి భుజవిశేషణముక్తమిత్త్యనుసంధేయం ॥ కబంధఇత్యత్ర
విరుద్ధలక్షణయా కస్యశిరసోబంధోస్యాస్తీతికబంధఇతివిగోహః, అప
మూర్ధాకళైబరమిత్సర్థః ॥ని॥ కబంధం సలిలేప్రోక్తమపమూర్ధాకళే
బరమ్ । కబంధో(స్త్రీ)క్రియాయుక్తమపమూర్ధాకళైబరమితి విశ్వామ
రౌ ॥ ప్రకృతేషీంద్రవజ్రాభిమాతాద్వత్సోవిభుగ్నశిరస్కతయా కబ
న్ధతాన్ద్యథాథానామత్వమస్యేతిభావః ॥ తథాచశ్రీరామాయణలక్ష్మ
ణంప్రతి కబంధవాక్యమ్ *పురారామమహాబాహోమహాబలపరాక్ర
మ్ । రూపమాసీన్తమాచింత్యంత్రిషులోకేషువిశ్రుతమ్ ॥ తతస్థూల
శిరానామ మహాషికొపిణామయా । విచిన్వకవివిధంవన్యం రూ
పేణానేనధర్మితః ॥ తేనాహముక్తఃప్రత్యైవం ఘోరశాపాభిధా
యినా । ఏతదెవన్యశంసంతే రూపమస్త్వితిగర్హితమ్ ॥ ఇంద్రకొపా
దిదంరూపంప్రాప్తమెవరణాజరఇతి ॥ ౮౬ ॥ —తదనంతరమితి ॥ త
దనంతరం-నిరోధానంతరం, అనన్యపాత్రేషవదాప్యయోగేషు, ని

మనశ్శ్రుపాత్రేషు రాక్షసీనైత్రేషు సదౌత్పాదితతరవారిభ్యాం రామలక్ష్మణయోస్తరవారిభ్యాం కబంధబాహుయుగళం కదళీలావమలూయత || ౪౭ || ప || తదనుదనుకబంధేనాదరాదధితౌతౌగిరితటభువిదే

జభ్రృమహిమ్నా కదాపిశోకాదుస్సహత్యభావాదనాఘృతాశ్శ్రుగః ధేష్విత్సభః || ౫ || యోగ్యభాజనయోఃపాత్రమిత్యమరః || రాక్షసీనైత్రేషు-రాక్షసాంగనానయినేషు, సదా-సర్వదా, ఉత్పాదితతరాణ్యతిశయేనౌత్పాదితాని + ద్విసచనవిభజ్యేత్వాదినా తరష్పృత్సయః || తానివారిణి బాహ్యేదకాని యాభ్యాంతౌ తాభ్యాం రాక్షసఖండనేనశోకాత్పాదకత్వాన్నిరంతరరాక్షసీనైత్రజలౌత్పాదకాభ్యామిత్యభః || రామలక్ష్మణయోస్తరవారిభ్యాం ఖడ్గాభ్యాం || ౫ || తరవారిర్తుండలాగ్రః ఖడ్గకౌక్షేయకౌసమాశత్యమరశేషః || కబంధబాహుయుగళం కదళీమివలూత్వా కదళీలావమలూయత అచ్ఛిద్యత, కదళీకాండమివానాయాసేనాఖండ్యతైత్యభః, కదళీలావమదిత్యవపాతః + ఉపమానేకర్మణిచేతిణముల్పత్యయః || కషాచిషు యథావిధ్యనుప్రయోగఇతి లూఞోనుప్రయోగః || నిర్బంధకుపితౌ శ్రురామలక్ష్మణౌ నిజాసభ్యాం కబంధస్య దక్షిణసవ్యదాహూచిచ్ఛిదతురిత్యభః, అత్ర కరణయోరపి తరవార్యోః కర్తృత్వన్యవదేశస్తయోరఖండితతీక్షణ్యత్వద్యోతనాథం * తథారామాయణమ్ * దక్షిణోదక్షిణంబాహుమసక్రమసేనాతతః | చిచ్ఛేద రామోవేగేన సన్యోవీరస్తులక్ష్మణఇతి || ౪౭ || తదన్విత || తదను-బాహుచ్ఛేదానంతరం, దనువంశోద్భవత్వాద్దనుఃసచాసౌ కబంధశ్చైతివిశేషణసమాసః || యదాప్యదనురిత్యస్య పూర్వనామ తథాశ్రురామాయణే అరణ్యకాండే * ఏవముక్తస్తురామేణ వాక్యేందరురనుత్తమమితి || దనోస్సకాశాత్తత్తైవన ప్రభావం తే మహాత్మనఇతి శబరీంప్రతిగ్గిరామవాక్యం || తథాశ్చదనుర్నామశ్రియః పుత్రశ్శాసాద్యాక్షసతాంగతఇతి కిష్కింధాకాండేవోక్తమ్ || తథాశ్చ

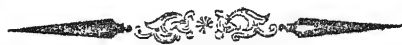
హందేహతు స్తస్యభీషమ్ । అకథయదథశాపాపాయతుష్టస్సరామః
 తపనతనయమైత్ర్యామైధిలింప్రాప్నుహీతి ॥ ౮౮ ॥ ౫ ॥ తస్మిన్స
 శ్యమూ చూగఃముపదిశ్య స్వగఃంగతే మతఃగాశ్రమవాసిన్యా తప
 దనునామాచాసౌకబంధశ్చ దనుకబంధఇతి శాకపాధిఃవాదిత్యాన్తధ్య
 మపదలూపీసమాసః ॥ శాకపాధిఃవాదిరాకృతిగణః ॥ లైసదనుకబం
 ఢేనాదరాధ్యారవాత్ అనితౌ * ఋత్రంఽచైవోపదేక్ష్యామి యవా
 భ్యాం సంస్కృతోగ్నినైతియాచితే, తౌ రామలక్ష్మణౌ గిరిరటభువి
 గిరిప్రదరసీమ్ని * గిరిప్రదరమాసాద్య పాపకంఠినసజతఃరితిశ్చిరామా
 యతాత్ ॥ భీషం-భయంకరం, తస్యకబంధస్య దేహం-కలెబరం, దే
 హశుభ్యస్తీచక్రతుః + దహభస్తీకరణఇతిథాణాలిట ॥ అతఏక హ
 ల్మధ్యే నాదేశాదేలిఁటిల్యైల్వాభ్యాన్సహాపౌ ॥ అథ దహనానంతరం
 శాపాపాదేన-మునివ్రయ క్తశాపాంతేన, తుష్టస్రావంగతస్సౌ కబ
 ఙ్ధః రామంప్రత్యకథయత్-అవౌచత్ ॥ కిమితి ॥ తపనతనయమైత్ర్యా
 సుగ్రీవసేషాన, మైధిలిం-సీతాం, ప్రాప్నుహీ-లభసేవీతి * ఉక్తం
 చక్రరామాయణ ॥ శూయితాంరామవక్ష్యామి సుగ్రీవౌనామ వా
 నరకత్యాగధ్య సైసహాయోమిత్రంచ సీతాయాః పరిమాగణఇత్యం
 తేన మైత్ర్యైత్యత్ర + బ్రాహ్మణాదిత్వాద్గుణవచనేత్వాదినా ష్యజ్ఞ్య
 త్యయః ॥ ప్రిథ్వారాదిభ్యశ్చైతిజీవేనచ మాతరిషిచ్ఛైలిషితాదేవసి
 ధైమాతామహశబ్దస్యగౌరాదిమహారేనానిత్యత్వజ్ఞాపనాదైవకల్పకః॥
 అతఏవాహవామసః ॥ ష్యజ్ఞిషితగ్రంథాదీకారౌబహుళమితి ॥ ౧ ॥
 స్త్రీసపుంసకయోర్భావక్రియయోః ష్యజ్ఞో క్వచిచ్ఛుభ్యజ్ఞో । ఔదిత్య
 మాచితిమైత్ర్యంమైత్రీపుణ్యౌగుహాహృతఇత్యమరః ॥ మాలినీన్య
 త్రమ్ ॥ ౮౮ ॥ —తస్మిన్నితి ॥ తస్మిన్కబంధే ఋశ్యమూకమాగః
 సుగ్రీవాధిష్ఠితఋశ్యమూకాఖ్యవర్జితవత్త్వ, ఉపదిశ్య-నివేద్య, స్వ
 గఃంగలైసతి, మశంగస్యమహాక్షే రాశ్రమే వసతి తాచ్ఛీల్యేనేతి

స్వీన్యా శబర్యాకృతాం సవర్యాం ప్రతిగృహ్య రామస్తదనుజ్ఞయా
మనోజ్ఞవివిధవిహగకూజితం మృగగణవిహరణమనోహరం గహనప
థమవగాహ్య వ్యాకోచకుశేశయపరిచయః పామైర్వనదేవతాలతాదా
హనుకూతైః కూలాయతిలీలాపఠవశవశావల్లభమదాంబుచుంబిభిః

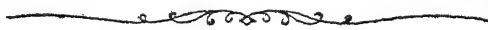
ఘృతంగాశ్రమవాసిన్యా + తాచ్ఛిల్యేణినః || తపస్వీన్యా-వ్రతోపవా
సాదితవానిష్ఠయా + అస్తాయామేధాన్యజోవినిరితివినివ్రత్యయః || శ
బర్యా శబరస్త్రియా, మతంగశివ్యయా కయాచిద్విరక్తరక్షణ్యాకృ
తాం విహితాం, సవర్యామమృన్పాద్యాదిరూపపూజాం || ౧ || పూ
జాసమస్సావచితిస్సవర్యార్పార్వణౌసమాశత్యమరః || రాఘః పృ
తిగృహ్య-స్వీకృత్య, నిరంతరభక్తివరలంత్రతావచ్ఛబర్యాస్తద్విరచితా
యాఅపి పూజాయామహత్తనా భక్తవత్సలైవ త్రిరామేణ గ్రాహ్య
త్వాదితిభావః || తతః తదనుజ్ఞయా తస్యాశ్శబర్యాః అనుజ్ఞయా ని
యోగేన, మనోజ్ఞాని-మనోహరాణి, వివిధాని-అనేకప్రకారాణి, వి
హగకూజితాని-శుకశారికాదిపక్షిరుతాని యస్మిన్ తత్తథోక్తం, మృగ
గణానాం హరిణచమరదుర్వాదిమృగయూధానాం విహరణేన-స్తేన్వి
దనంచారేణ, మనోహరం-హృదయానందకరం, గహనపథమరణ్యస్థాన
మవగాహ్య-ప్రవిశ్య, అథ వ్యాకోచకుశేశయపరిచయేష సంఘల్లక
మలపరిశీలనేన కషాయైస్సరభ్యసంపన్నైః || ౧ || ప్రఘల్ల్యాత్ఫల్ల
సంఘల్లవ్యాకోచవికచస్ఫుటాః | సహస్రవత్రింకమలంశతపత్రికుశే
శయమితి చామరః || రాగద్రవ్యేకషాయోస్త్రీనిర్యాసే సౌరభేరసశ
తియాదవః || వనదేవతానాం యాలతాదోలాః-లతారూపప్రేంభాళి
కాః తాసామనుకూతైరనుగుణైస్సప్రయత్నంవిదైవతతస్తతశ్చాల
నపాతుత్వాదితిభావః, కూత-పంపారోధసి, ఆయతీలీలాపఠవశాః-అ
విచ్ఛిన్నక్రీడాపఠతంత్రాః, తిర్యగ్దంత-ప్రహరరూపవ్యాపాదతత్ప
రాశత్యభావః, యే వశానాం-కరిణీనాం, వల్లభా మత్తమతంగజాస్తే

శంబరా రాతిశరధిసదృశతటరుహసహకారశిఖరవిసరదాసవాసారశీకర
 శేఖరైర్వివిధలతాలాసికాలాస్యోపదేశదేశికాయమానైః కాయమానస
 మానాభోగలతాగృహకేళీలుబ్ధలుబ్ధకపురంధ్రీశిధిలభమ్మిల్లవల్లకాగన్ధ
 ఘోమదాంబుదానోదకం చుంబంత్యసబద్ధంతీతి తేభోక్తైః, మద
 గంధసంబంధబంధురైర్భేదః ॥ ౧ ॥ వశాక్రీకరిణీవంధ్యేత్వమరః ॥
 శంబరా రాతిశరధిసదృశాని- పంచబాణతూణీసరూపాణీమృగమా ॥
 యాని తటరుహసహకారశిఖరాణీరరుహాతిసారభరసాలాగ్రమంజర్యః
 అత్ర శిఖరశబ్దేన తద్వతమంజర్యోలక్ష్యంతే ॥ ౧ ॥ శిఖరంజైలవృక్షాగ్ర
 శిఖాపులకకోటిషివ్తివిశ్వః ॥ తేభ్యోవిసర్క సగంసమానాయతనవా
 సారోమకరందధారాసంపాతః తస్యశీకరాః కణావీవశేఖరా అవతం
 సాః యేషాంలైస్త్యోక్తైః, మాకందమకరందబిందుసుందోహసుండరై
 రిత్తభేదః ॥ ౧ ॥ ఆహ్లాశ్చరసాలోసాసహకారోతిసారభః । శీ
 కరోంబుకణస్తత్కృతశ్చితామరః ॥ వివిధా-నానాప్రకారాః, లతాః-
 మల్లికామాలత్యాదివల్లభస్తావనలాసికాః సర్వకృత రూపకం, తా
 సాం లాస్యోపదేశే-నాట్యక్రియాసంశితైః, దేశికాః గురవణవాచరం
 తోదేశికాయమానాః నాట్యవివాచారైర్విరివ తాసాం సర్వసప్ర
 వర్తకైరిత్తభేదః + ఆచారకృజంతాల్లటశ్శానజాదేశః ॥ అత్ర విచి
 త్రలతాచలనైః మాడతానాం దేశికాయమానత్వాల్పైర్వణాతిగ్ర
 యానిమిత్రాజాతిస్వరూపాల్పైర్మా ॥ ౧ ॥ సర్వకీలాసికేసమే । తాం
 జ్వలనటనంనాట్యం లాస్యంసృతంచనర్తనమితిచామరః ॥ కాయమితం
 మానం ప్రమాణంయస్య కాయమానః అంగణాదౌ స్తంభాదినిర్మిత
 పురుషప్రమాణాన్నతొమండపవిశేషః తత్సమానస్తత్సదృశః ఆభో
 గోవిస్తారోయేషాంలైమ లతాగృహే-మ-లతావితానమయనికతనేమ
 కేళీలుద్ధానాం-క్రీడాగృహ్నునాం, లుబ్ధకపురంధ్రీణాం-పులిందసుం
 దరీణాం- యే శిధిలభమ్మిల్లాః-విస్థానకచభరాః, లైమయామల్లికాః త్మ

మాంసలైర్మల్లికాక్షపక్షవిత్నోభత్నోదీధూతపాథః పాథేయైస్తటవనపవ
నైరనుకంప్యమానఃపంపామభజత || ౮౯ || *~*~*~*~*~*~*

ణశూల్యకుసుమాని తాసాం గంధేన-సౌరభ్యేణ, మాంసలైః-పరిపూ
ణైః, ని || కబరీకేశవేశోధ ధమ్మిల్లస్సంయతాఃకచాఇత్యమరః | మ
ల్లీతుమృతాప్తృతృణశూల్యయోరితిత్నమాలాయాం || మల్లికాక్షా మ
లినచంమచరణా హంసవిశేషాః || ని || రాజహంసాస్తుతేచంచు చర
ణైలోఽహితైస్సితాః | మలినైర్మల్లికాక్షాస్తేఇత్యమరః || తేషాంపక్ష
విత్నోభేన-గరుడభిఘాతేన, త్నోదీధూతం-మాణీభూతం, నీహారా
కారేణ శకలీకృతమిత్యర్థః || తాదృశం యత్పాథఉదకంతదేవ పాథే
యం సంబలంయేషాంలైస్తత్సహకృతైరిత్యర్థః | ని || కబంధముఖకం
పాథఇత్యమరః || త్నోదీధూతమిత్యత్ర అత్నోదఃత్నోదఃసంపద్యమానం
త్నోదీధూతమితివిగ్రహః + అభూతతద్భావేద్విః కుగతిప్రాదయజ
తినమానః || పాథేయమిత్యత్ర పథిసాధుపాథేయం + పథ్యతిథివసతి
స్వపతేఢాభిధాన్యయః || ఏవంజేత్యమాంద్యసౌరభ్యసంపన్నే
స్తటవనపవనైస్తీరకాంతారమారుతైః, అనుకంప్యమానో-బోధూయ
మానస్సౌ, విరహితాం వెదనోద్దీపకత్వాదితిభావః | పంపాంసామ
పుష్కరిణీం అభజత-తత్తీరంప్రాపేత్యర్థః || *~*~*~*~*~*~*

మల్లికాయాఃకుసుమానిమల్లికాః+పుష్పమూలమబహులమితిలుపిలు
పియుక్తవద్యక్తివదనేఇతి స్త్రీత్వం || ని || పుష్పేజాతిప్రభృతయస్సవీరిం
గాఇత్యమరశ్చ*గంధాసుస్పృభయోవాతాస్తరవఃకుసుమాచితాః | భృ
మరాఃకోకిలాహర్త్యామృద్వీశయాన్యసురానవః || ఇత్యాదయోవిభా
వాఃస్సుర్యరవసంతేరాగదీపనాః | ఇతి తేషాంవిరహవెదనోద్దీపకత్వే
నాభియుక్తైః ||

ఇతి శ్రీవిదర్భరాజవిరచితే శ్రీమతిచంద్రారామాయణే

అరణ్యకాండః

ఇతి శ్రీమత్ప్రమయోగీంద్ర బృందమానసేందీవరసందోహమందాన
స్థలాభాభిషాదితరఘునందనచరణారవిందమకరందాస్వాదనకన్దశీతసా
రస్వతేనాఖండతపఃప్రచండమునిప్రకాండమండలేశ్వర శాండీల్యమ
హమునిగొత్రావతంసస్య వంచనాన్వయసుధాపారావారపారిజాత
స్య భన్వంతర్యవతారాంతరస్యామృతేంద్రప్రముఖనిఖిలవిద్యాసారసర్వ
జ్ఞసార్వభౌమస్య కొండపండితవర్యస్య తనూజేన గంగాంబికాగర్భ

తత్కృతరసుధాకరేణ రామచంద్రబుధేంద్రేణవిరచితాయాం
చంద్రారామాయణవ్యాఖ్యానాయాం సాహిత్యమంజూషికాఖ్యానాయాం
అరణ్యకాండస్సమాప్తః

రామచంద్రార్చరచితారామచంద్రపదార్పితా ।

అరణ్యకాండవ్యాఖ్యానౌ పూర్ణామంజూషికాభిధాః॥

అథ కిష్కింధాకాండప్రారంభః

సతాంసతాంబుద్ధిమివ ప్రసన్నాంపంపాంవియోగజ్వరజాతకంపః |
 'విలోకయన్' లోకనివిష్టకీర్తిరార్తిరఘూణాం ప్రవర్యప్రపదే || ౧ ||
 ౫ || తతస్తస్యాస్తటవనెచానానోకహనివహపరిష్కృతేనిభృతేఽరభృ

అథ కిష్కింధాకాండోవ్యాఖ్యానతే || సతామితి || సవిరాధత్రి
 శిరోమూషణఖరకబంధాదీనామయత్నసంహరణేన పృసిద్ధపరాక్రమ
 యుక్తః అతఏవ లోకనివిష్టకీర్తిరజగద్విఖ్యాతయశస్సౌపన్నః, రఘూ
 ణాం ప్రవరో-రఘునాయకః, సతాం-సాధూనాం, బుద్ధి-చిత్తవృత్తి
 మివ, ప్రసన్నాం-నిర్మలాం, ఏకత్ర సావభావ్యాదనృత్రరాగాద్యను
 చహతత్వాచ్చేతిభావః, తాంచికిషీతరావణవధోపయోగిసుగ్రీవాధి
 స్థితఋశ్యమూకసమీపవర్తినీం పంపాం విలోకయన్-పశ్యన్, అతఏ
 వ వియోగేన-సీతావిరహశోకాతిశయేన, యోజ్వరః సంతాపః ఇంద్రి
 యక్షోభఇతియావత్ || తేనజాతః-ఉత్పన్నః, కంఠో గాత్రవేషధుర్య
 న్యసతథోక్తస్య ఆర్తి-మదనపీడాం, ప్రపదే-ప్రాప, తస్యాఃప్ర
 సన్నత్వేసి విరహిణాముద్దీపకత్వాత్పరమయం వ్యథావనుబధూవెత్స
 థః || ౧ || ఆర్తిఃషీడాధనుష్కోట్కారిత్యమరః || అత్రబుద్ధిమివత్వే
 కం పదం ఇవేనసహనిత్యసమాసోవిభక్త్యలోపః పూర్వపదప్రకృతి
 స్వరత్వంచేతివక్తవ్యాత్ || అతఏవ సమాసగాశ్చౌతిపూణోపమా ||
 వృత్తముపజాతిః || అత్రాదౌ * సతాంపుష్కరిణీంగత్యావద్దోత్ప
 లఝుషాకులామ్ | రామస్సామిత్రిసహితోవిలలాపాకులంద్రియఇతి ||
 శ్రీరామాయణకిష్కింధాకాండాద్యపద్యాదిమ పదప్రయోగేణచా
 తుర్యం దర్శితం కవినేత్యనుసంధేయమ్ || ౧ || —తతఇతి || తతస్తద
 నంతరం నానావిధానామనోకహనాం చూతచాంపేయాది తరువిశే
 షాణాం నివహేన-నికురుంబెణ, పరిష్కృతే-భూషితే + సంపర్యప
 భ్యః కరోతౌ భూషణఇతిసుడాగమః || తస్యాః పంపాయాస్తటవ

మణపరభృతవ్యాతచంచూమయవిపంచీసముదంచితపంచమాంచితా, స
 న్తతాకుంచితపంచశరశరాసనశరాసారపంచిత పధికజనసంచారప్రపం
 చా ప్రమదభరభరితచంచరీకకులకంచుకితమాధవీమాధవీవిభూతిరుదజ్య
 నె-పరిసరవర్తికాననె, నిభృతైతరమనిభృతమతిచపలం భ్రమణమాత్సు
 క్యప్రయుక్తసంభ్రమోయస్యతథోక్తః యః పరభృతవ్యాతః-పికనిక
 రః ॥ ౧ ॥ వనప్రియశరభృతఃకోకిలఃపికఇత్యపీత్యమరః ॥ తస్య చం
 ఘామయా-త్రోటిరూపా, అత్ర చంచూశబ్దేన కంఠోవివక్ష్యతే, త
 త్రైవ స్వరావిర్భావాత్ ॥ ౧ ॥ చంచుస్త్రోటిరుభేత్ప్రియామిత్యమ
 రః + తాద్రూప్యమయత్ ప్రియాఃపుంవదిత్యాదినాపుంవద్భావః
 తాదృశీ యావిపంచీ-వీణా ॥ ౧ ॥ విపంచీవల్లకీపీణేతివైజయంతీ॥ వీణా
 తువల్లకీ । విపంచీత్యమంశ్చ ॥ తస్యాస్సకాశాత్సముదంచితాస్సము
 త్పన్నాః యేపంచమాః పంచమాఖ్యాః స్వరవిశేషాః ॥ ౧ ॥ పికఃకూ
 జతిపంచమమిత్యభిధానాత్ ॥ తైరంచితా-మనోజ్ఞా + అంచెఃపూ
 జాయామితీడాగమః ॥ తథా సంతతం-నిరంతరం, ఆకుంచితం-శరసం
 ధానాథమననమితం, పంచశరశరాసనం మన్తధకార్తుకం తస్మాన్ని
 గతాయశ్వరాసారః-అవిచ్ఛిన్నబాణవృష్టిః, తేన వంచితా-నివారి
 తః, పధికజనానాం-విరహీణాం, సంచారప్రపంచః యాతాయాతప్ర
 చారోయస్యాంసా, తథాప్రమదభరణ-మకరందలాభజనితసంతోషా
 తిశయేన, భరితం-పూణం, యచ్ఛంచరీకకులం-రోలంబనికురుంబం,
 తేన కంచుకితాః-కంచుకవత్సః కృతాః ఆవెష్టితాఇత్యర్థః + కంచు
 కవచ్ఛబ్దాత్తత్కరోతితిన్యంతాత్కర్తృణీక్తః ॥ తామాధవ్యోతిముక్తల
 తాఃయస్యాంసా ॥ ౧ ॥ ఇందిందరశ్చంచరీకోరోలంబోబంభరశ్చసః ।
 అతిముక్తఃపుండ్రకస్సన్ద్వద్వాసంతిమాధవీలతేతిచామరః ॥ మధోర్వ
 సం తస్యఇయం మాధవీ ॥ ౧ ॥ మధుర్వసంతేచైత్రేచైతివిశ్వః + త
 స్యేదమిత్యేన్ టిడ్ధాణభిత్యాదినాజీవ ॥ విభూతిస్సంపత్ ఉదజ్యంభత

మృత ॥ ౨ ॥ ప ॥ యత్ర కాంతైర్వియక్తానాం యక్తానామపి సుభ్యు
వామ్ । దోలాకర్త వితన్వంతి మనాంసిచవపూంషిచ ॥ ౩ ॥ కరతతైర
పచాయమథేక్షతైరపచయంచవనెవజనేషుచ । సుమనసాం మనసామ

ఉజ్జ్వంభితవతీ ॥ ౪ ॥ భూతిర్భస్మనిసంపదీత్యమరః ॥ ౫ ॥ —యత్రై
తి ॥ యత్ర యస్మిన్ వసంతసమయే, కాంతైః-ప్రియతమైర్వియక్తా
నాం కాంతైర్భక్తానామపి సుభ్యువాం-సుందరీణాం, మనాంసి-హృ
దయాసిద, వపూంషి-శరీరాణిచ, దోలాకర్త-దోలాలీలాంవితన్వంతి-
కుర్వంతి, విరహీణాం మనాంసి ప్రియవియోగజడనయా దోలాయ
మానానిభవంతి ప్రియసంగతానాం వపూంషితు వసంతోత్సవే ప్రి
యైస్సాకం దోలాభేలనలాభాత్తాదృశభలనజనితసుఖమనుభవంతీత్యర్థః ।
అతపివ యథాక్రమమన్వయాత్క్రమాపరనామా యథాసంఖ్యాల్లంకా
రః ॥ తథా మనసాం వపుషాం వణ్యతయా ప్రకృతానామేవ దో
లాకర్త వితననక్రియాకూపధర్త సంబంధేనాపమ్యస్య గమ్యమానత్వా
త్యైవలవకృతగోచరాతుల్యయోగితాద్యయంచాక్రాలంకారణాంగన
సజ్జీర్యతే ॥ ౩ ॥ —కరతతైరితి ॥ యద్దినే-యస్యవసంతస్య దినేషి వ
త్యథాః ॥ విలోలవిలోచనాశ్చంచలాక్ష్యః, కరతతైర్నిజహస్తప్రదే
నైర్వనెమాద్యానవనెషు, సుమనసాం-పుష్పాణాం, ౪ ॥ (ప్రి)యస్సు
మనసఃపుష్పమిత్యమరః ॥ అపచీయతఇత్యపచాయఃలననం + ఉప
సృష్టాద్ధృజ్-అభేతివాక్యారంభే ॥ ఈక్షణైర్దృష్టిభిః, జనేషు-మనసాం
అపచీయతఇత్యపచయః అపహారః అకషణమితియానత్ ॥ ౫ ॥ అ
పహారస్తన్వచయఇత్యమరః ॥ తలవిరచయంతి-వితన్వంతి, అలంకా
రా సూర్యవదున్నయా ॥ దురతవిలంబితవృత్తమ్ ॥ * దురతవిలంబి
అపచాయఇత్యత్ర + హస్తాదానేచేరస్తయైఇతిభుజ్ । అపచయఇత్య
త్ర ఏరజిత్యచ । ఈక్షణైరుపచయమి-పాతే జనేషు మనసాం ఉప
చయః నృద్ధిః ఉల్లాసఇతియానత్ తం విరచయంతీత్యభోధ్యః ॥

పియద్దినే, విరచయంతివిలోలవిలోచనాః ॥ ౪ ॥ ౫ ॥ తస్మిన్నసమశ
 రసమరసమయే పంపాంసమయాపర్యటక్ పర్యాకులహృదయోహృద
 యదయితాం, హృదిలక్షయక్ లక్షణమిత్థమభాషత ॥ ౫ ॥ ప ॥ ఆధౌ
 సిద్ధౌషధిరివహితాకేళికాలే వయస్యావత్పితౌత్రతాయజనసమయే క్షత్రి
 తమాహానభౌభరావితిలక్షణాత్ ॥ ౪ ॥ — తస్మిన్నితి ॥ తస్మిన్నసమ
 శరసమరసమయే-పంచబాణరణకాలే, వసంతసమయఇత్యర్థః ॥ పం
 పాంసమయా-పంపాయాస్సమీపే ॥ ని ॥ సమయానికపాశబ్దౌసామీ
 ప్యేష్యవ్యయేమతావితహలాయధః + అభితఃపరితస్సమయానికపా
 హాప్రతియోగేపీతిద్వితీయా ॥ పర్యటక్ సంచరక్, పర్యాకులహృద
 యః-వ్యాకులాంతఃకరణః, క్రిరారామః హృదయదయితాం-సీతాం, హృ
 దిలక్షయక్ నిరంతరభావనయా హృదయేవిలోక్షయక్, లక్షణంప్రతి
 ఇత్థమనేనప్రకారేణాభాషతావోచత ॥ ౫ ॥ — తత్ప్రకారమేవాహ ॥
 ఆధావిత ॥ అత్యయత్రదోర్నిత్యసంబంధాదుత్తరవాక్యేతచ్ఛబ్దస్య
 విద్యమానత్వాద్యచ్ఛబ్దోభ్యాహర్యః ॥ యాసీతా మే-మమ, ఆధౌ-
 మానసవ్యధాయాంసత్వాం ॥ ని ॥ పుంస్యాధిర్వాసీవ్యధేత్యమరః ॥ ఆ
 ధిగ్రహణేన తజ్జన్యశారీరామయోలక్ష్యతే ॥ సిద్ధౌషధిరివ-సంజీవన్యా
 ద్యౌషధివిశేషణ, హితాపభ్యా-ఆరోగ్యకరీత్యర్థః, తాదాత్వికోప
 చారాచరణహితోపదేశాదినా ఆధినిరస్య తజ్జనితవ్యాధేరపి నివర్త
 కత్వాదితిభావః ॥ తదుక్తంజ్ఞానవాసిష్టే * ఆధిజావ్యాధయస్తత్ర దృ
 వ్యమంత్రశుభక్రమైః । చిత్తేనాదిశాస్త్రైర్గుణ్యతీత్యుచవేత్సితది
 తి ॥ కేళికాలే-కీర్తాసమయే, వయస్యా సఖి అనపాయినీత్యర్థః ॥ ని ॥
 అశిస్సఖివయస్యాచేత్యమరః ॥ తథాత్రైతాయజనసమయే త్రైతాయాః
 అహవనీయాద్యగ్నిత్రయస్య యజనసమయే, హవిరాదిద్రవ్యదాన
 పూజాకాలే ॥ ని ॥ త్రైతాత్వగ్నిత్రయేయగఇత్యమరః ॥ త్రైతాశబ్దౌ
 వ్యాఖ్యాతోబాలకాండే త్రయస్త్రైతాగ్నితేజసఇత్యత్ర ॥ పత్నీసహ

యాజ్ఞానయద్ధే । శిష్యాదేవద్విజపితృసమారాధనబంధ రాతౌఁ సీ
 తానామెశిరితమహాకాననేకానజాతా ॥ ౬ ॥ మలయగిరిచర్యం
 మన్తధాన్యోరణాజ్ఞామధితవధికవగోఁ మారుతవ్యాళహస్తీ । విరచయ
 ధర్మిణీ పత్నీరనయాయజ్ఞసంపద్యతఇతిపత్నితివిగ్రహః ॥ ౭ ॥ పత్ని
 పాణిగృహీతీదద్వితీయాసహధర్మిణీత్యమరః ॥ యద్ధే క్షత్రియాజ్ఞాన
 క్షత్రియకులౌఢ్యవైవ, క్షాత్రీయ క్షధర్మోపదేశతత్పరేత్యథః ॥ ౮ ॥ ప
 లాయనాద్యవదేశవ్యవచ్ఛేదకోయమేవ కారః + అన్యక్షత్రియా
 భ్యాంవెతిసాన్వభేజీప ॥ అనుగాగమశ్చ తథాదేవానామిష్టదేవా
 నాం ద్విజానాం వసిష్ఠాదిభ్యామ్మనానాం పితౄణాం దశరథకౌసల్యా
 దీనాంచ సమారాధనె పూజాయాంవిషయే శిష్యా అంలేవాసిసీ భయ
 భక్తికృద్ధాపూర్వకముచితౌపచారకరణతత్పరత్యథః ॥ ౯ ॥ ఛాత్రా
 నైవాసిసాశిష్యశిష్యమరః ॥ తథా అతౌఁ ఆగంతుకపీడాయాంస
 త్యాం బంధుః-ప్రియసుహృత్, హితౌపాయోపదేశాదినాతన్నిరస
 నిపుణత్యథః ॥ జాలేతి సర్వత్రానుషజ్యతే ॥ సాసీతా మే శిశిరి
 తం సస్ససాహచర్యేణ పూర్వం శిశిరికృతం, యన్తహాకాననం-మహార
 ణ్యం, తస్మిన్ కానజాతా కాపినాభూత్, ఆధ్యాదిహ పూర్వంతత్త
 దానుగుణ్యేన తథాతథాజాతా ఇదానీంత్యస్తిన్తహారణ్యే నకాపిజాతే
 తి మహాత్కృష్టమాపన్నమిత్యథః ॥ ఈదృగ్గుణగణశాలిన్యాస్సీతా
 యాః విరహే కథం మమ నిర్వాహఇతిభావః ॥ సిద్ధాపధిరిచెత్సు
 వమాస్పష్టా । అన్యత్ర రూపకమిత్యనయోస్సంస్కృష్టిః ॥ మందాకాం
 తావృత్తమ్ ॥ ౧౦ ॥ —మలయేతి ॥ మలయగిరిచర్య - మలయాచలవ
 తీః, ఏకత్రా దాక్షిణాత్యతావదన్యత్ర తద్భవతాప్యేతిభావః ॥ తమ
 క్తమ్ * హిమవద్విధిమలయాగజానాంప్రభవానగాఇతి ॥ తథామ
 న్తధవవాన్యోరణోహస్తీవకః తస్మాజ్జయా-నియోగేన, మధితౌ-వ్యా
 + పత్నీర్నయజ్ఞసంయోగఇతిజీపిన కారాదేశేచ పత్నితిరూపమ్ ॥

తిమదీయే శైత్యసారభ్యమాంధ్యత్రివిధమదనమృష్టోమానసేనవశీలాం!

౭ || ౧ || తత్రాచున్మహవిరహకృశానుభావకృశానుభావం భావసంభవ

కులితా, మద్దితశ్చ పథికవగః పాంధనివహోయెనసతథోక్తః, ఏక
త్రోద్దీపకత్వాదనృత్రనిరంకుశత్వాచ్చైతిభావః || ౧ || అథోఽణా హ
స్తివకాహస్త్యారోహనిషాదిస ఇత్యమరః || అయం ప్రవర్తమానఃమా
రుతఏవ వ్యాళహస్తీ-మత్రగజః || ౧ || వ్యాళోదుష్టగజేసర్పఇత్యభి
ధానాత్ || వ్యాళశబ్దేనేన హస్తిప్రతీతౌ పునర్హస్తిగ్రహణం కరిక.
లభకణౌపతంసాదివద్దృష్టవ్యమ్ || శైత్యసారభ్యమాంధ్యరూపః త్రివి
ధశ్చైవ కారో యోమదో దానాదకం పరప్రహరణమౌతుభూత
దర్పవాలేన సమృద్ధస్సంపూర్ణాస్సక్ శైత్యాదిగుణత్రితయరూపః
మదోన్మత్తఇత్యధః || మదీయే మానసే వప్రలీలాముష్ణాతకళిం విర
చయతి-తనౌతి, అత్యంతవైకల్యాపాదకవేదనాత్పాదనేన మన్తనౌవి
దారణంకరోతీత్యధః || ౧ || ఉత్థాతకేళిశృంగాదైర్వప్రక్రిడా
నిగద్యత ఇతిశబ్దాణామే || హస్తిమాత్రస్తేన వప్రక్రిడాదుస్సహా!
తస్యతు పునరాభోరణాజ్ఞప్తత్వం దుష్టత్వం త్రివిధమదనమృద్ధత్వంచ
యది తదా కిమువక్తవ్యమితిభావః || మారులై శైత్యాదిగుణవర్ణనస్య
కవిసమయసిద్ధత్వాదితిద్రష్టవ్యం || అత్ర మారులైవ్యాళహస్తిత్వరూ
పణాస్తన్నధస్యాధోరణరూపణంగమ్యత ఇత్యేకదేశవర్తి సావయవరూ
పకం || మాలినీవృత్తమ్ || ౭ || — ఏవమితి || ఏవముక్తరీత్యాదుస్స
హస్సోఽభిమతకః యో విరహకృశానోర్విహాసలస్య, భావశ్చైష్టా
వ్యాపారఇతియావత్ || తేన కృశః క్షీణః అనుభావస్సామభ్యుక్తం చి
త్తసావ్యస్థ్యం యస్యతంతథోక్తం || ౧ || కృశానుభావకోసలఇత్యమ
రః || అనుగతౌభావోనుభావఇతిఘటంతేన ప్రాదిసమాసః సతూప
సృష్టాష్ట ఇప్రత్యయః || శ్రీనీభువోనుపసగఇత్యనుపసగాభ్యవ
విరహకృశానుకృశానుభావమితిపాఠే విరహావీచకృశానుసగ్నిరిత్యర్థః ||

క్షణవిచక్షణలక్షణవచనధార్యమాణధైర్యం రాఘవమగ్రతస్సుగ్రీవా
 విలొక్య వాలిప్రహితావసర్పధియా సుదూరమవససర్ప ॥ ౮ ॥ శ
 తునమ్మంత్ర్యమంత్రీభిస్తయోరాశయమవజగమిమః ప్రభంజనాత్మ
 తేర్షభ్యధానాత్ ॥ అతవీవకాశికాయాం ॥ కథంప్రభావోరాజ్ఞాంప
 కృష్టోభావశతిప్రాదినమాసఇతిచోద్యపరిహాదౌ ॥ భావసంఘక్షణం
 న్వభావానుసంధానం, పునః ప్రకృతిప్రాపణమితియావత్ + ఘ
 క్షేల్కుట్ ॥ తత్ర విచక్షణాని నిపుణాని లక్షణవచనానితైర్ధార్య
 మాణం-ధారణవిషయాక్రియమాణం ధైర్యం-చిత్తస్థైర్యయేనతంతథో
 క్తం * సంస్తంభరామభద్రంతే మాశుచఃపురుషషభ ॥ నేదృశా
 నాంమతిర్గ్రహభవత్యకలుషాత్తనామితి త్రిరామాయణస్థలక్షణో
 క్తవచనావలంబితధైర్యమిత్యథః ॥ ౧ ॥ భావస్సత్తాన్వభావాభిప్రా
 యచేష్టాత్తజన్మస్విత్యమరః ॥ రాఘవంత్రిరామమగ్రతః పురోభాగ
 సుగ్రీవోవిలొక్య-దృష్టావ్, వాలినాప్రహితః వృత్తాంతపరిజ్ఞానార్థం
 పెరిషితః యోవసర్పగూఢచారస్సఇతి ధియా-తద్భాగ్యైత్యర్థః ॥
 ౧ ॥ అపసగృత్పరస్పశః ॥ చారత్పగూఢపురుషఇత్యమరః ॥ సుదూర
 మతివిప్రకృష్టమవససర్ప-అపసృతవాక్, పూర్వాధిష్ఠితస్థలంపరిత్య
 జ్య స్థలాంతరంజగామేత్యథః ॥ ౮ ॥ — నఇతి ॥ సతు-సోపి, సు
 గ్రీవః షాఢ్మణ్యచింతనం మంత్రః నవీషామస్తీతి మంత్రీణః తైరమా
 త్రైస్సహ ॥ ౧ ॥ మంత్రీఙ్నీనచివోమాత్యిత్త్యమరః ॥ తత్ర సహాదిశ
 బ్దాప్రయోగేపి తదర్థస్య గమ్యతాయాం వృద్ధో యూనేతి జ్ఞాపకా
 తృతీయా ॥ సమ్మంత్ర్య-సమ్యగ్విచార్య, తయోః రామలక్షణయో
 రాశయమభిప్రాయం అవజగమిమరవగంతుమిచ్ఛుజ్జానుస్సన్ని
 త్యథః + అవపూర్వాద్గమెస్సన్నంతాదుప్రత్యయః ॥ ప్రభంజనా
 త్తజం-వవమానతనయం, హనూమంతం ప్రాహిణోఽప్రేషితవాక్
 తత్సమీపమితిశేషః, తస్యేవ మహాబుద్ధిసంపన్నులైన మాత్యే పే

జంప్రాహ్నితోత్ ॥ ౯ ॥ వ ॥ తపనపవనయోర్యఃప్రాప్తవాన్ పు
త్రభావం శతమభిక్యతవాణీవిద్యయాజన్తనాచ । నతు దశముఖకీర్తిస్తా
మసోమస్యవక్షశ్చరమభవతనూమాన్ప్రాసరామంహనూమాన్ ॥ ౧౦

షణ్ణీయత్వాదితిభావః ॥ ౯ ॥ — అ ॥ సోపి శ్రురామంప్రతి జగా
మేత్యాహ ॥ తపనెతి ॥ యః హనూమాన్ విద్యయా-నకలశాస్త్రా
భ్యాసేన, జన్తనా-ఉత్పత్త్యాచ, హేతునా, తపనపవనయోస్సూర్యవ
వమానయోః, పుత్రభావం-పుత్రత్వం, ప్రాప్తవాన్-గతవాన్ ॥ *
మూర్తండస్తప్తబిహీతత్ర భగవాన్ తిమిరాపహః । తెజసోస్యమదీయ
స్య దదామిశతికాంకలామ్ ॥ యదాచశాస్త్రాణ్యధ్యేతుంశక్తిరస్యభ
విష్యతి । తదాస్యశాస్త్రం దాస్యామియేనవాగ్భిభవిష్యతి ॥ భవితా
త్రిమలోకేషు శకశ్చిచ్ఛాస్త్రదర్శనశతి ॥ ఉత్తరకాండే భగవతస్సూ
ర్యాల్లబ్ధవరత్వకథనాత్తత్సకాశాత్సకలశాస్త్రాభ్యయనేన సూర్యపుత్ర
త్వంప్రాప్తవాన్, శిష్యసోపాధ్యాయపుత్రత్వంచోక్తమ్ ॥ శ్రు
రామాయణే వాలినంప్రతి శ్రురామవాక్యం * జ్యేష్ఠభ్రాతాపితా
వాపి యశ్చవిద్యాంప్రయచ్ఛతి । త్రయస్తేపితరోజ్ఞేయాధర్మైదవ
ధివర్తినశతి ధర్మశ్చైదత్రకారణమితిపాఠాంతరమ్ ॥ జనితాచోపనెతా
చయశ్చవిద్యాంప్రయచ్ఛతి । అన్నదాతాభయత్రాతాసంచైతేషి
తరఃస్మృతాశతి ॥ తథా ॥ తత్ర రాజా ప్రశాస్త్యస్యకెనరీనామవైపి
తా । యస్యభార్యాబహువెష్టాహ్యంజనెతిపరిశ్రుతా ॥ జనయామాస
తస్యాంచైవాయురాత్మజముత్తమమితి ॥ తత్రైవోక్తత్వాజ్జన్తనావా
యపుత్రత్వంచప్రాప్తవానిత్యనుసంధేయమ్ ॥ అతీవ యథాక్ర
మమన్వయాద్యధాసంఖ్యాలంకారః ॥ తథా శతమభిక్యతే, కృతా
విరచితా, పాళిరంకః-వామహనుభంగరూపోయస్యనతథోక్తః ॥ బా
ల్యే క్షుధార్తస్య ఫలమోహాత్సూర్యం గ్రహీతుకామస్యాస్నేంద్యవ
జ్యాభిఘాతేన గిరిపతనే వామహనుభంగస్య జాతత్వాదితిభావః ॥

గ ॥ సవసీక్ష్మకృతభిక్షువేషస్సవినయమేతావాబభాషే ॥ ౧౧ ॥ భవ
స్తా కతరా కాంతాకారా కాంతారం కథమిదమవతరతామ్ ॥౧౨

ని ॥ పాశిస్త్ర్యశ్శ్రీకపజ్జీప్విత్యమరః ॥ ఏతేన బాల్యవేంద్ర
వజ్రప్రహారసహసశక్తస్యాస్య కింవక్తవ్యం శక్తినంపన్నత్యమితి సూ
చ్యతే ॥ తథాచోక్త గుణవిశిష్టతయాస్తేన దూతత్వంయక్తమిత్య
వగవ్యతే ॥ యథాహ కామండకః ॥ * ప్రగల్భస్తృతిమానఘ్నీ శస్త్రే
శాస్త్రేణనిష్ఠితః । అభ్యస్తకర్తానృపతేమాణోభవితుష్కర్వతీతి ॥ ద
శముఖస్య-రావణస్య, కీర్తిస్తామో-యశోమండలం, నవీవ సామశ్చం
ద్రః తస్య తనూమాణ-మూర్తిమాణ ॥ ని ॥ స్త్రియూంమూర్తిస్తను
స్తనూరిత్యమరః ॥ చరయః పక్షః కృష్ణపక్షఇనస్థితే ఇత్యత్యేతా ॥ కా
లక్రమేణాస్యతత్తయకరత్వాదితిభావః ॥ సతు సాపిహనూమాణ+శరా
దీనాంచేదిద్ధర్మః, రామం ప్రాప క్త్రాలంకారయోస్సంస్మృష్టిః ॥ మా
లిసివృత్తమ్ ॥ ౧౧ ॥ —స ఇతి ॥ సీక్ష్మకృతభిక్షువేషః-సీక్ష్మకృతసన్యాసి
వేషః, సవీషః హనూమాణ చారాణాం తద్దైవాచారాదితిభావః ॥
భిక్షురూపంతతోభేజే శతబుద్ధితయాకపిరితి త్రిమద్రామాయణే ॥
సవినయం-సప్రశ్రియం, ఏతా రామలక్ష్మణావాబభాషే-ఉహాచ, ఆ
త్ర మహాపుణ్యస్య పరమభాగవతోగ్రగణ్యస్య హనూమతోపి రూ
పాంతరస్థీకరణే కిముతాతిహారికస్య కుర్వినీతస్య రావణస్య సీతాపహ
రణసమయఇత్యనుసంధేయమ్ ॥ ౧౧ ॥ —భాషణ ప్రకారమేషాహ ॥
భవంతావిత్తోదినా ॥ కాంతాకారా-మనోహరరూపే, ని ॥ కాంతం
మనోహరంరుచ్యమిత్యమరః ॥ భవంతా ఇదమేతద్దృష్త్రిశుకమిత్యర్థః,
కాంతారం-కాననం ॥ ని ॥ గహనం కాననంవనం । కాంతారమిత్యమ
రః ॥ కథం కేనమేతునా అవతరతామవతీణవంతో పృవిష్టవంతా
శతమఖకృతవాణీ విద్యయేతిసారే శతమఖకృతావాణీవిద్యా విద్యం
వ్యాకరణమ్ ॥

విచిత్రతరజిహ్వుకొదండమండితావపి దినస్యాస్య సుదినత్వాద్భవంతౌ
 నజీమూతౌ || ౧౩ || జటావల్కులయతావపి జంగమత్వాద్భవంతౌ న
 కల్పవృక్షౌ || ౧౪ || తమోపహలౌకకలితావపి యాగపద్యభాస్వరతే
 విత్యధః || ౧౫ || — విచిత్రతరేతి || కించ విచిత్రతరాభ్యామత్యం
 తాశ్చర్యకరాభ్యాం, జిహ్వుకొదండాభ్యాం-జైత్రచాపాభ్యాం, తథావి
 చిత్రతరేణ-నానావణసంస్థాణాత్వాదతిచిత్రేణ జిహ్వుకొదండేనైం
 దృఢనుషాచమండితౌ + మడిఘాషణజతిథాలోకకర్తృణిక్తః || ౧ || జిహ్వుశ్చ
 క్రేధనంజయే! జైత్రేచేతివిశ్వః || తథాప్యస్యదినస్య సుదినత్వాత్ ||
 యష్టద్దర్శనాన్తేఘచ్ఛన్నత్వాభావేనచ సుదినత్వాద్ధేతాః భవంతౌ
 యువాంజీమూతౌ మేఘశానభవత ఇత్యధః || తథాచేన్తేఘచ్ఛన్నే
 హ్నిదుర్దినమిత్సభిధానాద్దుర్దినత్వమేవస్యాదితిభావః || ౧ || జీమూతౌ
 మేఘవర్షతావిత్యమరః || జీమూతశబ్దో వ్యాఖ్యాతః || ౧౩ || — జ
 టేతి || కించ జటావల్కులైర్గ్రసితకచవల్కులవసనైః, శిఖాత్వస్థిశ్చ
 యుతౌ నహితావపి || ౧ || శాఖాశాలేశిఖాజటే! త్వక్ శ్రీవల్కుం
 వల్కులమస్త్రీయామిత్వమరః || జంగమత్వాత్సంచారశీలత్వాద్భవం
 తౌ కల్పవృక్షౌనభవతః తథాత్వే స్థావరత్వం స్యాదితిభావః || ౧౪ ||
 తమోపహేతి || కించ తమోపహలౌకేన-అజ్ఞాననిరాసుకదర్శనైః, త
 ద్వద్ధావంతవిభ్యంసకద్యోతనేన కలితౌ-యక్తౌ || ౧ || రాహౌభాస్వర
 తేగుణైతమః! ఆలోకౌదర్శనద్యోతావితిచామరః || తథాపి యాగప
 ద్యభాస్వరయోః యుగపత్ప్రకాశనశీలయోః యువయోసాన్నిధ్యాత్స
 న్నిధానాద్ధేతాః భవంతౌ పుష్పవంతౌ దివాకరనిశాకశౌ నభవతః
 తథాత్వే యాగపద్యభాస్వరసాన్నిధ్యమేవనస్యాదితిభావః || అతఃకౌ
 యువామితి వాక్యశేషః + స్థేఘభాసపిసకసోవరజతివరచ్ || పుష్పం
 వికాసః అనయోరస్తీతిపుష్పవంతావితివిగ్రహః || ౧ || ఏకయోక్త్యా
 పుష్పవంతౌ దివాకరనిశాకరావిత్యమరః || అత్ర స్థానత్రయేపి శ్లేప

జనాన్ని భాగ్యవంతులను పుష్కలములతో ॥ ౧౬ ॥ ప ॥ కుశస్తంభేపినం
 భూతం సౌరభ్యమివభాసతే । తపోవేషేపిసౌందర్యం యవయోధ్యవ
 యోగినోః ॥ ౧౬ ॥ యష్ట ద్వారాసుధాసావద లుబ్ధయోగ్యోత్త
 భంగ్యా జేమూతత్వాది నానందిహ్య సుదీపితాదివేతుభిర్నిపేధేపిని
 శ్చయపర్యవసానాభావాచ్ఛ్లేపసమాహితవిరోధానుప్రాణితశుద్ధవిష
 యస్సందేహాలంకారః * విషయోవిషయాయత్రసాదృశ్యాత్కవిసమ్మ
 తౌ । సందేహగోచరాస్యాతాంసందేహాలంకృతిప్రియైతలక్షణాత్ ॥
 ౧౭ ॥ —కుశేతి ॥ కుశస్తంభే-దర్శకాండే, ఆక్షిపద్వోవిరోధనూచకః
 తత్ర యదాకదాపి సౌరభ్యానుదయాదితిభావః ॥ సంభూతం-సము
 తపన్నం, సౌరభ్యమామోదణ్యవ తపోవేషే జటావల్కలధారణరూపత
 వస్సినముచితవేషేపీత్యర్థః । యవానాసంతాయోగినౌచ తయోధ్య
 వయోగినోః-తరుణతవస్సినోః, యవయోధ్యవతోస్సౌందర్యం రామ
 ణీయకం భాసతే-ప్రకాశతే, భవతోరివ తవస్విమ సౌందర్యావభాస
 నం నకుత్రాపి వృష్టచరం అతో యవానుపూర్వతవస్సినావిత్యాశ
 యః ॥ అత్ర కుశస్తంబస్య పవిత్రత్వాదిధమైః ప్రశస్తత్వేపివేన్న
 ఇవ తస్య కదాపి సౌరభ్యాసంభవాదధూతోపమేయం తయావ పర
 మపవిత్రత్వనిరుపమసౌందర్యసంపన్నత్వాదివస్తువ్యజ్యతే ॥ ౧౮ ॥ —
 అథ మహతాంనికపే కపటమనుచితమితిమత్వా స్వాశయం ప్రకాశ
 యన్నాహ ॥ యష్టదితి ॥ యష్ట ద్వారా-యష్టదవృత్తాంతః, సేవ
 అత్ర మతుప్రత్యయప్రదర్శనాత్తాంతత్వం । అతపవక్రమోదితాభ్యా
 మివ పుష్కలమివద్భ్యామిత్యాదిప్రయుక్తం అకారాంతత్వమవ్యస్తి । రవి
 శశినౌపుష్కలమంతాభ్యా వితనమరమాలాయాం ప్రయోగదర్శనాత్ ।
 ప్రాకృత్యర్థరణీఫరభిరస్థితపుష్కలమంతాభ్యామిత్యాదిప్రయోగదర్శ
 నాచ్చ । అమరసింహస్తు పక్షద్వయం మనసినిధాయ వీరయోక్తాపు
 ష్కలమంతావతీసామాన్యతా నిర్దిష్టవా ॥

యోగ్యుఖమ్ । స్వయమేవగ్రహీతుం వేదహవ్రహ్మవ్రహ్మవర్తతే ॥౧౭॥
 గ. ॥ కశ్చిదస్మిన్మత్తవానరపతిస్సుగ్రీవఇతి ॥ ౧౮ ॥ తేన భ్రాతృభ
 యోచ్యశ్యమూకముపాశ్రితేన యవాభ్యాంసమం సఖ్యమిచ్ఛతా పె
 షితం హనూమదభిధానం భిక్షురూపప్రతిచ్ఛన్నం వానరమిమంజ
 వనమాంజనెయం ప్రభంజనసంజాతంజానీతమితి ॥ ౧౯ ॥ తత సదీయం
 సుధా అమృతం తస్యాఽసాం దేలుబ్ధయోగ్యుభ్యాం వేదాం యష్టస్తృషా
 ద్భవదీయవారాకణానలోలుపయోరిత్యథః, శ్రోత్రయోర్దీయక
 ణాయోస్సుఖమానందంకర్త మే మమ జహ్వరసనా ॥ ౨౦ ॥ రసజ్ఞాత
 సనాజివ్యేత్యమరః ॥ స్వయమేవ గ్రహీతుమనుభవతుం ప్రహ్వ న
 మ్రానతి, వ్రహ్మవర్తతేయష్టచ్చిక్షుఖాత్ భవదీయవారామనాకర్తృ
 వ మహత్సందర్శనజనితప్రభావవశాదహమేవవాంఛన్తు, ప్రవృత్తా
 స్తీత్యథః ॥ ౨౧ ॥ —కశ్చిదితి ॥ సుగ్రీవఇతి నామ్నా ప్రోద్ధాకశ్చి
 త్సమస్తవానరపతిః సర్వకపీశ్వరః, అస్తి-వర్తతే ॥ ౨౨ ॥ అస్తు తతః
 కింత్రామా ॥ తేనేతి ॥ భ్రాతృర్వానినాభయాద్దేతాః ఋశ్యమూక
 మృశ్యమూకాభ్యాంగిరిముపాశ్రితేనాధిష్ఠితేన, మతంగశాపాదాన్వినస్త
 త్రాగంతుమశక్యత్వాదితిభావః, అతఏవ యవాభ్యాంసమం - భవ
 ద్భ్యాంసాకం, సఖ్యం-మైత్రీమిచ్ఛతా-కాంతతా, తేనసుగ్రీవేణపె
 షితం-వృత్తాంతపరిజ్ఞానార్థం ప్రహితంఅతఏవ భిక్షురూపేణ-సన్యా
 పివేషేణ, ప్రతిచ్ఛన్నం-గుప్తమిమంజనంమాంజనెయమంజనాగర్భ
 సంఘాతం + (ప్రీ)భోగ్యథా ॥ ప్రభంజనాద్భిజనిషెక్తుః పవమానా
 త్సంజాతం-సముత్పన్నం, ॥ ౨౩ ॥ సభస్వదాన్వితపవనపవమానప్రభంజ
 వాఇత్యమరః ॥ హనూమానిత్యభిధానంయస్యతంతథోక్తం హనూమ
 దభిధానంవానరం జానీతమవధారయతమిత్యాబధావఇతిసంబంధః ॥
 ౨౪ ॥ —తతఇతి ॥ తతస్తదనుతరం, కణాయగళసుధావషింసాన్వభి
 లషితాథావేదకత్వాద్భివ్రానందకరమిత్యథః, తదీయం, హనూ

నమనమాకర్ణ్య కణాయగళసుధావషిదేవర్విప్రతిమో దాశరథిస్త
ముపాశ్రిప్య తద్దర్శితేనపథా విరచితభువనసౌఖ్యం సఖ్యం తపనతన
యేనసాకమగ్నిసాక్షికమకరోత్ ॥ ౨౦ ॥ ప ॥ యోగంవితన్వతి హ
నూమతిరాఘవస్య వైవస్వతేనహరిణానమవర్తినాచ । మేనేవిధిర్భట

మత్సంబంధినచనమాకర్ణ్య దేవషిప్రతిమః స్వమాహత్యా దైవ
షిసదృశః మహానుభావభక్త్యధః, దాశరథిః-త్రురామః, సానుజ
ఇతి శేషః, తంహనూమంతముపాశ్రిప్యోరుహ్యేత్యధః* పృష్ఠమారో
ప్యతాపీరా జగామకపికుంజరఇతి త్రురామాయణవచనాదితిభావః ॥
తద్దర్శితేన-హనూమన్నిర్దిష్టేన, పథా-మార్గాణ, గత్వేతి శేషః, తపన
తనయేనసాకం- సుగ్రీవేణసహ, విరచితభువనసౌఖ్యముల్లాదితనిఖల
లూకానందం, తస్య సకలలోకకంటకరావణసంహారమూలత్వాదితి
భావః, సఖ్యం-మైత్రిం + సఖ్యగృహితియప్రత్యయః ॥ అగ్నిసాగ్ని
సాక్షాద్ద్రష్టాయస్తి సర్వణి తద్యథాతథా అగ్నిసాక్షికమకరోత్ +
సాక్షాద్ద్రష్టరిసంజ్ఞాయామితిసాక్షాచ్ఛబ్దాదినిప్రత్యయః, తతశ్చేషికః
కప్ప్రత్యయః * స్వరక్షణవ్యశక్తస్య కొహేతుఃపరరక్షణఇతిన్యాయే
నాన్యోన్యారుచిర్నజాతా అవశ్యంభావినః కార్యస్యబ్రహ్మణాపి నివ
ర్తయితుమశక్యత్వాదితిభావః ॥ తథాచత్రురామాయణమ్ * తతోగ్నిం,
దీప్యమానంతో చక్రతుశ్చపగదక్షిణమ్ । సుగ్రీవారాఘవశ్చేవ వయ
స్సత్వముపాగతావతి ॥ ౨౦ ॥ —యోగమితి ॥ హనూమతి-ఆంజనే
యే, రాఘవస్య వివస్వతః సూర్యస్యాపర్యేన-వైవస్వతేన, + తస్య
పత్యమిత్యణ్ ॥ సమంవర్తితుంశీలమస్యాస్తీతిసమవర్తినా సర్వదాపి
సావ్యేనైవ వర్తనశీలేనేత్యధః, + తాచ్ఛీలేనీనిః ॥ హరిణౌ కపినౌ
సుగ్రీవేణ, యోగంసంగతిం వితన్వతి-కుర్వతిసతి ॥ ౨౧ ॥ యోగస్సన్న

దాశరథిస్తద్దర్శితేనపథా తముపాశ్రిత్యేతిపార తంనిజకృచ్ఛాచ్ఛ గ్రహనౌ
దకంసుగ్రీవముపాశ్రిత్య ఆశ్రయణీయత్వేన ప్రాప్యేత్యధః ॥

యితుం(కపి)హరి)మింస్రపుత్రంవైవస్వతేనహరిణాసమవర్తినాచ॥౨౧
 గ ॥ తతస్తత్త్వణసంభూతవిస్రంభాయ ప్రతిశ్శుతవాలవధాయ కథిత
 నిజమన్తధదశాయ దాశరథయే సుగ్రీవాదశగ్రీచసీయమాససీతాపాతి
 హనౌపాయధ్యానసంగతియ క్రిష్టిత్యమరః ॥ విధిద్వైవంచ ॥ ని॥వి
 ధిర్విధానేదైవేపీత్యమరః॥ఇన్ద్రపుత్రం-హరింకపిం,వాలినమిత్యథః
 వైవస్వతేన-సూర్యతనయేన, సమవర్తినా ప్రాచీనాం కర్తానురూప
 డండప్రవర్తనశితైత్యథః ॥ హరిణాయమేనఘటయితుం మేనేశ్శ్రీ
 రామసుగ్రీవసఖ్యాత్ మృత్యుః ప్రత్యాసనోవావినఇతిఫలితార్థః
 ని ॥ శ్రాద్ధదేవోవైవస్వతౌంతకః । సమవర్తిపరతరాత్ ॥ యమా
 నిలెంద్ర చంద్రాగ్రవిష్ణుసింహంశువాజిమ । శుకాహికపిభేకేషహ
 రిర్నాకపితేత్రిప్వితీచామరః ॥ అత్ర విధేరీదృజ్జననాసంబంధేపి త
 త్సంబంధకధనాదతిశయోక్తిభేదః ॥ తథా ద్వితియపాదస్య చతుర్థే
 సంయమనాత్సందష్టయమకశ్శబ్దాలంకారః ॥వసంతతిలకావృత్తమ్॥౨౧
 తతఇతి ॥ తతస్తదనంతరం, తత్త్వణసంభూతస్సఖ్యకగణక్షణవస సంజా
 తః విస్రంభోవిశ్వాసోయస్యతస్యే, తత్సమాగమస్యనద్యవవ ప్రత్య
 యజనకత్వాదితిభావః ॥ ని ॥ సమావిస్రంభవిశ్వాసావిత్యమరః ॥ ప్ర
 తిశ్శుతః-ప్రతిజ్ఞానౌవాలవధోయేనతస్యేభవద్దేవీణంవాలినం హ
 త్వా తారయానుహ తత్సామ్రాజ్యం తుభ్యం దాన్యామీతి కృతప్రతి
 జ్ఞాయేత్యథః ॥ ని ॥ అంగీకృతమాశ్శుతంప్రతిజ్ఞాతమిత్యమరః ॥ క
 థితా-ఉక్తా, నిజా-స్వీయా, మన్తధదశా-సీతావిరహప్రయుక్తమన్త
 థావస్తా యేనతస్యే,ప్రియతమావియోగేనాహమేవం విషణ్ణౌజాతస్త
 త్త్వయావశ్యం తదన్వేషణార్థం ప్రయత్నైకరవ్యఇత్యావేదితాత్తి
 యవేదనాయేత్యథః ॥ ని ॥ దశావర్తావవస్తాయామితినిశ్చయః ॥ దా
 శరథయే-శ్రీరామాయ, సుగ్రీవః దశగ్రీవేణ-రావణేన, సీయమాన
 క్షధితనిజకథాయేతికథితనిజదశాయేతిచ పారాంతరమ్ ॥

తాని కానిచిదాభరణానిన్యదర్శయత్ || ౨౨ || ప్రత్యర్పితానాం క
పిపుంగవేన చామస్సన్వితాం తాభృతభూషణానామ్ | సంస్కారహై
న్యాత్పరిభాసరాణాం ప్రత్యుశనంబాష్పజలైశ్చకార || ౨౩ || గ||
తతస్సౌమిత్రిఫణితినిర్బంధసంఘ్నితధైర్యేణ రామేణానుయక్తో వా
లిచైరకారణం భానుసూనురిత్థమకథయత్ || ౨౪ || పురాఖలు నిఖిల
రిపుపలతిమిరనిచయమరీచిమాలినం వాలినం మాయావీనామదానవః
యాహ్రియమాణయా, సీతయా పాతితాని-త్యక్తాని, కానిచిత్కియ
న్యాభరణాని-భూషణాని, న్యదర్శయద్దర్శయామాన || ౨౨ || —ప్ర
త్యర్పితానామితి || రామః కపిపుంగవేన-కపిశ్రేష్ఠేన, సుగ్రీవేణ,ప్ర
త్యర్పితానాం తథా సంస్కారహైన్యాత్ ట్యుశనకోధనాద్యభావా
త్పరిభాసరాణాం-పరితామలినానాం, స్వకాంతాభృతభూషణానాం
బాష్పజలైర్విజనై త్రాంబుభిః, ప్రత్యుశనం-పరికోధనం, నిర్మలభా
వమితియావత్, చకార తానిమానిఖలు-తడియానిభూషణాసీతి పునః
పునఃపశ్యన్నఘోరిముమోచేత్యథః, అత్ర ట్యుశనకరణానంబంధేపి
తత్సంబంధోక్తేరతిశయోక్తిః, తయాచ తస్య తాదృశీ ప్రియతమావి
షయప్రేమాతిభూమిరితివస్తువ్యజ్యతే || ఇంద్రవజ్రోవృత్తమ్ || ౨౩ ||
తతఇతి || తతోభూషణదర్శనజనితఘోకానంతరం, సౌమిత్రిఫణితిభిః మ
హాత్మన స్తవనైవం శౌకలాలనత్వం యత్తమిత్యాద్యుపలాలనవాక్యై
ర్యోనిర్బంధస్తేన సంఘ్నితం-సందానితం, ధైర్యం యస్యైవ లక్ష్మణ
వాక్యవశాత్పునః ప్రకృతిమాపన్నైవేత్యథః, రామేణ భానుసూ
నుసుగ్రీవః వాలిచైరకారణమనుయక్తిఃపుష్టస్సక్ + అనుసూర్వా
ద్యుజ్జేకర్తృణిక్తః || ౨౪ || ప్రశోనుయోగఃపుచ్చాచైత్యమరః ||అ
తవవ చుహాదిత్వాద్వికర్తృకత్వం, ఇత్థమకథయత్-కథయామాస||౨౪
అ || తత్ప్రకారమేవవివృణోతి || పురాఖల్విత్వాదినా || పురా-పూ
ర్వకాత, ఖలుశబ్దోవాక్యాలంకారే- నిఖిలరిపుపలమశేషశత్రుమండ

కశ్చన దుందుభేర్భాగ్రతా యద్ధాయదుద్ధావ తద్బలచలితధృతిరుగ
నగరకుహరమగాహత || ౨౫ || తదను గుహం గాహమానేన మాన
శాలినా హేమమాలినావాలినా బిలముఖపాలచాయ నిహితస్తస్యా
త్థానవేళాం పరిపాలయన్ సన్ చిరకాలవ్యతీలై ఘనస్త్వానమాంసవి
స్తృతమన్యకూర్పరమవెక్ష్య భాగ్రతామేనిహతఇతి నిరచినవమ్ || ౨౬ ||

లమేవ తిమిరనిచయోంధకారపటలం, తస్య మరీచిమాలినం-సూర్యం,
సకలశత్రుకులసంహారిణమిత్యర్థః, వాలినం దుందుభేర్భాగ్రతా జ్యే
ష్ఠః మామావీతియథాథానామ్నాప్రసిద్ధః + అస్తాయామేధాస్రజో
వినిరితిమత్పథేయోవినిప్రత్యయః || కశ్చన కోపిదానవః యద్ధా
య-యద్ధంకర్తుం, దుద్ధావ-నిరుధ్యతశ్చ వాలినోబలెన పరాక్రమేణ చ
లితా భిష్టా ధృతిర్ధైర్యం యన్యసతథోక్తస్సన్ ఉరగనగరకుహరం
పాతాళగుహం, అగాహత-ప్రావిశత్ || ౨౫ || —తదన్వీతి || తద
ను-తదనంతరం, గుహం దానవప్రవిష్టకుహరం, గాహమానేన-ప్ర
విశతా, కుతః మానశాలినా వరవిదారణాభిమానధనేన నతు యథా
కథంచిజ్ఞేపనతత్ప్రరేణేత్యర్థః, హేమమాలా-ఇంచుదత్తకనకమాలి
కాస్యాస్తీతి హేమమాలినా + ప్రిహ్యదిత్యాదిని, వాలినా బిలముఖ
పాలనాయ గుహద్వారసంరక్షణాయ దానవాంతరాప్రవేశాథమి
త్యర్థః, నిహితః-నియుక్తః, అహమితి శేషః, తస్యవాలినః ఉత్థానవే
ళాం పునరాగమనసమయం పరిపాలయన్ తదా చిరకాలవ్యతీతేసా
గ్రసంవత్సరేసతీత్యర్థః * తస్యప్రవిష్టస్యబిలంసాగ్రసంసంవత్సరోగ
తఇతిఋరామాయణాత్ || తతఃఘేనేన సూక్ష్మతరబుద్బుదమండలేన,
స్త్వానం-ఘనీభూతం, యన్తాంసం-పిశితం, తేన విస్తృతంపర్యాప్తం,
అన్యకూర్పరం-రక్తప్రవాహం, అవేక్ష్య-దృష్ట్వా, మే-మమ, భాగ్రతా
వాలీనిహతఇతి నిరచినవం-నిరధారయం, తాదృగస్పృగ్దగ్ధనైవ తథాభాగ్ర
నాస్తీత్యర్థః || ౨౬ || .....

తదను విపులోపలఫలకపిహితబిలముఖస్తస్తేదత్వా స్వయముదశ్చ
 రుదకం నైవాపమాపఠకోకాన్ధకిష్కింధామ్ ॥ ౨౭ ॥ అథవిదితవృ
 త్తాంతైరమాత్రైరభిషేచితేమయినవాలీమాయావినంనిహత్యఖరతరభు
 జపరిఘవిఘటితబిలవదనపిథానస్తర సారసాతలాన్నిగత్యపురం ప్రవి
 ష్టోతివరుష్టః ప్రభృష్టాశయం బహుశఃప్రణివతంతం ప్రతిపాదితయా
 తదన్వీతి ॥ తదను-నిధానంతరంవిపులోపలఫలకేన-విస్తృతశిలా
 ఫలకేన (విపులోపలపటలేతిపారేమహత్తరశిలానికరేణైత్యర్థః) ॥ పిహి
 తమాచ్ఛాదితం బిలముఖం-గుహాద్వారం, యోనసతశ్చక్రస్సక్తాదాన
 వస్యపునర్నిగమనాధావాధమితిభావః ॥ ని ॥ అపిధానతిరోధానపి
 థానాచ్ఛాదనానిచైత్యమరః॥ వష్టివాగురిరల్లోపమవాప్యోరుపనగ
 యోరిత్యపెరకారలొపః - స్వయముదశ్చరుద్గతవాషప్సన్ తస్తే
 వాలినైవాపముదకం పితృతర్పణజలందత్వా కోకేన భ్రాతృనిధనజని
 తవిషాదేన అంధః ఇతి కతవ్యతామూఢస్సన్ కిష్కింధాంవాలిపా
 లితనగరిం అవాపంప్రాప్నువంప్రవిష్టవానిత్యర్థః ॥ ౨౭ ॥—॥అథే
 తి ॥ అథానంతరం విదితావిజ్ఞాతావృత్తాంతఃవాలివినాశ రూపవార్తా
 యైస్తేరమాత్రైమంత్రీభిః మయిఃఅభిషేచితైరాజ్యాభిషిక్తైసతి సవా
 లీమాయావినందాననంనిహత్యసంహృత్యఖరతరాభ్యామతిశయేన కతి
 నాభ్యాం భుజపరిఘాభ్యాం నిజభుజాగళాభ్యాం విఘటితంవిదారి
 తంబిలవదనపిథానంగుహాద్వారాచ్ఛాదన శిలాఫలకంయోనసతథోక్త
 స్సన్ తరసారంహసారసాతలాత్పాతాళ క్షుహరాల్ నిగత్య బహి
 రాగత్య పురం కిష్కింధానగరిం ప్రవిష్టః తదాతివరుష్టః బిలమధ్యే
 యందానవేననిహతస్సాన్వదితస్త్రుఖమాచ్ఛాద్యస్వయమజానన్నివాగ
 త్యరాజ్యసుఖమనుభవత్యైషద్రోహీత్యప్యంతరోమాకాగ్రంతచిత్తస్సన్ని
 త్యర్థః - ప్రభృష్టాశయమేతద్దశానాద్విసప్తబుద్ధిమితకతవ్యతాశూ
 న్యమిత్యర్థః, అతఏవబహుకోబహువారం ప్రణివతంతమజ్ఞానాదే

థాతథ్యమముంజనం నిరాగనమపి సగరాన్నిరకాసయత్ || ౨౮ ||
 గ || తదనుతదనుధావనాత్కాందిశీకస్య మమపర్వతైస్త్రిన్నకుతోభ
 యసజ్ఞాపరకారణమకణ్యతామ్ || ౨౯ || గ || పురైకదావాలిన
 మతనుభుజబలమఖిలకులాచలచాలనచతురం చతురణ్వలంఘనం జం

వం కృతమతోమదపరాధంక్షమస్వేతిపునఃపునః పాదయోర్నిపతంత
 మిత్యథః, తథాప్రతిపాదితం సమ్యక్గ్రాధితం యాథాతథ్యంయాథా
 భ్యంయేన తం తథోక్తం రక్తప్రవాహదశనైన త్వదీయనిధనమా
 శంక్య దానవోయంపునర్నిగమనాక్షమతయాబిలమధ్యే మ్రియతా
 మితి తన్ముఖమాచ్ఛాద్యగతౌ స్తినతుద్రోషాణేతి కథితవస్తుగతి మి
 త్యథః, యాథాతథ్యమరణ్యకాండే వ్యాఖ్యాతం రామలక్ష్మణ
 యోర్యాథాతథ్యమిత్యత్||నిరాగనంవస్తుతోనిరపరాధమపి || ౩౦ || ఆ
 గోపరాధోమంతుశ్చేత్యమరః, ఆముంజనం- మామిత్యథః - సగ
 రాత్కిష్కింధానగరాత్ నిరకాసయత్ నిషా-సితవాన్ నిరాస
 యదితిపాతే ప్యయమేవాథః || ౩౧ ||—|| తదన్వీతి ||తదనునిష్కా
 సనానంతరం తదనుధావనాత్ తస్యవాలినఃకతుః అనుధావనాదను
 నృత్యధావనాత్ ||+|| భీత్రాధానాంభయశేతురిత్యపాదానత్వా
 త్పంచమి- కాందిశీకస్య భయదుఃతస్య || ౩౨ || కాందిశీకోభయదుఃత
 ఇత్యమరః, మమాస్త్వివర్వతేఽబుశ్యమూకేనాస్తికుతోభయమత్రైత్య
 కుతోభయః వాలిభయశంకాహన్యత్యథః, ||+|| మయూరవ్యంస
 కాదిష్యాచోపచోచ్ఛనీచాదపరాచోచ్ఛావచాకించనాకుతోభయాదీ
 తితత్పురుషే నిపాతనాత్సాధుః - సచాసౌనంచారశ్చతస్యకారణంశౌ
 తురాకణ్యతాం శూయతాం ||౩౩||—|| తదేవవివృణోతి || పురై
 తి || పురాపూర్వకాలే ఏకదావకస్త్విదినై అతనుభుజబలమనల్ప
 బాహుపరాక్రమశాలినం అతవీవాఖిలకులాచలనాం మహేంద్రాదిన
 స్తక్షలపర్వతానాంచాలనైవిలాలతాపాదనేచతురం శక్తమిత్యథః ||

ఘాలండుండుభిర్నామబృందారకారిద్గులామకాయఃపరిభూయ సమ
 రెనమతిష్ఠత || ౩౦ || X || తదనునిహతస్య తస్యశరీరంవాలీబలాసలేపే
 సకలలోకవిలయవిలోలలితాతులబలవనచలితలఘుతూలలీలయా
 శ్లో || మహేంద్రోమలయస్సహ్యాశ్చ క్రిమాస్మక్షవర్షతిః | ఏంధ్యశ్చపా
 రియాత్రశ్చ సప్తైతెకులవర్షతా ఇత్యాది విష్ణుపురాణవచనం, తి
 చతుర్థానుణవానాంలఘునమతిక్రమణమిత్యుత్తరపదసమాసః, త
 త్రజంఘాలంజంఘావేగవంతం ఆతిజనమిత్వథః || ౩౧ || జంఘాలా
 తిజవస్తుల్యావిద్యమరః - పాణిస్థాదాతౌలజస్యచరస్యామితి మత్స్వ
 ధీయోలచ్చ్రత్యయః, వాలినలులాయకాయోమహిషాకృతిః || ౩౨ ||
 లులాయోమహిషోవాహద్విషదిత్యమరః- యండుభిర్నామయండుభిరి
 తివ్రసిద్ధిః, బృందారకారిః సురరిపుఃశిచ్చిద్రానవశత్యధః, పరిభూ
 యతిరస్కృత్య || ౩౩ || అనాదరఃపరిభవఃపరిభావస్తిరస్క్రియేత్యమరః
 సమరెయునిసమతిష్ఠతసంస్థితఃమృతః, వాలినానిహతోభూదిత్యథః
 || ౩౪ || సంస్థాచారెస్థితామృతావిద్యమరః - సంస్థారాత్త్రిష్టతేమర్కణా
 థాల్లజ్జ || ౩౫ || సమవప్రవిభాస్తఇత్యాత్తనేపదం || ౩౬ || — || తద
 నివృతి || తదనునిహతస్యమృతస్య తస్యదుండుభెష్టరీరంవాలీబలాసలే
 పేన నిజధుజబలగర్వేణ మేతునా || ౩౭ || అవలేపస్తుగర్వేస్యాల్లవ
 నేదూషణేపిచేతివిశ్వః- సకలలోకవిలయేజగత్ప్రళయేవిలోలః విశే
 షేణచంచలః || ౩౮ || లోలశ్చలసత్పష్టయోరిత్యమరః, లలితోవికసితః
 వ్యాపనశీలఇతియావత్ || ౩౯ || లలవికాసఇతిధాతోకర్తరిక్తః అతు
 లబలఃనిరుసమశక్తిశ్చయఃపపనఃప్రలయకాలప్రచండమాదత ఇత్యథః
 తేన చలితముద్ధాతల యల్లఘుతూలం తస్యలీలయాతప్రదృశలీలయేతిని
 (విలోలదతులబలవనచలితలఘుతూలకులలీలయేతి పాశే విలోలకా
 విశేషేణచలక్ || ౪౦ || చలల్లోలంచలాదలమిత్యమరః | తూలకులం
 కారాససమూహాఇత్యథః)

మతంగాశ్రమక్షితౌ క్షిప్రమక్షిపత్ ॥ 30॥ప॥తత్రవాలికరనున్ననిష్ప
తద్దుందుభిప్రభవర క్తబిందుభిః । పాటలంతదభవస్తు నెర్వనంతస్యవక్త్ర
మపిరోషరూషితమ్ ॥ 31 ॥ X ॥ తత్రామతంగశాపబలాదవాలివశ్య
మృశ్యమూకంవిమృశ్యా స్థిక్ విస్తృతపురనివాస సుఖమయిసుచిరం
నివసతిసతి॥ 32 ॥ ప ॥ అయమసుఖయదేవం దేవధీమాహనూమాహ

దర్శనా, మతంగస్య మహాపేరాశ్రమక్షితౌతపోవనసీమ్ని క్షిప్రం
దుగ్రతం అక్షిపత్ప్రేరయామాననిపాతయామాసేత్యధః ॥30॥ — ॥)
తత్రైతి ॥ తత్ర త స్థిక్తేవణసమయేవాలినఃక రాభ్యాంనున్నఃప్రేరితః
+ నుదవిదేత్యాదినా నిష్ఠాతకారస్యనకాః అతపవనిష్పతన్నిగ్
చ్ఛక్ యోదుందుభిడుండుభికాయః తత్ప్రభవైస్తదుత్పన్నైర
క్తబిందుభిశ్శోణితవృషలైఃమునేమతంగస్య సంబంధితత్ప్రసిద్ధం వ
నంతపోవనంపాటలంరక్తవణమభవత్ తథాతస్యమునేవక్త్రవదన
మపిరోషణనిజతపోవనమలినీకరణజనితకౌపేన రూషితం ఆలిప్తం
త్ పాటలమభవత్ కాయంమదీయతపోవనస్య కాలుష్యమాపాదిత
వానితి మునిర్భృశమాగ్రహవిష్టోభూదిత్యధః - అత్రమునివనవదన
యోః ప్రకృతయోరేవ పాటలితత్వ సంబంధాదౌపమ్యస్యగమ్యత్వా
చ్చ కేవలప్రకృతగోచరాతుల్యయోగితా,రథోద్ధృతావృత్తమ్ ॥31 ॥
తతఃకతి ॥ తతస్తదనంతరం మతంగస్యవాలినైవ తత్క్రూరమితి నిజత
పోబలేన విజ్ఞాతవత్రామతంగ మహామునేః శాపబలాత్ - ఇహానెనా
ప్రవెష్టవ్యంప్రవిష్టస్య వధోభవేదిత్యేవం రూపశ్రురామాయణోక్త
శాపవశాదిత్యధః - ఋశ్యమూకమవాలివశ్యంవాలినః ప్రవేష్టమశ
క్యమిత్యధః - విమృశ్యాలోచ్యఅ స్థిక్ఋశ్యమూకేమయిపురనివా
సేన పతనవాసేన యత్సుఖంజాతం తద్విస్తృతయేన తస్థితధోక్త
ఇతి విధేయవిశేషణంరాజ్యసుఖాదవ్యధిక్ సుఖమనుభవతరీత్యధః-
ముచిరంబహుకాలంనివసతి వర్తమానెనతి ॥32॥ — ॥ అయమితి ॥

దిపురిశి ధవతాపి త్రస్తమశాజసంమామ్ । దవహుతవహాధూమస్తామ
 ఇత్యంబువాహాచ్చ కితిమివమయూరంమామ్ । వారిశీతః ॥ ౩౪ ॥ ౧ ॥ శ్లో
 తావతురామశ్శోకదగ్ధం సుగ్రీవగిరమధయద్యేవంమహాభాగ మా
 ధైవీ మమశిలీముఖపవనీముఖస్య తస్య సూక్తా కాలక్షేపమపా
 హేదేవసావ్విమిక్తా, ఊహావోహాధాన్జ్ఞానైన. తత్త్వనిర్ధారణః ధీసా
 నిత్యమస్యా సీతిధీమాక్ ॥ + ॥ నిత్యయోగేమత్సవ్, అయమిహిహస్త
 నిదేశః హనూమాత్ రిపుః వాలిపృహితోయంయఃకశ్చన శత్రుగిరితి
 మత్వేతి శేషః- భవత స్వత్రాపిమల్నఖ్యాధం సమాగతాదస్త్యపిశ
 ఙ్గాధః, త్రస్తంభీతమస్తాజనంనష్టలైజన్మంమాం ఏవమనేనప్రకా
 రేణ యుష్మత్ప్రవిృత్తిపరామశ్శపూర్వక సఖ్యానసంధానరూపేణ
 త్యధః - అసుఖయత్ అహంషయత్ కథమివవారిశీతః సలిలనంప
 ర్కశీతలః మాదుః వాయుః, దవహుతవహాస్యదవానలన్యధూమస్తా
 మోధూమపటలమితి మత్వాఅంబువాహజ్జలధరాల్ ఆత్మోల్లాసకతా
 దేవేతిభావః, చకితంభయసంభ్రాంతం మహ్యమతిశయేన గౌఢీతిమ
 యూరం బహిణమివ ॥ ని ॥ మయూరౌబహిణౌబహిణ్యమధః
 + ప్నయాదరాదిత్వాత్సాధుః - అత్ర శ్రౌలీపూర్ణోపమాసాచాంబు
 వాహేధూమస్తామభ్రమాద్భ్రాంతిమతాంగేన సంకీర్యతే- మాలినీవృ
 త్తమ్ ॥ ౩౪ ॥—॥ శ్లోపితి ॥ రామఃకొకొదగ్ధం శోకబహుళాం
 సుగ్రీవగిరం శ్లోత్వా అథానంతరం హేమహాభాగప్లవగమండల సార్వ
 భౌమయద్యేవం త్వమ కప్రకారపవ నిశ్చితశ్చేదిత్యధః- మాధైవీ
 భయపరవకొమాధూనిహితీ మమశిలీముఖపవ ॥ ని ॥ అశిబాణాశిలీము
 ఖానిత్యమధః, తస్యపవనీముఖస్యకపిఃవాలినః ॥ ని ॥ కపిప్లవంగప్లవ
 గళాధూమృగపవనీముఖా ఇత్యమధః, అనూనాప్రకౌక్ ॥ ని ॥ పుంశి
 ధూమన్విసవః ప్రాణాశ్శామయః, కాలక్షేపంకాలవిలంబనంఅపాశ్శ
 త్యక్త్వా క్షిప్రమేవేత్యధః, పాస్యతి హరిష్యతిఇత్యేవ ముక్త్వా త

వ్యపాస్యతీత్యక్త్యా తత్ప్రత్యయాథాం పాదాం గేష్టేన ప్రేరితదుం
 ముభికళెబరభరస్తత్కర్తణాప్యత్ప్రవస్యతస్యసుగ్రీవస్య ప్రార్థనయా
 సప్తభువనస్తంభసంభావనయాకిల సప్తధాధాతాప్రవధ్యమాన ప
 రిణాహారోహానస్తసాలానవిధేయయాతుధానకులవధవిధాయ కేనసా
 యకెనవివ్యాధ ॥ ౩౫ ॥౫॥ సోయంసాయకోనికటగిరికటకమపి పాట
 త్ప్రత్యయాథాం విశ్వాసోత్పాదనాథాం ॥ని॥ ప్రత్యయోధీనశపథజ్ఞా
 నవిశ్వాసహేతుప్విత్యమరః, పాదాంగుష్ఠేనప్రేరితోదశయోజన ప
 త్యంతం క్షిప్తాదుందుభికళెబరమెవభరాయేన సతథోక్తస్సృజ్యూర్వం
 వాలీనిజభుజాభ్యాంయానద్బలముద్భావ్యేదలకళెబరముత్త్తిప్తవాన్
 తదేతత్పాదాంగుష్ఠేనవినిక్షిప్తం చెత్తస్తాదప్యథికబలాయమితిమయి
 విశ్వాసోస్యభవెదిత్యాశయేన తథాకృతవానిత్యథాః, తతఃతత్కర్త
 ణాపాదాంగుష్ఠేనదుందుభికళెబరప్రేరణరూపకృత్యేనప్యత్ప్రవస్య
 పూర్వంమేదోమూసాదినా అతిభారవదిదమిదానీంతుకేవలాస్త్రిప్రా
 యమతపవతత్ప్రేరణైవ కథంమమవిశ్వాసోభవెదిత్యప్రత్యుష్టేత్య
 థాః - సుగ్రీవస్య ప్రార్థనాయాచ్ఛయా హేతునాసప్తానాం
 భువనానాం లోకానాంస్తంభసంభావనయా ఆధారస్తంభకర్తణచ్చ
 యాకిలత్యగ్రీకేవస్తుతస్తు స్వధావతపవేతిభావః, అతపవోత్ప్రేక్షానస్త
 థాసప్తప్రకారైః ॥ + ॥ ప్రకారవచనేధాల్, ధాత్రాబ్రహ్మణాప్ర
 వర్త్యమానాపుపచీయమానాపరిణాహారోహా విశాలతోచ్ఛాయాయే
 షాం తాన్ అతివిశాలానభృంకమాంశ్చేతిభావః ॥ ని ॥ పరిణాహా
 విశాలతా - సగాద్యారోహఉచ్ఛాయఇతిచామరః, సప్తసప్తసం
 ఖ్యాకాన్ సాలాన్ సర్జకతరూన్ అవిధేయయాతుధానకుల వధవి
 థాయకేన దుర్వినీతరాక్షసవంశవినాశకేన సాయకేన బాణైవ వివ్యా
 ధవిభేదెత్యథాః ॥ ౩౫ ॥—॥ సఇతి ॥ సోయంసాయకఃయోనసాలాన్
 విభేదసాయమిత్యథాః, నికటగిరికటకం సమీపస్థవర్వతనితంబమపిపా

యామాస ॥ ౩౬ ॥ వ ॥ నిర్భిన్నసాలకటకో స్త్రీయథాతథాత్వం పౌల
స్త్యసాలకటకం యథిపాటయేతి । డోచేతిలాదళనజాతరజేణనూ నంత
స్తే వలీముఖవరాయశీలీముఖస్యః ॥ ౩౭ ॥ X ॥ తతస్తత్ప్రత్యయా
దాహూతేన పురుహూతతనయేన సాధణంతస్యతలాతలియద్ధౌః వృత్తై
టయామాస ॥ ౩౮ ॥ కటకో స్త్రీనితంబో ద్రౌరిత్యమరః, దుండుభికాయ
పెరణమా త్రేణాయంమాంనవిశ్వసితవాక్, కింతునిజవానరస్వాభావ్య
నమత్ప్రభావంజ్ఞాతుమశక్తువన్నేవనప్తసాలనిర్భేదనయాచితవాక్
తథాచ తావనాత్రభేదనే మమకియద్ధస్తలాఘవ మిత్యభనివేశవతా
ఊరావేణ తస్య తథాప్రయక్తత్వాదితిభావః - తథాచ ఊరామా
యణం, సవిస్మయోలవతాదాణస్సవేణపరిష్కృతః-భిత్వాసాలాక్
గిరివృత్తం సప్తభూమింవివేశహేతి ॥ ౩౯ ॥ — ॥ నిర్భిన్నైతి ॥ య
థాయేనప్రకారణాహంనిర్భిన్నాః విదారితాః సాలకటకాస్తప్తసాల
గిరినితంబాయేన స తథోక్తోస్తి, తథాతేన ప్రకారణత్వం పౌలస్త్య
స్యరావణస్య సాలకటకంపురప్రాకారనితంబప్రదేశం ॥ ౪౦ ॥ పా
కారవృక్షయోస్సాలస్సాలస్సజతరుస్తృతః, కటకంవలయేసానా రా
జధానీనితంబయోరిత్యభయత్రాపి విశ్వః, యథియద్ధేపాలయవిదా
రమృత్యేవం ప్రకారేణ సశీలీముఖౌరామబాణఃశిలాదళనజాతరజేణ
పాపాణవిదారణ జనితధ్వనినాతస్తే వలీముఖవరాయ సుగ్రీవామహా
చేడకవాక్, నూనమిత్యుత్పేక్షాయాం తాదృగాగ్రమబాణ సామ
ర్థ్యంనిరీక్ష్యసుగ్రీవోవానినంనిహనిష్యత్యయమితివిశ్వసిత వానిత్య
ధాః- వసంతతిలకావృత్తమ్ ॥ ౪౧ ॥ — ॥ తతఃకతి ॥ తతస్సాలవిదార
ణానంతరం, తత్ప్రత్యయాత్సాలవిదళన రూపవిశ్వాసాదాహూతేన
యద్ధౌఃకామాకారితేన పురుహూతతనయేన సాధణంవానినాసహ, త
స్యసుగ్రీవస్య, తతైశ్చతైశ్చప్రహృత్యేదంయద్ధం ప్రవృత్తమితితలా
తలి ॥ ౪౨ ॥ తత్రతేనేదమితి స రూపేతిసమాసః, అన్యేపామపి దృ

సుజనదుజనయోర్భేదరూపతోవివేక్తుమక్షమతయా సదసివాచం
 ముమతాముపేతఇవవాగ్గీతయోరవిశేషవేషకర్తృణోర్భేద మనవగచ్ఛ
 న్నముక్తశబ్దోభూద్దాశరథిః || 30 || X || సుగ్రీవస్తువాచిబలాసహత
 యాలబ్ధదైన్యోవదాన్యఇవమార్గణాపాతమార్గై చక్షుర్విక్షిపన్నవగత
 శ్శతఇతి దీఘః ఇచార్ధవ్యతిహరణతీత్రవంతచ్చ తద్యుద్ధౌచతస్త్రి
 ముష్టియద్దఇత్యథః, వ్రస్యతైజాతేనతి సుజనదుజనయోర్భేదమం
 తరంరూపతః ఆకృతిసశాద్వివేకుంవివిచ్య వక్తుమక్షమతయా అసమ
 భేతయా శేతునాసదసినభాయాంవాచం యచ్ఛతీతివాచం యమః
 మానీ || 31 || తపస్వీతాపనఃపారికాంక్షీవాచంయమోమునిరిత్యమరః
 + వాచియమోవ్రతఇతి ఖచ్చిత్వయః వాచంయమపురందరౌచేతి ని
 పాతనాస్తుమాగమః, తస్యభావస్తత్తాతాం నిర్వచస్తవమిత్యథః, ఉ
 పేతః ప్రాప్తః వాచాన్యసంతీతి వాగ్గీవావదూకః || 32 || వాచాయ
 క్తిపటుర్వాగ్గీవావదూకోతివక్తరిత్యమరః + వాచాగ్నినిరిత్తినివ్ర
 త్యయః; సత్తవేత్సవమా, దాశరథిః శ్రీరామః అవిశేషవేషకర్త
 ణోః అభిన్నహారాద్యాభరణ జనితకౌభాచేష్టితయోః తయోర్వా
 లిసుగ్రీవయోః భేదమంతరమనవగచ్ఛన్న జానన్నముక్తశరఃఅవ్యయ
 క్తబాణోభూత్, యథావాగ్గీతుల్య రూపతాన్వత్సుజనదుజనయో
 ర్భేదమజానన్న యమేషఇతి వక్తుంనశకోష్ఠీతి తథా శ్రీరామో
 పి తయోస్తుల్యవేషకర్తృత్వత్సర్వరూపభేద మజానానోమూలఘా
 తభయాచ్ఛరంప్రయోక్తుమశక్నవంస్తాష్ఠీముదాస్తేస్తేత్యథః || 33 ||
 తతఃకిమిత్యతలహ || సుగ్రీవఇతి || సుగ్రీవస్తుశబ్దోవ్యర్థకః నన
 హతఇత్యసహః + వచాద్యచ్ వాలిబలస్య వాలివరాకృమస్యఅస
 హతయా అక్షమతయా లబ్ధదైన్యః ప్రాప్తదీనభావః, విహవీలస్స
 స్థిత్యథః వదాన్యోబహుప్రదఇవ || 34 || స్యుర్వదాన్యస్థూలలక్ష
 వానశౌండాబహుప్రద ఇత్యమరః, మాగ్ణాపాతమాగే శ్రీరామ

భృతిస్సుహృదమపాసరత్ ॥ ౩౯ ॥ ౫ ॥ తమేనమృశ్యమూకేమూకవ
 త్రృపయానిషణ్ణంవిషణ్ణ హృదయందయాభురాలూక్య త్రైలోక్త్యై
 కథనీయరామస్తద్భేదమవగన్తుకామఃకామవ్యభిజ్ఞానమాలాం సుగ్రీవ
 పాయకాగమనమాగేఅధిఃజనాగమనమాగేచెతి శ్లేషసంకణ్డాయ
 ముపమా ॥ ౧౧ ॥ మాగేతౌసాయకాధిఃనావితినిఘంటుః చక్షుర్వి
 క్షిప్వద్భృష్టింప్రసారయత్తదాగమనాశయేనేతిభావః తతః అవగత
 భృతిః నిరస్తదైర్యసన్ సుహృదమతివిప్రకృష్టదేశమపాసర దపస్స
 తవా పలాయితవానిత్యథః ॥ ౩౯ ॥ — ॥ తతఃకిమతలహ ॥ త
 మితి ॥ త్రృపయాపరాజయలజ్జయాపేతునా-ముశ్యమూకేముశ్యమూ
 కగిరౌ భాషణశ్రవణాశిక్షితానూకః తేనతుల్యంతద్వత్ నిర్వచాఇవ
 త్యథః ॥ ౧౧ ॥ మూకస్తువక్తుంశ్రోతుమశిక్షితఇత్యమరః+తేనతుల్యం
 క్రియాచెద్యతితితివతిప్రత్యయః, నిషణ్ణముపవిష్టం, విషణ్ణహృదయంవి
 షాదాకాంతచిత్తమ్ ॥ * ॥ విషాదశ్చైతసోభంగ ఉపాయాభావచింత
 నేరితిలక్షణం - తమేనంసుగ్రీవంవిలూక్యదయాభుఃకారుణికః వరదుః
 ఖప్రహణేచ్ఛురిత్యథః ॥ ౧౧ ॥ సుర్దయాభుఃకారుణికఇత్యమరః- త
 థాత్రయోలాకాస్త్రైలోకాన్యం ॥+॥ చాతుర్వణ్యోదితావ్సత్వాన్వభే
 ష్యత్ప్రత్యయః- తత్రైకథనీయజగదేకధానుష్కృత్యథః ॥ ౧౧ ॥ ధ
 నీధనుష్టాన్ధానుష్కృత్యమరః ॥+॥ ప్రీహ్యదితాద్దినః - విశేషణద్య
 యేనాప్యస్యకార్యనిర్వహణదక్షత్వంసూచ్యతే, స రామస్తద్భేదంత
 యోర్వాసింసుగ్రీవయోర్భేదమంతరం అవగంతుకామో జ్ఞాతుమిచ్ఛ
 న్నన్ ॥ + ॥ తుంకామమనసారపీతితుమునోమకారలొపః, కామపి
 కాంచిత్ అభిజ్ఞాయతేనేనేత్యభిజ్ఞానంలక్షణం-తథాభూతాచసామాలా
 చతామభిజ్ఞానమాలాంభేదప్రత్యాయక గజపుష్పీమాలామిత్యథః-
 గజపుష్పీనాగపుష్పీనామలతా - ఉక్తంచక్రిరామాయణే ॥ శ్లో॥ త
 తోగిరితపేజాతాముత్పాట్వ్యకుసుమాయతామ్ । లక్ష్మణోగజపుష్పీం

గ్రీవాయాం బాణనివారణనిపుణాంసిద్ధౌషధీమివబద్ధౌభూయోపివాలి
 సమాహవాయాహ్వయైతితమాదిదేశ ॥౪౦॥ X ॥ పునరవ్యవాప్యకిష్కి
 ధ్నాం పజన్యఇవగజఃతితస్త్రిక్ సుత్రామపుత్రస్తారాభిహితాంహి
 తౌక్తిమతిక్రమ్యదురతిక్రమతయానియతెస్సమాఽబ్ధసమరోదాశరథి
 నిశితతరశరశకలితవక్షఃస్థలఃక్షితితలనిపపాత ॥ ౪౧ ॥ X ॥ అధవిదితవృ
 త్తాంతానంతతాశునిషన్దకలుషతరతారాశారానగరాన్నిగత్యవా
 తాం తస్యకంఠేవ్యసజ్జయదితి, నచైవంశ్చిరామస్యాత్రకర్తృత్వవిరో
 ధః. ప్రియోజకతీతరతిథాత్వోపచారాదితి, సుగ్రీవగ్రీవాయాంబాణ
 నివారణశరనిపాతనివతఃనే నిపుణాంసమథాంసిద్ధౌషధీ మివెత్యు
 త్ప్రేక్షా - బద్ధౌషసజ్జ్యభూయఃపునరపివాలినంఽహవాయఽహవంక
 తుం- ఆహ్వయఽహవకారయైతితంసుగ్రీవమాదిదేశఽబ్జప్రవాక్ ॥ ౪౦ ॥
 ॥పునరితి॥ తస్త్రిక్సుగ్రీవేపునఃభూయోపి, కిష్కింధామవాప్యపజన్
 న్యేమేఘఇవగజఃతిగజఃసంకుర్వతిసతి, సుత్రామపుత్రావాలీతార
 యానిజభార్యయాఅభిహితాముక్తాంహితౌక్తింహితవచనమ్ ॥*॥ సస
 హాయమహంమనేసుగ్రీవంతముపాగతం॥ అవప్తభసహాయశ్చయమా
 శ్చేత్యసగజఃతీత్యాది శ్చిరామాయణోక్తరూపామిత్యధః, అతిక్ర
 మ్యోల్లంఘ్యనియతేదైవస్య ॥౫॥ నియతిర్నియమేదైవఞ్చిశాశ్వతః -
 దురతిక్రమతయాదుర్విలంఘతయాహేతునాఅతిక్రమణస్య కర్తుమ
 శక్యతయైత్యధః సమారబ్ధసమరః ప్రకాంతయద్ధన్వతథాదాశర
 థేః శ్చిరామస్యనిశితతరొతిశీఘ్రఃసచాసాశరశ్చ తేనశకలితం విదళి
 తం వక్షఃస్థలమురః ప్రదేశోయస్యసతథోక్తస్సక్, క్షితితలేభువినిప
 పాతస్య పతదిత్యధః ॥ ౪౧ ॥—॥ అథేతి ॥ అథ పతనానంతరం విది
 తావిజ్ఞాతఃవృత్తాంతౌవాలిపథరూపవాతాఽయయాసాతథోక్తా, అత
 ఏవసంతతాశునిషన్దేననిరంతరదాష్పసంపాతేన కలుషతరే అత్యం
 త్రూషితేతారకనీనికయస్యాస్యా ॥౫॥ తారకాక్ష్యకనీనికేత్యమరః।

రీవారితమివవారణయూధపతినిభయనిరీక్షమాణ సుగ్రీవముద్గతగ్రీ
వముత్తాతు మక్షమక్షమాతలార్పిత కూర్పరయుగళంగళదస్యకృగ్రసర
శారశరీరంశరాసనశిఖరన్యస్తహస్తేనసన్నికషణ్ణితేన కాకుట్టేనకృత
సల్లాపమపేతాడంబరమివామ్మునిధిమస్తాస్తుఖమివ మయూఖమాలి

తారావాలిపత్నినగరాల్ పురాన్ని గత్యవార్యాంగజబంధనస్థానె ||
ని|| వారీతుగజబంధనీత్యమరః - వారితంనిరుద్ధంవారణయూధపతిం గజ
యూధనాథమివస్థితమిత్యథః, ఉపమాంకారః, ||ని|| యూధనాథస్తు
యూధపత్యమరః - అతపవనిభయంభయః హితంయథాతథానిరీక్ష
మాణః అవలూకమానః సుగ్రీవోయంతం ఉద్గతగ్రీవమాత్తప్రహత్వ
ప్రతీక్షకాథకమున్నమితకంధరం, తథాపుష్కరాతుమక్షమమసమర్థంధృ
ధప్రహరవేదనయాఇంద్రియపాటవాభావాదితిభావః, అతపవక్షమాత
లెఅపితంనిక్షిప్తం కూర్పరయుగళం కపోణిప్రదేశయుగ్మం యోనతం
తథోక్తం తదవష్టంభేన స్థితమిత్యథః || ని || స్యాత్కృచ్ఛిశిస్తుకూర్ప
రత్యమరః, గళదస్యకృగ్రసరేణస్యందమానశోణితాభివ్యాప్త్యాశారం
కృష్ణరక్తసితవణయ్యుక్తంశరీరం యస్యతమ్ ||ని|| కృష్ణరక్తసితేశారఞ్చ
తియాదవః- అథవాశారంసంవృక్తం శరీరంయస్యతమ్ ||ని|| కరంభంకర
భశ్శారస్సంవృక్తః ఖచితస్సమాఇతిహలాయథః, తథాశరాసనశిఖరే
చాపకోట్యాంన్యస్తానిక్షిప్తః హస్తానైనైవతథోక్తైవధానుషాణాం
తథాఅచారాదితిభావః, సన్నికషణ్ణితేన సమిపవతినాకాకుట్ ధీ
న త్రిరామేణసహకృత సల్లాపంవిహితసంభాషణమ్ || క్లో|| పరాఙ్ము
ఖపథంకృత్వా కోనుప్రాప్తస్తవ్యయాగుణః | యదహంయద్దసంరబ్ధ
స్తవ్యత్యైవేనిధనంగత ఇత్యాదిరామాయణోక్తసంభాషణ తత్పరమి
త్యథః ||ని|| సల్లాపోభాషణంమిథఇత్యమరః- తథాఅపేతాడంబరంత
పగతసంరంభం కల్లోలాద్యభావన స్థితమిత్యథః ||ని|| ఆడంబరో
(స్త్రీ)సంరంభఇత్యమరః, ఆడంబరశబ్దోవ్యాఖ్యాతః, అంబరుహడంబర

నంవానినమాలింగ్య సావజ్ఞోత్తంసితతదుత్తమాంగారఘనాథమిత్థ
మకథయత్ || ౪౨ || ప || కారుణ్యంనిరవధియత్తవప్రసిద్ధంశీతాంశో
స్సహజమివార్తిహరిశ్చేత్యమ్ | తత్సర్వంమనుకులనాథరమ్యకీర్తయతాప్స
పాత్కథయకథంత్యయానిరస్తమ్ || ౪౩ || ప || ఏవంవిధేప్రితమేవస్య
చౌర్యత్యత్ర, అంబునిధింసముద్రమివతథాఽస్తాన్తఖమస్తంగచ్ఛంత
మిత్యధః, మయూఖమాలినం సూర్యమివస్థితమితుప్రమాద్యయం,
వానినమాలింగా శ్లిష్టస్వాంశోత్తంసితం నిజోత్సంగక్షిప్తంతస్యవా
లిన, ఉత్తమాంగంశిరీయయాసాతథోత్తాసతీ||ని|| ఉత్సంగవిహ్నయో
రంకః- ఉత్తమాంగంశిరశ్శీర్షమితిచామరః - రఘునాథంత్రిరామం
ప్రతిఇత్థంవక్ష్యమాణప్రకారేణ అకథయదవాచత్ || ౪౨|| — || త
త్ప్రకారమేవవాహ || కారుణ్యమిత్యాదినాక్లౌకషత్కృత || పామ
నుకులనాథమనువంశనాయకమహాకవీనేత్యధః. తాదృశస్యాపి మ
మవంశస్యత్వయైవసనాథత్వమతస్తస్త్వాహత్త్వం కింవణసీయమితి
భావః. తథాపారమ్యకీర్తయరమణీయకీర్తనంపన్నత్రిరామ, శీతాం
శోశ్చంద్రస్య సహజంనైసగిక మాత్రిహరిపరోపతాపశాంతికరం వి
శేషణద్యయ మేతత్కారుణ్యపి. యోజ్యం శైత్యంశిశిరత్వమివతవనిరవ
ధినిర్ధర్యాదమియత్తానవచ్ఛిన్నంపరిమాణశూన్యమిత్యధఃయత్కా
రుణ్యంకరుణా + సావజ్ఞోత్తంప్రసిద్ధంలోకవిఖ్యాతమథాదితి
శేషః ||ని|| కారుణ్యంకరుణాఘృణేత్యమరః - సర్వంసమగ్రితతాదా
ణ్యంమత్పాపాన్మదీయదుష్కృతాద్ధేతాఃపతివిపత్తైఃపత్నిదురదృష్టజే
తుకత్వాదితిభావః త్వయాకథంతుతః నిరస్తంత్యక్తం కథయతిభిధేహి||
నిరవరాధోయంమత్ప్రాణేశ్వరస్తవ్యయా అకారుణికేనైవ కథంనిష్కా
తణం నిహతఇతిభావః, ప్రహషణీవృత్తం || ౪౩ || — || ఏవంసా
ధావజ్ఞోనాపాలభ్యసంప్రతిస్వస్యాప్రువహతింప్రార్థయతే, ఏవం
విభిత్తి-హేతాటకారేతాటకాంతకరఘుపుంగవరఘుశ్రేష్ఠత్రిరామ

నపెతజీవాంమాంరాక్షసీతిరఘువుంగవసాధుబుద్ధ్యా! బాణంవిముఞ్చ
మయిసంపత్రితాటకారేశేయోమహద్దయితసంగమకారిణస్తే ॥౪౪॥వ॥
సాధారణీక్షితి(భృతాం)భూహం)మృగయేతిపూర్వము క్తుత్వయైవజననం

ప్రియతమే ప్రాణేశ్వరే, ఏవంవిధే ఈదృక్ప్రకారే మృత్యుత్వ
పీత్యథః - అనపెతజీవామనిగతప్రాణాంమూల రాక్షసీతిరాక్షసీ
ప్రాయేతిసాధుసమ్యక్ బుద్ధ్యాజ్ఞాత్వా, ప్రియతమవివత్తినహనన్య
రాక్షసీలక్షణత్వాదితిభావః, మయిఉక్తపరకారేణ రాక్షసాస్యసంప్ర
తీదానీం బాణంవిముంచమాంప్రహరెత్త్యథః, తాటకాలతకస్య తవ
రాక్షసీ సంహరణముచితమేవేతిభావః, ననుతాటకాసంహననేనపరో
పదగ్రీవశాంతిరూపం ఫలలబ్ధం త్వత్ప్రహరణాత్క్రియమిత్వతతమా
॥శ్రేయఃఇతి॥ దయితేన సహసంగమకరొత్తితి దయితసంగమకారిణః
ప్రాణేశ్వరేణమాంయోజయతఇత్యథః- తేతవవహచ్ఛ్రేయఃవహః
భ్యుదయః పుణ్యంవాభవిష్యతితి శేషః ॥ * ॥ మృత్యుమియేతయానా
రీసావిజ్ఞేయాపతివ్రతేతి స్మరణాత్ మమాయంధర్మపవిత్రథావతాదృశధర్మ
ప్రవతకస్య తవసుకృతం కింవణానీయమితిభావః ॥ని॥ సాన్ధిర్ధర్మ
స్త్రియాంపుణ్య శ్రేయసీసుకృతంవృష ఇత్యమరః- ఏతదారభ్య క్లోక
చతుష్టయవర్ణంతం వనస్తతిలకావృత్తమ్ ॥ ౪౪ ॥—॥ నను తథాపి
హింసామహ్యం నరౌచతఇత్యాశంక్య తత్రాపవత్తిమాహ ॥ సాధా
రణీతి ॥ హేసత్యవాన్య యథార్థభావణీలతస్తస్త్రియానత్యమేవ
సర్వధావరిపాలనీయమితిభావః ॥+॥ తాచ్ఛ్రేయేని, క్షితిభృతాంరా
జ్ఞాం మృగయాఆఖేటః ॥ని॥ ఆచ్ఛోదనంమృగవ్యంస్యా దాఖేటా
మృగయాస్త్రియామిత్యమదః- సాధారణీసకలనమతా ॥ * ॥ మృగ
యాఽఘాయనభూభృతాంఘృతామితి తస్యాన్యాయ్యిత్వాదితిభావః
ఆగ్నిగ్రసాధారణాదజ్వక్తవ్యఇతివికల్పాత్తత్వ క్షేజీవ-ఇత్యేవపూర్వం
పురాత్వయైవత్వస్తుభేదైవజననంసదిజననమాజే- నత్వసాక్షికమిత్యర్థః

సదినత్యవాదిణ శాఖామృగీంతదిహమారయమాంశరణకొ నామరామ
మృగయుద్ధయతెమృగీణామ్ ॥౪౫॥ సంత్రస్యపూర్వమముత స్తవబంధురే
షభేజేయదాద్రిమకుతో భయమృశ్యమూకమ్ | భర్తామమాయమపిరా

ఉ క్రంయాన్తిరాజషణ్యశ్చాత్రిమృగయాంధర్తకొవిదాఇతి కధితమి
త్యథః, తత్తస్మాత్కాగణాదిషాదాసిం శాఖామృగీంవానరిం ॥౪౬॥ జా
తెర(శ్రీ)విషయాదయోపథాదితి జీమ్, మాంశరణబాణేనమారయవినాశ
య పాశైర్వియోజయేభ్యథః యుక్తంచైతదిత్యథాంతరంస్యస్యతి
షేరామకో నామకొవామృగాన్యాతీతి మృగయుఃమృగసంహరణశీలః
+॥ మృగయాద్దయశ్చేత్యాణాదికఃకుప్రత్యయాంతానిపాతితః, మృగీ
ణాంమృగాంగనానాందయతేదయాంకురుతేదయయామృగాంగనాఃకో
వామృగయురుపేక్షతఇత్యథః, అతస్తస్యసంత్యవచనానుసారేణావ
శ్యంమాంప్రహరేతిభావః - దయాక్రియాంప్రతికర్తృత్వేపిఅనుకరోతిభ
గవతోసారాయణస్య తస్యవానుకరోతీత్వాదివత్సంబన్ధమాత్ర వివక్షా
యాం, మృగీణామితివష్టిచ న విరుద్ధ్యతే ॥ యథాహభారవిః, సాల
శ్రీరువకురుతేయయాపరమేమితి, శ్రథాశ్రిహషేణచ, సాధూనాముప
కతుం లక్ష్మీంద్రస్తుంవిహాయసాగస్తమ్ ॥ సకుతూహలితస్య మనశ్చ
రితంచ మహాత్మనాంశ్రేతుమితి ॥ ౪౫ ॥—॥ అ ॥ సంప్రతివాలిప్ర
హరణ ప్రయక్తాభిమానోపి సకార్యఇత్యాహ ॥ సంత్రోస్యేతి ॥ షే
రామవిహాయంతవబంధుస్సుహృత్ సుగ్రీవః, పూర్వమమతోముష్టా
ద్వానినః+ భీత్రాథానాంభయషేతురిత్యపాదానత్వాత్ప్రచమ్య
స్తసిః, సంత్రస్యసంత్రాసం ప్రాప్తయథాయేన ప్రకారేణాస్తి
కుతోపిభయమలైత్యకుతోభయంవాలిభయశంకా శూన్యమిత్యథః,
మాయూరవ్యంసకాదిమనిపాతనాత్సాధురిత్సుక్తం ఋశ్యమూకమద్రిం
గిరిదుగమిత్యథః, భజేప్రాప్త, తథాలయం మమభతాప్రా

(చనుతసుఅధిగర్భదయేశాం కర్తృగీతికర్తృణశ్చేషత్వవివక్షాయాంపక్షీ)

మశరైరభేద్యంప్రాప్తౌ మదీయహృదయచ్ఛలమద్రిదుగఽమ్ || ౪౬ || నా
హంసు కెతుతనయానచనప్తసాలీవాలీనచత్రిభువనప్రథితప్రభావః ।
జేశ్వరోవాల్మపిఅమతాముష్టాత్త్విత్రస్సుగ్రీవాదావసంత్రస్యశస్త్రైస్తాప
కదాజైరభేద్యం భేత్తుమశక్యమితికాఠిన్యాతిశయోక్తిః, అతాభయ
మిత్యర్థః మదీయహృదయః మామకమానసమితి ఛలంకపటంయస్య
తత్తథోక్త మద్రిదుగఽంప్రాప్తః పరివిష్టః అతామద్భృదయప్రహ
రణైర్దగ్ధతస్యాపి ప్రహరణ సంభవాత్తవాయమభిమానాయజ్యైరే
తిభావః, మృతాపిమద్భృదయాదనపేతామత్ప్రణేశ్వరఇతిఫలితార్థః
అత్రఫలశబ్దేన హృదయమపహ్నుత్యాద్రిదుగఽజేవినాసత్యత్వ ప్రతి
పాదనాదపహ్నువాలజ్కారః || * || ఛలాదిశస్త్రైర్దగ్ధత్యత్వ ప్రతిపా
దనమపహ్నువఇతిసర్వస్వనూత్రమ్ || ౪౬ || — || కించమత్ప్రహర
ణాభావేతవధన్విత్యప్రసిద్ధిరపినసిద్ధేదిత్యాహ || నెతి || అహంసుకేతు
తనయా తాటకాననభవామిత్యర్థః || శ్లో || యక్షస్సుకేతుద్భూపి
ణ ప్రసాదాల్లభేసుతాంకామపితాటకాఖ్యామిత్యుక్తంబాలకాండే, ర
థాసప్తానాం సాలానాంసమాహరన్సప్తసాలీనాలతరుశ్శ్రేణిశ్చననభవా
మి, అత్రపంచవటీవత్ప్రకిర్యా, తథాత్రిభువనప్రథితప్రభావః సకల
లొకవిఖ్యాతప్రతాపశాలీత్యర్థః, వాలీచననభవామియద్యేవంత్రి
త్వయాహమపి ప్రహృతాస్యామితిభావః, అత్రివానినావిశేషణోపా
దానాన్నాయక్తగ్రహణదోషః తస్యమహత్త్వప్రతిపాదనాయ సప్త
భావోక్త్యర్థఃత్వాత్, తదుక్తంరసాకరే || శ్లో || ధ్వన్యత్వాదేనా
త్కషేభావోక్తాదోషవారణే । విశేషణంవిశేష్యస్య శాస్త్రయ్యక్త
గుణగ్రహ ఇతి గుణావిశేషణమ్ । కింతువజ్రహృదయావజ్రవతలం
రహృదయాఅతవినవిశ్చైర్బాజైరభేద్యాభేత్తు మశక్యాతారాస్త్రితః
హేరాఘవమామెతాదృశీమవిద్ధావసంహృత్యధనీవధానుష్కుః కథం
భవసినభవస్యేవైత్యర్థః వేధ్యవేధనకస్సమర్థోభవేదతామామవేధ్యాం

తారాస్త్రివజ్రహృదయావిశిఖైరభేద్యాధన్వీకథంభవసిరాఘవ మామవి
ద్ధావ ॥౪౭॥ ప॥ క్షితివతితనయానాం హంతగర్భేశ్వరాణాం కిమునిరవధి
మాద్ధన్వంశౌచ్యవజ్జన్మసిద్ధమ్ । మమహృదినిరపాయేన ర్తమానైకపీం
ద్రోరఘువరయదముష్టే తిష్ఠసేచాపపాణిః ॥ ౪౮ ॥ X ॥ ఏవంవిలపం

విద్ధావతి తనాధన్వత్వ ప్రథాం దృఢీకరుష్యేశ్వర్ధః ॥౪౭॥—॥ ఇత్థము
పాలంభేషిపూర్ణీతిష్ఠంతముదీక్ష్యోన్మైక్షితే ॥ క్షితివతితి ॥ గర్భేశ్వ
రాణాం గర్భమా రభ్యేశ్వరాణాం జన్మప్రభృతైశ్వర్యసంపన్నానా
మిత్యధః- క్షితివతితనయానాం రాజకుమారాణాం నిరవధినిర్మర్యా
దం మహత్తరమిత్యర్ధః, మాద్ధన్వంవిచారమూఢత్వం॥ ౪౮ ॥ ముద్ధస్సుం
దరమూఢయోరితివిశ్వః, శౌర్యణతుల్యంశౌర్యవదిత్యవమా ॥+॥ తే
నతుల్యంక్రియాచేద్యతిరితివతిప్రత్యయః॥ జన్మసిద్ధకిముసప్తభావసిద్ధకిం
హం తేతివిషాదే ॥౪౯॥ హంతహమేనుకంపాయంవాక్యారంభవిషాద
యోరిత్యమరః, కుతఃయద్యస్తాతాగరణాత్ హేరఘువరరఘునాయకని
రపాయేనిరాతంకెఇతిహృదయవిశేషణంకపీన్ద్రవిశేషణంవామమహృ
దిహృదయదేశైకపీంద్రేవానినివర్తమానైతిష్ఠతిసతి, అముష్టేకపీ
ద్రాయచాపంపాణాయస్యనచాపపాణిస్సృజునఃపునఃప్రహతుఃమి
తిభావః + సప్తముప్రమానేత్యాదినాబహువ్రీహిః ॥ ప్రహరణార్థ
భ్యః వరేనిష్ఠాసప్తమ్యాభవత ఇతివక్తవాత్ పాణిశబ్దస్యోత్తరనిపా
తః తిష్ఠసేతిత్థానం ప్రకాశయత్ వర్తన ఇత్యర్ధః, తిష్ఠాదసాధ్యసాధ
నేప్రవృత్తత్వాత్తవాపి రాజపుత్రస్య శౌర్యవత్తాద్ధన్వమాజన్మసిద్ధమితి
భావః. సర్వభావదీయహృదయవిచారణంకర్తవ్యమితిప్రసవాక్య
సముదాయార్ధః ॥ + ॥ తిష్ఠతేర్లత్ ప్రకాశనస్థేయాఖ్యయోశ్చైత్యా
త్తనేపదం, అత్రస్యాభావికశ్రురామవస్థానస్య నిజహృదయస్థవాలి
ప్రహరణకారణశ్చేనోన్మైక్షితాదుత్పేక్షాలంకారః, మాలినీవృత్తం॥
॥ఏవమితి॥ ఏవంజన్మప్రకారేణ విలపంత్యాః పరిచేవయంత్యాః హరాయి

త్యాహారాయితాశ్రుధారాయాస్తారాయాఃపరిదేవనగవైర్బాహ్యంబు
కణాభ్యుక్షణైరక్షీణైర్నిశ్చాన్వసానిలేశ్చకృతాశ్వాసఇవ లబ్ధసంజ్ఞావా
లీనిజనందనంరఘునందనేనమహ్యైర్జగదమంగసంగినీం కాఞ్చనకాఞ్చన
స్రజం శోకావనతగీవాయ సుగ్రీవాయదత్వా నిజభుజబలప్రశాంతా
సురోఽయంప్రశాంతాసురఘాతే || ౪౯ || తత్ర || X || హా సకల

వాచరంత్యాహారాయితాశ్రుధారాబాహ్యసంపాతాయస్యాస్తస్యాః
సప్రలాపంరుదంత్యాఇత్యర్థః, తారాయాస్సంబంధిభిరక్షీణైరవిచ్ఛిన్నేషు
రితినర్వత్రసంబధ్యతే, పరిదేవనగవైర్విలాపాకృందైర్బాహ్యంబుకణా
భ్యుక్షణైరశ్రుభిందునేత్రైః నిశ్చాన్వసానిలైర్నిశ్చాన్వసమారుతైశ్చ మూర్ఖ
తాజ్ఞేవకోపచారప్రయైరితిభాషః - కృతాశ్వాసఃపునరుజ్జీవిత ఇవేతు
తైర్పితౌ, లబ్ధసంజ్ఞఃఉత్పన్నవివేకశాలీవాల్లీనిజనందనంఆత్మజమంగదం
రఘునందనేశ్చిరామాయ || + || అధికరణవివక్షాయాం సప్తమీ, స
మర్పణబాలాయంత్యయారక్షణీయఇతి తదధీనం కృతైవిత్యర్థః, త
థాశ్చిరామాయణమ్ || * || బాలశ్వాకృతబుద్ధిశ్చ హ్యేకపుత్రశ్చమెప్రి
యః | తారయోరామభవతా రక్షణీయోమహాబలః || సుగ్రీవేచాం
గదేచైవ విధత్స్వమతిముత్తమామితి - తథాంగసంగినీంకంతప్రా
లంబినీం- కాంచనకామపి, కాంచనస్రజం శౌమమాలామింద్రదత్తా
మిత్యర్థః, శోకావనతగ్రీవాయభ్రాతృనిధనకారిత్వప్రయుక్త శో
కావనమ్రకంధరాయసుగ్రీవాయదత్వాతత్కంధరాయామాసజ్యేత్య
ర్థః || * || ఇమాంచమాలామాధత్స్వదివ్యాంసుగ్రీవకాంచనీమిత్యా
దిరామాయణై, నిజభుజబలేన స్వకీయబాహుపరాక్రమేణ ప్రశాం
తాః ప్రశమితాః వినిహతాః అసురాయెనసతథోక్తః మహావీరత్వత్య
ర్థః- అయంవాల్లీప్రశాంతాసురుత్కృంతప్రాణోభూత్ మృతోభవ
దిత్యర్థః || ౪౯ || — || తలైతి || తత్ర తస్మిన్వాల్లీమరణసమయే, శౌ
తిభేదే || ని || హావిషాదశుగాతిఃప్విత్యమరః - సకలభువనబహుమత

భువనబహుమతబాహుబలశాలిన్ గోలభగంధర్వగంధసింధురవజ్జితా
కరణ వజ్రాననదశముఖభుజభుజంగభోగనిరోధాహితుండికాయితవా
లవలయ, వాలిన్ కథంవిలయంగతాసీతిదాష్టావిలముఖావలీముఖాస్త
స్య రామాజ్ఞమాయథాభిప్రేతం ప్రేతకృత్యంసర్వంనిర్వృత్యాయామా
సుః || ౫౦ || తతోజాంబవత్ప్రముఖవలీముఖగణాదాశరథినిదేశాత్సు
గ్రీవం కాంచనకలశోదకైరభ్యషించన్ || ౫౧ || ప || అభిషిక్తేతు

బాహుబలశాలిన్ అశేషలూకశ్లాఘనీయభుజశక్తిసంపన్న, తథాగౌల
భనామాయోగంధర్వాదేవయోనివిశేషస్సవవ గంధసింధురః మత్తగజ
స్తస్యపంచతాకరణనిధనవిధానేపంచాననసింహేతిశ్లిష్టపరంపరితరూప
కమ్, తద్వివాశకేత్యధః || ౫ || సింహోమృగేంద్రఃపంచాస్య ఇత్య
మరః - తథాదశముఖభుజారావణబాహవవీవభుజంగభోగాస్సర్పకా
యాః || ౫ || భోగస్సుఖేస్త్రాస్త్రిదిభృతావహేశ్వఫణకాయయోరిత్యమ
రః- లెమాంనిరోధేనియంత్రణాహితుండికోవ్యాళగ్రాహీతద్వదాచరి
తమాహితుండికాయితంవాలవలయంలాంగూలమండలంయస్య సతథో
క్తేతి సంబోధనత్రయం అత్రరూపకోపమయోన్సుకరః || ౫ || విషవై
ద్యోజాంగలికావ్యాళగ్రాహ్యహితుండిక ఇత్యమరః, కథంవిలయంగ
తాసి ఏతాదృశపీర్వసంపన్నకుతామృతాసీతిదాష్టావిలముఖాః అ
శ్శుపరివృతాననాః వలీముఖావానరాః, రామాజ్ఞయాతస్య వాలినః
అభిప్రేతమనతిక్రమ్య యథాభిప్రేతం యథాహామిత్యధః-ప్రేత
కృత్యందహనాది ప్రేతసంస్కారంసర్వం, నిర్వృత్యాయామాసుశ్చక్ర
రిత్యధః || ౫౦ | — || తతఇతి || తతస్తదనంతరం జాంబవత్ప్రము
ఖాః జాంబవత్ప్రధానాఃవలీముఖగణావానరసంఘాః దాశరథినిదేశా
చ్ఛ్రీరామాజ్ఞావచనాత్ సుగ్రీవంకాంచనకలశోదకైశ్చాతకుంభ సం
భృతతీర్థజలైరభ్యషించన్ వానరసామ్రాజ్యాభిషిక్తంచక్రరిత్యధః
|| అభిషిక్తఇతి || సుగ్రీవేతుశబ్దోవధారణాథఃకః సుగ్రీవవైత్యర్థః

సుగ్రీవేరామశ్యామవయోముచా । ఆభిషేక్తుంస్థితామేఘాస్తస్తహీం
మహిషీమివ ॥ ౫౨ ॥ ఆర్యార్యాన్వేషణాకార్యాశరదీత్యుక్తసంవి
దా । కపింద్రేణాథితోరామఃకిష్కిన్ధావతఃసంప్రతి ॥ ౫౩ ॥ న
యోగ్యానగరప్రాప్తిరిత్యుక్తవతిరాఘవే । సుగ్రీవప్రాధానాప్యాసీ
ద్భరతప్రాధానానమా ॥ ౫౪ ॥ దత్తాజ్ఞానవికాసేన ధాతకరాష్ట్రా

॥ ౫॥ తుస్యాద్భేదవధానాభివృద్ధిః, రామవవశ్యామవయోముక్ సీ
లమేఘస్తేనాభిషిక్తే నతిమేఘజలదాః తస్తహీంతస్య సుగ్రీవస్యమ
హీంభువంమహిషీంరాష్ట్రీమివ, ఆభిషేక్తుంస్థితాఃప్రవృత్తాఃశ్రీరామజల
దేన కేవలసుగ్రీవాభిషేక కృతజలదానాం తస్తహిష్యభిషేకప్రవృ
త్తిర్యుక్తేవేతిభావః, వహానమయస్సంప్రాప్త ఇతిఫలితాథః రూ
పకోత్ప్రక్షయోస్సంకరః ॥ ౫౨ ॥ — ॥ ఆర్యేతి ॥ హే ఆర్యసావ
మిత్రిరామ, శరదిశరత్కాలే ఆర్యాయాస్సితాయాః అన్వేషణా
గవేషణాకార్యాకతవా, తదానీం కార్యసౌకర్యాదితిభావః- ఇత్యే
వముక్తసంవిదావిజ్ఞప్త ప్రతిజ్ఞానైః ॥ ౫॥ సంవిదాగూఃప్రతిజ్ఞాన
మిత్యమరః, కపింద్రేణసుగ్రీవేణ కారుణికః త్రిరామఃకిష్కింధావ
తఃసంప్రతి కిష్కింధాప్రవేశముద్దిశ్యాథితోయాచితః ॥ ౫౩ ॥ — ॥
తతఃకింత్రానా ॥ నేతి ॥ నగరప్రాప్తిః ప్రత్యేక ప్రవేశః యోగ్యా
అహానభవతి పితృనిదేశపరిపాలనార్థంవనవాసిన్రామమవత్రనప్రవే
శానహంత్యాదితిభావః, తథాచత్రిరామాయణమ్ ॥ ౫॥ చతుర్దశసమా
స్సౌమ్యగ్రామంవాయదివాపుగు, నప్రవేక్ష్యామిహనుమత్పితర్యైరై
శపాలక ఇతి ॥ ఇతి ఏవంరాఘవేక్షక్తవతినతి, సుగ్రీవప్రాధానా
పిభరతప్రాధానయా సమానదృశీఅభూత్, యథాభరతప్రాధాన
యా త్రిరామః అయోధ్యాం సప్రవిష్టవాన్ తథాసుగ్రీవప్రాధాన
యా కిష్కింధామపి సప్రవిష్టవానిత్యథః, ఉపమాంకారః, తథా
చభరతస్య సుగ్రీవాపమ్యం త్రిరామస్యదృఢవృత్తత్వంచగమ్యతే ॥ ౫౪

న్నిరస్యతా । తేనజీమూతకాలన దేవకీనన్దనాయితమ్ ॥ ౫౫ ॥ అస్తా
కంఠాపలక్ష్మీమనకృదపహసత్యాత్మకాస్త్యాతదాస్తాంభరారంసస్సురే
ద్వంకిమపినగణయివావినంద్రాగ్ధూన । ఇత్థంమత్వేనవైరంఝుడితి
ఘనఘటారాఘవస్యాహవోత్థామాశామాశాశ్చరుద్ధాన్వస్తనిత మిషమ

॥ అభవషత్తుంవణయితి ॥ దత్తైత్యాదినా ॥ దత్తంఅజానవికానః
పాథమానసాల్లాసః అన్యత్ర కకుభతదుపుష్పదికననంచ యేనతథో
క్తేన ॥ ౫౫ ॥ అజానఃకకుభేపాథే కార్తపీర్యమయూరయో రిత్యమ
రశేషః, ధార్తరాష్ట్రాన్నిలచంచరణహంసవిశేషా అన్యత్రగృత
రాష్ట్రాపత్యానిదురోధనాదీనిరస్యతానిరాకుర్వతా ॥ ౫౬ ॥ రాజహం
సాస్తుతేదంచ చరణైలోహితైస్సితాః మలినేర్లకాక్షాస్తేధాతా
రాష్ట్రాస్సితైరైత్యమరః- తేనప్రకాశేన ప్రసిద్ధేనవాజీమూతకా
లేనవపాసమయేన దేవకీనందనేన త్రికృష్ణేనవాచరితం దేవకీనంద
నాయితమ్, ఉక్తరీత్యాత్రికృష్ణకల్పావపాసమయః ప్రవృత్తఇత్య
థః ॥ ౫౬ ॥ కతుఃకన్యజులోపశ్చఅకృత్సర్వభాతుకయోద్ధిగ్భ ఇతిదీ
ర్ఘః, అతాభావేక్తః జీమూతశబ్దోవ్యాఖ్యాతః శిష్టవిశేషణై యమువ
మ్లాశ్లేపోవా మతభేదాత్ ॥ ౫౭ ॥—॥ అస్తాకమితి ॥ అస్తాకంఠా
పలక్ష్మీమాకారశోభాం ఆత్మకాస్త్యానిజదేహభాసాఇంద్రనీలసచ్ఛాయ
యేతిభావః-అనకృత్ బహువారంఅపహసతిఅపహసంకరోతితదపహస
నమాస్తాంతిష్ఠతుకింతునోస్తాకంభరారంసావమిదంసురేద్రదేవరాజం
కిమికించదపి నగణయివాపలక్ష్మీకుర్వన్నిత్యథః ॥ ౫౮ ॥ సగర్ధస్యనశబ్ద
స్య సుఘ్నపెతినమానః- వాలినంతత్పుత్రమితిభావః, దాక్ దుర్రథమ
విచార్యైత్యర్థః, జఘానహంసితవా ॥ ౫౯ ॥ ద్రాక్షుసపదిదురైత్యమ
రః, ఇత్థమనేప్రకారేణవైరంవిరోధమత్వాజ్ఞాత్వేన, ఝుడితిశీఘ్రంఘ
నఘటాః మేఘబృందాన్యాహవోత్థాం యద్ధనముత్థితాం రాఘవస్యా
శౌవాంచ్ఛాముత్సాహమితియావత్ - ఆశాదిత్య ॥ ౬౦ ॥ ఆశాదిగ

హాసించానాదాన్వితేనుః || తత్ర || ౫౬ || వ || ఉపచితజీవనధారాన్విత
 త్పథభాజోనిరస్తసంతాపాః | భూపాశ్చనవమేఘాః పౌరస్యమహాబ
 తిత్పష్టయోరితిరత్నమాలా- రుద్ధాన్వినిరుధ్యవర్షాసమయేజ్జేత్రయాత్రా
 యా అనుపయక్తత్వాదితిభావః, స్తనితమిషేణ గర్జితవ్యాజేనమహా
 హాసించానాదాన్వితేనుశ్చక్రరితి సాహస్రవాతేప్రితా - స్రగ్ధరాన్వ
 త్తమ్, లక్షణంతూక్తమ్ || తత్రైతి || తత్రతస్మిన్ సమయే || ౫౬ ||
 || ఉపచితైతి || ఉపచితజీవనధారాః పృష్ఠద్ధౌదకసంపాతాః అన్యత్రా
 పదితాః జీవనధారాః దానోదకధారాయైస్తేతథోక్తాః నిరంతరదాన
 శీలాశ్చర్యః, సర్వాణ్యుదకపూర్వాణి దానానీత్యుదకధారాపూర్వక
 త్వాత్పర్యేషాందానానామితిభావః, అథవాఉపచితాధర్తాచరణాదినా
 వర్ధితాజీవనధారాఅయర్ధ్యైస్సేతథోక్తాః (౧) తథాసత్పథభా
 జః ఆకాశమార్గసంచారిణః అన్యత్రాసన్తార్గవర్తినః, నిరస్తసం
 తాపాః నిర్వాపితపరితాపాః అన్యత్రానిరస్తాశ్చిరజనమనః పరితాపాః
 తథాపౌరస్యమహాబలాకులితాః పౌరస్యపూర్వదిగ్భవప్రాచ్యుః
 అగ్రతఃఉత్పన్నఇత్యర్థః || + || దక్షిణాపశ్చాత్పరసస్త్రిగితిత్యక్ష్మ
 త్యయః, తాదృశాయోమహాబలోవాయస్తేనాకులితాఃఉద్ధూతాః (౨)
 అన్యత్రారలయోరభేదాత్ పౌలస్యస్యరావణస్యమహాబలసప్రభూ
 తదాహుపరాక్రమేణ ఆకులితాః విహ్వలీకృతాఃనవమేఘామూతనజల
 భరాః దివ్యాకాశేభూపారాజానఇవజాతాఇతిశేషః, శ్లేషసంకీర్ణయ
 (౧) శీవ్యలైనేతి జీవనమ్ | జీవికాసాధనం దేయద్రవ్యం సంఘాత
 త్యర్థః | తస్యధారాఅవిచ్ఛేదః ఉపచితావృద్ధిం ప్రాపితాజీవధాగా
 యైస్తేఇతివా || (౨) లళయోర్లడయోస్తద్వజ్జడయోగ్వబయోస్త
 థా | రలయోర్నణయోఽపై సవిసర్గాదసర్గాయోః || సఖిండు
 కాబిండుకయోసాన్వితభేదేనకల్పనం ఇత్యభిప్రాయః అంతేతిత్రకా
 వ్యే పాదాంతఇత్యర్థః ||

లాకులితాః || ౫౩ || X || తేనకిలరసుపతిరతిమాత్రప్రవృద్ధమన్యశ్శత
 మన్యశరాసనశారతరతారాపథాంఘనః సముఖిరతహరిన్తఖాభోగాం
 కదమ్బవనపవనాకమ్పని రాడమ్బరకాదమ్బకదమ్బావమ్బుదక ద
 మ్బకబళితామ్బరాశీలీంధ్రసంబద్ధబద్ధరవసుంధరాంవిక చకుటజనిచ
 యకవచితమహారణ్యాం ప్రావృషేణ్యాం ప్రక్రియాంపెక్షమాణో ల
 ముపమా, ఆర్యావృత్తమ్ || ౫౩ || —|| లెనెతి || తేనజీమూతకాలేన
 హేతునాకిలేతి సంభావనాయాం సంభావితేన జీమూతకాలేనేత్యర్థః ||
 ౧ || వార్తాసంభావ్యయోఃకిలేత్యమరః, రఘుపతిః- త్రిరామః అతి
 మాత్రునిభారం ప్రవృద్ధోవృద్ధిగతః మన్యః క్రొధోయస్యతథోక్త
 స్సౌ ఉద్వీసకత్వాజ్జేత్రయా త్రాప్రతిబంధకత్వాచ్చ కృద్ధస్సన్ని
 త్యర్థః || ౧ || మన్యర్జేనేక్రతాకృధీత్యమరః శతమన్యశరాస
 నే నేంద్రధనుషశారతరోత్యంతశబలవణః తారాపథః ఆకాశం య
 స్యాంతాం తథోక్తామ్, ఘనరవైర్ఘనగర్జితైర్దుఖరితాః ప్రిత్యధ్వని
 తాః హరిన్తఖాభోగాదిగంతకుహరాణియస్యాం తాంతథోక్తాం, కదం
 బవనపవనాకమ్పేనసీవవనవాయు సంచారేణ నిరాడంబరాణివిహ
 రాడంబరవిధురాణికాదంబకదంబాని కలహంససమూహం యస్యాం
 తాం || ౧ || తూలంచనీపప్రియకకదంబాశ్చహలిప్రియే, కాదంబఃక
 లహంసస్సాన్వదితిచామరః, అమ్బుదకదమ్పేన మేఘబృందేన కబళి
 తం నిగీర్ణఘాచ్ఛాదితమితియావత్, అంబరమాకాశంయస్యాంతాం-
 శిలీంధ్రసంబంధేన కందళీకుసుమసంగత్యాబంధురామనోహరావసుం
 ధరాభూయస్యాంతాం వసునిధారమతీతివసుంధరా || ౪ || సంజ్ఞా
 యాం భృత్యవృజిత్యాదినా ఖిప్ప్రత్యయేముమాగమః || ౧ || కంద
 భ్యాంచశిలీంధ్రస్సాన్వదితి శబ్దాణామే, వికచకుటజనిచయైర్వికసితగిరి
 మల్లికాకుసుమనికురుంబైః కవచితాన్యాచ్ఛాదితాని మహారణ్యానియ
 స్యాంతామ్ || ౧ || కుబజోగిరిమల్లికేతిహలాయుధః ప్రావృషిషివాం

క్షణమిదమభావత || ౫౨ || ప || అయంకాలః కాలప్రమథనగళాభై
రభినవైరహంయూనాంయూనామపహరితి ధైర్యంజలభరైః | స్తరా
ధారాధారాపరిచయజడావాన్దినహసానభస్వస్తస్సవస్త్రః కథమివ

ప్రావృషేణ్యామ్ || + || ప్రావృషవీణ్యఇతి వణ్యప్రత్యయః, పృ
కియాంపరిపాటింప్రక్షమాణస్యక్ లక్షణమిదంవక్ష్యమాణవచన మ
భావతావోచత || ౫౨ || — || అ || తత్ప్రకారమేవవివృణోతి అ
యమిత్యాదిక్లౌకషట్కృత || అయంవర్తమానఃకాలోవమాసమయః
కాలప్రమథనగళాభైః మృత్యుంజయకంతసచ్చాయై రావరిపూరిత
తావదతిసీతైరిత్యధః || ౫ || కాలోమృత్యోవహాకాయే నమయే య
మకృష్టయోరితివిశ్వః, కుతఃఅభివనైహ్నతనైర్జలభరైః కరణైః అ
హంయూనామహంకారిణాం శారుణ్యమదగర్వేణాజేయం మన్యా
నామిత్త్యర్థః || ౫ || అహంయూస్సాన్యదహంకారీత్యమరః || + || అహం
శుభమౌర్వసితియస్పృత్యయఃయూనాంతరుణానాం దైర్యంధీరత్వం
నిర్వికారవిత్తత్వ మితియావత్, అపహరితివిలోపయతి - తరుణీప్ర
వణాంతఃకరణాన్కరోతీత్యర్థః || * || మనసోనిర్వికారత్వం ధైర్యం
సత్స్వపిశేతుష్వితిరసికాః తథాస్తరాధారామస్తథోద్దీపకాఇత్య
ర్థః, ధారాపరిచయజడావారిసంపర్కశీతలానభస్వంతఃప్రావృడాన్వి
తాః || ౫ || సభస్వద్యావతవన పవమానప్రభంజనా ఇత్యమరః, సహ
సాఅకస్తాదతివెగేనైత్యర్థః, సహసేత్యాకస్త్రికావిమర్శయోరితిగణవ్యా
ఖ్యానై స్వరాదిపారాదవ్యయ మితిశాకటాయనః, వాంతిప్రసరంతి-
అతఃస్వంతఃసుస్వరూపః అతిదృఢఇతియావత్ || ౫ || అన్తోస్త్రవసి
తేమృత్యోస్వరూపేనిశ్చయేన్దిక ఇతివైజయంతీ, అథవాస్వంతః శు
భావసానః దేహనాశరహితఇతియావత్ వియోగోవిరహభేదః కథమి

(౧) అత్రకథమితి శేత్వర్థకోనిపాతః | కారణాపికథంతర్కైవిస్తయే
సంవదుద్భవేఇత్యభిధానాత్ ||

యోగఃపరిణమేత్ || ౫౯ || మహాసమరసూచకఃప్రతిదిశంమనోజన్త
 నామయూరగళకాహళీకలకలస్సముజ్జ్వంభలే | పయోదమలినేదినే
 పరుషవిప్రయోగవ్యథానరెమ వనితాసుపాదధతిహంతకేకాశ్చతి || ౬౦ ||
 || ప || అమ్బోధరోదరవినిగతవారిధారానంమదఃమాంసలసమీరసమీ
 మతుతావాఇవశబ్దో వాక్యాలక్ష్కారే (౧) పరిణమేత్పరిపాకంగచ్ఛే
 త్, అతిక్యాస్తోభవెదితియావత్, సపరిణమేదెవేత్సర్థః, సత్యాముద్దీ
 పకసామగాన్యంతస్య దుస్తరత్వాదితిభావః, చేకానుప్రాసోలక్ష్కా
 రః || ౫ || భవేదవ్యవధానెన ద్వయోర్వ్యంజనయగ్గయోః, ఆవృత్తిర్వ
 త్స స బుద్ధైశ్చేకానుప్రాసఇష్యతఇతిలక్షణాత్, శిఖరిణీవృత్తం || ౫౯ ||
 || మహాసమరేతి || ప్రతిదిశందిశిదిశిమనోజన్తనామన్తథస్యజగదేక
 వీరసేవ్యతిభావః, మహాసమరసూచకౌమహారణజ్ఞాపకః మయూరగళ
 కాహళీకలకలః మయూరగళాఃనీలకంఠకంఠాపవకాహళ్యోవాద్యవి
 శేషాస్తాసాం కలకలగోలాహలః కెకారవాడలబరఇతియావత్, సము
 జ్జ్వంభలేవిబృద్ధిభూతౌభవతి || ౬౦ || కాహళంభృశశుష్కయోః వాద్య
 భాండవిశేషేతుకాహళిః కాహళః కళఇతివిశ్వః || ౬౧ || కోలాహలగళకల
 ఇత్యమరశ్చ, కిమితిసముజ్జ్వంభతఇత్యతః, పయోదమలినేదినే వా
 ష్టికవాసరెష్విత్సర్థః, పరుషవిప్రయోగవ్యథాం దుస్సహవిరహతే
 దనాం సరెమ పురుషేమ మధ్యే, వనితాసుప్రీమవామధ్యే, కెన
 రాః కావావనితాః దధతిధారయంతి హంఠేవిషాదే, తేషాంతాసాం
 చ సంహారకాలస్యసంప్రాప్తతావద్విషాదఇత్యర్థః, ఇన్ద్రేవంసముజ్జ్వం
 భతఇతి సంబంధః, కేమూర్ద్ధికాయతి కూజతీతికేకామయూరవాణీ-
 యథాహమరసింహః || ౬౧ || కేకావాణీమయూరసేవ్యతి, తాదృశీంవాణీం
 పదశౌచిభజ్య సరవనితావాచకత్వేనాత్మేక్రిక్షణదుత్పేక్రిక్షాలజ్కా
 రః, సుచనరెమకేవనితాసుకాశ్చతిచ యథాక్రమమన్వయాద్యధానం
 రఖ్యాలక్ష్కారణం గెనసంకీర్యతే- పృథ్వీవృత్తమ్ || ౬౦ || —|| అం

చ్యమాణైః । ఆమోదవిచిచయైఃపటజప్రసూనైరాకాశమేతదవకాశ
 విహీనమాసీత్ ॥ ౬౧ ॥ ప ॥ ఘనశ్యామలపత్రిగ్య వ్యామన్యగోధ
 శాఖనః । ప్రరోహాదనలక్ష్యంతేవారిధారాధరాంగతాః ॥ ౬౨ ॥ (అం
 భోధరతి॥అంభోధరోదరభ్యోజలధరగర్భగహ్వరేభ్యోవినిగతావి
 నిస్సుక్తాః యావారిధారాస్తా భిస్సహనంమదేసంగ్రామకరణై
 మాంసలాబలవాన్ వారిధారావిభేదకతయా ప్రవృత్తత్యర్థః, మాం
 సంబలమస్యాస్తీతిమాంసలత్యతివిగ్రహః ॥ + ॥ సిద్ధాదిత్వాన్తత్వభే
 దయోలచ్చత్యయః, బలవాన్తాంసలాంసలత్యతివృత్తికారః ॥ ౬౩ ॥ బ
 లవాన్తాంసలాంసలత్యమరశ్చతేనసమిరణ వాయనాసమిర్యమా
 ణైః ఆమోదవిచీనాం గంధపరంపరాణాంనిచయస్సముదాయో యే
 మాంతైరవిచ్ఛిన్నగంధబంధురైరిత్యర్థః ॥ ౬౪ ॥ ఆమోదోగంధహాషణ
 యోరితి విశ్వః, కుటజప్రసూనైరిమల్లికాకుసుమైః ॥ ౬౫ ॥ జయా
 ధకుటజశ్శక్రైవత్సకోగిరిమల్లికై త్యమరః, ఏతత్పరిదృశ్యమాన మివ
 స్థితమాకాశం నభః - అవకాశవిహీనసీరుంధ్రమాసీత్, అశ్రాకాశ
 స్యావకాశవిహీనత్వాసంబంధేపి తత్సంబంధకధనాదతిశయోక్తిభేదః, వ
 సంతతిలకావృత్తమ్ ॥ ౬౬ ॥ — ॥ ఘనేతి ॥ ధరాంభువంగతాః (ప్రా
 ప్తావారిధారాః రోదోంతరాశ్చేదంజాయ మానతయా ప్రవృత్తాడడక
 ధారాః, ఘనామేఘావీవశ్యామలపత్రాణి నీలపలాశాని యన్యతస్య
 అన్యత్రఘనవత్ శ్యామలాని అథవాఘనానిసాంద్రాణి శ్యామలానిచ
 పత్రాణియన్యతత్తదోక్తస్య వ్యామ్నసకాశస్త్యేవన్యగోధశాఖనా
 వటవృక్షస్య ॥ ౬౭ ॥ న్యగ్రోధోబహుపాదవటత్యమరః, ప్రరోహజ
 టాదనలక్ష్యంతేదృశ్యంతే తథావారిధారాణాం ప్రవృత్తత్వాత్ప్రరో
 హత్వాత్ప్రేక్షారూపకానుప్రాణితైరిసంకరః, అత్ర ఇవశబ్దఉత్ప్రే
 షాయాం, ఇవేతీషదర్థౌపమోత్ప్రేక్షావాక్యా లజ్జారెషితి గణ
 వ్యాఖ్యానే ॥ ౬౮ ॥ — ॥ అంభతి ॥ హేసామిత్రే లక్షణ, ఇహ

భగవూరసుసంపూర్ణాన్ స్తటస్థతరువుష్పిణీః । నదీవశ్యేహసామిలై
ప్రవృద్ధాశ్చదినెదినే ॥ ౬౩) ॥ ప ॥ అమ్బోధిపానేనలిలేనసాకమాపీత
మారావ్విగ్నిశిఖాకలాపమ్ । తప్తౌదరావారిధరావమన్తివిద్యుల్లతాన్తై

ప్రావృట్కృతే అంభోపూరణపయః ప్రవాహేణసుష్టసంపూర్ణాః
సుసంపూర్ణాః తటేతిష్ఠంతీతి తటస్థానాంతీరమహానాంకదంబకుటజా
దివృక్షాణాంపుష్పాణాంసుసంతీతి తటస్థతరువుష్పిణీః వాయవశా
న్నివతితపుష్పవ్యాప్తాఇత్యర్థః, తథాదినెదినే ప్రతిదినంపీఘాయాం
ద్విభావః, ప్రవృద్ధాఃప్రవృద్ధిగతానదీశ్చవశ్య అత్రాయంధ్రనిఃఅం
భోపూరమసంపూర్ణాఃమదనరసాతి రేకవతీరిత్యర్థః, తటశబ్దేనాత్ర
నికటంప్రతీయతే తటస్థానికటస్థానసపాయిన ఇతియావత్ తేతరవఃత
రువత్ప్రీతాః ప్రియాయాసాంతాస్తథోక్తాః అతపీవపుష్పిణీర్వికాసవతీ
రితి బహువ్రీహిగర్భితవిశేషణసమాసః-అతఃప్రవృద్ధాఃకలిలాభాద్వృ
ద్ధిగతాఃనదీః స్త్రీయఃవశ్యేతి (౧) ॥ ౬౩ ॥—॥ అమ్బోధీతి ॥ అం
భోధిపానే సముద్రజలపాన సమయేసలిలేన సాకమాపీతం నిషీయమా
నమారావ్విగ్నిశిఖాకలాపం బడబానలజాన్వలాజాలంకర్త ॥ ౬౪ ॥ ఔర్వ
స్తుబాడబోబడబానల ఇత్యమరః వారిధరామేఘాస్తప్తౌదరాస్సంత
ప్రకుక్షికుహరాస్సంతః; విద్యుల్లతాన్తైషమిషేణతటిల్లతాస్ఫురణవ్యా
జేన వమంతుర్ధిరంతిబహిర్నిగమయంతీత్యర్థః-అత్రాలాలాదినిరసన
వాచినావమనశబ్దేనోపచారాన్నిగమన మాత్రముచ్యత ఇతి చారు
త్వాతిశయః, తదుక్తందండినా ॥ ౬౪ ॥ నిష్ఠ్యాతోద్ధీణావాంతాదిగౌ
ణవృత్తివ్యపాశ్రయం, అతిసుందరమనన్యత్ర గ్రామ్యకత్యాం విగాహ
తేఇతి నూనమిత్తుత్పేక్షాయాం సాచమిషశబ్దేన విద్యుల్లతాన్తైషమ
వహ్నుత్యా సత్యతప్రతిపాదనాత్సాపహ్నవోమైత్తేతిసంకరః॥౬౪
॥ అథజేత్రయాత్రానయోగిశరతాకాలస్సంప్రాప్త ఇతివక్తుం సమాప్త

(౧) అస్యచద్యన్యబహుముకోశేష్యనుపలంభాత్ప్రక్షిప్తమివభాతి)

షమిషేణనూనమ్ || ౬౪ || గ || ఇత్థంప్రవృత్తైఃపునదినేమహాశరణి
కథమపినీతేషు తదాకారకాంతింగమితమివశనేశ్వనే దైఘమండలం
పాండురమథూత్ || ౬౫ || తస్యచాపవ్యాపారవేశాయాంనసన్నిధా
తస్యమిత్యంతరితాదస్తర్జితంకిలపాకశాసనశరాసనమ్ || ౬౬ || ప ||
రఘుపతిచాపఘోషసమయోభవితేతికిలవృత్తపరతముద్భటంఘనఘటాజ

గమంవగాయతి || ఇత్థమితి || ఇత్థము క్తప్రకారేణ ప్రవృత్తైః పున
దినేషు మేఘాకులితదివసేషు వాషికవాసరెషివ్యత్యథః, దాశరణి
నా శ్రురామేణ కథమపి గరియసాప్రయత్నేనాత్యంతప్రయాసేనేత్య
థః, నీతేషు గమితేషునత్సు, అతఏవ తదాకారకాంతి తస్యశ్రు
రామస్యాకారకాంతింశరీరశోభాం విరహజనితపాండురప్రభామిత్య
థః, గమితంప్రాప్తమివెత్సుత్యేతా, సంసగజాదోషగుణాభవంతి
తి న్యాయాదితిభావః (౧) శనేశ్వనేదివసకృమేణవిఫ్సయాంద్విర్భా
వః మేఘమండలంపాండురం ధవళవణమథూత్ || ౬౭ || వశ్యక్షోధవ
ళోజుఃసః| హరిణఃపాండురఃపాండురిత్యమరః || ౬౮ || —|| తస్యే
తి || తథాతస్యశ్రురామస్య చాపవ్యాపారవేశాయాం శరాసనో
ద్యోగకాలే- న సన్నిధాతవ్యం సన్నిధౌనస్థాతవ్యం న ప్రత్యక్షేభవిత
వ్యమితియావత్, మహద్వాగ్విపారకాలే స్వవ్యాపారస్యాయుక్తతా
దితిభావః, ఇతికిలఇతిమత్వైత్యథః, కిలేత్యభీకే వస్తుతస్తునతథేతిభావః
ఏవముత్తరత్రాపి వ్యాఖ్యేయం అతఏనోత్పేతా అంతరితాదాకా
శాత్రత్సకాశాత్ పాకశాసనశరాసన మింద్రస్యధనుః, అంతహేత
మవగతం అదృశ్యతాంగతమిత్యథః || ౬౯ || —|| రఘుపతీతి || రఘు
పతిచాపఘోషస్య శ్రురామధనుష్టంకారస్య సమయఃకాలః భవితా
భవిష్యతి ప్రత్యాసన్నఇత్యథః, భువోలుట్ ఇతికిలఏవం మత్వే

(౧) తదాకారకాంతివిజితమివెతిపాతే శ్రురామకృతి శ్యామలకాం
త్యానిజితత్వాత్తద్భుజభనశుభ్రమభూదివేత్యత్పేతా ||

నితం స్తనితమ్ । శ్వసితమరుద్భిరస్యవిజతఃకిలశా నిమగాత్పరిచితకేతకే
కుటజనీపవనఃపవనః ॥ ౬౭॥ తావోపశా నినటనాత్కృతలొకహమా
వమా నటిగగనరంగతలాత్ప్రయాతా । అమ్బోదవాద్యమచిరణశశా
మసర్వంనిర్వాపితాశ్చసహజేవతటిప్రదీపాః ॥ ౬౮ ॥ ౫ ॥ క్రమే

త్యుత్ప్రేక్షా, ఉద్భుటముజ్జ్వలంభితం ఘనఘటాజనితం మెఘబృంద స
ముమ్భుతం స్తనితంగజితంపుష్పరతంపినివృత్తం పృశాంతమహాదిత్య
భః, తథాస్యవిగహిణః క్రిరామస్యశ్వసిత మరుద్భిర్నిశ్వాసమాదు
తైః అవిచ్ఛిన్నతయా ప్రపతమానైరితి శేషః విజతఃకిలనిజితతా
త్యుత్ప్రేక్షా, పరిచితానిపరిశీలితాని కేతకీకుటజనీపవనాని కేతకీనాం
కుటజానాంగిరిమల్లికానాం నీపానాంకడుబానాంచ పనానియేన సత
ధోక్తః, పవనోవాయుశ్చశాంతిమగాదుపరతోభూత్, వృత్తమున్నే
యమ్ ॥ ౬౭ ॥—॥ తాపేతి ॥ వమాఃప్రావృడేవనటీనర్తకీ ॥ ౬౮ ॥

స్త్రియాంప్రావృత్ స్త్రియాంభూమ్ని వమాఃఇత్యమరః, తాపావ
శాంతిస్సంతాపాపశమనమేవ నటనాట్యం తస్మాద్దైతాః ॥ ౬౮॥ తాండ
వనటనాట్యమిత్యమరః, కృతఃఉత్పాదితః లొకానాంజనానాం
ప్రేక్షకాశాంచ హర్షానందాయయాసాతపోక్రాంతి గజ్యంతైః స్త్రి
న్నటాఇతి రంగోనాట్యస్తానమ్ ॥ ౬౯॥ రంగాతుస్థాసరాశాచేతి వైజ
యంతీ, తస్యతలం ప్రదేశః గగనమేవరంగతలం తస్మాత్ప్రయాతా అ
పగతాభూదితిశేషః, తథాసర్వమశేష మంభోదపవవాద్యం పితాపా
ఘమృదంగాదీనిసర్వాణ్యస్యంభోదవాద్యానీత్యర్థః, అచిరణసహ
సాశశామశాంతిం జగామ, తథాతటితః విద్యుత్పవవప్రదీపాదీపజ్వాలా
శ్చ సహసాక్షిప్రమేవ నిర్వాపితాః ప్రశమితాఇత్యర్థః, ఏవంసమ
స్తవస్తు వతోసావయయూపకమ్, వస్తుతస్తురూపకావయోస్సాధక
దాధకప్రమాణాభావాత్సందేహాలక్ష్యారః, వసంతతిలకావృత్తమ్ ॥ ౬౯॥
॥ క్రమే శై ॥ సకలమశేషంవాహినీశాతం నదీవృహః కర్తృ ॥ ౭౦॥

ణవాహినీజాతం సకలంభావినీంవాసరవాహినీపూర్తికమసహమానమి
 వతనిమానమభజత || ౬౯ || తథాచుదినాపాయే లజ్కాయామపి
 రాజహంసనిశ్శఙ్కసంజ్ఞానౌభవిష్యతీతిమత్వాకిలభూమ్యామపిసమ
 జనిరాజహంసనిశ్శఙ్కసంజ్ఞానౌ || ౭౦ || ఏవంప్రోషితాయామపిప్రా
 జాతంజనిసమూహయోరిత్యభిధానాత్ || సర్వాఅపి నద్యఇత్యర్థః ||
 భావినీం భవిష్యంతీమ్ || + || భవిష్యతిగమ్యదయఇతిభవిష్యద్ధౌణి
 నిః- వాసరవాహినీపూర్తికపిసేనానదీపూరణం, ఆసహమానమమృ
 ష్యమాణమివెత్తున్నైత్తే, నాహినీజాతస్య వాహిన్యస్తరపూర్త్యన
 హనంయుక్తమేవేతిభావః, క్రమేణదినక్రమేణతనిమానంతనశ్చమభ
 జత || ౬౯ || సేనానద్యోచ్చవాహినీతి వైజయంతీ || ౬౯ || — || తథేతి ||
 తథాచుదినానాం మేఘచ్ఛన్నదివసానాం రావణవధావధికదుష్టదివ
 సానాం చ అపాయేఅపగమేసతి ఏకత్రశరదాగమవశాదన్యత్ర ఊ
 రామవికాంతివశాచ్చైతిభావః || ౭౦ || మేఘచ్ఛన్నైహ్నిదుర్దినమి
 త్యమరః, లజ్కాయాం రాజణపుర్యామపి సాతంకసంచారయోగ్యా
 యా మపీతిభావః, రాజహంసయోశ్చంద్రహార్యయోస్తథారాజహం
 సానాం ఊరామాదిరాజశ్రేష్ఠానాం కలహంసానాంచేతిగమ్యతే ని
 శ్శంకసంచారః నిభయప్రవృత్తిః, నిరాతంకవిహరశ్చ | రాజాప్రభౌ
 నృపేచంద్రేయశ్రేష్ఠ్రియశక్రయోః | భాసుర్హంసస్సహస్రాంశురితి
 విశ్వప్రకాశామరౌ || ౭౦ || రాజహంసాన్వపశ్రేష్ఠే కోదంబకలహం
 సయోరిత్యన్యత్ర విశ్వః, భవిష్యతీతిమత్వాకిలత్వత్ప్రేత్తే, భూ
 మ్యామపి రాజహంసనిశ్శంకసంచారః కలహంసనిరాతంకవిహరః రా
 జశ్రేష్ఠనిరాఘాటజై త్రయాత్రాచ సమజనిసంజాతః || + || జనేః
 కర్తరీలుక్ || దీవజనైశ్చాదినాచైశ్చిణాదేశః || ౭౦ || — || ఏవమి
 తి || ఏవముక్తప్రకారేణ ప్రోషితజనానాం ప్రవసితసరాణాం విరహా
 ణామిలియావత్, శేముసీంప్రజ్ఞాం దైన్యంముష్ణాతి విలాపయతీతిప్రా

షితజనశేముషీముషిప్రావృషి ॥ 20 ॥ ప ॥ కామక్షిప్తపృసత్కభి
న్నహృదయచ్ఛిద్రప్రణాళీగళనై త్రిసారలశకాప్రతిశ్రవభరం నిర్వో
ఢుమవృక్షమే । సుగ్రీవేచిరసంస్థితాంశమయితం రాగాన్ధతాంతాదృ
శేం కిష్కింధాన్యతమావకోపకలుషా రామాజ్ఞయాలక్షణః ॥ 21 ॥

షితజనశేముషీముషి ॥ + ॥ ముషస్తేయకింప ॥ ని ॥ బుద్ధిర్లసీషాధిష
ణాధిః ప్రజ్ఞాశేముషీమతిరిత్యమరః, ప్రావృషిషవతాః ప్రాప్తితా
యా మపగతాయాం సత్త్వామపి ॥ 20 ॥ — తతఃకింతత్రాహ ॥ కా
మేతి ॥ కామక్షిప్తామన్నధప్రయక్తాయేష్యవతాః బాణాః ॥ ని ॥ పృష
త్కబాణవిశిఖాఅజిహ్వాగఖగాళుగాఇత్యమరః, లైర్భిన్నం విదారితం
యద్భృదయంచిత్రంవక్షశ్చ ॥ ని ॥ హృదయంజీవితేచిత్రై వక్షస్యాజీవ
భావయోరితిశబ్దాణావః, తస్యభిద్రుంధ్రమేవ ప్రణాళీజలనిగమ
నమాగః ॥ ని ॥ ద్వయోఃప్రణాళీవయసః పదవ్యాఘత్యమరః తయా
గళన్నిగఃచ్ఛక్త మైత్రీసారసఖ్యస్థిరాఽఞ్ఞోయస్యసతథోక్తః- అతఏ
వలశకానిసాన్రేక్షుద్రేచ అవిచ్ఛిన్న కామకెళివరతంత్రితయావిస్తృత
సఖ్యసంబంధఇత్యర్థః, మైత్రీవాఖ్యాతా ॥ ని ॥ సారోబలేస్థిరాఽశే
చేత్యమరః, అతశ్చప్రతిశ్రవఃసీతాన్వేషణాంగీకారః సమీపభరస్తమపి
కిముతాన్యదితిభావః ॥ ని ॥ అంగీకారాధ్యవగమప్రతిశ్రవనమాధయ ఇ
త్యమరః- నిర్వోధుంసమర్థయితమక్షమేఅశక్తే సుగ్రీవేచిరసంస్థితాం
చిరకాలనూరభ్యవతేఽమానాం తాదృశీమనిర్వాచ్యాం రాగేణస్త్రీసం
భోగాసక్త్యాయా అంధతాలవివేకితాతాం శమయితం నిర్వాపయ
తుం స్త్రీలంపటతానినర్త్యప్రస్తుత కా ద్యేప్రవర్తయితమిత్యర్థః -
కోపకలుషః రోషాక్రాంతి విక్షిప్తహృదయః లక్షణః రామాజ్ఞయాకి
ష్కింధాన్యతమావప్రావ ॥ శౌమాఽలవిక్రీడితంవృత్తమ్ (౧) ॥ 21 ॥

(౧) ప్రతిస్తుతగిరమితిపాతేఆర్యార్యాన్వేషణేత్వాదిగిరిమిత్యర్థః! *
ఏతత్ప్రద్యానంతరంతావకంభ్రాతరంవాత్సవమావకంవానుగచ్ఛసి ॥ కిం
వావాసరమేతూర్ణం దీయతాముత్తరంవచః! ఇతివద్యంపక్షిప్తమ్ ॥

౫ || తతస్సౌమిత్రిరతీచదుష్టః పృవిష్టః తస్యంగ దేనవిజ్ఞాపితోఽప్యనః గుంఠ
రసంగతపరిశ్రమాదజాతజాగరస్సుగ్గీవస్తద్దశః (జాత) త్రాససంచలి
తసకల ప్లవగబలకిలకలాయితేన పృబుద్ధస్సచివయోః ప్లక్షుప్రభావ నా
మోః ప్రభావేన ప్రకృతిం ప్రపేదే || ౭౩ || తతస్తస్మిన్ సుగ్రీవే రాఘవ
వరోషస్య కారణం నిరూపయతి సతి సద్యసవముఖరితదిబ్దుభౌభూల్లక్షణ

|| తత ఇతి || తతః తదనంతరం సౌమిత్రి లక్షణః అతీవదుష్టో తస్యంతరోషా
విష్టస్సౌ పృవిష్టః కిష్కింధాం ప్రత్యాగత ఇత్యంగ దేన విజ్ఞాపితోఽపి
అనంగసంగరసంగతపరిశ్రమాదృతిరమణరణసంప్రాప్తఖేదాద్ధైత్యః,
శ్రమఃఖేదోద్వరత్యా దేరితిలక్షణం, అజాతజాగరం నుత్పన్నప్రబోధః
సుగ్రీవః తస్య రోషావేశవతా లక్షణస్య దశః నాద్యస్త్రాసః సాధ్వసం
తేన సంచలితానాం సంభ్రాంతానాం సకలానాం సమస్తానాం ప్లవగబ
లానాం వానరసేనానాం కిలకలాయితేన కిలకిలధ్వన్యాచరణేన శేతు
నాకిలకిలత్యనుకరణశబ్దః- పృబుద్ధోబోధం ప్రాప్తస్సౌ ప్లక్షుప్ర
భావశ్చైతి నామనీయయోస్తయోస్సచివయోర్మంత్రణోః ప్రభావేన ఉ
ద్యేగ నివర్తకవచనసామధ్యైవ ప్రకృతిం పూర్వావస్థాం ప్రపేదేస్తా
పతథాచక్రి రామామణమ్ || ప || సాయం రోషపరీతాక్షో ద్వారితి పృతిపీ
ర్వవాక్ । వానరాన్వానరపతేచక్షుషాప్రదహన్నివ || తస్యమూ
ర్ధ్నా ప్రణమ్య త్వం స పుత్రస్సహబంధుభిః- గచ్ఛశీఘ్రం మహాభా
గ రోషోహ్యస్య నివర్తతామితి || ౭౩ || — || తత ఇతి || తతః తస్మిన్
తథా ప్రకృతిమాపన్నై సుగ్రీవే రాఘవస్య ప్రాణప్రియసఖస్యాపి ల
క్షణస్య త్విరామస్య వారోషస్తస్య కారణం నిరూపయతి || * || నమే
దుర్వాన్యహృతంకించినాపి మేదురనుష్ఠితమ్ । లక్షణో రాఘవభాగ్ని
తా కృద్ధః కిమితి చింతయే, ఇత్యాది త్విరామాయణోక్తరీత్యావర్యాలో
చయతి సతీత్యధః, ముఖరితహరిన్ముఖః ప్రతినాదితదిగంతరాలో లక్ష
ణస్య జన్మభౌదోగుణధ్వనిరభూత్ నిజాగమనజ్ఞాపనార్థం లక్షణోధ

ప్రేషితవాక్ ॥ ౭౬ ॥ ప । ద్రాగ్వాసునిభజననిహ్నుతరాజలైశ్చ ని
ష్క్రింతతారముపశాంతతమోవికారమ్ । పూర్వాశయావిశతిసత్పథ
భాజిమిత్రైసత్వనిశాంతనమమస్యనిశాంతమాసీత్ ॥ ౭౭ ॥ X॥ సాతు
రామారామానుజమాసాద్యచైవమవోచత ॥ ౭౮ ॥ ప ॥

నేపునఃకోవాద్ధోభవిష్యతి (స్త్రీ)దశనేతునైవమితిమత్వాతాం
ప్రహితవానిత్యధః-తథాచశ్చిరామాయణమ్ ॥*॥ త్వద్దశనేనిముక్తా
త్తానస్తకోపంకరిష్యతి।సహిస్త్రీమమహత్తానఃకవ్చిత్కుర్వంతిదారు
ణమిత్యాది ॥ ౭౬ ॥—॥ ద్రాగితి ॥ చార్క్ అంజసావారుణీ భజనేన
సురాసేవనేన నిహ్నుతమాచ్ఛాదితం రాజ్ఞః పృథోస్సుగ్రీవస్యతే
జః ప్రతాపాయస్థితత్తథోక్తం అన్యత్రవారుణీభజనేన పృతీచిసం
త్యానిహ్నుతమంతహితం రాజతేజశ్చంద్రప్రకాశాయ స్థితత్ ॥ని॥
సురాప్రత్యక్ష్పవారుణీత్యమరః రాజాప్రభాన్యపేచంద్రఇతివిశ్వప్ర
కాశః, నిష్క్రింతానిగతా తారాసుగ్రీవపత్నియస్తాత్తత్తథోక్తం
అన్యత్రాపగతనక్షత్రం- ఉపశాంతోనివృత్తస్తమోవికారోమోహావి
క్రియాఅన్యత్రాంధకారవ్యాపిర్వస్థితత్తథోక్తమ్ అన్యసుగ్రీవస్యని
శాంతం గృహంకర్తృ॥ని॥నిశాంతంభవనోపసారితివిశ్వః-సత్పథభాజన
న్తాగతవతిఃఆకాశమాగతసంచారిణీచమిత్రైసుహృదిలక్షణై అర్కే
చ ॥ని॥ మిత్రైసుహృదిమిత్రార్కఇతివిశ్వః, పూర్వాశయాపూర్వప్ర
తిజ్ఞాతార్థకాంక్షయాశేతునాపూర్వదిశాచవిశతిప్రవిశతిసతి, సత్వం
యథార్థమతఏవోత్ప్రేక్షానిశాయారజన్యాఅంతోపసానంతత్సమంత
త్తుల్యం పృథాతకల్పమిత్యధః- ఆసీత్ శ్లిష్టవిశేషణయముపమా॥౭౭॥
॥సేతి॥ సాతుసేవరామానుందరి ॥ ని ॥ సుందరిరమణీరామేత్యమరః,
యత్రాకృతిస్తత్రగుణాఇతిన్యాయాన్నిజగుణసంపదాలక్షణ ప్రసాదన
పాటవాతిశయద్యోతనార్థం రామేత్యుక్తమిత్యవగంతవ్యం, రామా
నుజంలక్షణం రామవద్గుణగ్రాహిత్య ప్రకటనార్థమిత్థం నిర్దేశః, ఆ

ప్రాచీనంవ్యసనంసు కేంద్ర తనయాజ్ఞాతంవనేభాగ్యమ్యతస్సుగ్రీవస్య
నిరాకృతంఖరరిపోదాణేనసాలచ్చిదాఅద్యాన్యద్వ్యసనంతుపజ్ఞావి
శిఖాదాసీదుపెంద్రాత్తజాతస్మిలై తదపిప్రశాంతమభవజ్ఞాన్ఘోష
మాత్రైణతే॥౨౯॥౫॥తదనంతరంతారాసాంత్యవచనప్రశాంతకోపేనసా

సాద్యప్రాప్యవపం నక్ష్యమాణరీత్యా అవోచతఉక్తవతీచ ॥౨౯॥—

॥తత్ప్రకారమేవాహ ॥ ప్రాచీనమితి ॥ సురేంద్రతనయాద్వావినః
జాతముత్పన్నం అతవవవనె అరణ్యభాగ్యమ్యతస్సంచరతః ॥ + ॥ వా
భాగ్యేశత్యాదినాశ్యన్ప్రత్యయః - సుగ్రీవస్యప్రాచీనంపురాతనంవ్యస
నంవిపత్ ॥౨॥ వ్యసనంవిపదభ్రంశే దోషకామజకోపజ ఇత్యమరః,
ఖరరిపోఃఖరాసురాంతకస్య త్రిరామస్య సంబంధినాసాలచ్చిదాస
ప్తసాలవిదారిణాదాణేన, నిరాకృతంనిరస్తమ్, వాలినంనిహత్యతద్వ్య
సనంనిరాకృతమిత్యధః, అద్యేదాసీంతు ఇంద్రముపగతః ఉపేంద్ర
ఇంద్రానుజోవిష్ణుః తస్యతనయాత్ప్రదుస్మరూపేణావతీణత్యా
దితిభావః పంచఅరవిందాదయో విశిఖాదాణాయస్య తస్మాన్తన్తథాత్
మహావీరాదితిభావః, అన్యత్పూర్వవిలక్షణం వ్యసనం(స్త్రీ)వ్యసనమి
త్యధః- ఆసీత్ హేసామిలైతద్వ్యసనమపి లైతవజ్ఞాన్ఘోషమా
త్రైణ గుణధ్వనిమాత్రైణ ప్రశాంతంనివృత్తమభవత్ ఇంద్రపుత్రకృ
తవ్యసనంత్యద్భ్రాత్రానిరస్తం ఇంద్రానుజపుత్రకృతవ్యసనంతు త్వ
యానిరస్తమితికృమోయంయుక్తఇతిభావః భవదీయచావఘోష శ్రవ
ణోత్తరక్షణవననివృత్తకామతంత్రస్సుగ్రీవాయుష్కత్కార్యనిరావహ
పరతన్త్రతయా వర్తతే అతస్త్యయామహారాజపుత్రైణనకొపితవ్యమి
తిఫలితాధః, అత్ర త్రిరామస్య శరేణవ్యసననిరాసకత్వ మన్యతు
చావఘోషమాత్రైణైవేతివ్యతిరేకోవ్యజ్యతే, శామూల విక్రీడితంవృ
త్తమ్ ॥ ౨౯ ॥—॥ తదనంతరమితి ॥ తదనంతరం తారాయాస్సాంత్య
వచనెన ఉక్తరూపసామవాక్యేనహేతునా ప్రశాంతకోపేన నివృ

మిత్రణాసాకంతపనతనయస్సవినయ మాశ్రిత్యదాశరథిం ప్రాంజలి
ర్వ్యభిజ్ఞపత్ ॥ ౮౦ ॥ ౧౧ ॥ దేవకపిబలమఖిలకులాచలనిలయ మనిలత
నయే నాహూతం॥పురహూతఇవపులూమజూపహరిణమ్ నుపస్థాదంరా
వణంరణేనిహనిష్యసీతి ॥౮౧॥ తతః ॥౧౨॥ కకుభికులిశపాణే మ్రేఢి
లీంతాంవిచేతుం వినతమధదిశాయాంమారుతింప్రేతభతుః । వరుణది

త్రోషేణ సౌమిత్రణాసాకం లక్ష్మణేనసహ, తపనతనయస్సగ్రీవః
సవినయంభయభక్తిప్రయ క్తవినయ సహితంయథాతథా, దాశరథింశ్రీ
రామం ఆశ్రిత్యాధిగమ్య ప్రాంజలిః కృతాంజలిస్సృక్ వ్యభిజ్ఞపత్ వి
జ్ఞాపయామాస ॥౮౦॥—॥ దేవేతి ॥ హేదేవస్వామిక్ శ్రీరామఅఖి
లకులాచల నిలయంమహేంద్రాద్య శేషకులవర్వత నికేతనంకపిబల మ
నిలసుతేన హనూమతాఆహూతం॥అతఃపులూమజాం శచీం అపహరతీ
తి పులూమజూపహరిణమ్ ॥౧౧॥ పులూమజాశచీంద్రాణీత్యమరః, అను
స్థాదంనామదానవం పురహూతఇంద్రఇవేత్యుపమా రావణంసీతాప
హరిణమితి శేషః రణేనిహనిష్యసి వినాశయిష్యసీతివ్యభిజ్ఞపదితినంబ
ద్ధః మహేంద్రేణేస్పితాం పౌలూమీంతత్పితుఃపులూమనామ్నోనుమ
త్యాఅనుస్థాదోజహరఇంద్రస్తవనుమంతారం పులూమానమపహతా
రమనుస్థాదంచ నిహత్య తతస్తాం ప్రత్యాసీతవానిలిపౌరాణికీకథా
త్రానుసంధేయా (౧) తతస్తదనంతరమ్॥౮౧॥—॥కకుభీతి॥వానరేంద్ర
స్సగ్రీవఃతామవహృతాం మ్రేఢిలీంసీతాంవిచేతుమనేవ్విష్టుం కులిశపాణే
రింద్రస్య కకుభికేనహర్యేణస్కుభాతి ద్యౌతయతీతికకుప్తస్యాం
ప్రాచ్యామిత్యథః- విసతంఽవిసతాఖ్యం, వానరసేనాధిపతిం అథేతి
వాక్యారమ్భే అనంతరంవాప్రేతభతుర్యమస్య దిశాయాం దక్షిణ
స్యాందిశేత్యథః+ఆపంచేపహలంతానాం యథావాచానిశాదిశేతి వ
చనాట్టాప్, మారుతింహనూమంతం, అత్రయవరాజస్యాంగదస్య
(౧)నిహనిష్యతీతిపౌతేభవానిత్యధ్యాహర్తవ్యమ్॥

శిసుపేణంయక్షరాజుఁబ్బితాయాంహరితిశతవలించప్రా హిణోద్వాన్
 తేంద్రః ||౨౨||౧|| తదనుది నేమకేమదిద్ధతేమమాసాతిపాతనాసహాని
 యతముదగ్గదండస్సుగ్గీవఇతిసత్వరమితరదిగ న్తరప్రేషితేమచక్షవం
 గబలేమ ప్రతినివృత్తేమ పితృవతిహరితి ప్రేషితామాదుతిజాంబవదం
 గదనలనీలవృభృతయోవ్యలబ్ధ సీతౌపలబ్ధయ సనయవినాశకుపితకండు

ప్రాధాన్యేపి కార్యసాధకత్వాత్ మారుతిగ్రహణమితి మస్తవ్యమ్, త
 థావరుణస్యదిశిప్రతిచాన్యంసుపేణంస్వస్యశ్వశురంతథాదశ్శిరామాయ
 ణమ్ ||౩|| అథప్రస్థాప్యచహరీక్ సుగ్గీవౌదక్షిణాందిశం. అబ్రవీన్తై
 ఘసంకాశం సుపేణంనామవానరమ్ | తారాయాఃపితరంరాజు శ్వశు
 రంభీమవిక్రమమితి, తథాయక్షరాజుఁ చితాయాంకుబేరాధిష్ఠితా
 యాం హరితి ఉత్తరస్యాందిశిత్యధః, శతవలింశతవలినామానంవాన
 రనాయకంచప్రాహిణోత్ప్రేషయామాస, మాలినీవృత్తమ్||౨౨||
 ||తదన్వీతి || తదనువానరప్రసృణానన్తరం- కేమదిద్ధినేమ గతేష్వతి
 క్రాంతేమ సత్సుమాసాతిపాతనస్య మాసాతిక్రమణస్యా సహాస
 హిచ్ఛః ప్రేషణసమయే యిరామాయణాః||౩||ఉద్ధృత్మామాసాన్న
 వస్తవ్యం వసన్వన్యోభవేన్తమై త్యేకమాసమాత్రస్యావధేకృతత్వా
 దితిభావః ||౪|| సహలేపచాద్యచకుతఃనియతంనిశ్చితం ఉదగ్గదండ
 శ్చండశాసనః ||౫|| దంశౌస్త్రీశాసనెరాజ్ఞామితి వైజయంతీ, సుగ్గీ
 వఇతిమత్వా ఇతరదిగ న్తరప్రేషితేమదక్షిణదిగ్వ్యతిరక్తదిక్త్రయప్రహి
 తేమ స్థవంగబలేమ విసతప్రముఖవానరస్తేన్యథం సత్వరంతూణాం
 ప్రతినివృత్తేమ అనధిగతసీతావృత్తాస్తతయా ప్రత్యాగలేమ సత్సుపి
 తృవతిహరితిదక్షిణస్యాందిశిప్రేషితాః మారుతిజాంబవదంగదనలనీలాః
 ప్రభృతిర్యేమాలే తథోక్తాః ప్రభృతిగ్రహణార్థజగవాక్షగవయాద
 యోపి గృహ్యంతే తేపి వానరోత్తమాఽలబ్ధసీతౌపలబ్ధయః అప్రాప్త
 మైశ్చలీలాహస్సన్తః. తనయవినాశేన నిజపుత్రనిధనేన కుపితస్య కృ

శాపనిశ్శేషితచరాచరమపరిచితచారప్రాస్తగంకాంతారంకాన్తావకస్తిం
శ్చిత్కాన్తారె అసురమేకంనిరీక్ష్యరక్షఃపతిరితిబుద్ధ్యాన్యధ్ధసన్నధా
బధూవుః || ౨౩ || ప || నిశిచరపతిరిత్యవేత్యరోషాదశనినిపాతనఞ్శతాడ
నెన | అసురహితమముప్రహృత్యదేత్యం సురహితమేవచకారవాతి

ధ్ధస్యకండునామ్నోమహాషణః శాపెననిశ్శేషితావిధ్వంసితాశ్చరాచ
రాజంగమస్థావరాః మృగపక్షివృక్షగుర్తాదయోయస్త్రింస్తత్తథోక్తమ్ ||
తథాచక్రిరామాయణమ్ || * || కండునామమహాభాగస్సత్యవాదీత
పోధనః | మహాషిఃపరమామషీనియమైదుష్ప్రధర్షణః, తస్యత
స్త్రిన్సనెపుత్రాచాలకోదశవాషికః పృణఘోజీవితాంతాయక్రుద్ధస్త
త్రమహామనిః-తేనధర్మాత్తనాశస్తం కృత్సంతత్రమహద్వనమ్
అశరణ్యందురాధర్షం మృగపక్షివివర్జితమితి పరిచితచారంప్రవృత్త
ప్రాణిసంచారంతచ్చతత్ప్రాంతరంనికటప్రదేశశ్చతన్నవిద్యతేయ
స్త్రింస్తథోక్తమత్యస్తదుర్గమమిత్యధః || ౨౪ || ప్రాంతరందూరశూ
న్యోచ్ఛేత్యమరః-తత్కాంతారంవిపినం కాంతావతిక్రమ్యకస్త్రింశ్చి
త్కాంతారేకుత్రచిదరణ్య ఏకమసురంనిరీక్ష్యరక్షఃపతిరావణఇతిబు
ద్ధ్యాన్జ్ఞాత్వాన్యధ్ధసన్నధాన్సుమగనన్నాహవంతౌబధూవుః || ౨౫ || —
నిశిచరేతి || వాలిసూనురంగదః నిశిచరపతిరావణఇత్యవేత్యజ్ఞాత్వాత
మితి శేషః రోషాత్ సీతావహరణ రూపాకృత్యకరణజనితోపాద్ధా
ణః, అశనినిపాతనిభేదమృణ్మిళిప్రహరనదృశేన తాడనెనముప్తిఘా
తేన అసురభ్యోహితం అసురహితమ్ || ౨౬ || చతుర్థేతదర్థేత్యాది
నా సమాసః సురాణామహితంచాముదైత్యంప్రహృత్యనిగృహ్య
సురహితమేవ చకారేతివిరోధః, నచఅసురహితమచేతనంప్రహృత్య
సురాణాం హితంసుఖంచకారేతి పరిహారాచ్చైషానుప్రాణితోవి
తోధాధాసోలఙ్కారః || * || ఆధానత్వేవిరోధస్య విరోధాధానస్యవ్య
త ఇతి లక్షణాత్, పుష్పితాగ్రాన్యత్తమ్ || ౨౭ || — ||

సూనుః ||౪౪||X|| తతస్తా రెయవచనా త్తతఇతా విచిత్రనికటగిరిసానుశ
యాస్సానుశయాస్సలిలాశయాజలచరపతంగవతనోత్పతనానుమీయమా
నపల్వలోపశయంకిమపికుహరమవగాహ్యతత్రకంచనకాఞ్చనమయం
మయ మాయానిమితంవిహితతపోభంగాయైసురాంగనాయైహేమా
యై దుగ్రహిణాన వితీర్ణం మేరుసావణీ దుహిత్రాస్వయం ప్రభయా
తతఇతి || తతస్తదనంతరం, తారాయాఅపత్యంతారేయఃఅంగదః ||+||
స్త్రీభ్యోఢక్ తస్యవదనాన్నియోగవాక్యాద్ధేతోః,తతఇతస్తత్ర తత్రవి
చిత్రాని వీప్యనికటగిరిసానుమనోమీపస్సగిరిప్ర స్థేషు శైరతఇతితథోక్తాః
గహనసంచారజనితశ్రమాతి రేకాత్తత్రతత్రసంవిశంతఇత్యర్థః||+||
అధికరణశైలైరత్యచ్ఛ్రేణ్యయః,అతఏవసానుశయాస్ససంతాపాః||ని||భ
వేదనుశయోద్దేషేవశ్చాత్తాపానుబంధయోరితివిశ్వః- వానరాఃసలిత
షాశయావాంఛయాపిపానయైత్యర్థః, జలచరపతంగానాం హంస
కారండవాదిజలవర్తిపక్షివిశేషాణాంపతనోత్పతనేః ప్రదీనోడ్ధీనాది
గతివిశేషైఃఅనుమీయమానమధ్యూహ్యమానయత్పల్వలంసరస్తస్య
పశయమాశ్రయమంతస్థ కాసారమిత్యర్థః (౧) కిమపికించితుగహ
రంభూవివరగభామవగాహ్యప్రవిశ్య కంచనకమపికాంచనమయం హి
రణ్యయం మయస్యాసురశిల్పినో మాయయావిచిత్రశక్త్యానిమితం ర
చితం, తథావిహిత తపోభంగాయైకృత తపోవిఘ్నాయైతస్మిన్నైవ వ
నైశూర్యం హేమయామయతపోభంగస్య విహితత్వాదితిభావః, హే
మాయైహేమాఖ్యాయై సురాంగనాయైఅఘరసే దుగ్రహిణానన్యత్రగీత
సంతోషితేన విధాత్రావితీర్ణం దత్తంస్వయంప్రభయా తదాఖ్య
యా మేరుసావణీదుహిత్రాపుత్రికయాకృతావనంవిహితరక్షణంవ
నోద్దేశంవనప్రదేశంఅవిశస్పృవిష్టవస్తః,హేమాయాఃప్రియసఖిత్యా
న్నేరుసావణీదుహిత్రేసావనందత్తవతీత్యనుసంధేయంక్రంచత్రురా
(౧)పల్వలోపశల్యమితిహే ఉపశల్యంసమీపప్రదేశమిత్యర్థః||

కృతావనంవనోద్దే శమవిశణ్ ॥౨౫॥౫॥ తతఃకృతాతిథ్యాస్సస్వయం
 ప్రభాయాఃప్రభావేన బిలాదు త్రిశాణాంసమయాతిపాతాదావతిష్య
 తి సుగ్రీవదండఇతివికృతిముపేత్యసంగతమనోగదేనాంగదేనవపనతన
 యవచనప్రత్యయప్రత్యానీత ప్రకృతినాసహప్రాప్తయోపవేశ ముపేయ
 మాయణే ॥*॥ దుహితామేరుసావణ్ణాఃరహంతస్యాస్సస్వయంప్రభా,ఇ
 దంరక్షామిభవనం సేమాయావానరోత్తమాః మమప్రియసఖి సే
 మాన్యత్తగీతవిశారదా- తయాదత్తవరాచాస్త్రిరక్షామిభవనోత్తమ మి
 తి ॥ ౨౫॥—॥తతఃఇతి॥తతఃప్రవేశాన న్తరం-కృతాతిథ్యాఃఅతిధిస
 తార్-రెణోపచరితవత్యాఇత్యధః,స్వయంప్రభా యాఃప్రభావేనసామ
 ధ్యైన బిలాదు త్రిశాణాం నిర్గతానాంసమయాతి పాతాదవధికాలాతి
 క్రమణాద్దేతాః- దండ్యంలైనిగృహ్యం తేనేనేతిదండః, శిక్షా సుగ్రీవ
 న్యకతుఃదండఃఆగమిష్యతికాలాతిక్రమణేన అస్తా చండశాసన
 స్సుగ్రీవోదండయిష్యతీత్యధః, ఇతిమత్వావికృతింవికారం ప్రకృతి
 వైకల్యమితియావత్- ఉపేత్యసంగతమనోగదేన సంజాత మనోవ్యా
 ధినా ॥౨॥ రోగవ్యాధిగదామయాఇత్యమరః అథ పవనతనయన్యహ
 నూమతః వచనంతత్కాలాచితవాక్యం తత్ప్రత్యయేన తద్విశ్వాసేన
 ప్రత్యానీతాపునస్సమాహృతా ప్రకృతిఃపూర్వావస్థాయేన న తథాక్తే
 నఅంగదేనసహ- ప్రాప్తయోపవేశోనామదక్షిణాగ్రేమదర్భేమ స్థండి
 లెమరణాథం సంకల్ప్యాపవేశనమ్ ॥౨॥ ప్రాప్తయోభూమ్నస్సంతగతా
 నఇత్యమరః, తముపేయమేం ప్రాప్తవతాం ॥+॥ ఉపేయివాసనా
 శ్వాసనూచానశ్చేతికవసుప్రత్యయాంతానిపాతః - ఉదగ్రసుగ్రీవ దం
 డాపేక్షయా మరణమేవసరమితి ముమూషతామిత్త్యధః- ఉక్తం
 చక్రిరామాయణే ॥*॥ ఉపస్పృహ్యోదకంవింధ్యేప్రాజ్ఞుఖా స్సముపా
 విశణ్ । దక్షిణాగ్రేమదర్భేమ ఉదక్తిరంసమాశ్రితాః ॥ ముమూషా
 వాహరిశ్రేష్ఠావతత్క్షమమితః స్తమేతి,స్థవంగపుంగవానాంభాంబవ

షాం శ్లవంగపుంగవానాం పరిదేవనకథాప్రసంగేజటాయయో నిధనం
 నిశమ్యవింధ్యరథ్యాద్విహితసంపాతస్సంపాతినామగృధ్రరాజస్తానైవ
 మవాదీత్ ||౮౬||ప|| కాయాయమక్షతబలేవ్యభిధాయపాపం వత్సేజ
 టాయపి మమశ్రవసీదహంతః | కస్తాత్పురాకిరణదాహిత పక్షయ
 గ్ం తిగ్గాంశుముష్ణవచసాశిరికురుధ్వే ||౮౭||X|| తతస్తేఃప్రస్తావితప్ర
 దాదివానరశ్రేష్ఠానాం పరిదేవనకథాప్రసంగే||*|| రామస్యవనవానం
 చ క్షయందశరథస్యచ | జనస్థానవధంచైవ వధంచైవజటాయుష ఇత్యా
 దివితాపగోష్ఠీప్రస్తావేజటాయయోనిధనం మరణంనిశమ్య శృత్యావిం
 ధ్యరంధ్ర్యాద్వింధ్యవర్షతకందరాత్, విహితసంపాతఃకృత్నిగ్మమఃతత్ప
 రామశాఢం వినిషాగ్రంతశ్శ్రవణం, సంపాతినామగృధ్రరాజః
 జటాయుభ్రాతాతానాన్వనరానెవంవక్ష్యమాణప్రకారేణావాదీదమో
 చత్, తథాచ శ్రురామాయణమ్ ||*|| సంపాతినామనామ్నాతు చి
 రంజీపివిహంగమః | భ్రాతాజటాయుషశ్శ్రీమాన్ప్రఖ్యాతబలపౌరు
 షః- కందరాదభినిష్క్రమ్య సవింధ్యస్యమహారే | ఉపవిష్టాహ
 రిన్దృష్ట్వా హృష్టాత్తాగిరమబ్రవీదితి ||౮౬||—|| తదేవాహ ||కథతి||
 అక్షతబలే అప్రతిహతపరాక్రమేపి నత్సేఅనుజే జటాయపిపాపం ని
 ధన మభిధాయోక్త్వా మమశ్రవసీకణ్ఠా ||ని || కణశబ్దగ్రహణా
 శోత్రం శృతిస్త్రీశ్రవణంశ్రోవణత్వమరి - దహంతః భస్మీకుర్వంతః
 యూయం కేకస్తాచ్ఛ్రవోదహనాద్దైత్యః, పురాపూర్వంసూర్యమం
 డలప్రత్యగ్దమనకాలతత్వధః- కిరణైః నిజగభస్తిభిః దాహితందగ్ధం
 పక్షయగ్గంగరుద్యగళంయోనతంతిగ్గాంశుం చండభానుముష్ణవచసాత
 తోవ్యతిశిక్ష్యవచననేత్యధః- శిశిరికురుధ్వే శిశిరికురుధ్వపక్షదహనజని
 త దుఃఖాదవ్యతిరిచ్యతే, యుష్మద్యచనజనితదుఃఖమితిభావః సంపా
 తేన్సూర్యకిరణదగ్ధపక్షతయా వింధ్యపతనాదికథా శ్రురామాయణేను
 సంభేయా- అత్రతిగ్గాంశోశ్శిశిరికిరణసంబంధేపితత్సంబంధాభిధానా

వృత్తిస్సంపాతిః ప్రోషితాయపైజటాయపేనివాపాంజలినిర్వర్త్య
 రాకదాచిదామిషాన్వేషణాయప్రోషితేన నిజసుతేన సుపాశ్వనా
 మ్నాసమామ్నాతంమహేంద్రమహీధరంధ్రనిగతదశవదననీయమాన
 జానకీపరిదేవనం జానానస్సూక్ష్మచక్షుఃపునరప్యవోచత ||౮౮||X|| అ
 లంకాతర్యణలక్ష్మభిధానాం యాతుధానరాజధానీమధివనతిసీతా
 దతిశయోక్తిభేదః, వసంతశిలకావృత్తమ్ ||౮౯||—||తతః|| తత
 స్తదనస్తరం తైర్వానరైః పగస్తావితప్యవృత్తిరాదిత ఆరభ్య కథితవృ
 త్తాంతః ||౯౦|| వాతాప్రవృత్తిస్ఫోతాంత ఇత్యమరః, సంపాతిఃప్రో
 షితాయపై మృతాయజటాయపేనివాపాంజలిం తర్పణంజలిం నిర్వ
 త్యేక్ష్మిత్యేత్యథః ||౯౧|| నివాపఃపితృతర్పణమిత్యమరః, పురాపూ
 ర్వంకదాచిత్రస్థింశ్చిత్సమమే - ఆమిషాన్వేషణాయక్రస్యవిచయనా
 య ఆహారానయనాథమిత్యథః- ప్రోషితేన పగ్హితేనసుపాశ్వనా
 నామ్నా నిజసుతేన స్వ తనయేన సమామ్నాతంకథితంమహేంద్రమ
 హీధరస్య మహేంద్రాఖ్యకులపరవ్రతస్య మహీధరశబ్దోవాఖ్యాత ఆ
 రణ్యకాండే మహీధరకల్పం గృధ్రరాజమిత్యత్య-రంధ్రాద్భిలాత్ విని
 గతేన దశవదనేన రాజజ్ఞేన నీయమానాయాః అపహ్రియమాణా
 యాః జానక్యాఃపరిదేవనం విలాపంజానానావబుధ్యమానః మనస్య
 సుసందధానఇత్యథః ||౯౨|| జ్ఞాఅవబోధనఇత్యస్తాచ్ఛానచ్, సూక్ష్మచ
 క్షుః సూక్ష్మదృష్టిః పూర్వోత్తరానుసంధానకుశలఇత్యథః, సంపా
 తిః పునరప్యవోచత ||౯౩||—|| తదేవాహ|| అలమితి || కాతర్యేణ
 భయవిహ్వలత్వేన అలంకార్యం సకర్తవ్యమిత్యథః ||౯౪|| అలంభూ
 షణపవ్యాప్తిశక్తివారణవాచక మిత్యమరః | కుతః | దశవదనసీతారా
 వణావహృతాసీతాలంకాభిధానాం యాతుధానరాజధానీం రాక్షసన
 గరిం అధివనతి అధితిష్ఠతితత్రాస్తఇత్యథః ||౯౫|| ఉపాన్వధ్యాజ్విసఇ
 తి కర్తవ్యంతత స్తత్రలక్ష్మంప్రతీత్యథః, భవంతోగచ్ఛంతు+శే

దశవదనసీతాతత్త్రగచ్ఛంతుభవస్తః || కిఞ్చ || ౮౯ || ప || దివాకర
 ప్లోషభవాంమమాతికానిశాకరౌనామమునిర్నిరస్యక్ | జగాదవఃకా
 ర్యమహార్యధైర్యాఃక్షణేనతాంద్రీక్ష్యథరామపత్నీమ్ || ౯౦ || ఇతిబ్రువా
 ణంకృతసౌహృదంతంసంపాతిమాస్పృధ్యపరాపరజ్ఞమ్ | ప్రవృద్ధహర్షాః
 షేషృథమృతిప్రథమః || ౯౧ || —|| తస్మిన్నథేప్రళయస్తరందిద్యత
 త్తత్యాహ || కించెతి || తదేవవివృణోతి || దివాకరేతి || దివాకరేణ
 సూర్యేణ యఃష్ణోషఃపక్షచాహః తస్మాద్భవతీతితథోక్తాం మమఆ
 తికంమత్పిదాం సంతాపమితియావత్, నిశాకరౌనామ నిశాకరఇతి
 నామ్నాప్రసిద్ధః చంద్రశ్చ ప్రతీయతేమునిఃఆతీతానాగతదశీనిరస్యక్
 యదాసీతాన్వేషణార్థం వానరాఃకాశ్యపుస్తదాతపవక్షద్వయం
 పునః ప్రయాథంభవేదిత్వాదివచనప్రత్యయైర్నిరాకుర్వత్ దివాకరకృ
 తసంతాపస్య నిశాకరేణివ రసంయక్తమేవెతిభావః, హేఅహార్యధై
 ర్యాఃఅపరిహార్యదైర్యసంపన్నావాసరాః అతాఽదైర్యత్యాగోయమ్మా
 కం సముక్తఇతిభావః, వః యుష్మాకంకార్యం జగాదఉవాచ || తథాచ
 శ్రిరరామాయణమ్ ||*|| ఏష్యంతిపిషితాస్తత్ర రామదూతాఃప్లవం
 గమాః | ఆఖ్యేయారామమహిషీ త్వయాతేభ్యోవిహంగమేతి తత్త
 స్మాత్కారణాత్ రామపత్నీంసీతాంక్షణేనాల్పకాలేన ద్రక్ష్యథప్ర
 ఙ్క్ష్యథసత్యవదసోమునైర్వచనంనానృతం భవిష్యతీతిభావః || ఉపేంద్ర
 సజ్రా వృత్తమ్ || ౯౦ || —|| ఇతీతి || ఇత్యనెనప్రకారేణ బ్రువాణం
 కథయంతం కృతసౌహృదం విరచితసఖ్యం (౧) పరాపరజ్ఞంపూర్వోత్త

(౧) సుహృదమృతబ్దస్య యువాదిత్వాద్భావే అబ్బుత్ప్రయేహృదయ
 స్య హృల్లెఖయదణలాసేషీవీతి హృద్భావేఆదివృద్ధాచసౌహృదశబ్దః||
 సమ కథం హృస్సగసింధ్వంతే పూర్వపదస్యచెతినోభయపదవృద్ధిః | ఇ
 త్థమ్ | అణిపరతః హృదాదేశవృద్ధిశాస్త్రయోభస్యత్రసావకాశయోః
 పరితావద్వృద్ధిశాస్త్రంప్రథమంప్రవర్తతే | తత్ప్రవృత్తికాలేహృదంత

ప్రథితప్రభావాహప్రతస్థిరవానరయూధనాథాః ॥౯౦॥ ప ॥ పర్యాప్త
ప్రమదము పేయుపాంకపీనాం (పంథానం)దశముఖమాగమాగమాగ

ర పర్యాలోచనచతురమిత్యర్థః- తం ప్రసిద్ధం సంపాతిమాప్యప్యవ
యం సాధయామఇతిపృష్టాప్రథితప్రభావాః ప్రఖ్యాతబలపౌరుషాః
వానరయూధనాథాః అంగదాదివానరశ్రేష్ఠాః - ప్రవృద్ధహషాః జా
నకీవృత్తాంతశ్చనణలాభాదమందానందభరితాస్సంతః ప్రతస్థిరప్రస్థితాః
+ నమనప్రవిభక్తస్థిత్యాత్మనేపదమ్ ॥ వృత్తముపజాతిః ॥౯౦॥—॥
పర్యాప్తితి ॥ పర్యాప్తకపరిపూర్ణఃప్రమదోపయోగస్తాత్తం పరి

త్యాభివాన్నాభయపదవృద్ధిరిత్యాదివృద్ధిః । తతోహృదాదేశః । త
దనంతరంతు హృదంతత్వాపజవనేన నాభయపదవృద్ధిః । ఆకృశిప
దాక్షాపక్షే వృద్ధైరెకత్వాత్తస్యాశ్చైకస్త్రిపదేనకృత్ప్రవృత్తాయా
స్తలైవపునః ప్రవృత్త్యభావాత్ । యదావహృద్భృగసింధ్వంతఇత్య
త్రఅంతగ్రహణ సామర్థ్యాదిదంవిజ్ఞాయతే హృదంతాదెవాణాద
యోయేవిహితాః తేషుపరతఉభయపదవృద్ధిః నతు హృదయాంతాదణా
మృత్పత్త్యనంతరం హృదాదేశే భవతీతి । లెన శోభనహృదయాథా
క సుహృదయశబ్ద ప్రకృతికంసాహృదమితిభవతి । సాహృదమితితు
మిత్రవాది సుహృచ్చబ్దప్రకృతికమితి నకశ్చేద్దోషః ॥ కేచిదాహుః ।
యువాదిషుసుహృత్సుహృదయశబ్దౌవావపి వల్యేతే । తత్ర సుహృ
చ్చబ్దస్యాపి సుహృదయశబ్దప్రకృతికస్య ఏకదేశేవికృతన్యాదేన సు
హృదయశబ్దపారాదెవాణిసిద్ధేపునః పారోఽన్యత్ర సుహృదయశబ్దే
యద్భవతి తత్సుహృచ్చబ్దేనాస్తీతి జ్ఞాపనార్థమ్ ॥ లెన సుహృదయ
శబ్దాదణి హృదాదేశేభవత్యుభయపదవృద్ధిః సుహృచ్చబ్దాదణితునాభ
యపదవృద్ధిరితి । అవరెతుసంజ్ఞాపూర్వకోవిధిరనిత్యఇతి క్వచిదుత్తర
పదవృద్ధ్యభావమాహుః) ఇతిత్రుహారనాభవిరచిత యమకరత్నాకర
వ్యాఖ్యానోక్తం యాదవాభ్యుదయ వ్యాఖ్యానై అనూదితమ్)

యః । పాథేయాకృతకపిరాజశాసనానాం పాథోధిర్జ్ఞయనపథాతిధి
బహుభూవ ॥౯౨॥ సుత్రామపుత్రా రిశిలీముఖానాం స్త్రుతావగణస్త
త్రవలీముఖానామ్ । అపామపారస్యనిధేశ్చపశ్చాదవాఙ్ముఖోవక్తు మ

పూర్ణానందకరమిత్యథః ॥*॥ ప్రమదసంమదోహషణ్యతినిపాత
నాత్సాధుః - సంధానంసంపాతికధితమాగణముపెయ్యమాం ప్రాప్త
వతాం లబ్ధప్రవృత్తితయూ సంతుష్టాంతకరణానామిత్యథః - తథాద
శముఖమాగణమాగణాయ రావణపదవ్యన్వేషణాథః పాథేయా
కృతం సంబలీకృతం కపిరాజశాసనం సుగ్రీవాజ్ఞాయేసేమాం తీక్ష్ణదం
డాయం సుగ్రీవఇతి తదాజ్ఞాతీవనేన రావణగత్యన్వేషిణామిత్యథః
॥ని॥పాథేయంసంబలీకృతమితియాదవః, కపీనాంవానరాణాంపాథో
ధిస్సముద్రః నయనపథాతిధిర్నైత్రమాగణోచరోబహువ, అత్రకపి
రాజశాసనే పాథేయత్వరూపణాయాపకాలజ్ఞాకరః ॥ ప్రహషిణీ
వృత్తమ్ (౧) ॥ ౯౨ ॥—॥ సుత్రామేతి ॥ వలీముఖానాంగణివా
నరయూథం- సుత్రామపుత్రారెర్వాలిమథనస్య శ్రురామవ్యశిలీ
ముఖానాం బాణానాం అమోఘానామితిభావః, అపారస్యదు స్తరస్య
అపాంనిధేస్సముద్రస్యచ స్త్రుతావ అమోఘాణ శ్రురామబాణాణామ
స్తరంవారిధించ మనస్యనుసంధాయేత్యథః ఉభయత్రాపి ॥+॥అధీ
గథఃదయేశాంక ర్తణీతి షష్ఠీసాచ శేషాధికారాచ్చృషత్వ వివక్షాయా
మేవ, క ర్తవ్యవివక్షాయాంతు ద్వితీయాభవతితివేదితస్యం, పశ్చాత్
స్తరణాంతరంతరివాఙ్ముఖోవనతవదనస్స వక్తుమాశయం కథయితుం
నవిద్యంతే వాచాముఖేషు యస్యసోవాఙ్ముఖోభూత్ మూకోభూత్

(౧) పర్యాప్తం ప్రమదమితిపాథానామితిచపాఠే. సంపాతివచనా
త్స్పితాస్థితి పరిజ్ఞానేన సంపూర్ణమానందం ప్రాప్తవతాం అతవీపదశ
ముఖమాగణమాగణాయ పాంథానాంగ మనశీలానామితి కపీనాంవి
శేషణమ్ । అన్యత్సర్వంసమానమ్ । అయమేవపాఠస్సాధురితిభాతి)

వాఙ్మహాభూత్ ॥ ౯౩ ॥ ౫ ॥ తదనువాసరసేనామేనామవార్యమా
 ణాతర్యామిత్రమవదదంగదః ॥ ౯౪ ॥ ౬ ॥ కేమితిభజభమానం వాసరా
 మాసహీనాస్సగరచితకల్యాల్లంఘనే కుంతితాశాః । అకలశభవలే
 హ్యందుశ్యమచాడబాద్యైరనవధిమయశోభింకింసమథాన్ స్తరీతుమ్ ॥

శ్రురామబాణానామమోఘత్వం పాథోనిధేదుఃస్థరత్వంచానుసంధా
 మికి మత్యక్తరవ్యమస్తాభీరితిఇతి క్రవ్యతామాఢ్యేన నిదుత్రోభూది
 త్యభః ॥ వృత్తముపజాతిః ॥ ౯౩ ॥ — ॥ తదన్వితీ ॥ తదనుతదనంతరం
 అవార్యమాణం అపరిహార్యమాణం కాతర్యంభయవిభ్రాంతత్వం య
 స్యాస్తాంపినాంపూర్వక్రాంవాసరసేనాం పృథ్వంగదః ఇత్థావక్ష్యమా
 ణరీత్యా, అవదత్ అవోచత్ ॥ ౯౪ ॥ — ॥ తత్ప్రకారమేవాహ ॥
 కేమితి ॥ మేమాసహీనాఅభిమానశూన్యావాసరాః, ప్రాణనంకపే
 పి మానోసపరిత్యాజ్య ఇతిబోధయితుమేవమామంత్రితమితిదృష్టవ్యం
 సగరచితకల్యాల్లంఘనే సగరనిఖాతకల్యాప్రా యసాగర తరణైకుం
 ఠితాశాః భగోత్సహస్సంఘః కేమితికస్తాదైతాః మానంనిరుత్తరతాం
 భజప్రాప్నుధ- నచైతద్యక్తమితిభావః ॥ కతః । కలశభవలేహ్యమ
 గస్తాస్వాద్యంనభవతీత్యకలశభవలేహ్యంకించబాడబాద్యైరబాడబాన
 ల పృథ్వితిభిః ఆద్యశబ్దాద్ధరశానిలాదయశ్చ గృహ్యంతే ॥ ౧ ॥ బాడబా
 బడబానలఇత్యమరః, దుశ్యమంశమయితు మశక్యమ్ ॥ + ॥ ఈషద్దుతిత్యా
 దినాఖల్పిత్రయః, అనవధిమమర్యాదంశతసహస్రాదియోజనపరిమా
 ణ రహితమిత్యభః, ప్రియసాగరస్తునైవం భూతఇతిభావః - అయశో
 భిమపకీర్తిసాగరంతరీతు ముల్లంఘితుం ॥ + ॥ వ్యూతావేతిదీఘః,
 సమథాన్శ్చక్రాః కిం న సమథాన్వవేత్యభః, సాగరమిమంసుతరం
 యదినలంఘయేయ స్తహేదు స్తరీదుష్కీర్తిసాగరః పృనక్తోభవ
 త్, తథాచ గీతాయామ్ ॥ ౧ ॥ సంభావితస్యచాకీర్తి ర్గణాదతిరిచ్యత
 ఇతి న్యాయాన్తకూననథాస్సాన్యత్, తస్తాత్సర్వధైవసాగరోల్లంఘనష

౯౫॥౫॥ తతః పారావారస్యపారీణతాయామ త్తశక్తెరియత్రాం ప్రశ్నై
కం కథయత్సువానరయూథపేషు నిడిశాన్యంజనెయం ప్రభంజనసం
జాతం జాంబవానిత్యమభిహితవాక్ ॥౯౬॥ప॥ షోషిరాయూథన భాః

వపునరుత్సాహః కతవ్యఇతిభావః - అత్రప్రసిద్ధసాగరాదుపమానా
దుపమేయస్యాయశస్సాగరస్యాధిక్యకథనాద్వ్యతిరేకాలజ్ఞాః, మా
చినీవృత్తమ్ ॥ ౯౫॥—॥ తత ఇతి ॥ తతః అంగదవచనానంతరం వాన
తయూథపేషు గజగవయగవాక్షాదివానరయూథనాధేషు ॥ ని॥ యూ
థనాధస్తుయూథపఇత్యమరః-పారావారస్యసముద్యస్యపారీణతాయాం
పారంగతత్వేనముద్ర పారోల్లంఘనఇత్యర్థః ॥ ని॥ సముద్రోద్భిరహ
పారః పారావార ఇత్యమరః, ప్రశ్నైకమైకైకస్తిన్నిత్యర్థః ॥+॥ విభ
క్త్యర్థేవ్యయాభావః, ఆత్తశక్తేఃస్వసామర్థ్యస్వేయత్రామేతావత్తాం
వశవింశతి త్రిశదాదియోజనొల్లంఘన విషయాంస్వస్వస్థవనశక్తిమి
త్యర్థః ॥ తథావత్పరాయణైః॥*॥ ఆచభాషేగజస్తత్రప్లవేయందశ
యోజన మిత్యాది, కథయత్సునత్సుజాంబవాక్ ప్రభంజనసంజాతం
పవనతనయంపితృవదత్యస్తజవనత్వద్యోతనాథామేతద్విశేషణంఆంజ
నేయం అంజనాగర్భాసంభూతంహనూమంతం క్షేత్రాతిశయద్యోత
నాథామేతల్ నిడిశాన్యభిహితవాక్॥నను ॥ * ॥ ఘాతలేసాగరేవా
పి శేలఘాపవనెషుచ, పాతాళస్యాపివామధ్యే నమమాచ్ఛిద్యతేగ
తి రితిపూర్వం సుగ్రీవసన్నిధౌ గజాదివానరయూథపైః స్వస్వశక్తేః
ప్రఖ్యాపితత్వాదిదానీం ప్లవేయందశయోజనమిత్యాదినాపునఃకిమర్థం
స్వస్వస్థవనశక్తిన్యూనతామక్రవస్తఇతిచేత్సత్వం అధికశక్తియక్తాఅ
పేతైరావణాధిష్ఠిత లజ్ఞాం ప్రవేశ్య సీతాన్వేషణం దుష్కరమి
తిమత్వాతాదృశకార్యసాధకస్య మహాధీరస్యహనుమతః ప్రొత్సహ
నాథాం తథోక్రవస్తఇతిసర్వం సమంజసమ్ ॥ ౯౬ ॥—॥అ॥ ఉక్త
ప్రకారమేవాహ ॥ షోషిరాఇతి ॥ షోషిరాః-హారాః యూథనా

పరిణతిపరుషః కార్య(ఆసీద్వి)మాధీవి)పాదఃకస్తాదస్తాకమేతజ్జలనిధిత
 రణే శక్తిరేతావతీతి॥ స్మృత్యావరాజ్ఞఃప్రతిజ్ఞామయమనిలసుతోలంఘ
 నాయోన్ముఖశ్చైద్భద్రప్రాదుర్భవత్క్రికధయితచయసామాస్పదేగో
 ఖాఃయూధశ్రేష్ఠాః యూయంచాహంచవయఃతేషామస్తాకమ్॥+॥త్వ
 దాదీనిసరైర్విత్వమిద్యేకశేషః. ఏతస్యజలభైస్తరణే లంఘనై శక్తి
 సామధ్యం ఏతాదశీ ఇయతీదశయోజనాది మాత్రవిషయైత్యథాః,
 ఇత్యేవంప్రకారేణ పరిణతిపరుషఃఫలకాలవిరసః ఏషాదశ్చైతాభిజ్ఞః
 ఖదగ్నియావత్ ॥*॥ విషాదశ్చైతసాభంగ ఉపాయాభావచింతనైరితి
 లక్షణాత్, కస్తాద్భేదాః కార్యకర్తవ్యః ఆసీత్ నాయం కార్యకర్త
 థాః- అథవా కార్యకృతవస్తవిషయే పరిణతిపరుషఃఇత్యాదియోజనా
 కుతః అయమేషఇతి హస్తనిదేశః, అనిలసుతః హనూమాత్ అని
 లవదేవతరసీప్తిభావః, రాజ్ఞస్సుగ్రీవస్య వ్రతిజ్ఞామ్ ॥*॥ ఊర్ధ్వం
 మాసాన్నవస్తవ్యంవసన్వధ్యాభవిష్యతీత్యేవంరూపామ్॥*॥అథవా॥*
 యశ్చమాసాన్నివృత్తాశ్చ దృష్టాసీతేతివక్ష్యతి । మత్తల్యవిభవా
 భోగై స్సుఖంసవిహరిష్యతీత్యేవం రూపాంవాప్రతిజ్ఞాం వాచంస్తృ
 త్వా- లంఘనాయసముద్రతరణాయోన్ముఖాభిముఖశ్చైదుద్యక్తసాన్య
 ద్యదీత్యథాః - తేహిపయసామాస్పదేసాగరైఃఅస్పదంప్రతిష్ఠాయా
 మితి నిపాతనాత్సుడాగమః, గోష్పదేగోపాదన్యాసేవా భేదోత
 రంప్రాదుర్భవేమత్ప్రద్యేతకింనప్రాదుర్భవేదేవేత్యథాః కథయిత
 యద్యతప్రప్రక్తిర్విద్యేతతేహికథయితేత్యథాః మహాత్మనోస్యయ
 దితితేహిసాన్యత్రదాగోష్పదమివసాగరోపి సుతరఇతిభావః, అత్ర
 సాగరగోష్పదయోర్భేదసంబద్ధైః పృథేదసంబద్ధాభిధానాదసంబద్ధే
 సంబద్ధరూపాతిశయోక్తిః (3) సృగ్ధరావృత్తమ్॥౯౭॥—॥

(౧)కార్యమాధీవిషాదఇతిపాతేకార్యమధ్యాతితి నాశయతీతి కార్య
 మాధీవిషాదః కస్తాదితియోజనా॥

షష్ఠీవా || ౯౭ || ప || ఉదపతదుపభోక్తుమండలంచండభానాః ప
 రిణతఫలబుద్ధ్యాబాలభావేపిసాయమ్ | తదనుకులిశపాతక్షుణ్ణగండా
 యత్తస్మే వరమదిశదమేయం వాయుత్పైవవిధాతా || ౯౮ || ప || ఇత్థంజా
 మ్భవతాపరాపరవిదాసంభుక్షితప్రాభవఃకృతావృద్ధి ముపేయషా
 || ఉదపతదితి || సః ప్రసిద్ధోయంహనూమాకబాలభావేపిబాలేపిపరిణ
 తఫలబుద్ధ్యాపరివక్తృఫలభాన్త్యాచణ్ణభానానుచర్యస్యమండలముపభో
 క్తుమభ్యవహతుః ముదపతదుత్పత్తితవాక్, తదనూత్పతనానస్తరం, కులి
 శపాలేన ఇంద్రప్రియక్తవజ్రాభిఘాతేన క్షుణ్ణగండాయ భుగ్న
 హనుప్రదేశాయ, తస్మే హనుమతే విధాతాబ్రహ్మ, వాయోరేతత్ప్రి
 తుస్తృప్తైవపరితోషాథం, తదానీంతనయస్యహరణోపాదాన్యాయ
 వా సస్సంబహురసంకోచేన త్రైలోక్యసంతాపస్యవిహితత్వాదితిభావః
 అమేయమసదృశంవరం కాంక్షితంకల్పాయురక్షయ్యత్పమజయ్యత్పంబ్ర
 హ్మస్త్రా నారాయణాస్త్ర పాశుపతాస్త్ర ప్రభృతిభిరభద్యత్వంచ అది
 శద్ధత్తవాక్ || ౧ || దేవాదప్యైవలక్ష్మేష్ట ఇత్యమరః, బాల్యవీవబహు
 యోజనోత్పతనదక్షస్యాముష్యవీరస్యేవానీం కియదేతచ్ఛత్రయోజనవి
 స్తీణాణాంవలంఘనమితిభావః || తథాచ త్రిరామాయణమ్ || శ్లో ||
 ప్రసాదితేచపవనె బ్రహ్మతుభ్యంవరందదా | అశస్త్రవధ్యతాంతాత స
 మరెసత్యవిక్రమేతి, అత్రదాత్య సభోలంఘన జంఘాలస్యాస్యేదా
 నీం సాగరతరణం కియదితి దండాపూపికయాథాంతరస్యా వతనాద
 థావత్తి రలజ్కారః, దండాపూపికయాథాన్తరా వతనమథా
 వత్తిరితిసర్వస్వ నూత్రమ్, మాలినీపృత్తమ్ || ౯౯ || — || ఇత్థమితి || ఇ
 త్థముక్తప్రకారేణ పరాపరవిదా సూరోవ్దితరకార్య పయాలోచన
 చతురేణేత్యథః జాంబవతాసంభుక్షితం సముపాదోద్భిత్తమ్, ప్రాభ
 వంసామథ్యం యస్య స తథోక్తః, అసామరుతిః త్రయోవిక్రమా
 యస్యత్రివిక్రమః బలిమథనవామనరూపోవిష్ణుః తస్యేమంత్రేవిక్ర

శ్రీరస్తు.

శ్రీరామచంద్రాయనమః.

నవ్యాఖ్యానై చమూర్తాయణై-సుందరకాండప్రారంభః.

॥ప॥ తతోహనూమాదశకంఠనీతాం సీతాంవిచేతుంపథిచారణా
నామ్ । మహేంద్రశైలస్యఖగ్ద్రవేగః ప్రస్థాదుదస్థాత్ప్రథమానవే
గః ॥ ౧ ॥ ౫ ॥ తదానీముదన్వదుల్లంఘనదృఢతరనిహితచరణతలనిష్ఠీ

అథ శ్రీమత్సుందరాంధోవ్యాఖ్యానయతే ॥ తత ఇతి । తతస్సనా
హనన్తరం ఖగేంద్రస్య గరుడస్యవెగోజవాయస్య సతథోక్త ఇత్యు
పమా, అతవప్రథమానఃపృథుతరౌవెగోయస్య స తథోక్తః ॥౧॥ప్ర
థమానంపృథుప్రథమిత్యభిధానాత్, హనూమాదశకంఠనీతాం రా
వణైశహృతాం సీతాంవిచేతుమన్వేష్టుంచారణానాంసిద్ధ చారణగంధ
ర్వాదీనాం పథిసురవత్తేనిగతుమితిశేషః, మహేంద్రశైలస్య ప్ర
స్థాత్సానుప్రదేశాత్ ॥౧॥ స్తుఃప్రస్థస్సానురప్రియామిత్యమరః, ఉ
దస్థాదుత్థితవా ॥+॥ ఉత్పూర్వాత్ స్థాగతినివృత్తావితిధాతోలు
జ్ఞే, ఉదానూర్ధ్వకర్తవీత్యస్య ప్రత్యుదాహరణమేతత్ ॥*॥ తతో
రావణనీతాయాస్సీతాయాశ్శత్రుకళనః । ఇయేషపదమన్వేష్టుంచార
ణాచరితైపథితి శ్రీరామాయణసుందరకాండాద్యపద్యాదిమపద మ
త్రానుసంధాయకవినాచమత్కృతమిత్యనుసంధేయమ్ । వృత్తముప
జాతిః (౧) ॥౧॥—॥ తదానీమితి ॥ తదానీముత్థానసమయే, ఉదక
మస్యాస్తీతుదన్వానుదధిః ॥౧॥ ఉదన్వానుదధిస్సింధురిత్యమరః ॥+॥

(౧)ప్రథమానమానఇతిపాఠే ప్రథమానం ప్రవర్థమానం మానంసము
ద్రలంఘనౌచితదేహ పరిమాణం యోగ్యేత్యర్థః ॥

ఉనంసోఘమక్షమఃత్వాభ్యుదేషనిశ్చేషనిస్సరన్నిర్ముఁరౌఘతయా నిరం
తగనిష్పతద్బాష్పవనషణ్ణన తతఇతౌవితతజీమూతబృన్దతయా పారి
ష్టవశిథిలధమ్మిల్లఇవ సన్త్రాస్యమానకుంజరయూధతయాసంజాతశ్వయ
ధురివసాధ్వస ధావమానహరిణగణ చరణఖరతరఖురొటిపాటనొద్ధూ
త ధాతుధూళీపాళీపాటవితవికటకటకతయాక్షరితకొణిక ఇవ తత్క్షణప్ర

ఉదన్వానుదధౌచేతి నిపాతనాత్మాధుః-తస్యోల్లంఘనైక్రమణైవిషయే
పృథతరమతిగాఢం యథాతథానిహితాభ్యాం నిక్షిప్తాభ్యాంచరణతలా
భ్యాం యన్నిష్పీడనం తత్సోఘమక్షమః అసమధః- ఏషత్త్వాభ్యు
త్ మహేంద్రపర్వతః ॥ ని ॥ మహిధృశిఖరిత్త్వా భృదహర్వధ
రపర్వతా ఇత్యమరః, నిశ్చేషంనిరవశేషం యథా తథా నిస్సరన్ని
గఁచ్ఛన్నిర్ముఁరౌఘఃప్రవాహనివహాయస్య స తథోక్తః తత్తయా
హేతౌత్పతీయావమమ త్రరత్రాపి ॥ని॥ ప్రవాహానిర్ముఁరౌర్ముగఇత్య
మరః నిరంతరమవిచ్ఛిన్నం విరామరహితంవానిష్పతన్నిగఁశహ్వా
ష్పవనషణ్ణమశృవృష్టిర్యస్య సతథోక్తఇవ తథాతతఇతస్తత్రతత్రవిత
తజీమూతతయావిస్తృత మేఘబృందతయా ॥ని॥ ఘనజీమూతముదిరె
త్యమరః, పారిష్టవస్తరళఃఅతఏవశిథిలౌవిశ్లిష్టః ధమ్మిల్లః కంచనయో
యస్య సతథోక్తః విశ్లథశిఖాబంధఇవేత్యర్థః ॥ని॥ చంచలంతరళం
లాలం ధమ్మిల్లస్సంయతాఃకచాఇత్యమరః-సంత్రాస్యమానంసంత్రాసం
ప్రాప్నువానంకుంజరయూధంగజనివహాయస్మిన్ సతథోక్తః తత్త
యాసంజాతస్సముత్పన్నః శ్వయధుక్ష్మభగుణోయస్య సతథోక్తఇవ
ని ॥ శౌభస్తుశ్వయధుక్ష్మేషఇత్యమరః - సాధ్వసేనభియాధావమానా
నాం పలాయమానానాం హరిణగణానాం- మృగయూధానాం యేచ
రణాః పాదాస్తేషాం ఖరతరఖురకొటిభిరతినిశితశఘాగైః ॥ని॥ శఘం
క్షీణేబేఖురఃపుమానిత్యమరః- పాటనెన విదారణైః ఉద్ధూతాయా ధా
తుధూళీపాళ్యస్సిందూరాదిధాతురజః పుంజస్తాభిఃపాటవితాన్యరుణే

బుద్ధకంఠీరవకంఠారవముఖరితకన్దగతయాకృతా క్రందఇవపరిసరగహ్వ
ర నిబిరీసనిస్సరత్సరీస్సృపతయా నిగళితాన్త్రమాంబుజముఖాణామాన
తదువిటవకోటిపాటితజలదబృందస్యందితశీకరకోరకితాకారతయా స
ముపజాతస్వేదఇవస్ఫటికతటౌపలవతనదళిలకీచకసుషీరసంమూర్భత్వ

తాని వికటకటకానినిమోన్నత నితంబదేశాయన్య సతథోక్తః తత్త
యా (౧) || ౧ || కటకోస్త్రీనితంబోద్యోరిత్యమరః క్షరితహాణితఃనిస్సృ
తర క్తఇవ తత్క్షణేతస్త్రిన్నుత్పతనసమయే పృబుద్ధాబోధంప్రాప్తా
యేకంఠీరవాస్సింహః || ౧ || కంఠీరవోగజరిపురిత్యమరః తేమాంకంఠార
వైః కంఠధ్వనిభిః, ముఖరితాః వాచాలితాఃకందరాగుహాయస్తిక్ స త
థోక్తః తత్తయా || ౧ || దరీతుకండరౌవాస్త్రీత్యమరః, కృతాక్రందో
విహితాక్రందఇవముఖరితశబ్దో వ్యాఖ్యాతః పరిసరగహ్వరభ్యః పర్య
ప్తకందరేభ్యః నిబిరీసనిబిడంనిస్సృతాః నిగళతాః ప్రాణప్రయా
సేన నిస్సృతాఇతియావత్, సరీస్సృపాః వ్యాఖ్యానాయస్తిక్ సతథోక్తః త
త్తయా నిగళితాన్త్రమాంబుజముఖాణాం బహిర్నిగళతనాడీసంతతిరివ || ౧ || ని
బిడంనిబిరీసంచదృఢంగాఢంప్రచక్షత ఇతి వైజయంతీ || + || నేర్విడజ్జు
రీసచావతినిశబ్దాద్విరీసచ్ఛ్రుత్యయః || ౧ || చక్రీవ్యాళస్సరీస్సృప ఇత్య
మరః ఘూణామానానాం పరిభ్రమమాణానాం తయాణాంవిటవకో
టిభిశ్చాఖ్యాన్త్రాడితాద్విదళితాజ్జలదబృందాత్సన్దితైః పృస్పతైః
శీకరనికరైజలబిందుసందోహైః || ౧ || శీకరోంబుకణః స్తృత ఇత్య
మరః, కొరకితస్సంజాతకోరకః ఆకారౌమూర్తిర్యస్యసతథోక్తః త
త్తయా || ౧ || విటపఃపల్లవేషిద్దైవిస్తారైస్తంబశాఖయోరితివిశ్వః, సము
పజాతస్వేదస్సంజాతఘమోదకఇవస్ఫటికతటేషు స్ఫటికమయసాను
మయే ఉపలాస్తవప్రస్తరాః కారిన్యాతిశయ ద్యోతనాధాన్ స్ఫ
టికగ్రహణమ్ || ౧ || ఉపలఃప్రస్తరేమణావిత్యమరశేషః, తేమపతనేన

(౧) నికటేతిపాఠే నికటానిసమీపస్థితాని ||

వనపూత్కార పూరితగగనతయో ప్రవర్థమానోధ్వశ్వానభవ వచ
సామవిషయం దౌష్ఠ్యమభజత || ౨ || పు కృత్వామాదుతిలంఘనాత్థిత
రయాత్తత్రానుయాశ్రాంతతః పర్యాయాత్పతితామహేంద్ర గహన
క్షోణీరుహణాంతతిః । మధ్యేవారినిధిప్రకాశితశిఖాసేతాఃకృతైభావి
నసూ సుత్రిన్యాసనిఖాతశఙ్కునివహ భ్రాంతింపయోధాదధా || 3 ||

దళితానాం విదీణానాం కీచకానాంవేణు విశేషాణాం సుషీరేషు
తుండ్రేషు సంమూర్ఛంతః ప్రవిశంతః యేవవనాస్తేరేవ పూత్కారైఃప
రిపూరితం గగనంయస్త్వి సతథోక్తః తత్తయా || ౧ || వేణుఃకీచకాస్తే
సుర్యేస్వనంత్యనిలార్ధతా ఇత్యమరః, ప్రవర్థమానః సమేధమానః
దౌధ్వశ్వాసోయన్యసతథోక్తఇవేతి సర్వత్రాత్ప్రేక్షా, వచసామవి
షయం వక్త్రమశక్యం దౌష్ఠ్యందురవస్థత్వమ్ || ౧ || దురవస్థాతుదౌష్ఠ్యం
స్వాదిత్యమరశేషః । అభజతప్రాప || ౨ || —|| కృత్వేతి || తత్తత్త్వం
త్సమయే మాదుతేః హనూమతిలంఘనేన ఉత్తరణేనాత్థితఉత్పన్నా
యోరయోవేగస్తస్థైరనయాత్రాం కృత్వాఅనుసృత్య గల్వేత్క
థః, తతఃఅనుయాత్రాన నరం పర్యాయాత్క్రమాత్, మధ్యేవారినిధి
ముద్రమధ్యే || ౪ || పా రేమధ్యేషష్ఠావేత్యవ్యయాభావఃపతితా, తమహే
ంద్రస్య మహేంద్రప్రవృత్తస్యగహనేబ్రహ్మరణ్యవర్తమానానాంక్షోణీరు
హణాంవృక్షాణాంతతిఃపక్ష్మిఃప్రకాశితాఃప్రకటికృతాః శిఖాఅగ్రాణి
యస్యాస్సాతిధాఘాతాసతిభావినఃకరిష్యమాణస్య సేతాఃకృతైన్మి
మిత్తం (౧) సూత్రిన్యాసేన నిఖాతానాంశఙ్కునానివహస్యభ్రాం
తిం పయోధాసింధా - దధాధృతవతీ || ౧ || స్థాఋరశ్రీధ్రువశ్యంతురిత్య
మరః, ఉల్పేక్షాలజ్కారః శామాలవికీడితంవృత్తమ్ || 3 || —||

(౧) సేతాఃకృతైతదథామ్ || ౧ || అధేకృతైచశబ్దౌ దౌవతాదధ్వశ్వానభవ
యసంజ్ఞకావితి విశ్వప్రకాశః ||

పక్షాభిఘాతరయరేచితపీచిమాలాత్పాథోనిధేఃపవనసందనవిశ్రమాం||
 ఉత్తుంగశృంగకులకీలితనాకలాకోమైనాక భూభృదుదబృహత్ సంభ్ర
 మేణ||౪||౫||తత్రయాత్రాప్రత్యాహాపృథ్వీద్భూతఇతివక్షసాతమధః
 పాతయిత్వాప్రయాంతమేనం సాన్తవ్యం సవషహరణ్యనాభోబభా
 షే ||౫|| ప|| సాగరేణకృతజ్ఞేన తవాధ్వశ్రాంతిశాన్తయే | మారుతే
 పక్షైతి || పక్షయోరభిఘాతరయేశాభిఘాతవేగేన రేచితానిరస్తాపృథ
 క్కృతాపీచిమాలాయస్య తస్మాత్పాథోనిధేఃసముద్రాత్సకాశాత్పవన
 సందనస్య హనూమతః విశ్రమాంఉత్తుంగశృంగకులకీలితనాక లాక
 ఉన్నత శిఖర నివహవ్యాప్తస్వగఽలోకామైనాకోనామ భూభృత్
 మైనాకాద్రిః సంభ్రమేణ వేగేనోదబృంభత||వన స్తతిలకావృత్తమ్||౪||
 తతఃకిమిత్యతతహ || తత్రైతి || తత్ర తస్థితేమయే- యాత్రాయాః
 సముద్రీలంఘన ప్రయాణస్య ప్రత్యాహూతిః ప్రత్యుద్భూతఃప్ర
 త్యుద్గతఇతి పర్యాలోచ్యతం మైనాకంవక్షసా వక్షస్థలేనాధః పాత
 యిత్వా ప్రయాన్తం వేగేనగచ్ఛన్తమేనం హనూమన్తంసాంతవ్యం
 పామనచన్తే దుపలాలయం సవషః సోయంహిరణ్యనాభోహిరణ్యప్ర
 ధానామైనాకోబభాషేఉవాచ ||ని|| నాభిఃప్రధానైఇతివిశ్వః ||+|| అ
 చ్ఛ్రిత్యనన్వవపూర్వాత్సమలోమ్నైఇత్యత్రాజతియోగవిభాగాత్సమా
 నాంతోచ్ఛ్రిత్యయః ||౫||—|| ఉక్తప్రకారమేవవిశదయతి || సాగరే
 ణైతి || హేమారులైకృతం జానాతీతికృతజ్ఞేన || ౬ || అతామపసగఽక
 ఇతి కవ్రత్యయః || అహమిత్వాకునాథేన సగరేణవివధితః| ఇత్వా
 కుసచివశ్చాయంతన్నాహాత్ప్రవసాదితు మితి శ్రీరామాయణోక్తరీ
 త్యా ఉపకారజ్ఞేనేత్యధః, కుతఃసాగరేణసగరనిమిలైన సముద్రేణ
 తవ అధ్వశ్రాంతిశాన్తయే అధ్వశ్రమాపనోదనాథం అద్యేదానీం
 పెరితః ప్రవోదితః, పెరితఇతిపాఠే ప్రహితఃఅస్తి, అతః హే
 పామనసాధోవిశ్రమ్యాధ్వశ్రమమపనీయ-మయితి శేషః, గమ్యతాం||౬||

పైరితౌ స్త్యద్య సౌమ్యవిశ్రమ్యగమ్యతామ్ ||౬||ప|| త్వత్ప్రిత్రాహం
 పరిత్రాతః పూర్వంపర్వతభేదినః | తస్మాన్మస్తివిషత్సోద్యసపక్షఇతి
 మాంభజ ||౭||గ|| ఏవంప్రార్థయమానమేనంసమ్తాన్యకార్యగత్యాగత
 వతిహనూమతి ||౮||ప|| అవలూక్యహిరణ్యనాభ మద్ధౌవలమానంవల
 మానమాధివజ్ఞః | శతమన్యరపేతమన్యరాసీత్పవమానా త్తజసేవనా
 ||అ||నహిసముద్రప్రేషణమేవాత్రనిమిత్తం కింతు సుహృత్సంబంధాద
 పి మదాగమనముపపద్యతఇశ్యాహ || త్వదితి || హేమారుతేత్వత్ప్రి
 త్రామారుతేన పూర్వమహం పర్వతభేదినః పర్వతపక్షచ్ఛేదిన ఇంద్రా
 త్పరిత్రాతః పరిరక్షితః త్వత్ప్రిత్యసహాయే నాహంనిర్బంధ విముక్తాస్త్రి
 త్యథః ||+|| భీత్రాథానాంభయహేతురిత్యపాదానేపంచమి - త
 స్మాత్కూరణాద్విపక్షశ్శత్రుఃపక్షరహితశ్చనాస్తిఅద్యాస్తిన్నపసరే సవ
 ష్టఃసుహృత్ పక్షసహితశ్చేతి మత్వామాం భజవిశ్రమాథం మయిని
 వసేత్యథః ||౭||—|| ఏవమితి || ఏవముక్తరీత్యా ప్రార్థయమా
 నం యాచమానమేనం మైనాకం సంమాన్యమానయిత్యా ||*|| యథా
 రాఘవనిముక్తశ్శరఃశ్వసనవిక్రమః | గచ్ఛత్తద్వద్గమిష్యామి లం
 కాంరావణపాలితామితిశ్రురామాయణోక్తరీత్యా ప్రతిజ్ఞాయావిహి
 తత్వాత్ కార్యకాలస్యాత్యయికత్వాచ్చ ఇహస్తరేమయానస్థాతవ్య
 మితి సమాధాయేత్యథః, కార్యగత్యాసామికార్యవశేన- హనూమ
 తిగతవతినతి ||౮||—|| తతఃకింజాతంచత్రాహం || అవలూక్యేతి || వల
 మానాచలసశీలామథ్మాతి విదారయతీతి తథోక్తంవజ్ఞిందమ్బా
 భిర్యస్యసతథోక్తః యదావవబయోరెకత్వ స్తరణాత్ బలస్య బలా
 ఖ్యాసురస్యమానంగర్వమ్ ||౯|| గర్వోభిమానోహజ్ఞాన ఇత్యమరః
 మథ్మాతి నాశయతీతి తథోక్తంవజ్ఞిం యస్యసతథోక్తఃశతమన్యశ్శ
 తక్రతురద్ధౌవలమానం హిరణ్యనాభమవలూక్యలక్ష్యంలభ్యావపీత్యథః
 పవమానాత్తజసేవనాద్ధౌరముష్టిన్నైనాకేవిషయే, అపేతమన్యః

చమ్పూక్షి ॥౯॥౧॥ తదనుయథాపురంలజ్జాపురంప్రతిప్రధావతోహ
నూమతస్సరణిమరుణదరుణసారథేఃపదపీంవిద్ధ్యేత్యవవదనంవ్యాదాయ
ద్విఃసంజననీరంహసాసురసా॥౧౦॥ప॥ఉజ్జ్వల్మితస్యతరసాసురసాంవిజే
తుంపాదౌపయోధికలితౌపవమానసూనోః । అస్యోత్తమాంగమభవ
ద్దగనస్రవంతీపీచీచయస్థలితశీకరమాలభారి ॥ ౧౦ ॥ ప ॥

విగతమన్యరాసీల్, త్రిరామకార్యాధం ప్రవృత్తస్య సేవనాయ
ప్రవృత్తత్వాదైవరమవిగణయోపశాంతకౌపోధూదిత్యధః ॥ ౯ ॥
తదన్వితీ ॥ తదనుమైనాకనిగమనానస్తరం పురాపురాభావ మనతి
క్రమ్య యథాపురంపూర్వవదిత్యధః+యథాసాదృశ్య ఇత్యనతిక్రమ
ణే అవ్యయీధావే హ్రస్వానవుంసకే ప్రాతిపదికస్యేతి హ్రస్వత్వం-
లజ్జాపురం రావణరాజధానీం ప్రతిప్రధావతో వెగెనగచ్ఛతో
హనూమతస్సరణింమాగంఅరుణసారథేరనూరుసారథేహ్నుర్యస్య॥ని॥
సూరసూతోరుణోనూరురిత్యమరః పదపీం విధ్యతవ సురసానామ
ద్విరసన జననీసర్పమాతారంహసాతరసా॥ని॥రంహస్తరసీతురయస్సన్య
దఇత్యమరః, వదనంవ్యాదాయశతయోజనపరిమితం వ్యాత్రంకృత్వా
అరుణత్రురోధేత్యధఃరుధిరావరణఇతిధాతోర్లజ్జే ॥ ౧౦ ॥—॥తతః
కిమతతహ ॥ఉజ్జ్వల్మితస్యేతి ॥ తరసావెగెన సురసాంవిజేతుముజ్జ్వ
ల్మితస్య ప్రవృద్ధస్య అన్యవమానసూనోః హనూమతః, పాదౌప
యోధికలితౌ సముద్రసంస్థితౌ అఘాతాంతథోత్తమాంగశిరస్తు ॥
ని॥ ఉత్తమాంగశిరశ్శిష్యమిత్యమరః, గగనస్తవంత్యాః గగనాప
గాయాః మందాకిన్యాః పీచీచయేభ్యస్తరంగవరంపరాభ్యః స్థలితా
నాం విగళితానాంశీకరాణామంబుకణానాంమాలాః స్రజౌబిభర్తీతి
తథోక్తమభవత్, సురసావక్త్రాధికం నిజవపుర్యధాస్యాత్తథా అయం
నిజసామధ్యోద్వ్యవర్ధతేత్యర్థః॥ ని ॥ స్రవంతీనిమ్నగావగా, శీకరోం
బుకణః స్తుతఇతిచామరః ఇష్టకషికామాలానాంచితమాలభారిష్యితి

తనుంతనూకృత్యతదాహనూమాకృత్వావగాహంజరతదీయేతతా
 వినిష్క్రమ్యసచక్రపాణేస్త్రీవిక్రమస్యక్రమమేవచక్ర॥౧౨॥ప॥భూ
 యోపిసాయంరఘునాథమాతశ్చిచ్ఛేదగచ్ఛన్నఖరైఃఖరానైః॥నృసిం
 మాలాశబ్దస్య హ్రస్వత్వం ఆత్మహనూమదుత్తమాంగస్య గగనప్రమ
 తీశీకరమాలభారిత్యాసంబంధేపితత్సంబంధోక్తైరసంబంధే సంబంధరూ
 పాతిశయోక్తిః, వసంతతిలకావృత్తమ్ ॥౧౧॥—॥ తనుమితి ॥ తదాత
 స్త్రిత్యమయేనఃతాదృగ్రూపధారణన ప్రసిద్ధప్రభావః హనూమాకృ త
 సంనిజశరీరంతనూకృత్య అంగుష్ఠమాత్రంకృత్వా, శీఘ్రప్రవేశనిగ
 మన సౌకర్యాద్ధమితిభావః తదీయే సురసా సంబద్ధినిజరరే కుక్షికుహ
 రే అవగాహంకృత్వా ప్రవిశ్యతత స్తదనం స్తరం వినిష్క్రమ్యనదనపి
 ధానాత్ పూర్వమెవనిగత్య త్రయోవిక్రమాఃపాదన్యాసాఃయస్య
 బలిబంధనోద్యుక్తస్యేత్యర్థః, చక్రంసుదశశంపాణౌ యస్యసచ
 క్రపాణే రాష్ట్రమనావతారస్య విష్ణోః + సప్తమ్యుపమానెత్యాదినా బ
 హుప్రీహిః, ప్రహరణార్థభయంరెనిష్ఠాసప్తమ్యుభవత ఇతిసప్తమ్యుః
 వరనిపాతః క్రమంతత్సదృశ ప్రకారమిత్యర్థః అతఏవనిదశనాచక్రీ
 బలిబంధనోద్యుక్తోవామనః యథాప్రవృద్ధోభూత్వానునః ప్రకృతిస్థౌ
 భూత్తథాఅయమపి తాదృగ్రూపోబభూవేత్యర్థః, తథాచక్రరామా
 యణమ్, తద్బ్రష్టావ్యాదితంతావస్యం వాయుపుత్రస్సుబుద్ధిమాన్,
 సుసంక్షిప్తాత్మనఃగాయం బభూవాంగుష్ఠమాత్రకః । సౌభివత్యాధ
 తద్వక్త్రం నిష్పత్త్యచమహాజవః, అంతరిక్షేస్థితఃక్రిమానిదంశచనమ
 బ్రవీదితి ॥ వృత్తముపజాతిః ॥౧౨॥—॥ అనస్తరవృత్తాస్తమాహ ॥భూ
 యేతి ॥ సోయంసురసావిజయప్రసిద్ధిపరాక్రమసంపన్నః- రఘునాథ
 దూతాహనూమాకృత్యాంశపునరపి గచ్ఛత్ పథిమార్గైర్చానూనిరౌ
 ధాదనాతప్తనిగ్రహాద్ధేతాః ॥౧౩॥ ఛాయాత్వనాతపేకాంతావితి వైజ
 యంతీ, ఉపపన్నమన్యః ప్రాప్తకొధః అతఏవ నృసింహస్య రంహ

హరంహఃపథిసింహికాంగం ఛాయానిరీధాదుపపన్నమన్యః ||౧౩||
 X|| తదనుపారావారస్య పారేలమ్బశిఖరిణిలంబమానః ప్రతనుతరత
 నులఁజ్జ్కపురోత్తరగొపురద్వారమాసాద్య నితాస్తచింతాతంతునం
 ఇవరంహోపేగోయస్య సతథోక్తస్సన్నిత్యపమా- సింహికాయాస్సిం
 హికాఖ్యాయాః ఛాయాగ్రహస్య రామమతురంగంకళైబరం-ఖరా
 గ్రైః నిశితముఖైః సఖరైర్నిజనఖైః || ౧ || సఖాస్త్రీనఖరీస్త్రీయా
 మిత్యమరః- చిచ్ఛేదవిదదారయథాన్యసింహోహిరణ్యకశిపుగాత్రై త
 థాయమపి సింహికాంగం చిచ్ఛేదేత్యర్థః ||*|| తతస్తస్యానంతైస్త్రై
 ర్మమాణ్యత్కృత్యవానరః- ఉత్పపాతాథవేగేన మనస్సంపాతవిక్ర
 మఇతి శ్రురామాయణవచనమ్, వృత్తంతుపూర్వవత్ ||౧౩||—||తదన్వి
 తి|| తదనుసింహికాంగభేదనానంతరం(౧)పారంపారమస్యదుస్తరతా
 త్పారావారస్యముద్రఃపవయోరభేదః||౧|| సముద్రోబ్ధిరకూపారఃపారా
 వారఇత్యమరః,తస్యపారెపరతీరే||౧|| పారావారెపరావారవీతీరెపా
 త్రంతదస్తరమిత్యమరః;లంబశిఖరిణిలంబగిరాలంబమాన శిఖరిణీత్యవ
 పాతః ||క్లౌ|| సలంబశిఖరైలమ్బెలంబమానపయోధరఇతి శ్రురామాయ
 ణేఉక్తత్వాత్, యద్వాంబపర్వతస్తేవ లంబమానఇతినామాంతరం,
 లంబమానః ప్రవిష్టస్సప్రతనుతరతనురత్యస్తసూక్ష్మశరీరస్స, పర
 పామప్రకాశాధమితిభావఃలజ్జాపురస్యోత్తరగొపురద్వారము త్తర
 పురద్వారం||యద్యపి||౧||పురద్వాంతుగొపురమిత్యమరః- తథాపికరి
 కలభకణౌవతంసాదివదపౌనరుక్త్యంద్రష్టవ్యమ్- ఆసాద్యప్రాప్యల
 జ్జాయం కేనమాగ్గణసుప్రవేశేతి జ్ఞాతుమితిభావః, నితాస్తమత్య
 (౧)పారంపరతీరమావృణోతీతి పారావారః । పారావారెపరావరతీరే
 అన్యస్తఇతిపాపారావారః అర్శఆద్యచ్।సుధాయాంతుపకారమధ్య
 వ్యస్తీతికశ్చిదిత్యుక్తమ్ । నతుపవయోరభేదఇతి । తదభేదస్య కుత్రా
 వ్యద్యష్టచరత్వాత్ ||

తానసందానితాస్తేనకరణోభూత్ || ౧౮ || X || వానరసేనాకథంతరేది
మమస్తరాయంవితస్వస్తముదస్వస్తమ్ | తరతునామకథముపయాతు
యాతుధానరాజధానీమిమామ్, సర్వధాపి వితథమనోరథోదాశః
మోఘీకృతాణవలంఘనః కేవలమహమభవః, జీవతివానవెతిజానామి
జానకీమితి తత్రతత్రభగవతీంసీతామవజగమిమరాంజనేయఃప్రచ్ఛ
న్నసజ్జారహేతారస్తమయం గభస్తిమాచినః కేవలమభిలలాష || ౧౯ ||

స్తం చింతావనతంతు సంతానానిసూత్రసంతతయస్తేన్నందానితం బ
ద్ధం అంతఃకరణంయస్య సతథోక్తోభూత్, మరస్తచింతాక్రాంతాంత
రంగోబభూవేత్యథః || ౧౯ || బద్ధసందానితుమూతమిత్యమరః || ౧౮ ||
చింతాప్రకారమేవాహ || వానరేతి || వానరసేనా అంతరాయంసుర
సాగ్రహణాదిరూపంవిఘ్నం వితన్వస్తం కుర్వాణందుస్తరమిత్యర్థః,
ఇమమేనమతివిస్తీర్ణ ముదస్వస్తం సముద్రకథఃకుతావాతరేల్లం
ఘయేత్ - తరితుమశక్యేయముదధిరితిభావః యథాకథంచితాసగరం తర
తునామ- యాతుధానానాం రక్షసాం రాజధానీం త్రికూటస్థితామి
మాంలజాగ్రం కథముపయాతుకథం ప్రాప్నుయాత్ సర్వథాప్రాప్తు
మశక్యేత్యథః సర్వథాసర్వప్రయత్నేన పర్యాలోచనాయాం క్రియ
మాణాయాం సత్యాండాశఠధిః శ్రురామః వితథమనోరథః వ్యధ
సంకల్పవీవ, అహమపి కేవలమిత్యస్తంమోఘీకృతం విఫలీకృతంఅణ
వలంఘనం యేన సతాదృశోభవమహూవం- జానకీనందశానాథమా
గతాస్త్రిబహుప్రయత్నేన, జానకీజీవతివానవెతిజానకీం నజానామి త్యే
వం బహుధానం చిన్త్య వృథాచిన్తయా కిం ప్రయోజనమితినిశ్చిత్య
ధైర్యమవస్థభ్య తత్రతత్ర పురేవనేమచ భగవతిం మహాశుభావాం
సీతాం అంజనేయోహనూమానవజగమిమః అవగంతుమిచ్ఛన్న్ ప్ర
చ్ఛన్నంరహస్యంయథాతథాసంచారహేతాః సంచారనిమిత్తం- గభ
స్తిమాచినః సూర్యస్యాస్తమయం కేవలమస్తమయమేవ అభిలలాషద

తదనుశాతమఖసాగస్త్యసన్నిధౌనిక్షిప్తచాపస్యప్రత్యాసీదతి ప్రియో
జనవేళెతిప్రచేతసే కథయితుమివ ప్రతీదీం దిశఃప్రవిశతి భగవతి భా
వ్యతి || ౧౬ || గ || గగనతలమిదమపరమహిధరకటక కాంతార సముద్భవ
దావపావకశిఖా శ్రేణీభిఃకిముఠాణితంఅథవాసమీపసమాపతత్పతంగర
శ్చిద్భుతరవేష్టననిష్ఠ్యాతానలతటతపనోపలజాలసముల్లసజ్జ్వలా పట
లైః కిమవాటలితం, ఆహోస్విదభ్యాగతాయమిత్రాయ మహాఘోమ
కమే || + || లషకాంతావిలిధాతౌలిట్ || ౧౭ || — || తదన్వీతి || తద
నుహనూమచ్చింతానంతరం శాతమఖస్య శతమఖసంబంధినః తస్యేద
మిత్యేణ అగస్త్యస్య సన్నిధౌనిక్షిప్తస్య చాపస్యచైష్టవస్య ధనువః
ప్రియోజనవేళౌకార్యావసరః ప్రత్యాసీదతిసమాగతేతి ప్రచేతసేవ
రుణాయకథయితు మివభగవతిమహాత్మనిభాన్వతివివన్వతి సూర్యప్రతి
చీం దిశంప్రవిశతి ప్రాప్తవతినతి || ౧౮ || — || గగనతలమితి || ఇ
దం గగనతలమాకాశమండలం అపరమహిధరకటకేష వస్తాదలనితంబే
షు యానికాంతారాణి అరణ్యానితత్సముద్భవస్య తత్సంజాతస్య దా
వపావకస్య దవాగ్నశ్శిఖాశ్రేణిభిర్జ్వాలాజ్వలైః ధోణితం కిమురుణీ
కృతంకిం, అథవాసమీపం నికటంప్రతిసమాపతన్నాగచ్ఛన్యః పతంగ
సూర్యః || ౧౯ || పతంగాపక్షిసూర్యాచేత్ప్రవరః, తస్యరశ్మీనాం కిరణా
నాం ప్రగ్రహాణామితిచగమ్యతేదృఢతరవెష్టనేనతిగాఢసంవలనేన ని
ష్ఠ్యాతానిగతానలొగ్నిర్యేషాంతాని యానితటతపనోపలజాలాని
తటవతిఃసూర్యకాంతమణి నికరాస్తేభ్యస్సముల్ల సద్భిస్సంస్ఫురద్భి
ర్జ్వాలాపటలైర్చిః పుంజే రాపాటలితమాసమంతాదరుణితం కిం ఆ
హోస్విత్ యద్వా || ౨౦ || ఆహోఉతాహోకిముతవికల్పే కిం కిమాతచ
సిత్ప్రశ్నేచ వితరేచచేత్యభయత్రాప్యవరః, అగతాయ నిజనివా
సం ప్రాప్తాయమిత్రాయనూరాయసుహృదేచ || ౨౧ || మిత్రంసు
హృదిమిత్రోరూఢివిశ్విః, మహాఘోమసూర్యంఅఘోధం పూ

ఘృణంప్రవాతుం ప్రముదితచేతసాప్రచేతసాతూణామణామౌదరౌ
 ద్ధ్యమాణమాణిక్యకిరణైకిమయ పితం, అహాస్విత్తారావధతరంగిణీసలి
 లమపిరసయితుముజ్జృమ్భితస్యచరమసాగరౌరావృత్తైర్భిషుంజేనకి
 మసురంజితమితిసకలజనస్యసందేహసన్దౌహంసందధానేసన్ధ్యారాగ
 సముదజ్ఞితై సరసీరుహశ్రేణీమపత్రపుటకవాటపిథానాసుప్రతికుము
 జార్థంద్రవ్యమఘృణం ||౪|| పాదాఘాభ్యాం చెతి యత్ప్రత్యయః ||
 ౫|| మూలేప్రవాజావిధావఘాః! షట్పుత్రిష్వఘృణమఘార్థఇతి చామ
 ఠః ప్రదాతుం ప్రముదితచేతసాసంతుష్టాస్తాంకరణైవప్రచేతసావదుజైన
 తూణాం మిత్రాగమనజనిత సంభ్రమాత్సత్త్వరం అణామౌదరాత్స
 ముద్రమధ్యాదుద్ధీ న్మాణాస్సద్ధ్రియమాణానియానిమాణికాన్నితేషాం
 కిరణైరరుణితంకిం, అత్రనిష్ఠ్యాతోద్ధీర్వమాణశబ్దయోః గౌణాథాత్వా
 న్నగాగ్మ్యత్వం కింతు సౌందర్యావహత్వివేచ్యత్వంప్రాక్ అహా
 సిస్విత్తారావధతరంగిణీసలిలమాకాశగంగోదకమపి ||౫|| తారావధాం
 తరిక్షం చేత్యమరశేషః, రసయితుమాసాద్వదయితుం పాతుమితియావత్
 ||౫|| రసోగంధరసేస్సావ ఇతివైజయంతి, ఉజ్జృమ్భితస్యాన్తతస్య చరమ
 సాగరౌరావృత్తైః పశ్చిమసముద్రవర్తిబడదానలస్య ||౫|| ఔర్వస్తు
 బాడబౌబడదానలత్రయమరిః, అర్చిషుంజేన జ్వాలాజాతేన ఇవౌ
 దానింరంజితం అరుణీకృతంకిమిత్యనైన ప్రకారేణ సకలజనస్య సర్వ
 షాం జనానామిత్యర్థః, సందేహసందోహం సంశయాతిశయం సం
 దధానే సముత్పాదయతి, సంధ్యారాగే సముదంచితే సముజ్జృమ్భి
 తైసతి అత్రగగనతలస్య నిర్ధారితానెక హేతునిమిత్తారుణితత్వా
 త్ప్రేక్షణౌపప్రేక్షా- తదుజ్జీవితత్తాయం సందేహఇతి సంక్షేపః
 తథాసరసీరుహశ్రేణీమ అమ్బుజరాజమ గృహస్తాంతర్గృహశ్రేణీష్వి
 తిచగమ్య తేవత్రపుటాన్యేనకపాటాన్యరరాణితానిపిథానాన్యాచ్ఛా
 దనానియాసాంతాసు ముకుళితాసు సతీష్విత్సర్థః ||౫|| కవాటమరరం

దభవనం మక రద్ధభిక్షా మటత్సు మధువ్రతద్వి జేమవిక చకువలయకలికాక
 షణ్ణక మాయేమసాయ ననవాయమతతఇతస్సంచరత్సుమితి రెమకా
 లాగురుధూమస్తామశ్యామలి తెహదిక్పాలపురగోపురవ్యాపామవ్రతి
 కమలాకరం పెళ్ళి తెవిల్లెష వేదనాపూర్వరంగేరథాంగవిహంగదీన కే
 తుల్సే! అపి ధానతిరోధానపి ధానాచ్ఛాదనానిచేతి చామరః ||+|| వట్టి
 వాగురిరల్లోపమవాప్యోరుపస గ్గయోరిత్యపెరకారలోపః, అతవ
 మధువ్రతాభ్యంగావదద్విజాః బ్రహ్మచారిణఇతి రూపకం తెహవ్రతికు
 ముదభవనం కుముదరూపభవనేష్విత్సర్థః + సిఫ్సాయామవ్యయాభావః
 మకరందభిక్షామద్దిశ్యాటత్సుపుషపరసరూప భిక్షాటనతత్పరేమ న
 త్సివత్సర్థః, అప్రత్యాఖ్యాయినమగ్రేభిక్షితేత్సువదేశాత్కవాటపి
 సద్దగృహాన్విహాయాన్యత్ర భిక్షాటనస్య యక్రత్యావదితిధావః, సూ
 ర్యాస్తమయేమధువ్రతానాం ముకుళితసరసీరుహపరిత్యాగేన వికసిత
 కేరవసుచారసంభవాదియముల్పేక్షాగమ్యమానారూపకసంకీర్ణా
 తథాసాయంతనాస్సాయంభవాః ||+|| సాయంచరమిత్యాదినాట్యవ
 త్యయస్తుడాగమశ్చ, తెచ తెవాయవశ్చ తెమవికచకువలయకలికాక
 షణ్ణకేన వికసితకోరకసంఘషణ్ణకేన కమాయేమ సురభిమసత్సు ||ని||
 కలికాకోరకఃపుమాన్, రాగద్రవ్యకమయోస్త్రినిర్యాసేసౌరభేరస
 త్తత్యమరయాదపా, తిమిరెష్వరధకారెమ తతఇతస్సంచరత్సువ్యా
 ప్రియమాణేమ సత్సుతథాదిక్పాలపురాణామింద్రాద్యష్టదికపతి ప
 త్రనానాంగోపురవ్యాపామ పురదావర సన్నివేశేమ కాలాగురు
 ధూమస్తామేన అధివాసనార్థం పరికల్పితకృష్టాగురుధూమపటలేశశ్యా
 మలితేమ మెచకికృతేమ సత్సు, తథాప్రతికమలాకరం కమలాకర
 ప్విత్సర్థః - రథాంగవిహంగానాం చక్రవాకపక్షణామ్ ||ని|| కోకశ్చ
 కృశ్చక్రవాకోరథాంగాహ్వయనామక ఇత్యమరః విల్లెషవేదనాయా
 విరమావేదనాయాఃపూర్వరంగే ప్రాగంభధూతే దీనక్రంకారేదీనా

జూరైసక్షత్రమాలంకృతే గగనమతంగజే || ౧౭ || ప || ఆవిభాభూ
 వపూర్వాద్రేశ్యం గేశ్యజ్ఞారజవితమ్ | తమస్తమాలకాస్తారకుతారశ్శ
 శలాఞ్చనః || ౧౮ || ప || తత్కరాస్తమసారుద్ధారైజరగగనాజరే శై
 వాలచయసంచున్నాస్సరసీవబిసాఙ్కురాః || ౧౯ || తస్మిన్ప్రదో
 క్కందితెక్రమిత్వమకరణశబ్దః ప్రింఖితేసముత్పన్నేసతి, తథాగగన
 మతంగజేకాశవవగజఇతిరూపకంనక్షత్రమాలయా తారకాశ్రేణ్యా
 సప్తవింశతి మాక్రికహారావశ్యాచ అలంకృతేభూషితేసతి || ౨౦ || సై
 వనక్షత్రమాలాస్యాత్సప్తవింశతి మాక్రికేచ్ఛమరః || ౨౧ || —|| తతశ్చ
 స్త్రోదయోభూదిత్యాహ || ఆవిభాభూషేతి || తమోంధకారవవతమా
 లకాంతారంతాపింఛకాననంతస్య కుతారఃపరశురితి పరంపరితరూపకం
 ధావంతవిధ్వంసక ఇత్యర్థః || ౨౨ || కాలస్కంధస్తమాలస్సన్యత్రాపింఛః
 ద్వయోఃకురారః స్వధితిఃపరశుశ్చ పరశ్వధఇతిచామరః- శృంగారస్య
 శృంగారాఖ్యస్య రసస్యజీవితం జీవనధూతః తాటస్థేనోద్దీపకత్వాత్త
 దుజ్జీవక ఇత్యర్థః || తదుక్తమ్ || మలయానిలయచంద్రాద్యా స్తట
 స్థాఃపరికీర్తితా ఇతి (౧) శశలాంఛనశ్చంద్రి, పూర్వాద్రేరుదయవ
 ర్యతస్య || ౨౩ || ఉదయఃపూర్వవర్వతఇత్యమరః-శృంగేశిఖరైఃవిర్బభూ
 వఉదజ్జ్వంభత || ౨౪ || —|| తదితి || గగనాజరైగగనాంగజే || ౨౫ || అంగ
 జంచత్వరాజరే ఇత్యమరః, తమసాలంధకారేణరుద్ధాశ్చన్నాస్తత్క
 రాశ్చంద్రికరణాస్సరసికాసారే || ౨౬ || కాసారస్సరసీసరఇత్యమరః, శై
 వాలచయసంచున్నా శ్చైవలజాలాచ్చాదితాఃబిసాం కురామృతాశా
 నామభినవోద్భిదఇవ || ౨౭ || జలనీలీతుశైలాలం శైవలేథకుముద్వతీ-మృ
 తాశంబిసమితిచామరః, రైజరేచకాశిరే || ౨౮ || రాజ్యదీప్తావితిధానో
 బిత్ || ౨౯ || —|| తస్మిన్నితి || తస్మిన్ప్రదోషసమయేరజనీముఖవే
 (౧) శృంగారజీవితఇతి పుల్లంగపాతే జీవితః పాణితఃశృంగారోయే
 నేతి బహువ్రీహౌఽహితాగ్నాద్యదిత్యాన్విప్తాయాఃపరనిపాతః ||

షనమయేనహసాహనూమాకీర్తిఃచృటాయవనికామపనీయశత్రోః ।
 ఆవిభాభూవసుమనఃపరితాషణాయలజ్జాప్రవేశనవనాటక సూత్ర
 ధారః ॥౨౦॥౫॥ తత్రాలె లజ్జాధిచేవతామాత్తనానహవిగ్రహంవి
 శాయాం ॥ని॥ ప్రహోషాగజనీముఖమిత్యవరః, లంకాప్రవేశవనవం
 నపీనం నాటకంతత్ర సూత్రధారోనాటకప్రవర్తకః ప్రగల్భనటా హ
 నూమాక అత్రనవశబ్దగ్రహణం లంకాపురస్య పురుషాంతరాప్రవి
 ప్తదరత్వ సూచనాధామిత్యవగస్తవ్యమ్, శత్రోరావణస్య సంబంధి
 నీం కీర్తిచృటాయతోబృందమెవయవనికాం ప్రతి సీరామపనీయా
 వసార్యతత్కీర్త్యవసయస్తేనైర్ములకత్వాదితిభావః॥ ని ॥ బృందజా
 లంచక్రవాళం జాలకంపేటికాచ్చతైతి వైజయంతీ ॥ని॥ ప్రతిసీరాయ
 వనికేత్యవరః- సుమనసాం దేవావాంసామాజక విబుధానాంచ పరి
 తాషణాయ హృదయరంజనాధామిత్యధః ॥ని॥ సుమనాఃపుష్పమా
 లత్యాస్త్రీదేవబుధయోఃపుమానితివైజయంతీ, నహసాశీఘ్రమావిభా
 భూవ లంకాపురమధ్యదేశప్రవేశాయ ప్రవృత్తత్యధః, సూత్రంచ
 తుర్విధాభిషయాత్తకనాటకసూచనాం ధారయతీతి సూత్రధారః ॥ని॥
 సూత్రంతుసూచకేగ్రంథభేదేతంతువ్యవస్థయోరితి నానార్థరత్నమా
 లా, సూత్రధారలక్షణంతు-ఆసూత్రయన్తణాన్నేతుకపేరపిచవస్తునః
 రంగప్రసాధనప్రౌఢస్సూత్రధారఇహోదితఇతి-అయంతుద్విప్రకారః
 కఃపూర్వరంగవిధాయకః ఇతరస్తునటాపరపర్యాయస్సూత్రధారసదృశ
 గుణాకృతిః ప్రస్తావనాప్రయోజక ఇతికెచిత్ ॥ తదుక్తమ్ ॥ ప్రియ
 జ్వరంగంనిష్క్రంతు సూత్రధారేనహనుగే । స్తావకఃప్రవిశేదస్య
 స్సూత్రధారగుణాకృతిరితి అత్రసమస్తవస్తు వతిసావయవరూపకా
 లంకారః, వస నతిలకావృత్తమ్ ॥౨౦॥— తత్రాలె ॥ తత్కా
 లెపురప్రవేశనమయే, మారుతిహానూమాక ఆత్మనానహస్వీనసాకం,
 విగ్రహంకలహం విధాతుంకతుకం గృహీతాయవతివిగ్రహో యయా

ధాతుం గృహీతయువతివిగ్రహం మాగ్ధప్రసారస్యాగ్ధీభూయభూ
యసా తజ్జయంతీం నిజతస్యతతస్తయా వానరరచితా వజ్జౌప
జ్జంనిజనిలయనిలయం సరసిజాసన శాసనాదావేదయన్త్యా విహితా
తాం ప్రీయావధారిణీత్యథః, అతవవమాగ్ధప్రసారస్య మాగ్ధసం
చారస్య అగ్ధీభూయవిష్కంభతాం ప్రాప్యగమనప్రతిబంధినీభూ
త్యైత్యథః || ౧ || తద్విష్కంభగ్ధశంసనైత్యమరః, భూయసాదాహు
శ్యేనతజ్జయంతీం భత్సయంతీం తజ్జయంతే పరస్తే వదిత్వంతజ్జ
యన్నిపకేతుభిరిత్యాది కాళిదాసాదిప్రయోగదశనాత్పిద్యం తజ్జ
యంతే రనుదాత్తత్యైపివక్షిజోజీత్కరణనానుదాత్తైత్వ ప్రియక్తాత్త
నేపదస్యా నిత్యత్వజ్జాపనాత్పరస్తేపదమితి, అతవవతజ్జయతి భ
త్సయతి చైత్యపి దృశ్యతఇతి భట్టమల్లః, లజ్జాధిదేవతాం లజ్జా
ధిష్ఠానదేవతాం, నిజతస్య ముష్టిభూతేనజిత్యా || * || ముష్టినాభిజహా
నేనాం హనూమాన్కృధమూర్ఛితఇతి ఊరామాయణవచనాల్ - అ
ధసరసిజాసనశాసనాల్ బ్రహ్మనియోగవశాల్ ఉపజ్ఞాయతఇత్యుప
జ్ఞాతద్యజ్ఞానమ్ || ౧ || ఉపజ్ఞాజ్ఞానమాద్యంస్యాదిత్యమరః, భావే ఆజ్వ
ల్యయః వానరేణరచితా విహితా యా అవజ్ఞావధీరణాసాఉపజ్ఞాతద్య
జ్ఞానంయస్య తం తథోక్తం వానరకృతావధీరణంతవయదాస్యాత్తదా
లజ్జాయా వినాశఇత్యాదౌ జ్ఞాతమిత్యథః (౧) నిజనిలయనిల
యంనిజనికేతననాశం ఆవేదయంత్యా || * || ఇదంచతథ్యంశృణు మే
బుగ్గివంత్యావైహరీశ్వర, స్వయంస్వయంభువాదత్తం పరదానంయథా
(౧) కేచిత్తు ఉపజ్ఞాయత ఇత్యుపజ్ఞా | కర్తవ్యజ్ఞే ఆద్యజ్ఞానవిషయఇ
త్యథః అవజ్ఞయాఉపజ్ఞా అవజ్ఞౌపజ్ఞమ్ || ౨ || ఉపజ్ఞౌపక్రమం తదా
ద్యాచిఖ్యాసాయా మితి నపుంసకత్వమ్ | అవజ్ఞయాఆదౌజ్ఞాతమిత్య
ర్థః || ఉపజ్ఞాజ్ఞానమాద్యంస్యాదితి కోశేపిజ్ఞానమిత్యస్య జ్ఞానవిషయా
ఘాతమిత్యర్థః | దాహులకాతూమణిల్యుజిత్యాహుః ||

నుమతిర్దారుతిలఙ్కాయామవికలమేవమైథిలీంవిచిన్వనైర్నైర్వృతచక్ర
వర్తిః ప్రాసాదమాససాద || త త్ర || ౨౦ || ప || ఏషారాక్షససార్వభౌ
మనగరి రక్షశ్శ్రుమూర్క్షితా తస్యేదంశదనంసువణాశిఖరం బిభ్రాణమ
భ్రావళిమ్ | ఏతత్సుష్మకమాహృతం భనపలైరిత్యాదరాన్తారుతైస్త
సాన్యదశాయదిందుదీపకిరణప్రవృత్తితాశానిశా || ౨౧ ||

మమయవాత్వాంవానః శిష్టిద్విక్రమాద్వశమానయేత్, తదాత్వయా
హివిజ్ఞేయం రక్షసాంభయమాగతమిత్యాది త్రిరామాయణోక్తక్రిత్యా
కథయంత్యేత్యథః, తయాలజ్కాధిదేవతయా విహితానుమతిః కృ
తాంగీకారస్య, లంకాయామవికలమేవాప్రతిహతమేవ మైథిలీంవి
చిన్వన్త్యగయన్ నైర్వృతచక్రవర్తిః సారాక్షస సార్వభౌమస్య రావ
ణస్య ప్రాసాదంహర్తవ్యం ఆససాదప్రాప || త త్ర తస్మిన్వాసా
దాసాదనమయే ||* || ౨౦ || — || ఏపేతి || ఏపేయంరక్షశ్శ్రుమూర్క్షితా
రాక్షసేనాభిగుప్తా రాక్షససార్వభౌమనగరి రావణరాజధానీ, త
థాఇదమేతత్తస్య రావణస్య సంబంధిసువణాశిఖరం హిరణ్మయశృం
గం అభ్రావళిం బిభ్రాణంబిభ్రత్, మేఘపర్వంతోన్నతమిత్యథః || +
భృగశ్శానచ్ఛదనంగృహః (౧) తథావీరిద్ధనపతెథానపతింవిజిత్యేత్యర్థః
|| + || ల్యబ్ధౌ పెకర్తణ్యధికరణేచేతి పశ్యమీ ఆహృతమపహృతం పు
ష్పకం పుష్పకాఖ్యంవిమానం ఇతి అనైవ ప్రకారేణ ఆదరాత్ త్రిరా
మకార్యప్రవృత్తి జనితప్రీతివశాత్ మారులైర్వనూమతః ఇందురేవదీ
పస్తస్య కిరణైః ప్రవృత్తితాః ప్రకాశితాః ఆశాదిశోయయాసాతథోక్తా
నిశారాత్రిం అదశాయద్దశాయామానయథాకాచితక్రస్తే చిదభ్యాగ
తాయ రాత్రాదీప ప్రభయాసర్వం దృష్టవ్యం ప్రదశాయతి తద్వద
త్రాప్తిత్యథః, చంద్రోదయవశాద్దిక్ప్రకాశేనతి మారుతిస్సర్వం ని
ర్వణాయామాసేతి ఫలితాథః. అత్రనిశాయాః ప్రదశాయకత్వా సం
(౧) సువణాశిఖరైర్బ్రాణమితి పాఠే శిఖరాణాంభరణకరణత్వం

నుమతిర్తామతిలఃస్కాయామవికలమేవమైథిలీంవిచిన్వన్నైర్నృతచక్ర
వతిఃసఃప్రాసాదమానసాద || త త్ర || ౨౦ || ప || ఏషారాక్షససార్వభౌ
మనగరీ రక్షశ్చమూర్క్షితా తస్యేదంశదనంసువణఃశిఖరం బిభ్రాణమ
భ్రావళిమ్ | ఏతత్సుప్తకమాహృతం ధనపరైత్యాదరాన్తాదుతే స్త
స్యాదశ్శయదించుదీపకిరణప్రవృత్తితాశానిశా || ౨౧ ||

మమయవాత్వానవానరఃశ్చిద్విక్రమాద్వశమానయేత్, తదాత్వయా
హివిజ్ఞేయం రక్షసాంభయమాగతమిత్యాది శ్రీరామాయణోక్తరీత్యా
కథయంత్యేత్యధః, తయాలజ్కాధిదేవతయా విహితానుమతిః కృ
తాంగీకారస్స, లలకాయామవికలమేవాప్రతిహతమేవ మైథిలీం వి
చిన్వన్నగయన్ నైర్నృతచక్రవతినోరాక్షస సార్వభౌమస్య రావ
ణస్య ప్రాసాదంహర్త్యం ఆససాదప్రాప || త త్ర తస్మిన్నాప్రసా
దాసాదనమయే ||* || ౨౦ || — || ఏపేతి || ఏపేయంరక్షశ్చమూర్క్షితా
రాక్షసేనాభిగుప్తా రాక్షససార్వభౌమ నగరీ రావణరాజధానీ, త
థాశదమేతత్తస్య రావణస్య సంబంధిసువణఃశిఖరం హిరణ్మయశృం
గం అభ్రావళిం బిభ్రాణంబిభ్రత్, మేఘపర్యంతాన్నతమిత్యధః || +
భృశశ్శానచనదనంగృహం (౧) తథావీరిద్దనపతేధనపతింవిజ్ఞత్యేత్యధః
|| + || ల్యబ్ధౌ పెక ర్థణ్యధికరణేచేతి పశ్యమీ ఆహృతమపహృతం పు
షపకం పుష ఏకాఖ్యంవిమానంఇతిఅనెన ప్రకారేణఆదరాత్ శ్రీరా
మకార్యప్రవృత్తి జనితప్రీతివశాత్ మారులైర్వనూమతః ఇందురేవదీ
పస్తస్య కిరణైఃప్రవృత్తితాఃప్రకాశితాః ఆశాదిశోయయాసాతధోక్తా
నిశారాత్రిఃఅదశ్శయద్దశయామానయథాకాచిత్కస్తే చిదభ్యాగ
తాయ రాత్రేదీప ప్రభయాసర్వం దృష్టవ్యం ప్రదశ్శయతి తద్దద
త్రాత్యధః, చంద్రోదయవశాద్దిక్ప్రకాశేనతి మారుతిస్సర్వం ని
ర్వణాయామాసేతి ఫలితాధః. అత్రనిశాయాః ప్రదశ్శకత్వా సం

(౧) సువణశిఖరైర్పరైః బ్రాణమితి వారే శిఖరాణాంభరణకరణత్వం

ముద్గాం ని(ద్రాయామ)ద్రయాం) పృథివ్యశయ్యాగృహే కృతశం
వేశం వేశయవతిజనపరివృతమవరోధ వధూజనమవ్యవిరోధేననిరీక్ష్య
తత్ర వితథమనోరథో మాకుతిర్విరచితబహువిధచింతాప్రకారః ప్రా
కారాదవప్లుతస్సన్నకోకననికాయామపి మైథిలీమన్వేష్టుమిష్టదేవతా
ప్రణతిమతనుత || ౨౪ || ప || అసౌజనకనందిసి తతఇతోవిచిన్నః

పాఠాః దేవాః || ని || ఆదిత్యాః ఋభవో సవీసా, ఇత్యమరః తేషాంయాః
సుందర్యతాసాం సౌందర్యముద్రాం రామణీయకస్య పరాంకాషాం
నిద్రయానిద్రావస్థయాపి అతిశయ్యతాశ్చమృతజాగృద్దశయాశ్చ క్రింద
వ్యమితిభావః, శయ్యాగృహేశయశమందిరే కృతశంవేశవిహితస్వా
పం నిద్రాణమిత్యర్థః || ని || స్యాన్నిద్రాశయనసావపస్సప్తస్సంవే
శఇత్యపీత్యమరః, వేశయవతిజనపరివృతంవేశ్యాజనపరివేష్టితమ్ || ని || త
చ్ఛాఖానగరం వేశౌవేశ్యాజననమాశ్రయఇత్యమరః, అవరోధనధూ
జనం ముడొదర్యాద్యంతః పురస్త్రీజనమ్ || ని || శుద్ధాస్తశ్చావరోధ
శ్చైత్యమరః, అవిరోధేన అప్రతిబంధేననిరీక్ష్యదృష్ట్యావీతత్ర అంతఃపు
రవితథమనోరథః సీతాసుందరశానాతాభాద్యవ్యధా మనోరథః అతపవవి
రచితాః బహువిధాః నానాయోపాశ్చ చింతాప్రకారానిచారపరిపా
ట్యామనసతథోక్తః || * || కిన్నుసీతాధవదేహీ మైథిలీజనకాశ్చజా
ఉపతిస్థేతవివశా రావణం దుష్టచారణ మిత్యాదిక్రిరామాయణోక్తనా
నావిధవింతా క్రింతా స్తః కరణఇత్యర్థః, అతపవప్రాకారాదవప్లు
తస్సక్ లంఘితప్రాకారస్సన్నిత్యర్థః ఆకోకననికాయామపి రా
మశాంతఃపురీచిత ప్రమదవనేపి మైథిలీ సీతామన్వేష్టుం విచేతుం
ఇష్టదేవతానాం వసురుద్రాద్యభీష్టదేవతానాం ప్రణతీం నమసాగర
మతనుత అకాషిత్ - ప్రార్థనకార్యసిద్ధ్యర్థమిష్టదేవతానమసాగ
తం చకారేత్యర్థః, తథాచక్రిరామాయణమ్ || * || పసూకరుద్రాం
స్తథావిత్వా సశ్వినౌ మరుతౌపిచ | నమస్కృత్వాగమిష్యామి రక్ష

క్షణాదశోకవనికామగాడవగతాన్యమాగణభయః । పరామభిలషన్త
తిం శమధనోయథానిమణమ్ స్త్రయీమతికిచ్చిషప్రశమనైక దివ్యాన
ధిమ్ ॥౨౫॥౫॥ తతస్తస్యాం నాగపున్నాగతాలహితాలతమాలకృత
మాలసరళవకుళవంజిత తిలకామలకకుటబజ్జికుచకతక తక్కో-లంకొల
వంగవికంకతకెతకీకదమ్బాదుంబర కపిత్థాశ్వత్థకురవకమదువకమాకం
సాంశోకవృద్ధయ ఇతి ॥౨౫॥ అసావితి ॥ అసాహనూమాణ జనకసంద
నీ జానకీ తత ఇతావిచిన్వక్ మృగయన్ - అవగతాన్యమాగణభ
మోమాగాణంతతసంచారిః సుసారమాగణవిభ్రాతిశ్చయస్యసతథా
క్రస్సక్ విశేషణమెతద్భువధనేపియోజ్యమ్, క్షణాల్ క్షణమాత్రేణ
అశోకవనికామగాల్ ప్రాపత్ కథమివ మమేత్యేతదన్యయం. మమ
తావధాన్వింశితాద్రహితాని ర్థమోనిస్సృహః శమోవైరాగ్యాదినానిర్వి
కారచిత్రత్వంసవవధనంయస్యసంశయధనోవైరాగ్యసంజగ్నో మునిరి
త్యథః, పరాంగతిం ముక్తిమభిలషన్ వాంఛన్ అఖిలకిచ్చిషప్రశ
మనే నకలపాపనిరాసే ఏకదివ్యావధిం సమస్తపావక్షయ కరీమిత్వ
థః, త్రయీయథావేదత్రయమివ సామాన్యవిశేషే వధ్యవస్యతీ
తి న్యాయేన ప్రకృతోపయోగితాన్విద్యుప్రప్తపాదకోపనిషద్విద్యా
మివేత్యథః ॥౨౬॥ ఇతివేదాస్త్రయస్త్రయీత్యమరః, ఇవవదాన్విధా
శబ్దాఇతి డండాచార్యానుశాసనాదుపమాలజ్కారః, సచత్రయ్యా
మోషధిత్వరూపణాద్యూపణాలంకారణాంగైః సంకీర్త్యై, పృథ్వీవృ
తమ్ ॥ ౨౫ ॥—॥ తత ఇతి ॥ తతస్తదనంతరం, నాగాః నాగదంత
కాః పున్నాగాదేవనల్లభాః తాలాస్త్రాణరాజాహ్వయాః హింతాశాః
క్రింతాశాః తమాలాస్తాపింఛాః కృతమాలాఆరగ్వధాః సరళాః దేవ
దారుమిశేషాః ముఖాః కేసరాః మంజుశాలాశోకాః తిలకాః క్షురకాః
అమలకాః తిష్యఫలాః, కుటజాః గిరిమల్లికాః లిఖుచాః అకుచాః కత
కాః జలపంకజోధక బీజవృక్షాని శేషాః తక్కోలానికోశఫలాని గంధదుర్మ

దకుందతిందుక చందనస్యందనచంపక చాంపెయపననవెతసపలాశ పాట
 లముష్కకప్రియాసప్రాప్తైరసైకై ర్గోకిహనివస్తేఃపరిపృతాయాం
 పరిభ్రమన్నభ్రం కషవికటపనివిడితగగనద్రవజ్జాం కాంచనకా
 జ్జునమయాం శింశుపామారుగోహ ॥ ౨౬ ॥ ప ॥ తత్రతత్పత్ర సంఘ
 న్నగాత్రఃపుత్రానభస్వతః । న్యగ్రోధదశసలీన జనాదకనదశాం

విశేషాః అంకోలానికోచకాః లమగాని దేవకుసుమాని వికంకతాః
 సుగ్రాచాంవృక్షాః కెతక్యంత్రాదుర్మవిశేషాః వృసిద్ధాఃకదంబాఃసీపాః
 ఉడుంబరాః జన్తుఫలాః కపిత్థాఃదధిఫలాః అశ్వత్థాశ్చ బదళాః కురవ
 కార క్తకురంటకాః మరువకాః పిండితకాః సమీరణావా మాకందా
 శ్చూతవిశేషాః కుందానిమాఘానితిం దుకాస్పృశకాః చందనాః
 మలయజాః స్యందనాస్త్రినిశాఃచంపకాశామపుష్పకాః చాంపెయాః
 సౌగంధేసరాః పనసాః కంటకఫలాః వేతసాఃవానీరాః పలాశాఃకింశు
 కాః, పాటలాఃఫలేదహాః ముష్కకావా,రసాలాశ్చూతాః ప్రియాశ
 వారాజాదనానిచేత్యే తేషాంవృక్షవిశేష వాచకానాంద్వంద్వః, ఏ
 తేషామభిధాన మమరకోశాచౌ దృష్టస్యమ్, ఏతత్ప్రాప్తైరతత్ప్ర
 చురైరనైకైఃపృథగ్భరనాకహనివస్తేః వృక్షపండైః పరివృతాయాం
 పరిపూర్ణాయాం తస్యామశౌకవనికాయాం పరిభ్రమన్సీతాదశకానా
 ధామితస్తతస్సంచరన్ అభ్రంకషంతీత్యభ్రంకషాః అత్యున్నతాః॥+॥
 సర్వకూలాభ్యకరీపేషు కషణితి ముమాగమః త్రైవిట్టపై శ్శాఖావిస్తా
 రైర్నివిడితగగన ప్రవజ్జాం ఆచ్ఛాదితగగనాభోగా మిత్యతిశయో
 క్తిః కాంచనమయాం హిరణ్మయాం ॥÷॥తాయ్రాప్యేమయటిజీప్ శిం
 శుపామగురుతరుమారుగోహ అరూఢవాన్ యదధః ప్రదేశ ఏవజానకి
 నివాసస్థానమితిభావః ॥ని॥ పిచ్చిలాగురుశింశుపాఇత్యమరః ॥ ౨౬ ॥
 తత్రేతి ॥ తత్రేతస్యాం శింశుపాయాం నభస్వతఃపుత్రఃపననస్వతన
 మ్మోహనూఘాన్ తత్పత్ర సంఘన్నం తస్యాః శింశుపాయాఃపత్రసం

బభౌ ॥ ౨౭ ॥ మల్లించూతవచాదివస్తుహివనే మ్లేచ్ఛన సంస్తాపి
తాం మాలాందేవకులాదివామివధియా క్షిప్తాంత్రశానెశునా దేవిమా
శ్రమతస్తదాస్వచవనం న క్తంచరణాచ్ఛలాదానీతామపనీతవేష రచ
నా మాలాకయంతారతిః ॥ ౨౮ ॥ X ॥ పునరయమేనామాలాక్షే
వం చింతాంతతాన ॥ ౨౯ ॥ ప॥ జ్యోత్స్నాం వినిపినివనేన్ని శిశితభాను

భస్మం పలాశాచ్ఛాదితం గాత్రేయస్యసతథో క్తస్సౌ న్యగ్రాధ చశే
సంతీనస్య వటపత్రశాయినో జనాదనస్య, త్రిమహావిష్టోః ద
శాందభౌ, అనేయేషామప్రకాశాధః తత్ర తథాసీయాతిష్ఠదిత్యర్థః
తత్రా న్యదశాయా ఆస్యస్యాసంభవా త్తత్సదృశీం చశామితిసాదృశ్యా
క్షేపాద సంభవస్వస్తు సంబంధరూపానిదశానాలజ్కారః ॥ ౩౦ ॥

తతస్తదధస్తాత్సీతామపశ్యదిత్యాహ ॥ మల్లీమితి ॥ మ్లేచ్ఛసయవనేన
చూతవనాశ్చహ కారోద్యానాదుర్ధ్వత్యైతి శేషః, స్నుహివనేసంహారం
డికాననేసంస్తాపితాంగిక్షిప్తాం మల్లీం విచికిలాలతామివ ॥ ౩౧ ॥ మల్లీవిచికి
లాశితభీదస్సాన్యదప్తపత్రికైత్యభిధానరత్నమాలా, తథాశునాశునకేన
అమిషధియామాంసభ్రాంత్యాదేవ కులాద్దేవాలయాత్, ఆకృష్యైతి శే
షః ॥ ౩౨ ॥ సజాతీయగణైగోత్రై గృహేపికథితంకుల మితివిశ్లేషః, శ్తశా
నెపిత్వవనే క్షిప్తాం మాలాం స్రజమివశోచ్యామిత్యర్థః, న క్తంచరణ
రావణేన ఛలాత్, అశ్రమతస్తదావనాత్ అపహృత్యైతి శేషః స్వభవన
మాసీతాం ప్రాపితాం, అతపివాపనీతవేషరచనాం అపగతస్తేషభ్యక్
లనాం దేవీంసీతాం, తదాతస్తింతస్సమయే మారుతిరాలాకయదపశ్య
త్, అనెకేదేయముపమా శామూలవిక్రిడితంవృత్తమ్ ॥ ౩౩ ॥

పునరితి ॥ పునర్బుయోపి అయంహనూమాన్ ఏనామాలాక్య ఏవం
వక్ష్యమాణప్రకారాం చింతాం విచారంతతానచ కార ॥ ౩౪ ॥ తత్ప్ర
కారమేవాహ ॥ జ్యోత్స్నామితి ॥ నిశిరాత్రా శితభామశ్చంద్రః
జ్యోత్స్నాం వినిపాదంద్రికాం విహయాపిత్యన్తా వినిపాతానుకీతిభా

శ్చాయాంవి నాపినవసేద్దివసేశ్వరోపి । ఏనాంవినారఘవతిః పరిగృహ్య
హ్యధైర్యంసప్రాణవవసతీతిచిత్తమేతత్ ॥౩౦॥X॥ ఏవచింతయ
తాహనూమతాకథమపినీతైనిశీధసమయే నిశీధినీనాథేపిచరమగిరిశిఖ
రోపకంఠసేవామత్క్రంతమానై దశకంఠస్తు నిద్రాశేషేణ స్తరశరప్ర
హారేణచకలుషీకృతాక్షః సరసహరిచండన చర్చయాజానకీదశానే

వః, నివసేత్, నివాసంస్థితంప్రాప్నుయాత్ -తథాదివసేశ్వరోపి సూ
ర్యోపిఛాయాం వినాఛాయానామ్నం నిజభార్యాం కాంతింవిహాయే
త్యధః నివసేత్ నేతచ్చిత్రమితిభావః ॥౩౧॥ ఛాయాత్వనాతపేకాం
తా ప్రతిబింబార్కజాయయోరితి వైజయంతీ, కింతుఏనాం వినాఇత్యం
భూతయాసీతయా వియక్తస్సక్ రఘువతిః త్విరామఃధైర్యంమనస్తే
ర్యం పరిగృహ్య అవలంబ్య ॥౩౨॥ మనసానిర్వికారత్వం ధైర్యంసత్సన్నపి
హేతుషీతిరసికాః, సప్రాణస్సజీవవవసతీతి యత్, ఏతత్ప్రాణ
సంవిచిత్రమాశ్చర్యం ఏతాద్భుతరూప లావణ్యసంపన్నం విహాయక్ష
ణ మాత్రమపి ప్రాణాన్తథాగయితు మశక్యత్వాదితిభావః, అత్యశీత
భానుదివసేశ్వరయోజ్యోత్స్నిఛాయావినాభావేన నివసనానంబం
ధేపి తత్సంబంధాభిధానాదసంబంధే సంబంధరూపాతిశయోక్తిః, వ
సంతతిలకావృత్తమ్ ॥౩౩॥—॥ ఏవమితి ॥ ఏవము కరీత్యా చింతయతా
హనూమతా నిశీధసమయే అధరాత్రుకాలే నీతైగమితైసతి ॥౩౪॥ అ
ద్ధరాత్రునిశీధాద్వా విత్యమరః తథానిశీధినీనాథ చంద్రేపిచరమగిరిశి
ఖరోపకంఠసేవామస్తాచలశృంగసమీపానువృత్తిం ఉత్క్రంతమానే అ
భిలషమాణై అస్తాన్తుభేసతీత్యధః, దశకంఠస్తురావహోపి నిద్రాశేష
ణ స్వాపావశిష్టాంశేన స్తరశరప్రహారేణ మస్తద్భూణవేధేనచ కలుషీ
కృతాని అరుణీకృతాని అక్షీణిలూచనాని యన్యసతధోక్తః ॥౩౫॥ బహు
వ్రీహశాసక్త్యత్తోసాస్వంగాత్వజితిషదృత్యయః, తథాకలుషీకృతానివి
కలితాని అక్షాణి ఇంద్రియాణియన్య సతధోక్తః, తథాసరసహరిచండ

చ్ఛయాచ ప్రకటితరాగః పరివర్తిత వైకృత్యకమాలయాముకుటర
 త్నప్రభయాచ తిరస్కృతనక్షత్రమాలశ్శనైశ్శనైరవిశదకోకవనికామ్
 ॥౩౧॥ప॥ రజనిచరమభాగేవారసీమంతినీనాం కరతలకలితాభిధీపికా
 మాజనీభిః । దిశిదిశిపరిమృష్టం యత్తమస్తత్సమస్తంహృదయమవజ
 నచర్చయా సద్రవరక్తచందనలేపననచ॥౧॥గుణైరాగేద్రవేరసఇత్యమ
 రిః, జానకీదశనేచ్ఛయాచ ప్రకటితః ప్రకాశితః రాగోఽహి
 త్య మనురాగశ్చయేన సతధోక్తః ॥ రాగోమరక్తామాత్యర్యే క్లౌశా
 దా లాహితాదిష్విత్సమరశైషః, తథాపరివర్తితాఉపరిసన్నివేశేన
 ఆముక్తా యా వైకృత్యకమాలా ఉరసితిర్వక్రసారిత పుష్పమాలాత
 యాచ॥౧॥వైకృత్యకంతుతల్లియత్తిర్యక్క్షిప్తమురసీత్యమరిఃముకుటర
 త్నప్రభయా కోటిరలసన్ననిదీప్త్యాచ తిరస్కృతానన్యకానన్యకానన్య
 త్రమాలా సప్తవింశతిమాక్తికమాలా తారకాశ్రేణిశ్చ యేన సతధో
 క్తస్స ఏకత్రప్రకృత్యాఅపరత్రకాంతిప్రసారాఞ్చుతిభావః ॥౧॥స్తే
 వనక్షత్రమాలాస్యాత్సప్తవింశతిమాక్తికత్యమరిః, శనైశ్శనైర్గందప్ర
 కారం మదమదనావేశవశాదతిమంధరమిత్యర్థః, అశోకవనికామవి
 శల్ ప్రవిష్టవా ॥౩౧॥—॥ రజనీతి ॥ రజనిచరమభాగే రాత్రివిశరి
 వృత్తినమయే అపరరాత్రఇత్యర్థః, వారసీమంతినీనాం వారసారీ
 ణాం॥౧॥ వాదస్త్రీగణికావేశ్యేత్యమరిః, కరతలకలితాభిహాస్తతల
 ధృతాభిఃదీపికాభిరేవ మాజనీభిఃకోధనీభిధిశిదిశిప్రతిదిశం ॥+॥పీ
 ఘ్నాయాంద్విభావః యత్తమౌంధకారోమోహశ్చపరిమృష్టం పరిశో
 ధితం జాతఃపిశేషః, తత్సమస్తంకృత్సం తమకత్యరావణన్య
 హృదయం కేవలంహృదయమేవావజగాహేప్రవివేశాయథాలాకేస్త్రీ
 కరధృతమాజనన్య పరిమృష్టోఽఘాపరాగః కుత్రిచిస్తందిరాంతరం,
 యథావాదినకరకరాభిమృష్టం సర్వతోదిక్కుశార్వరమంధకారంగిరి
 గహ్వరంప్రవిశతి తద్వదిత్యర్థః, దీపికాధరవారసారీపరివేష్టితా రా

గాపౌకవలంరావణస్య ||౩౨|| సాయంమదాన్ధహృదయో రఘువీరప
 త్నిం సీమంతినీతిహతనీతిరవాపపాపః | ఆమూలపల్లవికోమలసల్లకీతి
 వైతానపావకశిఖామివవారణేంద్రః ||౩౩||౫|| ఏతద్దశనేన వేపమాన
 వణః పరమమోహవిష్ట హృదయస్తదానీ మహోకపనికాం పృవిష్టఇతి
 ఫలితోధః- అత్రజానకిసంగతి హేతుకత్వేన ప్రసిద్ధస్యరావణహృ
 దయతమః ప్రవేశస్య దీపికామాజనీపరికోధనహేతుకత్వేనోత్పే
 షణౌదుత్పేక్షావ్యంజకప్రయోగాద్గమ్యా, సాచ తమసఃశ్లేషభిత్తికా
 భేదాధ్యవసాయమూలాతిశయోక్త్యా రూపకానుప్రాణితయానిరూప్య
 ధేతి సంకరః ||౩౨||—|| తతఃకింతత్రాహ || సాయమితి || మదెన
 దర్పేణాంధంవివేక శూన్యంహృదయం యస్యసతథోక్తః, అతఏవహ
 తనీతినఃప్తనయః డుర్విసీతఇతి యావత్, తథాపాపానిపరదారాభిమ
 శాది రూపకల్పమాణ్యస్యసంతీతిపాపందురాచారగత్యధః x అశఃఆ
 ద్యచ్ఛ్రుత్యయః సాయంరావణః సీమంతినీసాధారణయోషిడితి మ
 త్వేతిశేషః, నతు నిజకుల నిమూలనమూలధూతాం జానాతీతిభావః
 రఘువీరపత్నిం త్రిరామధర్మభార్యాం- వారణేంద్రోమత్తగజఃమూ
 లాదారభ్య ఆమూలమ్ ||౪|| ఆఙ్గర్యాదాభివిధ్యోరిత్యవ్యయాభావః
 తతఃపల్లవితశద్దేన సుప్రుపేతి నమాసః ఆమూలంపల్లవితాసంజాతప
 ల్లవాతారకాదిత్వాదితత్- కోమలాఅభినవాచసల్లకీగజప్రియవృక్ష వి
 శేషః సేతిమత్వేతిశేషః ||౫|| సల్లకీస్యాద్గజప్రియేతి హలాయధః వి
 తానస్యాయంవైతానోయజ్ఞీయః ||౬|| క్రతువిస్తారయోరస్త్రీవితానమి
 త్యవరః, సచాసౌపావకశ్చ తస్యశిఖాంజ్వలామివ ఆపవృష, ఉప
 మాలంకారః, అత్రరఘువీరశబ్దేన త్రిరామవీర్యాశ్రితాపాతివ్రత్యా
 న్నిజదుర్నయాచాస్యాసన్నమృత్యుత్వంసూచితమిత్యవగంతవ్యమ్ ||
 ౩౩||— || ఏతడితి || ఏతద్దశనేన ఏతస్యరావణస్య కర్తృణఃదశనే
 నావలూకనేన వేపమానాకంపమానాతసులతాగా త్రవల్లేయస్యాస్యా

తనులతామైఖిలీకాపురుషవిషయవచనపాదంపర్యేణ విదీర్యమాణహ్నా
 దయాహృదయదయితాశయప్రత్యయాదముమైవత్పృణమస్తరతః కృత్వా
 తథోక్తామైఖిలీ- కుత్సితః పురుషఃకాపురుషః ||౧|| విభాషాపురుషఇతి
 వికల్పాత్కుశబ్దస్యకాదేశః తస్యవిషయాశీగోచరాణిమజ్జనోచితా
 నీతియావత్, తాదృశానియానిపరుషభాషణాని కణకకరౌరదుర్భాష
 ణాని లెషాం పారంపర్యేణ పరంపరయా ||౨|| మాందృప్తాన్వినాగనా
 సోదుగూహమానాస్తనోదః | అదశనమివాత్మానంభయాన్నేతుం
 త్వమిచ్ఛసి || కామయేత్వాంపిశాలాక్షి బహుమన్యస్వమాంప్రియే ఇ
 త్యాది త్రిరామాయణోక్తరీత్యా అవాచ్యవచనప్రహేళికయేత్యర్థః
 విదీర్యమాణహృదయా విశీర్యమాణాంతఃకరణానతీహృదయదయితస్య
 ప్రాణైశ్చరస్య త్రిరామస్యాశయే సర్వవాస్వజిఘ్నతారూపాభిప్రా
 యే ప్రత్యయాద్విశ్వాసాద్ధేతాః అమంరావణంప్రేక్ష్యన సతుప్యక్రం
 తరం ప్రతీత్యర్థః, తృణమంతరతః మధ్యేకృత్వాస్థాపయిత్యా ప్లితావ
 ర్తమానాశ్చ ప్రత్యభాషత, ప్రత్యువాచ రావణస్యసాక్షాత్సంభాష
 ణానర్హత్యాత్మతృణవృధానకరణందృష్టవ్యమ్, యద్వా యథాత్రి
 రామస్తృణేనైవ కాకాసురం నిరసితవా తథానేనైవ తృణేనత్వా
 మపి నిరసిష్యతీతి జ్ఞాపనాథాంవా పశుసమానస్య తనదంతృణమేవ
 భోజ్యమితి బుద్ధ్యావా, తృణదంశనేన త్రిరామపాదయోఃపతేతి బు
 ద్ధ్యావా - ఆత్మప్రశంసాపరస్యతవైశ్వర్య మేతత్తృణసదృశమితి బు
 (౧) అమమైవత్పృణాయమత్వా ప్లితాపి తృణమంతరతః కృత్వాప్రత్యభా
 షతేతి పాశే అమంరావణమేవ తృణాయమత్వాత్తృణవదనాదృత్య +
 మన్యకర్తృణాదరెఇతి తుథీ తస్యైవత్తృణైవైన భావనయాత్మణ
 నిధానానువయోగేపి భావనాయామానసికత్వేన బహిర్లాకాచా
 రానుసరణార్థమంతరాత్మణనిధానేమితిమంతవ్యమ్ || హృదయదయి
 తశౌండిర్య ప్రత్యయాదితి పాశౌండిర్యం సామర్థ్యం శిష్టంస్పష్టం

స్థితాప్రత్యక్షాపత ॥౩౪॥౫॥ అయినకలసమాచారప్రతిష్ఠానిష్ఠః పరమే
స్థీననుకులగురుభావతః॥ పరకళత్రరతిరపత్రపాంజనయతిహిగోత్ర
జానామ్ ॥ ౩౪ ॥ ౫ ॥ భూయోపిపంచవటీపరిసరమముంజనం ప్ర

ద్భావా- జగదెకవీరస్య త్రిరామస్యాపరాధాచరణేన భవాన్ సా
నుబంధోవినిశ్చిత్తీతి తృణంఛిత్వానివేదనాథంవా- తృణమంతరతః
కృత్వాప్రత్యుత్తరండత్తవతీత్యథః (౧) ॥ ౩౪ ॥—॥ తత్ప్రకారమే
వాహ ॥ అయిత్యాదినా ॥ అయిత్యామంత్రణేన తస్య నామాప్య
చ్చరితుమ్నసహామితీర్థం నిదేశః ఇత్యవగంతవ్యం సకలాంసమస్తాః
యేసమాచారాః తత్తదక్షణాశ్రమోచితాస్సమ్యగాచారాః లెహం
ఘృతిష్ఠాయాంస్థాపనె నిష్ఠాతాత్పర్యం యస్యసతథోక్తః - సమస్తస
దాశారనిర్వహణాధురీణ ఇత్యథః పరమేస్తానెతిష్ఠతీతి. పరమేష్ఠీబ్రహ్మ
+పరమేష్ఠః కిదితీ నివృత్త్యయఃజౌణాదికస్తత్పుత్రమే కృతిచహుళమి
త్యలుక్ స్థాస్థిస్థాణామితి వక్రవ్యాత్ షత్వం, భవత్స్తవకులగురు
నానుకులస్వామినను-వంశప్రవర్తకః ఖల్విత్యథః- బ్రహ్మణోసప్త
త్వాత్ త్వంమహాకుల ప్రసూతపవ జ్ఞాతోసీతిభావః అస్తుతతః కిం త
త్రాహ ॥ పరతి ॥ పరకళత్రైషు పరచారేషు రతిరనురాగోయస్యస
తథోక్తః భవానితిశేషః ॥౧॥ రతిః స్థరప్రియాయాంచ రాగేపిసురతే
పిచేతివిశ్వః గోత్రజానాంతేద్యవంకోద్భవానాం ॥౧॥ గౌత్రంవంశే పు
మాణశ్చేల ఇతిభాగురిః, అపత్రపాం లజ్జాంజనయతి ఉత్పాదయతి,
హిరవధారణే, శేషేవృధమః త్వదీయజుగుఘ్నిత కర్తవశాత్ త్వద్యం
శ్యాంజ్ఞతాభవంతీత్యథః, సదాచారప్రతిష్ఠానిష్ఠపరమేష్ఠీవంశజేనత్వ
యా తన్నిష్ఠైనైవ వతీతవ్యంనత్యేవంభూతదురాచారేణ సదాచా
రాశాం త్వద్గోత్రజాతానాం లజ్జానకేతవనితవ్యమితిభావః ॥౧॥కళ
త్రంశ్రోణిభార్యయోః, లజ్జాసాపత్రపాన్యతఇతి చామరః ॥౩౪॥—
అ॥ తథాచకిమత్రైతికర్తవ్యమిత్యాశంక్యమయోపదిశ్యమాన మేతద్ధితం.

భంజనభవానుకూలకూలూపకంతం పరిభ్రష్టానావమివ యదిసయో
 థాస్తహితవాపిదయతే నియతంమదీయోజీవితేశస్సాక్షాజ్జీవితేశో
 పిత్యయిదయాభుభవేత్ ॥౩౬॥ దాశరథేరజయ్యాయామైత్ర్యః పా
 తవావశ్యం కర్తవ్యం తథాచ శ్రేయోభవిష్యతీత్యాహ ॥ భూయఇతి॥
 అముంజనమిత్యాత్మనిదేశః మామిత్యర్థః- పుడుషబుద్ధిరెవమయి
 త్తవ్యానతు(స్త్రీ)బుద్ధిరితి జ్ఞాపనార్థమిత్థం నిదేశః, పంచవటీపరిస
 రం పశ్చివట్యాశ్రమపర్యంతభువమ్ ॥ని॥ పర్యంతభూఃపరిసర ఇత్యమ
 తః -అనుకూలః ప్రభంజనః అనుకూలవాయురివపరిభ్రష్టాం ప్రతికూల
 వాయు వశాదమాగతాం నావంకూలూపకంతంతిరప్రాంతమివ
 త్యనేకేపేయముపమా,భూయః పునరపినయోధాయదిప్రావయేధాశ్చే
 త నయతిద్వికర్తకః, తర్హిమదీయోజీవితేశో మత్ప్రణేశ్వరః
 త్రిరామః పరమదయాభురితిభావః ॥ని॥ జీవితేశోయమేకాంత ఇతి
 విశ్వః తవాపిదారాసహరణరూపాపరాధకర్తురపి సంబంధసామా
 న్యేషష్టిత్యుక్తం ప్రాక్, నియతం నిశ్చితందయాతేదయాంకరిష్యతి-
 మహాపరాధీదురాచారోయం హస్తగతఇతి సమారణాష్యతీత్యర్థః
 వర్తమానసామీప్యేవ వర్తమానప్రత్యయః- ఇత్థం శరణాగతేత్వయి కా
 కాసురవద్దయాం కరిష్యతితాదాత్వికగుణగణనావరతంత్రాపీవ ద
 యాభవోనశుపూర్వాపరాధవరతంత్రాఇతిభావః-అతస్సాక్షాజ్జీవితేశః
 ప్రత్యక్షాంతకోపిత్యయి విషయేదయాభుదయావాస్థవేన్నమారయేది
 త్యర్థః త్రిరామదయాపాత్రస్య కథం మరణమితిభావః (౧) ॥౩౬॥
 సచైవం మత్ప్రత్యక్షాన ప్రాణత్రాణమాత్రమేవఫలమపితు స
 కలలాః శ్లాఘనీయత్రిరామమైత్రీపాత్రమపిభవిష్యతీత్యాహ ॥ దా
 శరథేరితి ॥ దాశరథేఃత్రిరామస్య సంబంధిన్యఃఅజయ్యాయాజితు
 (౧) తవాపి దయతేత్వామపి దయావిషయం కరోతీత్యర్థః + అధీ
 గర్థదయేశాంకర్తవ్యేతికర్తవ్యశ్చేషత్వ వివక్షయాషష్టితియక్తమ్ ॥

త్ర్యమపిభవితాసి కింతుఖరప్రముఖనిశిచర బలమథనసమయదుచిరలగ్న
సాంద్రవసాపంకిలముఖమార్ద్రపుత్రస్య శిలీముఖం భవస్తమస్తరణ క
శ్చ్యద్దధీతనిజహృదయగళితరుధిరధారయాప్రక్షాళయితుమ్ || 32 || ౫ || అ
థవాజనస్థానసమరాదారభ్య సమరాభావావగ్రహతృప్తితానాం సౌ

మశక్యాయా అపరిహార్యాయా యావజ్జీవన భావిన్యాఇతియావత్ || ౧ ||
జయ్యోయశ్శక్యతైజేతుం జేయోజైతన్యమాత్రక ఇత్సమరః + క్షయ్యో
జయ్యోశక్యాథకైతి నిపాతనాత్సాధుః - మైత్ర్యాసస్థిస్థమైత్రీవాన్
ఖ్యాతాపాత్రంయోగ్యభవితా సిభవివస్యసి ఆభ్యుచ్చయశ్చాయంలా
భస్తనభవితైతిభావః || ౧ || యోగ్యభాజనయోఃపాత్రమిత్యమరః వివ
క్షేదంశమాహ || కింత్వితి || కింతుమదుక్తాదన్యధాకరణఇత్యధః (౧)
ఖరప్రముఖనిశిచరబలస్య కోపయక్తఖరాసురప్రభృతి రాక్షససేనా
యాః మథనసమయే విధ్వంసనకాలేరుచిరం యథాతథాసుచిరైతిపారే
అతిచిరకాల మారభ్యలగ్నయా సంసక్తయాసాంద్రవసయామేదురమే
దోవిశేషణ వంకిలంపంకవత్ || + || పిచ్ఛాదిత్వాదిలచ్ - ముఖమ
గ్రంథదనంచయస్య తంతథోక్తమార్ద్రపుత్రస్య త్రిరామస్య శిలీము
ఖంబాణం భవస్తమంతరణత్వాంవినా + అంతరాస్తరణయక్తఇతి
ద్వితీయానిజహృదయాత్ స్వకీయవక్షస్థలాత్ గళితానిస్సూతాయా రు
ధిరధారాతయాప్రక్షాళయితుంశోధయితుంకశ్చ్యద్దధీతశ్శ్రద్ధాంకుర్యా
త్ - తాదృక్ప్రీముఖైశ్చనైత్యమేవ శ్రద్ధావాన్ నాన్యఇత్యధః,
మదుక్తాన్యధాకరణే త్రిరామఃఖరవిదారంబాజేనత్వదీయవక్షోవిదా
తయిష్యతీతిభావః + శ్రదంతరీరుపసగ్గవద్వృత్తిరావచ్ఛేతి శ్రీచ్ఛబ్ధ
స్య పూర్వానిపాతః || 32 || — || ౫ || ఆస్తాంతావద్రామబాణవార్తా ల
క్షణబాణానాం త్వయినివతతాంకోవా నివాగయితేత్యాహ || అథన
త్యాది || అథవేతివక్షాంతరే జనస్థానెయత్సమరంఖరాదిరాక్షసమా

(౧) కింత్విత్యన్యస్థానే అన్యధేతి నాచేతి నివాపారాలంకారసాధుః ||

మిత్రివత్రిచాతకానాం శోణితామ్బుపారణాంతహపనయశ్చైత్కస్మ
 మద్ధొనివారయితుమ్ || ౩౦ || ప || అథనిశిచరనాథంపంచబాణీవిభిన్నం న
 హేచనక సుతాయాః స్రావదేకాపివాణీ || జనముపనతమృత్యుం పంచవ
 రణరణం తస్మాదారభ్యతంః ప్రభృతీత్యథః, అన్యారాదితర ర్తజిత్య
 త్రా రభ్యాధయోగేతి నచనాత్పక్షే పంచమీ, అతవీవతథాకాతి
 క్యాః ప్రభృత్యాగ్రహాయణీతి భాష్యకారప్రయోగాదేవ ప్రభృతీశబ్ద
 యోగాత్పంచమీతి క్షేయటః నమరాధావవీవావగ్రహోవృష్టిప్రతిబంధ
 తిరూపకమ్ || ౩౧ || వృష్టిగ్వషంరద్విధూతైవగాహవగ్రహకాసమావి
 త్యమరః, తైవ తృప్తితానాంసామిత్రివత్రిణాంలక్షణబాణానామేవచాత
 కానాం పక్షివిశేషాణామ్ || ౩౨ || పతీరోవశ్యమద్వయోరిత్యమరః, శా
 ణితాంబుపారణాంత ద్వద్రక్తాంబుపానంతవా పనయశ్చైత్కస్మత్ప్రవణా
 భావరూప దుర్నయోయదితహేనివారయితుం కస్యమథః, శకోపీ
 త్యథః, అమోఘానాంలక్షణబాణానాం గతింబ్రహ్మపి వారయితుం
 నశక్తః, అతస్తద్బాణావనత్వదుగ్ధిరంపాస్యంతీతిభావః (౧) || ౩౦ ||
 అథేతి || అథ జానకీభాషణానంతరం - పంచానాం అరవిందాదీనాం
 బాణానాంసమాహారః పంచబాణీత్రిలోకీవదత్ర ప్రక్రియాతయా విభి
 న్నం విచారితం అత్యంతకామోపహతమిత్యథః, ఏకబాణభిన్నస్తే
 వావస్థావత్తుం నశక్యతే పంచబాణీభిన్నస్యతు కింవక్రవ్యమితిభావః
 నిశిచరనాథం రావణంజనక సుతాయాః ఏకాపిక్షక్తానాంవాచాంమధ్యే
 కాచిదపివాణీవాక్ నప్రావత్ కామాంధహృదయోయంనకామపివా
 ణీమృణోదిత్యథః ఆప్నోతైలుంజ్ హిరవధారణే || ౩౧ || హిశేతా
 (౧) పారణాంతవావఘనఘనతశ్చేదితిపాచే అవఘనాంగం సవీవఘనా
 మేఘస్తస్తాత్ లభేతైతిశేషః | లభేతచేత్ తహితాం పారణాం నివ
 ర్తయితుమిత్యాద్యన్వయః ప్రాగ్వాత్ | పారణాంత వావఘనఘనత్యతి
 పాచే పూర్వసమూహకం ప్రాప్తామిత్యధ్యాహర్యమ్ ||

క్రాహిదష్టం విశతిహృతవిషాధోష ధోకిన్నశక్తిః ॥౩౯॥ ౫॥ ఏవంజ
నకదుహితురవధీరణాఫణితిమోకణ్యక్రొధపరాఙ్ముఖోదశముఖస్తామ
భితోనివసంతీరారక్షకరాక్షసీరుద్దిశ్య భవత్యశ్చతుభిరపుపాయైరే
నామవశ్యం వశ్యాంకురుధ్వమియమననుకూలాచెదిమాంహతాశాంప్రా

వవధారణఇత్యమరః, తత్రదృష్టాస్తమాహ ॥ జనమితి॥ ఉపనతమృ
త్యమాసన్నమరణం ఆతపివ పంచవక్త్రేణ పంచముఖేన అహినా స
ర్వేణదష్టంజనంహృతవిషాధేః విషదోషపరిహరణ శక్తాయా అపీత్య
ధణః ఓషధేశ్వక్తిస్సామధ్యం విశతికింసునప్రవిశత్యేవేత్యధణః- దృ
ష్టాంతాలజ్ఞాంరః ॥*॥ యత్రవాక్యద్యయేబిమ్బ ప్రితిబిమ్బతయో
చ్యతే, సామాన్యధర్మోవాక్యజ్ఞేస్సదృష్టాంతోనిగద్యతఇతిలక్షణాల్
(౧) ॥౩౯॥ ఏవమితి ॥ ఏవముక్తరూపం జనకదుహితుస్సీతాయాః ఆ
వధీరణాఫణితి మవమాననా వచనమాకణ్య కోపపరాఙ్ముఖః కోపవి
నిష్ఠత్తముఖః దశముఖః తామభితస్తస్యాస్సీతాయాస్సమంతాదిత్య
ధణః ॥+॥ అభితపరితదత్వాదినాద్వితీయా నివసంతీర్వర్తమానాః ఆ
సమంతాల్ రక్షాసంరక్షణం తత్ప్రయోజన మాసామిత్యాంరక్షకః+
ప్రయోజనమితి తకిజీప్తతఃస్త్రియాఃపుంవదిత్యాదినాపుంవద్భావతా
శ్చతాః రాక్షసశ్చతాఉద్దిశ్య భాంతీతిభవత్యః అఘటితఘటనానైపు
ణ్యసంపన్నత్యేన ప్రశస్తాః పౌరాక్షసః ॥ + ॥ భాలేడవతురిత్యా
ణాదికోడవతుప్రత్యయః, ఊతశ్చైతిజీప్, యూయంచతుర్భిరపుపా
యైస్సామదానభేద దండరూపైశ్చతుర్భిరుపాయైరప్యేనాం సీతామవ
శ్యంనియతంవశ్యాం వశంగతాం + వశంగతతి యత్ప్రత్యయః కరు
భ్యంతేన కేనాపుపాయేన వశీకురుధ్వమిత్వధణః అభేయంసీతా అన

(౧)పంచవక్త్రాహిదష్టమితి దృష్టాంతవాక్యానురోధాత్పంచబాణప్రభి
న్నమితి పాతపివసాధుః । పంచబాణోమల్లధిః । హృతశ్చమాలేరి
త్యపి పారాంతరం ఆతిఃపీడా ॥

తరాశాయ మహానసంనయతేత్వాదిత్యనిశాంతేప్రత్యాసన్నైనిశాంతమై
 వ ప్రవివేశ ॥౪౦॥౫॥ తదనుక్షణదాచరీణాం రోషభీషణపీక్షణవాద్గో
 షాన్తైషణ ముకుళితహృదయపుండరీకాపుండరీక యూధపరివృతసారం
 గాంగనాభజ్ఞీమజ్జీకుర్వాణాగీర్వాణతరుణీవశాప బలాదవసుధాం ప్రప
 నుకూలాతవశగాఽపై త్రహిహతాశాంసప్తబుద్ధిమిమాంసీతాం ప్రాత
 రాశాయ ప్రాతః కాలభోజనార్థం మహానసం పాకస్థానం ॥౧॥ స
 మానారసవత్త్వాంతుపాకస్థానంమహానస మిత్యమరః- నయతప్రాప
 యత, విశస్యపచనార్థ మితిభావః, నయతిద్విక ర్తకఃఇత్యేవమా
 దిశ్యాజ్ఞాప్యనిశాంతే నిశావసానై ప్రభాతఇత్యర్థః, ప్రత్యాసన్నై స
 మీపవతినినతి నిశాంతం గృహమేవప్రవివేశ ప్రవిష్టవా ॥౧॥ నిశా
 స్తంభవనోషసారితివిశ్వః (౧) ॥౪౦॥—॥తదన్వితీ ॥ తదనురావణగృ
 హప్రవేశానంతరం - క్షణదాచరీణాంత్రిజటాప్రభృత్యారక్షక రాక్ష
 సీనాం పిశాచీనాంచ భీషణానిభయం కరాణిపీక్షణాని విలోకనానియ
 స్థింస్తత్తథోక్తం తస్మాద్వాద్గోషాన్తైషణాత్ ॥ * ॥ తస్యత్వంరాక్ష
 సేంద్రస్య భార్యాభవయశస్విసీత్యాది దుర్వచనోచ్ఛారణాత్ తథా
 వాగవదోషారాత్రిస్తస్యా ఉన్తేషణదావిభావాద్ధైత్యాః ॥౧॥ ఓ
 షారాత్రిముఖేరాత్రావత్రానవ్యయమిష్యతఇత్యభిధానాత్ - ముకు
 లితం సంకుచితం హృదయమేవపుండరీకం సితాంభోజం యస్యాస్యా
 తథోక్తారాక్షసీపదమభాషణవశాన్నిర్భిన్నహృదయేత్యర్థః ॥౧॥ పుండ
 రీకంసితాంభోజమిత్యమరః శైషసంకీర్ణోత్తరూపకాలజ్ఞా-రః(౨)కించ
 పుండరీకయూధంవ్యాఘ్రసమూహః ॥౧॥ వ్యాఘ్రేపి పుండరీకానై
 త్యమరః, శైషపరివృతాయా ఉపనిరుద్ధాయాస్సారంగాంగనాయాహ

(౧) ఆరక్షక రాక్షసీరితిపాతేఅనమంతాద్యక్షంతీత్యారక్షకాః ౧ కర్తరిణ్య
 లిటాప్పుంచద్భావాదికంప్రాగ్వాత్ (౨) తదనురోషభీషణపీక్షణా
 నాంక్షణదాచరీణాంవాద్గో షేతిపాతేరోషేత్యాదిహేతుగర్భావిశేషం

న్నాజనకనందినీచింతామెవమకరోత్ ||౪౦||ప || నూనందితన్వత్రాం
తే జటాయుషిగతాయుషి |మామిహస్థామార్యపుత్రకింనాధిగతవాన్
వృధుః ||౪౧||౫|| ఆహోస్విత్క్రవాదమాయయావిపర్యస్తప్రకృతేః
కాకుత్స్థస్థ కిమనాస్థాసంజాయతే || అథవా || ౪౩|| ప|| సకేవలంమా
మహారథురాత్మాకృపాంపరామస్య నిసగఽసిద్ధామ్ | (ఇథం)ఇదం)న

రిణాంగనాయాఃయాభంగీపరిపాటిః తామంగీకుర్వాణా అనువర్తమా
నా ప్రాణప్రయానపర్యంతావస్థాంప్రాప్నువానేత్యథః- ఉపమా
+కరోతేస్తాచ్చిల్యేశానన్తథాశాపబలాద్విసుధాంప్రపన్నా భూలో
కంప్రాప్తాగీర్వాణతరుణీసురసుందరీవస్థితాజనకజందినీ ఏవం వక్ష్య
మాణరూపాచింతామకరోత్ ||౪౦|| — || తత్ప్రకారమేవాహ||

నూనమితి || విదితః జ్ఞాతఃవృత్తాంతో మదపహారవార్తాయేనత స్థితా జ
టాయుషి గతాయుషిమృతేనతి- ఆర్యపుత్రః-త్రిరామః, ఇహతిష్ఠతీ
తి ఇహస్థాం అత్రలజ్జాయాంస్థితాం+ఇహేత్యవ్యయేఉపపదేసుపిస్థ
ఇతిస్థాధాతోకప్రత్యయః - మాంనాధిగతవాన్కింఅనధిగతవాన్నిం
అజ్ఞాతవాన్నిం | నూనం, అన్యథాకథమయం నాత్మాగచ్ఛేదితిభావః

౪౧||ఆహోస్విదితి|| ఆహోస్విత్ యదాప్-క్రవాదమాయయారాక్షస
వంచనాశక్త్యావిపర్యస్తప్రకృతేర్విపరీతభావస్య పూర్వవిలక్షణా మవ
స్థాం ప్రాప్తితస్యేత్యథః కాకుత్స్థస్థ త్రిరామస్య అనాస్థాలినాద
రస్సంజాయతే కిం సముత్పద్యతే కింమయాతిశేషః (౧)||౪౩||—|| అ

థవేతివక్షాంతరే - తదేవాహ||నెతి|| దురాత్మాదుహృదయః రావణః
మాంకేవలం మామేవ- నాహరత్ సహృతవాన్, కింతు నిసగఽసి
ద్ధాంస్వభావసిద్ధాంరామస్యకృపాంపరదుఃఖిప్రహణచ్ఛార్పరూపాంప
యాంచాహరత్ కయాపివామాయయాపహృతవానిత్యథః నను కథ
మేతన్నిజీయత ఇత్యాశంక్య తత్రయక్తివక్తి, ఇదమేతత్కృపా

(౧)సంజాయతేతి ప్రాప్తినపారస్తుసాధుః|వర్తమాననిదేశాస్విరస్యాత్ |

చెత్సంశ్రితవత్సలకింభవే త్సతూష్టింజగదేకపీఠః ॥౪౪॥౫॥ ఇత్తంవిల
ప్యరఘువుంగవమేన సంతతం చింతయంతీకృచ్ఛాన్తూర్ణామ గమ
త్ ॥౪౫॥౬॥ నిశాచరీస్తాంనిరవద్యశీలాంనిభత్సయంతీర్నిభృతం ని
వాన్యే । అస్వప్నలోకోత్సవమాత్మదృష్టం దుస్వప్నమేకంత్రిజటాజ

హరణంనచే త్రహేసంశ్రితేషాన్శ్రితేషు వత్సలః స్నిగ్ధః నిరంతరాశ్రి
తరక్షణతత్పరఇత్యథః ॥ని॥త్రిమాన్స్నిగ్ధస్తవత్సలఇత్యమరః ॥౬॥

వత్సాంసాధ్యాంకామబలఇతి లచ్చత్వయః - జగదేకపీఠనిగ్రహాను
గ్రహాసమభావఇత్యథః ॥త్రిరామః తూష్టింభవేత్కింజుపెత్నాపరత
న్త్రాజాయేతకిం సభవదేవేత్యథఃకృపాహణాభావే కథమిత్థంసమ
భాసాన్యప్యాశ్రితేషు తూష్టింభావఇతిభావః, అత్రకృపాహరణానం
బంధేపి తత్సంబంధోక్తరతిశయోక్తిః, ఉపేంద్రవజ్రాన్మత్తమ్॥౪౪॥—

ఇత్థమితి ॥ ఇత్థమనేన ప్రకారేణవిలప్య పరిదేవనంకృత్వా, రఘువుం
గవం త్రిరామమేనసంతతం నిరంతరం చింతయంతీమనసిభావయంతీ

సతి, కృచ్ఛాన్తూర్ణాన్ప్రణసంకటాల్ మూఢాంమోహామగమత్ త్రిరా
మసంవేదనేన రావణభత్సనానుసంధానేనచ విసంజ్ఞాభూదిత్యథః

౪౫॥తతఃకింత్రాహ ॥ నిశాచరీరితి ॥ నిరవద్యశీలాంనిభత్సన్వభా
వాం + అవద్యవన్యత్యాదినానిపాతితః తాం సీతాం నిభత్సయం

తీః పరితజాయంతీః భత్సయంతేః పరస్తేషదిత్వం వ్యాఖ్యాతం- ని
శాచరీః రాక్షసీః నిభృతానిశ్చలం నివార్యనిషిధ్య, త్రిజటానామ కా

చిదవృద్ధరాక్షసీ సీతాపక్షపాతినీ అస్వప్నలోకస్య దేవనివహన్య ఉ
త్సవంహాషణజనకమ్, త్రిరామాభ్యుదయసూచకత్వాదితిభావః ॥౭॥

ఉత్సూతేహాషణమిన్యేష ఉత్సవఃపరికీర్తిత ఇతి రసాకరే, ఆత్మదృ
ష్టం ఆత్మనానుభూతం ఏకందుస్వప్నంరావణవినాశ సూచకత్వాద్దు

ష్టం స్వప్నం జగాద ఉక్తవతీ - తథాచ త్రిరామాయణమ్ ॥౭॥ స్వ
ప్నోహ్యద్యమయాదృష్టోదారుణోరౌమహాషణః । రాక్షసానామ

గాద || కించ || ౪౬ || ప || ఉపఘ్నవృక్షస్యవరోక్షభావాదుపెత్తపృథ్వీం
 సుచిరంబుతంత్యాః | న క్తంచరస్త్రిముఖకర్మితాయాస్సీతాలతాయా
 స్త్రిజటాజటాభూత్ || ౪౭ || X || తదనంతరమాత్మత్యాగాయస్సప్రహ
 యంత్యాం మైథిల్యాం మారుతిరియమనుపెక్షణీయాతపస్విసీతినీతిమమ
 భావాయ భతుకరస్యాజయాయచేత్వాది - సృత్తముపజాతిః || సకేవ
 లంసప్తమమెవకథితవతి త్రిజటాకింతు సీతాయా అబంబనభూతాప్య
 భూదిత్యాహ, కించేతి చేత్వర్థః || ౪౬ || అ || తత్ప్రకారమేవాహ || ఉ
 పఘ్నతి || ఉపఘ్నవృక్షస్య అంతికాశ్రయవృక్షస్య తద్రూపస్యత్రి
 రామస్యేత్వర్థః || ౫ || స్యాదుపఘ్నాంతికాశ్రయఇత్వమరః | ఉప
 ఘ్నలశ్రయఇతి నిపాతః వరోక్షభావాదసాన్నిధ్యాద్ధైత్యాః పృథ్వీంభు
 వమపెత్తసుచిరం అతివిరకాలమారభ్యేత్వర్థః, బుతంత్యావివర్తమా
 నాయాః కించనక్తంచరస్త్రిణాం రాక్షసీనాం ముఖైః పరుషవచనైః
 కశితాత్మ్యాః కాశ్యం ప్రాప్తితాయానిపీడితాయాఇతియావత్-తథా
 నక్తంచరస్త్రిణాం శిథిల్యాఖ్య కీటకవిశేషాణాం ముఖైఃపదనైః కర్మ
 తాయాఃఅదితాయాఃనక్తంచరస్త్రిశబ్దఃశిథిలీవాచకత్వేననిఘంట్వంత
 రేషుమృగ్యఃసీతాయావలతాయాఃత్రిజటాజటాశిఫాపునరుత్తానా లం
 బనేత్వర్థఃఅభూత్ ఆసీత్ || ౫ || స్కంధశాఖాశాలేశిఫాజటేఇత్వమరః
 త్రిరామవిజయనూచకశుభనిమిత్త కథనేనసీతామాశ్వానయామాసే
 త్యర్థః, శ్లేషసంకీర్ణాయం రూపకాలక్ష్మరః || ఉపజాతివృత్తం || ౪౭
 తదనంతరమితి || తదనంతరంత్రిజటాస్వప్నకథనానంతరం- మైథిల్యాం
 సీతాయామాత్మత్యాగాయదేహత్యాగాయ || ౫ || ఆత్మాజీవేభృతాదేహ
 ఇత్వభిధానాత్ + స్పృహేరీప్సితఇతి సంప్రదానత్వాచ్చతుర్థా
 స్పృహయంత్యా మభిలషంత్యాం రాక్షసీవిరచితోపద్రవా సపిష్ట
 తావ దితిభావః మారుతిహానూమాక తపస్విసీకౌచ్యా || ౫ || ముని
 వీనౌతపస్వినావిత్వమరః, అనుపెక్షణీయాతపాదరణీయాదిలంబ కర

జ్ఞాంతిం చింత్రాంపరిగృహ్య నేదీయానస్యాబధూవ || తతః || ౪౮ || ప || దేవ్యా
దశాశనవచోమయవజ్రదీణకణాణా తరవ్రణవిరోపణభేషజాని | వి
స్రింభణౌథం మయమన్వయసంగతానిరామాభికిర్తనమధూనిశనైర్నన్య
షించత్ || ౪౯ || ౫ || తదనంతరం సమస్తాత్ప్రసారితనయనాజనకతన
యా తస్యాంశాఖాయాం శాఖామృగముద్వీక్ష్యదుస్వప్నబుద్ధ్యాశక్తి
జ్ఞాన సహింసనీయేతియావత్ ఇతిమత్సేతి శేషః, నీతిమముంచంతిం నీ
తియక్తామిత్యర్థః ÷ శేమచాదీనామితి ముమాగమః చింతామే
తత్సంముఖిభావవిచారం పరిగృహ్యకృత్వా - అస్యామైథిల్యాః నేదీ
యానంతికవర్తిబధూవ x అంతికబాధయోర్నేదసాధావితి నేదాదే
శః || తతో నేదీష్టత్వానంతరమ్ || ౪౮ || — || దేవ్యాఇతి || అయంహనూ
మాదశాసనస్యరావణస్యవచోమయం వాగ్రూపయద్వజ్రమాయ
ధం తెనదీణయూవిదారితయోకణయోరంతరేయానివ్రణానిక్షతాని
లెమాంవిరోపణేచికిత్సాయాంభేషజానిభేషధాని || ౫ || భేషజౌషధజ్ఞైవ
జ్ఞానీత్యమరః, తథాఅన్వయేన వంశేనసంగతానిరాజాదశరథోనామ ౪
థకంజరవాణిమానిత్యాదివంశప్రశంసాపూర్వకాణీత్యర్థః రామాభికి
ర్తనాని శ్రీరామనామసంకిర్తనాన్యైవమధూన్యమృతాని దేవ్యాస్మి
తాయావిస్రింభణౌథం విశ్వాసోత్పాదనార్థమిత్యర్థః || ౫ || సమావి
స్రింభవిశ్వాసావిత్వమరః, అథేన సహనిత్యసమాసస్సర్వలింగతాచ
వక్తవ్యాశనైరవ్యగ్రంస్యషించత్ శ్రావితవానిత్యర్థః, రూపకాలజ్ఞా
రః, వసంతతిలకావృత్తమ్ || ౪౯ || — || తదనంతరమితి || తదనంతరం
శ్రీరామనామసంకిర్తనానంతరంజనకతనయాసీతాసమంతాద్విక్షువిది
క్షుచేత్యర్థః, ప్రసారితనయనాకుతపతత్ప్రయ క్తమితి ప్రవర్తితదృష్టి
స్సతీతస్యాం నెదిష్టాయా మిత్యర్థః - శాఖాయాం శిశుసావిటపెట్టి
తమిలిశేషః శాఖామృగంవానరముద్వీక్ష్య దుస్వప్నబుద్ధ్యాదుష్టస్వ
ప్నోయమితిభాగ్నిత్యాన్వప్నైవానరదశశనస్యా శుభకూచకశ్చేన శా

తహృదయాసలక్షణాయ రామాయభల్లేభద్రమాశం సమానాజనమి
మం దురాపస్వాపంస్వప్నః కథమాప్నుయాదితి విచింత్యమాయా స
మాయాతనేర్వతపతిబుద్ధ్యాతస్తాన్దారుతపుత్రాత్రత్రాన || ౫౦||౫||
సోపిసమయవతీర్యవచనవైదిత్ర్యాన్వితకపుత్రం పృత్యాయయాన్నాంజ

స్త్రు సిద్ధత్యాదితిభావః, తథాగ్నిరామాయణః||* ||స్వప్నోమయాయం
వికృతోద్యద్వృష్టశ్శాఖామృగశ్శాస్త్రగణైర్విషిద్ధఇతిచకిత హృదయా
భయసంభాగ్నాన్తఃకరణాతపవసలక్షణాయలక్షణం మేతాయ x లెన
హేతి తుల్యయాగఇతి బహువ్రీహిఃనాపసజఃనస్యేతి సహశబ్దస్యస
త్వం, భల్లేప్రాణైర్వరాయ గ్నిరామాయ ÷ చతుర్థీచాశిష్యా
యష్యేత్యాదినాచతుర్థీ, భద్రంశుశలమాశంసమానాస్వస్త్యస్తురా
మాయసలక్షణాయేతి కల్యాణాశంసనం కుర్వాణైర్వర్ధః ||ని|| శ్వశ్శే
యనుశివంభద్రంకల్యాణంమంగళంశుభమిత్యమరః+ఆజూర్వాచ్యం
సతేశ్శాన్చ తతోదురాపస్వాపం దుమ్ప్రపనిద్రమ్ ||ని|| స్యాన్ని
ద్రాశయసంసాప ఇత్యమగః ఏలెన జాగరాఖ్యాచతుర్థీ మదనావ
ధానూచ్యతే || తదుక్తమ్||దృజ్జనస్సంగసంకల్పహగరకృతాఽరతిః
హీత్యాగోన్మాదమూఢాంతా ఇత్యనంగదశాదశేతి, ఇమమీదృగన
ధాపనంజనమిత్యాత్మనిదేశః స్వప్నంస్వప్నదశాకథంతుతావాఽ
పున్నయాత్మగచ్ఛేత్ నాపున్నయాదేవేర్వర్ధః, తన్నాంతరీయకత్వా
త్తస్యేతిభావః, తథాచ గ్నిరామాయణమ్ ||* || స్వప్నోపినాయంన
హిమేస్సిదాగ్ని హోరేనదుశ్శనచపీడితాయాః ఇత్యనేనప్రకారేణ వి
చింత్యాలోద్య మాయయావానరభూమికయాసమాయాతః పునరా
గతాయంనైర్వతపతీరారణఇతిబుద్ధ్యాతద్గోదరభ్యాంల్యైర్వర్ధః తస్తాత్త
థాథూతాన్దారుతపుత్రాత్రత్రానవిభాయ||÷|| భీత్రాథానాంభయ
హేతురిత్యపాదానత్వాత్పంచమీ ||౫౦||—|| .....
తతఃకింత్రాసా|| సఇతి || సు ఆంజనేయోపి సమవతీర్యశాఖాయాస్స

నేయఃకృతాంజలిర్వ్యజ్ఞపత్ ॥౫౦॥ప ॥ కల్యాణీత్వద్వియోగేన తివ్ర
వేగనతామ్యతః । రాఘవేంద్రస్యదూతలమా మన్యథామాస్తమన్య
థాః ॥౫౧॥ప ॥ త్వయాసహస్పృతచిత్తవృత్తిర్విభావరికోక సమానధ
ర్మా । వదోబ్రహ్మి నేధిలిమన్తుభనతావంకౌశలంకౌసలరాజ(సూనః)

కాశాదవరుహ్య, వచనవైచిత్ర్యాత్తత్కలూచితనిజవచన రచనావిశే
షచాతుర్యాజ్ఞనకపుత్రీం జానకింప్రత్యాయయన్నిత్యాంజనేయ విశేష
ణం సమాశ్వాసయన్నిత్యధః (౧) ॥ని॥ప్రత్యయోధీనశవధజ్ఞానవిశ్వా
సహేతుప్విత్యమరః, కృతాంజలిర్విరచితకరసంపుటస్సృజ విసయలక్ష
ణమెతత్ వ్యజ్ఞజ్ఞపత్ విజ్ఞాపితవాక్ ॥౫౦॥—॥అ॥ విజ్ఞాపనప్రకార
మేవాహ ॥ కల్యాణీతి ॥ హేకల్యాణిశాభనేజానకి ఏతేనసాధాగ్యాభి
ధాయ కేనసంబోధనెన త్రిరామస్యకుశలం సూచ్యతే ॥౫॥ గౌరాది
త్వాత్ జీష్, తివ్రవేగన చండరయేణదుర్నిరోధనేత్యధః ॥ని॥ తిక్షం
తీక్షణంభరతీవ్రం చండముష్ణంపటు స్పృత మితిహలాయధః త్వద్వియో
గేన త్వద్విరహేణ హేతునాతామ్యతోగ్లాయతః క్లిశ్యతఇత్యధః,
ఏతేన వ్యాపారాంతరాసక్తత్వశక్జ్ఞానకార్యేతిసూచ్యతే, రాఘవే
ష్టస్య రఘునాయకస్య దూతంసందేశహరమ్ ॥ని॥స్వాత్సందేశహరో
దూత ఇత్యమరః, మాం అన్యథాప్రకారాంతరేణ మాస్తమన్యథాఃన
విజానీయా ఇత్యర్థః ॥౪॥ స్తోత్రరెలజ్ఞేతిచకారాదాశ్చిరథేకలుక్- న
మాజ్యోగఇత్యడాగమాభావః ॥౫౧॥—॥ త్వయేతి॥ హే మైధిలిత్వ
యాసహస్పృతాప్రయాతాచిత్తవృత్తిర్వ్యసనతదోక్తః, త్వదేకాయ
త్తచిత్తఇత్యధః, అతఏవ విభావర్యాం రజన్యాంయోకోకశ్చక్రవాక
స్తస్యసమానాధమోయస్య సతదోక్తః, అతివిరహాతుగఇత్యధః॥
ని॥ కోకశ్చక్రశ్చక్రవాక ఇత్యమరః ॥౫॥ ధర్మాదనిచ్ఛేవలాదిత్యని
చ్, కౌసలానాం జనపదానాం రాజాకౌసలరాజౌదశరథస్తస్యపు
(౧)ప్రత్యాయయితుఃమితితమునస్తపాతే సమాశ్వాసయితుమిత్త్యర్థః ॥

పుత్రః) ॥౫౩॥అపిచ ॥ప॥ శిరసాతవసామిత్రిరకరోదభివాదనమ్ 1 అ
పుచ్చత్సోపిభద్రంతావమధిపశ్చవనాకసామ్ ॥౫౪॥౫ 1 ఏవమభిహిత
యా సంభూతవిస్రంభయాభయాపెతయాతయాతావదనుయు క్తఃపవన
తనయోవాలిమరణకారణం సుగ్రీవ సఖ్యమాఖ్యాయప్రాచేతసచేత
ఇవ సంతతసన్నిహితరామనామమంగళమంగుళీయక మస్త్యేప్రా

త్యః శ్రురామఃమస్తుఖాన మద్వాన్రాత్వాం కుశలమేవకాశలంసాన్వర్ధ
త్, వచః క్షేమవదనం అభ్యవీదవోచత్ ॥౫౫॥బుగ్మోలుజ్జ్ బుగ్మిశాసీ
త్యాదివా ద్విక ర్తకత్వమ్, అకథితంచేతి సీతాయాః క ర్తత్వం, ఉపజా
తివృత్తమ్ ॥౫౬॥—॥ అథ ప్రత్యయదాధ్యాన్యలక్షణవార్తామప్య
హా॥ అపిచేతి॥ తదేవవివృణోతి॥ శిరసేతి॥ పాకల్యాణిసుమిత్రాయా
అవత్యం పుమాంతౌసమిత్రిర్లక్షణః ॥౫॥ దాహ్యదిభ్యశ్చేతీజ్ఞో ప్రత్య
యః శిరసామూర్ధ్నాతవ, అభివాదనంనమస్కారమకరోత్కృతవాన్
అథ సుగ్రీవసఖ్యమపిజాతమితిసూచయన్నాహ ॥ అపృచ్ఛదితి ॥ నః
ప్రసిద్ధఃవనాకసామధిపోపిచ వానరైశ్వరస్సుగ్రీవశ్చ ॥౬॥ మరూటా
వానరఃకీశో వనాకాఇత్యమరః - తాన్వింభద్రంకుశలమపుచ్ఛత్ పృష్ట
వాన్ ॥౭॥ దుహ్యదిత్యాద్విక ర్తకత్వమ్ ॥౫౪ ॥—॥ ఏవమితి ॥ ఏవ
ముక్తప్రకారేణ అభిహితయాఉక్తయా అతఏవసంభూతవిస్రంభయా
సంజాతవిశ్వాసయా పాతుగభాన్విశేషణమ్ ॥ ౬ ॥ సమావిస్రంభవి
శ్వాసావిత్యమరః, భయాదపెతయాఅవగతసాధ్వనయైత్యర్థః ॥౭॥అపె
తాపౌఢేత్యాదినాపంచమీసమాసః, తయాసీతయాతావత్తదాసీ మను
యుక్తః కథంసుగ్రీవసఖ్యం జాతమిత్యాదిపృష్టస్సక్ ॥ ౬ ॥ ప్రకొను
యోగంపుచ్ఛాచేత్యమరః. పవనతనయోహనూమాన్ వాలిమరణకార
ణం సుగ్రీవస్య సఖ్యం మైత్రీంఽసఖ్యర్యుత్తియప్రత్యయఃఆఖ్యాయ
సమ్యక్కథయిత్వాప్రాచేతసచేతఇవ వాత్మీమనఇవేత్యపమాసంత
తసన్నిహితేన నిరంతరసన్నికృష్టేన రామనామ్న మంగళంకల్యాణ

యచ్ఛత్ ॥౫౫॥ ప॥ సౌఖ్యావహస్యపవనాత్తజనీయమాన రామాం
గుళీయక విలొకనవాసరస్య । సత్యకలాంశతతమీ(మపి)ంఘపి)నైవ
భజే పాణిగ్రహోత్సవదినం జనకా త్తజాయాః ॥ ౫౬ ॥ X ॥ తతస్తం
జానకీనిస్సీమహామౌ=బభాషే ॥౫౭॥X॥ మహాభాగసర్వధాన్యదురాత్మ
నః పృత్యాసీదతిమృత్యుఃతథైవమహ్యమనలాభిధానయావిభీషణ దు

రూపం విలిఖత త్రిరామనామవణా=వళిశౌభితమిత్యర్థః అంగుళీయ
కం త్రిరామప్రేషితామభిజ్ఞానముద్రికాం, అస్త్యేసీతాయై ప్రాయ
చ్ఛత్ దత్తవా ॥+॥ పాహ్వాద్వైత్యాదినా దాణోయచ్ఛదేశః ॥
౫౫॥—॥ సౌఖ్యేతి ॥ జనకా త్తజాయాస్సీతాయాఃపాణిగ్రహోత్సవది
నం వివాహమహోత్సవదినాకర్తృ, సౌఖ్యావహస్య పరమానందకర
స్య పవనాత్తజేన హనూమతానీయమానమానీతం యద్రామాంగుళీ
యకం త్రిరామాభిజ్ఞానాంగుళిముద్రికా తద్విలొకనవాసరస్య తత్స
ద్దేశ=నదినన్యశతతమీశతస్యపూరణీమ్॥+॥తస్యపూరణాడడితిడటినిర్వం
శతాదిమాసార్థ=మానసంక్షత్సరాచ్ఛేతి తమడాగమెటిత్వాత్ జీవ, క
లామంశమ్ ॥౫॥ కలాస్యాన్తూలికావృద్ధౌశిల్పదావంశమాకృతే షోడ
శాంశేపి చంద్రస్యేతివిశ్వః, భువిసత్యంయథార్థం=నేవభేజే న ప్రా
ప్తైవతతాపి సహస్యగుణాధికానందజనకత్వాదస్యేతిభావః, అత్రక
లాభజనసంబంధేవ్యసంబంధోక్తైరతిశయోక్తిః॥ వసంతతిలకావృత్తమ్ ॥
(౧)॥౫౬॥—॥ తతఇతి ॥ తతఃఅంగుళీయకప్రదానానంతరం - జానకీని
స్సీమహామౌ=నిరతిశయానందానతి - తంహనూమస్తం బభాషేఉవా
చ ॥౫౭॥—॥అ॥ భాషణప్రకారమేవాహ ॥ మహాభాగేతి ॥ మహా
భాగపరహితాచరణభాగ్యసంపన్న సర్వధాసర్వప్రకారేణ అస్యదురా
త్మనః పాపిష్ఠస్యరావణస్య- మృత్యురంతః పృత్యాసీదతి పృత్యాస
న్నౌభవతి తత్ప్రత్యాసాదనం తథానిశ్చితమిత్యర్థః- నశ్యేతన్నద
(౧) శతతమీమపీత్యైవ పారస్పాధుః॥ భువీతిపదస్యానుపయోగాత్ ॥

హిత్రా సప్తమాత్రా ప్రేషితయా భాషితంచ, అయమవ్యనాద్యశీల
 స్తురీయముపాయమంతరేణ సమామార్యపుత్రస్య సమర్పయిష్యతి ని
 యతమహామహిమాసామాధ్వం సశక్నుయాం ప్రాణాకృపణాక
 ధారయితుమితి ||౫౮||X|| ఏతదాకణ్యమామతిర్భూనుభావే మాభై
 పీస్త్రత్ర భవతీంభవతీంవహన్తే వతూణామణావముల్లంఘ్య రఘువరచ
 భూహనమాత్రిం కింతాప్తముఖాచ్ఛుగ్రితమపీత్యాహ || తథైవతి ||
 తథైవమమాహితప్రకారేణైవ మహ్యం అనలేత్యభిధానం యస్యాస్త
 యాతథాసప్తమాత్రానిజననన్యా అస్తత్పక్షపాతిన్యాసరమయా ప్రే
 షితయా ఏతద్వార్తాకథనార్థం ప్రహితయా విభీషణదుహిత్రా విభీ
 షణపుత్రికయా భాషితంచ కథితమపిఅతఃఅనార్యశీలస్తుచ్ఛస్వభావో
 యంరావణోపితురీయంచతుర్థం + చతురశ్చయతావాద్యక్షరలోప
 శ్చేతి ఛప్యత్యయః ఆద్యక్షరలోపశ్చ ఉపాయమంతరేణ దండోపా
 యం వినేత్యథః, అంతరాంతరేణ యుక్తఇతి ద్వితీయామామార్యపు
 త్రస్య రాజపుత్రస్య త్రిరామస్య-ఆర్యపుత్రేతిరాజపుత్రాణామభి
 ధానం ఆర్యోబ్రాహ్మణకుమారయోఃరాజాచైతనిపాతనాత్ - ససమర్ప
 యిష్యతి సదాస్యతి, దండోవ్యయవిలంబేనేవప్రయోక్తవ్యఇత్యాహ
 ||నియతమితి || అహమపినియతంనిశ్చితంమాసామాధ్వంఏకమానస్యా
 పరిష్టాదిత్యథః, కృపణాకదీనాక ప్రాణాక ధారయితుంనిర్వో
 ధుం + సకథ్యమెత్యాదినాతుమున్నత్యయః సశక్నుయాంశక్తానభవేయ
 మతడోధ్వంజీవితంత్యక్త్యామిత్యథః- ఇతిబభాషఇతి సంబంధః ||త
 థాచ త్రిరామాయణమ్ ||౫|| ధారయిష్యామిమాసంతు జీవితంశత్రు
 నూదన ! మాసామాధ్వంసంజీవిష్యే త్వయాహీనాన్యపాత్తజితి||౫౮
 ఏతదితి || ఏతత్ప్రతావచనమాకణ్య శ్శ్రుత్వామరుతిః హనూమాన్,
 హేమహానుభావే మహాసామధ్వంసంపన్నై సామధ్వమత్యవరమపా
 తివ్రత్య ప్రియుక్తమితి ద్విష్టవ్యమ్- మాభేషీః భయంమాప్రాప్నుహి

రణసరసిజనమీప ముపయాస్యామి మైనమామనమథాంస మర్థయేథాః
 ఇత్యభిహితవాక్ ॥ కించ (౧) ॥ ౫౯ ॥ ప ॥ మహామహీధ్రసద్భీచీంసోయన్వద్ధి
 ముపేయివాక్ । యయానూనమపాంరాశిః కుల్యాతుల్యాదశాంద
 ధౌ ॥ ౬౦ ॥ ప ॥ అథతమువాచసాజనక రాజసుతాముదితాకిముత వదుష్క
 రంచరణలంఘితవారినిధేః । అపితుమయాసహస్లవగపుంగవయాస్యసి
 చెన్నియత మపాయిసీపరిణమేద్భవతఃపదవీ ॥ అన్యచ్చ ॥ ౬౧ ॥ ప ॥ పాతి
 తత్ర భవతీం పూజ్యాం భవతీంత్యాం వహన్నేవసగ్రంధేధారయన్నేవ
 తూణామాశుభిణావంసముద్రం ఉల్లంఘ్యఉత్తీర్ణ రఘువరస్య త్రి
 రామస్య చరణసరసిజనమీపంపాదక మలనమీపముపయాస్యామి ప్రి
 ప్స్యామి వీనమామనమథాం మానమథాయేథాః నమన్యస్తేత్యభి
 హితవాక్ ఉక్తవాక్, కించ అపిచేత్యథాః ॥ ౫౯ ॥ — ॥ మహామహీధ్రేతి ॥
 సోయహనూమాన్వసామధ్యపరిజ్ఞాపనాయమహతామహీధ్రేణగి
 రిణాసద్భీచీం సమానాంవద్ధి ముపేయివాక్ ప్రాప్తవాక్ ॥ ౬౧ ॥ మ
 హీధ్రశిఖరిత్తౌభ్య దిత్వమరః- యయాదేహవృద్ధ్యాఅపాంరాశిః సము
 ద్రాః, కుల్యాతుల్యామల్పీకృతసరిత్సమానాదశాంధ్రితందధౌభృతవాక్ ।
 ౬౧ ॥ కుల్యాల్పకృత్రిమాసరిదిత్వమరః హనూమద్దేహపీక్షయా సము
 ద్రోబృథవప్రతీయతఇతిధావః ॥ ౬౦ ॥ — ॥ అథేతి ॥ అథహనూమదై
 హవృద్ధిదశానానంతరం, జనక రాజసుతాసీతాముదితా సంతుష్టాసత్తి,
 తమాంజనెయమువాచ- హేఅంజనేయ, చరణాభ్యాంలంఘిత స్తీణాః
 వారినిధిస్సముద్రోయేన తస్యతవదుష్కరం కర్తుమశక్యంకార్యంకిం
 కిమస్తి కించిదపినాస్తీత్యథాః, అపితుకింతు- హేష్లవగపుంగవవాస
 రోత్తమ, మయాసహత్వం యాస్యసిగటుప్యసిచెద్భవతః ఇయం పద
 వీమాగః, అపాయిసీమష్టాపరిణమేద్భవేత్ - సంచటయుక్తాభవిష్యతి
 అన్యచ్చకించేత్యథాః ॥ ౬౧ ॥ — ॥ పాతివ్యత్యేతి ॥ హే అంజనెయపా

(౧) సమర్థయేథా ఇత్యభిధాయా మహామహీధ్రేత్వాదిపాఠకప్రాచీనః ।

వృత్త్యహతాశనేనయదితఁకుర్యామహంభస్తసాత్సత్వం దాశరథేశ్వరః
స్వనభవేదాత్మాచితాపాదణా । కింఘ్రేతస్యయశోనిశాపతిరపిప్రహ్లాన
కాంతిభావే ద్భృతశ్శాసితరావణేరఘవతాయాత్రామమశ్రేయ
సీ ॥౬౨॥ X ॥ ఏవంవ్యాహృతఃపవనసుతస్సీతాంవిసీతః పునరాబభా
షే ॥౬౩॥ప॥ మాయామృగేణతవమైథిలిమచితాయాశ్శాఖామృగేణ పు

తివృత్త్య హతాశనేన పాతివృత్త్యాగ్నినాతంరావణంభస్తసాత్సత్వం
తం కుర్యాంకరోమియది, తహి - దాశరథేః త్రిరామస్యశరస్య
బాణస్య ఆత్మాచితా స్వానురూపాపారణాపూరిస్తృప్తిరితి యావత్ -
నభవేన్నస్యాత్ సత్యంయథాథం నాత్రసందేహఇత్యధః, త్రిరా
మబాణేనైవ రావణహననంకర్తవ్యమితిభావః, త్రిరామస్యావకీర్త్యా
మహతావచ్చ మమైతన్నయజ్యతఇతి పక్షాన్తరమాహ ॥కించెతి॥కించ
ఏతన్నాత్ర మేవ నభవతీత్యధః, ఏతస్యదాశరథేయశఃచానత్రా
భ్యవాసత్సమాఖ్యా తదేవనిశాపతిశ్చంద్రోపీతి రూపకమ్, ప్రహ్లాన
కాంతిః ప్రక్షిణకోభోభవేత్ - స్వసామధ్యేనైవ సీతారావణంవినా
శితవతీరామస్తవీశక్తపవజాతః కిమిత్యవకీర్తిస్సంభవిష్యతీత్యధః-అ
తః శౌభ్రాతరిత్వాదరేణామంత్రణంరఘవతౌరఘునాయకశాసితరా
వణే విధ్వంసితరావణసతి త్రిరామేణరావణేవిధ్వంసితేనతీత్యర్థః-
మమయాత్రా ప్రతిప్రయాణం శ్రేయసీప్రశస్యాశ్రేష్ఠేతియావత్ +ప్ర
శస్యస్యశ్రీఇతి శ్రాదేశః అతామమైవమాగతుంనయజ్యతే త్రిరా
మోయథాక్షిప్రమాగచ్ఛేత్తథాత్వయాప్రోత్సాహితవ్యఇతిభావః ఉక్త
రూపకయోస్సంసృష్టిః, శాదూలవిక్రీడితంవృత్తమ్ (౧) ॥౬౨॥ ఏ
వమితి॥ ఏవమనెన ప్రకారేణ, వ్యాహృతః ఉక్తః ఏతయేతిశేషః- ప
వనసుతోహనూమాణా విసీతః వినయయక్తస్సకాసీతాంపునః అబభా
షేఉక్తవా ॥౬౩॥—॥ తదేవాహ ॥మాయేతి ॥ శౌమైథిలిమాయా

(౧) భవేత్తన్నాచ్ఛాసితేతి భవేదాజౌశాసితేతిచ పాఠాంతరమ్॥

నారాగతిరిత్యయ క్రమ్ | ఏషాకథాపిభువనేవి(ద్వి)త)కాయదన్యాత్మా-
 నామరామధనుషఃప్రథితాప్రశస్తిః || ౬౪ || X || కించహునేత్యేతదేవ చింతి-
 తం దేవిభవత్ప్రాయదహం రాఘవగృహిణ్యాస్తదేవనిశ్చితం | యత్స-
 వ్యశమిదృశస్యసమాచారస్య తదేవప్రకాశితమ్, యదనుగుణం రావ-
 మృగేణ కనకమృగేణ వంచితాయాః ప్రతారితాయాః విప్రలబ్ధాయా-
 ఇతియావత్, తవమహానుభావాయాఇతిభావః శాఖామృగేణవానరే-
 ణ పునరాగతిః ప్రత్యాగమనమిత్వేతదయ క్రమనహం వంచనేనా-
 పహతణం పునస్సంకోచేనాగమనంచేత్యేతత్సంభావితాయాస్తవనయ-
 క్రమితిభావః, రాజ్ఞాన్యః పునారాజమాన్యైవేవాగమనం య క్రమితి-
 భావః కించ ఏషాఉక్తాకథావార్తాపి, భువనెజగతి || ౬౫ || విష్టపంభువ-
 నంజగదిత్యమరఃవితతావిస్తృతాప్రచురాస్యా ద్యదితహిం త్రిరామధ-
 నుషః త్రిరామచాపస్య జగత్ప్రయప్రసిద్ధస్యేతిభావః, కానామకావా-
 ప్రశస్తిః పరనిరాసకత్వప్రయుక్తఖ్యాతిః ప్రథితాప్రసిద్ధాస్యాదితిశే-
 షః సస్యాదేవేత్యర్థః, అతస్తస్యాలృకాలక్లేశసహిష్టుతయాతృప్తా-
 తవ్యం త్రిరామేణ పునరాగత్యరావణంజితావత్త్వం ప్రత్యానెతవ్యా-
 చెత్యయమేవరాధ్ధాంతఇతిభావః, మనస్తతిలకావృత్తమ్ || ౬౪ || —||
 అధసీతాప్రశంసాపూర్వకం నిగమయన్నాహ || కిమితి || బహునాకింకా-
 లయాపనకరైరనేకైర్వచనైరలమిత్యర్థః- టతః ఇత్యేతత్ప్రకృతమి-
 దమేవ చింతితం దేవిభవత్ప్రాయదహం రాఘవగృహిణ్యాస్తదేవనిశ్చిత-
 తం దేవ విచారితమిత్యర్థః || ౬౫ || ఇతిమోతుప్రకరణ ప్రకారాది సమాప్తి-
 ష్టిత్యమరః, కిమేతదిత్యత్రాహ || యదిత్యాదినాః రాఘవస్యరఘువం-
 శాద్భవస్య త్రిరామస్య గృహిణ్యాధర్మపత్న్యాః యదహం య-
 క్రం తదేవనిశ్చితం నిణేతం, ఈదృశస్య అనిర్వాచ్యస్యేత్యర్థః,
 సమాచారస్య పాతివ్రత్యధర్మస్య యత్సవ్యశంతుల్యం తదేవప్రకాశిత-
 మభివ్యంజితం, రావణాపరాధప్రతిక్రియాయాః యదనుగుణం అను-

ణాపరాధప్రతిక్రియాయా స్తదేవానుమోదితమ్, యదనుకూలంకులవ
 ధూశీలస్యతదెవకథితమ్, యదుచితం క్షత్రియాణీవాణీప్రకృమస్య తదే
 వోపకాంతమితి బహుశఃప్రశస్యసర్వధారామలక్షణౌ లంకామి
 మాంప్రాప్తాదితి జానకిజానీహ్యనుభానీహేమంజనంప్రస్థాతుం, కించకా
 కుత్సైన విదితపూర్వమభిజ్ఞానంకిమపిదీయతామితి॥౬౫॥౧॥ సాతుద్ధీర్ఘం

హూపం, తదేవానుమోదితం అభ్యుపగతం కులవధూశీలస్య కులస్త్రీ
 స్వభావస్య యదనుకూలం సమృతం తదేవకథితం ఉక్తం, క్షత్రియాణీ
 క్షత్రకులోద్భవాః + అధ్యక్షత్రియాధ్యం వేతిజీవతనుగాగమశ్చతస్య
 వాణీప్రకృమస్య వచనపరిపాట్యాః యదుచితంతదేవోపకాంతమార
 భ్దమ్(౧)ఇత్యేవంబహుశఃబహువారంప్రశస్య ప్రస్తాయ, హేజానకిస
 ర్వధాసర్వప్రకారేణ- ప్రకారవచనైథాల్ రామలక్షణౌ లంకామి
 మాం ప్రాప్తాప్రవిష్టా జానీహేఅవబుధ్యస్వ, తథాఇమంజనంమామి
 త్యధః- ప్రస్థాతుంపునగంతం ఆమోచనశబ్దవదుపసగేణ ధాత్వ
 థస్య చాధః అతవీవ॥ని॥ ప్రస్థానంగమనంగమ ఇత్యమరః, అనుజా
 నీహేఅనుజ్ఞాపయ! అథచపునః ప్రప్తవ్యంకించిదవశిష్టంవిద్యతఇత్యాహ
 ॥కించే॥౩౩దేవాచాకాకుత్సినేతి॥కాకుత్సైనకకుత్స్థవంశోద్భవేనత్రి
 రామేణ, విదితపూర్వం పూర్వంవిజ్ఞాతమిత్యర్థః + సుస్సుపేతి సమా
 సః, కిమపికించిదభిజ్ఞానం జ్ఞాపకవస్తుదీయతాంప్రతిపాద్యతాం ఇత్యా
 బధాషఇతి సంబంధః (౨) ॥౬౫॥—॥ తతఃకింజాతంత్రాచా ॥సేతి॥

(౧) అత్యగద్యేకించమనా దేవిభవత్సాతదేవ చింతితం యదహం
 రాఘవగృహిణ్యాః, తదేవనిశ్చితంయత్సదృశమీదృశస్యసమయాచార
 స్యతదేవప్రకాశితంయదనుగుణంరావణాపరాధప్రతిక్రియాయాఃతదే
 వానుమోదితంయదనుకూలంకులవధూశీలస్యతదెవకథితంయదుచితంక్ష
 త్రియాణీజనవాణీక్రమస్యేతిబహుశఃప్రశస్యేతిప్రాచీనపాఠస్సుగమః
 (౨)అభిజ్ఞాయతేనెనెత్వభిజ్ఞానంకరణైర్బుద్ధి పూర్వానుభవస్తాఽకం

తీతిమన్యే || ౨౦ || ౫ || తదనునిజమనోరథైకపరిపూరణకృతా దరా
 కైకేయీసాపహాసమవాదీత్ || ౨౧ || ప || సత్యవిప్లవమవశ్యసంగత
 స్సంగతంభృశమవశ్యతస్తన | ఆశ్రుతస్యవిఫలత్వమస్తిచేదాశ్చ శ్రుతస్య
 స్య ఉపయమప్రాప్తకత్వం యుక్తమతామమాప్యేనం మరణముపయ
 జ్యత ఇత్యర్థః - లూకెలక్షణవతీనాంకస్యకానాం పరిణయోభర్తృజీవ
 నాయభవతి ఈదృగవలక్షణ దుర్భాగాయాస్తవపరిణయస్తు మమమర
 ణాయభవతీతిభావః-వసంతతిలకావృత్తమ్ || ౨౨ || — తదన్వీతి || తద
 నుదశరథభాషణానంతరం-నిజమనోరథస్యఏకస్య భరతాభిషేచనరామ
 ప్రవ్రజనరూపసావిభిలాషస్తేవ పరిపూంజేనిష్పాదనే - అత్రమనో
 రథైక శబ్దయోశ్చివభాగవతవత్సమాసః - అథవాఏకపరిపూజైముఖ్యవ
 రిపూరణై || ౨౩ || ఏకేముఖ్యాన్యకేవలాఇత్యమరః కృతాదరావిహితా
 స్థా, కైకేయీసాపహాసంసోల్లుంఠనమవాదీత్ ఉవాచ || ౨౪ || సోల్లుం
 తనంతుసౌత్వాసం సాపహాసంసమాస్త్రయి ఇతిహలాయధః || ౨౫ ||
 అ || ఉక్తిప్రకారమేవ వివృణోతి || సత్యేతి || అవత్యసంగతః పుత్ర
 మోహాద్దైతాః + పంచమ్యాస్తసిః సంగతం ప్రాప్తంసత్యవిప్లవంస
 త్యవాక్యప్రచ్యుతిం - భృశమత్యంతమవశ్యతః అనాలాచయతిః ఈష
 దవ్యననుసందధత ఇత్యర్థః తవఆశ్రుతస్య వరద్యయం దాస్యామీతి
 ప్రతిజ్ఞాతవచనస్య || ౨౬ || అంగీకృతమాశ్రుతిం ప్రతిజ్ఞాతమిత్యమరః -
 విఫలత్వం నైష్ఫల్యమస్తిచేత్ తత్ప్రతిశ్రుతంవిఫలంభవతియదీత్యర్థః
 ఆఇత్యపహాసే విసర్గాణానిపాతః - శ్రుతస్య సత్యంవద ధమంచ
 ర సావధాన్యాన్తాప్రమదః - అంగీకృతంహికృతిభః పరిపాలయంతీ
 త్యాది ధమశాస్త్రస్య || ౨౭ || శ్రుతంశాస్త్రాన్విధృతయోరిత్యమరః-
 అయమంజలిఃప్రణామః || ౨౮ || తాయతావంజలిఃపుమానిత్యమరః ||
 రచితః విహితః, శాసనాచ్ఛాస్త్రమితి పున్తృప్తాగ్నిదురధవ పౌన్యత్తి
 ప్రతిషేధకత్వేన ప్రసిద్ధంశాస్త్రం - ఈదృకాచ్ఛాస్త్రజ్ఞానాపిభవతాయ

తాక్షిమౌత్రశ్చిరజీవీసదధౌ యథార్థసంజ్ఞామ్ ॥ ౬౭ ॥ గ ॥ సైషాపరి
 చితకథాస్తరణ ద్విగుణితదుడశాకేశసినద్ధమపరమిదమభిజ్ఞానమున్న
 చ్య ॥ ౬౮ ॥ ప॥ చూడామణింకపివరస్య దదౌదశాస్యసంత్రాసపుంజిత
 దుషాగ్నిదశంకృశాంగీ । ఆదాయతత్ప్రణతిపూర్వమసౌప్రతస్థేమాణి

చిరంజీవతీతి చిరజీవిత్యన్వర్థానామధేయందధౌ, ఏతదభిజ్ఞానం త్రిరా
 మాయకథయేతివాక్యశేషః సోయంబ్రహ్మస్త్రాపదుక్రీతస్య శరణ్యాంత
 రాభావాత్తమేవపరమకారుణికం త్రిరామం శరణంగతాప్రసస్త
 త్కృపయాఅమోఘాయబ్రహ్మస్త్రాయనెత్రమేకందత్వాముక్తౌ భూచి
 త్యర్థః ॥ ౬౯ ॥ చిరజీవీచైకదృష్టి మాకలింపికవధానఇత్యమరః, తథా
 చ త్రిరామాయణమ్ ॥ * ॥ సదభాసంస్తరాద్భూహ్యబ్రాహ్మేణాస్త్రే
 ణయోజయత్ । సదీప్తవకాలాగ్ని జ్వాలాభిముఖోద్విజమ్ ॥
 సతంప్రదీప్తంచిత్రేవదభాంతంవాయసంప్రతి । తత్స్తంవాయసందర్శ
 స్సోంబరెనుజగామశేతి, ఔపచ్ఛందసికంవృత్తమ్ ॥ ౭౦ ॥ —॥ ఇత్థం
 వాచికరూప మభిజ్ఞానందత్వా సంప్రతివస్తురూపందాతుం ప్రావ
 త్తతేత్యాహ ॥ సేతి ॥ సైషాసీతాపరిచితకథాస్తరణేన పూర్వానుభూత
 వృత్తాస్తస్తృత్యాద్విగుణితాద్విరావృత్తాదుడశాదురవస్థాయస్యాస్యా
 తథోక్తానతి, కేశసినద్ధంచురాచ్ఛాదితమ్ ॥ ౭౧ ॥ అపిధానతిరోధానపి
 ధానచ్ఛాదనానిచెత్యమరః ॥ x ॥ వష్టివాగురిరల్లోపమవాప్యోరుపసగ
 యోః, ఇత్యపిరకారలూపః ॥ సహ్యతేకర్తృణిక్తః అవరమస్యత్ ఇ
 డం వక్ష్యమాణం చూడామణిమిత్యర్థః, ఉన్నప్యవికృప్య ॥ ౭౨ ॥
 చూడామణిమితి ॥ కృశానివిరహవేదనవశాత్ కాశ్యావస్థాపన్నా
 నిఅంగానియస్యాస్యాకృశాంగీతనీవసీతా ॥ అంగాత్రకంఠేభ్యశ్చేతి
 వక్తవ్యమితి జీప్, దశాస్యాత్ రావణాత్ యఃసంత్రాసఃభీతిఃతేన
 పుంజితః పిండిభూతాయోరుషాగ్నిః క్రోధాగ్నిః తస్యదశేవదశాఅ
 వస్థాయస్యతంతథోక్తమ్ ॥ ॥ రుషేత్యత్రహలంతాద్వికల్పాట్టాప్ అత్ర

కృగభఃపదనోరగతుల్యబాహుః ||౬౯||౫|| తతఃకృతకృత్సవషనిగః

తృప్తిఃసానుప్రాణితానిదశఃనా- చూడామణింశిరోరత్నంకపివరస్యవా
సరోత్తమస్యదానూమతః దదౌ త్రిరామాయపతమపి పృథశఃదౌ
తి దత్తవతి(౧) (అత్రకపివరస్యేతిసంబంధసామాన్యేషష్టిః + యతఃక
ర్తణాయమభిప్రేతి ససంప్రదానమితి సంప్రదానసంజ్ఞానభవతి,స్వ
స్వశిషినివృత్తిపూర్వక పరస్వత్వాపాదనస్యాభావాత్ నహిస్వీయంధన
మస్తేదీయతేకింతు ప్రత్యభిజ్ఞానప్రదశఃనమాత్రేణమణిదానస్యపదే
శః, తథాదనస్యేనమపి రజకస్యవస్త్రం దదాతిఘృతః పృష్ఠందదాతి
త్యత్రాపి ప్రాప్నోతితిచోద్యముద్భవ్యనైతదస్తి - దానంహినామ
పూజ్యానుగ్రహకామ్యయాదృవ్యపరిత్యాగః పరస్వత్వాపాదనంచ త
చ్చేహనాస్తీత్యానకారేణోక్తం,ననుభావ్యకారమతేతుచతుర్థైవ
భావ్యంతథాచక్రేయటకారైఃకైశ్చిదన్వర్థసంజ్ఞావిధానాద్దదాతివిషయ
ఏవసంప్రదానసంజ్ఞేత్యభ్యుపగతం-దానంచస్వస్వత్వనివృత్తిపూర్వకప
రస్వత్వాపతివర్జ్యంతమితిప్రత్యాఖ్యాతముభయము క్తంఅన్యత్రభావ్య
కారేణ సంజ్ఞాభ్యుపగమాత్, తథాచక్రియాగ్రహణస్య గత్యర్థఃకర్త
ణీత్యాది సూత్రస్యద ప్రత్యాఖ్యానంకృతం తథాస్వత్వనివృత్త్యభావ
వతిదదాతేప్రయోగోద్యత్యేనశూద్రాయమతిందద్యాదితితస్తేఖం
డికోపాధ్యాయశ్చ పెటికాందదాతీతిచ సపరిపశ్చముపపాదితత్వాది
తి) తతఃకపివరఃతత్ప్రేణతిపూర్వంతస్యాస్తీతాయానమస్కాఽపూర్వ
కమాదాయ స్వీకృత్యమణిమితిశేషః, మాణిక్యంగర్భేయస్య తస్మాశ్చ
కృగభఃంతద్యదనంవక్త్రం యస్యతేనతథాక్తేనఊరగణసర్పేణతుల్యః

(౧) రుషాగ్నిదశమిత్యత్ర మహాగ్నినిభమితిపాఠే రావణభీతిపుం
జీభూతాగ్నిసదృశ మిత్యర్థః । ఆదాయతత్ప్రేణతిత్యత్ర ఆదాయ
తం ప్రేణతితిపాఠేతంచూడామణిం ఆదాయప్రేణతిపూర్వంతథాత్మీ
తానమనపూర్వకమిత్యర్థః అత్ర పాఠే మణిమితి నాధ్యాహర్యమ్ ॥
(అత్ర పుండలితగ్రానై అసాంగత్వంచోషశ్చైరనిష్పష్టపరిహర్యమ్)

త్యనిశాచరవతేః ప్రకాశయితుం నిజాగమనమశౌకవనికాంబభంజ ప్రభంజనాత్తజః || ౧౦ || ప || సప్తకృత్యైశ్శాఖానామవనతిమతీవప్రకటయన్మమాగౌణభ్రామ్యస్పరికలితభంగస్సమనసామ్ | ద్విజానాంసంత్రా

సదృశః బాహుర్యస్యసతథోక్తస్సక్, ప్రతస్థేప్రస్థితవా ఉపమాతి
స్యాశ్చ పూర్వోక్తాల్పకారేణ సంస్పృష్టిః - వసంతతిలకావృత్తమ్ ||
౧౧ || — || తతఃప్రస్థానానంతరం ప్రభంజనాత్తజ్జీవాయుసూనుఃకృత
కృత్యః కృతార్థస్సక్ నిగత్యసీతాసాన్నిధ్యాన్నిష్క్రమ్యనిజాగ
మనం నిశాచరవతేః రావణస్య ప్రకాశయితుం ప్రకటయితుమశౌకవ
నికాంబభంజమమదఉత్పాటయామాసేత్యథః || ౧౦ || — || తదేవా
హ || స్వేతి || సప్తకృత్యైః నిజచంక్రమణక్రియాభిః శాఖానాం దురమా
ణాం అతీవాత్యంతమవనతిం భుగ్నత్వం ప్రకటయన్ ప్రవర్తయన్,
అన్యత్ర సప్తకృత్యైర్నిజవ్యాపారైః శాఖానాం వెదభేదానాం అతీవా
వనతిం సమ్యగ్వివేచనం ప్రకటయన్ స్ఫుటిపర్వక్ || ౧౧ || శాఖావెద
ప్రభదేమ బాహువంఘ్రిదురమాంగయోరిత్యుభయత్రాపియాదవః, త
థాతిమాగౌణ అన్యమాగౌణ భ్రామ్యక్ సంచరన్ అన్యత్ర లౌక
విరుద్ధమాగౌణవర్తమానః || ౧౨ || వాభ్రాశేత్యాదినావికల్పితశ్వస్ప
త్యయః, సుమనసాంపుష్పాణాం అన్యత్ర దేవానాంచ పరికలితభం
గోవిరచితవ్యాఘాతశ్చత్యథః || ౧౩ || సుమనాఃపుష్పమాలత్యైః స్త్రీదే
వబుధయోఃపుమానిత్యుభయత్రాపి వైజయంతీ, తథాశృతిమధురవా
చాం శ్రోత్రా సంపకరవాచాంద్విజానాం అండుజానాం అన్యత్ర శృతి
మధురవాచామామ్నాయమనోహరవచనానాం ద్విజానాం విప్రాణాం
సంత్రా సంభయం విరచయన్ కుర్వన్ || ౧౪ || శృతిః శ్రోత్రే తథామ్నాయే
దస్తవిప్ర్రాండుజాద్విజా ఇత్యుభయత్రాపి విశ్వప్రకాశామరౌ, అ
యంహనూమాక్ లంకోద్భానే అశౌకవనికాయాం, దశవదనలీలాం
రావణవిభ్రమః మతసుత అత్ర అన్యలీలాయా అన్యత్రా సంభవాత్తత్స

సంశృతిమధురవాచాం విరచయన్మయంలంకోద్యానెదశవదనలీలామ
తనుత || ౭౦ || X || తదనుసరభసమారక్షిక్రక్ష్యోగణనిపేదితప్రమదవనకద
నప్రకటితదశవదనప్రేషితాఽపిత్వపతికింకరభయంకరానింకరాఽ
ప్రహస్తపుత్రేణజమ్బూమాలినా సహనిహత్య చైత్యతొరణ ముపగత
పతిహనూమతి || ౭౧ || X || పునరపి నిశమితామితనిశిచరగణమా

దృశీం లీలామితిసాదృశ్యాజ్ఞేపాదసంభవద్వస్తుసంబంధరూపా నిదశే
నా, సాచోక్తజ్ఞేమానుప్రాణితేతి సంకరః, శిఖరిణీవృత్తమ్(౧)|| ౭౦ ||
తదన్వితీ || తదనుతాకవనికాభంగానంతరం సరభసంసవేగమ్|| ౭౧ || ర
భసోవేగహషయోరితివిశ్వః, అరక్ష్యవనపరిపాలనంప్రయోజనమస్యా
రక్షికః || ౭౨ || ప్రయోజనమితితక్ సచాసారక్ష్యోగఃశ్చఅశోకవనపరిపా
లక రాక్షసనివహిత్యధః, తేననివేదితం విజ్ఞాపితలయత్ప్రమదవన
కదనం వానరకృతాశోకవనభంగః || ౭౩ || స్యాదేతదేవప్రమదవనమస్తః
పురొచితమిత్యమరః + జ్యాపోస్సంజ్ఞాభందసోబహుళమితి హ్ర
స్వః తేన హేతునాకుపితేన కృద్ధేన దశవదనేన రావణేనప్రేషితాఽ
ప్రహితాఽ, పిత్వపతికింకరభయంకరాఽకింకరాఽ అశీతినహస్ర
సంఖ్యాకాఽ నిజకింకరానిత్యధః, తథాచక్రిరామామణమ్|| ౭౪ || తే
మామశీతినహస్రకింకరాణాంతరస్వినామితి + మేఘుతిః భయమ
కృత్యతిభిశోముమాగమః, ప్రహస్తపుత్రేణ ప్రహస్తాఖ్యమత్రిప్రవ
రతనయేన జంబూమాలినా సహనిహత్యమారయిత్వాహనూమతి చైత్య
తొరణం ప్రాసాదద్వారోపరితనభాగముపగతపతిఅధతిష్ఠతినతి|| ౭౫ ||
పునరితి || పునర్భూయోపి నిశమితం హతశేషైశ్చానివితం అమితనిశి
చర గణమారణం అశీతినహస్రసంఖ్యాకరాక్షసనివహసంహరణంయే

(౧) పరికటితభంగస్సుమనసామిత్యత్పరతైగృహీతానునయే నేత్యా
దావివనిత్య సాపేక్షత్వాత్సమానః । తథాచ పరికటిత సుమనోభంగ
ఇత్యధః । అపసతిమతీవేత్త్యత్ర అపసతిమనల్పమితి పారాంతరమ్||

దణో రావణః స ప్రసచివసుతనిభస శ్రవణపరిభుపితః పశ్చివం
చానన వరాకృమాన్పుషుస ప్రముఖాంతేనాపతీక్ వలీముఖఃజీవ
గ్రాహంగృహ్నిధ్యమితి ప్రాహిణోత్ || ౭౩ || తత్రతానపితోరణ
వరిఘేణపశ్చతాంసీత్వామహముహూహుదాశరథి దూతాహ
మిత్యాత్తానముద్ధోషయంతం హనూమంతంనియంతునియంతా నిభులర

న సతథోక్తౌ రావణఃసప్తా నాంసచినిసుతానాంమన్త్రిపుత్రాణాంనిధ
నశ్రవణేనసహారశ్చుత్వాపరికుపితౌత్వస్తమృద్ధస్పృహజ్ఞాపనసరా
కృమా- సింహతుల్యబలాక్ ప్రభుసప్రముఖాక్ ప్రభుసాదీక్ పంచసే
నాపతీక్ వలీముఖం వానరంజీవగ్రాహం గృహ్నిధ్యం + జీవతీతిజీవః
ఇగుపభలక్షణఃకప్రత్యయః, జీవస్తంగృహ్నితావ జీవగ్రాహంగృహ్నితే
త్యథః, దూతవధస్య శాస్త్రనిషిద్ధత్వాత్, జీవతస్తస్యవిలాసన కా
తుకాద్యేతిభావః || + || సమూత్యాననాణముల్ ప్రత్యయః కషాది
త్వాదనుప్రయోగః ఇత్యుక్తేతి శేషః ప్రాహిణోత్ ప్రేషితవాక్
+ హిగతావితిథాతోహినుమీనెతితత్వం (౧) || ౭౩ ||—|| తత్రేతి || త
త్రచైత్యతొరణే, తానపివంచసేనాపతీక్ తొరణవరిఘేణతొరణస్థా
గ్కళేన. పశ్చతాంమరణానీత్వా నిహత్యైత్యథః మహముహూః
పునఃపునః అహంబాశరథిదూతఇత్యేవమాత్మాన ముద్ధోషయంతమ్ || *
తాసాహంకోసలేంద్రస్య రామస్యాక్లిష్టకర్తృణఇతి వారంవారమా
త్మానం ప్రఖ్యాపయంతమిత్యథః, హనూమంతం నియంతునిగ్రహీ
(౧). తథాచక్రిరామాయణమ్ || * || తతస్తే రాక్షసేంద్రేణచోదితామం
త్రిణస్సుతాః | నిర్వయుభవనా తస్తాత్వప్రసప్తార్చివర్చనః ఇత్యాది
సగాఢనంతరం | మాతాంత్రీసుతాబుద్ధ్యావానరేణమహాత్తనా |
రావణస్సంవృతాకార శ్చకారమతిముత్తమామ్ || సవిరూపాక్షయూ
షాక్షేదుధారంచైవరాక్షసమ్ | ప్రభుసంభాసకణఽంచ పంచసేనా
శ్రీనాయకా || సందిదేశదశగ్రీవా వీరాన్నయవిశారదానితి ||

క్షసామధ్యక్షమక్షకుమారమప్యక్షిపత్ ॥౨౪॥వ ॥ రక్షస్సంఘట్టచూణీ-
కృతకనకమహాభిత్తిచైత్యోర్ధ్వభూశ్యా నతత్రాణామకాలేనఃః వరుణ
యస్సీరలక్ష్మీనమేతః! రక్షశ్శూరాఖ్యశరాక్షితితలఫలకక్షేపణీయాం
హనూమానిక్షక్రిడాంవిధాతుందశముఖనగరివత్స్వరే తత్స్వరేసా ॥౨౫॥

తుం నిఖిలరక్షసాంనియంతా నకలరాక్షససార్వభౌమః, రావణః, అ
ధ్యక్షం పురోవతినం సమథంవా అక్షకుమారం అత్థాఖ్యనిజతనూ
జమప్యక్షిపత్ (ప్రాహిణోదిత్యధః ॥౨౪॥—) రక్షణితి॥ రక్షస్సంఘ
ట్టేన రాక్షససంతాడనేన వక్షస్సంఘట్టేతి పాఠే వక్షఃస్థలసంఘర్ష
ణేన చూణీకృతాః క్షోదితాః కనకమహాభిత్తయః కాంచనమయో
న్నత కుణ్డ్యానియన్య తత్తథోక్తం యచ్చైత్యప్రాసాదస్తదుత్థయా
తమత్పన్నయా భూశ్యావరాగణ, అకాలేఅనియతకాలే, నక్షత్రా
ణాం సరణిం అకాలేఅరుణయన్ అరుణేకున్దస్త్రిత్యేతికయోక్తిః ॥ అ
రుణశబ్దాత్తత్కరోతీతిఙ్వింతాల్లటశ్శత్రాదేశః, అతఏవ వీరలక్ష్మ్యావిజ
యశ్చియాసమేతాసాహనూమాన్ (రక్షశ్శూరా రాక్షసయోధాఇత్యా
ఖ్యాయాసాం తాస్తథోక్తాశ్చారాక్షోపకరణాని యస్యాంతామితి బ
హువీహిగర్భోబహువీహిః, క్వదీదవచయవినక్షాయాం శారశబ్దస్య
(స్త్రీ)లింగప్రయోగః ॥౨॥ (స్త్రీ)స్యాత్కాచిన్నక్షాశ్యాది ర్వివక్షాపచ
యేయదీత్యభిధానాత్) క్షితితలమేవ ఫలకంతక్ష్టిక్షేపణీయాంప్రవర్త
నీయాం, అక్షక్రిడాం అక్షకుమారసంహరణశాలాం పాశద్యూతకేలిం
చ దశముఖనగరివత్స్వరే లంకాపురప్రాంగణే విధాతుంకతుం తత్స్వ
రేత్వరాంకృతవాన్, రక్షశ్శూరాఖ్యశరాక్షితితలఫలకక్షేపణీయా
నితిపారేరక్షశ్శూరా ఇత్యాఖ్యానైహంతాన్ శారాసక్షోపకరణాని
క్షితితలఫలకే క్షేపణీయాన్ నివాసనీయాన్ విధాయేతిశేషః అన్యత్స
మానం, (అత్యశారశబ్దస్య అకారాంతలైస్స పుల్లింగతాయాంకవిరేషవ్య
మాణమ్) ॥౨॥ పక్షాఃక్షేపణ్గహోక్షాస్తుదేవనాః పాశకాశ్చతే ఇత్యన్య
అత్త్రకుండలితపూర్వోత్తరగ్రంథయోరసాంగశ్యమస్తి

X॥ తల్క్షణంక్షణదాచరాణామిషతామేన నిష్పాదితగంగనిమేషప
 కృత్యశ్చైత్యప్రాసాదముత్పాతిత స్తంభజాతజాతవేదసా దద్ధావధూ
 యోపుపాశ్చిత్రారణస్సమీరణసుతోబభూవ, ఏనమపివృత్తాతంఘ్ర
 త్వాకుపితస్య నిశాచరవతెయ్యగవదేవ నిపెతుఃపుత్రైసుత్రామజతి స
 మరః, శ్లేషసంకీర్ణోయం రూపకాలజ్కారః, సృగ్ధరావృత్తమ్(౧)॥
 ౭౫॥ తత్క్షణమితి ॥ తల్క్షణంతస్తిన్నైవ క్షణక్షణదాచరాణాం రాక్ష
 సానాం మిషతాంవశ్యతామేను సతాం, మిషతఃక్షణదాచరాననాద్య
 త్యైత్యధఃః + షష్ఠీచానాదరథతిషష్ఠీ, రంగరణరంగేనిమేషకృత్యం
 అక్షవిశాశకృత్యంనిష్పాదితం నిర్వర్తితం యేనసతథోక్తః, తథాఉ
 త్పాతిత స్తంభజాతేన సముత్పాతిత స్తంభసంభూతేనజాతవేదసాఅగ్ని
 నా జాతంవేదఃహిరణ్యంయస్తాత్సంజాతవేదాః స్తంభసంభ్రమణజనితా
 గ్నినేత్యధఃః చైత్యప్రాసాదంచైత్యగోపురమ్, దద్ధావసమీరణసుతో
 హనూమా, ధూయః పునరుపుపాశ్చిత్రారణః సమధిరూఢతార
 ణాన్తరీబభూవ, పూర్వతారణస్యతదాదద్ధత్వాత్తారణాన్తరసమా
 శ్చితత్వం తత్రదృష్టవ్యం తథాచ త్రిమద్రామాయణమ్ ॥*॥ స్రా
 సాదస్యమహంతస్య స్తంభంపౌమపరిష్కృతం । ఉత్పాటయిత్వాపే
 గెనహనూమాన్సననాత్తజః ॥ తతస్తంభ్రామయామాసశతధారంమ
 హాబలి । తత్రచాగ్నిస్సమధవత్ప్రాసాదశ్చాప్యదహ్యాలైతి, ఏనంవృ
 త్తాన్తనుక్షకుమారవినాశవార్తామపి శుతావ్సకుపితస్య నిశాచరవతేరా
 వణస్య, విశంతిదృష్టయః విశంతిసంఖ్యాకాలపిదృశఃసమితి పౌతాః
 యుద్ధాధకమిత్యధఃః ॥ ని ॥ సమిత్యాజసమిద్యుధఇత్యమరః, షష్ఠీ
 పౌతుప్రయోగఇతిషష్ఠీ, పుత్రై నిజతనూజే సుత్రామజతి ఇంద్రజ
 తి, యుగవదేకవారమేవనిపెతుః వ్రససుఃతవమేవఅస్య సాధనెసమ

(౧)రక్షశ్శూరాఖ్యశారాక్షాతితలఫలకశ్లేపయిష్యన్నితిపాతే విధా
 యోతినాధ్యాహార్యమ్త్రైవయిష్యప్రేయిష్యకణిజగ్ధోత్రావివక్షితః

మితి హేతోర్వింశతిదృష్టయః ॥ ౭౬॥ వ॥ అనిమిషభువనెవావ్యమ్నివా
భూతలేవాసమరమువగతంతావంప్రీక్షితుంకస్సమథః । ఇతినుతివచనే
నశ్లాఘయన్తేఘనాదంష్టవగమిహనయేతి ప్రాహిణోద్వాక్షసేంద్రః ॥
౭౭॥ వ॥ నేతుంశోకరసంనిశాచరపతింహంతుంచమూం రక్షసాంతస్యాం
తఃపురయోషితాంరచయితుంమానంవినారోదనమ్ । సూర్యాచంద్రమ
ర్థౌనాన్యఇతి శౌరవాదరాధ్యామేకదేవనిఖలాభరపి దృష్టిభిః రావ
ణఃపుత్రమింద్రజితమద్రాక్షీదిత్యథః ॥ ౭౮॥ — తతఃకింతత్కాహ
॥ అనిమిషేతి ॥ నవిద్యంతేనిమిషాయేషాంతేఅనిమిషాః దేవాః ॥ ౪॥
ఇగుపథలక్షణఃకప్రత్యయః॥ని॥సురమత్స్యావనిమిషావిత్యమరః తేషాం
భువనెస్వలౌకేవావ్యమ్నిఅంతరిక్షే భువలౌకేవా భూతలభూ
లౌకేవా, సమరమువగతంరణోన్ముఖంతావంప్రీక్షితుం దృష్టుంయద్ధార్థం
తుకింవక్తవ్యమితిత్యథః, కస్సమథః శక్తః సకోపీత్యర్థః, భూభువ
స్వలౌకేషుసరచారణ సురాణాం సర్వేషామపి జగదేకపీఠేణత్వ
యా నిజతేతాద్విదితిభావః, ఇత్యేవం భూతేననుతివచనేన స్తుతివాక్య
న మేఘనాదమింద్రజితం శ్లాఘయన్ ప్రశంసయన్ రాక్షసేంద్రో
రావణఃష్టవగం వాసరమిహోత్రనయప్రావయఇత్యుక్తేవేతి శేషః,
ప్రాహిణోత్ ప్రేక్షితవాన్ ॥ మాభినీవృత్తమ్ ॥ ౭౭॥ — ॥ నేతుమితి॥
నిశాచరపతింరావణం, శోకరసంవిషాదంనేతుం ప్రావయితుం త
థారక్షసాంచమూం రాక్షససేనాం హంతుంనాశయితుమ్, తథాతస్య
రావణస్య అంతఃపురయోషితః అవరోధవధ్యః తాసాంమానంవినాని
ర్త్యూదమితిత్యథః + పృథగ్వివేక్యాదినా తృతీయాదికల్పాత్పక్షే
ద్వితీయారోదనంఅశ్రుమోచనం రచయితుంకతుం, తథాసూర్యాచం
ద్రమసోదివాకరనిశాకరయోః అహోరాత్రంస్వకరప్రసారణైవ జగ
చ్ఛోధకయోరితిభావః + దేవతాద్వంద్వేచేతిదీఘః, ప్రవేశవిక
లాంప్రవేశరహితాం రావణభయాత్పమ్యకప్రవృత్త్యభావాదితిభావః,

సౌః ప్రవేశవికలాంబజాంపురిమగ్నినా శుద్ధాంకరుణామముష్యహ
 సవజితాజాతౌరణస్తారణే || ౭౦ || ప|| సంగ్రామదుదికనెసోయంజహ
 షకశరవణిణిబహివమేఘనాదేన మేఘనాదేనమారుతి || ౭౧ || X||
 తదనుయాతుధానబలప్రధాననిధనకుక్రుద్వోవివిధాయుధవైతథ్యంవిమృశ్య
 విజయత్రిచగంధంగంధవహనందన శతానందాస్త్రేణబలద్ధదశకంధరా
 లజ్కాపురిమగ్నినా వాలానలన శుద్ధాంపవిత్రాం కలుకంచెత్సద్ధిః,
 అముష్యహనూమతః వానవతాఇంద్రజితాసహతౌరణేఛైత్యోఽరిత
 నద్వారదశేరణిజాతిః, అవశ్యంభావినఃకార్యస్య బ్రహ్మణాపి నివార
 యితుమశక్యత్వాదితిభావః, శాదుంలవిక్రీడితంవృత్తమ్ || ౭౨ ||—||
 సంగ్రామేతి || శరాబాణాశరాణిసీరాణిచషషటితథోక్తే || ౭౩ ||
 శరౌదధ్యాద్యగ్రసారేవాణాకాండేతృణాంతరే, శరసీరేచేతి నానా
 ధారత్వమాలా, తస్మిన్పుర్వోక్తేసంగ్రామపవదుదికనంమేఘచ్ఛన్న
 దినంతస్త్రి || ౭౪ || మేఘచ్ఛన్నేహి దుదికనమిత్యమరః - మేఘనాదే
 నపజన్యగజకలైఃపహివమయూరణవ || ౭౫ || మయూరౌబహిణో
 బహిశ్యమగః, మేఘనాదేన ఇంద్రజితాసాయంమారుతి హానూ
 మాజహషతులౌషత్యుల్యపిరథయద్ధలాభాదితిభావః తమిమ
 ముత్పత్త్యనంశరమేన మేఘనన్నదనశితత్వాన్యైఃఘనాదశతికథయంతి,
 శ్లేషసంకీర్ణాయముపమా || ౭౬ ||—|| తదన్వతి || తదనుతదనంతరం
 యాతుధానబలప్రధాననిధనేన రాక్షససేనానాయక వినాశేనకుద్ధః
 కుపితః దశకంధరాత్తజః ఇంద్రజిత్, వివిధాయుధవైతథ్యం నానావి
 ధాస్త్రవ్యథకతాం విమృశ్యజ్ఞాత్వా- విజయశ్రియావీరలక్ష్మ్యౌపాతునా
 సగంధంసగర్వంవిజయిశ్రియా సగంధంససంబంధమితివా || ౭౭ || గంధో
 గద్ధకామోదేలేశేసంబంధగర్వయోరిత్యుభయత్రాపివిశ్వప్రకాశః, గం
 ధవహనందనంమారుతిం, శతానందాస్త్రేణబలముఖాస్త్రేణబలంధ
 అయమవధ్యఇతి మత్వానిగృహీతవానిత్యనకః, తథాచక్రరామాయ

త్రజః॥౨౦॥౫॥తేనదివ్యాస్తేగ్రణవివశశరీరమేనంపిశితాశనాశ్శణవల్కలై
ర్బుబద్ధః॥౨౦॥ప॥సమారులైర్నైర్బుతపాశజన్మాబంధోభవద్బంధవిమోక్ష
మోతుః॥ పురాపులస్త్యాన్వయపాంసనెన బందీకృతానాంసుగసుందరీ
ణామ్ ॥౨౦॥ ౫ ॥ తదనన్తరమితరసహనాసహతయానిహ్నుతస్య ది

ణామ్ ॥*॥ అవధ్యోయమితిజ్ఞాత్వా తమస్తేగ్రాస్త్రతత్పవిత్ర నిజగ్రా
హమహాబాహుర్ధారుతాత్తజమింద్రజిదితి ॥౨౦॥—॥ తెనేతి ॥ తెనది
వ్యాస్తేగ్రణబిహ్నుస్తేగ్రణ వివశశరీరం పరవశగాత్రమేనం హనూమన్తం
పిశితాశనాః రాక్షసాః శణవల్కలైః వల్కలవిశేషరచితరజ్జుభిరిత్యర్థః
ఆస్థిభాషాయాం జనపనారవగ్గములు, బబద్ధః ॥*॥ తతస్తేరాక్షసా
దృష్టాన్వినిర్విచేష్టమరిండమమ్ । బబంధుశ్శణవల్కైశ్చ దృమచీరైశ్చ
సంహలైరితి శ్రురామాయణవచనమ్- నను ఇన్ద్రాద్యవధ్యస్య మహా
బలవతో హనూమతః కథంరాక్షసకృత బద్ధసమితిచేత్సత్యం, పితా
మహావరదానానుసద్ధానాత్, రావణదశన కుతూహలితయాచన్వయ
మేవ నిబద్ధఇత్యలమతి ప్రసక్తేన ॥౨౦॥ — ॥సఇతి॥ సఃనైర్బుతపాశే
భ్యోజన్తయస్యసతతోక్తః, రాక్షసరజ్జుకృతఇత్యర్థః ॥+॥అవజ్యో
బహువీహిర్యధికరణోజన్తాద్యుత్తరవదఇతివాచనః మారులైః హ
నూమతః బద్ధః, పురాపూర్వం పునస్త్యాన్వయపాంసనెన పులస్త్య
బిహ్నుకులమాషకేన రావణేన బందీకృతానాం ఉపగ్రహీకృతానాంకా
రాగృహనిబద్ధానామిత్యర్థః ॥ ౨ ॥ ప్రగ్రహోపగ్రహాబంధ్యామి
త్యమరః- సుగసుందరీణాం దేవతా(స్త్రీ)ణాం- బద్ధవిమోక్షమోక్షబంధ
విమోచన కారణమభవత్, లంకాదాహాదినా ఉత్తరత్ర తథావశ్యం
భావితాదితిభావః, వృత్తముపజాతిః ॥౨౦॥ — ॥ తదనన్తరమితి ।
తదనన్తరం బద్ధనానన్తరం నహ్యతేఇతి నహనంభావెల్యుట్ ఇ
తరసహనస్య అభ్యకృతబద్ధనస్య అసహతయా అసహిష్టుతయా ని
హ్నుతస్య తిరోహితసామధ్యస్య దివ్యాస్త్రస్య బిహ్నుస్త్రస్య పృ

వ్యాస్త్రస్య ప్రధానం విభావయన్విభావరీచరవతితనయఃపవనతనయం
 నిజపితృసమీపముపనినాయ ॥౨౩॥ప॥సాయందవశఃదశకంధరమంధకా
 రిలీలాద్రితొలనపరీక్షితబాహుపీఠ్యమ్ । బుదీక్ష్మతేంద్రపురవారవధూక
 రాగ్రవ్యాఘాతచామరమరుద్భులితోత్తరీయమ్ ॥౨౪॥ ప॥ ఆపాటలాధ
 రపుటాస్తరరాజమానదంష్ట్రామహాప్రసరశార శరీరకాన్తిమ్ । సం
 భావంసామధ్యః, విభావయన్ పర్యాలోచయన్, విభావరీచరవతి
 తనయః ఇంద్రజిత్, పవనతనయం హనూమస్తం, నిజపితృసమీపంరా
 వణనికటం, ఉపనినాయప్రాపితవాన్, దివ్యాస్త్రస్యేతరబంధాన
 పిష్టుత్పముక్తం శ్రురామాయణే ॥*॥ సబద్ధస్తేనవలూన విముక్తస్త్రే
 ణవీరవాన్ । అస్త్రబంధస్సచాన్యంహిసబంధమనువర్తతఇతి॥౨౩॥—
 సఇతి ॥ సాయంహనూమాన్, అంధకారేః అంధకాసురసంహారకస్య
 శివస్య లీలాద్రిః క్రిడాశ్చైలఃకైలాసః తస్యతొలనన ఉచ్చాలనేనపరి
 క్షితం పరిశోధితం చాహుపీఠ్యం భుజశక్తిర్యస్యతంఅప్రమేయబాహు
 పరాక్రమ శాలినమిత్యథః, కించ బుదీక్ష్మతానాం ఇద్ద్రపురవారవ
 ధూనాం అఘరసాంకరాగ్రైః వ్యాఘాతానాంచామరాణాం ప్రకీర్ణ
 కానాం మరుతాచలితముత్తరీయం సంవ్యానంయస్యతంతథోక్తమితి
 స్వభావాక్తిః ॥*॥ స్వభావాక్తిరసాచారు యథావద్వస్తువణాన మి
 తిలక్షణాల్ ॥౨॥ చామరంతుప్రకీర్ణకమ్, సంవ్యానముత్తరీయంచే
 త్యమరః, దశకంధరంరావణం దదశఃఇతిః ప్రభృతిశ్లోకపంచకం వన
 స్తతిలకావృత్తమ్ ॥౨౪॥—॥ అథత్రీభిఃదశకంధరంవిశిన్ష్టి ॥ ఆపాట
 లేత్యాదినా ॥ ఆపాటలస్య సమంతాద్రక్తవణస్య అధరపుటస్యాధ
 రదశస్య అంతరేవివరే రాజమానంప్రకాశమానంయద్ద్రంష్ట్రాణాందస్త
 విశేషాణాం మహస్తేజః తస్యప్రసరేణ ప్రసారేణకారాకృష్టరక్తసి
 తవణాశరీరకాంతిః దేహశోభాయస్యతమ్ ॥౨॥ కృష్ణరక్తసితశ్శార ఇ
 తియాదవః, అతిపవసంధ్యాంబుదేన సన్ధ్యాకాలమేషేన సంధ్యాగ్ర

ధ్యామ్బుదాస్తరితమధ్య సుధామయూఖరేఖాభిరామమివవాసవనీల
జేలమ్ ||౨౫||ప|| సంగ్రామకేళిపరిఘట్టనభగ్నమగ్నదిగ్దన్దిదస్తకృతము
ద్రృఘజాస్తరాళమ్ | ఛాయాత్తనాప్రతితరంగవిరామన శీతాంశుమ
ణ్ణలసనాధమివామ్బురాశిమ్ ||౨౬||ప|| నిశ్చేయిసప్రణయినీం పదవీం
నిరోద్ధం త్రైలోక్యపాపపరిపాకిమివాత్తరూపమ్ | సూర్యేంద్రపావ
కమహాంసితపోబలేనజిత్వాన్వభేష్టమభిషిక్తమివాన్దకారమ్ ||౨౭||ప||

హణ మత్రామ్బుదస్య రక్తవణత్వద్యోతనాథకంఠస్తరిత మస్త
హేతం మధ్యంయస్యాస్సాతథోక్తాయాసుధామయూఖరేఖాచంద్రక
లాతయాఅభిరామంసుందరం వాసవనీల జేలంఇన్ద్రానీలాచలమివస్థితమి
త్యుపమా ||౨౫||—|| సంగ్రామేతి || పునస్సంగ్రామకేళిమ రణవిహ
రేషు పరిఘట్టనైవ వ్యాఘాతైవ భగ్నశ్శకలితాః అతవీవమగ్నాఃసం
లీనాశ్చ యేదిగ్ధంతిదంతాదిగ్గజదశనాఃత్రైక్యతాః విరచితాః ముద్రాః
చిహ్ననియస్య తత్తథోక్తం, భుజాస్తరాశం వక్షస్థలంయస్యతం, అ
తవీవఛాయాత్తనాప్రతిబిమ్బరూపేణ||ని|| ఛాయాత్వనాతపేకాన్తా
ప్రతిబిమ్బార్కజాయయోరితి వైజయంతీ, ప్రతితరంగంతరంగతరంగే
విరాజమానైవ శీతాంశుమండలైవ చన్ద్రబిమ్బైవ సనాథం సహకృత
మమ్బురాశిమివస్థితమిత్యుపమా ||౨౬||—|| నిశ్చేయిసేతి|| నితరాం
శ్చేయోనిశ్చేయసంముక్తిః||ని|| ముక్తిః క్షేవల్పనిర్వాణశ్చేయోనిశ్చేయ
సామ్యతమిత్యవరః+అచతురాదినూత్రైణాజంతయానిపాతితఃతస్య
ప్రణయినీం మోక్షప్రాప్తికామిత్యర్థః పదవీంమాగం నిరోద్ధుమా
వరితుం ఆత్తరూపంమూర్తిమస్తం, త్రయోలాకాస్త్రైలోక్యంత్ర
భువనమ్ ||+|| చాతుర్వక్యాదితావత్సాన్వభేష్యజ్ఞో తత్ప్రయాని పా
పానితేషాంపరిపాకం పరిణామమివస్థిత మిత్యుత్పేక్షా, తథాసూ
ర్యేంద్రపావకానాం మహాంసితేజాంసి || ని || తేజోధామమహోబిభ్రే
త్యవరః- తపోబలైవ తపస్సామధ్యైవ అంధకారస్త్రేయేతిభావః య

సౌపిష్ఠనంగమభివీక్ష్యసమీరపుత్రం చిత్త్రీయమాణహృదయఃపిశితాశ
నేద్వ్యః । కైలాసశైలచలనాగసిశాపదాయానందీశ్వరస్సన్వియమిహాగ
తఇత్యమంస్త ॥౨౨॥ X॥తతః ప్రహస్తేనవిహితవివిధానుయోగఃప్రత్య
భాషతరావణంమారుతిః ॥౨౯॥ X ॥ అయమహమహారథిపతికులతిలక

ధేచ్ఛం సప్తచ్ఛందంబితావ్ అభిషిక్తం పట్టబద్ధం అంధకారంధ్వానమి
వ స్థితమిత్యనుసాత్తగుణనిమిత్తస్వరూపోల్పేక్షా, పూర్వోష్ఠే
క్షయా సంస్పృజ్యతే ॥౨౭॥—॥ సఇతి ॥ సపిశితాశనేద్వ్యః రావణో
పి సమీరపుత్రఃవాయునద్దనం ప్లవంగంహనూమస్తమభివీక్ష్య అభి
ముఖంధృష్ట్వా చిత్త్రీయమాణం ఆశ్చర్యంప్రాప్నువానం హృదయం
యన్య సతథోక్తస్సక్, కైలాసశైలదలనం కైలాసపర్వతోద్ధరణం త
దేవాగః అపరాధః ॥ ౨౮ ॥ ఆగోపరాధోమంతుశ్చైత్యమరః తస్మిన్-
శాపదాయానకేవలం మత్క్రిడాకైలాద్ధరణమాత్రమపితు యస్మాత్
త్వం వానరముఖతయా మామధిక్షిప్తవానసితస్మాత్ త్వంవానరేణైవ
వివత్తింగమిష్యసీత్యేవంయాపశాపప్రదాలేత్యథః నందీశ్వరఃశివపా
పదః ॥౨౯॥ భృంగీభృంగిరిటిస్తండునద్దినౌనద్దికత్వర ఇత్యమరః - స్వ
యంసాక్షాత్ ఇహాత్మాగతఃవానరరూపేణనమాగతఇత్యేవంప్రకారేణ
అమంస్తఅమనస్త, తథాచ శ్రీరామాయణమ్ ॥ * ॥ కిమేవభగవా
న్నందీ భవెత్సాక్షాదహాగతః! యేశప్రాప్తికైలాసే మయాసంచలిరేపు
రేతి ॥౩౦॥—॥ తతఇతి ॥ తతస్తదనంతరం ప్రహస్తేన రావణాన్త్రి
ణావిహితవివిధానుయోగఃవిరచితనానావిధప్రశ్నః॥౩౧॥ప్రశ్నోన్నయో
గఃపృచ్ఛాచైత్యమరఃకుత్రత్యః కుతోవాసమాగతః కేనవాప్యపి తథ
తాన్విదినాపృష్టస్సన్నిత్యథఃమాదుతిఃరావణం ప్రత్యభాషతఅవోచత,
ఏతేన ప్రష్టారం ప్రహస్తమలక్ష్మీకృతవానిత్యవగమ్యతే॥౩౨॥—॥అ
॥భాషణప్రకారమేవాహ ॥ అయమిత్యాదిహ ॥ అయ మహమహాన్
ముఖేపతిః అహారథిపతిః సూర్యఃతత్కులతిలకస్య తద్వంశధూషణస్య

స్య సత్యసంధస్య పితృనియోగసముపనతవనవాసనిరతస్య శూర్పకా
 రాతిబాధితశూర్పణఖా ప్రాప్తవైరూప్య కష్టతృప్తప్రముఖనిశితరబల
 పలాలజాలకల్పాంతానలకల్పశిలీముఖస్య కపటహరిణహనన సమయప
 తిముషిత దారాన్వేషణసంజాతసుగ్రీవసఖ్యస్య సముత్థాతవాలికంటక
 మహాకులీన. స్యేత్యర్థః - సత్యసంధస్య సత్యప్రతిజ్ఞస్య ॥ ని ॥ సంధా
 వధౌప్రతిజ్ఞాయామితి వైజయంతీ, అతఏవపితు డాశరథస్య నియోగే
 న ఆజ్ఞయాసముపనతవనవాస నిరతస్య ప్రాప్తవనసంచార తత్పరస్య
 గుర్వాజ్ఞాపరిపాలక స్యేత్యర్థః తథా శూర్పకారాతిబాధితయామధన
 పీడితయా శూర్పణఖయా ప్రాప్తం యదైరూప్యం లక్ష్మణకృతకణ
 నాసచ్చాదరూప విరూపీకరణం తస్మాత్కువ్యంతి కోపప్రాప్తువ
 నియానిభర ప్రముఖనిశితరబలాని ఖరాసురసృభృతి రాసైన్యాని
 తా నేవ పలాలజాలానినిష్ఫలవీహిరాశయః ॥ ని ॥ పటాల్ (స్త్రీ) సని
 ష్టు ఇత్యమరః లేషాం కల్పాం తానలకల్పః ప్రళయకాలాగ్నిరూపః శి
 లీముఖాబాణోయస్యేతి శ్లిష్టపరంపరితరూపకం భగినీవైరూప్య జనిత
 కోపాభియాతఖరాది రాక్షసవిధ్వంసక స్యేత్యర్థః, శూర్పకారాతి
 బాధితశూర్పణఖా ప్రాప్తవైరూప్య స్యేతిపాతే శూర్పకారాతిబాధి
 తశూర్పణఖయా ప్రాప్తం వైరూప్యం యస్తాత్త స్యేతివృథగ్నిశేషణం
 ఇదంపతదీయహృదయతోదనాథమిత్యవగంతవ్యం, తథాకపటహరి
 ణస్య మాయామృగస్య హసనసమయే సంహారకాలేపతిముషితానాం
 చౌర్యేణ అపహృతానాం దారాణాం భార్యాయాః సీతాయాః అన్వే
 షణైః పరిమాగ్ణాకాలే తద్విషయేనా సంజాతం సముత్పన్నం సుగ్రీవ
 స్యసఖ్యం మైత్రీయస్య సంతథౌక్తస్య-ఏ తేనైతస్య మమోద్ధాటనం
 త్విరామస్యసహాయసంపన్నత్వంచ సూచితమిత్యవగంతవ్యమ్, తథా
 సముత్థాతః సముత్పాటితః వాల్మీకీకంటక స్పృహ్యాకారదుర్మాజువి
 శేషః - యేషుః తథౌక్తస్య ఏతేనత్వన్నియంతృనానిసంహారకస్యత్వ

స్య దుర్వృత్తక్షత్రవంశవనవనసారథేస్తపోనిధే జామదగ్నస్య
 భుజబలావలేపలాపహేళాశ్శ్రీమణోదాశరథేమాతస్సీతామాగః
 మాగఃణాయదిశిదిశితవనతనయప్రేషితానాంవానరాణామేకత్రమస్స
 ముద్రలంఘనజంఘాలస్తవనగరప్రమదవనసీమనిరఘునరధర్తదారాణా
 దీయసంహరణమీషత్కరమితిసూచితమ్॥ని॥ యేదృశమాంగరొమాం
 చెక్షుద్రశత్రోచకంటకఇతివిశ్వః- దుర్వృత్తానాం దుర్మాగఃవర్తి
 నాం క్షత్రాణాంక్షత్రియాణాం మంశాఃకులానివగావాతపవనంశా
 వేణవః లెహంవనం విషినమితిశ్లిష్టరూపకం తస్య పవనసారథేఃదవా
 నలస్య దుర్విసీతక్షత్రియకులవినాశకస్యేత్యథః ॥ని॥ వఃకోవేణాకు
 లేవగః ఇతియాదవః, తపోనిధేః తపశ్శీలస్య జామదగ్నస్య జమద
 గ్నిపుత్రస్య పరశురామస్య ÷ గగాదిత్వాద్యర్థో గగాదిరాకృతి
 గః తస్యయద్భుజబలం తస్మావలెపోదర్భః ॥ని॥దపోవలెపఇత్యమ
 య తస్యలూపేనాశే హేతుఃకారణంతస్యేత్యథః ఏలేనపఃశురామ
 భుజబలనివారకస్యా స్యత్వద్వింశతిభుజబలనివారణంతృణప్రాయమి
 తిచూచితం శ్రుమతస్సకలగుణసంపత్తిమతః, అథవారాజ్యలక్ష్మీసమృ
 ధ్ధస్యవీరలక్ష్మీసమేతస్యవానిరుపమకానినంపన్నస్యవాసీతాయాపలక్ష్మీ
 పతేవా ॥ని॥ శౌభానంపత్రిపద్మాసులక్ష్మీశ్రిరిశికధ్వత ఇతి శాశ్వతః
 దాశరథేః దశరథమహారాజతనయస్య శ్రురామస్య, దూతః దా
 నుః సందేశహరః ॥ని॥ స్యాత్సందేశహరౌమాత ఇత్యమః, కించ సీ
 తామాగఃస్య మాగఃణాయ అన్వేషణాయ దిశిదిశి ప్రతిదిశంపిష్యా
 యాం ద్విభావః తవనతనయ ప్రేషితానాంసుగీవ ప్రహితానాం
 వానరాణాం మధ్యేషికతమః ఆన్యతమః, సర్వేషి వానరామత్తుల్యాః
 మదధికాశ్చ తత్రైకేనైవ మయావితాదృశ కాఙ్కృతం లెనర్వేమి
 శితాశ్చైత్త్రిభువివ్యతివా నజ్ఞాయతఇతిభావః, సముద్రస్యలంఘన
 జంఘాలఃఅతిజవః నభోమాగఃణ ఉత్త్రేణార్జవ ఇత్యథః, ఏలేన

ప్రణమ్య ప్రతిష్ఠాసు ర్గదీయమాగమనం భవతః ప్రకాశయితుం ప్రమథి
తా శోక వనికానాక హనివహ స్త వద్దశానకుతూహలేన కేవలమనుభూ
తనైర్మతలూతాతంతునహన స్తవపరిసరముపాసరమ్ ||౯౦|| ప || ఆనాక
లూక పరికీర్తిత సచ్చరిత్ర మత్రా పరుభ్య రఘువంశపతేకశత్రమ్ | దై

మ మకించిదసాధ్యం నా స్తీతి సూచితమ్ ||ని|| జంఘాలాతిజవస్తుల్యా
విత్యమరః, తవనగరె లజ్కాయాం యత్ప్రమదవనం అశోకవనం త
స్మిమనితత్ప్రదేశేరఘువరధర్మదారాణాం శ్రురామధర్మభార్యాం ||ని||
భార్యాజాయాధపుంభూమ్ని దారాభివ్యమరః, ప్రణమ్య-నమస్కు
త్య ప్రతిష్ఠాసుః ప్ర స్థాతుమిచ్ఛన్ ||౪|| తిష్ఠతైస్సన్నంతాదుప్ర
త్యయః, మదీయమాగమనం మమలంకాపురప్రవేశమిత్యధః, భవతః
ప్రకాశయితుం ప్రకటయితుం ప్రమథితః ప్రకషేణభగ్నః అశోకవ
నికానాక హనివహః ప్రమదవనవృక్షపండోయోనసతథోక్తః తథాత్వద్ద
శాన కుతూహలెన కేవలం భవదవలూక సకుతూహలెనైవ నత్వసమ
ధాతయెత్యధః, నైర్మతారాక్షసావీవ లూతాస్తంతువాయాః కీటవి
శేషాః ||ని|| లూతాస్త్రీతంతువాయోర్ణనాభమర్కటకాస్సహా ఇత్య
మరః, తాసాంతం తవోరజ్జవః తపవతస్తవః నాభీకోశోత్థసూక్ష్మ సూ
త్రాణీతి శిష్టరూపకం, తేషాం తత్ప్రాయత్వాదిత్థం నిదేశః, తైః
యన్నహనంబంధనం తదనుభూతమనుకృతం యేనసతథోక్తస్స, త
వపరిసరం ప్రాస్తదేశం ఉపాసరం ప్రాప్తాస్తీత్యధః ||ని|| వర్చంతభూః
పరిసరఇత్యమరః ||౯౦||—|| ఆనాకేతి || ఆనాకలూకం స్వగ్లా
కపర్యస్తం ఉపలక్షణమెతత్ సకలలూకేషి వ్యత్యధః ||ని|| ఆకాశేత్రి
దివెనాక ఇత్యమరః, పరికీర్తితం పరిశ్లాఘితం సచ్చరిత్రం సాధుస
మాచారోయస్య తత్తథోక్తం- రఘువంశపతేః రఘుకులనాయకస్య శ్రీ
రామస్య కళత్రం భార్యాంఘాజ్యామితిభావః, అత్రలజ్కాయామ
యోగ్యస్థలఇతిభావః, ఉపరుభ్యనిరుభ్యవేఅవినీతదుర్వినీత శాస్త్ర ని

తానవేదిజనితంపవమానబంధుంపస్త్రీణబంధుమదినీతకథం యలైథాః ||
 కించ || ౯౦ || పెంఖంతీపిశితాశయాగణముఖసౌమిత్రిపత్రిక్షతం త్వ
 ద్ధాత్రంపరితఃపతత్రిపరిషచ్ఛల్పిచ్ఛవింమాగమత్ || ద్రాకౌలస్త్య
 పులస్త్యవంశవిలయేసంభావితేత్వత్కృతేకాంతానాంనయనాస్తహస్త
 సలిలంమాధూన్నివాపోదకమ్ || ౯౧ || ప || బద్ధాదరౌపిపరహారపరిగ్ర
 ష్టిద్ధాచారతత్పరత్వాదితిభావః, వైతానవేద్యాం యాగీయపరిష్కృ
 తధూమాజనితం ఉత్పన్నమ్ || ౯౨ || వేదిఃపరిష్కృతాభూమిరిత్యమరః,
 పవమానబంధుమగ్నిం పస్త్రీణబంధుంబంధనంకతుణం కథంయలైథాః
 యత్నంకృతవాఙ్భవేః, నయలైథావేత్వధః- అసంగతత్వాదితి భా
 వః, అతఃపరమపతివ్రతాం సీతాం త్రిరామాయప్రత్యగ్భక్తశలీభవ
 అన్యథామహానథఃసాస్యదితి తాత్పర్యాధః, వసస్తలిలకావృతం
 || ౯౩ || వక్తవాస్తరం విద్యతఇత్యాహ || కించేతి || అపిచేత్వధః || ౯౪ ||
 పెంఖంతీతి || హేమాలస్త్యరావణ, సౌమిత్రివత్రిక్షతం లక్ష్మణశర
 విహారితంత్వద్ధాత్రం పరితః త్వచ్ఛరీరన్య సమంతాదిత్యధః + అ
 భితఃపరితత్వత్వాదినా ద్వితీయా, పిశితాశయామాం సత్పన్థయాపేం
 ఖం తీప్రసరంతీపతత్రిపరిషత్ కజ్జాదిపక్షినిసహఃఫలచచ్ఛవిమాత
 పత్రశౌధాం మాగమత్ నప్రాప్నుయాత్ x మాజీలుజిత్యాగిషి
 లుక్ పుషాదితావృజ్జరజాదేశః తథాత్వత్కృతేత్వన్నిమిత్తంద్రాక్
 క్షిప్రమేవ పులస్త్యవంశస్య విలయేవిశేషతానాశేములతాహానావి
 త్యధః, సంభావితేనంప్రాప్తేనతి, కాంతానాం స్త్రీణాంనయనాంత
 వాస్తసలిలం అమృజలంనివాపోదకం పితృశర్మణోదకంమాధూత్
 త్వద్వంశస్యన్వరూపతావిలయేతర్పణ ప్రదాతురభావాత్తదేవతర్ప
 ణజలం మాస్తివిత్యధః పూర్వవల్లుక్ మదుక్తాన్యభాకరణే ఏవమే
 వ భవిష్యతీతిభావః, శాదూలవిక్రీడితంవృత్తమ్ || ౯౫ || బద్ధేతి ||
 హేమగార్వముఖవివేకశూన్యేత్యధఃత్వంపరహారపరిగ్రహేపరస్త్రీ

హేత్వమిక్షాన్వకునాయకకళత్రమనార్యమాగాః । వాతాశనోహమితి
 కేంవినతాసుతస్య శావసానిలాయభుజగస్సప్తహయాభుతాలుః ॥౯౩॥
 ప॥ బాహుదండననిషంగకోటరాన్నిగతోరఘుపతెశ్వరొరగః॥ప్రా
 ణవాయుమవినీతతావకంకాలయాపనమపాన్యపాన్యతి ॥కింబహునా॥
 ౯౪॥ప॥ మాయామృగేనమరనాటకసూత్రధారె శాఖామృగచభవతః
 సంగమే బద్ధాదరొవిహితాస్థాపి- ఇక్షాన్వకునాయకకళత్రం త్రిరా
 మభార్యాంమాగాఃమాప్రాప్నుహి, అన్యథావినిపాతస్యాదితిభా
 వః ÷ మాజిలుజ్ఞే నమాజ్యోగఇత్యడాగమప్రతిషేధః- కుతః అహం
 వాతాశనోవాయుభక్షక ఇతిభుజగః సగ్భః వినతాసుతస్య నాగాం
 తకస్య గరుడస్య శావసానిలాయశావసమాదుతాశనార్థమిత్యర్థః ÷
 స్పృహేరిఘ్నితఇలి సంప్రదానతావచ్ఛతుభీః, స్పృహయాభుస్పృహ
 వత్తాలుకాకుదయస్యసతతోక్తః కిం,భవతీతిశేషః భవతికిం నభవత్యే
 వేత్యర్థః అతః ఈదృశాకార్యకరణే వ్యయత్నమాకాషీరితిభావః
 ÷ స్పృహయతే రదుతతావచ్ఛరాజిణిచిస్పృహిగ్రహిత్యాదిన ఆశు
 చ్ఛ్రిత్యయః, అతోలోపస్య స్థానివత్తావ్న్నలఘూపధగుణః ॥ ని ॥
 తాలుకాకుదమిత్యేమరః, దృష్టాంతాలజ్కారః వసన్తతిలకావృత్తమ్॥
 ౯౩॥—॥ బాహ్వితి ॥ బాహురేవచందనః పటీరదుగ్రమఃతస్యనిషంగః
 ఇమధిరేవ కోటరనిష్కుహః ॥ని॥ నిష్కుహఃకోటరంవానేత్యేమరః
 తస్మాన్నిగతః నిస్సృతఃరఘుపతెశ్వరపవడరగః, హేఅవినీతమరివినీత
 తావకంత్యదీయమ్ ॥ ÷ ॥ తనకమమ కావేకవచనేఇతితవకాదేశః-స్రా
 ణవీవవాయుః తం కాలయాపనం కాలవిలంబం అపాన్యత్యక్వాక్షిప్ర
 మేవేత్యర్థః పాన్యతిఅపహరిష్యతినమస్తవస్తువర్తినావయవరూపకం
 రథోద్ధతావృత్తమ్ ॥*॥ రాన్నరావిహరథోద్ధతాలగావితిలక్షణాత్ ॥
 నిగమయతి కింబహునెతి ॥ ౯౪॥—॥ అ॥ తత్ప్రకారమేవాహ ॥మా
 యేతి ॥ సమరమెవనాటకం రూపకవిశేషః తస్యసూత్రధారేతత్ప్ర

ప్రతికూలవాలే । దృష్టోద్యమస్యరఘునాయకసాయకస్య ముక్తావప్ర
 తామకవచంకవచం కిమన్యత్ ॥౯౫॥ప ॥ ఏవంనిశమ్యకుపితఃపిశితాశ
 నేంద్రః ప్రాణానముష్యహరతేతిభటానవాదీత్ । ఆజ్ఞానశుద్ధమతిర
 త్రవిభీషణస్తం దూతానవధ్యఇతిశాస్త్రగిరామరోధ ॥౯౬॥౫ ॥ రావ
 ణాపివిభీషణభాషణమంగీకృత్యప్లవంగమానామంగేషు లాంగూలమేవ
 వర్తకఇత్యథః, సూత్రధారశబ్దో వ్యాఖ్యాతః మాయామృగత్వత్ప్రే
 రిత కుహనాకనకహరిణే, తథాభవతః ప్రతికూలఃనియామకః వాలః
 లాంగూలం యస్యసస్త్రికా శాఖామృగేవాలినిచదృష్టోద్యమస్య పరీ
 క్షితవ్యవసాయస్య అమోఘస్యేత్యథః ఏతేన త్వద్విద్యాశన మీషత్క
 రమితి సూచ్యతే, రఘునాయకసాయకస్య త్రిరామబాణస్య ప్రాణా
 మోనమస్కార ఏవకవచమురశ్చదః తం ముక్తావతద్వినేత్యథః అ
 న్యత్కవచం కింనకిమపీత్యథః ప్రాణామపూర్వకంసీతాత్త్రిరామా
 య నమర్చ్యశరణ్యం తం శరణంగత్వాప్రాణత్రాణం కురుష్వేత్యభి
 ప్రాయః ॥ని॥ ఉరశ్చదఃకంకటకో జాగరకవచోస్త్రీయామిత్యమ
 రః వసంతతిలకావృత్తమ్ ॥౯౫॥— ॥ ఏవమితి ॥ ఏవముక్తప్రకారం
 వచనమిత్యథః నిశమ్యకుప్తాకుపితః కుగ్రద్ధః పిశితాశనేంద్రారావ
 ణః అముష్యప్రాణాన్ హరత, ఏనం వానరంమారయతేత్యథః
 ఇత్యేవంభటాకింకరానవాదీత్ ఆజ్ఞాపితవాన్ ॥ తదఃకింతత్రాహ ॥
 అత్రాస్తరే ఆజ్ఞానశుద్ధమతిః స్వభావపరిశుద్ధబుద్ధిః విభీషణోరావణా
 నుజస్తం రావణం, దూతానవధ్యః వధాహోనభవతీశాస్త్రగిరా
 శాస్త్రవచనేన రురోధనివారయామాస ॥ తథాచ త్రిరామాయణమ్ ॥
 ॥*॥ రాజధర్మవిరుద్ధంచ లొకవృత్తైశ్చగహీతమ్ । తవచాసదృశఃపీ
 రకపెరస్యప్రమాపణమితి, వృత్తంపూర్వవత్ ॥౯౬॥— ॥ రావణ
 ఇతి ॥ రావణోపి విభీషణస్య భాషణంశాస్త్రాసహితవచనం అంగీకృ
 త్యప్లవంగమానాం వానరాణామంగేష్వనయవేషు లాంగూలమేవవా

రంతదేతత్కార్యానవాససాసంపితం వీతిహోత్రసాత్కృత్యచత్వరేచ
త్వరేఘామానుష్ఠోష్య నప్రహరంనగరింపరితస్సంచారయతేతిరాక్ష
సానాదిదేశ | తెషుతథాకుర్వాణేషు ||౯౭||౨|| నిణాయావిషయమ
స్యవాలతఃకణికారనికురుంబకర్పరః | నిణమేషగణభాగ్య సంచ

లమెవవరం శ్రేష్ఠం ప్రియమితియావత్ ||ని|| దైవాద్యృతేవరః శ్రేష్ఠ
ఇత్యమరః, అతః కార్యానవాససా కార్యానతంతునిమిత్తవస్త్రేరి
రిత్యథః శిశుప్రజ్వలనాథం కార్యానగృహణం దృష్టవ్యం సంపీ
తం ఆవేష్టితం తదెతల్లాంగూలంవీతిహోత్ర సాత్కృత్యవహ్నాదీనం
కృత్వాఅగ్నింప్రజ్వాల్యేత్యథః ||ని|| అగ్నిరైవశ్వావరోవహ్ని ర్వీతి
హోత్రాధనంజయఇత్యమరః ||+|| దేయత్రాచెతిచకారాత్సాత్కృత్య పృత్య
యః- చత్వరేచత్వరేపృతిచత్వరం పృతివీధీత్యథః- వీఘ్నయాంద్వి
భావః ఘామా చౌర్యేణ అశోకవనికాభంగకారివానరీయంల
బ్ధః నిబద్ధః వధ్యతఇత్యాదిఘామానుష్ఠోష్య నప్రహరంనసంతాడనం
నగరింపరితః నగరస్య సమంతాదిత్యథః + అభితఃపరితఇత్యాదినా
ద్వితీయాసంచారయతః శ్రామయతేత్యనేనప్రకారేణరాక్షసానాదిదేశ
ఆజ్ఞాపయామాస|తతస్తేషురాక్షసేషుతథారావణోక్తప్రకారేణకుర్వా
ణేషు విదధానేషు హనూమల్లాంగూలం కార్యానవాసోభి రావే
ష్ట్యఅగ్నిసాతుల్యత్ససత్సు + కరోతేస్తాచ్చి లేచానశ్ ||౯౭||—
నిణాయేతి || కణికారనికురుంబవత్ కనకపుష్పప్రమానమంజరీవ
త్కబురశ్శబలవణః ఏతేన సుఖస్పృశత్వం సూచ్యతే ||*|| కణిక
కారంకంచకారఃకోకకనకపుష్పకఃపీతపుష్పకఃకిరాతఃపీతభద్రో
మృదుద్రుమ ఇతి ప్రతాపమూర్తాండః భగవాన్పూజ్యః ఉషసిబుధ్య
తఇతి ఉషబుధఃజ్వలనః - అహరాదీనాం పత్యాదిష్వీతిరేఘాదేశః-
నిణమేషగణానాం దేవసంఘానాంభాగ్యసంచయత్ భాగధ్యేయ స
మృద్ధేహేతోః- లఙ్కాపాసే తెషాం ఆనందసంభవాదితిభావః-

యాదున్తి మేషభగవానుషర్బభః ||౯౮||౫|| ఏతద్వృత్తాంతమరక్షక
రాక్షసీగణగర్వోదీక్షావణికతమాకణ్యదూయమానమానసా జానకి
హుతాశన ముపస్థాయ శీతౌభవహనూమత ఇతిప్రాంజలిః ప్రార్థ
యత ||౯౯||ప|| ఘోరస్యరాఘవకళ త్రతపోమయాగ్నేర్తాఘావమిం
భనమహంక్షణమిత్యవేత్స! శ్చేత్స్యంవితత్సదహనఃపవమానసూనోర్వా
లాగ్రసీమ్ని మణిదీపఇవావతస్థే ||౧౦౦||౫|| తదనుపవనతనయోపి పుర
మిచం సఖునక్తం సువ్యక్తమూలోకయం తస్మాదనలసౌక్షిక మేనపుర
అస్యహనూమతః వాలతౌలాంగూలే + సప్తమృధేకతసిః, నిరా
యావిషయం నిర్భర్యాదం యథాతథా- ఉన్తిమేష ప్రజజ్వలలత్రాను
ప్రాసాలజ్కారః, రధోద్ధతావృత్తమ్. ||౯౮||—||అ|| తతఃకిమతతహ||
ఏతదితి|| అరక్షక రాక్షసీగణైః గర్వోదీర్ఘగర్వోద్విక్తం యథాతథావ
ణికతం, ఏతద్వృత్తాంతం హనూమల్లాంగూలప్రజ్వలన వార్తామాక
ణ్య, దూయమానమానసా సంతప్యమానాంతః కరణాజానకి, హు
తాశనంతిగ్నిముపస్థాయ ఉపాస్య, హనూమతఃశీతలః అదాహకో భ
వేత్సేవం ప్రకారేణ ప్రాంజలిః ప్రణతానతి ప్రార్థయత అభ్యర్థిత
వతి ||౧౦|| తథాచ క్రిరామాయణమ్ ||౧౦|| మంగళాభిముఖితన్యసాత
దాసీన్తహకపః | ఉవతస్థేవిశాలాక్షీప్రయతాహవ్యవాహనమితి||౯౯||
ఘోరస్యేతి || ఘోరస్య దారుణస్య రాఘవకళ త్రతపోమయాగ్నేః
సీతాపాతివ్రత్యరూపానలస్యక్షణం క్షణమాప్రేణేత్యథః ఇంభనంవా
హ్యం దారులహంమామావంసభూయో + మాజేలుజేత్వాగిషిలుజ్
ఇత్యనేన ప్రకారేణ అవేత్సమత్వా దహనః సీతయా ఉపాసితొగ్నిః
శ్చేత్స్యం వితత్స విస్తార్యపవమానసూనోః హనూమతఃవాలాగ్రసీమ్ని
లాంగూలాగ్రీభాగే మణిదీపఇవావతస్థేస్థితవాక్ - తదనుంతాపకరత్వే
నాతిష్ఠదిత్యథః ఉపమాలజ్కారః, వనన్తతిలకావృత్తమ్||౧౦౦||—
తదన్వీతి || తదనువాలప్రజ్వలనానన్త రం- పవనతనయోహనూమానపి

మఖలమాలాకయామీతి యామినీచరగణంపరిచితతొరణ పరిఘ్నేణ నిజ
 ఘాన ॥౧౦౦॥ప॥ సీతాభిధానకమలాంప్రభవప్రదాతుం లక్ష్మణా
 మంక్షుభితస్తేన్యతరగభీమమ్ । వెధామ మంధకిలరజ్జుభుజంగరాజభౌ
 గావృతేనపవనా త్తజమందరేణ ॥౧౦౧॥మా॥ అథ దహ్యమానాయాం
 జ్కాయామ్ ॥౧౦౩॥ ప ॥ రక్షస్తీన్ప్రపదనారవిందరజనీం విశ్వంభరాబా
 సక్తం రాతౌ౪దం ఏతత్పురంలజ్కావ త్తనల సువ్యక్తంస్ఫుటతరం
 నాలోకయం ఖలునదృష్టవాన స్తికిలతస్తాత్సువ్యక్తదళానా భావాద్ధై
 తాః, అనలాగ్నిసాక్షీసాక్షాద్దృష్టాయ స్తినగ ర్తణితద్యధాతథా, చా
 హకపూర్వకమేచేత్యథః × సాక్షాద్దృష్టరిసంజ్ఞాయామితి ఇనిప్ర
 త్యయః, అఖలంకృత్సం పురంలజ్కావ త్తనంఆలొకయామి ఆలొ
 కయిష్యే, వర్తమానసామీప్యే వర్తమాన ప్ర త్యయః, ఇతిమధ్యేతి శే
 షః యామినీచరగణం నిబంధకరాక్షసనివహంపరిచితతొరణపరిఘ్నే
 ణ పూర్వం యేనరాక్షసాన్నిహతవాణా శెనైవ పరిఘ్నేత్యథఃనిజ
 ఘానవినిశితవానిత్యథః॥౧౦౦॥—॥సీతే॥వేధాఃబ్రహ్మసీతేత్యభిధా
 నం యస్యాస్సాచ సాకమలాచతాం సీతారూపిణీంలక్ష్మీమ్ ॥*॥ రాఘ
 వత్సైభవతీతా రుక్మిణీకృష్ణజన్మనీతి విష్ణుపురాణమచనాత్, ప్రభవే
 త్రిరామరూపిణీ విష్ణవేప్రదాతుంక్షుభితానిత్రోభం ప్రాప్తానియా
 నిస్తేన్యానిరాక్షససేనాః తైరెవతరంగైః ఊర్మిభిః భీమంభయంక
 రం- లంకైవాణవశితం రజ్జురేవభుజంగరాజభౌగః, వాసుకిశాయిత
 దావృతేన తద్వెష్టితేన పవనా త్తజైనైవ మందరేణమంథాచలేన- మ
 మంధకిలలొడయామాస ఖల్విత్యత్యైప్రేక్షా- సాచ సమస్తవస్తువర్తి
 సావయవరూపకేణసంకీర్యతే ॥*॥ మంథానంమందరంకృత్వామోక్ష్యం
 కృత్వాచవాసుకి మితివిష్ణుపురాణ ॥౧౦౧॥—॥ అథేతి ॥ అథానంత
 రంలజ్కాయాం దహ్యమానాయాం భస్తీభవంత్యాం నత్యాం ॥ ౧౦౩॥
 ॥రక్షఇతి॥ ॥ రక్షః(స్త్రీ)కౌం రాక్షసాంగనానానదనాన్యైవ అరవిందా

హిణీవహారంభదశాందశాననయశశికాదంబ కాదమ్బినీమ్ | వైధ
వ్యాచితవేషనిశ్చితమనౌలజ్ఞావధూటీజటాం వైదేహ్యప్రిజటాస
మాంసమకిరద్ధూమ్యంహనూమాకాదివి || అపిచ || ౧౦౪ || ప || వీతద్విక్ర
మపీక్షణనజనితా మానస్తబాష్పద్గతిం రత్నోనాథభయాత్పిథాతు మన
ని తెషాం రజసిం తత్సంకోచకరిమిత్యథః, విశ్వంబిభతీతి విశ్వం
భరాభూమిః x సంజ్ఞాయాంభృత్యూన్మజేత్వాదినాఖచ్చప్రత్యయోముమా
గమః సైవబహిణీమయూరితస్యాః నహారంభదశాం తదుల్లాసకా
రిణీమిత్యథః దశాననయశపవకాదంబికలహంసః తస్యకాదంబినీం
మేఘమాటాం తన్నిరాసకారిణీమిత్యథః || ౧౧ || కాదంబికలహంస
స్సాన్యోకాదంబినీమేఘమాలేతి చామరః- తథావైధవ్యస్యవిధవాత్వ
స్య ఉచితః అనుగుణియోవేషః నైవధ్యం తత్రనిశ్చితమనౌయస్యా
స్సాతథోక్తాసాచ సౌలజ్ఞాచసైవవధూటీపీరవధూఃతస్యాఃజటాంగం
ధితకేశపాశరూపాం క్షిప్రమేవరావణసంహతస్య జాయమానత్వాదితి
భావః || ౧౨ || స్నుషాజాయావధూటీస్యాద్వధూరథ సువాసినీతి ప్రతాప
మార్తాండః - వైదేహ్యప్రిజటాసమాంత్రీజటాకల్పం తథాకశ్వా
నకరిమిత్యథః ధూమ్యంధూమసంహతిం + పాశాదిభ్యోయఇతియ
ప్రత్యయః, హనూమాకా దివిఅంతరిక్షేసమకిరల్ ప్రవర్తయామానే
త్యథః- కిరతిరయం కీర్తమాణకర్తకః యథాతజఃకిరతిమారుతఇతి కు
త్రచిత్సకరణకౌపి యథాజగతిరుహోవచకరుఃకుసుమైరితిదృశ్యతేచ,
ధాతూనామర్థభేదా త్కరకప్రత్యయభేదః - అత్రశ్లిష్టపరంపరిత
రూపకాలజ్ఞాంశాదూలవిక్రీడితంవృతమ్ | పునస్తామేవవర్ణయ
తి || అపిచేతి || కించేత్యథః || ౧౦౪ || — || అ || తత్ప్రకారమేవాహదావ
భ్యాం ౪ వీతదితి || ఏతస్యహనూమతః విక్రమపీక్షణన పరాక్రమావ
లోకనేన జనితాముత్పన్నా మానస్తబాష్పద్గతిం అసందాశుప్రసా
దం- రత్నోనాథభయాత్ రావణభయాత్ ఏతస్పరిజ్ఞానెరావణోస్తా

సాం విద్యాధరాణాం ముదా । వ్యాజవ్యాహృతయేయథా పరిణమే
 ధూమ్యాతథాబృంభత స్వలోకేపికశిష్టశైలతనయా కల్లాలశక్వావ
 హా ॥౧౦౫॥ప ॥ ఆచానీలాంశుకత్రిస్తదనుమరకశాబద్ధనీపివిభూతిః క
 పీడయిష్యతీతి సాధ్వసవశాదిత్యధణః, పిథాతు మాచ్ఛాదయితుం
 మనోయేషాంతేషాం + తుంకామ మనసారపీతితుమునామకారలో
 పః, విద్యాధరాణాం నభశ్చరాణాం దేవయోనివిశేషాణామ్ ॥౧॥ వి
 ద్యాధరోఽఘరాయశ్చేత్యమరః ముదాసంతాపేణ, (వ్యాజవ్యాహృత
 యేరావణవిపత్తికథనాయ యథాపరిణమేత్ పరిణతిప్రాప్నుయా
 త్ రావణస్యమహాతివిపత్తిప్రాప్తాస్తాన్నభేతవ్య మితికథయితుం
 యథాపర్యాప్నుయాదిత్యధణః - యదావ్యాజవ్యాహృతయేఅపదేశ
 ప్రకాశనాయ ॥౧॥ వ్యాజోపదేశోలక్ష్యంచేత్యమరః యథాపరిణమేదే
 తేషామశ్రాదయోధూమ్యావశాజ్ఞాతోనత్వన్యతాభూదితి ప్రత్యాయ
 యితుం స్వయంయథాపర్యవసితా భవేదిత్యధణః) అథవావ్యాజవ్యా
 హృతయేవ్యవదేశకథనాయ యథాపరిణమేత్ అన్తాకంనేత్రేమధూ
 మ్యాప్రసారాదశ్రాదయః సత్వానందాదినేతి కథయితుం యథోప
 యుజ్యాదిత్యధణః తథాధూమ్యా అబృంభతఅవధాతస్వలోకపర్య
 స్తం వ్యాప్తేత్యధణః, కీదృశీధూమ్యాస్వలోకేస్వగలోకేపి- కళిం
 దశైలతనయా కల్లాలశక్వావహా కాళిందీసముత్తుంగతరంగభ్రాన్తిజ
 ననీ, అత్రస్వతస్సిద్ధస్య ధూమ్యావిజృంభణస్య వ్యాజవ్యాహృతిపరి
 ణామ పరత్వేనాప్తేత్తాసాచ కల్లాలశంకావహేతిభ్రాన్తిమతానేర
 పెత్యోత్సంసృజ్యతే, వృత్తంపూర్వవత్ ॥౧౦౫॥— ॥ ఆచావితి ॥ ద
 శముఖనగరీ దాహసంభూతధూమ్యులక్ష్మదహనసంభూత ధూమసం
 హతిః తదానీం తస్మిన్కాలేదిశవకాంతాః తాసామితిరూపకం జఘ
 నానిచతుశ్చాశ్చకట్యశ్చకంఠాశ్చ నెత్రాణిపేతిద్వంద్వః తత్తత్తానీయ
 ప్రదేశేష్విత్యధణః - అత్రయద్యపి ప్రాణ్యంగత్వాదేకవద్భావేన

స్తూరీపజగభంగీక్షణమధవికచేదీవగస్రకస్పత్తి । పశ్చాత్తిన్నగ్రాంజ
నాభాజఘనకుచకటికంఠనేత్రేమజాతా దిక్పాంతానాంతహాసీందశము
ఖనగరీదాహసంభూతఘామ్యా ॥౧౦౬॥ప॥ హతాతహాజననిహాసుతహా

భావ్యం, తథాపిమహావిభాషయా వికల్పాదృష్టవ్యం యద్యాదిక్పాం
తాజఘనాదీనాం తత్తద్దైవరత్నైనసాక్షాత్ప్రాప్యంగత్యాభావాన్నే
కవద్భావం, ఆదౌప్రథమంక్షణం క్షణమాత్రమిత్యర్థః ఏతచ్చ స
ర్వత్ర సంబధ్యతే, అనంతరం తదపాయాదితిభావం, నీలాంశుకస్యనీ
లాంబరస్య శ్రిరివశ్శ్రింగ్యస్యాస్యాతథోక్తాజాతాతదనుతదనంతరంమరక
తాబద్ధాగారుత్తతమణిభవితా ॥ని॥ గారుత్తతంమరకతమిత్యమరకా నీ
లీవిభూతిః రశనానంవత్తిర్యస్యాస్యాతథోక్తాజాతా తతః కస్తూరీపంక
న్య మృగమదకదమస్యేవ భంగీపరిపాటియస్యాస్యాతాదృశీజాతా, అ
థానంతరంవికచేదీవరస్యజఃప్రఫుల్లనీలాత్పలమాలికాయాః సపక్షిస
దృశీజాతా, జ్ఞాతిసోదరబంధాద్విదేశద్వాసాద్భ్రష్టవాచకా ఇత్యాచార్యదం
డీ॥పశ్చాదనంతరంస్నిగ్ధాంజనస్యమృదితకజ్జలస్యఆభేవాభాయస్యాస్యా
తథోక్తాజాతైతి సర్వత్రావమా, అత్ర జఘనకుచేత్యాద్యుద్దేశకమా
నుసారేణ నీలాంశుకశ్రిరిత్యనంతరం కస్తూరీపంక భంగీత్వద్దేశేకర్త
వ్యే తథానుక్తత్వాత్సర్వజ్ఞభాజేన క్రమోత్రనవివక్షితః అస్యత్రక్ర
మ సంభవాత్సవీవాలజ్కారః, సహకృష్టమాయాపక్షేరంగాంగిభా
వేన సంకీర్యత ఇతి సంక్షేపః (౧) సగ్ధరావు త్రమ్॥౧౦౬॥ హతాతైతి॥

(౧) జఘనకుచకటికంఠనేత్రేష్వితిపాఠవ ప్రాచీనః । జఘనంకామి
నీకౌణి ఘురీభాగ కటిస్థల ఇత్యజయకొశాల్ శ్రోణిఘురీభాగ క
టిస్థలోభయాధాక జఘనశబ్దయో రకశేషాదుభయాధాక త్వేన శ్రో
ణిఘురీభాగ నీలాంశుకశ్రీః కటిస్థలమరకతాబద్ధనీలీవిభూతిః కుచత
ట్యాంకస్తూరీపంక భంగీత్వాదిక్రమసంభవాదవివక్షితా శ్రీయణంనకార్యమ్
అత్రపాశేకుచస్య ప్రాప్యంగత్వేపి కుచతట్యాః ప్రాప్యంగత్యాభా

సహాయహాపౌత్రహాప్రియసఖి క్షమహహతాస్తి । ఇత్యాదిపౌరపరిచే
వనభారవాగ్భిరాపూరిరావణపురీశిఖనాపరీతా ॥౧౦౭॥ప॥ యైబృన్దా
రక సుందరీజనముఖే నీరాజనం నిమిత్తం నిర్దేహేగగనైపియైర్విరచి

హేతి సర్వత్ర విషాదే ॥ని॥ హావిషాదశుగాతిఃస్వీత్యమరః, హతా
తజనక ॥ని॥ తాతస్తుజనకఃపితేత్యమరఃహాజననిమాతః హాసుతపుత్రక,
హాసహాయసహచరసహోదరేతివా హాపౌత్రహాప్రియసఖి ప్రియభా
ర్యేక్షమకుత్రవాగతాసీతిశేషః తథాహాహతాస్తిసప్తాస్తిఇత్యాదిరెవ
మాదిః పౌరపరిచేవనభారః పురజనవిలాపాతిశయః యాసుతాభిఃవా
గ్భిః ఆక్రోశవచనైః శిఖనాఅగ్నినా వరీతావ్యాప్తారావణపురీలంకా
పురీ ఆపూరితనమంతాత్పురితా + పూరితవాప్తపాయనత్వస్మాత్క
ర్తణీలుజ్జ్, చిణ్భావకర్తణోరితిచిణ్, ససన్తతిలకావృత్తమ్(౧)॥౧౦౭॥
యైరితి ॥ యైఃవాలానలూద్యత్కృతైః - బృందారకసుందరీజనస్య సుర
సుందరీబృందస్య ముఖేవదనాగ్రభాగే నీరాజనం ఆరాత్రికం నిమిత్తం
నీరాజనత్వేన పరిణతమిత్యర్థః, అత్రసురసుందరీణాం కల్యాణ
కాలస్సంప్రాప్తఇతిసూచనార్థం మిత్తంనిదేశఇతిమన్తవ్యం, తథా
యై నిఃమేఘైఃమేఘురహితేపి గగనేసౌదామనీసంహతిః విద్యుల్ల
తాశ్రేణిః విరచితాతథాత్వేన పరిణతమిత్యర్థః, అశక్యకరణోపి రా
వణవధఃఏవమేవసంభవిష్యతీతిసూచనార్థం మిత్తంనిదేశఇతిబొధ్యం

వాన్నైకపద్యావాపకాశః । యద్వాఅధికరణైతావత్త్వైఃచేత్యనైకేవ
ద్యావస్య ప్రతిషేధాదితరేతరద్వంద్వేబహువచనోపపత్తిః । విధేయ
నీలాంశుకాదిపంచకేన ఉద్దేశ్యజఘనాదిపంచత్వసంఖ్యాప్రతీతేః । అ
థవా కుచతట్యాఅంగత్వాంగీకారేపి జఘనకుచతటికంతనేత్ర శబ్దా
నాంప్రాణ్యంగత్వాత్సమాహారద్వంద్వాన్సంతరం అష్టదిక్సంబంధినఃఅం
గసమాహారాష్టకస్య ఏకశేషేబహువచనోపపత్తిః ॥

(౧) పరిచేవనభారతీభిరితిపాతే బహువీర్యశ్రయణక్లేశాన ॥

తా సౌదామనీసంహతిః । తెద్విత్త్రాణ్యపివాసరాణినగతానిర్వాణమా
 రావనలజ్వాలాడంబరమమ్బుధౌవిదధిరెవాలాన(లార్చింక)లోద్యత్క్ర-
 ణాః ॥౧౦౮॥ప॥ ఆదీప్యమాన పవనాత్తజవాలసంగాదక్షారశేష విభ-
 వామవలొక్యలజ్కామ్ । వొమ్మిష్ఠితానిశిచరాస్సవ్యహాణి నూ-
 తెవాలానలోద్యత్క్రణాఃహనూమల్లాంగూలాగ్నిసముత్థితస్ఫులింగాః-
 ద్వేత్రీణివాద్విత్త్రాణి + సంఖ్యయావ్యయాసన్నేత్యాదినా బహువ్రీహిః
 బహువ్రీహానంఖ్యయేడజబహుగణాదితిడచ్చ్రత్యయస్సమాసాంతః,
 తాన్యపివాసరాణితావత్సవపివాసరేషీత్యర్థః॥ని॥ వాతక్లిజేదివస-
 వాసరావిత్యమరః + అత్యంతసంయోగెద్వితీయా అంబుధౌ నిర్వా-
 ణం శాంతిం నగతాన ప్రాప్తాస్సంతః ॥+॥ సజ్జధన్య సజ్జన్య సు-
 వ్నుపేతి సమాసః - ఔరావనలజ్వాలా డంబరం బడదాగ్నికీలా సం-
 భ్రమం విదధిరేచక్రః- క్షిప్రమేవసకలరాక్షస సంహారాభిద్యోతక-
 వైపరీత్య వృత్తినూచనాథమిత్థంనిర్దేశఇతిమంతవ్యం, అత్రాగ్నిక-
 ణానాం సీరాజన నిర్మాణాద్యసంబంధేపి తత్సంబంధ కథనాదసంబ-
 ద్ధై సంబంధరూపాతిశయోక్తిః । శామూలవిక్రీడితంవృత్తమ్ ॥౧౦౮॥
 ఆదీప్యమానెతి ॥ ఆదీప్యమానోజాజ్వల్యమానః యః పవనాత్తజవా-
 లః తస్యసంగాత్సంపర్కాద్దైతాః అంగారవశేషః శిష్టాంశోయస్యస-
 తథోక్తౌవిభవస్సమ్మద్ధిక్యసాస్త్రాం కాల్పేన్యన దధ్ధామిత్యర్థఃలం
 కామవలొక్యవ్యోమ్ని అంతరిక్షేస్థితాః నిశిచరాః రాక్షసాః-స్వగృ-
 హాణిదహ్యమానాని నిజమందిరాణి ॥ యద్యపి ॥ ని ॥ గృహాఃప్రంసిత-
 భూమ్నోవేత్యమరః, తథాపి మహాకవిప్రయోగ బాహుళ్యోదవి-
 రోధో దృష్టవ్యః (౧) నెత్రభవైః పయోభిః బాహ్విదక్షైః నూ-
 నం నిశ్చితం నిర్వాపయంతః ప్రశమయంతఇవ అలక్ష్యంతేతి శే-
 షః ఉత్ప్రేక్షాలజ్కారః ॥ యథాదహ్యమానం గృహాదికమున్నతదే-

(౧) అత్యవక్రవ్యం అయోధ్యాకాండేఅభవగృహాణిత్యత్రదృష్టవ్యం

నం నిర్వాపయన్త ఇవనే త్ర భవైఃపయోభిః ॥ ౧౦౯ ॥ ప ॥ చక్రేశకృజ
దాజ్ఞయారణముఖ యత్కర్తృరక్షోగణ స్తత్కర్తుంరజనీచరక్షితి భృ
తాయుక్తోవ్యశక్తోభవేత్ । సప్తార్చిశ్చహనూమతాపరిచితో లజ్జా
మధాక్షీద్యథాతత్ప్రిత్రామరుతాయతోపి నతథా దాహాకియాయాం
పటుః ॥ ౧౧౦ ॥ ప ॥ తస్మిహనూమదరణిప్రభవేహతాశేశుద్ధిం విధా
శమారుహ్యజలైః ప్రశమయతి తద్వదిత్యుత్పైక్షాధః, వనస్తలిల
కావృతమ్ ॥ ౧౦౯ ॥ — ॥ చక్రేశతి ॥ రక్షోగణోరాక్షసనివహః శ
క్రజదాజ్ఞయాఇంద్రజిన్నిదేశేనఉపలక్షితః నతు సాక్షాత్, చక్రేశకార
తత్కర్మక్షణదాచరక్షితిభృతారాక్షస సార్వభౌమేన రావణేన యు
క్తోపి సాక్షాత్సహితోపి కర్తుమశక్తః ఆసమథః, భవేత్ నశమ్న
యాదిత్యధః, తదపేక్షయాపుత్రసామర్థ్యస్తేనబలిష్ఠత్వాదితిభా
వః + సంభావనాయాంలిజ్జే ఏవంసప్తఅర్చింషియస్యససప్తార్చిః అ
గ్నిశ్చహనూమతాపరిచితఃప్రవతీతఃసంగతోవాయథాలజ్జామధా
క్షీత్ దదాహతథాతత్ప్రిత్రాహనూమజ్జనకేసమరుతావాయునాయుతస్స
హితోపి దాహాకియాయాం దహనకృత్యేపటుఃసమథఃసభవేత్ వా
యపరిచయాపేక్షయాతత్పుత్రపరిచయస్య అత్యన్తజ్యంభణ హేతు
త్వాదితిభావః వాయుసాహాయ్యాదవ్యధికంలజ్జాంబదదాహేతిపరమా
ధః అత్రీపూర్వవాక్యే రావణసహేతస్య రాక్షసగణస్య ఇంద్రజిదా
జ్ఞా కృతకర్తృకరణసామర్థ్యసంబంధేపి సంభావనయా తదసంబంధా
భిధానా త్వంబంధేవ్య సంబంధయాపాతిశయోక్తిః, తథోత్తరవాక్యేవా
యసఖస్య సప్తార్చిషఃహనూమత్పురిచయసంగతదాహాకృత్య కరణపా
టవసంబంధోక్తైగతిశయోక్తిః, అనయోధృష్టాస్తహష్టాంతికతయా
సాపేక్షత్వాత్సృచకః, శామూలవికీడితంవృతమ్ ॥ ౧౧౦ ॥ — ॥ తస్మి
న్నితి ॥ రణకెళికుతూహలేన యద్ధక్రిడాసముత్పన్నకేన లంకేశ్వరేణరా
వణేన బాహుబలాత్ భుజవరాక్రమాత్ అపహృతాఅనీతాసురరాజలక్ష్మీ

యవతిమెవసమెతుమైచ్చత్ | లక్ష్మణస్వరణ రణకెళికుతూహలెన బా
హుబలాదపహృతాసురరాజలక్ష్మీః ||౧౦౧||ప|| వాచామిదానీం కిమువి
స్తరణ లక్ష్మణపురింరావణ బాహుగుప్తామ్ | కాకుల్ స్థదూతాయ
ముపెత్యచక్రే కృతాస్తమాతస్య సుఖప్రవేశామ్ ||౧౦౨|| ప ||

చింద్రసామ్రాజ్యశ్రీః తస్మిన్ హనూమానేవ అరణిః అగ్నిమంధనదా
శువిశేషః ||ని|| నిర్మంథ్యదారుశీత్వరణిద్వయోరిత్యమరః, సప్రభవః
శారణంయస్యతస్మిన్ తత్సముత్పాదిత ఇత్యర్థః హుతమశ్నాతితిహు
తాశేఅగ్నాకర్తవ్యణో, శుద్ధింసంసౌగం విధాయపాపిష్ఠరావణసంప
త్కజనితపాపం విశౌఢ్యేత్యర్థః, పతింనిజభర్తాగమింద్రమేవ సమే
తుం సంగంతుమైచ్చత్ ఇచ్చతి స్తయథాహుతశ్చిత్కారణాల్ కాచ
నసాధ్యేషు త్రచిదపచిత్రస్థలస్థిత్యా పరిణామకాలే సంస్కారపరిశు
ద్ధానతీ పుననిజభర్తారమెవజగమిషతి తద్వదిత్యర్థః ||÷|| ఇచ్చతే
లక్ష్మణో ఆడబాదినా మిశ్యాదాగమః ఆటశ్చైతివృద్ధిః అత్ర సురరాజ
లక్ష్మణ్యోఃఈదృశేచ్ఛానసంబంధేపితత్సంబంధోక్తేరతిశయోక్తిః ఏలేన
రావణస్య వినిపాతఆసన్నఇతిసూచ్యతే||వస స్తతిలకావృతమ్||౧౦౧||
నిగమయతి || వాచామితి || ఇదానీమస్మిన్నవసరెసంస్కారోచితకా
లఇత్యర్థః వాచాంవిస్తరేణవచన ప్రపంచేన + ప్రథనేవావశబ్దఇతి
ఘర్షో ప్రతిషేధేఋదౌరబిత్వప్ | అతఏవ||ని|| విస్తారోవిగ్రహోవ్యా
వస్సతుశబ్దస్యవిస్తరఇత్యమరః-కిము,సకిమపీత్యర్థః,కింతుఅయం కా
కుత్స్థసూతః హనూమానుపెత్యఆగత్య, రావణబాహుగుప్తాం దు
ష్ప్రవేశామిత్యర్థః- లక్ష్మణపురింకృతాం తమాతస్యయమకింకరా
ణామిత్యర్థః ||ని|| కృతాంతాయమసిద్ధాంతావిత్యమరః - సుఖప్రవే
శాం సుఖనప్రవేష్టుంశక్యాంచక్రే అనాఘ్రాత నిధనగంధానాం లం
కాపుష్టయాతుధానానాం నిధనంవిధాయ తద్ద్వారాపూర్వమసంభా
విత ప్రశ్నశాన్యమయికింకరాన్ స్వసామర్థ్యేన ప్రవేశయామాసే

పౌలస్త్యపాతకిసమాగమజాయమానమేనఃపునానభవమాగుతియాయ
జూకః నిర్వృతితాక్షవిజయోనిజవాలవహ్నాహుతాపలాశసమిధస్సు
గతిబభూవ ||౧౧౩||ప|| లక్ష్మదాహేప్యనార్తాంరఘుపతిదయితా
చారణోక్త్యావిదిత్వా సానన్దస్తాంప్రణమ్యప్రతిగమనవిధౌ ప్రాప్త

త్యధః- ఏతేన ఉత్తరత్రాప్యైవ నిరాఘాటసంచారత్వేన చ
తే- వృత్తముపజాతిః ||౧౧౪||-|| పౌలస్త్యేతి || మాదుతిః హనూ
మానెవయాయజూకః యజ్ఞకర్తా ||ని|| ఇజ్యాశీలాయాయజుః ఇత్య
మరః + యజజపదశాంయజ ఇతియజ లేర్వజంతాదూకప్రళయః- పౌ
లస్త్యా రావణువపాతకిబిహ్వహత్యాదిపాతకవా తస్య మాగమేన
సంగత్యా జాయమానం సంపద్యమానం వినః తత్సంయోగీ పంచమఇతి
న్యాయాత్ సంభావితదురితమిత్యధః ||ని|| కలుషంబుజినైనో ఘమం
ఘోరురితదుష్కృతమిత్యమరః పునానభవవిఘోధసన్నివ పాపనాద
సం కుర్వాణ ఇవైత్యుత్పైక్షా x పూజాశ్శానచ్ఛ నిర్వృతితాక్షవిజ
యః విరచితాక్షకుమారనిధనఃకృతేంద్రియజయశ్చస్త్వ ||ని|| అక్షోరధ
స్యావయవపాశకేచాక్షమింద్రియమితి విశ్వః నిజవాలే యోవహ్నిః
హుతాశనః తస్మిన్ పలంమాంసమత్నంతీతి పలాశాః ||ని|| పలాస్త్రీ
పలంమాంస మిత్యభిధానాల్ పలాశాః రాక్షసాః తపీవపలాశసమిధః ప
లాశవృక్షసమిధః తాః హుతావసుగతిః అప్రతిహతగమనః కౌభనలూకశ్చ
బభూవ, అత్ర శ్లేషాత్పైక్షానుప్రాశితః సావయవరూపకాలంకా
రః, వసన్తతిలకావృత్తమ్ ||౧౧౫||-|| లక్ష్మేతి || లంకాదాహేషిర
ఘుపతిదయితాం శ్రురామప్రేయసీం సీతాంచారణానాం నభృచ్ఛధా
ణాం గంధర్వాదీనాం ఉక్త్యావచనేన అనార్తాంతపీడితాం అనష్టామి
తియావత్ విదిత్యాజ్ఞాత్వా అతపీవసానందః ససంతోషః తాంసీతాం
ప్రణమ్య నమస్కృత్య ప్రతిగమనవిధౌ ప్రతిప్రయాణవిధానే విపర్యే
||ని|| విధిర్విధానైదైవేపీత్యమరః, తస్యాస్సీతాయాః నియోగంతజ్ఞాం

స్యానియోగమ్ । ఆరుహ్యరిష్టజేలంనిధిమపిపయసాం సేవీరముత్తీర్ణ
 వెగాచ్చ కేగతావమహేంద్రంప్లవగకులపతీఁ పూణకామాఁ హ
 నూమాఁ॥౧౦౪॥—॥౫॥అథయథాహంసేన్యాధిపాఁసంమాన్యమా
 క్తిస్తేరనుయుక్తః సప్తకీయవృత్తాంతమఖిలమాఖ్యాతవాఁ ॥౧౦౫॥౫॥త
 డ పవనతనయవచనముదితా వానరవరూఢినీయూఢనాథానుయాతా
 తద్దేవజనితమానస్తమానందశరథౌదాశరథౌఁసుగ్రీవచనంవిభజ్యవపీ
 ప్రాప్యతతః అరిష్టజేలం అరిష్టాఖ్యంపరతీరస్థంపర్వతం ఆరుహ్యపయ
 సాంనిఁ సముద్రమపిసేవీరం యథేచ్ఛం అప్రతిహతమితియావత్,
 ఉత్తీర్ణకల్లంఘ్నమహేంద్రం అంగదాద్యధిష్ఠితం మహేంద్రపర్వతం
 గతావహనుమాఁ ప్లవగకులపతీఁ అంగదజాంబవన్నలనీలాది ప్లవగ
 శ్వరాఁ పూకామాఁసంపూణమనౌరథాఁచక్రేఅత్ర అతివి
 స్తరైశకఫరయోన్యస్యాస్యర్థస్యసంక్షేపేణొక్తైఃసంక్షేపానామగుణః
 తదుక్తం విద్యాధాన-సంక్షేపాథాభిధానంయత్ సంక్షేపః పరి
 కీర్తితఇతి- స్రగ్ధరావృత్తమ్ ॥౧౦౪॥—॥ అథేతి॥ అథానస్తరంమాడు
 తిః హనుమాఁ యథాహం యథాయోగ్యం సేన్యాధిపాఁజాం
 బవదంగదాది సేనాపక్షాః సంమాన్యమానయితావైః సేన్యాధిపైః
 నుయుక్తః కథంధృష్టాత్పరూదేవీకథంవాతత్ర వర్తతే ఇత్యాదిసామ్య
 ప్తస్సృజితమిత్యేషం స్వరూప్తాంతమాఖ్యాతవాఁ ఉత్పతనాదీసీతా
 దశశాలజ్కూదాహంతాం శిబవాతామశేషాంకథయామాసేత్సర్వః॥
 ౧౦౫॥—॥తదన్వీతి ॥ తదనుత్తమస్తరం పవనతనయవచనముదితా హ
 నూమదావక్య సంతృప్తావానర పరూఢినీకపిసేన్యమ్ ॥౧॥ వరూఢినీ
 బలంసేన్యమిత్యర్థః, యూఢనాథానుయాతాజాంబవదాదియూఢాధి
 పానుయాతాతదాతద్దేశజనితసీతావలూకనసమత్పన్నమానందం
 ఆనందశరథౌ ఆనందసాగరేనిత్యనిరతిశయానందపరిపూర్ణాభివ్యర్థః, ధా
 శరథౌక్రిరామసుగ్రీవేచనంవిభజ్యసమ్యగివచ్యవీక్షితుంద్రచ్చమివ

క్షీతుమహమహమికయా ధావంతీమధ్యేనరణిదధిముఖకృతావనంమధు
 వనం హనూ మదనుమత్యాభిధూయమధుపానసుఖమనుబధూవ॥౧౧౬
 ప॥అథాబ్రవీద్ధిరివరతుంగమంగదంకృతాంజలిదణ్ధిముఖపషరోషవాణ్
 వలీముఖాన్తద్ధుభజనెశిలీముఖాన్ భవానిమాన్ ఝడితి నివారయేది
 తిఫలాత్ప్రేక్షాసీతావలూకనవార్తాకథనేనత్రురామసుగ్రీవానస్తయో
 రస్తరంపరీక్షితుమివేత్సథణః అహమిహమికయాపరస్పరాహజ్కారే
 ణ, అహమహమికావ్యాఖ్యాతాఅరణ్యకాండేఅహమహమికయేత్సత్య
 ధావంతీధావమానాఅతివేగేన ప్రద్రవంతీసతీత్సథణః మధ్యేనరణ్యాః
 మధ్యేనరణిమాగమధ్యఇత్సథణః + పారేమధ్యేషష్ట్యావేత్సవ్యయా
 భాషః తత్సన్నియోగాదెకారాస్తత్వంచ మధ్యశబ్దస్య, దధిముఖేన ద
 ధిముఖాభ్యేన సుగ్రీవమాతులేన వానరేణ కృతమవనరక్షణంయస్యత
 థోక్తం ॥+॥ అవరక్షణభావెల్కుట్, తథాచ త్రురామాయణమ్॥*॥
 యద్రీక్షతిమహావీర్యస్సదాదధిముఖఃకపిః । మాతులఃకపిముఖ్యస్య సు
 గ్రీవస్య మహాత్తనఇతి ॥ మధువనం మధునామకసుగ్రీవాద్యానవనం
 మధుప్రచురత్వాత్ మధువనమిత్సన్వథణ సంజ్ఞా హనూమదనుమత్యా
 హనూమదనుజ్ఞయా అభిధూయ ఆక్రమ్య మధుపానేన త్షోద్రీపా
 నేన యత్సుఖం తదనుబధూవ, యథేష్టంమధ్యపి బదిత్సథణః ॥౧॥ మ
 ధుమధ్యే పుష్పరసేక్షోద్రేపీత్సమరః ॥౧౧౬॥—॥ అథేతి ॥ అథానం
 తరంరోషవాణ్ మధువనాక్రాన్తిజనితకోపవాణ్ ఏషః దధిముఖౌవ
 నపాలకః తదాకృతాంజలిః విరచితకరసంపుటస్సన్ ప్రాధణనాలక్ష
 ణమేతత్ గిరివరతుంగంమహోన్నతమిత్సథణః, అంగదంయువరాజం
 అబ్రవీత్ కిమితిభవాన్ మధుభజనెమధుపానే పుష్పరసాస్వాదేచ శి
 లీముఖాన్ అలీన్ ॥ ౧॥ అభిదాక్షాశిలీముఖావిత్సమరః, రూపకాలంకా
 రః, ఇమాన్వలీముఖాన్కపీన్ ॥౧॥ కపిష్టవంగష్టవగ శాఖామృగవ
 లీముఖాఇత్సమరః, ఝడితిఅంజసానివారయేత్ నిరుంధ్యాదిత్యేన మ

తి॥౧౦౭॥వా॥అయమ ప్యేనమహాచల్ ॥౧౦౮॥ప॥దశముఖపురమధ్యేవీక్షి
తామైధిలీతిశ్రవణమధువితిణం యేనపి రేణమహ్యామ్ । దధిముఖయది
సాయంభాషలైకొనిరుంధ్యాన్తధుపిబతుయథేచ్ఛంవాహినీవారణాణాం
౧౦౯॥౫॥ తదనుభయవశసముపనతదధి ముఖవచనవిదిత మధువనకద
న పరిగణిత జనకదుహితృదశనజనితప్రమదభరభరితస్తపనతనయస్త
బ్రవీషితి పూర్వేణసంబద్ధం, అన్యధామహాగ్రశాసనస్సుగ్రీవోదండ
యిష్యతీతిభావః, శేషప్రభుః ॥ యుష్మదస్తద్యతిరిక్తస్య భవచ్ఛ
బ్దస్య శేషత్వాదితి॥ రుచిరావృత్తం - చతుర్గ్రహేరిహరుచిరాజభస్వ
గాఞ్ఞతిలక్షణాల్ ॥౧౦౭॥— ॥ అయమితి ॥ అయమంగదోపి ఏనంద
ధిముఖం ప్రతిఅవోచత్ ఉక్తవాన్ ॥౧౦౮॥— ॥అ॥ తత్ప్రకారమే
వాహ ॥ దశముఖేతి ॥ దశముఖపురమధ్యే లజ్జాపురమధ్యే మైధిలీ
సీతావీక్షితాదృష్టా, ఇత్యేవంభూతం శ్రవణమధుకోత్రాన్యతం యే
నపి రేణమహ్యాం వితిణందత్తమ్ ॥౧౧॥ విశ్రాంతంవితరణం స్పృశనం
ప్రతిపాదనమిత్యమరః, చాదధిముఖసాయంపీఠిభాషలైయదిలజ్జావచ
నంవదతిచెత్ కఃకోవానిరుంధ్యాల్ నివారయేత్ నకోపినిరొద్ధం శ
క్నుయాదిత్యథః x శకిలిశ్చేతిలిజ్జే నకలవానరజీవాతు భూతమైధి
లీ కథామధుప్రదస్యేదృచ్ఛధుపాన నివారణంకథం యుక్తంస్యాదితిభా
వః- అతఃవానరాణాం వాహినీసేనాయథేచ్ఛం ఇచ్ఛాసదృశం- య
థాప్తమితివాపాతః- మధుపిబతు మాలినీవృత్తమ్ ॥౧౦౯॥—తతఃకిం
జాతం తత్రాహ ॥ తదన్వితి ॥ తదను అంగదవచనానస్తరం, భయవ
శేన భయపారతంత్రేణ సముపనతస్య సమీపం ప్రాప్తస్య దధిముఖ
స్య వచనెన విదితం జ్ఞాతంయన్తధువనకదనం వానరకృతమధువనో
ల్లుంఠనం లెనపరిగణితం పరిసంఖ్యాతం సిద్ధితమితియావత్ - యజ్జనక
దుహితృదశనం సీతావలూకనం తజ్జనితై సతదుత్పాదితైన ప్రమదభ
రేణ హమాతిశయేన భరితః సంజాతభరః ఆనస్తపరిపూర్ణాఇత్యథః

త్రతనువికృతిమతనుతదధిముఖాగమననిమిత్తసంపత్తిమ్ ||౧౨౦||ప||
 ఆరుహ్యేదిమథావతుహ్య విపినాన్యాసాద్యనానాఫలాన్యసాద్వద్వప్లు
 తమారచయ్యవదనేరాపాద్యవాద్యకృమాన్ | ఆలింగ్యదుగ్ధమమక్ర
 మం మదనశాదాధూయపుచ్ఛచ్ఛటామారాదావిరభూదహంప్రథమి

+ భరితఇత్యత్ర తారకాదిత్వాదితచ్ఛప్రమదేత్యత్ర ప్రమదసంమదౌ
 హృషేఇత్యప్రత్యయాంతౌ నిపాతితః, తపనతనయస్సుగ్రీవః తత్ర త
 స్త్తిక్ సమయేదధిముఖాగమనమేవనిమిత్తసంపత్తిః కారణసామగ్రియ
 స్యాస్తాం తనువికృతిం ముఖవికాసనే త్రవిష్ఫారనూంఘోన్నమనరౌ
 మాంచవత్త్వాదిగాత్రచెష్టామతనుతలకరోత్ - మధువనకదనశృవణౌ
 త్పితాసంక్షళననిశీయపరమానంద భరితోభూదిత్యర్థః ||౧౨౦||—
 అ|| అనంతరం కపిసేనాపి నికటవర్తిత్యభూదిత్యాహ || ఆరుహ్యేతి||
 అదిగింమాగన్ధం పర్యతమారుహ్య అథావతుహ్యపర్వతారోహణావ
 రోహణక్రిడామనుభూయేత్యర్థః విపినాని అరణ్యాని ఆసాద్య ప్రవి
 శ్య నానాఫలాని పనసరసాలాదివివిధఫలాని ఆసాద్వద్వధుక్త్వా - ప్లుతం
 వల్లితాసీత్యర్థః-ఆరచయ్యకృత్వా+ల్యపిలఘుపూర్వాద్విదిత్యయాదేశః
 వదనైముఖైఃవాద్యకృమాన్ డిండిమాదివాద్యధ్వనేప్రకారాన్ ఆ
 పాద్యవాదయిత్వా- తథాదుగ్ధమందుగ్ధమానిత్యర్థః - అక్రమం అపగ
 తక్రమం మేహనొత్థాపనాదిజగుఃస్పితాదరతైన అపగతమర్యాదమి
 త్యర్థః-ఆశ్లిష్యమదనశాన్తధుపానజనితదర్పనశాత్పుచ్ఛచ్ఛటాంలాం
 గూలజాలం ||౧౨|| బృందంజాలంచక్రవాళంజాలకం పెటికాచ్ఛటైతి
 వైజయంతీ- ఆధూయచాలయిత్వా - అహంప్రథమోహం ప్రథమఇతి
 యస్యాం క్రియాయాం సాలహంప్రథమికా +మయూరవ్యంసశా
 దిత్వాత్సమానః, స్వాధైర్యకప్రత్యయః తయాపీనాపూర్ణావతతూర్పిన్వి
 కయా ధావమానేత్యర్థః కపీనాంచమూః వానరసేనాఆరాశ్నమీపే ||
 ||౧౨|| ఆరాధూరసమీపయోరిత్యమరః, ఆవిరభూత్ అలక్ష్మ్యలైత్యర్థః,

కాపీనాకపీనాంచమూః ||౧౨౧||ప|| నిద్రాత్ప్రయాదరుణీతైససమీర పు
త్రస్సామిత్రినే త్రయ్యగళేస నిపీయమానః | చూడామణింకరతలేక
లయన్ వవందెపాదారవిందయ్యగళంభరతాగ్రజస్య ||౧౨౨||ప || అక్లే
శసంభూతగతాగతాభ్యాం విస్తీర్ణవిస్తీర్ణ మహాణవోపి | ఆనంద
సిద్ధౌపృతనాసమక్షమక్షస్యహస్తానితరాంమమజ్జ ||౧౨౩|| ప ||

అత్ర కపిసావభావ్యేన యథావద్వస్తువణానాత్ప్రవభావోక్తిరలంకా
రః- శామూలవిక్రీడితంవృత్తమ్ ||౧౨౪||—|| తతఃకింఽత్రాహ ||ని
ద్రేతి || సమీరపుత్రాహనూమాన్నిద్రాత్ప్రయాన్నిద్రాభావాత్ యా
వద్వనవాసం నిద్రాహారయోరభావాదితి భావః, అరుణితేన పాటలితే
న సామిత్రినేత్రయ్యగళేన లక్ష్మణవయనయ్యగ్నేన నిపీయమానః అత్యా
దరేణ అవలొక్యమానస్సన్నిత్యథః ఏతేన త్రిరామాపెక్షయాపిల
క్షణస్యైవ భూయాత్ హనూమదాగమనపశ్చిత్తణాదరొవిద్యతఇతి
సూచ్యతే, చూడామణింసీతాయా అభిజ్ఞానధూతం శిరోఽత్నంకరతలే
కలయన్ త్రిరామాదీనాం యథాచక్షుర్గోచరంస్యాత్ తథాధార
యన్నిత్యథః, సీతాంధృష్టావసమాగత ఇతిప్రథమమవచనేనైవజ్ఞాప
నాథమితిభావః- భరతాగ్రజస్య త్రిరామస్య పాదావరవిందే ఇవే
త్యవమితసమాసోనతు రూపకం, అన్యథోత్తరవదప్రాధాన్యేతత్రవ
స్తనాయోగాత్ తయోద్యుగళంవవందేనమశ్చకార- వసంతతిలకావృత్తం
౧౨౨||అక్లేశేతి|| అక్షస్యహంతాఅక్షకుమారమాకరోహనూమాన్, అ
క్లేశేన అనాయాసేనైవ సంభూతే సంజాతేయగతాగతేయాతాయాతే
తాభ్యాం వితిర్ణోవిలంఘితః విస్తీర్ణమహాణవః పురుషాంతరదుస్తర
మహాసముద్రాయేన సతథోక్తాపి, అత్త్వోస్సమీపేనమక్షంసమీపాధై
వ్యయాభావః + అవ్యయాభావేశరత్నభృతిభ్యఇతి టచ్చుర్యయః,
పృతనాయా వానరసేనాయాః సమక్షంపురతః నితరామత్యంతం + అ
వ్యయఃపాదామప్రత్యయః, ఆనందసిద్ధౌఆనందసాగరే మమజ్జమగ్నౌ

అనీతమాదామణిసన్నిధానాదావిఃప్రమోదేనరఘూద్వయేనతత్రా
 నుయుక్తః పవమానజన్తావిజ్ఞాపయామానకృతప్రణామః॥౧౨౪॥ప॥ ల
 జ్ఞాపుగోపవనసీమ్నధరాజపుత్రిమాలోకయంనిశిచరీ గణదాధ్య
 మానాం । కేనాపిపాతకవశేనసుపణాలోకేబంధీకృతామివ భుజంగ

భూత్, ఈదృశ్చహంకపి పీరవాహినీమధ్యేఅహమేకవినమహోదధిము
 ల్లంఘ్య సీతాందృష్టావపునరాగతాస్తీత్యేవం భూతభాషణప్రవర్తక మ
 హాభాగ్యసంపన్నః-భవమిత్యమద్దానన్దతుందిలితాన్తఃకరణో భూది
 త్యథః, అతవీవ విరోధాభాసాలజ్ఞాః, వృత్తముపజాతిః ॥౧౨౩॥

అనీతేతి ॥అనీతస్యహనుమదాచ్యుతస్యచూడామణేస్సీతాశిరోరత్న
 స్య సన్నిధానాత్సన్నిధ్యాద్ధేతోః, అవిఃప్రమోదేన ప్రాదుర్భూ
 తానందేనరఘూద్వయేన రఘునందనేనతత్ర తస్మిన్సీతావృత్తానైవిష
 యే అనుయుక్తః పృష్టఃపవనాత్తజన్తాహనూర్మా-కృతప్రణామో వి
 హితసీతా నమస్కారస్సక్, తథాచ శ్రురామాయణమ్ ॥౫॥ ప్రణమ్య
 శిరసాదేవ్యై సీతాయైతాందిశంప్రతి ఉవాచవాక్యంవాక్యజ్ఞస్సీతాయా
 దశనంయథేతి । విజ్ఞాపయామాస సీతావలోకనవార్తాంకథయామా
 సేత్యథః, పూర్వమాగమనానన్తర కర్తవ్యతయావిహితోరామ నమ
 స్కారః ఇదానీంతు సీతాశుభవార్తాకథన ప్రారంభసంతోషాతి రే
 కాత్తన్నమస్కార ఇతి వేదితవ్యం- ఇంద్రవజ్రావృత్తమ్॥౧౨౪॥—॥

విజ్ఞాపనప్రకారమేవాహ ॥ లజ్జేతి ॥ అథ విజ్ఞాపనారంభేమంగళా
 చారేవా॥ని॥ మంగళానన్తరారంభ ప్రశ్నకార్తైస్సన్దేహ్యధా అథేత్య
 మరః, లంకాపురస్య రావణరాజధాన్యా ఉపవనసీమ్న ఉద్యానవన
 ప్రదేశే అశోకవనికామధ్యఇత్యథః- నిశిచరీగణదాధ్యమానామారక్ష
 క రాక్షసీనివహపరిపీడ్యమానాం, అతవీవకేనాప్యనిర్వాచ్యేన పాతక
 వశేన పాపానుబంధేన సుపణాలోకే గరుడలోకే బంధీకృతాం కారా
 గారబద్ధామిత్యథః, భుజంగమరాజకన్యాం నాగరాజకన్యామివస్థి

మరాజకన్యామ్ ||౧౦౨|| దేవ్యాస్తవదీయాస్వయకీర్తనై న త్వస్తు
ప్రయాచవ్యపనీయకోకమ్ | వారామభిజ్ఞానమయీమయాచంప్రస్థా
తుకామఃపరిపూర్ణకామః ||౧౦౩|| ప || బ్రహ్మస్త్రవిత్రిస్తజయంతకృ
త్యాం కథాంచనిజ్ఞాప్యచగోప్యప్రత్యామ్ || చిరంబుద్ధిత్యాచనకాబ్రవ
త్త్రా మాదామయిచిరంబుద్ధిత్యాచనకాబ్రవత్ ||౧౦౪|| ప ||

త్యాం బ్రాహ్మత్రిం జాగ్రీం సుప్తీం యదాచనకాబ్రవత్ || పునరాచన
కారః పునస్త్రాకాన్యత్తమ్ || సుప్తీకామినిభోజురూపాన్యత్తమ్ ||
మితి పాతాంతరమ్ ||౧౦౫|| — || దేవ్యాశ్రితి || త్వదీయాస్వ
యకీర్తనై న భవదీయవంశప్రళంసయా, త్వస్తుప్రయాతవదీయప్రత్య
భిజ్ఞానాంగుళీమదికయాచ దేవ్యాస్సితాయాః కోకంః పాదమపనీ
యనిరస్య, అతవపరిపూర్ణకామః సంపూర్ణమనోరథః ప్రస్థాతు
కామః పునరాగతుమనాస్సృజ + తుంకామమనరోపితితు మనో
మకారలోపః, అభిజ్ఞానమయీం అభిజ్ఞానరూపాం + తామ్రాస్య మ
యటిజీవే వారామృతాంతం అయాచంయచితవాన్ స్థిరంద్రసజ్జా ||
౧౦౬|| — || బ్రహ్మేతి || బ్రహ్మస్త్రాత్ దధేమయాత్ విత్త్రస్తస్యవి
శేషంభీతస్య జయంతస్య జయంతాసురనామ్నః కాకాసురస్యకృ
త్యం స్తనోల్లేఖనరూపక్రియాయస్యాం తాం, ననెచిత్రహట తటవిపి
నై ప్రవృత్తాంసంధూతాంకథామాఖ్యాయికాం అభిజ్ఞాప్య అభిజ్ఞాన
త్వేనొక్త్యా, చిరంచిరకాలం చదంత్యా పూర్వానుభూతార్థస్తరణ
వశాత్ అశ్రుణివిముంచంత్యా జనకంద్రపుత్ర్యాజానక్యాసయాయం
చూడామణిశిరోరత్నం తుభ్యం పెరిషితః వాగ్రూపం సస్తురూపం
చ అభిజ్ఞానద్వయం ప్రహితమిత్యర్థః, వృత్తమపజాతిః (౧) నిగమ
యతి || కింబహునేతి || బహునావ గ్వ్యపారణ కిం, సకిమపిత్యర్థః

(౧) బ్రహ్మస్త్రవిత్రిస్తజయంతకాకకథామితి ప్రాచీనపాశేతు స్పృశక
దణ బహువ్రీహ్యశ్రయణక్లృకానేతివోఽభ్యుమ్ ||

దేవతస్యాఃప్రతిష్ఠానూననూనాశ్చైకపాలితాః॥ముద్రయిత్యాప్రపన్నా
హం త్వదభిజ్ఞానముద్రయా ॥౧౨౮॥

ఇతిశ్రీవిద్యురాజవిరచితైశ్రీమతిచమ్పూరామాయణే

శ్రీసుందరకాండస్సమాప్తఃశ్రీ

***

౧౨౮: తథాపికించిదవ్యక్తవ్య మవశిష్టం, విద్యతగత్యాహ ॥ దేవతాః ॥
హేదేవస్వామిః ప్రతిష్ఠానూనాః ప్రస్థాతుమిచ్ఛాన్ ఉత్క్రమిష్య
మాణానిత్యథః + తిష్ఠతేన్నంతాదుప్రత్యయః, తథాపిచైకపా
లితాః ఆశయాత్వ దాగమనప్రసీక్షయైకయాపాలితాః గుప్తాః + శివ
భాగవతవత్సమాసః- తస్యాస్మితాయాః అనూన్ ప్రాణాన్ తవాభి
జ్ఞానముద్రయా అభిజ్ఞాన రూపాంగుళీముద్రికయాతయైవాభిజ్ఞానము
ద్రయా ముద్రాఫలికయేతి శ్లిష్టరూపకం ముద్రయిత్యానిరుద్ధేత్యథః
అహంప్రపన్నః ఆగతౌ స్తీత్యథః ॥౧౨౮॥

ఇతిశ్రీమత్పురమయోగీంద్రబృందమానసేందిరిరసందోహమందా
నన్ద లాభాభినందిత రఘునందన చరణారవిందమకరందాస్వాదనకందలి
తసారస్వతేన అఖండతపఃప్రచండమునిప్రకాండమండలేశ్వరశాండిల్య
మహామునిగోత్రావతంసస్య మంచ నాన్వయ సుధాపారావారపారిజా
తస్యధన్వంతర్యవతారాంతరస్యాయ ర్వేదప్రముఖనిఖిలవిద్యాసారసర్వ
జ్ఞసారస్వభౌమస్య కోండవండితవర్చస్య తనూజేన గంగాంబికాగర్భ
రత్నాకరసుధాకరేణ రామచంద్రబుధేంద్రేణ విరచితాయాఽచమ్పూ
రామాయణవ్యాఖ్యానాయాం సాహిత్యమంజూషికా సమాఖ్యానాయాం
సుందరకాండస్సమాప్తః॥

రామచంద్రార్చరచితారామచంద్రపదార్పితా ।

ష్యాఖ్యాసుందరకాండస్యస్మార్తామంజూషికాభిధా॥

శ్రీరామార్పణమస్తు

శ్రీరస్తు.

శ్రీహయగ్రీవాయనమః

సవ్యాఖ్యానై చమ్పూరామాయణాయుద్ధకాండ ప్రారమ్భః.

దృష్ట్యయత్రయదృచ్ఛయాపివచసాందేపిపురోవత్కలైసారస్యంమహాదు
భ్యుదతిసదసిప్రాగల్భ్యముజ్జృమ్భతేజ్ఞాయంలైసకలాఃకలాఅపిసృణాం
జాగతిఃకీర్తిర్నవాచెతస్సిహ్యతితత్రదేశికపదామ్భోజేచభోజేమమ

అనీతంపవనాత్తజనజనకత్తాపాలపుత్రీ శిరోరత్నంమూర్తమివానురాగ
మసకృద్విక్ష్యప్రమోదాన్వితః। యోలాకత్రయకటకండశముఖంప్రా
థర్తమైచ్చదృష్టలాతోస్యంవీరవరాగ్రోజనకజాజానిస్సదాపాతునః

ఇత్థం నిజచిత్రకవితా సభాజితసకలకవినమాజైన తత్రభవతాభో
జరాజైన విరచితవచకాండనంబద్ధంచమ్పూరామాయణ ప్రబంధంపరి
పూరయతు కామేన లక్ష్మణనామ్నా పండితవర్యేశావశిష్టో యుద్ధ
కాండః నిజవాగైవభవానుసారేణ రచితస్సోయంమయేదానీంచాన్య
క్రియతే। అథ తత్రభవాన్కువిః స్వచికిషకతస్యగర్భస్య నిషప్ర
త్యూహ పరిపూర్ణాయశిష్టాచారసంప్రాప్తవిశిష్టగురుదరణారవిం
ద భోజమహారాజస్తరణరూపం మంగళంనిబధ్నాతి॥ దృష్టృతి॥
యత్రయస్త్విదేశికపదాభోజేభోజేదయదృచ్ఛయా లీలయాపి అ
త్యాదరణ చెత్కిమునక్రవ్య మితిభావః, దృష్టైఅవలూకితేసతిస్మణాం
మనుష్యమాత్రస్యేత్యథః- ఏతద్దృశ్యవ్యత్రసంచభ్యతే వచసాందేపిన
తస్వతీ పురోవర్తతే ఉపాసనాదిప్రయత్నం వినైవస్వయం సన్నిహి
తాభవతీత్యథః, తథామహాదనల్పంకార్యకరణపర్యాప్తమిత్యథః
సారస్యంకవితారసజ్ఞత్వ మభ్యుదతిఅభ్యుదయంప్రాప్నోతి సముత్ప
ద్యత్యిత్యథః, అభ్యుపైతీతి పాలే అభిముఖ్యేనసమీప మంగచ్ఛతీ

॥ప॥భోజేన తేనరచితామపిపూరయిష్యన్నప్రీయసాపివచసాకృతిమత్యు
దారామ్నప్రీడితాహమధునానవరత్నహారసంగేనకింతుహృదిధాన్యత

త్యథః తథానదసిరాజవిద్యత్సభాస్విత్యథః ప్రాగల్భ్యంసకలవి
ద్యావివరణప్రాధత్యముజ్జ్వంభతేవిజృమ్భితంభవతి, తథాసకలాస్సమ
స్తాతపికలాఇతిహాసాగమాద్యాశ్చతుష్టప్తివిద్యాః జ్ఞాయంతే ఆధ్యయ
నపరిశీలనాభ్యాసాభావేనైవ తత్వతోపబుధ్యంతే తథానవాఽపూర్వా
కీర్తిస్సత్సమాఖ్యాజాగతిఃవిలసతి - తత్ర తస్మిన్దైనిక పదాంభోజ
భోజరాజేచమమచేతః స్నిహ్యతిఉత్తరీత్వా బహుశ్రేయస్కరత్వా
న్తామకంమనస్తత్రస్నేహాయుక్తంభవతీత్యథః, చతుష్టప్తికలాస్తు ॥*॥
ఇతిహాసాగమాద్యాశ్చ కావ్యాలంకారనాటకమ్ | గాయకత్వంకవిత్వం
చ కామశాస్త్రందురీడరమ్ ॥ దేశభాషాలిపిజ్ఞానం లిపికర్తృచవాచ
కమ్ | సర్వాణిదాపదానాని స్వరశాస్త్రంతుశాకునమ్ ॥ సాముద్రికం
రత్నశాస్త్రం రథాశ్వగతికౌశలమ్ | మల్లశాస్త్రంసూదకర్తృభూరుహ
ణౌచదోహదమ్ ॥ గంధవాదోధాతువాదః ఖన్యావాదోఽసన్యచజా
లవాదోఽగ్నిసంస్తంభః ఖడ్గస్తంభోజలస్యచ | వాచస్తంభోవయస్తం
భో వశ్యాకషణమేవచ | విద్యేషణోచ్ఛాటనచ మారణంకాలవం
చనమ్ ॥ పయసిష్టవచాతుర్యంపాదుకాసిద్ధిరెవచ, మృత్సిద్ధిఃకుటికా
సిద్ధి రైంద్రజాలికమేవచ ॥ అంజనంఘరదృష్టిస్తువంచనంస్వరవంచనమ్ |
మణిమంత్రోషధానాంచసిద్ధయశోఽర్చకర్తృచ | వేత్త్రలాహశ్చ మృద్ధూరు
వేణువమాంజనక్రియాః ॥ అదృశ్యకరణీదూరకరణీమృగయారతిః |
వాణిజ్యపాశుపాల్యంచకృషిరాహవకర్తృచ | లావకులటమెషాది
యద్ధకారణకౌశలమ్ ॥ చతుష్టప్తికలాచైతాఃకలావిద్భిఃప్రకీర్తితాఇ
తి, అనుప్రాసోలంకారః శాదూలవికీడితంవృత్తమ్, లక్షణంతూ
క్తమ్ ॥౧॥—॥౨॥ సంప్రతిస్వాహంకారంపరిహరతి ॥భోజేనెతి॥ తేనఅ
సాధారణమహిమాన్నదతీయా ప్రసిద్ధైన భోజేన అపరిశయార్థఃకః

ఏవతంతుః॥౨॥ప॥ముద్రాముద్రితజీవితాంజనకజాంమోహకులం రాఘవంచూడారత్నవిలూకనేనసుచిరంనిధ్యాయనిధ్యాయచ॥ప్రారెభేహృదిలక్షణఃకలయతుంచౌలస్త్యవిధ్వంసనందీరఃపూరయతుంకథాంచవినురచితాం ప్రగీతాంతపవిత్రదారాం రసాలంకారాదుస్థలైత శబ్దాధః సంఘటనౌజ్జ్వలభితతయా అత్యంతగచ్ఛిరామిత్యధఃకృతిం కావ్యం అలీయసాత్యశ్చైవ ఈషన్తాత్రిశౌరవ రహితేనాపీత్యధః + ద్వివచనవిభజ్యత్యాదినా ఈయన్కుప్రత్యయః-వచసాపూరయన్కుపూరితాంకరిష్యకాహమధునా అస్మిన్నాలే ÷ అధునేతినిపాతనాత్సాధుః వీడితౌలజ్జతానజాతః కావ్యంసర్వజ్ఞభోజప్రబంధః కవచవామదీయేనాల్పితైవ వచనైవ తత్పరిపూరణమితిలజ్జాం సగతోస్తీత్యధః, కుతపతదిత్యాశంక్య తత్ర అర్ధాంతరంస్యస్యతికింతు తథాహీత్యధః తంతుఃసూత్రం నవరత్నహారంసంకేన నూతనమాణిక్యహార సమాగమేనహృదివక్షసి మానసేచ ధాన్యతపవ ఆసజ్యతపవనతుపరిహ్రీయత ఇత్యధః, కుతః అతపవ తత్సామ్యేన మద్వచనస్యాపి మహాజనపరిగ్రహోభవిష్యతీతిభావః అర్ధాంతరన్యాసాలంకారః వసంతతిలకావృత్తమ్ ॥౨॥—॥౨॥ ఏవంనిజవాగ్వాన్యపారస్యావకాశం సంపాద్యేదానీం చికిషకతమాహ ॥ ముద్రేతి ॥ ముద్రాయాత్రిరామాభిజ్ఞానముద్రాకయా ముద్రితం స్థాపితం జీవితం జీవనం యస్యాస్తాం- జనకజాం జానకీంతథా చూడారత్నవిలూకనేన చూడామణిదళనేనమోహకులం మోహవిహ్వలం రాఘవంచ సుచిరం అనల్పకాలమ్ + అత్యంతసంయోగే ద్వితీయానిధ్యాయనితరాం ధ్యాత్వామనస్యనుసంధాయేత్యధః+దైవదీంతాయామితి ధాతాః నిపూర్వాత్క్రౌన్వలబాదేశః, తథానిధ్యాయదృష్టావచ ॥ని॥ నిర్వణానంతునిధ్యానం దశానాలూకనేక్షణమిత్యమరః- తథాచ జనకజాంధ్యాత్వారాఘవం దృష్టావృత్తి యథాక్రమమన్వయాద్యథాసంఖ్యాలంకారః ధీరః దైర్యశాలీన

లామెకెనకాండేనసః ||3||ప|| ఆనందమద్ధరమనంతరమాంజనేయాదాక
ణ్యోవృత్తిమనఘాంజనకాత్తజాయాః । దృష్టిదృశాననరుషాపరుషా
యమాణాబాణాసనోపరిదధేప్రభుణాంరఘూణామ్ ||౪||౫ || అథ సుగ్రీ
వోపి దశగ్రీవ కుపితరాఘవావ లోకనద్విగుణితగణోత్సాహస్సాహః

ప్రసిద్ధః లక్ష్మణః సౌమిత్రిః, ఏకేన కాండేనబాణేన ||౧|| కాండో(స్త్రీ)
దండదాణార్షవగావనరవారిష్విత్వమరః, పౌలస్త్యవిధ్వంసనంరౌ
ణసంహారం కలయితుం కతుంహృదిప్రారేభే ఉపచక్రమే- మనసిని
ధారితవానిత్యధః, తథాధీరః విహ్వలః సఃలక్ష్మణః లక్ష్మణనామా
కవిః ఏకేన కాండేన యద్ధకాండేన విమలానిష్కృశంకాం కథాంరా
వణసంహార రూపా పాక్ష్యానం పూరయితుం పూణాం కతుంహవ
దిప్రారేభేమనసిఉపక్రాంతవా- అత్రలక్ష్మణయోరుభయోరపిప్రకృ
తత్వాఽైవల ప్రకృతగోచరశ్లేషాలంకారః- ప్రకృతాప్రకృతాభయ
గతముక్తంచేచ్ఛబ్దమాత్రసార్థర్థ్యమ్ । శ్లేషోయంశ్లిష్టత్వం సర్వత్రా
ద్యద్వయేచ నాంత్యతిలక్షణాత్, శాదూలవిక్రీడితంవృత్తమ్ ||3||
||అ||కథాంపూరయితుం ప్రారేభేఇత్యుక్తంసంప్రతితామేవకథాం ప్రస్తా
తి || ఆనందేతి || అనంతరంచూడామణ్యభిజ్ఞానప్రదశానానంతరం,
ఆనందేనమందరం నిభరంయథాతథా ఆనందపరిపూరితమిత్యధః,
అంజనేయాత్ అంజనాతనయాత్ హనూమతః ÷ ఆఖ్యాతోపయోగ ఇ
త్యపాదానత్వాత్పంచమీ, అనఘానిరుష్టాం జనకాత్తజాయాః వృ
త్తింవతేనంజీవనంవా || ౧ || వృత్తిర్వర్తనజీవనేఇత్యమరః, ఆకణ్యో
శ్శుత్వా రఘూణాం ప్రభుణాంక్రిరామేణ, దశాననేరావణే రుషారో
షేణ పరుషాయమాణా ఉగ్రాయమాణాదృష్టిబాణాసనోపరికాయ
రోపరిదధే నిద్రిపే మహావీరసాంభవావ్యాచ్ఛరాసనావలొకన సంజ
యైవ సుగ్రీవాదిభ్యోజ్జేత్రయాత్రాసన్నాహమాజ్ఞాపయామానేత్యర్థః
వసంతతిలకావృత్తమ్ ||౪||—|| అథేతి || అథానంతరంసుగ్రీవోపి-దశ

య్యసమయమనుపాలయన్నన్ధమివసిన్ధుమవధార్యధైర్యాదగాధమతిర
 ధిరూధత్రికూట శృంగాలజ్కామధిగతుమంగదకుముదనలనీలప్రము
 ఖమపి సమనీనహదఖిలమనీకమ్ ||౫||ప|| వారిదాదపిచరామనామతః
 పూరితాపునరపాంగధారయా | తత్క్షణంప్రతిచచాలదక్షిణంవాహినీశమ
 గ్రివేకుపితస్య రాఘవస్యాసలోకనెన ద్విగుణితోద్విరాప్యతః రణో
 త్సహోరణప్రయత్నః యస్యసతథోక్తః, లూకోత్తరేషు కార్యేషు
 స్థేయాన్ప్రయత్న ఉత్సాహాగతిలక్షణం, సహాయస్యభావస్సాహాయ్యం
 సహాయకర్త + బ్రాహ్మణోదిత్వాత్వాక్షికష్ట్యజ్ఞో, తస్యసమయంసంవి
 దమపి సీతాప్రవృత్తుప్రపలబ్ధినంతరంతదపహారిణం వైరిణంసంహృత్య
 పునస్తామానైష్యామితి పూర్వవిహిత ప్రతిజ్ఞామిత్యర్థః ||౬|| సమయా
 శ్యపథాచార కాలసిద్ధాంతసంవిదఇత్యమరః - అనుపాలయన్ననువర్త
 మానః అగాధమతిః గంభీరబుద్ధిః ధైర్యాత్ ధీరత్వాత్ అంభుఃకూ
 పమివసంభుంఅవధార్యతథాసుతరాంనిశ్చిత్యైత్యర్థః||౭|| పుంస్యేవాం
 ధఃప్రహీకూపఇత్యమరః, అధిరూఢంత్రికూటశృంగంయయాతాం త్రి
 కూటాచలశృంగాగ్రవతిన్సీమిత్యర్థఃలంకామధిగతుం అంగదకుము
 దనలనీలాః ప్రముఖాః ప్రధానాః యస్యసతత్ తథోక్తం అఖిలమప్యసి
 కంవాసరస్తేన్యం ||౮|| అనీకంతురణైస్తేన్యఇతివిశ్వః, సమనీనహత్స
 న్నాహయామాస + సహతైవాచజ్యుపధాప్రాసోభ్యాసదీర్ఘశ్చ
 (౧) ||౯||— || వారిదాదితి || రామనామతః రామాభిధానాత్ త
 ద్యూపాదిత్యర్థః వారిదాజ్జలదాదపి అపాంగధారయాకటాక్షరేఖ
 యాతయైవధారయాపుసర్భాయోపి, పూరితాసమగ్రికృతాఆప్యయి
 తాచఅఖిలాకృత్స్పృషివాహినీవానరసేనాస్తేవవాహినీనదీ ||౧౦|| సేనాన
 ద్యోశ్చవాహినీతి వైజయంతీ, తత్క్షణంతస్త్రిన్నైవక్షణేదక్షిణం వాహి
 నీశంప్రతిదక్షిణ సముద్రముద్దిశ్య, దాక్షిణ్యగుణయక్తసేనానాయకం

(౧) ధైర్యవగాధమతిరితిపాతే ధైర్యేణాపగాధావ్యాప్తామతిభ్యన్యసః!

ఖలాపివాహినీ ॥౬॥౧॥ తత్త్వజ్ఞానమచలితఋక్షసముదయైకముదామో
దకారిఃశరభాధికప్రసాదశీలనీలదీవరానందినిదశాననదిశాక్రమణవ్య
గ్రతేజసి సమారూఢతారానస్తన లక్ష్మణానుగతేసరయముదయ సాను
చేతిగమ్యతే, చచాలప్రతస్థేష్టేషనలకీణం సమస్తవస్తువర్తినావయవ
రూపకమ్ ॥౬॥—॥ తత్క్షణభితి ॥ తస్మిన్క్షణే తత్కాలకృత్యభేదః
సమంతల్యంచలితః ప్రస్థితః ఋక్షసముదయః జాలబవదాదిభల్లుక
గణః అన్యత్రనక్షత్రమండలయస్సతస్మిన్ ॥ని॥ ఋక్షాచ్ఛభల్లభల్ల
కాః-నక్షత్రమృక్షంభంతారమితిచామరః, కుముదస్యకుముదానామ్నః
కపిసేనావలెః ఆమోదంసంతోషం అన్యత్రక్షేరవోల్లాసంకరోతీతి కు
ముదామోదకారిణి ॥ని॥ కుముదంక్షేరవెరక్తవంక జైకుముదాకపావిత్రవి
శ్వః, శరభేశరభాఖ్యసేనావతౌ అధికప్రసాదశీలే అత్యంతానుగ్రహత
త్పరే అన్యత్రశరస్య అశ్వవాలాఖ్యతృణవిశేషక సుమస్యభాకౌభాత
స్యాఅపి అధికప్రసాదశీలే అతినిర్మలస్వభావే, నీలందీవరాఖ్యస్సేనా
నాయకః అథవానీలః ఇందీవరమివతదానందినితత్పురితౌషకారిణి అ
న్యత్రనీలోత్పలవికాసకారిణి ॥ ని ॥ నీలకపీశేద్విభేదేకృష్టేనాతదవృత్తి
త్రిష్యితి నానాధౌరత్నమాలా - దశాననదిశాక్రమణారావణదిగజ
సూర్దనైవ్యగ్రంభటులంలేజః ప్రతాపాయస్సతస్మిన్ అన్యత్రదశసం
ఖ్యాకాని ఆననానిముఖాని యాసాంతాస్తాసాందిశానాం దశదిబ్దుఖా
నా మిత్యథః- ఆక్రమణేఆవరణేవ్యగ్రంభేగవత్తైజౌజ్యోతిర్భస్యత
స్మిన్ ॥ని॥ తైజౌనతదప్రభావేచజ్యోతిష్యర్చిషిరతసీతివైజయంతీ,న
మారూఢః సమస్థిప్తిశః తారానస్తనంగదః యనతేనలక్ష్మణేన సౌమి
త్రిణాఅనుగతే అనుస్మృతే అన్యత్రసమారూఢాఃప్రతిదినమైకేకతారా
ధిష్ఠాననియమాల్ సమధిష్ఠిరాఃయాః తారాః ఆశ్విన్యాదినక్షత్రాణి
తాః నద్వయతీతితథోక్తః సచాసౌలక్ష్మణానుగతః లాంఛన్యనైన అనుస్మృ
తస్థ తస్మిన్ లక్ష్మణేతి తృప్తియాయా అనుగతశ్చైవ కలుక్సమాసః, ని

మ స్తమినహనూమంతమధిరోహతినిశాచరతిమిరహరణనిస్తద్వై రామ
చంద్రసమస్తతః కందళితబహుళహరిజాలకోలాహలభృతహరిదంత
రొనిరంతరాస్కందిత నికటకాంతారావళిర్వలీముఖబలమహంబుధిస్స
సంభ్రమముచజ్ఞమ్భత ||౭||ప|| ఉత్త్రాస కాసరముదంచితపద్మవక్రంవి

శాచరాః రాక్షసాః తిమిరాశీవఅన్యత్ర శార్వరాంధకారాణితేషాం
హరణావిధ్యంసనెని స్తంద్రేజాగరూకెరామశ్చంద్రఇవేత్యవమితసనూ
సః, ఉదయసానుమస్తమివెతి స్పష్టోపమాలింగాత్ తస్మిన్ఉదయదసా
నుమస్తముదయాచలమివ హనూమస్తం సరయం సత్వరమధిరోహతి
అధితిష్ఠతిసతి సమంతతస్సత్వత్రకందళిత స్సముత్పన్నః బహుభౌఘా
యిష్టశ్చయోహరిజాలకోలాహలః వానరసంఘకలకలః ఘుమఘుమధ్వ
నిశ్చ తేనభరితాని పరిపూర్ణాని హరిదస్తరాణి దిగస్తరాణియస్య
సతథోక్తః- నిరస్తరంసీరధ్వం ఆస్కన్ధితాఆకాన్తానికటకాన్తారావ
ళిః సమీపారణ్యశ్రేణిః యేనసతథోక్తః సమానమేతత్, వలీముఖ బల
మహంబుధిః వానరసేనాసముద్రఇవేత్యవమితసనూసః, సంభ్ర
మం సాటోపముదజ్ఞంభతఉజ్జ్వమ్భితోభూత్, శరభాధికప్రసాదశీత
లక్ష్మణానుగతఇత్యల్రచశబ్దశ్లేషః - వస్తుతస్సబ్దభేదేనాధాద్యయావభా
సేపి జతుకాప్తవదేకశబ్దస్య ప్రతీతేః అన్యత్రాధాశ్లేషః, ఏకనాశ్వా
వలమ్భిఫలద్యయవదభిన్నవదేనాధాద్యయ ప్రతీతేఃఏతత్సంకీర్ణాయ
ముపమా ||౭||—|| ఉత్త్రాసేతి || అసీమనిర్తర్యాదం అతివిపులమిత్య
థాః ||ని|| సీమసీమేస్త్రియాముభేత్యమగః, విపినఘరణ్యంకర్తృ
కపీనాంనర్తఘోషైః జేత్రయాత్రావృవక్ర్యాహ్లాహ్లాః ||ని|| క్షీడాతీ
లాచనర్తవేత్యమరః, ఉత్త్రాసాఃభయవిభ్రాంతాః కాసరాః వనమహి
షాఃయస్మిన్ తత్తథోక్తమ్||ని||లులాయోమహిషోవాహద్విషత్కాసర
వైరిభాఇత్యమరః ఉదంచితాః ఉద్భాన్తాః పంచవక్త్రాస్సింహాః య
స్మిన్తత్తథోక్తమ్||ని|| సింహోమృగస్త్రంపంచాస్యఇత్యమరః, విత్ర

త్రస్తహస్త్రివిశరారుచమూరుయాధమ్ । ఆలూలూచనతరంగకురం
 గ శాబమాసీదసీమవిపినంకపినర్తఘామైః ॥౮॥ప॥ ప్తేన్యైస్తతోరఘు
 పతిస్సరితాంనివేశంవేశస్తయన్విరళయన్విపినాస్తరాణి । ఆతుహ్యజ్జేల
 మహిసహ్యమసహ్యవాతం మందానిలైకనిలయంమలయంజగామ ॥౯॥
 ॥వా॥గత్వారామస్తమద్గ్రంసామిత్రిమిదమవాదీత్ ॥౧౦॥ప॥ అమీలట

స్తాఃవిభీతాః హస్త్రినః గజాః యస్త్రికాతత్తథోక్తమ్, విగతానిశరా
 రూణాం వ్యాఘ్రాద్విడింసృజంతూనాంచమూరూణాంమృగాణాంచ
 యూధానినివహః యస్త్రికాతత్తథోక్తమ్ ॥౧౧॥ శరారుఘాతుకోహిం
 సఃసజాతీయైః కులంయూధమితి చామరః ఆటాలాః సాధ్వసాద్వి
 లాలాః లూచనతరంగాః దృష్టిపరంపరాః యేహంతేకురంగశాబాహ
 రిణిశవాయస్త్రికాతత్తథోక్తంచాసీత్, వసస్తతిలకావృత్తమ్ ॥౧౨॥—
 సేనేన్యైరితి ॥ తతఃనర్తఘామానస్తరం, రఘుపతిః ప్తేన్యైః వానరసే
 నాభిః సరితాంశదీనాం నివేశంవిన్యాసస్థానమ్ ॥౧౩॥నివేశశ్శిఖిరోద్వా
 హ విన్యాసేమప్రకీర్తిత ఇతివిశ్వః వేశంతయన్ వేశంతంకుర్వన్ సే
 నాసుమదాడల్పసరాంసికుర్వన్నిత్యధః॥౧౪॥వేశస్తగపల్వలంచాల్ప
 సరఇత్యమరః+వేశంతశద్వాత్తత్కరోతీతిన్యస్తాల్లటశ్శత్రావేశః, తథా
 విపినాస్తరాణిగహనాంతరాళానివిరళయన్ విరళానికుర్వన్ వానరసే
 నాసాటాపధాటివిఘట్టితరుగుల్లపామాణతయాసుగమానికుర్వన్నిత్య
 ధః+పూర్వవచ్ఛతృప్రత్యయః, సహ్యంసహ్యఖ్యమపిఅసహ్యఃవిరహే
 ణాందుష్ప్రసహః వాతాయస్త్రికాతంశైలంమాగ్గసంబద్ధం పర్వత
 మారుహ్యతతః మందానిలైకనిలయం మండరగంధవానైకనికెతనం
 మలయం మలయాఖ్యంశైలం జగామ, వృత్తపూర్వవత్ ॥౧౫॥—॥
 గత్వేతి ॥ రామస్తమద్గ్రంమలయపర్వతం గత్వాసామిత్రిం ప్రతీదంప
 క్యమాణ ప్రకారంచనమవాదీత్ ఉక్తవాన్ ॥ ౧౬ ॥ వదేలుజిసిచి
 వృద్ధిః పరస్తేపదేష్వితివృద్ధిః ॥౧౭॥—॥ అ॥ ఉక్తిప్రకారమేవాహ

సమీపనిర్ఘోరతరంగరిజ్జత్పయోజకీకృతపటిరభూరుహకుటీర సంసారి
ణః । మనోవిఘ్నరయంతి మేమలయ మేఖలామేమరామరాసదవన ప్రి
యప్రియతమారుతామారుతాః ॥౧౧॥ప ॥ ఇత్యాలపకరణమేషనిరుద్ధ
వెలంజేలంమహేంద్రమధిగత్యమహిమహేంద్రః । ఆవర్తమునిగ్రతమి

॥అమీఇతి ॥ తటసమీపేమ సానుప్రదేశేషుయేనిర్ఘోరాఃప్రవాహః
॥ని॥ప్రవాహోనిర్ఘోరోర్గురఇత్యమరః, తెషాంతగలగైభ్యఃరింఖద్భిః
స్థలద్భిః పయోభిఃఅంబుభిః జడీకృతానిశీశిరీకృతాని ॥ ని ॥ సుషిమస్మి
రోజడఇత్యమరః ॥÷॥ ఆధూతతద్భావే చ్చిప్రత్యయః తథాభూతాని
యానిపటిరభూరుహ కుటీరాణివందనతరవనవ కుటీరాణి అల్పగృహా
ణి (౧) తెషుసంసారిణోనియతావస్థాసశీలాః తాచ్ఛీఢ్యణినిః మలయ
మేఖలాసుమలయజేలనితంబప్రదేశేషుమేదురాసాంద్రాః॥ని॥ మేఖ
లాఖడ్గబంధేస్యాత్కూంచీశైలనిరంబయోరితి విశ్వః దురాసదాని ఉ
ద్దీపకత్వాద్దుస్సహనివనప్రియప్రియతమానాం కొకిలాంగనానాంరుతా
నికూజితాని యేమతెతథోక్తాః ॥ ని ॥ వనప్రియఃపరభృతఃకోకిలఃపిక
ఇత్యపీత్యమరః, అమీప్రవర్తమానాః మారుతాః అనిలాఃమేమమమ
నోవిఘ్నరయంతివిహ్వలయంతి వికలీకుర్వంతీత్యభః, యమకానుప్రా
నయోస్సంసృష్టిః, పృథీవీవృత్రమ్, లక్షణంచూక్రమ్॥౧౧॥—॥ఇతి॥
ఇత్యుక్తప్రకారేణ, కరుణాదీనమాలవక్ వ్యాహరక్ ఏషఃమహిమ
హేంద్రః భూదేవేంద్రః శ్రిరామఃనిరుద్ధవెలం ఆవృతసముద్రకూలం
॥ని॥ వేలాకూలచజలధేరేవీలాకాలవికారయోరితివిశ్వః, మహేంద్రజే
లం మహేంద్రాఖ్యకులపర్వతవిశేషమ్ ॥*॥ మహేంద్రోమలయస్స
హ్యశ్శక్తిమాన్సృక్షపర్వతః । వింధ్యశ్చపారియాత్రశ్చ నక్షత్రేకులప
(౧) కుటీశమీశుండాభ్యోరఇత్యల్పాధేరప్రత్యయః । ని॥ కుటస్తుఘ
టవెత్తనోః । కుటిస్త్రీస్యాత్కుంభదాస్యామల్పవేత్తనిచాపిసా । కు
టీరౌకకటాలయాదితిచ దత్తమాలా॥

వాన్వయభూపతీనామక్షయ్యకీర్తినిధిమమ్బునిధిచదశః॥౧౨॥౧॥ దృ
ష్టావచతమద్భుతాకృష్టమనారామస్తదిదమాచష్ట ॥౧౩॥ప॥ దృష్టుంనా
లమగాధతాంఘణిపతిస్సీమాస్తరేఖాదికోద్వీపాస్తేనకతమండలాని తద
యందూరేగిరాంవారిధిః । యేషామేషసుఖాదఖానిసఖరైర్యేనాథ

ర్వతా ఇతి విష్ణుపురాణవచనాల్పతేనపూర్వోక్తసహ్యమలయయో
రపి కులపర్వతవిశేషత్వ మవగంతవ్యమ్, అధిగత్యప్రాప్య (౧) అవ
త్రైఃజలభ్రమైఃముద్రితంచిహ్నితం ప్రతిబద్ధమితియావత్ ॥ని॥ స్యా
దావతాంభసాంభ్రమఇత్యమరః అన్వయభూపతీనాం సగరాదినిజ
కులభూభుజాంక్షేతుంశక్యః క్షయ్యః॥÷॥ క్షయ్యజయ్యశక్యాథఇతి
నిపాతః తతానన్ముమాసః తం కీర్తినిధియశోనిధానమివస్థితమిత్సు
త్ప్రేక్షా, అంబునిధిం సముద్రం చదశఃఅత్ర అవతేషు ముద్రా
త్వారోపణాదూక్రపకాలంకారః, సచోక్తౌత్ప్రేక్షయా సంస్పృశ్య
తే, వసస్తతిలకావృతమ్ ॥౧౨॥— ॥ దృష్టేతి ॥ తమంబునిధిందృ
ష్టావచ అద్భుతాకృష్టమనాః ఆశ్చర్యావిష్టహృదయస్సౌ రామఃతది
దంవచనమాచష్టఅవోచత్ ॥౧౩॥— ॥ తత్ప్రకారమేవాహ ॥ దృష్టు
మితి(౨) ఘణిపతిః పాతాళకుహరవాసీఅదిశేషః, అగాధతాంతలస్ప
శతాం గాంధీర్యమిత్యథః ॥ని॥ అగాధమతలస్పశఃఇత్యమరః దృ
ష్టుంనాలంసవర్యాప్తః॥÷॥వర్యాప్తివచనేష్వలమథేష్వితితుముడి
శః సీమాంతరేఖాః మర్యాదావసానభూప్రదేశాఃసికతానాం సమూ
హః స్తేకతాని సికతామయాని ॥ని॥ స్తేకతంసికతామయమిత్త్యమరః ॥
÷ సికతాశంకరాభ్యాంచేత్యణప్రత్యయః, త్రేషామండలానిశ్రేణయః
ద్వీపాస్సింహలాదయోద్వీపవిశేషాః తత్తస్మాత్కారణాదయవారిధిః

(౧) అధిగత్యప్రత్య వాల్యపీత్యనునాసికలావపక్షేతుగామః ॥

(౨) ఉత్తరత్రయదిత్యస్య సత్త్వాత్పూర్వంయదిత్యధ్యాహార్యం । యద్య
స్తాత్కారణాదిత్యథః ॥ని॥ యత్తద్యతస్తతాపేతావిత్యమరః ॥

వాపూరితస్తేషాంసఃకులభూభుజామవిహతస్థేమేషామహిమేషామహిమః॥౧౪

॥౪॥ అథ హరింద్రోపి మహేంద్రోపాంతకాంతారశోభినిలూభనీయ

మలయజాతానిత వేలూపవనదేశే రఘుపతేర్నిదేశేన నివేశయామాస

బలమఖిలమ్॥౧౫॥ప॥సరసపటీరకుంజవనసంజవనాభివతస్త్రృగమద గం

గిరాందూరేవతతత ఇతి శేషః అనిర్వాచ్యఇత్యధః అతఃపవవారిధిః

యేషాంసఃకులభూభుజాం అస్తత్కులప్రసూతపూర్వరాజన్యానాం

సగరకుమారాణామిత్యధః, నఖరైఃసుఖాత్ అనాయాసేన అఖాని

అవదారితః ॥౪॥ ఖనలేలుఁడ భావకర్తృణోరితివిశ్, అథానంతరంయే

నవాఅస్తత్కులభూభుజాభగీరథనైవేత్యధః, పూరితఆప్యయితఃగు

గాసాగరపూర్ణతి పురాణవచనా తస్యాశ్చ కాపిలానలదగ్ధసగరతనయ

సంతర్పణాథః మహాప్రయత్నపూర్వకమనేనానీతత్వాదితిభావః, తె

షాంసఃకులభూభుజాం సగరకుమారభగీరథ ప్రభృత్యస్తదన్వయభూపతి

నాం అవిహతస్థేమేషాం అప్రతిహతస్థే ర్వాం కల్పంతస్థాయిన ఇత్య

ధః॥౪॥ స్థిరశబ్దస్య దృఢాదిపారాద్వణాదృఢాదిభ్యఃష్యజ్ఞః చ్చెతిచ

కారాదిమనిచ్ ప్రియస్థిరేత్యాదినాస్థాదేశః, మహిమేషామహాత్వా

యనమోనమస్కారః నమస్సప్తస్తీత్యాదినాచతుర్థి, శారూలవి

క్రీడితంవృత్తమ్ ॥౧౪॥— ॥ అథేతి ॥ అథానంతరంహరింద్రోసుగ్రీవా

పి, మహేంద్రస్య ఉపాంతకాంతారేణ నికటారణ్యేన శోభతఇతి త

థోక్తేలూభనీయాః మనోహరిణః లైమలయజాతానిలాః యస్త్వి త

స్త్వి వేలూపవనదేశే సముద్రకూలూద్యానప్రదేశేరఘుపతేర్నిదేశే

న ఆజ్ఞయా, అఖిలంబలంనివేశయామాసప్రతిష్ఠాపయామాసేత్యధః

౧౫॥— ॥ సరసేతి ॥ సరసానామాద్రాణాం పటీరకుంజానాంచంద

ననికుంజానాంవనె అథవాసరసాః పటీరకుంజాయస్త్వి త స్త్వి వనే

సంజవనః సమ్యగేవగళిలస్సృక్ ॥౪॥ జచంక్రముత్త్యాదినాయన్ అ

భివతక్ ప్రసరక్ తథామృగమదస్య కస్తూర్యాః గంధాయస్య సత

భవహ మేదురి తెమ్మునిధేః । తటనిక టెలుతత్పనసతాలరసాలఫలైదుదిత
మదావిచేరురుదరమ్ముగయోహరయః ॥౧౬॥౧ ॥ తదనంతరమపరమహం
భోధిమివచలితమమ్మోధిరోధస్యంభోధివిలంఘనవిశ్మంఖలలాఘవంరా
ఘవానీక మనీకోన్ముఖంచారముఖా దవధార్యధార్యమాణహృదయా తం
కఃపజులీనచరణ ఇవైరావణోరావణోవిధేయమపరమజానక జాన
కీమప్యవిమోక్షకామః కామపరతంత్రామన్త్రిభిస్సమం సమాజమాజ
భోక్తశ్చ యోగంధవహోనిలః లేనమేదురి తెతత్ప్రచురగత్యథః, ఏ
తేన సుఖసంచారయోగ్యత్వంసూచ్యతే ॥ ౧౬ ॥ మృగనాభిమృగమ
దః కస్తూరీత్యమరః, అంబునిధేస్సముద్రస్య తటనిక టెకులాపాంతే
లుతద్భిః పచెళిమతయావృంతాన్నిపత్యేభుఃటుతద్భిః పససానాం తా
ళానాంరసాలానాంచఫలైః పాతునాడితమదాఃఉత్పన్నహమాః
కుతః ఉదరంబిభ్రశీతు్యదరంభగయః సోష్ఠదరపూరకాః ఫలైగ్రహిరా
త్తంభరిశ్చేత్యత్రచ కారసామర్థ్యాదుదరంభరిత్యస్యాపి నిపాతనాత్సా
ధుత్వంహరయఃకపయఃవిచేరుఃతత్తత్ఫలభక్షణతత్ప్రతయాతత్రతత్రవిజ
ప్రచురిత్యథః వృత్త్యనుప్రాసాలజూరః ॥౧౬॥— ॥ అథ రావణ
వృత్తాంతమాహ ॥ తదనంతరమితి ॥ తదనంతరం సేనానివేశానంతరం, అం
భోధిరోధసిసముద్రకూలచలితమపరమహంభోధిమివస్థితమిత్యత్యే
తా, తథాఅంభోధివిలంఘనే సముద్రతరణైవిశ్మంఖలలాఘవం నిరా
ఘటపాటవంయన్యత్రోత్తధోక్తమ్- అనీకోన్ముఖం రణోద్యుక్తం రాఘ
వానీకం త్రిరామస్తేన్యమ్ ॥౧౭॥ అనీకంతరణైస్తేన్య ఇతి హలాయుధః
చారముఖాత్ గూఢపురుషవచనాదవధార్యశ్చైత్యా, రావణః ధాగ్యమా
ణః హృదయాతంకః మనోవేదనాయేన సతథోక్తః, అతఏవపంకలీ
నచరణఃకదంబునిమగ్నపాదః ఐరావణః ఇంద్రగజజవెత్సుపమా, అ
పరమన్యద్విధేయం కర్తవ్యమజానక అనవబుధ్యమానః తహిజానకీప
రిత్యాగం సకలాతంకనిరాసకం కరోత్పితృతలహ కామపరతన్త్రః

గామ ||౧౭||ప|| రహస్తదాసీంరజనీచరెద్దగ్రిప్రహస్తముఖ్యానిదమా
బభాషే | ఇదంతమేవాఙ్ఘ్రితమీక్షితంవావదంతయదేవ్రిజనోచితం
నః ||౧౮||౫|| అమీచపునరాశయజ్ఞావ్యజ్ఞాపయన్ ||౧౯|| ౫ || దేవజీవ

మస్తథపరాధీనః అతపవజానకీమప్సవిమోక్షకామః అపరిత్యక్తుమనా
స్సన్ మంత్రిభిస్సమంప్రహస్తాద్యమాలైస్సహసమాజం సభామండ
పమాజగామప్రావ(౧) ||౧౭||—|| రహఇతి || తదాసీంతస్థిన్ సమ
యే, రజనీచరెంద్రారావణః రహఃఏకాన్తే, మస్త్రవాదస్యరహసి క
తవ్యత్వాదితిభావః ||౧|| రహశ్చౌపాంశుచాలింగే ఇత్యమరః, ప్రహ
స్తముఖ్యాన్ ప్రహస్తప్రముఖాన్ మంత్రీణః ఇదంచక్ష్యమాణం వచ
నమాబభాషే ఉవాచ | భాషణప్రకారమేవాహ || ఇదమితి || ఇదమే
తత్ జానక్యాఅపరిత్యాగ రూపమిత్యథః, తుశబ్దో వధానాథా
కః మే మమవాంఛితమభిలషితం వయ్యప్తాకమీక్షితం యప్తాభిఃప్ర
త్యక్షతోదృప్తమిత్యథః ||÷|| మతిబుద్ధీత్వాదినావతమానైక్రప్రత్య
యః, క్రస్యచ వత మానఇతివస్త్రీ, అతఃనః అస్తాకంయత్కృత్యం వై
రిజనే ప్రత్యాసన్నేఉచితం యక్రంతత్ వదంతుసమ్యగ్విచార్య కథ
యంత్యిత్యథః, ఉపేంద్రవజ్రావృత్తమ్(౨) ||౧౮||—|| అమీచేతి||ఆ
శయంజానక్యాఅపరిత్యాగ రూపంరావణాభిప్రాయం జానంతీత్యాశ
యజ్ఞఃఏతేనేతేషామైచ్ఛికభాషణతత్పరత్వమేవనతునీతిశాస్త్రార్థబో
ధనప్రవృత్తితాత్పర్యమితిసూచ్యతే||÷|| ఆతోనువనగైకకఙ్గతికప్రత్య
యఃఆమిప్రహస్తాదిమంత్రీణఃపునశ్శబ్దో వాక్యాలజ్కారే- వ్యజ్ఞాప
యన్విజ్ఞాపయామానుః ||౧౯||—||విజ్ఞాపనప్రకారమేవాహ||దేవేతి||

(౧) అంభోధివిలంఘనెత్యత్ర రోదసీవిలంఘనెతిపాఠే రోదస్యోద్యా
వాపుధివ్యోతదివిలంఘనెత్యథః! ద్యావాపుధివ్యోరోదస్యోవిత్యమరః
(౨) ఈప్సితంవషతిప్రాచీనపాఠస్సాధుః! ఈహితమిత్యపిక్వాచిత్కః
పాఠః | వైరిజనోచితమిన్ద్రవైరిపథోచితమితి ప్రాచీనఃపాఠః ||

తస్మిన్ భవదాజ్ఞాపరేష్వనుచరేష్వస్తాసు కస్తాదయమపవాదా దురవా
 పోరుభుజపంజరాసీతాంసీతాం జాతునజహతునాభఇత్యభి దధానేషు
 ప్రధానేషు || ౨౦ || X || తతః తత్సారమౌభ్యవహితహరాజ్కసంభవ శాప
 మమౌభ్యజభవశాపంచైతదుపలమ్భాస్త్రరాయమావేదయస్తమగ్రజస్తాన
 హేదెవరాజః || ౨౧ || దేవస్సురేషునేరాజ్యేతివిశ్వః భవదాజ్ఞాపరేషు
 యష్టన్ని దేశకరణతత్పరేషుఅనుచరేషు సేవకేషుఅస్తాసుమాదృశేషుమ
 హావీరేష్విత్యథః, జీవత్సుప్రాణధారితయావతమానెషు సత్సుఅ
 యమపవాదస్సీతాహరణాద్యాత్యేషః కస్తాల్ కుతాహేతాఃభవేదితిశే
 షః సకుతోపీత్యథః || ౨౨ || అవశాఃత్యేవనిర్వాద పరివాదాపవాదన
 దిత్యమరః, అతః నాథః స్వామీభవానితిశేషః దురవాపేన పరేషాం
 దుష్ప్రాపేణ ఉరుభుజపంజరేణ మహాభుజమండలేన ఆసీతామపహృ
 తాం సీతాంజాతుకదాదిదపి మహానంకపేషీత్యథః, నజహతునత్యజ
 తు || ౨౩ || గృహీతంనపరిత్యజేదితి వచనాదిభివాః + అశిషిలోటిశేష
 ప్రథమః ఇత్యేవం ప్రధానేషు మహామాత్రేషు అభిదధానేషు వద
 త్సుసత్సు (౧) || ౨౦ || —|| తతః తతః తదనంతరం రంభోపహితా
 రంభానిబంధనోనలకూబరాభిహితశాపః హారాంకసంభవశాపః కైలా
 సోద్ధరణనందీశ్వరవిరచితశాపః || ౨౪ || తతాద్వంద్వసంధ్వంద్వంద్వా వి
 భాజైక వద్భవతీత్యేకవద్భావః- యద్వారమౌభ్యవహితోరంభాపతిః న
 శకూబరః సచహారాంకశ్చతౌసంభవః కారణయస్యతంబలాదన్యనా
 రిగ్రహణేమూర్ధాశతధాభవిష్యతీతి రంభానిబంధన సశకూబరశాపం
 వానరైస్తంద్వంశవిలయోభవిష్యతీతి నందీశ్వరశాపంచైత్యథః, తథా
 అంభోజభవశాపంపుణ్యకన్ధలాఖ్యాస్సరోనిబంధనబ్రహ్మశాపంచైతస్యా
 స్సీతాయాః ఉపలంభాంతరాయంసంభోగప్రాప్తివిఘ్నమావేదయం
 తం ప్రహస్తాదిభ్యః కథయంతమగ్రజస్తానంజ్యేష్ఠభ్రాతరం రావణం
 (౧) కస్తాదయమాలాపఇతి ప్రాచీనవారే ఆలాపవీపంభావణమిత్త్యర్థః

మనమానవినయ విజ్ఞానవిభూషణోవిభీషణస్సరోషమిదమవాదీత్ ||

౨౦ || ప || అహహవిధినియోగాదద్యన క్తంచరెన్ద్రత్వమసిపకళత్తైమ

వినయః మహత్సుప్రహీన్విభావః విజ్ఞానంశాస్త్రజన్యవివేకః అసమానేఅ

సాధారణవినయవిజ్ఞానేవవవిభూషణంయస్సనతథోక్తః విభీషణఃసరో

షంసామషంయథాతథా ఇదంవక్ష్యమాణప్రకారంవచనం అవాదీ

త్ ఉవాచ అంభోజభవశాపే శ్రురామాయణమ్ || ౨౦ || అథసంకుపి

తాదెవో మామిదంవాక్యమబ్రవీత్ | అద్యప్రభృతీయామన్యాం బ

లాన్సారీంగమిష్యసి || తదాతైశతథామూర్ధాభవిష్యతినసంశయః ||

ఇత్యహంతస్యశాపస్య భీతఃప్రసభమేవతామ్ || సారోపయెబలాశ్చి

తాం వైదేహీంశయనంమమేతి (౧) || ౨౧ || — || విభీషణోక్తిప్రకారమో

వాహ || అహహేత్యాదిభిశ్చతుర్భిః || అహహేతిభద్రే || ౨౧ || అహహే

త్యిద్భుతైభద్రేత్యమరః- సేనక్రంచరెంద్ర రాక్షసేష్వర అద్యేదా

సీంత్యం విధినియోగాత్ దైవవశాత్ పకళత్తైపరదారెహ దుర్నివా

(౧) రమ్యోపహితహరాత్కారగ్రహణసంభవమంభోజభవసంభూతం

చశాపమితిప్రాచీనపాతవనసాధుఃరంభాయాముపహితంకృతంయద్ధరా

త్కారేణ బలాత్కారేణగ్రహణంతస్తాత్సంభవతీతి తత్సంభవంతదుత్ప

న్నంశాపంసశకూబరశాపమ్ | అత్రశ్రురామాయణమ్ || తస్యతత్కర్తృవి

జ్ఞాయ తదావైశ్రవణోత్తజః | ముహూర్తాద్రోషతామౌక్షస్తాయంజ

గ్రాహపాణినా | గృహీత్వాసలిలందివ్యమువస్పృశ్యయాథావిధిః ఉత్స

నజాతహశాపం రాక్షసేంద్రాయదారుణమ్ || అకామాలేనయస్తా

త్తన్మ బలాద్భద్రేప్రధక్షితా | తస్తాత్సంయవతీమన్యాం సాశామా

ముపయాస్యతి | యదాహ్యకామాం కామాతోధషణ్యిష్యతియో

షితమ్ || మూర్ధానహస్యధాతస్య శకలీభవితాతదాఇతి || సశకూబ

రశాపస్యబ్రహ్మశాపస్యచసీతాయాహరాద్గ్రహణప్రతిబంధకత్వేపినం

చిశాపస్సాన్యవిషయత్వాత్తదుపన్యాసస్యాత్ప్రపక్వతానుపయోగాత్

త్నివారానురాగః । అరుణదవశిఖాయామమిష గ్రాసమోహదవిరళ
కృతజహ్వచాపలః కేసరీవ ॥౨౨॥ప॥ అకణ్ఠ్యకిన్నరముఖాదనఘేన్య
వంశే కాకుత్స్థరారహరణౌపగతకళజ్జం । హామేతిమీలితద్భృతః
తయోద్యగంతదష్టాశ్రుశీర్షపిడధాతుకథంవిధాతుః ॥౨౩॥ ప॥

లోనివారయితుమశక్యః అనురాగః అన క్షేయన్య సతధోక్తోసి- పర
దారానుషక్తేముహాపాతక త్వేన శాస్త్రనిషిద్ధత్వా త్రతావినిపాతపీవ
సతుశ్చేయఇతిభావః, కథమివఅతుణాయాం రక్తవణాయాందవశిఖా
యాంవనవహ్నిజ్వాలాయాం ॥ని॥ వనేచవనవహ్నాచదవదావఇతి
ష్యతఇతి శాశ్వతః ఆమిషగ్రాసమోహాత్ మాంసపిండభ్రాంతివశాత్
॥ని॥ఆమిషంమాంసఉక్తోచేతథాస్యాద్భోగ్యవస్తునీతివైజయంతీఅవిర
ళంబహుళంయథాతథాకృతంఅథవాఅవిరళంవిరళంసంపద్యమానకృతం
విరళకృతంతన్నభవతీత్యవిరళకృతంబహుళకృతంజహ్వచాపలం రసనేం
ద్రియక్రియత్వస్థాయన్య సతధోక్తః ॥౪॥ శ్రేణ్యాదయః కృతాదిభి
రితి సమాసః శ్రేణ్యాదిమచన్యథావచనం కతవ్యమితి వాచికా
చ్చివ్యవ్రత్యయాథాపప్రతీతిః । కెనరీసింహఇవేత్యవమా సాచభ్రాంతి
మతాంశన సంకీర్త్యతే దవాగ్నిజ్వాలాస్వాదినః కెసరిణాయాదృశీతి
వస్తాతాదృశ్యేనతవాపీత్యథాః ॥ మాలినీవృత్తమ్॥౨౨॥—అకణ్ఠ్య
తి ॥ అనఘేనిమృతేన్యవంశేనిజాన్వయే, కాకుత్ స్థరారహరణౌపగ
తం త్రిరామధర్తభార్యాపహరణసంప్రాప్తం, తద్వఙ్కోద్భవేన త్వ
యా తస్యాః అవహృతత్వాదితిభావఃకళకంఅవవాదం ॥ని॥ కళంకోం
కాపవాదయోరిత్యమరః కిన్నరముఖాత్ కిన్నరవచనాత్ ॥+॥ అఖ్యా
తౌపయోగఇత్యపాదాసత్వాత్పంచమీ, అకణ్ఠ్యశ్రుత్వాహామేతివృ
కృతేవిషాదాతిశయద్యోతకోద్భుక్తోయశబ్దః ॥ని॥ హామేదశుగా
తిప్వీత్యమరః, ఇత్యుక్తేతిశేషః మీలితద్భృతః తాదృగ్ధర్మార్పరాకర్ణన
జనితఖదాతిరేకాన్నిమీలితాక్షస్య విధాతుః బ్రహ్మణిలత్ ప్రగీర్ణం

పశ్యేదాసీముదధిపరిభాసాలితాకుత్రలజ్జా-వాచాతీతః క్వనువనచరా
దాగతోదుర్విపాకః! కతుం న క్రంచరపరిభవంకాపిమాయేతిశక్తేజ్జా
తాసీతాధరణితనయా జానకీమైథిలీతి || ౨౪ || కింబహునా || ప || న గణయసి
యదిత్వం వానరంవానరంవాననుపరిచితపీఠ్యోజ్ఞాధూకాత్తపీఠ్యో ।

కరయోద్యగంహస్తయగ్ధం కర్తృ, అప్తౌచతస్యచతుర్ముఖత్వాత్
అప్తసంఖ్యాకాఇత్యధః- శృలీః శ్రోత్రాణికథంపిదధాతు అచ్ఛా
దయతుద్వయోరప్తాచ్ఛాదనేఅపర్యాప్తత్వాన్నాచ్ఛాదయిష్యత్యేవే
త్యధః- తాదృగ్నారకణనేకణాచ్ఛాదనస్యావశ్యకత్వాదితి భా
వః, త్వన్మూలేన కూటస్థస్యాపి బ్రహ్మణో మహాత్మనస్సంతాపస్సం
ప్రాప్తః, అతస్తపమజీవితమితి తాత్పర్యం || ని || అపిధానతిరోధానపిధా
నచ్ఛాదనానిచేత్యమరః, అత్రోక్తవ్యవహారాసంబంధేషి తత్సంబం
ధోక్తరతిశయోక్తిః, వసంతతిలకావృతమ్ || ౨౩ || — || పశ్యేతి || ఇదా
సీమధునా, పశ్యేఅవలూకయికింపశ్యామీత్యతః, ఉదధినైవపరిభ
యాభేదేన పాలితాగుప్తాదుషప్రవేశిత్యధః || ని || ఖయంతుపరిభ్రాత్య
మరః లుకాకుత్ర, వాచాతీతః అనిర్వాచ్యః వనవరాత్ వానరమూ
త్రాత్ ఆగతస్సంప్రాప్తః దుర్విపాకః సనభంగాక్షకుమారాదిరాక్షస
విఘ్నోభణగృహదాహాదిరూపాదురపస్థాక్వనుదుత్రతదేతదాశ్చ్యమి
త్యధః అతః న క్రంచరపరిభవం రాక్షసవిభ్వంసనం కతుంకాప్యని
ర్వాచ్యామాయావిదిత్రశక్తిరేవ సీతాధరణితనయాజానకీమైథిలీతి నా
మభిరుపలక్షితాసతీత్యధః, జాతాప్రాదుర్మాణైతి శంకేతరూపయా
మి, అన్యథాకథమీదృగ్విపత్తిస్సంభవిష్యతీతిధావః, మన్యేశంకేభ్య
వలనూనమితి నిఘంటుః || ఉత్పేక్షాలంకారః, మందాక్రాంతావృత్తం
|| ౨౪ || — || నిగమయతి || కింబహునైతి || గతార్థమేతత్ || నేతి ||
మేరావణత్వం వానరంకపింహ, నరంమానుషం వానగణయసి యది
సంఖ్యాయసేచేత్ త్యుపాయాదేతా మద్బాహుబలస్య కియన్తా

నేకలయసియదిత్వం నన్దిశాపంచధాతుర్వరమసినరవజ్జం దుజ్జయో
దైవయోగః || ౨౫ || ౫ || ఇత్యాదినీత్యాసహితంహితమభిహితవంతంనిజ
మనుజంతమవజ్ఞాయజ్ఞాతిరయమరాతిపక్షశ్చక్షణీయఇతిశంసంతంసృశం
సంతమరుంతువాభాషణరోషభీషణో విభీషణోవిహాయవిహాయసి స

త్రమితి సలక్షికరోషిచేదిత్యధః, తహిజిష్టాధూః శక్రపుత్రఃవాల్మీ||
ని|| జిష్టాశ్చక్రధనంజయఇతి నిఘంటుః సచకాతకపీర్వశ్చ తౌపరిచిత
పీర్వా నను పూర్వం త్వదనుభూత పరాక్రమాఖలు, ఏకేనవాలవల
య నిబద్ధత్వాత్ అన్యేనయావత్ప్రసాదం బదీకృతత్వాచ్చేతిభావః,
అత్రతాద్యగరిదినాశకస్య తథావిధకాతకపీర్వకులనిమూలనాలం క
మీణ పరశురామభంగకతుశ్చ త్రిరామస్యత్వద్వినాశనం కియ
న్తాత్రమిత్సంత నిఘంటాభిప్రాయః అతస్తవ్విందశాపం వానరైః
తవోపహతిభవవిష్యతీతి నందీశ్వరశాపంచ నరవజ్జంవరరహితం వి
ధాతుర్వరమసినరాద్వినా అన్యస్త్తాన్నతేవినాశఇతి బ్రహ్మవరంచైత్య
భః, నేకలయసియదినమనుషేయదినానుసందధాసిచేత్, తహిజిష్టా
యోగోద్దేవగతిః దుజ్జయః జేతుమశక్యః || ౨౬ || ఈషడ్గురిత్యాదినా ఖ
ల్విత్వయః నందీశ్వరశాపబ్రహ్మవరానుగుణ్యేన వానరాణాంనర వ
షధారిణ్యైరామస్యచ ప్రత్యాసన్నత్వాదత్యాసన్నస్తవమృత్యురితి
భావః, మాలినీవృత్తమ్ || ౨౭ || — || ఇతితి || ఇత్యాదిరెవమాదిర్యాసీ
తిః సీతిశాస్త్రసమ్మతవాతాతలయా సహితంసంబద్ధం యథాతథాహిత
మభిహితవంతంఉక్తవంతం+ కతారి క్తవతుప్రత్యయః తంనిజమనుజం
విభీషణం అవజ్ఞాయ అనుచితభాషణైరవమత్య || ౨౮ || రీడావమాననావ
జ్ఞైత్యమరిః అరాతిపక్షః అరాతేశ్శత్రాపక్షస్సహయః శత్రుపక్షపాతీ
త్యధః || ౨౯ || పక్షపాశ్వగరుత్సాహ్యసహాయబలభిక్షిప్సితి నిఘం
టుః | అయంజ్ఞాతిః దాయాదః శిక్షణీయః దండ్యి ఇత్యేవం శంసంతం
పదంతం సృశంసంపాపిష్ఠమ్ || ౩౦ || సృశంసాఘాతకఃకూరః పాపాధూ

ముత్పతన్ననూత్పతద్భిశ్చతుర్భిరమత్రైస్సమంవారినిధిమతీత్య దూర
తపీవసవిత్కముద్గ్రీవాంతుగ్రీవాదీనంతరిక్షగతపీవమాచచక్షే || ౨౬

రస్తువంచక ఇత్యమరః, తం రావణం అరుంతుదాభాషణేన మర్తభే
దక రావణ దుభాషణాదినా యోరోషస్తాత్కాలికః కోపః ||*|| రో
షస్తాత్కాలికః కోప ఇతిభూపాలః || లైసభీషణఃభయంకరః||+|| అరుం
తుదెత్యత్రవిధ్యదుమాస్తుదఇతిభిశి అరున్విషదిత్యాదినాముమాగమః
విభీషణోవిహాయత్యక్త్వా, విహాయసి ఆకాశేసముత్పతక్ ఉద్గచ్ఛక్
||ని||వాతుపుంస్యాకాశవిహాయసీ ఇత్యమరః, అనూత్పతద్భిః అనున్య
త్యాత్పతద్భిః చతుర్భిరమత్రైస్సః అసలాదిమంత్రీభిస్సమం అమాస
హనుఖదుఃఖాదిమ భవతీత్యమాత్యాఇతి విగ్రహః ||ని||అమాసహస
మీపెచ | మంత్రీధీసచివోమాత్యఇతిచామరః + అమాశబ్దాదవ్యయా
త్త్యప్ ||*|| అనలశ్చహరిశ్చైచ సంపాతిఃప్రమదస్తథా | ఏతేవిభీష
ణామాత్యాశ్చత్వారోబుద్ధిసత్తమాఇతి శ్రురామాయణ, వారినిధిమ
తీత్యఉల్లంఘ్య దూరతపీవ అంతరిక్షగతః ఆకాశేపీవస్థితస్సన్నిత్యథః
సవిత్కంకోయం కిమత్రాస్యాగమనప్రయోజనమితి ససంబోహంఉ
ద్గ్రీవానున్నమితకంధరా సుగ్రీవాదీ వానరేశ్వరాన్ప్రతిపీవంవ
క్ష్యమాణ ప్రకారేణఆచచక్షేఅవోచత్ | ఏతేవానరామమాభిధేయ
మభిప్రాయమవిజ్ఞాయా సారావణసంబంధీత్యన్యథాకరిష్యంతి అతః
రామసమాశ్రయణాభిప్రాయమేతేభ్యోనివేద్యపీతత్పురుష కారము
ఖేనైవరామంసమాశ్రయిష్యామీత్యభిప్రేత్యాబ్రవీదిత్యథః||అతఃశ్రు
రామాయణవచనమ్ ||*|| అన్యస్తేవీవంవిధంబూయాదావక్యమేతన్ని
శాదర, అస్మిన్తుహూతేనభవేత్త్వాంతుధిక్కులపాసనం, ఇత్యుక్తఃప
రుషంవాక్యం న్యాయవాదీవిభీషణః, ఉత్పపాతగదాపాణిశ్చతుర్భి
స్సహరాక్షస్తేతి ||నను||*|| జ్యేష్ఠభ్రాతాపితాచైవయశ్చవిద్యాం ప్ర
యచ్ఛతి || త్రయస్తేపితరోజ్ఞేయాధర్మశ్చైదత్ర కారణమితి||జనితాచా

ప॥ పౌలస్త్యమగ్రిజనుషంపరుషంవదస్తం సంత్యజ్యచాప్థవజనంచవిభీషణోహమ్ ! రామంవిరామమిహవిద్విషతామవాపమాపన్నద్రేన్యహర

పనేతాచ యశ్చవిద్యాం ప్రయచ్ఛతి, అన్నదాతాభయాత్ప్రాతాపంచైతేపితరః స్తృతా ఇతి జ్యేష్ఠభ్రాతృత్వేన పితృసామ్యమాపాద్యాపిత్యాగానహం రావణంపరిత్యజ్య రామసమీపాగమనంవిభీషణస్యవిదుద్ధమితిచెత్సత్యమ్ ॥*॥ విహితస్యాననుష్ఠానాన్నిందితస్య నిషేవణాత్, అనిగ్రహఃచ్ఛేంద్రియాణాం నరః పతనమృచ్ఛతీత్యాదు్యక్త పతనహేతునాం రావణేపరిపూర్ణాత్వాన్నపతితైస్సహసంవ్యవహారో విద్యత ఇతి పతితస్య పరిత్యాగాభిధానాత్ ॥*॥ గురోరప్యశలిప్తస్య కార్యాకార్య మజానతః ! ఉత్పథంప్రతిపన్నస్య న్యాయోదండోవిధీయత ఇత్యాదినా అపథప్రవృత్తస్య గురోరపిపరిత్యాగశ్రవణాచ్చనదోషఇత్యలమతిప్రపంచేన ॥౨౬॥—॥అ॥ ఏవమాచచక్షఇత్యక్తంతప్రకారమేవాహ ॥ పౌలస్త్యమితి ॥ అగ్రిజనుషమగ్రిజస్తానంజ్యేష్ఠభ్రాతరమిత్యథః ॥ని॥ జనుజ్జననజన్తాసీత్యమరః, ఏతేనస్వస్య రావణసంబంధేన దోషవత్త్వముక్తంభవతి, అనేన ॥*॥ ఉపాయానైవసిద్ధంతి హ్యపాయాబహుశస్తథా । ఇతియాగర్వహానిత్వేనైవకార్పణ్యముచ్యతఇత్యక్తలక్షణకార్పణ్యరూపమంగం ప్రదశితం - పరుషంవదంతమరుంతుదభాషణశీలం ఏతేనయ క్తవచనాభాషణాయ క్తవచనభాషణరూపదోషయ క్తత్వముచ్యతే, పౌలస్త్యంపులస్త్యవంశోద్భవంచ రావణంఏతేన మహాకులవ్రాతాత్వేన దురదృష్టవశాత్పాపాచారతయా పరిహర్యత్వం సూచ్యతే । తథాబాంధవజనంపుత్రమిత్రకళత్రాదిబంధువగ్లంచ సంత్యజ్యత్యక్తావ- ఏతేన ప్రాతికూల్యనిరసనరూపమంగం ప్రదశితమ్ । విభీషణాభ్యాసాం ఏతచ్ఛక్తైర్వస్తుతౌరాహిత్యేన కేవలరూఢనామమాత్రమితి బోధనేన లెషాంవిశ్వాసాత్పాదనాథం స్వనామసంకీర్తన మిత్యవగత్తవ్యం విద్విషతాం శత్రూ

ణాం విరమయతీతి విరామం వినాశకం దుష్టనిగ్రహశిష్టపరిపాలన క్ష
 మమిత్యథః, ఆపన్నానాం తాపత్రయనిషీడితానాం దైన్యహరణం
 దుఃఖానిరాసకం, సురసరతి ర్యగాత్తనాం సర్వేషాం పాణినాంస
 మాశ్రయణీయమిత్యథః, రమయతీతి రామం నామైవ సకలలోకా
 నందకరం మమశరణం రక్షకఇతి మత్వేతి శేషః ॥ని॥ శరణంగృహర
 ష్టిత్రో రిత్యమరః అవాపం ప్రాప్నువం ॥*॥ రక్షిష్యత్యనుకూలాన్న
 ఇతి యాసుదృఢావతిః । నవిశ్వాసోభవెచ్ఛాత్ర సర్వదుష్కృతనా
 శక ఇత్యుక్తవిశ్వాసరూపమజ్ఞం ప్రదశితం- తథాచ ॥*॥ ఆనుకూ
 ల్యస్యసంకల్పః ప్రాతికూల్యస్యపజ్జనం రక్షిష్యతీతివిశ్వాసోగోప్త
 త్వవరణంతథా । ఆత్మనిశ్చయకార్యణ్యే షడ్విధాశరణాగతిరితి భగవ
 చ్ఛాస్త్రాక్తాయథాయోగాంగాశరణాగతిః ప్రదశితేతి దృష్టవ్యం, న
 ను ఇత్యావకువంశజన్య రాజ్ఞోరామభద్రస్య ఉక్తగుణసంపన్న త్వేనప
 రత్వం నిభీషణేన కథముక్తమితిచేత్ ॥*॥ బాలోపినావమంతవ్యో
 మనుష్యఇతిభూపతిః । మహతీదెవతావ్యోమానరరూపేణతిష్ఠతి ॥నా
 నృషీకురుతేకావ్యం నాసురోవిందలెబలమ్ । నాదేవాంశోదదాత్య
 న్నం నావిష్ణుఃపృథివీపతి రిత్యాదివచనైఃభూవైర్విష్ణురూపత్వావగ
 మేన ॥*॥ బ్రహ్మస్వయంభూశ్చతురాసనోవేత్వాదిహనూమద్వచనా
 ద్రామస్య బ్రహ్మదిభ్యోనికశక్తికల్పేనావగతత్వాత్ ॥*॥ పరమాపద్ధ
 తస్యాపి ధర్మేమమమతిభవేత్ । అశిక్షితంచ బ్రహ్మస్త్రం భగవత్
 ప్రతిభాతుమే । యాయామెజాయతేబుద్ధిః యేమయేష్వాశ్రమేష్య
 హం ॥ సాసామమాతిధర్మిస్తాతంతంధర్మంచపాలయే(ది)ఇతిప్రాధి
 తేన బ్రహ్మణాధర్మిస్తస్త్వయథావత్సతథాచైతద్భవిష్యతీతి ఉత్తర
 త్వేనచ రామంసకలజగద్రక్షణార్థ మిత్యావకువంశవతీణం పరమధ
 ర్మరూపం పరమపురుషరూపం త్రిమన్నారాయణం జ్ఞాత్వాతథోక్త
 వానితి సర్వంరమణీయమ్, వసంతతిలకావృత్తమ్ ॥౨౭॥—॥

ఞంశరణంమమేత ॥౧౦॥౫॥ అనంతరమతీం దుణంసమీరయన్తం సమీర
భువాచసప్రత్యభిజ్ఞం విజ్ఞాపితం నిశాచరపలైరనుజంనిశామ్యతదాత
దాగమనాయకిం కారణమితిశజ్ఞాః పరవశేనివేదయతి హరిశేదాశర
ధిరపిదయమానమానస స్త్యయమానో మధురమిదమవాదీత్ ॥౧౧॥౧॥
అనంతరమితి॥ అనంతరమతికదుణంతత్యనదైన్యయ క్తంయథాతథాస
మీరయంతమ్ ॥౧॥ సర్వలూకశరణ్యాయ రాఘవాయమహాత్తనెనివేద
యతమాంక్షిప్యం విభీషణముపస్థితమితి భాషమాణమిత్యధః వాచా
ధర్తమవాప్నుహితి న్యాయేనాక్లేశేన భవతాంమహానుపకారః ప్రా
శస్యతీతినివేదయంతమితిభావః తథాసమీరభువాహనుమతాచ సప్ర
త్యభిజ్ఞం లంకాప్రవేశ సమయే మయాయందృష్టః ధర్మిః స్థః అస్తత్ప
క్షపాతేన ఉపకాగమేవాచరితవానిత్యాదిప్రత్యభిజ్ఞానహిత మిత్యర్థః,
విజ్ఞాపితంనివేదితం నిశాచరపలైరనుజంవిభీషణం నిశామ్యదృష్ట్వా॥౫॥
శమోఽదశనఇత్యత్ర శమధాన్యోదశనాథే అమిత్రావృద్ధిస్వా
యాదేశాభావః తదాతస్మింకాలే తదాగమనాయ తస్య నిశాచరప
లైః ఆగమనాయ ఆగమనస్యేత్యధః, కిం కారణంకొహేతురితిద్వంశ
జ్ఞాపరవశేవితర్కతత్పరే ॥ని॥ శంకావితర్కభయయోరితివిశ్వే,హ
రిశే సుగ్రీవేనివేదయతి రావణావరజాయం విభీషణః శరణాధిత
యా సమాగతఇత్యాదివిజ్ఞాపితవతీసతి, దాశరథిః త్రిరామోపి దయ
మానంనిరుపధిసరమఃప్రహణేచ్ఛాతత్పరత్వాద్దయా మావద్యమానం
మానసంయస్య సతతోక్తః, తథాస్తయమానః స్థితపూర్వాభిభాభీచ
పూర్వభాషీచ రాఘవఇతివచనాద్వాసాక్షాచ్ఛత్రావరావణః తదనుజ
వశరశాగతశ్చేత్సంతోషసేతివా, శరణాగతవచనోద్భావాకోవా భ
వతు పుననివేదనం కిమధః శరణాగతరక్షణ దీక్షితస్య మమనికటఇ
తి మందహాసం కుర్వాణస్సన్నిత్యధః మధురంసర్వేషాం శ్రవణానం
దకగం- ఇదంవక్ష్యమాణప్రకారంవచనమవాదీయవాచ ॥౧౨॥౧॥॥

అభయాగతోమదపయాతిచేన్తుధారఘవోభవన్విలఘవోనకింనఖే । అ
 నుజోయమస్తుతనుజోధవారిపాఃకరుణాపదంహిశరణాగతాజనః॥౨౯॥
 గ॥ తదనుహృదయవిదాహనూమతాసరయమానీతోవిసీతోయమాశర
 తత్ప్రకారమేవాహ ॥ అభయేతి ॥ హేసఖేసుగ్రీవఅభయాగతః అభ
 యార్థమాగతఃజనః, మత్ మత్తస్సకాశాత్ ముధావ్యగ్రమ్ప్రాప్తమ
 నోరథస్సన్నిత్యధః, అవయాతిచెదపగతోయదిరఘవోరఘువంశో
 ద్భవారాజానః అత్రీరఘుశబ్దేయదుశబ్దవత్తదపఽన్యేలక్షణా । జనపదా
 వాచిత్యేనా తద్రాజత్వాత్ (౧)లఘువఃసీచానభవంతికింభవంఽన్యేవేశ్య
 థః నకెవలంశరణాగతసంరక్షణవైముఖ్యేనాహంలఘుః కింతు పూ
 ర్వేషామపి సకలజనశరణ్యానామస్తత్కూలభూవతీనాం నైచ్యాపాద
 క త్వేన మూలచ్ఛేదకోభవామీతిభావః, అతఃఅయంశరణాధీశ్చరిపోశ్శ
 త్రాః రావణస్య అనుజోవాఅస్తు, అథవాతనుజః తనయోవాఅస్తు, శ
 రణాగతాజనః కరుణాపదంహిదయాపాత్రం ఖలు అత స్తమవశ్యమాన
 యతేత్యాశయః, మంజుభాషిణీవృత్తమ్ ॥*॥ సజసాజగౌభవతిమంజు
 భాషిణీతి లక్షణాత్ ॥౨౯॥—॥ తదన్వీతి ॥ తదను త్రిరామవచనా
 నంతరం హృదయవిదా ఆశయాభిజ్ఞేన హనూమతా, సరయంసత్సర
 మాసీతః ప్రాపితః అయం శరణాధీశశరవతిః రాక్షసేశ్వరః విభీష
 ణః వినీతస్సౌ దాశరథిమవందతసమన్కృతవాక్ ॥౨॥ రాక్షసఃకో
 ణపఃకగివ్యాత్క్రవాదోన్యపఆశర ఇత్యమరః॥౩౦॥—॥

(౧) రఘవఇత్యత్ర క్షత్రియవిశేషవాచినోరఘుశబ్దస్య తద్వంశ్యేష
 రాజసులక్షణయా బహువచనమితి । కేచిత్తు ఇత్యోకునామ్నోదేశ
 స్య రఘుసంజ్ఞాప్య స్తీలి తస్యరాజన్యపత్యవదితివిహితస్య వ్రత్యయన్య
 తద్రాజసంజ్ఞయా బహువచనగిత్వాహుః । మతద్వయమపి భోజరా
 జేన శృంగారప్రకాశికాయా ముక్తమితిత్రిమదప్పయదీక్షితైర్యాదజ్ఞా
 భ్యుదయాష్టాదశసగవ్యాఖ్యానాయా ముపపాదితమ్ ॥

పతిరవస్తతదాశరథిమ్ || ౩౦ || ప || రామస్తమాహవిసతంరజనీచరేష్టమ్ ద
 త్తమ్మయాద్యభవతేదశకంతరాజ్యమ్ | అస్మిన్నదాహరణమగ్రజరా
 రామఇతి || రామఃవిసతంప్రణతంరజనీచరేంద్రంవిభీషణం, ఆహబూతై
 స్త(ఆహేతి) ఇలంతలైస్సమూతిత్వంభ్రాంతంతదుక్తంవామనేన, ఆహ
 బూతైర్భ్రాంతత్వంభ్రమాదితి (౧) ఉక్తిప్రకారమేవాహ || హేవిభీష
 ణాదిద్యేదానీమయా, భాతీతి భవతేతుభ్యం + భావేదేవతుప్రత్యయః ద
 శకంతరాజ్యం రావణసామ్రాజ్యదత్తంవితీర్ణం, అత్ర భవిష్యదభవ
 త్వేపి ధూతలైస్స సిద్ధవత్ప్రత్యానువాదః ఏతేన త్రిరామస్య సత్య
 ప్రతిజ్ఞాపరిపాలన ధారయత్సముక్తమ్ || * || తథాచ త్రిరామాయణవ
 చనమ్ || * || నిహత్యరావణం సంఖ్యసప్రహస్తంసచాంధవమ్ | రాజా
 సంత్యాంకరిష్యామిలక్ష్మయాంరాక్షసేశ్వరేతి, నను అగ్రజం ఘాత
 యిత్యాకథంతరాజ్యంభోక్తుముచితమిత్యాశంక్య తత్రదృష్టాస్తమా
 హ || అస్మిన్నతి || అస్మిన్నథేఅగ్రజస్య జ్యేష్ఠభ్రాతృః వాల్మీకిః రా
 జ్యభోక్తారాజ్యానుభవకరాలససృత్యష్టవంతీత్యనుష్టవాః అమాత్యభ్య
 త్యాదయః త్రైస్సహసానుష్టవః || + || తేనసచేతి తుల్యయోగఇతి బ
 హువీహిః వాపసజనస్యేతి సహశబ్దస్య సభావఃష్టవగమండల సా
 ర్వభౌమః కపిరాష్ట్రచక్రవర్తీసుగ్రీవః + సర్వభూమేశ్వరస్సార్వ
 భౌమఇతి విగ్రహః, తస్యేశ్వరఇత్యథేన సర్వభూమిపృథివీభ్యామణ
 జ్ఞావిత్యణిలనుశతకాదీనాంచెతుభ్యయపదవృద్ధిః, ఉదాహరణం నిడు
 శేనంచృష్టాంతః ఉపమానమితియావత్, అత్రానాత్రావాచిత్యశంకా
 కార్యేతిభావః, నాయంచృష్టాంతాలంకారః, విమృష్యతివిమృష భావే
 ౧) యాగ్లోధాతాలంకారబ్రువంపంచానామాదితహోబ్రువఇత్యనైనా
 హాదేశసత్వేతిపోణిలతపేలియాపంత్రస్తేత్యధ్యాహరేభూతాథుక
 త్వమ్ | యదావృతసాత్యవాచార్థేతి జ్యేష్ఠక్రిప్రతిరూపకోనిపాతఇతిశాక
 టాయగఃఅతః స్తవదాధ్యాహరణేకోపి నేతిత్రిమదప్పయదీక్షితమతం

జ్యభోక్తాసానుష్లవఃష్లవగమండలసార్వభౌమః॥తథాహి॥౩౧॥ప॥ శ్రేయః
పదాత్పదముపైతివిధేఃప్రసాదాత్పాగ్రియస్తదద్యఫలితంహివిభీషణైశ్చ
రఖాతపత్రగ్రసహితంపదమస్యగృహ్యన్మేకాతపత్రగ్రసహితం పదమేష

నౌపమ్యస్య గమ్యత్వేనబాధాల్ కింతూదాహరణశబ్దేనతుల్యత్వాభి
ధానాదుపమాలంకారః- అతఏవదృష్టాంతోదాహరణనిదశానరూపా
శృద్ధానప్రయోక్తవ్యాః పౌనరుక్త్యావత్రైరిత్యేకావళీకారి, వసంతతి
లకావృత్తమ్, ॥౩౧॥—॥ఉక్తమథాంతరన్యాసేనౌపపాదయతి ॥ త
థాహితి॥నవప్రకారఇత్యర్థః తత్ప్రకారమేవాహ ॥ శ్రేయఃఇతి ॥
శ్రేయోగాజ్యాదికచక్రై, విధేఃప్రసాదాల్ దైవానుగ్రహాల్ ॥౨॥
విధిర్విధానైదైవేచేతివిశ్వే, ప్రాయోధూమ్నా ॥౨॥ ప్రాయోధూ
మ్నైంతగమన ఇత్యమరః, పదాల్ స్థానాల్ చరణాచ్ఛేతిగమ్యశే॥౨॥
పదంస్యసంతత్రాణస్థానలక్ష్యాంగ్మివస్తుష్టిత్యమరః, ఉపైతి ప్రాప్నో
తితి యదిత్యధ్యాహరః, యతపోర్నిత్యసంబంధాత్ తత్ న్యాయ్యవచ
న మిత్యర్థః, అద్యేదానీం విభీషణైశ్చ విభీషణవీన తుశబ్దౌవ్యవ
చ్ఛేదకాథాకః ఫలితంఫలవల్ చరితాథాంజాతమిత్యర్థః, తారకా
దిత్వాదితచ్ హిరవధారణాణకః- కుతఃయద్యస్తాల్ ఏషవిభీషణఃరె
ఖాతపత్రాకారరేఖిత్యర్థః తత్సహితం మహాపురుషత్వాత్తచ్చిహ్ని
తం అన్యక్త్రిరామస్యపదంచరణం స్థానంచేతిగమ్యతే, గృహ్యశాస్త్రీకు
ర్వత్, ఏకాతపత్రగ్రసహితమేకచ్ఛత్రయక్తం నిస్సపత్నమిత్యర్థః
పదంసామ్రాజ్యం భేజప్రావతః శ్రేయసః పదాత్పదాంతరప్రా
ప్తిరిత్యేతత్ఫలితం జాతమితియక్తముక్తమితి భావః శ్లేషానుప్రాణి
తోయం విశేషేణ సామాన్యసమర్థానరూపాథాంజాంతరన్యాసౌ లంకా
రః వసంతతిలకావృత్తమ్ (౧) ॥ ౩౧॥ — ॥ అనంతరవృత్తాంతమాహ ॥

(౧) విభీషణయదితి ప్రాచీనపాఠస్వాధుః । తుశబ్దంపరిత్యావధారణౌ
ర్థాకత్వే ఏకత్రైవిన్యాయ విశ్రాంతిప్రశీతేఃన్యాయస్య సర్వవిష
యకత్వహనిప్రసంగాల్ ॥

భేదే ॥౩౨॥X ॥ అసౌపునరగ్రతపవభరతాగ్రజాపాంగసుధాతరంగాభి
షిక్తోపిపునరుక్తరాజ్యాభిషేకస్సకలవిస్మయభాజనతయానుగ్రీవఇవా
వరొదశగ్రీవబలమఖిలమావేద్యసద్యపవలజ్ఞా పురసమాన్కన్దనాయ
సేనాసముత్తరణమౌతుం సేతుం విధాతుమారాధయవారానిధిమితి స
వినయమేనం విజ్ఞాపితవాక్ ॥౩౩॥ ప ॥ అథవారానిధింధ్యాయన్న
అసావిత్యాదినా ॥ అసౌవిభీషణఃపునశ్శబ్దోవాక్యాలంకారై ఆగ్రతః
అనుపదమేవ భరతాగ్రజన్య త్రిరామచంద్రన్య అపాంగసుధాతరం
గైఃకటాక్షామృతలహరీభిః అభిషిక్తోపి పునరుక్తరాజ్యాభిషేకః పు
నర్విరచితసామ్రాజ్యంగమూర్ధాభిషేకః, త్రిరామేణ కరుణాకటా
క్షావలూకనపూర్వకం లంకారాజ్యేభిషిక్తఇత్యథః, సకలవిస్మయ
భాజనతయా సమగ్రవిశ్వాసపాత్రతయా ॥౩॥ సమావిస్మంభవిశ్వాసా
విత్యమరః, అపరస్సుగ్రీవఇవస్థితస్సన్నిత్యత్యేక్షా, అఖిలంసమగ్రంద
శగ్రీవబలం రావణశక్తిం సేన్యంవా ॥౩॥ బలంసేన్యంబలంస్థౌల్యం బ
లంశక్తిబలంసురఇతిశాశ్వతః, ఆవేద్య ॥ * ॥ అవధ్యస్సర్వభూతా
నాంగంధర్వరగరక్షసామ్ । రాజపుత్రిదశగ్రీవోవరదానాత్స్వయం
భువ ఇత్యాదినా విజ్ఞాప్యేత్యథః - సద్యః అవిలంబేనైవలంకాపుర
న్య సమాసగందనాయ సమాక్రమణార్థం సేనాయా వానరసేన్యన్య
సముత్తరణమౌతుం సముద్రోల్లంఘనసాధనం సేతుంవిధాతుంబంధుం
వారానిధింసీరనిధిం ॥౩॥ ఆపస్త్రీభూమ్నివారావరీత్యమరః ఆరాధ
యప్రార్థయ ఇత్యనేన ప్రకారేణసవినయం సప్రశ్నయం యథాత
థావనం త్రిరామంప్రతివిజ్ఞాపితవాక్ ॥౩౩॥—॥అ॥ తత్స్మిన్రామఃకి
మకాషీదిత్యత్రాహ ॥అథేతి॥ అథవిభీషణవిజ్ఞాపనానంతరం, రామః
వారానిధింధ్యాయక్ ప్రసాదనార్థం చింతయక్, అంభోధిహృద
యే అంభోధితిరేకేతఇతితథోక్తస్యక్ + అధికరణశేతే రిత్యచ్యుత్య
యః శయవాసవాసిద్ధ్యకాలాదిత్యలుక్ దభశయనం దగ్భరూపశయ

మౌఢిహృదయేశయః! వ్యానశేదభశయన్తవేదీమవహుతాశనః॥౩౪
౫॥ తత్రచ కుశాస్తరణమధ్యమధ్యాసీనేదేవేరామభద్రేనియన్త్రిత ఇ
వనియమవశాన్నిశాత్రయమపి నిధ్యానవతిప్రసాదం నానసాదయాద
సాంపతిః ॥౩౫॥ప॥ వ్యాపారయన్మధవిలాచనకోణమద్ధాకోపారుణం

సంవెదింపరిష్కృతభూమిమ్ ॥౩॥ వెదిఃపరిష్కృతాభూమిరిత్యమరః
హుతాశనః అగ్నిరివవ్యానశే తత్రాధిశిష్యఇత్యధః, ఉపమాలంకా
రః, లెనప్రాధానావైధమేపి ప్రకారాంతరేణ కార్యనిర్వాహ
కత్వం శుచిత్వంచ ద్యోత్యతే, తథాచక్రిరామాయణవచనమ్॥*॥ ఏవ
ముక్తఃకుశాస్త్రీణా తీరేనదనదీవతైః । సంవివేశతదారామో వేద్యా
మివహుతాశనఇతి ॥౩౪॥—॥ తత్రేతి ॥ తత్రఅంభోధతీరేచ కుశాస్తర
ణమధ్యం దభశయనమధ్య ప్రదేశఇత్యధః ॥+॥ అధిశిష్ఠ స్థానాం
కర్మేతికర్తృత్వం అధ్యాసీనే అధిష్ఠితేదేవసాంపతిమినిరామభద్రేనియ
మవశాత్ నిష్ఠాపారతంత్ర్యాత్ నియంత్రితేనియమిత ఇనవస్తుతస్తునకల
నియంతృత్వాత్తస్య సతథాత్వమితిభావః నిశాత్రయమపితిసృషునిశా
స్వవీత్యధః, అత్యంతసంయోగే ద్విజీయానిధ్యానవతి నితరాంధ్యాన
తత్ప్రసవత్యపి, యాదసాంజలంతూనాంపతిఃజలనిధిః ॥౩॥ రత్నాకర
జలనిధియాదఃపతిరపాంపతిరిత్యమరః, అతఏవప్రసాదమనుగ్రహమా
భిముఖ్యమితి యావత్ నానసాద న ప్రాస, తథాచక్రిరామాయ
ణవచనమ్॥*॥ తస్యరామస్యసుప్తస్య కుశాస్త్రీణామహితలే । నియ
మాదప్రమత్తస్య నిశాస్థిస్తోతిచక్రమురితి ॥౩౫॥—॥ తతశ్చశ్రీరా
మః కింకృతవానిత్యాహ ॥ వ్యాపారయన్త్రితి ॥ అధనిశాత్రయాపగ
మానంతరం కోపారుణంమయా ప్రాధానాయాం కృతాయామపిమ
త్సామధ్యాపరిజ్ఞానైన తూష్టింస్తబ్ధభావైవాయమనాదృత్యతిష్ఠతి
తి సముత్పన్నకోపసంరక్తమిత్యధః విలాచనకోణంనైత్రాంచలం
అద్ధావ్యాపారయన్ ప్రసారయన్ కుటిలితః పక్వీకృతః భుగ్కటి

కుటిలితభ్రుకుటినిటక్కుః । ఆదాతుమైహతథనుః ప్రథమోఽఘూ
ణాంపైతామహప్రథమసఃసమాపనాయ ॥ ౩౬ ॥౫॥ ఆదాయచదు
రాపంచాపమారోపయతవిశిఖమనలశిఖమ్ ॥౩౭॥ ప ॥ నాథోవిమోక్ష
ముదయుక్తునయావదేషపాథోనిధేరువరిపావకరూపమస్త్రమ్ । సం
తాపినీనయనవారిమిషేణతావన్తందాకినీకిముతవారుణమాలమ్బే ॥౩౮॥

భూభంగోవిటంక ఇవయస్యసతధోక్తః (౧) రఘూణాం ప్రథమో
శ్రిరఘునాయకః, పితామహస్యాం పైతామహోయః ప్రథమసర్గః
అస్పృష్టిరిత్యథః ॥౫॥ అపవీవససజాదావితి బ్రహ్మాండపురాణ వ
చనాత్ తస్యసమాపనాయనంతైపాయవిధ్వంసనాయేత్యథఃసర్గసరా
దాతుమైహతవచ్ఛల్ వసన్తతిలకావృత్తమ్ ॥౩౬॥—॥ ఆదాయేతి॥
దురాపంపరేషాండుమ్ప్రిపంచాపమాదాయచ అనలశిఖం విశిఖమా
గ్నేయాస్త్రం ఆరోపయత అనుసంహితవాక్ ॥౩౭॥—॥ నాథశ్రితి॥ప
షఃఅయంనాథః రఘునాయకః, పాథోనిధేఃజలనిధేః ॥౫॥ కబంధ ము
దకంపాథఇత్యమరః ఉపరిపావక రూపమస్త్రం ఆగ్నేయాస్త్రంయావ
త్ యదావిమోక్షునోదయుక్తునోద్భుక్తవాక్ తావత్తదానీమేవ
మందాకినీవియద్గంగాసంతాపినీస్వప్నియతమస్య మహావిపత్తిస్సంప్రా
ప్తేతి సంతాపవతీసతీ నయనవారిమిషేణనైత్రాంబువ్యాజేన వారుణం
వరుణదేవతాకంసలిలాస్త్రమాలమ్బే కిమున్నీకృతవతీకిం అత్రపతివి
పత్తినిమిత్తకస్య మందాకినీబాషపస్య బాషపత్వమవహ్నుత్యవాదు
ణాస్త్రత్వేవోత్పైక్షా, తథా ఆగ్నేయాస్త్రప్రయోగ సంతాపయోః
కార్యకారణయోః భిన్నదేశత్వాదసంగత్యలక్ష్యకః ॥౫॥ కార్యకార
ణయోర్భిన్న దేశత్వేస్యాదసంగతి రితిలక్షణాత్, అయంచోక్తౌత్పై
క్షావగతశ్రితిసంకరః, వసన్తతిలకావృత్తమ్ ॥౩౮॥—॥

(౧) భ్రువఃకుటిఃకాటిల్యంభ్రుకుటిః + ఇహోహ్రాస్వాజ్యోగాలవస్యే
త్యూకారన్యహ్రాన్వః । కృదికారాదక్రినఇతిజీవ ॥

ప॥ రుషావిశిఖముచ్చిఖంజహతి రాఘవేలాఘవాదజాయతరుజాయతశ్వ
 సితనక్రచక్రాకులమ్ । రసాతలవల త్రిమి సైమితకుమ్భికుమ్భినసప్రవిష్ట
 గిరికందరంతరళమంతగంవారిధేః ॥౩౯॥ X ॥ తత్త్వణంచజలనిధిఃక్షుంతాచ
 యుగాంతానలస్య సహనూపిXరళదహనా వృణాంసాధాపిబాడబగాధా
 రుషేతి॥ రాఘవేశ్రిరామరుషాంపేణఉచ్చిఖండద్గరహ్వలంవిశిఖంబా
 ణమాగ్నైయాస్త్రమిత్యధః॥ని॥ఘృణిజావలైఅపిశిఖాప్రవత్సబాణాశి
 ఖాశతిచామరః, లాఘవాత్ హస్తలాఘవాత్ జహతిత్యజతిసతి+జహం
 తేశ్వత్ప్రత్యయః, వారిధేః అంతరంమధ్యంకర్తృ ॥ని॥ అంతరంపరిధా
 సీయేబహిస్సీవయాస్తరాత్తని, చిద్రేమధ్యేవకాశేచేతి వైజయంతీ రు
 జాఉపతాపః ॥ని॥ (స్త్రీ)రుగ్రజానాపతాపేత్యమరః+షిద్ధిదాదిభ్యో
 ఇత్ అథవారుజేతి పేదనాభేదః తయా ఆయతాన్యతిదీర్ఘాణిశ్వసితా
 నినిశ్శాన్వసాయస్యతత్ । తథోక్తేన నక్రచక్రాకులంభీరకావరపర్యాయ
 జలగ్రహవ్యూహేనాకులం సంకులమ్ ॥ ని ॥ నక్రస్తుకుమ్భిర ఇత్యమ
 ఈ- రసాతలపాతాళేవలంతోవలమానా సైమయః శతయోజనవిస్తృత
 కాయాః పీనవిశేషాః యస్మిన్తత్తథోక్తమ్ ॥ని॥ రాజీవశ్వకుల సైమి
 రిత్యమరః, అత్రవలతెరనుదాతత్యైవపిచక్షిజోజిత్రరణేనతస్యానిత్య
 త్విజ్ఞాపనాత్పరస్తేపదప్రయోగః, అతఏవవలతెరాత్మనేపదమనిత్యం
 జ్ఞాపనాదితివామనః వలలైవలతీతిచేతిభట్టమల్లశ్చ స్తిమితానిశ్చైష్టాః
 కుమ్భినోజలకరిణః యస్మిన్తత్ కుమ్భినస్తేసర్పవిశేషైః ॥ని॥కుమ్భి
 భసాలోహితాహిరితివైజయంతీ, ప్రవిష్టానిగిరికందరాణి మైనాకాదిప
 ర్యతవిలానియస్మిన్ తత్తథోక్తంచ సత్ తరళంవిఘూణిత మజాయ
 తహతం, పృథ్వీపృథ్విమ్ ॥౩౯॥ తత్క్షణమితి । తత్క్షణంతస్మిన్క్షణ
 అత్యంత సంయోగేద్వితీయా, అయంజలనిధిశ్చ వారినిధిరపి యగాం
 తానలస్య ప్రళయకాలాగ్నేః + కర్తృకర్తృణాఃకృతీలికర్తృణపక్షీ,ఏవ
 ముత్తరత్రాపి దృష్టవ్యం, క్షంతాచసహశీలాపి +క్షమామ్ సహనే

వలెహస్యతతిక్షురపిభాగవతీక్ష్యపరకోఃపరిశోష మస్తమృతరంగారమ
యంశరమయమప్రమేయంనిమిషమపినవిషేషా||రం||ప||శరణమథశరవ్య
ధానిదానంజలనిధి రెషజగామ రామమేవపరుషకలిశపాతమేవకీలవాజ
లభరమభయతేనజీవలూకః ||రం||X || ఆగత్సిచానుపథముపదీకృతచిర

తృచ్ఛ గరళదహనోష్ణణాం నియతాత్మకుక్షినివాసస్య కాలకూటస్య
సాన్విధన్తితశేషాశీవిషస్య విషజ్వలన పరితాపానాం వాసహనోమషణ
ణః, బాడబస్యబడదానలస్యయోగాధావలెహః నిరంతరదృఢతరా స్వా
దనం గాధావలేపస్య ఇతిపాశే దృఢదాహగర్భః ||ని|| అవలేపస్తుగ
ర్వేస్యా లైవనెమాషణాపిచెతివిశ్వః, తస్యసోధాపి సహతేఃతృచ్ఛభా
గవతీక్ష్యపరకోఃబామదగ్ననిశితపరాసస్య బ్రాహ్మణాభ్యస్సరవీసర్వం
సహందత్వాస్వనివాసప్రాథనా సమయోప్రయక్తస్యేతిభావః, తితి
క్షుః క్షాంతిశీలౌపిక్షమతేస్సన్నం తాదుప్రశ్నయః, అంగారజయమ
గ్నిస్వరూపంఅంతః పరిశోషయంతమప్రమేయం అపరిచ్ఛేద్యామధా
మ శరంఅస్త్రోత్తమం, నిమిషంనిమేషమాత్రమపి కిముతచిరకాలమి
తిభావః, నవిషేషానచక్షమెస్వతాదుస్సహస్య త.త్రా.పికోపాషేశే
న శ్రిరామపెరితస్యాస్త్రస్య కఃక్షంతేతిభావః ||రం||—||శరణమితి
అథానహనానంతరం ఏషజలనిధిః సముద్రః, శరవ్యధానిదానంశరజని
తాత్వంతసంతాపకారణం ||ని||నిదానంతాద్విదికారణమిత్వమరః రామం
శ్రిరామమేవ శరణంరక్షకమ్ ||ని|| శరణంగృహరక్షిత్రోరిత్యమరః జ
గామప్రాప్త గమేలిట్,కుతపతదిత్యాశంకస్య తత్రద్భ్రష్టాస్తమాహ
||పరుషేతి|| జీవలూకఃప్రాణిసమూహః,పరుషఃఅసహ్యోకులిశపాతౌ
యస్తాత్తం-జలభరంమేనుమేసనాథయతే నయాచతేకింజలమితిశేషః,
యాచతపవెత్సర్ఫః, అతౌస్త్రేతచ్ఛరణాగతత్వంయక్తమితిభావః,
అథాక్షపయాద్ధాయామితిభావః, అథమేథయతే రథాయాసం
యాచానోధనమితి వచనాత్ ప్రాథమ్యేణ దృష్టాంతాలంకారః||

త్నరత్నరాశిజలరాశిర్విసితవేషావిశేషాపజాతనుతిభిర్నతిభిరభ్యస
 స్తయద్రఘునస్తనమ్ ॥౪౨॥౧॥ తదనుతదనుసంహితమమోఘమస్త్రంవై
 ధాత్రంకుత్రచనవనచరధామనిమరు సీమనినిపాత్యతాం సహ్యతేషా
 యాసలి(లవి)లావ)స్తవ్యసమృత్వేవనలావిదధాతు సేతుమిత్యభిదధా

పుష్పితాగ్రావృతమ్ ॥౪౦॥—॥ ఆగత్యేతి ॥ ఆగత్యశరణంప్రాప్యచ
 అనుపదమనంతరం, ఉపదీక్ష్మతఃఉపాయనికృతః చిరత్నరత్నరాశిఃయే
 నసతథోక్తస్య ॥౫॥ ఉపాయనముపగ్రాహ్యముపహరస్తథోపదేత్య
 మరః, విసితవేషః అనుద్ధతాకారః, విషయప్రహీణాతిశయభ్రంశః, వి
 శేషేణఉపబాతాఉత్పన్నానుతిఃస్తుతిర్యానుతాఃతతాహ్లాచితప్రసాద
 సంపాదకస్తూత్రవిశిష్టాశ్చత్యభః తాదృశీభిఃసతిభిఃపాపాస్కారైః, ర
 ఘునందన మభ్యనందయత్ అతాపయత్, ఉపాయనస్తుతినమస్కా
 రైః శ్రురామస్య కోహోపశమంచకార, ప్రణిపాతప్రతీకారస్సంభో
 హి మహాత్మనామితి న్యాయాదికథానః అత్రనతిభిరితి బహువచనం
 తాసాంభక్తిప్రధానిశయపూర్వకత్వం ద్యోతయతితథావిధానామేవశ్చ
 యస్కరత్వాత్ ॥౫॥ తథాచశృణోః ॥ ధూయిష్టాంలైసమఉక్తింవిధే
 మేతి ॥౪౨॥—॥ తదన్వితి ॥ తదనురఘునందనాభి నందనానంతరం త
 దనుసంహితం తేనశ్రురామేణ అనుసంహితం ధనుషియోజితం అమో
 ఘమవ్యసం వైధాత్రమస్త్రం బ్రహ్మాస్త్రంవనదరాణామాభిరవ్రము
 ఖానాం పాపాత్తనాంధామనినివాసస్థానెకుత్రచనకస్తిశ్చిత్తదసీమ
 నిమరుదేశే (౧)నిపాత్యతాం విసృజ్యతామ్-మయాసలిలానష్టంభిసలిల

(౧)అతఃసీమనీత్యస్య స్త్రీలైవపి ధామనీత్యస్యనిత్యనపుంసకత్వాత్సా
 మానాధికరణ్యోపపత్తిరితికెదిత్ ॥ అన్యేతునందనశ్యన్నుపసీమసస్థ
 లీరితి భారణప్రయోగాత్ దుఃఖమేమాః సీమ్నీతిజయదేవప్రయో
 గాత్ తద్ధావరసీమమఃపదంధరౌధిత్వన్నితి సాహిత్యరత్నాకరకార
 ధర్తూరిప్రయోగాచ్చ సీమేశబ్దస్య నపుంశ్చకత్వమప్యస్తీత్యాహుః

నామందమద్దమంతరధాత్ ॥౪౩॥ప॥ఆదిష్టారఘువుంగవేన హరయోష్య
ష్టాసుదిక్షుక్షణాత్తైలూక్యాఞ్చితమూలమధ్యశిఖరా ధ్వాత్రీధరానా
హరత్ ॥ యైక్షిప్తేస్సలిలేనలేనజలధిర్యాతోపిజమ్బూలతాం నిగ్
చ్ఛన్నచిరాయ నిర్దుర పయః పూరైఃపుపూరేపునః ॥ ౪౪ ॥ ప ॥

ప్రతిబంధః సహ్యతేమృష్య తేసంప్రతీదానీమేవనలఃసేతుం విదధాతు
విరచయతు ఇతిత్తమభిదధానాభాషమాణః సాగరఇతిశేషః, మద్దం
ద్దంమద్దప్రకారం +॥ ప్రకారెగుణవచనస్యేతిద్విభావః, కర్తృభారయ
వద్భావాత్సుపాలుక్, అంతరధాదంతహితాధూత్ ॥ ౪౩ ॥ — ॥

తతఃకింతత్రాహ ॥ ఆదిష్టాఇతి॥ హరయోవానరాః రఘువుంగవేనఆ
దిష్టాస్సేతునిబంధనాధం పర్వతానాహరతేత్యాజ్ఞప్తాస్సంతః, అష్టా
స్వపిదిక్షుస్థితానితిశేషః, త్రయోలోకాస్తేలూక్యం పాతాళమర్త్య
స్వలోకాఇత్యధః + చాతుర్వణ్యాదితావత్సాధేష్యఇత్, త
త్రఅచితాని సంగతానిమూలమధ్యశిఖరాణియేషాంతానిత్యతిశయో
క్తిః, ధరంతీతిధరావచాప్యచ్ ధాత్యాఃధరాః-ధాత్రీధరాఃతావర్ష
తాక్షణాదాహరత్ అనీతవంతః- తతఃసతనసలిత్రేష్టైఃయైఃధాత్రీధ
రైఃజలధిఃజంబూలతాంపంకతామ్॥ని॥నిషద్వరస్తుజంబూలఃపంక్ శ్రీశా
దకదకమావిత్యమరః, యాతోపినిర్దురపయఃపూరైరిప్రవాహైః
॥ని॥ ప్రవాహోనిర్దురోర్దుగఇత్యమరః- అచిరాయశీఘ్రమేవ నిగ్
చ్ఛన్ ఉపవయంప్రాపువత్ సత్(౧)పునర్భూయోపిపుపూరేపూ

(౧) నిగ్చ్ఛత్యచిరాయనిర్దురపయః పూరేపుపూరేపునరితి ప్రా
చీనపాతే నిర్దురపయః పూరేనిగ్చ్ఛతినిస్సరతిసతిజలధిరచిరాయ
పునఃపుపూరేఇత్యన్వయః కర్తృణిత్ । అథాన్నిర్దుర ప్రవాహ
ణామేవకర్తృత్వమ్ । యదాన్క్రియమాణంతుయత్కర్తృత్వయమేవప్ర
సిధ్యతి । సుకరైస్సవగుణైర్యస్తాత్కర్తృతేతితంవిదురితివచనాదిహ
సౌకర్యనోతనానుకర్తృరర్థిలగాఽఇతిబోధ్యమ్॥

అథజలధౌనిపెతురతిహూదనిపాతదళజ్జలవర జీవశీవనదగన్ధ మహాషధ
యఃస్ఫుటితథరాచిరాజవహిపుజ్జవపూక్తరణక్షుభితగుహాగృహాత్థిత
మహాహరయోగిరయః॥౪౫॥పలక్షితమహిధరగ్రహణమస్ఫుటజ్జేవణం
విదిత్రస్ఫుటనంతతానిరచితానలే నామునాఅబోధిహరియూధపైరధవ

రితః + పూరక క్షణిలిత్ - అత్రాంబుధేనపంకిలత్వనిర్మురసయఃపూర
పూరితత్వానంబంధేపితత్సంబంధాభిధానాదనంబస్తేనంబంధరూపాతి
శయోక్తిఃపూర్వోక్తయాసంస్పృశ్యతే శామాకలవిక్రీడితంవృత్తమ్॥౪౬॥

— ॥ అథేతి ॥ అథానంతరం జలధౌ-అతిహూదనిపాతేన అత్యం
తవిప్రకృష్టదేశనిపాతేన సుమారావగాహనెనవాదభతాం విశిర్యమా
ణానాం జలచరాణాం నకాగిదిజలజంతురూపాణాం జీవానాం ప్రాణి
నాం జీవనదః పునరుద్భవకః గంధః ఆమోహోయాసాంతాస్తథోక్తాః మ
హాషధయః సంజీవిన్యాదిలతావిశేషాఃయేషుతేతథోక్తాఃఇతి బహువ్రీ
హిః- స్ఫుటితానిపాతజన్యవేగేన పశితాయాధరాసముద్రాధార భూ
మిః తస్యాంవిరాజతాం ప్రకాశమానానాం అహిపుంగవానాం పాతా
లవాసినాం మహారగాణాం పూర్వరక్షైముఖసిన్ధ్యావనమాయతైః
క్షుభితాఃక్షోభంప్రాపితాః అతఃస గుహాగృహేభ్యః కందరమంది
రాంతరాశైభ్యః ఉత్థితానిగలామహాహరయో మహాసింహయేషాం
తేతథోక్తాగిరయః పర్వతాఃనిపెతుం పతంతిస్త- అత్ర పూర్వోక్తరవా
క్త్యస్తయో రసంబంధేసంబంధరూపాతిశయోక్తౌన్యసంస్పృష్టిః॥౪౭॥—
అలక్షితేతి ॥ తతోగిరినిపాతానంతరమిత్యధః- అలక్షితం అదృష్టం
మహిధరగ్రహణం పర్వతస్త్వీకరణం యస్మిన్కర్తృణితద్యథాభవతితథా
తథా-అస్ఫుటజ్జేవణంఅప్రకాశవిద్యేషణంయథాతథేత్యతిశయోక్తిః- త
థావిచిత్రా అశ్చర్యకరీభుటనాయక్త కర్తృణితద్యథాభవతితథా - అ
మునానలేన అధిపయోనిపయోధావిలిబిభక్త్యభేదవ్యయాభాసః- విర
చితః నిమిత్తః, మహాకలత్వాయతః సేతుః హరియూధపైః కవిశ్రే

యోధినేతుర్కహాభునోభుజఇవాభయో నిజ నూభుమోలంభయన్ ॥
 ౪౬॥౧॥ అనన్తరమంతర్దుఖాఇవవలీముఖాః ప్రబోధేనేవసేతుపథేనసం
 సారమివదుస్తరంతరంగిణీపతిమతీత్యసద్యపవప్రకాశంగిరీశంసువేలమ
 వలొకయంతోముహూరవిదన్నరమానస్తమ్ ॥౪౭॥ వలయితతటదైశ్చైర్వా
 హినీనానిచైశ్చైరవిరళవనరేఖామధ్యమధ్యాస్తరామః కపికలకలశీర్ష
 యైః నిజతనూభువః స్వపుత్రికాయాస్సీతాయాః అభయంభయాభా
 వంతథాభావేష్యయాభావః-లంభయన్ ప్రాపయన్ భునో భూ
 దేవ్యాః భుజఇవేష్యత్యేక్షా-అబోధిబుద్ధః + బుధ్యైకకర్తణి
 జ్ఞ-దీపజనెత్యాదినాన్త్యైశ్చిణాదేశః- పృథ్వీవృత్తమ్ ॥౪౮॥—॥ అన
 న్తరమితి ॥ అనంతరం సేతునిర్మాణానంతరం- అంతముఖాః ఆత్మని
 స్థాః యోగినఇవవలీముఖాః వానరాః ప్రబోధేన తత్త్వజ్ఞాననేవసేతు
 పథేన + ఋక్పూరిత్యాదినా సమాసాంతోచ్చ్రేత్యయః - సంసారం
 పుత్రమిత్రకళత్రాదిబంధురూపాం జననమరణ పగంపరారూపాం
 వా సంసృతిమివ - దుస్తరంతరీతుమశక్యమ్ ॥౪९॥ ఈషద్దురిత్యాదినా
 ఖల్పిత్యయః, తరంగిణీపతింసముద్రం- అతీత్యతీర్త్యాసద్యస్తదానీ
 మేవప్రకాశందక్షుగోచరంభాస్వగంచ ॥౫౦॥ తస్యభాసోనర్వమిదం
 విభాతీతిశ్చైః సువేలంసువెలాఖ్యంపర్వతంశోభనమయాదంచ॥౫౧॥
 వేలాబ్ధితిరాబ్ధివృద్ధ్యోకకాలమయాదయోరపీతినానాధకరత్నమాలా
 గిరీశంపద్వతశ్చైష్టం పరమేశ్వరంచ- అవలొకయంతః పశ్యంతః సాక్షా
 తుకర్షంతశ్చముహూః పునఃపునఃపరమనిర్వాచ్యమానందంసంతోషం
 బ్రహ్మానందంచ అవిండక అలభంత- అనెకవేయముపమాన్లైషసంకీర్ణా
 ౪౭॥—॥వలయితేతి ॥ రామఃవలయితతటదైశ్చైర్వావేష్టితసానుప్రద
 శ్చైః వాహినీనాం కపినీనానాం ॥౫౨॥ సేనానద్యోశ్చవాహినీతివైజయ
 న్తీ, నివేశైః శిబిరైః అవిగళానిసాంద్రాణివనరేఖామధ్యాని వనశ్చ
 ణ్యం తరాళానియస్యతంతథోక్తమ్ ॥౫౩॥ పక్షిః శ్రేణీరేఖాసురాజ

త్కన్దరా మద్విరా న్తశ్చలితకుపితసింహ త్ర స్తవేలంసు వేలమ్ || ౪౮ || X || త
దనుదశముఖౌపిశుక ముఖాదతిలంఘిలజలధమధిగతసువెలారామంరా
మంనిశమ్యసమ్యగవగమనాయరఘునాయకబలమచుప్రహితయో ర్విది
త(వేష)విభీషణప్రేరణాకుపితకపిలొకనియన్త్రాణనితాన్తఖన్నయోర్వి
పన్నాధారదాశరథివిమోచితప్రాణయోశ్శుకసారణయోర్వచనాత్పా

యశత్యమరః, కపికలకతైః వానరకోలాహతైః శిర్యమాణానాం విదీ
భ్యమాణానాం కందరామందరాణాం గుహాగృహాణామంతర్భ్రష్టప్రదే
శః || ౫ || అంతర్భ్రష్టతథా ప్రా నైస్వీకారాథేపిదృశ్యతఇతివిశ్వః తత
శ్చలితాకోలాహలాసహిష్టుతయా నిగతాన్తథాచుపితాశ్చ యేసింహ
స్తేభ్యః త్రస్తాఃభీతావెలాః లక్షణయాతటసతిజం తవాయస్యతం-
సువేలమధ్యాస్తాధిష్ఠితవాక్ + అధిశిష్ఠ స్థాసాంకమేతి కర్తవ్యం
మాలినీవృత్తమ్ || ౪౯ || — || తదన్వితీ || తదసుసువేలాధిష్ఠానానంతరం
దశముఖౌరావణౌపి శుకముఖాత్ శుకాఖ్యప్రణిధివచనాత్ ఆలిలం
ఘితజలధిం సేతుమాగ్నేణాతిక్రాంతవారిధిం అధిగతసువేలారామం
అధిష్ఠితసువెలాచలాద్యానం, రామంనిశమ్యశ్రుత్వాసమ్యగవగమ
నాయ సమ్యక్పరిజ్ఞానాథం, రఘునాయకస్య బలమనుస్తేన్య ముద్ది
శ్యప్రహితయోఃప్రేషితయోః తథావిదితం తద్వృత్తాన్తజ్ఞానమస్యాస్తీ
తి విదితః + అశ్శాతద్యచ్ఛత్యయః, సచాసావిభీషణశ్చ(౧)తస్యప్రే
రణయా రావణప్రేషితావేతౌ గూఢపురుషౌ గృహ్ణీష్యమితిచోదన
యాకుపితస్య తుగ్ధస్యకపిలొకస్య వానరనివహస్య నియంత్రణనత
త్రొత్తబంధనైత్యథః - నితాన్తఖన్నయోః అత్యన్తభేదమాపన్న
యోః, తతఃవిపన్నాభారేణ ఆర్తరక్షకేణ దాశరథినా విమోచితప్రా
ణయోః హననాద్యతకపిభిఃత్యాజితజీవనయోః శుకసారణయోః గూ
ఢపురుషయోః వచనాత్ వానరబలం సమ్యగ్దృష్ట్యా నిబంధముక్తౌ

(౧) విదితవేషవిభీషణతిప్రాచీనపాఠైర్యద్యజంతత్వంనకల్పయమ్ ||

సాదముదగ్గమాసాద్యప్రత్యేకశస్త్రదావేద్యమానాన్నవర్ధమానసమర
సన్నాహమతీకా ప్లవగసేనాధిపతీనతిధీరతయాసావధీరణమవేక్షమా
ణః ప్రతిపక్షబలప్రశంసినాపుభావపుష్పెక్షమాణశ్శాదూలప్రభృతి
భిఃప్రణిధిభిరవ్యవగతాశేషవృత్తాంతతాంతస్సుచిరమనుచింతయన్నైకా
సీనమతివినయప్రహ్వంవిద్యుజ్జహ్వముపహ్వరేకిమప్యభిధాయసాధాద
వతతార ॥౪౯॥౫॥తత్క్షణంసక్షణదాచరొపినిదేశాన్నిశాదరపతేదాశ

పునరావామాగతావిత్యేవం భూతవాక్యాలే ఉదగ్గమున్నతం ప్రా
సాదం హర్షమాసాద్య అధిరుహ్య, ప్రత్యేకశః భాగశఃతాభ్యాంశుక
సారణాభ్యాం ఆవేద్యమానాన్ జ్ఞాప్యమానాన్, ప్రవర్ధమానావృ
ద్ధిం ప్రాపువానానమరసన్నాహమతిః యద్ధసన్నాహే బుద్ధిర్య
మాంతాన్ ప్లవగసేనాధిపతీక సుగ్రీవాంగదాదిసేనానాయకాన్, అ
తిధీరతయా అత్యంతగంభీరతయా హేతునాసావధీరణం సావజ్ఞం అవే
క్షమాణః అవలూకమానః తథాప్రతిపక్షస్యబలప్రశంసినా శత్రుస్తేన్య
స్తావకాపుభావపిశుకసారణౌచ ఉపేక్షమాణః ॥౫॥ రిపూణాంప్రతికూ
లానాం యద్ధార్థమభిధావతామ్ । ఉభాభ్యాంసదృశంనామవస్తుమ
ప్రస్తప్తేస్తవమిత్యాదినాగహామాణఇత్యర్థః, తథా శాదూలప్ర
భృతిభిఃప్రణిధిభిర్గూఢపురుషైరపి అవగతాశేష వృత్తాంతః జ్ఞాతాఖిల
స్తేన్యప్రవృత్తిః ॥౬॥ వాతాప్రవృత్తిగృత్తాంత్యత్సమరః, అతఏవతాం
తః ఖన్నః సుచిరమనల్పకాలం, అనుచింతయన్ ఏతద్విజయే కఉపా
యోభవెదితి విచారయన్ అంతికాసీనం నికటవతిన్ నమతివినయ ప్ర
హ్వం అత్యంతవినయేన నమ్రంవిద్యుజ్జహ్వంనామకంచింతహామాయా
వినంరాక్షసంప్రతి, ఉపహ్వరేరహసి కిమపికించిద్వచనం, అభిధాయ
మాయాకల్పితంరామశిరస్సధనుఃప్రదశ్యసీతాం ప్రలూభయేత్యేవం
భూతం వాక్యముక్త్యేత్యర్థఃసాధాదవతతారఅనరూఢవాన్ ॥౪౯॥—
తల్క్షణమితి ॥ తల్క్షణంతస్త్రిక్షణైఃసక్షణదాచరొవిద్యుజ్జహ్వోపి

రథిశిరస్సశరంధనురపినిర్తాయమాయాసుభావాదాహవానీత మిత్యభి
ధాయపునానిధాయచ నిదాఘాతశయసంతాపినీ-వాస-లీమివవైద్యు
తానలశ్చిరకాలవిరహవిహ్వలీకృతా మాకులీచకాఽమైథిలీమ॥౫౦॥౫॥తత
సాస్మగ్ధాప్రబుద్ధాచపునస్తథ్యమితి విచార్యతదనాఽన్యంపర్యదేవయత
పతిదేవతా॥౫౦॥ప॥ రక్షోవరోధవసతింరజసీచరాణాఽరక్షోవరోధమపి

నిశాచరపతిః నిదేశాల్ రావణాజ్ఞాపశాద్దేహిః, మాయాసుభావాల్
నిజమోహనశక్తిసామథ్యాల్ దాశరథీశ్రురామస్సశిఃసశరంసభా
జుధనుశ్చనిమాణ్యప్రకల్పస్య, ఆహవాల్ యద్దాల్ అనీతిమితీష్ట
మభిధాయఉక్వా, పురఃసీతాయా అగ్రేనిధాయ నిక్షిప్యచ నిదాఘే
సఘమాణిశయే గ్రీష్మకాలప్రయక్తోష్ణాధిక్యేన సంతాపినీం పరిత
ప్యమానాం॥ని॥ నిదాఘాగ్రీష్మకాలేసామృద్భవస్సేదాఽబునోఽఽఽతివి
శ్వః, వాసంతీంమాధవీలతాం॥ని॥ వాసంతిమాధవీలతేత్యమః, వైద్య
తానలశ్చవెత్సువమా, చిరకాలవిరహేణ బహుకాలవియోగేన విహ్వ
లీకృతాం మైథిలీమాకులీచకార ఆకులీకృతవాణ్, తదేతన్నఖప్రణాప
రిముసలాఘాతప్రాయుచండధానుసంతప్తప్రాయదవానలవేష్టన రూపం
చాఘాదితిభావః॥౫౦॥—॥ తత ఇతి॥ తతస్తగస్తరిం పతిదేవతాప
తివ్రతాసామైథిలీ, ముగ్ధామూర్ఛితాపునః ప్రబుద్ధాబోధం ప్రాప్తా
చసతి, అనాగ్యంమాయికం తిచ్చిభనుశ్శిఃతద్వ్యయథాథమితి విచా
ర్యజ్ఞాత్వా పర్యదేవయతవ్యలాపీల్॥ని॥ విలాపకపరిదేవనమిత్యమరః॥
౫౦॥—॥ తత్ప్రకారమేవాహ॥ రక్షితీ॥ రక్షసారావణస్య అవ
రోధవసతిం అంతఃపురావస్తానం అత్యంతమరవస్తాపాదినీమిత్యథః॥
ని॥ శుద్ధాంతశ్చావరోధశ్చైవమరః రజనీచర్యశ్చరజనీచరాశ్చతేషాం
అతిభయం రావణమితిభావః + పుమాన్ప్రియైశ్చకశేషః రక్షయా
గుప్తాయః ఉపరోధోనిబంధః తమపి రావణస్య త్రిలోకకటకస్య
భర్తృనంతజానం చేతిసర్వం యస్యశ్రురామస్య ఉపలుభధియాప్తా

రావణభర్తృనంబునంబునసహాయముపలంభధియాసవీచంసర్వంసహేభ
వజిజీవతిహస్తసీతా॥౧౨॥౧౧॥ఇన్ద్రవమర్వాహితమత్యాసమేతామేతాం
సప్యస్సమాసాగ్య సఖివైదేహీదేహీమేనచోమమవహావిధేహికథమి
యందీనాదౌదశాననకృతామాయాహీసేయంమాయాహీమనసివైభుధ్య

స్త్యాశయా సహేమ్యహ్మి, షహమషణ్ణలటస్తజ్ సః శ్రురామః
ఏవమిత్తంభూతః భిన్నశీయోబాతఇత్యర్థః అథాపిసర్వం సహతఇ
తిసర్వం సహాహేసర్వం సహేవసుమతి ॥౧౧॥ సర్వంసహావసుమతీత్య
మరః భాతీతిభవతి హేభవతిపూజ్యే ॥౧౨॥ భారేడవతురిత్యాణాద్యో
డవతుప్రత్యయః ఉగితశ్చైతిజీవ, సీతాస్వయమిత్త్యర్థఃజీవతిప్రాణా
ధారయతి హంతపర్వతనసమకాలమేవ ప్రాణనిష్క్రమణేనభావ్యం
తథానసూతమిత్త్యుత్పత్తిరోధఇత్యర్థః సర్వంసహయాః సర్వసాక్షి
త్వాన్నిజమాత్మత్వావచ్ఛ తాంనుబోధ్యఇత్తంవిలాపాయుక్తపవతిభావః
అత్రపూర్వోత్తరవాక్యస్థయో రనుప్రాసయమకవిశేషయోస్సంస్కృ
ప్తిః ॥౧౩॥—॥ ఇతీతి ॥ ఇన్ద్రవకుక్తప్రకారేణ, అత్యాహితమత్యా
విభీతముద్ధాయవాప్తఅత్యాహితేజీవితానపెక్షిన్యాపారెయా మతిస్త
యా సమేతాం తాదృగ్బుద్ధిమతిమిత్త్యర్థః ॥౧౪॥ అత్యాహితంమహాభీ
తిః కర్తజీవానపెక్షిచెర్వమరః, ఏతాంసీతాంసదృశింవిలంబేనైవ అ
న్యథామహానసర్థస్సాన్విదితిభావః, ఆసాద్యసన్నిభాయహేసఖిప్రయో
॥౧౫॥ సఖిశిశీవీతిభాషాయామితిజీవ, హేవైదేహీమైథిలిమేషహ్యం
వచః దేహీమాంప్రసజన్వేత్యర్థః తథామమమేవచః మయావత్ప్ర
మాణం వాక్యమిత్త్యర్థః విధేహీకురుమదీయవచనశ్రుత్వా సమాహి
తమనస్కాభవేత్యర్థః, కింతవ్వచఇత్యర్థతహా, ఇయంవర్తమానాదీ
నాదశావామోహానస్తాకథం కుతః న కథమపీత్యర్థః, కింతుసేయం
శిరోధనురాద్యాహారణక్రియాదశాననైవ మహామాయావినా రావణై
నకృతాప్రయుక్తామాయాహీనిత్రంఖలువీరత్వగ్నంవిబుధ్యసేవేత్యర్థః

మఖలజగతిధుర్యభుజబలాభిరామెరామేపికిమిదమనార్యంవిచార్యమి
తిభాషనూణానవీనాసారనిష్ఠ్యందినీకాదమ్మినీవఘర్తౌద్వేగినీంకేకినీం
సరమాచిరమాశ్వాసయామాస ॥౫౩॥ప॥ అధనిగదితనీతింముఖ్యముంచె
తిసీతామవిరతరణకంఠూభీషణోరావణోయమ్ । మనసిసబహుమే
నిమంత్రిణంమాల్యవస్తం దివిపరమమరీణాంమండలంమాల్యవస్తమ్ ॥

హిరవధారణేఅతఃమనసివైఘర్యంవైక్లబ్యం- మాయాహిమాప్రాప్ను
హి- కుతఃఅఖలజగతిధుర్యంసకలలూకధురంధరం ॥+॥ ధురోయద్ధకావి
తయత్ప్రత్యయః, యద్భుజబలం బాహుపరాక్రమః తేన అభిరామే
కమనీయౌరామే అనార్యంతుచ్ఛమిదమేతత్ శిరశ్చేదాదికృత్యంవిచా
ర్యంకింవిచారయితుంయోగ్యం కింనవిచార్యమేవేత్యథఃఅత్యంతవిరుద్ధ
త్వాదితిభావః ఇత్యనెనప్రకారేణ భాషనూణాసరమావిభీషణపత్నీన
వీనాసారనిష్ఠ్యందినీ ప్రత్యగ్రజలధారావర్షిణీకాదంబినీమేఘమాలా
॥ని॥కాదంబినీమేఘమాలత్యమరః, ఘమోద్వేగినీం గ్రీష్టాష్టపరిక్లి
ష్టాం ॥ని॥ ఉద్వేగస్తిమితేక్లేశే భయేమందరగామినీతి శబ్దాణావః, క
కినీమిన మయూరీమిన చిరమాశ్వాసయామాస ఉపలాలితపతి ॥ ఉజ్జ్ఞే
వితపతీత్యథః ॥౫౩॥—॥ అథేతి ॥ అధమాయాప్రయోగానంతరం అ
విరళరణకంఠావహుళతరసమరాభినివేశన భీషణః సంద్యాదిత్వా
ల్ల్యః, అయంరావణస్సీతాం శ్రురామపత్నీంపరమపతివ్రతాం, ముంచ
ముంచఆభీక్ష్యేనత్యజ+ఆభీక్ష్యేద్విభావః- అన్యథామహానసంధోభ
విష్ణుతీతిభావః ఇత్యేవనిగదితనీతింఉక్తనీతి వచనంమాల్యవంతం మా
ల్యవస్తామానంమంత్రిణం, మనసిబహుగురుయథాతథానమేనేపబుధ్య
తైస్త- కింతుదివిస్వరే ॥ని॥ ద్వాన్స్వగేనభసోరపీతివిశ్వః, మా
తైవమాల్యమ్ ॥+॥ చాతుర్వణ్యాదిత్వాత్స్వాధేష్యఃఖితిక్షీరసాన్వ
మీ, తద్వంతం వరణపుష్పస్రగలంకృతమిత్యథః- అమరీణాంమండ
లం పరంసురసుందరీనికరమేన ॥ని॥ మండలంత్రిప్విత్యమరః, బహు

౫౪॥౫॥ అథ రామోపి కామోచితవేషవిభీషణామాత్మవిదితరక్షోనగరర
క్షోదంతోహృదుతోపజాతనమనసః పథేషు మన్తేషు లలహ్మకై రి
మణైర్లజ్జాయాః ప్రాద్భ్యాస్తానాం హస్తాయాః సస్తాహిప్రా
ణానిలంసీలందక్షిణద్వారరక్షణార్థహోదరమహాపాశ్వయో రివశ్శత్రు
మేనసీతామవరిత్యజ్య త్రిరామేణరణ నిహతస్సృక్ స్వగంగంతు
మైశ్చదిత్యథః, అనుప్రాసయమకయోస్సంస్పృష్టిః మాలినీవృత్తమ్
౫౪॥—॥ అథేతి ॥ అథానంతరంరామోపి కామోచితవేషా ఇచ్ఛాన
దృశ పెషధారిణః విహితవక్షిభూమికాఇత్యథః తథాభూతైభ్యః వి
భీషణామాత్మైభ్యః, అనలాదివిభీషణమృత్తిభ్యః విదితః విజ్ఞాతః రక్షో
నగరస్య రావణరాజధాన్యాః లజ్జాయాఃరక్షోదంతోరక్షణవార్తా
యేనసతీధోక్తః ॥ * ॥ తథాచత్రిరామాయణే త్రిరామంవృత్తివి
భీషణవదనమ్ ॥*॥ అనలశ్శరభశ్చైవ సంపాలిషప్రభుసస్తథా । గ
త్వాల్లజ్జాంమమామాత్మ్యాః పురిపునరిహగతాః ॥ భూత్వాశకునయ
స్సర్వే ప్రసిష్టాశ్చరివోబలమిత్యాది, అతవీవహృదంతేహృత్ప్రదేశే
ఉపజాతానమరే సంరంభధీః కోపబుద్ధిస్య సతధోక్తస్సృక్ ॥౨॥సం
రంభస్సంభ్రమేకోపత్యమరశేషః-అంబుధిమేఖలాలంకారమణైః భూ
తధాతీభూషణాయమానాయాఇత్యథః ॥౨॥ భూతధాత్యభిమేఖత
త్యమరః, లజ్జాయాఃప్రాద్భ్యారే తిష్ఠతీతితథోక్తాయ ॥౪॥ సుపిష్ఠ
ఇతి కప్రత్యయః, ప్రహస్తాయప్రహస్తాఖ్యాయ రాక్షససేనాధిపతయో
పర్యస్తాహితస్తాణానిలనిరస్తశక్తిప్రాణవాయుం శక్తుకులాంతకమి
త్యథః సీలంతన్నామానంవాసరసేనాధిపతిం ప్రతినిధినిధాయేతి స
ర్వత్రసంబధ్గతే, తథాదక్షిణద్వారం రక్షతఇతి తదగ్నిక్షణాః మ
హోదరమహాపాద్మవయోః విశ్వత్రయవిజయభారేయం త్రైలోక్యవిజ
యధురాధరం తారేయం తారాతనయమంగదమ్ ॥౫॥ స్త్రీభ్యోధగితి
ధగుభయత్రాపిధ క్షేయాదేశః ప్రత్యగ్దావరపాలనంప్రకీచి దావరసంర

య విజయగౌరేయం తారేయం పృథ్వీగ్రాన్ధిపాలనాధిక్యలైపాకశాస
 నజితేపరాక్రమమిస తనూమస్తం హనూమస్తమస్తస్యాహవిహి
 తరక్షాయవిరూపాక్షాయచరక్షసేరక్షః ప్లవగఋక్షాధిపతీన్ప్రతినిధీన్
 విధాయవిధాయచసజ్యంధనురనుజేన సమంసమీకాభిముఖేన దశముఖే
 న గుప్తముత్తరంగోపురముత్తరంగోబలైరుపరురోధ ॥౫౫॥ప॥ అత్యా
 కులంహరిబలైరవలూక్యలజ్జాన్దత్తాగఁళైమదశకంధరకింకరేషు॥ఆ
 రక్షకైస్తవ్రిత మస్తకరాజధాన్యా ముద్ధాతితాభి రుదధావికవాటి
 క్షణ మధికరోతితిదధిక్యతైకరోతేఃకింపపాకశాసనజిలైఞ్చద్యజితై-స
 ప్రమయంతపాశేతు - అధిక్యలైనియోజితై- కృధాతాఃకర్షణిక్రప్రత్య
 యఃపాకశాసనజితివిషయేష్యత్యర్హతనూమంతంసూతామంతంపరాక్ర
 మమివస్థితమిత్యైత్సైక్షా హనూమంతం తథాంతరూప్యహే మ
 ధ్యగుత్తావిహితరక్షాయకృతసంరక్షణాయ విరూపాక్షాయరాక్షససేనా
 ధిపతయేచ రక్షఃప్లవగఋక్షాధిపతీ విభీషణసుగ్రీవజాంఘనతః ప్లవ
 గఋక్షేత్యత్ర + ఋత్యకజితిసాంహితః పృథ్వీధావఃప్రతినిధీన్ప్ర
 తిభటాన్విధాయకృత్వా నియుజ్యేత్యధః । తథాధనుశ్చసజ్యమారోపి
 త గుణవిధాయకృత్వా అనుజేనసమంలక్షణేన సహబలైర్వానరస్తే
 న్యైః ఉత్తరంగస్సముద్భటస్సన్ సమీకాభిముఖేన సమరోస్తుఖేన ద
 శముఖేన గుప్తంరక్షితముత్తరం ఉత్తరదిగవస్థితం గోపురంపురద్వారం
 ఉపరురోధఅకాశ్మిత్ రుదద్విస్త ॥ ౫౫ ॥—॥ అతీతి ॥ హరిబలైర్వా
 నరస్తేన్యైః అత్యాకులామత్యంత సంచలం లజ్జామవలూక్య దశకం
 ధరింకరేషు రావణభృత్యేషు దత్తాగఁళైమసంఘటిదకవాటేషువాన
 రాణాణామంతఃప్రవేశనిరోధాధంకవాటాచ్ఛాదితద్వా రేషుసత్సిన్
 త్యధః ॥౫॥ కవాటమరరంతుల్య ఇత్యమరః - అంతకరాజధాన్యాం
 యమపుర్యాం, కవాటికాభిః కపాటైః కర్తృభిః + గౌరాదిత్యా
 త్ జీవితఫణాక్రమమరకోశే ॥౫॥ (ప్రీ)స్యాత్కాచిస్తృణాశ్వా

కాభిః ||౫౬||౫|| తత్క్షణంలక్ష్మణౌగృజస్సుగ్రీవేణ సహసువేలాచలకూటమధిరూఢస్త్రిరూటావనీధరచూడామణిం సింహశద్వీపకమలకణిం

దిర్వివక్షాపవయే యదీతి|అబాహుశ్య పృశీతిః ప్రయోజనంతతః స్వార్థైకః కేణఇతిప్రసవః అసమంతాదృక్షంతీత్యారక్షకైః ద్వారపాలకైః + ఋష్ట్యల్పచాదితి కతఃరిఋష్టో ఆరక్షిక్తైరితివారే ఆరక్షాప్రయోజనమేషామారక్షిక్తైః + ప్రయోజనమితిరక్, త్వరితంశీఘ్రం ||౫౭|| జవోభశీఘ్రంత్వరిత మిశ్యమరః, ఉద్ధృతితాభిర్విఘటితాభిః ఉదభావి ఉద్భూతం + భువోభావేలుక్చిణ్ భావక ర్థవోరితివిణ్ సమనంతరమేవ మహారణైవత్యపునరాగంత్యూణాం రాక్షసానామత్రవికమేవ ద్వారంచేత్ మహానంకటంభవిష్యతీతి ధియాయమద్వారపాలకాఃసర్వాణ్యపి ద్వారాణినీఘ్రముద్ధృతితకవాటానిచక్రరిత్యధః రాక్షసానాంపాపిష్ఠానాం యమపురప్రవేశనైయత్యాదితిభావః, మృత్యుస్తేషామతి సన్నిహితోభూదితి ఫలితార్థః లోకతావదక్షైః స్వరక్షణార్థం కేవలంవృథావ్యాపియతే భవితవ్యస్వపిత్యైదికం త్వవశ్యకతయాస్వయమేవ భవతి నచైతజ్ఞానంత్యహోమూఢాః పశవఇవ శోచ్యాఇతి తాత్పర్యార్థః సంయమనీకవాటోద్ధృటనాసంబంధేపి తత్సంబంధోక్తైరితిశయోక్తిః, వస నతిలకావృత్తమ్ ||౫౮||—||తత్క్షణమితి || తత్క్షణంతక్ష్ణిక్షక్షణలక్ష్మణౌగృజః శ్రురామః సుగ్రీవేణ సహ ఉపలక్షణమేతత్ సర్వైరపివానరైస్సహౌత్సర్థః, సువేలాచలకూటం సువేలాఖ్యగిరిశిఖరమధిరూఢోధిష్ఠితస్సక, త్రికూటఇత్యవనీధరః పర్వతః రాజాదగమ్యతే, తస్యచూడామణిం శిరోరత్నంత్రికూటాచలశిరోభూషణౌయమానామిత్యధః, రూపకాలంకారః, సింహులద్వీపఇత్యష్టాదశద్వీపేషు ప్రసిద్ధోయోద్వీపః అంతరీపం ||౫౯|| ద్వీపోస్త్రీయామంతరీపమిశ్యమరః + ద్వీగతాచవోఽస్తిన్నితి ద్వీపఇతివిగ్రహః సుఘ్నపేతి సమాసః ఋకూర్పరిత్యాదినాసమాసాంతో

కానిమాణకౌశలీం విశ్వకర్షణోనివేశదరీం నిశాచరహరీణామనవర
తబందీకృతావరపురంధ్రీబాష్పనదీమాత్మకౌపవనసీమాన్తరాం నిరంత
రసేవాసమాగతదిక్పాలకులమాతంగ మదామ్బుపజ్జ్వల బాహ్వంగ
ణోత్సంగాం లజ్జామపలూకమాన్స్తత్రచైత్రసమున్నతం సౌధ

కారః ద్వ్యంతరువగైభ్యోపరీదితీకారాదేశః, సవీవకమలంతస్యక
ణికాంబీజకోశికాం వరమహోభావహతయా తన్నధ్యవర్తిసిమిత్యర్థః
అత్రైకదేశవర్త్యశిష్టపరంపరితరూపకం విశ్వకర్షణోగీర్వాణశిల్పినః
॥౧॥ విశ్వకర్మాదినకరేతథాగీర్వాణశిల్పినీతి వైజయంతీ, నిర్మాణ
కౌశలీరచనాచాతుర్యం విశ్వకర్షణాయావత్స్వకౌశలం నిమితామి
త్యథః, అత్రకౌశలతత్కార్యయోర్భేదేవ్యభేదోక్తేతిశయోక్తిః ఏ
తేనాస్యా సాధారణశిల్పసౌష్ఠవసంపన్నత్వం సూచ్యతే, నిశాచరాః
రాక్షసాః తదవహరయః సింహాః లైషాం నివేశదరీం నియత నివాసగు
హామితిరూపకం, అనవగతం నిరంతరం బందీకృతాడవగ్రహీకృతాయా
అమరపురంధ్ర్యః సురసుందర్యః తాసాంబాష్పైర్నైత్రాంబుభిః ॥౨॥
బాష్పానేత్రాంబుధూమయోరిత్యభిధానాత్, నద్యేవమాతాయేషాం
తాని నదీమాతృకాణినద్యంబుజీవనదేశధూతానీత్యథః ॥౩॥ దేశోన
ద్యంబువృష్ట్యంబుసంపన్నప్రీహిపాలితః, స్యాన్నదీమాతృకౌదేవ మా
తృకశ్చ యథాక్రమమిత్యమరః-తాన్యవనసీమాంతరాణిఉద్వానవన
ప్రదేశాంతరాళాని యస్యాస్తాం, బందీకృతసురసుందరీబాష్పాంబు
ప్రవాహపరిపూరితౌద్వానవనమధ్యప్రదేశామిత్యథః, అత్రాస్యంబు
ధై సంబంధరూపాతిశయోక్తిః, నిరంతరమనవరతం సేవాథం రావ
ణోపాసనాథం సమాగతస్య సంప్రాప్తస్యదిక్పాలకులస్య ఇంద్రా
దిదిగీశ్వరసంఘస్య యేమాతంగాః ఐరావతాదిమత్తగజాః లైషాంమ
దాంబునాపంకిలః పంకవాణబాహ్వంగణోత్సంగోబహిర్భవతత్వరప్ర
దేశో యస్యాస్తామితి పూర్వవదతిశయోక్తిః ॥౪॥ ఉత్సంగోముక్తసం

మధివసంతం సంతమసమివసదేహబంధమంతికచరోదస్తవిమలముక్తా
తపత్రనిధాత్వతారకణవిభావరిపతినెవసేవ్యమానం వైమానికవధూ
విభూయమానధవళచామరద్వంద్వశౌభితమభితప్సలితమందాకినీ పరీ
వాహమివాంజనాచలమఖిలజగద్విజయవర్ణావళీమతి నిర్ణాయకైర

యోగేవక్షన్యధ్వతలపి చేత్యత్పలమాలాయాం ||౫|| పంశీలేత్యత్ర
పిచ్ఛాదిత్వాన్తత్సర్థీయఇలచ్ బాహ్యేత్యత్ర బహిర్దేవపంచజనే
భ్యశ్చైతి వక్తవ్యాత్పవ్యధో లజ్జామవలూకమానః అవేక్షమాణః
తత్రలజ్జాయాంచ ఏకత్రఏకస్థిన్నృదేశే, సమున్నతమత్యున్న
తం సౌధంప్రాసాదమిత్యధః + ఉపాన్వధ్యాజ్వనఇతికర్తవ్యం అధి
వసంతం అధితిష్ఠంతం సదేహబంధంమూర్తిమల్ సంతసమసంవిషన్
గంధకారమివస్థితమిత్యుత్పేక్షా ||౬|| ధాన్తేగాఢేంధతమసం ఊణ
వతమసంతమః | విషన్సంతమసమిత్యమరః దేహబద్ధమితిపారేగృహీత
శరీరమిత్యధః + వాహితాగ్నాద్విదిప్సితీ నిష్ఠాయాః పరనిపాతః ఆ
హితాగ్నాద్విదిరాకృతిగణః అంతికచరేణపార్శ్వవతిణాఉడస్త ముత్తి
ప్తం యద్విమలముక్తతపత్రంసప్తచతరమాక్షిక చ్ఛత్రంతన్నిధాత్త
దాన్వ్యజాత్ ||౭|| వ్యాజేనిభోనానదృశేత్రిష్వధోవాచ్యలింగణావితి
నానాధారత్నమాలా సతారకేణ అశ్విన్యాదినక్షత్రయక్తేన విభావ
రీ పతినాచంద్రేణ సేవ్యమానముపాస్యమానమివేతిసాపహ్నవౌత్పే
క్షా, విమానేన చరంతీతివైమానికాః దేవాః ||౮|| చరతితిరక్ లేహం
వధూభ్యాం రమణీభ్యాం విభూయమానం పాశ్వేద్వయేపి సంపీజ్య
మానం యద్ధవళచామరద్వంద్వం పాండరవాలవ్యజనయగళం తేనశౌ
భితం ప్రకాశమానం అతపీవ అభితః ఉభయతః ఉభయపాశ్వేయో
రిత్యధః, చలితౌప్రస్థౌతౌమందాకినీపరీవాహకాగంగాప్రవాహకాయ
స్య తంతథోక్తమ్ ||౯|| జలొచ్ఛానసాః పరీవాహాఇత్యమరః, అంజ
నాచలం కజ్జలశైలమివస్థితమిత్యభూతోపమాఉత్పేక్షావామతభేదా

నేకసమీకాభిఘాతమగ్నభగ్నరావణవిషాణకులిశానై రుత్క్రిణం
విశాలవక్షఃస్థలఫలకమానీలతమాలసచ్ఛాయమాచ్ఛాదితాభి నవలోహి
తపాటలపటమాపాటల సంధ్యారాగబంధురం కంధరమివదదశశదశకం
ధరమ్ ||౫౭||వ|| కోపాదుత్పత్తితస్తదాహరివతిఃకోటిరముత్పాటితం చ

లో అఖలజగతాం సమస్తలూకానాంయా విజయవశావళయః విజ
యజ్ఞాపకాక్షరవిన్యాసాః తస్మత్తిన్ద్రియైః తాదృగ్భ్రాంతిజనకేరి
త్యధః అతవీవ భ్రాంతిమదలజ్కారః అనేకసమీకేషు అసంఖ్యాత
రణేషు అభిఘాతైస్సంప్రహారైర్మగ్నాని సుదూరం ప్రవిష్టానిఅత
వీవభగ్నాని విదళితానియానివిరావణవిషాణ కులిశాగ్రాణి ఇంద్రగ
జదంతవజ్రముఖానితై రుత్క్రిణం విక్షిప్తం ఖచితంవిశాలం యద్వక్ష
స్థలం తత్ఫలకమివయస్యతం ఆనీలతమాలసచ్ఛాయం సమంతాద్వినీల
తాపించ్చగుచ్ఛసమానకాంతిమభినవలోహితవత్ ప్రత్యగ్రహోణితవ
త్ పాటలః అరుణఃయఃపటఃసః ఆచ్ఛాదిశోవసితోయేనతంతధోక్తం
||౫౮|| రుధిరాస్పృగ్లోహితాన్రక్తక్షతజశోణితమిత్యమరః, అతవీవఆపా
టలై న అత్యంతాదుజేన సంధ్యారాగేణ బంధురంసుందరమ్||౫౯|| బంధురం
సుందరేనమ్ర ఇత్యమరశేషః కంధరమంబుధరమివస్థితమిత్త్యుత్ప్రేక్షా
ఉపమావా ||౬౦|| కంవారిణిచమూర్ధ్నిచేత్యమరః దశకంధరంరావణం
దదశశ (౧) ||౬౧||—|| కోపాదితి || తదారావణదశశనసమయే, హ
రివతిరావనరేవ్వరస్సుగ్రీవః కోపాత్తద్దశశం జనితామమాద్ధేతాః ఉ
త్పత్తితః రావణాధిష్ఠితసాధముద్దిశ్యేతిశేషః ||* || హతంచరావణాయు
ద్ధేదశశనాదవధారయేతి శ్రురామాయణవచనాత్, శ్రురామసన్ని
ధౌ సోష్ఠక్తమథంసమథాయితం సత్వరముత్థితఇత్యధః నైర్మతనా
యకస్యరక్షఃపఠేఃరావణస్య ||౬౨|| నైర్మతాయాతురక్షసీఇత్యమరఃకోటి

(౧) కమిత్యుదకవాచకం మాంతావ్యయం । తస్యపచాద్యజం లైనధరశ
జ్ఞేన పక్షిసమాసః||కంధరతీతివిగ్రహేక ర్త్యాణిత్యణికంధారఇతిస్యాత్

కేనైర్వతనాయకస్యసుదృఢీచక్రేచవైభీషణమ్ | యద్ధాన్వితత్పృథమా
 వమానకుపితేనైతేనబుద్ధాన్వితతామాయామస్య జగామకోమల గుణ
 గ్రామంసరామంపునః || ౧౮ || X || తతావిరచితత్సాహసాపాలంభవిధినా
 దాశరథిశాసంమస్తస్య మంత్రిభిస్సహసమాదిష్టస్సాస్థితభుజశౌర్యశా
 రంముకుటముత్పాటితంచ కేరకృష్ణభువినిపాతయామా సేత్యర్థః * || ఆ
 కృష్ణముసుటంచిత్రం పాతయిత్వాపతద్భువీతిత్రురామాయణవచనం
 తథావైభీషణంవిభీషణసంబంధినంకోటిరంసుదృఢీచక్రేసుప్తదృఢీకృత
 వాక్ + అభూతతద్భావేద్విః రావణకోటిరవిభుటనేన విభీషణకోటిర
 సంఘటనంనిశ్చితంచకారైత్యర్థః | అత్ర భవిష్యదథాత్మేపి సిద్ధవదను
 వాదామృతార్థాప్రయోగః, అథతత్పృథమావమానకుపితేనసంవీవప్ర
 థమఆద్యస్తత్పృథమఃతావత్పర్యంతంకత్తాపిభంగాభావాలైనానమా
 నేనఅవజ్ఞయాహేతునాకుపితేనకుర్ధేనైతేన రావణేన సహాయద్ధాన్వ
 ముష్టితలప్రహారైర్విచిత్రగతివిశేషైర్బుద్ధంకృత్వాతతః ఆస్యరావణస్య
 మాయాంమాయాబలసమాశ్రయారంభంబుద్ధాన్వజ్ఞాత్వాపునర్భూయోపి
 కోమలగుణగ్రామంరమణీయంకలసద్గుణాభిరామం త్రిరామం జగా
 మప్రాప్తతథాచత్రిరామాయణం || * || ఏతస్మిన్నంతరేరక్షా మాయా
 బలమథాత్తనః | ఆరంభముపసంపేదే జ్ఞాత్వాతంచానరాధిపః || ఉత్ప
 పాతతదాకాశం జితకాశేజితక్లమృతి, అక్రాంతివిస్తరణవక్తవ్యాధా
 స్య సంక్షేపేణ కథనాత్సంక్షేపానామగుణః, లక్షణంకూక్రమ | శా
 దూలవిక్రీడితంవృత్తమ్ || ౧౯ || — || తత ఇతి || తతస్తదంతరంతస్య
 సుగ్రీవస్య యత్సాహసం రావణోపర్యత్పతనరూప మవిచారకృత్వం
 తస్యోపాలంభవిధిః నిందావచనరచనాసవిరచితఃకృతఃయేనసఃతథోక్తా
 న || తథాచ త్రిరామాయణమ్ || * || అసంమంత్రిమయాసాధాంతది
 దుసాహసంకృతమ్ | ఏవంసాహసయక్తాని నకుర్వంతిజనేశ్వరా ఇతివి
 రచిత సుగ్రీవోపాలంభేనేత్యర్థః || ని || యస్సనిండఉపాలంభఇత్యమ

లీవాలినందనస్సలీలంసాలముల్లంఘ్య లజ్జాంప్రవిశ్యనిశ్శబ్దాన్మౌనశం
సమితిశశంసనిశిచరవతిమ్ ||౫౯||ప|| సోహంప్లవంగమపతేస్తనయస్తస్వి
దీయనిశ్వాసగంధినిజవాలధిమండలస్య | కాలస్యదూషణఖరత్రిశిరో
ముఖానాం పౌలస్త్యమాం రఘువతేరవదేహిదూతమ్ || ౬౦ || ప ||

రః, దాశరథినా త్రిరామేణకర్త్రామంత్రిభిస్సుగ్రీవవిభీషణౌద్య మా
త్రైస్సహసంమంత్యదూతప్రేషణస్య రాజధర్తతావత్సమ్యగిచ్ఛాద్య
సమాదిప్తః ||౫|| గత్వాసామ్యదశగ్రీవం బ్రూహిమద్వచనాదిద మిత్యా
దినా ఆజ్ఞప్తః సాధిష్ఠేన బాధతరేణ భుజశౌర్యేణ బాహుపరాక్రమే
ణ శాలలైభీక్ష్యమితి తథోక్తః ||౬|| బహుళమాభీక్ష్య ఇతిశినిః xసాధి
ష్ఠేత్యత్రాంతికబాధయో ర్పదసాధావితినాధాదేశఃవాలినందనఃఅంగ
దఃసలీలం సమిలానంసోత్పతనపాటవమిత్యర్థః, సాలంప్రాకారముల్లం
ఘ్య అతిక్రమ్య||ని|| ప్రాకారోవగణస్సాలఇత్యమరఃలంకాంప్రవిశ్యని
శ్శంకోనిభీకకస్స౯, నృశంసంపాపినంతం నిశిచరవతింరావణం, ఇతి
వక్ష్యమాణప్రాకారేణ శశంసడపాచ ||౫౯||— || తత్ప్రాకారమేవా
హ || సోహమిత్యాదిభిః పంచభిః తత్రాదాకస్త్రవంకస్యవాదూతఇ
త్యాశంకాయామాహ, పౌలస్త్యసః ప్రసిద్ధోహంత్యదీయ నిశ్వా
సానాం తావతోచ్ఛావసానాంగంధః ఆమోదః సంబంధోవాస్యాస్తీ
తి తథోక్తం, నిజవాలధిమండలం స్వకీయవాలవలయయస్యతన్యవా
లేనతావం నిబధ్యకక్షేనిక్షిప్తవతిఇత్యర్థః ||ని|| గన్ధోగన్ధకఅమోదేత
శేసంబంధగర్వయోరితివిశ్వఃప్లవంగమపతేవావినః తనయః, తథామాం
దూషణఖరత్రిశిరసోముఖానిముఖ్యాయేషాం లైషాం రాక్షసానాం||
ని||ముఖంతువద నేముఖ్యతొత్రైదావరాభ్యుపాయయోతియావవః, కా
లస్య అంతకస్య ||ని|| కాలోడండధరశ్శార్ద డెవోవైవస్వతొన్తక ఇ
త్యమరః, రఘువతేః త్రిరామ స్యదూతమవధేహి జానీహి నిజస్వరూ
ప కథనాపదేశేవ భదీయమమోక్షాటనమిత్థంకృతవానిత్యర్థః, వన

రక్షఃపలైరఘుపతేర్నయనంతృతీయ మాసూందనీయమితిహామనుషైకశ
 త్రిఅమౌజమిత్వళిక సంభవమక్షిశమౌభ్యర్థంవాకినీమధుకరస్తుయథా
 మదాంధః ||౬౦||కిచ్చిఃప||ఏకంహైహయసంభవాత్పరిభవాన్తానంద్వి
 తీయంపునదైత్యేన్ద్రావినయాత్పతీయమపిమేతాతాహితాద్దేవకృతా
 న్తతిలకావృత్తమ్ ||౬౦||—|| రక్షణతి || హైరక్షఃపలైరఘుపతేః తృతీ
 యం నయనం తృతీయనేత్రరూపమిత్వభాః, అతఏవ రూపకాల
 జ్కారః, ఏతేన రామస్యాత్వస్తపైమాసృదత్వం రావణస్యాతిదూ
 రాక్రమత్వంచ సూచ్యతే కళత్రంభార్యాంసీతామ్ ||౬౧|| కళత్రంశ్చ
 ణిభార్యయోరిత్వమః, ఆసూందనీయమాక్రమణీయమితిమనుషే అవ
 బుధ్యసే హాతృవినాశ హేతుభూతేయమితి నజానాసీతి విషాదశత్య
 భాః ||౬౧|| హావిషాదశుగాతిఃపిత్వ మః- కథమివమదేన అంధోవి
 వెకశూన్యః అతఏవ మందాకినీ మధుకరః వియద్గంగానంచరణశిల
 భృంగః - తుశబ్దౌవ్యవచ్ఛేదకః శమౌభ్యఃత్రివిధకస్యఆళికసంభవం ల
 లాటస్తమ్ ||౬౨|| లలాటమళికంగోధరిత్యమఃఅక్షిఅగ్నౌత్త్రంనేత్రం
 అమౌజమితియథా మనుతేతద్వత్ సాప్యాత్తవినాశహేతుభూతమేత
 దితి నజానాసీత్వభాః, మందాకినీగ్రహణం కనకకమలసంభవేన త
 త్సదృశలలాటనేత్రేఅమౌజభ్యా నిజననాథమిత్వవగంతవ్యం, ఉప
 మాలజ్కారః || వృత్తంపూర్వవత్ - వక్తవ్యాన్తరమపి విద్యతేతత్వా
 హ || కించెతి ||౬౦||—|| తదేవాహ || ఏకమితి || హైదైత్యేంద్రహై
 హయసంభవాత్ కార్తవీర్యకృతాత్పరిభవాత్, కారాగారనిక్షేపరూ
 పతిరస్కూరాద్ధేతోః ||౬౧|| అనాదరఃపరిభవః పరిభావస్తిరస్కాయేత్వ
 మః ఏకంపితామహముఖంహ్లానంఘ్నం మత్కులనన్దనస్య ఫరిభవ
 స్సంప్రాప్తఇతి తేజోహీనమఘాదిత్వభాః- తథాఅవిషయాల్లోక
 విద్విష్టాచరణరూపత్వదీయదుర్నయాల్ ద్వితీయఃముఖంహ్లానం(౧)త
 (౧)దైత్యేంద్రేబలీంద్రవిషయేఅవినయాత్తవత్కృతదుర్నయాదిత్వన్యే

లో । ఇత్థంత్యచ్చరిత్రైపితామహముఖాన్యైకంవినైవాభవంస్తచ్చైవంన
విధేహిదాశరథయోదేయాత్వయామైధిలీ ॥౬౨॥ప॥ కాబేరస్యచపుష్ప
కస్యహరణం కైలాసవిక్షేపణందిక్పాలాకృమణంచజల్పసిముహుః కిం
వాయశస్తావతా । వేషంసంయమినాంవిధాయవిజనే దెపింవనెజానకిం

థామేమమ తాతేనపిత్రావాలినాఅహితాద్విరచితాద్వైకృతాల్ వా
లేననిబధ్యకక్షనిశ్చేషణరూపాద్వికారాత్ప్రతీయమపిముఖంధూన-ఇత్త
మనెన ప్రకారేణ త్వచ్చరిత్రైస్తావకదుర్వాప్యపారైః పితామహస్యచ
తుముఖస్య ముఖానివదనాని ఏకమేవవినాత్రిణముఖానిష్టానాన్య
భవత్ బధూపురిత్యథః । తద్వ తదప్యవశిష్టమేకం ముఖమిత్యథః-
ఏవముక్తరీత్యాన్ధూనంనవిధేహి సకరువ వ్ అత స్త్వయామైధిలీదాశర
థయోదేయాదాతుంయోగ్యాఅన్యభాతన్మఖమపి ముఖ త్రయావశిష్టమ
పిష్టానంభవిష్యతీత్యథః కూటస్థబ్రహ్మణోలజ్జావిముఖతాం విదధత
స్తేధిగ్గీవితమితభావఃఅత్ర పితామహముఖ త్రయన్ధూనతాఽసంబంధే
పి తత్సంబంధో కైరతిశయోక్తిః ॥ శామూలవిక్రీడితంవృత్తమ్ ॥౬౨
కాబేరస్యేతి ॥ కుబేరస్యేదంకాబేరం ॥x॥ తస్యేదమిత్యే తస్యపు
ష్పకస్య పుష్పకాఖ్యవిమానస్య హరణమవహరణంచ జ్యేష్ఠభ్రాత
రం జితాన్వితదీయ పుష్పకహరణేన మహాపౌరుషం కృతమితినోల్లుఃత
నోక్తిః కైలాసవిక్షేపణం హరినివాస శైలాత్కాలనేనవ బాహుబలం
చ విద్యతేతిసాప్తమిద్రోహకరణం తదధస్తాద్విత్తీయం బలంనిరూపిత
వానసీతి మర్త్యాద్ధూటనోక్తిః దిక్పాలానామింద్రాదిదిక్షర్యాదాపా
లకానాం ఆకృమణం ఆస్కందనంచసాంకర్యనిరాసపూర్వకంలాకం
పరిపాలయతాం సాధూనామింద్రాదీనాంచపరాధకారిణ స్తవదురా
త్తత్వం కిం వ క్తవ్యమిత్యాతతాయితోన్వక్తిః, ముహుఃపునఃపునఃజల్ప
సి కథయసితావతాపుష్పకాద్యాహరణాదినాకింవాయశశక్తిః స కి
మపీత్యథః కుతస్సంయమినాం సన్నాప్యసిశాం వేషంకాపాయదం

వెగాదాహరతాత్వయాద్యరచితపీఠవ్యతస్యచితమ్ ||౬౩||కింబహునా
 ||ప|| పూజోపహారరచనాయపురాపురాఋశ్చిన్నేమమూఢాసునసస్వ
 వశేషితం యత్ | దేవస్తదద్యకుతుకీదశమశిరస్తేరామోబలిరచయి
 తుంరణదేవతాయై ||౬౪||౫|| అనస్తరమరుంతుదాభాషణరోషణసరావ
 జ్ఞానగృహ్యతాం గృహ్యతామయమితిసరయమాదిష్టానవలమ్బితభుజ
 ఉధారణయాపం నైవధ్యం విధాయస్వీకృత్య, కపటసన్న్యాసీధూత్యై
 త్యథాః విజనెవనె నిజానారణ్యదేవీం పూజ్యాం జానకీం వెగాత్,
 త్రిరామదశనే సద్యవీవ నిపాతాభవేదితి సముత్పన్నభయసంభ్ర
 మాత్ ఆహరతాత్వయాద్యేదానీం పీఠవ్యతస్య పీఠధర్తస్య ఉచితమ
 నురూపం రచితంకృతం సకలలొకశ్లాఘ్యాం జానకీం త్రిరామానమ
 త్తం చౌర్యేణాపహరతాత్వయా సమ్యక్పౌరుషం ప్రకటితమిత్యథాః
 వృత్తపూర్వవత్ ||౬౩||—|| నిగమయతి || కింబహునైతి బహూక్త్యా
 కిమిత్యథాః || పూజేతి || పురాపూర్వం పురాఋశిర్వరస్య పూజా
 యాం ఉపహారరచనాయ నైవేద్యకరణాథం నవసుమూఢాసుశిర
 సుచ్చిన్నేమ సత్సుయచ్చిరఃదశమమిత్యథాఃఅవశేషితమనశిష్టం కృ
 తం, తత్తేదశమమిత్యథాః, దేవః పీఠలక్ష్మ్యద్వ్యోతనశీలః త్రిరామః
 అద్యజ్ఞదానీంరణదేవతాయైగణశక్త్యై,బలింపూజోపహారరచయితుంక
 తుం కుతుకీకౌతుకవాన్ స్వాపరాధం నివేద్య పునఃజానక్యప్రదా
 నేక్షిప్రమేవరామః త్వాం నిహనిష్యతీతిభావః ||ని|| బలిపూజోపహా
 రరచ కరదైత్యాంతరేపిస ఇతి నానాధారత్నమాలా, వసంతతిలకా
 వృత్తమ్ ||౬౪||—|| అనంతరమితి || అనంతరమంగదవచనానంతరం,
 అరుస్తుదతీత్యరుంతుదం మమస్మక్ లేన భాషణేన హేతునారో
 షణ్ణేనరోషవతా+కర్తరి ల్యుః-రావణేనఅయంవానరోగృహ్యతాం గృ
 హ్యతామితి చాపలాద్విరుక్తిః- సంభ్రమేణ ప్రవృత్తిశ్చాపలమితి కా
 శికా రోషాతిరేకాచ్చసంభ్రమఃఇత్యనెన ప్రకారేణసరయం సత్వర

ప్రకృష్టానాశరాంశ్చతురశ్చతురోయంభుజంగానివవిహంగాధిపోగృ
హీతాద్విది విసముత్పత్త్యనిపాత్యచైతాన్ పాదేనతతాప్రసాదశృంగం
శిరోభంగమివరిపొర్విభిన్నన్న విందక్షకమప్యాత్తనఃప్రతిరథం పజ్జీ-
కంరోవకంతభువః పజ్జీరథభువోవివేశనివేశమ్ ||౬౫||ప || రఘుతన
యస్తతావిదితరావణదుర్విదయఃకుపితమనామనాగివదధేకుటిలాంభు
కుటిమ్ | అథవరివపురాశరపురం హరయస్సరయంయుగవిగమే య
మాదిష్టానాజ్ఞప్తాఅతపవాలమ్బితౌగృహీతౌభుజయోఃబాహోన్వఃప్ర
కృష్టాకూర్పరాధఃప్రదేశౌచయైస్తాన్ ||ని||కత్వాంతరంప్రకృష్టశ్చప్ర
కృష్టఃకూర్పరాదధతిశాశ్వతః-చతురశ్చతుస్సంఖ్యాకాన్ ఆశరాన్
రాక్షసాన్ చతురఃతతాకలకర్తవ్య బుద్ధికుశలః అయమంగడః విహం
గాధిపోగరుత్మాన్ భుజంగాన్ సర్పానివగృహీత్వాదివిఅంతరిక్షే స
ముత్పత్త్యాత్ముత్సవతానాశరాన్ నిపాత్యభువిపాతయిత్వాచ పాదే
నతత్ప్రాసాదశృంగం రావణసాధశిఖరంరిపోః రావణస్య శిరోభంగం
శిరోవిదారణమివేత్స్యత్ప్రేక్షా- విభిందక్షవిదారయన్(౧)తథాఆత్మ
నఃకమపిప్రతిరథం ప్రతిభటమవిందక్ష అలభమానస్సన్ పజ్జీకంరో
వకంతభువః రావణనికటప్రదేశాత్, పజ్జీరథభువో దశరథనందన
స్య త్రిరామస్య నివేశం శిఖిరంవివేశ ప్రవిష్టవాన్ ||౬౫||—||రఘు
తనయఇతి|| తతాంగదప్రవేశానంతరం రఘుతనయః రఘునందనః విది
శిత అంగదవచనాత్ విజ్ఞాతః రావణదుర్విదయః సీతాప్రత్యవణాభా
వరూప రావణదుర్నితిర్యేనసతథోక్తః, అతపవకుపితమనాఃకొపావి
ష్టచిత్తస్సన్ మనాద్ధిరోదాత్తత్వాదీషత్ ఇవశబ్దోవాక్యాలజ్ఞాకరే
ఇవేతిషదధోపమావాక్యాలజ్ఞాకరే ప్రితిగణవాఖ్యానైఃపుకటిం
భూభంగం కుటిలాంవక్రౌండధేధృతవాన్ - అథానంతరం హరయో

(౧) ప్రాసాదశృంగంవరాంగమివేతిప్రాచీనపాఠస్సాధుఃవరాంగం శిర
ఇవేత్యధః | అత్రత్యపారేవిభిందన్నిత్యత్రాన్వయాసాంగత్యాత్ ||

థాయుగపదమ్బుధిమార్వశిఖాః ॥౬౬॥ తతోమదపరిష్లవస్లవగపీర
సాంరావిణక్షణక్షుభితకోణపప్రకరసాణికోణాహతః । రవైరధికభైర
రైరుపరురొధరోదోన్తరంతరంగితఘనాఘనస్తనితబంధుభిరున్దుభిః

వానరాః యుగవిగమేప్రళయేయుగపదేక వారమేవఅంబుధి మార్వశి
ఖాయథాబడహనలజ్వాలాఇవ॥ని॥ ఔర్వస్తుబాడబొబడహనల ఇత్యమ
రః - ఇనవద్వాయథాశబ్దావిత్యాచార్య దండ్యనుశాసనమ్, సరయం
సత్వరంఽశరపురంలక్ష్మం పరివపుః పరివెష్టయామాసుః ఉపరురుధు
రిత్యర్థః- ఉపమాలక్ష్మరః ॥౬౬॥—॥ తత ఇతి ॥ తతఃలంకోపరో
ధానంతరం, సమంతాద్రావస్సంరావః కోలాహలఇతియావత్ ॥ని॥ఆ
రవారావసంరావేత్యమరః తస్యభావస్సాంరావిణం ॥÷॥ అభివిధౌ
భావఇనుణిభివాధేఇనుణ్ అణినుణఇతిస్వాధేన్వైత్వయః ఆది
వృద్ధిః ఇనణ్యసపత్యఇతి ప్రకృతిభావః(౧) మదపరిష్లవానాందవోఽది
త్తానాం శ్లవగపీరాణాం వానరవీరభటానాం సాంరావిణక్షణే కోలా
హలకాలే తదుత్సవేవా ॥ని॥ నిర్వాప్యపారస్థితాకాలవిశేషోత్సవయోః
క్షణ ఇత్యమరః, క్షుభితఃక్షోభం ప్రాప్తయః కోణపప్రకరః రా
క్షసనివహః ॥ని॥ రాక్షసఃకోణపక్రవాదిత్యమరః తస్యపాణికోణేన
హస్తప్రదేశేన అథవాపాణాయఃకోణివాద్యవాదనదండవిశేషః॥ని॥
కోణోపినాదివాదనమిత్యమరః, తేనఆహతఃతాడితఃవాదితఃదుందుభిః
రణభేరి ॥ని॥భేరిస్త్రీదుందుభిఃపుమానిత్యమరఃఅధికభైరవైఃఅత్యంతభీ
షణైఃతరంగితం అవిచ్ఛిన్నయద్ధనాఘనస్తనితం వమకాబ్దగజే
తం తస్యబంధుభిస్తత్సదృశేరిత్యర్థః, అతవీవాపమా । జ్ఞాతిసాదరబ
ద్ధావదిశబ్దాః సాదృశ్యవాచకా ఇత్యాచార్యదండీ ॥ని॥ శక్రఘోతుక
మత్రైభ వమకాబ్దాఘనాఘనాఇత్యమరః । రవైఃభాంకారైః రోహో

(౧)అత్రాయంక్రమఃఅభివిధిర్వాప్తిఃసంపూర్వకాదుభిభావా
వేవ్యాప్తౌగమ్యయామినుణిఅణిచసాంరావిణమితివ్యాప్తధ్వనిరిత్యర్థః

౬౭॥౫॥ తెనసమంతతః కందశతాదశయతేవజగంతిదుందుభినిఘ్నా
 షేణరోషేణచప్రేర్యమాణాఃప్రబుధ్ధాః కెసరిణిశసగిరికందరా న్దంది
 రాన్నిర్గత్యగత్యన్తరాయసంధాయకాన్యపత్యానీవానిమిత్రాన్యవిలోక
 మానావిమానాధిగతవిబుధసీమన్తినీభిస్సహవిజహీషయేవప్రస్థానన
 మయపరిష్టానముఖిస్సుముఖిరవ్యగణయంతానిరన్తరజన్వితకోపానలన

న్తరం ద్యావాభూమి మధ్యకుహరం ఉపరురోధఅవృణోత్ రాక్షస
 సమరసన్నాహభేరిభాంకారస్సర్వత్రవ్యాప్తౌ భూదిత్యథః అత్రదు
 స్తభిరవాణాం రోదాంతరోపరోధా సంబంధేపి తత్సంబంధోక్తైరతి
 శయోక్తిః । పృథీవ్యత్తమ్ ॥౬౭॥—॥ తెనెతి ॥ సమంతతస్సర్వత్రకం
 దశతావ్యాప్తువతా అతపవజగంతి భూర్భువస్వలోకాకా దశయ
 తా విహరయతేవత్సుత్సైత్తా- తెన పూర్వోక్తైన దుందుభిన్నిఘ్నా
 షేణ రోషేణ వానరసాం రావిణజనితామషేణచ ప్రేర్యమాణాః, అ
 తపవ గిరికందరాద్గిరిదశీభ్యశత్యథః ॥ని॥ దరీతుకందరోవా(స్త్రీ) త్వ
 మరః, ప్రబుధ్ధాస్సుప్తౌత్థితాః కెసరిణస్సింహాశవేత్సుపమా, మంది
 రాత్ మందిరేభ్యః నిగత్య నిష్క్రమ్యగత్యంతరాయసంధాయకా
 నిక్వప్రజస్తిత్యాదినిషేధవచన పాదగ్రహణాదినా గమనవిఘ్నకారీణి॥
 ని॥ ఇఘ్నాంతరాయఃప్రత్యూహ ఇత్యమరః, అపత్యానినందనానివే
 త్యపమా॥ని॥ ఆహుదుహితరంస ర్వై-వత్యంతోకంతయోస్సమైశత్య
 మరః, అనిమిత్రానిప్రతికూలవాతాదిదుశ్శకునానిఅవిలోకమానా అగ
 ణయంతఇత్యథః, సమరపారవశ్యాదితిభావః తథావిమానాధిగతాః
 వ్యోమయానాధిష్ఠితాఃయావిబుధసీమంతిన్యఃసురసుందర్యస్తాభిస్సహ
 విజహీషయావిహరణైచ్చయేవేతి హేతూత్సైత్తా।రణేభిముఖిఘ్నా
 యహతానాం సురసుందరీ సంభోగలాభాదితిభావః ॥+॥ విపూర్వా
 ధ్ధరతెస్సన్నంతాత్ (స్త్రీ)యామప్రత్యయేటాప్, ప్రస్థానసమయే రణ
 పర్యాణకాలే పరిష్టానముఖిః విషణ్ణవదనాః ఏతద్భదుర్నిమిత్తమితి

యనకోణారుణాలతశతనిపాతవిత్రానచలితనిజవారణనివారణావేశపరవ
శనిజాశయాదిశాముఖముఖరశివారవామ్రేడితక్షేప్తిలితవ్యాకులీకృతకుల
మహీధాగ్నిః గృధ్రాయతపక్షవిక్షేపాకులపతాకానీకాస్సముత్తుంగ శతా

భావః + సావంగాచ్ఛోపసజ్జనాదసంయోగోపధాదితిజీవ- సుముఖ
ర్నిజవధూరప్య గణయంతః అనాదియంతఇత్యర్థః తథానిరంతరమవి
చ్ఛిన్నం జ్వలితః ప్రజ్వలన్ కోపవీవలనలాయేషు తెతథోక్తాః నయ
నకాణానేత్రాంతాస్తవన అరుణాలతశతాని అనేకారుణాల్క ఇత
ర్థః ||౧|| అలాతముల్లుకంజ్ఞేయం నపుంసకమిదంద్వయమితి ప్రతాప
మాతాండః- తెషాంశతస్య నిపాతాత్ ప్రసారాత్ యోవిత్రానఃభ
యండ్లుకదర్శనెవారణావిభ్యతీతి ప్రసిద్ధిః, తస్మాచ్ఛలితాః విమాగ
గతాః యేనిజవారణాః ఆత్మీయగజాః తెషాంనివారణావేశే మాగ
ప్రవతణనకృత్యై పరవశాః ప్రమత్తాః అనవధానాభ్యర్థః తథాదిశా
ముఖేషు దిగంతరాశేషు ముఖరాః దుర్నిమిత్తతయా అశుభసూచక
వాదనతత్పరాయాశివాః కోష్ఠారాః తాసాంరక్షై రుతైః ఆమ్రేడి
తానిద్విస్త్రీరుక్తాని ||౧|| శివాహరీతకీక్రొష్టేతి వైజయంతీ ! ఆమ్ర
డితంద్విస్త్రీరుక్తమిత్యమరః-క్షేప్తిలితానిసంహనాదాః||౧|| క్షేప్తిశాతుసిం
హనాదస్సాదిత్యమరఃభావే క్తః బైరావ్యకులీకృతాన్సంకులాఃకృతాఃకు
లమహీధాగ్నిః కులపర్వతాయైసే(౧)గృధ్రాణాంకంకానాం యేలియతాః
విస్తృతాఃపక్షాస్తేషాంవిక్షేపైః ప్రిరణైఃఆకులానిసంకులాని పతాకానీ
కానిపతాకాయ క్తస్తేన్యాని యేషాం తెతథోక్తాః ||౧|| ఆనీకంతురణ
స్తేస్య ఇత్యమరః కంకాధిష్ఠితపతాకావంతఇతిభావః ||౨|| ఆసన్నమృ
(౧) గృధ్రాయతపక్షవిక్షేపకృతపతాకానికాయ పౌనరుక్త్య సముత్తుం
గ శతాంగసంఘపరిగతాఇతి ప్యాదీనపాలే విక్షేపకృతంపతాకానికా
యపౌనరుక్త్యం యేషాంలెచ సముత్తుంగాశ్చ శతాంగారథాస్తేషాం
సంఘైః స్సమామైపరిగతాఃపరివృతాఇత్యర్థః ||

జ్ఞసంఘాతపరిగతానితాస్తనిశితకృతాస్తదంత్రాఖరతరపట్టసప్రాసప
రశుగదాముసలపరిఘదుఃఖణ కృపాణధారిణోదారుణాజగరనంతాస
సంపీతా ఇవవింధ్యకూటాః పూర్వాధాతికరాళకాలాయసకంకటాఃవిక
ల్పాఇవ కల్పంబుదానాం వ్యక్తయివన కాళరాత్రైవివతాఇ

న్యోర్నికటెచరంతి గృధ్రాదయోమూర్ధిన్మృహోర్ధ్వభాగే ఇతిప్ర
సిద్ధిఃతథాసముత్తుంగాతత్సన్నతాశ్చయేశతాంగసంఘాతాఃఆయతస్య
ద్దనబృందానితత్పరిగతాః తదాయాథాఇత్యధః || ౧౧ || శతాంగస్సన్దీం
దనోరథ ఇత్యమరః తథానితాంతమత్యంతం నిశితాస్త్రీష్టాఃయాః కృ
తాంతస్య యమస్యదంత్రాః దంతవిశేషాః తద్వత్థరతరాః నిశితతరాః
యేపట్టసాః విశాలసన్నివేశ భడ్గవిశేషాః ప్రాస్యంతఇతి ప్రాసాః
కుంతాపరపర్యాయాః క్షేపణీయాః ఆయుధవిశేషాః తదుక్తంవృత్తి
కారణాలకర్తరిచకారకేసంజ్ఞాయామిత్యతప్రాస్యంతఇతి ప్రా
సాఇతి, పరవశః కురారాః గదాః పృసిద్ధాః మునలానిఅయోగ్రాణి
పరిఘాఃఅయోమయదండవిశేషాః || ౧౨ || పరిఘఃపరిఘాతకఇత్యమరః
దుఃఖణాః ముద్గరాపరపర్యాయాః అయోమయగదాః || ౧౩ || దుఃఖణై
ముద్గరఘనావిత్యమరః, కృపాణాఃకరవాలాశ్చేతిద్వంద్వః|| ౧౪ || కాక్షైయ
కోమండలాగ్రాః కరవాలఃకృపాణవదిత్యమరః, తాఆయుధవిశేషా
ధారయంతితాచ్చిల్యేనెతి తథోక్తాః + తాచ్చిల్యేణిని, తథాదారు
ణాభయంకరాః యెలజగరనంతానాః మహాకాయ సర్పవిశేష నికా
యాః త్రైస్సంపీతాస్సంవేష్టితావింధ్యకూటావింధ్యాచలశిఖరాణీవత్స
పమా || ౧౫ || కూటాస్త్రీశిఖరంశృంగమిత్యమరః, అతికరాళాః అత్యం
తభీషణాః కాలాయసకంకటాలూహమయోరశ్చదాఃతేపూర్వాధాతము
క్తాయైస్తేతథోక్తాః || ౧౬ || కరాళోదంతురేతుంగే భీషణైవైకృతేపిచ, ఉ
రశ్శుడికంకటక ఇతి వైజయంతీ తథాకల్పంబుదానాం ప్రశయకాల
మేఘానాం వికల్పాఇవ కాళరాత్రైఃప్రశయకాలరాత్రైః వ్యక్తయః

నకలికాలస్య కాలస్యాపి భయంకరాస్సంగరాంగణమవతరన్తస్సమీర
యంతోపీరవాదానాదాయశరాససమాసారైరివగిరిమమ్బోధరా రూ
రాపాతిభిశ్శిలీముఖైర్వశిముఖబలమఖిలమత్తోభయన్తరత్తోభటాః॥౬౦॥
ప॥తతానఖిలతాయథస్తరుపరిత్తుగ్రుత్తామరిశ్శిలానిహతముద్గరశ్శిఖ
రిభిన్నమతద్విపః । స్వపక్షవిజయైషిభిదివిసురాసురైరాతురైరల
మూర్తయశ్చన కలికాలస్య మహాఘోరకలియుగసమయస్య వివర్తాః
పరిణామవిశేషాశ్చన ప్రతీయమానాశ్చక్ష్మ్యైస్త్రిక్షాతథాకాలస్యచయ
మస్యాపి భయంకరాభయప్రదాశ్చత్యతిశయోక్తిః ॥+॥ మేఘతిభయో
మ కృశితతిభిశిముమాగమః సంగరాంగణం యద్ధనువం అవతరంతః
ప్రవిశంతః పీరవాదాః ఛిందిభిందీత్యాదివీరాలాపాన్సమీరయంతః
ఉచ్చారయన్తః రత్తోభటాః రాక్షసయోధాః శరాసనం కాముకా
ణిత్యథః- ఆదాయస్వీకృత్య అమ్బోధరాః మేఘాః అసారైఃథారా
సంపాలైః ॥ని॥ ధారాసంపాతసార ఇత్యమరః గిరిమివేత్యపమా,
దూరాపాతిభిః అత్యనూరప్రసారిభిః శిలీముఖైర్బాణైః అఖిలం
లీముఖబలం వారనస్తేన్యమత్తోభయంతత్తోభయనయన్నిత్యథః॥౬౧॥
తతఇతి॥తతఃవిత్తోభణానంతరం, నఘైః వానరనఘైః ధుతానివిక్రిస్తాని
ఆయుధాని రాక్షసప్రయుక్తబాణవట్టసాద్యాయుధాని యస్త్రి సత
థోక్తః తరుభిఃపరిత్తుగ్రుంతః పరితావిశ్చిర్యంతఃతామరాః దండవిశే
షాః యస్త్రిసతథోక్తః శిలాభిర్నిహతాః విదళితాః ఘుర్గరాయస్త్రిం
త్సతథోక్తఃశిఖరిభిఃపర్యత్రైభిన్నావిదారితాఃమతద్విపామత్తగజాయ
స్త్రింత్సతథోక్తః అతవమాతిభయంకరః అతిదారుణఃపారిరక్షసాంవాన
రాణాం రాక్షసానాంచేత్యథః సంగరోరణః స్వపక్షయోవానర
రాక్షస బలయోః విజయమిచ్ఛంత్యాకాంక్షంతఇతి తథోక్తేరతపవా
తురైరత్యంతవ్యగ్రచితైః అపలైరితిచపారః దివ్యంతరిత్రైస్థితైః స్ఫురా
నురైర్దేవదానవైరలక్షిదృష్టః ॥+॥విణ్భావకర్తృణ్రితివిణ్ చిణ్లు

క్షిహారిరక్షసామతిభయజ్జ్వరస్సంగరః ॥౬౯॥౫॥ క్రమేణచకుపితకపి
వీరమారికృతనైర్భతవీరభుజప్రతాపానల ఇవాస్తంభజతిభానుమతి మ
ఖితాయుధిక గళనాళప్రణాళీపరివాహిలోహితనదీపూరణవమూరమస్తరి
తహరిదంతరాభోగే సంధ్యా రాగేనముదంచితే విక్రాంత హరినఖా

గతిలుక్ సురాసురైరిత్యత్ర యేషాంచవిరోధశ్శాశ్వతికఇతి నద్యం
ద్వైక వద్భావః యతఏషాంకార్యతవవిరోధోవ్యాఘ్రాదివన్న శా
శ్వతికఇత్యాహుః అథవాసురైస్సంగతాఅసురాః మయూగవ్యంస
కాదిత్యాత్సమాసః - ఉత్తగవదలోపశ్చ నతు సురాశ్చ అసురాశ్చై
తిద్వంద్వః అత్రహియేషాంచ విరోధశ్శాశ్వతికఇత్యేకవద్భావసాన్వ
త్, పృథ్వీపృథ్వి ॥౬౯॥— ॥అ॥ ఇత్థంప్రవృద్ధయద్ధనంరంభయోరుభ
యబలయోస్సంధ్యాసమయః ప్రవృత్తఇత్యాహ ॥ క్రమేణేతి ॥ కించే
తిచాధః । క్రమేణకాలక్రమేణకుపితైః రాక్షససంప్రహరక్రైద్ధైః
కపివీరైః వానరభటైఃదూరికృతః దూరతాపాస్తః యఃస్తేరృతపీరా
ణాం రాక్షసయోధానాం భుజప్రతాపానలూబాహుప్రభావాగ్నిః త
స్తిన్నివభానుమతీనూర్యేఅస్తమదశశనంభజతి సతి అస్తమితి మకా
రాంతమవ్యయం ॥ ని॥ అస్తమదశశనఇత్యమరః, సూర్యపక్షేఅస్తమ
స్తాచలమ్ ॥ని॥ అస్తస్తుచరమత్తాభృదిత్యమరః తథాఆయుధం ప్రహర
ణమేషామిత్యాయుధికాః+ప్రహరణమితితక్ మధితానిచ్చిన్నానియా
న్యాయుధికానాంగళనాళానితాన్యేవప్రణాళ్యః జలనిగమనమార్గాః
తాభ్యః పరివహతిప్రవహతీతి తత్పరివాహీయోలోహితనదీపూరః శా
ణితసరిత్ప్రవాహః తస్తిన్నివ, సంధ్యా రాగేదూరంసర్వత్రేత్యధః
అంతరితః ఆచ్ఛాదితః హరిదంతరాభోగః దిగ్విస్తారోయేనత స్త్రి త
థోక్తేనతి దిక్కువ్యాప్రియమాణామ సత్స్విభ్యధః విక్రాంతాః ప
రాక్రమవంతః యేహరయః కపయస్తవహరయస్సింహాఇతిశ్లిష్టరూ
పకః ॥ని॥ యమానిలేంద్రచంద్రార్కవిప్లుసింహాశువాజిమ । శుకా

క్రాస్తదంతావళవిపులకుంభస్థలము క్తముక్తాకలావధవవిజృంభమాణై వి
యతితారాగణేరణరభసచలితరథతురగపదాతిగజపదాహతవిశ్వంభరా
స్తరాశజనుషిరజసీవభువన మాస్కందతితమసితామసీచరెష్వివసశో
హికపిభేకేషు హరిర్నాకపిలెత్రిష్విత్వమరః, తేహం నఖైరాక్యాం
తాని విదారితానియానిదంతావళానాం మహాగజేంద్రాణాంవిపులకుం
భస్థలానితైః ముక్తః త్వక్తః యఃముక్తాకలాపః మాక్తికవ్రకః తస్మి
న్నివ తారాగణేనక్షత్రమండల వియత్యాకాశే ||ని|| వియద్విష్ణుపదం
వాతు పుంస్యాకాశవిహాయసీ ఇత్వమరః, విజృంభమాణైసతి, గజా
నాంముక్తాకరత్వము క్తమ్ ||*|| కరీంద్రజేమూతవరాహశంఖమత్స్యా
హిశుక్తుద్భవవేణజాని ముక్తాఫలానిప్రధితానిలాకై తేహంతుశుక్తు
ద్భవమేవధూరీతి (౧) తథారణరభసేన సమరసంభ్రమేణ చలితం ప్ర
వృత్తం యద్రథతురగపదాతిగజం + సేనాంగతాద్ధ్వంద్వైకవద్భావః
తస్యపదేరాహతం అవదారితం యద్విశ్వంభరాంతరాళం రణక్షోణీ
మధ్యం తత్త్రజనుజన్తయస్య తస్మిన్ రజసి ధూళావివతమస్యంభకా
రే భువనంజగత్ ఆస్కందతిఆక్యామతినతి||అ||త్||ని|| హస్తస్వరథ
పాదాతం సేనాంగంస్యాచ్ఛతుష్టయ మిత్యభిధానాత్ తత్క్రమేణై
వ గజాదీనాం వక్తవ్యత్వై తథానోక్తమితిచోద్యం యద్యపి । తథా
పిక్రమోనాత్రవివక్షితఇతి - బహుపుస్తకైష్వేవమేవపాఠదశానా
త్, ననుయవాగ్వాగ్నిహోత్రంజహోతి యవాగూంపడతీత్యత్రపాఠ
క్రమానుపపత్తౌ అథక్రమోయథాస్వీకృతః తద్విదత్రాపి యథా
యోగమన్వయోంగీక్రియతామితిచేత్సత్యంఅపౌరుషేయేవేదవాక్యేయ
థాతథావాస్తుపుం వాక్యేతు శ్రవణానంతరమేవప్రయోక్తుస్తారతమ్యా
నభిజ్ఞత్వ ప్రతీతేరన్వయవిలంబాసహిష్టుత్వా ద్దోషాత్ప్రదుర్వార ఇత్వ

(౧) జేమూతకరిమత్స్యాహిశంఖవంశవరాహజాః శుక్తుద్భవాశ్చ వి
జ్ఞేయాఅష్టా మాక్తికయోనయః ||

కేషుయామినీవిరహివిహగమ్వాశరక రేష్వివసకోశేషుతామరసేషు దా
 శరధి బలఇవ ప్రమదాక రెకుముదాక రే || ౭౦ || ప || ఆసారధారాం
 వికిరణశరాణామాశ్వాసయన్తానసమాశరాణామ్ | వీరొహరీకసంయ
 లమతిప్రసంగెన- తథాతామసీచరేషు రాత్రించరెష్వివ||౭౧|| తమిసా
 తామసీరాత్రి రిత్వమరః, యామినీవిరహివిహగేషుచక్రవాక పక్షిషు
 +|| ఉభయత్రాపి పుమాన్ స్త్రియేత్యేకశేషః సశోకేషు నవిషాదే
 మ సత్సు- ఏక త్రమహావిపత్తిప్రత్యానతైరవ్యత్ర విరహాకులితత్వా
 చ్చైతిభావః- తథాఆశరక రేషు రాక్షసభటహస్తేష్వివతామరసేషుపం
 కేరుషేషు సకోశేషు భిక్షాపాయాత్కేవలతత్పిధానేషు సత్సు- ఆ
 న్యత్ర సకుట్ర లేషుసత్సు ||౭౨|| కోశోస్త్రీకుట్రలేఖిద్వపిధానేర్ధామది
 వ్యయోరిశ్యమరః తథాదాశరధిబలే శ్రురామస్తేన్య ఇవకుముదాకరే
 కైరవాకరే ప్రమదాకరే ఉల్లాసభాజనతి, నాత్ర తుల్యయోగితాప్ర
 తాపానలభానుమదాదీనాంకేవలప్రకృతత్వైప్యోషమ్యస్య గమ్యత్వై
 న తదనుత్థానాత్, నాపిశ్లేషః కేవలప్రకృత శ్లేషవిశేష్యశ్లేషాయో
 గాత్ తస్మాదుపమానోపమేయసాధారణధర్తసాదృశ్య పరిపాదకా
 నాంచతురాంప్రయోగణేయమనెకేవశబ్దాకాపి పూర్వోపమాశ్లేష
 సంకీర్ణా ||౭౩||—|| తతఃకింతత్రాహ || ఆసారేతి || శరాణాం బా
 ణానామన్యత్ర ఉదకానామాసారధారాం ధారాసంపాతపరంపరాం||
 ౭౪|| ధారాసంపాతఆసార ఇత్యమరః, వికిరణవిక్షిప్తప్రవక్షన్నిత్య
 ర్థః|అత్రతద్ధౌతౌతత్త్వముపదర్శితైతదవలశరాణాంరాక్షసానాం||౭౫||
 రాక్షసకోణవక్రవాత్క్రవాదోన్యపరిశరఇత్యమరః- అన్యత్రా
 సమంతాద్భరవత్ప్రవర్తంతే తృష్ణయేత్యాశరాణాంచాతకాది పక్షివి
 శేషాణామిత్యధః మానసమాశ్వాసయన్ ఏకత్రభయనివారణేన అప
 రత్రసర్వసహవతితమంబునచాతకానామితిభూగతస్యైషాంవిషప్రా
 యుత్వాదభౌమాంబుదానేనోజ్జ్వలయన్నిత్యర్థః, వీరొరణశూరొమేషు

తి మేఘనాదో వివ్యాధహంసానివ మేఘనాదః || ౭౦ || ప || రణేతదనుదా
మణే (సరయ) రభస) మంగదో రావణాద్ధృమేణమహతాహతాఖలభరీణ
యాసవ్యజః । శిలైసతతకోటి నాశిఖరికూటమింద్రోయథామమంథ చర
థం మనోరథమపిక్షణాద్రక్షసామ్ || ౭౧ || ప || వియత్రలేతదను నిలీ
యమాయయా సలక్షయస్సముతనయంసలక్షణమ్ । అజిహ్వాగానధిగ

నాదః ఇంద్రజిత్ ఉత్పత్తిసమయవసవ మేఘవన్దనాన్తేఘనాద ఇతి
పుత్రాపదయంతి మేఘనాదః అభినిఘ్నామోహంసానివసంయతియ
ద్ధేహరీణ వాసరాణ వివ్యాధనిజఘన - శ్లేషసంక్షేపాద్యముపమా
ఇంద్రవజ్రావృతమ్ || ౭౦ || — || రణఇతి || తదనుతదనంతరం - దారు
ణేభీషణారణ అంగదః మహతామహోన్నతైన దుర్మేణరభసు వేగ
యక్తం యథాతథా || ౭౧ || రభసోవేగహర్షయోరితి విశ్వః || + || అశా
అద్యద్భృత్యయః రావణః రావణాత్తజన్య ఇంద్రజిత్ + అశ ఇశో - అఖలం
సమస్తం భురంవహతీతి ఘరీణోఘగంధరః + ఖస్సర్వఘరాదిత్యత్రయోగ
విభాగాత్భృత్యయః తాదృశోయోయాసవ్యజః రథాశ్వనివహఃసః ఆ
హనోమారితాయేనసతథోక్తస్సన్నిత్యథః + సాపెక్షత్వేపిగమక
త్వాత్సమాసః, ఇంద్రః శిలైసతత్యైన తతకోటి నాదంభో శి నాశిఖరికూ
టంయథావర్షతశిఖరమివ - రథం రావణస్సందనంరక్షసాం మనోరథం
విజయాభిలాషమపి, క్షణాత్ క్షణమాలేఖమమంథబంధం - అత్రోరథ
మనోరథయోః కేవలప్రకృతయోరేవ మథనరూపసమాసధర్మేణౌప
మ్యస్య గమ్యమానత్వాత్కేవలప్రకృత గౌచరాత్యయోగితాసాచౌ
క్తోపమయాసంస్పృజ్యతే, పృథ్వీవృతమ్ || ౭౧ || — || వియదితి || త
దనురథమథనానంతరం సరావణిరింద్రజిత్తాయయాక్తేతవేన వియత్రలెన
భస్త్రిలేనీలీయనిగూఢతయాఙ్ఘ్రిత్యైత్యథః సలక్షణం రఘుతనయం ర
ఘునందనం లక్షయన్లక్షీకుర్షణ || ౭౧ || లక్ష్యంలక్షంతరవ్యం చేత్యవరః ||
సరయమితి ప్రాసీనపాశే అశాఅద్యజంతత్వంశకల్ప్యం ||

తజ్జహ్నాకృతీనమషణ్తస్సమితివవషణ్ రావణిః || ౨౩ || ప || లక్ష్మణానుగ
తంరామ చంద్రంరాహుభయంకరాః | బబంధుదాఁరుణతమాబంధ
చ్ఛిదమమీశరాః || ౨౪ || ప || యావద్యాతిపురంపురద్వరజయీ యా
వద్దశాస్యాజ్ఞయా సీతాపుష్పకవాసినిరఘువరౌ దృష్ట్వాపురకోచతి |

+ తత్కరోతీతి ణ్యంతాల్లటశ్శత్రా దేశః అధిగతజహ్నాకృతీ పా
ప్తవన్నగాకారాణ్ || ౨ || ఉరగఃవన్నగోభోగీజహ్నగఃవననాశన ఇత్య
మరిః, అజహ్నమకుటిలంగచ్ఛంతీత్యజహ్నగాణ్ శరాణ్ అమషణ్తః
కోపాల్ సమితియుద్ధవవషణ్ నాగపాశాస్త్రాణిప్రయ క్తవానిత్యర్థః,
రుచిరావృత్తమ్ || చతుర్గ్రహేరిహరుచిరాజభష్టగాఢతిలక్ష్మణాల్ || ౨౩ ||
లక్ష్మణేతి || లక్ష్మణాచిహ్నైన లక్ష్మణేన సౌమిత్రిణాచలమగతమిత్సర్థః
శ్లేషః ఏక నాశాపలుబిఘలదన్యయవదేశజ్ఞేనాథాద్వయప్రతీతేః బంధ
చ్ఛిదంసంసారనివర్తకం రామశ్చంద్రఇవతంరాహుభయంకరాః దా
రుణతమాః అత్యంతదారుణాః అమీశరాః నాగపాశరూపాః బబంధుః
రురుధుః శరకార్యంచేధనం- వన్నగకార్యం వెష్టనంతతః వెష్టనంచక్ర
రిత్యర్థః, అత్రీరాహుభయంకరాఢతిసమస్తాపమాలింగాద్రామచం
ద్రమిత్సత్రాపమితి సమాసాశ్రయణం యుక్తం అతఏవోక్తశ్లేషసంకీ
ర్ణేయ ముపమాబంధచ్ఛిదంబబంధురిత్యత్రవిరోధాభాసస్యగమ్య
తావత్త్రియాణాం సంస్పృష్టిః || ౨౪ || — || తతఃకింజాతంతత్రాహ ||
యావదితి || యావద్యదాపురందరజయీ ఇంద్రజిత్ || + || జదృక్షీత్యా
దినా ఇనిప్రత్యయః - పురంలక్ష్మాయాతి - రఘుసుతౌరామలక్ష్మ
ణౌ నాగపాశబద్ధావతః కృతకృత్యోస్తీతి గచ్ఛతీత్యర్థః- తథాయా
వత్ దశాస్యాజ్ఞయారావణనియోగేన పుష్పకవాసినిపుష్పకాఖ్యవి
మానారూఢాసీతాపురః అగ్రేరఘువరౌ నాగపాశబద్ధౌ రామలక్ష్మ
ణౌదృష్ట్వాకోచతి విషీదతియత్ప్రాప్త్యాశయేయం నర్తలతావేవనిబ
ద్ధావతి ప్రదశయతేతి రావణేననియుక్తేః రాక్షసేః పుష్పకమా

తావత్రైగళితాస్సువర్ణగరుతాం వాతేనవాతాశనాదీప్తోచంద్ర దివాక
రావివశమో ముక్తతతోరాఘవౌ ॥ ౭౫ ॥ ప ॥ దువాకరేతదనుద్వ
యోశ్చబలయోరుజ్జ్వంభమాణైరణైర్భూమ్రాక్షంభుజతఃప్రకమ్పనమపి
ద్వేధావ్యధాన్తారుతిః తా రెయోపిచవజ్రదంష్ట్ర మచలాస్మిలఃప్రహ
స్తంబలా తత్సర్వందశకన్ధ రాయచకితైరు క్తంచన క్తంచరైః ॥ ౭౬ ॥ ౫ ॥

రొవ్య సీతాయాస్తదానీతత్రానీతత్యాదితిభావః తావత్తదానీమే
వతే పూర్వోక్తాః వాతాశనాః నాగపాశాః- సువర్ణగరుతాంగరుడ
పక్షాణాంవాతేనదళితాః నిభగ్నాఇతి వెగాతిశయోక్తిః - తతస్త
దనంతగం రాఘవౌరామలక్ష్మణౌ తమోముక్తౌరాహుముక్తౌ ॥ ౭౬ ॥ రా
హౌధాన్వంతేగుణైతమృత్యుమరః-చంద్రదివాక రౌచస్త్రసూర్యావిష
దీప్తోసుప్రకాశౌఅధూతామితిశేషః, ఉపమాలజ్కారః, శామూల
విక్రీడితంవృత్తమ్ ॥ ౭౬ ॥—॥ దుర్వారఇతి ॥ తదనునాగపాశ మోక్షా
నంతరం- ద్వయోశ్చబలయోః వానరరాక్షససేన్యయోః దువాకరే ని
వారయితు మశక్యే రణైశ్చజ్జ్వంభమాణై ప్రవర్ణమానేనతి మారుతిః
హనూమాఅతఇష్ట భుజతః భుజబలప్రయుక్తశృంగసాలప్రహారేణై
త్యథః ॥ ౭౭ ॥ భూమాక్షస్యశిరౌమధ్యే గిరిశృంగమపాతయ దిత్యాది
శ్రిరామాయణవచనాదితిభావః భూమాక్షం ప్రకంపనమపితస్యనా
మాకంపనఇతిచవదుతిభూమాక్షప్రకంపననామానౌ రాక్షససేనానా
యకాచిత్యథః, ద్వేధాద్వప్రకారేణవ్యధాదకరోత్ విదారయామా
సేత్యథః, తథాతారెయస్తారాసుతోంగదోపి + స్త్రీభ్యోధక్, అ
చలాత్ అచలేనేత్యథః వజ్రదంష్ట్రం ద్వేధావ్యధాత్ - తథానీలఃఅ
గ్నిసుతః వానరసేనావతిః - బలాత్ నిజభుజశక్తైః ప్రహస్తంనామ
రాక్షససేనాపతిం ద్వేధావ్యధాత్ ॥ ౭౭ ॥ ప్రహస్తస్యశిలంమూర్ధ్న
వీలస్తూణామపాతయ దిత్యాది శ్రిరామాయణవచనమ్, తత్సర్వం
భూమాక్షవధాద్యశేషవృత్తమ్ - చకిలైః భయసంభ్రాంతైః నక్తం

అథ తదానీమనీకినీ నాథవధజనితకోపోదయాదాయోధనోత్కంఠోదశ
కంతస్సకలజగదండభరితభయానక జయానకనినదబధిరితా శేషశేషాహి
లోచనారోవిష్ణుజిహ్వకోదుడధరస్సలిలధలఞ్చనసుమేదుశ్శృంగంసముత్త
జ్జంశతాంగమలంకుర్వంత్యర్వితశ్చలితసకలచతురంగసంఘతయాలజ్జ
యేన స్వయమనుగమ్యమాణః క్రమాదహిక్రమ్య పురతారణంపురతో

చరైః హతశేషైః రాక్షసేః- దశకంధరాయ రావణాయుడక్తంకధితం
చ, ఆత్రిసంక్షేపోనామగుణః పృత్యంపూర్వవత్ || ౭౬ ||—||అథతి
అథసేనాపతినిధనకథనానంతరం, తదానీంత స్థిత్యమయే, అనీకినీనా
థానాం రాక్షససేనాపతీనాం వధేనవిధ్వంసవేన జనితయః కోపోద
యః అమహో-ద్యోకఃతస్మాద్దైత్యః ఆయోధనోత్కంఠస్సమరోత్సు
కః దశకణ్ఠోరావణః- సకలజగదండ అశేషబ్రహ్మాడగౌళకభరితః ప
రిపూర్ణః భయానకః భయకరశ్చయోజయోనకనినదజిహ్వమందుభి
ధ్వనిః తేనబధిరితానిబధిరీకృతానిపూరితాని అశేషాణిసమస్తానిచ శే
షాహిలోచనాని ఆదిశేషచక్షుసాంషి యోధనతథోక్తః తస్యచక్షుశ్శ
వస్తావీధ్దుందుభిధ్వనినాతల్లాచనపూరణంయుక్తమితిభావః, అత్రాక్తా
థా-సంబంధేన తత్సంబంధోక్తైరతిశయోక్తిః, రోవిష్ణుజిహ్వకోదుడధ
రః దీప్యమానైత్రధనుర్ధరః విస్ఫురదింద్రధనురంకితశ్చ, సలిలధరో
నీలమేఘఞ్చనసుమేదుశ్శృంగంసముత్తుంగమత్యున్నతంశతాంగంరథమలం
కుర్వన్ విధూషయన్ అధిరూఢస్సన్నిత్యధుః || ౭౭ || అలంభూషణప
యాప్తి శక్తివారణవాచక మిత్థిమగః - తథాసర్వతః సమంతతః
చలితయద్ధస్తన్నద్ధతయాప్రసృతస్సకలస్సమగ్రశ్చతురంగసంఘః హ
స్తస్యశోభరథపాదాతరూపచతురంగబలంయస్యసతథోక్తః తస్యభావస్త
త్రాతయా హేతునా-స్వయంసాక్షాల్లంకయానుగమ్యమానోమస్మియ
మాణఞ్చవెత్సుప్రైక్షా, క్రమాత్ క్రమేణపురతారణంపత్రనబహిర్దావ
రమ్ || ౭౮ || తారణోస్త్రీబహిర్దావరమిత్థమరః, అతిక్రమ్య ఉల్లం

రణప్రచలితమాలాకయత నిఖిలమపి (వలీముఖబ)కపికు)లమ్ ||22||ప||
జేతారమాహవముఖదశదిక్పతీనాం దృష్ట్యాపురందశముఖం రఘునంద
నస్య | శ్లాఘావశేన సచచాలశిరఃపరంతత్సవ్యేతరంభుజిరోపి సమి
క్ష్యలక్ష్యమ్ || ౨౨ || ప || అథమదగజఃతైరధికతజ్జతదికరభిద

ఘ్యపుంతః పురస్తాత్ - రణప్రచలితం యద్ధాథణంప్రసవత్ నిఖిలమ
పి వలీముఖబలం వానరసేవ్యలలాకయత అవశ్యత్ || 22 || —||
జేతారమితి | ఆహవముఖరణాగ్రదశదిక్పతీనా మిద్వ్యాదిదిక్పలకా
నాంజేతారం || +||జిధాతాస్తృచికత్పక ర్తణాఃకృతీతి కర్తణిషష్ఠీ-
డోధాన్వోఽహోదిగ్భ్యాందిశాం దశసంఖ్యాకత్వం వేదితవ్యం దశముఖం
పురంగేదృష్ట్యాశ్లాఘావశేన అహోమహానయమితి ప్రశంసావశేనర
ఘునందనస్య త్రిరామస్యశిరః పరంజ తమంగామేన సచచాల- కిం
తుతత్ప్రసిద్ధమాత్మానురూపమిత్యథః లక్ష్యంరామణరూపశరవ్యంస
మీక్ష్యదృష్ట్యా, సవ్యేతరందక్షిణమిత్యథః భుజశిరోభుజాగ్రమపిచ
చాలతద్దశఃస సమయసవ త్రిరామదక్షిణ భుజశ్శరచాపవ్యాపార త
త్పరభూదితి కేవలకవ్యమస్యదస్యత్వమితి భావః, ఏతేనాస్యమహాపీ
రత్వం సూచ్యతే ||౩|| సవీరోయస్యవైష్య మరణాయధివన్యత ఇ
తిలక్షణాత్, అత్రశిరోభుజశ్శిష్టలనయోః కేవలప్రకృతత్వాత్తుల్యయో
గితా, వసంతతిలకావృత్తమ్ (౧) ||2౨||—|| అథేతి || అథానంతరంత
దాతస్థి వానరసేనాభియోగ సమయే దశవదనారావణః- అధిక
మత్యంతం తజ్జతాభీషితా దిక్కరిణోద్వైప్రేమదగజఃతై ర్ద ప

(౧) దానెదెవాదిపూజాయాంస్పందేలంకరణపిచ | వామభాగః ప్ర
శస్తసాన్యతీన్రిణాం పుంసాంతుదక్షిణః ఇతివచనాద్దక్షిణభుజశిరస్సన్
ద్దనం భావిజయరూచకమితి ముఖ్యతాత్పర్యంసవ్యేతరమిత్యత్ర సవ్య
మితరదృష్టాదితి బహువ్రీహిః | సబహువ్రీహావతి సర్వనామసంజ్ఞాని
షేధాన్నాదదాదేశః || ఏవమన్యత్రాపిబోధ్యమ్||

శవదన స్తదాదశదిగంతరమంతరయః । సమరముఖేనఖేలవదచక్ర
మతావిదధే హరిశులమాకులంజలధిమాదివరాహాభవ ॥౨౯॥౫॥ అనంత
రమసీకాన్గందకందళితామషాంతం వషాంతం గిరీకా హరీణామధి
పతిమతినిష్ఠురేణ ముష్టినాగాఢమభిఘ్నంతం హనూమంత మమంద
తర లాఘవాక్యానధ్వజకిరీటాచలం నీలమః వానరసేనాపతిం నిఖి
లమపి వానరబలం నిఖిలజగతీజితామహతాబలేన వాతూలభవతూల
యక్తసింహనాదైః దశదిగంతరం దశదిగవకాశానిత్యధః, అంతర
యః ఆచ్ఛాదయః అంతరశద్ధాదంతధానాథా త్రతరొతీతి
ణ్యంతాల్లటశ్చ త్రాచేశః ॥ ౧ ॥ అంతరమవకాశావధిపరిధానాం తర్థి
భేదతాదస్యైత్యధయత్రాప్యవరః, సమరముఖే రణాగ్రే సఖలపద
చక్రపతిః సవిలాసపాదవిన్యాసచైదిత్రాత్రోజలధిమాదివ రాహ
భవ హరిశులంవానరసమూహం- ఆకులంక్షుబ్ధంవిదధేవకార ॥౨౯॥
అనంతరమితి ॥ అనంతరమసీకాన్గందేన వానరసేనాకలీకరణానకం
వళితా మషాంతంసముత్పన్న క్రొధా అతపివగిరీన్వషాంతం తదహరీణా
మధిపతిం సుగ్రీవంచ అతినిష్ఠురేణ అత్యంతకఠోరేణ ముష్టినాముష్టి
శబ్దః పుల్లింగోప్యస్తియథాహామరసింహః ॥౧॥ హస్తాముప్యాతుః
యానిషానిప్రస ముష్టినేతిచ॥ గాఢమస్యంతం ఆభిఘ్నంతం ప్రహరం
తం హనూమంతం అమందతరలాఘవేన అనల్పచక్రమణపాటచేన ఆ
క్యాంలే ఆక్రమణవిషయాకృతే ధ్వజకిరీటాచలే కతుకోటిరాగ్రయో
నతం నిజచక్రమణలాఘవేన ధ్వజకిరీటాగ్ర దేశావాక్రమంత మి
త్యధః అథాచాదిషష్ఠంచలశబ్దోద్రప్తస్యః యద్యస్యంచలశబ్దోచ
స్త్రదశాసువర్తతే- అతపివామరశేషే ॥౧॥ అంచలత్వంకాంతేస్యా
దితి తథాస్యంతిమప్రదేశసాధమ్యాద్దోణతేతి, నీలమపి నీలాభ్యం వా
నరసేనాపతించ నిఖిలమపి వానరబలం నిఖిలజగతీజితా సకలభువనజ
యినా ॥౧॥ జగతీభువనేధూమావితివిశ్వః మహతాబలేన నిజపరాక్ర

రాశిమపసారయన్న విరతశరాసారవర్షిణమభ్యమిత్రిణం సౌమిత్రిమ
 పి శత్రౌమహత్యాగాఢమురసివివ్యాధకృవ్యాదపతిః || ౧౦ || ప || అవ
 కీర్యదాశరథిశ్రుర్పురైరనుజంపులస్త్యతనుజంచశరైః | యుగపద్వ్య
 ధాత్మరుణపీరసౌయధికోకహషేశబలంచబలమ్ || ౧౧ || ప || ఆధూ
 యమోహమహితౌ న్నధనాయయావత్సమిత్రిరున్తిషతి సంయతితావ
 మేణ వాతూలావాత్యా + వాతాచ్చత్యూలప్రత్యయః- తూలరా
 శిమివాపసారయన్ నిరన్యక్ కృవ్యాదపతిః రాక్షసేశ్వరః రావణః,
 అవిరతశరాసారవర్షిణం నిరంతర బాణపరంపరావర్షిణం అభ్యమి
 త్రిణం ఆభిముఖ్యేనామిత్రం సుష్టుగచ్ఛతీత్యభ్యమిత్రిణమ్ || + || అ
 భ్యమిత్రాచ్ఛచేతిచకారాత్ప్రత్యయః || ని || సౌభ్యమిత్ర్యభ్యమిత్రి
 యో ప్యభ్యమిత్రిణఇత్యపీత్యమరః, సౌమిత్రింలక్ష్మణమపి || + || బహ్వ
 దితాద్విజ్ఞో బహ్వదిరాకృతిగణః మహత్యాశక్త్యాబ్రహ్మదత్తయాశక్త్యా
 ఉరసిగాఢమత్యాయతం వివ్యాధనిజఘాన || ౧౦ || — || అనకీర్యేతి || దా
 శరథిః త్రిరామః అశ్రుర్పురైః బాష్పప్రవాహైః అనుజంశక్తివిధ్ధం
 లక్ష్మణం తథాశరైర్దాణైః పులస్త్యతనుజం పులస్త్యవశోద్భవం
 రావణంచావకీర్యవిక్షిప్య, లక్ష్మణంప్రతిరుదిత్వా రావణంవిద్ధావచేత్య
 థః యుధియుద్ధేకరుణపీరసౌ శోకొత్సహస్థాయినౌ రసవిశేషౌ
 యుగపదైకవారమేవవ్యధాత్ అకరోత్, తథాబలంవానరసేన్యం శో
 కహఘాభ్యాం శబలంసంకీర్ణంవ్యధాత్ లక్ష్మణోపహతి జనితనిజ
 శోకేన శోకః రావణప్రహరణైశ హషణైశివివేకః, నన్వన్యోన్యవి
 జాతీయయోః కరుణపీరసయోః కథం యుగపద్విధానమితిచేత్ రసాః
 కార్యవశాత్సర్వై మిశంలైవపరస్పరమితిసర్వేషాంరసానాంసాంకర్య
 సంభవాదదోషఇతి సంక్షేపః, ప్రమితాక్షరావృత్తమ్ || ౧౧ || — || ఆ
 ధూమేతి || సౌమిత్రిః మోహంమూర్ఖాం ఆధూయనిరన్య సంయతి
 యద్ధే, అహితౌ న్నధనాయశాత్రవవిధ్వంసనాయ యావద్యదాఉన్తి

వదెవ । పౌలస్త్యమెషపరిసూయపగలదీయాన్ పాణాన్తుమోచదయ
 యానముమోచదాణాన్ ॥ ౨౨ ॥ ప ॥ పాప్యతత్ప్రథమంయుద్ధే ప
 రాజయముదేజయన్ ॥ దశాననఃపురింప్రాప్తదనిదీపదశాననః ॥ ౨౩ ॥
 ప ॥ పాప్రబోధయ తదనుప జ్ఞైముఖశ్శయాశుంకాలంవినాపిసకథంచన
 పతి అవబుధ్యతే తావత్తదానీమేవ ॥ ని ॥ యావత్తావచ్చసాకల్యైవ
 ధామానె వధారణ ఇత్యమరః, ఏషఃత్రిరామః పౌలస్త్యంరానణం
 పరిసూయతిరసకృత్య దయయాతాదాత్విక కృపయాదీయాన్ రా
 వణసంబంధినః ప్రాణాన్పురం ప్రాణానెవ ముమోచతత్యాజ - బా
 ణాన్తునముమోచ వృథమమేవ కేమయంహంతవ్యః తతోగృహం గ
 త్వా పునరాగచ్ఛత్సితుప్యపెక్షితవానిత్యథః, వసంతతిలకావృత్తం (౧)
 ౨౨ ॥—॥ పాప్యతి ॥ దశాననఃతదేవప్రథమంతత్ప్రథమం పూర్వం
 యదాకదాప్యసంభావితత్వాదితిభావ (౨) పరాజయంత్రిరామాదప
 జయం పాప్యదేజయన్ ప్రకమ్పమానః ॥ ౩ ॥ ఉత్పూర్వాత్ ఏభ్యక
 మ్పనఇతిధాతాః శతృవృత్తయః, అతఏవదినె అహనియోదీప స్తస్యేవ
 దశాయేషాంతాని ఆననానియస్యసతతోక్తః తెజోహీనపదసస్సన్నిత్య
 థః- పురింప్రావలజ్ఞాం ప్రవివేశ ॥ ౨౩ ॥—॥ పాప్రబోధయదితి ॥
 తదనుపురప్రవేశానంతరం సప జ్ఞైముసౌదశముఖశయాశునిద్రా
 శుమ్ ॥ ని ॥ సప్తష్టకృపయాశునిద్రాశుర్నిద్రాణశయితౌసమావిత్యమ
 రః ॥ ౪ ॥ శీఘ్రోవాచ్యఇత్యాశుచ్ కుంభకణ్డకాలంవినాపిలకాలఇ
 త్యథః- బిష్టవరదానాత్రస్య షణ్ణాసావచ్చిన్న నిద్రాగంతరమే
 వ స్థిన్ దినే ప్రబోధనియమాదితిభావః ॥ ఏతచ్ఛ్రోతరకాండేస్పష్టమ్ ॥
 + పృథగ్విన్యాసాద్విదా తృతీయావికల్పాత్పక్షే ద్వితీయాకథంచనకేన

(౧) కుంభకణ్డ-ద్రాగదాదినకల రాక్షసవధానం తరమంతాన్త్యవ ౪ః
 కార్యఇత్యాశయేనప్రకృతే రావణస్యపాణిమూర్ఖామోచనమ్ (౨) త
 త్ తస్మాత్ పాణిమూర్ఖానిమోచనాత్ తంప్రథమమితిపాకస్సుగమః

కుమ్భకణఁమ్ ఆదేశతస్సచవిభోరపునః ప్రబోధనువేశధామ స
మరాంగణమాజగామ || ౮౪ || X || ఆగతంచతమంజనాచలనికాశమా
కాశతలభృమితత్రిశూలంశూలధరమివజగత్క్షయోద్యుక్తంన క్తంచరనిశా
మృశామృత్సహజభుజతేజోవిశేషమశేషాసుదిక్షుధావమానంపవమా
నచలిత జలదపారిష్ణవం ప్లవంగమబలమంగదోధీరమువాదీత్ || ౮౫ || వ ||
కపయఃకైకసేయానాంకాపిసేయంబిభీషికా । మాఘాదఘాతపూర్వం

చిత్ప్రయాసేన, కుంభకర్ణం ప్రాబోధయత్ బోధయామాన- సచకుంభ
కణశ్చవిభోః రావణస్య ఆదేశతః ఆజ్ఞావచనాత్ పంచమ్యాస్తసిః, ఉ
క్తిరాభాషణం వాక్యమాదేశోవచనం వచఇతిశబ్దాణామేనవిద్యతేపు
నః ప్రబోధోయస్థితత్తోక్తాయస్సంవేశో దీఘనిద్రామరణమి
తి యావత్ తద్ధామతత్త్వీనం తద్గ్రహంవాపూర్వసంవేశధామ్నితు
షణ్ణా సేనవాపునః ప్రబోధోజయేతనత్వత్రకదాచిదపీతిభావః || ౮౬ ||
స్యాన్నిద్రాశయనంస్వాపస్సప్నస్సంవేశఇత్యపిధామదేశేగృహేష్టా
నే తెజోజన్తప్రకాశయోరిత్యమరవిశ్వప్రకాశౌ- సమరాంగణం యు
ద్ధఘామంఆజగామప్రాస, వసంతతిలకావృత్తమ్ || ౮౭ || — || ఆగతమి
తి || ఆగతంచత్యనువాదఃఅంజనాచలనికాశం కజ్జలశైలసన్నిభమిత్య
పమా, ఆకాశతలభృమితత్రిశూలంగగనతలావతీతత్త్రిశిఖం, అతఏవజగ
త్క్షయే ఉద్యుక్తంసన్నద్ధం శూలధరంకాలాగ్నిరుద్రమివస్థితం తంన క్తం
చరం కుంభకణఁనిశామృ దృష్ట్వా శామ్యక శమంప్రాపుషన్
హజతేజోవిశేషః స్వాభావికబాహుప్రభావవిశేషోయస్యతత్తతోక్తం
అతఏవాశేషాసుదిక్షుప్రతిదిశమిత్యథః, ధావమానంపలాయమానంఅ
తఏవ పవమానచలిత జలదపారిష్ణవం సమీరణ సమీరితవారివాహ చర
ణం || ౮౮ || పారిష్ణవపరిష్ణవేఇత్యమరః ప్లవంగమబలం కఫిస్తేన్యం అంగ
దోధీరముదారం అవాదీమవాచ || ౮౯ || — || తత్ప్రకారమేవాహ || క
పయఇతి || కౌకపయస్సేయంపరిదృశ్యమానావ్యక్తిః కైకసేయానాం

వః పాకృతంభయవైకృతమ్ ||౫౬|| ॥౫॥ అథహరయోపి సరయమనున
యనంగత మంగదవచనమవధారయంతో ధారయంతస్సమరసన్నా
హందిక్షాగాఢవ ప్రతినివృత్తాః ప్రమత్తమివైరావణం రావణాను
జం వింధ్యాచలమివ యుగాంతానిలాస్సమంతాదాహ్మతైగ్గిరిభిరపిత
రుభిరవాకిరక్ ||౫౭||ప|| క్షిప్రాస్సంయతిపుష్పితాఃక్షితిరుహస్తేరక్షసోవ

కేశసీగభాసంభూతానాం మధ్యే + స్త్రీభ్యాః, కాపికాచన వి
భీషికావిత్రాసభూమికాంతః వాయుష్టాకం పూర్వంభూతం భూత
పూర్వంసుప్పుపేతినమాసః, తతానన్మమాసః, అదృష్టచరమిత్యథః
పాకృతంలాకసాధారణం భయవైకృతం వలాయనాది భయజనితవికా
రః మాభూత్ సభూయాత్ ప్రాకృతజనైరివ మహాపీరైః యష్టాభిః
సభేతవ్యమిత్యథః||+||మాజీలుజిత్యాశిషిలుజ్ ||౫౬||— || అథేతి ||
అథానంతరం హరయః కవయోపి అనునయనంగతం తత్కాలోచిత
ప్రాధికానాసహితమంగదవచనమవధారయంతః ఆకణాయంతః అత
ఏవసరయం సత్వరంసమరసన్నాహంగణోత్సాహంధారయంతో దధా
నాః, దిక్షాగాదిగ్గజాఢవేష్యపమా, ప్రానివృత్తాఃప్రత్యాగతాః ప్ర
మత్తమైరావణమివస్థితం అవ్రకంప్రపరాక్రమమిత్యథః- రావణా
నుజం చంభకణాయుగాంతానిలాః ప్రళయకాలవాయవః వింధ్యాచ
లమివ సమంతాత్సకలదిగ్భ్యుదిత్యథః, ఆహ్మతైరానీతైః గిరిభిఃతరు
భిరపి అవాకిరక్ అభివవృహరిత్యథః - అత్రకిరతైగ్విష్ట్యథఃత్వా
ద్గిరితరూణాం కరణత్వం విక్షేపాభాత్వేతు కర్తవ్యమేవ ఏవంసించతీ
త్యాదీనా మపిసిందతైరాదీకరణాభాత్వాద్దగ్గిరద్రవ్యస్య కరణత్వం
యత్రేతుక్షరణమథః-తత్రద్రవ్యద్రవ్యస్యకమత్వయథాఅమృతైస్సిం
చతి వపుః అమృతంసించతీత్యాదిబోధ్యమ్ ||౫౭||—|| క్షిప్రాజతి ||య
ఇత్యధ్యాహరః యత్రదోర్నిత్యస్య సంబంధాత్ పుష్పితాస్సంబాత
పుష్పాః x కారకాదిత్వాదితచ్ విశేషణవేతత్వటవాసపాంసుల్యావ

క్షసిప్రస్విన్నేపటవాసపాంసవ ఇ వాలీయంతచూణీకృతాః । ముక్తా
యేధరణీఘరాముహురమీతద్బాహుసంఘట్టనాత్ప్రైత్యవృత్త్యపునఃప్ర
హతురభవత్ ఖదాయభేదాయచ ॥౨౨॥ ప ॥ జ్వలదనలంత్రిహాల
ముపరిభ్రమయన్న మయన్నయమవనీమనీక మదఖలన దులలితః । స

యోగాధాం దృష్టవ్యం । యోక్షితిరుహఃవృత్తాఃకిన్వీప్ సంయతియద్ధాక్షి
ప్రాః విక్షీణాః వానరైరితి శేషః । యోక్షితిరుహః ప్రస్విన్నేక్రొధానుభా
వస్వేదాద్రే + స్విద్యతేర్నిష్ఠాతకారస్య నకారః - రక్షసః కుంభ
కణాస్య వక్షసి అతికఠోర ఇతిభావః, చూణీకృతాస్సంతః పటవా
సపాంసవ ఇవ పిష్టాతపరాగా ఇవ ॥౨॥ పిష్టాతఃపటవానక ఇత్యమరః
అథవాపటవాసో నానావిధకుసుమాదిసుగంధద్రవ్యపరిమళితగంధ చూ
ణాం ॥౨॥ పటవాసోగంధచూణాం సుమద్వైరధివాసితమిత్యభిధా
నాత్, అలీయంతాశ్చిష్ట్య తత్రసంసక్తాబధూపురిత్యధాః + లీక్
శ్లేషణైరితితత్ । తథాయేధరణీఘరాః పర్వతాః ముహుఃపునఃపునః ము
క్తాః క్షిప్తాః, అమిధరణీఘరాః తస్యకుంభకణాస్య బాహుసంఘట్టనా
త్ బాహుపమదాద్ధృతాః ప్రత్యవృత్త్యప్రాతిలామేన అగత్య
ప్రహతుః పరస్యప్రహతురేవ ఖదాయభేదాయచ అభవత్ అత్ర
పూర్వాధేక్షితిహం చూణీకృతత్వానసంబంధేపితత్సంబంధోక్తై రతిశ
యోక్తిః తయారక్షోవక్షసస్తాదృకార్యిన్యం వ్యజ్యతే, తదుజ్జీవితాచ
యంపటవాసపాంసవ ఇవేతిమతి సంతకః, ఉత్తరాధేతూక్తా
థాసంబంధేపి తత్సంబంధోక్తై రతిశయోక్తిః, తథానభోత్వత్తిరూ
పో విషమాలంకారశ్చైతి సంతకః ॥౩॥ విరుద్ధకార్యసోత్పత్తిర్యత్ర
నథాస్య వాభవేత్ ॥ విరూపఘటనావాస్య ద్విషమాలంకృతిస్త్రిభే
తి లక్షణాత్, శామూలవిక్రీడితువృత్తమ్ ॥౨౨॥—॥ జ్వలదితి ॥ అ
యంకుంభకణాః జ్వలదనలం ప్రజ్వలజ్వలనం త్రిహాలంఉపర్యపరి
ష్టాత్ భ్రమయన్ చాలయన్ అవనీభువనమయన్ నమ్రయన్ నిభ

పదిబభంజనీలమృషభంశరభంచబలాదహరత గృధ్రమాదన మరుద్ధగవా
క్షమపి ||౮౯||X|| తతశ్చసహజభయచాపలాధిగతలాఘవం రాఘవంశగ
ణమశ్నువానం వానరానీకమాశ్వాసయన్విశ్వాధికవిపులభుజవీర్యో వి
కీర్యవిద్విషతిసగ్వతః పర్వతాన్విధాయచ విచిత్రమతిచిరంయద్ధం న
క్తంచరపతివిముక్తధాతీధరావళిః కులిశదారితక్షవకులభూధరో ధరా

పాదమూలైస నిమ్నాంకుర్వన్నిత్యభః - అనీక మదేనయద్ధాభినివేశ
దర్పణయత్థైలనం లీలాతైస దుర్బలితః దుర్విలసితస్సౌ సపదినద్య
ఏవ బలాత్ నిజదాహుపరాక్రమాత్, నీలంబుషభంశరభంచైతి త్రి
వానరసేనాపతీ బభంజమమదర్, తథాగంధమాధనమహరత ప్రా
హరదిత్యర్థః, గవాక్షమప్యరుంధతురోధనిరబద్నాదిత్యభః || ౮౯ ||
తత ఇతి || తతస్తదనుతిరంచ సహజైకపికులస్వాభావాన్నైసగ్వికే
యేభయచాపతే తాభ్యామధిగతం ప్రాప్తం లాఘవంలఘుత్వం యేన
తత్రధోక్తమ్, అతఏవ రాఘవంశరణంరక్షకమ్ ||ని|| శరణంగృహరక్షి
త్రొరిత్యమరః, అశ్నువానం ప్రాప్నువానం X అశూన్యాప్రాశానచ ||
వానరానీకంవానరసేనయం అనీకంతురణైసేనయైశ్చతివిశ్వః సమాశ్వాస
యన్ ఉజ్జీవయన్ విశ్వాధికవిపులభుజవీర్యః లూకోత్తరమహాచాహు
పరాక్రమశాలీహరికులపతిస్సుగ్రీవః, విద్విషతికుంభకణ్ణానన్వతః న
మంతాత్ పర్వతాన్వికీర్యవిక్షిప్యతథా విచిత్రమాశ్చర్యకరం యద్ధం అ
తిదిరంబహుకాలం విధాయతతః సక్తంచరపతినా కుంభకణ్ణేన విము
క్తావిక్షిప్తాధాతీధరావళిః పర్వతశ్చైత్యస్థిక్తసత్రోక్తః కుంభకణ్ణ
హస్తవిముక్తానైకపర్వతాదాతక్షశ్యర్థః అతఏవ అచేతనః నిస్సంజ్ఞస్సౌ
కులిశదారితః వజ్రాయుధవిదళితః ||ని|| హృదినీవజ్రమస్త్రీస్యాత్కులి
శంభిరురంపవిరిత్యమరః, కులభూధగః కులపద్యతక్షవేత్యపమా | ధరా
యాంపపాత ||*|| తథాచ త్రిరామాయణమ్ ||*|| సుతత్రదాభగ్నమ
వేక్ష్యశూలం చుకోపరక్షోధిపతిర్దహత్తా | ఉత్పాట్యలంకామలయా

యామచేతనః పహతహరికులవతిః ॥౯౦॥ ప ॥ పరిగృహ్యతంర్పుడితిబా
హుపంజరేదలి లైపురంతదనురావణానుజే । అవినీతవాలికృతమద్యనః
ప్రభోరయశఃప్రమృష్టమితిహృష్టమాశ్రయైః ॥౯౧॥ X ॥ తత్రచవిచిత్ర
కుసుమపరిమళశిశిరరథోవచారసచేతనోద్ధ్రీవసుగ్రీవనఖముఖా కలి
తశూర్పణఖాముఖానుకారోదారుణాకారస్సచమత్కారం ప్రాకా

త్యశృంగం జఘానసుగ్రీవముపేత్యతేన ॥ సశ్చేలశృంగాభిహతావిసం
జ్ఞోనెమఃప్రహృష్టాయధియాతుధానాఇతి ॥ ౯౦॥—॥ తతఃకింజాత
మతలహ ॥ పరిగృహ్యేతి ॥ తదనుపతనానంతరం, రావణానుజేకు
భకణ్డార్పుడిత్యంజసాతనుగ్రీవం బాహుపంజరేదోర్తండలేనేత్యర్థః
అధికరణవివక్షాయాం సప్తమీ, పరిగృహ్యగృహీత్వా, పురంలంకాం
ప్రతిచలితేప్రవృత్తైసతి అవినీతేన అమర్షితేనవాలినాకృతం నః
స్తాకం ప్రభోః స్వామినః రావణస్య అయశః వాలేననిబద్ధకక్షునిజే
పణ రూపకృత్యజనితాపకీర్తిర్యర్థః, అద్యేదానీం ప్రమృష్టఙ్కోధితం
అస్తత్సాన్నివివిరోధివాల్మీకుజస్య తదనుజేన కుంభకర్ణైతథానీతత్వా
న్నిరాకృతమిశ్చధర్మః, ఇతిత్తం మత్సేతిశేషః, ఆశ్రయైరాక్షుజేః హృ
ష్టంసంతుష్టంభావక్రః । మంజుభాషిణీవృత్తం లక్షణంతాక్రమ్ ॥౯౧॥
తత్రేతి ॥ తత్రలంకాపురే, విచిత్రాః వివిధాఃకుసుమపరిమళాఃపుష్ప
గంధాః యేషుతేతథోక్తాఃశిశిరాజలసేకాదినా శీతలాశ్చయే రథోవ
చారాః పురవీధీప్రసాధనక్రియాః త్రైస్సచేతనస్ససంజ్ఞాః అతవవక్ష్యే
వః ఉన్నతకంధరశ్చయస్సుగ్రీవఃతస్యనఖముఖైఃసఖానైఃఆకలితః వి
రచితఃశూర్పణఖాయాఃముఖానుకారః ముఖసాదృశ్యంయస్య సతథో
క్తః,సుగ్రీవనఖనిభిన్నకణ్డనాసఇత్యర్థః, అతవవదారుణాకారః
భయంకరాకృతిఃసచమత్కారంచమత్కారసహితంయథాతథా,చ మది
త్యనుకరణశబ్దః చమత్కారలక్షణంతు॥*॥సుఖదుఃఖాద్భృతానందైర్హ
స్థానైర్వైశ్చిత్రవిక్రియా । చమత్కారస్ససీత్కారశ్శరీరోల్లాసనాదిభి

రం సముత్క్లుప్త్యగతమక్షిగతమేన మనాలక్ష్యవైలక్ష్యతః ప్రతినివృత్తౌ
వృత్తౌరు విషమతారకక్షణఃక్షణదాచరఃప్రతిక్షణమతిక్షీబతయాప్రతిప
క్షబలమివస్వపక్షబలమపిభక్షయన్నలక్షయన్సౌమిత్రిమద్రిశిఖరం వి

రితి ప్రాకారంసాలం ||ని|| ప్రాకారోవరణస్సాల ఇత్యమరిః ఉత్క్లు
ప్త్యఉల్లంఘ్యగతం అక్షిగతంచక్షుగోచరంద్వేష్యం || ని || ద్వేష్య
తప్క్షిగతావధ్య ఇత్యమరిః తమేనమిద్బద్ధుడశాకారిణం సుగ్రీవమ
నాలక్ష్యఅదృష్టాప్, విగతంలక్షంయస్యసః విలక్షోనిహ్వలః తస్య
భావఃపైలక్ష్యం ||.x|| బ్రాహ్మణాదితాప్తో వ్యభో తతాహేతాఃప్రతి
నివృత్తస్సౌ యద్ధాయప్రత్యావృతః (౧) వృత్తైవతు లాకారే ఉరు
ణీవృథులేవిష మతారకేన్యూనాతిరి క్తంనీనికేక్షణేనత్రేయస్య స త
థోక్తఃవిరూపాగ్రాక్షఇత్యభిః ||ని|| వతులంనిస్తలంవృత్తమిత్యమ
రిః, సోయాక్షణదాచరః క్షపాచరఃపంభకణః ||ని|| త్రియామాక్షణ
దాక్షపిత్యమరిః, ప్రతిక్షణంక్షణేక్షణేక్షీబలెమాద్యతీతిక్షీయమ త్రః||ని||

మత్రేశౌండొత్కటక్షీబఇత్యమరిః ÷ క్షీబృమదఇతిధాతాఃఅనుపన
గాత్పుల్లక్షీబకృణ్ణాఘాఇతి నిష్ఠాంతానిపాతితః తస్యభావస్తయా
స్తబ్ధతయేతి పాచేవిమూఢతయాప్రతిపక్షబలంశయ్రస్తేస్యమివస్వపక్షబ
లమపి భక్షయన్ సౌమిత్రిమధ్యధరం లక్షణమలక్షయన్ మత్పరా
కృమస్యాయంకియానిత్యలక్షీకర్షణ, ఆద్రిశిఖరంగిరిశృంగం విమంచ
న్నేవ పరియుంజానస్సన్నేవ అంజసార్పడితి రామంత్రిరామం ప్ర

(౧) వైలక్ష్యతాలజ్ఞాయాఃహేతాః ప్రతినివృత్తఇత్యర్థః । స్వకృతసు
గ్రీవానయననిమిత్తకర్ణనాసచ్ఛేద రూపవికారస్యాన్యగోచరత్వా
ల్లజ్ఞా । తథాహోక్తమ్ । ఆత్మసత్పురితేనవ్యక్త్యాతేనైర్విర్యస్యజాయతే
అవత్రపాతిమహతీసవిలక్షణతి స్త్యతః । తస్యభావఇత్యర్థే బ్రాహ్మ
ణాదితాప్తో వ్యభోయద్యావిలక్షోవిస్తయాన్వితే ఇత్యమరికోశాద్వై
లక్ష్యంవిస్తయః । సాన్వీతస్యసుగ్రీవస్యాదర్శనాద్విస్తయఇతిచోభ్యం

ముంచన్నైవాయమంజసారామమభిజగామ ||౯౨||ప|| విచ్చిద్యాశుత
 చర్ధచంద్రముఖతాపీరోరఘూణాంపతి రాబ్జానత్రముమోచవాలిదళ
 నాన్తారీదమర్తద్భిదః | ఆలాక్యాధనతాన్విదారితఖరానస్తిన్నకించి
 త్కరానాన్వయస్యం పునరైంద్రమప్యరివధూవైధవ్యధుర్యందధే ||౯౩||
 ప|| రామాస్త్రిద్భి లైమరాక్షసపతెరంగెమతుంగోభుజః పాగ్గోగోనిప
 త్యాజగామ ప్రాప అభ్యుజ్జగామైత్యధః ||౯౪||—|| విచ్చిద్యేతి||
 పీఠః శూఠః రఘూణాంపతిః శ్రీరామః తత్కుంభకణఃవిముక్తం అ
 ద్రిశిఖరం అర్ధచంద్రముఖతః అర్ధచంద్రాఖ్యదాణవిశేషాగ్గేణైత్య
 ధః విచ్చిద్యవిభిద్యఅత్రకుంభకణేవాదిదళనావావినినాశకాణ
 మారీచస్య మర్తద్భిందంతీతి తథోక్తా మారీచమాగకానిత్యర్థః వి
 దారితః ఖరొయైస్తాంశ్చ బాణాన్తమోచప్రయుయుజే, అత్రవాలిదళ
 నస్యమారీచమర్తచ్ఛేదకస్య ఖరవిదారిణశ్చ ఏకేకత్వేపి బహువచన
 ప్రయోగస్తద్విర్యాగామనేకత్వాదుపపద్యతే, తథావిదారిత ఖరాని
 తస్యోత్తరాధఃస్థితత్వే పెక్వకవాక్యత్వాన్నవాక్యసంకీర్ణదోషః, అ
 భానంతరంసరామః తానాబ్జానాన్ స్తిన్నకుంభకణే అకించతరానకా
 ర్యకారిణః మోఘానితియావత్, ఆలాక్యదృష్ట్యా ఏతేనాస్యవాల్యా
 ద్యపెక్షయామహాసామర్థ్య సంపన్నత్వంసూచ్యతే, వాయవ్యంవా
 యుదేవతాకం దివ్యాస్త్రందధేప్రయక్తవా- బాహుచ్ఛేదాధమి
 తిభావః, పునర్భూయోపి అరివధూవైధవ్యేశత్రుస్త్రీవైధవ్యేధుర్యంధు
 రంధరం శత్రునాశకమిత్యర్థః + ధరోయడ్ఢకావీతి యల్పక్రత్యయః-వి
 ద్వింశంద్రదేవతాకమప్యస్త్రందధేతద్భిరశ్చేదాధమితి భావః, శా
 దూలవిక్రీడితంవృత్తమ్ ||౯౩||— || రామాస్త్రిదితి || తతస్తదనం
 తరం రామాస్త్రితో రామాస్త్రేరిత్యర్థః రామాస్త్రిద్భి లైప్సితిపాఠస్తు
 సాఘః || రాక్షసపతేః కుంభకణస్య అంగెమబాహ్వద్యవయవేషదళి
 తేమ భిన్నేషు, తుంగః ఉన్నతః ఏకఃభుజఃబాహుః పాగ్గోగోనిప

పాతమందరభవప్రత్యర్థిసేనాంబుధౌ । సింధోనిషష్ఠితః పరోపిదదృశే
 సేతుద్విఃశీయోయథాభిన్నంవ్యోమిషిరస్తురీయ మభవత్కూటం
 త్రికూటస్యచ ॥౮౪॥౫॥ తదనుతదనుమోదభరితహరికోలాహలాకర్ణన
 విదితకుంభకర్ణవధ పరిష్టునముఖాన దశముఖాన సహోదరామహో
 దరమహార్హౌ సహాయా విధాయ సమాదిప్తాః కుమారాదేవాన్తక
 సరాంతకాతికాయ త్రిశిరస్శిరసాదాయపితరీర్షదేశం నివేశమివ
 పితృపతేఃసమావిశన్న మీసమీకభువన్ ॥౮౫॥ ప ॥

ప్రత్యర్థిసేనాంబుధౌ శత్రుస్తేనస్యసముద్రభవేతుపమితి సమానః-
 మందరోమందరాచలభవేతుపమా, పపాత, సింధోసముద్రేనిషష్ఠి
 తః ప్రవిష్టః పరోపిభుజః, ద్వితీయః సేతుఃప్రథాసేతురివదదృశే ఇత్యు
 ట్ప్రేక్షా తద్భిన్నం విహరితలశిః శిషఃచవ్యోమిషి ఆకాశే, త్ర
 యః కూటాఃయస్యతస్య త్రికూటస్య అన్వర్థనామ్మిలంకాభిష్టానభూ
 తస్య పర్వతస్య తురీయంచత్కమ్ ॥౮౪॥ చతుర్శ్చయతావాద్యక్షరలా
 పశ్చేతిభవప్రత్యయః, కూటశిఖరంఅభవదితి గమ్యోట్ప్రేక్షేతితినృణాం
 సంస్పృష్టిః, వృత్తపూర్వవత్ ॥౮౪॥—॥ తదన్వతి ॥ తదనుతదనంతరం
 తేన కుంభకర్ణవధేన యోనుమోదః తేన భరితానాం పూర్ణానాం హరి
 ణాం వానరాణాం కోలాహలస్య కలకలస్య ఆకర్ణనేన విదితావిజ్ఞా
 తకుంభకర్ణవధోయేన సతథోక్తః, సచాసాపరిష్టునముఖః శోభా
 హీనవదనశ్చేతి విశేషణసమానః, లైనదశముఖాన రావణేన, సహోద
 రా మహోదరమహాపార్హౌ సహాయరాక్షస సేనానాయకాసహాయా
 లక్షకౌవిధాయ కృతాస్సమాదిప్తాః అజ్ఞప్తాః దేవాంతకొనరాంతకః అ
 తికాయః త్రిశిరాశత్యత్కూటాభిధానాశ్చ త్వాః కుమారాః పితుః
 రావణస్యనివేశమాజ్ఞాశిరసాఆదాయగృహీత్వా అమీకమారాః పితృ
 పతేః ప్రేతరాజస్య ॥ని॥ ధర్మరాజఃపితృపతిస్సమవర్తీపరేతరాడిత్య
 మరః, నివిశ్యతే తేలినివేశం స్థాసమిదేతుప్రేక్షా, సమీకభువం ర

అజనిపునస్సమీకమనయోరుభయోర్బలయోరవదళితేముఖాపియదన్యస్య
తరోషభరమ్ । అమరమృగీదృశామపియచాశయపూతైకరం సమరస
ముత్సుకేన మునినాయదదృష్టచరమ్ ॥౯౬॥ ప ॥ మమాథశ్చైలాదధవా
లిసందనో నరాంతకం సంయతివానరాంతకమ్ । హనూమతాసాపి
హతస్సురాంతకఃపురాంతకేన యథాపురాంతకః ॥ ౯౭ ॥ X ॥

చాభూమిం సమావిశత్ ప్రావిశత్ ॥౯౫॥ —॥ అజనీతి ॥ పునర్భూ
యోపి అనయోరుభయోర్బలయోరావనరరాక్షసస్తేన్యయోః సమీకం
యద్ధం అజనిజాతం + జనేకర్తరిలుక్ దీపజనైత్వాదినాన్లబ్ధితాదే
శః, కీదృశంసమీకమిత్యతఆహ । యత్సమీకముఖావదళితేసతి అ
న్యోన్యముఖధంజ జాతేసత్యపీత్యర్థః, అనుబ్ధితః అత్యక్తః రోషభరః
అమమాతిరేకః యస్మిన్ తత్తథోక్తమ్ - సైనికానామమమాతిశ
యేన పునఃప్రవర్ణమానమిత్యర్థః, అమరమృగీదృశాం సురసుందరిణా
మప్య శయపూర్తికరం మనోరథపరిపూరకం మహావీరోపసంహారక
త్వేనప్రత్యేకమైకైకవగలాభాదిభావః, తథాయత్సమరసముత్సుకేన
సమరోత్కంఠితేన కలహప్రియేణేతియావత్, మునినా నారదేన అ
దృష్టచరమదృష్టపూర్వం + భూతపూర్వచరత్ ఇత్థంభూతస్యపూర్వం
యదాకదాప్యజాతత్వాదిభావః, తాదృశంయద్ధమజనీతినంబద్ధః॥౯౬
॥మమాథతి॥ అథానంతరంవాలిసందనోగదః సంయతియద్దేవానరా
ంతకంవానరనాశకం నరాంతకం, శైలాత్ శైలేనేత్యర్థః మమాథవి
దారయామాస- తథాహనూమతాసప్రసిద్ధః సురాంతకఃదేవాంతకో
పి- పురాపూర్వం పురాంతకేన త్రిపురజయినాశంభునాశవశబ్దౌవా
క్యాలంకారే-ఇవేతీషదధోపమోత్పైక్షావాక్యాలంకారేష్వితిగణ
వ్యాఖ్యానే, అన్యథాయథేతీవాధా వాచినాశబ్దేన పౌనరుక్త్యదో
షాదుర్వారస్యాత్(౧)అంతకాయథామృత్యురివహతః మారితః ఉప

(౧) పురాంతకేనేనదుషాపురాంతకఇతిప్రాచీనపాఠేనకావ్యనుపపత్తిః

అనంతర మసమసమరశీలేననీలేనసహతేమహోదరే మారుతిమధితశీర
 సిత్రిశిరసివిశసిలెషు మహాపాశ్వాదదువాహినీపతిషునిభారవిషాద
 రోషపరవశోనిశాచరాకారణవతమోనికాయస్సరయమతికాయస్సమా
 గత్యవృత్త్రాసురణవసుత్త్రాన్మూసుమిత్రాసులెనసహవితేనేవిచిత్రమా
 యోధనమ్ ||౯౦||ప|| సచ సుచిరంనియుధ్యత మవధ్యఇతీశవరాదనిలగి
 రావిబుధ్యపునరస్త్రమధత్తవిధేః । ఓళితమనెనతద్దివిసముత్పత్తితం జగ

మాయమకయోస్సంస్పృష్టిః || వంశస్థవృత్తమ్ || ౯౧ || అనంతరమితి ||
 అనంతరంనరాంతకదేవాంతకవధానంతరం, అసమసమరశీలేన అసా
 ధారణ రణకమాచరణ తత్పరేణ నీలేన - మహోదరేనిహశైసతి త
 థాత్రిశిరసిమారుతి మధితశీరిసి హనూమద్భిన్నమస్తకేసతి, తథామ
 హాపార్శ్వ ఆదిర్యేషాం లెషురాక్షససేనానాయకేషు విశసితేషువి
 నాశితేషు సత్సుబుషభేణితేశేషః, నిభారవిషాదరోషపరవశస్సము
 త్కటశౌకకౌధాకాంతాంతకరణః నిశాచరాకారః రాక్షసదేహ
 ధారిమోనికాయః అంధకారపటలఇవస్థితైర్వృత్తై, అతికా
 యః సరయమాగత్య సుత్రాన్మూవాసవెనసహ || ౯౧ || సుత్రామాగౌ
 త్రభిద్యత్యే వాసవోవృత్రహావృషైత్యమరః-వృత్రాసురణవేత్త్యపమా
 సుమిత్రాసులెన లక్ష్మణేన సహవిచిత్రమాశ్చర్యకరం ఆయోధనంవితే
 నేజన్యమకరొదిత్యథః ||౯౦||—|| సఇతి || సఃసౌమిత్రీశ్చ సుచిరమ
 తిచిరకాలం నియుధ్యయుద్ధంకృత్వా, తిమతికాయంతశశవరాత్ బ్రహ్మ
 వరాత్ అవధ్యః వధితుమశక్యత్యేవమనిలగిరావాయువచనేన విబు
 ధ్యజ్ఞాత్వా పునశ్శబ్దోవాక్యాలంకారై, విధేరస్త్రంబ్రహ్మస్త్రం అధత్త
 ప్రాయుజ్ఞా, అథానేన బ్రహ్మస్త్రేణదళితం విచ్ఛిన్నంనల్ దివిఅం
 తరితై సముత్పత్తితం సముద్గతంతల్ పృసిద్ధంఅతికాయశిరః జగతాం
 లోకానాం అధికాంబహుళం రాహుభీతిం రాహుగయమితి భా
 స్త్రసముత్పన్నాం భీతిమతసుతలకరోల్ ఆత్రాతికాయశిరసిరాహు

తామతనుతరాహుభీతిమధికామతికాయశిరః ||౯౯|| ప || అనునీయ
రావణిరధోవిధురంపితరందధత్పృథుసమీకధురాన్ | సరథీనమేత్యన
ధసుశ్వరధీచలితశ్చమూభిరభిహాశరధీ ||౧౦౦||౫|| ఆగత్యనమరమరాతి
జయమనౌగథాయరథాభిరక్షాయాం రక్షాంసిపరితః షరికల్ప్యప్రళ

భ్రమాహ్వాంతిమదలంకారః ||*|| కవిసమ్మతసాదృశ్యాద్విషయేపిహి
తాత్త్వని | ఆరొష్యమాణానుభవో యత్రసభ్యాంతిమాన్తత ఇతిలక్ష
ణాత్ (౧) ||౯౯||—||అనునీయేతి || అథాసంతరం సప్రసిద్ధః రావ
ణిః ఇంద్రజిత్ విధురం సహోదరకుమారవధశ్రవణజనితశోకవిహ్వలంపి
తరం రావణంఅనునీయ సతాతమోహంపరిగంతుమహాసీత్యాదినాన
మాధాయపృథుసమీకధురాం మహారణభారం + ఋక్పరిత్యాదినా
సమాసాంతాప్రత్యయేటాప్ దధత్ దధానః యుద్ధసన్నద్ధఇత్యధః||+
నాభ్యస్తాచ్చతురితినుమభావః- రథీరథాయాధః సహధనుషాసధనుఃకా
ముకధరశ్చసక శరధీతూణీరౌసమేత్యధృత్వైత్యధః, శరాఃఇష
వౌధీయంతే అనయోరితి శరధీ ||÷|| కర్తవ్యధికర్తృచైతి కిప్రత్యయః
||ని|| తూణోపాసంగతూణీర నిషంగాఇమధిదవ్యయోరిత్యమరః, చ
మూభిస్సేనాభిస్సహ+ అత్రసహశబ్దాప్రయోగేపి తదధఃస్య గమ్య
తాయాం వృద్ధాయానెతి జ్ఞాపకాత్ప్రతీయా దాశరథీఅభి రామల
క్షణయోరాభిముఖ్యేనైత్యధః ÷ అభిరథాగఇతికమేప్రవచనీయ
త్వాద్విప్రీయాచలితఃప్రవృత్తః || ప్రమితాక్షరావృత్తమ్ (౨) ||౧౦౦||
ఆగత్యేతి || సమగంయుద్ధభువమాగత్య ప్రవిశ్య- అరాతిజయమనౌర

(౧) ఈశవరాదిత్యత్ర ఈశశబ్దస్య బ్రహ్మవరత్వే శ్రిరామాయణమ్||
అదైసమభ్యుపాగమ్య జాయరావక్యమువాచహ | బ్రహ్మదత్తవరో
శ్చౌషలవధ్యకవచావృతః | ద్వాక్షాణాస్త్రేణాభింధ్యనమేషవధ్యోహి
నాన్యథేతి || (౨) సధనుశ్వరధిరితి ప్రాచీనపాఠే చాపతూణుసహిత
స్సకచమూభిస్సహసమేత్యేత్యన్వయః

ర్వస్యచహవిషాప్రదక్షిణశిఖం శిఖావంతం మంత్రాధిగతవివిధశస్త్రాణి చ
ధాన స్త్రిరోధానేన గగనగతపవనిశితము ఖైశ్శీలీము ఖైర్నిర్మాణ నిఖిల
మర్మా హతిం నిష్క్రిస్తం శక్రమః క్రవ్యాదాన్ వ్యాధివ హరీన్విధు
రీచకార ॥౧౦౧॥ప॥ సహలక్ష్మణంతమపిదాశరధింపరుషోనిదాఘ ఇవవ

ధాయశత్రుజయమనారథసిద్ధ్యర్థమిత్యధః, రథాభిరత్నాయాం ని
జరథ గుప్తౌ విషయే పరితస్సమంతాత్ రత్నాంసిరాక్షసవీరాన్ పరిక
ల్పనినియోజ్య, హవిషా ఆజ్యాదినాప్రగతోదక్షిణం ప్రదక్షిణం ఽతిష్ఠ
ద్ధుప్రభృతితావదవ్యయాధావః ప్రదక్షిణం శిఖాజ్వాలాయస్యతం ॥౧॥ ఘృ
ణిజ్వాలేఅపిశిఖే ఇశ్వమరః, ఏతేనాస్యజయప్రదత్వం సూచ్యతే, త
దుక్తం ॥౫॥ ఇత్థం ప్రదక్షిణగతో హుతభుజ్జుపస్యధాత్రిం సముద్రర
శనాంవశగాంకరోతీతి, శిఖావంతమగ్నిప్రతప్య సంతప్యచ, మం
త్రాధిగతవివిధశస్త్రాణి మంత్రసామర్థ్యసంప్రాప్తనానావిధాస్త్రాణి
చధానోధారయన్, తిరోధానేనాంతర్ధానైన గగనగతోంతరిక్షవ
తీసన్నేవ నిశితము ఖై స్తీక్ష్ణాగ్రశ్శీలీము ఖైర్బాణైః నిఖిలమర్మా
హతిం అశేషచమూమమన్చౌదం నిర్మాయకృత్వా ఽనిగతస్త్రిం
శతోంగుళిభ్య ఇతినిష్క్రింతః ఖడ్గవిశేషః ॥౧॥ ఖడ్గైశ్చనిష్క్రింతచంద్రహ
సాసిరిష్టయ ఇత్యమరః తస్యక్రమః పరిపాటియస్య సతథోక్తః, ఖడ్గవద్వి
భేదకస్సన్నిత్యధః, క్రవ్యాదాన్ పక్షిణః వ్యాధోలుబ్ధక ఇవేత్యువ
మా ॥౧॥ వ్యాధోమృగవధాజీవో మృగయుల్బకశ్చ స ఇత్యమరః
హరీన్వానరాన్విధురీచకారమూర్ఛితానకరోదిత్యధః (౧) ॥౧౦౧॥—
సహేతి ॥ అయం రావణిః సహలక్ష్మణేన సహలక్ష్మణం ॥౬॥ తేన సహ
తితుల్యయోగ ఇతిబహువ్రీహిః, వోపసజనస్యేతి వికల్పాత్సహశబ్ద
స్య సత్వాభావః, తం దాశరధిం త్రిరామమపి పరుష స్తీక్ష్ణనిదాఘా
గ్నిష్టకాలః ॥౧॥ నిదాఘాగ్నిష్టకాలేస్యాదుష్టసేవ్విదాంబునోరపీతి వి
(౧) క్రవ్యాదో వ్యాధివహరిణాన్ హరీనితిపాశే క్రవ్యాదఇంద్రజిత్ ॥

ద్వసరః! వికలాశయం విభురస త్వమయం విరచయ్యథామచజగామశనైః
౧౦౨॥ ప॥ క్షతార్కభవతేజసిక్షపితరామచంద్రద్యుతౌ విముచ్యసతి
నిగతే విశిఖవృష్టిమస్త్రిక్షణునె । అదీ పనతమస్ఫురత్కుముదమస్త
నీలాత్పలంసము త్తరళజవనంసమభవత్రచావాహినీ ॥౧౦౩॥ ప ॥

శ్వః, పద్వసరః కమలాకరం- శరైః వికలాశయంవ్యాకులమానసం అ
న్యత్రకలుషితాధారప్రదేశంచ ॥౧॥ ఆశయస్సద్భిప్రాయే మానసా
ధారయోరపీతి విశ్వః, విభురసత్వం విశ్లిష్టశక్తిం అన్యత్రవిహ్వల జల
జంతుకంచ ॥౧॥ విభురంప్రీత్యపెలెస్యా త్వష్టవిశ్లిష్టయోరపీతి వైజ
యంతీ విరచయ్యకృత్వా + ల్యపిలఘుపూర్వాదిత్యయాదేశః, శనైః
మందంకృతకృత్యత్వాదితిభావః, ధామగృహంజగామప్రాప, శ్లేష
సంకీర్ణాయముపమాప్రమితాక్షరావృత్తమ్ ॥౧౦౨॥—॥ క్షలెతి॥ క్ష
తార్కభవతేజసి నిర్వాపితసుగ్రీవప్రతాపెతిరస్కృతసూర్యజాత ప్ర
కాశేచ, క్షపితాసంకుచితారామవీచచంద్రస్తస్యద్యుతిః శోభాయన త
స్త్రిక్ష తథోక్తే, అస్త్రిక్షణునేమహాత్తనీంద్రజిత్యైవ ఘనేమేఘే విశిఖ
వృష్టింశరసంపాతం తామేవ వృష్టింవిముచ్యత్యక్తానిగతేనతి తదా
తస్త్రిత్వమయే వాహినీనదీసేనాచ ॥౧॥ సేనానద్యోశ్చవాహినీతి వై
జయంతీ, అదీప్తః అప్రకాశః నళః సఖాఖ్యః కపినాయకః అన్యత్రన
ళాః పోటగళాఖ్యతృణవిశేషాః యస్త్రిక్ష ॥౧॥ నళఃపోటగళైరాజ్ఞపి
త్యగతేకపీశ్వర ఇతివిశ్వః, అస్ఫురన్నదీప్యమానః కుముదఃకపిః అ
న్యత్ర ఆస్ఫురంతి అనుల్లసంతి కుముదానికైరవాణియస్త్రిక్ష॥౧॥ కుము
దంకైరవేరక్త పంకజకుముదఃకపావితివిశ్వః, అస్తానష్టప్రాప్తానీలా
నీలాఖ్యకపినాయక ఏవఉత్పలంయద్వా అస్తానీలాత్పతౌనీలాత్పల
నామానౌకపినాయకౌఅన్యత్రవినష్టానికృష్టేందీవరాణిచయస్త్రిక్ష॥౧॥
నీలఃకపీశేద్విభదే కృష్ణేనాతద్యతిత్రిష్టితి నానాధకరత్నమాలా, సము
త్తరళమతిదంచలంస్థితివిభురం జీవనంజీవితం అన్యత్రఉద్వేజితజలంయ

అచలమథసలీలమోషధీనాంహరతిహనూమతిబాంబనన్నియోగాత్ | వి
చలితమభవద్బలంవిశల్యంవిబుధమనౌపివిధూతశోకశల్యమ్ ||౧౦౪||౫||
పునరపిసహజలైజౌభరిలైసదవానతనేవ వానరబలేనదహ్యమానాఁ ద
రీమివ పురీమపహాయపజ్ఞాననమివపక్షాన్క్రీనననిదేశతశ్చలిత మఖి
లఘువన ప్రకంపనమకంపనమాహతప్లవంగసంఘం ప్రజంఘమంగదభు
స్త్రిన్కర్తృణితద్యథాధవతి తథేతిసర్వత్ర క్రియావిశేషణం,నమభవత్ ఉ
క్తరిత్యావిశకలితాధూదిత్యధః శ్లేషసంకీర్ణసావయవరూపకం, పృ
థ్వీవృత్తమ్ ||౧౦౩||—|| అచలమితి || అథసేనామూర్ఛానంతరం- హ
నూమతి బాంబనతః పరాపరజ్ఞస్య ఋక్షరాజస్య నియోగాత్ నిదే
శవచనాత్ ఓషధీనామచలం సంజీవన్యాయోషధివర్జితంసలీల మనా
యాసం యథాతథా, ఆహరత్యానీతవతినతి, బలంవానరస్తేన్యం విశ
ల్యం శల్యరహితంసత్ చలితమభవత్ పునర్భుద్ధసమ్మద్ధితాహమ
భూదిత్యధః, తథావిబుధానాం శ్రురామజయకాంక్షితాంసురాణాం
మనోపి ||ని|| విబుధాస్సురపండితాఇత్యమరిః, విధూతం విహతఃశౌ
కవీవశల్యం యస్యతథోక్తంవానరస్తేన్యప్రబోధేనవిబుధాస్సంతుష్టాం
తక్తకరణౌ బహుపురిత్యర్థః, అత్రస్తేన్యవిబుధమనసాః కేవలప్రకృతత్వా
త్తుల్యయోగితాభేదః పుష్పితాగ్రావృత్తమ్ ||౧౦౪||—||పునరితి || పు
నర్భూయోపి సహజలైజౌభరిలై నైసగికప్రభావ వరిపూర్ణానతి
స్యత్రస్వాభావికార్చిస్సంపన్నాన ||ని|| తేజానలేప్రభావేహ్నిజ్యోతి
ష్యర్చివిరేతసీతి వైజయంతీ, దవాసలేన వనవహ్నినే వవానరబలేన
దహ్యమానాం భస్తీక్రియమాణాండరీం గిరిగుహమివ పురీం లంకామ
పహాయన్యత్వా పంచాసనం సింహమివేత్యనేకేవేయముపమాపక్ష్యా
నన నిదేశతః రావణాజ్ఞావచనాత్ చలితంయద్ధాయప్రవృత్తం అఖి
లలూకానశేషభువనాని ప్రకంపయతి నిడయతి నిజభుజబలేనేతి త
థోక్తం, ఆకంపనం ఆకంపనాఖ్యం రాక్షససేనానయకం, తథాతి

జప్రతాపానలశలభావుభావపి నిశమ్యనిశామ్యచద్వివిదమైందాపదారి
తామహారథోఽఞ్జితాక్షవిరూపాక్షావక్షికోపాక్షాంతిభ్యాం పరుషసంర
మ్భా కుమ్భనికుంభామహాపిరౌసముత్తంభ్య బాహూసుబాహుమారీ
చావివరాఘవభుజాభ్యాంసుగ్రీవహనుమద్భావ్యభుద్భుతంయద్ధమత ని
షాతామ్॥౧౦౫॥ప॥భూమాతతఃప్లవగరాజభుజేనవిద్ధమాలాకృతకుంభమ

హతప్లవగ సగఘంనిహతవానరనివహం, ప్రజంఘంచేత్సృభా వపి రాక్ష
సౌ, అంగదభుజ ప్రతాపవీన అనలః తస్మిన్, శలభావతంగౌ నిశమ్య
అంగదబాహుపరాక్రమ హతావాకఃశ్చైత్యథః॥ని॥ సమావతంగశ
లభావిత్సమరః తథామైందద్వివిదాభ్యాం మైందద్వివిదాభ్యవానరవ
తిభ్యాంఅవ దారితౌ వినిహతౌమహారథౌ ॥*॥ ఆత్తానంసారథిం చా
శావ్న్ రక్షన్యధైతయోనరః॥ సమశ రథసంజ్ఞసాన్యదిత్యాహుర్నితి
కోవిదా ఇత్సుక్తలక్షణాఞ్జితాక్షవిరూపాక్షాఞ్జితాక్షవిరూపాక్ష
నామానౌ రాక్షససేనానాయకావపినిశామ్యదృష్ట్వాద కోపాక్షాంతి
భ్యామమర్షేష్యాభ్యాంపరుషః అత్యుద్ధతేనంరంభోయద్ధసంభ్ర
మః యయోస్తా ॥ని॥ అక్షాంతిరీష్యాసూయాతునంరంభస్సంభ్రమే
కోవఇతిచామరః, కుంభనికుంభౌనామకుంభకణఃపుత్రౌ, మహాపిరాక
ర్తారౌబాహూనిజహస్తౌసముత్తంభ్యసాటాపముద్భుత్య రాఘవ భుజా
భ్యాం త్విరామబాహుభ్యాం సుబాహుమారీచావివశిశ్వామిత్రయా
గ సంరక్షణవేశాయామితిభావః, రాఘవస్య భుజాభ్యాం భుజప్రా
యాభ్యాం సుగ్రీవహనుమద్భావంసహ, అద్భుతమాశ్చర్యజనకం య
ద్ధం అతనిషాతాంకృతవంతౌకుంభస్సుగ్రీవేణనికుమ్భాహనుమతెతియ
థాక్రమమన్వయాద్యథాసంఖ్యాలుంకారః, సచోక్తోపమయా సంస్మ
జ్యతే ॥౧౦౫॥—॥ భూమావితీ ॥ తతస్తదనంతరం ప్లవగ రాజభుజే
న సుగ్రీవబాహునా విద్ధంప్రహృతమతవవభూమావతితమితి శేషః, కు
మ్భమాలాకృత్యదృష్ట్వాతదీయం విరహంవియోగం, నసమాతేషత్ససఘా

సహోవిరహంతదీయమ్ । ఖొకాదగాదనిలసూనుహతో నిక వ్భస్త
న్నామయ క్తమమరీస్తనకుంభమేవ ॥౧౦౬॥౧॥ తతఃకపితరావణౌ
కారణంరణవాహనియ క్తం య క్తమఖిలవాహినీభి రాహవాటోప
ముఖరం ఖరాత్తజం మకరాక్షమైత్వాకశరోపి విపక్షమపిసపక్షవ
సమక్షమనయజ్జనయితుః ॥౧౦౭॥౨॥ కృత్వామూఢనిశాసనం పితుర

సహిష్ణుః + పచాద్యచ్, నలోకేత్యాదినా షష్ఠీప్రతిషేధః అనిల
సూనునా హనుమతానిహతః నికుంభః ఖొకాల్ భ్రాతృవిరహజని
తవిషాదాద్ధేతోః తన్నామయ క్తం కుంభనామయ క్తం అమరీస్తన
కుంభం అమరాంగనాకుచకుంభమేవ అగాల్ భ్రాతృవిరహసహతయా
తన్నామగంధసంబంధాదమరీకుచకుంభం ప్రాప్త్యథః, అత్రరణౌ
భిముఖమరణహేతుకస్య అమరీకుచకుంభసంగమస్య శోకహేతుత్వే
నాత్మైక్షణాదుత్పైక్షావ్యంజకా ప్రయోగాద్గమ్యా, వసంతతిలకా
వృత్తమ్ ॥౧౦౬॥— ॥ తతఇతి ॥ తదనుకుంభనికుంభవధానంతరం, కుపి
తేన కృద్ధేన రావణేన ఆకారణమాహ్వానంయస్యతం రావణేనాహూ
తమిత్యథః ॥౧॥ హూతిరాకారణాహ్వానే ఇత్యమరః, తథారణవా
హేసమరక్రియానివాహే విషయేనియ క్తమాజ్ఞాపితం అతపవాఖిల
వాహినీభిర్యుక్తంచతురంగస్తేన సమేతమిత్యథః, ఆహవాటోపము
ఖరం రణౌడంబరారభటసముద్భుటసింహనాదం ఖరాత్తజంఖరతనయం
మకరాక్షం ఐత్వాకస్య ఐత్వాకువంశోద్భవస్య త్రిరామస్య శరో
బాణః విపక్షంశత్రుసక్షమపి తంసపక్షవబంధుస్సన్నేవేతి విరోధః
సచనగరుదేవేతి పరిహారాద్విరోధాభాసః, జనయితుః జనకన్యఖరస్య
సమక్షం సమీపమనయత్ ప్రాప్తయామాస, మకరాక్షోపనిహత ఇ
త్యథః (౧) ॥౧౦౭॥— ॥కృత్వేతి ॥ అథోమకరాక్షవధానంతరం మ
హాభుజః అవరిచ్ఛిన్న భుజబలశాలీత్యథః రావణిరింద్రజిత్ - పితుః

(౧) తతఃకపితకొణపాధిపనియ క్తమితి పాదినపాలే స్పష్టోద్యథః ॥

ధోగశ్వాదరణం రావణిహుతాత్వతత్రమహాభుజాహుతభుజం ధృత్వా
 మహాస్రాణిచ | స్థిత్యావ్యోమనిమాయయా శరచయంత్యక్త్యాచభిత్త్యా
 చమూంబుద్ధ్యా రాఘవకోపమాపనహసాలజ్ఞామలంకాతరః || ౧౦౮ ||
 X || తతఃప్రతీచఃప్రతీహారాదయంప్రాతిహారికోనిగణ్య నికృత్యాసినా
 కాంచిదాంజనెయస్య పురతోమాయామయాంమైథిలీమాకులీకృతమా
 నసే తస్మిన్నాక స్తికమిదమతథ్యమపితథ్యమేవ విబుధ్యనియుధ్యచిరా
 రావణస్యశాసన మాజ్ఞాంమూఢనిశిరసి+విభాషాజిశ్యోరితివికల్పాద
 ల్లోపాభావః కృత్వాధృత్యైత్యథః, రణం రణరంగంగత్వా, తత్ర రణ
 రంగే హుతభుజం అగ్నిం హుత్వా మహాస్రాణి దివ్యాస్రాణిచ ధృ
 త్వామాయయా అంతధానశక్త్యావ్యోమనిఅంతరిక్షేఽపూర్వవదల్లో
 పాభావః - స్థిత్యా శరచయం బాణవరంపరాంచ, త్యక్త్యాభివృద్ధ్యచ
 మూం వానరసేనాంభిత్త్యా తహ రాఘవస్యకోపం కోపోదయం బు
 ద్ధ్యాజ్ఞాత్వా అలమత్యంతం కాతరోభీతస్సౌ సహసాశీఘ్రమ్, స్వ
 రాదిపారాదవ్యయమితిశాకటాయనః, లంకామాప ప్రవివేశ, శా
 దూ=అవిక్రీడితంవృత్తమ్ || ౧౦౮ || —|| అ || అథనికుంభిలాం హాతుకా
 మః ప్రత్యద్ధావరేణ నిగచ్ఛన్నింద్రజిత్స్విగమనవిఘాతకం త్విరా
 మలక్షణయోద్యుద్ధోద్యోగందృష్ట్యా తన్నివారణాథం మాయాంప్ర
 కటితవానిత్యాహ || తత ఇతి || తతఃపురప్రవేశానంతరం ప్రతిహ్రియ
 తే విమోహ్యతేనైన పరమాననమితి ప్రతీహరః క్షేత్రవం సప్రయో
 జనమస్య ప్రాతిహారికో మాయావీత్యథః x ప్రయోజనమితిరక్ అ
 యమింద్రజిత్ ప్రతీచః ప్రతీహారాత్ ప్రత్యద్ధావరాత్ || ౧ || (స్త్రీ) ద్వా
 ద్వాఽరంప్రతీహారత్యమరః, నిగత్స్య ఆంజనెయస్య హనూమతః
 పురతః పురస్తాత్ అసినాఖడ్గేనమాయామయాంమిథ్యారూపాంకాంచ
 నైథిలీంసీతాంనికృత్యచ్ఛిత్యాఅతఃఆకులీకృతమానసేవ్యాకులితాంతః
 కరణే తస్మిన్ ఆంజనెయ ఇదం సీతావధకృత్యం ఆక స్తికమకస్తాదా

యనిరాశేనివృత్తైవిద్వేషిపశువిశసనారప్పినికుమ్మిలాంసమాసాద్య స
ద్యవీవ ప్రావర్తయతేన త్రమతివిచిత్రమ్ ||౧౦౯||౫ || తదనహనూమ
తః ప్రతినివృత్తాద్యవృత్తాంతమివ మాకణ్యోవిదీర్ఘ మానసో మానసచ
రణవ రాజహంసోవజ్రనిర్ఘోషాద్విషాదాకలారాజహంసస్సంసది ని
గత మింద్రజాలమివేత్యథః, అతథ్యమసత్యమపి తథ్యం సత్యమేవ
విబుద్ధ్యజ్ఞాత్వా ||ని || సత్యంతథ్యమృతంసమ్యగ్మూనితిహతద్యతీత్య
మరః, చిరాయచిరకాలంవిభక్తిప్రతిరూపక మవ్యయమేతత్ ||ని|| చిరా
యచిరభాతామృత్యమరః, నియథ్యయద్ధంకృత్వా నిరాశే ఆశారహి
తే నివృత్తైనిగతేనతి విద్వేషిణపవశవః తేషాంవిశసనై విదారణై
ఆరంభః ఉద్యోగః అస్యాస్తీతితథోక్తః యద్వా విద్వేషీతిచ్ఛేదః ఇం
ద్రజిత్ పశువిశసనమారభతే తాచ్ఛిల్యనేతి తథోక్తస్సృగ నికుంభి
లాంనికుంభిలాఖ్యహోమాథగుప్తిస్తలవిశేషమాసాద్యప్రాప్యసద్యస్త
దానీమేవాతివిచిత్రమత్యంతాద్భుతంసత్యంపరమారణయాగంప్రావర్త
యత ప్రవర్తయామాస ఉపక్రాంతవానిత్యథః (౧) ||౧౦౯||—|| త
దన్వీతి || తదనఇంద్రజితః నికుంభిలాప్రవేశానంతరం, ప్రతినివృత్తా
త్ ప్రత్యాగతాత్ హనూమతః ఇమంవృత్తాంతం మైథిలీవధరూపపా
తాం ||ని|| వార్తాప్రవృత్తివృత్తాంత ఇత్యమరః, ఆకణ్యోశ్చృత్వా
విదీర్ణమానసోపదళితహృదయః అతవీవవజ్రనిఘ్నోషాత్ స్ఫుజ
థోః ||ని|| స్ఫుజఃథుర్వజ్రనిఘ్నోషఇత్యమరః, విదీర్ణమానసః త
స్యతమద్వే జకత్వాదితిభావః, మానసచరః మానససరోవరీ ||ని|| మా
నసం సరసిసావంతఇత్యుభయత్రాపి విశ్వః- రాజహంసః కలహంసఇ
వ విషాదాకులః ||*|| విషాదశ్చైతసోభంగ ఉపాయాభావచింతనై రి

(౧) ప్రాచీనపుస్తకము ప్రాతిహారిక ఇతిపదంనాస్తిసత్యేషి | ద్వీ
రిద్వాన్దే ప్రతిహారిక ఇత్యమరకోశాత్ ప్రతిహారిద్వారే నియుక్తః
ప్రాతిహారిక ఇత్యర్థః | విద్వేషిపశువిశసనారంభాయేతిప్రాచీనపాఠః ||

పత్యసామిత్రిణానమాశ్వాన్యమానస్సకరుణం నిశ్చన్యవిశ్చన్యపతిరపి
విఘ్నోన్యలాపీత్ ||౧౦౦||ప|| జ్ఞేతదత్ర భవతీజనకన్య యజ్ఞేదేవ్యా
శ్చిరాయధరణైరరణ్యశ్శిఖాన | వంశేమనారపి వధూరభవత్క్రిమనన్య
ద్రామస్తథాపి విధినారనితావిరామః ||౧౦౧||ప||

త్య కలక్షణ విషాదపర్యాకులస్సౌ రాజహంసానృపశ్రేష్ఠః రామః
||ని|| రాజహంసానృపశ్రేష్ఠే కాదంబకలహంనయోరితివిశ్వః, సంసది
వానరసమితా ||ని|| సభాసమితిసంసదఇత్యమరః నిపత్యభువిపతిత్వా
సామిత్రిణానమాశ్వాన్యమానః ||*|| శుభేన త్త్వనితిష్ఠంతం తావమా
ర్యవిజితేంద్రియం || అనర్థభోనశ్శోతి త్రాతుంధమోనిరధఃక ఇ
త్యాదినీతివచనేః సమాధీయమానః సకరుణాదీనన్యన్య, విశ్చన్య
ప్రపంచన్య పతిరపిసకలలూక నిగ్రహః, సుగ్రహసమర్థోపీత్యథః, సః
రామఃవిఘ్నోవిశ్లిష్టస్సౌప్యలాపీత్ చిలలాప ||ని|| విఘ్నరంప్రీత్యపేతే
సాన్యత్కష్టవిశ్లిష్టయోఽపీతి వైజయంతి ||౧౦౦||—|| తత్ప్రకారమేవా
హ || జజ్ఞఇతి || తత్తథాలేనప్రకారేణైత్యథః అత్రిభవతీపూజ్యా సీ
తా అత్రిభవతీవ్యాఖ్యాతా, జనకన్యరాజ్ఞాయజ్ఞేఅరణ్యః నిమంథ్య
దారువిశేషాత్, శిఖాఅగ్నిజ్వాలే పెతుప్రమా, ఏతేన పరమపావన
త్వమయోనిజత్వంచనూచ్యతే ||ని|| ఘృణిత్వా లేఅపిశిశే ఇత్యమరః ధర
ణై దేవ్యాః హలముఖాకృష్టామాః భూచేవ్యాఃచిరాయవిరకాలేనజ
జ్ఞేప్రాదుర్బాధూప తథామనోఃవైవన్వతమనోఃవంశేకులే సకలలూ
కశ్లాఃఘృతతిథానః, వధూఃసుషా దశరథమహారాజస్మేతిథావఃయ
దావవధూజాయంతీనఇతిశేషః, అభవత్ జాతా ||ని|| వధూజా
యాసుషాస్త్రీచైత్యమరః, అన్యక్రిముత్పత్తిగృహప్రవిష్ట గృహ
యోరత్యంతశ్లాఘృతత్వం వక్తవ్యమన్యతామపి నాస్తీత్యథః, రామ
ఇత్యాత్మనిర్దేశః అఖండితమహత్త్వద్యోతనార్థః | విధినాదేవేన ||
ని|| విధిర్విధానైదేవేచేత్యమరః, విగతారామాసుండరీయన్యవిరామో

యత్నోముఢాభవతి యత్రసమీరసూనోర్నాలంసలాపినవసేతునిబద్ధ
 నాయుదూరేచపావకశరోదురతిక్రమోయంతతైసశోకజలధిస్తవలం
 ఘనీయః॥౧౧౨౧॥ ఇత్యాదిపరిదేవమానమేనంవిదితాశరమాయావిశేషా
 విభీషణస్సమాగత్యదేవభవతోపికిమిదమస్థానేకరుణమవస్థాంతరంనిరం
 విగతభార్యః రుచితఃకృతః దైవయోగోనకస్యాపి లంఘనీయఇతిభావః
 ॥౧౧॥ సుందరీరమణీరామేత్యమరః, వసంతతిలకావృతమ్ ॥౧౧౧॥ —॥
 యత్న ఇతి ॥ యత్రశోకజలధౌ సమీరసూనోః హనుమతః యత్నః ఉ
 ల్లంఘనోత్సాహః ముఢావ్యర్థోభవతిసాపితరితుంశక్తోనభవేదితిభావః
 తథానలోపిప్రసిద్ధసేతునిర్మాతాపినవసేతునిబంధనాయ మూతనసేతు
 నిర్మాణాయ, నాలంసపర్యాప్తః సాపితరణోపాయకరణసమర్థోన
 భవతిత్యర్థః + నమస్స్వస్తీత్యాదినాచతుర్థి, తథాపావకశరశ్చాగ్నే
 యాస్త్రమపిదూరే వర్తతఇతిశేషః, సోపేయంజౌషయితుంసశక్త ఇ
 త్యర్థః, తత్తస్మాత్కారణాత్ దురతిక్రమః దుస్తర్యోయంవర్తమానః, త
 వశోకజలధిః త్వన్నిమిత్తకాయంశోకసాగరః, కేనోపాయేన లంఘనీ
 యః ఉక్తోపాయైఃప్రసిద్ధార్థవస్తరితుం శక్యః, అయంతువకేనావృషపా
 యేన తరితుం శక్యఇత్యర్థః అతఏవోపమానాత్ప్రసిద్ధార్థవాదస్యాధిక్య
 కథనాదవ్యతిరేకాలంకారః ॥౧॥ ఉపమానాదవ్యవస్థాప్యతిరేకస్సవ
 స ఇతిలక్షణాత్-వృత్తపూర్వవత్ ॥౧౧౨॥ —॥ ఇతితి॥ ఇత్యాది ఏవమా
 దిపరిదేవమానం విలపంతమ్ ॥౧౧॥ విలాపఃపరిదేవనమిత్యమరః, ఏనం
 త్రిరామంవిదితాశరమాయావిశేషః విజ్ఞాతరాక్షసమోహన వ్యాపార
 విశేషః విభీషణస్సమాగత్యసన్నిధిం ప్రత్యాగత్య, దేవస్వామిః త్రి
 రామభవతోపి మాయానియంతుః పరమపురుషస్యాపీతిభావః, అస్థా
 నైతశోచనీయస్థానేసీతావధన్యమాయితత్వాదితిభావః, కరుణాదీనం శక
 రుణశద్దాదర్శితద్యన్ ఇదమేతదవస్థాంతరం దశాభేదః కింకిమర్థం, దు
 షాశాపస్నుల్యేన నసరితస్యమిత్యర్థః కింతునిరంతరాయం నిర్విఘ్నం

తరాయమఖనిర్వర్తనాయపురందరారితాకృతంకృతకమేవైతదవధానయ
ధారయమనసిధైర్యమిశ్యభిధాయతద్వధాయపురోధాయలక్షణంతస్థితా
దేవ నికుమ్భిలాంబలైస్సహోపదురోధ ॥౧౦౩॥ప॥హరికులారవతశ్చలిత
స్త్రాగిరిదరీకుహరాదివకేగరీఅపరిస్తూర్యరుషాహవమాహవంసవిదధే
బలశాసనశాసనః ॥౧౦౪॥ప॥ వాతూలఇవతూలానాంవానరాణాంరణా

యథాతథా మఖనిర్వర్తనాయస్పవిజయపాతుసత్రనిష్పాదనార్థంపురం
దరారిణాఇంద్రజితాకృతమాచరితం, ఏతత్సితావధరూపకృత్యం, కృత
కంకృత్రిమం, అసత్యమేవేతియావత్ అథధారయజానీహి, అతఃమనసి
దైర్యం నిర్వికారచిత్తత్వం, మనసోనిర్వికారత్వం దైర్యంసత్సవిపే
తుష్టిత్రిసికాః, ధారయస్వీకురుఇన్ద్రేవ మభిధాయఉక్తావ, తస్యేంద్ర
జితః వధాయసంహారార్థం లక్షణం పురోధాయపురష్కృత్య తత్క్ష
ణాదేవతస్థిన్నేన క్షణానికుంభిలాం నికుంభిలాఖ్యస్తానం చలేర్వానర
స్తేనేస్సహ ఉపదురోధనిరుద్ధవా ॥౧౦౩॥హరితి॥తతఃఉపరోధానంత
రా, సప్రసిద్ధః బలంనామదానమశాస్త్రీ బలశాసనః ఇంద్రః తంశా
స్త్రీతిబలశాసనశాసనః ఇంద్రజిత్ + ఉభయత్రాపికర్తరిన్యః, హరికు
లారవతః కపిస్తేన్యకాలాహలాద్యైః, గిరిదరీకుహరాత్ పర్వతగుహ
గోళకాత్, కెనరీసుహాఇవ చలితనిగతస్సౌ, రుషాహవరనంమ
ర్దకృతామర్పణఆనమంతాజ్ఞహోత్యస్తిన్నిత్యాహ వాయాగః (౧) +
ఋదోరబిలిజుహోరైరవ్యయే గుణావాదేశౌ తమపరిపూర్యతస
మాప్రైవ, ఆహూయంతేతత్రివోస్తిన్నిత్యాహవంయుద్ధం చకార॥+॥
ఆజీయద్ధఇహవ్యయలే రాజ్ఞురావదప్రత్యయే సంప్రసారణం ॥౧॥ఆ
హనస్సంగరెయాగ ఇతివిశ్వః విదధేచకార ద్మృతవిలంబితంవృత్తమ్॥*
ద్మృతవిలంబితమాహ సభౌభరాచితి లక్షణాత్ ॥౧౦౪॥—॥ వాతూల
ఇతి ॥ తతః తదనంతరం మాయావగవానౌహకవానౌసాగంజే తీతి

(౧) అత్రహవమితిచ్ఛిత్వాహూయంతేస్తిన్నితిహవాయజ్ఞఇతివదన్తి॥

జరె । విద్రావణస్తతామాయా విద్రావణసుతాభవత్ ॥౧౧౫॥ ॥౧॥ అ
నుపదమనీకో న్నథనసంరంభం సంవర్తనమయమద్దాంతం కృతాంతమివ
సమాపతంతం స్వంచరగతం సంక్రందనజితంగంధవహవనందన సూ-
న్దవతీసౌమిత్రిః పృవర్తితనిశితశరధారశ్శతధారపాణిరివజమ్బవస్త
మ్భయత్ ॥౧౧౬॥ ప॥ వికస్వరమదోత్రటం ప్రచురపీరవాదోద్భటం
మాయావిత్ రావణసుతఇంద్రజిత్, తూలానాం కాపాసానాంవా
తూలావాతసమూహాభవేత్సుపమా + వాతాచ్చైత్యాలప్రత్యయః,
రణాచరేరణాంగణై ॥౧॥ అంగణంచత్వరాజరే ఇత్యమరః, వాసరా
ణావిద్రావయతీతివిద్రావణః నిరాసకః అభవత్ శరవషణ్ణవాసరాన్
కాంచితీకాచకారేత్వధః ॥౧౧౫॥—॥ అనుపదమితి ॥ అనుపదమ
నంతరం అనీకో న్నథనేవానరస్తేనృవిదారణేసంరంభః కొపస్సంభ్రమో
వాయస్యతం ॥౧॥ సంరంభస్సంభ్రమేకోప ఇతిశబ్దాణాం వః(౧)సంవర్తన
మయమదాంతం ప్రలయకాలోద్భటం ॥౧॥ సంవర్తనప్రలయః కల్ప
ఇత్యమరః- కృతాంతమయమమివస్థితమిత్వపమా ॥౧॥ కృతాంతో య
మసిద్ధాతావిత్త్యమరః, స్వంచరగతం రథారూఢం సంక్రందనజితమిం
ద్రజితం గంధవహనందనస్య హనూమతః స్కంధవతీస్కంధారూ
ఢః సౌమిత్రిః లక్ష్మణః, పృవర్తితాః ప్రియాక్తాః నిశితాస్త్రైః శరధారా
శ్శరపరంపరాయేన సతథోక్తస్యై, జంభంజంభాఖ్యమసురం శతధా
రంపాణౌ యస్యశరధారపాణిరింద్రజిత్సుపమా + ప్రహరణార్ధభ్యః
పరేనిష్ఠాసప్రమ్యాభవతఇతినిష్ఠాయాః పరనిష్ఠాతః ॥౧॥ శతకోటిస్సర్వరు
శ్శంబ ఇత్యమరః, అస్తంభయత్ ఉపవరొధ ॥+॥ స్తంభురొధనఇతి
సౌత్రాల్ స్తంభుధాతోణిజంతాలక్ష్ ॥౧౧౬॥—॥ వికస్వ రేతి ॥ వి
కస్వరః వికసనశిలః ప్రతిపదంప్రవర్ధమానఇతియావత్ ॥౧॥ వికాసీ
తువికస్వరఇత్యమరః + ధేశభాసపిసకసాపరజితి వరచ్చృణ్యయః తె

(౧) అనీకో న్నథనసంరంభమితి నిష్ఠాంతః ప్రాచీనపాఠవిషయాభ్యః ॥

పతత్త్రిటితకజ్జటంప్రతిహతాన్త్రమస్త్రేణచ । జగత్త్రియధయావ
హంజయపరాజయాగోచరంవిలెనతురుభావిభావివతదా రణదారు
ణమ్ ॥౧౦౭॥శతధారకరొరశివైరివశివైశ్శతధావిరచయ్య శరాసగుం
విదధేవిబుధేశజితసమరేహతసారథిమప్యధధాశఃథిః ॥౧౦౮॥ప॥ య
దుచితమహామాయాశీలస్వయద్భుజశాలినస్సదృశమధవాయుక్తం స
సమదెనదర్పేణఉత్కటముద్రిక్తం, ప్రచురపీరవాదైఃఖింధిభిఃధీత్యాది
ప్రభూతపీరాలాపై రుద్భటముజ్జృమ్భితం॥ని॥ ప్రభూతం ప్రచురంస్రా
జ్యమిత్యమరః, పతంతః గళంతః తురితాఃచ్ఛిన్నాః కంకటాః ఉర
శ్చదాయస్త్రితం ॥ని॥ ఉరశ్చదఃకంకటకఇత్యమరః, పరితురితలెతిసా
తస్సాధుః । తథాఅస్త్రేణదివ్యాస్త్రే గిరిత్యర్థః, ప్రతిహతానిప్రతిరుద్ధా
ని అస్త్రాణియస్త్రితం తథోక్తంచ, జగత్త్రియధయావహం త్రైలో
క్యభయంకరం భూవహమితిసాతే త్రిలోకకంటకస్యేంద్రజితః వినా
శపాతుత్వాచ్చుభకరం, జయపరాజయయోరగోచరం అవిషయం తు
ల్యబలత్వాదితిభావః అతపివదారుణం పరస్పరభయంకరంరణంకలహం
॥ని॥ అస్త్రీయాంసమరానీకరణాః కలహవిగ్రహవిత్యమరః, తదాత
స్త్రితసమయే, ఉభౌసామిత్రీం ద్రజతౌ ఇభౌమత్తగజావినవిలెనతుః
చక్రతుః, ఉపమానాలంకారః పృథ్వీవృత్తమ్ ॥౧౦౭॥—॥ శతధారతి
అథానంతరం దాశరథిః దశరథపుత్రొలక్షణః + అలగజ్ సమరేయ
ద్ధై శతధారకరొరశివైః వజ్రాయుధవత్త్రిత్యైగైఃగిరిశివైర్పాణైః, శ
రాసగుణమింద్రజిత్కాముకజ్యామ్ ॥ని॥ గుణస్తావృత్తిశబ్దాదిజ్యేం
ద్రియాముఖ్యతంతుష్విత్యమరః, శతధాశతప్రకారేణ శతశశ్శకలిత
మిత్యగణః, విరచయ్యకృత్వా + ల్యపిలఘుపూర్వాదిత్యయాదేశః వి
బుధేశజితమింద్రజితమపిహత సారథింవిదధేచకార ॥ని॥ సూతః క్షత్తా
చసారథిరిత్యమరః, తొటకవృత్తమ్ ॥*॥ఇహతొటకమమ్బుధిస్తేమి
లితమితి లక్షణాల్ ॥౧౦౮॥—॥యదితి ॥ అహోనికృతగృణోహతసా

క్రంచ రెంద్రసుతస్యయత్ శతమఖజితశ్శృంగయదావసరూప మథా
త్తన స్తదకృతరుషానుందోమందోదరితసయోజే ||౧౧౯||X||ఏవంమం
దోదరితనయస్య లక్ష్మణనసాకంయుధ్యమానస్యత్రీణిది నానివ్యతీయః||
౧౨౦||X||అనుపదమభిషేణనవతివిభీషణైలెనాఽనీలైసభీషణేన విము

రథిశ్చైత్యాశ్చర్యం । మాయాశీలస్య పరవ్యామోహకవ్యాపారాచర
ణ తత్పరస్య యత్కృత్యముచితమనుగుణం తథాభుజశాలినః దాహు
పరాక్రమశాలినః యత్పద్యశంసమానం, అథవేతి పక్షాంతరే, నక్రం
చరెంద్రసుతస్య సకలలోకజ్ఞేత్రరావణ తనయస్య యద్యుక్తం అ
హం అథవేతివాక్యారంభశతముఖజితః ఇంద్రజితః ఆత్మనస్సవస్య
యచ్చ ||ని|| వాస్యాన్వికల్పాపమయోరెవార్ధేద సముచ్చయ ఇత్యమ
రః, శౌర్యంగూఠత్వం అనురూపంసమథం తత్తతాద్యశం కృత్యంర
ణేరుషారోషేణామందః మహారోషాక్రాంతఇత్యథః, మందోదరిత
నయః ఇంద్రజిత్ అకృతకృతవాక్+కృజోలుజితః । తనాదిభ్యస్తథా
సోరితి సిహాలుక్, మాయాశీలత్వాదిగుణసంపన్నస్య సవస్యయదుచి
తం తత్సర్వమపి రణపాండిత్య మకరోదిత్యథః హరిఃవృత్తం ||*||ర
సయగహయైస్సాహ్వాస్తాగోయదాహరిణీతదెలిలక్షణాత్, అతప
వాద్యపాదెద్వితీయయతిస్థానేఅపదస్థయత్సాఖ్యాదోషమకృతకృతయో
వ్యంకారికానమమృషః ||కుత్రచిత్పదమధ్యేపి యతిమిచ్చంతిసూ
రయః యదిపూర్వాపరార్థాగా సస్యాతామేక వణాగా వితితిలకప
చన మపిసమాధాతుం సశక్నుయాత్ తథాపి ||*|| సతుప్రతినివిష్టమూ
ఖజనచిత్తమారాధయేదిత్యాది మహాకవిప్రయోగదర్శనాదదోషః ని
రంకుశాః ఖలుకవయస్సర్వపథికాభవంతి ||౧౧౯||—|| ఏవమితి || స్ప
ష్టోధః (3) ||౧౨౦||—|| అనుపదమితి । అనుపదమనంతరం, విభీ
షణే అభిషేణనవతిసేనయా అభిగమనవతినతి ||ని|| యత్సేనయాభిగ

(౧) ఏవమిత్యాదివ్యతియరిత్యంతంవాక్యప్రాచీనకోశేష్వనుపలబ్ధమ్

త్రాంశక్రిమధాచంద్రేణదారయన్న పారయన్ సోధుమదసీయమవి
నయమమపాకులస్సామిత్రిరమోఘం మాఘవతమముంచదస్త్రమ్॥
౧౨౧॥ పతతి స్తతత్ప్రధమమస్త్రముజ్వలంసశిరస్త్రమింద్ర జయినశ్చి
రస్తతః! అనువుషవృష్టిరవసాదిపాకసామధబాష్పవృష్టిరమరారియో

మనమరౌతదభిషేణనమిత్యమరః + సత్యాపపాశేత్వాదినాసేనాశబ్దా
ణ్ణిచ్ఛాదిష్యభ్యాసేనచాభ్యాసస్యేతి సకారస్యపతన్, భీషణానభ
యంకరేణ అవినీతేన దుర్వినీతేన తేనేంద్రజితాముక్తాం ప్రయక్తాం
శక్తిం ఆయుధవిశేషం అధాచంద్రేణ బాణవిశేషేణదారయన్ పిభిం
దన్ అముష్యఇంద్రజితృమమదసీయం + త్యదాదీనిచేతివృద్ధసంజ్ఞా
యాం వృద్ధాచ్ఛః, అవినయందుర్వినయం సోధుమపారయన్ అశక్ను
వన్, అమపాకులః క్రొధావిష్టస్సామిత్రిః లక్ష్మణః అమోఘంశత్రు
శిరశ్చేదకమిత్యథః, మాఘవతమైంద్రం + తస్యేదమిత్యన్, అస్త్ర
మముంచత్ ప్రాయుక్తు ॥౧౨౧॥—॥ పతతి ॥ ప్రధమమాదౌః
జ్వలదీప్తం తత్ప్రసిద్ధమస్త్రమైంద్రాస్త్రం పతతి స్తస్యపతత్, ఇం
ద్రజితి శిషః + లట్ స్తఇతి భూతాథేలట్ తతఃఅస్త్రపాతానం
తరం సశిరస్త్రం సశిషణ్యమింద్రజయినః శిరఃపతతి స్త, అనుపశ్చా
త్, శిరఃపతనానంతరం॥ని॥ పశ్చాత్సాదృశ్యయోరనివృత్యమరః, అవసా
భూమ్యాం॥ని॥త్వావనిరైదినిమహిత్యమరః, ద్యౌఃదివంవాఙ్కఃస్థానంయే
షాంతే దిపాకసాదేవాఆద్యవృషాదరాదిత్యాత్సాఘః ద్వితీయే ॥ని॥ది
వంస్వగేంతరిక్షేచేతి నానాధరత్నమాలా (౧) లైషాంపుషవృష్టిః

(౧) దివశబ్దస్యాకారాంతనపుంసకత్వే అనిరుద్ధచరితే సుభూతిచంద
ప్రయోగోపి దృశ్యతే నశోభతే॥ తేనహినోదినాపురంమరుత్వతావృ
త్రవధేయథాదివంఇతి ॥ని॥ మందిరంసేరిభశ్శక్రభవనంఖండివనభఇ
తి త్రికాండశేషశ్చ । ద్యౌరొకోయేషామితివిగ్రహేదివొకనః । ది
వొకాశ్చదివొకాశ్చ దేవచాతకపక్షిణీతిరంతిదేవః॥

పితామ్ ||౧౨౨||ప|| శ్రుత్వాశక్రజితస్సుతస్యనిధనం శోకేనరక్షఃపఠేః
 క్లాంతఃనిశ్చలదశ్శ్రుతారభరితం క్రౌంచద్భ్రూత్కారితం | కోపనాథవి
 పాటలంచ కుటిలభూవల్లివృక్షైక్షణం జజ్ఞేదప్తఘనోష్ఠమట్టహాసితోద్రి
 క్తంసమస్తంముఖమ్ ||౧౨౩||౫|| అనంతరమతిక్యాంఠేమవిక్యాంతేమ
 తదవవజితే ప్రసూనవర్షమిత్యథః, పతిస్త అథానంతగమమరా
 రియోపితాం రావణాంతఃపురస్త్రీణాం బాష్పవృష్టిః నెత్రాంబువర్షం
 పతిస్త - అత్రపూర్వపూర్వోత్తరోత్తరం ప్రతిహేతుత్వాత్కార
 ణమాలాఖ్యాలంకారః || పూర్వపూర్వంప్రతియదాహేతుస్సాన్యదుత్త
 రోత్తరం, తదాకారణమాలాఖ్యమలంకరణముచ్యత ఇతిలక్షణాత్, మం
 జుభాషీణీవృత్తమ్ ||౧౨౨|| శ్రుత్వేతి|| సుతస్య శక్రజితః ఇంద్రజితః
 నిధనంమరణం శ్రుత్వా రక్షఃపఠేః రావణస్య, సమస్తంముఖందశాపి
 ముఖానీత్యథః శోకేనక్లాంతం పరిహ్లానం నిశ్చలం దీ ఘోష్టని
 శ్శాన్యసకృత్ అశ్రుపూరభరితం బాష్పప్రవాహపరిపూర్ణంక్రౌంచదా
 క్రౌశద్భ్రూత్కారితం భూదితిముఖమారుతానుకారిశబ్దః, అథేతివాక్యా
 రమ్భే కోపన శత్రుకృతాపకారేణమనః ప్రజ్వలనంకోపఇత్యుక్తలక్ష
 ãన క్రౌఢేన విపాటలమల్యరణంచ కుటిలితాః షక్రీకృతాః భూవల్ల
 యోయస్య తత్తథోక్తం, వృత్తానివిఘూర్ణనాదన్వతులంకారాణి
 ఈక్షణానియస్య తత్, దప్తాః దంతైర్నిపీడితాః ఘనాలంబమానాశ్చ
 ఓష్ఠాఅధరోష్ఠాయస్య తత్తథోక్తమ్, అట్టహాసితేన అతిశయతహానేన ఉ
 ద్విక్రముద్భుతంచ, జజ్ఞేసాతం అశేషాణిరావణముఖానికరుణరౌద్రర
 సానుభావ విజృంభితాన్య భూవన్నిత్యథః అత్రక్లాంతత్వాదీనా మ
 నేకగుణానాం సముచ్చితత్వా త్సముచ్చయాలంకారః ||*||గుణక్రియా
 యోగపద్యం సముచ్చయఇతిసామాన్యలక్షణమ్, శాదూలవిక్రీడితం
 వృత్తమ్ ||౧౨౩||—|| అనంతరమితి || అనంతరంశోక రౌద్రరసావేశా
 నంతరం విక్యాంఠేమ మహాశూరేమ ||౧||. శూరోవీరశ్చవికాంతఇత్యి

పురందరారిముఖేషు నందనేషు వినిహతేషు కుంభకణాదిషు భ్రాతృ
మ విధ్వస్తేషు ప్రహస్తపూర్వేషు సచివేషు వ్యాపాదితేషువిహాపా
క్షప్రభృతిషు సేనాపతిషు విశిష్టైబలవతినిఖలేబలే సమంతతః కరుణ
పరిపూరితపౌరవధూజనపరి దేవనా త్తరంగాయాం లంకాయా మాతం
కాతిశయిరోషణారావణ స్తత్క్షణమేవహర్షక్షణవ హరిణీంధరణీ సు
తాం జిఘాంసురంతికగతేన మంత్రిణానివార్యమాణస్సారథినావిధినా
చ సంచాదితతథో దాశరథివిజయవిహితసంగరస్సంగరాంగణమవత

మరః, పురందరారిముఖేషు ఇంద్రజిత్పృముఖేషు నందనేషు పుత్రేషు
అతిక్రాంతేషు మృతేషు నిగతప్రాణైషు సత్స్విత్యధః, కుంభక
ణాదిర్యేషాంలైషు ఆదిశబ్దేనమహాదరమహాపాశ్వాదయోగ్యహ్య
నై భ్రాతృమ సహోదరేషు వినిహతేషునాశితేషు సత్సు, ప్రహస్త
పూర్వేషు ప్రహస్తాదిషు సచివేషు మంత్రిమవిధ్వస్తేషు మారితేషు
సత్స్విత్యధః, విరూపాక్షప్రభృతిషు సేనాపతిషు వ్యాపాదితేషువి
నాశితేషుసత్సు, నిఖలే బలవతిబలస్తేన్యైశ్చ విశిష్టై విక్షిప్తైవిధ్వస్తేస
తి లంకాయాం సమంతతః సర్వతః, కరుణపరిపూరితఃకోకపరిపూర్ణో
యః పౌరవధూజనః పత్తనస్త్రిజనః తస్యపరిదేవినైః విలాపేఃఉత్త
రంగాయా ముద్రిక్తాయాం తమృచ్ఛయిప్రాయాం సత్యామిత్యధః, ఆ
తంకాతిశయేన ఆపహృయిస్తేష్టిన రోషణోరోషవాక్ + కృధమం
దాధేకభ్యశ్చైతియచ్ రావణః తత్క్షణం తస్మిక్క్షణే హర్షక్ష
స్సింహః హరిణీంమృగీమివ ||ని||హర్షక్షః కేసరీహారిత్వమగః|ధరణీసు
తాం సీతాం జిఘాంసుహంతమిచ్ఛుః + హంతేస్సన్నంతాదుప్ర
త్యయః అంతికగతమంత్రిణా సమీపస్థసచివేన నివార్యమాణః నచైత
న్నాయ్యమితి నిషిద్ధమానః తథాసారథినావిధినాచసంచాదితఃప్ర
రితౌరథోయన్య సతథోక్తః దాశరథివిజయే విహితసంగరఃకృతప్ర
తిజ్ఞస్సక్, సంగరాంగణం రణభువం అవతతార ప్రవివేశ ||ని|| అథప్ర

తార ||౧౨౫||ప|| కోపాదసూపరిఘటామరకుంతయష్టిచాపాశుగదుగ్రీవు
 ణశక్తికృపాణపాణిః | ఏకోవ్యనేక ముఖబాహుతయా సబంధులూ
 కోయథాసమితిలూచనగోచరౌఘాత్ ||౧౨౬||ప|| అలక్ష్మిత సరక్షసా
 మధిపతిః కృపాణంముహుఃప్రసహ్యవినిపాతయన్ వ్రవగమండలీమా
 శిషు | అయంతవతవాయమిత్యధిసమీక మేక్షేకకోవరానివనిదిశన్న
 మరవారవామధువామ్ || ౧౨౭ ||౫|| తత్త్వణమత్నోహిణీవి త్నోభకంద
 తిజ్ఞాజినంవిదాపతుసక్లరత్నత్యభయత్రావ్యమరః||౧౨౮||కోపాదితి||కా
 పాత్సమరాభినివేశాద్దేహః పరిఘాఃఅయోమయగదాఃతామరాదం
 డనిశేషాః కంతాః ప్రాసాఃయష్టయోలగుడాఃచపాః కాముకాణి
 ఆశుగాఃబాణాః దుగ్రీవుణాః ముద్గరాః శక్తయః ఆయుధవిశేషాః కృ
 పాణాః ఖడ్గాశ్చపాణిషు యస్యసతథోక్తౌసారావణిః, ఏకః సకలవి
 నాశాత్సహాయశూన్యపిఠినెకానిముఖానిబాహవశ్చయస్యసతథోక్తః
 తస్య భావస్తత్తాతయా శేతునాసబంధులూకోయథాబంధుజనసహి
 త ఇవేత్యుత్ప్రేక్షా ||౧౨|| లాకస్తుభువనెజనత్త్యమరః, ఇవవద్వా య
 థాశబ్దావితిదంఢీ, సమితియద్దేహోచనగోచరః ప్రత్యక్షోభూదిత్యర్థః
 వానరాణామితి శేషః, వసంతతిలకావృత్తమ్ ||౧౨౯||—|| అలక్ష్మితే
 తి || సరక్షసామధిపతిః రావణఃప్రవగమండలీనాం వానరసమూహ
 నాం మాళిమశిరస్సు, ప్రసహ్యబలాత్ కృపాణంచంద్రహాసం, ము
 హుఃపునఃపునః వినిపాతయన్ ప్రవర్తయన్విదారణార్థమితిభావః,
 తవాయమేషఃతథాతవాయమిత్యనెన ప్రకారేణఅధిసమీకం యుద్ధఇ
 త్యర్థః, విభక్త్యర్థైవ్యయాభావః,అమరవారవామధువాం సురసుంద
 రీణాం ఏకైకశః ప్రత్యేకంవరాన్ ప్రియతమాన్వినిదిశన్నివ అల
 క్ష్మితేత్యుత్ప్రేక్షా, పృథ్వీవృత్తమ్ ||౧౩౦||—|| తత్త్వణమితి || తల్
 క్షణంత స్థితక్షణ అత్యంతసంద్యోగద్వితీయా, అత్నోహిణీనామనేకా
 త్నోహిణీ సుఖ్యాకానాంవానరాణాం అత్నోహిణీసంఖ్యాతు ||*|| వృ

శిత రుషమతిపరుషవిశిఖవిదశితకేతన మధుచంద్రనికృతధన్వానమ
 శ్రుధారా విదారిత సారథి మతివిస్తనీయకరలాఘుసంరాఘవానుజమ
 మషాపేగము క్రయాశక్త్యాముహూరమివ మూర్ఛానిమీలితముపరా
 యుతనవసాహస్రం పంచాశత్త్రింశతంభటాః, పాదాతంపష్టిసాహ
 స్రం పట్టతీదశవాజనః- ఏకవింశతీసాహస్రం శతానామష్టసప్తతిః
 ద్వీరదాస్సృందనాయ త్ర సాక్షాహిణ్యుచ్య లెబుడై రిత్యక్షాహిణీనం
 ఖ్యా మాహుః! తథాచమహాధారతె, ఏకోరధోగజశ్చైకో నరాశం
 చపదాతయః || త్రయశ్చతురగాస్తజ్జేఃపత్తిరిత్యభిధీయతే, పత్తింతు
 త్రిగుణామేతాం విదుస్సేనాముఖంబుధాః | త్రిణీసేనాముఖాన్యేకోగు
 ల్త ఇత్యభిధీయతే | త్రయోగుల్తాగణోనామ వాహినీతుగణాశ్రయః |
 స్తృతాస్త్రిస్త్రవాహిన్యః పృతనేతివిచక్షణైః | చమూస్తుపృతనాస్త్రి
 స్రశ్చ మ్స్త్రిస్త్ర వనీసీ | అనీకీనీదశగుణామాహురక్షాహిణీంబుధా
 ఇతి, యథాహమరసింహః ||౨|| ఏకేభైకరథాత్ర్యశ్వాప త్తిఃపంచ పదా
 తికా, పత్యంశ్రీగుణైరసరైః క్రయాదాఖ్యాయథో త్తరమ్ | సే
 నాముఖంగుల్తాగణో వాహినీపుతనాచమూః, అనీకీనీదశానీకీస్సక్షా
 హిణ్యధనుపదీతి, విక్షోభేణ విఘ్న సనెన కందశితరుషం సమంత్పన్న
 కోపం అతఏవాతిపరుషైరత్యంతశీలైః విశిఖైఃదాణైః విదశితం కేతనం
 యోనతం ఆధుచంద్రేణబాణవిశేషేణ నికృతంచ్ఛిన్నం ధనుర్యనతం
 + ధనుషశ్చైత్యనజాదేశః, అశ్రుధారయాశరపరంపరయా అసిధారే
 తి పారేఖడ్గధారయావిదారితావిదశితసారథిర్యేనతం, అతివిస్తయనీ
 యమత్యాశ్చర్య విషయం కరలాఘువం హస్తపాటవంయస్యతం, రా
 ఘవానుజం లక్ష్మణయాతుధానపతిః రావణః అమషాపేగస క్రోధ
 రమౌణము క్రయాశక్త్యామయమాయాని ర్తిశక్త్యాఖ్యాయుధేన, కలాధర
 మిందుం ఉపరాగోరాహుగ్రహగ్రాసఇవేత్యపమా ||౩|| ఉపరాగో
 గ్రహఇత్యమరః, ముహూర్తమల్పకాలమ్ ||౩|| ముహూర్తమల్పకాలే

గణవ కలాభర మాతానయాశుధానపతిః ||౧౨౭||ప|| ఆలొక్యమాన
మరుజం చ్చాపితక్తిఘాతాచ్చోకేనవిధ్వంసయస్సుతరాంసరామః|
కోపేనవాపమథకుండలయాంచకారలంకాపతేరపిలలాటలిపింవిధాతా
౧౨౮||ప|| అవకీర్యదాశఃధిరశ్రుర్మురైరనుజంపులస్త్వతనుజంచశరైః|
యగపవస్త్వధాత్మరుణపీరరసౌ యధికోకహషణ శబలంచబలం ||
౧౨౯||ప|| వలయితచిత్రచాపవతివారితపక్షిముఖానిస్సజతిరాఘవేవి

స్యాద్ధృటికాద్వితయేపి చేతివైజయంతీ, మూర్ఖయామోహేన నిమీలి
తం విసంజ్ఞునివ వస్తుతస్తునతథా, తస్యపరమపురుషాంశత్వాదితిభా
వః, ఆతతానచకార, శక్తివ్రయోగేణ లక్ష్మణమనూర్ణయదిత్యర్థః ||
౧౩౦||అలొక్యతి || సరామః హృదిహృస్పృదేశే, శక్తిఘాతాత్ శ
క్తివ్రహ్మారాత్ దూనంపరితప్తం చూడపరితాపభరితాః నిష్ఠాతకార
స్యనకారః, అనుజంబలక్షణమాలొక్య శోకేన విషాదేనసుతరామత్యం
తం విధ్వంసయోవిదళితాంతరంగస్సౌ అథశోకానంతరకోపేనక్రో
ధేన చాపకుండలయాంచకార ఆకణ్ఠాకషణాన వలయించకారై
త్యభః తథావిధాతావిధిరపిలంకాపతేః రావణస్యలలాటలిపిం ఆయు
ర్నిర్ణాణాయకఫాలపట్టాక్షరవిన్యాసం కుండలయాంచకార- యథాలిఖ
తాధికాక్షరనిరసనే కుండలనామకుర్వంతిలేఖకాః తద్వదిత్యభః, త్రి
రామసమరసంభం దృష్ట్వా రావణస్య మృత్యుస్సన్నిహితా భూది
త్యభః అత్రిదాపలలాటలిప్యోః కేవలప్రస్తుతత్వాత్తుల్యయోగితాభేదః
౧౩౧|| అవకీర్యతి || వ్యాఖ్యాతమేతత్ ||౧౩౨|| —||వలయంతీ||అ
మషణపతిలక్ష్మణప్రహారాత్కొల్పితాః, అతపవ వలయంతకుండ
లీకృతం చిత్రం ఆశ్చర్యజనకంచాపం అస్యాస్తీతితథాకైకకణాకృ
ష్టకాముకభవ్యభః x యద్యపిసకర్తధారయాన్తత్వధీయభిలికర్త
ధారయాన్తత్వధీయ ప్రత్యయప్రయోగం నసహంతే వ్యాకరణపాఠీ
ణాః తథాపి త్వగుత్తరాసంగవతిమధిత్వకామిత్యాదిమహాకవిప్రయో

శిఖివషణ్మమషణ్మవతి । హరిమనకశ్చిదవ్యధనిష్పత్త్యగతస్సమరాద
 మరవిలాసనీమనచకాచిదలబ్ధవరా ॥ ౧౩౬ ॥ ౫ ॥ అయంచపునరంజనా
 సుత సమానీత మహిధర మహాషణీ విధిలబ్ధజీవితానుజ సమాశ్లేషసు
 ఖలబ్ధ మనారథస్సమేధమాన సమరకౌతుకోపలంభ సంరమ్భాదంచిత
 పులకకంచుకితాకృతిర్దాశరథిరధిసంగరమమరాధిప సారథినా మాత
 గదగ్ధనాన్నదోషఇతి సమాధేయమ్, వారితవజ్జీముఖే సంస్తంభిత
 రావణే, రాసువేత్రిరామే విశిఖివషణం శరవృష్టిం విస్ఫుజతిప్రయం
 జానెనతి, అథానంతరం అరిమశక్రము మధ్యేకశ్చిదపిరాక్షసః సమ
 రాద్యుద్ధాన్నిసృత్సనగతః కింతు సర్వేషామృతాశ్చర్యభావః, తథాలమ
 రవిలాసనీమ సురసుందరీమచ + పాకపలసేత్యాదినా ఖిన్నకోపస్యయో
 కాచిదేకాపివిలాసనీలబ్ధవరాప్రాప్తప్రియతమానభుత్, త్రి
 రామబాణనిహతానాం సర్వేషామపిస్వగ్గలాకప్రాప్తినభవాత్స
 రావతిపి స్వగ్గస్త్రియః సంప్రాప్తవరావవ బభూవురిత్సర్థః॥ ౧౩౭ ॥
 అయమితి॥ కించేతిచార్థః అయందాశరథిః త్రిరామఃపునర్బుయోపి
 పూర్వమేకవారమానీతత్వాదితిభావః, వాక్యాల్లంకారేవా, అంజనా
 సుతేన హనూమతానమానీతః జాంబవన్నిదేశాత్ప్రత్యానీతః యోమ
 హీధరః ఓషధిపర్వతః తస్యాషధీనాం సంజీవకరణీప్రభృత్యోషధిశేషా
 ణాం విధినా సుషేణప్రయక్తచికిత్సయా లబ్ధజీవితగన్త పునర్లబ్ధప్రా
 ణస్య సమాశ్లేషేణ గాఢాలింగనేన యత్సుఖం లైస లబ్ధవనారథఃసం
 ప్రాప్తవాంచ్ఛితః। అతఏవ సమేధమానః ప్రవర్ధమానః యస్సవరకౌ
 తుకోపలంభసంరంభః రణకుతూహలప్రాప్తినంభ్రమః తేనఉదంచితాః
 ఉత్పన్నాయేపులకాః రోమాంచాఃత్రైః కంచుకితావమితాకృతిర్ద
 న్యచతథోక్తస్స ॥ ౧౩౮ ॥ అకృతిఃకథితారూపెసామాన్యవృషోరక్షీవి
 శస్యః, అధిసంగరంసంగరే + విభక్త్యర్థవ్యయిభావః, శతక్రతోరింద్ర
 న్య అనుగ్రహాత్ప్రసాదాత్ - నిమిత్తైవంచమీ అమరాధిపసారథినా

లినా సమానీతమతివిశంకటం రథమశికచక్రకంశతక్రమోరనుగ్రహంఠ
 గ్రహీత్ ||౧౩౧||ప|| అన్యోన్యస్య సదృక్షలక్ష్యమిళనాదాలక్ష్యశౌం
 డీర్యయోశ్చస్త్రాశస్త్రీ సముద్భిషత్పులకయోస్సశ్లాఘయోస్సాహసే |
 జాలేజీవితసంకటేవిహరతోమూర్ఛార్ఛసువిశ్రామ్యతార శ్రాంతం
 మాతలినా ఆసీతం ప్రాపితమతివిశంకట మత్యంతవిశాలం ||౧౨||విశంక
 టంపృథుబృహద్విశాలంపృథులగమహదిత్యమరః+ వేశ్మాలచ్చంకట
 చావితిశంకటచ్చుత్యయః రథంస్యందనంకంకటకం కవచమపి అగ్ర
 హీత్ స్వీకృతవాక్ ఉక్తంచక్రిరామాయణే ||*|| సహస్రాక్షేణ
 కాకుత్స్థ రథోయంవిజయాయతేదత్తస్సవమహాసత్వక్రిమంచ్చతుర్ని
 బహుణాన్యాది (౧) ||౧౩౧||—|| అన్యోన్యస్యేతి|| అన్యోన్యస్యపర
 స్పరస్య సదృక్షలక్ష్యమిళనాత్ సదృశలక్ష్యలాభాత్ +దృశేఃకన్యఇతి
 క్షప్రత్యయః- ఆలక్ష్యంఅస్ఫుటదృశ్యంశౌండిర్యం శౌర్యాతిరెకోయ
 యోస్తయోః, శస్త్రైశ్చశస్త్రైశ్చ ప్రహ్లాక్షేదాయద్ధం ప్రవృత్తం శ
 స్త్రాశస్త్రీ + ఇచ్చర్తవ్యతిహరణతిబహువీచేస్స మాసాంతఇచ్చ
 త్యయః అన్యేషామపి దృశ్యతఇతి దీర్ఘః తిష్ఠద్ధుప్రభృతీనిచైత్యవ్య
 యాభావత్వాదవ్యయత్వం తత్ర సముద్భిషంతః సముత్పద్యమానాఃపు
 లకాఃరోమాంచాయయోస్తయోః- సాహసే సాహసకృత్యేసతినశ్లా
 ఘయోః అహోమహదాశ్చర్యం హస్తలాఘవమిత్యాది ప్రశంసాపర
 యోరిత్యర్థః- జీవితసంకటే ప్రాణనిర్బంధేజాలేసతి విహరతోవిహ
 రమాయో విరహతోరితిపారేవియంజతోస్సతో రీషన్తాత్రేపుష్పచ్ఛావ
 సే రూక్షీం సతిష్ఠతోరిత్యర్థః మూర్ఛార్ఛ మోహనదశాసువిశ్రా
 (౧) మసశాషధీపేగానుజీవితైతి ప్రాచీనపాఠే వెగోవ్యాప్తిః | కా
 తుకోపలంభఇతిపృథక్పదతయాపాఠః శతక్రమోరనుగ్రహయాగ్రహీ
 దితిపారే ఇంద్రమనుగ్రహీతుం రథకంచుకౌ గృహీతవాక్ | తద
 భావేపి సస్వశక్త్యేవసర్వం కర్తుంశక్తత్వాదితిభావః ||

రఘువీరప క్త్తిముఖయో రాసీదసీమారణః ||౧౩|| ౧ || X || అధఃపయోర
శ్రాస్తము క్తదివ్యాస్త్రయో రాఖండలవృ త్రనిభయోరుభయోరాలూనే
మ మౌగ౯ణైష్వభంగురపరస్పరవివరమౌగ౯ణైష్వపచ్చిన్నేమ ధను
గు౯ణైష్వవ్యాహతసహజసాహస గుణాధీనేమ ధురీణైమచ యానే
మ నిరపాయసమరాభియానేమ నిర్భిన్నేచసాంయుగీనేరథనిర్వైక

మృతౌః విశ్రాంతింగచ్ఛతౌః మూర్ఛావస్థాతౌస్య త్రక్షణమాత్ర
మపికాలంవృధానయాపితవతౌరిత్యథఃరఘువీరప క్త్తిముఖయోఃత్రి
రామరావణయోః అశ్రాంతమవిచ్ఛిన్నంయథాతథా అసీమానిర్భర్యా
దొరణః ఆసీత్ - శౌర్యమాలవిక్రీడితంవృత్తమ్ ||౧౩|| ౧ ||—||అథేతి|| అ
థానంతరమాఖండలవృత్తినిభయోః సహస్రాక్షవృత్తాసుర నదృశ
యోరిత్యుపమా ||౧|| ఆఖండలస్సహస్రాక్ష ఇత్యమరః, తయోరుభ
యోః రామరావణయోః, అశ్రాంతము క్తదివ్యాస్త్రయోః అవిచ్ఛిన్న
ప్రియుక్తమహాస్త్రయోస్సతౌరభంగురం భంగరహితం యథాతథావర
స్పరవివరాణి అన్యోన్యమర్థస్థానాని మౌగ౯యంత్య నిష్ప్రతితిత
థోక్తేమ + కర్తరిబ్యుః, అభంగురైత్యత్ర భంజభాసేత్వాదిసా ఘుర
చ్, మౌగ౯ణేమ సాయకేమ ||౧|| మౌగ౯ణౌసాయకాథినావిత్య
మరః, ఆలూనేమ విచ్ఛిన్నేమసత్సు+లౌప్యదిభ్యశ్చేతినిష్ఠాతస్యనత్వం
తథాధనుగు౯ణేమ చాపమార్వి ష్వవచ్చిన్నేమ విదళితేమ సత్సు
ధురీణైమ ధురంధరైమ యోధైమ + ఖస్సర్వధురాదిత్యత్రయౌగవిభా
గాత్తః, అవ్యాహతోప్రతిహతః సహజౌనైసగికశ్చ యస్సాహసగు
ణః తదధీనేమ తదాయత్రైమసత్సు ||౧|| అధీనోనిఘ్నాయ త్ర ఇత్య
మరః, యానైమత్రిరామరథాశ్వేమనిరపాయసమరాభియానైమస
త్సు, సాంయుగీనైసంయుగసాధౌయద్ధసమర్థఇత్యథః ||౧|| సాంయుగీ

(౧) జాతేజవితనంక టెపిహసతొరితిప్రాక్తనపాతే ప్రాణనిబం
ధేపి స్వశ్రమమప్రకాశ్యన్వస్థవద్ధానంకుర్వతొరిత్యథః ।

ల్య విజయమనారథ మజాయతయశోధనమాయోధనమ్ ||౧౩౩|| ప ||
 తూణీముఖాత్త్వరితముద్ధరణేగుణైన సంయోజనేష్యథశరస్యవిమోచనే
 వా | యత్రవ్యలూకితదధీనఇవాతివేగాల్లా కేనరాఘవకరశ్చిర మాలు
 లూకే ||౧౩౪||ప|| అర్ధోదీరితపీరవాదమహారద్రామోయదస్త్రేక్షణాత్తై
 నైవాంతురతాముఖైన జగదేశేషంచలఙ్గాపతేః | సామ్యేనత్యపిచా
 రుచారముఖయోధాన్సుష్కమాయావిశ్కంభిచ్ఛన్నాననదర్శనాత్సమ
 నారణసాధురిత్యమరః, రథేరావణస్యందనేనిభిఃస్నేనితరాంవిదారి
 తైసతి-నిరైవకల్యం వైకల్యరహితం విజయేమనారథోభిలాషో య
 స్తిన్తద్యథాతథా- యశేషవధనంయ స్థి తదాయోధనంయద్ధమజా
 యతజాతం||ని||యుద్ధమాయోధనంజన్యమిత్యమరః||౧౩౩||తూణీతి|| తూ
 ణీముఖాన్నిషంగకుహరాత్ త్వరితంశీఘ్రమ్ ||ని|| జవోధశీఘ్రంత్వరి
 తమిత్యమరః, శరస్య బాణస్యఉద్ధరణేఆకషణేగుణైనమారావ్యసం
 యోజనే సంధానేపి ||ని|| మార్విజ్యాశింజనీగుణఇత్యమరః, అథానం
 తరం విమోచనేమోక్షేవా, యత్రయ స్థిక్ వ్యాపారెరాఘవకరఃలూ
 కేనదృష్టజనేనవ్యలూకిదృష్టః ||+||లూకృదర్శనేలుబిణ్భావకర్తృణ్
 తివిణ్ అతివేగాదేవాతిశయాద్దైతౌస్తదధీనస్తదవ్యపారాయత్ర
 ఇవేతి వేగాతిశయోక్త్యనుపాణితోత్పైక్షా, చిరంచిరకాల మాలు
 లూకే సవిమశాశ్చర్యాను సంధానందృష్టఇత్యర్థః÷కర్తృణిలిట్,వ
 సంతతిలకావృత్తమ్ ||౧౩౪||—|| అర్థేతి || రామః అర్ధోదీరితపీరవా
 దం అర్ధోక్తపీరాలాపం యద్రావణముఖం,అస్త్రేరహరచ్ఛిచ్ఛేద,క్షణో
 త్ క్షణమాశ్రేణ అంతురతాకండశతాతేనేవలంకాపతేః రావణస్యము
 ఖైనశేషం పూర్వోక్తపీరాలాపావశిష్టార్థంచ జగదేఉక్తంతఃథనుః
 ప్రహరణాయేషాంతేధానుషాః ధన్వినః ||ని|| ధన్వీధనుష్టాధాను
 ష్కఇత్యమరః ÷ ప్రహరణమితిశక్ || ఇసుసుక్తాంతాత్మతికాదేశః
 తేషాంమధ్యే మాయావినోః విచిత్రశక్తిసంపన్నయోః ÷ అస్త్రాయా

భవద్వీధారణైరావణే ||౧౩౫||వ||దశాననశరత్తురదస్సగ్ధరీబుద్ధు
దైస్తరంగితమహేంద్రకలకటసహస్రచక్షుషృధః|రణైరఘుకులౌద
వః క్షణమమానివైమానికైర్యథాదశశతేక్షణోబలరుషాకషాయేక్షణః||

మేధాస్రజౌవినిరితి వినిప్రత్యయః, అథవాధానుషోచితౌ మాయావి
నౌచేతి విశేషణసమాసః, తయోరుభయోః రామరావణయోః చాగ్రప
శ్చతురాశ్చ రాయద్ధగతి విశేషాః అస్త్రప్రయోగావాయక్తిక
ర్మణితద్యదాభవతితథా, సామ్యేసాదృశ్యేనత్యపిరణే యద్దైవిచ్ఛిన్నా
ననదశనాత్ రామాస్త్రవిదళిత ముఖావలొకనాత్, రావణే ప్రి
దాలజ్ఞా సమభవత్ జీవతైవమయాసకలలొకసమక్షుచ్ఛిన్నాని శి
రాంసి పునర్దుశ్యంతే ధిక్షైజీవితమిత్యాత్మనిండాపూర్వకంరావణో
లజ్జితవానిత్యర్థః, శామాలక్ష్మీక్రిడితంవృత్తమ్(౧)||౧౩౫||—|| దశా
ననేతి || దశాననశరైః రావణప్రయక్తబాణైః యానిక్షతాని ప్రహర
ణానితైభ్యః క్షురంత్యాః విగళంత్యాః అన్యగ్ధుర్యాఃరక్తప్రవాహస్సబు
ద్భుదైరాస్ఫృటైఃతరంగితాఃసంజాతతరంగాఃసమభివ్యాపాకతియావ
త్ x తరంగితైత్యత్రతారకాదిత్వాదితచ్ తస్మిన్ మహేంద్రకం
పై ఇంద్రదత్తకవచే నహస్సించక్షు షృథాస్సహస్రసంఖ్యాకనేత్ర
గోళకాయస్య సతిధోక్తః ||౪|| ఋక్పరిత్యాదినా సమాసాంతః ర
ణైరఘుకులౌద్భవః ౫|రామః విమానేనచరంతీతి వైమానికైదేవైః
+ చరంతీ తక్ బలేబలాసురేరుషారోషేణ కషాయేక్షణస్పంర కలౌచ
నోదశశశ్చక్షణోయథాసహస్రాక్షణవేత్యప్రేక్షా,క్షణక్షణమాత్ర
మనంతరం తత్సంబంధాధావాదితి భావః, అమానికవబుద్ధః +మన్య
తైః కమణిలుజ్, ఇంద్రకవచసంబంధాత్తత్రసహస్రాక్షైక్షణసదృ
క్ష శోణిత బుద్బుదసంబంధాచ్చ తథాత్వేనోత్పేక్షితత్వర్థః, ఏ
తేన సరణంధనస్యై, పృథ్వీవృత్తమ్ ||౧౩౬||— ||

(౧) సామ్యేనత్యపిచాతరీభిరుభయోరితి ప్రాచీన పాఠస్సుగ మః

౧౩౬॥౧॥ తదనువాదుణేన వైశావనరం వైనలైయేన వాతస్థయం వాయు
 వ్యేన వారిదంవైభాకరేణతామిస్రం మాహేంద్రేణదానవం మాహే
 శ్వరేణ వైష్ణవమిల్యేవమస్త్ర మస్త్రేణభిందానయోరసయోరనిశమా
 హవాగ్రహదవిదితాన్యహానిన ప్రవ్యతీయః॥౧౩౭॥౪॥ శస్త్రాశస్త్రీనకౌ
 తుకోపిదయితాంసంచిత్య(చింతా)పర్యా)కులామస్త్రేణ జ్వలతావిధే
 రపునరున్తేషెణతస్తస్తకాకారామఃకందళితాన్తుహుర్తుహురవచ్చదేపి
 తదన్నితి॥తదనుతదనంతరంవారుణేనవరుణదెవతాకాస్త్రేణఃసాన్యదే
 లెశ్యణవీవముత్తరత్రాపి,వైశావనరమాగ్నేయాస్త్రం వైనలైయేనగా
 రుత్తలైనవాతంధయంనాగ్రాస్త్రం + నాడీముష్ట్యశ్చైత్యత్రచకారాత్థశి
 ముమాగమః,వాయుదేవతాస్యవాయువ్యేన x వాయువృతుపితృషసా
 యదితి యత్ప్రత్యయః, వారిదంజలదాస్త్రంవైభాకరేణ సూర్యాస్త్రే
 ణ, తామిస్రమంధకారాస్త్రం, మాహేంద్రేణ ఇంద్రదేవతాకాస్త్రే
 ణ దానవందానవాస్త్రం, మాహేశ్వరేణ మహేశ్వరాస్త్రేణ వైష్ణ
 వం విష్ణుదేవతాక మిల్యేవముక్తరీత్యా అస్త్రంవైశావనరాదికం అస్త్రే
 ణ వారుణాదినాభిందానయోః విదారయతోఃః భిదేశ్యానజ్ఞే, అన
 యోశ్శ్రీరామరావణయోఃఅనిశమవిరతలహవాగ్రహద్రణాభినివేశా
 దవిదితాన్యజ్ఞాతాని సప్తాహానిదినానివ్యతీయరచితకముఃః ఇణ్గతావి
 తి ధాతోలిన్ ॥౧౩౭॥— ॥ శస్త్రాశస్త్రీతి ॥ శస్త్రాశస్త్రీశస్త్రప్ర
 హరణం యద్ధం తత్రసముత్సుకోపుత్రకంఠితోపి సకౌతుకోపితి పా
 లేష్యయమేవాధః, శస్త్రాశస్త్రీవ్యాఖ్యాతం సీతావతిమైధిలీప్రా
 ణసాధిః ఏలైన తద్విరహాసహిష్టుత్వం సూచ్యతే, త్రిరాముః పర్యాకు
 లాం విరహవిహ్వలాం దయితాం ప్రేయసీం సీతాం సంచిత్య సమర
 కేళితత్పరతయా విలంబేక్రియమాణేతస్యాః పునఃక్లేశాభవిష్యతీతి వి
 చార్యైత్యధః జ్వలతాదీన్య మానేన సచిద్యతే పునరున్తేషః పునః
 ప్రయోగోయస్య తేనఏకవారప్రయోగేణైవ రిపునాశకేనేత్యర్థః॥

లజ్జాపరాధతంకేన సమంసమస్తజగతాం చిచ్ఛేదసీతావతిః॥౧౩౮॥
ప॥రక్షఃపతౌపతతిలబ్ధమనౌరథానామాతన్వతాం దివిషదామథపుష్ప
వషణమ్ । శ్లాఘాపదంసమజనిష్టపరం సరామః కామోపధేః కలిత

దాన్వినవిద్యతే పునరున్మేషఃమస్తకానాం పునఃప్రాదుర్భావాయ
స్తాత్రైవ విధేరస్త్రీణ బ్రహ్మస్త్రీణ కరణేన ముహుర్ముహుఃపునఃపు
నః అవచ్ఛేదేపి పూర్వం విదళనైసత్యపి కందళితానంకురితాన్ లంకా
పతేః రావణస్య తేచతే మస్తకాశ్చతాన్ దశశిరాంసీత్యథః- సమ
స్తజగతామశేష లోకానామాతంకేన సమముపద్యవేణసాకం చిచ్ఛేద
విదారయామాస- అత్ర రావణశిరోజగదాతంకచ్ఛేదయోః కార్యకా
రణభావేన భిన్నకాలీనయోరపి సమమిత్యేకకాలీనత్వాత్ కార్య
కారణ పౌర్వాపర్యవిపర్యయ నిబంధనాతిశయోక్తిమూలాసహాక్తి ర
లంకారః ॥*॥ సహాధేనాన్నయోయత్ర భవేదతిశయోక్తేః । కల్ప
తౌపమ్యపర్యంతా సాసహాక్తిరితీవ్యణితి లక్షణాత్- ఏతేన యదా
రావణశిరశ్చేదః తదా జగదాతంకశ్చేదోపీత్యావమ్యకల్పనయాకా
రణగతాశుభావప్రతీతేశ్చమత్కారఇతిరహస్యమ్-శాదూర్వావిక్రీడితం
వృత్తమ్ (౧) ॥౧౩౮॥— ॥రక్షణి॥రక్షఃపతౌరావణావతతిభువి నివతి
తేనతి లబ్ధమనౌరథానాం ప్రాప్తకామానాం- అతఏవ పుష్పవర్ష
మాతన్వతాం అపసజయతాం దివిసీదంతీతి దివిషదాదేవాః ॥ని॥అది
తేయాదివిషదఇత్యమరః ÷ సత్పూర్వమిత్యాదితాత్పర్య హృద్యభ్యా
ముపసంఖ్యానమితి సప్తమ్యాఅలుక్ సుషామాదిమచేతిషత్వం అవి
హిత లక్షణోమూర్ధాన్యస్సుషామాదిము దృష్టవ్యఇతివచనాత్ తేషాం
రామఃపరంరామఏవ శ్లాఘాపదం ప్రశంసాస్పదం ససమజనిష్టసజా
తః ÷ దీపజనేత్యాదినా కర్తరిలుజీచణభావపక్షే సిన్ కింతు కామో
(౧) అపునరున్మేషం నిమేషేణసంజతి ప్రాచీనపాతే అపునరున్మేషమి
తిచ్ఛేదన క్రియావిశేషః ॥పునర్యథానావిభవేత్రథాః చ్ఛేదేత్సర్వః

శూర్పణఖావికారః ||౧౩౯||౫|| అనన్తరమాలింగితరణవసుంధరాతలం
శరత్పల్మమధిశయానమధిగత నిషంగోపధానం యాతుధానపతి మధిగ
త్యనివత్యచఘువిసాద్యస్తేహసులభవైధుర్యకదర్యోహమితి విహిత
నిజమాషణోవిభీషణశ్చిరంవిలలాప ||౧౪౦||ప || అయిసమసుఖదుఃఖై

వధేః కామకైతవాత్ ||౧౫|| కపటాస్త్రీవ్యాజదమోఘ పథయశ్చక్షై
తవేషత్యమరః, కలితావిగదితః శూర్పణఖావికారః కణానాసశ్చ
దరూపః సోపి శ్లాఘాపదం సమజనిష్ట కామోవనత్తిపారేవనే దండ
కారణ్యకలితశూర్పణఖావికారః కామశ్లాఘాపదం సమజనిష్టతన్యలో
కకంటక రావణ సంహారమూలత్వాదితిభావః, వసంతతిలకావృత్తమ్ (౧)
౧౩౯||—|| అనంతరమితి || అనంతరం రావణవతనానంతరం ఆలింగి
త రణవసుంధరాతల మాస్తిష్టరణధూమిభాగం అవాఙ్ముఖతయా రణభు
వినివతితమిత్యధః శరత్పల్మంబాణశయ్యామధిశయానం అధిష్ఠితవంతం
+ అధిశిష్ఠాస్థానాంకమేతికర్మత్వం ||౧౫|| తల్పంశయ్యాట్టదారెష్వి
త్యమరః- అధిగతనిషంగోపధానం ప్రాప్తతూణీరోపబహుం ఏతే
న మృత్యాపి నిజవ్రకృతిం నజహతీతి సూచ్యతే- యాతుధానపతింరా
వణమధిగత్యప్రాప్య భువినివత్యపతిత్వా సమానోదరేశయితస్సాద
ర్యోభాగ్రతానమానశబ్దస్య ప్రాగివసభావః, సాదరాఞ్చెతియత్ప్ర
త్యయః తస్మిన్ స్థేషాన పెర్జ్ఞాసులభం సుఖలభ్యంవైధుర్యంవిహ్వ
లత్వం యస్యసతథోక్తః, అహం, కుత్సితోర్యః కదర్యః ఆత్మప్రాణ
త్రాణాధః భాగ్యభూతితయాక్షుద్యః ||౧౫|| కదర్యేకృపణక్షుద్యై
త్యమరః ||* || ఆత్మానంధమకృత్యంచ పుత్రహారాంశ్చపీడయేత్
లాభాద్యపి తరౌభాగ్రత్యాసకదర్యగతి స్మృతగతిచ + కొకత్తత్పు
రుషేచీతివశబ్దస్య కదాదేశః-ఇత్యనెన ప్రకారేణవిహితనిజమాషణః
విరచితాత్మసిండః విభీషణశ్చిరంవిలలాప||౧౪౦||—|| తత్ప్రకారమేవా

(౧) సరామః కామోపిచాకలితేతి ప్రాచీనపాఠస్సుగమః ||

రన్వితంబంధువగ్గం సహజమపి భవంతముంచతస్సాహసేన । కుల
విశసనహేతోఃకూటధర్మానువృత్తైదశముఖమమయావజ్జీవమాసీత్క
శంకః ॥౧౮౧॥ప॥ ఆర్యస్యరక్షితుమనూననుజస్సపికః ప్రాణానముంచ
తవరం యుధికుంభకణః । త్వజ్జీవహృత్స్వయమహానిజజీవహేతోర
ద్యాపిహంతసహతేహతకౌవిధిర్దామ్ ॥౧౮౨॥౧॥ ఇత్యేవమస్త్విన్విలప
హ ॥అయీతి॥ అయిదశముఖ హేరావణ సమానితుల్యతయానుభోక్త
వ్యానిచతానిసుఖదుఃఖానిచ తైరన్వితం మద్విదాభావేన సుఖదుఃఖా
నుభవ తత్పరమిత్యథః, బంధువగ్గంపుత్రమిత్రకళత్రాదిబంధు
సమూహం- తథాసహజం సహోదరం భవంతమపి, సాహసేన అవివే
కేన ముంచతః త్వజతః, తథాకులవిశసనహేతోః వంశక్షయకరస్య-
కూటధర్మేసహజం భ్రాతరంపరిత్యజ్య అన్యసమాశ్రయణరూపకపట
సమాచారేతినువృత్తిఃఅనుసరణంయస్యతస్య, మమయావజ్జీవంజీవితవ
ర్యంతం+యావదవధారణ ఇత్యవ్యయాభావః, కళంకః స్వయమవశా
ధం భ్రాతరంఘాతితవానిత్యేవం రూపోపవాదఃఅసీత్ ॥౧॥కళంకోం
కాపవాదయోరిత్యమరః ॥ మాలినీవృత్తమ్ (౧) ॥౧౮౧॥—॥ ఆర్యస్యే
ర ॥ ఆర్యస్యపూజ్యస్యభవతః అనూక్ ప్రాణాన్రక్షితుం త్రాతుమ
తినుజస్సప్రసిద్ధిపికఃకుంభకణః పరంకుంభకణావీవ, ప్రాణాన్య
ధిసమితిఅముంచత అత్యజల్- సవీవధన్యఇతిభావః - అహంతునిజజీవ
హేతోఃఆత్మప్రాణాన్ప్రాణాధామిత్యథః÷ షష్ఠీహేతుప్రయోగ
ఇతిషష్ఠీ-స్వయంసాక్షాత్ త్వజ్జీవహృత్ త్వత్ప్రాణాపహారి, అతఃఅద్యే
దానీమపి,హతః పాపఇత్యుపాలమ్భాక్తిః ÷ సాదృశ్యేకః । విధిఃదై
వం మామేవంవిధద్రోహిణం సహతేమృష్యతిహంతఃకద్యగనుచితకా
రిణాపి మమమారణచైముఖేన తూన్యే తిస్థతి విధిరితివిషాదఇత్యర్థః
వసంతతిలకాన్వృత్తమ్ ॥౧౮౨॥—॥ ఇతీతి॥ ఇత్యేవంఅనయారీత్యాఅస్తి
(౧)అత్యిన్వితంబంధువగ్గైరితికూరకమానువృత్తైరితిచపారాన్తరం

తివిదితవృత్తాంతా శుద్ధాంతాత్కరుణ మారటంతీభిరంతరితయూధపా
భిరివకరిణీభి స్తరుణీభిస్సహసమాగత్య మధ్యేన మరమావతితమశనిహ
తమివమందరం దశకంధరం నిరీక్ష్యనిహతౌప ఘ్నైవలతానిపతన్తి (విల
పంతి) నాథనాథేత్యపరిమేయవిషాదానిషాదాహతదయిత విధురీకృతా
కురరీవామందంచక్రందమందోదరీ॥౧౪౩॥ప॥యాపీక్షితాఽజనిపురాయ

న్విభీషణే విలపతిసతి, విదితావిజ్ఞాతః వృత్తాంతః రావణసంహారవార్తా
యయాసాతథోక్తా, అతఏవాంతరిత యూధపాభిః వినష్టయూధనాథా
భిః కరిణీభిఃకుంజరీభిరివేత్స్యపమా x కరుణాశబ్దాత్కృపావచనా ద
ర్శ ఆద్యచ్ కరుణంక్రాంత్యాశాం శాకజనకమారటంతీభిరాక్రొశంతీ
భిః తరుణీభిస్సహస్తః పురస్త్రీభిస్సాకం-శుద్ధాంతాదవరోధాత్సమా
గత్య ॥౧॥శుద్ధాంతశ్చావరోధశ్చేత్యమరః, మధ్యేన మరంసమరస్య మ
ధ్యేరణమధ్యదేశత్యధః+పారమధ్యేషష్ఠ్యావేత్యవ్యయాభావఃతత్స
న్నియోగాదెకారాస్తత్సంమధ్యశబ్దస్య అశనిహతంవజ్రవిదారితంమం
దరంమందరాఖ్యపర్వత మివేత్స్యపమా - ఆపతితంనిపతితం దశకంధ
రం రావణంనిరీక్ష్య, నిహతౌపఘ్నైవిచ్ఛిన్నోపాశ్రయపుత్రా ॥౧॥
స్యాదుపఘ్నైంతికాశ్రయఇత్యమరః లలైవనిపతంతీభునినిపతితా, ని
షాదేనాహతౌవిద్ధౌదయితః ప్రియోయస్యాస్సా అతఏవవిధురీకృతా
విహ్వలీకృతైతి విశేషణసమాసా వణానీయః, యద్వానిషాదాహత
దయితేన విధురీకృతావిగ్లిష్టికృతా ॥౧॥ విధురంప్రీత్యపైస్యాతృష్టవి
గ్లిష్టయౌరపీతి వైజయంతీ ÷ అభూతతద్భావేద్విః అస్యచ్ఛావితిదీర్ఘః
కురరీవ ఉత్కృశ్శాగాంగనేవ ॥౧॥ ఉత్కృశ్శకురరాసమావిత్సమ
రః- అపరిమేయవిషాదానిరవధికశోకానతి- మందోదరీరావణాగ్రమ
హిషీనాథనాథేతి ప్రియప్రియైతి + పిప్సాయాంద్విభావః- అమంద
ముచ్చైః చక్రందవిచక్రోశవిలలాపేత్యధః ॥౧౪౩॥—॥ తత్ప్రకా
రమేవాహ ॥ యైతి ॥ శేవీరపురాపూర్వంత్వయాసకలదిగ్విజయోత్స

కథమేషధమః || ౧౪౬ || ప || అహహనిహతా లజ్జామాలానలైశ
హనూమతః పరమవనిజాపాతివృత్త్యానలేన భవానపి । సుఖమహమి
హసీనాశోకానలపి యదీదృశేప్రభవతినమాంహంతుంప్రాయస్సపిష
హుతాశనః || ౧౪౭ || X || తదహమిదానీం సాయందినేభగవతస్సవితుః
ప్రభవప్రవిశ్వజాతవేదనంచంద్రికేవచం దృమసంలఱిషెవతటి త్త్వంతం
నుజపట్టబంధః అనుజస్య సామ్రాజ్యాభిషేకః వాలినమారభ్యఅసం శ
యం నిస్సందేహం+అథాభావేవ్యయాభావః-అవిరాసీత్ ప్రాదు
రభూత్, ఏషోయం ధమఃకథం కుతావా ఇక్షావకువంశస్య పరమ
ధమిష్ఠస్య ఇక్షావకుకులస్య సహజః నియతః ససహజపవెత్యథః
అతః ఇక్షావకుకులావతంసస్య శ్రీరామస్య అయంనధమి-ఇతిభావః,
వనంతతిలకావృత్తమ్ || ౧౪౮ ||—|| అహహేతి! అహహేతిభేదే || ౧||
అహహేత్యద్భుతేభేదఇత్యమరః || తదేవాహ, హనూమతః వాలాన
లేన లంకాపరమత్వంతం నిహతాదద్దా, అవనిజాయాస్సీతాయాః పా
తివృత్త్యం పతివృతాధమేషవ అనలః తేన, భవానపినిహతః, అహం
త్విహేదానీం ఈదృశే అనిర్వాచ్యే శోకానలేనతి, యద్యపిసుఖం
నిర్విచారం ఆసీనాఅవస్థితా, దాహకాలే కథమాసీనేత్యతఆహ, సపి
షః సోయం హుతాశనః శోకాగ్నిఃప్రాయోభూమ్నామాం హంతుం
నాశయితుం, సప్రభవతినమర్థోనభవతి, కథమన్యథాత్తానం నదహతితి
భావః, హరిణీవృత్తమ్(౧)|| ౧౪౯ ||—|| తదితి||తత్తస్మాత్కారణాదిదానీ
మహంసాయందినే సాయంకాలే సాయమిత్యవ్యయమ్- దినశబ్దేన సు
పుపేతి సమస్యతే- భగవతః పూజ్యస్య సవితరాదిత్యస్యప్రభాద్యు
తిరివ జాతం వేదోహిరణ్యం యస్తాత్తం జాతవేదసమగ్నిం || ౧|| జాత
(౧) చితానలఇతి ప్రాచీనపాఠే ఈదృశే శోకానలపి అహంసుఖా
సీనాయది । సపిషచితానలః చిత్యాగ్నిః మాంహంతుంప్రాయః సప్ర
భవతీత్యనన్వయః ||

భవంతమనుసరంతీనిర్వాపయామినిరంతరవిరహదహనదహ్యామానమా
 త్తానమ్ ||౧౪౮|| X || ఇత్యాదికరుణపరిదేవనవలీప్రజావతీనివత్స
 నిర్వర్త్యచనిజ్ఞయానిశాచరవతేర్వభావిధినమేధంపితృమేధం సవిధ
 వేదాస్తనూనపాదిత్యమరః- ప్రవిశ్యసవిత్ప్రభాయాస్సాయమగ్ని
 ప్రవేశే ||*|| ఆదిత్యస్తమయన్నగ్నిమనుప్రవిశతి- అగ్నింవావా
 దిత్యస్సాయంప్రవిశతీత్యాది శృతిరేవప్రమాణమ్, చంద్రమనందంద్రం
 చంద్రీకాకౌముదీన- తథా తటితాస్యసంతీతి తటిత్వామేఘః + త
 సామత్వర్థఇతి భనుజ్ఞాయాం వదకార్యంనభవతి కింతు ఝయఇ
 తిమతుపో మకారస్య వకారః - అపదత్వాన్నజశ్వం తంతటిద్విమ్య
 దివేత్సుపమా భవంతమనుసరంతీనువర్తమానాచితాధిరోహణేనఅను
 గచ్ఛంతీనతీ నిరంతర విరహదహనేన అవిచ్ఛిన్న వియోగాగ్నినా ద
 హ్యామానం తాప్యమానంఆత్తానం దేహం నిర్వాపయామి సుఖయా
 మిత్యయాసాకం వ్రసిద్ధాగ్నిప్రవేశ మంతరాతాద్యగ్నిరహశోకానలజ
 నిత సంతాపస్య నిర్వాణాసంభవాత్ ||*|| ఆర్తాలేముదితేహృష్టా
 పోషితేమలినాకృశా । మృతేమియేతయానారీ సాస్త్రిజ్ఞేయాపతిప్ర
 తేతిస్త్రుత్యక్త్యాపతిప్రతాపమత్వాచ్చైతిభావః-సతేనప్రసిద్ధానలా
 పెక్షయా విరహానలస్సాత్యంతసంతాపకరత్వం సూచ్యతే (౧) ||౧౪౯||
 ఇతి || ఇత్యాదివవమాది కరుణపరిదేవనవతీం శ్రోత్యాణాంశోకజన
 కవిలాపవతీం ప్రజావతీం భ్రాతృజాయాం మందోదరీం ||ని|| ప్రజావతీ
 భ్రాతృజాయేత్యమరః, నివర్త్యచితాగ్నిరోహణాభి నివేశాన్నిషీ
 ధ్య, నిజాజ్ఞయా ||*|| మరణంతానివైరాణినివృత్తంనప్రయోజనం
 క్రియతామస్యసంసారో మమాప్యేషమథాతవేత్వాది త్విరామా
 యశోక్రీత్యా స్వనిదేశవచనెన నిశాచరవతేః రావణస్య, యథావి
 (౧)సాయంతనీభగవతఇతి ప్రాచీనపాఠే సాయంభవాసాయంతనీ+సా
 యంచరమిత్యాదినా భవాభేదబుద్ధిప్రత్యయస్తుడాగమశ్చ||

మేధమానవిషాదం విభీషణమశేషరాజ్యాధిపతిం విధాతుమశులతీర్థా
హృత్తైరమ్బుభిరమ్బోధరఇవదావదహనాకులంవనస్సతిం రఘుపతిరభ్య
షించత్ ||౧౪౯||ప|| అథదశరథనందనాభిషేకాదధిగతరాజ్యపదోవిభీష
ణోయమ్|అనుదినమభివృద్ధమండలోధూదరుణక రామృతపూరణోయ

ధియథాశాస్త్రం, మేధాబుద్ధివిశేషః శృద్ధాతియావత్. తయాసహితం
యథాతథాపితృమేధం పితృయజ్ఞమ్ ||*|| వ్రజాపతిరశ్వమేధమసృజ
తైత్యాదా మేధశబ్దస్య యాగపరత్వేన వ్యాఖ్యానాత్, నిర్వృత్త్యేకృ
త్వాచ- సవిధంసమీపఇత్యర్థః- ఏధమానవిషాదం ప్రవర్ధమాన భే
దం విభీషణమశేష రాజ్యాధిపతిం లంకాసకల సామ్రాజ్యాధిపతిం వి
ధాతుం కతుంఽరఘుపతిః శ్రీరామః అఖిలీభేభ్యః అశేషపుణ్య తీ
భేభ్యః ఆహృతైరానీలైః అంభోభిః, దావదహనాకులంవనస్సహి
సంతాపితం వనస్సతిం వృక్షమ్ ||౨|| వనస్పతిర్వక్షమాత్రేవినాపుప్రైః
ఫలమృమిషివిశ్వే, అంభోధనోమేఘఇన అభ్యషించత్ అభిషిక్త
వాన్ (౧) ||౧౪౯||—|| అధైతి|| అధానంతరం దశరథనందనాభిషేకా
త్ శ్రీరామవిరచిత మూర్ధాభిషేకాత్, అధిగతం ప్రాప్తంరా
జ్యపదం సామ్రాజ్యస్థానం యోనసతథోక్తః || ౨ || పదంవ్యవసిత్రా
ణ స్థానలక్ష్తోఽఘ్నివస్తుష్వీత్యమరః, అయంవిభీషణః అనుదినం దినే
దినే పిష్యాయామప్సియాధాపః, అరుణక రామస్సంగీకరణావన అమృ
తం తేనపూరణమాప్యాయనం యన్యసతిథోక్తః, ఇందుర్యథాకంజురిన
అభివృద్ధంప్రవృద్ధం మండలంరాష్ట్రం బింబశ్చయన్యసతథోక్తాధూత్
ఇందోరరుణకరయ క్తత్వ ముక్తంన రాహమిహిరేణ ||*|| సలిలమ
యే శశినిరవేదీఽధితయో మూర్ఛితాస్తమోనేశమ్ | క్షవయంతిదర్ప
ణోదరనిహితాఇవ మందిరస్యాంతఇతి, శ్లేషసంకీర్ణాయముపమా, పు

(౧) ఆత్రయథావిధివిహితపితృమేధంసమేధమాన విషాదంవిభీషణ మ
గ్రజాశేషరాజ్యాధిపతిమితి ప్రాక్తనఃపాఠః ||

ఘోరుః ॥౧౫౦॥ తతః ॥ ప ॥ సీతాముదీక్ష్యనిభృతైనవిభీషణేన సీతా
 ముదారగుణరూపవతీంసతీనామ్ । దేవస్యతత్క్షణమభూద్దశకంతకృష్టా
 మానందశోకరసబంధురమంతరంగమ్ ॥౧౫౧॥ ౫ ॥ అనంతరమియమ
 రుధతీపవిత్రచారిత్రనిధేరధిదేవతాపతిదేవతానాదిపునోపి పరస్య
 మర్త్యధర్మేణ ప్రత్యాయనాయనాయకస్య పురః పురందరముఖాన్
 షిషితాగ్రాప్యత్రమ్ ॥*॥ అయుజినయగరైఃకాయకారోయుజిచనజ్ఞా
 జరగాశ్చపుషిషితాగ్రతి లక్షణాత్(౧) ॥ ౧౫౦॥—॥ తతఃతతి ॥తతో
 విభీషణాభిషేకానంతరం ॥ సీతామితి ॥ నిభృతైనప్రకృతైనకరణత్రిత
 యపరిశుద్ధనైత్యధః, విభీషణేన సీతాంగమీపంప్రాప్తితాంసతీనాం
 స్త్రీణాంమధ్యే ఉదారాణిగంభీరాణిగుణరూపాణి గుణాస్సశీల్వా
 దయిరూపంసౌందర్యచాస్యాన్సతీతి తథోక్తం, నిమగ్తకాండశ
 కంతకృష్టాంరామాపహృతాం సీతాముదీక్ష్యదృష్ట్వా - తల్క్షణంత
 స్తిక్షణభిక్ష్యధః, దేవస్య సావమినః శ్రురామస్య అంతరంగమం
 తఃకరణం- అనుదః సీతాదశజనజనితహవః శోకఃఈదృశీమిమాం
 దృష్ట్వామరాచారాపణః కథంతూష్ణింస్థాస్యతీతిమఃఖం, అథవా
 ఏతావంతం కాలమత్యంతపరిక్లిప్తయిమభూదితి విషాదః- తావేవరసా
 తాభ్యైబంధురంపరిపూర్ణమభూత్, వసన్తతిలకావృత్రమ్(౨)॥౧౫౧॥
 అనంతరమితి ॥ అనంతరశ్రురామస్యఅనందశోకావేశానంతరమియం
 సీతాఅరుంధతీ వసిష్ఠధర్మపత్నివేత్త్యపమా- పవిత్రచారిత్రం పరిశు
 ద్ధసమాచారవన నిధిః నిక్షేపః తస్యఅధిదేవతా అధిష్ఠానదేవతానిత్యం
 నిరతిశయ నిమగ్తాచార పరిపూరితైత్యధః - లిథాపతిదేవతా ప
 రమపతివ్రతా, పరస్యపరమాత్మనః అనాదిపుంసః పురాణపురుషస్యా
 పి నాయకస్యపత్యః శ్రురామస్యపురః మర్త్యధర్మేణ స్వయం

(౧) అధిగతరాజపదఃఇతిపూరణాదిమేమరితిచప్రాకృతపాఠః॥

(౨) రామస్యతల్క్షణమభూద్దశకంధరారెతిప్రాచీనపాఠః॥

బహిర్ముఖాః పురస్కృత్యచ భగవంతమరవిందాసన మిందుక
 లేవ పునరుదేవ్యంతీతపనమిషదహనమవజగాహే ||౧౫౨|| ప || ప్రా-
 విక్షదర్పిషీవరనిజశుద్ధిశాతౌదేవీవిశుద్ధచరితాజనకస్యపుత్రీ | అం
 హశ్చిగంహియదపావనవస్తుసంగా త్త్యక్తస్సవ్యయంతదమునాద మునాబ
 త్యక్తైస్సనావతీర్ణత్వాదితిభావః, ప్రత్యాయనాయవిశ్వాసోత్పాదనా
 థం ||ని|| ప్రత్యయోధీనశపథజ్ఞానవిశ్వాస హేతుషివ్యర్థః, పురం
 దరముఖానిందాగ్రీష్ట బహిః హుతాశోముఖై యేహంతాదేవాన్
 ||ని|| బహిఃకుశమృతాశయోరితి విశ్వః- అగ్నిముఖావైదేవాఃతిశు
 లై- తథాభగవంతం పూజ్యంషడ్గుణైశ్శర్వసంపన్నంవా, అరవిందా
 సనం బ్రహ్మాండపురస్కృత్యపురోధాయతాన్ సాక్షీకృత్యైత్యర్థః,
 తేహంతహసన్నిహితత్వాదితిభావః, ఇందుకలాచంద్రకలేవపునర్భూ
 యోపుషదేవ్యంతీతపనం సూర్యమివ, దహనమగ్నింఅవజగాహే
 ప్రవివేశఇందుకలాయాః కుహ్వంతపనప్రవేశ ఆగమసిద్ధిః(౧)||౧౫౩||
 ప్రావిక్షదితి || విశుద్ధచరితాపరమపవిత్రచరిత్రా దేవీపూజ్యాజనకస్య
 పుత్రీజానకీ- నిజశుద్ధిశాతౌరాత్మశుద్ధ్యర్థమేవైర్వర్థః + వస్త్రీ హేతు
 ప్రయోగఇతివస్త్రీ, అర్చిషిజ్వలనే ప్రావిక్షత్ ప్రవిష్టవతీ ||+ || విశ
 తెలుజ్ శలఇగుపథాదనిటక్సఇతిక్వాదేశః, దమునాజ్వలనస్తు ||ని||స
 ప్రార్చిదకమునాశ్శుక్రఇత్యమరః,చిరంచిరకాలమారభ్యైత్యర్థః అపా
 వనవస్తుసంగాత్ అపవిత్రవస్తుసంపర్కాత్ స్వస్యసర్వభక్షకత్వాదితి
 భావః యదంహోదురితంసంపాదితమితి శేషః||ని||అంహోదురితదుష్కృ
 తమిత్యమరః- తదిత్యవ్యయంతృతీయాథేతేనైత్యర్థః,అమునాఅంహ
 (౧) అనంతరమియమరుంధతీవపవిత్రచారిత్ర నిధిరభిదేవతాపతిదేవతా
 నాం ఆదిపుంసోపి పరస్యపర్త్యధర్మణః ప్రత్యాయనాయేతి ప్రా
 చీనపాతే స్పష్టోర్థః + మనుష్యస్యధర్మణవధర్మోయస్యనమనుష్య
 భర్తా | ధర్మాదనిచేనలదిత్యనిచేనమాసాంతః ||

భూప ||౧౫౩|| విశుద్ధశీలామనలేనసంగాద్విదేహజాం తత్రవిలొక్య సీ
తాం । ప్రభాంపునః ప్రత్యుషసీవపూషాప్రత్యగ్రహీణ్స గ్రసరోర
ఘూణామ్ ||౧౫౪||X|| అథదాశరధిరధిగతనిజప్రశంసావిధినావిధినాపు
సాస్వయంత్యక్తః విముక్తోబభూవ ఆత్మవిశుద్ధ్యధణం ప్రవిష్టాయాం
పరమవతివ్రతాయాం జనకపుత్ర్యాం తత్సంపర్కాత్సవ్యయం నకలదు
రితి విముక్తిదావరా పరిశుద్ధోభూదితి మహాదేతదాశ్చర్యమిత్యధః
అత్రదమునసాదురితసంబంధ తద్విముక్త్యోరసంబంధేపి తత్సంబంధోక్తి
రతిశయోక్తిభేదః, ఏతేనజ్వలనాపెక్షయావ్యత్యంతపవిత్రత్వ మస్య
వ్యజ్యతే (౧) ||౧౫౩||—|| విశుద్ధేతి|| తత్రత స్థిత్యయే యఘూణా
మగ్రసరోరఘనాయకః సత్పురామః అనలేనసంగాత్ అగ్నిసంప
ర్కాద్భేదాః విశుద్ధశీలాం పరమపావనసమాచారాం విశేషణ మేత
త్ప్రభాయామపియోజ్యం, విదేహజాం జనకమహారాజపుత్రీం కులీ
నామిత్యధః, అయోనిజామితిచగమ్యై- సీతాంవిలొక్య ఆత్యాదరే
ణదృష్టాప్రపూషాసూర్యః ప్రత్యుషసి ఉషఃకాలే ||౧|| ఉషఃప్రత్యుషసీ
ఆపీత్యమరః, ప్రభాం నిజశోభామివ పునఃప్రత్యగ్రహీత్ పరిగృహీత
వా, ఉపమాలజ్కారః || ఏతేనానయోరత్యంతావినాభావ సంబద్ధా
వ్యజ్యతే, వ్యుత్తముపజాతిః (౨) ||౧౫౪||—|| అథేతి|| అథ సీతాపరిగ్ర
హానంతరం దాశరథిః త్పురామః అధిగతః ప్రాప్తః నిజప్రశంసావి
(౧) తదమునేత్యత్ర తచ్చతదదశ్చేతి కర్తృధారయాశ్చయణాత్తదిత్యస్య
తృతీయాంతార్థకావ్యయత్వం నకల్ప్యమ్ । యదావఅమునాసీతాప్రవే
శేనహేతునా దమునాఃతత్ పాపంకర్తస్వయంత్యక్తః త్యక్తమారబ్ధ
వా + అదిక ర్తృక్తః కర్తరిచేతి కర్తరిక్తః ఇత్యన్యై ||
(౨) ప్రత్యగ్రహీత్పాగ్రసరణి ప్రాచీనపాతే విశేషణమాశ్చ ప్ర
యోగో విశేష్యప్రతిపత్తాదితి వామనసూత్రాత్పాగ్రసరశబ్దేనైవ
రామరూపవిశేష్యలాభః ||

యనిరాశేనివృత్తైవిద్వేషిపశువిశసనారంభినికుంభిలాంసమాసాద్య స
 ద్యవీవ ప్రావర్తయితసత్త్రమతివిచిత్రమ్ ||౧౦౯||౫ || తదనుహనూమ
 తః పృతినివృత్తాద్యంత్రాంతమిహ మాకణ్యోవిదీర్ఘ మానసో మానసచ
 రణవ రాజహంసోవజ్రసింహౌషాద్విషాదాకులారాజహంసస్సంసది ని
 గత మింద్రజాలమివేత్యథః, అతథ్యమసత్యనుపి తథ్యం సత్యమేవ
 విబుద్ధ్యజ్ఞాత్వా ||ని || సత్యంతథ్యమృతంసమ్యగమూనితిహతద్యతీత్య
 మరః, చిరాయదిరకాలంవిభక్తిప్రశిరూపక మవ్యయమేతత్ ||ని|| చిరా
 యదిరభాత్రాయేత్యమరః, నియథ్యయద్ధంకృత్వా నిరాశే ఆశారహి
 తె నివృత్తైనిగతైసతి విద్వేషిణపవశవః తెహంవిశసన విదారణ
 ఆరంభః ఉద్యోగః అస్యాస్తీతితథోక్తః యద్వా విద్వేషీతిచ్ఛేదః ఇం
 ద్విజత్ పశువిశసనమారభతే తాచ్ఛిల్యనేతి తథోక్తస్సగ్ నికుంభి
 లాంసికుంభిలాఖ్యహోమాథగుప్తిస్తలవిశేషమాసాద్యప్రాప్యసద్యస్త
 దాసీమేవాతివిచిత్రమత్యంతాద్భుతం సత్యంపరమారణ్యాయాగంప్రావర్త
 యత ప్రవర్తయామాస ఉపక్రాంతవానిత్యథః (౧) ||౧౦౯||—|| త
 దన్వీతి || తదనుఇంద్విజతః నికుంభిలాపగవేశానంతరం, పృతినివృత్తా
 త్ ప్రత్యాగతాత్ హనూమతః ఇమంవృత్తాంతం మైథిలీవధరూపవా
 తాం ||ని|| వార్తాప్రవృత్తివృత్తాంత ఇత్యమరః, ఆకణ్యశ్రుత్వా
 విదీణమానసోపిదళితహృదయః అతవీవపజ్రసింహౌషాత్ స్ఫుజ
 థోః ||ని|| స్ఫుజఃకుంభజ్రని ఘోషఇత్యమరః, విదీణమానసః త
 స్యతదుద్వేజకత్వాదితిభావః, మానసచరః మానససరోవరీ ||ని|| మా
 నసం సరసిసాంవితఇత్యుభయత్రాపి విశ్వః- రాజహంసః కలహంసఇ
 వ విషాదాకులః ||*|| విషాదశ్చేతసోభంగ ఉపాయాభావచింతనై రి

(౧) ప్రాచీనపుస్తకము ప్రాతిహారిక ఇతిపదంనాస్తి | సత్యైవపి | ద్వ
 రిద్వాస్త్యే పృతిహారిక ఇత్యమరకోశాత్ ప్రతిహారిద్వాచే నియుక్తః
 ప్రాతిహారిక ఇత్యర్థః | విద్వేషిపశువిశసనారంభాయేతి ప్రాచీనపాఠః ||

గ॥ ప్రియేజనకనందిని వినతానందనమవ్యతిశేతే విమానవెగః ॥ తథా
 హి ॥౧౫౨॥ప॥ యద్యద్ధూరెపురఃపశ్యన్నిచ్చామితవశంఽనుమ్ । తత్త
 దన్వగపిద్రష్టుమపినన్తంనపార్యతే॥౧౫౩॥గ॥తరుణిధరణీసులైవశ్యఋ
 శ్యమూకోయం, బింబాధరెపలపాసరఇదం, కంబుకంఠికబంధనిధనభూ
 రియం, కరభోరఖరాదికలహస్థానమిదంమధురాలాపినిమమ వణశా
 న తవకావ్రతిశ్చైత్యభిప్రాయేణ పరిహసంతీత్యథః ॥౧౫౪॥—॥అథ
 తత్తత్తస్మాని పదగ్గయిష్యేన్ సీతాంసంబోధయతి ॥ ప్రియేఇత్యాది
 నా ॥ హేప్రియే జనకనందిని సీతేవిమానవేగఃవ్యోమయానరయః- విన
 తానందనంగరుత్తంతమపితతిశేతైత్యవ్యతివేగనగచ్ఛతీత్యథః ॥ని॥
 గరుత్మాగరుడస్తాత్మ్యోవైవతేయఃఖగెశ్వరఇత్యమరః, తదేవవ్రతిపా
 దయి॥ తథాహితి ॥౧౫౫॥—॥ వ్రతిపాదనప్రకాశమేవాహ ॥ యద్య
 దితి ॥ పురఃపురస్తాత్ దూరేయద్యద్వస్తుస్థానంవాపశ్యే- తవశంసి
 తుం కథయితుమిచ్చామితత్తద్వస్తుస్థానంవా అన్వక్ పశ్చాద్ద్రష్టుమ
 పి తథావత్తుమపి నపార్యతే నశక్యతఇతి వేగాతిశయోక్తిః- తథాపి వ
 య్మి శృణోతి వాక్యశేషః ॥౧౫౬॥—॥ తరుణీతి ॥ హేతరుణీసుంద
 రి ధరణీసులైవభూపుత్రీసీతే- అయంపరిదృశ్యమానః ఋశ్యమూకః ఋ
 శ్యమూకాఖ్యపర్వతః పశ్య తమవలూకయ, హేబింబాధరెబింబోష్ఠి-
 పంపాసరఇదం యస్యతీరే మయారావణాపహరణసమయే త్వద్విరహ
 వేదనయాబహువిలపిత మితిభావః హేకంబుకంఠిశంఖసదృశగ్రీవే+ అం
 గాత్రకంఠేభ్యశ్చైతిజీవ - ఏతేనమహాభాగ్యలక్షణసంపత్తిస్సూచ్య
 తే- తదుక్తం సాముద్రికశాస్త్రే ॥*॥ స్యాద్రోమవజ్జితమురొమ్మదు
 లాంగనానాంగీవాచకంబునిచితాధనుఖానిదత్తై ఇతి కంబునిచితాత్రి
 రేఖావ్యాప్తైత్యథః- ఇయమేషాకబంధస్య కబంధాఖ్యదానవస్య ని
 ధనభూమిః విధ్వంసనస్థానం యేనసుగ్రీవసఖ్యం త్వత్ప్రప్తిసాధన
 ముపదిష్టమితిభావః- కరభావిన ఊరూయస్యాస్త్రస్యాస్సంబుద్ధిః హే

లేయం, మలైభగామిని మాయామృగమృగయావనమిదం, కుటిలాయత
కబరిగోదావరీయం, కుంభికుంభ స్తనికుంభసంభవాయ తనమిదం, దిభు
ముఖవిరాధ విధ్వంసనమహీయం, కంజలూచనే మహామునెరత్రై రా
శ్రమ పదమిదం, విదెహరాజపుత్రిచిత్రకూటాయమితి వివిధాఃకథాః
కథయన్నైవాంజసాభాగీరథీపరిసరభరద్వాజమునైః ప్రశాంతపావనం

కరభోరు + ఊరూ త్రరపదాదౌపమ్య ఇత్యుచ్చిత్యయః- అతపిస
ప్రాస్వః ||ని|| మణిబంధాదాకనిష్ఠంకరస్యకరభోబహిరిత్యమరః, ఇ
దంఖరాదీనాం కలహస్థానం యద్ధభూమిః- ఏతదానిత్య యాద్యష్టచ
రమితిభావః, హేమధురాలాసిని మంజుభాషిణి - ఇయంమమపణా
శాలా అయమావయోరుటజిత్యర్థః- హేమత్రైభగామిని మదయా
నైఇదం మాయామృగస్య మాయామృగయావధారిణో మారీచస్యమృ
గయావనం తద్ధ్వంసనకాననమిత్యర్థః, కుటిలాకుంచితాసతా - తథా
భూతాయావన మోహనత్వాత్ ఆయతాదీర్ఘాచకబరీకేశసాశౌ య
స్యాస్తస్యాస్సంబుద్ధిః- హేకుటిలాయతకబరి ||ని||కబరీకేశవేశిత్యమ
రః ||+|| జానపదేత్యాదినాజీమ్- ఇయంగోదావరీ, హేకుంభికుంభస్త
నికరికుంభపృథులకుచే + స్వాంగాచ్చౌపసజనాదనయోగోపధా
దితిజీమ్- ఇదంకుంభసంభవాయతనమగస్త్యాశ్రమః ||ని||అగస్త్యఃకుం
భసంభవ ఇత్యమరః- హేవిభుముఖచంద్రాననే పూర్వవస్థీమ్ ||ని|| వి
భుర్విష్ణౌదండ్రమసీత్యమః | ఇయంవిరాధస్య విధ్వంసనభూమిఃవినా
శస్తానం, హేకంజలూచనే పద్మనయనై - ఇదంమహామునైః మునిపుం
గవస్య అత్రైరాశ్రమపదం తపోవనస్థానం- హేవిదెహరాజపుత్రి జనర
నందిని అయంచిత్రకూటపర్వతః ఇత్యనైన ప్రకారేణవివిధాః నానా
ప్రకారాఃకథాః శ్రావ్యవాచః + చింతిపూజకథికుంభిచర్చశ్చైత్యుచ్చిత్య
యః, కథయన్ శంసన్నైవాయం శ్రురామః అంజసాదురీతంభాగీర
థీపరిసరై గంగాప్రాంతభువి ||ని|| పద్మంజుభూమి పరిసరఇత్యమరః- భ

తపోవన మయాసీత్, అభాషతచ మైథిలీమ్ || ౧౬౦ || ప || ప్రసుప్తబహిణా
 శ్వాసపారణాసు (ఖతఃఖః) కృతీహారిః | కంఠూవినోదనోత్కంఠీకంఠీర
 వనఃప్రైమ్యగః || ౧౬౧ || ౫ || తత్ర భరద్వాజవిహితవివిధాతిభ్యస్తథైవవ
 దపిం దవీయసీమతిలంఘ్య పునరయోధ్యాసవిధమాసీదన్నగ్రతవన మా
 రద్వాజమునెన్సంబంధిప్రశాంతం ప్రసన్నం నిర్వైరమిత్యథః- పావ
 నం పవిత్రించెతి మిథోవిశేషణ విశేష్యధావ వివక్షాయాం x విశే
 షణంవిశేష్యేణ బహుళమితిసమాసః, తపోవనమాశ్రమమయాసీత్
 ప్రావిశదిత్యథః || + || యాలెలుఃక్షేయమరమనమాతాం సక్పేతి
 సగాగమః, అస్తిసిచోప్యక్తతీడాగమః, మైథిలీమభాషతలవోచత
 చ || ౧౬౦ || — || ఉక్తిప్రకారమెవాహ || ప్రసుప్తేతి || చూరిఃఘజం
 గః || ని || యమానిలేంద్ర చంద్రార్క విఘ్నసింహంశువాజిహ, శుకా
 హికపిభేకేహ చూరిర్నాకపిలేత్రిప్పిత్వమరి - ప్రసుప్తస్య నిద్రా
 లోః బహిణాస్య మయూరస్య యేశ్వాసానిశ్వాసమరుతాః లైషాం
 పారణయాభోజనైస సుకృతీధన్యః || ని || సుకృతీపుణ్యవాక్ధన్యః, మ
 యూరోబహిణోబహిణ నీలకంఠోఘజంగఘగితి చామరి, బహి
 ణఘజంగయోస్సహజవైరే సత్యపి మహామునిమహిమ్నాప్రసన్నత్వా
 దాశ్రమస్య నిభయసాన్నిధ్య సంభవాదితిభావః, తథామృగోహరి
 ణః- కంఠీరవనఃప్రైః సింహనఖరైః కంఠూవినోదనోత్కంఠీ కంఠూత్వ
 పనోదనోత్సుకః పూర్వవద్భావః, సహజమపి వైరంసంత్యజ్యస్తేవ
 రం విహరంతిమృగపన్నగాదయ్యతి మునేర్తపోతపస్సామధ్యేఽం సూ
 చ్యతే || ౧౬౧ || — || తత్రైతి || తత్రాశ్రమే భరద్వాజేనవిహితం
 కృతం వివిధాతిభ్యం నానాప్రకారాతిథిసత్కారోయస్యసతథోక్తః
 తథైవదవీయసీందూరతరాం + స్థూలదూరైశ్వాదినా పూర్వగుణయ
 నాదిపరలాపౌద్వివచన విభజ్యేత్వాదినా ఈయసున్యవాదేశః ఉగిత
 శ్చైతిజీవ- పదవీంమాగ్మతిలంఘ్యాతిక్రమ్య పునర్భూయఃవాక్యా

నూమదావెదితోదంతమాగచ్ఛంతమదుంధతీజాని పురస్సగమజస్రమా
నందమామ్నకులితాలోక్తైరిమాత్యలూక్తేః పరిగతమతిపావనతపోధన
వ్రతమాజానభక్తిభరితం భరతమాలోకయన్నతివత్సలతయా తద్విమా
నాదవరోహణాయదేవోదశకంతరిపురుషకరత ||౧౬౨|| ప || యానం
మదాశయమవేత్యయథాయదైతత్రారావథాదవతరత్యవనీకుమారి! ఆసే

లంకా రేవా అయోధ్యాయాః సవిధంసమీపమాసీదత్ ప్రాప్నువన్న
గ్రతః పురస్తాదేవ, హనూమతా ఆవెదితోనివెదితః ఉదంతః శ్రురా
మాగమనవృత్తాంతాయస్యతంతవ ఆగచ్ఛంతంఆభిముఖ్యేనాయాం
తం అదుంధతీజాయాయస్యసోదుంధతీజానిఃవసిష్ఠః + జాయాయానిజ్ఞి
నిజాదేశః పురస్సరోగ్రేసరోయస్య సతథోక్తస్తం- తథాజన్మనిరం
తరమానంద బాష్పైరాకులితా ఆలూకాదర్శనానియేషాంతైః ||౧౬|| ఆ
లూకాదశేనద్యోతావిత్సవరః - అమాత్యలూక్తేః సుమంత్రాది
మంత్రిజనేః పరిగతంపరివెష్టితంఅతిపావనమత్యంతపరిశుద్ధం తపోధన
వ్రతం జటావల్కలధారణకందమూలాశనాధశ్శయన బ్రహ్మచర్యాదితా
పసాచారోయస్యతంభక్తిఃపూజ్యేషన్సురాగః ఆజానభక్త్యాస్వభావ
సిద్ధభక్త్యాభరితం పరిపూర్ణం నిజభక్తితత్పరమిత్యర్థః ||౧౬|| భక్తిర్ని
షేవణైరాగేరదనాయామితి శబ్దాణామే - భరతమాలోకయన్ అనివ
త్సలత్యేన మోతునా ||౧౬||శ్రుమాన్సిగ్ధస్తువత్సలఇత్యమరః+ వత్సాం
సాభ్యం కామబలఇతి లచ్చవ్రత్యయః- తతస్తద్విమానాత్ పుష్పకా
దవరోహణాయదేవః సావమీదశకంతరిపుః రావణాంతకః శ్రురామః
ఉదకంరతఉత్కంఠతవాన్ విచ్ఛదిత్యర్థః||౧౬౨|| — || ఏదానీసీ
తామామంత్రితవాన్ శ్రురామఇత్యాహ || యానమితి || మోఅవనీకు
మారిసీలై, ఏతదస్తదధిష్ఠితం యానంపుష్పకం కశ్యప్ - మదాశయం
మమావరోహణాభిప్రాయమవేత్యజ్ఞాత్వా, యథాయథాత్రారావథా
దుతరితాదత్యాదరాదితివా పాతః అతపివావతంతి ఆసరోహతి

జుషీంసవిధమద్యతథాతథాభూరభ్యాదరణ భవతీమభిగచ్ఛతీవ॥౧౬౩॥
 వ॥ ఇత్థంవదన్నిందుముఖంసలీలందెసఃష్లసంగాధిపవత్తహస్తః । షభీ
 షణా వేదితయాపదవ్యావిమానతోమందమవారురోహ ॥౧౬౪॥ప॥ పృ
 ణీతమణిసాదుకంప్రణతమగ్రణిః పాదయోరుదస్యభగతంజవాదుపస
 యస్ఫుజాభ్యంతరమ్ । ఉదీక్ష్యచతపఃకృశంవపురముష్యవాత్సల్యతః క
 రణాసముహుసప్తశన్నవిరరామరామశ్చిరమ్ ॥౧౬౫॥ప॥

తథాతథాభూః తస్మాత్తాభూదేవీతద్యేదానీంసవిధం సమీపమాసేదు
 పీమువగతాం భవతీంపూజ్యాం తావమ్॥ + ॥ భారేడవతురితి ఉవతు
 ప్యాయః పూర్వవత్ అత్యాదరణ అత్యంతపుత్రికా పెమ్మా అభిగ
 చ్ఛత్సభ్యుద్గచ్ఛతీవేత్సుప్రీతా, యథామారాదాగతాంపుత్రింమా
 తాఅత్యంతాదరణాభ్యుద్గచ్ఛతీతద్వదిత్యథఃససంతతిలకావృత్తం॥౧౬౬॥
 ఇత్థమితి ॥ ఇత్థమనేనప్రకారేణ ÷ ఇదమస్థమురితి ధనుర్ద్రవ్యయః-
 ఇందుముఖం సీతాంప్రతి సలీలంసవిలాసంచడకదేవః సావ్దమిత్రు
 రామః- ష్లవంగాధిపన సుగ్రీవేణదత్తః రాజలక్షణతావ్దివీణాఃహ
 స్తః హస్తావలంబాయన్యసతథోక్తస్సక - విభీషణావేదితయా ఇత
 అగమ్యతాం దేవేనేతినిధిష్టయాపదవ్యామౌగేణవభః కరణత్వం
 వ్యాఖ్యాతంప్రాక్, విమానతః విమానాత్ పంచమ్యాస్తనః మందం
 శనైః అవారురోహఅవరూఢవాక్ ॥౧౬౭॥— ॥ ప్రణీతేతి ॥ ప్రణీతే
 త్రిరామచరణసన్నిధానం ప్రాపిలైమఃపాదుకే పూర్వం రాజ్యపరి
 పాలన పురస్కారాధికమాసీతే మాణిక్యపాదుకయోనతం, పాదయో
 రగ్రతః పురస్తాత్ప్రవ్రణతంనమస్కృతసంతం- భరతుంజవాహదరాతి
 శయప్రయుక్తరయాత్ ఉదస్యఉత్తిప్య, భుజాభ్యంతరముపసయిత్ గా
 ఢమాలింగన్నిత్యథః, తథాతపసాప్రతోపవాసాదినా కృశక్షణం అ
 ముష్యభరతస్యసపుశ్శరీరం ఉదీక్ష్యదృష్ట్వాపచ, వాత్సల్యఃసోదరసేన్ద్ర
 హాత్ కరణముహుఃపునఃపునఃస్పృశక్ పరిమాజయన్ సరామః

వశ్యస్మనందధరతః పరిరభ్యవోభ్యాం సౌమిత్రిమాన్యనమదుఃఖకృ
శిక్యతాం గృహీయంసు నౌపనత రాజ్యపరాజ్ఞుఖాయతస్తే పునస్సహ
జభక్తి దృఢవృత్తాయ ॥౧౬౬॥ గృహీతాభరతౌపిపురతాభివాదితపురుషం
పౌరుషనిఘ్నైనశత్రుఘ్నైనసహచైవిప్రణమ్యజనకనందినీ మున్తనీ
కృత్యసావరౌధవధూకాంతుగ్రీవ దశగ్రీవానుజాదీన్యథోచితాభిరు

చిరంసనిరరామనవిరతౌభూత్, తదుపలాలనతాత్పర్యేణ అనల్పకా
లం ప్రావృతతేత్యథః ÷ వ్యాజ్ఞపరిభ్యోరమృతిపరస్తే పదం, పృ
థ్వీవృత్తమ్ ॥౧౬౭॥—॥ వశ్యన్నితి ॥ భరతః ఆర్యేణపూజ్యేన త్రిరా
మేణసమందుఃఖిలదుఃఖానుభవాయస్య సఃఅతపవకృశిక్యతం అంగంశ
రీరంయస్యేతి బహువ్రీహిగర్భితౌ విశేషణసమానుః- అథవా ఆర్యస
మదుఃఖేన కృశిక్యతాంగం ఆంతతః క్లేశాననుఘాతవంతం సౌమిత్రిల
క్షణంవశ్యేన్ దోభ్యాంబాహుభ్యాం పరిరభ్యాలింగ్యనందఆర్యస
హవాసేనాయంధన్వ్యాభూదితి సంతృప్తౌషతథాసోయం సౌమిత్రిశ్చ
సుఖేన ఉపనతైస్వయం సంతప్తైరాజ్యే పరాజ్ఞుఖాయ ఆదరరహి
తాయేత్యథః- కుతః సహజభక్త్యాదృఢం గాఢం వ్రతం త్రిరామాగ
మనపర్యంతం అయోధ్యాం నప్రవేశ్యేమీత్యాది రూపనియమోయ
స్య సఃతథోక్తాయతస్తే భరతాయ పునశ్శబ్దౌవాక్యాలుంకారే, న
నందతద్రాజ్యదానతత్పరం భరతందృష్త్వా పరంజహషేత్యథః, గు
ణానాం పరమాదరాస్పదత్వాదిదమన్యోన్యాభిసందనంయ క్తమితిభా
వః, వసంతతిలకావృత్తమ్ (౧) ॥౧౬౮॥—॥ అధేతి ॥ అథానంతరంభ
రతః పౌరుషనిఘ్నైన పురుషకారాధీనేన ॥౧॥ అధీనానిఘ్నాయతస్త
ఇత్యమరః, శత్రుఘ్నైన సహపురతః ప్రథమమభివాదితౌనమస్కృ
తః పురుషః పరమపురుషః త్రిరామఃయస్మిన్ కర్తృణితద్యథాతథా,
చైవి జనకనందినీ సీతాంప్రణమ్య, తథాయథోచితాభిః యథా

(౧)తస్తాఇతి తాదర్శ్యచతుర్థీ । తన్నిష్ఠభక్తిగుణోద్దేశ్యకంసందనం॥

పచర్యాభిరభ్యర్చితపురోహితమామంత్రితమంత్రిలొకమనుగ్రహం
 లొకానుగృహీతిపౌరవర్గమగ్రజన్తానంఽమానగతమేవ సబహుమాన
 మానందయన్ననయదపనీతరుజంనిజమాశ్రమపదమ్ ||౧౬౭||౫|| తత్రచ
 సౌమిత్రిసీతాసఖౌదాశరథిరతిలొభనీయవాత్సల్యాం కౌసల్యామతి
 హృభిరుపచర్యాభిః ఉపచారైః x ఉపపూర్వాచ్ఛరణైఃకృజంతాద
 పృత్యయాచితిస్త్రీయామపృత్యయేటాప్, అవరోధ వధూభిరంతఃపుర
 స్త్రీభిః సహితాన్ సావరోధవధూకాన్ ÷ తేన సహేతి తుల్యయో
 గఇతి బహువ్రీహిః, సద్యతశ్చైతికప్ సుగ్రీవదశగ్రీవానుజౌసుగ్రీవ
 విభీషణావాదీయేషాంతాన్ వానరాన్ ఉన్ననీకృత్యఉత్సుకచిత్తాన్
 కృత్వా ÷ అధూత తద్భావేచ్ఛిఃఅస్యచ్ఛాన్విచిదీఘుఃఅరున్దనశ్చక్షు
 రిత్యాదినాసలోపః,అభ్యసౌతఃపూజతఃపురోహితౌపసిన్ధ్యయేనతంతి
 మంత్రితః సంబోధితోమంత్రిలొకోమంత్రిజనౌయేనతం అనుగ్రహ
 లొకేన కరుణాకటాక్ష వీక్షణేన అనుగృహీతః అనుగ్రహవిషయాకృ
 తః పౌరవగః పురజననివహోయేనతం, అగ్రజన్తానంజ్యేష్ఠభౌతరం
 శ్రురామం విమానగతం విమానాయాథమేవ, సబహుమానం సగౌర
 వమానందయన్ అపనీతా శ్రురామాగమనాదవగతారుజా ఉపతాపో
 యస్మిన్ తత్తథోక్తమ్ ||౧|| స్త్రీరుగ్రుజావోపతాపెత్యమరః, నిజం
 సన్నిహిత మాశ్రమపదంనందిగ్రామాఖ్యమావాసస్థానం, అనయత్ ప్రా
 పయామాన(౧) ||౧౬౭||—|| తత్రేతి || తత్రభరతాశ్రమపదేసౌమిత్రి
 సీతాసఖిః లక్ష్మణసీతాసమేతః ÷ రాజాహస్యఖభ్యష్టచ్ దాశరథిః
 శ్రురామః అత్యంతంలొభయతీత్యతిలొభనీయం పుత్రదశానాభిలాష
 విశేషజనకమిత్యథః,తద్వాత్సల్యస్నేహోయస్యాస్తాంకౌసల్యాంచ
 (౧) అధభరతౌపిపురతౌభివాదితపూర్వజౌపలాలననిఘ్ననశత్రుఘ్న
 న సహేత్యాదిప్రాచీనపాఠస్సాధుః | అత్రపౌరుషాధీనత్వాక్రైరనుప
 యోగాత్ ||పూర్వజఃశ్రురామఃతత్రాత్మకముపలాలనంశిష్టంసప్తష్టం

శయితదుఃఖాతరేకాం కైకెయ్యామతిక్రమస్నేహపరివృత్తాం సౌమి
త్రిమూరరమపిక్రమాదభివాదయన్నిదావలూకనలగసతాభిరెతాభిర్భ్య
నితాభిః పూర్తిమాచంద్రాక్షులలాభిః పద్మోనిధినిసిదితాభిరి చరిత
నం చరితవ్యమాశానిధిరానందమవిందత ||౧౬౮|| సు|| అథానంతరంగురొర్భ్యసిష్టసప్త ఆజ్ఞ
పాక్షతిరభ్యూద్యహస్యాదరానిష్ఠాతుమభిపెదన్మవిచరితం గురొర్భ్యా
యా | అనియతసమంతతోహరిగణానశీర్ధం పునస్సమాకులితమంధరం
అతిశయశోభమాంభః యఃఖాతిరెణోయస్వాస్తాం సరావసథామూల
భూతాహమస్తీతిసముత్పన్నదుఃఖభరాకాంతామిశ్యభాగైకైకీయాం
చ, అతిక్రమేణ క్రమమటకాంతేన స్నేహాన పరిపవ్నక్తాం నిర్భ
ర్యాదపేమసరిపూణాం సౌమిత్రిమూరరమసినుమిత్రాచక్రమా
ల్ వృద్ధాసుక్రమాదభివాదయన్ సహస్కర్ష్యానిజానలూకచేత్య
దగ్యనేయోరసానురాగః తస్మిన్నిగతాభిః తత్పురాభిరేతాభిఃపూర్వో
క్తాభిః వనితాభిరుత్తమస్త్రీభిః కలాభింశ్రేః ||౧౭|| కలాశిన్వేకాలభే
దే చంద్రాంశేకలనాకలేతి వైజయంతీ, పూణమాచంద్రాక్షవ, పేది
కాభిరూర్తిభిః పయోనిధిస్సముద్రాణ్యోనమాద్యయం, ప్రతిక్షణం
నిరభ్యమాణః ఆదరాతిశయాల్ క్షణక్షణ ఆజ్ఞిప్యమాణః నిర్భరానంద
మమందానందమవిందతఅలభత పరమానందభరితాంతం కరణోభూది
త్యభాః (౧)||౧౬౮||—|| అథేతి || అథానంతరంగురొర్భ్యసిష్టసప్త ఆజ్ఞ
యానిదేశేన అఖిలజనేక్షణై రశేషలూకలూచనైర్నితస్సానంద ము
లూకితః సచాసారభూద్యహస్య తస్యతిరమాస్య- ఆనరాల్ విచ
రితం విశిష్టాచారయక్తం అభిషేచనం మూర్ధాభిపికం విధాతాశ
తుం- మంథరాంమందాంగతిం విజసూతాత్యజతానసంభ్రమం ప్ర
వృత్తైనేత్యభాః + జహత్యేత్యప్రప్రయః | హరిగణేన నానాసమా
హేన సమాకులితానంఘ్రభిశా మంథరాకై కీయాదాసీయిస్త్రికర్తృణి

(౧) అయశశ్శ్లబ్ధనితశాకాతిరేకాం కైకెయాం అక్ష్మిత్రమస్నేహ
పరిపవ్నక్తాం సుమిత్రామపీతి ప్రాచీనపాఠస్సుగమః

విజహతాగతిం మన్థరామ్ ||౧౬౯||వ|| అలంకృతఃకృతమభిషేకమాద
రాదమాత్యసంహతిభిరవాప్యరాఘవః | పురోస్త్యఖిపునరయమానశే
రథంమనోరథం సచభరతౌమహారథః ||౧౭౦||గ|| తత్రచ సేవావిచక్ష
తస్యభాధనతితథాతత్రతస్యాః క్షేతవప్రయోగానవస రాతిథి వఃసంమ
తతః సకలదిగ్భ్యన్యత్యథఃః తీర్థంపుణ్యసదీనలిలం పునర్భూయోపి
వాక్యాలంకారేవా, అనీయత అనీతం, పున్దీవృత్తమ్(౧)||౧౬౯||—||
అలంకృతఇతి || అయంరాఘవః రఘువంశోద్భవః శ్రీరామః- అమా
త్యసంహతిభిః మంత్రీవృక్షైః ప్రత్యైషాం ముఖ్యత్వాదితిభావః, ఆద
రాత్ సత్కారాత్ కృతంవిరచితమభిషేక మవాప్యమూర్ధాభిషి
క్తస్సన్నిత్యథః, అలంకృతః జటాపటలవిమోదనపూర్వకం వివిధవి
చిత్రమణిహారదివ్యాంబరాదిభిః విభూషితః పునఃపురోస్త్యఖి అయో
ధ్యాపురవ్యవేశాభిముఖస్సన్నిత్యథః- రథమానశేపాః- పుష్పకం
విహాయరథారూఢాధూదిత్యథః x అశ్చైత్యభ్యాసదీర్ఘము
ఽగామా- తథామహారథః మహత్తానవప్రసిద్ధభరతశ్చమనోరథశ్రీ
రామాభిషేకరూపనిజవాంఛితార్థసిద్ధిం ఆనశే శ్రీరామాభిషేకేణ
పరిపూర్ణమనోరథోధూదిత్యథః, రుచిరావృత్తమ్ || * || చతు
గ్రహైరిహరుచిరాభస్తగాదితిలక్షణాత్ ||౧౭౦||—|| తత్రైతి || కిం
చేతిచార్థః || తత్ర తస్మిన్తమయే సేవావిచక్షణాభ్యా ముపచార

(౧) అథాఖిలజగత్పతేరపిరఘూర్ధ్వహస్యాదరాద్విధాతుమభిషేదసం
విచలతాగురోరాజ్ఞయా | అనీయతనమంతతాహరిగణేతీర్థం పున
ర్విచిత్ర హృదిమంథరాం విజహతాగతిం మంథరామితిపాతే అఖి
లజగత్పతేరపిత్వనైసస్వతవస ర్వేశ్వరత్వంసిద్ధమితిసూచితంరఘూర్ధ్వ
హస్యేత్వనైసమానుషరూపేణతద్వంశేవతీర్థత్వాదభిసేతవ్యమభిషేచ
నం విధాతుంగురోరాజ్ఞయావిచలతామంథరాంప్రాగభిషేకాంతరా
యకారిణీం కైశేయాదాసీంవిచింత్యప్రాగ్వత్సునర్సిఘ్నంకయార్
దిత్యాశంక్య అతపివమంథరాంగతింవిజహతేన్యన్వయఃశిష్టంస్పష్టమ్||

తాభ్యాం శత్రుఘ్నలక్ష్మణాభ్యామభిశ్రావిధూతవ్యసః పరిజనాచార
నిరతభరతాదస్తవిమలముక్తాతపస్రావిమిత్రపహితినైషధ్య చారురా
రూఢ శత్రాంగమాతంగైరాశరస్థవగవాహినీపతిభిః సుగమ్యమాసఃప
వర్త్యమానశ్వేతాక్షత కుసుమలాజ్ఞాపచారపౌరపురంధ్రకదంబ సంగ
మ్భవతితమలజీరమణికాంచీపలయవాచాలితాంవాద్యమాన మాంగళిక
తూర్యఘోషవైశాలికవైభోధికవివిధరవశ్రవణసమయోచ్చలితసామో
చరణ తత్పరాభ్యాం శత్రుఘ్నలక్ష్మణాభ్యాం జ్యేష్ఠసన్న్యభావోత్తనవి
వక్షితః లక్ష్మణోఽక్షయాపి శత్రుఘ్నస్యాదరాతిశయిన్యోతనాభకంవా
తథావ మహాకవిఃక్రియోగః ॥౫॥ శత్రుఘ్నలక్ష్మణముద్గేయపద్యమా
ణ స్సాన్యాజ్యభోగనిరతాభరతాబధూవేతి । అభిరూఢయసాశ్వ
యోరిత్యధః విధూతేషిజితేవ్యజనేదామరేయస్యసతథోక్తిః, పరిజనా
చారనిరతేనభృత్య జగోచితాచారతత్పరేణ భరతేన ఉదస్తముత్తిష్ఠం
విమలం స్వచ్ఛంముక్తాతపత్రం మా కైకచ్ఛత్రం యస్యసతథోక్తిః
విచిత్రమాశ్చర్యకరం విచిత్రసన్నివేశంవా యథాతథాపహితేన విరచి
తేన నైపథ్యేన దివ్యఘోషతాంబరప్రయక్తావయవ ప్రసాధనేనచారు
స్సుందరః, తథాశతాంగాః రథాఃమాతంగాః గవాఃలె ఆరూఢాః అధి
ష్ఠితాఃయైస్తేః ॥౬॥ శత్రాంగస్సన్ధిందనోరధ్యత్సమరః - ఆశరస్థవగవా
హినీపతిభిః విభీషణసుగ్రీవ ప్రముఖరాక్షసవానరసేనానాయకైః, అ
నుగమ్యమాసః అనుస్రియమాణశ్వసకా రామచంద్రః శ్వేతాక్షతానాం
కుసుమానాం లాజానాంవోపచారః విశ్వేనణరూపోపచారఃప్రవర్త్య
మాసః మంగళాచారతయా క్రియమావోద్యైస్తాని తిథోక్తాని యాని
పౌరపురంధ్రకదంబానవత్తన స్త్రీనిషహసేషాం సుగంధేణ సంభ్రమే
ణచలితైః ర్ముచార్ముణాయమ నైః మంజీరమణికాంచీపలయైః సూపుర
మాణిక్యరశనాకంకణైః వాచాలితాం ముఖరితాం + తత్కరోత్తితి
ణ్యంతోతాత్పర్యైః క్రిః, వాద్యమానాని తాద్యమానానిమాంగళికతూర్య
ణి మంగళవాద్యాని తన్వోషాణామత్రధావైతాళికానాం స్తుతిపాతకా

దపౌరసంబాధా సౌధాంతరగవాక్ష చలితతరుణీ సేతగారేఖాసీలో
 త్వలవానుతారణాభిరామరథ్యాంతరా మయోధ్యా వజరానురా
 మచంద్రాః || ౧౭౧ || సాకేలసముపెయివాంత్సవినియా సలసేవిరా
 త్రాత్మభిన్నగీర్వాప్ర ముఖాపదిప్రియసఖాకస్వేస్వేపదేస్తాపయే
 నాంః శత్రుప్రపంరతియోగైరూరైస్సతాః-చంద్రాభిగ్నైః సరిభస
 మేకవిచారణాయా వైతాళితోభవతీత్యక్తలక్షణానాం | వైచారికా
 నాంతరకావ్యాధదవిదోధతి బనానాంచయోబిద్ధిరవాంః మోచశ్రిమదస
 మయో ఆతిథిః సకాలే ఉచ్చలితాః ప్రచలితాః సామోదాః సానదాశ్చ
 మౌపౌరాః పురజనాః లైస్సంగంధాంసంతిబాంః చూరగళిః వైచా
 ధికేత్యత్ర ప్రయోజనమితిత, సౌధాంతరగవాక్షైః ప్రాసాదమగ్న
 వాతాయనైః చలితాః పశ్యతాః యాస్తరుణీదనేక్షా రేఖాస్సంబర
 జననేత్రపజ్జయః రావణసీమాత్వలవామతా హానిత్రుభిరామోణ
 రిహ్యాణింధ్యాంతరాచ సగ్రావ్యగ్రాంతరాచ నియసానాం, ఆచార
 ధ్యాం అచగౌచప్రదివశేత్యధాః (౧) || ౧౭౧ || — సాకేలమితి || పి
 యాజంశీలః + జిచ్చక్షిత్యాదినా ఇనిప్రత్యయః, యదాప్రకృస్తారా
 మనా విజయోస్యాస్తీతి విజయా + ప్రకృస్తామ్యామినిః సర్వసిద్ధిర
 మస్మాకేతమయోధ్యాం || ౧ || సాకేతంసాగ్రదయోధ్యామ్యామిన్యచరి,
 సముపెయివాం ప్రకృష్టః + ఉపెయివాంసనాశాననూదాసశ్చలికప్త
 సుప్రత్యయాంతా నిహతితః | రేఖాభ్యాత్మభిలసజ్జేభరతాదిభిసం
 నేవితః ఉపచంద్రపూః తథానుగీర్వాప్రముఖా-నుగీర్వాపికప్రియ
 సఖాకప్రియసుహృదః + రాజాహస్సుభిభిష్టా, స్వేస్వేపదే లి
 ప్కింధాదప్రతినియంధానేష్యేత్యధాః + వీఘ్నయం దిగ్విభావం
 పూరానాభ్యానవభ్యావేతి వికల్పత్ స్తన్నాదేశాభావం స్థాపయన్
 (౧) అభిరేవిధూతసమలవ్యజనధిలి పదిప్రియసాతమినిజవేషచా
 రుభిరితి చ ప్రాచీనవారః || చారుభిరితివాహినిపదివేషాం ||

సవ్యచ్చందంనుచిరంనుభాన్యనుభవః దేవ్యాసమం సీతయా రామః పా
లయతి స్త్రీ రివిభవై రామోదసిం మేరసిమ్ ॥౧౭౨॥వ॥ సాహిత్యాదిక
లావతాశనగరగ్రామావసంసాయితః పుంగవః ధర్మశిరిభః విధునాగంగా
చ్చికానూననా! ప్రాగ్భోజోదితవచకాండవిహితాసందేవ బంధే

ప్రతిప్రాపయక తథాదేవ్యాసితయాసమం సవ్యచ్చందం యథేచ్ఛంను
భావైహికభోగా అనుభవక, దానదక్షాశ్రావ్యవాకిలిః తిస్త్వా
విభవైః సామద్రైః సమృద్ధిభిః, ఆమోదినిమానందవతీం వేదినీభు
వం సుచిరమతిచిరకాలం పాలయతి స్త వరిహలికవాన్ + లట్ స్త
తి ధూతాభైః లబ్, శామూలవిక్రీడితంవృతం ॥*॥ సూర్యాశైవ
మోసజాస్తతాస్సగురవః శామూలవిక్రీడితం ॥౧౭౩॥—॥ అథకవిః
కావ్యవణ్య- సమాఖ్యానపూర్వకం చాండనమాప్తిః శ్లోకేనాహంసా
హిశ్చైతి ॥ సాహిత్యం కావ్యనాటకాలజ్ఞా రాదిసముదాయరూపావి
ద్యాతదాదిః ప్రముఖం యాసంతాః కలావిద్యాఅన్యసంతీతినాహిత్యా
దికలావతా సకలవిద్యారహసాబ్జిభిజ్ఞైరేత్యథః + అత్యేక ర్థధారయ
స్యావ్యనుద్యేగ కరత్వాత్సర్వభసీసర్వకేశిత్యాదివన్నిర్వృథవ్యః శన
గరమితి గ్రామః తస్య అవతంసవదాచరితః అవతంసాయితః భూష
ణాయమానః + ఉపమానాథకాచారకన్య జంతాత్మ ర్చితః సచా
సా పుంగవః ధర్మశిరిభః పుంగవః పుంగవః పుంగవః పుంగవః పుంగవః
రొమనీషజ్ఞః ప్రాజ్ఞస్సంఖ్యావాన్ వండితః కవిరిత్యవరః, సవీ
సింధుః సమద్రోతస్య విధునావంద్రేణ పుత్రితాన్వదల్లాసకరత్వాచ్చ
లిద్యుపైత్యవరః + అతవ వ శ్లిష్టపరంపరిరూపకం ॥ని॥ విధుత్వి
ష్టాద-ద్రుమసీత్యవరః గంగాంబికానూననాగంగాంబికాగర్భసంభూ
లస లక్ష్మణ సూరిణాం లక్ష్మణోభ్యవిదుషా, ప్రాశ్నపర్వం భౌజైసరా
జ్ఞా ఉచితైః విరచితైః పంచదిః బాలకాండామసుందరకాండాలైః
చాండ్యః విహితః ఆసంపద్యతే ॥ద్వితీయోమోహోయేన తస్మిన్మిత్యురర

పునః కాండోలక్షణమూర్తికావిరచితః సహస్రశ్లోకానుస్మరమ్ ॥౧౭౩॥

ఇతి త్రింశద్వింశతివివరణాంతా యుద్ధకాండస్సమాప్తః

వదనమాసః పరబంధే చమ్పూరామాయణాశ్చ కావ్యేస్తునః విరచితః
ప్రణీతః, పుష్పః పుష్పాంశూరణః, కాండోయ ద్దకాండః చరణయాల్ స
ర్వోత్కృష్టేణ వర్తతామిత్యథః, శామూ లవిక్రీడితపుష్పత్వం ॥౧౭౩॥
పూర్వేషాంవిదుషాంమతానివివిధాన్యాలాచ్య లలస్తిషపాకృత్యై
యమఖండపండితపరీతామాయసందర్భిగా । యుద్ధకాండ ప్రతిభా లిహిరాష
ణమిదం విజ్ఞాయతాం భూషణంతత్రాపి ప్రతిభా లిచెన్నపరా
మృత్యుంహ్యవశ్యంబుధైః ॥౧౭౪॥ లోకేషు ప్రతిభా తిమిష్యమజగత్తత్ర
త్రిలింగాహ్వయోదేశస్తత్రితథాద్రిమాళి తసయాతీరపరం తత్రచ ।
గ్రామః కాంబులీతి తత్రమహితః త్రిరామచంద్రగుప్తశ్శ్రీ
మానుద్వహతాదముష్యకవితాకన్యాం రఘుణాంపతిః ॥౧౭౫॥

ఇతి త్రిమత్పరమయోగీంద్రబృందమానసే విందితం దోహద
తాభాభినందిత రఘునందన చరణారవింద మకిరందాస్వాదనకదలిత
సారస్వతేనాఖండితతపః ప్రదండముని ప్రకాండమండలశ్వరశాడిల్ల
మహామునిగోత్రావతంసస్య వంచనాన్వయ సుధాపారావారి పారి
జాతస్య ధన్వంతర్యవతారాంతరస్యాయోర్వేదప్రముఖ నిగలదిద్యా
సారసర్వజ్ఞ సారస్వభౌమస్య కోండపరితవర్యస్య తనూనన గంగాది
కాగర్భరత్నాకర సుధాకరేణ రామచంద్రబుధైర్ద్రేణ విరచితాయాం
చమ్పూరామాయణవాళ్యానంద- సాహిత్యమ, జూషికానమాళ్యా
నందం యుద్ధకాండస్సమాప్తః ॥౧౭౬॥

రామచంద్రాభ్యరచితా రామచంద్రపదార్పితా ।

వాళ్యాత్రియ్యుద్ధకాండస్య పూర్ణామలజ- వికాశిభా

సవాళ్యానందచమ్పూరామాయణసమాప్తః

— శ్రీకృష్ణ —

